K. MARX

B. ENGELS

SPISY

39

DOPISY

13

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ

USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS

SPISY
39

(DOPISY SVAZEK 13)

1975

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

S * 39

Ze svazku Karl Marx-Friedrich Engels, Werke, Band 39, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1968, a z fotokopií rukopisů přeložila Miluše Svatošová aj. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i F. Engels, Sočiněnija, tom 39, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Gospolitizdat, Moskva 1966. Doslov k českému vydání Spisů napsal prof. František Havlíček, DrSc.

PŘEDMLUVA

Poslední svazek základní řady Marxových a Engelsových Spisů zahrnuje jednak bohatou Engelsovu korespondenci z let 1893—1895, Engelsovu závěť s dodatky z téhož údobí a v příloze několik záznamů od osob z Engelsova blízkého okolí částečně diktovaných Engelsem, jednak je sem zařazen i materiál doplňující předcházející svazky.

Tak pět *Marxových* dopisů z let 1846—1850 je dodatkem k 27. svazku. Pořadatelé tohoto vydání Marxova a Engelsova díla získali v šedesátých letech ještě dalších 11 dopisů z období 1852—1880, které však v českém vydání mohly být už zahrnuty do příslušných svazků 28—34.

Cennou pomůckou pro všechny používatele Spisů je *věcný rejstřík* k 13 svazkům dopisů, vypracovaný Instituty marxismu-leninismu v Moskvě a v Berlíně. Konečně je na závěr českého vydání Spisů, sv. 1—39, zahrnut do svazku doslov s podrobným rozborem hlavních děl a hlavních oblastí činnosti zakladatelů vědeckého socialismu.

Dopisy třicátého devátého svazku svědčí především o Engelsově nezdolném tvůrčím duchu, jehož bohatství a činorodost násilně potlačila choroba a smrt.

Vrcholným dílem posledních let Engelsova života je vydání třetího dílu „Kapitálu", kterým si Marx „zbudoval sám monumentálnější pomník, než jaký by mu mohli postavit jiní lidé" (Engels Lauře Lafarguové, 8. března 1885, Spisy sv. 36, str. 344). Engels musel nejen uspořádat a upravit Marxův rukopisný materiál, ale

doplnil jej také rozbory jevů nových, provázejících přechod kapitalismu do stadia imperialismu. Obsahem díla se zabývá doslov na str. 691—697. Ještě na jaře 1895 vyslovil Engels naději, že se dočká i vydání „Teorií o nadhodnotě". Toto štěstí mu však už nebylo dopřáno.

Úloha, kterou Engels po Marxově smrti v mezinárodním dělnickém hnutí převzal, dává jednotnou náplň i dopisům z tohoto období (sv. 36—39). Jednotlivými aspekty se zabývají naše předmluvy ke svazkům 36, 37, 38 i doslov, stačí je zde proto připomenout pouze letmo. Tak v analýze soudobého světového hospodářství stanovil Engels hlavní znaky nastávající epochy monopolního kapitalismu: nová úloha burzy, konkurence mezi nejsilnějšími kapitalistickými státy, vytlačování Velké Británie z monopolního postavení na světovém trhu, militarizace a koloniální expanze, tendence ke státnímu kapitalismu, protekcionismus a růst daňového břemena. Tyto nové jevy bylo třeba vysvětlovat představitelům dělnických stran, aby k nim mohli zaujímat stanovisko a stanovit správnou taktiku.

Založení nové internacionály dělnických stran a často svolávané kongresy vyžadovaly, aby byly stanoveny zásady jejich vzájemných vztahů. Engels odmítal nároky té nebo oné strany na hegemonii; učil, že „Osvobození proletariátu může být pouze internacionálním dílem" (str. 108). V dopise z 20. června 1893 razí zásadu pro vzájemné styky stran různých národností: „...internacionální svazek může existovat jenom mezi *národy*, jejichž existence, autonomie a nezávislost ve vnitřních záležitostech je proto zahrnuta už v samém pojmu internacionalismu" (str. 105—106). Koncentrace velkých sil buržoazie v průmyslu a mohutné státní mašinérie vyžadovaly od dělnických stran, aby i ony spojovaly své síly. Poněvadž úspěch proletariátu v jedné zemi ovlivňuje i vývoj v ostatních zemích, bylo třeba, aby strany neřešily své problémy izolovaně, nýbrž v souladu s taktikou ostatních stran.

Tvořící se imperialistické bloky Trojspolku a Dohody vyvolávaly šovinistické nálady a posilovaly reakci. Proti tomu bylo nutno posilovat proletářský internacionalismus, podporovat sbratření německého a francouzského proletariátu, společné akce sociálně de-

mokratických stran jednotlivých národností v Rakousku-Uhersku apod.

Engels se ve svých dopisech představitelům evropských dělnických stran a americkým socialistům snažil řešit všechny otázky, před které je vývoj postavil. Účastí v parlamentním životě byla překonávána sektářská hlediska a přežíval se dogmatický a schematický, šablonovitý výklad marxismu. Na druhé straně bylo třeba rozptýlit iluze o britské demokracii nebo o buržoazní republice, v nichž oportunisté spatřovali cíl a ne pouze nástupiště k boji za osvobození proletariátu.

Dělnické strany sílí vnitřními boji, tím že překonávají cizí a nesprávné názory. Tak se v německé straně opět projevil oportunismus neproletářských živlů zejména v rolnické otázce. Tehdy Engels vypracoval zásady marxistického agrárního programu, které rozvedl dále V. I. Lenin v plán združstevňování, podle něhož je budováno socialistické zemědělství v zemích socialismu.

Engels na základě svých odborných vojenských znalostí neobyčejně správně předvídal vývoj tehdejší mezinárodní situace. Varoval, že nastávající válka bude přinejmenším celoevropskou válkou a že její výsledek je nejistý. Proletariát si nemůže válku přát, ale vypukne-li, musí být připraven na revoluční řešení krize.

Poslední a velmi významnou prací Engelsovou je úvod k novému vydání Marxovy práce „Třídní boje ve Francii 1848—1850", v němž Engels shrnul dosavadní zkušenosti z bojů proletariátu a učinil závěry pro správnou strategii a taktiku proletářského revolučního boje za soudobých podmínek, zejména pokud jde o využívání legálních možností (Spisy sv. 22, str. 225—236). V dopisech zde otištěných protestoval Engels proti tomu, že v tisku byly z úvodu vypuštěny některé věty, takže jeho smysl mohl být chápán falešně, jako by Engels opouštěl principy revoluční taktiky proletariátu. Takto zkomolenou stať vydávali oportunisté a revizionisté za Engelsovu politickou závěť.

I v dopisech těchto let pokračuje Engels v rozvíjení otázek historického materialismu, jako je vztah příčiny a účinku ve společenském vývoji, vztah společenského bytí a vědomí, vzájemného působení protikladů, nutnosti a nahodilosti v dějinách aj. Jak tyto

filosofické principy, tak i konkrétní koncepce postupu jednotlivých stran mají společný účel: předat mladé generaci zkušenosti historického vývoje a usnadnit jí úsilí o osvobození dělnické třídy bez dlouhého hledání a tápání, bez zbytečných chyb a vysilujících porážek. Spojit teorii s praxí, to znamenalo dát politice dělnického hnutí vědecký základ, vytvářet vědecký komunismus.

Aby mohl Engels sledovat vývoj mezinárodního dělnického hnutí, věnoval velkou pozornost dělnickému tisku. Kritikou mu pomáhal odstraňovat chyby, hlavně frázovitost a šedivost, nabádal jeho redaktory, aby šířili optimismus v době útlaku, aby bojovali proti mocipánům také satirou a vtipem a aby tlumočili hlasy dělnických čtenářů. Engels odebíral 7 dělnických deníků a 19 týdeníků v různých jazycích, z toho bylo 7 z Rakouska, mezi nimi i české Dělnické listy. Poněvadž pokládal politický vývoj v Rakousku-Uhersku za neobyčejně důležitý, udržoval od osmdesátých let živý styk s vedením rakouské sociální demokracie a byl dobře informován o „zapeklitých" poměrech v mnohonárodnostní monarchii. Jak svědčili čeští delegáti na kongresu v Curychu v srpnu 1893, v rozmluvě s nimi projevoval Engels velké porozumění pro oprávněné české národnostní požadavky a upozorňoval, že je může vyřešit jen vítězný proletariát. Nabádal proto rakouské dělníky ke společnému postupu za zájmy dělnické třídy a projevoval velké uspokojení, když se to dařilo. Kdykoli rakouské dělnictvo postupovalo v internacionální jednotě, dosahovalo velkých úspěchů. Engels byl v roce 1893 nadšen bouřlivou aktivitou vídeňského dělnictva, jehož vydatnou složkou bylo dělnictvo české, takže na všech manifestacích za všeobecné volební právo vystupovali vždy také čeští řečníci. S uznáním se vyslovoval Engels o správném stanovisku českých sociálních demokratů proti anarchistickým návrhům na generální stávku, která by za daných podmínek byla hazardérstvím. Přímo na české činitele dělnického hnutí se obrátil Engels v této době třikrát. V dopise Augustu Radimskému z 21. března 1893 projevil radost nad českým vydáním Komunistického manifestu; jeho jediný exemplář, který se zachoval až po naše dny, pochází právě z Engelsovy knihovny. Dalším cenným dokumentem pro nás je Engelsův příspěvek do Májového listu toho roku: „Českým sou-

druhům k jejich májovým oslavám vzpomínku z roku 1848". (Viz Spisy, sv. 22, str. 454.) Nezachoval se dopis, který dostal od Engelse jeden z delegátů curyšského kongresu s poděkováním za zaslanou životopisnou skicu o Marxovi. Bez zajímavosti nejsou ani zmínky o výjimečném stavu v Praze. Engels jej připomíná, když píše o svém pražském jednodenním pobytu v září 1893. Další vývoj dělnického hnutí v našich zemích dokázal, že většina našeho dělnictva šla revoluční cestou v duchu svých učitelů Karla Marxe a Bedřicha Engelse a že se přihlásila k Internacionále, kterou založil V. I. Lenin.

39. svazek Spisů obsahuje 251 Engelsových a Marxových dopisů, z nichž bylo napsáno 132 německy, 59 francouzsky, 53 anglicky, 3 španělsky, 2 italsky, 1 rusky a 1 bulharsky. Do češtiny byly přeloženy německé texty podle Marx-Engels Werke, sv. 39, jinojazyčné podle fotokopií rukopisů a jejich přepisů (rozluštění), které nám ke všem vydaným svazkům poskytoval ochotně Institut marxismu-leninismu při ÚV SED v Berlíně. Při redakčním zpracování byly překlady textu i aparátu srovnávány s vydáním ruských Sočiněnij.

České vydání Spisů se uskutečnilo péčí Komunistické strany Československa. Bylo započato v padesátých letech, první svazek vyšel v roce 1956. Představuje novou etapu v tlumočení a šíření marxistické literatury u nás nejen nejrozsáhlejším souborem vydaných děl obou klasiků marxismu-leninismu, ale také jejich zpracováním, péčí o jazykovou a věcnou správnost, o správnou terminologii a podrobný komentář. Plynulému a včasnému vydání na této vysoké úrovni napomáhaly cenné zkušenosti, které redakčnímu kolektivu předávaly bratrské Instituty marxismu-leninismu v Moskvě a v Berlíně. Naše specifické problémy terminologické, jazykové i věcné byly řešeny ve spolupráci s československými politickými a vědeckými pracovníky.

Redakce Marxových a Engelsových Spisů

BEDŘICH ENGELS

DOPISY

LEDEN 1893 — ČERVENEC 1895

1893

1

Engels Filippu Turatimu

do Milána

[Londýn] 7. ledna 93

Milý občane Turati,

uveřejnění překladu „Manifestu" v „Lotta di Classe" mi udělalo velkou radost, ale jsem tak zavalen prací, že jsem jej nemohl porovnat s originálem. Pro Vaše brožované vydání Vám v několika dnech pošlu výtisk posledního německého (londýnského) vydání se všemi předmluvami.

Pokud jde o předmluvu ode mne, vypadá to se mnou takto: jiný italský přítel, uhádnete bezpochyby který, připravuje překlad tohoto spisu a možná i obsáhlejší práci o něm. Protože mě o svém záměru informoval, *ještě než* vyšlo první číslo „Lotta di Classe", považuji za svou povinnost promluvit si s ním dříve, než Vám dám definitivní odpověď.[1] Ostatně mě ty předmluvy pomalu začínají uvádět do rozpaků. Nedávno jsem musel napsat jednu k polskému překladu. Co bych Vám měl říci nového?

Přijměte mnoho pozdravů Vy i paní Kulišovová od paní Kautské, Bebela, který je momentálně tady u nás[2], a ode mne insieme coi nostri augurj per il nuovo anno.

Sempre vostro *

B. Engels

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Poprvé otištěno v knize
K. Marx, F. Engels, „Scritti italiani",
Milán-Řím 1955

* včetně našich blahopřání do nového roku. Stále Váš

2

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna[3]

[Londýn] 10. ledna 93

Milá paní Mendelsonová,

děkuji Vám za Vaši informaci. Ihned jsem napsal o zatýkání v Paříži článeček, který byl odeslán do Berlína ještě týž večer — pravděpodobně jej najdete v nejbližších dnech ve „Vorwärts".[4]

Vždy Váš oddaný
B. E.

Bebel odejel dnes dopoledne.
Pozdravuje Vás paní Kautská.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

3

Engels Philippu Paulimu

do Frankfurtu nad Mohanem[5]

Londýn 11. ledna 1893

Milý Pauli,

s Tvým návrhem, abychom každý poslali Perkinovi příspěvek na Schorlemmerovu laboratoř,[6] plně souhlasím, ale vůbec ne s tím, abych určoval jeho výši bez jakékoli předběžné domluvy, a dokud se neseznámím s danými okolnostmi. Kolik bychom měli dát, to závisí na mnoha a mnoha okolnostech, které vůbec neznám. Ten manchesterský výbor jistě vydá nebo už vydal nějakou výzvu, ve které bude přibližně udána potřebná částka, předběžný seznam prvních příspěvků atd. atd. A to všechno je přece potřeba znát, aby člověk mohl mít jakous takous představu, kam až — nahoru nebo dolů — by se přitom mělo či nemělo jít.

Zeptej se tedy laskavě Perkina, co se v tom už udělalo, a budeš-li to pokládat za správné, požádej ho, aby mě o tom uvědomil a my tak měli nějaké měřítko, podle kterého bychom se mohli řídit.

Je to skandál, jací jsou to mezkové na universitách. I Roscoe se nechal upomínat, než napsal článek do „Nature".* A ti Němci, kteří by mohli být na Schorlemmera hrdí! Když on ale nepatřil ke klice, kde ruka ruku myje, a tak musí ještě po smrti doplácet na to, že se nezúčastnil žádné panamy v universitní vědě.[7] Kam se člověk podívá, všude samá panama, i v universitní chemii.

Srdečné pozdravy Tvé ženě a dětem a právě tak i Tobě posílá

Tvůj starý

B. Engels

* Henry Enfield Roscoe, „Carl Schorlemmer".

Pumps tu byla s rodinou na vánoce a Nový rok, malička je velmi křehké stvoreníčko, ale navzdory zimě se vrátili do Ryde zdrávi.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna

[Londýn] 16. ledna 93

Milá paní Mendelsonová,

článek ve „Vorwärts", o němž se mi zmiňujete, byl napsán v Paříži. Řekli asi autorovi, že těch 5 zatčených Poláků patří ke stejné socialistické škole jako z Rusů Plechanov a jeho přátelé; a dopisovatel se pak dopustil oné *záměny*, kterou jsme si všichni s politováním přečetli.[8]

To, co jsem poslal do „Vorwärts" já, je v následujícím čísle (č. 11) ze 13. ledna.[4]

Buďme konečně rádi, že tato nová hanebnost francouzské vlády skončila jenom vypovězením zatčených.

Přijměte pozdrav od paní Kautské a Vám oddaného

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

5

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 18. ledna 93

Milý Sorge,

posílám Ti dnes 2 stará čísla nebožky „Berliner Volks-Tribüne", ostatní jsem v tom vánočním shonu někam založil, najdu-li je, tak Ti je pošlu dodatečně. Že jsem Ti je dosud neposlal, za to může článek o Bakuninovi, který mě nakonec přinutil k odpovědi, takže jsem si tu musel ta čísla nechat pro případnou polemiku. V posledním (13.) článku, který je bohužel mezi založenými čísly — právě nás napadlo, že Ti paní Kautská to číslo mezitím poslala* — se omílají lživé anarchistické žvásty ještě v hojnější míře a autorem je — nějaký Héritier (mladý Ženevan, kterého tam vypiplal J. Ph. Becker); pokouší se také v souvislosti s mou odpovědí ospravedlnit, ale zamotává se do lží. Protože mi napsal, odpovím mu a dám mu vědět, že ho pořádně klepnu přes prsty, bude-li v tom ohlášeném veledíle postupovat stejně.[10]

Tady u nás proběhla v Bradfordu konference Nezávislé dělnické strany[11], o které ses dověděl z „Workman's Times". Sociálně demokratická federace[12] ani fabiáni[13] nedokázali při svém sektářství absorbovat socialistický příliv na venkově, takže se dobře osvědčilo založení 3. strany. Teď ale ten příliv hlavně v severních průmyslových krajích zesílil natolik, že nová strana se ukázala už na tomhle prvním sjezdu silnější než Sociálně demokratická federace nebo fabiáni, ne-li vůbec silnější než obě organizace dohromady. A protože členské *masy* jsou rozhodně velmi dobré, protože těžiště není v tom centru intrik, v Londýně, nýbrž na venkově, a protože jejich program se kryje v podstatě s naším, udělal Aveling dobře, když se

* Slova oddělená pomlčkami připsal Engels na okraj dopisu.

k nim připojil a přijal místo ve výkonném výboru. Jestliže se tady podaří trochu potlačit malicherný individuální kariérismus a pletichaření těch londýnských velikášů a nezfušuje se to *příliš* s taktikou, může se Nezávislé dělnické straně podařit přebrat masy Sociálně demokratické federaci, na venkově i fabiánům, a dosáhnout tak jednoty.

Sociálně demokratická federace odstavila Hyndmana úplně na vedlejší kolej. Dopadlo to s ní při jeho intrikářské politice tak bledě, že se — pod tlakem delegátů z venkova — zkompromitoval i před vlastními lidmi. Jeho pokus získat si velkohubým revolučním žvaněním ve Výboru nezaměstnaných, v němž spolupracovali i jiní, zase popularitu (přitom o jeho osobní zbabělosti vědí dobře i jeho nejlepší přátelé!), skončil tak, že Tussy a Aveling získali ve výboru ještě větší vliv. Sociálně demokratická federace se teď ohání jenom tím, že je zdejší *nejstarší* socialistickou organizací, jinak ale vystupuje proti ostatním mnohem snášenlivěji; přestala nadávat a stále víc je jí jasnější, jaká vlastně je, totiž mnohem slabší, než za jakou se vydávala.

Londýnští fabiáni, to je banda kariéristů, kteří mají tolik rozumu, aby uznali, že sociální převrat je nevyhnutelný, ale nemohou takovou obrovskou práci svěřit výhradně nezralému proletariátu, a mají proto ve zvyku stavět se mu do čela; jejich hlavní zásadou je strach z revoluce. Jsou to „vzdělanci"* par excellence. Jejich socialismus je municipální; vlastníkem výrobních prostředků se má stát, alespoň předběžně, *komuna*, a nikoli národ. Tenhle jejich socialismus je pak prezentován jako krajní, ale nevyhnutelný důsledek buržoazního liberalismu, a z toho vyplývá jejich taktika nebojovat energicky proti liberálům jako proti soupeřům, nýbrž tlačit je k socialistickým důsledkům, ergo pletichařit s nimi, *prošpikovat* liberalismus socialismem a nestavět proti liberálům socialistické kandidáty, ale podstrkovat jim je a snažit se, aby se k nim vetřeli, resp. je k nim podloudně propašovat. Že jsou přitom buď sami obelháváni a podváděni, nebo obelhávají socialismus, to přirozeně nechápou.

* V rukopise berlínským dialektem: Jebildeten.

Vydali s velkou pílí vedle všelijakých škvárů i pár dobrých propagandistických prací, fakticky to nejlepší, nač se Angličané v tom ohledu zmohli. Jakmile se však dostanou ke své specifické taktice: zastírání třídního boje, je to hnus. Odtud také jejich fanatická zášť vůči Marxovi a nám všem — kvůli třídnímu boji.

Fabiáni mají přirozeně hodně buržoazních stoupenců, a proto i peněz, a mají také na venkově hodně schopných dělníků, kteří nechtěli mít nic společného se Sociálně demokratickou federací. Ale $^{5}/_{6}$ členů z venkova zastává víceméně naše stanovisko a v rozhodujícím okamžiku určitě od nich odpadnou. Vyslovili se v Bradfordu — kde měli své představitele — několikrát kategoricky proti londýnskému výkonnému výboru fabiánů.

Jak vidíš, zdejší hnutí dospělo ke kritickému bodu, a z té nové organizace může něco být. Jednu chvíli se málem dostala pod patronát Championa, který pracuje vědomě či nevědomě pro torye stejně jako fabiáni pro liberály — tedy pod patronát Championa a jeho společníka Maltmana Barryho, kterého znáš z Haagu[14] (Barry je teď, jak se sám přiznal, stálým placeným agentem toryů a vedoucím socialistického křídla konzervativců!) — viz „Workman's Times" z listopadu a prosince, ale Champion se nakonec rozhodl vydávat raději znova ten svůj „Labour Elector" a postavil se tak proti „Workman's Times" a nové straně.

Keir Hardie udělal rozumnou věc, když se postavil do čela téhle nové strany, a John Burns, kterému už beztak dost uškodilo, že mimo svůj volební obvod nehne prstem, udělal novou volovinu — neangažoval se ani tady. Bojím se, že se dostane do neudržitelného postavení.

Že i tady lidé, jako je K. Hardie, Shaw Maxwell a jiní, sledují všechny možné osobní ambiciózní a vedlejší cíle, to je samozřejmé. Ale nebezpečí, jež z toho plyne, se zmenšuje o to, oč se strana stává masovější a silnější, a je nepatrné už vzhledem k tomu, že se nesmí odhalovat slabiny konkurenčním sektám. V posledních letech proniknul socialismus v průmyslových krajích hluboko do mas, a na tyto masy spoléhám, že udrží své předáky zkrátka. Hloupostí se přirozeně napáchá dost, i intrik všeho druhu, jenom aby se to podařilo udržet v náležitých mezích.

V nejhorším má založení nové organizace tu výhodu, že při *třech* konkurujících sektách může dojít snáze k sjednocení než při dvou, které představují protikladné póly.

K tomu, co píšeš 23. prosince ohledně Polska: Od Kronštadtu se Prusové orientují na válku s Ruskem, a tváří se proto *vlídně* vůči Polákům (podali nám také o tom důkazy).[15] Dotyční Poláci toho asi budou chtít využít *k vyvolání války, která by je za pomoci Německa osvobodila.* To ale v Berlíně *rozhodně* nechtějí, a jestliže k tomu opravdu dojde, nechá je Caprivi určitě na holičkách. *My* teď nemůžeme válku absolutně potřebovat, máme k tomu, abychom se dostali kupředu, jiné, spolehlivější prostředky, kterým by válka byla jenom na překážku.

Posílám srdečný pozdrav Tvé ženě a dětem, i od paní Kautské, která Ti v sobotu psala, ale bohužel zmeškala poštu.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

6

Engels Louis Héritierovi

do Ženevy[10]

(Koncept)

[Londýn] 20. ledna 93

Milý občane,

měl jsem upřímnou radost, když jsem se z Vašeho dopisu z 25. prosince dověděl, že pasáž o Beckerovi* z Vašeho článku byla zkreslena překladem. Velice jsem žasl, když jsem uviděl pod článkem Vaše jméno. Vyprávěli mi o Vás přímo s bratrským dojetím, s nímž ta pohrdavá slova kontrastovala až příliš bolestně. Vy však bohužel dovolujete, aby je veřejnost pokládala stále za Vaše vlastní, stejně jako celý článek.

To, co uvádíte ve „Volks-Tribüne" v odpovědi na mé poznámky, nemění nic na mém názoru. Víte velmi dobře, že si páni anarchisté vymysleli pomluvu o konání konference[16] v Marxově domě jenom proto, aby dokázali, že se Marx snažil všemi prostředky, poctivými i nepoctivými, podřídit si její delegáty. Podle Vás stálo za to se o tomto výmyslu šířit. Když však dokazuji, že je to lež, označíte to jenom za bezvýznamnou podrobnost!

Napsal jste, že londýnská konference *postavila* Jurské *pod komando ženevské federální rady*. Dokazuji, že opak je pravda. Odpovídáte: ještě dnes si myslím, že jsem těmito slovy *striktně vyjádřil pravdu*. Nabádáte mě ke zdvořilosti, a já nevím, čeho se to týká; chcete snad, abych já Vás nabádal k upřímnosti?

Váš XIII.** článek znovu dokazuje, že takřka vůbec nevíte, co se dělo mimo anarchistické prostředí. Podle Vašich poznámek o ženevských členech Internacionály mi připadá nemožné, že jste si

* Johannu Philippu Beckerovi.

** V rukopisném konceptu: XII.

prohlédl všechna čísla ženevské „Égalité". Jestliže byli tehdejší ženevští členové Internacionály *zčásti* nakaženi maloburžoaními myšlenkami, dopouštěli se této chyby společně se svými odpůrci, s anarchisty, kterým dáváte před nimi přednost a kteří přece představují jen rub maloburžoazní mince, společně téměř se všemi francouzskými a belgickými členy Internacionály — vesměs až na vzácné výjimky proudhonovci. Ze všech skupin románského jazyka byli tenkrát socialistickými demokraty ve vlastním slova smyslu jen španělští stoupenci generální rady. A dokázali ostatně Ženevští v současnosti, že stojí za něco víc než jejich předchůdci?

V témže čís. XIII. reprodukujete velké množství anarchistických omylů a lží, a přikládáte jim víru, která poté, co jsem Vám jasně ukázal, jak se věci mají, nutně ztratila něco ze své původní naivnosti. Oznamujete, že vyjde další Vaše práce na stejné téma. Doufám, že si opatříte, než se začnete touto látkou zabývat, dokumenty, jež ukáží tvrzení a machinace anarchistů v pravém světle a Vám umožní nestranné hodnocení. Ne-li, přinutil byste mne znova Vám odpovědět. Je mi jedno, co říkají o staré Internacionále buržoazní noviny, ale když se její dějiny začínají zkreslovat už i ve stranických orgánech, je to něco jiného. Požaduji na Vás pouze tolik, abyste se o takové otázce nevyslovoval bez prostudování obou jejích stránek, těch i oněch dokumentů. Naši dělničtí čtenáři musí věnovat těch pár hodin četbě na úkor odpočinku a spánku; mají tedy právo požadovat, aby všechno, co jim nabízíme, bylo výsledkem svědomité práce a nedávalo podnět k náročným kontroverzím, jež nemohou sledovat.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

7

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína[17]

Londýn 24. ledna 93

Milý Auguste,

pokračuji.[18] To, co mi vyprávěl Aveling, posílilo mé staré podezření, že totiž K. Hardie má tajné přání řídit novou stranu[11] stejně diktátorsky, jako řídil Parnell Iry, a že se přitom jeho sympatie kloní víc ke konzervativním než k liberálním protivníkům. Mluví veřejně o tom, že se při příštích volbách musí opakovat experiment, kterým Parnell přiměl Gladstona k ústupkům, a že se tam, kde nebude možné postavit dělnického kandidáta, musí hlasovat pro konzervativce, aby se tak liberálům demonstrovala naše síla.[19] Nu, to je politika, jakou bych sám za určitých okolností na Angličanech požadoval; když se ale něco takového předem prohlásí ne za možný taktický krok, ale za taktiku, kterou je třeba se řídit *za všech okolností*, tak to silně zavání Championem. Zvlášť když K. Hardie současně mluví o rozšíření volebního práva a jiných reformách, které tady teprve mají uvést dělnické volební právo v život, s opovržením jako o druhořadých, pouze *politických* věcech, které musí ustoupit sociálním požadavkům, osmihodinovému pracovnímu dni, ochraně práce atd. Vzdává se tedy toho, že si své sociální požadavky mají dělničtí zástupci *vynutit*, ale neříká už pak, jak by je mohl prosadit jinak než z milosti měšťáků, resp. nepřímým tlakem rozhodujících dělnických hlasů ve volbách. Upozorňuji Tě na tento problematický bod, abys byl pro všechny případy informován. Zatím tomu nepřikládám nějaký mimořádný význam, protože K. Hardie by se v nejhorším případě důkladně přepočítal v dělnících severoanglických továrních krajů, kteří nejsou žádné stádo ovcí, a protože by narazil na dostatečně silný odpor už ve výkonném výboru. Ale nadobro se takový směr ignorovat nedá.

Jsem velmi zvědav na stenogramy Singerovy řeči o burze,

ve „Vorwärts“ se četla skvěle. Ale jeden moment tohoto tématu všichni naši lidé snadno přehlížejí: burza je instituce, kde buržoové nevykořisťují dělníky, nýbrž *sebe navzájem;* nadhodnota, která na burze přechází z jedněch rukou do druhých, je nadhodnota už *vyrobená*, produkt *dřívějšího* vykořisťování dělníků. Teprve když byla nadhodnota vykořisťováním získána, může sloužit burzovní spekulaci. Burza nás zatím zajímá jen nepřímo, vždyť i její vliv, její zpětný účinek na kapitalistické vykořisťování dělníků je jen nepřímý a uskutečňuje se oklikou. Chtít od dělníků, aby se o ni zajímali přímo a rozhořčovali se nad tím, jak se junkeři, fabrikanti a maloburžoové na burze navzájem odírají, to by znamenalo chtít, aby se dělníci chopili zbraní a bránili své vlastní přímé vykořisťovatele, kteří se zmocnili nadhodnoty vyždímané právě z těchto dělníků. Pěkně děkujeme. Ale jako nejušlechtilejší plod buržoazní společnosti, jako hnízdo největších korupcí, pařeniště panamy[7] a jiných skandálů — a proto i jako skvělý prostředek koncentrace kapitálu, rozkladu a rozleptání posledních zbytků živelných souvislostí v buržoazní společnosti a současně jako prostředek, který ničí a převrací v pravý opak všechny obligátní pojmy morálky, jako jedinečná lučavka a nejmohutnější urychlovatel propukající revoluce, v tomto historickém smyslu nás ovšem burza zajímá i přímo.

Vidím, že centrum[20] navrhuje přerušení promlčecích lhůt na dobu, na kterou říšský sněm pozastavuje trestní stíhání. Protože je centrum rozhodující strana, má návrh zřejmě vyhlídky na přijetí.[21] V *tomto* případě by bylo podle mého názoru na místě nedopustit, aby vládě spadlo takové omezení práv sněmu do klína zadarmo. Náhradou by muselo být výslovné uznání, že právo říšského sněmu pozastavit stíhání se vztahuje i na trestní *vazbu*. Jinak by to znamenalo, že se říšský sněm zase dal na ústup — ať už by ten krok odůvodňovaly jakékoli právní argumenty.

Válečný pokřik začíná znova. Přiložený Dalzielův telegram je z dnešního „Daily Chronicle“ — Dalziel jako mladý konkurent Reutera, Wolffa a Havase je těmto manévrům reptilního tisku snáze přístupný. Věc sama je absurdní. Rusové nejsou absolutně schopni válčit, museli by se dočista zbláznit, kdyby teď chtěli začínat. Je sice možné, že by teď, když ztroskotala poslední pařížská

půjčka[22], mohli v Paříži sehnat peníze jenom tehdy, kdyby se opravdu schylovalo k válce nebo se už válčilo — ale to by přece byli v zoufalé situaci. Není také úplně vyloučeno, že oportunisté[23] a radikálové[24] ve Francii se *snaží* zachránit z panamy[7] válkou nebo s ní alespoň počítají jako s krajním východiskem z nouze. Kde ale vzít záminku, která by je před světem ospravedlnila? Řekl jsem už dříve, že v příští válce bude hrát rozhodující úlohu Anglie díky své nadvládě na moři.[25] A Anglie provedla právě teď v Egyptě Francouzům škaredý kousek.[26] Za tohoto napětí mezi oběma vládami dostat Anglii na svou stranu, k tomu by musel být nějaký důvod k válce, který by filistrovi připadal jako velmi silná provokace, a takový důvod jim Caprivi neposkytne.

Čím víc sbírám zprávy o téhle věci, tím víc mi připadá, že Bismarck založil alianci s Rakouskem, resp. Trojspolek[27] jenom proto, aby v předvečer neodvratně se blížící války vydal Rusku Rakousko výměnou za Francii: vy mi necháte Francii, já vám zase Rakousko a Turecko, a navíc poštvu ještě na Rakousko Itálii pro Terst a Trident. A zřejmě si představoval, že by se mu to mohlo podařit. Jenom se podívej na dějiny od roku 1878, myslím, že dospěješ ke stejnému názoru jako já.

Ve zprávě z říšského sněmu („Vorwärts“) z 21. nemohu pochopit tu Tutzauerovu řeč o splátkách. Vždyť nemluví jako sociální demokrat, ale jako obchodník nábytkem.[28] Jak se to mohlo stát? Mladí[29] budou jásat.

Včera večer byl koncert a ples na oslavu výročí Spolku.[30] Byl jsem tam do 11 hodin, a tak teď snad budu mít nějakou dobu od takových povinností pokoj; Louise musela kvůli zánětu mezižeberního nervu zůstat doma. Je už na tom trochu líp, ale má pořád velké bolesti, a Freyberger říká, že to ještě několik dní potrvá. Jinak nachlazení ustupuje, s hlasem i celkově se to už zlepšilo. Posílá Tobě a Tvé paní vřelé pozdravy, k nimž se připojuje

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

8

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 24. ledna 93

Milá paní Mendelsonová,

byla byste tak laskavá a poslala mi ještě půl tuctu výtisků toho oběžníku, který byl napsán jako odpověď na oběžník „Free Russia"? Poslal bych jej přátelům v Německu a v jiných zemích; buďte tak laskavá a sdělte mi, zda byl zaslán Bebelovi a do „Vorwärts".

Není na 1. stránce, 4. odstavec tisková chyba? Doporučuje Dragomanov **p**olonizaci Litvy nebo **k**olonizaci (ruskými kolonisty)?

Pozdravuje Vás paní Kautská.

S upřímným pozdravem

B. Engels

Paní Kautská má rýmu a silné neuralgické bolesti, jinak by Vás už byla navštívila.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 26. ledna 93

Milý Barone,

právě mi řekla Gina, že čekáš na mou odpověď ohledně Marxova životopisu[31]. Skutečně jsem přehlédl, že to spěchá. Odpusť, prosím.

Nevím, co by se dalo ještě přidat k materiálu, o němž se zmiňuješ — snad jenom něco ze skici v „Handwörterbuch der Staatswissenschaften"*, kterou jsme Ti poslali. Elster — bratranec Conrada Schmidta, který ho také na mne odkázal — mě požádal, abych něco napsal, napsal jsem, a to v našem duchu, ale netušil jsem, že to tak otiskne a vynechá jen několik míst příliš silných pro měšťáky. Nu, já se nehněvám.

Jednání o „Neue Zeit" se zatím odkládá na neurčito, dokud se Dietz nevyléčí, a kromě toho jsi mluvil s Augustem Ty.[32] Říká, že vrátit se k měsíčníku není možné. *Vnější* úprava zůstane asi taková, jaká je, — a redakci připadne starost vést list tak, aby byl pro čtenáře přitažlivější a zábavnější. V každém případě se mi zdá, že s jakoukoli radikální změnou se bude muset počkat, dokud nebude Dietz zase v podniku. A ty sám budeš mít pro svou rubriku dobrých a dobře míněných rad až až, takže Tě toho raději ušetřím.

Tussy je vrchovatě zaměstnána agitací, byla ve středoanglických hrabstvích, v Edinburghu a v Aberdeenu, měla se dnes vrátit; jakmile ji uvidím, zeptám se jí na ty osobní vzpomínky na Mouřenína.[33]

Brazilský list jsem dal Edovi,[34] ale řekl jsem mu, že význam

* B. Engels, „Marx, Jindřich Karel".

těch jihoamerických stran je vždycky nepřímo úměrný velikášství jejich programů.

Eda se pomalu zotavuje ze své neurastenie, je už také čilejší, což je patrné jak při osobním styku s ním, tak i v jeho článku o Wolfovi, kterému jenom prokazuje *příliš velkou* čest. Myslím, že teď ze všeho nejvíc potřebuje trochu povyražení a rozptýlení, aby jeho zdravá soudnost zase převážila nad tou jeho vždycky přehnanou snahou o spravedlnost.

Jinak nic nového — dodatečně ještě novoroční blahopřání ode mne.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 26. ledna 93

Milý Hermanne,

co se to k čertu děje? Včera přišel nejdřív telegram z Vídně, potom jeden z Drážďan, pak v 5 hodin ráno další z New Yorku a dnes dopoledne v 11 ten Tvůj — a všechny se vyptávají na mé zdraví. Já jsem se ale už dlouho necítil tak zdráv jako teď, zase dokážu ujít celou anglickou míli, o vánocích jsem holdoval dobrotám víc než dost, jsem skvěle naložen a schopen práce, a pak prý mám být najednou vážně nemocen!

Odpověděl jsem Ti hned telegramem.[35] Jsem úplně v pořádku a svěží, a tímto to potvrzuji; doufám, že Vám budu moci v létě o tom poskytnout názorný důkaz.

Pozdravuj srdečně všechny sourozence, také Emmu*, děti a vnoučata, a přijmi také Ty pozdrav od

svého starého

Bedřicha

Poprvé otištěno v „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Emmu Engelsovou.

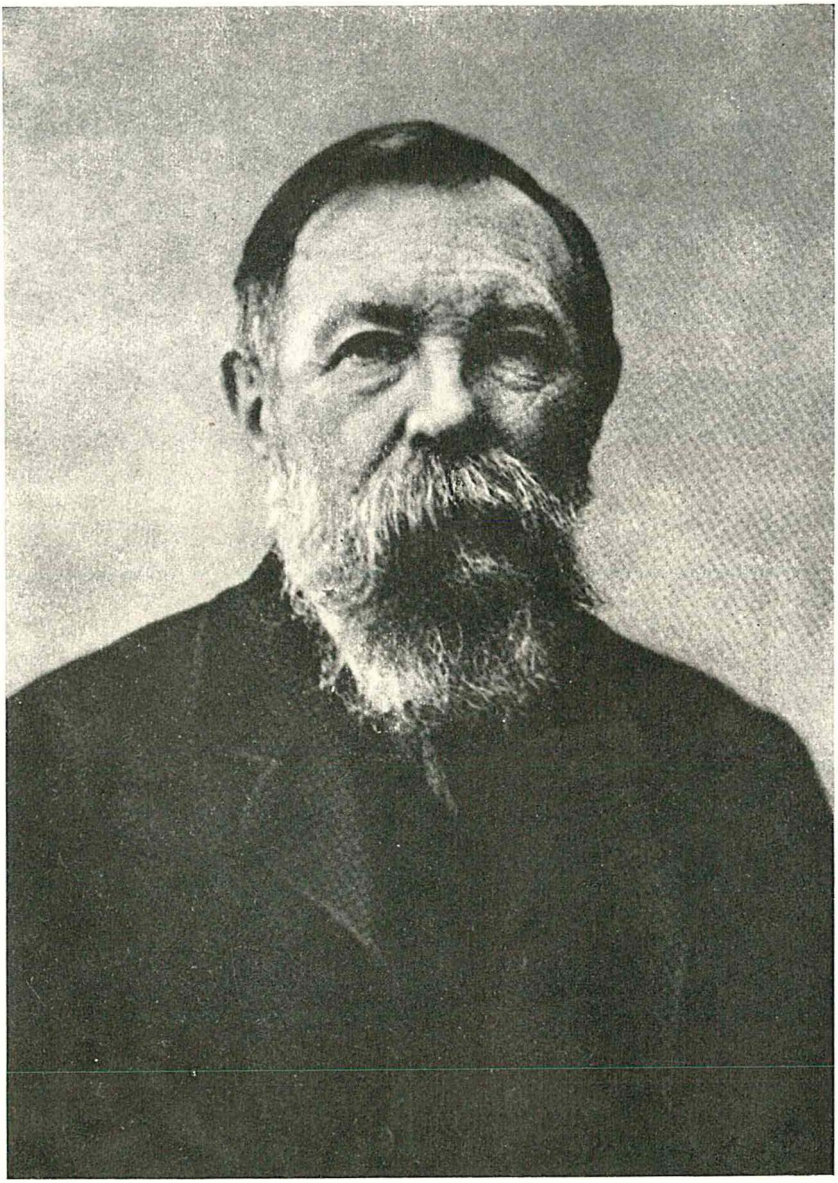

Portrét Bedřicha Engelse z posledních let života

11

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 29. ledna 93

Milý Liebknechte,

přikládám malý důkaz „povážlivého úbytku svých sil", po kterém budeš, jak doufám, „očekávat můj skon každou hodinu".* Kdo vlastně s tím nesmyslem přišel první? Rád bych se dostal tomu mizerovi na kobylku.

Upravil jsem článek** tak, abys ho mohl otisknout buď ve třech číslech, nebo najednou v příloze***, což by snad bylo nejlepší. Nepodepisuji ho, protože bych tím nutně uvedl lidi v Římě na stopu svého italského pramene†, ten člověk si nepočínal při své korespondenci dost opatrně, a tak mu ji teď patrně přísně sledují. Mimoto ještě nevím, zda jsou příslušné dokumenty za hranicemi v bezpečí, a nesmíme zavdat příčinu, aby padly do rukou italské vládě.

Jména jsem uváděl jenom tam, kde se o příslušných faktech už psalo v italském tisku, a je tedy možné se o ně opřít. Výjimku tvoří jen *dvě* jména na str. 3, *Arbib* a *Martini*, ke kterým nemohu uvést žádný doklad, budeš-li mít tedy nějaké pochybnosti, škrtni je.

Nositelem váženého jména je Menotti Garibaldi, chlapík, který se *už léta* silně angažoval jako gründer atd.

Nedávno psali ve „Vorwärts" o *republikánu* Bonghim[36] — ten člověk je arcireakcionář a býval ministrem za *pravici*. „Vor-

* Viz tento svazek, str. 48.
** „O italské panamě".
*** listu „Vorwärts".
† Antonia Labrioly.

wärts“ vůbec vyniká takovými prohřešky pokud jde o zahraničí, *nevyjímaje Anglii!*

Pozdravuj ženu a děti.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

12

Engels Filippu Turatimu

do Milána[37]

Londýn 30. ledna 93

Milý občane Turati,

bude-li to možné, dostanete zítra stručnou předmluvu.* Ale prosil bych Vás, abyste k Manifestu z roku 1848 nepřipojoval program anglické Socialistické ligy z roku 1884[38]. Manifest je historický dokument sui generis, kdybyste k němu připojil dokument vydaný po 40 letech, dodal byste tomuto pozdějšímu dokumentu zvláštní charakter. Navíc teď nemám po ruce anglický originál, abych jej porovnal s překladem, protože jsem jej od doby, kdy vyšel, neviděl; a nemám také nic společného s programy a jinými publikacemi Socialistické ligy, společnosti, která nabyla značně rychle anarchistického charakteru, takže všichni členové, kteří se nechtěli na tomto zásadním obratu podílet (Avelingovi, Bax atd.), z ní vystoupili. O Lize, už nějakou dobu mrtvé, se zde hovoří jenom jako o *anarchistické* společnosti. Vidíte tedy, k jakým qui pro quo by mohlo vést, kdyby byl její původní program přetištěn spolu s Manifestem z roku 1848.

Pozdrav paní Kulišovové a Vám od paní Kautské a Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize
K. Marx, F. Engels, „Scritti italiani", Milán-Řím 1955

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Italskému čtenáři".

Engels Filippu Turatimu

do Milána

[Londýn 1. února 1893]

Milý občane Turati,

jak vidíte, předmluva je hotova.*

Je to na mne příliš rychlé, jak v Itálii postupujete. Vaše panamino, ze kterého se může stát panamone[39], prodělává tolik obratů a zvratů s tak vystupňovanou rychlostí, že my tady v Londýně nestačíme držet s událostmi v Římě krok. Proto jsem o nich raději nemluvil, z obavy, že mohu být každým dnem zaskočen. To Vám budiž vysvětlením pro nepříliš aktuální charakter mých řádků.

Kde ale byli k ďasu během těch rozhodujících dní socialističtí poslanci? Našim v Německu by neúčast na zasedání, kde mluvil Colajanni, nikdy neprominuli — stálo by je to mandát!

Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Filippo Turati attraverso le lettere di corrispondenti (1880—1925)", Bari 1947

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Italskému čtenáři".

14

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 7. února 1893

Milá paní Mendelsonová,

děkuji Vám mnohokrát za námahu, kterou jste měla s překladem dvou článků[40] pro mne. Pokud jde o *výstrahu* — ostrzeżenie — rozluštil jsem ji už sám za pomoci polského slovníku, který jsem zdědil po Marxovi. A to číslo „Gazety Robotniczej" mi opravdu nečekaně prospělo při mém studiu polštiny — říkáte, že polština toho listu je příliš německá, stejné je to s Lavrovovou ruštinou, a to vysvětluje, proč mám s jeho ruštinou i s polštinou toho listu tak málo potíží. Dělám opravdu pokroky, a kdybych měl čas tři měsíce se tomu poctivě věnovat, troufl bych si už drmolit polsky.

Pokusím se využít Vašich rukopisů — zatím Vás prosím, abyste mi laskavě sdělila, zda mohu uveřejnit fakta o moskevských studentech a ruských důstojnících, obsažená ve Vašem dopise — aniž bych přirozeně vyzradil zdroj svých informací.[41]

Pozdravuje Vás paní Kautská.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels
Vladimiru Jakovleviči Šmuilovovi

do Drážďan

(Opis)

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 7. února 1893

Vážený soudruhu,

děkuji Vám srdečně za Vaše milé přání do té devadesátky, vydržím-li při síle jako dosud, nemám nic proti tomu, ale kdybych měl při tom fyzicky a duševně chátrat, jako se to ledaskomu stává, pak prosím zdvořile o prominutí, pak se toho raději dožít nechci!

Lituji, že z Vašich přání ohledně Marxova životopisu[42] mohu splnit jen velmi málo; schází mi na to čas, dělám právě na 3. díle „Kapitálu" a nemohu se od toho ani na chvilku utrhnout.

Ad I. Víc životopisných dat k tomu, co už máte, Vám uvést nemohu. Aspoň nic spolehlivého.

Ad II. V letech 1844—1849 pracoval Marx prakticky jednak v dělnických spolcích, zvlášť v bruselském spolku 1846—1848, jednak ve Svazu.[43] Tištěné dokumenty najdete jen o jeho práci ve Svazu, a to v našich předmluvách k *Manifestu* (**poslední** *berlínské* vydání 1892) a v „Odhaleních o procesu proti komunistům" s mým úvodem,* curyšské vydání z roku 1885. — O Internacionále je spolehlivý **jenom** Eichhoff, který pracoval podle Marxových poznámek, u *všech ostatních* je to snůška **lží a legend**, od Fribourga po Laveleye a Zachera. Spíš by to šlo uvést na pravou míru v tlusté knize než dodávat materiál ke zpracování někomu třetímu. Mohu Vám ale

* „K dějinám Svazu komunistů".

poslat dvě publikace generální rady („Prétendues scissions“ a „L'Alliance de la Démocratie Socialiste“)* k rozhodující bitvě s Bakuninem. — To, co napovídal Héritier v „Berliner Volks-Tribüne“ o *Jurské federaci a M. Bakuninovi*, vychází z bezmezně naivní slepé víry ve všechno, co si vymysleli anarchisté[10], a jak mi Héritier píše, překladatel to zkreslil ještě víc anarchisticky. (Ruská cenzura Vás ostatně svými škrty uchrání před leckterými chybami.)

Ad III. „Svatou rodinu“ si budete muset chtěj nechtěj opatřit, já nedám svůj výtisk za žádných okolností z rukou a reprodukovat obsah by byla hrozná práce; není také možné vypisovat z toho hlavní pasáže. Musíte to znát *celé*. V Berlíně by se to přece sehnalo.

O *zrodu* historického materialismu najdete podle mého názoru plně postačující materiál v mém „Feuerbachovi“ („L. Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie“) — vždyť právě Marxův dodatek** *je* ta geneze! — Dále v předmluvách k Manifestu (nové berlínské vydání z roku 1892) a k „Odhalením o procesu proti komunistům“.

Teorii nadhodnoty vypracoval Marx v padesátých letech úplně sám v naprosté tichosti a odmítal kategoricky cokoli o tom uveřejnit, dokud si dokonale neujasnil všechny její důsledky. Proto také nevyšel druhý ani další sešity práce „Ke kritice politické ekonomie“.

Posílám Vám ty „Scissions“ a „Alianci“ poštou a doufám, že Vám to bude stačit, je to bohužel všechno, co pro Vás mohu udělat.

Zdravím srdečně Gradnauera a všechny soudruhy u Vás.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle opisu pořízeného
V. J. Šmuilovem
Přeloženo z němčiny

* K. Marx, B. Engels: „Domnělé rozkoly v Internacionále“ a „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení“.

** „Teze o Feuerbachovi“.

16

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 9. února 93

Milý Auguste,

musím Ti především gratulovat k Tvé skvělé řeči z 3. února, už její výtah ve „Vorwärts" nás nesmírně potěšil, ale v těsnopisném záznamu se ukázala ještě lepší. Je to mistrovské dílo, na čemž nic nemění ani jednotlivé drobné teoretické nepřesnosti, jimž se při ústním projevu nelze vyhnout. Postupujete naprosto správně, když tu řeč rozšiřujete ve statisících výtisků nezávisle na tom, že celá rozprava zároveň vychází jako brožura.[44]

Tahle rozprava, kterou páni buržoové chtěli zahnat nudu jalových — vinou zákulisního pletichaření — zasedání a zahnat nás při té příležitosti pěkně do úzkých, se stala naším obrovským vítězstvím. A sami to cítí, jak ukazuje okolnost, že už toho mají po Liebknechtově projevu dost a dávají to najevo — Stoeckerovými ústy! Teď si tedy konečně ti pánové všimli, že je to milník vyznačující nové vítězství dělnické strany, když se parlament zabývá pět dní reorganizací společnosti v našem pojetí, a když navíc tím parlamentem je Německý říšský sněm. Poslední okolnost je před celým světem, před přáteli i nepřáteli, dokladem toho, že si německá strana vydobyla triumfující postavení. Půjde-li to tak dál, budeme velmi brzo bez vlastního přičinění žít pouze z hlouposti našich protivníků.

Bylo jasné, že celé břemeno té rozpravy jsi musel nést Ty. Pokud mohu posoudit Frohmovu řeč, dala ovšem určitou příležitost k vítěznému pokřiku těch Richterů, Bachemů a Hitzů, a na toho Tomáše Akvinského a Aristotela by bylo potřeba se důkladně podívat; je-li Hitzovo tvrzení správné, pak by to znamenalo, že Frohme neumí citovat, jestliže ale správné není, musel by se proti

tomu ohradit v osobní poznámce.[45] Jinak všechno proběhlo pěkně, a také Liebknechtova závěrečná řeč, třebas obsahově ne významná, byla jako polemika dobrá a „řízná". Zkrátka je to triumf. Z radosti nad tím mě Čarodějka* včera obdařila hanlivým názvem Anežky Držgrešle, na což jsem jí řekl, že ona je ta pravá Anča Třeštidlo, to mi může dosvědčit každý, kdo ji zná, a ona je dokonce ještě horší, protože nejen ztřeštěně pobíhá sem a tam, ale má ještě ztřeštěnější nápady.[46]

Na tom, co říkáš o velice obratném ruském plánu pro případ války, je mnoho pravdy.[47] Musí se však vzít v úvahu, že nemůže-li Rusko strpět, aby byla poražena Francie, nemohou Itálie a Anglie právě tak připustit, aby bylo rozdrceno Německo. *Každá lokální válka* je víceméně pod kontrolou neutrálů. Příští válku, dojde-li k ní vůbec, nebude ale absolutně možné lokalizovat, budou do ní — aspoň na kontinentu — strženi všichni v prvních měsících, na Balkáně to propukne samo od sebe a nanejvýš Anglie bude moci určitou dobu zůstat neutrální. Tvůj ruský plán ale předpokládá právě lokální válku, a tu já při těch dnešních obrovských armádách a drtivých důsledcích pro poraženého nepokládám už za možnou.

V Egyptě jde prostě o to (Rusům, Francouzi jsou tu jenom loutky), dostat Angličany do svízelné situace a tím co nejvíc upoutat jejich vojska a loďstvo. Dojde-li pak k válce, bude mít Rusko co nabídnout Angličanům za jejich spojenectví nebo aspoň za jejich neutralitu, a v takové chvíli Francouzi s nadšením vymění Egypt za Alsasko. Stejnou hru hrají Rusové zatím i ve Střední Asii na indických hranicích, kde budou ještě leta příliš slabí na vážné útoky a ještě dlouho nebude pro to připravena půda. — Vedle toho se má spolu s Egyptem dostat do ruských tenat i Turecko.

(Právě mne zase navštívil jeden Rus a zdržel mě přes hodinu, takže jsou už 4 a já budu muset dopis trochu zkrátit.)

Vidím, že máte ve vojenské komisi také nějakého majora Wachse. Je-li to ten Wachs, který je bratrancem dr. Gumperta z Manchesteru, tak jsem se tam s ním jednou před nějakými 25 lety setkal. Tenkrát nastoupil jako bývalý hesensko-kaselský poručík

* přezdívka Louisy Kautské.

u Prusů a byl velmi zklamán tím, že se u těch, kdo ho v roce 1866 porazili, shledal se stejným komisním formalismem, který pokládal za příčinu porážky hesensko-kaselských; povzbuzoval jsem ho tehdy, aby klidně u těch Prusů vydržel, že ještě pozná armádu i z té lepší stránky. Přitom se u Spichern[48] jako velitel roty velmi vyznamenal samostatnou akcí — obsadil železniční přechod *přes rozkaz svého majora* a byl s velkou slávou uveden ve spise generálního štábu[49] — jako jeden z velmi mála poručíků, o kterých se tam zmiňovali. Později jsem od něho četl jednotlivé strategickopolitické články — většinou o Orientu — kde jsou velmi dobré věci vedle jiných (politika), se kterými nesouhlasím. V každém případě je to schopný důstojník — je-li to on.

Jinak je kompromis pravděpodobnější než kdy jindy; 28 000 mužů chtějí dát už i ti svobodomyslní[50] a centrum[20], 40 000 jich nabízí Bennigsen; jistě jich ještě mnoho odpadne a vláda dostane místo 60 000 těch svých 50 000 (bude-li stát pevně na svém, snad i trošku víc) a buržoazní vlast bude zas jednou zachráněna před rozpuštěním parlamentu a před konfliktem.[51]

„Ples", to byl ztřeštěný nápad naší roztomilé Čarodějky. Spolek[30] uspořádal koncert, po kterém následoval ples. V 11 hodin skončila *první* část koncertu, načež jsem se poslušně odporoučel, to znamená, že se jistě nedostali k tanci před jednou. Sama mluví o tanci jenom s pohrdáním, jaké by slušelo mnohem starší osobě, než je ona, a má-li si zatančit valčík, budeš ji asi muset provést sám. Nejsem si ale docela jist, zda by se pak nepřihlásila o svá práva ta její vídeňská krev.

V polském „Przedświtu", který tu vychází, bude v příštím (únorovém) čísle, jež se právě tiskne, tato zpráva. V Grajevu je na hranicích Východního Pruska zaměstnán nějaký nižší ruský úředník jménem Špaček, rodem Čech, který tam překládá nákladní listy. Přes svůj mizerný plat podniká dlouhé cesty, až do Cařihradu, žije si na velké noze, často přechází pod záminkou lovu na pruské území, je intimním přítelem zemského rady von der Gröbena z Lycku, který mu vystavuje honební povolení a cestovní propustky ve velkém. Když byly uzavřeny hranice kvůli choleře, nesměl je nikdo překročit, ale pan Špaček s paní a nějakým panem

H., jiným ruským úředníkem, podezřelým ze špionáže, mohl jet klidně do Královce. Účelem těch rejdů na německém území je podle názoru lidí z druhé strany hranic jen a jen vyslídit pohraniční pevnůstky rozmístěné mezi východopruskými jezery, a ten velemoudrý pruský zemský rada se přitom nechává svým rusko-českým přítelem s krajní ochotou využívat. Ti nafoukaní pruští byrokraté se dají všude nachytat.

Dále v těchto dnech dostaly ruské jednotky na hranicích celý náklad literatury: spoustu výtisků brožury od poručíka dělostřelectva Alexandrova z Taškentu *o příčinách a nezbytnosti nastávající války*. Z toho má dostat každá rota po exempláři, aby důstojníci mohli vojáky náležitě poučit.

Snad budeš moci použít těch zpráv v soukromém styku s členy vojenské komise.

Tady vystoupil Keir Hardie v parlamentě s dodatkem k adrese (odpovědi) na trůnní řeč* ohledně nezaměstnaných. Samo o sobě to bylo docela dobré. Udělal ale dva hrozné kopance: 1. dodatek byl úplně zbytečně formulován jako přímý návrh na *vyslovení nedůvěry* vládě, takže přijetí by přinutilo vládu odstoupit a prakticky by se z toho stal manévr toryů, 2. dal se při tom podporovat protekcionistou (stoupencem ochranných cel) torym Howardem Vincentem, místo aby si vybral nějakého zástupce dělnictva, a to dokonale ukázalo, že jde o manévr toryů a že *on* je jenom jejich loutkou. Také pro něho hlasovali 102 toryové a jenom 2 radikální liberálové[52], ze zástupců dělnictva nikdo. Burns byl agitovat v Yorkshiru. Jak jsem Ti už psal**, od Bradfordu[11] ukazuje nejeden jeho manévr a výrok na Championův vliv, ale teď už je to víc než podezřelé; jeho existenční prostředky jsou neznámého původu a on za ty 2 roky projezdil hodně peněz; odkud je bere? Angličtí dělníci chtějí na svých poslancích a ostatních předácích, aby obětovali hnutí všechen svůj čas, nechtějí je ale platit a je to tedy jejich vina, když oni pak na své osobní a volební výdaje berou peníze od jiných stran. Dokud tohle potrvá, pokvete mezi zdejšími dělnickými předáky stále panama[7].

* královny Viktorie.
** Viz tento svazek, str. 26.

Panu Hardiemu to tady ostatně brzo zarazí nebo porazí přímo jej. Dělníci z Lancashiru a Yorkshiru nejsou lidé, kteří by se dali vodit konzervativci na provázku a tahali za torye kaštany z ohně. Je jenom potřeba nechat Hardiemu čas, aby pocítil důsledky své politiky na vlastní kůži a ukázal je jasně všem.

Burns jel do Halifaxu agitovat k volbám, a proto o Hardieho návrhu nehlasoval. V Huddersfieldu a Halifaxu, 2 průmyslových městech v Yorkshiru, z nichž každé má přes 100 000 obyvatel, jsou totiž doplňovací volby. Nezávislá dělnická strana postavila v Halifaxu vlastního kandidáta*; ostatní dvě strany také. Nyní nabídla liberálům: jestliže odvoláte svého kandidáta v Halifaxu**, abychom měli proti sobě jenom toryho***, budeme hlasovat v Huddersfieldu pro vás. Liberálové odmítli. Nato *propadl v úterý v Huddersfieldu* liberál† proti torymu†† — protože se Nezávislá dělnická strana zdržela hlasování. Dál ztratili liberálové při jiných doplňovacích volbách v Burnley, v Lancashiru poblíž Halifaxu, proti posledním volbám 750 hlasů — také tím, že se naši zdrželi hlasování. Dnes se volí v Halifaxu a je pravděpodobné, že tory bude zvolen. To by snížilo Gladstonovu většinu, která dnes činí 36 poslanců, na 34. Z těchto případů je liberálům den ze dne víc horko; jde to tedy zatím výtečně, Gladstone bude muset před dělníky kapitulovat. Hlavní jsou teď politická opatření, rozšířit volební právo pro dělníky tím, že uskuteční to, co teď existuje jenom na papíře a co by zvýšilo počet dělnických hlasů o 50 %; zkrátit funkční období parlamentu (teď 7leté!) a uzákonit úhradu volebních výdajů a diet z veřejných prostředků.

Zároveň musí tyhle nové úspěchy nezávislé politiky pozvednout v dělnících sebedůvěru, ukázat jim, že teď je takřka všude výsledek voleb a tím i osud každé vlády v jejich rukou. To je to nejdůležitější: třídní sebevědomí, sebedůvěra. To také pomůže vypořádat se se všemi těmi nešťastnými pletichami, které pramení

* Johna Listera.
** Williama Rawsona Shawa.
*** Alfreda Arnolda.
† Joseph Woodhead.
†† Josephu Croslandovi.

právě jen z toho, že si masy dostatečně nevěří. Jakmile se masy dělnictva dostanou doopravdy do pohybu, zanechají páni předáci svých lišáckých manévrů, protože jim přinesou víc škody než užitku.

Louisin dopis šel v 5.30 večer noční lodí. Tenhle půjde v 9 večer, tedy první denní lodí. Jestliže nám povíš, v kolik hodin jsi který dostal, budeme vědět, která pošta je nejlepší.

Srdečné pozdravy manželce a Tobě posílá ještě jednou Louise a .

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

17

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 12. února 93

Milá Lauřičko,

měl jsem opravdu velkou radost, že vidím Tvůj rukopis jednou také jinde než na obálce „Intransigeantu" nebo „Figara", a odpovídám hned, protože mám dnes v neděli pár minut volných a zítra se zase budu muset vrhnout do té džungle bank, úvěru, peněžního kapitálu a úrokové míry, abych dodělal kapitoly 30—36 III. knihy „Kapitálu". Je — ten V. oddíl — skoro hotov, pokud jde o skutečné problémy, ale chce to ještě důkladně „vybrousit" v literárním slova smyslu: uspořádat, vypustit místa, která se opakují, atd. Doufám, že to vyřídím za 8—10 dní, pak přijde VI. a VII. oddíl a po nich — konec. Korespondenci jsem zatím pozastavil a polici mám už plnou, plničkou nezodpovězených dopisů ze všech koutů světa, od Říma po New York a od Petrohradu po Texas, takže když si ukradnu chvíli na to, abych Ti napsal, dělám to jen proto, že *jsi to Ty* a nikdo jiný.

Louise Ti poslala *sedmistránkový* dopis, už je to déle než týden — opravdu jsi ho nedostala? Prosím Tě, zeptej se na něj, a my se tu poptáme taky.

Ano, „Arbeiterinnen-Zeitung" se Ti bude líbit. Má zdravý proletářský charakter — pravda, s literárními nedostatky — který velmi sympaticky kontrastuje se všemi ostatními ženskými časopisy. A ty můžeš být právem hrda na to, že jsi stála u kolébky tohoto listu!

Je mi líto, že Paulův zdravotní stav je stále neuspokojivý — ještě se stále nezbavil té prokleté tasemnice? V Paříži je jistě dost filix masu nebo kussa[53], aby ji ze sebe vypudil a nemusel soustavně obléhat trůn. Samozřejmě, dokud ji bude živit, neuzdraví se a ta

bestie ho sežere. A proč, proboha, *tolik cestuje?* Mimo Francii nemůže nikdo pochopit, proč si on i jiní nechávají ujít takovou skvělou příležitost.[54] Velmi dobře chápu, že ta banda větroplachů, takzvaných socialistických poslanců nechce, aby tam mluvil, každý z nich táhne na jinou stranu a hraje si na svém písečku, a vědí, že Paul se od nich nedá zadržet ani kontrolovat, jakmile se jednou dostane na tribunu; ale z našeho hlediska je to právě důvod, proč by *měl* mluvit. Mají socialisté právě před volbami[55] vyvolat svým mlčením podezření, že nejsou o nic lepší než ti panamisté a že mají sami proč je chránit a celou tu věc ututlávat? V Itálii to tak je, ty dva, co byli zvoleni v Romagni (jako socialisté), má v rukou vláda díky svým *subvencím, poskytovaným takzvaným družstevním společnostem, které oni řídili* — subvencím velmi pravděpodobně pocházejícím z trezorů Římské banky. To vysvětluje jejich mlčení.[39] Ale ve Francii!?! Mohu Tě ujistit, že to záhadné mlčení nijak nezvýšilo vážnost francouzských socialistů v zahraničí. Ovšem, Brousse a spol.[56] dostali svůj díl z tajných fondů dotovaných panamou — není to ale pro naše lidi *důvod navíc*, aby se k tomu veřejně vyslovili? „À la guerre comme à la guerre"* je staré *francouzské* přísloví, to už teď neplatí?

Podle matky Crawfordové jsou přísné rozsudky nad Lessepsem a spol. jenom písek sypaný do očí prosťáčkům. Kasační soud je zruší s tím, že Prinetův příkaz nepřerušil promlčecí lhůtu a že příslušné delikty jsou tudíž promlčeny.[57] Jestliže to tak dopadne, bude to znamenat, že ti „zasvěcení", ti co brali peníze, jsou natolik troufalí, aby se vysmáli celé Francii jako lehkověrnému prosťáčkovi. A to by znamenalo dělat si z lidí vyloženě blázny.

No, já doufám, že v lidu se konečně *probudí* hněv a že se *pomstí*. Je už načase.

Bebel Vám pošle stenogram své řeči z 3. února. Je opravdu skvělá, a bude se Vám možná dobře hodit do „Le Socialiste".[58] Naši udělali z říšského sněmu na čtrnáct dní svou tribunu. Nejdřív ta debata o všeobecné bídě, *3 dny*, a všechny strany od vlády dolů prosí úpěnlivě naše, aby použili svého vlivu a pomohli to se stávkujícími havíři atd. nějak urovnat.[59] A pak udělají buržoové tu kolo-

* „Kdo se dal na vojnu, musí bojovat."

sální botu, že vyprovokují naše k debatě o budoucí organizaci společnosti — trvala *pět* dní![44] — a bylo to poprvé, co se kdy o něčem takovém v *jakémkoli* parlamentě diskutovalo. A to vystoupili za nás všehovšudy jen tři řečníci — Bebel dvakrát, Frohme a Liebknecht — a buržoové nám museli nechat *poslední slovo* a v beznaději se vzdát (mohli jsme totiž zabránit uzavření debaty pouhým spočítáním přítomných, protože kvorum 201 lidí tam nikdy nebylo).

Zatímco u Vás byla potopa, já — podle novin — „umíral". V úterý to byly dva týdny*, co přišel telegram z Vídně: zda je už opravdu po mně? Pak jeden z Drážďan; v 5 ráno někdo klepe na dveře — další z New Yorku. Tak to šlo ještě pár dní, až jsme zjistili, že takřka ve všech berlínských novinách se psalo, že mi povážlivě ubývají síly a že se můj skon očekává každou hodinu. Nechápu, kdo si tu pitomost vymyslel. V každém případě vem ho čert.

Louise srdečně zdraví.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Paulovi: Exeat taenia!**

Sam Moore odejel 28. ledna zase do Nigeru.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 32.
** Pryč s tasemnicí!

18

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

[Londýn] 24. února 93

Milý Auguste,

můj rukopis, který jsem poslal včera doporučeně, jsi asi dostal. Ještě k tomu pár slov.

Představoval jsem si, že by se uveřejnil formou 8 článků v osmi číslech „Vorwärts" za sebou. Máte-li ale jiný způsob, který se Vám zdá lepší, nikterak se na ten můj návrh neohlížejte.[60]

Název „Může Evropa odzbrojit?" se mi zvlášť nelíbí. Ale nic lepšího mi nenapadá. Nelze to přece dost dobře nazvat „sociálně demokratický návrh vojenského zákona", to by šlo nanejvýš tehdy, kdybyste přijali ten návrh jako celek.

Poslal jsem tu věc Tobě, a ne Liebknechtovi, protože zasedáš ve vojenské komisi a chtěl jsi na mně „lekci". To mě u něho omluví. Pak jsem to ale udělal i proto, že případné změny, které si možná vynutí tiskový zákon, svěřím raději Tobě než jemu; vůbec, ten rukopis není určen jen pro „Vorwärts", nýbrž pro Vás všechny, a Vy můžete mít vlastní názor na to, kdy a jak to nejlépe uveřejnit — v každém případě by to mělo být *před* druhým čtením v plénu.

Z „Workman's Times" jsi jistě poznal, že angličtí dělníci jsou teď zásluhou Avelingových lépe informováni o stranických záležitostech na kontinentu, zvlášť o německých.[61]

Liberální vláda musela po zkušenostech z posledních voleb přidat do kroku.[62] To se ví, opatření jsou to „liberální", ale přece jen lepší, než se dalo očekávat. Nový zákon o voličských seznamech, pokud projde, 1. zvýší počet dělnických hlasů přinejmenším o nějakých 20—30 % a dá dělníkům absolutní většinu v dalších 40—50 volebních okresech a 2. ušetří kandidátům značné každoroční výdaje; ti se totiž museli *sami* starat o to, aby se jejich voliči dostali

do seznamů, a to tady stojí spoustu peněz. Se slevou už to bude přijatelné. — Diety jsou na dohled, nebudou-li schváleny na tomto zasedání, pak skoro určitě na dalším, Gladstone je *v zásadě* přijal. Dále velice získáváme tím, že pro všechny veřejné volby má platit jenom *jeden* voličský seznam, tedy jen *jedno* volební právo, a to je tím důležitější, že se očekává zákon o zřizování rad farností (tady to znamená venkovských obcí),[63] čímž budou odstraněny poslední zbytky dosavadního feudálního zřízení na venkově. Jestliže to všechno projde a bude uzákoněno na tomto zasedání, značně se tím zlepší politické postavení dělnické třídy, a to samo povzbudí znova lidi k tomu, aby toho svého nového postavení také využívali. Při všech intrikách a hloupostech, co se tu ještě, a to hromadně, vyskytnou, je jisté, že postup je mohutný a snad se už za pár let budete těm Angličanům divit.

Proč bys neměl o tom Špačkovi* informovat přímo, to nevím. Vždyť to vyšlo polsky v únorovém „Przedświtu".

Je-li ten Wachs *vysoký*, tak to není on. Tamten byl, pokud se pamatuji, asi tak velký jako Ty a měl hnědé vlasy. Kde se ale všichni ti voskoví majoři berou, to ví Bůh.**

Čarodějka je zrovna hotova, vydávám tedy rozkaz k odchodu — srdečný pozdrav ženě i Tobě

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 42.
** Viz tento svazek, str. 41—42.

19

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu[64]

Londýn 24. února 1893

Vážený pane,

promiňte, že jsem tak dlouho mlčel. Nedělal jsem to s lehkým srdcem. Musím napnout všechny síly, opravdu všechny, abych dokončil III. díl* ještě teď v zimě a na jaře. Aby se mi to podařilo, musím si zapovídat veškerou vedlejší práci, ba i veškerou korespondenci, pokud není absolutně nutná. Jinak by mi nic nebylo zabránilo pokračovat v naší diskusi o velmi zajímavém a závažném problému.[65]

Teď jsem skončil — až na několik formálních věcí — *redakci* V. oddílu (banky a úvěr), nejtěžší ze všeho, a to jak pokud jde o předmět, tak i *o stav rukopisu*. Teď zbývají jen dva oddíly — třetina celé knihy — z nichž jeden, pozemková renta, je také věcně velmi těžký, ale pokud si vzpomínám, rukopis je tu mnohem propracovanější než u V. oddílu. A tak stále pevně doufám, že svůj úkol splním ve stanovené lhůtě. Nejobtížnější bylo dosáhnout, abych nebyl tři až pět měsíců naprosto ničím vyrušován, tak abych mohl veškerý čas věnovat V. oddílu, a to se mi teď naštěstí podařilo. Při práci jsem si často vzpomněl, jakou ohromnou radost budete mít Vy, až tento díl vyjde; pošlu Vám vývěsky jako u II. dílu.[66]

Maintenant revenons à nos moutons.**

Zdá se, že se shodujeme ve všech bodech, až na jeden, kterým se zabýváte v obou svých dopisech ze 3. října a 27. ledna, i když v každém z jiného hlediska.

V prvním se ptáte: byla ekonomická přeměna, jež se stala po roce 1854 nevyhnutelnou, takové povahy, aby zaútočila na samy kořeny historických institucí Ruska, místo aby je rozvinula? Jinými

* „Kapitálu".

** Teď se však vraťme k věci.

slovy, nešlo by brát vesnickou občinu za základnu nového hospodářského vývoje?

A 27. ledna vyjadřujete tutéž myšlenku v této formě: velký průmysl se stal pro Rusko nezbytností, bylo však nevyhnutelné, aby se rozvíjel jako průmysl kapitalistický?

Tak tedy v roce 1854 nebo někdy v té době začíná Rusko s občinou na jedné straně a s potřebou velkého průmyslu na straně druhé. Vezmete-li teď v úvahu celkový stav Vaší země, tak jak tehdy vypadala, vidíte nějakou možnost, jak by šlo naroubovat velký průmysl na rolnickou občinu ve formě, jež by jednak umožnila rozvoj tohoto velkého průmyslu a jednak by povznesla primitivní občinu na úroveň sociální instituce, dokonalejší než všechno, co dosud na světě bylo? A to v době, kdy celý Západ stále žil v kapitalistickém zřízení? Jsem toho názoru, že takový vývoj, jenž by předčil všechno, co je známo z dějin, by si vyžadoval úplně jiné hospodářské, politické a intelektuální podmínky, než jaké byly tehdy v Rusku.

Není sporu, že občina a do určité míry artěl obsahovaly zárodky, jež by se za určitých podmínek mohly rozvíjet a uchránit Rusko, aby nemuselo projít útrapami kapitalistického režimu. Bez výhrad podepisuji dopis našeho autora o Žukovském.[67] Podle jeho i podle mého názoru byl však první podmínkou k tomu *impuls zvnějška*, změna hospodářského systému v západní Evropě, zničení kapitalistického systému v zemích, kde se kapitalismus zrodil. Náš autor zodpověděl v lednu 1882[68] v jisté předmluvě k jistému starému manifestu otázku, zda by se ruská občina nemohla stát východiskem vyššího sociálního vývoje: Jestliže změna ekonomického systému v Rusku nastane zároveň se změnou ekonomického systému na Západě, такъ, што обѣ онѣ пополнятъ другъ друга, то современное русское землевладѣніе можетъ явиться исходнымъ пунктомъ новаго общественнаго развитія*.

Kdybychom se my na Západě vyvíjeli ekonomicky rychleji, kdybychom byli s to svrhnout kapitalistické zřízení před nějakými deseti či dvaceti lety, mělo by možná Rusko ještě čas přerušit tendenci k vlastnímu vývoji ke kapitalismu. Naneštěstí jsme příliš po-

* takže se budou obě navzájem doplňovat, může být nynější ruské společné vlastnictví půdy východiskem nového společenského vývoje.

malí, a ty ekonomické důsledky kapitalistického systému, jež musí dostat tento systém do kritického bodu, se teprve nyní rozvíjejí v různých zemích kolem nás: zatímco Anglie rychle ztrácí svůj průmyslový monopol, Francie a Německo se blíží průmyslové úrovni Anglie a Amerika je hrozí vytlačit všechny ze světového trhu jak u průmyslové, tak u zemědělské produkce. Zavedení alespoň částečné politiky svobody obchodu v Americe určitě zruinuje definitivně průmyslový monopol Anglie a zničí zároveň vývoz německého a francouzského průmyslu; a pak musí nastat krize, opravdový *konec století*. Mezitím se však u Vás Vaše občina rozpadne, a my můžeme doufat jenom v to, že u nás k tomu přechodu k lepšímu systému dojde tak brzo, aby se zachránily — alespoň v některých z odlehlých částí Vaší země — instituce, jež by mohly být za těchto okolností povolány sloužit velké budoucnosti. Fakta jsou ale fakta a my nesmíme zapomínat, že tyto vyhlídky každým rokem slábnou.

V ostatním jsem ochoten souhlasit s Vámi, že v Rusku jako *poslední* zemi zachvácené velkokapitalistickým průmyslem a zároveň v zemi s *daleko největším počtem rolnického obyvatelstva* musí tato okolnost učinit převrat způsobený touto ekonomickou přeměnou mnohem akutnějším, než tomu bylo kdekoli jinde. Proces, při němž má být nahrazeno nějakých 500 000 помѣщиковъ* a zhruba 80 miliónů rolníků novou třídou *buržoazních* pozemkových vlastníků, může proběhnout jen za hrozného utrpení a otřesů. Historie je však nejkrutější ze всѣхъ богинь**, a řídí svůj triumfální vůz přes hromady mrtvol, nejenom ve válce, ale také při „pokojném" hospodářském vývoji. A my lidé, mužové i ženy, jsme naneštěstí tak hloupí, že nikdy nenajdeme odvahu k reálnému pokroku, pokud k tomu nejsme dohnáni utrpením, přesahujícím všechnu míru.

Stále Váš

P. W. R.[69]

Adresujte, prosím, své zásilky
paní Kautské, ne paní Rosherové

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* statkářů.
** všech bohyní.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 25. února 1893

Milý Lafarguu,

jak ten čas letí! Starý Harney mi dnes ráno připomněl, že včera bylo výročí únorové revoluce — „vive la république!", můj bože, my dnes máme na slavení tolik jiných výročí, že člověk na tahle poloburžoazní data zapomíná. A to za pět let už uplyne od té události půl století. Tenkrát lidé horovali pro republiku — s malým r; co se píše s velkým R, nestojí už za nic a má význam jen jako historická, takřka už přežitá etapa.

Vaše řeč byla velmi dobrá a já lituji jenom jednoho, že jste ji nepronesl před dvěma měsíci. Ono je ale lépe pozdě než nikdy; že sněmovna a tisk jí vytýkají nevhodnost, to mě nepřekvapuje; kdybychom chtěli čekat na jejich *placet*, nedostali bychom se ke slovu nikdy.[70] Pokud jde o radikální socialisty, jako je Millerand a spol., rozhodně musí spojenectví s nimi vycházet z faktu, že naše strana[71] je samostatnou stranou a že oni to musí uznat.[72] Což nijak nevylučuje součinnost při příštích volbách, pokud budou křesla, o něž se budete ucházet společně, rozdělena podle současného poměru sil; ti pánové mají ve zvyku požadovat lví díl pro sebe.

Nesmí Vás odradit, nemají-li Vaše projevy ve sněmovně už ten ohlas jako dřív. Podívejte se na naše přátele v Německu, léta je vypískávali a teď ovládne těch 36 lidí říšský sněm. — Bebel mi píše: Kdyby nás bylo osmdesát nebo sto (ze 400 členů), znemožnili bychom říšský sněm. Není rozpravy na jakékoli téma, do níž bychom nezasahovali, a všechny strany nám naslouchají. Rozprava o socialistické organizaci budoucnosti trvala pět dní, a po Bebelově projevu byla taková poptávka, že se ho prodalo *3 a půl miliónu výtisků.*

Teď dají vytisknout celou rozpravu jako brožuru za 5 sous, a to ještě znásobí už tak obrovský účinek.[44]

Jednáte správně, že připravujete volby. Měli bychom získat přinejmenším 20 mandátů. Máte obrovskou výhodu, že díky obecním volbám víte, jaký je *minimální* stav Vašich sil v každém místě; počítám totiž, že jste měli od posledního května[73] velké zisky. To Vám hodně pomůže, až se budete dělit o kandidatury s radikálními socialisty. Snad ale budete raději kandidovat sami všude, kde budete mít vyhlídky na úspěch, s tou výhradou, že odstoupíte při užších volbách ve prospěch radikálů, dostanou-li víc hlasů než Vy.

Při volbách je nejdůležitější jednou provždy ukázat, že ve Francii reprezentuje socialismus naše strana, že všechny ostatní více méně socialistické frakce — broussovci,[56] allemanovci,[74] blanquisté,[75] čistokrevní i ostatní, mohly hrát vedle nás určitou úlohu jen v důsledku momentální roztříštěnosti proletářského hnutí v jeho více méně dětské fázi; ale že teď období dětských nemocí minulo, že francouzský proletariát si už plně uvědomil své místo v dějinách. Budeme-li mít 20 mandátů, nebudou mít ostatní dohromady tolik, protože je spíš ztratí, než získají. A pak to půjde kupředu. Zatím *se starejte o to, abyste byl znovu zvolen;* zdá se mi, že Vaše častá nepřítomnost ve sněmovně moc nepřispěla k tomu, aby to bylo tak jisté.[54]

Panama není mrtva, zdaleka ne.[7] A je to ostuda, že se ten záslužný úkol odhalit ji přenechává roajalistům a těm jejich pochybeným spojencům. Nejlepší heslo, které si mohou dát: pryč se zloději, a jestliže jim masy *zaostalého* venkova dají za pravdu proti republikánům, pak budou moci za ten úspěch poděkovat zbabělosti *radikálních* republikánů.[24] Říkáte, že republika není ohrožena, že poslanci se s tímhle předsvědčením vrátili z prázdnin; v takovém případě bylo zapotřebí působit ze všech sil a nedopustit, aby Vás pro Vaše mlčení ztotožňovali se zloději. Máte ovšem pravdu: politická inferiorita buržoazie je mimo naše představy.

Jediná země, kde buržoazie má ještě trochu zdravého rozumu, je Anglie. Vytvoření Nezávislé dělnické strany[11] (i když ještě v zárodku) a její činnost při volbách v Lancashiru a Yorkshiru* pořádně

* Viz tento svazek, str. 44.

zatopily vládě; ta se teď činí a dělá věci u liberální vlády neslýchané. Zákon o volebních seznamech 1. sjednocuje volební právo pro všechny volby, parlamentní, obecní atd., 2. zvyšuje počet dělnických hlasů přinejmenším o 20—30 %, 3. snímá břemeno výdajů na volič-ské seznamy z beder kandidátů a přenáší je na vládu. Na příštím zasedání bude určitě schváleno vyplácení diet poslancům[62]; potom spousta právních a hospodářských opatření ve prospěch dělníků. A konečně liberálové uznávají, že dnes si mohou zajistit moc jen zvyšováním politické síly dělnické třídy, která zítra s nimi přirozeně vyrazí dveře. Na druhé straně si teď toryové počínají bezmezně hloupě. Jakmile však bude Home Rule[76] uzákoněna, uvidí, že jim nezbývá nic jiného než se pustit do boje za moc, a k tomu, aby se k ní dostali, je jenom jeden prostředek: získávat dělnické hlasy ústupky, politickými nebo hospodářskými; liberálové i konzervativci musí tedy nutně zvyšovat moc dělnické třídy, musí nutně urychlovat příchod chvíle, která je jedny i druhé vyřídí.

Mezi zdejšími dělníky se práce daří. Dělníci si začínají stále více uvědomovat svou sílu a to, že je jen jeden způsob, jak jí užít, tj. vytvořit nezávislou stranu.

Zároveň tu získává půdu internacionalismus. Vždyť to také jde kupředu všude.

V Německu je stále ještě možné, že bude rozpuštěn říšský sněm; pravděpodobnost toho ale klesá, všichni se toho bojí kromě nás. Měli bychom 50—60 mandátů.[51]

26. března má být v Bruselu mezinárodní přípravná konference pro kongres v Curychu.[77] Pojedete tam?

To jste si oddechl, že jste dal vale té tasemnici; ale sledujte dále pozorně, co prochází Vašimi útrobami, málem bych se uřekl a humpolácky řekl: na tom stojí svět!

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Cahiers internationaux", čís. 78, 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 25. února 93

Milá Lauro,

znáš to rčení, že prý v dopise ženy je nejdůležitější částí vždycky douška. Ale to je hanebná pomluva, a já to dokážu. Nejenom že jsem se ve svém posledním dopise nezmínil o tom nejdůležitějším v hlavní části, ale neudělal jsem to ani v doušce, a tak teď o tom musím napsat zvlášť.

Jde o to, abyste svou stříbrnou svatbu 2. dubna oslavili tady. Víš, žes to slíbila, a já Tě beru za slovo. A protože je pravděpodobné, ba víc než pravděpodobné, že Paul bude muset 26. března na bruselskou konferenci,[77] nebylo by nejlépe, kdybys v tu dobu, kdy on pojede do Bruselu, přijela z Paříže rovnou sem, a on pak přijel za Tebou? Ledaže bys jela raději s ním podívat se na své rodné město, které, jak jsem slyšel, se velmi zvelebilo, aby se ukázalo hodným cti, kterou jsi mu prokázala.

V každém případě se mi zdá, že je na čase začít s přípravami na tu slavnou událost, a protože jsem nemohl připojit tu doušku k minulému dopisu — vlastně jsem na to zapomněl — vkládám ji teď do psaní Paulovi a doufám, že ji velmi pečlivě zvážíš a dáš nám co nejdřív vědět, jak si to představuješ.

Pozdrav od Louisy a Tvého starého ctitele

B. Engelse

Poprvé otištěno francouzsky v časopise „Cahiers internationaux", čís. 78, 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels firmě Thomas Cook & syn

do Londýna[78]

(Koncept)

[Eastbourne kolem 6. března 1893][79]

Vážení pánové,

Váš dopis ze 3. mi poslali sem.

Dotyčný gentleman* je mladý lékař, docent na vídeňské universitě v Rakousku, kde byl promován a s velkým úspěchem praktikoval. Byl mi vřele doporučen prominentním poslancem rakouského parlamentu**, a já nepochybuji, že v něm najdete velmi solidního klienta.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Ludwig Freyberger.
** Engelbertem Pernerstorferem.

23

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[80]

Pošli mi 6 nebo, můžeš-li, *12 exemplářů* toho článku* do *Londýna.* Jsem už několik dní tady v Eastbournu[79], abych se trochu nalokal svěžího vzduchu; podivné klima, jednou se dá docela klidně sedět venku, pak se ale zase ochladí a zvedne vítr — naštěstí zatím moc neprší.

Pozdravuj srdečně Vaše.

Tvůj
B. E.

Eastbourne 7. března 93
28, Marine Parade

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Může Evropa odzbrojit?"

Engels Filippu Turatimu

do Milána[81]

[Eastbourne] 12. března 93

Milý občane Turati,

vracím Vám obtahy, jež jsem nemohl v té krátké době, kterou jste mi na to nechal, zevrubně pročíst.[82] Jsem tady na několik dní u moře[79], poslali ten balíček za mnou, a to znamenalo další časovou ztrátu.

Nenamítám nic proti tomu, abyste připojil jako přílohu program Internacionály — to jest buď stanovy s úvodní částí* nebo „Inaugurální adresu"** z roku 1864; protože zde nemám ruské vydání „Manifestu", nevím přesně, který z těch dvou dokumentů míníte.

Díky za ty dvě brožury, které si s velkým zájmem přečtu.

Paní Kulišovová mezitím pravděpodobně dostala dopis od paní Kautské.

Srdečně zdraví paní Kulišovovou i Vás paní Kautská a

Váš

B. E.

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Karel Marx, „Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení".

** Karel Marx, „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení".

Engels F. Wiesenovi

do Bairdu[9]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 14. března 1893[83]

Vážený soudruhu,

práce, jež se mi nahromadila, mi nedovolila odpovědět Vám dříve na Vaše řádky z 29. ledna.

Nevím, v čem se porušuje sociálně demokratický princip, když se jmenují kandidáti na nějakou volitelnou politickou funkci, respektive když se pro takové kandidáty hlasuje, i když se zároveň působí k tomu, aby sama tato funkce byla zrušena.

Lze zastávat ten názor, že nejlepší cesta k odstranění presidentského úřadu a Senátu v Americe spočívá v tom, že se do těchto funkcí zvolí muži, jejichž povinností je toto zrušení uskutečnit; potom se také bude důsledně v souladu s tím postupovat. Jiní si mohou myslet, že tato cesta je neúčelná; s tím se dá polemizovat. Mohou existovat okolnosti, za kterých by onen postup mohl zahrnovat popření* revolučního principu; proč by tak tomu mělo být vždy a všude, to nechápu.

Nejbližším cílem dělnického hnutí je přece: dobytí politické moci pro dělnickou třídu a dělnickou třídou. Jsme-li v tomhle zajedno, pak mohou rozdílné názory na prostředky a na metody boje, kterých se má přitom použít, sotva ještě vést k zásadním diferencím mezi upřímnými lidmi, kteří mají všech pět pohromadě. Podle mého názoru je v každé zemi nejlepší taktikou ta, která vede nejkratší a nejjistější cestou k cíli. K tomuto cíli je však právě v Americe ještě velmi daleko, a myslím, že se nemýlím, když si zrovna

* V originále Verleugnung, v opise Verletzung (porušení).

touto okolností vysvětlují důležitost, která je tam leckdy přisuzována takovým akademickým sporným otázkám.

Opravňuji Vás, abyste tyto řádky — nezkrácené — uveřejnil.

Upřímně Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé anglicky v časopise „Science and Society", sv. II, čís. 3, 1938

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

26

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Eastbourne, 28, Marine Parade
14. března 1893

Milá Lauro,

Tvůj dopis nám udělal opravdu radost. Očekáváme Vás tu tedy co nejdřív během příštího týdne*, a když už tady budeš, nepustíme Tě zpátky přes Kanál, dokud neuplynou *přinejmenším* dva nebo tři týdny; i kdyby „ctihodný pan poslanec"** nemohl přerušit své agitační turné na tak dlouho.

Vrátíme se do Londýna v pátek.[79] Louise i já jsme slíbili, že v sobotu*** promluvíme na slavnosti na počest Komuny, kterou pořádají společně Verein[30] a Bloomsbury Society[84] — na *společném večeru*, ačkoliv bych dal přednost společné večeři.† Příští neděli je konference v Bruselu[77] — totiž *přespříští* neděli, tj. 26.; nepíšeš, zda tam Paul pojede, ačkoli by to bylo *velmi* důležité vzhledem k určitým intrikám staré kliky Hyndman-Brousse-Allemane, podporovaným dnes i tajemníkem curyšského výboru[85] Seidelem; zřejmě jde o poslední pokus té zkrachované holoty připravit si lepší postavení na kongresu. Je takřka jisté, že Bebel přijede z Bruselu na pár dní do Londýna[86] a Liebknecht možná také. A já bych byl nesmírně rád, kdybych je měl oba, Paula a Bebela, několik dní tady, abych mohl udělat jednou provždy konec určitým francouzským předsudkům vůči Bebelovi, který je zdaleka nejlepší člověk, jakého v Německu máme, navzdory tomu, co může Francouzům připadat jako teu-

* Viz tento svazek, str. 57.
** Paul Lafargue.
*** 18. března.
† V originále tvoří slovní hříčku výrazy: a *joint* festival — společná oslava, butcher's *joint* — kus masa.

tonská neotesanost. Takže vidíš, že mám vedle osobního i zvláštní politický zájem na tom, abyste se tu ukázali už začátkem týdne.

Nemám vůbec nic proti tour de France*, kterou podniká Paul při organizování předvolební kampaně, naopak, pokládám to za věc zásadního významu. Poslanec má ale určité povinnosti ve sněmovně, zvlášť teď v době panamy,[7] a protože každé zvolení závisí koneckonců na tom, jak bude hlasovat větší počet víceméně indiferentních filistrů, bojím se, aby pro zanedbávání funkce v parlamentě nebylo ohroženo jeho znovuzvolení. A já už jsem skutečně zaslechl různé narážky v tom smyslu. A když jsem viděl, že je pořád pryč i během velmi významných událostí za panamské krize, neubránil jsem se myšlence, že ztrácí určité velmi významné vyhlídky a že se to všechno může obrátit proti němu. Celkem vzato, byla by to od něho přílišná velkomyslnost, kdyby připravoval místa v parlamentě jiným a sám tak o to své přišel. Kdybyste tam u Vás ve Francii byli tak silní, jako jsou naši v Německu, kde nám patří dvacet křesel par droit de conquête et par droit de naissance**, bylo by to jinak, ale pak by se také nemusela vést předvolební kampaň tak energicky.

Dnes je výročí Mouřenínova úmrtí, a právě desáté. Přísně důvěrně Ti mohu říci, že 3. díl*** je prakticky hotov. Nejtěžší oddíl, bankovnictví a úvěr[87], je ukončen; zbývají už jenom dva oddíly a v jednom (pozemková renta)[88] se mohou ještě vyskytnout nějaké *formální* potíže. Všechno, co ještě zbývá, je ale hračka proti tomu, co jsem musel udělat. Teď se už také nemusím bát žádného přerušování. Až do zimy jsem nebyl schopen dosáhnout toho, abych mohl 4—5 měsíců nerušeně pracovat; teď jsem měl klid a je to skoro hotovo. Jenom to nikomu neříkej, protože nemohu ještě určit, kdy přesně během příštích měsíců bude moci jít rukopis do tisku.

Z toho, co píšeš o Jaurèsovi, jde úplná hrůza. Profesor a Malonův přítel, ne-li jeho chráněnec — jedno horší než druhé. A to všechno ještě bledne před genialitou člověka, který je schopen psát latinsky o vzniku německého socialismu.[89]

* okružní jízdě po Francii.

** tím, že jsme si je vydobyli, i tím, že na ně máme nárok svým původem.

*** „Kapitálu".

Teď už ale musím končit. Čím dříve se tady v Londýně dovíme, kdy přijedete, a čím dřívější datum stanovíte, tím líp. Na shledanou se tedy těší Louise a

Tvůj starý
B. Engels

Ovšemže potvrdím naši dohodu závazným dokumentem — maličkostí v podobě šeku jako záruky, že se tu objevíš! Žádný tu nemám, jinak bych ho rovnou přiložil.

Poprvé otištěno francouzsky v časopise „Cahiers internationaux", č. 78, 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna

28, Marine Parade
Eastbourne 15. března 189[3]*

Milá paní Mendelsonová,

nemohu Vám ani vylíčit tu radost, když jsme se dnes dopoledne s paní Kautskou dověděli, že St.** už je zase mimo nebezpečí — ještě včera večer jsme o něm mluvili s obavami. Nu, dobrý konec všechno napraví, a já se nemohu dočkat toho, až ho v sobotu večer zase uvidím — v každém případě doufáme, že budeme mít to potěšení uvítat Vás oba v neděli*** u nás.

Jsme tady už čtrnáct dní a vrátíme se do Londýna pozítří.[79] Počasí bylo velkolepé, a mořský vzduch nám velmi prospěl.

Tak tedy na shledanou! Mnoho pozdravů od paní Kautské.

Váš oddaný
B. Engels

V pondělí nebo v úterý čekáme Bebela,[86] a několik dní nato manžele Lafarguovy.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Papír poškozen.
** Stanisław Mendelson.
*** 19. března.

Engels
Henrymu Demarestu Lloydovi

do Chicaga[90]

(Koncept)

[Londýn polovina března 1893]

Vážený pane,

Vaše psaní z 3. 2. a 9. 3. i s přílohami jsem v pořádku dostal. Je mi velmi líto, že se nebudu moci zúčastnit vašich kongresů ani Vám vypomoci přednáškami a dokumenty, o něž mě žádáte.[91] Zaslal bych Vám je s největší radostí, kdyby mi všechen volný čas nezabral rukopis třetího dílu „Kapitálu", velké práce mého zemřelého přítele Karla Marxe, který právě připravuji k vydání. Tento třetí díl měl vyjít už před lety; zatím jsem však nebyl s to zajistit si na delší dobu klid, abych se mohl nerušeně věnovat splnění svého úkolu. Byl jsem nucen odmítnout veškerou jinou práci, i tu nejlákavější, kromě toho, co bylo naprosto nutné. V době, kdy se sejde váš kongres, má jít rukopis do tisku, ale k tomu by nedošlo, kdybych vyhověl Vaší žádosti. Práce, o kterou mě žádáte, by se totiž nedala odbýt nějakými novinářskými frázemi; muselo by to být opravdu to nejlepší, co jsem schopen napsat, vyžadovalo by to hluboké studium a zralé úvahy; a to znamená i velmi mnoho času, který tomu z uvedených důvodů nejsem s to věnovat.

Poslal jsem Vám však jako tiskopis jeden výtisk anglického vydání Komunistického manifestu z roku 1848 (který napsal K. Marx a já) a jeden výtisk mé práce „Socialism, Utopian and Scientific"*, vydané před několika měsíci; a to jako malý příspě-

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

vek, který by myslím mohl zajímat některé z členů přípravného výboru vašeho dělnického kongresu.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 18. března 93

Milý Sorge,

byli jsme 14 dní u moře, v Eastbournu,[79] měli jsme nádherné počasí, vrátili se náležitě osvěženi a teď se můžeme zase pustit do práce. Začnou se k nám, pravda, sjíždět hosté, příští neděli (od zítřka za týden) je v Bruselu konference k curyšskému kongresu[77], a tak sem odtamtud na několik dní zavítá Bebel[86], a přibližně v tu dobu přijedou také Lafarguovi; jsem rád, že toho chlapce zase jednou dostanu sem, abych s ním důkladně prohovořil francouzské záležitosti. I tak mi zůstane dost času na dokončení III. dílu,* protože to nejtěžší mám už za sebou.

Se „Socialiste" je to už v pořádku.

Se stříbrnou měnou to může v Americe zřejmě skončit jenom krachem, jinak nebude klid.[92] Ani Cleveland asi nemá dost síly a odvahy, aby zakroutil krkem tomu úplatkářství. A bylo by opravdu dobře, kdyby to došlo až do krajnosti. Národ, který je tak domýšlivý na svůj „prakticismus" a přitom je teoreticky tak příšerně zabedněný — *mladý* národ — jako jsou Američané, se může plně zbavit tak zakořeněné utkvělé myšlenky jen tím, že pocítí její škodlivost na vlastní kůži. Zdánlivě přesvědčivou myšlenku, že nedostatek peněz, právě když je člověk potřebuje, je způsoben tím, že je jich vůbec málo na světě — tu dětinskou představu společnou jak tomu kelloggovskému švindlu s papírovou měnou, tak tomu švindlu s měnou stříbrnou, vykurýruje nejlíp experiment a bankrot, který vůbec může být pro nás užitečný. Jestliže letos na podzim dojde k nějaké tarifní reformě, můžete být docela spokojeni, to další už přijde

* „Kapitálu".

samo, hlavní je, že americký průmysl bude schopen konkurovat na světovém trhu.

Tady to pokračuje *velmi dobře*. Masy jsou nesporně v pohybu, podrobnosti se dovíš z Avelingových ovšem trochu obšírných zpráv ve „Volkszeitung". Nejlepším důkazem je to, že *staré sekty* ztrácejí půdu a musejí obracet. Sociálně demokratická federace[12] pana Hyndmana fakticky sesadila, smí si tu a tam ještě zabručet a zanaříkat v mezinárodní politice v „Justice", ale je s ním konec, jeho vlastní lidé ho prokoukli. Ten člověk mě deset let osobně a politicky provokoval, kde jen mohl, a já mu nikdy neprokázal tu čest, abych mu odpověděl, v přesvědčení, že se stačí zlikvidovat sám, a život mi dal nakonec za pravdu. Po deseti letech těch výpadů požádali nedávno Tussy, aby jim psala do „Justice" o mezinárodním hnutí, což ona přirozeně odmítla, dokud nebudou veřejně odvolány ty hanebné pomluvy, které „Justice" o ní a o Avelingovi leta uveřejňovala.

Právě tak to dopadá s fabiány.[13] Těmhle lidem přerostly přes hlavu, stejně jako Sociálně demokratické federaci, jejich vlastní mimolondýnské organizace, Lancashire a Yorkshire se i v tomto hnutí stejně jako v chartistickém dostávají zase do čela. Lidé jako Sidney Webb, Bernard Shaw atd., kteří chtěli, aby liberálové prosákli duchem socialismu, musí teď sami trpět, aby do nich prosakoval duch dělnických příslušníků jejich vlastní organizace. Štětí se, zpěčují, ale marná sláva, buď zůstanou sami, generálové bez vojska, anebo musí držet krok s ostatními. To první je pravděpodobnější a také z našeho hlediska výhodnější.

Nezávislá dělnická strana[11] — jako nejmladší organizace — si nepřinesla tolik ustrnulých předsudků, je v ní zdravý živel — rozhodují dělníci ze Severu — a je zatím tím nejvěrnějším výrazem současného hnutí. Mezi jejími předáky jsou ovšem všelijací podivní lidé, a i většina těch nejlepších má v krvi to fatální intrikaření parlamentního režimu, docela jako tam u Vás v Americe, ale za nimi stojí masy, které je buď naučí moresům, nebo je hodí přes palubu. Kopanců se dělá ještě dost, ale hlavní nebezpečí je už překonáno, a já teď očekávám rychlý pokrok, který zapůsobí i na Ameriku.

V Německu se situace vyhrocuje ke krizi. Podle posledních

zpráv o zasedání vojenské komise je kompromis už sotva možný[51], vláda znemožňuje pánům z centra[20] a od svobodomyslných[50] přesedlat, a bez 40—50 jejich hlasů nezíská většinu. Rozpustí tedy sněm a vypíše nové volby. Počítám s 2 $^1/_2$ miliónem hlasů pro nás, *půjde-li to dobře*, protože jsme se hrozně rychle rozrostli. Bebel počítá s 50—60 místy, protože volební geometrie nám nepřeje a všichni ostatní se semkli proti nám, takže nemůžeme ani při silných menšinách získat v užších volbách většinu. Byl bych raději, kdyby se to pokojně vyvíjelo až do roku 1895, kdy bychom mohli mít docela jiné výsledky, ale ať se stane cokoliv, všechno nám musí pomáhat kupředu, od Richtera až k Vilémkovi*.

Jeden mládenec z Texasu, F. Wiesen z Bairdu, mě žádal, abych se vyslovil proti jmenování kandidátů „na úřad presidenta", protože přece chceme tu funkci zrušit, že prý je to tedy popření revolučního principu. Odpověď máš v příloze**, kdyby se to mělo dostat na veřejnost nějak *zkomoleně*, buď tak laskav a dej ji otisknout ve „Volkszeitung".

Doufám, že jste s manželkou na tom se zdravím už lépe. Oba Vás srdečně zdraví paní Kautská a Tvůj

B. Engels

Poslali jsme Ti tu rozpravu o státu budoucnosti[44]. Noviny chodily za naší nepřítomnosti nepravidelně, byly prý ale kompletní.

V plném znění otištěno poprvé anglicky v časopise „Science and Society", sv. II, č. 3, 1938

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Vilému II.
** Viz tento svazek, str. 61—62.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 20. března 93

Milý Barone,

Lessnerův článek se čte velmi dobře, ovšem Eda s ním měl obrovskou práci, než mu dal jakous takous literární formu. Pokud jde o revue „Neue Rheinische Zeitung", zmínil jsem se Ti jednou o tom — byl to takový okamžitý nápad —, že by nebylo vůbec špatné dát ji celou přetisknout a že by se to mohlo navrhnout Dietzovi[93]; když jsem se pak nad tím zamyslel, ujasnil jsem si přirozeně, že v tom přece bude asi háček a že by to pro mě znamenalo novou fůru práce, kterou bych však nemohl zvládnout, dokud nebude hotov III. díl,* a tak jsem to pak pustil z hlavy. Lessner se ale vrhl zřejmě na literaturu se stejným zápalem jako svého času na malování.

O míře zisku ze zásady už nic nečtu, nečetl jsem ani ten druhý Schmidtíčkův** článek, ani ten od Landého, musí to počkat, až se dostanu k předmluvě ke třetímu dílu. Mezitím mi poslal ten Tvůj nezdolný protivník Stiebeling zase svůj nejnovější výtvor,*** jistě také doufá — ale marně — v laskavé přijetí.

Kde se vzala kachna o mém onemocnění, to absolutně nechápu, nebyl k tomu také sebemenší důvod. Nemohu přijít ani na to, kde se objevila poprvé a v kterém listu, takže se nemám vůbec čeho chytit. No, my jsme na ten povážlivý úbytek sil a každou chvíli očekávaný skon vyprázdnili pár lahví.

Ze 3. dílu je hotovo pět ze sedmi oddílů, až na závěrečnou — stylistickou — redakci, to nejtěžší, oddíl o úvěru,[87] mám už za sebou. Teď jsem u pozemkové renty,[88] která si možná ještě vyžádá

* „Kapitálu".
** Conrada Schmidta.
*** G. Stiebeling, „Das Problem der Durchschnitts-Profitrate".

nějaký čas, takže nemohu říci, *kdy* to bude. Ať to zůstane *mezi námi.*

Kdybych byl věděl, že chceš pokračovat v práci na rukopise „Teorií o nadhodnotě", byl bych Ti ho nechal[94], ale protože jsem už leta o tom neslyšel a u třetího dílu je leckdy dobře rukopisy porovnat, napsal jsem si o něj.[95] Při Tvých ostatních povinnostech nemohlo být přece vůbec jasné, kdy budeš s tím sešitem a s dalšími hotov.* V nejbližší době to vyúčtujeme.

Na různé plány kolem „Neue Zeit" se zřejmě zapomnělo — snad to půjde i bez takových násilných revolucí. Jako základní nedostatek mi ale pořád připadá to, že obsah je určen pro *jiný* okruh čtenářů, než je kalkulována cena.[32]

Tady se hnutí rozvíjí velmi úspěšně. Nebezpečí sektářství, jak ze strany Sociálně demokratické federace[12], tak ze strany fabiánů[13] je v podstatě zažehnáno, Nezávislá dělnická strana[11] je buď absorbuje, nebo přinutí jít dál, resp. zbavit se předáků, kteří už nebudou k ničemu. Není pochyb, že se masy, zvlášť na Severu, v průmyslových okresech, daly konečně do pohybu. Hloupostí a lumpáren se nadělá ještě dost, ale s tím se už tady vypořádají. Aveling byl předevčírem v Manchesteru, kde měl výkonný výbor Nezávislé dělnické strany své první zasedání; usnesení jsou docela uspokojivá. Aveling byl zvolen za delegáta do Bruselu a později s K. Hardiem a Shawem Maxwellem i do Curychu[77]. Další se dovíš od Edy. (Říkám Ti to přirozeně soukromě, nevím, co chtějí uveřejnit.)

Se srdečným pozdravem

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 373.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 21. března 93

Milá Lauřičko,

doufám, žes dostala můj dopis* z Eastbournu.[79] Vrátili jsme se z dovolené v pátek, všichni zotaveni.

Dnes jsem dostal psaní od toho věčného otravy Argyriadèse (německy je to Syn stříbrného člověka, a ztratil zřejmě na hodnotě stejně jako kov, po kterém se jmenuje), který chce na mně článek (nic víc!) pro jediné číslo svého májového listu; a to jménem organizační komise pro uspořádání prvomájové manifestace — ten stříbrný Argyriadès není sice mužem se třemi vlasy jako kadet Rousselle, ale je to muž se třemi adresami: 1. „Question Sociale", 5, Boulevard S. Michel, uvedeno v rudé vlaječce nahoře vlevo; 2. Organizační komise, 108, rue du Temple, uvedeno v razítku vpravo nahoře, a 3. P. Argyriadès osobně, 49, rue de Rivoli, uvedeno na rubu dole.

Protože nemám vůbec jasno o celé té spleti vazeb rozličných pařížských skupin v jejich přátelských, nepřátelských a neutrálních vztazích, nevím, co mu odpovědět, a byl bych rád, kdybys mě laskavě informovala, jak se stavějí Vaši přátelé k organizační komisi vůbec a k stříbrnému Řekovi s jeho blanquistickými přáteli zvlášť, a co bych měl udělat? Pokud jde o článek, je to vyloučeno, v krajním případě bych mu poslal to, čemu říkají Yankeeové „sentiment".**

A snad bys nám mohla zároveň napsat, kdy Tě tu můžeme očekávat? To je také otázka, která mi připomíná něco jiného, totiž

* Viz tento svazek, str. 63–65.

** „pozdravný přípis".

to, že nesmím zapomenout přiložit šek na deset liber. S tím a s pozdravy od Louisy zůstávám

Tvůj upřímný

Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Augustu Radimskému

do Vídně[96]

Londýn 21. března 1893

Vážený soudruhu Radimský,

v odpovědi na Vaše milé řádky z 18. t. m. mohu vyslovit jenom radost nad tím, že „Komunistický manifest" vyjde také v českém překladu[97]; pokud jde o mne, nebrání tomu ovšem naprosto nic, naopak, velmi to potěší nejen mne, ale i Marxovy dcery.

Jestliže Vám však Adler vyprávěl, že „ovládám" český jazyk, pak tedy na můj vrub hodně přeháněl, jsem rád, když s bídou a za pomoci slovníku přelouskám sloupec v novinách. Přesto se těším na čísla „Dělnických listů", která jste mi laskavě přislíbil, neboť aspoň přijdu opět trochu do cviku.

S přátelským pozdravem českým soudruhům a Vám osobně

Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe". Erstes Heft: „Victor Adler und Friedrich Engels", Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Engels Julii Bebelové

do Berlína

Londýn 31. března 1893

Milá paní Bebelová,

Augustova přítomnost[86] mi připomíná tu zahanbující skutečnost, že Vám už delší dobu dlužím odpověď na Vaše milé psaní, a tak se chci raději hned chopit pera, abyste se na mne už nemusela hněvat kvůli tomu opoždění. Mohu Vás ujistit, že August se cítí výborně, svá syrová vejce s koňakem pojídá s obdivuhodnou přesností, a to, že má žaludek ve výtečné kondici, dokázal plně včera večer u Mendelsonů a pak ještě líp tady u nás tím, že po velmi dobré, ale také velmi vydatné večeři spal nejlíp z nás všech.

Dnes tu čekáme Burnse, a tak se poprvé ve světových dějinách sejdou tři socialističtí poslanci Německa, Francie* a Anglie. Že je možná taková schůzka, na které tři lidé zastupují tři první parlamenty Evropy, tři předáci socialistických stran tři rozhodující evropské národy — to samo o sobě dokazuje, jaký obrovský pokrok jsme udělali. Přál bych si jenom, aby se Marx toho dožil.

Teď je ale také na čase připomenout Vám Váš slib, že nás tu v létě navštívíte a vezmete mě pak s sebou do Německa.[98] August se sice bojí, že může dojít k rozpuštění říšského sněmu a že by nám to mohlo udělat důkladnou čáru přes rozpočet, ale mně se to nezdá, protože má-li být rozpuštěn, muselo by k tomu dojít ještě tento měsíc, tzn. v dubnu (který nám zítra začíná), a volby by pak byly nejpozději v červnu[51]; a pak byste měli — August stejně jako Vy — teprve zapotřebí se zotavit; a kdybyste viděla to krásné počasí, jaké tu máme, všechnu tu jarní zeleň, která vydá do června spoustu květů, tak byste určitě přes všechno rozpouštění a všechny nové

* Paul Lafargue.

volby přijela. Počítám tedy jako vždy s tím, že dodržíte slovo, a já pak pojedu s Vámi do Berlína, protože Vaše cesta sem a moje tam spolu přece od minulého podzimu nerozlučně souvisejí.

A teď ještě něco. August si vzal do hlavy, že se vydá na zpáteční cestu příští pondělí. Velikonoční pondělí je tady ale už asi deset let opravdový svátek — jeden ze čtyř takzvaných bankovních svátků[99] — a je to skutečná lidová slavnost. Všechny železnice se starají jenom o zvláštní vlaky s výletníky, všechna nádraží jsou přeplněna a železniční správa všechny pravidelné vlaky opomíjí, protože si chce zajistit mimořádný zisk. Tyhle bankovní svátky jsou jediné dny v roce, kdy je do určité míry nebezpečné cestovat po anglických železnicích, a proto také v ty dny cestuje jenom ten, kdo musí. Prosili jsme proto Augusta naléhavě, aby se svého plánu vzdal a jel až v úterý, a on to slíbil. Jsem přesvědčen, že i Vy budete souhlasit s tím, aby nejezdil v den, kdy se odjezdy ani příjezdy přesně nedodržují a kdy se obvykle za jeden den přihodí tolik neštěstí, kolik se nestalo za poslední tři měsíce.

A teď ještě mohutný doušek na Váš příjezd — sedíme totiž právě u dopolední sklenice piva.

Se srdečnými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels M. R. Cotarovi

do Paříže[100]

(Koncept)

[Londýn] 8. 4. 93*

Vážený soudruhu,

nechal jsem Váš dopis z 21. 3. nějakou dobu ležet. Poněvadž sem měli právě přijet manželé Lafarguovi, chtěl jsem využít této příležitosti, abych se o Vaší žádosti poradil osobně s *oběma* Marxovými dcerami.

Nejenom já, ale ani Lafarguovi Vás vůbec neznají, a jistě chápete, že nelze úplně neznámému člověku svěřit tak významnou a obtížnou věc, jako je francouzský překlad II. dílu „Kapitálu".

Kromě důkladné znalosti němčiny patří k tomu právě tak důkladné ekonomické vzdělání, které je však mezi mladými socialisty bohužel velkou vzácností. O tom bychom si přece také museli předem promluvit.

A dále mě žádáte o spolupráci — k tomu Vám mohu říci jen tolik, že budu ještě léta zaneprázdněn jinou, přinejmenším stejně důležitou prací.

Hlavní věcí, bez níž nelze Váš návrh realizovat, je najít nakladatele, který by byl ochoten překlad vydat. Jenom v tom případě, že o nějakém víte, stálo by za to pak uvážit i ostatní otázky.

Upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise 92.

Engels
Georgeovi Williamu Lamplughovi
do Port Erin[101]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 11. dubna 9[0]

Milý Lamplughu,

díky za to, že jste zanechal těch obřadností, a jak vidíte, počínám si stejně. Velmi rádi bychom Vás tu s ženou a dětmi uviděli, ale já vím, co znamená Londýn pro toho, kdo ho navštíví s celou rodinou, a tak Vás pro tentokrát omlouváme, je to ale naposled.

Těší mě, že se Vám život zeměměřiče tak úžasně líbí. Musí to být pro Vás po tom nudném úřadování v kanceláři a na obilní burze v East Ridingu velká úleva. I mně by se to na kratší dobu zamlouvalo, ale jenom na kratší dobu. Nemohl bych trvale žít bez ruchu velkého města. Žil jsem vždycky jen ve velkých městech. Příroda je velkolepá, a vždycky jsem se k ní rád utíkal jako ke změně proti pohybu dějin, ale dějiny mi přesto připadají velkolepější než příroda. Přírodě trvalo milióny let, než zplodila bytosti obdařené vědomím, a teď potřebují tyto vědomím obdařené bytosti tisíce let, aby dospěly k společnému, uvědomělému jednání, aby si byly vědomy svých činů nejen jako jednotlivci, nýbrž také svého jednání jako masa; když jednají společně a dohromady uskutečňují předem chtěný cíl. Teď už jsme k tomu takřka dospěli. A pozorovat tento proces, toto blížící se uskutečnění něčeho, čeho dosud nebylo v dějinách naší země dosaženo, to pokládám za divadlo hodné sledování, a já bych také nemohl vzhledem k celé své minulosti odvrátit od toho svůj zrak. Je to ale únavné, zvlášť když předpokládáte, že je vaší povinností tohoto procesu se zúčastnit; a pak přichází studium přírody jako velká úleva a lék. Vždyť příroda a dějiny jsou konec-

PRVNÍ MÁJ

1893.

SLAVNOSTNÍ LIST

USPOŘÁDAL

JOSEF KRAPKA-VÁCHOLSKÝ.

NÁKLADEM ČASOPISU „SOCIÁLNÍ DEMOKRAT", ŽIŽKOV
TISK EDV. BEAUFORTA, PRAHA

První stránka májového listu 1893

konců ty dvě složky prostředí, ve kterém žijeme, pohybujeme se a existujeme.

Se srdečnými pozdravy ode všech zdejších přátel

vždycky Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma“,
kn. I, 1926

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Franzi Mehringovi

do Berlína [102]

Londýn 11. dubna 1893

Velevážený pane Mehringu!

Nemám přirozeně sebemenší námitky proti otištění části mého dopisu z 28. září,[103] kterou jste mi poslal v opise, a chci Vás jenom poprosit o změnu slovosledu v poslední větě:

„a Lavergneova-Peguilhenova generalizace je opět redukována na svůj skutečný obsah: že feudální společnost plodí feudální společenský řád".[104]

Původní text je totiž příliš nedbalý.

Mám radost, že „Lessing-Legende" vyjde jako samostatná publikace, rozkouskováním něco takového příliš trpí. Bylo od Vás velmi záslužné, že jste se prokousal spletí pruských dějin a dokázal na nich ty správné souvislosti; pruská přítomnost to absolutně vyžaduje, i když je ta práce sama sebevíc nepříjemná. V jednotlivostech, hlavně tam, kde jde o sepětí s předcházející dobou, nesdílím sice zcela Váš názor, ale Vaše dílo je přesto zdaleka tím nejlepším, co o tomto období německých dějin bylo napsáno.

S projevem úcty Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisné kopie
pořízené Franzem Mehringem
Přeloženo z němčiny

37

Engels Jules Guesdovi

do Paříže

[Londýn] 14. dubna 1893

Milý Guesde,

přikládám pár slov pro Vaše květnové číslo.[105]

Lafargue mi psal, že jste nemocen; přeji Vám, abyste byl brzo zase úplně v pořádku.

Potřebujeme Vás jako poslance za Roubaix. Tentokrát se nám musí podařit dostat do Bourbonského paláce malou ucelenou skupinu,[106] která by určila jednou provždy a jednoznačně charakter francouzského socialismu tak, aby se všechny rozptýlené elementy musely semknout kolem něho.

Jenom pak získají francouzští socialisté ve světovém hnutí opět místo, jež jim náleží, a významné postavení, které z hlediska obecného zájmu musí zaujímat.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
A. Zévaès, „De l'introduction du marxisme en France", Paříž 1947

Podle textu knihy
Přeloženo z francouzštiny

Engels Pablu Iglesiasovi

do Madridu

(Koncept)

[Londýn v polovině dubna 1893]

Milý příteli Iglesiasi,

hned na začátku dopisu Ti musím říci, že mě zarmucuješ svým vykáním. — Myslím, že si to nezasluhuji. Jsme staří členové Internacionály a přes dvacet let jsme bojovali bok po boku ve společných bojích; když jsem byl tajemníkem pro Španělsko, prokazovali jste mi tu čest, že jste mi tykali, a proto Tě teď prosím, abyste v tom pokračovali.

Přikládám pár řádek pro Vaše májové číslo; kromě toho jsem psal Eleanor Marxové-Avelingové a Bebelovi a požádal je, aby Vám poslali příspěvky.[107]

S revolučním pozdravem

Tvůj

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo ze španělštiny

39

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 25. dubna 1893

Milá Lauro,

protože ses v posledních dnech neozvala a také jsme neviděli Tvé písmo na zásilkách novin, začali jsme mít obavy o Tvé zdraví a přiložený dopis od Ravého, vydechující tu chřipkovou atmosféru, také není zrovna povzbudivý. — Právě ten dopis mi dnes tiskne do ruky pero. Nevím nic ani o jediném místě, o kterých se Ravé zmiňuje.[108] V každém případě bych mu nechtěl napsat nic, co by mohlo být v rozporu s tím, cos už laskavě v té věci udělala. Proto:

1. Přikládám portrét — nemohli byste si ale opatřit štoček toho, který vyšel v „Illustration" (mám ten dojem) někdy loni v květnu? To by přišlo levněji.[109]

2. Proti titulu nic nenamítám, protože nevím, cos už snad navrhla nebo čemu bys dala raději přednost. Nechávám to, stejně jako všechno ostatní, zcela na Tobě.

3. Obtahy nepotřebuji. Napsal jsem mu, že Ti jeho dopis posílám, abys mu vysvětlila všechna ta místa, a že mi bude stačit, když pošle obtahy Tobě.

Vrátil jsem se včera z Manchesteru, kde jsem byl na pohřbu ubohému Gumpertovi (byl zpopelněn). Onemocněl, jak ses dověděla už tady u nás, loni v prosinci na anginu pectoris, která vedla k mozkové embolii a částečnému ochrnutí, a minulý čtvrtek podlehl po hrozných bolestech novému záchvatu.

S 1. májem je tu stejný zmatek jako v Paříži. Výbor za osmihodinový pracovní den[110] a odborová rada[111] uspořádají určitě manifestace každý zvlášť. A v tomto kritickém období Aveling onemocní, přijde do toho stávka dokařů v Hullu[112], z níž se může vyvinout generální stávka dokařů a námořníků v celém království, a ta dá

Tussy víc práce, než bude moci zvládnout — takže nikdo neví, jak to všechno dopadne.

Doufám, žes dostala dopis, který Ti Louise poslala v sobotu, a že se brzo dovím, že ses už vypořádala s tou chřipkou.

Pozdravuj občana poslance,* je-li právě k mání.

Zdraví Tě Louise a

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Paula Lafargua.

40

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 29. dubna 1893

Milý Schorlemmere,

dostal jsem Váš dopis z 22. března a nyní také oznámení o úmrtí Vaší dcery. Buďte ujištěn mou upřímnou účastí. Vaše dřívější dopisy už mě na to připravily, a podle nich se také dalo sotva očekávat, že přežije jaro; a ten, kdo je jako Vy trvale svědkem utrpení způsobeného nemocí a ví, že proti tomu není žádný lék, musí se posléze snáze smířit s odchodem, jenž přináší vysvobození. Také od paní Kautské mám tlumočit její nejupřímnější účast.

I tady u nás řádí smrt. Loni v prosinci onemocněl náhle dr. Gumpert nevyléčitelnou srdeční chorobou a 20. t. m. jí podlehl. Byl jsem mu minulé pondělí* v Manchesteru na pohřbu, vlastně na kremaci; bohužel jsem se musel ještě týž den vrátit, takže jsem neměl příležitost vyhledat Siebolda nebo Klepsche a nemohl se tedy dovědět nic bližšího ohledně záležitostí kolem pozůstalosti. I pro tuto věc je na škodu, že Gumpert zemřel; byl to energický člověk, který mohl zejména u neduživého Siebolda úspěšně naléhat na urychlení a při našich dlouholetých přátelských vztazích byl mi v těchto věcech vždy ochotně nápomocen. O rukopisech a o smlouvách s nakladateli jsem se pak nedověděl už vůbec nic a nemáte-li Vy pro mne žádné informace, napíšu brzo zase Sieboldovi.[113]

Pokud jde o dr. Spiegela, vzpomínám si, že jsem ho tu před lety jednou viděl, a myslím si, že o Carlovi jako chemikovi a o jeho přínosu napíše velmi dobře; něco jiného dostat do odborného časopisu bohužel není možné.[114]

Vaše přání — rozpuštění říšského sněmu — se Vám s veškerou

* 24. dubna.

pravděpodobností za týden či dva splní; Caprivi do toho zabředl tak, že sotva bude moci ustoupit natolik, aby to ti kompromisuchtiví pánové z centra[20] a od svobodomyslných[50] mohli schválit, aniž by ohrozili samu existenci svých stran.[51] Mně by bylo milejší, kdyby sněm rozpustili až v roce 1895, do té doby budeme mít docela jiné postavení a budeme se moci stát rozhodující stranou v říšském sněmu. Ale ať je to jak chce, nám se to může hodit vždycky.

O velikonocích, přesněji na Velký pátek, se tu u mne sešli poprvé jeden člen říšského sněmu — Bebel, jeden francouzský poslanec — Lafargue — a jeden člen britského parlamentu — Burns, všichni tři socialisté. Také mezník ve světových dějinách.

S upřímnými pozdravy od paní Kautské a ode mne.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 17. května 1893

Milý Sorge,

k té historii s Lincolnem došlo, když jsem byl ještě v Manchesteru — koncem roku 1864 —, ale já si na to vzpomínám jen matně, a také jsem mezi svými a Marxovými papíry Lincolnovu odpověď nikdy neviděl.[115] Možná že se najde někde zahrabaná, až se jednou dostanu k tomu, abych zpracoval a uspořádal tu obrovskou hromadu papírů, ale to by trvalo 3—4 týdny, jinak ani pomyšlení. Našel jsem v Eichhoffově brožuře o Internacionále, Berlín 1868 (napsané podle Marxových poznámek a materiálů), na str. 53 všehovšudy tohle:

„Opětné Lincolnovo zvolení, zajištěné hlasováním z 8. listopadu 1864, dalo generální radě příležitost, aby mu poslala blahopřejnou adresu. Zároveň svolala masová shromáždění na podporu věci Unie. Proto Lincoln ve své písemné odpovědi výslovně uznal služby, jež Mezinárodní dělnické sdružení prokázalo dobré věci."

Mohu vůbec říci, že mé materiály o Mezinárodním dělnickém sdružení *před rokem 1870* jsou velmi neúplné, je to část protokolů generální rady, Marxovy a Lessnerovy, a zčásti i Beckerovy* sbírky novinových výstřižků a konečně Marxovy dopisy mně. Nemám dokonce ani všechny oficiální dokumenty generální rady, provolání atd., nemluvě už vůbec o korespondenci vedené tajemníky — ti si ji ponechali takřka všechnu. Oficiální protokoly kongresů vůbec neexistují. Přesto je to mnohem lepší materiál, než jaký má kdokoli jiný, a já to zpracuji, jakmile budu moci. Ale kdy?

* Johanna Philippa Beckera.

Práce na 3. díle* stále pokračuje. Dělám teď dva poslední oddíly[116] a myslím, že i tady mám nejtěžší úsek za sebou. Několik týdnů si ale rukopis ještě vyžádá. Pak se dám do závěrečné redakce, chtěl bych poslat ještě před letní dovolenou část do tisku, ale nevím, podaří-li se mi to. Závěrečnou redakci je možné dělat za tisku. A věc začíná mít naspěch, v Německu se rýsují neklidné časy plné boje, a tak s tím musím být hotov dříve.

S mými názory na německé záležitosti se můžeš seznámit z interview ve „Figaru"**, který Ti zároveň poštou posílám. Je to, jako u všech interview místy oslabené, v souvislostech je tu a tam mezera, ale jinak je to reprodukováno poctivě. Mezi našimi v Německu panuje jedinečná nálada, předvolební kampaň je pro ně opravdové štěstí a potěšení přes všechnu tu práci a námahu, co s tím mají. Bebel, který tu byl o velikonocích týden[86] — po té konferenci v Bruselu[77] — píše, že se cítí jako znovuzrozený, kromě Hamburku ho kandidují také v Alsasku, ve Štrasburku, kde jsme v roce 1890 dostali 4800 hlasů proti 8200 a kde bude pro něho hlasovat hodně francouzsky cítících voličů. Máme nějakých 100—110 volebních okresů, kam do toho půjdeme s víc než třetinou celkového počtu hlasů (počítáno podle výsledků z roku 1890), a já myslím, že v takových 80 okresech projdeme rovnou nebo při užších volbách. Kolik našich uvázne v tom druhém kole, to závisí na protikandidátech. Proti konzervativcům[117] nebo národním liberálům[118] máme velké vyhlídky, proti svobodomyslným[50] už menší, proti centru[20] velmi malé, pokud kandidát našich soupeřů zaujme pevné stanovisko ve vojenské otázce.[51] Bebel doufá celkem v 50—60 křesel.[119]

Nálada v Německu se hodně změnila; buržoazní tisk pokřikuje sice ještě ve starém tónu, ale respekt, který si naši v říšském sněmu vynutili, jim zajistil docela jiné postavení. Navíc není možné zavírat oči před stále narůstající silou strany. Budeme-li mít v příštích volbách zase silný přírůstek, vzroste na jedné straně respekt vůči nám, ale na druhé straně i strach. A ten pak zažene pány měšťáky svorně do vládního tábora.

* „Kapitálu".

** „Interview Bedřicha Engelse dopisovateli listu ‚Le Figaro' z 8. května 1893".

Prvomájová oslava byla tady u nás moc pěkná; ale už trochu zevšedněla tím, že se každoročně opakuje; ten půvab novosti je pryč. Omezenost odborové rady[111] a socialistických sekt — fabiánů[13] a Sociálně demokratické federace[12] — nás znova přinutila uspořádat dvě manifestace, ale všechno proběhlo tak, jak jsme si přáli, a my — osmihodinový výbor[110] — jsme shromáždili mnohem víc lidí než spojená opozice. Zvlášť přitažlivá byla naše internacionální tribuna[120]. Počítám, že celkem bylo v parku 240 000 lidí, z čehož jsme my měli 140 000 a opozice nanejvýš 100 000.

Championa s těmi jeho penězi od toryů a liberálních unionistů[121] (údajně 100 liber za každého z té stovky dělnických kandidátů, kteří chtějí kandidovat v beznadějných volebních okresech jenom proto, aby odčerpali hlasy liberálům) důkladně zkompromitoval náš starý Maltman Barry. Ten vůl — ale také skotský spekulant — se dal k toryům, kde dělá podle vlastního doznání placeného agenta, a je teď k Championovi, kterému zazobaní páni toryové přece jen příliš nedůvěřují, zřejmě přifařen jako tichý společník a dohlížitel, jako socius, jak říkají jezuité. Redigoval za Championovy nemoci sám „Labour Elector" a vyžvanil tam toho z chvástavosti tolik, že jim zkazil celou tu legraci a Nezávislá dělnická strana[11] je zatím mimo nebezpečí, že se stane hračkou v rukách těch pánů. Bohužel Aveling je už měsíc těžce nemocen, a při těch zdejších nekonečných intrikách je těžké se bez něho obejít. Je v Hastingsu, aby se dal trochu dohromady.

Budeme-li mít v Německu silný přírůstek hlasů, ovlivní to kladně také podzimní volby[55] ve Francii. Jestliže tam naši dostanou do sněmovny tucet lidí (jenom v departementu Nord počítají se 4 křesly), bude tam dostatečně silné jádro, které přinutí blanquisty[75] a allemanovce[74], aby se k nim přidali.

Mám radost, že se Tvé ženě už zase daří lépe. Ji i Tebe srdečně zdraví L. Kautská a

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen,"[122]
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 21. května 1893

Milý Lavrove,

poslal jsem Vám předevčírem poštou knihu N. F. Danielsona: „Очерки нашего пореформеннаго хозяйства".

Sdělil mi také, že příbuzní našeho přítele G. Lopatina dostali od něho zprávy, podle kterých se mu vede dobře.[123]

Slíbil jste mi, že mi pošlete exemplář brožury, ve které jste chtěl zveřejnit jeden Lopatinův dopis, v němž se jeho pisatel zmiňuje o mně[124] — zatím jsem nic nedostal. Jelikož jsem se dověděl, že knížka už vyšla, ztratila se zásilka asi na poště. Mohl byste mi poslat jiný výtisk?

Doufám, že se Vám daří stejně dobře jako mně, já si nemohu stěžovat.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels
Isaaku Adolfovičí Gurvičovi
do Chicaga[5]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 27. května 93

Vážený pane,

srdečně děkuji za Vaši zajímavou studii „The economics of the Russian village", kterou jsem pročetl, jak doufám, nikoli bez užitku.[125]

Pokud jde o palčivé otázky ruského revolučního hnutí, o úlohu, kterou by v něm mohlo sehrát rolnictvo, jsou to témata, ke kterým bych se nemohl v tisku zodpovědně vyjádřit, aniž bych předem neprostudoval celou látku a nedoplnil si velmi nedokonalé faktické vědomosti novými údaji. Na to však nemám nyní bohužel čas. A pak mám všechny důvody pochybovat o tom, že moje veřejné prohlášení by mělo takový účinek, jaký očekáváte. Znám z vlastní zkušenosti (1849—1852), jak nevyhnutelně se politická emigrace tříští na řadu různých skupin, dokud je v zemi, z níž pochází, klid. Palčivá touha po činu, konfrontovaná s nemožností vykonat něco účinného, vyvolává v mnoha inteligentních a energických hlavách horečnou duševní spekulaci, pokusy objevit či vynalézt nové a přímo zázračné prostředky boje. Slovo člověka stojícího stranou by mělo nepatrný a v nejlepším případě přechodný účinek. Jestliže jste sledoval ruskou emigrantskou literaturu z posledních deseti let, jistě sám víte, jak například různé skupiny ruských emigrantů vykládaly pasáže z Marxových děl a jeho korespondence tím nejprotichůdnějším způsobem, stejně jako by to byly texty klasiků nebo z Nového zákona. Všechno, co bych já mohl říci k zmíněnému tématu, by pravděpodobně dopadlo stejně, pokud by mi vůbec byla

věnována pozornost. A tak si ze všech těchto různých důvodů myslím, že všichni, jichž se to týká, včetně mne, udělají nejlíp, když se toho zdrží.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle strojopisné kopie
Přeloženo z angličtiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 1. června 93

Milý Barone,

děkuji Ti mnohokrát za informaci o Brentanovi.[126] Ten člověk mi zřejmě nikdy nepromine, že jsem ho kvůli tomu starému případu s „Concordií" zase jednou postavil na pranýř. Asi chce být jako A. Mülberger doživotně mým nepřítelem.[127] Mně je to celkem jedno. Ale chtěl bych se seznámit s tím pánem v téhle nové oblasti, připadá mi, že by si v dějinách pravěku mohl uříznout skvělou ostudu. Nejsem si jenom zcela jist tím, zda máš na mysli 1. nebo 3. sešit toho časopisu, pošli mi prosím lístek a napiš mi také, zda se dá sehnat *separátně*, já si ho pak objednám. Stačí už jenom to, že obhajuje Westermarcka[128], to je nesmírně pilný, ale právě tak plytký a zmatený geniální dříč.

Přečetl jsem si právě „Primitive Folk" Élie Recluse, francouzský název neznám. To je také vrchol zmatenosti a pragmatismu, a přitom je tam materiál tak hrozně zpřeházen, že člověk často neví, o kterých kmenech a národech je řeč; to, co by se dalo použít, není bez přesného porovnání s prameny absolutně k ničemu. Přitom ta antiteologická zaujatost anarchisty, který sám je syn protestantského pastora. Sem tam dobrá cynická poznámka. Pro Angličany je to užitečná knížka, pokud si bere na mušku jejich ctnostné předsudky.

Z voleb[119] mají radost jenom dva: my a Caprivi. Je to nesmírně komické, jak obě ty strany, které by se byly nejraději rozpuštění[51] úplně vyhnuly, protože se bály především voličstva, tj. centrum[20] a svobodomyslní[50], dávají teď *po* rozpuštění většinou najevo, že mají z vlády a možného konfliktu větší strach než z voličů, takže se už před volbami rozpadají na dvě části, z nichž jedna se vyslovuje přímo pro vládu, zatímco druhá ještě trochu kolísá. Musím říci,

že tak rychlý vývoj v „jedinou reakční masu" jsem nikdy nečekal. I odpor Richterů a Lieberů je takový nemastný neslaný, a budeme-li mít úspěchy — v počtu hlasů, mandáty už nejsou tak důležité —, které nám slibuje tenhle blázinec, může se ten jejich odpor totálně zhroutit. A pak jsme jedinou opoziční stranou my, a může to začít.

Je pozoruhodné, jak hluboko vězí všechny ty „vzdělané stavy" v zajetí předsudků své společenské sféry. Tihle žvanilové z centra a od svobodomyslných, kteří ještě teď zůstávají v opozici, zastupují rolníky, maloburžoazii a dokonce i dělníky. A ti jsou tím stále utahovaným daňovým šroubem a tlakem na odvádění branců nesporně rozjitřeni. Hněv lidu tlumočí však pánům poslancům orgány „vzdělanců", advokáti, kupci, páteři, kantoři, doktoři atd., lidé, kteří v důsledku svého vyššího vzdělání vidí o kousíček dál než stranické masy, a naučili se tolik, aby věděli, že při velkém konfliktu budou rozdrceni mezi vládou a námi, a proto chtějí konfliktu předejít a tlumočí tedy poslancům říšského sněmu hněv lidu v oslabené podobě — jen aby dosáhli kompromisu! Přirozeně nevidí, že *tenhle* způsob oddalování konfliktu sbližuje masy s námi a posiluje nás, abychom jej jednou vítězně vybojovali. Počítám, že nám volby přinesou nový významný úspěch — 2 $^1/_4$ miliónu hlasů, možná i víc — ale ještě *mnohem víc* příště!

Caprivi se ostatně nebude dlouho radovat. Jestliže jeho požadavek projde, a to je teď už jisté, přivede to k nám masy z té druhé strany. A těch pár let Německo vydrží tlak mimořádných daní. Tenhle požadavek není ale poslední. Za pár let se Rusko může *zdánlivě* trochu vzchopit, pak budou muset chtít zase víc, a to může přinutit i jedinou reakční masu* znova rozpustit sněm. V celé Evropě se dostaneme zase do revolučních vod — vive la fin de siècle!**

S Baxovými skicami[129] budeš mít ovšem práci. Ojedinělá pěkná místa v nich jsou stále řidší, a celý jeho styl je zaměřen na zdejší čtenáře, a to ještě na značně úzký okruh fabiánů a jiných studovaných lidí.

Tvůj berlínský dopisovatel*** je jistě silně vyhraněná osobnost,

* Srovnej Marx-Engels, Spisy, sv. 19, str. 50—51.
** ať žije konec století!
*** Franz Mehring.

ale dovede psát a historické události — neříkám, že vždycky i ty aktuální — chápe materialisticky velmi dobře. Jeho „Lessingovská legenda" byla vynikající, i když já bych si tu věc v některých bodech představoval jinak.

Kongres v „Curychu"[130] můžete odbýt sami. Nemám ještě pevný plán, ale je velmi pravděpodobné, že do Curychu přijedu asi v polovině srpna a doufám, že se tam s Tebou setkám.[98] Zatím buď zdráv a měj se dobře.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Bahrovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn počátkem června 1893]

Vážený pane,

lituji, že nemohu vyhovět Vašemu přání.[131]

Za prvé vedou moji soudruzi v německé straně právě teď volební kampaň, zaměřenou i proti antisemitským kandidátům[132], a tu mi zájmy strany zapovídají antisemitismus během této doby nestranně hodnotit.

Za druhé jsem však toho názoru, že by mi vídeňští a vůbec rakouští soudruzi nikdy neprominuli, kdybych poskytl interview pro „Deutsche Zeitung".

S veškerou úctou

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána

Londýn 6. června 1893

Milý občane Turati,

děkuji za Vaši laskavou informaci ohledně *Domanicova* záměru.[133] Přál bych si, abych mu mohl odpovědět tak, jak mi odpověděla před více než padesáti lety jedna dívka v Bellagiu,[134] když jsem jí řekl: Bella tosa, damm un basi — totiž: „*domani*"!* Ale to bohužel nejde. Ví velmi dobře, že právně jsem vůči němu naprosto bezmocný; nežádá mě také o autorizaci, jenom mi prostě nabízí, abych se připojil k jeho nezištné akci. Protože je pro mne absolutně nemožné, abych překlad zrevidoval (i kdyby na to Domanico přistoupil), nemám žádný prostředek, kterým bych na něho mohl působit; myslel jsem si, že by prozatím bylo lépe získat čas a chtít na něm informace; dole najdete opis odpovědi, kterou jsem mu poslal.**

Je to italské vydání „Kapitálu" v turínské „Biblioteca dell' Economista", o němž se zmiňujete? To by mě velmi zajímalo, protože jsem o tom dosud nic nevěděl; mohl byste mi laskavě udat úplný název a jméno překladatele a vydavatele, abych si mohl ten překlad opatřit a říci o něm pár slov v novém německém vydání nebo v předmluvě ke 3. dílu?

Z Devillova „résumé" jsem četl první část, avšak druhou polovinu už ne, vydavatel příliš spěchal. Deville někdy *absolutizuje* teze, jež Marx vytyčil pouze jako *relativní*, jako pravdivé za jistých podmínek či s jistým omezením. To je však jediná chyba, kterou tam nacházím.[135]

2. díl „Kapitálu" vyjde zakrátko ve druhém vydání, čtu právě

* Dej mi pusu, krásko — „*zítra*"!
** Viz tento svazek str. 101.

obtahy poslední části, zanedlouho bude venku. Je třeba opravit jenom tiskové chyby, ale i to hraje v knize této povahy určitou roli.

Děkuji za překlad „Manifestu“.[1]

Mnoho pozdravů paní Kulišovové i Vám posílá paní Kautská a Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“, roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

47

Engels Giovannimu Domanicovi

do Prata (Toskánsko)

(Koncept)

[Londýn] 7. června [1893]

Odpovídaje na Vaše milé psaní z 2. t. m. děkuji Vám za informaci o Vašem úmyslu publikovat italské vydání Marxova „Kapitálu“.[133]

Než Vám však budu moci odpovědět na různé Vaše dotazy, musím nutně vědět, kdo má pořídit překlad a jak se s tím vyrovná — je to totiž velmi obtížné dílo, předpokládající u překladatele nejen důkladnou znalost němčiny, ale také politické ekonomie. Překlad pořízený výhradně podle francouzského vydání by nebyl dokonalý, neboť italština se hodí k vystižení filosofického stylu autorova daleko lépe než francouzština.

Předpokládám, že budete mít dostatečné prostředky, abyste uskutečnil tak závažný záměr a pořídil nové vydání, hodné obsahu knihy.

S upřímným pozdravem

Váš

B. E.

Opis Turatimu 6. 6. 93

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinėnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu konceptu
porovnaného s kopií dopisu
otištěného ve sborníku
„Annali“, sv. I, Milán 1938
Přeloženo z italštiny

Engels Stojanu Nokovovi

do Ženevy [136]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 9. června 93

Milý občane Nokove,

mnohokrát Vám děkuji za námahu, že jste mi u redakce zprostředkoval zaslání druhého čísla bulharského „Social-demokratu". Doufám, že mohu počítat s Vaší ochotou, když Vás požádám, abyste na adresu listu zaslal přiložené řádky.* Nebude-li Vás to obtěžovat, požádal bych Vás rovněž, abyste mi sdělil obyčejnou dopisnicí, zda se mýlím, když ztotožňuji Севлиево** s městem jinak známým jako Philippopolis? Bulharský slovník nemám a můj srbský mi o tom nic neříká, avšak mám nejasný dojem, že jsem někde četl, že je to bulharský název tohoto města. Mám-li pravdu, bude mi stačit Vaše mlčení.

S upřímným pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. I, 1926

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Redakci bulharského časopisu ‚Social-demokrat'".
** Sevlijevo.

49

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 13. června 1893

Milý Lavrove,

zítra Vám bude sedmdesát let. Dovolte nám, abychom Vám k tomuto dni co nejupřímněji blahopřáli. Nechť se dožijete dne, kdy ruské sociálně revoluční hnutí, jemuž jste obětavě věnoval celý svůj život, vztyčí vítězně prapor na troskách carismu.

Vaši upřímní přátelé
Bedřich Engels
Louise Kautská
Eleanor Marxová-Avelingová
Edward Aveling

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Istorija SSSR",
čís. 5, 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 20. června 1893

Milá Lauřičko,

byl jsem potěšen, když jsem z Tvého dopisu vyrozuměl, že byl ještě čas zanést do Tvého opraveného a upraveného Ravého moje navrhované změny, s nimiž jsi souhlasila.[108] To byl také jeden z důvodů, proč mi nijak zvlášť nezáleželo na tom, abych sem dostal obtahy: jakmile je sazba jednou zlomena do stran, je těžké dělat v ní změny, které by vyžadovaly zkrácení nebo rozšíření textu o jednu nebo několik řádek; alespoň v Německu jsem musel svést nejednou těžký boj kvůli mimořádným nákladům, které tím vznikají, a pan Sonnenschein nezapomněl uvést ve smlouvě přesný limit, kam až mimořádné náklady tohoto druhu mohou sahat. Pokud jde o oba Tvé cíle: aby překlad byl věrný a přitom se četl jako originál, dosáhla jsi určitě obou, a já už toužím přečíst si svou věc opět v Tvé francouzštině, aniž bych přitom musel jedním okem stále sledovat tiskové chyby a formální stránku. Když jsem to četl, řekl jsem Louise: v Paříži a okolí je jediný pořádný franštinář, a není to ani Francouz, ani muž, nýbrž Laura.

Pokud jde o Alsasana Ravého, prominu mu tu jeho alsaštinu s ohledem na jeho dělnické krajany: 12 000 hlasů v Mylhúzách pro Bueba, 6200 ve Štrasburku pro Bebela (který tam takřka určitě projde) a 3200 v Metách pro Liebknechta, kromě dalších menších úspěchů po celé zemi. Bebel, který tam v poslední době několikrát byl, se do alsaských dělníků a do toho kraje vůbec úplně zamiloval, ačkoli ho v neděli před čtrnácti dny ve Štrasburku v Hämmerleho zahradní pivnici samým nadšením málem umačkali.

Naše volby proběhly skvěle.[119] 1890 — 20 křesel, teď 24 při prvním náporu; 1890 — kolem 60 užších voleb, tentokrát 85.

V parlamentě jsme ztratili dvě místa a získali šest nových; z těch 85 užších voleb je 38 tam, kde jsme se v roce 1890 do užších voleb vůbec nedostali (tam postupují jenom 2 kandidáti s největším počtem hlasů); a z těch 85 máme právě zase ve 38 dobré vyhlídky (ve zbývajících 47 jsme beznadějně v menšině, ledaže by se stal zázrak), a z těch 38 můžeme reálně očekávat vítězství v 25. Mezera způsobená úplným zhroucením radikální (svobodomyslné) strany vytvořila ale takový zmatek,[137] že musíme být připraveni na řadu překvapení; mezi radikály přestala existovat stranická kázeň a budou na každém místě postupovat podle vlastního uvážení. Vložíme-li se do užších voleb ze všech sil, budeme to moci s podporou jihoněmeckých buržoazních demokratů, a když využijeme vzájemné řevnivosti a hašteření ostatních stran, dotáhnout na ten starý stav 36 míst, takže jen abychom toto číslo překročili, budeme závislí na aktivní podpoře radikálů, antisemitů[132] a katolíků,[20] to znamená na silném antimilitaristickém proudu, který proniká rolnictvo a maloburžoazní třídu.

Počet míst je ale zcela podružná záležitost. Důležitý je přírůstek hlasů, a ten bude určitě značný. Jenomže se o něm nedovíme, dokud nebude říšskému sněmu předložena úplná oficiální zpráva; nejvýznamnější částí toho přírůstku bude — poměrně malý — počet hlasů odevzdaných na úplně *nových*, odlehlých místech na venkově — počet, jenž ukáže, že začínáme mít vliv na tyto vesnické okresy, kam jsme dosud nepronikli a bez kterých nemůžeme očekávat vítězství. Až se to všechno spočítá, domnívám se, že budeme mít nějakých $2\,^1/_4$ miliónu hlasů, víc, než kdy dostala v Německu některá jiná strana.

Celkově to mělo na všechen německý a anglický buržoazní tisk ohromující účinek. A nebylo to náhodou. Takový trvalý, neustálý a nesporný vzestup strany — to tu ještě nebylo v žádné zemi. A nejlepší na tom je, že náš přírůstek z roku 1893 znamená — jak ukazuje rozsah a rozmanitost nově získaného terénu — spolehlivý příslib ještě mnohem většího přírůstku v příštích všeobecných volbách.

Nové stanovisko dělnické třídy[71] vůči „patriotismu" je svou podstatou velmi rozumné[138]; internacionální svazek může existovat jenom mezi *národy*, jejichž existence, autonomie a nezávislost ve

vnitřních záležitostech je proto zahrnuta už v samém pojmu internacionalismu. Nátlak pseudopatriotů musel jednou, dříve či později, vést k takovému prohlášení i bez aliance s Millerandem a Jaurèsem,[72] kteří bezpochyby také trvali na nezbytnosti takového kroku. Guesdův interview ve „Figaru" je vynikající,[139] nedá se proti němu říci ani slovo. Provolání rady — a teď mě přerušili. Musím na nádraží. Paní Gumpertová (víš, že dr. Gumpert nedávno zemřel) jede do Německa a cestou se u nás na pár dní zastaví, a já jí musím jít naproti. Tak se musím na den dva loučit, to co jsem chtěl říci, není tak důležité a nijak to nespěchá. Hodně zdaru tomu věčnému poutníkovi.* Kam to dopracoval chudák Clemenceau, když ho může sprostě napadat i takový Déroulède![140] Sic transit gloria mundi.** Antisemitští patriotičtí křiklouni se zřejmě prosazují ve Francii i v Německu, pokud jde o buržoazii!

Zdraví Tě Louise a Tvůj starý

Generál

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Paulu Lafarguovi.
** Světská sláva polní tráva.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 27. června 1893

Milý Lafarguu,

měl jste úplně pravdu, když jste protestoval proti těm pitomostem anarchistů a boulangistických hurávlastenců[138]; i když k tomu přispěli Millerand a Jaurès (kteří Vás v tom jistě předběhli), to nic nevadí. Zvlášť v předvečer všeobecných voleb[55] není možné nechat volné pole pomluvám. V tomto bodě jsme zajedno; Němci to udělali nejednou právě tak, k velkému žalu Bonnierovu, který se pohybuje v ideální protivlastenecké sféře (protivlastenecké ale hlavně pro ty *druhé*, neboť nikdo si nepřeje víc než on, aby „v čele hnutí stanula Francie"). A teď se Národní rada jednoznačně prohlásí za vlasteneckou — právě když volby v Německu[119] dokazují stejně jednoznačně, že do čela hnutí se dostává někdo jiný než Francie — chudák Bonnier, byl tady v neděli a vypadal sklíčeně.

Doufám, že Vaše provolání ve Francii zapůsobí, a stejně tak doufám, že si ho v Německu nevšimnou. Důvody jsou tyto — není to nic závažného, ale já pokládám za svou povinnost Vás na to upozornit, abyste se toho mohli podruhé vyvarovat.

Nechci hovořit o užívání slova vlastenec, o tom, že ze sebe děláte jediné „opravdové" vlastence. To slovo má tak úzký smysl — nebo tak neurčitý, podle okolností —, že bych se nikdy neodvážil použít je pro sebe. Mluvil jsem k Neněmcům jako Němec, stejně jako mluvím k Němcům jako prostý internacionalista; domnívám se, že byste mohli dosáhnout většího účinku, kdybyste se byli prohlásili prostě za *Francouze* — což vyjadřuje **fakt**, fakt včetně logických důsledků, které z něho vyplývají. Nechme však toho, to je věc stylu.

Máte také úplnou pravdu, když se honosíte revoluční minulostí Francie a věříte, že tato revoluční minulost je zárukou socialistické budoucnosti. Zdá se mi však, že přitom upadáte trochu moc do

blanquismu[75], to jest do teorie, že Francie je povolána sehrát v proletářské revoluci stejnou úlohu (nejenom *iniciátora*, ale také *vůdce*), jakou hrála v revoluci buržoazní v letech 1789—1798. To je v rozporu s dnešními ekonomickými a politickými fakty. Ve svém průmyslovém vývoji zaostala Francie za Anglií; zaostává v něm nyní i za Německem, které šlo po roce 1860 kupředu mílovými kroky. Dělnické hnutí ve Francii se dnes nemůže srovnávat s hnutím v Německu. Ale ani Francouzi, ani Němci, ani Angličané si sami nedobudou slávu za to, že právě oni rozdrtili kapitalismus; dá-li Francie — **snad** — k tomu signál, bude boj rozhodnut v Německu, v zemi nejhlouběji ovlivněné socialismem, kde také teorie pronikla nejhlouběji do mas; a přesto nebudou moci ani Francie ani Německo zajistit definitivně vítězství, dokud Anglie zůstane v rukou buržoazie. Osvobození proletariátu může být jedině internacionálním dílem, a jestliže se pokoušíte udělat z toho čistě francouzskou záležitost, znemožníte je. To, že buržoazní revoluce byla vedena výlučně Francií — i když to bylo nevyhnutelné vinou hlouposti a zbabělosti ostatních národů — vedlo — víte kam? — k Napoleonovi, k dobývání, ke vpádu Svaté aliance. Chtít přisuzovat Francii v budoucnosti tutéž úlohu, to znamená zfalšovat mezinárodní proletářské hnutí, zesměšňovat Francii, jak to dělají blanquisté, protože za hranicemi se už těm Vašim nárokům smějí.

Podívejte se přece, kam to vede. Mluvíte o tom, že „Francie pozvedla v roce 1889, na **svém** nesmrtelném kongresu v Paříži,[141] prapor atd. atd". Jak byste se v Paříži smáli tomu, kdyby Belgičané říkali, že Belgie na **svém** nesmrtelném kongresu v Bruselu[142] v roce 1891, nebo Švýcarsko na **svém** nesmrtelném kongresu v Curychu[130]! Vždyť jednání těchto kongresů nejsou francouzská, belgická nebo švýcarská, nýbrž internacionální jednání.

A pak říkáte: Francouzská dělnická strana[71] je zajedno s německou sociální demokracií *proti německému císařství*,* s Belgickou dělnickou stranou[143] proti koburské dynastii, s Italy proti dynastii savojské atd. atd.

Proti tomu všemu by se nedalo nic namítat, kdybyste k tomu

* contre l'Empire d'Allemagne.

připojili: *a všechny tyto strany jsou s námi zajedno proti buržoazní republice, která nás utlačuje, panamizuje a spojuje s ruským carem.* Vždyť tu vaši republiku koneckonců vytvořili starý Vilém* s Bismarckem, je právě tak buržoazní jako všechny naše monarchistické vlády, a nelze se domnívat, že hned nazítří po panamě[7] najdete s voláním „ať žije republika!" v celé Evropě jediného stoupence. Republikánská forma je už jenom prostou negací monarchie — a svržení monarchie bude jenom logickým důsledkem revoluce; v Německu jsou buržoazní strany tak dalece u konce svých sil, že budeme muset přejít od monarchie rovnou k *sociální* republice. Nemůžete tedy už stavět vaši buržoazní republiku proti monarchiím jako něco, oč by ostatní národy měly usilovat. Vaše republika a naše monarchie tvoří jediný protějšek vůči proletariátu;** pomůžete-li vy nám proti *našim* monarchistickým buržoům, pomůžeme my vám proti vašim republikánským buržoům. *Jde o vzájemnost, naprosto ne o to, aby šlechetní francouzští republikáni osvobozovali ubohé poddané v monarchiích,* to nejde dohromady s myšlenkou internacionalismu a vůbec už ne s dějinnou situací, která položila vaši republiku k nohám carovi. Nezapomeňte, že právě Německo se stane revolučním centrem, vstoupí-li Francie do války s Německem v zájmu cara a s jeho pomocí.

Je zde však ještě něco velmi mrzutého. Jste „zajedno s německou sociální demokracií *proti l'Empire* d'Allemagne". V buržoazním tisku to bylo přeloženo: „gegen das *deutsche Reich*". A právě tak to všichni pochopí. Empire totiž znamená „říše"*** stejně jako „císařství"† (císařský režim); u „říše" však důraz spočívá na ústřední moci jako představiteli *národní jednoty*, a za tuto jednotu, politickou podmínku jejich existence, by němečtí socialisté bojovali až do konce. *Nikdy* bychom nechtěli, aby se Německo vrátilo do onoho stavu roztříštění a bezmocnosti, v jakém bylo před rokem 1866. Kdybyste řekli proti císaři nebo proti císařskému režimu, nedalo by se proti tomu celkem nic namítat, i když ten ubožák Vilém†† není

* Vilém I.

** V rukopise Engels škrtl větu: a mluví-li se o internacionálním sjednocení a splynutí, má to být pro...

*** V rukopise „Reich".

† V rukopise „Kaisertum".

†† Vilém II.

takový formát, aby si zasloužil tu čest; nepřítelem je třída vlastníků, statkáři a kapitalisté, a to v Německu chápou tak dobře, že naši dělníci by neporozuměli smyslu Vaší nabídky — že jim pomůžete zvítězit nad tím bláznem z Berlína.

Požádal jsem proto Liebknechta, aby o vašem provolání pomlčel, dokud se o něm nezmíní buržoazní listy; kdyby však na základě té nezdařilé formulace zaútočili na naše lidi jako na zrádce, vedlo by to ke značně trapné debatě.

Souhrnně: trochu víc vzájemnosti by neškodilo — rovnost mezi národy je stejně nutná jako rovnost mezi jednotlivci.

Na druhé straně to, že mluvíte o republice jako o něčem, co je samo o sobě pro proletariát žádoucí, a o Francii jako o vyvoleném národě, Vám brání mluvit o nepříjemném, ale nesporném faktu — o alianci s Ruskem či spíše o vazalském poměru k Rusku.

Myslím, že to už stačí. Snad se mi podařilo Vás přesvědčit, že jste v zápalu svého znovuzrozeného vlastenectví napoprvé trochu přestřelili. Není to zase tak závažné, a já doufám, že to projde, aniž to zvířilo prach, ale kdyby se to opakovalo, mohlo by to vést k nepříjemným kontroverzím. Vaše veřejné dokumenty, třebas určené pro Francii, musí být „pass muster"* také v zahraničí. Ostatně, ani ti naši dobří Němci nebyli vždycky korektní ve všech svých formulacích.

Pokud jde o volby v Německu, jsem na porážky hrdější než na vítězství. Ztratili jsme Stuttgart menšinou 128 hlasů z 31 000 voličů, Lübeck menšinou 154 z 20 000 a tak dále. Všechny strany se tentokrát spojily proti nám, i ti demokraté z jihu, kteří nás opustili ve Stuttgartu, Mannheimu, Pforzheimu, Speyeru, a hlasovali pro nás jenom ve Frankfurtu. Za to, co jsme získali, děkujeme — poprvé — jenom svým vlastním silám. Takže těch 44 míst má desetkrát větší cenu než 100 získaných za pomoci liberálů a demokratů.

Liberalismus v Německu úplně abdikoval. Mimo naši stranu neexistuje už žádná opravdová opozice. Vilém bude mít své vojáky, své daně a — své socialisty v armádě i mimo ni, a bude jich stále víc. Celkový počet socialistických hlasů bude znám až za 10—15

* přijatelné.

dní; Bebel se domnívá, že nepřesáhne 2 milióny, roční období bylo proti nám, hodně dělníků jezdí v létě na venkov a nedostane se tak do seznamů — odhaduje náš deficit, který z toho vyplývá, na víc než 100 000 hlasů.

To veřejné odvolání z Amiensu je skvělé! tak nápaditě dovedou zesměšnit zastaralé zákony jenom Francouzi.[144]

Louise zdraví Lauru i Vás. Dejte Lauře za mne pusu.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v časopise „Cahiers internationaux", čís. 78, 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 29. června 93

Milý Lafarguu,

napsal jsem Bebelovi a vyložil mu situaci.[145] Je jistě hodně důvodů pro to,[146] aby byl kongres odložen.

1. listopad nepřichází v úvahu, nikdo nepojede do Curychu v zimě, kdy tam prší a je chladno. Navíc budou v té době zasedat jak vaše sněmovna, tak i říšský sněm a anglický parlament. Upusťte tedy od tohoto data. Později bude určeno jiné.

2. Bylo by mrzuté, kdyby odročení navrhovali jenom francouzští *marxisté* a Němci. Jiné by to ale bylo, kdyby o to požádaly *jednomyslně všechny francouzské socialistické frakce*. Podívejte se, co by se s tím dalo udělat, ale *rychle*, protože

3. je potřeba, aby Švýcaři předložili vaši žádost ostatním a zjistili jejich názor — přinejmenším se budou na tu nutnost vymlouvat, protože tajemník výboru, Seidel, je fanatický antimarxista a intrikuje tady a ve Francii se všemi našimi protivníky.

Bude pro Vás těžké přimět blanquisty[75] a obě skupiny posibilistů[74], aby podpořily váš návrh, je to ale velmi důležité. Vyhovujeli ostatním datum 6.—12. srpna, sotva sami něčeho dosáhnete.

Ve spěchu srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána [147]

Londýn 12. července 1893

Milý občane Turati,

v sobotu jsem Vám poštou *doporučeně* vrátil ten italský „Kapitál“*; díky. Porovnal jsem několik míst, zvlášť z 1. kapitoly a z předposlední (všeobecná tendence kapitalistické akumulace). Jak říkáte, je to celé přeloženo z francouzského textu, který je přirozeně populárnější než text německý. Části, které jsem porovnával, byly reprodukovány vcelku přesně, což není ostatně nijak zvlášť obtížné vzhledem k příbuznosti obou jazyků a k tomu, že italština v porovnání s francouzštinou skýtá mnohem větší možnosti.

Všiml jsem si, že na rubu titulu je uvedeno: proprietà letteraria**, což Domanicovi zabrání použít tohoto překladu jako takového.[133] Zatím jsem od něho nedostal žádnou odpověď,*** snad začíná chápat, na jaké potíže narazí při uskutečňování svého záměru.

„Poslední část“, o níž jsem se zmiňoval ve svém dopise, to byla přirozeně poslední část druhého dílu, 2. vydání, který vyjde asi tak v září. Se 3. dílem mám pořád co dělat, naštěstí se to však už blíží ke konci. Nestačil jsem to ale dodělat ještě před letními prázdninami, jak jsem měl v úmyslu. A tak se to může zase o pár měsíců protáhnout.

Pokud jde o francouzské vydání 2. a 3. dílu, bude dost těžké najít překladatele, jakého je k tomu zapotřebí. To je práce, na kterou bude mít chuť, schopnosti a vytrvalost jen málo lidí. Druhý díl má 500 stran, třetí jich bude mít 1100—1200.

* Viz tento svazek, str. 99.
** Všechna práva vyhrazena.
*** Viz tento svazek, str. 101.

Ten chudák Martignetti! Nešlo by ho nějak vytáhnout z té zpropadené díry, z toho Beneventa, a najít mu nějakou práci v místě, kde by se zároveň naučil spisovnému jazyku své země? Je tak horlivý a tak ochotný, že to až udivuje, překládá mé práce s takovým fanatismem, že by si zasloužil něco lepšího; pokud jde ale o obchodní záležitosti, myslím, že se mu nic nedaří a že ho všude pronásleduje smůla.

Uvidíme se v Curychu?[98] Možná že ano, půjde-li všechno dobře, mohl bych se dostat do Curychu aspoň na poslední den kongresu; mám to v úmyslu; protože to však nezávisí na mně, nýbrž na víceméně náhodném souběhu okolností, je to velmi nejisté a uděláme pravděpodobně oba líp, když o tom pomlčíme. Jestliže mi něco nahání strach, tak je to Vaše hrozba, že budete na mne mluvit meneghino*. V roce 1841 jsem jím slušně mluvil a dokonale rozuměl.[134] Když jsem se ale po 30 letech dostal na den nebo dva do Coma[148], nerozuměl jsem už ani slovíčko; ucho tomu úplně odvyklo. Takže mohu po pravdě říci, že jsem ještě schopen pronést tím Vaším výrazným dialektem pár slov, ale že už mu vůbec nerozumím.

Pokud jde o Vaši francouzštinu, je mnohem lepší než moje, a nic Vám ostatně nebrání psát mi italsky.

Čtete anglicky? v tom případě bych Vám mohl občas poslat nějaké noviny.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

Zdravíme s paní Kautskou paní Kulišovovou.

V plném znění otištěno poprvé ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* milánským dialektem.

54

Engels Franzi Mehringovi

do Berlína[149]

Londýn 14. července 93

Milý pane Mehringu,

teprve dnes se dostávám k tomu, abych Vám poděkoval za „Lessingovskou legendu", kterou jste mi laskavě zaslal. Nechtěl jsem Vám jenom formálně oznámit, že jsem knihu dostal, ale chtěl jsem hned také říci něco o ní, o jejím obsahu. Proto se má odpověď zdržela.

Začínám od konce — od přílohy „O historickém materialismu", ve které jste skvěle a pro každého nepředpojatého čtenáře přesvědčivě vyložil hlavní věci. Mohu-li něco vytknout, pak to, že mi připisujete větší zásluhy, než mi náleží, i když uvážím vše, na co bych byl možná — časem — přišel samostatně, co však Marx při svém bystřejším postřehu a širším rozhledu objevil mnohem rychleji. Měl-li někdo to štěstí, že pracoval čtyřicet let s člověkem, jako byl Marx, nedostává se mu za života obyčejně takového uznání, jak se soudí, že by zasluhoval; zemře-li ale ten významnější muž, bývá jeho méně významný druh snadno přeceňován, a to se zřejmě teď děje se mnou; dějiny však zjednají nakonec pořádek a já už budu do té doby šťastně ten tam a už mě z toho hlava bolet nebude.

Jinak chybí už jen jeden bod, který však nebyl ani v Marxových, ani v mých pracích zpravidla dostatečně zdůrazňován, a na tom máme všichni stejnou vinu. Všichni jsme totiž zprvu kladli a *musili klást* hlavní váhu na *odvozování* politických, právních a jiných ideologických představ a jimi podmíněného jednání z ekonomických skutečností, které jsou jejich základem. Přitom jsme pak pro obsahovou stránku zanedbali formální stránku: způsob, jakým se tyto představy atd. vytvářejí. To teď poskytlo protivníkům vítaný podnět k nesprávným pojetím, resp. komolení, čehož je typickým příkladem Paul Barth.[150]

Ideologie je proces, který koná takzvaný myslitel sice s vědomím, avšak s vědomím falešným. Vlastní hybné síly, které jej uvádějí do pohybu, mu zůstávají neznámé; jinak by to nebyl ideologický proces. Vymýšlí si tedy falešné anebo zdánlivé hybné síly. Jelikož je to proces myšlení, odvozuje jeho obsah i formu z čistého myšlení buď svého vlastního, nebo svých předchůdců. Pracuje výhradně s myšlenkovým materiálem, který bezděčně bere jako materiál vytvořený myšlením a nijak už nepátrá po vzdálenějším, na myšlení nezávislém původu, a to s naprostou samozřejmostí, neboť se mu každé jednání, protože je *zprostředkováno* myšlením, zdá také v poslední instanci *založeno* na myšlení.

Historický ideolog (historický tu má prostě shrnovat politické, právnické, filosofické, teologické, zkrátka všechny oblasti vztahující se ke *společnosti*, a nikoli pouze k přírodě) — historický ideolog má tedy v každé vědecké oblasti látku, která se samostatně vytvořila z myšlení dřívějších generací a v mozku těchto posloupných generací prošla samostatným, vlastním vývojem. Ovšem na tento vývoj mohly zapůsobit a spoluurčovat jej i vnější skutečnosti z dané nebo jiné oblasti, avšak tyto skutečnosti jsou přece podle mlčky přijatého předpokladu opět jen pouhými výplody myšlenkového procesu, takže zůstáváme stále v okruhu pouhého myšlení, které zřejmě šťastně strávilo i nejtvrdší skutečnosti.

Většinu lidí klame především právě toto zdání, že státní zřízení, právní systémy, ideologické představy v kterékoli zvláštní oblasti mají své samostatné dějiny. Jestliže Luther a Kalvín „překonávají" oficiální katolické náboženství, jestliže Hegel „překonává" Fichta a Kanta, Rousseau svou republikánskou „Společenskou smlouvou" nepřímo konstitucionalistu Montesquieua, je to proces, který zůstává v mezích teologie, filosofie, vědy o státu, který představuje etapu v dějinách těchto myšlenkových oblastí a vůbec nepřekračuje oblast myšlení. A od té doby, co se k tomu ještě přidružila buržoazní iluze o věčnosti a konečné dokonalosti kapitalistické výroby, považuje se dokonce překonání merkantilistů fyziokraty a A. Smithem nikoli za pouhé vítězství myšlenky, nikoli za myšlenkový odraz změněných ekonomických skutečností, nýbrž za konečně dosažené správné pochopení stále a všude existujících skutečných podmínek;

kdyby Richard Lví srdce a Filip August byli zavedli svobodný obchod, místo aby se zapletli do křižáckých tažení, mohli jsme být ušetřeni pěti set let bídy a nevědomosti.

Tuto stránku věci, kterou tu mohu jen naznačit, jsme podle mého názoru zanedbávali všichni víc, než zasluhuje. Je to stará historie: na začátku se vždycky zanedbává forma pro obsah. Jak jsem už řekl, dělal jsem to také, a na chybu jsem přišel vždy teprve post festum. Jsem tedy nejen dalek toho, abych Vám proto něco vytýkal — vždyť k tomu nejsem jako starší spoluviník ani oprávněn, naopak — ale chtěl bych Vás na tuto okolnost upozornit propříště.

S tím také souvisí nejapná představa ideologů: protože různým ideologickým sférám, které hrají nějakou úlohu v dějinách, upíráme samostatný historický vývoj, upíráme prý jim i jakékoli *historické působení*. To se zakládá na obvyklé nedialektické představě o příčině a následku jako dvou ustrnule protikladných pólech a absolutně se přehlíží vzájemné působení. Že historický moment, jakmile je jednou vyvolán v život jinými, koneckonců ekonomickými příčinami, také reaguje a že může zpětně působit na své okolí a dokonce na své vlastní příčiny, na to tito pánové často skoro úmyslně zapomínají. Tak například Barth ve věci kněžského stavu a náboženství, u Vás na str. 475. Velmi se mi líbilo, jak jste se vypořádal s tímto neuvěřitelně povrchním holobrádkem. A někoho takového jmenují profesorem dějin v Lipsku! To byl přece starý Wachsmuth, také sice člověk plytkého rozumu, ale se značným smyslem pro fakta, docela jiný chlapík.

O knize mohu jinak opakovat jen to, co jsem už nejednou řekl o článcích, když vycházely v „Neue Zeit": Je to daleko nejlepší z dosavadních pojednání o vzniku pruského státu, řekl bych dokonce jediná dobrá věc, neboť většinou i v jednotlivostech správně vykládá všechny souvislosti. Škoda že jste do toho hned nemohl pojmout celý další vývoj až po Bismarcka, a mimoděk lze doufat, že to uděláte jindy a nastíníte celkový obraz v souvislém pojednání počínaje kurfiřtem Bedřichem Vilémem a konče starým Vilémem.* Vždyť už jste se tím jednou prokousal a studie máte, alespoň pokud

* Vilémem I.

jde o hlavní věci, skoro hotovy. A udělat se to přece musí, než se ta rachotina rozsype; i když likvidování monarchicko-vlasteneckých legend není přímo nezbytným předpokladem pro odstranění monarchie, která zastírá třídní nadvládu (neboť *ryzí* buržoazní republika je v Německu překonaná věc, ještě než stačila vzniknout), je přesto jednou z nejúčinnějších pák k tomuto odstranění.

Pak budete mít víc místa a příležitosti k vylíčení lokálních pruských dějin jako části celé té německé ubohosti: To je také bod, ve kterém se s Vámi v lecčems trochu rozcházím, zejména s Vaším pojetím předpokladů rozdrobenosti Německa a nezdaru německé buržoazní revoluce v 16. století. Až se dostanu k tomu, abych přepracoval historický úvod ke své „Selské válce", bude to doufám příští zimu, budu tam moci rozvést příslušné momenty.[151] Ne že bych snad momenty, které uvádíte, považoval za nesprávné, ale stavím vedle nich i jiné a trochu jinak je řadím.

Při studiu německých dějin — které jsou jedinou snůškou ubohostí — jsem vždy shledal, že správné měřítko dává jen srovnání s příslušnými obdobími francouzských dějin, neboť právě tam se děje pravý opak toho, co u nás. Tam se tvoří národní stát z disiectis membris* feudálního státu, u nás je tou dobou právě nejhlubší úpadek. Tam je v celém průběhu procesu vzácně objektivní logika, u nás stále beznadějnější rozvrat. Tam je ve středověku nositelem cizího vměšování anglický dobyvatel, který zasahuje ve prospěch provensálské národnosti proti severofrancouzské, války s Angličany jsou jakousi třicetiletou válkou, ale tam tyto války končí vyhnáním cizích vetřelců a podmaněním jihu severem. Pak následuje boj centrální moci proti burgundskému vazalovi** opírajícímu se o své zahraniční državy, jehož úloha odpovídá úloze Braniborska-Pruska, ale tento boj končí vítězstvím centrální moci a dovršuje vytvoření národního státu. U nás se právě v tuto dobu národní stát definitivně rozpadá (lze-li vůbec nazvat „německé království" v rámci Svaté římské říše národním státem) a začíná ve velkém rozkrádání německých území. Pro Němce je toto srovnání nanejvýš zahanbující, ale tím poučnější, a od té doby, co naši dělníci postavili Německo opět

* rozdrobených částí.
** Karlu Chrabrému.

do prvních řad dějinného hnutí, můžeme tu hanbu minulosti trochu lehčeji spolknout.

Neobyčejně charakteristickým rysem německého vývoje je ještě to, že dvě součásti říše, které si koneckonců rozdělily mezi sebe celé Německo, nejsou ani jedna, ani druhá ryze německé, nýbrž jsou to kolonie na dobytém slovanském území: Rakousko je bavorská a Braniborsko saská kolonie, a moc v Německu *samém* si dobyly jedině tím, že se opíraly o své zahraniční, neněmecké državy: Rakousko o Uhry (nemluvě už ani o Čechách), Braniborsko o Prusko. Na západních hranicích, nejvíc ohrožených, nic podobného nebylo, na severních hranicích byla obrana Německa proti Dánům ponechána Dánům samotným a na jihu bylo tak málo co chránit, že ti, kdo měli střežit hranice, Švýcaři, se dokonce sami mohli od Německa odtrhnout!

Ale zabrousil jsem kdovíkam — nechť je Vám toto povídání aspoň důkazem, jaké mi dala Vaše práce podněty.

Ještě jednou srdečně děkuje a zdraví

Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Rudolphu Meyerovi

do Průhonic u Prahy[152]

Londýn 19. července 1893

Milý pane Meyere,

je skutečně zajímavé, že si páni konzervativci[117] myslí (zbožné přání), že Caprivi může zničit sociální demokracii. Ať to jenom zkusí.[153] Nový zákon proti socialistům[154] může stranu jenom posílit ve stejné míře, v jaké by existenčně ničil jednotlivce; kdo se vypořádal s Bismarckem, nemusí se bát ani jeho nástupce. Odstranit nebo zrušit všeobecné volební právo? Tady člověka napadne zas ta stará věštba: „Kroise, překročíš-li Halys, zničíš velkou říši!" Zničí-li Caprivi všeobecné volební právo, zničí i velkou říši, totiž hohenzollernskou.

Vy tedy shledáváte, že se Bebel ve své „Ženě" prohřešil proti teorii a praxi zemědělství.[155] Kritizovat to dnešní marnotratné a vůbec neekonomické hospodaření v zemědělství a průmyslu, a přitom ukazovat, jak by se to při společenském řádu přirozeně vyplývajícím z ekonomických podmínek dalo dělat jinak a lépe a jak by se zároveň při zkrácené pracovní době každého jednotlivce mohlo produkovat podstatně více — to všechno podle mne autor stěží může udělat tak, aby na tom lidé prakticky obeznámení s tím či oním odvětvím nenašli slabiny. Tak se Bebel očividně špatně vyjádřil nebo neporozuměl autoritě, z níž čerpá, když říká, že plným využitím proteinu obsaženého v lepku je možné zvýšit výnos obilného pole třikrát i více. O tom nemůže být ani řeči. Takových malých nepřesností bych Vám tu mohl uvést ještě dobrý tucet; to ale nic nemění na podstatě věci.

Právě tak je to se zásilkami masa ze zámoří. Zatím je ho tam ještě dost, aby se dalo v té či oné podobě přepravovat do Evropy; ale při rostoucí poptávce a stoupajícím přeměňování — i tam — past-

vin v ornou půdu *musí* dovoz brzo dosáhnout maxima a musí klesat. Zda to bude trvat o pár desetiletí déle nebo méně, to je vcelku jedno.

Vaše hlavní námitka je ta, že zemědělskou práci nemůže dělat průmyslový dělník a že v zemědělství není možno zkrátit pracovní den tak, aby byl stejný po celý rok. To jste však soustružníkovi Bebelovi špatně rozuměl.

Pokud jde o pracovní dobu, nic nám nebrání v době setí a žatvy a vůbec pokaždé, když je třeba rychle zvýšit počet pracovních sil, nasadit tolik dělníků, kolik je nutno. Je-li pracovní den osmihodinový, lze zavést dvě, ba i tři směny za den; i kdyby každý měl pracovat jen dvě hodiny denně — na této speciální práci — lze nasadit osm, devět, deset směn po sobě, jakmile budeme mít dost lidí, kteří budou v této práci vycvičeni. A to je to, co říká Bebel, a nic jiného. Vždyť přece ani v průmyslu nebudeme tak omezení, abychom při dvouhodinové práci, dejme tomu v přádelně, zvyšovali počet vřeten tak, aby ke krytí potřeby každé vřeteno pracovalo jen dvě hodiny denně. To ne, necháme pracovat vřetena deset až dvanáct hodin, ale dělníci budou pracovat jen dvě hodiny a po dvou hodinách nastoupí vždy nová směna.

Pokud jde o Vaši námitku proti ubohým obyvatelům měst, kteří jsou na celý život ztraceni pro práci v zemědělství, to je možná docela pravda. Rád přiznávám svou neschopnost orat, sít, kosit, ba i vybírat brambory, ale naštěstí máme v Německu takovou spoustu zemědělského obyvatelstva, že při racionálním provozu budeme moci beze všeho velmi značně zkrátit každému pracovní dobu a ještě budeme mít lidí nadpočet. Proměňte celé Německo v hospodářství o 2000—3000 jiter — více nebo méně, podle přírodních podmínek — zaveďte mechanizaci a všechny moderní vymoženosti: nebudete mít potom v rolnickém obyvatelstvu kvalifikovaných pracovníků víc než dost? Pak ovšem zemědělské práce nestačí zaměstnat toto obyvatelstvo po celý rok. Spousta lidí by po dlouhou dobu zahálela, kdybychom je nezaměstnali v průmyslu. A právě tak by naši průmysloví dělníci tělesně zakrněli, kdybychom jim nedali příležitost pracovat na čerstvém vzduchu, zvláště v zemědělství. Nu dobrá, dnešní dospělá generace by se už k tomu nehodila. Ale můžeme k tomu vést naši mládež. Půjdou-li chlapci

a dívky několik let po sobě v létě, kdy je dost práce, pracovat na venkov — kolik semestrů budou muset biflovat, než budou moci udělat doktorát z orání, sklízení atd.? Přece nechcete tvrdit, že člověk nesmí dělat celý život nic jiného, že musí zhloupnout od samé dřiny jako naši rolníci, aby se v zemědělství něčemu kloudnému naučil? A v Bebelově knize se neříká nic jiného než tohle: „...že výroba stejně jako duševní a tělesný rozvoj lidí bude moci dosáhnout nejvyššího stupně teprve tehdy, až bude odstraněna stará dělba práce mezi městem a venkovem, mezi zemědělstvím a průmyslem."

Pokud jde o rentabilitu latifundií ve srovnání s malovýrobou, je řešení otázky podle mého v tom, že výrobní systém na latifundiích časem plodí malovýrobu a ta zase stejně nevyhnutelně velkovýrobu. Právě tak jako ničím neomezovaná konkurence vyvolává monopol a monopol zase konkurenci. Ale tento koloběh je nerozlučně spjat s krizemi, akutními i chronickými chorobami a s periodicky se opakujícím ruinováním celých vrstev obyvatelstva, a právě tak s obrovským mrháním výrobními prostředky a produkty; a protože jsme nyní naštěstí už tak daleko, že se můžeme obejít bez pánů latifundistů stejně jako bez rolnických vlastníků a protože také zemědělská produkce stejně jako průmysl dosáhla vývojového stupně, který podle našeho mínění nejen připouští, nýbrž přímo vyžaduje, aby ji společnost jako celek převzala do svých rukou, můžeme tento circulus vitiosus rozrazit. K tomu jsou nám latifundie a šlechtické velkostatky vhodnějším prostředkem než drobná rolnická hospodářství, stejně jako se v průmyslu k zespolečenštění lépe hodí velké továrny než malé živnosti. A politicky se to odráží v tom, že se vesničtí proletáři na velkostatcích stávají sociálními demokraty právě tak jako městští proletáři, jakmile jen mají městští proletáři možnost na ně zapůsobit, kdežto upadající rolníci a městští řemeslníci přicházejí k sociální demokracii teprve oklikou přes antisemitismus.[132]

Že by se šlechtický velkostatkář — lord nebo squire — který vyrostl z feudalismu, naučil někdy hospodařit jako buržoa a pokládal by pak jako on za svou první povinnost každým rokem stůj co stůj urvané nadhodnoty kapitalizovat, to odporuje všem zkuše-

nostem ze všech bývalých feudálních zemí. Že jsou ti pánové nuceni odepřít si z nouze ledacos, co patří k způsobu života přiměřenému jejich stavu, to Vám rád věřím; ale že se někdy naučí to live within their incomes and lay beyond something for a rainy day*, to bych nejdřív musel vidět na vlastní oči, to tu ještě nebylo; nanejvýš jako výjimka, ale rozhodně ne všeobecně u třídy jako takové. Vždyť ti lidé žijí už 200 let ze státních podpor, které jim zatím ještě vždycky pomohly z každé krize...

Váš

Bedřich Engels

Poprvé otištěno v časopise „Monatsschrift für Christliche Social-Reform", seš. 3, Vídeň-Lipsko 1897

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

* žít přiměřeně svým příjmům a mimo to si ještě dávat něco stranou na zlé časy.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 20. července 1893

Milá Laufičko,

především Ti děkuji za překlad interview z „Chronicle" — ačkoli za tu práci ani nestál.[156] A pak se Tě musím na něco zeptat.

Před nějakou dobou mi Bonnier poslal dopis od jistého Diamandiho (Rumuna), který mě žádá, abych psal do jeho nové revue*, a oznamuje, že přeložili pro 1. číslo, *které mi pošlou*, kapitolu o barbarství a civilizaci, jelikož předem počítali s mým souhlasem. Čekal jsem, ale nedostal jsem nic. Potom, před několika dny, jsem mu napsal, že jsem revue nedostal, ale že stejně nemám čas do ní psát.[145]

Nato *mi* poslali zvláštní otisk té kapitoly, přičemž na obálce uvádějí, že mají v úmyslu publikovat tu věc celou, napřed v revue a pak jako knihu.[157] Revue neposlali mně, ale *Tussy*. Dostal jsem ji od ní dnes dopoledne a vidím, že jsem tam uveden jako stálý spolupracovník spolu s Kautským, Paulem a jinými, kterých se pravděpodobně stejně málo ptali jako mne — a že tam slibují články od Guesda a Paula, a přetiskují část Paulovy eseje o Mouřenínově materialismu. — Tu mou kapitolu překládal asi Roy. To všechno, spolu s Leo Frankelem v roli správce, otevírá před mýma udivenýma očima takovou perspektivu všeho možného i nemožného, že Tě musím požádat o informaci a radu, než v té věci podniknu nějaké kroky. Paříž je nevypočitatelná, ale Paříž plus Bukurešť, to je záhada na třetí, a s tím nechci nic mít.

V té francouzské vládě a v parlamentu jsou ale divní lidé! Aféra s panamou[7] vyvolá jen sykot místo exploze, coup d'état**

* „L' Ère nouvelle".
** státní převrat.

proti burze práce[158] je dělníkům lhostejný a pokojně projde, ale ten siamský humbuk vyvolá bouři nadšení pro koloniální dobývání právě u těch parlamentních vlastenců, kteří ještě před několika lety málem zabili toho „Tonkince" Ferryho, když se je pokoušel získat pro stejné cíle![159] Opravdu, buržoazie už všude přežila samu sebe.

Zítra jedeme s Louisou na týden do Eastbournu (adresa jako dřív, 28 Marine Parade), protože se musím dát trochu do pořádku, než pojedu do Německa.[98] Po tom loňském zklamání jsem opatrnější; nechtěl bych být zase uvězněn šest týdnů v lenošce. Odjedeme z Eastbournu v pátek 28. července a pak 1. srpna z Londýna na kontinent, kde se v Kolíně sejdeme s Bebelem a jeho ženou; pak budeme pokračovat via Štrasburk do Švýcar, kde se sejdu s bratrem*; předpokládám, že budu v Curychu na závěr kongresu 12. nebo 13. srpna. Odtud pak pojedu s Bebelem do Vídně a do Berlína.

Budete s Paulem v Curychu?[160] Švýcaři dostali dopisy od ostatních pařížských organizací, že volby s největší pravděpodobností *nebudou* v srpnu, navzdory všem zprávám v novinách, ale až v září[55]; to spolu s námitkami Angličanů rozhodlo, že kongres nebude odložen.[146]

Budou zavírat na poště — je 9 hodin, ale je také možné, že tenhle dopis dostaneš až v sobotu ráno!

Srdečně zdraví Louise a Tvůj

vždy vděčný „přeložený"

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Hermannem Engelsem.

Engels Filippu Turatimu

do Milána[161]

Londýn 20. července 1893

Milý občane Turati,

spěchám s odpovědí na Váš dopis ze 17., který jsem dostal včera večer.

Paní Marxová-Avelingová je vykonavatelkou Marxovy závěti — pokud jde o literární část pozůstalosti, jsem jejím správcem já. Nikdo u nás nikdy neslyšel o nějaké Tiskařské a vydavatelské unii v Turíně, nemluvě už vůbec o tom, že bychom této unii prodali „vlastnická práva na Marxova díla", jež nám (naštěstí) plně patří dodnes. Nikdy jsme také od této unie nedostali ani haléř.[162]

Toto vlastnické právo, pokud jde o 1. svazek „*Kapitálu*", se vztahuje na německé a francouzské vydání. Podle příslušných mezinárodních smluv si je dnes může každý překládat, jak chce; nemůžeme proti tomu nic namítat. Jestliže nás někdo požádá o autorizaci, činí tak z dobré vůle.

Že unie uzavřela nějakou smlouvu s vydavatelem francouzského vydání panem Lachâtrem, to není absolutně vyloučeno, i když je to málo pravděpodobné, já o tom nevím nic. Připusťme však, že smlouvu má: pan Lachâtre mohl prodat jenom to, co bylo jeho vlastnictvím, tj. maximálně francouzské vydání. Unie by se tedy mohla postavit nanejvýš proti italskému překladu pořízenému podle francouzského textu.

Devillova kniha byla však vydána a prodává se ve Francii bez námitek. Jestliže se *ve Francii* nikdo nepokusil zakročit proti tomuto dílu, že jde o patisk, tím méně by šlo učinit něco podobného v tomto případě.

Je to tedy směšné, ledaže byste tam u Vás v Itálii měli nějaké úplně výjimečné občanské zákonodárství. Jelikož však Code Na-

poléon sloužil za základ občanského zákonodárství takřka v celé západní Evropě, myslím si, že se nemýlím, když se na ten případ dívám takhle.

Zábavná je troufalost těch pánů: koupili jsme od dědiců vlastnická práva atd. Očividně jim to při jiných příležitostech vyšlo.

Pokud jde o Curych, zůstává při tom, co jsem psal posledně;* doufejme oba v to nejlepší!

Paní Annu i Vás zdraví paní Kautská a

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 114.

Engels Natalii Liebknechtové

do Berlína

Eastbourne 27. července 1893

Milá paní Liebknechtová,

měl jsem velkou radost, když jsem dostal obrázek domu v Bruchu, ve kterém jsem se narodil a strávil své dětství.[163] Fotografie je opravdu dobrá a jsou na ní vidět všechny podrobnosti, ke kterým se víže tolik vzpomínek. Bylo to od Liebknechta velmi milé, že dal ten snímek udělat, vyřiďte mu, prosím, můj srdečný dík.

Nestane-li se něco nepředvídaného, přijedu v září na několik dní do Berlína a budu mít pak to potěšení se tam s Vámi všemi pozdravit. A abych načerpal síly na tu dlouhou cestu[98], jel jsem na několik dní sem k moři[164]; udělalo to moc dobře paní Kautské i mně, a zítra se zase vracíme.

Že Vašeho Karla tak šikanují, to je typicky prušácké, byrokraté mu jeho otce neprominou.[165]

A teď ještě jednou srdečné blahopřání k Vaší stříbrné svatbě a srdečný pozdrav Vám a Vašim synům.

Váš oddaný

B. Engels

[Douška Louisy Kautské]

Ve společnosti Avelingových a dalších přátel vypijeme v neděli na Vaše zdraví láhev portského 1868. Ať slouží!!

Vaše

Louise Kautská

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

60

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 31. července 93

Milý Schorlemmere,

zítra se vydávám na cestu na kontinent[98]; dříve než odjedu, chci Vám alespoň několika řádky odpovědět na Váš dopis z 27.

Nebudu mít bohužel čas navštívit Vás v Darmstadtu, protože pojedu přímo do Švýcarska a do Rakouska.

O Sieboldovi nevím nic konkrétního, poslali ho také do Švýcarska, do Alp, a hned se tak brzy nevrátí. Dokud já nebudu zpátky, nepůjde s tím nic dělat.[113]

To je všechno, musím končit, měl jsem tu dnes od 10 do 4 hodin návštěvu, neměl jsem ani 5 minut pro sebe.

Mnoho pozdravů Vám a Vaší rodině.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Thusis (Graubünden)

Hottingen-Curych, Merkurstrasse 6
16. srpna 93

Milý Hermanne,

včera jsem se nastěhoval k Anně Beustové, a teď jsem se konečně dostal z toho zmatku natolik, že Ti mohu napsat.[98] Cestu jsem měl moc krásnou, nejdřív se prášilo jedna radost a pak do toho zapršelo právě tolik, aby prach ulpěl na šatech. V Curychu mě ubytovali v hotelu Baur en ville, kde jsem sice měl všechno pohodlí, ale zato jsem se tam skoro vůbec nezdržoval; konečně v sobotu večer jsem přestál to nejhorší, což postupně přerostlo v mírnou pijatyku* (to maßvolle nečti jako dvě slova, *Maß voll*, pilo se jenom z *půl*litrů) spojenou s projížďkou po jezeře. Elsbeth** řekni, že už i tady objevili můj talent bručet si do vousů. Bebel nedávno posílal někomu lístek a psal, že jsem celý večer jenom spokojeně pobroukával.

Curych se hodně vzmohl a překonává i Barmen. Tam byl dřív v každém třetím domě „hostinec"; tady jsou ale v každých dvou domech tři. Beustovi bydlí moc pěkně, mají nádhernou vyhlídku z obrovského balkónu, na kterém by se mohly pořádat bály. Anna Beustová vypadá na svá leta skvěle, je to jedna z nejhezčích starých dam, jaké znám, přitom čilá a vtipná, bystrá, energická, rezolutní, je to radost být v její společnosti. Její syn Fritz je ředitelem školy, druhý, Adolf, má dobře zavedenou lékařskou praxi, oba mají pěkné ženušky a po dvou čilých, hlučných klucích. Adolf bydlí přímo v domě, Fritz si postavil dům hned vedle.

* V rukopise: maßvolle Kneiperei. Dále maß voll, tj. vrchovatou měrou, z plných mázů.

** Elsbeth Engelsová, dcera Hermanna Engelse.

Příští týden si chci vyrazit s Bebelem trochu do hor, ale asi za týden se zase vrátím, kolem 3.—4.—5. září pak pojedeme do Mnichova a do Vídně.

Na kongresu[130] byly tři nebo čtyři Rusky s kouzelnýma očima, asi jako měla Tvá švagrová Berta*, když jsem ji viděl před léty v Altenahru. Můj drahoušek ale byla jedna miloučká vídeňská fabrička** s půvabným obličejíčkem a milým vystupováním, s jakým se člověk setká jen vzácně. To nikdy Bismarckovi neodpustím, že vyloučil Rakousko z Německa, už kvůli těm Vídeňačkám.

Hotel Bellevue, jak jsem se dověděl, prý nepatří k nejlepším. Doufám, že jste si přesto vybrali dobře. Dej mi vědět, jak jste se měli. Se srdečnými pozdravy Emmě***, Elsbeth, Walterovi† a Tobě Tvůj starý „nezmar"††

Bedřich

Mohli byste ostatně Annu Beustovou také někdy navštívit, už Vás leta neviděla a neví, co je s Vámi.

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Berta Croonová.
** Adelheid Dworzaková.
*** Emmě Engelsové (ženě Hermanna Engelse).
† Walteru Engelsovi.
†† V rukopise: Unkraut vergeht nicht (Kopřivu mráz nespálí).

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Merkurstrasse 6, Curych-Hottingen
21. srpna 1893

Milá Lauřičko,

jsem už několik týdnů ve Švýcarsku.[98] Louise, dr. Freyberger a já jsme odjeli 1. srpna via Hoek van Holland, setkali jsme se s Bebelem a jeho ženou v Kolíně, strávili jednu noc v Mohuči, další ve Štrasburku a třetí v Curychu. Odtud jsem jel na týden do Thusis v Graubündenu, kde jsem se setkal s bratrem* a jeho rodinou; pak jsem se vrátil do Curychu právě na závěr kongresu[130] a teď jsem u své sestřenice paní Beustové.

O včerejších volbách[55] nevíme zatím vůbec nic a musíme počkat až do odpoledne — v Curychu totiž nevycházejí v pondělí ráno žádné noviny. Takže všechno, co k tomu bude třeba říci, musím odložit až na konec dopisu.

Našel jsem Německo úplně změněné. Po celé zemi dýmající komíny, ale v místech, kudy jsem projížděl, jich nebylo pohromadě zase tolik, aby lidem otravovaly život kouřem. Kolín a Mohuč jsou k nepoznání. Staré město stojí pořád, ale kolem a vedle něho vzniklo větší, modernější město s nádhernými budovami, rozmístěnými podle dobře vypracovaného plánu, s rozsáhlými průmyslovými podniky ve zvláštních čtvrtích, aby to nenarušovalo vzhled města a jeho klid. Nejvíc se změnil Kolín, kde počet obyvatel vzrostl takřka na trojnásobek — Ring je přepychová třída, v celé Anglii není nic podobného. Mohuč roste, ale pomaleji. Ve Štrasburku je až příliš patrné rozdělení na staré město a nový obvod, který tvoří universitní a vládní budovy, je na to jen přilepen zvnějšku, nejde tu o přirozený růst.

* Hermannem Engelsem.

Paul bude přirozeně nejvíc zvědav na Alsasko. Nu, Francouzi mohou být spokojeni. Ve Štrasburku jsem k svému velkému údivu slyšel mluvit jenom německy. Jen jednou jsem zaslechl dvě kolemjdoucí dívky, Židovky, mluvit francouzsky. Ale to je velmi klamné. Jeden tamní velmi inteligentní mladý socialista mi řekl, že když vyjdeš za městské brány, slyšíš lidi mluvit schválně jenom francouzsky. I v Mylhúzách, říkal, mluví $^4/_5$ obyvatel francouzsky, dělníci a vůbec všichni. Před anexí to ale nedělali. Co byl zahájen provoz na železnici, začala se francouzština šířit po venkovských okresech, ale i teď je francouzština, kterou mluví, do značné míry jejich vlastní produkt. Francouzština to ale v každém případě je a ukazuje, co lid chce. Když došlo k té anexi, řekl jsem jednou Mouřenínovi: všechna snaha znova je poněmčit bude mít za následek to, že v Alsasku se bude mluvit francouzsky víc než kdy jindy. A tak to také dopadlo. Rolník a dělník lpěli na svém německém nářečí, dokud byli Francouzi; teď dělají všechno, aby se ho zbavili, a mluví místo toho francouzsky.

Takové vyložené pitomce, jako jsou tihleti Prušáci, svět nikdy neviděl. Lichotí šlechtě a buržoazii, které byly — což by měli vědět — beznadějně pofrancouzštěny, a pouštějí hrůzu na rolníky a dělníky, kteří si přinejmenším jazykově zachovali určité stopy německé národnosti. V zemi vládnou starostové, četníci, výběrčí daní, jmenovaní ústřední vládou a importovaní většinou odjinud, lidé, kteří dělají co chtějí a žijí mezi sebou, odloučeni od lidu, jenž jimi opovrhuje. Všechny staré despotické zákony francouzského druhého císařství se úzkostlivě dodržují a uplatňují, a někdy se dokonce zostřují starými nařízeními z ancien régime; vyšťárali je studovaní úředníci, kteří objevili, že je revoluce zapomněla výslovně prohlásit za zrušené! A co víc, importuje se sem a ještě zdokonaluje všechno to typicky pruské byrokratické šikanování. Následky tomu odpovídají. Když jsem se ptal svého přítele: znamená to tedy, že devět z deseti lidí by vítalo Francouze s otevřenou náručí, kdyby se jim nějak poštěstilo vrátit, odpověděl mi, že by to tak dopadlo.

Ve Štrasburku se stará buržoazie uzavírá do sebe a nemísí se vůbec s vetřelci. U ostatního obyvatelstva je Bebel velmi populární; všude, kde ho lidé poznali, vycházeli z obchodů a zdravili ho.

Můžeš počítat určitě s tím, že situaci v Alsasku předloží říšskému sněmu, a to docela jinak než ti protestující mezkové, kteří mají zřejmě radost z každého nového represivního opatření, ze strachu, že by se lid *mohl* smířit s novým režimem, a kteří proto ztratili takřka všechen vliv na obyvatelstvo. V tomhle případě se stejně jako ve všech ostatních ukáže, že jedině naše strana může a chce udělat to, čeho je opravdu zapotřebí.

(Právě přišel z Roubaix Greulichovi telegram, že Guesde je zvolen. Hurá! Doufám, že se dnes odpoledne dovím o Paulově vítězství.[166])

Pokud jde o kongres, byla škoda, že naši tam neměli alespoň 5—6 lidí.[167] Jednoho bylo dosaženo: blanquisté[75] a allemanovci[74] se devant le monde socialiste* na věky zostudili a zesměšnili. Teď to ale *padá na francouzský socialismus jako celek*; ostatní teď mluví prostě o „Francouzích", a to je velmi mrzuté. Kdyby tam byla třeba jen malá marxistická menšina, nemohlo by k tomu dojít. Když teď ale zjistíš, že se v socialistických novinách v Anglii a na kontinentě píše o francouzských socialistech jako o sebrance, která neví co chce a odhlasuje nadšeně sebevětší blbost, jenom když si myslí, že tím namíchne Němce, nesmí Tě to udivit. Slyšel jsem švýcarské socialisty (a *němečtí* Švýcaři mají pro *Francouze* velmi velké sympatie) říkat, že je teď jasné, že Francouzům ten jejich šovinismus z hlav nikdo nevytluče, a musel jsem jim říci, co všechno — žluč a pelyněk pro každého šovinistu — jsem mohl napsat francouzsky ve Vašem „Almanachu", aniž to mělo jakékoli špatné následky.** A tak tedy vidíš, jak fiasko těch orátorů dopadlo na celou Francii včetně našich. A Jaclard to těmi kousavými články v „Justice" jenom zhoršuje. Nu, doufám, že volby nám dají takové postavení, abychom mohli ukázat Evropě, že Jaclard a Allemane nejsou Francie. A přece si myslím, že Jaclard v mnoha případech hlasoval s Bonnierem a tou malou, ubývající menšinou.

Ženy byly zastoupeny skvěle. Kromě Louisy tam Rakousko poslalo malou Dworzakovou, po všech stránkách kouzelnou dívku;

* před socialistickým světem.
** „Socialismus v Německu".

úplně jsem se do ní zamiloval, a kdykoli mi Labriola* k tomu dal příležitost, uprchl jsem s ní před změtí té jeho těžkopádné konverzace. Tyhle Vídeňačky jsou rozené Paříženky, ale Paříženky z doby před padesáti lety. Učiněné grizetky. A pak ty Rusky, bylo jich tam několik, čtyři nebo pět, s nádhernýma zářivýma očima, a kromě nich Věra Zasuličová a Anna Kulišovová. Pak Clara Zetkinová s tou svou obrovskou pracovní vitalitou a mírně hysterickým entuziasmem — ale já ji mám moc rád. Vystoupila na Glärnisch, horu plnou ledovců, pořádná námaha pro ženu její konstituce. Celkem mi připadl ten šťastný los jít z jedné náruče do druhé. Bebel na mne žárlil — on, autor „Frau“[168] si asi myslel, že právo na jejich polibky má jenom on!

Teď nechám ještě trochu místa pro novinky, které přijdou dnes odpoledne. Beustovi hoši pozdravují. Louise je v Rakousku, Bebel a Bernstein jsou ještě tady. *Kolem 4. září* jedeme s Bebelem do Vídně; do té doby platí hořejší adresa.

Hodně štěstí Paulovi!

Stále Tvůj starý

Generál

4. odpoledne. Zpráva, že Paul je v druhém kole — dej mi prosím vědět, jaké má vyhlídky[169] —, že Ferroul je poražen a Jourde ve druhém kole. Pár řádek o celkových výsledcích bych velmi uvítal, protože buržoazním novinám se nedá věřit.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Antonio Labriola.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[170]

Curych 31. srpna 1893

Milá Lauřičko,

děkuji za dopis a noviny, které přišly včera. Byl jsem s Augustem a St. Mendelsonem 6 dní v Bernských Alpách — pěkné počasí a nádherná scenérie.[98] Jungfrau se pro nás oděla zvlášť čistým, bělostným nočním rouchem. Jungfrau, Mont Blanc a Monte Rosa jsou tři nejpěknější *masívy* z celých Alp.

Včera jsme byli na Útlibergu, to je vrch nad Curychem s pěknou vyhlídkou na zasněžené pohoří v dálce. Když tady po roce 1870 byl starý Thiers se svou kumpanií, všechno jí vysvětloval; ukázal na Glärnisch (přímo na jihovýchod od Útli) a řekl, že to je Mont Blanc. Majitel horského hotelu, který měl celé to pohoří v malíčku, se odvážil naznačit, že to je Glärnisch a že Mont Blanc je právě na opačnou stranu a není z toho místa vidět — ale ten človíček odpověděl: Pane, já jsem Adolphe Thiers a já to musím vědět! Je to Mont Blanc!

Jsem rád, že hodnotíš výsledky voleb z 20. jako vítězství.[55] Doufejme, že nám to příští neděle potvrdí — že Paul a Delcluze, i těch několik dalších, obhájí svůj mandát. Jinak se bojím, že naše strana nebude schopna hrát v Bourbonském paláci[106] tu úlohu, jakou bychom si já a mnozí jiní přáli, aby hrála. Budeme-li tam mít 8—10 lidí, vytvoří jádro dostatečně silné, aby se blanquisté[75], posibilisté[56] a nezávislí socialisté museli semknout kolem něho a připravili tak jednotnou stranu. Budeme-li ale jenom 3 nebo 4, budou ostatní frakce přibližně stejně silné a sjednocení bude nejen těžší, ale bude také mít spíše charakter kompromisu. Proto doufám, že vstoupíme do Bourbonského paláce v plné síle.

Doufám, že „Socialiste" neotiskne ten Guesdův dopis voli-

čům.[171] Ať už si o tom ve Francii myslí cokoli, za hranicemi by to znělo prostě groteskně. Prohlásit jeho zvolení za revoluci, kterou socialismus *vstupuje* do Bourbonského paláce a kterou se datuje vznik nové éry ve světovém měřítku, to je na obyčejné smrtelníky opravdu příliš silné.

Přikládám německou pětimarkovou bankovku, abys nám mohla telegrafovat výsledky voleb z příští neděle. Odjíždíme odsud s Augustem v pondělí ráno do Mnichova a zůstaneme tam celé úterý. Předpokládáme, že v pondělí večer nebo v úterý ráno budeš mít všechny výsledky, které nás zajímají. Jakmile budeš moci, ale nejpozději v úterý odpoledne, prosím, *telegrafuj jména našich lidí a místa, za která byli zvoleni*, a budou-li stačit peníze, všechny ostatní informace, které by nás mohly zajímat. Telegram musíš adresovat německy:

Bebel, Hotel Deutscher Kaiser, Mnichov; ale ostatní text napiš snad raději francouzsky, aby byl odeslán zaručeně správně.

V úterý večer nebo ve středu pojedeme do Salcburku, odtud do Vídně, kde zůstaneme pár dní, a pak do Berlína. Budeš-li tak hodná a pošleš mi nějaké další informace písemně do Vídně (kde by se daly využít pro „Arbeiter-Zeitung"), adresuj to, prosím, paní L. Kautské, Hirschengasse 46, Oberdöbling, Vídeň, Rakousko (do dvou obálek to dávat nemusíš, protože ona bude vědět, že je to pro mne).

A teď hodně štěstí všem našim kandidátům a zvlášť Paulovi! Slibům oportunistů[23] moc nevěřím, ale doufám, že *v jeho* případě se výjimečně osvědčí.[169]

Jaký prospěch nám přinesla aliance s Millerandem-Jaurèsem[72] v této kampani? Odsud to absolutně nejsem schopen posoudit.

S upřímným pozdravem

stále Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Berlin W. 18. září 1893
Großgörschen Straße 22a[172]

Milá Lauřičko,

konečně! Přijeli jsme sem v sobotu večer, po 6 dnech strávených ve Vídni a jednom v Praze[98] (kde jsem se setkal s Tvým starým ctitelem Rudolfem Meyerem). Vídeň je neobyčejně krásné město s nádherným bulvárem (Ringstraße), a nic na světě se nevyrovná tomu obrovskému náměstí mezi radnicí a novým Burgtheatrem naproti, s parlamentem napravo a universitou nalevo. Vídeň je ale příliš velká na své obyvatele, ti se teprve *učí* využívat jejích bulvárů; za nějakých deset let to tam bude všechno desetkrát pěknější, protože tam bude desetkrát více lidí.

Celkově prodělal kontinent od té doby, co jsem ho viděl naposledy, úplnou revoluci.[173] Všude život, ruch, rozvoj, Anglie ve srovnání s tím jako by přešlapovala na místě. Z Berlína jsem toho moc neviděl (zatím ani čtvereční stopu z toho Berlína, který jsem opustil v roce 1842,[174] to co jsem zatím viděl, je nové), zvenku je to nádherné, ačkoli se obávám, že uvnitř je to nepohodlné. Bebel (u kterého s Louisou bydlíme) má velmi pěkný, útulný byt, ale Library, u kterého jsme strávili včerejší večer, bydlí v bytě stavitelem nemožně řešeném, že mě to až vyděsilo. Tady v Berlíně si vymysleli „Berliner Zimmer“[175], pokoj s okýnkem jako špehýrkou, a právě v něm tráví Berlíňané většinu svého času. Do ulice je jídelna (pěkná místnost pro významnější příležitosti) a salón (ještě vybranější a ještě méně užívaný), pak je ta „berlínská“ špeluňka, za ní tmavá chodba, několik ložnic s okny na dvůr a kuchyně. Roztažené, nepohodlné, specificky berlínské uspořádání (tj. *měšťácky* berlínské): navenek paráda, ba přímo nádhera, a za tím tma, nepohodlí a ne-

praktičnost, předek jenom pro podívanou a v nepohodlí se žije. V každém případě mám z toho takový dojem *teď*, doufejme, že se zlepší.

Včera jsme byli na představení Freie Volksbühne[176] — najali si tentokrát Lessingovo divadlo, jedno z nejkrásnějších a nejlepších v Berlíně. Místa se předplatitelům určují losem jako v loterii, a tak tam třeba vidíš v prvních řadách a v lóžích dělníky a fabričky, zatímco měšťáci mohou být třeba vyhoštěni až na bidýlko. Pozorností, dá se říci až oddaností a nadšením, se tomu publiku nic nevyrovná. Ani sebemenší potlesk, dokud nespadne opona — pak opravdová bouře. V patetických scénách — potoky slz. Žádný div, že herci dávají takovému publiku přednost před každým jiným. Hra byla dobrá a výkony lepší, než jsem očekával. Tradiční maloměšťáctví zmizelo z německé scény jak v hereckém výkonu, tak i v charakteru her. Pošlu Ti o té hře stručnou kritiku.

Ve Vídni jsem se musel dvakrát objevit před „stranou".[177] Jsem jimi nadšen. Temperamentní a ohniví jako Francouzi, ale poněkud solidnější. Zvlášť ženy jsou půvabné a plné nadšení; pracují velmi usilovně, do značné míry díky Louise. Adler dělá úplné zázraky; jeho takt, neustálou bdělost a aktivitu, jimiž drží stranu pohromadě (nesnadná věc u tak temperamentních lidí, jako jsou Vídeňáci), ani nelze dost pochválit, a když se k tomu vezmou v úvahu těžkosti v jeho soukromém životě — jeho žena je nervově nemocná, má tři děti a z toho plynoucí nekonečné finanční potíže — je to skoro nepochopitelné, jak se může udržet nad vodou. A to je s těmi Rakušany — směsí všech možných ras, Keltů, Teutonů, Slovanů — mnohem horší pořízení než s našimi severními Němci.

Library vypadá velmi dobře, roste mu panděro, jeho žena nám udělala bowli z vína a ovoce, bylo nás tam u něho hodně. Bydlí ve čtvrtém poschodí mimo centrum Berlína, v Charlottenburgu, ale byt ho přijde asi na 1800 marek = 2250 franků.

Pokud jde o vaše volby[55], doufám, že se Paulovy naděje splní.[169] Protože většinu zvolených lidí vůbec neznám, nemohu si o tom udělat úsudek. Vaillantův dopis v „Petite République française" vypadá slibně[178], a tak doufejme, že okolnosti pomohou udržet ho na správné cestě. Jestliže *našich 12 lidí* jsou opravdu *naši*

a ne takoví jako Thivrier a Lachize, může vzniknout dobré jádro.

Když jsme přijeli do Prahy, byl tam právě vyhlášen malý stav obležení.[179] *Nikoho v našem hotelu však ani nenapadlo zeptat se nás na jména!* To je celé Rakousko: despotismus zmírněný šlendriánem.

Pozdravuj Paula.

Stále Tvůj

B. Engels

Louise, Bebel a jeho žena Vás oba srdečně pozdravují. Tvůj opis Paulova článku a Paulův dopis jsme dali Adlerovi, který je použil ve velmi dobrém článku v „Arbeiter-Zeitung".[180]

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

je *vyloučeno*, abych ten dopis zveřejnil bez úvodu.[181] Protivníci by se hned s radostí vrhli na pisatele i adresáta*, a skandálu s tím bude stejně dost. Protože ale nemám dopis tady, nemohu žádný úvod napsat. To jste měli zařídit dřív, já pro to nemohu do 30. 9. — 1. 10. nic udělat.

Pozdrav.

Tvůj
B. E.

Berlín 25. 9. 93

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Heinricha Heina a Karla Marxe.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 30. září 93

Milá Lauřičko,

přijeli jsme sem v pořádku včera ráno,[98] a mou první a příjemnou povinností je poslat Ti třetinu z toho, co nám poukázal Meissner za 1892—1893 £ 60 = £ 20

a pětinu z částky poukázané Sonnenscheinem £ 5, 10, 5

($^2/_5$ dostává překladatel a $^3/_5$ dědicové[182]) — tedy £ 1, 2, 1

£ 21, 2, 1

Na tuto částku přikládám šek. Potvrď mi, prosím, příjem.

Asi jsi už četla v novinách, jak mě vylákali z ústraní — nejdřív v Curychu, pak ve Vídni[177] a nakonec v Berlíně[183]. Vzpíral jsem se, jak jsem jen mohl, ale nebylo to nic platné, chtěli za každou cenu, abych tam něco řekl. Bylo to ale naposled, řekl jsem jim, že už k nim nikdy nepřijedu, nebudu-li mít písemnou záruku, že budu moci cestovat jako soukromník. Všude mě však přijímali neobyčejně skvěle, mnohem skvěleji, než jsem očekával nebo byl oprávněn očekávat.

Pokud jde o hnutí v Rakousku a v Německu, překonalo i má nejsmělejší očekávání. Naši francouzští přátele budou muset přidat, jestliže nechtějí zůstat pozadu. Naši představují v těch zemích opravdovou sílu a uvědomují si to jak oni, tak i jejich odpůrci. Ve Vídni jsem byl na zhruba šestitisícovém shromáždění a v Berlíně se sešlo na banketu uspořádaném na mou počest 4000 osob — pouze straničtí funkcionáři, muži i ženy — a mohu Tě ujistit, že to byla radost je vidět a slyšet. Když přijedeš z Anglie — s její roztříštěnou a nejednotnou dělnickou třídou, když léta neslyšíš z Francie,

Itálie, Ameriky nic než samé tahanice a hádky, a pak přijdeš mezi tyhle — německy mluvící — lidi a vidíš ten jednotný cíl, skvělou organizaci, nadšení, nezdolný humor pramenící z přesvědčení o konečném vítězství, nemůžeš si pomoci — strhne Tě to a řekneš: to je centrum dělnického hnutí. A jestliže si naši francouzští přátelé nedají pozor, vezmou jim možná Rakušané vítr z plachet. Je to taková smíšená rasa — Germáni naroubovaní na keltský (norický)[184] kmen a silně smíšení se slovanským živlem — takže v jejich krvi jsou smíšeny tři hlavní evropské rasy. Temperamentem se velmi podobají Francouzům — jsou živější a sangviničtější než Němci, kteří se tolik nesmísili s jinými rasami, a jejich impulsívnost je vede také k větší iniciativnosti. Nedá-li si Paříž pozor, může dát signál k příští revoluci Vídeň. Moc se mi ti lidé zamlouvají, a Vídeňačky mi silně připomínají francouzské dělnice před 40 lety; jsou samozřejmě právě tak jako Francouzi nezřízení optimisté, pokud jde o úspěch, ale já si myslím, že mají mnohem větší jasno než ti Pařížané, kteří se zamilovali do Boulangera — musím končit — přicházejí hosté.

Zdravím srdečně Paula.

Stále Tvůj

Generál

Louise posílá srdečný pozdrav.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

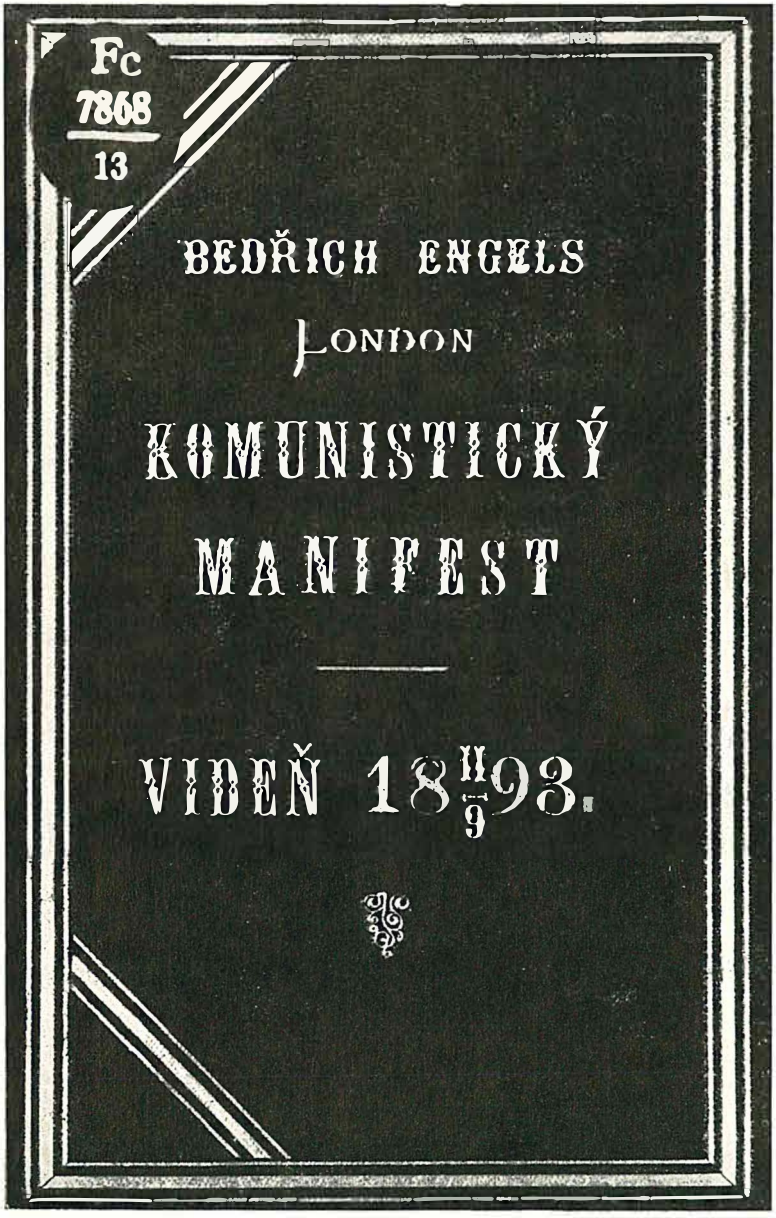

Vazba Komunistického manifestu na výtisku věnovaném Engelsovi 11. září 1893 ve Vídni

Engels Julii Bebelové

do Berlína

Londýn 3. října 1893

Milá Julie,

naši dopisnici, kterou jsme posílali v pátek, jste už asi dostala.[185] Čekala mě tady obrovská spousta práce; zatím jsem s bídou probral jen to nejnutnější — za pomoci Louisy, která má ještě teď plné ruce práce s haldou tiskovin. Konečně se tedy dostávám k tomu, abych Vám napsal pár řádek.

Tak ve čtvrtek, když jsme odjeli[98], zastavili jsme se ještě na chvilku na nádraží U zoologické zahrady s Adolfem Braunem a pak jeli dál. V kupé s námi jeli nějací dva ošumělí chlapíci, kteří se chovali trochu dotěrně; naštěstí jeden z nich, Angličan, byl už před desátou úplně namol, a oba pak strávili zbytek dne na chodbičce vagónu.

V Hannoveru jsme právě pojídali polévku a maso, když přišel náš drahý Kugelmann s dcerou*, která je mnohem sympatičtější než on. Obšťastnil mě zase dlouhou sérií lékařských rad pro mou životosprávu, ale také košíčkem s obloženými houskami, jablky a lahvičkou vína. Při pohledu na ni jsme zajásali: červené! — ale běda, ono to bylo to „červené portské", nasládlá směs, kterou jsme pak darovali průvodčímu za jeho ochotu.

Krátce nato začali různí cestující s průvodčím živě debatovat o otázce: zda by pasažéři do Hoek van Hollandu neměli přesednout v Löhne a jet přes Rheine-Salzbergen. My se drželi pevně toho Oberhausenu, kvůli Louisině jízdence to ani jinak nešlo. V Mindenu jsme ale měli už přes půl hodiny zpoždění, a protože v Oberhausenu vlak čeká jen 17 minut, mohli jsme klidně počítat s tím, že zmeš-

* Franziskou Kugelmannovou.

káme spojení. Tady mi velmi dobře posloužila mapa, kterou mi dal ráno August. Jeli jsme po staré kolínsko-mindenské dráze, kterou jsem znal jako jednu z nejlepších v Německu. Na trati jsme sledovali, jak dohánímе zpoždění, a nakonec jsme se dostali do Oberhausenu včas.

Ten uhelný revír od Hammu do Oberhausenu, to je kus anglické Black Country. Vzduch i města jsou stejně zakouřené a černé jako v Anglii, a domy — protože je tu většinou světle omítají — ještě nevlídněji začazené než anglické z holých cihel.

I v Holandsku jsme několikrát slyšeli od cestujících i průvodčího všelijaké neveselé zvěsti, že zmeškáme spojení, ale pak jsme přijeli do Rotterdamu v 8.42 *holandského*, tj. 9.42 *německého* času. Ten hodinový rozdíl všechno zase urovnal (z toho, co nám vypsal z jízdního řádu August, se přesně nepoznalo, *kde* ten časový rozdíl začíná platit, a tak jsme si tím nebyli jisti).

V Rotterdamu, kde jsme museli z jednoho nádraží na druhé pěšky — bylo to nějakých deset minut — jsme měli naopak dost času, a dorazili jsme tam *před* těmi, co jeli přes Löhne—Rheine—Salzbergen.

Louise kromě několika soust z toho kugelmannovského proviantu vypila jen šálek bujónu v Arnheimu a druhý v Rotterdamu, zatímco já se živil těmi zásobami od Kugelmanna a pivem. Pěkně to foukalo, když jsme odjížděli. Brzo jsem si lehl a za docela příjemného pohupování jsem usnul; neměl jsem ani tušení, že se něco děje, a probudil se až po 8 hodinách za bílého dne — to už jsme měli být dávno v Harwichi! Vstal jsem — měl jsem celou kabinu pro sebe — na lodi se nehnula ani myš. Vyšel jsem na palubu, nikde ani človíčka, všechno mokré a všude stopy po neklidné noci. Konečně přišel nějaký mladý Němec a prozradil mi, že jsme prodělali strašlivou bouři. Krátce nato se vynořilo pár dámiček a pak i Louise, byla chudák namačkána s 5 dalšími v těsné kabině, heroicky přestála to nejhorší přes hysterické okolí trpící mořskou nemocí a podlehla nakonec na chvíli dotěrnosti toho starého Neptuna, až když bylo po té největší houpačce a přišly nízké vlny.

Přijeli jsme do Londýna s dvouhodinovým zpožděním — Avelingovi nás čekali na nádraží — našli jsme všechno v nejlepším po-

řádku a vrhli se do práce pohrdajíce smrtí, jak to po hrdinsky prodělané malé bouři obvykle bývá. Nového se tu zřejmě moc neudálo a o těch malých obratech a změnách ve zdejším hnutí se musíme teprve postupně informovat.

Apropos. Eda Bernstein tvrdí, že Paul Singer vůbec nepochopil ten jeho článek.[186] Nikdy prý neřekl, že se mají podle okolností uzavírat kompromisy s konzervativci[117], nacionálními liberály[118], ultramontány[187] atd., a *měl prý na mysli jen Svobodomyslnou lidovou stranu*[137]. Řekl jsem mu, že *já* jsem to z jeho článku nemohl vyčíst; připustil alespoň také tuto možnost.

Teď ale, milá Julie, děkuji Tobě a Augustovi za všechnu tu lásku a přátelství, co jste nám nejenom v Berlíně, ale i v Curychu — a August mně po celou cestu — prokázali, a mohu Ti jenom připomenout Tvůj slib, že nás tu na jaře navštíví, abychom Ti také jednou mohli ukázat Londýn. Srdečné pozdravy Vám oběma a všem přátelům

Tvůj
B. Engels

[Douška Louisy Kautské]

Nejmilejší Julie,

mám opravdu plné ruce práce a nevím zatím, jak se s tím vypořádat aspoň natolik, abych mohla napsat pár dopisů. Generál, který se už pouští do psaní, Ti vyprávěl, jak se nám vedlo na cestě, zapomněl ale, že všechny ty housky od Tebe snědl sám. Cítil se na cestě dobře, byl svěží a měl dobrou náladu, pořád si dělal starosti, abychom nezmeškali spojení, a byl velmi čilý. Já jsem se v neděli zase vrátila k té své staré funkci správce domácnosti. Hosté ale se mnou zacházeli milostivě. Řekni, prosím, Augustovi, že o tom anglickém 2. vydání[188] jsem se ještě nedověděla nic konkrétního. Chci se na tu knihu sama podívat a dám si ji opatřit, mně osobně by ji ale Reeves vůbec neprodal.

Připojuji se ze srdce ke Generálovu poděkování, neměla jsem ještě čas všechny zážitky pořádně strávit, žiju jako ve snu, přerušovaném jenom prací. A co Vy, chudáci umoření, jak se vede Vám? Srdečně líbám Augusta i Tebe.

Tvá
Louise

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Blocherovi

do Basileje

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 3. října 93

Vážený pane,

teprve dnes, hned po návratu do Londýna[98], se dostávám k tomu, abych odpověděl na Váš dopis z 11. srpna.[189]

Exemplářů „*Svaté rodiny*" je v Berlíně několik, ve Švýcarsku by Vám snad pomohl jeden opatřit pan dr. Conrad Schmidt, soukromý docent na curyšské universitě, Klus-Hegibachstrasse, Hirslanden.

O kariéře B. Bauera do roku 1843 a jeho osudech a názorech najdete informace v Rugových ročenkách „*Hallische*" a později „*Deutsche Jahrbücher*" a právě tak v Brunových vlastních spisech. Pro léta 1844—1846 rovněž v jeho spisech a v jeho „Allgemeine Literatur-Zeitung". Marx i já jsme od roku 1843 neudržovali s Bauery žádné styky; ti přijeli do Londýna, kde se s nimi Marx opět setkal, teprve koncem 50. let — Edgar na delší dobu, Bruno na návštěvu. Pokud já vím, neměl tedy Bruno vůbec žádný vztah ani k materialistickému pojetí dějin, ani k vědeckému socialismu; kdyby však něco takového existovalo, mohlo by se to najít jen v Brunových spisech z pozdějších 50. a 60. let. Že na pozdější Brunovy práce o prvotním křesťanství měly Marxovy koncepce určitý vliv, to se dá sotva popřít, celkově však zůstává Brunovo pojetí hybných sil dějin svou podstatou idealistické.

Podle mého názoru nelze sepsat úspěšně práci o Brunovi bez delšího pobytu v Berlíně, kde je shromážděn všechen materiál.

S projevem úcty Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Johnu B. Shipleymu

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 3. 10. 93

Vážený pane,

po návratu z ciziny[98] jsem našel Váš dopis z 10. srpna. Obávám se, že Vám nebudu moci být ve sporu s Vaší rodinou nijak nápomocen. I kdybych se mnohem lépe vyznal ve Vašem *právním* nároku na peníze, než se vyznám, mohl bych Vám říci pouze tolik, že jako chudý člověk byste sotva měl před anglickým soudem sebemenší vyhlídky proti zámožným lidem, kteří navíc mohou proti Vám bojovat pomocí Vašich vlastních peněz. I kdybyste však měl na tento boj peníze, pořád bych Vám radil: raději si je schovejte, než byste je zbytečně prosoudil.

Pokud jde o advokáta, jenž by odpovídal Vašim představám a byl ochoten ujmout se Vašeho případu, nesmí Vás udivit, řeknu-li, že žádného takového neznám.

Lituji, že Vám nemohu dát lepší odpověď a

zůstávám atd.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 7. října 1893

Milý Sorge,

v pátek 29. září jsme se zase vrátili domů a krátce nato dostali Tvůj dopis z 22. Byl jsem 2 měsíce pryč,[98] jel jsem s L. Kautskou do Kolína, kde jsme se sešli s Bebelem a jeho ženou, společně jsme jeli přes Mohuč a Štrasburk do Curychu, odtud jsem se vytratil na týden do Graubündenu, abych se setkal s bratrem*. Musel jsem ale slíbit, že se na závěr kongresu vrátím, a pak připravili proti mé vůli celou tu závěrečnou scénu, o které ses dočetl.[190] To ale udalo tón celé cestě a z mého původního úmyslu cestovat jako obyčejný soukromník nezbylo nic. Zůstal jsem ještě 14 dní ve Švýcarsku a jel pak s Bebelem přes Mnichov a Salcburk do Vídně. Tam začala celá ta paráda znovu. Nejdřív jsme museli na banket, ale tam bylo místo sotva pro 600 lidí, a ti ostatní mě chtěli taky vidět; poslední večer uspořádali tedy shromáždění, kde jsem také musel říci pár slov.[177] Odtud jsme jeli přes Prahu do Berlína a tam jsem po rázném protestu proti plánovanému shromáždění z toho vyvázl účastí na banketu, na který přišly 3000—4000 lidí.[183] Bylo to všechno od nich velmi milé, není to ale nic pro mne, jsem rád, že už je po tom a příště budu požadovat písemnou záruku, že se nebudu muset ukazovat na veřejnosti a že cestuji jako soukromník v soukromých záležitostech. Byl jsem a jsem pořád ohromen velkolepostí přijetí, jakého se mi všude dostalo, ale přece to raději přenechám poslancům a lidovým řečníkům; patří to k *jejich* úloze, ale sotva k práci, jakou dělám já.

Jinak jsem se však po sedmnáctileté nepřítomnosti[173] shledal v Německu s převratnými změnami na všech stranách — v průmyslu

* Hermannem Engelsem starším.

proti dřívějšku obrovský rozmach, zemědělství — velké i malé — se *velmi* zdokonalilo, a důsledkem toho je, že naše hnutí se skvěle rozvíjí. Naši si museli tu trochu svobody, co mají, vybojovat sami — hlavně bojem proti policii a zemským radům, *když už* příslušné zákony byly vyhlášeny na papíře. A odtud to sebejisté, rozhodné vystupování, jaké se u německé buržoazie nikdy nevyskytovalo. V jednotlivostech by se přirozeně dalo i tam ledacos vytknout — např. stranický tisk, zejména v Berlíně, neodpovídá úrovni strany — ale masy jsou znamenité a většinou lepší než vůdcové nebo alespoň než mnozí z těch, kteří se objevili v roli vůdců. S těmi lidmi se dá dosáhnout všeho, cítí se doopravdy šťastni jenom v boji, žijí jen pro boj a nudí se, jestliže se jim protivníci nepostarají o nějakou práci. Nesporným faktem je, že většina by uvítala nový zákon proti socialistům[154] ironickým smíchem, ne-li přímo s úplným jásotem — měli by tak opět každý den něco nového na práci!

Vedle našich říšských Němců se ale nesmí zapomínat ani na Rakušany. Celkově nejsou tak daleko jako říšští Němci, jsou ale temperamentnější, francouzštější, dají se snáze strhnout k velkým činům, ale také k hloupostem. Sám o sobě je mi průměrný Rakušan milejší než průměrný říšský Němec, průměrný vídeňský dělník než berlínský, a pokud jde o ženy, líbí se mi vídeňské dělnice mnohem víc; proti jejich bezprostřednosti a otevřenosti je ta promyšlená přemoudřelost Berlíňanek nesnesitelná. Nedají-li si páni Francouzi pozor a nenaváží-li brzo zase na svou starou tradici revoluční iniciativy, může se stát, že jim Rakušané vezmou vítr z plachet a začnou při nejbližší příležitosti sami.

Jinak se z Berlína a Vídně stala vedle Paříže nejkrásnější města světa, Londýn i New York jsou proti nim špinavé brlohy, hlavně ten Londýn, který nám od našeho návratu připadá hrozný.

Páni Francouzi budou muset v listopadu ukázat, co svedou.[191] 12 marxistů a 4 blanquisté[75], 5 allemanovců[74] a 2 broussovci[56] vedle několika nezávislých navíc a zhruba 24 radikálních socialistů à la Millerand — to je dobrý zárodek ve sněmovně, který může všechno přivést do varu, *budou-li* držet spolu. Ale dojde k tomu? Těch 12 marxistů jsou většinou úplně neznámí lidé, Lafargue schází, naproti tomu je tam sice Guesde, který je mnohem lepší řečník, ale

také mnohem lehkomyslnější optimista. Jsem na to moc zvědav. Naši marxisté uzavřeli už před volbami s Millerandem a spol.[72] něco jako kartel, ke kterému se teď spoluprací na Millerandově „Petite République française" připojili zřejmě i blanquisté, speciálně Vaillant. Blanquisté teď vystupují také velmi rozhodně proti alianci s Ruskem. Nemám ale žádné přímé zprávy o momentálním stanovisku různých stran, pravděpodobně proto, že v tom samy ještě nemají jasno.

Doufám, že Ty i Tvoje paní jste zdrávi. Srdečně Vás oba pozdravuje

Tvůj

B. Engels

De Leona a Saniala jsem viděl v Curychu. Neudělali na mne žádný zvláštní dojem.

[Douška Louisy Kautské]

Milý pane Sorge,

tak už Vás zase s něčím obtěžuji. Mohl byste mi posílat po 2 exemplářích „Woman's Journal", nebo pokládáte za výhodnější objednat je přímo pro jednu mou přítelkyni do Vídně — jestliže ano, jakým způsobem by se to pak mělo těm Američanům platit a na koho bych se měla obrátit? To ale není ještě všechno. Prosím Vás, nemohla bych od Vás dostat jednu třícentovou známku s Kolumbem — nedá-li Vám to moc práce, prosím Vás o to. Hodně sběratelů chce po mně známky a nedají mi pokoj. Děkuji pěkně předem a zdravím srdečně Vás a Vaši paní.

Vaše

L. Kautská

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 11. října 1893

Milý Victore,

29. září jsme se vrátili zase domů[98] a vrhli se udatně pohrdajíce smrtí na tu horu práce, která nás tady čekala.

„Jednu okružní třídu za druhou" podle soudruha Högera jsem sice v Berlíně nebyl s to vypátrat, ale jinak je Berlín navenek opravdu krásný, dokonce i v dělnických čtvrtích jsou samá palácová průčelí. Co je ale za nimi, o tom je nejlíp pomlčet. Dělnické čtvrti jsou pochopitelně bídné všude, ale co mě zdrtilo, byla „Berliner Zimmer",* království tmy, zatuchlosti a filistrovství, jemuž toto prostředí náramně vyhovuje, ale nikde jinde na světě by nebylo možné. Děkuji pěkně! V Augustově bytě takový pokoj není a je to také jediný byt, který se mi tam líbil, ve všech ostatních mě to přímo dusilo.

Ale tento výkřik stísněného srdce není cílem dnešního dopisu. Píšu Ti proto, abych Tobě — a Vídeňákům — pogratuloval.

Nejprve k Tvé řeči u Schwendera, která znovu dokázala, jak se dobře vyznáš v zamotaných a spletitých rakouských poměrech a jak i v té změti se vždycky dokážeš držet toho hlavního.[192] A to je právě teď krajně důležité.

A za druhé gratuluji Tobě a Rakušanům vůbec ke skvělému úspěchu, který měla vaše agitace za všeobecné volební právo: k Taaffovu návrhu volební reformy.[193] Tady ale musím začít ze široka.

Když jsem blíže poznal vaši zemi, její lid a vaši vládu, bylo mi stále jasnější, že zde můžeme dosáhnout zcela mimořádných

* Viz tento svazek, str. 139.

úspěchů. Průmysl, který se rychle rozvíjí, ale pracuje v důsledku dlouholetých vysokých ochranných cel většinou se zaostalými výrobními silami (továrny, které jsem viděl v Čechách, mi to potvrzují); a ti průmyslníci — mám na mysli ty větší — jsou převážně srostlí s burzou právě tak jako s průmyslem; ve městech politicky značně indiferentní, šosáčtí Fajákové, kteří chtějí mít především svůj klid a své požitky; na venkově rychlé zadlužování, respektive likvidace malých pozemkových vlastníků; jako opravdu vládnoucí třídy — velkostatkáři, kteří jsou ale se svým politickým postavením, jež jim zajišťuje spíše nepřímou nadvládu, zcela spokojeni, a velkoburžoazie — nepříliš početní finanční magnáti a velký průmysl, těsně s nimi spojený — jejíž politická moc se uplatňuje *nepřímo ještě ve větší míře*, ale která je s tím rovněž docela spokojena; mezi třídami vlastníků, tedy u velkých vlastníků se neprojevuje žádné přání přeměnit nepřímé panství v přímé, konstituční, a malí vlastníci zase o skutečnou účast na politické moci doopravdy neusilují; důsledek: lhostejnost a stagnace, narušované jen vzájemnými národnostními boji mezi různými šlechtici a měšťáky, a vývojem svazku s Uhrami.

A nad tím vláda, která ve svých absolutistických choutkách naráží formálně jen na málo překážek, a to ještě většinou jen zdánlivých, a fakticky se s nimi také setkává jen málo. Je totiž svou povahou konzervativní, a to jsou šlechtic, měšťák a filistr - bonviván také. Rolníci ale nemohou při té roztříštěnosti, příznačné pro venkov, vytvořit organizovanou opozici. Co se požaduje od vlády, je *žít a nechat žít*, a v tom se rakouská vláda vyznala odjakživa. Proto ta velkovýroba — vysvětlitelná i jinými důvody, ale také dovedená do krajnosti a povýšená na princip — čistě papírových zákonů a nařízení a ten úžasný šlendrián ve státní správě, který opravdu překonává všechny mé představy.

Dobře. Při takové stagnaci státu, kdy vláda má přes své neobyčejně výhodné postavení vůči jednotlivým *třídám* přece věčné potíže: 1. protože ty třídy jsou rozděleny na x národností a tak — proti zásadám strategie — táhnou sice spolu (proti dělníkům), ale útočí každá zvlášť (totiž jedna na druhou), 2. kvůli věčným finančním potížím, 3. kvůli Uhrám, 4. kvůli zahraničním komplikacím —

krátce, za téhle situace jsem si řekl, že stačí, aby dělnická strana, která má program a taktiku, ví, co chce a jak toho chce dosáhnout, která má dostatečně silnou vůli a k tomu živý, vznětlivý temperament — za který vděčí výhodnému smíšení keltské, germánské a slovanské rasy s převahou německého elementu — že stačí, aby taková strana rozvinula dostatečně své schopnosti a musela pak zaznamenat opravdu mimořádné úspěchy. Mezi stranami, z nichž žádná neví, co chce, a za vlády, která rovněž neví, co chce, a ani neví, co s ní bude zítra, musí strana, která ví, co chce a usiluje o to houževnatě a vytrvale, nakonec vždycky zvítězit. A to tím spíš, že všechno, co rakouská dělnická strana[194] chce a chtít *může*, je jenom to, co si vyžaduje i pokračující hospodářský rozvoj země.

Situace je zde tedy pro rychlé úspěchy tak příznivá jako nikde jinde, dokonce ani v Německu, kde je sice vývoj rychlejší a strana silnější, ale také odpor mnohem tvrdší. A k tomu přistupuje ještě jedno: Rakousko, velký zchátralý stát, se ještě stydí před Evropou, kdežto Prusku, malému státu, který se povznesl, zůstal tento pocit vždycky cizí. A od roku 1866, kdy Rakousko vstoupilo do řad „moderních" států, stydí se tam u nich i za *vnitřní* slabé stránky, což dřívější otevřeně reakční Rakousko nemuselo. Ano, čím menší je chuť být doopravdy moderním státem, tím silnější je přání tak vypadat, a čím rázněji se reakce v Prusku — držená na uzdě mnohem víc než v Rakousku — staví na zadní, tím liberálněji se ze škodolibosti tváří v Rakousku.

Situace v Evropě — mám na mysli *vnitřní* situaci v jednotlivých státech — se čím dál víc blíží situaci z roku 1845. Proletariát se stále více dostává do postavení, jaké měla v té době buržoazie. Tenkrát začalo Švýcarsko a Itálie; Švýcarsko vnitřním sporem demokratických a katolických kantonů, který skončil válkou proti Sonderbundu[195]; Itálie liberálními pokusy Pia IX., liberálně nacionálními reformami v Toskánsku, malých vévodstvích, Piemontu, Neapoli, na Sicílii; válka se Sonderbundem a bombardování Palerma[196] byly, jak známo, bezprostřední předehrou pařížské únorové revoluce roku 1848.

Dnes, kdy krize může také dozrát už za pět šest let, převzala, jak se zdá, Belgie úlohu Švýcarska, Rakousko úlohu Itálie a Ně-

mecko úlohu Francie. Boj za všeobecné volební právo začíná v Belgii[197] a pokračuje v obrovském měřítku v Rakousku. Že by to šlo urovnat jen tak nějakou poloviČatou volební reformou, o tom nemůže být ani řeči; jakmile se jednou balvan dá do pohybu, účinkuje ten impuls na všechny strany a potom jedna země působí hned na druhou. Velké úspěchy jsou tedy nejen možné, ale je k nim také dána příležitost a jsou tedy i pravděpodobné.

Zhruba toto jsem včera odpoledne vykládal Louise jako svůj názor na nejbližší poslání Rakouska. A večer v 8 hodin přinesl „Evening Standard" zprávu — ještě velmi neurčitou — o Taaffově kapitulaci, a dnes už známe ten návrh aspoň v jeho nejobecnějších obrysech. Nuže, nyní *je* balvan v pohybu, a vy už se postaráte, aby neobrostl mechem. Nechci se k návrhu vyjadřovat, dokud o něm nebudu vědět víc, a jisté mi připadá jenom to, že Taaffe chce à la Bismarck přeměnit zastoupení měst z liberálního na dělené, poštvat dělníky proti buržoazii. To nám může být celkem vhod; liberálové a ostatní buržoazní strany se budou snažit přístup k volebnímu právu oklestit ještě víc, takže se můžete dostat do té příjemné situace, že budete podporovat toho bodrého Taaffa proti jeho parlamentu. V každém případě je třeba ten závdavek přijmout, a tak už asi budeš, než k Vám zase přijedu, řádným poslancem říšské rady. „Daily Chronicle" už mluví o 20 *jistých* dělnických zástupcích. Se 20 a dokonce i s menším počtem je ale říšská rada úplně jiné těleso než dosud. Pánové se budou divit, jak živo potom bude v té rozviklané boudě. A jestliže se podaří dostat tam vedle Němců i několik Čechů, pak bude národnostním sporům postavena hráz, a mladočeši, staročeši[198] i němečtí nacionálové se budou na sebe dívat docela jinýma očima. Tady se dá říci: vstup prvních sociálních demokratů do říšské rady znamená pro Rakousko začátek nové epochy.

A to jste dokázali vy, a protože tato nová epocha nastává, jsme všichni rádi, že budeme mít v říšské radě hlavu tak jasnou, jako jsi Ty.

Srdečně zdraví Louise a

Tvůj

B. Engels

Pozdravujeme s Louisou i Poppa, Reumanna, Adelheidu, Ulbinga a tutti quanti.

Poprvé otištěno v listě „Arbeiter-Zeitung", čís. 327, 28. listopadu 1920

Podle textu knihy „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922 Přeloženo z němčiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 12. října 93

Milý Auguste,

posílám Ti jeden výtisk Reevesova vydání „Woman"[188]. *Právní* stránku věci (na které u člověka Reevesova druhu jedině záleží) vidím takto:

1. Mezinárodní autorské právo chrání překladatele 3 roky po publikování originálu, ale jenom tehdy, když se už v *prvním* roce skutečně *začalo* s uveřejňováním autorizovaného překladu. Podle toho bys vůbec neměl právo ho žalovat, pokud nevyšel překlad paní Waltherové do roka po německé reedici obsahující *podstatné* změny a dodatky proti dřívějšímu vydání; a to se sotva stalo.

2. Právo žalovat by tedy měla paní A. Waltherová. Ale závisí to na tom, zda si při uveřejnění 1. anglického vydání vyhradila autorské právo nebo je výslovně či mlčky postoupila Modern Press, tedy nakladateli. To by se muselo zjistit. Jestliže si je výslovně nevyhradila, je to při zdejších zákonech deset ku jedné, že přešlo automaticky na nakladatele a že ani ona už nemá žádné nároky.

3. Ten nakladatel — nějaký Foulger — musel, pokud je mi známo, už dávno svůj podnik likvidovat a byl určitě rád, že mohl s Reevesem uzavřít nějakou dohodu.

Podle toho je takřka jisté, že po právní stránce nemůžeš nic dělat, a není také příliš pravděpodobné, že by v tom něco mohla udělat paní Adamsová Waltherová. Kdybys mi obstaral opis smlouvy mezi paní Waltherovou a Modern Press, mohl bych se případně poradit s nějakým advokátem. Není-li to ale *úplně jasné*, nedá se s takovým chlapem, jako je Reeves, nic pořídit, počíná si při svých obchodních spekulacích naprosto bezohledně a vyrazit z něho peníze je takřka nemožné; měl jsem s ním bohužel také co dělat, ani

pohrůžka procesem tady moc nepomůže; takoví chlapi převádějí v podobných případech všechno na svou ženu nebo zfabrikují bill of sale (přepíší své sklady atd. na fingovaného nebo skutečného věřitele).

Včera jsme dostali dvě skvělé zprávy.

Za prvé, hornická stávka se chýlí ke konci. Po výluce, kterou provedli 28. července *velcí* majitelé dolů, aby 1. zvýšili ceny a omezili těžbu, 2. aby *mohli beztrestně porušit* lehkomyslně uzavřené smlouvy o celoročních dodávkách uhlí plynárnám a jiným městským podnikům, které by je zruinovaly; beztrestně proto, že podle všech takových smluv *omlouvá stávka jejich porušení;* 3. aby stlačili mzdy a 4. zruinovali malé doly a levně je skoupili — z toho se stává trvalý motiv všech velkých výluk —, tedy když už výluka trvala přes 2 měsíce a veřejné mínění, i mezi měšťáky trpícími nedostatkem uhlí, se začalo obracet proti majitelům dolů, nastala krize. S prvním týdnem října vypršela dohoda, kterou se majitelé dolů pod pokutou 1000 £ zavázali, že své doly otevřou jenom tehdy, až budou mzdy sníženy o plných 25 % (ze čtyřicetiprocentního zvýšení starých mezd získaného v roce 1889, tj. až budou mzdy dělat 1899 plus 15 %) a důlní výbory ukončí stávku. Řada menších dolů hned odpadla a zahájila těžbu se mzdami, jaké byly *před* červencem (tzn. se mzdami z roku 1899 plus čtyřicetiprocentní zvýšení). Sešli se tedy starostové hlavních obcí v uhelné oblasti Yorkshirské a středoanglických hrabství a podali smírčí návrh, který fakticky znamenal desetiprocentní snížení mezd. To bylo nebezpečné, kdyby to podnikatelé byli přijali, mohlo to dostat dělníky do dilematu — přijmout nebo proti sobě popudit ochablé veřejné mínění, které přece obdivuje každý kompromis. Naštěstí to ale podnikatelé — ti velcí především — ve své zaslepenosti okamžitě odmítli, a během 24 hodin se ukázalo, jak se ta jejich klika zhroutila. Včera nastoupilo 30 000—40 000 horníků znovu do práce, za mzdy platné *do července*, což znamená, že zaměstnavatelé se svých požadavků úplně vzdali a že klika uhlobaronů dokonale zkrachovala. Je to první případ, kdy velká stávka, kterou vyprovokovali sami zaměstnavatelé, a navíc v době, kterou si sami zvolili, vyzněla z jejich hlediska úplně naprázdno; a v tom je také její význam.

Určitě se o to hned tak zase nepokusí, ale i dělníci při tom strádali tolik a zakusili takovou bídu, že je chuť na „všeobecnou stávku" asi trochu přešla.

(Právě přišel Tvůj a Juliin dopis.)

Druhá zpráva se týkala nového rakouského návrhu volebního zákona[193]. Je to brilantní vítězství našich, a taky jsem k tomu Victorovi ihned blahopřál.* „Daily News" se domnívá, že počet voličů ve Vídni stoupne z 80 000 na 350 000, a „Chronicle" odhaduje počet voličů v celém Rakousku na 3 milióny — to jsou ovšem odhady z vídeňských pramenů. Rozhodně je to závdavek, který je možno už přijmout, s 20 sociálně demokratickými poslanci počítají vídeňští buržoové už teď.

Pravděpodobně počítá Taaffe asi s tím, že parlament jeho návrh „vylepší" k horšímu, ale to je troufalá kalkulace, a naši lidé už mu jistě udělají škrt přes rozpočet. Je to nádherná ironie dějin, když se naši dostávají do situace, kdy musí bránit předsedu vlády proti jeho parlamentu a proti jeho vlastnímu skrytému Já! Hlavní je, že se balvan dal konečně do pohybu; naše hnutí je v Rakousku dostatečně silné a nedopustí, aby se zastavil. A Taaffe nemůže dost dobře potlačovat demonstrace *pro* svůj návrh.

Mám vůbec takový dojem, že v Rakousku brzy zažijeme ještě mnoho radostného. Za stavu, kdy všech stran se zmocnila všeobecná ochablost, kdy panuje všeobecná bezradnost, bují národnostní třenice, kdy vláda ani neví, co chce, ani co s ní bude zítra, kdy existují zákony jenom na papíře a ve státní správě se zahnízdil všeobecný šlendrián, a o tom jsem si udělal správnou představu teprve z vlastní zkušenosti — musí se strana, která ví, co chce i jak to chce, která to skutečně chce a je dostatečně houževnatá, stát nezdolnou silou, zvlášť když — jako tady — všechny její požadavky jdou stejným směrem jako hospodářský vývoj země a jsou jenom jeho politickým výrazem. Naše strana je v Rakousku[194] jedinou živou politickou silou, ty ostatní jsou v pasívní rezistenci nebo se rozbíhají a vždy zase ochabnou, a to nám v Rakousku dává neobyčejně příznivé postavení. Dále, buržoazní strany se přeskupují

* Viz tento svazek, str. 153.

Komunistický manifest.

Napsali

Karel Marx a Bedřich Engels.

Autorisovaný český překlad

A. Radimského.

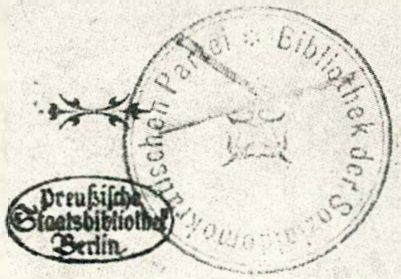

Vídeň, 1893.

Nákladem vydavatelstva „Dělnických Listů" ve Vídni.

Tiskem [illegible] v Brně.

REDAKCE ČASOPISU
„DĚLNICKÉ LISTY"
VIDEŇ - WIEN, X.
Staatsbahngasse 2.

Titulní list „Manifestu" vydaného „Dělnickými listy" ve Vídni 1893, z jehož nákladu se dochoval pouze exemplář věnovaný Engelsovi

a znemožňují tím čas od času vládě, aby zůstala konzervativní, a jakmile přestane být konzervativní, stává se prostě nevypočitatelnou, právě proto, že nevypočitatelná jsou i seskupení stran, se kterými musí počítat. A pak, rakouská vláda je sice vládou zchátralého, ale přece jen velkého státu, a je v porovnání s Pruskem, malým státem, který se povznesl, stále ještě schopna velkorysých rozhodnutí ve chvílích, kdy je pro ni konzervatismus, prosté ulpívání na starém pořádku, už naprosto neúnosné. Tak si vysvětluji ten páně Taaffův „skok do tmy".

Navíc narůstání proletářského hnutí připravuje ve všech zemích krizi, takže úspěchy vybojované v jedné zemi působí silně na všechny ostatní. Hnutí za všeobecné volební právo si vybojovalo první vítězství v Belgii[197], teď následuje Rakousko, to nám zajišťuje především *zachování* všeobecného volebního práva, ale pobízí nás také k dalším požadavkům — u nás stejně jako ve Francii a v Itálii. Únorová revoluce[199] byla připravena vnitřními boji ve Švýcarsku a ústavními převraty, až válka se Sonderbundem[195] a ostřelování Mesiny Neapolitánci[196] (únor 1848) daly bezprostřední signál k vypuknutí pařížské revoluce. Od krize nás možná dělí ještě 5—6 let, ale připadá mi, že přípravnou úlohu sehraje tentokrát Belgie a hlavně Rakousko a že rozhodnutí padne tentokrát v Německu.

Aby to v Rakousku zase neusnulo, o to se tam už naši lidé postarají. Rakouská říšská rada, to je daleko bahnitější tůň než Německý říšský sněm a dokonce i saská nebo bavorská sněmovna. Tucet socialistických poslanců v říšské radě tam zapůsobí docela jinak než u nás a máme přitom zvláštní štěstí, že ve Victorovi máme člověka, který vidí velmi jasně do těch spletitých rakouských poměrů a umí je velmi pronikavě analyzovat. Jeho řeč z poslední „Arbeiter-Zeitung" je opravdový skvost.[192]

Eda a Gina tu byli dnes ráno. Eda není ještě zdaleka v pořádku, je chorobně malicherný a připomíná čím dál tím víc svého moudrého strýčka z „Volks-Zeitung"* — často mám dojem, že mám před sebou starého Aarona osobně. S tím Švýcarskem si to pokazil všechno sám: v Bernu mu řekli, že jednoho by tam pustili,

* Aarona Bernsteina.

ale dva najednou ne — z toho je přece docela jasné, jak měl postupovat: měl tam poslat napřed nemocného Julia, a pak, po 6 měsících, se na to odvolat a znovu si zažádat; pak by to mohli sotva odmítnout, a když, tak jenom nakrátko. Ve své netrpělivosti se s tím ale nesmířil. Nejkrásnější na tom je, že teď říkává, že *on* by raději zůstal tady a jenom Gina chce stůj co stůj do Švýcarska. Jeho snem je a zůstane návrat do Berlína, představuje si opravdu, že by se mu to mohlo podařit, a jedná o tom se všemi možnými právníky. To si počká!

Je-li Schlüter chytrý, svolí ve vlastním zájmu i v zájmu své ženy k zahájení rozvodového řízení. Takový proces proti ženě, která svévolně opustila muže, nepřináší v její *nepřítomnosti* žádné ze stran větší nepříjemnosti, a úplná svoboda musí přece být žádoucí i pro něho. Ovšem, on sám si té svobody užíval dost, kde jen mohl. Jinak je vždycky příjemné dovědět se o ženě, kterou známe, že se vzchopila a chce být samostatná. K rozhodnutí definitivně se rozejít s tím svým Hermannem se jistě musela delší dobu vnitřně probojovávat, a proto asi vypadala dřív tak nerozhodná. Kolik energie se ale musí vyplýtvat na buržoazní manželství — než se uzavře, pak pokud ta záležitost trvá a nakonec než se toho člověk zase zbaví.

Právě jsme se vrátili z procházky parkem — nádherné podzimní počasí, kouzelný západ slunce, nebe bez mráčku a listy krásně zbarvené. Dole už prostírají, máme waleskou skopovou kýtu na divoko a k tomu ty tradiční nudle. Proto musím rychle končit. Děkujeme s Louisou Julii za její milá psaní a odpovíme na ně příště. Srdečně Vás oba zdravíme, a právě tak i Singera a jeho sestru, Liebknechtovy a všechny ty milé přátelé, které nemohu ani všechny vyjmenovat, aby mi ta pečeně nevystydla.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 13. října 1893

Milý Lafarguu,

ten příspěvek z Paříže v dnešním „*Vorwärts*" je od Vás?[200] Proč se ptám:

Když jsem byl v Berlíně, řekl mi Liebknecht, že Vás chce angažovat jako dopisovatele pro „Vorwärts", ale že výbor strany musí ještě na to schválit peníze; zatím mě požádal, abych Vám řekl, že má jít o pravidelnou práci, o dopisy zasílané v dohodnutém termínu, například jednou týdně či jednou za čtrnáct dní, a to se mu dosud nepodařilo u svých francouzských dopisovatelů dosáhnout. Slíbil jsem mu, že Vám v té věci napíšu, jakmile mi sdělí, že jste se spolu o tom už domluvili.

Při té příležitosti jsem mu vytkl, že každý Vaillantův protiruský článek pokládá vždycky za důležitý a otiskuje jej doslovně[201], zatímco mnohem závažnějších protiruských článků, které „*Le Socialiste*" otiskuje už dlouho, si takřka vůbec nevšiml. Omluvil se a slíbil, že to napraví.

O Vaší spolupráci mi však nenapsal ani slovo, překládá blanquistická prohlášení a neustále je vyzdvihuje, přeložil dokonce i *Chauvièra*.

Navíc přetiskl i článek malého *Arndta*,[202] ačkoli ten v Curychu hlasoval vždycky s Argyriadèsem a spol. proti Němcům.[167] A Arndt je členem Ústředního revolučního výboru blanquistů.

Vidíte tedy, že Liebknecht silně inklinuje k blanquistům[75]; nepátrám vůbec po důvodech; konstatuji prostě fakt. Je tedy důležité, abyste si bez ohledu na něho a za všech okolností udrželi postavení, jež jste vždy měli ve vztazích s německou stranou: postavení jejích hlavních spojenců ve Francii, kteří mají v prvé řadě

právo, aby německá strana ve stycích s francouzskými socialisty vůbec respektovala především je. A proto je třeba, abyste byli reprezentováni ve „Vorwärts" a měli tak v rukou alespoň část příspěvků z Paříže.

Dnes se o té věci nerozhoduje jenom v redakci. Výkonný výbor má také své slovo. A já jsem přesvědčen, že tam najdete podporu, bude-li to zapotřebí. Je samozřejmé, že udělám všechno pro to, abych zajistil kontinuitu těsného svazku mezi německou stranou a vaší stranou ve Francii (to vás nezavazuje brát od ní peníze, ty by mohli vždycky dostávat blanquisté, jestliže je, jak říkáte, už nechcete; oni je rádi vezmou).[203] Napište mi tedy, jak jste se dohodl s Liebknechtem ohledně Vašeho pravidelného dopisování do „Vorwärtsu"; a pospěšte si, abych mohl v případě nějakých potíží zasáhnout ještě *před* sjezdem v Kolíně, který začíná 22. t. m.[204]

Podle „*Socialiste*" jsem počítal, že naši budou mít 12 poslanců. Je pravda, že jsem měl určité pochybnosti o jejich spolehlivosti, protože jsem jich přes polovinu neznal ani jménem. Soudě podle Vašeho dopisu ani Vy zřejmě nevíte u dobré poloviny, zda k nám patří či ne. To je špatné. S 12 solidními chlapci, řízenými Guesdem, by se nám brzo podařilo přinutit blanquisty, allemanovce atd., aby šli s námi. Máme-li ale k dispozici jen půl tuctu spolehlivých lidí, budeme muset jednat s těmi pány víceméně jako rovný s rovným, dále potrvá stará roztříštěnost a dojde-li k sjednocení, pak jedině za cenu faktického obětování zásad.

Je pravda, že Vaillant od svého zvolení se zdá být mnohem rozumnější než před šesti měsíci, ale může si být vždycky jist většinou ve svém Ústředním výboru? Anebo bude muset, aby si většinu zajistil, obětovat v důležitých věcech svůj osobní názor předsudkům těch zabedněných spiklenců?

Škoda, že jste byl v Lille poražen. Obětoval jste se pro stranu. Místo abyste si udržel své voliče intenzívní činností v parlamentě, cestoval jste a získával voliče *jiným*. My Vás však potřebujeme i ve sněmovně, a já doufám, že první uprázdněné místo připadne Vám.

Nedopadne to s novými novinami jako s těmi posledními, „pour paraître en octobre"?[205] Neuzavře Vám cestu „*La Petite République française*"? To je také jeden z důsledků aliance s Mille-

randem a Gobletem[206]; Vy jste jim pomohli mnohem víc než oni Vám. U Milleranda budiž, ale Goblet!! ex-ministr a kandidát na předsedu ministerské rady!!

Zítra napíšu pár slov Lauře o *obchodních záležitostech* — dnes už se k tomu nedostanu, celé dopoledne jsem neměl klid a teď už je 5 pryč. Zatím ji polibte za mne.

Louise dává pozdravovat.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 14. října 1893

Milá Lauřičko,

dostal jsem 3 výtisky francouzského „Původu rodiny" atd. K mému překvapení zmizela z titulního listu slova „entièrement revue par Mme Laura Lafargue",* která byla na titulním listě ve vývěskách.[207] Že by nás, jak předpokládám, Ravé podfoukl? Jestliže ano, budu protestovat.

Dále mě Fortin z Beauvais informuje, že má v úmyslu přeložit:

1. „Kritiku Hegelovy filosofie práva" z „Deutsch-Französische Jahrbücher" (od Mouřenína, 1844) a

2. 3 kapitoly „Teorie násilí" z mého „Anti-Dühringa".[208]

Nemám absolutně čas jeho práci prohlédnout — a č. 1 je nesmírně obtížné. Snad bys ale mohla místo revize Fortinových prací (které už ze zkušenosti znáš) udělat to raději celé sama. Pokud jde o tu první věc, pokládám ho za naprosto neschopného vystihnout ten Mouřenínův epigramatický styl. To bys mohla udělat jen Ty.

Chce to uveřejnit v „Ère nouvelle".

Co si myslíš, že bych mu měl odpovědět?

Skvělé vítězství v Rakousku.** Taaffe navrhuje volební zákon[193], který prakticky znamená všeobecné volební právo, alespoň ve městech a průmyslových okresech — říká Adler. Taaffovou politikou je zlomit moc německé liberální strany (reprezentující německou a židovskou buržoazii) a pravděpodobně i nahradit liberály tolika socialisty, aby to přimělo ostatní strany těsněji se semknout a on tak získal většinu schopnou práce. Rakouská posla-

* celý text zrevidovala Laura Lafarguová.

** Viz též tento svazek, str. 156 a 160—161.

necká sněmovna se skládá z 85 představitelů velkých pozemkových vlastníků, 21 zástupců obchodních komor (těchhle 106 se nový zákon nedotýká), 97 zástupců měst a 150 zástupců venkovských okresů (jedni i druzí mají být voleni podle nového zákona).

Venkovské okresy vyšlou zatím do sněmovny zhruba stejný počet katolických a konzervativních poslanců jako dosud, a vyloučení analfabetů zde podstatně omezí hlasovací právo; ale v průmyslových střediscích na západě a na severu (Vorarlberg, vlastní Rakousy, Čechy, Morava, možná i Štýrsko) se nový zákon bude prakticky blížit téměř všeobecnému hlasovacímu právu. Buržoazní listy počítají, že volit bude 5 200 000 lidí místo 1 770 000, a počet míst, jež získají socialisté, se odhaduje na 20 až 60! Stačí nám jich 20—24 (tolik podpisů je třeba, aby byl návrh dán na pořad jednání), a obrátíme celé to staromódní shromáždění vzhůru nohama. Je to úplná revoluce, naši ve Vídni jásají, ačkoli samozřejmě naléhají na *úplné* všeobecné volební právo, přímé volby a odstranění těch 106 privilegovaných poslanců.

Louise srdečně pozdravuje.

Vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 17. října 1893

Vážený pane,

když jsem dostal Váš dopis z 26. července se zprávou, že jste se vrátil domů, připravoval jsem se právě sám na dvouměsíční cestu do ciziny a teprve nyní jsem se vrátil[98]. Proto jsem tak dlouho neodpovídal.

Děkuji mnohokrát za Очерки[209], tři výtisky jsem poslal přátelům, kteří z nich budou mít radost. Těší mě, že kniha vzbudila značný rozruch, ba úplnou senzaci, a to zaslouženě. Rusové, se kterými jsem se setkal, mluví teď hlavně o ní. Právě včera mi jeden z nich* napsal: у насъ на Руси идетъ споръ о „судьбахъ капитализма въ Россіи„**. V berlínském „Sozialpolitisches Centralblatt"*** vyšel o Vaší knize dlouhý článek jakéhosi P. v. Struve; musím s ním souhlasit v tom, že i mně se zdá současná kapitalistická fáze vývoje v Rusku nevyhnutelným následkem historických podmínek, vytvořených krymskou válkou, způsobu, jímž byla provedena změna agrárních poměrů v roce 1861, a politickou stagnací v celé Evropě. V čem rozhodně nemá pravdu, je jeho srovnání současného stavu v Rusku a ve Spojených státech, jímž chce vyvrátit to, co označuje za Vaše pesimistické názory na budoucnost. Říká, že zhoubné následky moderního kapitalismu v Rusku budou překonány stejně jako ve Spojených státech. Přitom úplně zapomíná, že Spojené státy byly od počátku moderní, měšťácké; že byly založeny maloměšťáky a rolníky, kteří uprchli před evropským feuda-

* J. P. Goldenberg.

** u nás v Rusku se diskutuje o „osudech kapitalismu v Rusku".

*** Třetí ročník, čís. 1 z 1. října 1893 *(Engelsova poznámka)*.

lismem, aby vytvořili ryze měšťáckou společnost. V Rusku máme naproti tomu základ prvobytně komunistického rázu, jakousi předcivilizační rodovou společnost, která se sice již rozpadla, ale slouží stále ještě za základ, za materiál, z něhož vychází a s nímž operuje kapitalistická revoluce (pro Rusko je to opravdu sociální revoluce). V Americe bylo peněžní hospodářství zavedeno před více než sto lety, zatímco v Rusku bylo téměř pravidlem naturální hospodářství. Je proto přirozené, že změna v Rusku musí mít mnohem násilnější a pronikavější charakter a musí být provázena větším utrpením než v Americe.

Ale přesto se mi zdá, že vidíte věci mnohem černěji, než to odpovídá skutečnostem. Přechod od primitivního agrárního komunismu ke kapitalistické industrializaci nemůže se samozřejmě uskutečnit bez úžasného přesunu uvnitř společnosti, bez zániku celých tříd a bez jejich přeměny v jiné třídy; a viděli jsme — v menším měřítku — v západní Evropě, jaké nesmírné utrpení a plýtvání lidskými životy i výrobními silami to nezbytně přináší. Ale od tohoto stavu až k úplnému zničení velkého a velmi nadaného národa je ještě velmi daleko. Rychlý růst obyvatelstva, na který jste bývali zvyklí, bude asi zpomalen; nerozvážné kácení lesů spolu s vyvlastňováním starých помѣщиковъ*, jakož i rolníků může způsobit ohromnou ztrátu výrobních sil; ale nakonec bude u vás více než 100 miliónů obyvatelstva tvořit velmi rozsáhlý vnitřní trh pro velmi rozsáhlý *velkoprůmysl*; i u vás, stejně jako všude jinde, se všechno nakonec vyrovná — ovšem potrvá-li kapitalismus v západní Evropě dosti dlouho.

Sám připouštíte, „že sociální podmínky v Rusku nebyly po krymské válce příznivé pro rozvoj tohoto způsobu výroby, který nám zanechala historická minulost". Šel bych ještě dále a řekl bych, že v Rusku stejně jako kdekoli jinde nebylo možné rozvinout z prvobytného agrárního komunismu vyšší společenskou formu, leda že by byla tato vyšší společenská forma *už* existovala v jiné zemi, takže by mohla sloužit za vzor. Tato vyšší forma, všude kde je to historicky možné, jako nutný důsledek kapitalistického způsobu

* statkářů.

výroby a jím vyvolaného sociálního dualistického antagonismu by se nemohla vyvíjet přímo z vesnické občiny jinak než napodobením příkladu někde už existujícího. Kdyby byla západní Evropa v letech 1860—1870 zralá pro takovou změnu, byla by k této přeměně tehdy přikročila Anglie, Francie atd., pak by bylo na Rusech, aby ukázali, co by bylo možno udělat z jejich občin, které byly tehdy víceméně neporušené. Ale Západ zůstal stát, pokus o tuto přeměnu učiněn nebyl a kapitalismus se rozvíjel stále rychleji. A poněvadž Rusko nemělo jinou volbu, než buď rozvinout občinu v takovou výrobní formu, od níž je dělila řada historických mezistupňů a pro jejíž provedení neuzrály podmínky ani na Západě — tedy úkol zřejmě nemožný — anebo vyvíjet se směrem ke kapitalismu, co mělo tedy dělat, když možné bylo jen to druhé?

Pokud jde o občinu, je možná jen tak dlouho, dokud jsou mezi jejími členy nepatrné majetkové rozdíly. Jakmile tyto rozdíly vzrostou, jakmile se někteří její členové zadluží tak, že se stanou otroky bohatších členů, nemůže občina dále existovat. Aténští кулаки a міроѣды* zničili v době před Solónem aténský *rod* stejně nemilosrdně, jako kulaci a příživníci vaší země ničí občinu. Obávám se, že tato instituce je odsouzena k zániku. Ale na druhé straně dává kapitalismus nové vyhlídky a nové naděje. Pohleďte, co udělal a dělá na Západě. Tak velký národ jako váš přežije jakoukoli krizi. Není velkého historického zla bez vyvažujícího historického pokroku. Jen modus operandi se změnil. Nechť se osud naplní!

Vždycky Váš

Jakmile bude III. díl** v tisku, zařídím, aby Vám posílali archy.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* kulaci a příživníci.
** „Kapitálu".

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 18. října 93

Milá Lauřičko,

Liebknecht mi sděluje, že honoráře za Paulovy příspěvky musí napřed schválit předsednictvo strany* a proto ještě nemůže odpovědět. Nu, budiž. Když jsme odjížděli z Berlína, mělo předsednictvo důležité práce až nad hlavu; pak museli Liebknecht s Bebelem jet na agitační turné po Sasku, kde se den nato konaly volby do Saského zemského sněmu.[210] A hned potom začíná v Kolíně sjezd[204], který znovu zdrží členy předsednictva od jejich běžné práce.

Když už je řeč o tom sjezdu v Kolíně, Bonnier píše: je možné, že do Kolína nepojedeme, protože jsme nedostali adresu německé strany. Ta adresa je přitom každý den ve „Vorwärts": „Ústřední přijímací kancelář je v hotelu Durst (nomen omen!) (dříve hotel Na poště), Marzellenstrasse 5, poblíž Ústředního nádraží a dómu." Adresa „Rheinische Zeitung" je Grosser Griechenmarkt 115.

Fortinovi[145] píšu, aby dal od „Dühringa" ruce pryč,** a že Mouřenínův článek*** je takřka nepřeložitelný, a že já to navíc nemohu po něm zrevidovat†. Sdělil jsem mu, že „Dühring" patří *Tobě* a žes revidovala Ravého. Dále jsem mu řekl, že ten Mouřenínův článek neznáš a že by Ti snad mohl půjčit svůj exemplář, aby ses na to mohla podívat; ale nic víc; nedával jsem mu žádnou naději, že bys to po něm zrevidovala nebo zrevidovat *chtěla*.

Je mi moc líto, žes škrtla své jméno[207] na titulní stránce. Bylo by Ti to velice pomohlo získat vydavatele — takové, kteří *platí* —

* Viz tento svazek, str. 163.
** Viz tento svazek, str. 166.
*** K. Marx, „Ke kritice Hegelovy filosofie práva".
† Viz tento svazek, str. 166.

pro jiné Tvé překlady. Nemáš proč se stydět za svou dobrou práci nebo umožňovat Ravému chlubit se cizím peřím. Není žádný důvod pro to, abys „zůstávala v pozadí". A právě takováhle práce by dnes měla vynést peníze Tobě — *Ravému* určitě zaplatili, a to slušně, za tu jeho špatnou práci, které jsi teprve Ty dala přijatelnou podobu — a já nevím, proč bys neměla sklidit, cos zasela.

Louise srdečně zdraví.

Stále Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 18. října 93

Milý Auguste,

právě jsem dostal oznámení, že nakladatelství „Vorwärts" atd. „má v úmyslu" vydat znovu „Anti-Dühringa", a mne žádají jenom o to, abych k tomu udělal pár stručných poznámek. Co snad „mám v úmyslu" já, na to se mne vůbec neptají.

Ty se jistě pamatuješ, že jsme se na naší cestě[98] dohodli dát „Anti-Dühringa" Dietzovi, a ty menší populárnější věci zase „*Vorwärts*". Budu tedy pány z Berlína o tom předběžně informovat, aby se neoddávali žádným dalším iluzím, a napíšu Ti o tom hned do Kolína, protože jak vím od Louisy, pojedeš odtud do Stuttgartu, a můžeš to tedy prohovořit s Dietzem. Dávám mu tyto podmínky pro nové vydání, jehož náklad může určit sám, ale musí mi jej pak také oznámit:

1. Honorář ve výši 15 % prodejní ceny, tedy 15 feniků z každé marky. To dostáváme tady v Anglii za *překlady* mých věcí. A protože kniha se hodí pro hromadný odbyt jen v omezené míře, může stanovit cenu podle toho.

2. Honorář bude vyplacen dr. Victoru Adlerovi ve Vídni.[211]

3. Dietz se zaváže, že nebude snižovat cenu ani u celého nákladu, ani u jeho části bez mého písemného svolení. To proto, aby se tou knihou neusnadňoval, jak se to už stalo, odbyt určitých ležáků.

To je všechno.

Víš, že se Liebknecht na mne obrátil (tu neděli v Grunewaldu), abych získal Lafargua za pravidelného dopisovatele; slíbil jsem mu to, jen co mi dá vědět, že předsednictvo schválilo, jak má být Lafargue honorován. Ve „Vorwärts" pak byla zpráva z Paříže o taměj-

ším sjezdu marxistů[212]; ptal jsem se Lafargua* (protože se Liebknecht neozval), zda je to od něho, a on řekl, že *ne*. Nato jsem se zeptal Liebknechta[145], jak to vypadá, a ten mi teď píše: „Před odjezdem do Saska, odkud jsem se právě vrátil, jsem napsal Augustovi, aby dal tu věc s Lafarguem do pořádku. Jsem ve všem, co přináší zvláštní výdaje, závislý na předsednictvu." Zdá se tedy, že máš nést odpovědnost za něco, co zanedbali jiní. Pravda, předsednictvo bylo v poslední době zavaleno prací, ale já si přesto myslím, že angažování dopisovatele se dá vyřídit za pár minut. Skoro mi připadá, jako by Liebknecht při svých rostoucích sympatiích k Vaillantovi neměl sebemenší chuť se dohodnout s Lafarguem, jinak by to přece byl vyřídil už *před* pařížským sjezdem a byl by pak o něm dostal také *autentickou* zprávu (Francouzi na sjezdy nepouštějí reportéry ani nikoho jiného kromě účastníků).

U nás je pořád rušno. Předevčírem tu byl Lehmann a paní Adamsová Waltherová, dnes přijde Šmuilov, který se chce v Anglii oženit. Ptal jsem se paní Adamsové Waltherové, na čem se dohodla s Foulgerem, nevěděla nic konkrétního, ale zeptá se svého přítele, který to zařizoval, a pak mi poví výsledek. Podle toho, co mi mohla říci, přešlo právo na její překlady s největší pravděpodobností automaticky na Foulgera, a pak by se nedalo dělat proti Reevesovi absolutně nic, než uveřejnit v novinách noticku, že text už je léta zastaralý.[188]

Chtěl jsem Ti poslat těch 20 marek, které jsem si od Tebe poslední den půjčil, ale nemohu se dostat do města pro německé papírové peníze. Dostaneš to příště. Kdybych Ti snad dlužil ještě něco, což je možné, připomeň mi to v příštím dopise.

Lassallovy dopisy jsou u Tussy, přepisuje je na stroji.[213] Bude Vám to počítat podle obvyklé sazby a já jí to zaplatím. Ale jaký honorář dáte dědicům? Kolik toho bude, to zatím podle rukopisu nemohu říci.

21. října. Tenhle dopis zůstal včera zase tu, protože jsem se Šmuilovem, který neumí anglicky a nesehnal nikoho jiného, musel dojít na úřad a pomoci mu při vyřizování předběžných formalit. Uplynou čtyři týdny, než budou spoutáni manželskými pouty.

* Viz tento svazek, str. 163.

V Rakousku to pokračuje znamenitě. Strany nevědí co počít, císař* je na vážkách, je téměř jisté, že parlament bude rozpuštěn a nové volby poskytnou našim příležitost, aby rozvířili neobyčejně skvělou agitaci a důkladně zamíchali tím starým bahnem. Různé aristokratické a buržoazní strany se hemží o překot jako mravenci v rozbořeném mraveništi. Starý řád, beztak už vratký, je nenávratně ten tam a my se musíme postarat jen o to, aby nedošlo k uklidnění. A to není těžké.

Nezbytně to ovšem zapůsobí na Německo. Přesně jako v roce 1848, kdy Vídeň udeřila 13. března a donutila Berlín, aby ji 18. následoval. Brusel[197] — Vídeň[193] — Berlín, to je teď přirozený „abecední pořádek". Pruské volební právo a jiná místní volební práva, hamburská ústava atd. neujdou patrně jedno po druhém svému osudu. Období klidu a reakce v zákonodárství, které následovalo po roce 1870, je u konce, vlády se dostávají zase pod kontrolu živého politického hnutí lidu, v jehož pozadí stojíme *my* a které určujeme — tu negativně, tam pozitivně. Čím byli liberálové před rokem 1848, tím jsme teď my, a belgická a rakouská volební vítězství dokazují, že jsme dostatečně silným kvasidlem, abychom kvašení, které začalo, dovedli ke zdárnému konci. Rychle a hladce to ale půjde teprve tehdy, až si i v Německu vybojujeme přímé či nepřímé úspěchy — dobytí svobod, zvýšení politické moci dělnictva, rozšíření jejich akční svobody. A i to přijde.

Jestliže dáváš k lepšímu citáty z Miquelových dopisů, nevyplýtvej všechen prach najednou. Uvaž, že jakmile jsou ty věci jednou *venku*, je efekt nenávratně pryč — leda bychom měli ještě nějakou munici v zásobě.

V Rakousku velice hrozila generální stávka a není vyloučeno, že bude ještě vyhlášena *na podporu* Taaffovy vlády a jeho volební reformy, což by ovšem byl vrchol ironie dějin. Při výluce anglických horníků** se ukázalo, jak šalebně působí tahle konfúzní představa. Základní myšlenka je: přimět buržoazii k ústupu všeobecným nedostatkem uhlí. To má jistý smysl tehdy, chopí-li se dělníci ofenzívy, tj. při konjunktuře. Když ale naproti tomu jdou obchody špatně,

* František Josef I.
** Viz tento svazek, str. 159.

průmyslníci mají nadměrné zásoby a doly víc uhlí, než mohou prodat, ujímají se iniciativy kapitalisté, omezují výrobu výlukami a stlačují přitom mzdy; pak je všeobecná stávka vodou na mlýn kapitalistům, a těžba uhlí se zmenšuje v *jejich* zájmu. Správnou politikou Angličanů bylo doporučit horníkům na kontinentě, aby *nestávkovali* a uhlí tak pokud možno proudilo z kontinentu do Anglie. Fráze o generální stávce jim ale všude zamotala hlavy, po výluce v Anglii přišly belgické a francouzské stávky[214], a pokud měly na Anglii nějaký vliv, mohly jej mít jen ve prospěch kapitalistů.

Velcí majitelé dolů se ještě brání; menší stále více ustupují. Kolem 80 000 lidí nastoupilo už do práce, asi 200 000 jich ještě stávkuje. Velcí podnikatelé vyhrožují krajním opatřením: vyhnáním dělníků z domků, které patří dolům. Kdyby se našli stávkokazi, kteří by byli ochotni se tam nastěhovat, určitě by to doly prosadily a dostaly k tomu na pomoc vojsko. Stávkokazi tu však nejsou a pro akt ryzí zvůle, jehož jediným smyslem by bylo zbavit dělníky střechy nad hlavou a vystěhovat je před *prázdné* domy, bude vláda sotva ochotna opakovat takový nepopulární krok, jako bylo nedávno to střílení ve Featherstone.[215] Jestliže se ale k němu přesto odhodlá, poteče hodně krve. To krajní opatření si dělníci nedají líbit.

Za chvíli přijdou Avelingovi, kteří se ohlásili na oběd. Je to tu jako v holubníku. Tak tedy buď zdráv, všechny pozdravuj, a až přijedeš do Stuttgartu, také Dietze a K. Kautského s manželkou.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu a zčásti podle knihy
„August Bebels Briefwechsel mit Friedrich
Engels", Londýn-Haag-Paříž 1965
Přeloženo z němčiny

BUDOUCNOST.

Vychází poprvé. Nákladem ALOJSA KREJČÍHO, Vídeň X., Staatsbahngasse 2. Vychází poprvé.

Hlubokým žalem sklíčeni, dáváme všem soudruhům a čtenářům našim truchlivou zvěst že časopis k ochraně zájmu dělnických a hájení pravdy,

„DĚLNICKÉ LISTY,"

povolány byly dle vůle pana státního nadvládního a druhé vydání nebylo více povoleno.

Pozůstalky «Dělnických Listů» byly v pátek, dne 29. září ve všech filialkách sebrány a do «domu smutku» dopraveny, kdež k věčnému odpočinku uloženy budou.

Ve Vídni, dne 30. září 1893.

Vydavatelstvo časop. „Dělnické Listy."

Liberálové přiznali zrádnou barvu.

«Na stranu liberální spoléhalo se dělnictvo, ale strana liberální stala se zrádnou stvůrou; ona zradila svobodu, rovnost a bratrství, které na praporu roku 1848. napsáno měla . . .»

Tak prohlásil soudruh Krejčí na táboru lidu, konaném v Prateru dne 20. srpna 1893. za účastenství více jak 50 tisíc lidu. A sotva že měsíc uplynul od onoho, pro vídeňské dělnictvo památného dne, podával dne 27. září t. r., poslanec prof. Eduard Suess zprávu o činnosti parlamentární svému voličstvu v Leopoldově ve Vídni a během řeči své potvrdil úplně výrok Krejčího — —

Jaké stanovisko liberálové zaujmou oproti výminečnému stavu v Praze, to nedalo se z jeho řeči vyčísti. Pravil pouze: Vyřknutím výminečného stavu nad městem neřeší se žádná politická otázka. My Vídeňáci litujeme, že to v Praze tak daleko došlo. Jak není nám vhod výminečný stav, tak právě musíme žalovati na výtržnosti v Praze předcházející a na rozptýlení českého zemského sněmu.» —

K otázce školní opakoval pouze svou tříletou frási, za to ale velkou část své řeči věnoval hlasovacímu právu. Pravil: «Parlament má být duševní vůdčí hvězdou veškerému lidu, odtud mají býti veliké, čistě vlastenecké myšlénky vynášeny, by oživovaly massy lidu. Pohleďte ale, jak řídkým tento případ jest. Sledujme nejdříve příhody v Německu v posledních letech se udavší. Všeobecné právo hlasovací ukázalo zvláštních následků. Organisované dělnictvo žije ponejvíce ve velkoměstech a v boji volebním postaví se proti měšťáctvu a bojuje proti němu do krajnosti.

Dělnictvo vítězí počtem hlav nad měšťáctvem a měšťáctvo, které po dlouhý čas jediným zástupcem a předním bojovníkem za svobodu bylo, ztrácí skutečně své politické postavení.

Sledujte Hamburk, ono veliké, krásné a bohaté město. Co jest, čím se honosí, co vlastní, má jedině co děkovati podnikavému duchu svého měšťáctva.

Hamburk vysílá dva poslance na radu říšskou: oba jsou socialisty!

Kupec, který loď ku cizím dílům světa dopravuje, nemá více žádného vlivu na dějiny vlasti, vliv mají nosiči, dopravující břímě na loď. V Norimberku jsou po dnes kolem města náspy a věže, na nichž měšťáctvo svobodu hájilo. Dnes je Norimberk střediskem průmyslové činnosti. Vyvstalo mnoho továren a během třiceti let vzrostl počet obyvatelstva ze 40.000 na 145.000 duší. Ale ti, již město upravili, továrny založili, jsou jen opovrženými buržoáky a poslanec je — socialistou!

To samé stalo se i v Mnichově. Jak mnoho stalo se zde umění milujícím vladařem ku povznesení města! Jak rád Mnichov zove se druhými Athény nad Isarem! — A hleďte, oba mandáty města i okolí patří — socialistům!

Náhradní vydání za zastavené „Dělnické listy"

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 27. října 93

Milá Lauřičko,

i když je Fortin obchodník, za pomoci jednoho Rumuna* (který si při obchodování počíná částečně jako polský žid, částečně jako marnotratný bojar) se mu podařilo teď natropit pěkný zmatek.

Psal jsem mu,[145] že „Kritiku filosofie práva" neznáš, ale pokud to pokládá za nutné, že *Ti může poslat svůj exemplář* „Deutsch-Französische Jahrbücher", aby sis to mohla přečíst a uvážit, zda by se to — vzhledem k obsahu i formě — mělo překládat francouzským dělníkům. V horlivé snaze sehnat pro svou revui** spolupracovníky vrhne se Diamandi na Tebe a navíc udělá z jednoho článku několik (obchodní princip polských židů chtít hodně a moci pak slevovat, jako například:

Co stojí loket té látky?

— Patnáct grošů.

— Patnáct říká, půltřinácta myslí, deset vezme, za sedm a půl to stojí, pět bych mu dal, tak to mu nabídnu půltřetího groše)!

Voilà ce que c'est.*** Ať Ti Fortin napřed pošle ten exemplář, a pak uvidíš.

Pokud jde o „Teorii násilí",[216] ani z jediného řádku Fortinova dopisu se nedá usuzovat, že už je to *uděláno*, a já tomu také nevěřím.† Vzbudit v Tobě dojem, že stojíš před fait accompli††, to je další z těch orientálních triků, které pokládají v zájmu věci za plně

* George Diamandiho.
** „L'Ère nouvelle".
*** Tak to tedy vypadá.
† Viz tento svazek, str. 166.
†† hotovou věcí.

oprávněné. Nikdy se nedovíš, jak to fakticky je, a vůbec už nedospěješ k praktickým závěrům, dokud nenecháš Diamandiho Diamandim a nedohodneš se přímo s Fortinem.

Diamandi se mnou jednal úplně stejně, když se jednalo o překlad „Původu" pro „Ère nouvelle"*.

Dostal jsem dnes od Bebela pár řádek o Paulově záležitosti.** Zpoždění zavinily 1. volby v Sasku[210], 2. kolínský sjezd[204], který zabránil předsednictvu scházet se v plném počtu a zahrnul je spoustou práce. Jakmile se Bebel s Liebknechtem zase vrátí do Berlína, dají to do pořádku. Bebel však zároveň říká, že tam vůbec nedůvěřují pařížskému dopisovateli francouzské národnosti, protože zatím každý přestal referovat, právě když to ve Francii začalo být vysoce zajímavé — věnovali se pak vnitřním záležitostem a nechali „Vorwärts", aby se s tím vypořádal sám. Udělám, co budu moci, abych je přesvědčil, že teď — když Paul už nemůže jezdit vlakem zadarmo — to přestane, pokud jde o *něho*, ale doufám, že naši pařížští přátelé se už jednou naučí pokládat obchod za obchod a závazky za něco, co se musí plnit — alespoň *zásadně*.

Srdečné pozdravy od Louisy

Stále Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 176.
** Viz tento svazek, str. 163—164.

79

Engels Ferdinandu Wolffovi

do Oxfordu[217]

(Koncept)

[Londýn koncem října 1893]

Píšeš, že jsem ... uvedl ve známost. Nevím, na jaký starý drb tím narážíš, a je mi to také úplně jedno. Jestliže se teď ale vytahuješ svým „mlčením", vypadá to jako výhrůžka, že bys mohl nyní své mlčení přerušit. To sis tedy přišel na pravého. Máš-li skutečně v úmyslu mi vyhrožovat, mám na to jen jednu odpověď: dělej, co chceš. Kašlu na Tvé mlčení i na to, co řekneš.

Co ale vůbec nechápu, je to, jak jsi přišel na to, psát mi takové hlouposti.

Mohu si to vysvětlit jedině tím, že jsi nervově přetížen. Jinak by sis přece uvědomil, že něco takového mi absolutně znemožňuje udržovat s Tebou jakékoli styky, dokud se nějak neospravedlníš.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 3. listopadu 93

Milý Barone,

1. Howell. Kniha „Conflicts" atd. je nezáživná kompilace, 536 stran, a v Německu by podle mého názoru neměla velký úspěch, i proto, že celá historická část i pozdější vývoj jsou opsány — z Brentana[218]. Stručnější je Howellův výtah „Trades Unionism new and old", který vyšel v roce 1891, má 235 stran a je také v údajích doveden o rok dál. O zkrácený, zkontrolovaný překlad s poznámkami by možná zájem byl.

Jenom se Dietz nesmí dát zase doběhnout, jako od Sonnenscheina s tím Stěpňakem o 25 liber, které byly skutečně vyhozeny oknem a nadto vzbudily u anglických nakladatelů falešnou představu o obchodních schopnostech jejich německých kolegů. Proč mají být takovým lidem pro smích, Angličanům imponuje jenom ten, kdo trvá na svém právu.[219]

Tedy: má-li být překladatelské právo chráněno, musí se podle mezinárodního práva začít do roka od vydání originálu s uveřejňováním překladu; pak je překlad v té které zemi a v určitém jazyku 3 roky chráněn. Když se nezačne, tak není. Podle toho nemá Howell ani nakladatel* vůči vám žádný právní nárok. Mohlo by jít jedině o respektování určitých zásad slušnosti. Chce-li Dietz, aby s Howellem jednal osobně Aveling (který se v takových věcech dobře vyzná) a zmocní ho, aby v krajním případě nabídl Howellovi řekněme £ 2,10 = 50 marek, dá pravděpodobně povolení k překladu *úplně gratis*. Nevím, proč by se měly těm nafoukaným Angličanům házet zbůhdarma peníze do chřtánu, aby se pak na nás, lidi z kontinentu, vytahovali, že jejich knihy představují komerční

* Frederick Orridge Macmillan.

hodnotu i na druhé straně průlivu, zatímco my chudáci máme být vděčni, když nás poctí tím, že nás překládají, aniž by se nás vůbec zeptali. A k tomu ještě ten rošťák Howell!

2. Že chceš do Vídně, to chápu.[220] Rakousko je dnes nejdůležitější zemí v Evropě, alespoň v této chvíli. Jemu připadla iniciativa, která za 1—2 roky bude zpětně působit na Německo a jiné země. Čacký Taaffe uvedl do pohybu balvan, který se jen tak brzo nezastaví.[193] A tak je přirozené, že každý Rakušan chce přiložit ruku k dílu; práce bude dost. Měl jsem z Vídeňáků velkou radost, jsou to skvělí chlapíci, ale horkokrevní, horkokrevní, že by to Francouzi nesvedli líp, a tak není třeba je popohánět, nýbrž spíš brzdit, aby se v jednom dnu neprohrály plody dlouholeté práce. Eda mi včera večer přečetl, cos mu napsal kvůli článku o stávce jako prostředku politického boje. Rozhodně jsem *mu* rozmlouval, aby ten článek napsal.[221] Podle mého názoru si tou historií s trojtřídními volbami vysloužil dostatečnou pověst člověka, který ztratil spojení s masami a zvenčí, ze své studovny, doktrinářsky rozumuje o otázkách bezprostřední praxe.[186] Jsem však vůbec toho názoru, že takový článek by právě teď musel působit velmi škodlivě. I kdyby byl napsán sebcopatrněji, se sebevětší nestranností, vídeňská „Volkstribüne" by z něho vytrhla místa, která by jí se *hodila*, vytiskla by je tučným písmem a obrátila by je proti lidem, kteří mají beztak už dost práce, aby zdrželi Vídeňáky od ztřeštěných kousků. Říkáš sám, že barikády zastaraly (mohou se ale zase stát užitečné, jakmile $^1/_3$-$^2/_5$ armády budou socialistické a půjde o to, abychom jí dali příležitost ke zvratu), ale politická stávka musí buď ihned zvítězit — pouhou hrozbou (jako v Belgii[197], kde armáda byla **velmi** *vratká*) — nebo musí skončit obrovskou blamáží anebo konečně *vést přímo na barikády*. A to ve Vídni, kde na vás mohou poslat Čechy, Chorvaty, Rusíny atd., aby vás postříleli. Až se to ve Vídni rozhodne tak nebo onak, s politickou generální stávkou nebo bez ní, bude tato otázka pro „Neue Zeit" stále ještě dost aktuální. Vést teď ale veřejnou diskusi o všeobecně teoretickém pro a proti tohoto bojového prostředku by mohlo hnát jen vodu na mlýn těm vídeňským firebrands*. Vím, co dá Victorovi práce mařit kouzlo, kterým působí na vídeňské masy fráze o gene-

* horkým hlavám.

rální stávce, a jak je rád, může-li rozhodnutí alespoň oddalovat, a proto bychom se měli podle mého mínění rozhodně vyvarovat toho, abychom dělali nebo říkali něco, co by mohlo posílit snahy o rozpoutání vášní.

Ať vídeňští dělníci počkají, až jim volební právo umožní *spočítat* sebe a své přátele na venkově, pak budou znát své síly a jejich poměr k silám protivníkovým.

Ostatně se může také stát, že všeobecná stávka bude provedena pod záštitou ministra a volebního reformátora Taaffa a více či méně na jeho podporu. To by byl vrchol ironie.

3. „Parlamentarismus" jsi mi věnoval osobně v Curychu, ještě jednou Ti za něj děkuji.[222]

4. Pokud jde o ten Heinův dopis[181], říká mi Tussy, že si vyhradila — i pokud jde o Tebe — že s tím bude souhlasit i Laura. Co jsem zase tady,[98] skoro jsem Tussy poslední dobou neviděl a když, tak jenom vždycky na chvilku, mají obrovskou spoustu práce a v neděli je takřka nikdy nezastihneš, protože jsou na schůzích. Chtěl bych se ale na ten dopis ještě podívat, než se k tomu vyjádřím, mohlo by se to interpretovat úplně nesprávně, a tak je zapotřebí si to pořádně rozmyslet.

5. III. díl*, vývěsky. Budu se snažit, abyste je Ty nebo Eda dostávali do rukou *po oddílech*, jen co je vydoluju z Meissnera. Potřebuji už totiž zvláštní obtah pro *ruský* překlad, a Meissner stárne a není už tak kulantní jako dřív. Udělám však, co budu moci; celkem je to 6 oddílů, a já Vám je chci posílat separátně po jednom, jakmile budou vytištěny.

Od svého návratu jsem na tom nemohl udělat ještě ani čárku; doufám, že příští týden se už konečně k tomu dostanu.

6. Tu věc od Guillaumina a V. Pareta jsem právě dostal od Lafargua. Výňatky jsou od Lafargua, předmluva zřejmě od nějakého vulgárně ekonomického šarlatána.[223]

Vracím se ještě jednou ke generální stávce — nesmíš zapomenout, že nikdo neměl větší radost než belgičtí vůdcové, když věc skončila tak dobře. Zakusili dost strachu, že budou donuceni vzít svou hrozbu vážně; viděli sami až příliš dobře, že na to moc ne-

* „Kapitálu".

stačí. A to v převážně *průmyslové* zemi a se zcela vratkou, špatně disciplinovanou armádou, podobnou milici. Jestliže však tam byly ještě vyhlídky, že se tou zbraní něco prosadí, jak by to mohlo jít v Rakousku, kde převažuje rolnictvo, kde průmysl je sporadický a poměrně slabý, kde velkých měst není mnoho a jsou roztroušena, kde jsou národnosti mezi sebou rozeštvány, kde socialistů není ani 10 % obyvatelstva (přirozeně dospělého mužského obyvatelstva)! Zde se musíme stůj co stůj vyvarovat každého kroku, který by mohl svést beztak netrpělivé, po činu prahnoucí dělnictvo k tomu, aby vsadilo všechno na jedinou kartu — a navíc v době, kdy si to vláda přeje a může si to provokací vynutit.

„Vorwärts" zůstane vždycky „Vorwärts", o tom jsem se přesvědčil v Berlíně. Proto jsem rád, že bude vycházet týdeník*, aby se strana mohla alespoň cizině ukázat v podobě, ve které by si nedělala ostudu. „Vorwärts" vychází v Berlíně, čte se takřka jenom v Berlíně ($^{9}/_{10}$ odbytu) a je tam jako berlínský produkt posuzován vždycky shovívavě. Týdeník bude mimo jiné protiváhou vlivu, který má „Vorwärts" na ostatní stranický tisk. Jak se vyvine vzájemný vztah obou orgánů, to teprve uvidíme; nevěřím, že by došlo k nejhoršímu. Na tom, že „Vorwärts" má v podtitulku „ústřední orgán", vůbec nezáleží, tu frázi mu mohou klidně ponechat.

V každém případě dochází v našem stranickém tisku k různým změnám, jsem moc zvědav, co bude z „Neue Zeit"[32], dělat z časopisu znova měsíčník je vždycky riskantní; nemyslím, že týdeník by jí mohl *trvale* vážně konkurovat.

Tak tedy hodně štěstí na cestě do Vídně. Až tam přijedeš, pozdravuj ode mne Löwenbräu vedle Burgtheatru, to býval v poledne náš hlavní stan.

Všichni Vás všechny zdravíme.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Der Sozialdemokrat".

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 10. listopadu 93

Milý Victore,

přikládám kousek jednoho Augustova dopisu. Nesdílím jeho obavy, tyhle možnosti mi připadají příliš vzdálené a zčásti vyloučené už předem. Dbej na to, aby dopis byl zničen, jak si to August přeje.

Můj dopis z 11. října* se minul s Tvým z téhož dne. Všiml sis asi, že v celkovém názoru na situaci v Rakousku jsme úplně zajedno. Zdá se mi spíše, že situace dnes je ještě příznivější než tehdy. Volební reforma s Taaffovým návrhem[193] jako minimem nezmizí už ve Vídni z popředí. Císař** ji schválil a císař nemůže couvnout; a císař představuje Rakousko mnohem víc než říšská rada. Jak se zdá, ztroskotá koaliční vláda už při svém zrodu, ale i kdyby se to nestalo, rozpadne se při první pozitivní akci. I kdyby vytáhla, jak se August domnívá, do pole s tou baernreitherovštinou[224], byla by to jen momentální pomoc z nouze a nezabránila by jejímu rozpadu při jakékoli jiné akční otázce, která se naskytne. Jisté je tolik, že Rakousko je teď v čele evropského politického hnutí a že my ostatní za ním pokulháváme — dokonce i země, které už všeobecné volební právo mají, se tomu nárazu z Rakouska nebudou moci vyhnout. U Ronachera *chtěli* mít výtržnost[225]; jestliže se vám podaří udržet lidi na uzdě, jistě dosáhnete svého, Windischgrätze, Plenera a Jaworského by mohly sjednotit jedině vídeňské výtržnosti a vítězství provázené střelbou do lidí!

Tady to jde velmi pěkně. Liberální vláda se při první opravdové reformě žalostně zhroutí, i ta Fabiánská společnost[13] jim vypo-

* V tištěné předloze „10. října".

** František Josef I.

vídá poslušnost a vzdává se celé té své politiky pronikání.* Viz na první stránce „Workman's Times" Autolycův (Burgessův) článek o fabiánském manifestu, co vyšel ve „Fortnightly Review"[226]. Jestliže se liberálové nepolepší, bude při příštích volbách kandidovat spousta dělníků a 30—40 jich určitě projde. V obecních volbách z 1. listopadu už začali dělníci na severu sečítat své síly a zaznamenali nejeden úspěch.

Zdraví Tě Louise a

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Permeation — pronikání socialistických zásad do liberalismu (viz tento svazek, str. 21, 186.)

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 11. listopadu 93

Milý Sorge,

přikládám dopis pro pí Kelleyovou (bývalou Wischnewetzkou), buď tak hodný a pošli jí ho.[145] Jakmile budeš mít její nynější *správnou* adresu, pošli jí laskavě také přiložený šek londýnské Union Banky na *1,12,11 £*.

V dnešních „Workman's Times" si přečti na 1. stránce Autolycův (Burgessův) článek o fabiánském manifestu[226]. Tihle pánové nejdřív celá léta prohlašovali, že dělnická třída může být osvobozena jenom prostřednictvím velké liberální strany, a označovali každou samostatnou volební akci dělníků, zaměřenou i proti liberálním kandidátům, za zamaskovaný torismus; celá léta vydávali pronikání socialistických zásad do liberální strany za jediný životní úkol socialistů, a teď prohlašují, že liberálové jsou zrádci, že se s nimi nedá nic pořídit a že dělníci by měli v příštích volbách postavit bez ohledu na liberály nebo torye vlastní kandidáty, a to za pomoci 30 000 liber, které mají do té doby sehnat odbory — pokud budou ochotny, což se určitě nestane, udělat fabiánům takovou laskavost. Je to dokonalé pater peccavi těch nafoukaných buržoů, co se chtějí milostivě snížit k tomu, že shora osvobodí proletariát, jestliže bude natolik uznalý, aby pochopil, že taková hrubá nevzdělaná masa se nemůže osvobodit sama a může něčeho dosáhnout jen milostí těch mazaných advokátů, liberálů a sentimentálních bab. A teď ztroskotal první pokus těchhle pánů, s velkými fanfárami vytroubený jako něco, co mělo otřást světem, tak brilantně, že to musejí sami přiznat. Tak rozmarně si zahrává historie.

Srdečný pozdrav Tobě i Tvé ženě. Doufám, že přečkáte zimu líp než posledně. Tady nám už začíná.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 19. listopadu 93

Milý Lafarguu,

Liebknecht Vám už asi psal, že Vás chtějí angažovat jako dopisovatele pro „Vorwärts" a pro „Hamburger *Echo*", jeden dopis týdně, posílaný ve stejném znění oběma těm listům, ale že to chtějí německy a navrhují Lauře, aby to překládala.

Chtějí to německy — a to je velmi důležité — z následujícího důvodu. Oba listy by pak mohly uveřejnit stejný příspěvek *týž den*; tak by to byl pro oba původní článek. Kdyby k uveřejnění nedošlo zároveň, kdyby se s tím jeden z listů o den opozdil, řeklo by se, že článek převzal ze včerejšího čísla toho druhého listu, jako se to stává v mnoha různých jiných případech.

Teď by se snad v Hamburku našel někdo, kdo by Vás překládal — jak, to je jiná otázka — ale v Berlíně! Tam se díky Liebknechtovi ustálila praxe, že všechny překlady pořizuje jeho paní nebo některý z jeho synů. Rukopis putuje do Charlottenburgu, k Liebknechtovým, a sám pánbůhví, kdy se překlad dostane do redakce. Takže by se to vždycky zdrželo a co nejhorší, těžko lze odhadnout, jak dlouho může takové zdržení trvat.

Budou-li tedy Vaše dopisy použity v obou listech a bude-li Vám vyplácen příslušný honorář, závisí zcela na tom, zda je budete posílat německy. Kromě toho byste byl pojištěn před redakční cenzurou. Bonnier mi řekl, že Liebknecht do toho Guesdovi hodně zasahoval a tím ho znechutil! Protože hamburská redakce je úplně nezávislá a neví, co se děje v Berlíně — a naopak — vycházely by Vaše články v jednom či druhém listě, nebo — což je nejpravděpodobnější — v obou nezkresleny.

Bude to ale Laura chtít překládat? Doufám, že ano, to by Vám

umožnilo vyřídit to hned na místě. Jsem si jist, že s trochou praxe by psala německy stejně dobře jako anglicky a francouzsky.

Nešlo by to ale v opačném případě s tím překladem zařídit jinak? Nesehnal by se někdo, kdo by Vám to za malý podíl na Vašem honoráři udělal? řekněme za takových 10 franků za každý dopis se dvěma kopiemi, takže by Vám zbylo 40 franků za dopis a bylo by to pobídkou pro překladatele. Snad Frankel? Ale ten už možná pro „Vorwärts" píše (vůbec nevím, od koho jsou ty dopisy z Paříže, které tam čas od času vidím). Rozmyslete si to a pokuste se to nějak zařídit. Vidíte, že naši berlínští přátelé dělají, co mohou, a tak se jim to pokuste usnadnit. A nezapomeňte, že by Vám to umožnilo mluvit k 60 000 — 70 000 předplatitelů, to jest přinejmenším ke 250 000 čtenářů, nehledě na čtenáře jiných novin, které z těchto dvou orgánů, nejdůležitějších, jaké má naše strana v Německu, články přetiskují.

V každém případě začněte psát do „Vorwärts" s tím, že s „*Echem*" a překládáním se to vyřídí později. Uděláte ale dobře, když nebudete ztrácet čas. A ještě něco: Bebel i Liebknecht trvají na *pravidelném* zasílání zpráv o důležitých událostech s Vašimi komentáři a přehledů o celkové situaci. Jeden dopis týdně, v den, který si stanovíte sám (nemyslím, že by Vám ho určovali).

Pozdravujte ode mne srdečně Lauru, od které stále očekávám diamantové i další zprávy.[227] Louise dává pozdravovat.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Natalii Liebknechtové

do Berlína[228]

Londýn 1. prosince 93
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážená paní Liebknechtová,

děkuji Vám srdečně za dopis a milé blahopřání k mým třiasedmdesátinám, které jsem oslavil ve znamenité náladě při dobrém zdraví. Večer byli u nás Avelingovi a Bernsteinovi, a vyprázdněné láhve svědčily o všeobecné pohodě a dobré zábavě. Půjde-li to tak dál, nebude *z mé strany* nic bránit tomu, abych si zopakoval návštěvu v Berlíně[98], a pak budeme zase moci posedět u kávy v zoologické zahradě a glosovat ty čtyřnohé i dvounohé, okřídlené i bezkřídlé, řvoucí i mluvící zoologické druhy, které jsou tam k vidění v zajetí i na svobodě.

Chudák Giżycki! Chodit nemůže, a teď mu chtějí zakázat i mluvit; a to jen proto, že udržuje zakázané styky se sociálními demokraty. Ano, Prusko je nejen kulturní stát, ale také stát rozumu!

Je mi velmi líto, že si Váš Karel ve službách Jeho Veličenstva přivodil zánět šlach, ale to snad brzo přejde. V každém případě bude nejlíp, když už je na vojně, aby vykonával službu řádně. Rád věřím, že páni důstojníci si dají pozor, aby před Vašimi syny* neodhalovali své slabé stránky; tihle dva ženisti mají totiž příliš blízko ke dveřím do říšského sněmu, a ať si říká ministr vojenství** cokoli, důstojníci se bojí, aby se tam o nich nedebatovalo. A budou-li Vaši synové dokonce, jak to na nás dobrovolnících[174] chtěl můj starý kapitán, „příkladem pro celou rotu", mohou být nakonec, bez ohledu na jejich otce, povýšeni na poddůstojníky. A to by bylo

* Karlem a Theodorem Liebknechtem.
** Walter Bronsart von Schellendorff.

úplně v pořádku. Když je Bebel synem poddůstojníka, proč by Liebknecht nemohl být otcem jednoho nebo několika poddůstojníků? Alespoň jednou uvidíte, jak prýmky zkrášlí uniformu, a v Berlíně prý krásné pohlaví projevuje Molochovi mnohem větší sympatie, je-li ozdoben prýmky; ale to ještě není všechno, protože jak říká Heine:

Nejvíce však láká zlato
Caesarových epolet.[229]

Tak vysoko se ale sotva dostaneme.

Nu, ten neveselý rok v uniformě uplyne také, a pak se Karel vypraví do Hammu,[230] kde je také velmi pěkně nebo aspoň bylo — narodila se tam má matka a já jsem tam jako malý chlapec býval velmi často — ale teď se tam všechno změnilo, je to zakouřené průmyslové hnízdo; žít se ale dá i tam.

Buďte tedy zdráva a pozdravujte ode mne srdečně Liebknechta a děti. Počítáme s tím, že Liebknecht po Novém roce přijede, jak slíbil. Také paní Kautská Vás všechny srdečně pozdravuje.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 2. prosince 93
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Sorge,

děkuji srdečně Tobě a Tvé ženě za Vaše milá přání a za dopis z 19. listopadu.

Je mi moc líto, že Tě trápí pakostnice; doufám, že se to časem poddá, je to záludná nemoc.

Zrušení zákona o nákupu stříbra[92] zachránilo Ameriku před těžkou peněžní krizí a posílí průmyslový rozmach. Nevím ale, zda by nebylo lepší, kdyby ten krach skutečně přišel. Vašim rolníkům na Západě se zřejmě ještě nevykouřila z hlavy fráze o cheap money*. Předně si představují, že je-li v zemi hodně oběživa, musí klesnout úroková míra, ale přitom si pletou oběživo a volný peněžní kapitál, o čemž přinese velmi poučná fakta III. díl[231]. Za druhé se samozřejmě všem dlužníkům náramně hodí nadělat dluhy v dobré měně a splatit je potom v měně znehodnocené. Proto také volají zadlužení pruští junkeři po dvojí měně, která by jim umožnila zbavit se zamaskovaně dluhů po solonském způsobu. Kdyby byli mohli v Americe počkat se stříbrnou reformou, až by následky toho kopance postihly i rolníky, bylo by to otevřelo nejednu zabedněnou hlavu.

Tarifní reforma,[232] přestože se uskutečňuje tak pomalu, vyvolala už zřejmě v Nové Anglii mezi továrníky určitou paniku. Dovídám se — soukromě i z novin — že se propouští hodně dělníků. Ale to skončí, jakmile bude odstraněn zákon, a s ním zmizí i ne-

* laciných penězích.

jistota; jsem přesvědčen, že Amerika se může ve všech velkých průmyslových odvětvích směle pustit do konkurenčního boje s Anglií.

S německými socialisty v Americe je to těžké. Lidé, kteří k vám přicházejí z Německa, nebývají většinou ti nejlepší — ti zůstávají tady — a rozhodně to není žádná příkladná reprezentace německé strany. A jako všude cítí se i tady každý nový příchozí povolán všechno staré zvrátit a předělat, aby se od něho datovala nová epocha. Navíc uvázne většina těch zelenáčů delší dobu nebo na celý život v New Yorku, posilována stále novými přírůstky; necítí tak potřebu naučit se tamějšímu jazyku nebo se důkladně seznámit s americkými poměry. To všechno jistě působí značnou škodu, ale na druhé straně se nedá také popřít, že velmi velké a speciální potíže pro *stálý* rozvoj dělnické strany vyplývají ze speciálních poměrů v Americe.

Za prvé je to zřízení spočívající jako v Anglii na tom, že vládne vždy jedna strana, přičemž každý hlas, který není odevzdán pro kandidáta jedné z obou vládních stran, předem *propadá*. A Američan chce mít stejně jako Angličan na svůj stát vliv, a proto svůj hlas nezahazuje.

Pak — a především — je to přistěhovalectví, které dělí dělníky na 2 skupiny, domácí a cizí: a ty cizí zase na: 1. Iry, 2. Němce, 3. větší počet malých skupin, jejichž příslušníci si rozumějí jenom mezi sebou, Čechy, Poláky, Italy, Skandinávce atd. Navíc jsou tu ještě černoši. A vytvořit z toho jednotnou stranu, to vyžaduje zvlášť silné stimuly. Někdy dojde najednou k mohutnému rozmachu, ale buržoům stačí jen to pasívně přečkat, a dělnictvo se zase rozpadne na různorodé elementy, z nichž se skládá.

3. Konečně jde o to, že systém ochranných cel a stále se rozšiřující vnitřní trh uvedly dělníky nevyhnutelně do podmínek takové prosperity, po jaké není u nás v Evropě (kromě Ruska, kde ale z toho netěží dělník, nýbrž buržoa) už léta ani stopy.

Až země, jako je Amerika, doopravdy dozraje pro socialistickou dělnickou stranu, určitě jí v tom nebude moci zabránit pár německých socialistických doktrinářů.

Ze III. dílu je připraven k tisku oddíl I (246 stran rukopisu

přibližně z roku 1855)[233]. *To jen tak mezi námi.* Teď už to půjde, doufám, rychle.

Srdečně Vás oba, Tebe i manželku, zdraví a uzdravení Ti přejí Louise Kautská a

Tvůj

B. Engels

Louise Kautská Ti brzy odpoví, děkuje Ti za Tvou laskavost, ohledně těch „Arbeiter-Zeitung" (Vídeň) už psala. „Pionier-kalender" *nepřišel.*

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hobokenu[9]

č. 1.

Milý Schlütere,

děkuji Ti srdečně za blahopřání a za to „Census Compendium" I[234], které mi přišlo *velmi* vhod a jehož II. díl mi bude ještě vítanější. Američané už nejsou tak velkorysí jako dřív, dokonce už ani velký list* nedostane věci jen na požádání! Tady je všechno zdrávo, já sedím zase na III. dílu** a s uspokojením vzpomínám na své cestování koncem léta[98]. Teď už jste konečně na dobré cestě, abyste se zbavili bimetalismu a MacKinleyova tarifu[232], to tam u vás podstatně urychlí vývoj. Ačkoli k osvícení toho podivuhodně zabedněného amerického rolnictva s jeho „cheap money"*** by také hodně napomohl pořádný krach stříbra.[92] Pozdravy od paní Kautské.

Tvůj

B. E.

O tom sčítání na druhé dopisnici!

[Londýn] 2. prosince 93[235]

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „New Yorker Volkszeitung".
** „Kapitálu".
*** „levnými penězi".

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hobokenu[235]

č. 2!!

Milý Schlütere,

k tomu „Censu" I[234] — nejdřív jsem dostal od hlavního poštovního úřadu ve Washingtonu dopis: kniha je prý zabalena tak, že se musí frankovat *jako dopis*, mám jim poslat 10 $ 36 c. nebo udat adresu odesílatele (nevěděl jsem, co v tom je a od koho to je) anebo si to dát poslat přes zasílatelství. Požádal jsem o bližší informace, ale zároveň jsem jim oznámil, že mi to mohou poslat přes *zasílatelství*, což se také stalo, a dostal jsem to za úhradu 6 šilinků. U příštích zásilek napiš laskavě na obal *svou adresu*, abychom se vyhnuli takovým průtahům, resp. vyřídilo se to rovnou tam. Z dopisu washingtonského hlavního poštovního úřadu mi nebylo jasné, zda to neodeslali kvůli tomu zabalení nebo snad proto, že něco scházelo do porta, které to mělo mít jako tiskopis. Ještě jednou Ti děkuji.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 2. prosince 93

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

88

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 4. prosince 93
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

především Vám srdečně děkuji za blahopřání k třiasedmdesátinám, které jsem oslavil zdráv a v dobré náladě.

Buď jste si ty mé poznámky ohledně „nakladatelů"* nesprávně vyložili, nebo jsem se špatně vyjádřil. Vůbec mě nenapadlo *Dietzovi* nebo komukoli jinému něco vyčítat; kromě toho vím příliš málo o tom, co se v té Stěpňakově věci[219] udělalo *tam u Vás*, ještě než jsem se o ní dověděl. Uvedl jsem to jenom pro výstrahu, jako případ, který by se neměl opakovat. A při tom postavení, jaké mají nakladatelé tady, bylo jasné jedno: že Sonnenschein dostal od německého *nakladatele* (tak to alespoň musí chápat) zbytečně darem 25 liber a muselo to v něm vzbudit dojem o nevalné obchodní zdatnosti německých nakladatelů. A to vy ve Stuttgartu nebudete jistě popírat. A já jsem vás upozornil — pokládaje to za nejspolehlivější prostředek, jak se něčeho takového napříště vyvarovat — na to, že *samotné* autorovo svolení není tady ochranou; v 9 případech z 10 má totiž rozhodující slovo anglický *nakladatel*, protože autorská práva včetně všech práv překladatelských přešla většinou na něho (to má např. Sonnenschein už *předtištěno* ve všech formulářích smluv) nebo si alespoň vyhradil právo spolurozhodovat. Řekni tedy prosím Tě Dietzovi, že mě ani nenapadlo vrhat sebemenší stín na *jeho* obchodní zdatnost.

Pokud jde o mezinárodní smlouvy, šel se na to tenkrát Sam Moore podívat do parlamentních materiálů a pořídil si z nich vý-

* Viz tento svazek, str. 180—181.

pisky; a ta lhůta 1 a 3 roky byla *tehdy* určitě správná. O bernské konvenci a desetileté ochranné lhůtě, kterou stanovila *pro překlady*, nic nevím, a tak Tě prosím o informaci, kdy byla uzavřena[236]; budu si pak moci opatřit její text pořízený pro parlament.

Victor píše, že generální stávka v Rakousku je vyřízena a pohřbena, že tedy diskuse může sotva uškodit.* Současně však dostáváme z rakouského *venkova* dotazy, co soudíme o generální stávce my zde.

Stále ještě věřím, že se v Rakousku volební reforma *alespoň* ve formě, kterou vymudrovali Taaffe a František Josef, jistě uskuteční.[193] I když koaliční ministerstvo předloží návrh zákona na rozšíření volebních kurií a také jej prosadí, aniž se přitom — nebo mezitím z jiného důvodu — rozpadne, zdaleka to tím neskončí. Ve státě, kde se rovnováha udržuje tak uměle jako v Rakousku, se jednou porušená stabilní rovnováha sotva dá obnovit takřka jen násilnými opatřeními, a vláda ví až příliš dobře, že i tahle opatření pomáhají jen na čas a že stát je po nich slabší než dřív. A to, že František Josef schvaluje *tento* druh volební reformy, ba prohlašuje jej za své nejvlastnější dílo, znamená jednou provždy konec *dosavadního* Rakouska. Teď platí:

Humptius in muro sedebat, Dumptius alto,
Humptius de muro Dumptius, heu! cecidit
Nec equites regis, nec agmina cuncta tyranni
Humpti te Dumpti restituere queunt.

Nebo:

Humpty Dumpty sat on a wall,
Humpty Dumpty had a great fall,
All the king's horses and all the king's men,
Cannot put Humpty Dumpty together again.[237]

Po určité přestávce se na scéně s veškerou pravděpodobností znova objeví Taaffe, vzal si zřejmě za vzor Disraeliho z roku 1867. Tenhle vychytralý lišák a slabošský František Josef stavějí dnes proti své vůli Rakousko do čela evropského politického hnutí, stejně jako v roce 1846 Pius IX. Itálii.

* Viz tento svazek, str. 181—182.

Že „Neue Zeit“ zatím necháváte jak je, je správné.[32] S něčím takovým se nemá hýbat, pokud to není naléhavě nutné; když už se z toho jednou *udělal* týdeník, tak ať při tom také zůstane, dokud nebude doopravdy potřeba to změnit.

Ohledně III. dílu* buď klidný. Nějak to už zařídím, abyste mohli knihu hned po vydání recenzovat.

Všichni Vás všechny srdečně zdravíme.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky“, Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu“.

Engels Paulu Arndtovi

do Londýna[238]

(Koncept)

[Londýn] 5. 12. 93

Vážený pane Arndte,

i já chápu, že jste mě nechtěl navštívit právě v neděli, protože po tom všem, co se mezitím stalo, můj vztah k Vám nemůže být nadále tak bezprostřední jako dříve.

Přejete-li si však přesto se mnou mluvit, jsem pozítří, ve čtvrtek, po osmé večer doma.

Váš oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 19. prosince 93
122, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

jestliže jsem Ti už dříve neodpověděl na Tvůj dopis starý přesně měsíc, bylo to ze dvou důvodů:

1. protože jsem musel do vánoc dokončit závěrečnou redakci oddílů I—IV z III. dílu*, aby mohly jít do tisku hned po Novém roce. Teď už je to hotovo. Doufám, že do velikonoc bude celý rukopis ($^2/_3$ je potřeba ještě *definitivně* zrevidovat) v tiskárně, aby mohl vyjít v září.

2. protože jsem Bebelovi navrhl[145] nové řešení ohledně překládání Paulových článků** do němčiny atd. a čekal jsem na odpověď. Žádná však nepřišla, a tak *vogue la galère**** ponechme to vývoji, který, jak jsem se doslechl, nabyl už jakési definitivní podoby, takže bude líp nechat věcem volný průběh. Liebknecht je v redakčních záležitostech podivín. Čekáme ho tu po Novém roce.

A teď z jiného konce. Včera jsme Vám poslali krabici s pudinkem, koláčem pro Paula atd. — jako spěšninu, abyste to dostali ve středu nebo ve čtvrtek, Kontinentální balíčkovou službou, vyplaceně — doufáme, že to v pořádku přišlo a přijde Vám k chuti. Kus pudinku by měl dostat Bonnier, protože k nám přišel míchat těsto a kvedlal, co mu síly stačily. Hodně se lepší, zbavuje se toho, čím načichl v Němcích, a stává se z něho opravdový Francouz. Před nějakou dobou jsem si zajel na den do Oxfordu prohlídnout si to tam a podívat se také na chudáka starého *Rudého Wolffa* —

* „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 188—189.
*** *staň se co staň.*

Tvého prvního ctitele, který Tě obdivoval už v Bruselu, když Ti ještě nebyly ani 2 roky. Začal ubožák zase fantazírovat. Napsal něco o Bucherovi do „Neue Zeit" a od té doby pokaždé, když se někdo zmíní o nějakém Wolfovi nebo Wolffovi (a Ty víš, že těch je jako Smithů nebo Jonesů), si myslí, že jde o něho, a dělá si z toho závěr, že existuje celé spiknutí s cílem dokázat mu, že neumí latinsky — a Ty víš, že neumět latinsky je ten nejstrašnější zločin, jakého se člověk může v Oxfordu dopustit. Je to ale smutná ironie osudu, že jeden z *nejnadanějších* lidí má skončit svou životní dráhu v přesvědčení, že je Maßmannem — ne tím heinovským, ale imaginárního spiknutí německých literátů druhého a třetího řádu! Je mu totiž už 81 — a tak je, nehledě na jiné věci, sotva naděje, že se vyléčí z té utkvělé myšlenky, které ho nemůže nikdo zbavit.

Moc mě pobavilo Tvé líčení, jak Guesdovi stoupla sláva do hlavy.* Viděl jsem to trochu už na těch nabubřelých provoláních, která vydával ze svého nového Jeruzaléma Severu, a byl jsem jenom rád, že si jich nevšiml zahraniční buržoazní tisk; v kontrastu s úlohou, jakou hrála francouzská delegace v Curychu,[167] mohly by dát podnět k zlomyslnému vtipkování. Ale le bon sens français quelquefois n'a pas le sens commun,** a v tom je právě ta krása. Podívej se na socialistickou stranu ve sněmovně. Jak je to dávno, co Clara Zetkinová napočítala v „Neue Zeit" 24 ± socialistických poslanců,[239] a co Paul nevěděl, kolik z těch 12, kteří byli zvoleni na základě marxistického programu, se potom osvědčí, a teď, světe div se, je v parlamentě 54 socialistů, kteří se jako kavalérie vrhnou na většinu, svrhnou jedno ministerstvo a málem odstoupí také druhé,[240] až je tento vítězný postup zastaven Vaillantovou bombou[241], přemění se v soustředění v týlu a noví členové většiny jsou připraveni o všechny idealistické iluze, které si přinesli z venkova, a stávají se oportunisty panamského typu.[7]

Celkově se domnívám, že nám to spíš prospěje. Ale stejně si myslím, že těch 54, z nichž mnozí se náhle obrátili k něčemu, čemu oni říkají socialismus, nemůže držet pohromadě tak, jak si to vyžaduje opravdový boj. Nemluvě už vůbec o starých svárech mezi

* Viz tento svazek, str. 137—138.

** prostý rozum Francouzů postrádá často zdravý selský rozum.

skutečnými starými socialisty „de la veille“* v té skupině — o svárech, jejichž definitivní urovnání si vyžádá určitý čas. Kdyby se tahle smíšená společnost 54 udržela ve sněmovně v popředí delší dobu, musela by se buď rozpadnout, nebo by se v ní muselo stát rozhodující složkou staré radikální křídlo — Millerand a spol. Jak to teď vypadá, budou mít různé složky té skupiny čas blíže se poznat, upevnit skupinu, odstranit, bude-li to zapotřebí, postupně ty elementy, které se k ní připojily opravdu jen nedopatřením. V každém případě se v té kampani proti Dupuyovi a Casimiru Périerovi zcela ujali vedení Millerand a Jaurès, a to není možné natrvalo, ačkoli plně schvaluji, že Guesde s Vaillantem se *zatím* a za současných okolností drželi v pozadí.

Paulovy dopisy do „Vorwärts“ jsou zatím velmi dobré, čekáme na ně každý týden. A nejsou zase *tak* špatně přeloženy do němčiny, jako jsou jiné.

S tím „Feuerbachem“ ses musela hodně nadřít,[242] ale po tom, co jsem viděl z Tvé práce, jsem si jist, žes „vzala“ všechny překážky „v letu“, abychom to řekli po myslivecku. Máš na to nějakého vydavatele?

Přijmi prosím Tě přiložený šek na 5 liber jako dárek pod stromeček.

Louise šla nakupovat, ačkoli prší a prší — na tyhle vánoce doplatí nachlazením a bolestmi zubů.

Srdečné pozdravy od ní a stále Tvého

B. E.

Srdečný pozdrav Paulovi, který je určitě rád, že už je z toho parlamentu zase *venku*.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „včerejška“.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Stuttgartu

Londýn 19. prosince 1893
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Schorlemmere,

jestliže Vám děkuji za Vaše milé blahopřání k mým třiasedmdesátinám až teď, zavinil to III. díl „Kapitálu". Musí být konečně už jednou hotov a tak nezbývalo, než veškerou korespondenci bez milosti a slitování odložit; teď už mi zbývá jenom jeden oddíl, a tak mohu využít těch pár dní do svátků a dohánět zameškané.

Darmstadtem jsem jenom projížděl[98], nemohli jsme se — paní Kautská, Bebel s manželkou, jeden zdejší lékař z Vídně* a já — předem rozhodnout, kterým vlakem pojedeme, a zdrželi jsme se tam beztak jenom 10 minut, jinak bych Vám byl telegrafoval. Cesta byla celkem velmi příjemná — až na ty slavnostní řeči, které jsem musel pronášet, když už jsem s tím v Curychu jednou začal. Jel jsem s Bebelem do Salcburku, Vídně, Prahy a Berlína, a byl jsem celých 8 týdnů pryč, což mi udělalo moc dobře. Už jenom podívat se vlastníma očima na pokrok v Německu, v průmyslu i v dělnickém hnutí stálo za to, a vidět při práci naše Vídeňáky, to bylo pravé potěšení.

Pokud jde o Carlovu pozůstalost[113], od Siebolda jsem se dověděl jen málo a vůbec nic o tom, co se stalo s rukopisy a jaké smlouvy byly uzavřeny s nakladateli. Jde o tři věci:

1. o velkou knihu od Roscoea-Schorlemmera v anglické a německé verzi[243],

2. o Carlovu učebnici o sloučeninách uhlíku, na jejíž reedici se pracovalo,

* Ludwig Freyberger.

3. o jeho rukopisy o *starších* dějinách chemie (ty prý chce, jak říká Spiegel v nekrologu, vydat Siebel).[244]

Anglické vydání Carlova „Vzniku a vývoje organické chemie" připravuje v Londýně jeden jeho žák*, který tam působí jako profesor[245].

Ale o těchto třech věcech neříká Siebold prakticky nic. Než mu teď napíšu, prosil bych Vás o zprávu, zda *Vám* o tom něco sdělil a *co*, a zda Vám nebude vadit, když budu od něho žádat podrobnější informace. Nemám totiž absolutně žádný právní nárok se do toho plést a nechtěl bych, aby se na to Siebold, třebas jen narážkou, odvolával. Jestliže ale budu od něho žádat informace, o které jste se na mne obrátil Vy, tak je to něco jiného, a já pak jsem v docela jiném postavení.

Siebold je poctivec od kosti, ale energií právě nevyniká a v posledních letech ještě zeslábl nemocí; a tak nebude na škodu trochu ho popostrčit.

Doufám, že jste se už vypořádal s chřipkou a Vaše paní s následky zápalu plic, takže očekáváte nastávající svátky v plné síle, v dobré pohodě a s veselou myslí.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Arthur Smithells.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 21. prosince 93

Milý Liebknechte,

včera večer jsem Ti poslal článek o Itálii. *Prosím Tě, abys ho až na další* **neotiskoval**. Obávám se, že jsem povolení ke zveřejnění špatně rozuměl, zřejmě se **nevztahuje** na materiály týkající se královych soukromých peněz. Protože jde o věci, které by mého informátora* přivedly do velmi svízelné situace a uzavřely mi tak pramen informací, posílám Ti zároveň telegram. Nedám-li Ti žádnou další zprávu, můžeš mi sem rukopis v lednu zase přivézt a pak to zredigujeme.

Ještě jednou Vám všem srdečně děkuji!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Antonia Labriolu.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 30. prosince 93
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Sorge,

dopisnice z 29. listopadu a 17. prosince jsem dostal, děkuji. Především přejeme s L. Kautskou Tobě i manželce ze srdce šťastný Nový rok.

Jistě Tě trochu udivilo, když ses dověděl, že ve francouzské sněmovně vznikla socialistická frakce čítající 54—60 lidí (sami zřejmě přesně nevědí, kolik jich vlastně je). Bezprostředně po volbách[55] jich bylo, *přesně* počítáno 24, z čehož bylo 12 zvoleno na základě marxistického programu, z těch se ale hlásilo k pařížskému stranickému sjezdu[212] jenom 6 a jenom 4 zatím *svolili* k tomu, že budou podle usnesení sjezdu odvádět část diet do stranické pokladny (což ještě neznamená, že je opravdu odvádět budou — ve Francii se už v roce 1870 říkalo, že se příspěvky špatně scházejí!). Teď je jich najednou na šedesát, díky tomu, že se k nim přidali radikální socialisté z Millerandovy-Jaurèsovy skupiny, kteří se rozhodli zařadit do svého programu zespolečenštění výrobních prostředků jako svůj — pro jedny bližší, pro druhé rozhodně velmi vzdálený — cíl. Koncentrace, takové heslo mají teď ve Francii, a jestliže dřív šlo o republikánskou koncentraci (tj. podřízení *všech* republikánů *pravému* křídlu, oportunistům[23]), jde teď o koncentraci socialistickou, a já budu moc rád, neznamená-li to podřídit všechny socialisty millerandovcům, jejichž *praktický* program je určitě víc radikální než socialistický.

Prvním důsledkem téhle aliance je, že naši lidé prakticky ztratili vyhlídky na deník. Millerandova „Petite République française" už toto místo zaujala, a tak bude těžké vytvořit orgán, který by jí konkuroval — peníze by se sháněly hůř a ostatní by nadávali:

vždyť to znamená rozbíjet stranu! A to tím spíš, že „Petite République française" je natolik chytrá, aby dávala své sloupce k dispozici *každé* ze socialistických frakcí.

Druhým důsledkem je, že na schůzích frakce mají millerandovci absolutní většinu [cca 30 nebo i více proti maximálně 24 — proti marxistům (12), allemanovcům (3—5), broussovcům (2) a blanquistům (4—6)].

Navzdory tomu kokrhají páni Francouzi zpiti vítězstvím zase do celého světa a chtěli by se opět dostat do čela hnutí. Podali návrh na přeměnu dosavadní armády ve vojsko miličního typu (Vaillant)[246] a Guesde chce podat další, na svolání evropského kongresu o odzbrojení.* Podle jejich plánu mají Němci a Italové podat ve svých parlamentech podobný návrh, a tím by se přirozeně ukázalo, že jdou ve stopách „vedoucích" Francouzů. Co udělá těch pár — navíc krajně zmatených — Italů je fuk, ale já pochybuji, že by se naši Němci dali jen tak klidně Francouzům do vleku. Kdo si své postavení vydobyl pětadvacetiletým tuhým bojem a má za sebou 2 milióny voličů, má právo podívat se nejdřív trochu blíž na tu scratch lot**, která ho chce najednou komandovat. A to tím spíš, že páni Francouzi jsou sami krajně nedůtkliví, jakmile se vůči nim někdo dopustí sebemenšího porušení etikety.

No, uvidíme. V té nevypočitatelné Francii je vždycky možné, že ten náhlý momentální úspěch přinese trvalý pokrok. Raději si však na to přece jen počkáme.

Pak Ti musím ještě sdělit — *ale je to jenom* **mezi námi** —, že jsme první třetinu rukopisu III. dílu*** včera zabalili do silného voskovaného plátna (jako byla kdysi zabalena ta proslulá padělaná kniha zápisů z Kolína[247]) a že půjde v nejbližších dnech do tisku. Obě poslední třetiny potřebují ještě závěrečnou — většinou technickou — redakci. Půjde-li všechno dobře, vyjde kniha v září.

Ještě něco. Profesor Labriola† z Říma, s nímž si už několik let dopisuji a se kterým jsem se setkal v Curychu, přednáší na ta-

* Viz následující dopis.
** nesourodou čeládku.
*** „Kapitálu".
† Antonio Labriola.

mější universitě o vzniku Marxovy teorie. Je to důsledný marxista. Opatřil si k tomu veškerou potřebnou literaturu, ale „Svatou rodinu" nesehnal, ačkoli v lipském „Buchhändlerblatt"* i jinde inzeroval, že za ni zaplatí „jakoukoli cenu". Jeden výtisk má slíbený ze Švýcarska k použití, ale jeho majitel** najednou zmizel a cestuje prý po Uhrách. Teď ale na mne naléhá, abych mu pro všechno na světě jeden výtisk na 3—4 týdny půjčil. Ale já mám sám jenom jeden, a jestliže se ten ztratí, nebudu absolutně moci zajistit pozdější nové vydání těch plánovaných „Sebraných spisů".[248] Nemohu tedy dát tento unikátní exemplář za žádnou cenu z ruky. Před několika lety jsem Ti ale poslal svůj rezervní výtisk. Byl bys tak laskav a půjčil mi ho pro tento účel na 5—6 týdnů? Mohl bys mi to poslat knižní poštou *doporučeně* jako knižní zásilku nebo kdyby Ti to víc vyhovovalo přes nějaké zasilatelství *pojištěno* na libovolnou částku, a já bych Ti to pak vrátil způsobem, který by sis určil sám. Poslal bych to do Říma pokud možno přes nějaké zasilatelství, pojištěno na vysokou částku (řekněme 10 £), a kdyby to nešlo, poštou *doporučeně*. Labriolovi by se to dalo k dispozici *maximálně na 4 týdny*. Že nemůže uspořádat ten chystaný kurs a vůbec už ne své přednášky později vydat, aniž se seznámil právě s touto knihou, to Ti ani nemusím říkat. V celé německé straně není ani 6 exemplářů, a kdo je má, to nevím. Uvažuj o tom tedy, prosím Tě.

Mého „Feuerbacha" překládá Laura Lafarguová do francouzštiny, vyjde brzo v Paříži.[242]

Srdečně Tvou paní a Tebe zdraví L. Kautská a

Tvůj

B. E.

Doufám, že se Tvé zdraví lepší! L. Kautská Ti vzkazuje, že ten list, který posíláš do Vídně***, jim chodí pravidelně.

Dík za lístek s blahopřáním!

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die mit ihm verwandten Geschäftszweige".

** Paul Ernst.

*** „Woman's Journal".

94

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 3. ledna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lafarguu,

především přání všeho nejlepšího do nového roku Lauře i Vám od Louisy i ode mne.

Dále, k vašemu návrhu na odzbrojení. Vaillantův návrh jsem viděl v „*Le Parti Socialiste*"[246], nedostal jsem ho od Laury. Ani v tomto časopise, ani ve Vašem dopise se však nemluví o tom, zda už byl podán, nebo zda se to teprve stane.

Němci žádají už po léta přeměnu stálého vojska v milici; opakují to v říšském sněmu ve všech svých projevech o militarismu, o válečném rozpočtu atd., opakují to do omrzení. Nezdá se mi, že by formální předložení návrhu zákona mohlo tomu dodat větší váhy. Přesto se k tomu chystají.

Co se týče návrhu na svolání kongresu o odzbrojení, to je věc — stejně jako Vaillantův návrh — o které by se měla *dohodnout konference delegátů tří parlamentů*, francouzského, německého a italského — stačilo by po jednom delegátu za každý národ. Nezbytným předpokladem jakékoli mezinárodní akce je předběžná dohoda jak o věci samé, tak o formě. Považuji za nepřípustné, aby se jedna národnost chopila veřejně iniciativy a pak vybídla ostatní, aby ji následovaly. Páni Francouzi, ačkoli jsou někdy sami značně úzkostliví v otázkách etikety, by měli také sami zachovávat demokratické ohledy. Nebudu Němce na tuto stránku věci upozorňovat, ale nedivil bych se, kdyby toto poněkud naivní vybídnutí k následování

francouzské strany, která se teprve nedávno dostala do parlamentu a skládá se z tak různorodých a zčásti málo známých živlů, nebylo ihned přijato.

A teď k podstatě věci:

Vaillantův návrh budou potírat vojáci pod záminkou, že milice podle švýcarského vzoru jsou vhodné snad pro hornatou zemi, ale nevyhovují už u velké armády, která musí provádět akce v nejrůznějším terénu. A v tom budou mít pravdu. Má-li se získat dobrá miliční armáda, je třeba začít s tělesnou výchovou a vojenským výcvikem už od mládí; to by tedy trvalo 5 až 8 let; takovou miliční armádu by bylo tedy možné vytvořit teprve koncem století. S tímto faktem je třeba počítat, má-li se předložit návrh zákona, proti kterému buržoové a vojenští činitelé nebudou moci uvést žádné závažné argumenty.

Právě toto jsem se pokusil vysvětlit v článcích, které vyšly loňského roku ve „Vorwärts"* a které jsem Vám poslal. Dnes Vám posílám znovu jeden výtisk. Navrhuji tam mezinárodní dohodu o současném, společně a předem stanoveném postupném snížení doby vojenské služby. Protože se snažím brát co nejvíc v úvahu existující předsudky, navrhuji, aby se jako východisko vzala *dvouletá* vojenská služba u útvaru, která by se co nejdříve snížila na 18 měsíců (dvě letní období a zimu mezi nimi) a potom na jeden rok a tak dále, dokud by nedosáhl vojenského věku ročník mladých mužů, který už prošel oním tělovýchovným a vojenským výcvikem, takže by byl schopen zacházet se zbraní bez další přípravy. Pak by tu byla milice, které by už stačily jednou za 2 až 3 roky velké manévry, aby se semkla v celek a naučila se operovat ve velkých masách.

Teď, kdy se dvouletá vojenská služba už všeobecně doporučuje, mohlo by se okamžitě požadovat 18 měsíců a během dvou až tří let snížení na jeden rok; v tomto období by se organizovala tělesná výchova a vojenský výcvik mladíků ve věku 15 až 18 let a nezanedbávaly by se ani u hochů od 10 do 15 let.

Je naprosto nezbytné, aby Vaillantův návrh zrevidoval někdo, kdo se vyzná ve vojenství; jsou tam věci napsané nakvap, a ty

* „Může Evropa odzbrojit?"

bychom nemohli ve vážné diskusi obhajovat. Podle čl. 9 (*všechny děti v zemi*) by musely i dívky prodělávat „všechna pořadová cvičení pěchoty, jezdectva a dělostřelectva" atd. atd.

Vaillantovi také posílám jeden výtisk se svými články.

Podaří-li se vám tedy dohodnout se s Němci a Italy o podání návrhu požadujícího svolání kongresu o odzbrojení a postupný, současný a předem stanovený přechod na miliční systém, bude to krásná věc a účinná. Ale prosím Vás, nepokazte to tím, že byste se veřejně chopili iniciativy bez předběžné porady s ostatními. Vnitropolitické podmínky a také jednací řády jsou v každém parlamentu jiné, takže určitý postup může být výborný pro jednu zemi a naprosto nemožný nebo dokonce zhoubný pro druhou.

Ta anarchistická puma[241] pomine, stejně jako přešlo těch pověstných 2500 franků od Němců.[203] Odrazí se to na policii, viz madridský rozsudek v Muñozově procesu, při němž byla uznána vinnou i policie[249]; a ve Francii se vystavuje nebezpečí, že bude veřejně zapletena do pumových afér; jestliže tentokrát vyvázne, bude si moci blahopřát. S tímhle džbánem se chodilo pro vodu už tak dlouho, že se ucho co nejdřív utrhne.

Doufám, že Laura mezitím už dostala rukopis[242].*

Dejte za mne pusu Lauře. Louise pozdravuje.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* V rukopise je škrtnuta následující věta: Včera jsem poslal do Hamburku první třetinu rukopisu 3. dílu.

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 4. ledna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lavrove,

děkuji za lístek — přijměte mé nejsrdečnější blahopřání do nového roku.

Zdá se, že přes všechen soulad mezi Carnotem a carem[250] bude nevyhnutelným důsledkem anarchisticko-policejních pum[241] pronásledování a šikanování Francouzů, a ne ruských emigrantů. Tím lépe. Koneckonců jsou tu příznaky, že dokonce i pařížský *šosák* se asi trochu stydí za to, jak hystericky si počínal loni v říjnu.

Mohl byste mi napsat adresu pana Rappoporta, který se nedávno vrátil do Švýcarska?

Srdečný pozdrav od Vašeho

B. Engelse

Konečně je naděje, že 3. díl „Kapitálu" dostanete do konce tohoto roku. Do ruštiny se bude překládat stejně jako 2. díl, budu Danielsonovi posílat obtahy.*

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 243 a 275—276.

Engels Giuseppu Canepovi

do Diano Marina[251]

(Koncept)

[Londýn 9. ledna 1894]

Vážený občane,

omluvte mě prosím, že Vám píšu francouzsky. Za posledních dvacet let jsem ztratil tu trochu zběhlosti, s níž jsem kdysi ovládal italský jazyk.

Snažil jsem se najít pro Vás v Marxových dílech motto, jaké si přejete[252], protože se domnívám, že ze všech moderních socialistů se s velkým Florenťanem* dá srovnávat jedině Marx. Nemohl jsem však najít nic kromě následující věty z „Komunistického manifestu" (italské vydání „Critica Sociale", str. 35): „Al posto della vecchia società borghese divisa in classi cozzanti fra loro, subentra un'associazione, nella quale il libero sviluppo di ciascuno è la condizione per il libero sviluppo di tutti."**

Vystihnout ducha budoucí nové epochy stručně v několika slovech je téměř nemožné, nechceme-li upadnout buď do utopičnosti, nebo do prázdných frází.

Prosím Vás proto, abyste mi prominul, jestliže to, co Vám navrhuji, nesplňuje všechny žádané podmínky. Protože to však musíte mít do 21. t. m. (příznivé datum, výročí popravy občana Ludvíka Capeta), není možné ztrácet čas.

E con distinti saluti

Suo***

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle konceptu srovnaného s textem v časopise

Přeloženo z francouzštiny

* Dantem Alighierim.

** „Místo staré buržoazní společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech".

*** S upřímnými pozdravy Váš

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 9. ledna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

Eda Ti jistě už sdělil, že část rukopisu III. dílu (asi $^1/_3$ kubické stopy) byla odeslána. Teď, kdy šťastně došla do Hamburku, mohu Ti dát krátkou noticku* pro „Neue Zeit", je přiložena. Pošli prosím jeden výtisk se *zatrženým článkem* nakladatelství Otto Meissner, Hamburk.

Na druhé třetině se pracuje, doufám, že bude brzy hotová.

Tvé milé blahopřání k vánocům i k Novému roku jsme v duchu s díky opětovali.

Snad si teď budu moci opatřit bernskou konvenci.**

Na Cunowovu knihu jsem zvědav. Ten člověk v tom svém oboru ohromně dře a má přitom oči otevřené.

Dietze bude zajímat, že Laura Lafarguová překládá mého „Feuerbacha" do francouzštiny pro „Ère nouvelle" a pro pozdější separátní vydání; první polovinu jsem už prohlédl. Překládá svědomitě a obratně.

Ravé, který si takovou chválu zaslouží méně, mi konečně zas napsal; pokusil se o Tvého „Thomase Mora", ale je to strašně nestravitelné! Neumí totiž pořádně německy, ačkoli je Alsasan a jmenuje se původně asi Rawe.

Jsem rád, že se Victor ihned chopil nejlepších míst z Tvého posledního článku a zpřístupnil je Vídeňákům.[253] Báječně se hodila na tamější situaci. Podle Victorova posledního dopisu už úplně pominulo nebezpečí, že se budou dělat hlouposti. Skutečně, jak odbo-

* „O obsahu třetího dílu ‚Kapitálu' ".
** Viz tento svazek, str. 197—198.

rový sjezd, tak i český sjezd[254] odsunuly otázku generální stávky až na sjezd strany[255], a Victor se už postará, aby i tam byla znovu odložena.

Pro dnešek dost — mám napsat ještě spoustu dopisů. Celá rodina pozdravuje Tvou rodinu.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 10. ledna 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lavrove,

děkuji Vám za lístek z 6. t. m. Dopis, který přikládám,[145] obsahuje jisté osobní sdělení, které považuji za důležité, a nerad bych riskoval, že se ztratí. Buďte tak laskav a doručte jej okamžitě, jakmile budete znát přesnou adresu pana Rappoporta. Nijak to nespěchá, zdrží-li se to týden, nevadí.

První třetina rukopisu 3. dílu* je už u nakladatele (20 kapitol). Pracuji na závěrečné redakci zbývající části. Půjde-li všechno dobře, vyjdeme v září.

Jestliže se Vám — jak doufám — nedaří zdravotně hůře než mně, nemůžeme si oba vůbec na nic naříkat.

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Kapitálu".

Engels
George Williamu Lamplughovi

do Londýna[256]

Londýn 10. ledna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lamplughu,

balíček od Vás byl vskutku milým překvapením. Srdečné díky! Téměř se stydím přiznat, že jsem se ve své nevědomosti domníval, že „Anatomy of Melancholy"[257] je nějaké vážné psychologické pojednání z 18. století, kterých se děsím. A teď zjišťuji, že je to jeden z plodů nejslavnější éry anglické literatury, z počátku 17. století. S radostí jsem se do toho pustil a došel jsem dost daleko, abych se přesvědčil, že bude pro mne trvalým zdrojem potěšení.

To mi připomíná, že jsem Vám zapomněl poslat své dvě jediné práce, které vyšly anglicky* — dovolil jsem si poslat Vám je poštou a doufám, že je ode mne laskavě přijmete.

Dakyns mi v neděli říkal o Vaší obavě, že se Váš chlapec nakazil chřipkou. Ačkoli tahle ohavná nemoc řádí víc, než je žádoucí, doufám, že nebezpečí už pominulo.

Opětuji Vaše milé novoroční blahopřání a poroučím se paní Lamplughové.

Zůstávám Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. I, 1926

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Postavení dělnické třídy v Anglii" a „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

100

Engels Henri Ravému

do Poitiers[258]

(Koncept)

[Londýn] 10. ledna 94

Vážený občane,

tisíceré díky za Vaše blahopřání do nového roku, který, jak doufám, bude šťastný i pro Vás!

Překlad mé knihy[108] v nynější podobě se mi zdá velmi dobrý. Ostatně tím, že jsem revidoval obtahy, jsem za něj spoluodpovědný.

Styl „Thomase Mora“* bude francouzským čtenářům připadat skutečně poněkud těžkopádný. Jsou tam však dobré věci a historické postřehy, jejichž hodnota není jen pomíjivá.

Teď právě nevím, kterou knihu bych Vám mohl doporučit k překladu, jakmile na něco přijdu, napíšu Vám.

S přátelským pozdravem

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 215.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 11. ledna 94

Milý Victore,

především děkuji za všechna Vaše blahopřání, která co nejsrdečněji opětuji, zejména Tobě, Tvé ženě a dětem, a děkuji za jehlici se spolkovým odznakem, kterou budu nosit, jakmile budu mít vhodnou kravatu — pro takový účel si ji musím zvlášť pořídit.

Rád Ti věřím, že máte u vás mnoho práce, všichni se tu jen divíme, jak to všechno zastaneš, a to v nejtěžších poměrech. Obdivujeme se Tvé houževnatosti a závidíme Ti ji. Zvlášť mě ale těší Tvé ujištění, že se už skoncovalo s pošetilostmi, kterých jsme se tam museli obávat.* Mezitím jsem už dostal zprávy o obou sjezdech[254] a z nich jsem se alespoň částečně dověděl některé podrobnosti. Co se týče hlavní otázky, proběhlo všechno opravdu výtečně.

Pro zdravý vývoj hnutí bylo přímo štěstí, že ten chytrák Höger prohlásil volební právo za buržoazní podvod, pro který není možno stávkovat,[259] a že se horníci svým způsobem vyslovili proti každé stávce, která by nebyla zároveň stávkou za osmihodinový pracovní den. A Češi v Budějovicích nám také pomohli, když učinili podmínkou účasti na sjezdu uznávání programu a taktiky (à la Curych[130]), a generální stávku, která tam zřejmě nejvíc straší, odsunuli až na sjezd strany[255], a ten už ji zase znovu odsune.

Kautského článek, který jsi otiskl,[253] bude pro vás velmi prospěšný. Ale příznačný je tím, nakolik autor ztratil kontakt s živým stranickým hnutím. Před několika měsíci ta nepochopitelná netaktnost vystoupit uprostřed hnutí, které vedlo boj na život a na smrt proti frázi o všeobecné stávce, s čistě akademickým pojednáním

* Viz tento svazek, str. 215—216.

o generální stávce in abstracto a se všeobecnými pro a proti věci samé.[221] A teď tenhle článek, který alespoň na citovaných místech celkem výtečně vystihuje to pravé!

Ať tak či onak, příští měsíc se u vás zase vesele rozjede agitace s návrhem zákona o volební reformě. Je docela dobré, že první akutní horečka trochu pominula, lidé teď budou posuzovat celou věc poněkud chladněji. Ať se stane cokoli, vláda a říšská rada vám *musí* dát do rukou nové zbraně a příští rok vás bude půl kopy, ne-li celá kopa sedět v parlamentě. A proletáři v tomhle předpotopním, stavovsky odstupňovaném shromáždění! Ti už Francouzům dokážou, že proletariát není, jak oni na základě falešné analogie s oblibou říkají, le quatrième état*, nýbrž docela moderní mladá třída, neslučitelná se vším tím starým stavovským haraburdím, které musí rozbít, *dříve než* dospěje tak daleko, aby se mohla chopit svého vlastního úkolu — rozbití buržoazie. Už se těším, až se naši poprvé objeví v říšské radě.

Jsem ostatně stále ještě toho názoru, že se koaliční ministerstvo musí rozpadnout, jakmile začne vážně jednat. Zdá se mi, že v Rakousku ještě nenastala doba jediné reakční masy — alespoň ne *trvalého* vytváření této masy. I kdyby se pohlaváři v ministerském kabinetu dohodli, nedokázali by to jejich podřízení v parlamentě; a když za tím vším stojí takový František Josef, který touží po návratu svého Taaffa, tak se mi zdá, že Windischgrätzovy dny jsou sečteny. A Taaffe, to teď znamená *prakticky* všeobecné volební právo.

Jsem zvědav, jak si bude počínat těch takzvaných 60 socialistů ve francouzském parlamentu.** Je to smíšená parta, dokonce i ti socialisté de la veille*** jsou částečně velmi neurčitého rázu a přitom, přes všechnu chuť splynout, přece jen plni všelijakých starých nepěkných reminiscencí, navíc ale všichni dohromady tvoří jen menšinu proti millerandovsko-jaurèsovské většině skládající se ze socialistů de lendemain†. Proto také Francouzi na všechny dotazy, týkající se charakteru jejich frakce, zarytě mlčí. V neděli se vrátí

* čtvrtý stav.
** Viz tento svazek, str. 207—208.
*** staří socialisté.
† nastávajících socialistů.

z Paříže Bonnier a bude projíždět Londýnem, tak ho vyzpovídám a snad se něco dovím.

3. díl* je konečně v tisku. Prvních 20 kapitol (664 stran z cca 1870 stran rukopisu) je už odesláno, na druhé třetině pracuji, potřebuje už jen závěrečnou redakci, a třetí třetina, která si patrně vyžádá trochu víc práce, přijde pak také brzy na řadu. Doufám, že vyjdeme v září.

Teď se ale musím znovu dát do své milované 23. kapitoly, o svátcích jsem byl bohužel nucen promarnit spoustu času.

Srdečné pozdravy Tvé ženě a dětem, Poppovi, Ulbingovi, Pernerstorferovi, Reumannovi, Schrammelovi, Adelheidě, malé Rybové a tutti quanti a především Tobě od

Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

Engels
George Williamu Lamplughovi

do Londýna

[Londýn] 1894, 12. ledna
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lamplughu,

matně jsem si vzpomínal, že jsem Vám ten „Socialismus"* poslal už dříve, nebyl jsem si tím však jist. Moje paměť se na takovéhle věci s přibývajícím věkem strašně zhoršuje. Dejte prosím jeden z těch výtisků svému příteli, jak navrhujete, doufám jen, že to dokáže strávit.

Poručení paní Lamplughové.

Váš oddaný
B. Engels

Počasí Vám teď snad brzy dovolí uskutečnit návštěvu zoologické zahrady; jakmile k tomu dojde, pošlete nám prosím lístek, kdy asi — po zhlédnutí dravé zvěře — se přijdete se svou rodinou podívat k nám.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. I, 1926

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

Engels Albertu Delonovi

do Nîmes[260]

(Poznámka)

[Londýn kolem 21. ledna 1894]

Napřed ať si druhý díl přečte a pak znovu přijde.

Podle dopisu Diamandimu neumí ještě dokonale německy, zatím ještě němčinu studuje, zejména jazyk politické ekonomie.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels W. Borgiusovi

do Vratislavi[261]

Londýn 25. ledna 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane,

zde je odpověď na Vaše otázky!

1) Ekonomickými vztahy, které považujeme za určující základnu dějin společnosti, rozumíme způsob, jakým lidé určité společnosti produkují svou obživu a jakým si tyto produkty navzájem vyměňují (pokud existuje dělba práce). Je v tom tedy zahrnuta *veškerá technika* výroby i dopravy. Tato technika určuje podle našeho pojetí i způsob směny, dále způsob rozdělování výrobků a tedy, po rozkladu rodové společnosti, i rozdělení na třídy, tedy vztahy nadvlády a poroby, tedy stát, politiku, právo atd. Dále se ekonomickými vztahy rozumějí *zeměpisná základna*, na níž se tyto vztahy uskutečňují, a fakticky převzaté pozůstatky dřívějších stupňů ekonomického vývoje, které se zachovaly, často jen tradicí nebo vi inertiae*, a přirozeně i vnější prostředí, které tuto společenskou formu obklopuje.

Jestliže technika, jak říkáte, je většinou závislá na stavu vědy, je věda ještě daleko víc závislá na *stavu* a *potřebách* techniky. Má-li společnost nějaký technický požadavek, pomáhá to vědě kupředu víc než deset universit. Celá hydrostatika (Torricelli atd.) byla vyvolána potřebou regulovat horské toky v Itálii v 16. a 17. století. O elektřině víme něco racionálního teprve od té doby, kdy byla objevena její technická použitelnost. V Německu se ale bohužel rozšířil zvyk psát dějiny věd tak, jako by spadly z nebe.

2) Ekonomické podmínky podle našeho názoru koneckonců podmiňují historický vývoj. Ale i rasa je ekonomický faktor. Nesmějí se tu však přehlédnout dva momenty:

a) Politický, právní, filosofický, náboženský, literární, umě-

* ze setrvačnosti.

lecký atd. vývoj se zakládá na ekonomickém vývoji. Ale všechny působí také na sebe navzájem a také na ekonomickou základnu. Není tomu tak, že ekonomická situace je *příčinou, jedině aktivní*, a všechno ostatní jen pasívní následek. Je to vzájemné působení na základě ekonomické nutnosti, která se *koneckonců* stále prosazuje. Např. stát působí prostřednictvím ochranných cel, svobody obchodu, dobrého nebo špatného státního hospodaření; ani smrtelná ochablost a nemohoucnost německého šosáka, vyplývající z bídné ekonomické situace Německa v letech 1648 až 1830, která se projevovala nejprve v pietismu, potom v sentimentálnosti a otrocké podlízavosti vůči panovníkům a šlechtě, nezůstala bez ekonomických účinků. To byla jedna z největších překážek nového rozmachu a byla překonána teprve tím, že revoluční a napoleonské války změnily chronickou bídu v bídu akutní. Ekonomická situace nepůsobí tedy automaticky, jak by si to leckdo z pohodlnosti rád představoval, nýbrž lidé tvoří sami své dějiny, ovšem v daném prostředí, které je podmiňuje, na základě faktických daných vztahů, a ekonomické vztahy, ať jsou sebevíc ovlivněny ostatními politickými a ideologickými vztahy, jsou přece jen koneckonců rozhodující a vinou se vším jako červená nit, která jediná vede k pochopení.

b) Lidé tvoří sami své dějiny, dosud však ne společnou vůlí podle společného plánu, a to ani ne v určitě vymezené dané společnosti. Jejich snahy se kříží a ve všech takových společnostech panuje právě proto *nutnost*, jejímž doplňkem a formou projevu je *nahodilost*. Nutnost, která se tu prosazuje prostřednictvím veškeré nahodilosti, je koneckonců zase ekonomická. Tady se pak uplatní takzvané velké osobnosti. Že se ten či onen velikán, a právě on v této určité době v této dané zemi objeví, je ovšem pouhá náhoda. Ale škrtněme ho, a bude poptávka po náhradě a tato náhrada se najde, tant bien que mal*, ale během doby se najde. Že Napoleon byl právě tenhle Korsičan, vojenský diktátor, který se stal nezbytným pro francouzskou republiku, vyčerpanou vlastní válkou, to byla náhoda; že by se však, kdyby nebylo Napoleona, byl na tomto místě objevil někdo jiný, to je dokázáno tím, že když bylo zapotřebí osobnosti, vždycky se našla: César, Augustus, Cromwell atd. Jest-

* ať dobrá nebo špatná.

liže Marx objevil materialistické pojetí dějin, pak Thierry, Mignet, Guizot, všichni angličtí historikové až do roku 1850 jsou důkazem, že se k tomu směřovalo, a to, že totéž pojetí objevil Morgan, dokazuje, že doba byla pro ně zralá a že *muselo* být objeveno.

A tak je to se vším ostatním nahodilým a zdánlivě nahodilým v dějinách. Čím je oblast, kterou právě zkoumáme, vzdálenější od ekonomiky a čím víc se blíží ryzí abstraktní ideologii, tím častěji zjišťujeme, že ve svém vývoji vykazuje nahodilosti, tím klikatější je křivka jejího vývoje. Nakreslíte-li si ale osu této křivky, uvidíte, že čím delší je sledované období a čím větší je takto zkoumaná oblast, tím víc je tato osa přibližně rovnoběžná s osou ekonomického vývoje.

Největší překážkou správného pochopení je v Německu neodpovědné zanedbávání ekonomických dějin v literatuře. Je dost těžké nejen odvyknout historickým představám, které nám vtloukali do hlavy ve škole, ale navíc ještě pracně shánět materiál, který je k tomu potřebný. Kdo např. četl třeba starého G. von Gülicha, který má ve své suché sbírce materiálů přece tolik látky objasňující nesčetné politické fakty!

Myslím ostatně, že by Vám na Vaše otázky mohl dost výstižně odpovědět krásný příklad, který dal Marx v „18. brumairu", právě proto, že je to praktický příklad. Myslím, že jsem se většiny bodů dotkl také v „Anti-Dühringu" I, kap. 9—11, a II, kap. 2—4, dále III, kap. 1 nebo Úvod, a pak v poslední části „Feuerbacha".

Prosím Vás, neberte slova v předcházejícím textu na zlaté vážky, mějte na paměti souvislosti; lituji, že nemám čas napsat Vám tak exaktně vypracovanou odpověď, jaká by byla nutná pro veřejnost.

Panu...* vyřiďte prosím mé poručení a poděkujte mu za zaslání...*, které mě velmi potěšilo.

S úctou Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Der sozialistische Akademiker", čís. 20, 1895

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

* Takto v otištěné předloze.

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

Londýn 1. února 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

s Avelingem jsem o té věci mluvil včera.[262] Po erfurtském sjezdu[263] a vybaven listinami, které jsi dodal, šel Aveling znovu do „Daily Chronicle" a sdělil jim skutkovou podstatu (byl tam už jednou předtím a oznámil, že Reuss je špicl; tehdy mu řekli, že ho odstraní). Teď ale najednou tvrdí, že majitel listu si tam prý *chce* Reusse ponechat, že se nedá nic dělat. Jestliže však Reuss přesto říká, že dal *sám* výpověď 9. listopadu 91, tedy bezprostředně nato, pak je to důkaz, že s ním v důsledku Avelingova sdělení jednali tak, že *musel* dát výpověď — fakticky byl donucen odejít.

Všechny tyto věci nemůžete však projednávat veřejně, protože byste se vystavovali nebezpečí, že Vás lidé z „Chronicle" budou veřejně dezavuovat, neboť podle zdejší etikety jsou interní záležitosti novin přísně utajovány před veřejností, takže by Vám mohli naprosto beztrestně nalhat, co by chtěli. Na Tvém místě bych to nechal úplně být, protože už to není vůbec nijak důležité. V krajním případě bys mohl uvést: erfurtský sjezd se konal v říjnu 91, hned nato byly zprávy týkající se Reusse poslány do Londýna a už *9. listopadu* Reuss podle vlastního prohlášení pokládal za nutné dát výpověď — ať si z toho čtenář laskavě vyvodí závěr sám. Půjdeš-li o krok dál, prohlásí „Chronicle" celou věc, pokud je na ní *sám* zúčastněn, jednoduše za nepravdivou, a ani tento, ani žádný jiný londýnský list Vám neotiskne opravu ani na řádek. Taková je zdejší novinářská etiketa.

O druhém pranýřování Reusse ve „Vorwärts" tu nevíme nic, po tom se musíte podívat sami.

Můj honorář[264] poukažte prosím pokladníkovi strany, ať ho potvrdí v měsíčním výkazu pod šifrou B. E. v L.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

tak jsem zas znovu tady v Eastbournu kvůli tomu ochrnutí, ale už se to lepší.[265] Zůstanu tu přinejmenším do 23. t. m.; budeš-li mi psát, adresa je 28, Marine Parade, Eastbourne. Ten článek z „Critica Sociale" Ti vyfoukl před nosem Victor, překládá ho,[266] já teď nemám vůbec čas, musím dokončit redakci zbývající části III. dílu*, přitom se už na mne hrnou korektury jako déšť ran v Kamerunu.[267]

Dietze prosím, aby těch 8 marek poslal s nejbližší *větší* zásilkou do *Vídně*.[268]

Výraz „komunismus" bych dnes nepokládal za *všeobecně* vhodný, spíš bych ho vyhradil pro případy, kdy je nutné *přesnější* označení a i pak by dnes vyžadoval komentář, protože se 30 let prakticky neužívá.[269]

Prozatím pokládám přece jen Burnse za lepšího a Jaurèse za méně významného, než jak jsou všeobecně posuzováni.

Srdečné pozdravy od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. E.

[Eastbourne] 13. února 94

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu".

Engels Georgu von Giżyckému

do Berlína[270]

(Koncept)

28, Marine Parade, Eastbourne[265]
17. února 94

Vážený pane profesore,

k Vašemu ctěnému dopisu ze 14. t. m. si Vám dovoluji sdělit, že jsem na dlouhou dobu tak zavalen prací, že nemohu psát stati ani pro periodický tisk své vlastní strany. Tím spíše si nemohu dovolit spolupracovat s časopisy, jejichž tendence, i když je upřímná a úctyhodná, je přece jen vzdálená mému bezprostřednímu zaměření.* Z těchto a z jiných důvodů lituji, že musím odmítnout Vaši laskavou nabídku, a poroučím se s veškerou úctou.

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V konceptu škrtnuto: Kdybych Vám dodal článek na téma, které si přejete (a musím otevřeně přiznat, že mu dost dobře nerozumím), nebo na nějaké jiné téma, pravděpodobně bych se tím zapletl do diskusí o svém materialistickém východisku.

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[271]

[Eastbourne[265] 22. února 1894]

Milý Edo,

děkuji za dopis a za nabídku G. Bruna.[272] Sedím ale právě nad kap. 41[273] (pozemková renta) a doufám, že před návratem — ode dneška za týden ve čtvrtek — dodělám ještě několik kapitol, a tak bych si tu knížku chtěl schovat až po návratu, pak si ji určitě velmi rád přečtu. Fejeton ve „Frankfurter Zeitung" „Bebel a Vollmar" jsme dostali poštou. — Je bohužel příliš chladno, takže se nedá venku dlouho *sedět* a chodit stále ještě pořádně nemůžu. Tedy na shledanou příští týden! Srdečné pozdravy Gině, Käte* a Tobě od

Tvého

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Käte Schattnerové.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Eastbourne 23. února 94

Milý Sorge,

kvůli dočasnému ochrnutí jsem zase na několik týdnů tady — za 6 dní se vracím do Londýna.[265]

Louisino svatební oznámení jsi jistě dostal. Její muž, dr. Freyberger, je mladý vídeňský lékař, který se vzdal kariéry na vídeňské universitě, protože mu nechtěli dovolit, aby dělníkům odhaloval *sociální* příčiny jejich nemocí, a který se tu teď usadil. Ukázal už Angličanům, že se na kontinentě studuje medicína lépe než tady. Prozatím zůstáváme všichni společně v Regent's Park Road.

„Svatá rodina"* v pořádku došla do Říma a v polovině března se mi vrátí a pak Ti ji okamžitě pošlu.**

Naše roztodivná socialistická frakce ve francouzské sněmovně je stále ještě trochu tajuplná. Dosud není úplně jasná ani její početnost, ani její zaměření. Guesde předkládá spoustu návrhů zákonů, z nichž ovšem ani jeden neprojde. První senzační úspěchy takového Jaurèse se budou těžko opakovat, protože rozruch s pumami pánů anarchistů[241] dokázal ministerskému kabinetu a věci pořádku rychle zajistit semknutou většinu.

Tady vládne mezi oficiálními politiky úplný rozklad, jak u liberálů, tak u konzervativců. Liberálové se mohou udržet jen s pomocí nových politických a sociálních ústupků dělníkům; k tomu jim ale

* dílo Karla Marxe a Bedřicha Engelse.

** Viz tento svazek, str. 208—209.

chybí odvaha. A tak to zkoušejí s volebním heslem proti Sněmovně lordů, navrhují, aby vláda místo poslaneckých diet platila volební výlohy a užší volby. To znamená, místo aby poskytli dělníkům víc moci proti buržoům *a* lordům, chtějí jen dát víc moci buržoům proti lordům, a na to jim dělníci už nenaletí. V létě se tu ale budou rozhodně konat nové volby, a jestliže se liberálové *velmi* důkladně nevzchopí a neudělají dělníkům *skutečné* ústupky, budou poraženi a rozpadnou se; teď je ještě drží pohromadě Gladstone, který může každou chvíli natáhnout bačkory. Pak tu bude buržoazně demokratická strana příznivě nakloněná dělníkům, a zbytek liberálů přejde k Chamberlainovi. A to všechno jen díky tlaku dělnické třídy, která je sama ještě uvnitř rozpolcena a jen napolo uvědomělá. Získá-li postupně uvědomění, pak to bude vypadat docela jinak.

V Itálii může každou chvíli dojít k násilnému zvratu. Buržoové zachovali všechny ohavnosti upadajícího feudalismu a na to naroubovali své vlastní hanebnosti a surovosti. Země je u konce svých zdrojů, musí tam dojít ke změně, ale socialistická strana[274] je dosud *velmi* slabá a *velmi* zmatená, ačkoli jsou tam také velmi zdatní marxisté.

Také v Rakousku můžeme leccos očekávat. Je tam komická situace: socialisté se opírají o císaře*, který se tím, že schválil Taaffovu zamýšlenou volební reformu[193], vyslovil pro přibližně všeobecné volební právo a opravdu se domnívá, že je to nezbytný protějšek k všeobecné vojenské povinnosti. Koaliční kabinet nic nesvede, a kdyby přece jen zplodil nějaký volební zákon, bude se to brát jen jako splátka a hnutí půjde s tajným císařským svolením klidně dál, dokud nebude provedena přinejmenším Taaffova reforma. A pak se naši lidé postarají o ostatní.

Zkrátka, všude to jde vesele kupředu, a fin de siècle** se stále lépe vybarvuje.

„Workman's Times" je, jak se zdá, v posledním tažení. Nezávislá socialistická strana[11] také není příliš živá, je to zvláštní, jak se tu všecko pohybuje pomalu a klikatě.

* Františka Josefa I.
** konec století.

Mnoho pozdravů Tobě i Tvé ženě od obou Freybergerových a od

Tvého

B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[275]

Londýn 6. března 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lafarguu,*

právě jsem si přečetl Jaurèsovu a Guesdovu řeč o obilních clech.[276] Nad Jaurèsovou řečí opravdu žasnu a zdá se mi neblahé, že mu bylo dovoleno, aby svůj pozměňovací návrh předložil jménem strany. Nechci mluvit o jeho návrhu, aby stát udržoval cenu obilí na minimu 25 franků, což je ryzí protekcionismus, a ještě jedině ve prospěch velkostatků, protože malí rolníci *nemají obilí na prodej*, neboť jejich produkce sotva stačí pro jejich vlastní potřebu. Guesde to sice řekl, ale *až po* Léonu Sayovi, zatímco právě my jsme to měli první hlasitě prohlásit, místo abychom šli ve šlépějích pana Saye. A to nám znemožnily Jaurèsovy tirády.

Vezměme ale jenom návrh, aby dovozem obilí byl pověřen stát. Jaurès chce znemožnit spekulaci. Ale co dělá? Pověřuje vládu nákupem obilí v zahraničí. Vláda je výkonný výbor *většiny sněmovny*, a většina sněmovny, to je téměř doslova reprezentace právě spekulantů s obilím, s akciemi, s veřejnými prostředky atd. atd. Je to úplně totéž, jako když předešlá sněmovna pověřila panamisty vyšetřováním panamské aféry[7]! A právě tyhle panamisty, znovu zvolené vloni v srpnu, chcete pověřit potlačením spekulace! Nestačí vám, že okrádají Francii prostřednictvím státního rozpočtu a burzy, kde používají alespoň své kapitály a svůj úvěr — chcete jim věnovat několik miliard a státní úvěr, aby vám sáhli ještě hlouběji do kapsy, s pomocí *státního socialismu!*

A to se Jaurès domnívá, že předložil naprosto nový a neslýcha-

* V rukopise škrtnut začátek dopisu: Přikládám šek na 20 liber št.

ný návrh. Předešli ho však *maloburžoazní* socialisté z curyšského kantonu, ti už léta žádají státní monopol na obchod s obilím; *jejich* stát je alespoň mnohem demokratičtější než francouzská republika, může si dokonce dovolit jako policejního náčelníka maloburžoazního socialistu (pana Vogelsangera) a nemá všemocné prefekty; je ostatně tak malý, že si může dovolit různé extravagance, které tam u nich nehrají žádnou roli, kdežto velkému národu takové dětinskosti beztrestně neprojdou.

Guesdově řeči škodilo ovšem to, že musel, alespoň formálně, podporovat některé Jaurèsovy rozmary. Naštěstí ho posluchačstvo zavedlo na pole všeobecných zásad; to nás zachránilo; mohl se omezit na to, že se Jaurèsova návrhu dotkl jen zběžně. Co se mne týče, já bych byl raději viděl, kdyby se byl Guesde slavnostně uvedl nezávisle na Jaurèsovi a jako mluvčí naší frakce. Ale koneckonců udělal, co mohl.

To všechno jsou důsledky aliance s bývalými radikály, k níž jsme byli donuceni.* Předně, proč Jaurès sliboval radikálním voličům něco, o čem věděl, že to nemůže splnit? To mají ve zvyku radikálové,[24] ale rozhodně ne socialisté, a bude dobře, když to nebudeme podporovat. A pak, tenhle pan Jaurès, tenhle doktrinářský profesor, ale ignorant především v politické ekonomii, v podstatě povrchní talent, zneužívá své výřečnosti k tomu, aby se dral na první místo a vydával se za mluvčího socialismu, kterému ani nerozumí. Jinak by si nebyl troufal stavět na první místo *státní socialismus*, což je jedna z *dětských nemocí* proletářského socialismu, nemoc, kterou prodělali např. socialisté v Německu před víc než deseti lety, v době platnosti výjimečných zákonů[154], *kdy to byla jediná forma tolerovaná* (a dokonce protežovaná) *vládou*. A i tenkrát se tím dala nakrátko zlákat jen nepatrná menšina strany; po wydenském sjezdu[277] to úplně vymizelo.

Ale my tady ve Francii máme republiku, řeknou vám bývalí radikálové, u nás je to něco jiného, my můžeme k socialistickým opatřením využívat vládu! — Republika se ve vztahu k proletariátu liší od monarchie jedině tím, že je to *hotová* politická forma pro

* Viz tento svazek, str. 207.

příští panství proletariátu. Máte proti nám výhodu, že ji u vás máte; nás to bude stát 24 hodin, abychom ji vytvořili. Ale republika jako každá jiná forma vlády je určena svým obsahem, dokud je formou panství *buržoazie*, je nám nepřátelská úplně stejně jako kterákoli monarchie (nepřihlížíme-li k *formám* tohoto nepřátelství). Je proto naprosto nemístná iluze považovat ji za formu v podstatě socialistickou a svěřovat jí, dokud je ovládána buržoazií, socialistické úkoly. Můžeme si na ní vydobýt ústupky, ale nikdy jí nemůžeme svěřit provedení svého vlastního díla. Leda kdybychom ji mohli kontrolovat prostřednictvím dost silné menšiny, která by se přes noc mohla změnit ve většinu.

Nu, ale stalo se, a nedá se to nijak změnit. Vyskytnou se další příležitosti, kdy se naši budou moci dostat do popředí a vyhlásit, s pomocí návrhů zákonů, své vlastní tendence.

Louisin sňatek Vás tedy překvapil? Připravovalo se to několik měsíců. Freyberger odjel z Vídně a vzdal se skvělé universitní kariéry, protože mu zakazovali, aby ve svých přednáškách objasňoval dělníkům sociální příčiny jejich nemocí. A tak přijel sem a našel velmi dobré možnosti uplatnění ve zdejších nemocnicích. Jakmile si to zařídil, nebyl důvod odkládat sňatek. Než se jeho vyhlídky stanou skutečností, přijel za svou ženou sem. Vidíte tedy, že je to úplně matriarchální manželství, manžel je strávníkem u své ženy.

To mi připomíná moje studie o matriarchátu a překlad, který Laura laskavě zpracovala.[108] Doufám, že souhlasila s těmi několika změnami, které jsem navrhl, a že jste jí řekl, jak jsem byl nadšen překladem té 3. a 4. části. Posílám jí políbení Vaším prostřednictvím.

Váš oddaný

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Augustu Mombergerovi

do Wiesbadenu

Londýn 9. března 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Velectěný pane,

protože jsem byl mimo Londýn,[265] zdržela se poněkud moje odpověď na Váš ctěný dopis z 26. II.[278]

Co se týče anglické socialistické literatury, nevypadá to s ní příliš skvěle. Hlavním nakladatelem knih tohoto druhu je Sonnenschein (W. Swan Sonnenschein & Co., Paternoster Square); v jeho řadě „Social Science Series" je mnoho špatných věcí, jsou tam však i tyto knížky:

W. Morris a E. B. Bax, „Socialism, its Growth and Outcome";

E. B. Bax, „The Religion of Socialism";

E. B. Bax, „The Ethics of Socialism";

Aveling E. a E. Marxová-Avelingová, „The Working Class Movement in America";

Lafargue, „The Evolution of Property";

E. B. Bax, „Outlooks from the New Standpoint";

Hyndman, „Commercial Panics of the 19th Century";

Engels, „The Condition of the Working Class in England in 1844"*;

Engels, „Socialism, Scientific and Utopian"**

atd.; i to jsou však věci velmi rozdílné hodnoty.

Menších propagačních brožur existuje spousta *velmi* různého obsahu, některé celkem dobré, jiné naprosto špatné, ty se těžko dají získat v knihkupectvích. Většinou je vydala Sociálně demokratická federace[12] a Fabiánská společnost[13].

* „Postavení dělnické třídy v Anglii v roce 1844".
** „Vývoj socialismu od utopie k vědě".

Podobný časopis jako „Neue Zeit“ tu nemáme. Socialistické týdeníky jsou:

„Justice“ (orgán Sociálně demokratické federace), vydavatel H. Quelch, 37a, Clerkenwell Green, E. C., Londýn;

„Workman's Times“, 59 Tile St., Manchester (Manchester Labour Press Society — Manchesterské dělnické tiskové sdružení).

To jsou zhruba všechny informace, které Vám mohu dát. Obávám se však, že ti Angličané, s nimiž se setkáváte ve Wiesbadenu, se sotva budou hodit za kandidáty pro naši stranu.

S veškerou úctou Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 20. března 94

Milý Victore,

nedávno ses mě ptal na překlad toho článku v „Critica Sociale" o situaci v Itálii atd.[266] Louise odpověděla ihned mým jménem na dopisnici, that you were welcome to do it*, a já jsem to za několik dní nato potvrdil v dopise na Tvou adresu[145]. Brzy nato přišel dotaz od K. Kautského, zda bych nebyl ochoten přenechat mu tu věc pro „Neue Zeit". Nato jsem mu odpověděl, že už jsi mu to vyfoukl.**

Od té doby však článek v „Arbeiter-Zeitung" *ne*vyšel, a to mě přivádí do nemilého postavení vůči K. Kautskému. Chtěl bych Tě proto požádat, abys mi sdělil, jak to s tím vypadá. Připadám si ovšem jako ta anglická bytná, která má jednak vdavekchtivou dceru, jednak německého podnájemníka, na jehož city lze působit, a která se ho hned při prvním pokusu o flirt ptá: jaké máte s mou dcerou úmysly? Ale mě snad omlouvá to, že je tu proti Tobě ta konkurence ze strany K. Kautského.

Tady se rychle blíží nové volby[279] a všechno, co se děje, souvisí s jejich přípravou. Liberálové jsou jako obvykle zbabělí. Musí vědět, že se mohou udržet, jen když se posílí politická moc dělníků, a přece úzkostlivě váhají, kolísají a uhýbají. Ani výrazné rozšíření volebního práva, ani zrušení censu, který ztěžuje volitelnost tím, že kandidát hradí *všechny* náklady na volby a že poslanci nedostávají diety, ani umožnění kandidatury *třetího* kandidáta (vedle kandidátů obou oficiálních stran) v užších volbách. Přitom se má odstranit Sněmovna lordů, ale nepodniká se nic pro to, aby se

* že je Ti k dispozici.

** Viz tento svazek, str. 230.

vytvořila Dolní sněmovna, která by k tomu měla odvahu a byla schopná to provést. Naproti tomu toryové dělají jednu hloupost za druhou, za dva roky udělali z celého parlamentu frašku pod záminkou, že chtějí sprovodit ze světa Home Rule[76], s liberály, kteří si to dali líbit, zacházeli přímo hanebně a pokračují v tom i teď, jak dokázal včera večer Randy Churchill[280], třebaže je to vzhledem k blížícím se volbám nebezpečné a mělo by to velmi otřást důvěrou mírumilovného [?]* britského šosáka v konzervativce. Také Salisbury se pokusil při projednávání zákona o obecní samosprávě[63] doběhnout své unionistickoliberální spojence[121] Devonshira a Chamberlaina a využít je k prosazení ryze toryovských opatření, takže ani tato aliance už není tak pevná, jako bývala. Zkrátka, všechno je to pěkně zamotané a zatím se dá těžko říci, jak to bude probíhat.

Gratuluji Ti k tomu, jakým způsobem jsi uspal tu generální stávku, a rovněž k Tvým článkům o koaliční volební reformě[281] a o celkové situaci v Rakousku. Zejména článek v čísle ze 6. t. m. byl výborný. Nepochybuji ani na okamžik, že průběh vašeho sjezdu[255] bude skvělý, pozdravuji všechny přátele, i Augusta a Paula Singera a Gerische, jestli tam přijedou.

Mnoho pozdravů od Louisy a od

Tvého

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* takto v dopise otištěném v knize.

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn, 20. března 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane,

dnes jsem Vám poslal *doporučeně* archy čís. 1—6 (do str. 96) III. dílu*, tj. větší část I. oddílu. Pokračování pošlu, jakmile je dostanu.

Vaše dopisy ze 4. a 23. listopadu a z 24. února jsem dostal. Odpovím na ně, jakmile budu mít trochu času.

S veškerou úctou

Váš
L. K.[282]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Kapitálu".

Engels Panaitu Mușoiu

do Bukurešti[283]

Londýn 20. března 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážený soudruhu,

byl jsem nějakou dobu mimo Londýn,[265] a tak jsem dosud nemohl odpovědět na Váš dopis z 24. února, který jsem v pořádku dostal, stejně jako „Manifestul comunist" a „Socialism utopic și socialism științific", za které Vám co nejsrdečněji děkuji. Neznám bohužel ještě natolik rumunsky, abych mohl posoudit záslužnost Vašeho překladu, chtěl bych Vás však varovat, abyste při zpracování německých děl nevycházel z jejich francouzského překladu.

Nedostatek času mi bohužel nedovoluje, abych vyhověl Vašemu přání a napsal předmluvu k novému vydání. Dokončuji právě III. díl Marxova „Kapitálu", a protože tisk pokračuje rychle, musím všechen svůj čas věnovat konečné úpravě zbývajícího rukopisu, aby tisk nevázl.

Se srdečnými pozdravy

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

115

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 21. března 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Sorge,

dnes Ti s díky vracím jako *doporučenou* knižní zásilku „*Svatou rodinu*", která šťastně prodělala pouť do Říma.*

Baxovu a Morrisovu knihu a berlínské Bernsteinovo souborné vydání Lassalla Ti pošlu v balíčku hned po velikonocích.

Právě tu byla teta Mottelerová s Gertrudou Liebknechtovou, která se podle všeho u ní prozatím ubytuje. Jaké s ní má Liebknecht úmysly (ona říká, že si přál, aby se vrátila), to je tajemství, patrně i pro něho samotného. Jeho nejstarší dcera, paní Geiserová, žije také ve velmi špatných poměrech, a jeho žena a Gertrud se mají rády jako pes a kočka. Ani si nemyslím, že zrovna on trval na tom, aby se vrátila.

Všiml sis ve „Vorwärts" románu „Helena" od staré paní Kautské? Uvádí na scénu spoustu žijících soudruhů, mj. Mottelera a jeho ženu, je to špatná napodobenina bulvárních románů Gregora Samarova** (špicla Medinga). Jsem zvědav, jestli to tak klidně projde, trochu se divím, že to „Vorwärts" přijal; fejeton tam cenzuruje matička Natalie Liebknechtová.

Kalendáře „Pioniera" jsem s díky obdržel.

Tady všechno rychle spěje k rozpuštění parlamentu. V nových volbách[279] bude kandidovat víc dělníků než kdykoli dříve, ale zdaleka ne dost, a nejsem si jist, zda jich celá řada zase nekandiduje za toryovské peníze. Liberálové stejně jako toryové se zuby nehty drží nepřímého censu, který ztěžuje volitelnost tím, že kandidáti

* Viz tento svazek, str. 208—209.

** V rukopise: Samarina.

nesou veškeré náklady na volby — od 100 liber št. minimálně do 400 až 600 liber št. a někdy dokonce i víc jen za *úřední* výdaje, volební místnosti atd. Když se přitom dělníci dostanou do spárů Championovi, který jim nabízí 100 liber št. za každý volební obvod (peníze dostal od majitele továren na mýdlo Hudsona), nemají liberálové důvod ke stížnostem. Vůbec jdou do voleb s pozoruhodně tvrdošíjným podceňováním situace. Tváří se, jako by chtěli zrušit *Horní sněmovnu*, ale brání se tomu, aby byla *Dolní sněmovna* změněna (posílením moci dělníků) tak, aby byla s to sama něco takového podniknout. Naproti tomu toryové si počínají tak hloupě jako dosud nikdy, a to znamená hodně. Už dva roky se jak v Dolní, tak v Horní sněmovně chovají přímo hanebně k liberální vládě; liberálové si to dali klidně líbit a šosák, který masově přešel ke konzervativcům, se z toho radoval, protože se to dělo pod záminkou odstranění velezrádné a vlastizrádné vlády Home Rule[76] a zákona o Home Rule. Teď však v tom pokračují i při závažných anglických opatřeních, a to by mohlo mírumilovného šosáka přece jen dohřát. Takže je to všechno velmi nejisté a výsledky nových voleb budou určitě překvapující: za všech okolností posílení dělníků a pro liberály nutnost udělat dělníkům další ústupky.

V Rakousku, v Belgii, v Holandsku je rovněž na pořadu dne volební reforma, brzy nebude jediný evropský parlament, v němž by nebyli dělničtí zástupci. V Rakousku to probíhá velmi dobře. Adler vede hnutí neobyčejně obratně, sjezd[255] v neděli přinese další úspěchy.

Až bude u vás trochu urovnána ta záležitost s celním tarifem[232] a až bude zrušeno clo ze surovin, krize patrně poleví a výrazně se projeví převaha amerického průmyslu nad evropským. Teprve pak to začne být tady v Anglii vážné a půjde to rychle.

S prvními dvěma třetinami 3. dílu* jsem byl hotov rychleji, než jsem očekával, a protože tisk postupoval rychle (už tu mám 12 archů ke korektuře), musel jsem napsat tu stručnou noticku**. Třetí třetina není ještě celá definitivně zredigována, dám se do toho příští týden.

* „Kapitálu".
** „Třetí díl ‚Kapitálu' Karla Marxe".

Louise Kautská Ti poslala oznámení, že se provdala za MUDr. L. Freybergera z Vídně. Je to mladý lékař, kterého podle mého názoru čeká významná vědecká kariéra, provádí lékařskou praxi ve zdejších nemocnicích. Zatím se nastěhoval k nám, takže Louisina adresa je až na příjmení nezměněna.

Tvůj

B. Engels

Louise i já srdečně pozdravujeme Tebe a Tvou ženu.
Se zdravím je to doufám lepší.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 22. března 1894

Milý Victore,

psal jsem Ti předevčírem*. Včera Ti psala Louise „doporučeně" do Kopernikovy ulice.

Tvoje zprávy o tom, jak to u vás vypadá, nás velmi potěšily. Méně už Tvoje vyhlídka na letní byt v „místnostech pod uzavřením"[284], o které jsme už něco věděli z „Arbeiter-Zeitung" ♂ (na rozdíl od „Arbeiter-Zeitung"♀)[285]. O situaci tady jsem psal předevčírem.

S tím mizením dopisů adresovaných na Tebe je to už ale přece jen zlé. Když Ti Louise včera napsala, snažili jsme se, pokud to šlo, vzpomenout si, jaké dopisy posílala do Vídně. Byly to:

1. V polovině prosince poslala článek o „ženských továrních inspektorech" pro Adelheid Dworzakovou, zároveň různé noticky pro „Arbeiter-Zeitung" ♂ — Adelheid píše, že dopis nedostala.

2. Krátce před vánoci psala Louise *Tobě*, žádala o nějakou informaci v souvislosti s doktorem, kterého jsi doporučil Tussy.

3. V lednu psala *Tobě*, žádala Tě mimo jiné, abys mě omluvil u své ženy, že mi není dobře.

4. Koncem ledna, když tu byl Lafargue a když se u nás sešel s Burnsem, o jeho návštěvě a o situaci v Anglii vůbec — byl to Louisin dopis *Tobě*.

5. V únoru psala *Tobě*, abys klidně použil mého článku v „Critica Sociale"[286].

6. a 7. Dva její dopisy Tobě z Eastbournu, mezi 9. únorem a 1. březnem.

* Viz tento svazek, str. 241—242.

8. Psala *Schacherlovi*, na adresu „Arbeiter-Zeitung", že článek[286] nemůže poslat hned.

9. Pak 4. března psala Tobě a žádala o zasílání „Arbeiterinnen-Zeitung" na adresu dr. Bonnier, 19, Regent st., Oxford; dopis obsahoval také sdělení o Jaurèsovi a o socialistické frakci ve francouzské sněmovně.

Dopisy Tobě byly adresovány jednak do redakce „Arbeiter-Zeitung", jednak do Tvého bytu, obojí však, jak se zdá, stejně pravidelně mizelo. Naproti tomu ostatní Louisina vídeňská korespondence, i s plynárenskými dělníky, docházela stejně pravidelně a odpovědi také.

Tvůj osmistránkový dopis Louise také *ne*došel.

Zkusíme to tedy teď načas s *doporučenými* dopisy. Možná že by se hodila nějaká krycí adresa ve Vídni.

Přikládám, jak sis přál, pár řádek* pro sjezd.[255] Pozdravuj prosím ode mne co nejsrdečněji všechny přátele, i berlínské. Také Louise a Freyberger srdečně pozdravují.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* „Čtvrtému rakouskému sjezdu strany".

Engels Pablu Iglesiasovi

do Madridu

(Koncept)

[Londýn 26. března 1894]

Milý příteli Iglesiasi,

Tvůj dopis z 24. listopadu jsem obdržel včas a hned na začátku své odpovědi prohlašuji, že toto bude můj poslední dopis, jestliže trváš na tom, že mi budeš vykat. Mám opravdu všechny důvody být uražen tím, že se vzpíráš oslovovat mě tak, jak je to obvyklé mezi starými internacionalisty a spolubojovníky, tak, jak mě oslovoval v roce 1872 Anselmo Lorenzo a jak mě oslovuje tolik soudruhů, starých i mladých.* Tolik k tomu *Ty!*

Budu pokračovat francouzsky, nepsal jsem španělsky přes dvacet let, takže by mi napsání španělského dopisu trvalo celý den. Promiň prosím!**

Tedy: Velmi mě mrzí, že jsem v Curychu propásl příležitost se s Tebou setkat.[98] Když jsem v sobotu ráno šel do Tonhalle, přicházelo za mnou do restaurace — ještě než jsem vešel do sálu — mnoho přátel. Prosil jsem skoro všecky, aby vyhledali španělskou delegaci a řekli Ti, že Tě očekávám; nikdo však nepřišel. Po skončení kongresu mě ujišťovali, že Tě určitě uvidím na parníku. Marně jsem Tě však hledal, a teď už vím proč: v neděli mi nikdo nedovedl říci, kde jsi ubytován, stále mi říkali, že jsi už odjel, a tak jsem se vzdal naděje, že bych Tě mohl nalézt. Velmi mě to mrzelo, protože jeden z důvodů, a ne poslední, proč jsem jel do Curychu, byla

* V konceptu je dále škrtnuto: francouzských, německých, rakouských, švýcarských atd.

** V rukopise je začátek dopisu napsán španělsky, dále dopis pokračuje francouzsky a poslední odstavec dopisu je opět španělsky.

vyhlídka, že se tam setkám tváří v tvář se svým starým přítelem Iglesiasem a že mu stisknu ruku.

Děkuji Ti za pravidelné zasílání „El Socialista", který rád čtu vždycky v sobotu večer a z něhož se s uspokojením dovídám, že pozvolna rozšiřujete své odbočky po celém Španělsku, že v baskických provinciích vyrůstá socialismus na troskách karlismu a že se ke hnutí začínají přidávat vzdálené provincie Galicie a Asturie. Mnoho zdaru!

Co se týče anarchistů, sprovodí se pravděpodobně co nejdřív ze světa sami. Tahle prudká horečka, tahle série nesmyslných atentátů, koneckonců placených a vyprovokovaných policií, může jedině odhalit i buržoům, že je to propaganda šílenců a agentů provokatérů. I buržoazie nakonec uzná, že by bylo nesmyslné platit policii a prostřednictvím policie anarchisty, aby vyhazovali do povětří právě ty buržoy, kteří je platí. A jestliže se právě teď vystavujeme nebezpečí, že i my zakusíme reakci buržoazie, nakonec vyhrajeme, protože se nám tentokrát podaří názorně dokázat kdekomu, že mezi námi a anarchisty je propastný rozdíl.

Tady hnutí pokračuje dost pomalu. Masy dělníků nesporně silně tíhnou k socialismu. Ale historické podmínky v Anglii jsou takové, že tato tendence vyvolává u vůdců hnutí spoustu různých vzájemně se křížících a dokonce vzájemně se potírajících proudů. Také tady, stejně jako ve Francii, se nedosáhne jednoty, dokud nebude v parlamentu sedět větší počet socialistických poslanců; dnes jsou to jen dva — to znamená jeden navíc, anebo přinejmenším o jednoho méně.

V Itálii se situace stává kritickou a revoluční. Posílám Ti „Critica Sociale" s článkem, který jsem napsal na žádost přátel z Milána.[266]

V Německu pokračuje vývoj normálně. Je to dobře organizovaná a ukázněná armáda, která každým dnem roste a jistým a neochvějným krokem se blíží k svému cíli. V Německu si můžeme téměř vypočítat den, kdy* nám státní moc padne do rukou.

Zatím bych Tě chtěl upozornit na Rakousko. Tam se připra-

* V konceptu škrtnuto: budeme jedinou stranou schopnou.

vuje velký boj. Vládnoucí třídy, feudální šlechta i buržoazie, melou z posledního. Volební reforma je už nevyhnutelná. Snaží se to zařídit tak, aby dělnická třída neprosadila do sněmovny příliš mnoho svých zástupců. Ale dělníci jsou odhodláni*, donutí buržoazii ustupovat krok za krokem, dokud nepřistoupí na všeobecné hlasovací právo. Po Curychu jsem navštívil Vídeň; podle toho, co jsem viděl, mají rakouští socialisté velkou budoucnost.

Když jsem dospěl až sem, dostal jsem Tvůj dopis z 22. března. Lituji, ale nemohu Ti poslat pár řádek k 1. máji — právě dokončuji závěrečnou redakci 3. dílu Marxova „Kapitálu" a považuji za svou povinnost odmítnout *jakoukoli* spolupráci jak k 18. březnu, tak k 1. máji. A to, co jsem odmítl Francouzům, Němcům, Rakušanům atd., nemohu udělat pro vás.

Srdečně Tě objímám

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny
a ze španělštiny

* V konceptu škrtnuto: získat volební právo.

Engels Benno Karpelesovi

do Vídně

Londýn 29. března 1894
122, Regent's Park Road N. W.

Vážený pane,

obdržel jsem Váš ctěný dopis z 19. t. m. (poštovní razítko Řím) a právě jsem také dostal první část prvního dílu Vaší knihy[287], za kterou Vám co nejsrdečněji děkuji.

Už rozvržení Vaší práce samo nejlépe dokazuje, nakolik pokročila věda i samy události od roku 1845, kdy vyšla práce z mých mladých let, o které se s takovou úctou zmiňujete, kterou však podle mého názoru značně přeceňujete. Už to, že bylo možné pustit se do takového výzkumu, zahrnujícího všechny, i zdánlivě naprosto bezvýznamné okolnosti, které mají vliv na zkoumanou otázku, a že to mohl podniknout soukromník, už to je obrovský pokrok. Kéž se Vám podaří uskutečnit svou práci plně podle záměru, a tak podat obraz celkové situace početného a velice zajímavého dělnického obyvatelstva, obraz, jaký dosud nemáme!

S veškerou úctou

Váš oddaný
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Johnu Hunteru Wattsovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 3. dubna 94

Vážený soudruhu,

jsem Vám i soudruhům ze Sociálně demokratické federace[12], jejichž city vůči mně vyjadřujete, velmi zavázán za poctu, kterou mi prokazujete pozváním, abych u Vás přednášel. Musím však bohužel odmítnout. Moje práce pro naši společnou věc spadá do jiné oblasti, v níž — jak se domnívám — mohu víc prospět a která zabírá všechen můj volný čas. Kdybych někdy začal přednášet (a v tomto oboru mám nadto velmi málo zkušeností), neměl bych už přesvědčivý důvod odmítat jiná pozvání, a pak bych se musel úplně vzdát své nynější práce. Proto jsem se vždycky bránil všem podobným pozváním z Fabiánské společnosti[13], Nezávislé dělnické strany[11] a z jiných organizací; jedinou výjimku jsem letos udělal u starého komunistického spolku[30], a to proto, že jsem už padesát let jeho členem.

Pokud však jde o Sociálně demokratickou federaci, je tu ještě jedna okolnost. Jistě si uvědomujete, že „Justice", oficiální orgán Sociálně demokratické federace, měl po léta, až donedávna, ve zvyku obviňovat mě ze všech možných přečinů. Tato obvinění, většinou mlhavé narážky na tajemné zločiny, „Justice" nikdy blíže nedefinovala, nikdy se nepokusila je dokázat, a přesto je nikdy neodvolala.*

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Z poslední části konceptu, v níž je hodně škrtnutých a nečitelných míst, je možno rekonstruovat asi tolik: Jsem proto nucen uvážit, zda za těchto okolností není mou povinností vůči sobě samému zdržet se toho, abych vystoupil jako řečník v sále Sociálně demokratické federace, a dále, zda by moje vystoupení v této funkci nebylo nevítané velké části, možná dokonce většině těch, jimž ten sál patří.

120

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 11. dubna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

Tvůj milý dopis přichází právě včas. Dnes ráno jsem se chystal psát Paulovi, a teď mám dobrou záminku, abych změnil adresáta dopisu. Právě jsem přečetl Tvůj překlad v „Ère nouvelle" a byl jsem úplně okouzlen.[242] Je čtivější než originál, pro eventuální nové vydání bych navrhl jen dvě nebo tři malé změny.

To mě přivádí rovnou k tomu libertairovi, bohužel ne libertinovi!* — Dühringovi.[288] Milá holčičko, Tys ukázala, co dovedeš! Dohodni se s Bonnetem, jak Ti to bude nejlépe vyhovovat. V případě, že *rukopis bude procházet Tvýma rukama*, je všechno v pořádku a rád ho zreviduji — samozřejmě jak mi to dovolí čas; dovoluje mi ale bohužel velmi málo a nezdá se, že by se to zlepšovalo, naopak!

Přál bych si však, abys mohla své nadání a svou energii vynakládat na jiné práce, které přinášejí tomu, kdo je koná, nejen uznání, ale také peníze na ruku. Nebylo by možné dohodnout se na něčem takovém s Carrém?

Posílám Ti číslo „Rheinische Zeitung", vydávané, jak možná víš, velkým Carlem Hirschem (od 1. dubna). Neposílám Ti to ale jako ukázku jeho učených výlevů, nýbrž proto, že je tam zpráva o návrhu, který podal v říšském sněmu *hrabě Kanitz*,[289] vynikající lumen mezi pruskými junkery, o nichž Hermann Wagener, jejich teoretický mluvčí, říká, že jsou volové buď od narození, nebo ze zásady. Tento návrh, přednesený v zájmu východoněmecké pozemkové aristokracie, *je téměř doslovně totožný s Jaurèsovým návrhem*,** který

* zastánci svobody, bohužel ne svobodomyslnému.
** Viz tento svazek, str. 236–237.

měl socialistům na celém světě ukázat, jak mají využívat své pozice v parlamentu v zájmu dělnické třídy a rolnictva. Týž hrabě Kanitz nedávno vyhlásil nový způsob, jak zaplatit staré dluhy tak, aby z toho měla Německá říše prospěch: prodejte všechny své zlaté mince a nahraďte je asi 4 miliardami stříbrných mincí, což vynese 2 miliardy čistého zisku (stříbro se nakupuje za 28 pencí unce a jako peníze stojí 60 pencí unce), a tak se říšský státní dluh sprovodí ze světa. Kdybych chtěl být zlomyslný, zeptal bych se pana Jaurèse, zda na oplátku za to, že Kanitz převzal jeho návrh týkající se obilí, nepřevezme Kanitzův návrh týkající se stříbra, který vypadá stejně socialisticky a jemuž se z ekonomického hlediska nedá rovněž nic vytknout. Chci však být velkomyslný, i vůči Jaurèsovi, a nechám ho na pokoji, ale naši francouzští soudruzi — musím to znovu opakovat — by se měli na návrhy svých spojenců z řad bývalých radikálů* opravdu trochu lépe podívat, a ne je slepě přijímat. Pár dalších takových kopanců, a jejich pověst jako politických ekonomů bude velmi ohrožena.

„Řeč o svobodě obchodu" existuje jen v *jednom* výtisku, který jsem náhodou získal pomocí jednoho katalogu antikvárních knih. Kdyby se ztratil, celá ta věc, alespoň ve francouzském originálu, by byla *navždy* ztracena. Nemohu jej poslat, nebudu-li mít bezpečnou záruku, že se to neztratí. Dnes večer mám dostat novou *poštovní příručku* s nejnovějšími informacemi o mezinárodních dohodách o poštovním pojištění; jsou-li tato opatření dostatečná, pošlu Ti to ihned, jinak budu hledat jinou možnost. Nové vydání by ovšem bylo ve všech směrech žádoucí.[290] Zatím Ti pošlu další výtisk anglického překladu vydaného v Berlíně.[291]

Neměl jsem opravdu čas přečíst si Sorelovu „Métaphysique". Mám hrozně moc práce; vězím až po uši v pozemkové rentě (III. díl**), s níž mám spoustu potíží, protože Mouřenínovy tabulky jsou téměř všechny chybně propočítané — vždyť víš, jaký byl génius na cifry — a musí se počítat znovu. A 16 archů je už vytištěno, takže se zbytkem rukopisu se musí pospíchat. K tomu je horko — stejně jako u Vás v Le Perreux. *Stojí* ta Sorelova studie za to?

* Viz tento svazek, str. 207—208.
** „Kapitálu".

Louise Ti děkuje za dopis a brzy Ti napíše; srdečně pozdravuje. Její manžel se tu stává známým jako anatom-preparátor; pracuje hodně pro anatomické muzeum při middlesexské nemocnici; ti zdejší neohrabanci nejsou s to dosáhnout v takových delikátních věcech vídeňské úrovně.

Je u nás Gertrud Liebknechtová, která se vrátila z Ameriky, ale moc se tam nezdokonalila.

Právě jsem si přečetl Paulův příspěvek ve „Vorwärts" — skvělý.[292] Tak dobrý, že ho nemohl pokazit ani berlínský překlad.

Stále Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. 3, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána[293]

Londýn, 12. dubna 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Turati,

posílám Vám poštou anglo-americké vydání řeči, kterou jste si přál (K. Marx, „Řeč o svobodě obchodu")[291], a německý překlad „Bídy filosofie", kde je tato řeč v dodatku. Francouzské znění bude přetištěno v pařížské „*L'Ère nouvelle*".[290] Tento francouzský text existuje jen v jednom exempláři, který vlastním já; kdyby se ztratil, nedá se nijak nahradit. Takže ještě nevím, jak ho dopravím do Paříže; kdybych ho tu dal opsat, trvalo by to příliš dlouho. Mám však své zkušenosti s poštou, a proto jí nechci svěřit originál.

Druhý díl „Kapitálu" vyšel stejně jako první v Hamburku u *Otty Meissnera* roku 1893 (2. vydání), stojí myslím 6 marek. V září tam vyjde také třetí díl k velké radosti proslulého Achilla Lorii; tento šarlatán prohlásil, že Marx tento třetí díl vůbec nenapsal a že na něj čtenáře neustále odkazoval, jen aby si z nich dělal legraci![294]

Pozdravujte prosím paní Kulišovovou ode mne a od paní Freybergerové (dříve Kautské, provdala se nedávno za jednoho zdejšího mladého rakouského lékaře).

S přátelským pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Henry Williamu Leeovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 16. dubna 94

Vážený soudruhu,

jak Vy, tak ti, kdo přišli na myšlenku, že bych mohl u vás přednášet,[295] si museli uvědomit, že jsem dosud zásadně nikde nepřednášel. Ale nehledě na to, moje postavení vůči Vám, a rozumím-li správně Vašemu dopisu, vůči Sociálně demokratické federaci[12], je zvláštní.

Je vyloučeno, abyste nevěděl, že po dlouhou řadu let a ještě poměrně donedávna „Justice", orgán Sociálně demokratické federace, mě neustále napadala a obviňovala ze všeho možného. Ačkoli se nikdy nikdo nepokusil tato obvinění dokázat, nebyla nikdy odvolána a Sociálně demokratická federace se nikdy nedistancovala od odpovědnosti za to, co „Justice" napsala. V důsledku toho jsem byl nucen držet se naprosto stranou od Sociálně demokratické federace a nevidím důvod, proč bych měl změnit svůj postoj, dokud tato překážka nebude úplně odstraněna.

S úctou

H. W. Lee,
tajemník Sociálně demokratické federace

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels redaktorovi francouzských socialistických novin[296]

(Koncept)

Londýn 24. dubna 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážený občane,

dostal jsem Váš dopis z 20. t. m.; velmi lituji, ale je naprosto nemožné, abych Vám dodal článek pro prvomájové číslo vašich novin.

Předně mi právě není docela dobře. Ale i kdybych byl úplně zdráv, nemohu pro naléhavou práci, jíž se právě zabývám (vydání 3. dílu Marxova „Kapitálu") a kterou nemohu přerušit, spolupracovat na jiných literárních záměrech. Upozornil jsem na to včas naše přátele, s nimiž si dopisuji, a žádal jsem je, aby mě laskavě omluvili. A to, co jsem oficiálně odmítl našim přátelům ve Španělsku, v Rakousku atd., nemohu — jak jistě chápete — udělat pro Vás.

Přeji mnoho úspěchů vašim novinám a členům redakce posílám bratrské pozdravy.

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Carlu Eberlovi

do Barmenu[297]

Londýn 24. dubna 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Vážený soudruhu,

Váš dopis z 21. m. m. a rovněž album Barmenu, které jste mi laskavě zaslal, jsem dostal před několika dny a prosím Vás, abyste barmenskému sociálně demokratickému spolku a zejména tomu, kdo pořídil album, vyslovil můj srdečný dík za tento milý dárek, který mě nejen potěšil, ale je pro mne i poctou. Bylo pro mne vskutku neobyčejným požitkem vidět ty obrovské změny, k nimž došlo za těch dvacet let, kdy jsem v Barmenu nebyl. Už se tam vůbec nevyznám. Kromě nádraží a jedné starší strany Wertherových hradeb se nikde na obrázcích nedovedu správně orientovat. Dokonce i pohled fotografovaný z Neuenwegu, který přece může být vzdálen nanejvýš pár minut od Bruchu, je mi úplně cizí. Jen náš starý dům se nezměnil.

I když jsou to potěšující důkazy převratu, který změnil Barmen z malého šosáckého hnízda z doby mého mládí ve velké průmyslové město, přece jen mě nejvíc těší, že se tam také ke svému prospěchu značně změnili i lidé. Neboť kdyby tomu tak nebylo, zastupoval by ještě dnes Barmen v říšském sněmu nějaký zarytý konzervativec, nějaký pesimistický „lepší člověk", po sociálně demokratickém spolku by nebylo ani potuchy a barmenské dělníky by ani ve snu nenapadlo poctít mě tímto albem. Naštěstí ale odpovídá té revoluci v zevnějšku města také revoluce v hlavách dělníků a ta je nám zárukou ještě daleko mohutnější a rozsáhlejší revoluce v celém světovém pořádku.

S upřímnými pozdravy

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 11. května 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

jen pár řádek.

Byly obtahy „*Řeči o svobodě obchodu*“[290] poslány do Milána? Jestliže ne, postarej se prosím Tě, aby byly *ihned* odeslány. Turati uveřejnil v „Critica sociale“ text, který je ruský překlad něčeho, co bylo uděláno podle něčeho německého a navíc tak zkráceno, že je to všechno možné jen ne Mouřenín.[291] A teď hrozí, že to vydají jako brožuru. A jestliže nedostanou brzy francouzský text, nemohu jim kvůli tomu ani šlapat na paty, protože dělají, co dovedou.

Jistě bude možné přimět naše francouzské přátele, aby alespoň jednou jednali v obchodní záležitosti jak se sluší a patří.

Právě jsem se vrátil z města, odkud jsme vypravili *poslední* část rukopisu III. dílu.*

Jestliže dostaneš „*Neue Welt*“ s „Vorwärtsem“ nebo některými jinými německými novinami, přečti si tam v čís. 18 „Aus finstern Zeiten“. Najdeš tam svého dědečka a babičku i Mouřenína k nepoznání změněné v romantickém příběhu; doufám, že to náležitě vychutnáš.

Louise Tě srdečně pozdravuje.

Pan Guesde se tu ani neukázal, ani nenapsal pár řádek omluvy. Les français sont si polis!**

Vždycky Tvůj
B. E.

* „Kapitálu“.
** Ti Francouzi jsou tak zdvořilí!

Ta *líná ženská** říká, že právě píše 30 dopisů tradeunionům atd. kvůli stávce v Rakousku, a říká, že by byla moc ráda, kdybys byla tady a mohla jí pomoci.

Avvocato Turati
Portici Galleria V. E. 23
Milan, Italia

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Louise Freybergerová.

Engels Filippu Turatimu

do Milána[298]

Londýn 11. května 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Turati,

posílám Vám *doporučeně* obtahy „Libero Scambio etc." spolu s anglickým vydáním, které si můžete ponechat.[291] Překlad mého úvodu je velmi dobrý až na několik míst obtížných z odborného hlediska; příslušné poznámky jsem připojil. Zato Marxova řeč — to, co vyšlo v „Critica Sociale" — to není překlad, to je resumé, které si netroufám dát do pořádku. Píšu znovu do Paříže,[145] aby Vám poslali francouzský originál, zatím si to laskavě porovnejte s anglickým zněním. Jestliže uveřejníte text podle „Critica Sociale", budou přicházet reklamace, že to není autorův text, že to je libovůle rovnající se téměř *falzifikaci* atd. atd., a já bych Vám bohužel nemohl nijak pomoci. Bude lepší, když se to udělá úplně znovu — není to dlouhé — než se vystavovat nebezpečí takových reklamací.

Váš oddaný
B. Engels

Louise Kautská-Freybergerová posílá paní Anně Kulišovové i Vám mnoho srdečných pozdravů, a já se k ní připojuji.

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 12. května 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Sorge,

včera jsme Ti poslali prostřednictvím firmy G. W. Wheatley & Co. (New York Address, U. S. Express Co. 49, Broadway) balíček s knihou Morrise a Baxe a s berlínským Lassallem v 50 sešitech[299]; doufám, že to brzy dostaneš. Dopravné *zaplaceno*. Zároveň jsme odeslali zbytek rukopisu 3. dílu* do Hamburku, a tak mi spadl kámen ze srdce. Nad posledními dvěma oddíly jsem se ještě „pořádně zapotil". Bude toho 60 archů, z toho 20 je už vysázeno.

Zpráva o šťastném návratu „Svaté rodiny" k Tvému krbu po té pozoruhodné odyseji mě velmi potěšila.** Naproti tomu mě velmi zarmoutila zpráva o Tvých očích. Doufám, že se poradíš s dobrým specialistou; když se včas zakročí, dá se mnoho zachránit. Posledních 15 let jsem také měl občas potíže s očima, řídil jsem se podle rady lékařů a docílil jsem toho, že teď nemám vůbec žádné obtíže, pokud nepíšu příliš dlouho při umělém světle.

V posledních dnech jsem byl nachlazen, a tak jsem si uvědomil, že jsem vlastně už starý člověk. Na co jsem se dříve mohl dívat jako na lapálii, to mě tentokrát položilo na týden na lopatky a nato ještě plných 14 dní drželo pod lékařským policejním dozorem. I teď si mám ještě asi 14 dní dávat pozor. Byla to mírná bronchitida a ta se u starých lidí nesmí nikdy podceňovat, zejména když si dřív — tak jako já — rádi a s chutí popili. Dávat si na sebe pozor, to mi ovšem nejde zrovna pod nos, ale Freyberger má konečně pravdu, když mi to předpisuje, a pak — pokud jde o dodržování

* „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 208—209 a 245.

příkazu — o to se stará Louise, která mě hlídá dvojíma, ba trojíma Argusovýma očima. Myslím, že jsem Ti už napsal,* že jsme v chodu naší domácnosti pokud možná nic nezměnili tím, že jsme mladého novomanžela vzali na stravu a byt; všechno dobře klape, ale bohužel jen tak dlouho, dokud je člověk zdráv; za celý svůj život jsem nebyl pod takovým lékařským komandem jako poslední 4 týdny; musím se koneckonců utěšovat tím, že je to všechno pro mé dobro.

V neděli odpoledne byl u nás pár hodin na návštěvě Dietzgen se ženou. Tussy tu bohužel nezastihl. Dal jsem mu doporučení k Bebelovi a Kautskému. Dietzgenovi jsou velmi příjemní.

Doufám, že Tvůj syn** si mezitím už zase našel místo; takový bystrý mladý člověk s obchodními zkušenostmi jako on, který teď v praxi ztratil asi různé iluze, by měl v Americe stát vždycky pevně na nohou.

Tady je všecko při starém. Sjednotit nějak dělnické vůdce není vůbec možné. Ale přesto jdou *masy* kupředu, sice pomalu a teprve se dopracovávají uvědomění, ale viditelně. Bude to tady probíhat jako ve Francii a jako předtím v Německu: jednota bude vynucena, jakmile bude v parlamentě sedět pár nezávislých dělníků (zejména ne zvolených s pomocí liberálů). Liberálové dělají všecko možné, aby tomu zabránili. Nerozšiřují 1) volební právo ani na lidi, kteří je — na papíře — mají už teď, naproti tomu dělají 2) voličské seznamy pro *kandidáty* ještě nákladnějšími než dosud, protože se musí sestavovat dvakrát do roka a výdaje na *správné* sestavení musí hradit kandidáti, resp. představitelé politických *stran* a ne stát; odpírají 3) výslovně přenesení nákladů na volby na stát nebo obec, dále 4) diety a 5) užší volby. Zachovávání všech těchto starých zlozvyků se rovná zákazu volitelnosti dělnických kandidátů ve $^3/_4$ a více volebních obvodů. Parlament má zůstat *klubem bohatých lidí.* A to v době, kdy se ze všech bohatých lidí, jimž vyhovuje status quo, stávají konzervativci a liberální strana *vymírá* a je stále víc závislá na hlasech dělníků; liberálové však trvají na tom, že dělníci mají volit *jen* buržoy, a ne dělníky, a rozhodně už ne nezávislé dělníky.

* Viz tento svazek, str. 247.
** Adolph Sorge.

Na to liberálové zajdou. Nedostatek odvahy je připravuje o dělnické hlasy v zemi, rozkládá jejich malou většinu v parlamentě, a neudělají-li v poslední chvíli *velmi smělé* kroky, jsou pravděpodobně ztraceni. Pak přijdou k veslu toryové a *provedou to*, co měli v úmyslu provést — a nejen slibovat — liberálové. A pak je nezávislá dělnická strana téměř jistou věcí.

Zdejší Sociálně demokratická federace[12] se s vašimi německo-americkými socialisty[300] dělí o tu čest, že jsou to jediné strany, které zredukovaly Marxovu teorii vývoje na strnulou ortodoxní víru, ke které se nemají dělníci dopracovávat na základě svého třídního cítění, ale kterou mají ihned a bez rozmýšlení spolknout jako článek víry. Proto obě strany zůstávají pouhou sektou a dojdou, jak říká Hegel, od ničeho přes nic k ničemu. Dosud jsem neměl čas přečíst si Schlüterovu polemiku s vašimi Němci, zítra se ale do toho dám, podle dřívějších článků ve „Volkszeitung" se zdá, že byl nasazen správný tón.

Pozdravuj srdečně svou ženu a pošli nám brzy lepší zprávy.

Srdečně Tě zdraví Tvůj

B. E.

Louise srdečně pozdravuje.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Borisi Naumoviči Kričevskému

do Weggisu

(Koncept)

[Londýn] 20. května 94

Vážený pane,

z Vašeho dopisu z 10. t. m. se dovídám, že jste přeložil do ruštiny a dal už do tisku moje práce o Rusku, které právě vyšly v Berlíně, stejně jako jste to učinil s jinými Marxovými a mými spisy.[301]

Jsem proto nucen Vás upozornit, že jak můj „Úvod k ‚Námezdní práci a kapitálu' " od Marxe (1891), tak výše uvedené práce jsou podle bernské konvence[236] můj literární majetek a jejich překlady do cizích jazyků v zemích, které přistoupily k této konvenci, nesmějí vyjít bez mého svolení. I když je otázka honoráře v takových případech u skutečných stranických podniků jen podružná nebo není vůbec důležitá, jsem přesto v zájmu věci nucen uplatňovat tato svá práva, neboť jinak bych byl spoluodpovědný za uveřejnění překladů pořízených neschopnými nebo nepovolanými osobami. A tím spíš jsem povinen to udělat, jestliže jsem se už zavázal vůči někomu jinému.

Ve straně bylo dosud — pokud je mi známo — zvykem i u děl, na která se bernská konvence nevztahuje, brát ohled na autora a vyžádat si jeho svolení. Naproti tomu u prací, které spadají pod bernskou konvenci, to není pouhá zdvořilostní formalita, ale jednoduše závazná povinnost překladatele. Vy jste to opominul; tímto proti Vašemu postupu protestuji a vyhrazuji si všechna svá práva.

Proti zveřejnění neschváleného ruského překladu svých prací o Rusku ze série „K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' "

protestuji tím spíš, že jsem právo na překlad těchto a jiných prací do ruštiny už zadal, a to paní Věře Zasuličové.

Tím je také definitivně vyřízen Váš dotaz týkající se mé předmluvy.

S úctou

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Georgiji Valentinoviči Plechanovovi

do Mornexu

Londýn 21. května 94

Milý Plechanove,

především Vás prosím, abyste mě ušetřil toho „Mistra" — jmenuji se prostě Engels.

Dále děkuji za Vaše informace. Napsal jsem doporučený dopis panu Kričevskému* a sdělil jsem mu, že jak „Úvod k ‚Наёмный трудъ и капиталъ' ", tak články o Rusku ze série „K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' " jsou podle bernské konvence[236] mým literárním majetkem a že k jakémukoli překladu je nutný můj souhlas; že jsem nucen v zájmu věci uplatňovat svá práva, abych zabránil překladům, které by pořizovaly osoby neschopné nebo nepovolané**; že tudíž bylo prostě jeho povinností vyžádat si ode mne předběžný souhlas, což neučinil; že tudíž *výslovně protestuji proti jeho postupu a vyhrazuji si všechna svá práva;* pokud se týče článků o Rusku, že protestuji tím spíše, že jsem se už zavázal, neboť jsem dal souhlas k ruskému překladu těchto a jiných prací paní Věře Zasuličové.

Uvidíme, bude-li i teď trvat na vydání té věci; v každém případě mi dejte vědět, zda ta věc vyšla, a pošlete mi jeden výtisk.

Protože také ohlašuje překlad „Эрфуртская программа" od Kautského[302], pokládal jsem za svou povinnost Kautského upozornit, jak si Kričevskij počínal vůči mně.[145] Nenapsal jsem mu nic z toho, co jsem se dověděl od Vás, ale zmínil jsem se, že tu není něco v pořádku, a chce-li o tom vědět něco víc, že se má obrátit na Vás.

Včera večer jsem očekával Mendelsona, ale dověděl jsem se,

* Viz tento svazek, str. 268—269.

** V originále doplněno německy (unbefugt).

že má nemocnou ženu. Budu-li mít čas, půjdu se za ním tento týden podívat.

Děkuji předem za výtisk Vašeho „Černyševského", už se na něj těším.

Tady to jde kupředu, i když pomalu a oklikami. Vezměte si třeba takového Mawdsleyho, předáka lancashirských textilních dělníků. Je to *tory*, v politice konzervativec, zbožný věřící. Před třemi roky byli tihle lidé zuřivě proti osmihodinovému pracovnímu dni, teď ho kategoricky požadují. V nedávno vydaném manifestu prohlašuje Mawdsley, který byl před rokem zarytým odpůrcem jakékoli samostatné politiky dělnické třídy, že se textilní dělníci musí zabývat otázkou svého přímého zastoupení v parlamentu, a jeden dělnický časopis v Manchesteru vypočítává, že lancashirští textilní dělníci jen v tomto hrabství získají dvanáct poslaneckých křesel. Všimněte si — do parlamentu se dostane tradeunion; ne třída, ale průmyslové odvětví si žádá zastoupení v parlamentě. Ale i to je pokrok. Napřed musíme dělnictvo vymanit ze závislosti na dvou velkých buržoazních stranách, dostat textilní dělníky do parlamentu, jako tam už máme horníky. Jakmile tam bude zastoupeno několik průmyslových odvětví, třídní vědomí se samo náhle probudí.

Nejkomičtější na tom je, že v témž manifestu požaduje Mawdsley bimetalismus, aby se udrželo prvenství anglického bavlněného zboží na indickém trhu!

Tihle angličtí dělníci s jejich pocitem domnělé národní nadřazenosti, s těmi jejich v podstatě buržoazními názory a hledisky, s tou jejich omezeností „praktického" pohledu, s těmi jejich vůdci silně nakaženými parlamentní korupcí — jsou opravdu k uzoufání. Ale přesto to jde kupředu. Jenomže ti „praktičtí" Angličané přijdou poslední, ale až přijdou, vloží na váhy velmi solidní závaží.

Pozdravujte ode mne Axelroda i jeho rodinu.

S přátelskými pozdravy Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvoboždenije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

[Londýn] 22. května 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Mendelsone,

dostal jsem dlouhý dopis od G. Plechanova, který obsahuje mnoho věcí, jež se Vás týkají, Vás a polského hnutí. Měl jsem v úmyslu dát Vám to přečíst minulou neděli, ale dověděl jsem se, že paní Mendelsonová je nemocná a že jste proto nemohl přijít. Jestliže se Vám to bude hodit, zajdu k Vám pozítří, ve čtvrtek, mezi 2 a 2.30 odpoledne s paní Freybergerovou, která by ráda navštívila paní Mendelsonovou.

S přátelským pozdravem

B. Engels

Vyřiďte naše poručení paní Mendelsonové; doufáme, že se jí vede už lépe.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels
Georgiji Valentinoviči Plechanovovi

do Mornexu

Londýn 22. května 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Plechanove,

včera, krátce nato, co jsem odeslal dopis pro Vás,* přišli ke mně Bernstein a Kautsky. Byl jsem nucen změnit své plány. Pokládal jsem za nutné — aniž jsem počkal na Vaše výslovné svolení — přečíst jim Váš dopis, aby mohli sami posoudit jednání Kričevského. Dojem, jaký to na ně udělalo, odpovídá myslím plně Vašim přáním. I když si člověk upřímně přeje zůstat neutrální ve vnitřních záležitostech a sporech mezi ruskou emigrací, je chování Kričevského pokud jde o překlad „O sociálních poměrech v Rusku"[301] neomluvitelné, když byl předem upozorněn, že překladu se ujala V. Zasuličová.** Tihle pánové si ostatně zajistili souhlas K. Kautského pro překlad jeho „Erfurtského programu";[302] ten se však domníval, že to bude vydáno v Rusku, neměl alespoň ani tušení, že to vyjde ve Švýcarsku.

Игнатьевъ je pseudonym, jak mi sdělil Kautsky, Helphanda (nebo nějaké podobné jméno), který žije ve Stuttgartu, patrně ho znáte. Protože ale nemám Kautského svolení, abych tuto informaci sdělil dál, prosím Vás, abyste ji považoval za přísně důvěrnou. Podle toho, co mi říkali Kautsky a Bernstein, zdá se, že Helphand je slušný člověk, který spíš nedopatřením než ze zlé vůle sedl na lep Jogichesovi.

S přátelskými pozdravy Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvobožděnije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 270—271.
** Viz tento svazek, str. 268—269.

Engels Borisi Naumoviči Kričevskému

do Weggisu

(Koncept)

Londýn 31. května 94

Panu dr. B. Kričevskému, Weggis.

Povoluji Vám rozprodat už vytištěné výtisky Vašeho ruského vydání „Námezdní práce a kapitálu" včetně mého úvodu a beru s uspokojením na vědomí, že jste upustil od vydání dalších mých prací.[301]

Děkuji Vám za dopis z 25. t. m., který je velmi cenným příspěvkem k charakteristice jistých proudů v ruské emigraci. Obsahu se nedotýkám, tím spíše, že Vy sám patrně nepočítáte s tím, že budete někomu imponovat těmi otřelými frázemi à la Něčajev, a že patrně sám cítíte, jak směšné je vydávat se za sociálního demokrata a chtít jednat jako anarchista.

Jestliže však říkáte: „že jsme nemohli mít *ani tušení*, že... jste právo na překlad už někomu zadal", tak jste si mohl tuto přímou nepravdu přece jen ušetřit. Už dávno před svým dopisem z 10. t. m. jste věděl, že V. Zasuličová a Plechanov připravují ruský překlad „O sociálních poměrech v Rusku"; vzhledem k charakteru těchto lidí a jejich dlouholetému přátelskému vztahu ke mně bylo samozřejmé, že se to nedálo bez mého svolení, a o tom jste rozhodně měl víc než pouhé „tušení".

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 1. června 1894

Vážený pane,

minulý týden jsem Vám poslal archy 7 až 16 III. dílu*; doufám, že jste je dostal.** Byly poslány *doporučeně*, na zadní straně jsem uvedl své jméno jako odesilatel (L. K.***).[303]

Potěšila mě Vaše zpráva, že „Očerki"[209] měly úspěch; doufám, že se tiskne nové vydání. Velmi rád bych našel německého překladatele této knihy, ale bohužel, většinu překladů z ruštiny do němčiny dělají dámy, a ty zpravidla nemají dostatečnou průpravu pro překlad ekonomického díla.

Srdečné díky za ruský „Původ" atd.[304], který jsem dostal; překlad, pokud jsem ho četl, je myslím velmi dobrý a také cenzura, jak se zdá, byla ke knize celkem dost shovívavá.

Archy byly odeslány dost pozdě, byla to však vina nakladatele†, který je dlouho zdržel. Číst korektury takové knihy je velmi těžké. V zaslaných arších najdete řešení otázky, jak se různé míry nadhodnoty vyrovnávají v jedinou průměrnou míru zisku, zákon sestupné tendence této míry zisku a jakým způsobem se obchodní kapitál podílí na rozdělování nadhodnoty. Končí to na 21. archu, kde začíná 5. oddíl: Štěpení zisku na úrok a „podnikatelský zisk"††, peněžní kapitál vůbec, bankovnictví a úvěr. Tento oddíl tvoří *plnou třetinu* knihy a dal mi mnohem víc práce než všechno ostatní. —

* „Kapitálu".
** Viz tento svazek, str. 288.
*** Louise Kautská.
† Otto Meissnera.
†† V anglickém originále dopisu doplněno v závorce ještě německy: Zins und „Unternehmergewinn".

Poslední třetinu tvoří VI. oddíl: Pozemková renta, a VII.: Tři druhy důchodu: renta, zisk (úrok) a mzda.

Poslední část rukopisu je v tisku. Teprve teď však vidím, jak obrovská spousta práce mě čeká, protože jsem musel odkládat všechno, co nebylo naprosto nezbytné, abych dokončil 3. díl. To by mělo být pro mne také omluvou, proč se teď nedotýkám některých ekonomických otázek, o nichž jsme spolu dříve diskutovali. Myslím si, že za dané situace máme oba spoustu práce, a tu diskusi necháme raději na jindy.

S upřímnými pozdravy

Váš

L. K.

Svazky o průmyslovém a agrárním vývoji v Rusku (chicagská výstava)[305] jsem dostal. Srdečné díky. Jsou opravdu velmi užitečné, zejména srovnají-li se s nimi „Očerki".

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[275]

Londýn 2. června 94

Milý Lafarguu,

přikládám šek na 20 liber št. Potvrďte mi prosím příjem.

Poslední kus rukopisu 3. dílu* je v tiskárně. Uf! Ale s korekturami mám pořádnou dřinu; vyžaduje to neustálou, nepřetržitou pozornost, a to je únavné! Navíc Meissner tiskne v dost lajdácké tiskárně, což mi ještě přidělává práci. Kromě toho se teď u Dietze tiskne třetí vydání mého „Anti-Dühringa", takže mi jistě věříte, že jsem doslova zavalen korekturami.

Vaše líčení socialistické módy ve Francii mě opravdu pobavilo. Ale mohlo by to být najednou vážné. Kdybyste měli solidní a silnou armádu, jakou tvoří v Německu 2 milióny voličů, dobrá, pak by to vyvážilo zmatenou masu nových stoupenců. Ale se stranou rozdělenou na marxisty, blanquisty, allemanovce, broussisty a různé další -isty, nemluvě ani o exradikálech à la Millerand, kteří ve sněmovně ovládají všechny ostatní, je těžké říci, kam vás tahle nová móda zavede. Vy to srovnáváte s boulangismem[306] — boulangismus několik měsíců hýřil a skončil v bahně a hanbě. Je skoro jisté, že v takovém hnutí převládnou frázisté à la Jaurès, kteří si už osobují právo mluvit ve sněmovně sami vaším jménem. Dnes jim naslouchá sněmovna, kde nutí naše lidi mlčet, zítra jim bude naslouchat celá země.

Je však možné, že to všechno nedopadne tak špatně, a dokonce možná i dobře; mezitím ale zažijete pěkné věci; a tak blahopřeji nám všem, že máme v Německu solidní bojový sbor, jehož

* „Kapitálu".

akce rozhodne boj. Ta socialistická mánie, která se u vás projevuje, může vést k rozhodujícímu střetnutí, v němž zprvu zvítězíte; takovou eventualitu umožňuje jednak revoluční tradice vaší země a jejího hlavního města, jednak charakter vaší armády, která byla po roce 1870 reorganizována na lidovější základně. Má-li však být vítězství zajištěno, mají-li se zhroutit základy kapitalistické společnosti, budete potřebovat aktivní podporu silnější, početnější, zkušenější, uvědomělejší socialistické strany, než jakou máte. Tím by se splnilo to, co jsme už mnoho let předvídali a předpovídali; Francouzi dají znamení, zahájí palbu a Němci rozhodnou bitvu.

Prozatím k tomu máme ještě daleko a jsem moc zvědav, jak se ta entuziastická motanice kolem vás rozmotá.

Dokonce i Carl Hirsch v „Rheinische Zeitung" si povšiml, že za celým tím povykem kolem Turpina jsou jen burzovní spekulanti.[307] Jen anglický tisk má zakázáno to napsat, a tak se tváří, že v tom vidí prostě záležitost vysoké a nízké politiky. Tady lidé dobře vědí, že za každou velkou politickou aférou je v pozadí burza a kšeftaři — a právě proto je přísně zakázáno to napsat. Protestantské buržoazní pokrytectví. Vezměte si Jabeze Balfoura, Mundellu, který se právě vzdal svého ministerského křesla, a z pádných důvodů, sira J. Fergussona a sira J. Gorsta, kteří jsou v tom také namočeni a kteří se pravděpodobně znemožnili pro jakýkoli příští toryovský kabinet.[308]

Nedávno sem přijel Kautsky, byl u nás čtyřikrát. Louise a její manžel ho přijali velmi roztomile; byl-li někdo v rozpacích, pak určitě ne oni.

Co se týče Vašeho medailónu (lépe řečeno mého), to bude dost těžké. Jen jednou v životě jsem udělal tu hloupost, že jsem se dal vyfotografovat z profilu, ale už to nikdy neudělám. Vypadám tak hloupě, že si dám dobrý pozor, aby se pro příští generaci nezachoval můj portrét z profilu. Přesto bych velmi rád viděl Marxův medailón (pošlete prosím Vás také jeden pro Tussy!), jsem opravdu zvědav, zda se Vašemu umělci podařilo vystihnout nos, který má z profilu opravdu nemožnou linii.

Dejte za mne pusu Lauře.

Louise a Ludwig srdečně pozdravují. Ludwig tu anglickým

lékařům i nadále předvádí, oč jsou jejich kolegové z kontinentu dál ve skutečné vědě, v anatomii, fyziologii, patologii atd.

Srdečně Váš

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Witoldu Jodko-Narkiewiczovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 5. června 94

Milý Jodko,

nevzpomínám si přesně, zda jste přeložil a uveřejnil v „Przedświtu" můj článek „Polská proklamace" („K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' ")*. Jestliže ano, pošlete mi laskavě ještě jeden výtisk „Przedświtu" s touto statí; několik polských studentů z Vídně mě žádá o svolení k překladu.

Se srdečným pozdravem

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno francouzsky v časopise „Z pola walki", čís. 4 (12), 1960

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 281.

Engels Stanisławu Zabłockému

do Vídně

(Koncept)

[Londýn] 7. 6. 94

Vážený pane,

jak je vidět z přílohy, vyšel už onen článek[309] polsky tiskem tady v Londýně, nejprve ve zdejším časopise „Przedświt", čís. 1–3 z března 1894; nyní má vyjít také jako brožura společně s dvěma dalšími mými pracemi, a to „Bakuninovci při práci" a „O sociálních poměrech v Rusku". Protože tato brožura — ve snadno propašovatelném kapesním formátu — už brzy vyjde, bylo by zbytečné namáhat se s novým překladem.

Další informace Vám ochotně poskytne redakce „Przedświtu" (Al. Dębski), 7 Beaumont Square, Mile End, London E.

S veškerou úctou

„Przedświt" posílám jako tiskopis.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 19. června 94
122, Regent's Park Road, N. W

Milý Barone,

přeješ-li si pro „Neue Zeit" dvě kapitoly z III. dílu*:

1. Úrok a podnikatelský zisk (kap. 23),

2. zvnějšňování kapitálového vztahu ve formě úrokového kapitálu (kap. 24),[310]

dávám Ti je rád k dispozici. Obsahově se velmi dobře hodí pro takovýto způsob uveřejnění a na druhé straně neobsahují nic z těch významných řešení, která musí být podána jedině v souvislosti, a právě proto musí být vyhrazena pro publikování vcelku. Čís. 2 obsahuje mimo jiné historii podvodů s úroky z úroků u dr. Price a Pitta. Jestliže je chceš, vyškrtám v první korektuře poznámky atd., které jsou k tomuto účelu zbytečné, a pošlu Ti ji, jakmile dostanu archy k revizi, asi tak za jeden až dva týdny.

Kromě toho jsem zase vytáhl ten starý článek „O posledních věcech" a konečně Ti ho připravím (pokračuji po dvouapůlhodinovém přerušení, byli tu Liebknecht[311] a Julius**, právě odešli); bude to ale trochu jiné a bude se to jinak jmenovat***. Od té doby, co jsem s tím začal, jsem měl možnost i v tomto oboru prvotního křesťanství ještě leccos znovu prostudovat.

Ale abych ten článek mohl dodělat, končím tento dopis, z ně-

* „Kapitálu".
** Motteler.
*** „K dějinám prvotního křesťanství".

hož snad vidíš, že zas už myslím na „Neue Zeit", jakmile mi to dovoluje stará doba.*

Mnoho pozdravů od náš všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále slovní hříčka: „Neue Zeit" — alte Zeit.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 26. června 94
122, Regent's Park, Road, N. W.

Milý Barone,

současně posílám doporučeně ty dvě kapitoly z Marxe.* Jako nadpis můžete dát: Z třetí knihy „Kapitálu". Od K. Marxe — I a II, a v poznámce uvést, že je to 23. a 24. kapitola, a to z 5. oddílu: „Štěpení zisku na úrok a podnikatelský zisk. Úrokový kapitál". Nadpisy by měly u každé kapitoly zůstat. Kvůli zjednodušení jsem vyškrtal řečtinu a poznámky až na jednu důležitou.

Na článku „K dějinám prvotního křesťanství" — tak tu věc asi nazvu — pracuji a jsem s ním hodně daleko. Ale včera byla v Křišťálovém paláci Händelova slavnost, a tak jsem si byl s Louisou a s Avelingovými poslechnout „Mesiáše". Dnes se musím zbavit dopisů, zítra se k tomu snad zase dostanu, ale je tu Liebknecht[311] a je vedro.

Děkuji za exemplář „Volksanwaltu". S tou věcí z „Critica Sociale"[266] mě Victor pěkně doběhl. Když jsem mu to přislíbil, nechal to napřed ležet, a teď chce počkat, až to zase „bude aktuální". Příště si na něj dám pozor, zachází se svými spolupracovníky vskutku podivně. Nu, jsem zvědav, jak to dopadne s deníkem.[312] Doufejme, že ne tak jako s Guesdovým a Lafarguovým deníkem „Socialiste" „pour paraître en octobre"[205], s nímž jsme si včera znovu dobírali chudáka Bonniera, který tudy projížděl.

Carnota tedy zapíchli. To ubohé, hloupé, nudné zvíře — prvního Francouze, který udělal kariéru díky své nudnosti — a to *ve Francii!* Teď se ale Alexander III. pěkně poděkuje za spojenectví

* Viz tento svazek, str. 282.

s Francií a řekne: merci, to všechno mohu mít doma také, a levněji! Je v tom ostatně asi i trochu pomsty za Aiguesmortes.[313] Jsem jen zvědav, jak si teď bude počínat těch 60 tzv. „socialistů" ve sněmovně.* Že se té věci využije à la Hödel, o tom nemůže být ani nejmenší pochyby, naproti tomu ale vloží těch 60 ve středu při volbě presidenta významné závaží na misku vah.

Srdečné pozdravy od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. E.

27. 6. Včera neodesláno,

přišel do toho B. Karpeles. Za poslední 3 dny: 1. jakýsi H. v. Gerlach z Berlína, 2. Liebknecht, 3. Karpeles, 4. dnes prof. Tönnies z Kielu — k tomu předevčírem Händelova oslava — pak má člověk pracovat!

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 207—208.

Engels Otto Wachsovi

do Berlína[314]

(Koncept)

[Londýn koncem června — začátkem července 1894]

Majoru Wachsovi[315]

Za dané situace ve straně mi jeho* spolupráce ve „*Volk*" bohužel ukládá zdrženlivost. Ne kvůli stanovisku listu, to by pro čistě osobní vztahy celkem nevadilo, ale šéfredaktor pan Oberwinder hrál až donedávna v sociálně demokratické straně a kolem ní takovou úlohu, že nás to nutí zachovávat i vůči jeho spolupracovníkům určitý odstup.[316] Ani v nejmenším nemám v úmyslu požadovat, aby tito spolupracovníci pana Oberwindera — přičemž naprosto nepochybuji o dobré vůli těchto pánů — věřili tomu, co my o něm víme. Každá společenská skupina má, jak víte, svůj vlastní point d'honneur**, a ten tady u nás sociálních demokratů přichází ke slovu.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Hellmuta von Gerlacha.
** smysl pro čest.

Engels
Borisi Naumoviči Kričevskému

do Weggisu[301]

(Koncept)

[Londýn červenec 1894]

Panu dr. Kričevskému - Weggis.

1. Píšete: „Záměr V. Zasuličové a Plechanova nám byl ovšem znám dávno před 10. květnem, ale jen z třetí ruky.“ Tato třetí ruka byl pan J. Blumenfeld, který je na obálce vašeho vydání „Наемный трудъ и капиталъ“ uveden jako *jediná* adresa 3 Ch. de Roseraie, Genève. Na tuto adresu *(protože jiná není uvedena)* se mají podle téhož oznámení dokonce posílat *materiální příspěvky* na vydání Kautského „Эрфуртская программа“[302]. Jestliže tedy V. Zasuličová a Plechanov poslali své příslušné sdělení na tuto jedinou oficiální adresu vaší knižnice, bylo to naprosto postačující, a nazývat to sdělením z třetí ruky je dětinské, anarchistické jezuitství.

2. Jakmile jste toto sdělení dostal, bylo tím spíš a znovu Vaší povinností obrátit se na *mne* jako na jedinou osobu, která měla právo rozhodnout mezi oběma uchazeči. Neudělal jste to, protože jste předem věděl, jaká bude moje odpověď, protože jste chtěl nečestným způsobem předhonit V. Zasuličovou a Plechanova a počítal jste s tím, že se smířím s fait accompli*. To jste se dokonale spletl, jako si vůbec pletete dobu a myslíte si, že se na dnešním stupni vývoje evropského a ruského socialistického hnutí mohou zase uplatňovat ty staré bakuninovsko - něčajevské nestydatosti a nepravdy, a tentokrát dokonce s úspěchem.

Poprvé otištěno rusky
v Marx - Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* hotovou věcí.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 4. července 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

Tussy píše, že vedro v Paříži narušuje svobodnou činnost jejího intelektu, a na důkaz toho přikládá čtyři známky po 25 centimech — byl bych tomu uvěřil i bez toho! Pro všechny případy Ti ty známky vracím, protože možná už bude pryč, než tento dopis dojde.

Liebknechtovi jsem řekl, že Paulovy příspěvky jsou to nejlepší v celém „Vorwärts“,[317] nechce tomu věřit — ale stejně je to pravda; jeho dnešní příspěvek o Carnotovi je zas velmi dobrý, klidný a jasný úsudek, žádná taková křečovitá noticka, jaké „Vorwärts“ s oblibou pouští do světa o anglické a francouzské politice.

Můžeš mi poslat pár čísel „Petite République“? Teď musí lidé jako Jaurès a Millerand *přiznat barvu*, a jsem zvědav, jak si počínají.* Moje důvěra v jejich politický a ekonomický intelekt nijak neroste; a byl bych jen velmi rád, kdyby mi dokázali, že se mýlím.

Liebknecht odjel v pondělí večer,[311] v úterý má mluvit v Cáchách.

Včera se vrátilo 10 archů třetího dílu „Kapitálu“, které jsme poslali k překladu do Petrohradu, s poznámkou: „Défendu!**

* Viz tento svazek, str. 207—208.
** „Zakázáno!“

Musím končit — čeká mě ještě oprava jednoho archu korektur, a pak musím jít do města.

Mnoho srdečných pozdravů Vám všem.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 5. července 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Schorlemmere,

teď, když je konec rukopisu 3. dílu „Kapitálu" v rukou tiskaře, mohl jsem se zas trochu věnovat Vašim záležitostem[113] a s velkým zpožděním odpovědět na Váš dopis z 25. 4.

Pokud jde o pokračování velkého Carlova díla vydaného u Viewega a o ostatní Carlovy věci z Viewegova nakladatelství, je v tom háček. Podíval jsem se tehdy v Manchesteru do smluv; je tam např. stanoveno, že zemře-li Carl před ukončením celého díla, může dát Vieweg dílo dokončit *člověku, kterého si vybere*. A to je důvod, proč o sobě nedává vědět a proč nepřistoupil k vydání prací, které Carl zanechal; chce zřejmě mít úplně volné ruce. Nedají se od něho čekat ani další výplaty honoráře. Protože 1. honoruje podle smlouvy jen rukopis *připravený k tisku*, tedy žádné nehotové práce, a 2. za *nezměněná* nová vydání neplatí honorář.

Zkrátka, Vieweg si může dělat co chce, a jestliže vyjde 5. svazek, bude jako autor, alespoň pro německé vydání, uveden určitě někdo jiný.[243]

Rukopis Carlovy práce o dějinách chemie nemohl Siebold, jak mi napsal, dosud připravit pro tisk, protože je stále nemocen, také jeho anglický překlad není dosud hotov.[244] Chudák, zdravotně se mu vedlo špatně a zas už je na tom bídně s nervy, bude potřebovat dlouho klid a zdravý vzduch, aby se zotavil. Co se týče finančních záležitostí, můžete být klidný, protože jsou v dobrých rukou, a jak to vypadá, má i tady všechny páky v rukou Roscoe, a tak se musíme koneckonců spokojit s údaji o zaplacení revizních prací atd., které nám dodává. Roscoe to měl možná trochu snazší,

když jednal přímo se Sieboldem místo se mnou, jak slíbil, ale velký rozdíl v tom asi také nebude, já bych ho byl stejně musel, pokud jde o jakákoli ujednání, odkazovat na Siebolda a Klepsche a byl bych se nakonec také musel spokojit s jeho tvrzeními. Rozhodující tu bylo, že při tak rychlém pokroku chemie každá učebnice za rok zastará, není-li ustavičně revidována, takže v učebnicové literatuře má jak vůči nakladateli, tak vůči čtenářům pravdu jen žijící autor.

Doufal jsem, že se letos v létě podívám zase do Německa, ale nebude to možné, protože právě v letních měsících se nemohu vzdálit daleko z Londýna kvůli nájemní smlouvě, abych se sem v případě potřeby mohl kdykoli vrátit; sám ještě ani nevím, kdy budu moci odjet na nějakou dobu k moři. Tyto věci jsem měl vlastně vyřídit vloni, ale promeškal jsem vhodnou dobu, když jsem byl na kontinentě,[98] a když jsem se vrátil, bylo už pozdě.

Z 3. dílu „Kapitálu" si budete moci v nejbližší době přečíst dvě kapitoly v „Neue Zeit"*, bude tam možná také něco ode mne.**

V pondělí odjel Liebknecht, byl tu přes týden.

Je velké vedro, u vás asi také, v Paříži je prý nesnesitelně.

Mnoho pozdravů od

Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 282.

** „K dějinám prvotního křesťanství".

Engels redakci „Neue Zeit“

do Stuttgartu[318]

Z pověření pana K. Kautského a na jeho příkaz z Hirsau ze 7. 7. 94 Vám sděluji, že v kap. 23 „*Kapitálu*“, str. 359, ř. 9—10 shora, má být správně: „welchen Rohprofit es ihm als fungieren**des** Kapital... abwirft“.* Rovněž na str. 368, ř. 3 shora, je správný výraz „fungierendes Kapital“.[319]

Dále na str. 363, ř. 14 shora, ve větě „in Form von denen das gesamte Kapital, abgesehn von dem in Geld existierenden, relativ kleinen Teil desselben, vorhanden ist“** — může být za slovem „desselben“ fakticky čárka, věta bude po obsahové stránce jasnější.

Byl jsem *velmi rád*, že byla odhalena tisková chyba na str. 359, „fungierende*m*“ místo „fungierende**s**“, poděkujte prosím za mne co nejsrdečněji K. Kautskému.

S veškerou úctou

B. Engels

[Londýn] 9. 7. 94

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky“, Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „jaký hrubý zisk mu kapitál vynáší jako fungující kapitál“.

** „v jejichž formě existuje všechen kapitál až na poměrně malou část v penězích“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 16. července 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

dnes odesílám článek o prvotním křesťanství* doporučeně redakci „Neue Zeit", Furthbachstr. 12, a posílám tam také tento dopis, protože neznám Tvou přesnější adresu v Hirsau a nevím, jak dlouho se tam zdržíš.

Protože rukopis je hodně nečitelný a je v něm mnoho oprav, byl bych velmi rád, kdybys mi mohl poslat sloupcové obtahy ke korektuře. Při tak složité látce nejsou snad vyloučeny i menší změny, resp. doplňky.

Na tom místě z „Kapitálu", kap. 23, byla skutečně chyba vzniklá přepsáním, a bylo od Tebe vskutku záslužné, žes mě na ni upozornil.**

Momentálně odsud nemohu odjet kvůli všelijakým obchodním záležitostem, začátkem srpna se doufám dostanu k moři, z cesty na kontinent letos nebude nic. A právě teď v jednom kuse prší.

Srdečné pozdravy od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „K dějinám prvotního křesťanství".
** Viz tento svazek, str. 292.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně[320]

Londýn 17. července 1894

Milý Victore,

těší mě, že Ti těch pár marek přišlo tak vhod, doufám, že je využiješ k tomu, co naprosto nutně potřebuješ: aby sis odpočinul a načerpal nové síly na venkově. *Musíš* určitě odjet, zotavit se po strádání ve vězení[284] je pro Tebe teď to nejdůležitější. Sám píšeš, že se cítíš vyčerpán, a není se opravdu co divit; tedy, jakmile budeš na svobodě, odjeď na venkov! Pro úplné uzdravení Tvé ženy je to také to nejlepší.

Doplněná kapitola (je to jen rozšíření kapitoly, která tam byla) v „Anti-Dühringu" je od Marxe, měl jsem s ní tedy práci jen s opisováním a redigováním.[321]

Z třetího dílu* je vysázeno asi 36 archů, bude jich pravděpodobně víc než 50. Protože Meissner má velký zájem na tom, aby to vyšlo v září, bude to patrně do té doby hotové.

K deníku Vám blahopřeji a už se na něj těším.[312] Je skutečně třeba tomu nesnesitelnému „Vorwärts" ukázat, „jak se to dělá". Pak už budou muset následovat příkladu. Ovšem, když sedíš ve vězení, je i na „Arbeiter-Zeitung" občas vidět, že máte také lidi k ničemu, kteří se derou tam, kam nepatří. Ale až budete mít deník, budeš muset samozřejmě omezit svou řečnickou činnost na několik zásadních projevů, abys neseděl tak často; list sám se stejně neobejde bez redaktora pro „sezení", obětního beránka, který snímá hříchy redakce.

A pak, ve Vídni máte v této chvíli lepší půdu pro deník, než jaká je v Berlíně. U vás je politické hnutí na vzestupu; volební

* „Kapitálu".

reformu[193] máte zaručenou, a už boj za takový cíl, za bezprostřední politický pokrok je pro váš list nesmírně výhodný; volební reforma je jen popud, který uvede do pohybu balvan a který musí vést k dalším ústupkům ve věci tisku, spolků, shromažďování, v soudní praxi atd. Zkrátka, jste v ofenzívě, a to v takové, při níž je od počátku jisté vítězství. Naproti tomu ve Francii, v Německu, v Itálii jsou naši lidé v defenzívě, která nemá velkou naději na úspěch, musí čelit náporu reakce, v níž jsou seskupeny nejrůznější strany a která stále sílí. Je to důkaz, alespoň v Německu, že naši se stali skutečnou velmocí v zemi, a ve Francii je to důkaz, že na této revolucí podryté půdě jsou naši za velmoc přinejmenším *pokládáni*. Při tom všem je však vaše situace momentálně příznivější pro boj — útočíte, dobýváte krok za krokem půdu, každý vydobytý a obsazený kousek půdy nejenže posiluje vaše pozice, ale přivádí vám masy nových sil: při vašem primitivním konstitucionalismu mohou dělníci přinejmenším ještě vybojovat některé z pozic, a to legální cestou, tedy cestou, na které se politicky školí — z pozic, které *měla* vybojovat buržoazie. I u nás je ještě třeba vybojovat takové pozice, ty ale dobudeme, teprve až přijde nějaký popud zvenčí, ze země, kde sloučení starých feudálních, byrokratických, policejních forem s víceméně moderními buržoazními institucemi ponechalo starým formám tolik převahy, že tato situace vede k nemožným zápletkám. A v této šťastné situaci jste vy, a v ještě šťastnější proto, že vaše dělnické hnutí je dostatečně velké a silné, aby v tom mohlo rozhodnout, a tím, jak doufám, dát Německu, Francii a Itálii popud, který je tam nutný, aby byla na čas znovu roztříštěna „jediná reakční masa", která se příliš brzy tvoří, a aby místo chronického reakčního tlaku byly vyvolány v život některé buržoazní reformy v zájmu svobodného hnutí mas. Teprve ode dne, kdy vybojujete volební reformu — jedno jakou, teprve od toho dne bude mít smysl agitace proti třem kategoriím voličů v Prusku.[322] Už teď sám fakt, že v Rakousku bude provedena nějaká volební reforma, zabezpečil ohrožené všeobecné volební právo v Německu. Máte tedy v této chvíli velmi důležité historické poslání. Máte být avantgardou evropského proletariátu, zahájit všeobecnou ofenzívu, která doufejme zase neuvázne, dokud nevybojujeme vítězství na

celé čáře — a Ty máš vést tento předvoj — jestliže neodjedeš co nejdřív na venkov a nenačerpáš tam zásobu nových sil, pak zanedbáš splnění své hlavní povinnosti.

A tato povinnost se stává tím závažnější, čím víc pomyslíš na jediné rivaly, které byste jako avantgarda mohli mít — na Francouze. Psal jsi Louise, abych Ti o tom napsal. Odkládal jsem to až na dnešek, protože 1. Tussy se minulý týden vrátila z Paříže ze sjezdu sklářských dělníků, a 2. předevčírem byl u nás Bonnier, a já jsem si chtěl nejprve poslechnout, co budou říkat *oni*. Nuže, pokud to mohu posoudit, mají se věci takto:

V posledních volbách[55] se dostalo do sněmovny asi 25 „socialistů" — marxistů, broussovců, allemanovců, blanquistů, nezávislých. Zároveň byla zlikvidována „radikální frakce", skupina nazývající se také socialističtí republikáni, totiž tím, že žádný z dřívějších vůdců neprošel při volbách. Asi 30 lidí z této skupiny, kteří byli znovu zvoleni, se dalo dohromady pod vedením Milleranda a Jaurès a nabídli „socialistům" sloučení. Z jejich strany to byl velmi jistý tah; neboť nejenže byli početnější než staří socialisté, ale byli také jednotní, zatímco staří socialisté byli rozděleni na x skupin. Stali se tedy ve sněmovně znovu úctyhodnou skupinou 50 až 60 mužů, aniž museli starým socialistům nabídnout něco víc než velmi platonický socialistický program, jehož politicky radikální články stejně jako všeobecně příznivý vztah k dělnictvu měli v programu už dříve, zatímco zespolečenštění výrobních prostředků bylo prozatím ještě nevinnou hudbou budoucnosti, která by mohla mít praktický význam možná pro třetí nebo čtvrtou generaci; dříve určitě ne.

Našich 25 starých socialistů se toho chopilo všemi deseti. Nebyli s to klást nějaké podmínky, na to byli příliš nejednotní. Chtěli sice, jako už při volbách, postupovat ve sněmovně společně, jinak ale měly všechny jednotlivé organizace existovat dál vedle sebe; kdyby některá skupina byla chtěla za této situace klást novým socialistům zvláštní podmínky, byla by se dostala s ostatními do konfliktu. A navíc by to nesměli být Francouzi, aby se při náhlé vyhlídce, že budou mít ve sněmovně 55 nebo 60 lidí místo 25, nenechali unést nadšením a aby pro chvilkové zdání nebo pro sku-

tečný úspěch nepustili ze zřetele budoucí nebezpečí. K čertu, Němci se holedbají svými 44, a my máme přes noc 55, ne-li dokonce 60! La France reprend sa place à la tête du mouvement!*

Těch 30 nebo 35 nových socialistů uzavřelo se socialismem sňatek z rozumu. Byli by to stejně rádi neudělali, ale nejchytřejší bylo odvážit se toho. Pozorují, že teď se už bez dělníků nemohou udržet a že se k nim musí chtě nechtě přidat. Docela dobrovolné však toto připojení u *všech* zpočátku nebylo, a u *některých* jistě není ani teď.

Z jejich hlavních představitelů je nejchytřejší a domnívám se, že i nejupřímnější Millerand, ale obávám se, že jsou v něm dosud zakořeněny některé buržoazní právnické předsudky pevněji, než si sám uvědomuje. Politicky je to nejschopnější člověk z celé té skupiny. Jaurès je profesor, doktrinář, který se rád poslouchá a kterého sněmovna poslouchá raději než Guesda nebo Vaillanta, protože je pánům z většiny přece jen bližší. Myslím si, že má poctivý úmysl stát se řádným socialistou, ale vždyť víš, že u těchhle neofytů je touha po činu přímo úměrná jejich odborné neznalosti, a ta je u Jaurèse opravdu velká. Tak se mohlo stát, že Jaurès předložil v Paříži jako socialistický stejný návrh, jaký předložil v Berlíně hrabě Kanitz v zájmu junkerů: zestátnění dovozu obilí, aby se udržely vysoké ceny obilí.[289] A protože odborná neznalost v ekonomických otázkách je u starých socialistů ve sněmovně — když Lafargue neprošel v Lille, není ve sněmovně nikdo, kdo by se v tom trochu vyznal — rovněž velmi značná, nemohl si Guesde odpustit, aby nehájil alespoň část tohoto návrhu jako „socialistickou" a namířenou proti „spekulaci". Odstraňovat „spekulaci" tím, že se obchod obilím svěří vládě a vládní straně složené z panamských podvodníků[7], to je opravdu báječná socialistická idea. Taky jsem těm pánům vzkázal po Bonnierovi a Lafarguovi bez obalu, co si o tomhle velekopanci myslím.

Také jsem jim řekl: fúze, místo pouhé aliance, s novými socialisty byla možná osudově nevyhnutelná. Ale pak nezapomínejte, že tu jsou buržoazní elementy, s nimiž se můžete dostat do zásad-

* Francie se znovu staví do čela hnutí!

ního konfliktu, že se tedy může stát nevyhnutelností rozchod. Připravíte-li se na to, může se v takovém případě snadno uskutečnit přechod k prosté alianci, a nebudete muset z překvapení provést nějakou hloupost. Především, bude-li ve společné frakci někdo navrhovat věci, které nemůžete schvalovat, a budete-li přehlasováni, vyhraďte si, že nebudete muset tato opatření podporovat svými projevy a že naopak budete ve svém tisku zdůvodňovat svůj odmítavý postoj, i když budete muset v zájmu jednoty pro tyto věci hlasovat. — Nu, uvidíme, bude-li to něco platné.

Tedy: na jedné straně tu jsou noví socialisté, kteří chtějí vnutit jakousi jednotu různým skupinám starých socialistů. Na druhé straně nemohou lidé v zahraničí dost dobře pochopit, jak mohla „z ničeho nic" vzniknout skupina 60 lidí, a jak to, že hlavní řečníci Millerand a Jaurès nebyli dosud známí jako socialisté; proto je docela přirozené, že pochybují o ryzosti těch 60, zejména po skvělém dojmu, který udělali francouzští delegáti v Curychu.[167]

V zákulisí pokračují různé sekty klidně dál v klikaření a vzájemném potírání. Marxisté si stěžují zejména na Vaillanta, který podniká hodně propagačních cest po venkově a šíří tam prý o marxistech všelijaké nepravdivé a urážlivé výmysly. Dříve postupoval Vaillant téměř vždycky společně s marxisty, ale 1. je to striktní blanquistický straník, který za všech okolností plní stranická usnesení, a blanquisté se teď už dva roky s marxisty perou; 2. v jeho volebním obvodu je mnoho posibilistů, a ty on potřebuje, a proto se zčásti přiklání k nim.

Je velmi dobře možné, že nová reakční opatření ve Francii[323] zaženou nové socialisty ještě dál a že se z těch 60 stane skutečně socialistická frakce. Ale zatím se to ještě nestalo a může to také dopadnout jinak.

Tady pokračuje starý anglický šlendrián. Hospodářský i politický vývoj žene masy anglických dělníků stále víc kupředu naším směrem, ale než si tihle „praktikové", kteří odvykli jakémukoli teoretickému chápání, kteří nevidí dál než na špičku svého nosu, uvědomí své vlastní pocity a potřeby, to může trvat mnoho let, jedině že by do nich někdo strčil, aby na to narazili nosem. Mezitím vzkvétá mezi „vůdci" vesele dál politické šejdířství podle bur-

žoazně parlamentního vzoru, takže se člověk nestačí denně znovu divit.

Ludwig dnes dělá zkoušku, aby se stal member (už nejen licentiate) of the Royal College of Physicians.* Trvá to 14 dní. Potom snad budeme moci brzy odjet k moři — kvůli záležitostem s domem nemohu letos odjet z Anglie.

Louise srdečně pozdravuje a vzkazuje, že o nějakém zlobení nemůže být ani řeč, v nejbližší době se prý dovíš, proč jsi dosud nedostal odpověď.

Srdečné pozdravy Tvé ženě, Adelheid, Poppovi a všem přátelům.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* členem (už ne jen licenciátem) královského lékařského kolegia.

Engels Juliu Mottelerovi

do Londýna

[Londýn] 21. července 94

Milý Julie,

přikládám dopis od Siegela, jehož obsah Ti mám sdělit.[324] K vůli těm 300 markám[145] jsem napsal předsednictvu. Kdybys mohl pro ty lidi něco udělat tady ve spolku[30] nebo někde jinde, udělal bys dobrou věc; poslal jsem jim zatím jednu libru št.

Srdečně pozdravuji Tvou ženu. Naše rodina má smutek, naše kanárčí ženuška se odebrala na onen svět, právě když seděla na čtyřech vajíčkách — asi ji ranila mrtvice.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 28. července 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

na otištění článku* nespěchám. Až udělám korekturu, můžeš ho otisknout, kdy budeš chtít, v září nebo dokonce až v říjnu. Obíral jsem se touto otázkou od roku 1841, kdy jsem poslouchal přednášku F. Benaryho o „Zjevení". Od té doby mi bylo jasné, že je to nejstarší a nejdůležitější kniha „Nového zákona". Takže po tomto třiapadesátiletém těhotenství ten příchod na svět nijak příliš nespěchá.

Co se týče Tvých otázek.

1. Nepočítám, jestliže jsem se jinak správně vyjádřil, malorolníky** a venkovské otroky rozhodně mezi první *stoupence* křesťanství, nýbrž vyjmenovávám je jen mezi těmi třídami, u nichž se mohlo s eventuálními stoupenci počítat. A k těm patřili zcela určitě — zejména v 2. a 3. století. O tom, že se křesťanství, když se poprvé rozšířilo z Judeje do severní Sýrie a Malé Asie, resp. do Řecka, Egypta a Itálie, mohlo rozvíjet a nacházet první stoupence ve *městech*, to je naprosto nepochybné.

2. Zda má být tisíciletá říše z tohoto nebo z onoho světa? — přijde na to, jak se to chápe. Já nazývám oním světem to, co *je po smrti*. A o tom nepřipouští Zjevení naprosto žádné pochybnosti. Tisíciletá říše bude jen pro mučedníky a eventuálně pro ty křesťany,

* „K dějinám prvotního křesťanství".
** v rukopise: maloburžoazii (Kleinbürger).

kteří budou v době jejího příchodu ještě naživu, a protože *pro ty je z tohoto světa*, je *pro mučedníky*, kteří teprve vstanou z mrtvých, *z onoho světa*. Je to tedy zas ta stará písnička: you pays your money and you takes your choice.* Pro mne je rozhodující to, že to není možné bez představy nesmrtelnosti a bez víry v odměnu či odplatu na onom světě. A ještě méně z tohoto světa je nový Jeruzalém, který má přijít po tisícileté říši a posledním soudu.

Ale i podle tzv. Pavlových epištol mají být při návratu Krista na svět dosud žijící věřící „proměněni", povzneseni ze smrtelníků na nesmrtelné.

Je samozřejmé, že se přitom tisíciletá říše líčila v *pozemských barvách*. Dokonce i Zjevení se nemůže spokojit s nebeskou blažeností, která spočívá v tom, že se navěky věků sedí holými pěti písmeny na mokrém obláčku, brnká se více méně zkrvavenou rukou na harfu a pějí se chorály.

Předmluva k 3. dílu** 1) není dosud napsána a 2) Ti ji nemohu dát. Řešení otázky míry zisku v souvislosti s cenami a jak se v podobě rozdělování obráží v cenách, může být s patřičnou důstojností podáno jen v díle samém.

V celé Americe se nesežene jediný inteligentní dopisovatel kromě Sorga a Schlütera, protože tamější Němci zachovávají vůči dělnickým masám tvrdošíjně stejný sektářský postoj, na jakém úporně setrvává zdejší Sociálně demokratická federace[12]. Místo, aby pokrokový element, který je musí přivést, i když bludnými cestami a oklikami, nakonec k témuž výsledku, který si přivezli z Evropy, vidí na tom jen ty bludné cesty, dívají se spatra na ty hloupé zaslepené Američany, honosí se svou pravověrnou převahou, Američany odpuzují, místo aby je přitahovali, a proto sami zůstávají bezmocnou malou sektou. To je příčina, proč i jejich publicisté uvízli v čisté ideologii a všechny vztahy chápou falešně a zúženě. Hepner byl vždycky člověk žijící ve světě fantazie, a když začne být sentimentální, počíná si úplně nemožně. Jednou jsem četl ko-

* zaplatil jsi, tak si můžeš vybrat.
** „Kapitálu".

medii, kterou napsal — vtipná místa byla docela dobrá, ale vážné, zamilované scény přehnané — prostě k popukání.

Srdečné pozdravy od nás všech celé vaší rodině.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 28. července 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

dnes ráno jsem dostal dopis od Paula, ale i když jsem mu za něj velmi vděčný, Tvůj přišel dřív a musím se mu dřív věnovat; pokoušel jsem se opravdu celý týden udělat si čas na psaní, a den co den jsem byl vyrušován nekonečnými a nejrůznějšími překážkami. Fakt je, že není jisté, zda zůstanu dál v čísle 122; měl jsem tuto záležitost urovnat loni, ale to jsem prožíval příjemnou dobu na kontinentě[98], a teď jsem postaven před dilema: buďto provést generální opravu celého domu, nebo se poohlédnout po jiném. Uvážil jsem obě eventuality a za několik týdnů budu patrně vědět, jak na tom jsem, nebo alespoň, jak na tom napříště budu.*

Ptáš se na Pumps. V posledních měsících o nich nemám téměř žádné zprávy. Percy ztratil zastoupení svých bratří na Wightu nebo se ho vzdal; vydal spoustu peněz (ne svých), ale přemluvil mě, abych se mu zaručil za půjčku, která by mu umožnila najít si jiná zastoupení v témž oboru, kde, jak říkal, se mu ty peníze vrátí. V červnu mi najednou oznámil, že se nějak dohodl se svou rodinou, že chce prodat nábytek a vrátit se do Londýna. Když jsem mu to rozmlouval, napsal mi, že už je pozdě a že musí svůj plán uskutečnit. Pak jsem se dověděl, že jsou na nějaké škole v Kentu, kde je jejich chlapec, a konečně minulé pondělí jsem slyšel, že se vrátili do Londýna. Podle mých informací jsou ty rodinné dohody ještě ve hvězdách, přinejmenším neví teď kudy kam stejně jako dřív. Po všem, co jsem pro ně udělal, nehodlám si dát líbit takové jednání a ne-

* Viz tento svazek, str. 338.

přijal jsem je s otevřenou náručí. Co bude Percy dělat a jak to všechno dopadne, to prostě nevím. Děti jsou ve školách, Lily v Herne Bay a prý si tam vede dobře; chlapec je nedaleko Sittingbournu, je velmi křehký, a když tam Pumps minulý týden byla, zase postonával. Nejmenší holčička je u rodičů.

Děkuji Ti za Jaurèsův článek z „Revue socialiste"[325], pokud jsem zatím viděl, zdá se mi hrozně povrchní, ale přece jen se zdá, že se ten pán něčemu naučil, tak se nevzdávejme veškeré naděje. „Petite République" je opravdu strašné čtení — jak rozvleklé komentáře, tak tzv. faktické zprávy, a jistě Tě nepřekvapí, že už po tomto listu netoužím, ledaže by tam byly *skutečné* novinky, skutečné zprávy nebo články od Jaurèse (jehož vývoj bych rád sledoval) a Milleranda. Výplody pánů Rouaneta, Fournièra, Vivianiho atd. mě nechávají až příliš chladným.

Listu „Ère Nouvelle" jsem opravdu velmi vděčný, že Ti umožnil dát do pořádku francouzský „Manifest" vydaný v „Socialiste", místa, kde pařížští upravovatelé textu v zájmu jednak francouzského jazyka, jednak autorů „Manifestu" značně zúžili význam některých výrazů. Samozřejmě že velmi vítám, bude-li „Manifest" znovu vytištěn, kdykoli se Ti podaří toho dosáhnout.

Paulovi blahopřeji k získání Delagrava.[326] Ať mu to přinese další úspěchy!

Kam pojedu letos v létě? Jakoukoli naději na cestu do Le Perreux zmařil ten krásný nový zákon[323]! A nejhorší na tom je, že tentokrát se dá na Francii aplikovat stará průpovídka anglických právníků: je tady zákon, a *co z něho udělají soudy, to nemůžeme vědět.* Domnívám se, že vláda nebude dlouho ztrácet čas a najde si precedens pro aplikaci tohoto zákona na socialismus a pro zahrnutí socialismu pod pojem anarchismus. Cour de cassation* je schopen to udělat. Německý zákon proti socialistům[154] mi třináct let nedovolil zajet do Německa; doufejme, že tenhle nový zákon nebude platit tak dlouho, abych se do konce života už nedostal do Francie.

Paul není tak nadšen situací ve Francii jako ce cher Bonnier**, který celou rozpravu — výsledek a všechno — považuje za naprostý

* Odvolací soud.
** ten milý Bonnier.

triumf francouzského socialismu — zdá se mi ale, že se na tu věc dívá přece jen trochu růžově. Za hlavní přednost považuji opravdu nezvratný důkaz, že naše strana je *jediná reálná a významná* opoziční strana ve Francii i v Německu a že francouzští radikálové[24] neníní svou domnělou opozici o nic vážněji než němečtí Richterové a spol.[137] Z toho musí, jak říká Paul, vyrůst skutečná jednota všech socialistických elementů, a začínající perzekuce ji uspíší; jestliže toto sjednocení — pod patronací Jaurèse, Milleranda a spol. a jim podobných* znamená snížení úrovně oficiálního charakteru strany, snížení intelektuální a politické úrovně, je to následek dřívější záliby v revoluční frazeologii, jak Paul také velmi jasně vidí, je to jen nevyhnutelný důsledek toho.

Louise Tě srdečně pozdravuje. Freyberger se také dává poroučet; právě se stal členem Royal College of Physicians (Královského lékařského kolegia), na základě zkoušky. Pozdravuj Paula.

Vždycky Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 207—208.

Engels Filippu Turatimu

do Milána[327]

Londýn 31. července 1894
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Turati,

v těchto dnech sem přijel jakýsi pan Pasquali, který o sobě říká, že je pronásledován pro události na Sicílii[328] a že byl nucen opustit Paříž, kde byl dopisovatelem „Punto Nero" (z pověření redakce), že ho tam však neustále ohrožovala policie.

Byl prý v Turíně kazatelem nebo misionářem anglické baptistické sekty a ukázal mi dopis svého nejvyššího církevního představeného, jímž byl zbaven svého místa, protože je socialista.

Bude potřebovat podporu, i za předpokladu, že si bude doopravdy hledat práci, protože neumí vůbec anglicky.

Stejně jako v jiných zemích udělali jsme i my teď podivné zkušenosti s bývalými duchovními křesťanského, židovského i jiných vyznání, a proto bych Vám byl vděčen, a stejně tak naši zdejší přátelé, kdybyste nám mohl poskytnout nějaké informace o tomto pánovi, který uvádí, že Vás zná.

Byl skutečně vypovězen z Itálie?

Byl skutečně nucen opustit Paříž, aby unikl pronásledování?

Hrál nějakou úlohu, a jakou, v událostech na Sicílii a v italském socialistickém hnutí vůbec?

Zdravím Vás a paní Louise Kautská-Freybergerová i já pozdravujeme paní Annu.

Se srdečným pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 4. srpna 94

Milý Victore,

přiložený dopis a balík sem někdo pro mne odevzdal i s anonymem na rubu.[329] Pravděpodobně od anarchistického filologa Nettlaua...* Napiš mi příležitostně, co mám provést s balíkem.

Prosil jsem Černého, aby Vám vyřídil opětovanou žádost španělské národní rady, abyste poslali jejich sjezdu, který se koná 29. srpna, stručnou pozdravnou adresu ve španělštině nebo francouzštině.[330] Pro jistotu to opakuji. Adresa:

Pablo Iglesias, Hernán Cortés 8, pral. *Madrid.*

Srdečné pozdravy Tvé ženě a Tobě.

Tvůj

B. E.

Rovněž Louise a Ludwig Tě srdečně pozdravují.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* Na tomto místě je v textu vynechávka.

Engels Pablu Iglesiasovi

do Madridu

(Koncept)

[Londýn mezi 9. a 16. srpnem 1894]

Milý Iglesiasi,

dostal jsem Tvé dopisy z 8. června a 27. července. Pokud jde o Váš sjezd,[330] napsal jsem do Berlína (kladná odpověď) a do Vídně (dosud nemám odpověď), rovněž zdejší Sociálně demokratické federaci[12] (tajemník H. W. Lee) a Nezávislé dělnické straně[11] (tajemník Tom Mann) a také plynárenským dělníkům[331] (tajemník W. Thorne, soudružka Avelingová je členkou výkonného výboru), aby Vám poslali pár řádek. Dále stálému parlamentnímu výboru Kongresu tradeunionů[332] (tajemník Fenwick, poslanec), Lize za uzákonění osmihodinového pracovního dne[110] (tajemník Sheridan, který Vám určitě napíše) a Fabiánské společnosti[13] (tajemník E. R. Pease), od něhož jsem dosud nedostal odpověď.

Z tohoto výčtu můžeš vidět, jak je zdejší dělnické hnutí roztříštěno a rozdíráno osobní rivalitou a hádkami. Tak např.: v pondělí 6. t. m. se konal sjezd Sociálně demokratické federace. Bylo tam navrženo, aby při příštích parlamentních volbách Sociálně demokratická federace podporovala kandidáty Nezávislé strany, jestliže se prohlásí za socialisty. To bylo zamítnuto. Jestliže však „nezávislí" odmítnou volit a podporovat kandidáty federace, budou zrádci! Sjezd Sociálně demokratické federace se dále usnesl, že oni, tj. Sociálně demokratická federace — protože mezinárodní kongres v Londýně roku 1896[333] nebude výhradně socialistický kongres — uspořádají *výhradně socialistický* mezinárodní kongres, a to tři dny před všeobecným kongresem!! Co tomu řeknou socialisté z jiných zemí? To všechno a mnoho dalšího nemá zatím praktický

význam, jsou to pokusy různých skupin využít ve vlastním zájmu svolání a konání mezinárodního kongresu. Dokud tyto věci nejsou úplně vyjasněny, bylo by lépe nerozvířovat to příliš v tisku. Přes to všechno jde hnutí mezi dělnickými masami kupředu, idea socializace výrobních prostředků se stále víc šíří, a přijde den, kdy uvědomělé masy vyženou všechny intrikány a korupčníky.

Soudružka Eleanor Marxová-Avelingová uveřejňuje každý týden ve „Workman's Times" zprávu o pokroku mezinárodního hnutí. Bylo by dobré, je-li to možné, posílat jí „El Socialista", neboť rozumí španělštině. Adresa je: Eleanor Marxová-Avelingová atd.

Buď zdráv, vřele Tě objímám — Tvůj starý a věrný přítel

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo ze španělštiny

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Broadstairs

4, Royal Parade, Eastbourne
14. srpna 94

Milý Edo,

konečně jsme sem šťastně dorazili,[334] a dosud, tj. do půl třetí, se nám tu líbí i zaopatření, doufejme, že to tak zůstane.

Jsem zvědav, zda a jak bude Liebknecht reagovat na Tvoje narážky kvůli Arndtovi. Ta věc by neměla jen tak projít; uvidíme, co bude dál. Člověk, který se tak zachoval v Curychu, nepatří do „Vorwärts".*

Toho Tvého textiláka** jsem Ti poslal zpátky. Jsou to chytačky. Chce-li někdo jednat na takové úrovni, musí si napřed opatřit spojence, jinak se blamuje.[335]

Co se týče Sociálně demokratické federace[12] a jejího zvláštního kongresu, už jsem o tom napsal do Španělska a napíšu také do Itálie a do Paříže,*** žádám ale všechny, aby kolem toho nedělali příliš velký rozruch. Protože teď musí Sociálně demokratická federace buď vydat oběžník, aby zdůvodnila rezoluci a zahájila agitaci ve smyslu této rezoluce, anebo se celá věc jednoduše vyřídí prohlášeními v kontinentálním tisku, že na takovýto kongres prostě nepošlou delegáty. Jestliže bude vydán oběžník, bude se o něm všude oficiálně debatovat, a to by bylo mnohem lepší.

Sociálně demokratická federace asi zvětřila, že parlamentní výbor[332] zamýšlí (jak se už dlouho šuškalo) přeměnit kongres z roku 1896[333] v odborový kongres a učinit pro to potřebné kroky v Norwichi[336]; a tak chtěli být zřejmě první na koni. Tyto povedené plány

* Viz tento svazek, str. 163.
** „Der Textil-Arbeiter".
*** Viz tento svazek, str. 309, 315—316 a 319.

by mohly snadno vést k tomu, že by si strany na kontinentě řekly: ani jeden, ani druhý kongres není ten, který *máte* svolat, a protože ho svolat *nechcete*, pojedeme někam jinam, a vy si vyřiďte své hádky mezi sebou.

Nepochopitelná je hloupost, s jakou Sociálně demokratická federace přijímá usnesení týkající se kandidátů Nezávislé dělnické strany[11], i když se prohlásí za socialisty. Zas ta stará písnička: buď jste socialisté, a pak patříte do Sociálně demokratické federace, anebo nechcete do Sociálně demokratické federace, a pak nejste socialisté. Že ale obě tato usnesení, jedno jako druhé, musí kontinentálním stranám vzít chuť mít něco společného s kongresem Sociálně demokratické federace, to si tihle lidé zřejmě vůbec neuvědomují.

Já se tím ostatně nijak nevzrušuji — než dojde ke kongresu, uplyne v Temži ještě mnoho vody, a jaká bude a kolik jí bude, to se dnes ještě nedá říci.

Augustovi napíšu také o *všech* těchto věcech i o Arndtovi.[145]

Srdečné pozdravy Gině*, Ernestovi, Käte** a Tobě od Louisy, Ludwiga a od

Tvého

B. E.

Jsou v Broadstairs také Mendelsonovi?

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Regině Bernsteinové.
** Ernstovi a Käte Schattnerovým.

Engels Thomasi Clarkovi

do Londýna [337]

(Koncept)

[Londýn po 15. srpnu 1894]

Na základě dlouholeté osobní známosti považuji pana s. Mendelsona za řádného a spolehlivého muže, takže bych na Vašem místě neváhal pronajmout mu místnosti, o nichž se zmiňujete.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána

4, Royal Parade
Eastbourne, 16. srpna 1894

Milý občane Turati,

děkuji Vám vřele za to, že jste se tak namáhal kvůli Pasqualimu.* Naštěstí tento „seccatore di prima sfera" ha cessato di seccare la *nostra* sfera.**[338] Za mých dob[339] se v Miláně o těch, kdo byli stíháni pro peněžní záležitosti a chystali se prchnout do Švýcarska, říkalo: l'è andà à Varés***; Pasquali se odebral do Edinburghu, kde se patrně pokusí udělat štěstí. Ohlásil mi svou návštěvu „colla mia moglie e col mio piccolo Marx Guglielmo"†; ale vůbec nepřišel, a když jeden náš přítel zašel k němu do bytu, dověděl se, že pan Pasquali odjel i s rodinou do Edinburghu. Patrně budou mít o tuto zajímavou osobnost zájem někteří „křesťanští socialisté", kterých je tam mnoho, víc než jen náboženská sekta. Přejme mu šťastnou cestu!

Vaše bysta Marxe se tu moc nelíbí.[340] Ta hlava má v sobě příliš málo z Marxe a příliš mnoho z Garibaldiho. A nejen to, i kdyby bysta vystihovala podobu, těžko by se prodávala mimo Itálii. V Paříži právě vytvořili dosti velký medailón, který se snaží prodávat, a v Německu, v Rakousku a ve Švýcarsku se to jen hemží sádrovými Marxy, kteří nejdou na odbyt.

Váš zákon proti podezřelým[341] překonává skutečně náš zákon z roku 1878[154] i francouzský zákon z roku 1894[323]. Znamená vypovídání administrativní cestou jako v Rusku. Přesto doufám, že je to

* Viz tento svazek, str. 307.
** „trapič prvního řádu" přestal trápit *naše* řady.
*** odebral se do Varés.
† „s mou ženou a s mým malým Marxem Vilémem".

jeden z případů, na němž se osvědčí pravdivost německého přísloví: Nic se nejí tak horké, jak se to uvaří. Jisté je, že mezi všemi evropskými zeměmi je Itálie jediná, kde mají všechny politické nemoci průběh akutního zápalu: z jedné strany otevřená násilná vzpoura, z druhé strany krajní násilná reakce. Ale tam, kde ztroskotal Bismarck, neuspěje určitě Crispi: pronásledování bude mít ten výsledek, že posílí socialismus v Itálii, a přeji si jen, aby tato vichřice přešla, aniž vás zažene dočasně buď do eritrejského pekla, nebo do londýnského očistce.

Když jsme u toho Londýna, Sociálně demokratická federace, jedna z pěti či šesti zdejších socialistických sekt — má marxistický program, ale vyhraněně sektářskou taktiku[12] — právě konala svůj sjezd*, na němž přijala dvě dost důležitá usnesení. První je charakteristické pro tuto federaci: bylo navrženo, aby v příštích parlamentních volbách federace podporovala kandidatury „Nezávislé dělnické strany“[11], jestliže se tito kandidáti otevřeně přihlásí k socialismu. Velkou většinou hlasů zamítnuto. „Nezávislá dělnická strana“ je konkurenční skupina, která má ve svém programu rovněž „zespolečenštění výrobních prostředků“, která tedy *je* socialistická, i když to nehlásá její název, a která si klade za cíl dát zvolit dělnické kandidáty nezávislé na obou stranách, na konzervativcích i na liberálech. Všeobecně se očekávalo, že ve volbách budou tyto dvě skupiny postupovat společně. Ale ne, říká federace: buďto jste socialisté, a pak je vaše místo v našich řadách, anebo odmítáte vstoupit do naší strany a tvoříte zvláštní skupinu, a pak nejste socialisté. A s takovými lidmi dělejte pak hnutí.

Co se nás ale víc dotýká: federace se po diskusi, v níž byl zdůrazněn fakt, že pařížský[141], bruselský[142] a curyšský kongres[130] nebyly ryze socialistické kongresy a že je načase, aby se socialisté zbavili tradeunionistického živlu (korporativně), který není socialistický, oficiálně usnesla svolat na rok 1896 do Londýna *výhradně socialistický kongres, který bude zahájen tři dny před všeobecným londýnským kongresem*[333].

Všimněte si, že skupina, která svolává socialistický svět na zvláštní kongres, a to bez jakéhokoli pověření, prohlásila na svém

* Viz tento svazek, str. 309–310.

zmíněném sjezdu, že má 4500 členů; ale jejich tajemník* uvádí, že loni bylo v seznamu členstva 7000 jmen, takže téměř stejný počet odpadl, jako zůstal, a jiný člen se vychloubal, že za 14 let existence této organizace do ní vstoupil celý *milión členů* a — vystoupil (samozřejmě kromě těch výše uvedených 4500)!

Organizace, která má tak silnou přitažlivost (a odpudivost), která odmítá jiné socialistické kandidatury kromě svých (přitom Nezávislá dělnická strana žije mimo Londýn se Sociálně demokratickou federací v nejlepší shodě!) a která chce odehnat i tradeuniony právě ve chvíli, kdy se tyto tradeuniony (nejširší a nejpříznivější pole pro naši propagandu) patrně v Norwichi[336] podruhé vysloví pro zespolečenštění výrobních prostředků (přijato v Belfastu roku 1893[342], přijato znovu londýnskou odborovou radou v roce 1894[111]) — taková organizace je opravdu jako stvořená pro to, aby se chápala iniciativy v takovéto otázce.

Socialisté na kontinentě, nyní ve všech zemích sjednocení, posoudí sami, zda jim vyhovuje dát se svolat na kongres, kde by měli přijmout usnesení, jež by jim *předem* svazovalo ruce pro jednání na všeobecném kongresu. To by nutně rozhněvalo — a právem — delegáty velkého kongresu, vyslané ne ryze socialistickými skupinami. A protože ze zkušenosti víme, že tyto skupiny jsou právě tím faktem, že se účastní našich kongresů, bezděčně přitahovány do lůna socialismu — nejlepším důkazem pro to jsou anglické tradeuniony — budeme tak omezení, že si zavřeme tyto dveře?

Nedovedete si představit, jaké intriky se tu osnují kolem tohoto kongresu. Parlamentní výbor Kongresu tradeunionů[332] *prý* chce náš kongres ovládnout a udělat z něho ryze tradeunionistický kongres, jako byl zdejší kongres v roce 1888,[343] o kterém Vám může něco povědět C. Lazzari. Na kontinentě by se takovému pokusu samozřejmě vysmáli. Ale Sociálně demokratická federace bere, jak se zdá, tyto zvěsti vážně a chce je využít k tomu, že sama ovládne kongres a udělá z něho něco zvláštního. A protože usnesení Sociálně demokratické federace je oficiální a bylo zveřejněno, je možno o tom mluvit v tisku. Lepší ovšem bude nepřikládat tomu příliš velkou

* Henry Mayers Hyndman.

váhu, je to zřejmě pokusný balónek, který se stane důležitým jen tehdy, bude-li po něm následovat zahájení akce, oběžník s pozváním atd. atd.

Pozdravy Vám i paní Anně od paní Freybergerové i ode mne.

Upřímně Váš

B. E.

Považujte, prosím Vás, tento dopis za osobní a důvěrný.

Poprvé otištěno v knize „Filippo Turati attraverso le lettere di corrispondenti (1880—1925)", Bari 1947

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[344]

4, Royal Parade
Eastbourne 22. srpna 1894

Milý Lafarguu,

tak už jsme týden tady v Eastbournu[334], Louise, její manžel a já. Už jsem to opravdu potřeboval, a přímořský ozón už působí. Od včerejška bohužel prší víc, než je třeba.

Šek dostanete v prvních dnech příštího měsíce, jakmile dostanu své pohledávky.

Jsem velmi zvědav, jak bude využit nový zákon proti podezřelým[323]. Nedal bych nic za to, že ve vhodné chvíli bude použit proti socialistům stejně jako proti anarchistům. Ale i když tím budou jednotlivci trpět, udělá tento zákon pro vás určitě totéž, co udělal pro Němce zákon z roku 78[154]: zvítězíte nad ním a z boje vyjdete mnohem silnější, než jste byli na začátku.

Tady upadla Sociálně demokratická federace[12], která po jistou dobu, jak se zdálo, chtěla začít postupovat rozumněji a tolerantněji, náhle zase znovu do někdejších hyndmaniád. Na sjezdu, který konali před dvěma nebo třemi týdny v Londýně, navrhl delegát za Liverpool, aby v příštích všeobecných volbách podporovali kandidáty Nezávislé dělnické strany[11], jestliže se otevřeně přihlásí k socialismu. Proti všem pravidlům diskuse obvyklým v Anglii to bylo *zamítnuto* usnesením, schváleným 42 hlasy proti 12, že povinností každého socialisty je vstoupit do otevřeně socialistické revoluční organizace, jako je Sociálně demokratická federace (a protože Sociálně demokratická federace o sobě tvrdí, že je to ona jediná, znamenalo to: *vstoupit do Sociálně demokratické federace*). Co se týče předvolební taktiky, tato otázka byla postoupena výboru, který podá zprávu výkonnému výboru. Víte ostatně, že podstatnou součást programu

Nezávislé dělnické strany tvoří nacionalizace výrobních prostředků. A tak Sociálně demokratická federace prakticky odmítla vzájemnou součinnost, která dosud existovala mezi oběma skupinami na severu (hlavně Lancashire a Yorkshire), a vyhlásila politiku kalifa Omara, který spálil alexandrijskou knihovnu: buď jsou tyto knihy v rozporu s koránem, a pak jsou špatné, nebo je v nich totéž co v koránu, a pak jsou zbytečné — spálit! A tihle lidé si osobují řízení socialistického hnutí v Anglii!

Ale nejen to. Hyndman prohlásil, že je načase, aby se socialismus jasně odpoutal od tradeunionismu, a že místo společných kongresů obou organizací se má konat ryze socialistický kongres. A protože si uvědomují, že je ještě příliš brzy, aby se pokusili o přímý úder proti kongresu z roku 1896[333], usnesli se, že *Sociálně demokratická federace svolá výhradně socialistický kongres, který se má sejít v Londýně tři dny před zahájením všeobecného kongresu v roce 1896.*

Co tomu řeknou soudruzi na kontinentě? Zúčastní se takovéhoto kongresu, aby pak přešli na velký, *náš* kongres s nohama i rukama svázanýma rezolucemi přijatými dva či tři dny předtím* v malém výboru? Vyprovokují rozkol mezi ryze socialistickými delegáty a mezi těmi, kteří ještě socialisty nejsou, ale teprve se jimi stávají? Dají tento políček anglickým tradeunionistům, kteří udělali takový pokrok od té doby, co je nový tradeunionismus[345] zatlačil na cestu k socialismu, kteří roku 1893 v Belfastu hlasovali pro nacionalizaci výrobních prostředků[342] (tento požadavek si dala před několika týdny do programu *dokonce* i vzpouzející se londýnská odborová rada[111]) a kteří mají za 14 dní v Norwichi[336] znovu vyhlásit své stanovisko vůči nám?

Ale víte, jak Sociálně demokratická federace ve své výroční zprávě a v diskusi na sjezdu líčila sílu této organizace, která by ráda změnila curyšské rezoluce[130] (protože to je zřejmý opravný dodatek falšující curyškou rezoluci)? Má — 4500 členů. Loňského roku bylo v seznamech jejích členů 7000 jmen, z nichž 2500 ztratili! Co to ale znamená? říká Hyndman. Za 14 let své existence měla Sociálně demokratická federace *milión členů*!! Jaká organizace! Z jednoho miliónu 995 500 uteklo z boje, ale — 4500 zůstalo!

* V rukopise: potom.

A teď klíč ke všem těm pošetilostem, které jsou bez tohoto klíče nepochopitelné. Kongres z roku 1896 nedává spát žádné z těchto sekt, frakcí, skupin atd., z nichž se skládá to, co se tu nazývá organised labour*. Parlamentní výbor Kongresu tradeunionů[332] má velkou chuť kongres ovládnout. Pro pořad sjezdu tradeunionů v Norwichi (který se bude konat v září) jsou už návrhy, aby z *anglických* delegátů se mohli kongresu z roku 1896 účastnit jen lidé kvalifikovaní pro Kongres tradeunionů: bona fide dělníci, kteří pracují nebo pracovali v oboru, který zastupují. A proslýchá se, že by docela rádi rozšířili tento systém i na delegáty z kontinentu, což by vyvolalo takové výbuchy smíchu, že by se celý Londýn otřásal v základech. Nu, a Sociálně demokratická federace, která si také myslí, že má příležitost, aby ovládla kongres a s pomocí kongresu anglické hnutí, tato Sociálně demokratická federace si, jak se zdá, vzala tyto zvěsti za záminku a přišla se svým malým vstřícným plánem.

Dosud to není nic víc než pokusný balónek. Jakmile však Sociálně demokratická federace vydá oběžník s pozváním nebo něco podobného, celá záležitost dostane jasnější obrysy a strany na kontinentě by se musely vyjádřit.

Otázka: „Le Socialiste" — je živ či mrtev? Od dubna po něm není vidu ani slechu. Jestliže se vám podařilo ho zabít, počítáte to za triumf strany ve Francii?

Ty dva měsíce, září a říjen, budou za všech okolností zajímavé. Kolem 5. září sjezd tradeunionů v Norwichi (po španělském sjezdu, který se koná příští neděli[330]), pak váš sjezd v Nantes[346], pak německý ve Frankfurtu[347] 21. října. Poslední dva se budou zabývat otázkou rolníků a zemědělských dělníků. Vyhlídky obou národních skupin jsou celkem stejné, až na to, že vy, kdysi nesmiřitelní revolucionáři, se teď trochu víc kloníte k oportunismu než Němci, kteří nebudou pravděpodobně podporovat žádné opatření, které by pomáhalo udržovat či zachovávat drobné vlastnictví proti rozkladnému působení kapitalismu. Naproti tomu se bude souhlasit s vámi, že není *naším* úkolem urychlovat nebo podporovat toto rozkladné působení a že důležité je seskupování malých vlastníků v zeměděl-

* organizované dělnictvo.

ská sdružení ke společnému obdělávání půdy ve velkém. Jsem zvědav, který z obou sjezdů se projeví pokrokověji z hlediska ekonomické teorie a navrhne nejúčinnější praktické prostředky.

Dejte za mne pusu Lauře a připomeňte jí, že mi dluží dopis. Freybergerovi pozdravují.

S upřímnými pozdravy

Váš

B. E.

Během několika týdnů vyjde v „Neue Zeit" můj článek o původu křesťanství*. 3. díl pokračuje, je vysázeno 43 archů, píšu předmluvu**.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „K dějinám prvotního křesťanství".
** „Předmluva" k třetímu dílu „Kapitálu".

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna

4, Royal Parade, Eastbourne
6. 9. 94

Milý Edo,

Schlüterovi napíšu,[145] oznámím mu, že máš moc práce a že to může přetisknout z „Neue Zeit".

Tiskové chyby mají čas, až se vrátím, 18. září.[334] Předmluva* bude hotova později, ale můžeš se na ni podívat, než ji odešlu. Všechno, co se týká míry zisku, najdeš přímo v knize, v předmluvě není o této otázce nic nového, jen kritika pokusů o řešení.[348]

Pokud jde o Edwardse, vyptal bych se na Tvém místě napřed Avelingových, *proč* odmítli a co o tom člověku vědí, don't know him** není v angličtině docela jednoznačné. Chceš-li na to obětovat čas, bylo by to jistě dobré, neboť zabráníš, aby článek napsal někdo jako Arndt nebo Hyndman. Naproti tomu může člověk získat všelijaké zkušenosti spoluprací na takových sbornících vyvolaných náhle v život neznámými lidmi. Ten člověk Ti nemůže mít za zlé, zeptáš-li se ho, jaké další spolupracovníky už získal; to by Ti umožnilo udělat si přece jen určitější úsudek.[349]

Pinkauovi rád pošlu fotografii, jakmile sám zas budu nějakou mít — jak víš, pokusy od Inky se nezdařily a od té doby jsem se nikde nedostal před objektiv.

Mnoho pozdravů Gině a dětem od Louisy a od Tvého

B. Engelse

Freyberger je dnes v Londýně, má službu v nemocnici.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Předmluva" k třetímu dílu „Kapitálu".
** neznám ho.

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[350]

Dnes večer jsme se zase vrátili.[334] Baron chce, abych mu dal něco „netištěného" o Internacionále; prohlédl jsem tedy hned staré dokumenty a našel jsem něco, co se jakž takž hodí; můžeš si pro to zajít a přeložit to. Zřejmě to spěchá, soudě podle Baronova dopisu. Zítra jsem od 10 asi do 1 ve městě, pak zase tady, ale Louise ví, kde to je. Pozdravuj Ginu a děti od nás všech.

Tvůj
B. E.

[Londýn] úterý 18. 9. 94

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

(Úryvek)

[Londýn druhá polovina září 1894]

A teď o něčem jiném. Sjezd tradeunionů[336] svědčí o zřejmém pokroku oproti loňskému roku[342] a spolu s volbami v Leicesteru a s jinými symptomy ukazuje, že v Anglii se to hýbe. Ovšem tady neexistuje pokrok bez kroku zpět: tak např. rezoluce proti přistěhovalectví zahraničních dělníků přijatá v Norwichi; ale s takovými rozpory a nedůslednostmi se budeme muset „v této svobodné zemi" ještě nějakou dobu smiřovat. Nakonec však přijde chvíle, kdy masy, až dosáhnou dostatečného stupně uvědomělosti, protrhnou to spletité předivo intrik a sektářských hádek mezi „vůdci".

Zdá se mi, že válku mezi Čínou a Japonskem[351] podněcuje ruská vláda, která používá Japonska jako svého nástroje. Ale ať bude nejbližším výsledkem této války cokoli, povede nakonec k jedné věci: k naprostému zhroucení celého tradičního systému ve staré Číně. Zastaralý systém zemědělství spojeného s domáckým průmyslem se tam uměle udržoval tím, že se striktně vylučovaly jakékoli rušivé elementy. Toto vylučování jakéhokoli cizího prvku bylo zčásti prolomeno válkami s Angličany a Francouzi; tato válka s *Asijci*, soupeři žijícími v sousedství Číňanů, musí s tímto vylučováním úplně skoncovat. Číňané, poražení na souši i na moři, se budou muset poevropštit, otevřít své přístavy pro obchod se všemi, budovat železnice a továrny, a tak dokonale zvrátit ten starý systém, který jim umožňoval uživit všechny ty milióny. Náhle se objeví neustále vzrůstající přelidnění, rolníci vyhnaní z půdy, kteří se pohrnou k pobřeží, aby si hledali obživu v cizích zemích. Zatímco do-

sud emigrovaly tisíce, budou teď chtít odejít milióny. A pak budou činštší kuliové všude, v Evropě stejně jako v Americe a v Austrálii, a pokusí se stlačovat mzdy a snižovat životní úroveň našich dělníků na úroveň Číňanů. Pak přijde doba pro naše evropské dělníky.* A Angličané budou touto invazí první trpět a *bojovat*. Pevně doufám, že tato japonsko-čínská válka urychlí naše vítězství v Evropě přinejmenším o pět let a že je nesmírně usnadní, protože zažene všechny nekapitalistické třídy na naši stranu. Jedině velkostatkáři a továrníci budou *pro*činštší.

Paulovy články v „Neue Zeit"[352] jsou vcelku *velmi* dobré. Některá historická hlediska v těchto článcích jsou mu velmi ke cti. Jeho výklad příčin a průběhu francouzských dějin od roku 1871 je nejlepší, jaký jsem dosud četl, hodně jsem se z toho poučil.

Ale motivace nantského agrárního programu,[346] v níž se prohlašuje, že povinností socialistů je zachovávat a *bránit* rolnické vlastnictví a dokonce i pachtýře a podílné pachtýře,** kteří *zaměstnávají nádeníky*, to je víc, než bude moci většina lidí mimo Francii spolknout.

Freybergerovi srdečně pozdravují.

Stále Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* V rukopise Engels škrtl dále slova: *to fight*, tj. doba *boje*.
** V originále francouzsky: fermiers et métayers.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 23. září 94
122, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

Tvoje žádost o dokumenty Internacionály mě zastihla ještě v Eastbournu.* Nemohl jsem bohužel pověřit Edu, aby Ti něco vyhledal, protože jsem měl klíče od skříní s sebou a bylo by nutné prohledat *několik* skříní — já sám se v těch neuspořádaných starých papírech stěží vyznám. Navíc jsme se příští den (v úterý) vrátili, vyhledal jsem něco pro Edu a požádali jsme ho, aby večer přišel, ale musel dodělat článek pro „Neue Zeit"[353]; ve středu ráno pro to přišel Ernst**, ale večer to Eda přinesl zpátky a říkal, že už je pozdě, že prý stejně už něco máte. To, co jsem našel, nebylo stejně nic zvláštního; je těžko najít *neznámý* dokument Internacionály, který by i dnes sám o sobě silně zapůsobil.

Srdečné díky za arménský „Vývoj"[354]. Naštěstí si to nemohu přečíst.

Honorář za ty Marxovy kapitoly odečtěte, prosím, od honoráře za můj článek, resp. ho s ním proúčtujte a pošlete mi ho sem pro Marxovy dědice.[355] Kdyby můj honorář nestačil, odečtěte, prosím, rozdíl na účet mých příštích prací.

Výtisky *celého* čísla mi samozřejmě prokáží stejnou službu jako separátní otisky článku. Potřebuji je jen k několika zcela určitým vedlejším účelům.

Vyplácení honoráře Rakušanům zůstává až na další zprávy stále v platnosti.[211]

Italové mi začínají jít pěkně na nervy. Včera mi poslal ten

* Viz tento svazek, str. 323.
** Ernst Schattner.

užvaněný Enrico Ferri všechny své spisy z poslední doby včetně přemrštěně vřelého dopisu, který způsobil, že mé city vůči němu ještě víc ochladly. A přece mu musím zdvořile odpovědět! Jeho kniha Darwin-Spencer-Marx je šíleně zmatená, samé jalové žvásty. Italové budou mít ještě dlouho trápení s touhle svou „vzdělanou"* buržoazní mládeží. Jednou budu muset něco udělat, něco, co skoncuje s mou hrozivě vzrůstající popularitou (kterou tihle lidé pěstují se silným zaměřením na obchodní stránku věci). Prozatím dám v předmluvě k 3. dílu pěknou lekičku Achillu Loriovi.[356]

Válka mezi Čínou a Japonskem[351] znamená konec staré Číny, úplnou, i když pozvolnou revoluci celé ekonomické základny až po rozpad starého spojování zemědělství a venkovského průmyslu, rozpad, který způsobí velký průmysl, železnice atd., a v důsledku toho hromadné vystěhovalectví čínských kuliů i do Evropy, pro nás tedy urychlení krachu a vystupňování kolize až ke krizi. Je to opět ta skvělá ironie dějin: kapitalistické výrobě zbývá už jen dobýt Čínu, a když ji konečně dobývá, znemožňuje se sama ve své vlasti.

Mnoho pozdravů od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj
B. E.

Brzy se přestěhujeme do čís. 41, Regent's Park Road, blíž ke kostelu sv. Marka; podrobnosti příště.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise berlínským dialektem: jebildeten.

Enges Emilu Vanderveldovi

do Bruselu

(Koncept)

[Londýn po 21. říjnu 1894]

Vážený občane Vandervelde,

dovolte, abych Vám osobně blahopřál ke zvolení a belgickým soudruhům vůbec ke skvělým úspěchům, kterých jste dosáhli minulou a předminulou neděli.[357] Toto druhé vítězství belgického proletariátu[358] je nesmírně důležité pro nás všechny.* Malé země, jako Belgie a Švýcarsko, jsou moderní politické laboratoře, pokusná pole, kde se získávají zkušenosti, které později využívají velké státy. Právě z těchto malých zemí vychází velmi často první podnět ke hnutí, jež má později otřást celou Evropou. Tak např. před únorovou revolucí válka švýcarského Sonderbundu.[195]

Myslím, že v současné době prožíváme období přílivu, které začalo tím, že belgičtí dělníci si vybojovali volební právo. Po Belgii vstoupilo do hnutí za volební právo Rakousko; po Rakousku požaduje teď proletářské Německo, aby všeobecné volební právo bylo rozšířeno z říšského sněmu na zemské sněmy spolkových států. Potlačovací zákony vydané proti dělnickým stranám ve Francii[323] a v Itálii[341], podobné zákony, které se chystají v Německu, nebudou mít větší úspěch, než mají násilná opatření rakouské vlády. Dnes je socialistické hnutí všude silnější než takzvaná veřejná moc.**

Pokud jde o belgické dělníky, 14. říjen jim zajišťuje mnohem pevnější pozici. Poprvé poznali přesně, jak jsou sami silní a jak jsou

* V konceptu následuje věta, kterou Engels škrtl: Jestliže malá země jako vaše nemůže sama řešit velké historické otázky, které dominují naší epoše...

** V konceptu následuje věta, kterou Engels škrtl: Toto skvělé vítězství belgických socialistů znamená novou etapu.

silní jejich protivníci; příště tedy budou moci stanovit svůj taktický postup s plnou znalostí situace; a Vy a ostatní socialističtí zástupci budete mít větší vážnost a budou Vám pozorněji naslouchat po oficiálním konstatování faktu, že mluvíte jménem 350 000 belgických občanů. S Vámi „slavnostně vstupuje"* do parlamentu belgický proletariát, a je to slavnostní vstup nejen pro Vás, ale pro proletáře v celé Evropě!

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* fait sa „joyeuse entrée".

Engels Marii Mendelsonové

do Londýna

41, Regent's Park Road, N. W.[359]
26. října 1894

Vážená paní Mendelsonová,

konečně jsme s to přijímat přátele — třebaže dům ještě vypadá jako po obléhání a ostřelování — budeme se těšit, navštívíte-li nás oba v neděli večer.

Louise i doktor* pozdravují.

S přátelským pozdravem

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Ludwig Freyberger.

Engels
Georgiji Valentinoviči Plechanovovi

do Londýna

41, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 1. listopadu 1894

Milý Plechanove,

samozřejmě že Vám co nejvíc usnadním prohlížení „Neue Rheinische Zeitung" atd., nechápu dost dobře, proč byste se měl ostýchat říci mi to přímo.[360] Moje knihy nejsou prozatím ještě urovnány; z této práce mě vyrušilo množství jiných záležitostí, které jsem musel vyřídit, pochůzky po městě, porady s advokáty a jiné nepříjemnosti, vyvolávané zákonnými formalitami a materiálními potížemi, bez nichž není možné najmout si v Anglii, a především v Londýně dům. Ještě to není skončeno.

Dokud si neurovnám knihy, nebylo by vůbec možné začít, a proto Vás prosím, abyste měl ještě trochu strpení. Buďte však ujištěn, že Vám ze speciální literatury, která Vás zajímá, poskytnu všechno, co budu s to najít z knih, časopisů atd. Pohovoříme si o tom hned, jakmile budu mít to potěšení se s Vámi setkat.

S upřímnými pozdravy

Váš

B. Engels

Právě se dovídám, že nám do kuchyně dávají nová kuchyňská kamna, což znamená, že se u nás začne vařit teprve po neděli. Nemůžeme Vás tedy přijmout v neděli večer, protože bychom Vám nemohli nabídnout nic k jídlu. Přesto však, zajdete-li sem kterýkoli den večer po 8. hodině, pohovoříme si o těch knihách.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvobožděnije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Carlu Hirschovi

do Kolína n. R.[361]

Milý Hirschi,

srdečně děkuji za pravidelné zasílání „Rheinische Zeitung" a prosím, poznamenej si změnu adresy ze *122* na

čís. 41, Regent's Park Road, N. W. London,

je to na druhé straně ulice, ale *pod* Primrose Hill a blíž vchodu do parku. Jinak žij blaze!

Tvůj

B. E.

[Londýn] 8. listopadu 94

Poprvé otištěno v Marx-Engels, Werke, sv. 39, Berlín 1968

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn, *41*, Regent's Park Road, N. W.
10. listopadu 94

Milý Sorge,

z adresy nahoře vidíš, že jsem se přestěhoval. Když se Louise vdala, byl pro nás starý byt přece jen trochu těsný, a protože se následky sňatku brzy dostavily, už to takhle dál nešlo. Najali jsme si tedy dům, který se nám naskytl, je větší, trochu níž v ulici, hned vedle vjezdu do Regent's Park, a po mnoha strastech jsme se tam před 4 týdny nastěhovali. — Byly to strasti s realitními agenty, advokáty, staviteli, obchodníky s nábytkem atd. a ještě nejsou u konce, moje knihy jsou ještě vůbec neuspořádané. Dole máme společné obývací pokoje, v 1. poschodí mám pracovnu a ložnici, ve 2. poschodí Louise, její muž a holčička, která se narodila v úterý 6. t. m., a chůva, ve 3. poschodí bydlí obě služebné, je tam komora a pokoj pro hosty. Moje pracovna má 3 okna do ulice a je tak velká, že tam mohu umístit skoro všechny knihy (8 knihoven), a přestože je tak velká, dá se dobře a snadno vytápět. Zkrátka hodně jsme si polepšili. Louise i její maličké se vede zatím velmi dobře, všechno proběhlo docela normálně.

Dnes dostaneš dva velké balíky: 3 „Sozialdemokraty" (berlínské), 3 pešťské „Volksstimme", „Vorwärts" se zbytkem referátu o sjezdu[347] a jedno číslo „Critica Sociale" s mým dopisem*. Stěhování trochu narušilo pravidelnost zásilek. „*Workman's Times*" zanikl. Velká škoda. Tussiny články tam byly jediné, které anglickým dělníkům nezamlčovaly nebo nepřekrucovaly pravdu o hnutí na kontinentě.

* „Mezinárodní socialismus a italský socialismus".

Zdejší hnutí se stále ještě podobá americkému, jenže je *trochu* před vámi. Masy stále víc instinktivně chápou, že dělníci musí vytvořit vlastní stranu jako protiváhu oběma oficiálním, a při obecních volbách 1. listopadu se to projevilo zřetelněji než kdykoli předtím. Ale různé staré tradiční reminiscence a nedostatek lidí, kteří by byli s to přetvořit tento instinkt v uvědomělou akci, jednotnou v celé zemi, vedou k tomu, že se setrvává v tomto úvodním stadiu myšlenkové neujasněnosti a roztříštěných místních akcí. Anglosaské sektářství panuje i v dělnickém hnutí. Sociálně demokratická federace[12], stejně jako vaše německá Socialistická dělnická strana[300], dokázala udělat z naší teorie strnulé dogma pravověrné sekty, je úzkoprse uzavřená a přitom má díky Hyndmanovi v mezinárodní politice naprosto špatnou tradici, která je sice občas otřesena, s níž ale dosud neskoncovala. Nezávislá dělnická strana[11] má krajně nejasnou taktiku, její vůdce Keir Hardie je všemi mastmi mazaný Skot, jehož demagogickým trikům není co věřit. Tento bývalý chuďas, vyšlý ze skotských havířů, založil velký týdeník „The Labour Leader", což se nedalo pořídit bez větší peněžní částky, kterou obdržel od toryů či liberálů-unionistů,[121] tj. od odpůrců Gladstona a Home Rule — o tom nemohou být žádné pochybnosti, a potvrzují to jak jeho známé literární styky v Londýně i přímé zprávy, tak jeho politický postoj. V důsledku toho — tím, že se od něho odkloní irští a radikální voliči — může ve všeobecných volbách roku 1895[279] velmi snadno přijít o poslanecké křeslo, a to by bylo štěstí, protože je teď největší překážkou. V parlamentě vystupuje jen tehdy, je-li příležitost k demagogii: aby se dělal důležitým frázemi o nezaměstnaných, aniž něčeho dosáhne, aby při příležitosti narození prince říkal královně* všelijaké neomalenosti, což je tady v Anglii strašně banální a laciné atd. Jinak jsou zejména na venkově jak v Sociálně demokratické federaci, tak v Nezávislé dělnické straně velmi dobré elementy, ale rozptýlené; ačkoli dokázali alespoň to, že všechny pokusy vůdců obě organizace navzájem rozeštvat vždycky ztroskotaly. John Burns je politicky hodně osamocen, jak Hyndman, tak K. Hardie ho zuřivě napadají; tváří se, jako by si nic nesliboval

* Viktorii.

od politické organizace dělnictva a jako by spoléhal už jedině na tradeuniony. S těmi ovšem udělal špatné zkušenosti, a kdyby mu svaz mechaniků nevyplácel jeho poslanecký plat, asi by umřel hlady. Je ješitný a dal se příliš vodit za nos od liberálů, tj. „sociálního křídla" radikálů; rozhodně přikládá příliš mnoho váhy četným dílčím ústupkům, které vymohl, ale při tom všem je to v celém hnutí, tj. mezi vůdci, jediný skutečně poctivý člověk a má opravdu proletářský instinkt, který ho, doufám, v rozhodné chvíli správně povede, tak jako jiné povede mazanost a prospěchářská vypočítavost.

Na kontinentě roste s úspěchy chuť na ještě větší úspěchy, a nalákat si rolníky se doslova stává módou. Nejprve prohlásí Francouzi v Nantes Lafarguovými ústy[362], nejenže (to jsem jim napsal*) není naší věcí přímými zásahy urychlovat zkázu malorolníků — to že za nás obstará kapitalismus — ale také: že musíme malorolníka přímo *chránit* proti státní pokladně, lichvě a velkostatkáři. To ale dělat nemůžeme, protože je to za prvé hloupé a za druhé nemožné. Ale hned nato vystoupí ve Frankfurtu Vollmar a chce podplácet *rolníka vůbec*; přitom rolník, s kterým má co dělat v Horním Bavorsku, to není zadlužený porýnský malorolník, nýbrž střední rolník a dokonce velký sedlák, který vykořisťuje čeledíny a děvečky a prodává ve velkém dobytek a obilí. A to není možné, nechceme-li opustit celou zásadu. Alpského rolníka, dolnosaského a šlesvicko-holštýnského velkého sedláka můžeme získat jen tím, že mu vydáme na pospas čeledíny a nádeníky, a tím i politicky víc ztrácíme, než získáme. Frankfurtský sjezd o této otázce nerozhodl, a to je dobře proto, že se ta věc teď důkladně studuje; lidé, kteří tam byli, věděli příliš málo o rolnících a o poměrech na venkově, tak naprosto rozdílných v různých krajích, takže se nemohli usnést jinak než nazdařbůh. Ale jednou se ta věc musí vyřešit.

Přitom mě napadá: pařížský „Socialiste", je živ či mrtev? Nikdo neví; když byla Tussy v létě v Paříži, nebyl ještě mrtev, ale kdo ho chtěl, musel si pro něj dojít do administrace!! Neviděl jsem ho od února či března. Dereure se zbláznil, byl administrátorem,

* Viz tento svazek, str. 320—321.

a jak to všechno zhuntoval, tak už to zůstalo. Ryze po francouzsku.

Po belgických volebních úspěších[358] připravují Belgičané a Francouzi pravidelné styky s občasnými konferencemi mezi socialistickými poslanci parlamentů z různých zemí. Uvidíme, zda z toho něco bude. Prozatím se těch 50 francouzských poslanců* (z toho je asi 26 bývalých radikálů pochybného typu) ještě hodně naparuje, ale má to háček: těch 24 starých socialistů se potají tvrdošíjně mezi sebou hádá, marxisté na jedné straně, a blanquisté a allemanovci (posibilisté) na druhé straně; zda dojde k otevřenému rozkolu, to není jisté.

Kromě ostatních socialistických listů dostávám teď také rumunský („Munca") a bulharský (dříve „Rabotnik" [„Dělník"], teď „Socialist") a pomalu pronikám do obou jazyků. Rumuni budou vydávat v Bukurešti deník.**

Dříve než jiné světové události vyvolá patrně nějakou změnu smrt ruského cara, ať už v důsledku vnitřního hnutí, nebo finanční tísně a nemožnosti opatřit si peníze v zahraničí. Nedovedu si představit, že by dnešní systém přetrval změnu na trůně, při níž se dostane k moci idiot, tělesně i duševně zruinovaný onanií. (Tenhle fakt je všeobecně znám na lékařských fakultách, Krause, profesor v Dorpatu, který Mikuláše pozoroval, udal caru Alexandrovi, který ho o to požádal, toto, tj. onanii, přímo jako příčinu nemoci, nato dostal od cara políček, pak se poděkoval, vrátil řád sv. Vladimíra, který za ním poslali, a je teď zpátky v Německu, kde to všechno vypravoval.) Jestliže to ale vypukne v Rusku, pak něco zažije i mladík Vilém.*** Pak zavane v celé Evropě liberální vítr, který nám *teď* může jen prospět.

Válka v Číně[351] zasadila staré Číně smrtelnou ránu. Izolace už není nadále možná, zavedení železnic, parních strojů, elektřiny, velkého průmyslu se stalo nezbytností už v zájmu vojenské obrany. Ale současně s tím se rozpadá i starý systém rolnického hospodářství, v němž si každá rodina sama pro sebe vyráběla průmyslové výrobky, a s ním celý starý společenský systém, jejž umožňovala po-

* Viz tento svazek, str. 207–208.
** „Lumea nouă".
*** Vilém II.

Dům, v němž bydlel Bedřich Engels od října 1894 do své smrti
(Londýn, 41, Regent's Park Road, N. W.)

měrně velká hustota obyvatelstva. Milióny lidí jsou zbaveny obživy a nuceny se vystěhovat; a tyto milióny si najdou cestu do Evropy, a pohrnou se sem proudem. Ale čínská konkurence, jakmile bude masová, rychle vyhrotí věci u vás i u nás do krajnosti, a pak až kapitalismus dobude Čínu, bude to zároveň popud k pádu kapitalismu v Evropě a v Americe.

Doufám, že se Tobě i Tvé ženě vede už lépe, než když jsi psal naposledy. Já se mám docela dobře, ale člověk přece jen časem pozoruje, že mezi 73 a 37 je velký rozdíl.

Srdečně pozdravuji Tebe i Tvou ženu.

Tvůj

B. Engels

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. listopadu 94

Milá Lauřičko,

qui s'excuse, s'accuse,* tak začínáš svůj dopis z 24. října, a Tvé poslední psaní ze soboty, které jsem dostal dnes ráno, ukazuje, jak málo času jsi potřebovala, abys přešla od „omlouvání se" k „obviňování". Ale to by ses musela do mne ještě víc pustit, abys mi pokazila dobrou náladu; a tak Ti chci napsat, že od 9. října bydlíme v čís. 41,** že jsem měl spoustu potíží s advokáty, realitními agenty, uzavíráním smluv atd., než jsem dal dům do obyvatelného stavu, a tak jsem teprve včera večer naskládal poslední hromadu knih, která ležela v mé pracovně na podlaze, do knihoven, kde teď knihy čekají na roztřídění; a jakmile byl celý byt jakžtakž v pořádku, stala se Louise minulé úterý matkou holčičky (oběma se daří velmi dobře); a k dovršení všeho je Londýn zaplaven ruskými, italskými, arménskými atd. atd. *emigranty*, kteří pokládají za svou povinnost poctít mě hned svou návštěvou; a zároveň musím rychle pročítat velmi špatně vysázené obtahy posledních 5 nebo 6 archů „Kapitálu" (korektura a náhled); a v důsledku toho všeho jsem hrozně zanedbával nejen korespondenci, ale také Tvůj francouzský „Manifest" v „Ère Nouvelle".

Přesto jsem dnes ráno z toho zmatku knih vydoloval říjnové a zářijové číslo tohoto časopisu a porovnal je s originálem. Je vous en fais mes compliments*** — je to ještě lepší než „Feuerbach"![242] Je to první francouzský překlad starého „Manifestu", který jsem

* kdo se omlouvá, ten se obviňuje.
** Viz tento svazek, str. 304.
*** Gratuluji Ti k tomu.

četl opravdu s velikou radostí. Dosud jsem bohužel nedostal *listopadové* číslo, v němž je závěr,* takže jsem jej nemohl zrevidovat. Připojuji několik připomínek, nejsou však vůbec důležité.

Může se opravdu říci: trois déménagements valent un incendie** — několikrát jsem měl chuť naházet všechny své knihy do ohně a zapálit dům a všecko — tak mě to dopalovalo. Ale teď, jak doufám, je to nejhorší už za námi — totiž: *jediná* menší svízel, kterou musíme překonat, je zatopený uhelný sklep a vlhký vinný sklep! Ale i to nakonec zdoláme.

Car*** je mrtev, ať žije car†, ten ubožák opravdu potřebuje všechno to povzbuzování, které mu může svým provoláváním poskytnout francouzská buržoazie a její tisk. Je to téměř idiot, slaboch na duchu i na těle, a bude to, jak se zdá, nejistá vláda člověka, který je pouhou hříčkou v rukou lidí vzájemně proti sobě intrikujících, a to bude dobré k tomu, aby se konečně zhroutil ruský despotický režim. Finanční nesnáze tomu pomohou. Matka Crawfordová se onehdy dala slyšet, že Francie teď má celkem za 8 miliard ruských *státních dluhopisů*, což vysvětluje krach poslední ruské půjčky[22] a zároveň to ukazuje, že úspěch chystané půjčky *ve Francii* je velmi nepravděpodobný. Mimo Francii Mikuláš hotové peníze nezíská. Když se před 6 nebo 7 roky pokusili sehnat peníze v Berlíně, odpověděli bankéři svorně: se zárukou Národního shromáždění jakoukoli sumu, bez ní ani halíř! Nemohlo by se toto zvolání teď, když je k tomu příležitost, znovu ozvat v „Petite République"? Říci francouzským gogo††, že v Rusku *musí* přijít ústava a že proto není dost bezpečné, aby svěřovali své peníze umírajícímu absolutismu? Anebo je patriotismus tak silný, že by takový postup byl příliš nebezpečný?

Děkuji Ti mnohokrát za nabídku, že přeložíš moje „prvotní křesťanství"[363]: myslíš si doopravdy, že toto teologické téma — zejména II. a III. část — jsou dostatečně přitažlivé pro francouzské čtenáře? Mám o tom velmi silné pochybnosti. I. část by se snad

* Viz Spisy, sv. 4, str. 451—460.
** třikrát se stěhovat, to je jako jednou vyhořet.
*** Alexandr II.
† Mikuláš II.
†† prosťáčkům.

ještě hodila: internacionalisté za vlády císařů nebo něco podobného — ale to nechám na Tobě.

Bebel dnes v dopise[364] potvrzuje, že Vollmar ve Frankfurtu řekl, že jsem výslovně schválil nový agrární program z Nantes[346]; přitom jediná, komu jsem o tom něco napsal, jsi byla Ty*: že se obávám, že Francouzi zůstanou osamoceni se svou výzvou k podpoře, za dnešních podmínek, malých vlastníků a dokonce pachtýřů, kteří jsou nuceni vykořisťovat dělníky. Takže Vollmarovo tvrzení je jeho vlastní výmysl. Donutí mě to bohužel veřejně mu odpovědět,** a abych nezpůsobil další nedorozumění, budu muset mluvit o rolnické otázce obšírněji,*** takže nebudu moci přejít mlčením diskusi v Nantes. Pošlu to do „Neue Zeit", možná že to shledáš zajímavějším než to křesťanství.

Takhle je člověk stále vyrušován! Ta zatracená rolnická otázka mě bude stát zase týden. Přitom mám plné ruce naléhavé a důležité práce, ještě než se vůbec dám do toho, co bych měl udělat: historie Mouřenínovy úlohy v *Internacionále*. A to mě přivádí k tomuto: V berlínském (anarchistickém) „Sozialist" otiskují podle „Société Nouvelle" Bakuninův dopis — velmi dlouhý — v němž podává *svou* verzi haagské záležitosti[14] atd. Dá se to v Paříži sehnat? Nebo to vychází v Bruselu? Z německého textu mám jen úryvky, asi něco zkonfiskovala policie.

Paul píše, že mi chce připsat svou „Évolution de la propriété".[365] Děkuji mu pěkně. Celkem vzato byl bych raději, kdyby se mi nic nepřipisovalo, ale nechám to na něm.

Neříkejte o nikom, že je šťasten, dokud není mrtev — řekl Solón. To asi předvídal, že se stanu čestným předsedou nad skutečným předsedou Regnardem! Kdo by si to byl pomyslel: zrovna Regnard![366]

Vždycky Tvůj

B. E.

* Viz tento svazek, str. 325.

** „Dopis redakci listu ‚Vorwärts'".

*** „Rolnická otázka ve Francii a v Německu".

Zářijové číslo

str. 4, odst. 2: Verkehrsmittel je přeloženo moyens de communication [komunikační prostředky]. Verkehr jsme v „Manifestu" užívali všude ve smyslu Handelsverkehr [obchodní styk]; dál je to všude správně překládáno *échange* [směna]. Na tomto místě by se lépe hodilo échange, ale není to důležité.

str. 7, odst. 1: la bourgeoisie, vypadlo **e.**

str. 10, odst. 2: der Hausbesitzer, der Krämer, je přeloženo: le petit propriétaire [malý vlastník]; nebylo by přesnější: le propriétaire, le boutiquier, le prêteur sur gages [vlastník, hokynář, lichvář]?

str. 12, řádek 5: tisková chyba: garantie *locale* místo *légale.*

str. 15, řádek 3: courgeoisie místo *bourgeoisie.*

Vidíš, že se musím uchylovat k běžným tiskovým chybám, abych našel nějaké nedostatky! A v říjnovém čísle nenacházím ani ty.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorija SSSR", čís. 5, 1965

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Augustu Bebelovi a Paulu Singerovi

do Berlína

Augustu Bebelovi a Paulu Singerovi

Těch tisíc liber št., které jsem Vám odkázal* „na volební účely" — z čehož se odečítá dědická daň — jsem musel odkázat touto formou, aby byl zde v Anglii odkaz legální, nemohl jsem straně odkázat peníze jinak. To je jediný důvod, proč byla učiněna tato výhrada. Postarejte se tedy, abyste ty peníze dostali, a až je budete mít, aby nepadly do rukou Prušákům. A až se budete o těchto věcech usnášet, vypijte láhev dobrého vína, a to učiňte na mou památku.

Londýn 14. listopadu 1894

Bedřich Engels

Poprvé otištěno v listě „Sächsisches Volksblatt", čís. 125, 22. října 1895

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 537.

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna [367]

Milý Edo,

v příloze posílám 2 archy*, čís. 21/22.

Meissner se dotazuje, jsou-li další tiskové chyby. Jestliže jsi ještě nějaké zachytil, tak mi je prosím pošli, jinak se už dál nenamáhej; zítra dopoledne napíšu Meissnerovi, aby seznam uzavřel.

Budeš-li psát Baronovi *dnes*, zmiň se mu, prosím, že mu z Labriolova pověření posílám Ferriho „Socialismo e scienza positiva" s Labriolovými poznámkami. Je-li Tvůj dopis odeslán, nijak to nespěchá.

Srdečné pozdravy, u nás všechno v pořádku.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 14. 11. 94

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* třetího dílu „Kapitálu".

Engels Lauře Lafarguové a Eleanor Marxové-Avelingové

Lauře Lafarguové a Eleanor Marxové-Avelingové

Milá děvčata,
píšu Vám pár slov v souvislosti se svou závětí.*

Především uvidíte, že jsem si dovolil všechny své knihy, včetně těch, které jsem dostal od Vás po Mouřenínově smrti, odkázat německé straně. Tyto knihy jako celek tvoří knihovnu, tak jedinečnou a zároveň tak kompletní pro historii a studium moderního socialismu a všech věd, na které navazuje, že by bylo škoda zase ji nějak dělit. Zachovat ji pohromadě a přitom ji umístit tak, aby ji mohli užívat ti, kdo po tom touží, toto přání vyslovili už dávno přede mnou Bebel a jiní vůdcové německé socialistické strany, a protože to jsou podle mého názoru opravdu ti nejlepší lidé, kteří mohou splnit tyto cíle, souhlasil jsem. Doufám, že mi za těchto okolností prominete tento můj čin a budete také souhlasit.

Za druhé. Mnohokrát jsem se radil se Samem Moorem, je-li nějaká možnost, abych se ve své závěti nějak postaral o děti naší drahé Jenny. Bohužel, anglický zákon tomu brání. Mohlo by se to stát jen za téměř nemožných podmínek, přičemž by výdaje daleko přesáhly částku, o kterou by šlo. Musel jsem se toho tedy vzdát. Místo toho jsem každé z Vás odkázal *tři* osminy z té části mého majetku, která zbude po vyplacení odkazů atd. Z toho jsou *dvě* osminy určeny pro Vás osobně, kdežto třetí osminu má každá z Vás spravovat pro Jenniny děti a dbát, aby se jich používalo tak, jak to Vy a poručník dětí, Paul Lafargue, uznáte za nejlepší. Tímto způsobem nemáte vůbec žádnou odpovědnost vůči anglickým zákonům a můžete jednat tak, jak Vám bude diktovat Vaše morální cítění a láska k dětem.

* Viz tento svazek, str. 537—539.

Peníze, které dětem dlužím za podíly na výnosu z Mouřeníkových spisů, jsou sepsány v mé hlavní knize a vykonavatelé mé závěti je vyplatí straně, která bude podle anglických zákonů legálním zástupcem dětí.

A teď sbohem, moje milá, drahá děvčátka. Přeji Vám dlouhý život a hodně tělesného a duševního zdraví i radosti ze života!

V Londýně 14. listopadu 1894

Bedřich Engels

Tussy bude muset informovat Meissnera, Dietze a berlínské nakladatelství „Vorwärts", že mají napříště všechny částky za honoráře atd. pro dědice Karla Marxe vyplácet *přímo jí*. Se Sonnenscheinem se to bude muset zařídit jinak, protože smlouva o „Kapitálu"* byla uzavřena mezi ním a mnou.

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* o anglickém vydání prvního dílu.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

právě jsem společně s Tussy prošel její článek[368] — na jednom místě je změna, na které jí myslím právem záleží — napsala ji na papír, ale nevepsala ji do textu. Patří na konec úvodu, má to znít: celkem je způsob pana Brentana, jakým píše dějiny, charakterizován třemi zvláštnostmi: 1. atd.

Můžeš to ještě opravit?

Až dostaneš tento dopis, budeš možná už z „Vorwärts“[369] vědět, že jsem nucen napsat článek o rolnictvu*, na němž právě pracuji a který budu mít čest Ti dát co nejdřív k dispozici.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 15. 11. 94

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky“, Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Rolnická otázka ve Francii a v Německu“.

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[370]

Milý Edo,

v „Sozialdemokratu“ (berlínském) byl překlad Lafarguovy zprávy o agrárním programu.[362] Lafargue mě na to odkazuje, protože nemá po ruce ani jeden výtisk v originále. A já nemohu najít svůj „Sozialdemokrat“ (bylo to číslo z 18. listopadu a snad ještě jedno dřívější). Můžeš mi to na den půjčit?

Tvůj silně nachlazený, ale uzdravující se

B. E.

Mnoho pozdravů.

[Londýn] 20. 11. 94

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. listopadu 94

Milý Barone,

článek o rolnictvu[371] Ti dnes posílám jako *doporučený* tiskopis. Protože je rukopis mizerný, přál bych si korekturu, musí být provedena co nejpečlivěji.

Právě čtu Ledebourovu odpověď Tobě.[372] Je v tom spousta chytračení. Jako bys byl měl už před 2 roky předvídat dnešního Vollmara. Z toho, že se malorolníkům říká: nikdo vás nechce násilně vyhánět z domova, vyvozovat, že se jim chtějí také poskytnout ekonomické podmínky pro pokračování v individuálním hospodaření, to je přece jen silné. Vždyť je jasné, že Ty bys dnes, za dnešních okolností, ledacos formuloval jinak. Před hraním si se slovíčky není však nikdo jistý, mně se to s tím článkem může stát také.

Jsem zvědav, jak bude dál probíhat polemika, kterou začal Bebel.[373] Bylo už nejvýš načase.

Na to, abych se zabýval postojem Internacionály k agrární otázce, nemám teď absolutně čas. Navíc to byla pro Internacionálu ožehavá otázka. Jednak kvůli francouzským, belgickým atd. proudhonovcům, kteří horovali pro parcelu, jednak kvůli zrušení dědického práva, s nímž přišli bakuninovci a které věci zatemňovalo.[374]

„Vorwärts" se samozřejmě přiklání na stranu jednoty, tj. zastírání. Proti tomu se zatím nedá nic dělat. Ale kdo zastírá, pomáhá teď jedině Vollmarovi a bude muset nést následky. Pokládám za jedině správné, jestliže *já* teď vystupuji naprosto věcně, osoby nechávám stranou. Jinak by se zas říkalo, že chci zvenčí řídit stranu atd.

Apropos. Můžeš příležitostně otisknout přiloženou noticku[375], aniž se pozná, že je ode mne? Nechce se mi poslat zprávu do „Vorwärts", Liebknecht by k tomu zas přidal nějakou tu omáčku, a nechat to projít bez povšimnutí přece jen také nemohu.

Blahopřeji k hošíkovi čís. III — jak jsi patrně slyšel, máme tu také novorozeně. Louise má pěknou holčičku, všechno proběhlo dobře, a ta malá by se měla jmenovat „Amálka — bumbrlíček!!".

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[376]

Londýn 22. listopadu 1894

Milý Lafarguu,

Váš referát v „Sozialdemokratu" jsem našel.[362] Bylo to štěstí, protože mi to umožnilo přičíst celou řadu věcí na vrub poněkud nedbalé redakci a vyvodit z toho závěr, že jestliže jsem nesouhlasil se zněním rezoluce z Nantes,[346] domnívám se, že souhlasím s tím, co chtěla říci. Ostatně jsem se snažil být co nejpřátelštější; ale po tom, jak se tato rezoluce v Německu zneužívala, není už možné přecházet ji mlčením.

Dali jste se opravdu trochu příliš strhnout na stranu oportunistů. V Nantes jste byli na nejlepší cestě obětovat budoucnost strany chvilkovému úspěchu. Ještě je čas se zastavit. Může-li k tomu přispět můj článek,* budu velmi rád. V Německu, kde si Vollmar dovolil aplikovat na bavorské velké sedláky, kteří vlastní 10—30 hektarů, výhody, které jste slibovali francouzským malým rolníkům, v Německu zvedl hozenou rukavici Bebel a otázka bude důkladně prodiskutována, už nezmizí z pořadu dne, dokud nebude vyřízena. Viděl jste patrně ve „Vorwärts" Bebelovu řeč v 2. berlínském volebním obvodu.[373] Stěžuje si právem, že strana se postupně zburžoazňuje. To je neštěstí všech extrémních stran, jakmile se blíží chvíle, kdy se stávají „možnými". Ale naše strana nemůže v tomto směru překročit určitou hranici, aniž zradí samu sebe, a zdá se mi, že ve Francii i v Německu jsme k této hranici už došli. Naštěstí je ještě čas se zastavit.

Po nějakou dobu nenacházím Vaše příspěvky ve „Vorwärts"; už jsem myslel, že došlo k nějakému nedorozumění, ale minulou

* „Rolnická otázka ve Francii a v Německu".

středu jsem naštěstí dostal číslo, kde je „Gallus“[377]. Kdybyste měl nějaké potíže s redakcí, napište mi, možná že bych Vám mohl nějak prospět.

Jestliže ruská vláda vydává peníze na to, aby zvýšila kurs svých cenných papírů, je to neomylný příznak, že je na obzoru nová půjčka; jediný, kdo by na to mohl naletět, jsou Francouzi; doufejme, že to neudělají. Ale když Rus potřebuje zlato, ať se vynasnaží si je opatřit!

Loria bude ještě spokojenější, až si přečte mou předmluvu;[378] píšu tam o něm, jak si zaslouží, a bez jakýchkoli ohledů vůči „il primo economista dell'Italia“*.

Malý Vilém** si vede obdivuhodně. Vzal si do hlavy, že bude potírat „převratné tendence“[379], a začíná tím, že provádí převrat ve své vlastní vládě.[380] Ministři padají jako cínoví vojáčci. Ubohý mladíček musel déle než osm měsíců mlčet a být ztícha; už je mu všecko jedno, vybuchne — a prosím! Ve chvíli, kdy získáváme čtvrtinu Belgie,[358] kdy v Rakousku volební reforma musí co nevidět přivést naše lidi do parlamentu, kdy v Rusku je všechno do budoucna nejisté — v této chvíli si ten mladík vezme do hlavy, že přetrumfne Crispiho[341] a Casimira-Périera[381]! Účinek, který to bude mít na Německo, vidíte z toho, že na sjezdu ve Frankfurtu[347] žádali delegáti, alespoň mnozí z nich, nový potlačovací zákon jako nejlepší prostředek, který umožní další postup strany!

V Rakousku je situace zajímavá. Od smrti svého syna*** se císař† obává zániku své dynastie v blízké budoucnosti. Jeho předpokládaný následník†† je hlupák, arogantní a krajně nepopulární. Maďaři ho vůbec nesnesou, žádají zprvu prostou personální unii, potom úplnou odluku a naprostou nezávislost. Aby následníkovi předem svázal ruce, chce František Josef posílit parlament a vytvořit z něho reálnější reprezentaci. Proto se dohodl se svým přítelem Taaffem na dosti rozsáhlé volební reformě.[193] Ale parla-

* „nejvýznačnějšímu italskému ekonomovi“.
** Vilém II.
*** Rudolfa Františka Karla Josefa.
† František Josef I.
†† František Ferdinand d'Este.

ment, shromáždění privilegovaných, pravé generální stavy* (volené podle kategorií: velké pozemkové vlastnictví, obchod, města, venkov), ji odmítá a Taaffe odchází. A tu císař, jako pravý konstituční monarcha, povolává jednoho ministra z většiny**, koalici liberálů, Poláků atd., samé arcireakcionáře. Přiměje je však, aby slíbili, že za to provedou volební reformu, po svém způsobu, a to do roka. Rok uplyne za všelijakých neplodných pokusů. A tu na ně císař naléhá, aby dodrželi slovo — a proto se ve Vídni už 3 týdny nemluví o ničem jiném než o volební reformě. Ale páni z koalice nejsou s to cokoli zplodit; první pozitivní návrh způsobí, že se mezi sebou poperou. Takže patrně brzy místo nich přijde Taaffe, znovu navrhne svůj zákon, a jestliže jej parlament odmítne, rozpustí ho a naoktrojuje reformu, což mu ústava dovoluje. A tak tedy z jedné strany působí František Josef a z druhé Victor Adler! Ale jaká ironie dějin, že císař, dosazený v prosinci 1848 výslovně proto, aby dorazil revoluci, je po 46 letech povolán ji znovu slavnostně nastolit!

Dejte za mne pusu Lauře.

Srdečně Váš

B. E.

Louise a dítěti se vede dobře, Louise i Freyberger Vás pozdravují.

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* dále Engels škrtl: z roku 1789.
** Alfreda, knížete Windischgrätze.

Engels
Josifu Nersesoviči Atabekjancovi

do Stuttgartu[382]

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 23. listopadu 1894

Vážený soudruhu,

děkuji Vám srdečně za překlad mého „Vývoje socialismu“[354] i za nedávno pořízený překlad „Komunistického manifestu“ do Vaší arménské mateřštiny. Nemohu bohužel vyhovět Vašemu přání a napsat Vám pár řádek předmluvy k tomuto překladu. Nemohu dost dobře napsat něco, co má být vydáno v jazyce, kterému nerozumím. Kdybych vyhověl Vám, nemohl bych pak odmítnout jiné, a pak by se mi mohlo jednou přece jen stát, že by moje slova vyšla neúmyslně nebo i úmyslně zkomolená a já bych se to dověděl třeba až po letech nebo vůbec ne.

A dále také — i když jsem Vám vděčen za zajímavé vylíčení situace v Arménii, nechtěl bych podávat úsudek o věcech, které jsem nepoznal na základě *vlastního studia*. A tím spíše, když jde o potlačený národ, který má tu smůlu, že je vklíněn mezi *Scyllu* tureckého a *Charybdu* ruského despotismu; kde ruský carismus spekuluje s úlohou osvoboditele a kde pohůnkovský ruský tisk nikdy neopomene využít každé slovo sympatií s arménským osvobozením ve prospěch dobyvačného carismu.

Můj upřímný soukromý názor však je, že osvobození Arménie *jak* od Turků, *tak* od Rusů bude možné teprve v den, kdy bude svržen ruský carismus.

S přáním všeho nejlepšího Vašemu lidu

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Dokumente des Sozialismus“, sv. III, sešit 12, Stuttgart 1903

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 24. listopadu 94

Vážený pane,

dostal jsem Vaše milé dopisy ze 7. a 11. června, z 15. října a 12. listopadu.

Z díla pana Struva znám pouze článek v Braunově „Centralblatt", a proto se nemohu vyslovit k tvrzení, která snad vyslovil jinde. Pokud najdete v mých dopisech nějaká *fakta*, která Vám mohou být užitečná v polemice s ním, použijte jich prosím.[383] Pokud však jde o některé mé názory, obávám se, že by je Vaši protivníci — ne snad pan Struve, ale ruský tisk vůbec — využili nepatřičným způsobem. Den co den a týden co týden na mne útočí ruští přátelé, abych odpověděl ruským časopisům a reagoval na knihy, v nichž jsou slova našeho autora* nejen nesprávně interpretována, ale nesprávně citována a kde prý můj zásah postačí, aby uvedl věci na pravou míru. Vytrvale jsem to odmítal, protože se nemohu, nechci-li se vzdát své skutečné a závažné práce, dát zatáhnout do sporů probíhajících ve vzdálené zemi a v jazyce, ve kterém dosud nejsem s to číst stejně snadno jako ve známějších západních jazycích, a v literatuře, z níž v nejlepším případě vidím jen občas nějaký úryvek a v níž absolutně nemohu podrobně sledovat diskusi ve všech fázích a podrobnostech. Všude jsou lidé, kteří se nezaleknou jakéhokoli překrucování či nepěkných úskoků, jen aby obhájili postoj, který už zaujali; a jestliže se takto jedná se spisy

* Karla Marxe.

našeho autora, myslím že by vůči mně nepostupovali o nic lépe a že bych nakonec byl donucen zasáhnout do diskuse jak v zájmu ostatních, tak ve svém vlastním. Kdyby mé názory vyslovené v soukromých dopisech vyšly v ruských novinách s mým svolením, byl bych nadále bezbranný vis-à-vis svým ruským přátelům zde i na kontinentě, kteří na mne velmi naléhají, abych aktivně zasáhl do ruských diskusí a abych toho či onoho v té či oné věci usadil; neměl bych pak žádný pádný důvod to odmítat, protože by mi mohli říci: jednou jste *přece jen* zasáhl do ruských diskusí; musíte uznat, že tato naše záležitost je stejně důležitá jako záležitost pana D., a tak, prosím Vás, jednejte s námi stejně jako s ním. A pak by mi můj čas už nepatřil a moje zasahování do ruských diskusí by bylo koneckonců naprosto neúčinné a nedokonalé.

Tyto důvody mě nutí, k mé velké lítosti, abych Vás požádal, abyste upustil od toho, že budete citovat moje názory, přinejmenším ne *jako moje.*

Vynasnažím se poslat Vám nějaké pokračování toho, co jste už dostal.*

S veškerou úctou Váš

L. K.[282]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Korektury třetího dílu „Kapitálu".

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína[384]

41, Regent's Park Road, N. W,
[Londýn] 24. listopadu 1894[385]

Milý Liebknechte,

napsal jsem Bebelovi[145] a připomněl jsem mu, že v politických diskusích si má člověk všechno klidně rozmyslet a nedělat nic ve spěchu nebo v prvním zápalu a že jsem se sám takhle už nejednou spálil. Ale naproti tomu musím teď trochu pokárat i Tebe.

Zda si Bebel počínal na schůzi *neobratně*, o tom se dá diskutovat. Ale ve věci samé má určitě pravdu.[373] Tvou povinností jako redaktora ústředního orgánu ovšem je věci urovnávat, pomáhat odstraňovat dokonce i skutečné diference, to make things pleasant all round*, působit v zájmu jednoty strany až do dne rozkolu. V tom je Ti snad jako *redaktorovi* Bebelův postup nepříjemný. Co je ale nemilé *redaktorovi*, to by měl uvítat *vůdce strany:* že existují lidé, kteří nemusí vždycky mít nasazeny nezbytné obligátní redaktorské brýle a dovedou připomenout i redaktorovi, že by jako vůdce strany udělal dobře, kdyby na chvíli odložil harmonické brýle a podíval se na svět vlastníma očima.

Bavoři vytvořili těsně před frankfurtským sjezdem v Norimberku hotový *sonderbund*.[386] Přišli do Frankfurtu s vysloveným *ultimátem*. Aby tomu nasadil korunu, mluví Vollmar o *odděleném postupu*, Grillo** zase říká: usneste se, na čem chcete, my *neposlechneme*. Vyhlašují bavorská výhradní práva a jednají se svými odpůrci ve straně jako s „Prušáky" a „Berlíňáky".[387] Žádají, aby sjezd sankcionoval schválení rozpočtu a souhlasil s rolnickou politikou, která jde už víc *doprava* než maloburžoazní stanovisko. Stra-

* činit věci přijatelnými ze všech stran.
** Karl Grillenberger.

nický sjezd, místo aby se jako vždycky předtím proti tomu energicky postavil, se neodváží přijmout nějaké usnesení. Jestliže to nebyla vhodná chvíle, aby Bebel vystoupil proti šíření maloburžoazního živlu ve straně, pak už nevím, kdy by měla nastat.

A co udělá „Vorwärts"? Chytí se formy Bebelova útoku, říká, že prý to všecko není tak zlé, a staví se do tak „diametrálního protikladu" k němu, že teprve — po tom všem nevyhnutelné — „špatné pochopení" ze strany Bebelových odpůrců Tě donutilo prohlásit, že Tvůj diametrální protiklad se týká pouze *formy* Bebelova útoku, ve věci samé — co se týče rozpočtu a rolnické otázky — že má pravdu a že stojíš na jeho straně. Řekl bych, že už sám fakt, žes *byl donucen dodatečně* učinit toto prohlášení, Ti dokazuje, žes přestřelil daleko víc napravo, než mohl Bebel přestřelit nalevo.[388]

V celé té diskusi jde koneckonců jen o akci Bavoráků, která těmito dvěma body vrcholí: oportunismus při schválení rozpočtu jako vějička pro maloburžoy, a oportunismus vollmarovské zemědělské propagandy k nachytání středních rolníků a velkých sedláků. To a sonderbundovské postavení Bavoráků, to jsou jediné dané praktické otázky, a jestliže se Bebel ujímá toho, v čem sjezd nechal stranu na holičkách, tak byste mu měli být za to vděčni. Jestliže ukazuje, že neúnosná situace vytvořená sjezdem je důsledek vzrůstajícího šosáctví ve straně, pak jen ukazuje speciální otázku ze správného obecného hlediska, a to je třeba rovněž ocenit. A když žene diskusi přes tohle všechno dál, tak dělá svou sakramentskou povinnost a stará se, aby příští stranický sjezd mohl s plnou znalostí věci posoudit naléhavé otázky, před kterými zůstal ve Frankfurtu bezradně stát.

Nebezpečí rozkolu není v Bebelovi, který nazval věci pravým jménem. Je v Bavorácích, kteří si troufají jednat způsobem, jaký byl dosud ve straně neslýchaný a vyvolal jásot vulgárních demokratů — kteří ve Vollmarovi a Bavorácích poznali *své* lidi — ve „Frankfurter Zeitung", která se raduje a ještě víc si troufá.

Říkáš, že Vollmar není zrádce. To je možné. Také si nemyslím, že se sám pokládá za zrádce. Jak ale nazveš člověka, který si myslí, že proletářská strana má zvěčnit nynější postavení hornobavorských velkých sedláků a středních rolníků, majitelů 10—30

hektarů, postavení, jehož základem je vykořisťování čeledi a nádeníků. Proletářská strana, založená výslovně proto, aby zvěčnila námezdní otroctví! Tenhle člověk je možná antisemita, buržoazní demokrat, bavorský partikularista a nevím co ještě, ale sociální demokrat?! Ostatně vzrůst maloburžoazního živlu v *rostoucí* dělnické straně je nevyhnutelný a není na škodu. Stejně jako přibývání „akademiků", propadlých studentů atd. Před pár lety byli ještě nebezpeční. Teď je dovedeme strávit. Ale i ten trávící proces se musí nechat proběhnout. K tomu je třeba kyseliny solné; není-li jí dost (jak o tom svědčí Frankfurt), je třeba Bebelovi poděkovat, že ji přilévá, právě proto abychom dobře strávili neproletářské elementy.

V tom tedy spočívá obnovování skutečné harmonie ve straně, ne v tom, že se každá skutečná vnitřní sporná otázka popírá a zamlčuje.

Říkáš, že jde o „nastolení účinného jednání". Bude mi velice vítáno, ale kdy vlastně to jednání konečně začne?

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle strojopisné kopie srovnané s textem knihy W. Liebknecht „Briefwechsel mit Karl Marx und Friedrich Engels", Haag 1963
Přeloženo z němčiny

Engels paní Karpelesové

do Vídně

41, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 30. listopadu 1894

Vážená paní doktorová,

přijměte můj nejsrdečnější dík za velmi milý dárek, který jste mi laskavě poslala k narozeninám. Vážím si ho velice nejen proto, že je to práce Vašich rukou, ale také a především proto, že jste na ni věnovala svůj volný čas v době, kdy máte před sebou víc než dost práce pro maličké, které je na cestě. V současné době jsem měl příležitost vidět ve vlastním domě, kolik nekonečných starostí a prací s sebou nese očekávání mateřství. Tím pyšnější mohu být na dárek, který byl v takovém období vyroben pro mne.

Použil jsem ho hned v den svých narozenin k malé siestě. Spí se na něm přinejmenším stejně sladce jako na „klidném svědomí", což je nejlepší „poduška pro klidný spánek"*. Jsem si dokonce skoro jist, že by bez obtíží uspal i dost nedobré svědomí.

Potěšilo mě, když jsem se od Ludwiga dověděl, že se Vám i Vašim dětem daří stále dobře, doufejme, že tomu tak bude i nadále.

Ještě jednou srdečné díky a mnoho pozdravů Vám i panu dr. Karpelesovi od Vašeho

upřímně oddaného
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Narážka na německé přísloví: „Ein gutes Gewissen ist das beste Ruhekissen".

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

Londýn 4. prosince 1894

Milý Sorge,

děkuji Tobě a Tvé ženě za blahopřání! Když je někomu sedmdesát čtyři, není už — mezi námi — takový pašák, jako býval. Jsem sice ještě zdráv a čilý, mám chuť do práce a jsem poměrně výkonný, ale přece jen vidím, že teď žaludeční potíže a nachlazení, která jsem dříve zvládal se svrchovaným pohrdáním, vyžadují, aby je člověk respektoval a léčil. Ale to nic není, není-li nic horšího.

Včera jsem Ti poslal tři otisky „Předmluvy" k 3. dílu*. Jeden pro nešťastného Stiebelinga, který mi poslal ty své čmáranice v několika výtiscích. Druhý je pro dr. fil. Firemana, znáš-li nebo můžeš-li se dovědět jeho adresu. Třetí dej prosím, až si ho přečteš, Schlüterovi, který jej snad může použít. Doufám, že nejpozději asi tak za týden Ti budu moci poslat už výtisk celé knihy; mají být podle ohlášení už na cestě. Dále dnes jedna tiskopisná zásilka:

1. „Sozialdemokrat".

2. „Justice", tu Ti zas budu pravidelně posílat kvůli útokům na Němce, které nemohou nechat na pokoji.[389] Co ten list píše o triumfech Sociálně demokratické federace[12], to je skoro všecko lež, Sociálně demokratická federace se ve srovnání s jinými organizacemi, zejména s Nezávislou dělnickou stranou,[11] relativně zmenšuje; bude-li to tak pokračovat, bude se brzy zmenšovat i absolutně. Nezávislá dělnická strana nemá bohužel už žádný pořádný list.

3. „Glühlichter" z Vídně a „Der wahre Jacob" ze Stuttgartu, abys znal i „humor", který má strana k dispozici.

4. Bebelův berlínský projev a 4 jeho články proti Grillenbergerovi a Vollmarovi.[390]

* „Kapitálu".

Tahle poslední záležitost je nejzajímavější. Bavoráci, kteří se stali velmi, velmi oportunistickými a jsou už *skoro* prachobyčejnou lidovou stranou (tj. většina vůdců a mnoho nových členů), hlasovali v bavorském zemském sněmu pro celý rozpočet a zejména Vollmar rozjel agitaci mezi rolníky, aby získal hornobavorské velké sedláky s 25—80 akry půdy (10—30 hektarů), kteří se tedy *nemohou obejít bez námezdních dělníků, — ale ne jejich čeledíny*. Od frankfurtského sjezdu[347] si neslibovali nic dobrého. Proto organizovali, *týden před* ním, speciální bavorský sjezd,[386] a tam vytvořili úplný sonderbund, neboť se dohodli, že bavorští delegáti mají ve Frankfurtu ve všech bavorských otázkách hlasovat *jednotně* podle předem přijatých bavorských usnesení. Tak přišli na sjezd, prohlásili, že prý v Bavorsku *museli* schválit celý rozpočet, že prý to jinak nejde; že prý to je čistě bavorská otázka, do které se nemá nikdo jiný míchat. Jinak řečeno: usnesete-li se na něčem, co by bylo nám Bavorákům nepříjemné, odmítnete-li naše ultimátum, pak, dojde-li k rozkolu, bude to vaše vina!

S takovýmito nároky, ve straně dosud neslýchanými, předstoupili před ostatní delegáty, kteří na to nebyli připraveni. A protože v posledních letech se neustále hlasitě zdůrazňovala jednota, nebylo divu, že u mnoha elementů, které se k nám přidaly v posledních letech a nejsou dosud dost vyškoleny, tento postoj, s nímž se strana nemůže smiřovat, prošel, aniž byl po zásluze rozhodně odmítnut, a nebylo přijato žádné usnesení v otázce rozpočtu.

A teď si představ, že Prusové, kteří mají na sjezdu většinu, by chtěli také konat svůj předsjezd, přijmout tam usnesení o postoji Bavoráků nebo o něčem jiném, závazná pro všechny pruské delegáty, takže ti všichni, jak většina, tak menšina, by pak na společném sjezdu hlasovali jednotně pro tyto rezoluce; k čemu by pak vůbec byly nutné společné sjezdy? A co by řekli Bavoráci, kdyby Prusové udělali totéž, co právě udělali oni sami?

Zkrátka, tak se to nemohlo nechat, a tu se do toho vložil Bebel. Dal celou otázku znovu na pořad a teď se o ní diskutuje. Bebelovi to z nich ze všech nejlépe myslí a je nejprozíravější; dopisuji si s ním pravidelně už asi 15 let a skoro vždycky se shodneme. Naproti tomu Liebknecht je myšlenkově hodně nepružný, stále

ještě u něho prosvítá na povrch někdejší jihoněmecko-federalistický, partikularistický demokrat, a co je nejhorší, nemůže snést, že Bebel, který ho už dávno přerostl, ho sice ochotně snáší vedle sebe, ale nechce se už dát od něho řídit. Navíc organizoval tak špatně ústřední orgán „Vorwärts" — v podstatě ze žárlivosti na své vedoucí postavení, chce všechno dirigovat a ve skutečnosti nic neřídí, naopak všecko brzdí — takže list, který by mohl být prvním listem v Berlíně, je dobrý jen k tomu, že straně vynáší 50 000 marek přebytku, ale žádný politický vliv. Liebknecht teď samozřejmě chce mermomocí zprostředkovávat a hubuje na Bebela, ale tomu se podle mého názoru dá za pravdu. V Berlíně jsou představenstvo strany a nejlepší lidé už teď na jeho straně a jsem přesvědčen, že když se odvolá k stranické veřejnosti, získá velkou vetšinu. Zatím je třeba počkat. Poslal bych Ti také ty vollmariády atd., mám ale jen jeden výtisk pro vlastní použití.

Louise a její maličké se vede dobře.

Srdečně pozdravuji Tebe i Tvou ženu a přeji Ti, aby se Ti hodně zlepšily oči a ostatní neduhy!

Tvůj starý

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána

41, Regent's Park Road
[Londýn] 4. prosince 94

Milý Turati,

kde berete k čertu trpělivost pořád psát milému *panu* E.? Vzdejme se, prosím Vás, už těch buržoazních titulů. Co se týče Vašich studentů, je mi velmi líto, ale nemohu jim prospět jinak než tím, že jim popřeji hodně zdaru.[391] Jsem natolik zaměstnán, že se nedostanu ani k nejnaléhavějším pracím. Týž den, kdy jsem dostal lístek od Vás, došla mi stejná žádost od berlínských studentů; jsem nucen poslat jim stejné odmítnutí jako Vašim přátelům. Tyhle maličkosti nejsou nic, když se vezme každá zvlášť, ale když přicházejí den co den se zoufalou pravidelností, znamenají v úhrnu značnou ztrátu času. Omluvte mě tedy laskavě u svých mladých přátel, jimž ostatně přeji mnoho úspěchů.

Posílám Vám pro občanku Annu svou *předmluvu* k 3. dílu „*Kapitálu*", je tam několik řádek, které budou lidi v Itálii možná zajímat.[378]

Udělal jste dobře, že jste citoval Bebela v „Critica Sociale".[373] Bebel řekl trpké, ale velmi prospěšné pravdy. Bylo to užitečnější* než oportunismus jeho odpůrců.

Se srdečným pozdravem Váš

B. E.

Poznamenejte si prosím změnu adresy.

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* V originálu slovní hříčka: plus opportun que l'opportunisme.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 12. prosince 94

Milý Sorge,

dnes jsem Ti poslal jako doporučený tiskopis 1 výtisk Marxova „Kapitálu", III. díl, a doufám, že ho v pořádku dostaneš.

Čím jsme si zasloužili to nezasloužené štěstí, že Vilémek* dává stíhat pro „urážku veličenstva" naše lidi *v říšském sněmu*, kteří zůstali sedět, to je víc, než dovedu pochopit.[392] Větší službu nám nemohl nikdo prokázat. Vilémek a „Herr von Köller, Sie machen's immer döller"**, to je zřejmě ten pravý párek, který pomůže všemu do bláta a nám — z bláta ven.

Bebel vyhrál. Vollmar předně po Bebelových článcích přerušil diskusi,[390] za druhé jeho odvolání se k představenstvu strany bylo velmi rezolutně odmítnuto a za třetí se odvolal k frakci, ale ta, když Bebel prohlásil, že není v této věci kompetentní, svou nekompetentnost uznala, a tak se celá věc odkládá na příští sjezd, kde má Bebel *jistou* $^2/_3$—$^3/_4$ většinu.

Je to Vollmarova třetí kampaň za získání vedoucího postavení ve straně i mimo Bavorsko. Poprvé požadoval, abychom aktivně podporovali Capriviho, stali se vládními socialisty.[393] Podruhé, abychom provozovali státní socialismus, sekundovali dnešní německé říši v socialistických experimentech.[394] Poobakrát nepochodil. Teď znovu.

Ta scéna v říšském sněmu, kdy frakce zůstala sedět, imponovala Francouzům víc než celá třicetiletá práce strany. Mezi námi, Pařížané — nechci říci Francouzi, ale Pařížané — *velmi* upadli. To

* Vilém II.

** „pane von Köller, Vy si počínáte stále bláznivěji".

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Dritter Band, erster Theil.

Buch III:
Der Gesammtprocess der kapitalistischen Produktion.
Kapitel I bis XXVIII.

Herausgegeben von **Friedrich Engels.**

Das Recht der Uebersetzung ist vorbehalten.

A son camarade de combat Plecha
Londres 21/12/94 F. Engels

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1894.

Titulní list třetího dílu „Kapitálu“ s Engelsovým věnováním G. V. Plechanovovi

frazérství a úcta k melodramatičnosti začínají být časem nesnesitelné.

Doufám, že se Tobě i Tvé ženě daří dobře.

Oba Vás srdečně pozdravuji.

Tvůj

B. E.

Jako dík za „Census Reports" etc.[234], které jsem dostal od Schlütera, jsem mu poslal také jeden výtisk III. dílu, *doporučeně*, jako tiskopis. Protože však nevím, zda ještě platí jeho adresa 935 Washington, poslal jsem to na jeho jméno na adresu „Volkszeitung", P. O. Box 1512, N. Y. City. Budeš tak laskav a oznámíš mu to?

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 14. prosince 1894

Milý Victore,

Tvoje dopisy z 12. a 26. jsem v pořádku dostal. Ta záležitost s K. Kautským je tedy vyřízena. Za blahopřání k narozeninám Ti srdečně děkuji a ujišťuji Tě, že jsem si k svému pětasedmdesátému roku uvědomil a uložil, že si už opravdu nesmím dovolovat ty neopatrnosti, pro které jsi mě vyhuboval. Naopak, do puntíku dodržuji dietu, se svým zažívacím ústrojím jednám jako s nevrlým byrokratickým představeným — musím tancovat podle jeho noty, a proti kašli, kataru průdušek a podobným věcem se nechávám balit, zahřívat a vůbec všelijak šikanovat, jak se sluší a patří na neduživého starého pána. Ale dost už o tom.

Že mě Bebelovo rozhodné vystupování po nemastném neslaném sjezdu potěšilo,[373] to Ti snad ani nemusím říkat. Rovněž to, že mě Vollmar nepřímo donutil, abych k tomu také řekl pár slov.* Zvítězili jsme fakticky na celé čáře. Nejprve to, že Vollmar po Bebelových čtyřech článcích[390] přerušil boj, to už rozhodně byl ústup, pak to, že ho představenstvo odbylo; dále to, že frakce odmítla požadavek, že by měla rozhodovat místo sjezdu. Tedy jedna porážka za druhou v této nešťastné třetí Vollmarově kampani. To by přece mělo stačit i bývalému papežskému zuávovi.[395] Liebknechtovi jsem kvůli tomu napsal dva dopisy,** z nichž asi neměl zrovna radost.[396] Ten člověk se stává stále větší překážkou. Říká, že má ještě nejlepší nervy ve straně, ale vypadají podle toho, také jeho řeč předevčírem v říšském sněmu byla špatná.[397] Zdá se, že

* „Rolnická otázka ve Francii a v Německu".
** Viz tento svazek, str. 356—358.

si toho všimli i ve vládě a chtějí mu zřejmě zas trochu pomoci na nohy tou urážkou veličenstva, jíž prý se a posteriori dopustil.

Tahle historka ostatně dokazuje, že Vilém* a von Köller se buď úplně zbláznili, anebo plánovitě připravují státní převrat. Hohenlohe svou řečí dokazuje, že už totálně zhloupl, že je slabomyslný starý pán bez vlastní vůle, pouhá nastrčená figura pana von Köllera. Ten je zas domýšlivý, řízný, omezený junker, který je s to jevit se Vilémkovi jako muž, který skoncuje s „převratem" a provede záměry Jeho Veličenstva pokud jde o obnovení neomezené královské moci do posledního puntíku. A Vilém je s to odpovědět: Vy jste můj člověk! A je-li tomu tak — a každý den se objevují nové náznaky v tomto směru — pak vogue la galère!** pak to začne být veselé.

Teď ale hlavní věc. Divíš se, že nemáš zprávy o Louise. Pak ovšem buď především tak laskav a odpověz jí na nejnaléhavější dopisy, které Ti napsala, nejen pokud jde o zařízení jejího dopisování odsud, zda mají dopisovat i další a kdo, — ale hlavně kvůli nabídnutým penězům.

Už před několika měsíci, v září a začátkem října Ti psala: že se vytvořilo konsorcium lidí, kteří stojí mimo stranu, kteří Ti ale důvěřují a jsou přesvědčeni, že Ty jsi ten pravý, kdo může pomoci deníku „Arbeiter-Zeitung"[312] i k finančnímu úspěchu za předpokladu, že *si udržíš vedoucí postavení.* Jsou tedy připraveni postoupit Ti pro deník „Arbeiter-Zeitung" značnou částku, slyšel jsem, že asi 5000 zl., za předpokladu, že

1. budeš mít v listu vedoucí postavení,

2. že se to bude pokládat za ryze obchodní půjčku a že se budou pravidelně platit úroky,

3. že všechna jednání, výplaty atd. zprostředkuješ Ty ve Vídni a Louise tady.

To jsou, pokud si vzpomínám, podmínky té nabídky. Ale na tuto nabídku stejně jako na pozdější Louisiny dopisy nedošla od Tebe žádná odpověď. Minulý týden *psala znovu* o odpověď obratem, která tu měla být nejpozději v úterý 11. t. m. Marně. Jsou tedy

* Vilém II.

** staň se co staň!

možné dvě věci: Buď jsi ve své korespondenci tak opředen poštovními a jinými intrikami, že je skoro nemožné doručit Ti dopis, anebo máš takový odpor k odpovídání na dopisy, že raději přijdeš o peníze, které se Ti nabízejí, než abys Louise napsal.

V každém případě musíme vědět, na čem jsme. Ti *lidé naléhají na rozhodnutí*, neboť jestliže se těch peněz vzdáš, vloží je jinam. Jsme tedy nuceni poslat tento dopis paní Anně Pernerstorferové se žádostí, aby Ti ho odevzdala, *jen* Tobě osobně, a žádáme teď, *ale opravdu naposled*, o laskavou odpověď, zda chceš o těch penězích s námi, resp. s Louisou, začít jednat nebo ne. Jestliže ano, pak jí sděl, jakým způsobem se Ti mají posílat dopisy, a my pak odpovíme „doporučeně".

Louise i maličké se vede velmi dobře, maličká roste, prospívá a křičí, Louise kojí sama, malé to stačí ažaž. Louise i Ludwig pozdravují, rovněž

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Engels Witoldu Jodko-Narkiewiczovi

do Londýna[398]

41, Regent's Park Road, N.W.
[Londýn] 14. 12. 94

Milý Jodko,

nemám opravdu sebemenší námitku proti tomu, abyste přeložil můj článek o rolnické otázce, a budu rád, jestliže bude moci být prospěšný i u vás.[371]

Váš
B. Engels

Jak vidíte, přestěhovali jsme se.

Poprvé otištěno v časopise „Z pola walki", čís. 4 (12), 1960

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux[399]

[Londýn] 17. prosince 94

Milá Lauřičko,

píšeš, že teď, když jsem skončil 3. díl* a než začnu pracovat na čtvrtém, musím jistě toužit po troše odpočinku. Tak Ti tedy vylíčím, jak na tom jsem.

Musím sledovat hnutí v pěti velikých a v řadě malých evropských zemí a v USA. K tomu účelu dostávám 3 německé, 2 anglické a 1 italský *deník*, od 1. ledna také vídeňský deník**, celkem 7. *Týdeníky* dostávám 2 z Německa, 7 z Rakouska, 1 z Francie, 3 z Ameriky (2 anglické, 1 německý), 2 italské a po jednom polský, bulharský, španělský a český, tři z toho v řečech, které si teprve postupně osvojuji. Kromě toho mě navštěvují nejrůznější lidé (právě před chvílí tu byl německý sochař bez halíře, kterého mi poslal Polak z Amsterodamu a který hledá práci) a stále víc lidí mi posílá dopisy, daleko víc než v dobách Internacionály! Mnozí z nich ode mne očekávají obšírné vysvětlování a všichni mě připravují o čas. Kvůli tomu všemu a 3. dílu jsem nebyl s to ani v době korektur, tj. během celého roku 1894, přečíst *víc než jednu knihu*.

Další věc, která je teď na řadě, je vydání Lassallových dopisů Mouřenínovi. Tussy je opsala na stroji, mám je v psacím stole, ale — díky stěhování — jsem na ně ještě ani nesáhl. Znamená to poznámky, odkazy na dávno minulá fakta, stejně jako na mou starou korespondenci s Mouřenínem — a předmluvu, která se musí napsat diplomaticky.[213]

Dále spousta mých vlastních „restů". Předně úplné přepsání „Selské války", která je už léta rozebraná a já jsem slíbil, že se

* „Kapitálu".
** „Arbeiter-Zeitung".

do ní dám hned po dokončení 3. dílu.[151] Vyžádá si to hodně studia; doufal jsem, že to udělám současně s korekturami. Ale nebylo to možné. Teď se už do toho musím opravdu dát a udělat to.

Dále — nechám-li stranou další *menší* práce, které mě čekají — chci napsat alespoň hlavní kapitoly z Mouřenínova politického života: 1842—1852 a Internacionála. To je to nejdůležitější a nejnutnější, to chci udělat nejdřív. Ale vyžaduje to nebýt vyrušován, a kdy se mi to podaří?

Všechny tyhle věci se na mně žádají a navíc reedice Mouřenínových a mých menších děl z dřívější doby. Už jsem to začal připravovat, ale daleko jsem se nedostal. Některé další malé věci jsou ve stranickém archívu v Berlíně.[400] Ale značná část ještě chybí, například výtisk první „Rheinische Zeitung". Kdybych mohl shromáždit dejme tomu $^2/_3$ starých článků z let 1842—1850, začal bych, protože jsem přesvědčen, že pro 2. vydání by se objevilo mnoho dalších. Zatím však nejsme ještě tak daleko.

A pak 4. díl.[94] K tomu je jen *velmi* surový rukopis, o němž není dosud možné říci, jak dalece se dá použít. Já sám se nemohu pustit do luštění a diktování celého rukopisu, jako jsem to udělal u 2. a 3. dílu. Zrak by mi úplně vypověděl službu, ještě než bych se dostal do poloviny. Zjistil jsem to už před lety a zkusil jsem jiné východisko. Myslím si, že by bylo dobré mít jednoho nebo dva inteligentní lidi z mladší generace, kteří by se naučili číst Mouřenínův rukopis. Pomýšlel jsem na Kautského a Bernsteina. Kautsky byl tehdy ještě v Londýně (před 6 či 7 lety). Zeptal jsem se ho a on souhlasil; řekl jsem, že bych zaplatil 100 liber št. za kompletní „čistopis" všeho, co tam je, a že bych mu pomohl s místy, kde by nemohl rukopis rozluštit. Začal s tím. Pak odjel z Londýna, vzal si jeden sešit s sebou a od té doby jsem po léta o tom nic neslyšel. Měl mnoho práce s „Neue Zeit", potom mi vrátil rukopis i opis, pokud byl hotov — asi $^1/_8$—$^1/_6$ všeho.* Také Bernstein nejenže má velmi mnoho práce, je dokonce přepracován, dosud se úplně nezbavil neurastenie, a ani si netroufám se ho zeptat — řeknu Tussy, aby se o to pokusila; nabídne-li se Bernstein sám, dobrá;

* Viz tento svazek, str. 73.

když ne, pak se nechci vystavovat nebezpečí, že se bude o mně říkat, že jsem vyvolal recidivu jeho nemoci tím, že jsem ho zavalil prací.

A jak to vypadá se mnou: 74 roků, které začínám pociťovat, a práce dost pro dva 40leté muže. Kdybych se tak mohl rozdělit na 40letého B. E. a na 34letého B. E., což by dohromady dávalo rovných 74, pak bychom brzy měli všechno v pořádku. Ale za dané situace mohu pracovat jedině na tom, co mám před sebou, a zdolávám to, jak dokážu nejlépe.

Teď znáš mou situaci, a když občas musíš na dopis ode mne čekat, budeš vědět, proč tomu tak je.

Včera večer přijel Bonnier z Edinburghu a dnes odjel do Oxfordu. Jeho první hněv na mou „Rolnickou otázku“[371] značně zchladl — vous nous traitez d'imbéciles,* napsal mi. Jinak byl velmi příjemný a myslím, že je přesvědčen, že v Nantes[346] se udělala chyba. Opravdu si myslel, že je nejen možné, ale nutné v době mezi nynějšími a příštími všeobecnými volbami získat masy francouzských rolníků pro socialismus.

Pošta odchází. Musím končit. Dlužím Ti za Tvůj podíl ze Sonnenscheinova vyúčtování „Kapitálu“ (anglického) . . . . . £ 1, 3, 1
1/3 podílu z £ 5. — které jsem dostal z „Neue Zeit“ za 2 kapitoly z 3. dílu..... . . . . . £ 1, 13, 4
a dovoluji si přidat vzhledem k tomu, že se blíží vánoce . . . . . £ 5, —, —
Přiloženým šekem hradím £ 7, 16, 5

Pudinky se letos nedělaly; Louisina holčička (která báječně prospívá a přibývá každý týden téměř libru) to znemožnila. Ale Paul dostane svůj koláč.

Vždycky Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Voprosy istorii KPSS“, čís. 1, 1957

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* považujete nás za hlupáky.

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[401]

Londýn, **41**, Regent's Park Road N. W.
18. prosince 1894

Milý Lavrove,

paní Lafarguová mi poslala Váš dopis. Chtěl bych Vás ujistit, že jsem na Vás nezapomněl, ale

1) „*Dühring*", *3. vydání* — měl jsem jen *6* výtisků, z nichž jsem poslal jeden paní Lafarguové, jeden paní Avelingové, jinak nikomu; o ostatní jsem přišel, jak už to bývá — teď jsem ještě jeden našel, okamžitě Vám ho pošlu.

2) „*Kapitál*", *3. díl.* Jestliže se prodává v Paříži a jinde, pak proto, že nakladatel skrblil s výtisky pro mne. Byly dříve k dostání v *Římě*, než jsem já dostal jediný výtisk. Ale čekám v několika dnech novou zásilku, takže Vám budu moci poslat jeden výtisk, který je už dávno pro Vás určen.

Doufám, že se Vám zdravotně vede dobře — co se mne týče, nemohu si stěžovat, začínám však pozorovat, že 74 není totéž co 47. Ale události nám musí pomáhat udržovat naše životní síly; celá Evropa přichází do varu, všude se blíží krize, zejména v Rusku. Tam to už nemůže vydržet. Tím lépe.

S přátelskými pozdravy

Váš
B. Engels

Povšimněte si laskavě změny adresy!

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 18. 12. 94
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lafarguu,

vracím Vám Lavrovův dopis Lauře. Hned jsem mu odpověděl, že obě knihy dostane, jakmile budu mít nějaké výtisky.* Meissner mě vždycky zásoboval a zásobuje, teprve když už je rozeslal všem ostatním. Posílám Vám také výtisk** pro *Devilla.*

Jak jsem řekl: *program* sám (z Nantes)[346] obsahuje jen jeden článek, který za nic nestojí: snížení **zákonné** úrokové sazby, tj. obnovení starých zákonů proti lichvě, jejichž naprostá zbytečnost byla prokázána už před 2000 lety.*** Účinně snížit úrokovou sazbu, kterou platí rolník zadlužený hypotékou, je možné jen tak, že se všechny hypotéky váznoucí na nemovitostech přemění v dluh vůči státu, a pak máte možnost úrok snižovat — s výhradou, že byste sám přišel o peníze. Také článek o honitbě, tak jak je zredigován, je sám se sebou v rozporu.

Nejenže mladý Vilém† je blázen, ale tentokrát žene všecko ke krizi. Nový kancléř†† je pouhá nastrčená figura, duší nové vlády je Köller (der macht es immer döller,††† říkal o něm před léty „Kladderadatsch"). Snaží se vyprovokovat konflikt s říšským sněmem. Chystají se, jakmile skončí zasedání, stíhat Liebknechta pro urážku veličenstva.[392] Naléhají na rozpuštění, což by v Berlíně vedlo k vytvoření vzpurného říšského sněmu a pak — k malému státnímu

* Viz tento svazek, str. 375.
** třetího dílu „Kapitálu".
*** Viz tento svazek, str. 350.
† Vilém II.
†† kníže von Hohenlohe.
††† ten si počíná stále bláznivěji.

převratu. Bude-li všechno probíhat tak, jak si to tito pánové představují, zažijeme v Německu pěkné věci.

Také v Itálii je monarchie v koncích. Korunní princ* se zapletl s Banca Romana, jde o 300 000 franků, král** pod jménem různých prostředníků také, u něho jde o ještě větší částky. To všechno je známo. Crispi je k smrti vyděšen teatrálním tahem Giolittiho[402] — celý parlament je kompromitován stejně jako všichni vysocí hodnostáři; a v naivní Itálii jsou lidé ještě katolíci, tj. do té míry *pohané*, že se to všecko dělá veřejně, korupce není možné skrývat, naopak, chlubí se jimi — až to vyústí v krizi.

A pak Rusko — neznámá, u níž je jistá jen jedna věc: že současný režim nesnese změnu cara a že tam také nastane krize.

To, co říkáte o účinku, jaký měl ten malý výstup v říšském sněmu, platí i o Anglii. Tolik roků práce, tolik volebních a skutečných úspěchů, nic nezapůsobilo; malý melodramatický výstup — to udělalo dojem, oslnilo. Jak jsou lidé malí!

Napíšu Adlerovi ve věci Vašeho dopisování. Ale nezdá se mi, že by tam u nich, kde mají tak málo pracovních sil, mohly vyhovovat pravidelné příspěvky, ledaže by byly napsány německy a mohly se rovnou tisknout. Také by bylo správné, aby se obrátili nejprve na Frankela. Ale uvidíme.

Srdečně Váš

B. E.

Laura už asi dostala můj dopis ze včerejška.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Viktor Emanuel.
** Umberto I.

Engels
George Williamu Lamplughovi

do Londýna[403]

Přestěhovali jsme se do čís. 41, Regent's Park Road. Na dveřích je jméno dr. Freybergera. Velmi rádi Vás uvidíme, kdykoli budete mít čas k nám zajít; zatím přejeme Vám i Vaší rodině veselé vánoce.

S upřímnými pozdravy Váš

B. E.

41, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 21. 12. 94, nejkratší den v roce, setsakramentsky krátký!

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. I, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. prosince 94

Milý Victore,

konečně jsme tedy s tou finanční nabídkou* tak daleko, že může začít obchodní jednání. Louise Ti o tom napíše víc.

Co se týče zdejších dopisovatelů, dej prosím Tě M. Beerovi šifru zřetelně odlišnou od všech ostatních dopisovatelů, aby nebyla možná nějaká záměna. Je v Anglii *úplný* zelenáč, s haličsko-talmudistickými brýlemi. — E. Bernstein těžko něco dodá, má už teď málo času na příspěvky pro „Vorwärts", raději pracuje pro „Neue Zeit".

Lafargue se ptá, zda ho můžete potřebovat jako spolupracovníka. Napsal jsem mu, že především budete muset pamatovat na Frankela, že však nevím nic bližšího a že Ti napíšu.** Lafargue píše živě a zajímavě, ale — jako jsou psány Gallusovy příspěvky do „Vorwärts"[317] — *jen francouzsky*, také jeho žena *nepíše* německy, také málokdy německy mluví a ne tak plynně jako Tussy. Nevím, zda by vám to vyhovovalo, kdybyste to tam u vás sami překládali. Lafargue by samozřejmě reflektoval na honorář, protože přestal dostávat poslanecké diety; také o tom jsem mu nemohl nic napsat.

Věci na kontinentě se zamotávají. Zatímco u vás je volební reforma jistá — lavina, která se dnes začne valit, se hned tak nezastaví — v Rusku začátek konce carské samovlády, neboť tuto poslední změnu na trůně samoděržaví těžko přežije; v Itálii to spěje rovnou k revoluci, která může stát monarchii život, a v německé říši chce Vilémek*** stůj co stůj překročit Halys a zničit velkou říši.

* Viz tento svazek, str. 369—370.
** Viz tento svazek, str. 377.
*** Vilém II.

Vhodnější chvíli pro založení deníku si ani nemůžeš přát; látky dost, a přitom takové, k níž mají ostatní strany falešné stanovisko a úsudek o ní nutně zkreslený, zatímco naše strana jediná ji bude od začátku posuzovat správně.

A teď, příjemné vánoce Tobě, Tvé ženě (kterou prosím srdečně pozdravuj) a dětem!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně[404]

(Koncept)

[Londýn 27. prosince 1894]

Milý Victore,

vyřiď, prosím, rakouským dělníkům mé blahopřání k deníku. První deník znamená všude epochální pokrok v životě strany, zejména dělnické strany. Je to první pozice, z níž může, alespoň v tisku, porážet své odpůrce stejnými zbraněmi. Tuto pozici jste si vydobyli; teď jde o druhou: volební právo, parlament. A to máte rovněž zajištěno, budete-li se stejnou obratností využívat politickou situaci, která je pro vás stále příznivější, jako v posledních patnácti měsících, budete-li umět v pravý okamžik rozhodně jednat, ale — jak to je tak často třeba — také v pravý čas vyčkávat, to znamená nechat okolnosti, aby jednaly za vás.

Mnoho štěstí a úspěchů deníku „Arbeiter-Zeitung"!

Tvůj

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 29. prosince 94

Milá Lauřičko,

děkuji Ti za novinky z 23. t. m. o allemanovcích[74] a neshodách mezi nimi — jsem teď zase dobře informován o personáliích pařížského hnutí. Doufám, že celá ta allemanovská cháska bude brzy smetena a ti slušní z nich se přidají k našim lidem, kteří, jestliže trpělivě vyčkají, budou mít patrně všechny vyhlídky, že postupně pohltí i zbytek.*

Nechť nové deníky[405] vzkvétají a brzy přivedou na svět pařížský deník!

Co se týče předmluvy k francouzskému „Manifestu", navrhoval bych, abys vypracovala jakousi předmluvu na základě čtyř německých, která by obsahovala ty informace o osudech tohoto díla, jež by mohly zajímat vaše čtenáře; pak bys mi rukopis poslala a já bych navrhl doplňky (právě jsem dostal arménský překlad)** a možná, že bych doplnil pár slov pod svým jménem. To by asi vyřešilo všechny obtíže, nemyslíš?[406]

Minulou neděli mi Tussy poslala z Manchesteru Tvůj dopis o 4. dílu[94]. Jsem ochoten a rád jí pomohu, jestliže se ujme přepisu původního rukopisu.

Pokud jde o to, co píšeš o Mouřenínových rukopisech a co s nimi bude po mé smrti, to je naprosto jednoduché. Všechny tyto věci *opatruji pro Vás*, jak víš; takže po mé smrti připadnou znovu Vám. V poslední vůli, kterou jsem udělal (když tu byl Sam Moore předposledně), není o tom zvláštní ustanovení, ale v připojených instrukcích pro vykonavatele mé závěti je jasná direktiva, že mají

* Viz také tento svazek, str. 296—298.
** Viz tento svazek, str. 353.

Tussy jako správkyni pozůstalosti postoupit všechny Mouřenínovy rukopisy napsané jeho rukou a rovněž všechny dopisy jemu adresované s výjimkou mé korespondence s ním.* A protože se zdá, že Tussy má v této věci nějaké pochybnosti, požádám Sama Moora, jakmile se sem v létě vrátí, aby sestavil novou závěť, ve které to bude jasně a naprosto srozumitelně prohlášeno.** Máš-li nějaká další přání, napiš mi je, prosím.

Adler píše o Paulovu dopisování do deníku „Arbeiter-Zeitung"***: „Co se týče Lafargua, nemám nic proti *francouzským* příspěvkům, budu muset hodně překládat. Frankel bude samozřejmě psát pravidelně. Lafargue je takový dopisovatel, jako já pro ‚Vorwärts' — zřídka, ale pak dlouhý článek. Jeho duchaplné články by se mi velmi hodily, kdybych se nemusel obávat, že je posílá zároveň do ‚Vorwärts' a do ‚Echa'.† Můžeš-li to zařídit tak, aby pro nás psal *asi dvakrát měsíčně* nebo při zvláštních příležitostech, velmi bych to uvítal, jenže nemůžeme moc platit, 20 franků za článek by mu muselo stačit."

Tak to by bylo. Paul by mohl ve volném týdnu, kdy nepíše do Berlína, napsat o nějakém jiném obecném tématu.

V anglických novinách jsme nemohli najít nic o zvolení Géraulta-Richarda. Dostal se do užších voleb? Cifra, kterou uvádíš, 1802 hlasů, nevypadá příliš povzbudivě.[407]

V Německu budeme mít příští rok hodně napilno. O vánocích jsme připili na zdraví „převratovému" císaři[379], tak snad teď bude spokojen.

My všichni tady přejeme velmi šťastný a příjemný rok Tobě i Paulovi!

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz také tento svazek, str. 540—542.
** Viz tento svazek, str. 543—545.
*** Viz také tento svazek, str. 379.
† ‚Hamburger Echo'.

189

Engels Emmě Adlerové

do Vídně

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 1. ledna 95

Vážená paní Adlerová,

srdečně děkuji za Vaše milé blahopřání, i za blahopřání Vašeho muže a Vašich dětí! Upřímně je opětuji a doufám, že nový rok bude pro Vás po všech stránkách opravdu radostný. Vám i Victorovi se dnes otvírá nové pole činnosti plné slibných vyhlídek; často tam patrně poznáme i zásah Vaší ruky. Tomuto nováčkovi — deníku „Arbeiter-Zeitung“[312] — přejeme my všichni tady opravdový úspěch.

Řekněte, prosím, Victorovi, jemuž v nejbližších dnech odpovím na dopis,* že jsem mu dnes poslal poštou „*doporučeně*“ výtisk 3. dílu Marxova „Kapitálu“,[408] který patrně dojde dříve, než dostanete tento dopis. Poslal jsem jej stejně jako tento dopis na adresu Windmühlgasse 30 A.

Ještě jednou srdečné blahopřání a pozdravy Vám všem od Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“, první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 379—400.

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 1. ledna 95

Milý Kugelmanne,

srdečné díky Tobě, Tvé ženě i dceři za milá přání, která co nejupřímněji opětuji. Teď ale rovnou k věci, protože jsem zavalen korespondencí atd.[409]

Jestliže jsem Ti správně rozuměl, to sbírání Marxových článků v Americe se týkalo hlavně článků v „Tribune". Ty tu mám ve dvou souborech, jeden z nich ale *určitě* není kompletní, možná že oba, protože „Tribune" otiskovala Marxovy články také jako nepodepsané úvodníky. Třetí soubor by mi mohl tedy posloužit jen k doplnění, a to byl důvod, proč jsem tenkrát radil, aby se prozatím dal do archívu, odkud ho v případě potřeby mohu kdykoli dostat.

Ty teď ale mluvíš o *starších* věcech, tedy o pracích z doby do roku 1851, a to je potom něco docela jiného, tak jsem tomu v Berlíně[410] nerozuměl. Tyhle věci jsou opravdu nesmírně cenné, a jen ta okolnost, že je nemám, mi zabránila uspořádat souborné vydání těchto menších prací jak Marxových, tak mých článků z let 1842—52. Už dlouho si přeji, abych mohl tyto věci vydat, jakmile budu mít čas to udělat, a jestliže mi můžeš dát co nejvíc těchto prací k dispozici, přispěješ k tomu i Ty svým dílem. Pak se budu znovu poohlížet po exempláři „Rheinische Zeitung" z roku 1842, především kvůli Marxovým článkům.

Napiš mi prosím ještě jednou, kdo ten soubor pořídil,[411] a obstarej mi pokud možná, ne-li ty věci samy, tedy seznam knih, časopisů atd., které jsou tam uvedeny kromě článků z „*Tribune*".

Paní Kautská už od začátku loňského roku není paní Kautská, ale paní doktorová Freybergerová. Její muž je neobyčejně schopný

mladý vídeňský lékař, bývalý Nothnagelův asistent; nepohodl se s vídeňskými fakultami, protože pořádal pro dělníky přednášky, při nichž demonstroval na mrtvole a vysvětloval dělníkům sociální příčiny jejich nemocí. Tady se teď pouští do vyšší lékařské praxe a nepochybuji, že bude mít brzy úspěch, protože má daleko větší znalosti než většina Angličanů. Abychom nezpůsobili v mé domácnosti větší převrat, než bylo nutné, přestěhovali jsme se do většího domu v téže ulici, kde bydlíme všichni tři, lépe řečeno všichni čtyři (neboť 7 týdnů už je na světě také malá holčička) společně.

Tedy ještě jednou přání šťastného a veselého nového roku od Louisy i ode mne Vám všem a srdečné pozdravy.

Tvůj

B. Engels

Na tu tiskovou chybu, která je sama zase chybou, se podívám.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

191

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hobokenu

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 1. ledna 95

Milý Schlütere,

dosud jsem neodpověděl na Tvůj dopis z 11. srpna a jsem Ti dlužen poděkování za to „Census Compendium“[234], které jsem v pořádku dostal. Byl jsem však přetížen všelijakou prací a naléhavá stranická a obchodní korespondence mi téměř znemožnila jakoukoli soukromou korespondenci, takže to postihlo i Sorga. Od toho ses asi už dověděl, že Louise Kautská je teď paní doktorová Freybergerová a maminka silné a zdravé holčičky a že jsme se všichni společně přestěhovali do čís. 41, Regent's Park Road.

Poslal jsem Ti — Sorge Ti to patrně už sdělil — výtisk III. dílu „Kapitálu“ na adresu „Volkszeitung“, protože nevím, zda ještě platí Tvoje hobokenská adresa. Adresa „Volkszeitung“ se mi zdála rozhodně jistější. Nemohl jsem vyřídit Tvůj návrh Edovi,[412] protože je už dávno pro týž účel zadán pro „Neue Zeit“;[353] vlastně jsem Ti to měl napsat, odpusť mi to, prosím.

Zde to vypadá podobně jako u vás. V *masách* stále víc sílí socialistický instinkt, ale jakmile je třeba převést tyto instinktivní podněty v jasné požadavky a myšlenky, lidé se hned rozcházejí, jedni jdou za Sociálně demokratickou federací[12], druzí za Nezávislou dělnickou stranou[11], třetí zůstanou stát u organizace tradeunionů atd. atd. Zkrátka samé sekty a žádná strana. Vůdcové jsou skoro všichni dost nespolehliví lidé, kandidátů na nejvyšší vedení je velmi mnoho, ale nemají žádné vynikající schopnosti pro tuto funkci, a přitom obě velké buržoazní strany jsou připraveny s měšcem v ruce a číhají, kdo se dá koupit. Přitom je zdejší takzvaná „demokracie“ velmi omezena *nepřímými* zábranami. Časopis stojí

horentní peníze, stejně tak kandidatura do parlamentu, rovněž život poslance — už jen pro tu obrovskou korespondenci, která s tím je spojena. Revize mizerně vedených voličských seznamů rovněž stojí moc peněz a tyto náklady jsou dosud s to hradit jedině obě oficiální strany. Ten, kdo se neupíše jedné z těchto stran, ten se těžko dostane na kandidátku. Ve všech těchto věcech jsou tu lidé daleko pozadu za kontinentem a také to začínají pozorovat; také tu nejsou užší volby, stačí relativní většina, čili jak vy Američané říkáte, plurality; přitom je všecko zaměřeno *jen* na *dvě* strany, a třetí se může stát nanejvýš jazýčkem na váze, ovšem až bude stejně silná jako ony.

Také zdejší tradeuniony sotva dokáží uskutečnit něco takového, jako byl berlínský pivní bojkot[413] — smírčí soud, jaký si tam vydobyli, by byl tady něco dosud nedosažitelného.

Naproti tomu — stejně jako u vás — jakmile budou dělníci jednou vědět, co chtějí, bude jim patřit i stát, půda, průmysl a všechno.

To je pro Tebe, ne pro „Volkszeitung".

Louise srdečně pozdravuje a oba Ti přejeme šťastný a veselý nový rok!

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 3. ledna 95

Milý Barone,

nejprve srdečné přání šťastného nového roku celé rodině od nás všech a díky za obveselující sdělení o „sólokapru", kterého objevil Liebknecht. Hned jak jsem začal číst Tvůj dopis, poznal jsem, že může jít jedině o tu starou schweitzerovštinu, a tím víc jsem vychutnával humornost situace.[414] Jinak stačí, když si poznamenáš do svého exempláře odchylky originálu od tištěného textu, popřípadě když mi je příležitostně sdělíš, abych si je poznamenal do svého. Nemám chuť pouštět se do korespondence s Liebknechtem kvůli vlastnickému právu na originální rukopis, těžko by to k něčemu vedlo.

Firemanův článek je fakticky tím, že nesprávně chápe jiné stránky Marxovy teorie, a díky všelijakému metafyzickému, tj. antidialektickému odbočování místy tak zamotaný, že to všechno téměř zastírá šťastný přístup, jímž se dostává blíž než kdokoli jiný k jádru otázky. Odtud naprostá neúčinnost článku. Jen ten, kdo je s to sledovat výhradně onu speciální otázku, o kterou mu jde, přijde na to, že je tu něco, co je třeba sledovat a tak dojít k řešení celé otázky.

V Německu budete mít, jak se zdá, po celý rok velmi živo. Bude-li pan von Köller takto pokračovat, je možné všechno: konflikt, rozpuštění, naoktrojování, státní převrat. Vezme se ovšem zavděk i něčím menším. Junkeři by se docela spokojili většími milodary, ale aby je dostali, budou muset apelovat na jisté choutky po uspokojení touhy po osobní moci, vyhovět jim až po určitou mez, přičemž budou spolupůsobit i faktory odporu, a pak vstoupí do hry náhoda — tj. něco nechtěného, nevypočítatelného. Aby se

zajistily milodary, musí se hrozit konfliktem — a když se půjde o krok dál, stane se původní účel, milodary, čímsi vedlejším, pak bude stát koruna proti říšskému sněmu, pak půjde do tuhého, pak může začít legrace. Právě čtu Gardinerovu knihu „Personal Government of Charles I.", některé věci jsou tak stejné jako v dnešním Německu, že je to až směšné. Tak např. argumenty k imunitě činů, jichž se někdo dopustí v parlamentě. Kdyby Německo bylo románská země, byl by revoluční konflikt nevyhnutelný, ale takhle — člověk nikdy nemůže vědět,* jak říkával Jollymeier.**

Záležitost s rolníky zatím tiše usnula, ale Augustův výpad byl přesto velmi záslužný a napravil mnoho z toho, co se ve Frankfurtu promeškalo.[373] Páni bavorští socialisté s tím svým výhradním právem se jen tak brzy zas nespálí.

Tady zatím ještě pokračuje mezi různými frakčičkami starý šlendrián. Nejsou už tak vášnivé ve vzájemných hádkách, ale tím horlivější v zákulisních intrikách. Zato ale stále sílí touha mas, které instinktivně tíhnou k socialismu, po uvědomělých a jednotných akcích. Masy, ačkoli nemají tak jasno jako jednotliví vůdcové, jsou přesto mnohem lepší než všichni vůdcové dohromady; jenže proces uvědomování postupuje pomaleji než jinde, protože téměř *všichni* staří vůdcové mají zájem na tom, aby toto vyjasňující se vědomí svedli tím či oním speciálním směrem, jinak řečeno zfalšovali. Nu, je třeba mít trpělivost.

Tedy ještě jednou šťastný nový rok a mnoho pozdravů.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále dalektem: nix Gewisses weiss man nit.
** Carl Schorlemmer.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 3. ledna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Schorlemmere,

jsem Vám ještě dlužen upřímné poděkování za milé blahopřání k mým narozeninám a za lístek k Novému roku; všechna přání opětuji s mohutným: šťastný nový rok!

Zde se také mezitím ledacos změnilo. Začátkem loňského roku se paní Kautská provdala za zdejšího mladého vídeňského lékaře, dr. Freybergera, a rozhodli jsme se, že budeme i nadále bydlet všichni společně, že si vezmeme větší dům, který se také našel v sousedství. Sotva jsme se přestěhovali a dali všechno do pořádku, narodila se paní Freybergerové holčička; matka i dítě jsou v pořádku a zdrávy. Pumps je i s rodinou od léta také znovu v Londýně, podnik jejího muže na ostrově Wightu nešel nijak skvěle, a tak chce zas zkusit štěstí tady.

Carlova kniha „Rise and Progress"[245] mi také došla před několika dny. Z velké příručky, kterou vydal s Roscoem,[243] vyšel I. svazek (v novém zpracování dvěma mladými chemiky); podle honorářových podmínek obvyklých u takových prací to Carlovým dědicům sotva mnoho vynese, a kdoví jestli vůbec něco.

I když sjezd ve Frankfurtu[347] dopadl proti dřívějším poněkud nemastně neslaně, v podstatě proto, že Vollmar a Bavoráci doslova zaskočili ostatní delegáty svým bavorským ultimátem,* a ti ze strachu před eventuálním rozkolem nepřijali v nejdůležitějších otázkách žádné rozhodnutí, pomáhá nám hloupost odpůrců překonat všechny tyto maličkosti. Těmhle géniům nestačí protipřevratová

* Viz tento svazek, str. 360—362.

předloha[379], musí ještě také zavádět stíhání proti Liebknechtovi kvůli tomu, co se sběhlo v říšském sněmu,[392] dělat z nás tedy přímo zastánce ústavních práv říšského sněmu! A právě tento nový konflikt nám dává příležitost ukončit berlínský pivní bojkot[413] vítězstvím, které tady v cizině a právě tady v Anglii velmi zapůsobilo. Neboť s celou svou sedmdesátiletou organizací veřejných odborových spolků a s velkou koaliční svobodou nedosáhli zdejší dělníci zdaleka ještě takového smírčího soudu, jaký byl vybojován v Berlíně. Jeden list píše: „Císař Vilém by se nad tím měl zamyslet; lidé, kteří se vypořádali s pivním sudem, se budou umět vypořádat i s žezlem." — A toho jsme dosáhli: v Německu poslouchají všichni řeči jen dvou lidí: císaře Viléma a Augusta Bebela. Jeho poslední řeč byla skvělá, musí se ale číst ve stenogramu.[415]

S mým zdravím je to zas dobré, pozoruji ovšem, že 74 není 47 a že si nemohu dovolit to co dříve v jídle, pití atd., také už nejsem tak odolný vůči počasí, ale na svůj věk jsem ještě dost pašák a doufám, že se ještě lecčeho dožiji, zejména když si pánové v Berlíně, jak to všechno vypadá, chtějí trochu zahrát na ústavní konflikt. Pruští junkeři jsou s to dovést to tak daleko, že si sociální demokraté budou muset zahrát na ochránce říšské ústavy proti junkerům, kteří ústavu porušují a touží po státním převratu. To se nám může hodit. Jen do toho!

Mnoho pozdravů od

Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Paulu Stumpfovi

do Mohuče[416]

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 3. ledna 95

Milý starouši,

Tvoje blahopřání k dovršení 74. roku (jsi tak laskav, že mě děláš o rok mladším) opětuji, jak vidíš, mohutným: šťastný nový rok. Doufejme, že příští Nový rok nás zastihne ještě oba zdravé a čilé; mám totiž sto chutí aspoň trochu nakouknout do nového století, tak kolem 1. ledna 1901 už pak budu se silami v koncích a můj čas může vypršet.

Hádky ve straně mě nijak zvlášť nedojaly, je mnohem lepší, když k něčemu takovému občas dojde a pořádně se to protřepe, než kdyby všechno spalo. Právě neustále se stupňující, nezadržitelný růst strany nese s sebou to, že nové elementy se dají hůř strávit než ty, které k nám přišly dřív. Dělníky z velkoměst, tedy ty nejinteligentnější a nejbystřejší už máme, teď přicházejí buď dělníci z malých měst nebo z venkovských obvodů, nebo studenti, příručí atd., nebo maloburžoové bojující proti zániku a ti, kdo se na venkově zabývali domáckým průmyslem a kdo ještě vlastní nebo mají propachtován kousek půdy, a teď ještě navíc opravdoví malorolníci. A protože naše strana je fakticky jediná skutečně pokroková strana, navíc jediná, která je dost silná, aby pokrok také vynutila, je tu lákavé pokušení zpracovat trochu socialisticky také zadlužené střední rolníky a velké sedláky, kteří se začínají bouřit, především v těch krajích, kde tito lidé na venkově převládají. Přitom se ale asi také jde za hranice toho, co připouštějí zásady naší strany, pak dochází k různým hádkám, ale naše strana má tak zdravou konstituci, že to všechno není nijak na škodu. Nikdo není doopravdy tak hloupý, aby se chtěl odtrhnout od velké masy strany, a nikdo není tak domýšlivý, aby

si myslel, že může *vedle* naší velké strany vytvořit ještě maličkou soukromou straničku, podobně jako švábští příslušníci lidové strany,[417] kteří to šťastně dotáhli ze sedmi Švábů na jedenáct Švábů. Celý ten spor způsobí jen zklamání buržoům, kteří už 20 let stále znovu počítají s rozkolem a také už 20 let pečují o to, aby u nás nenastalo ani nebezpečí rozkolu. To dělají i teď tou protipřevratovou předlohou[379], tím, že povyšují Liebknechta na zastánce práv říšského sněmu a říšské ústavy,[392] a tím, že vyhrožují státním převratem a porušením práva shora. I my děláme jistě hlouposti, ale abychom takovýmto odpůrcům umožnili nad námi zvítězit, to bychom museli být tak nebetyčně hloupí, že taková hloupost se už dnes na světě ani nenajde. Jinak by Tvůj plán, aby se jednou také svěřilo kormidlo strany mladým, aby poznali, zač je toho loket, nebyl ani tak špatný; ale myslím si, že i bez tohoto experimentu přijdou k rozumu a získají zkušenosti.

Jak vidíš z adresy, přestěhoval jsem se, jak se u nás říká, o dům dál, je mnohem lepší a pohodlnější a je hned u vchodu do parku.

Doufám, že Svatý duch, kde jsme svého času zdolali nejeden džbánek,[418] stále ještě prosperuje; docela rád bych se zas jednou v horký letní den ochladil v jeho gotickém sklepení. Kdoví, co se může stát, člověk nemá nic prohlašovat za nemožné.

Tedy ještě jednou šťastný nový rok a srdečné pozdravy od

Tvého
B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa[419]

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 8. ledna 95

Milý příteli,

dostal jsem Vaše dopisy z 6. září, 16. prosince a 1. t. m. a vyřídil jsem Váš vzkaz Avelingovi.[420]

Děkuji Vám co nejsrdečněji za námahu, kterou jste si dal s předmluvou k III. dílu „Kapitálu". Je to docela dobře, že vyjde v „Rassegna",[421] aspoň lidé v Itálii poznají, že v cizině se falešná velikost Lorii posuzuje docela jinak než doma. Naproti tomu dovedu pochopit, proč Turati pokládá v této chvíli za takticky správnější neútočit na toho člověka tak prudce, jak to dělám já.[378] Když jsme v Německu měli proti sobě výjimečné zákony[154], byla naše taktika v mnoha směrech také jiná, z přechodných důvodů jsme šetřili jednotlivé odpůrce, které jsme potom nemilosrdně napadali. V takových případech se musím většinou spolehnout na úsudek lidí, kteří, jako Turati, jsou zapojeni do boje; tito lidé nedělají možná vždycky to, co já ze svého hlediska pokládám za nejdůležitější a nejlepší, ale dělají přece jen něco a konají svou povinnost, jak nejlépe dovedou, a berou na sebe důsledky; kdyby Turati a jeho milánští přátelé nebyli velmi nepříjemní vládě, nebyli by posláni na 5 měsíců nebo 3 měsíce do domicilio coatto.*

Ty dvě kapitoly 3. dílu „Kapitálu" neřeší ovšem otázky, které by kdejací buržoazní ekonomové rádi dali na přetřes v souvislosti s teorií hodnoty. To se vůbec nenajde v té či oné kapitole této knihy. Ale to, co v tomto směru nemohlo být ještě rozvedeno v I. dílu, je objasněno v oddílu 1—4 3. dílu.

* nuceného místa pobytu.

Budou mi úplně stačit 2—3 výtisky Vašeho překladu předmluvy.

Upřímně opětuji Vaše milé blahopřání k Novému roku a zůstávám

Váš
B. Engels

V plném znění poprvé otištěno v knize „La Corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895", Milán 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 9. ledna 95

Milý Victore,

dnes Ti píšu vlastně jen proto, abych Ti ohlásil, že v neděli večer poslala Louise jako tiskopis na adresu redakce „Arbeiter-Zeitung", 10 Schwarzspanierstrasse, rukopis obsahující tři noticky; je to:

1. něco o bavlnářském průmyslu,

2. něco o činnosti parlamentního výboru Kongresu trade-unionů[332] (zčásti už anticipováno v „Arbeiter-Zeitung"),[422]

3. něco z pařížského příspěvku Mrs. Crawfordové.[423] Protože jste dříve mívali potíže s rukopisy zasílanými jako tiskopis, pokládám toto ohlášení za nezbytné.

Kdyby se znovu pokusili požadovat na vás dodatečně doplatek poštovného pod záminkou, že zásilku je třeba považovat *za dopis*, pak by bylo načase podat stížnost. V anglické poštovní příručce je uveden oficiální citát (v uvozovkách), podle něhož se jako tiskopis za poštovné $^1/_2$ pence za dvě unce dají v mezinárodním styku Světové poštovní unie posílat „manuscript of books or other literary productions"*. To se musí prosadit i tam u vás, nebo chce snad „Arbeiter-Zeitung" dobrovolně platit dvacetinásobnou poštovní pokutu($2\ ^1/_2$ pence za $^1/_2$ unce)?

Dále. Z Ruska se dovídáme, že v „Evropském věstníku" (Věstnik Jevropy), prosincový sešit, vyšel neobyčejně ostrý, na ruské cenzurní poměry neslýchaně ostrý článek o Alexandru III.;[424] a protože Tvoje žena umí dokonale rusky, nestálo by to za to po-

* „rukopisy knih nebo jiných literárních děl".

dívat se na tu věc a pokud možná ji použít? Byla by to náramná švanda, kdyby „Arbeiter-Zeitung" předstihla buržoazní noviny i v takovýchto věcech.

Dosud sem došla čísla 1 a 3—8 „Arbeiter-Zeitung", všechna adresována na Ludwiga Freybergera, navíc jedno číslo 1 adresované Tvou rukou mně. Přechod, pokud jde o uspořádání materiálu, od listu vycházejícího dvakrát týdně k deníku[312] není dosud docela ukončen, je však vidět, že probíhá a že čtvrteční večerní číslo a nedělní číslo se svým speciálním charakterem a zaměřením na speciální publikum odlišují od ostatních čísel. Je pochopitelné, že někdy nemáš čas na úvodník, Marxovi se s „Neue Rheinische Zeitung" vedlo stejně, za celý první měsíc napsal jen dva a za celé první čtvrtletí ani ne pět. Šéfredaktor je zpočátku dost zaměstnán organizováním a to je to nejdůležitější. Jinak je list na první týden docela dobrý, co mu ještě chybí, to se brzy napraví.

Vanderveldovi jsme vyřídili Tvůj vzkaz 1. ledna, kdy k nám na chvilku zašel.[425]

Lauře jsem sdělil z Tvého dopisu, co bylo třeba,* od té doby mi ale o tom nic nenapsali; možná, že se Lafargue obrátil přímo na Tebe.

K „Marxovi ve Vídni 1848" Ti nemohu poskytnout mnoho materiálu. Podívám se příležitostně do „Neue Rheinische Zeitung", abych si osvěžil data a také zda bych nenašel nějaké podrobnosti o Becherovi.[426] Naším vídeňským dopisovatelem byl jistý Müller-Tellering z Koblenze, fanatický jako všichni Koblenzští a hádavý člověk, jaký se hned tak nenajde; po návratu do Německa přijel koncem roku 1849 nejprve do Kolína nad Rýnem a tam se pohádal s rudým Beckerem**, pak přijel do Londýna, kvůli nějaké bezvýznamné osobní záležitosti (která se při trochu menší nenormálnosti z jeho strany dala urovnat dvouminutovým rozhovorem) se ihned pohádal také s námi a hned pustil do světa brožuru „Vorgeschmack der Diktatur von Marx und Engels". Pak odjel do Ameriky, pokusil se intrikovat proti nám, velmi brzy ale zapadl. Jeho zprávy z Vídně až do doby, kdy do Vídně vtáhl Windischgrätz, byly přehnaně

* Viz tento svazek, str. 383.

** Hermannem Beckerem.

ultrarevoluční, což nám vzhledem k tomu, že se všude stále víc rozmáhala reakce, docela vyhovovalo; to, co říkal o osobách, jsme tehdy nemohli na dálku posoudit, byl ale také hodně ovlivněn osobními pohnutkami. V té pohnuté době jsme museli v takových věcech nechávat svým dopisovatelům velkou odpovědnost a úměrně tomu také velkou volnost.

Ještě jednu politickou zprávu, která by Ti mohla být užitečná, kdyby se o tom začalo znovu mluvit: předevčírem večer se tu rozšířily politické zvěsti o ministerské krizi; kancléř pokladu Harcourt prý chce podat demisi. Současně však dezavuoval: tvrzení, *jak je formulováno* (as made), je úplný výmysl. Nebylo pravděpodobné, že podává demisi kancléř pokladu *sám* ve chvíli, kdy má tři milióny liber št. přebytku, kdy tedy může sestavit skvělý rozpočet. Šlo však o toto: Harcourt je *pro* zavedení diet pro poslance *před* rozpuštěním parlamentu a naráží na silný odpor v kabinetu a pravděpodobně i u královny*. Zdá se, že pohrozil odstoupením a dosáhl v této otázce ústupků, rozhodně je prozatím zas všechno v pořádku. Vidíš, jak je tu v oficiálním světě všechno vratké.

Kvůli penězům** byly podniknuty všechny potřebné kroky, myslím, že za několik dní se dovíš víc a patrně dostaneš i hotové peníze.

Louise chce ještě připsat pár řádek. Spolu s Ludwigem pozdravují. Rovněž já pozdravuji Tebe i Tvou ženu.

Tvůj

B. Engels

5. t. m. jsme Ti poslali tři výtisky anglických socialistických listů: „Clarion", „Justice", „Labour Leader" (Keir Hardie) a budeme i napříště občas posílat různá čísla těchto listů, aby sis sám mohl vybrat, který se Ti nejvíc líbí. Podívej se na ně, prosím.

[Douška od Louisy Freybergerové]

Milý Victore,

finanční záležitost je teď už tak dalece vyřízena, že peníze budou brzy ve Vídni. Ještě bych Tě chtěla požádat o jednu věc, dej vystavit pro mne a pro

* Viktorie.

** Viz tento svazek, str. 369–370.

Ludwiga legitimaci. Ludwig chce vstoupit jako dočasný člen do Národního liberálního klubu, což je první liberální klub tady v blízkosti parlamentu, kam chodí všichni liberální a radikální poslanci a žurnalisté nejrůznějšího zaměření. Tady se člověk musí při všem legitimovat, a vám to nic neudělá. Srdečné pozdravy od tří L. L. L.*

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* Louise, Ludwig, Lulu.

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 9. ledna 95

Vážený pane,

dostal jsem v pořádku Váš dopis z 1. prosince. Nechápu, co pan Struve myslí tvrzením, že Marx *doplňuje*, ale *nevyvrací* Malthusovu populační teorii.[427] Myslím, že poznámka o Malthusovi v I. dílu*, pozn. 75 v kapitole XXIII,[428] — by měla být pro každého dost jasná. Navíc nechápu, jak může dnes někdo mluvit o *doplnění* Malthusovy teorie, když se tato teorie zakládá na předpokladu, že *populace vykonává tlak na existenční prostředky*, zatímco obilí v Londýně stojí 20 šil. kvarter, čili méně než polovinu průměrné ceny z let 1848—1870, a když se všeobecně uznává, že *existenční prostředky vykonávají teď tlak na populaci*, která není dost velká, aby je spotřebovala! Co se týče Ruska, jestliže je rolník nucen prodávat obilí, které by měl sám zkonzumovat, jistě ho k tomu nenutí tlak populace, ale tlak výběrčího daní, statkáře, kulaka atd. atd. Pokud vím, je nízká cena argentinské pšenice víc než čímkoli jiným ovlivněna agrární depresí v celé Evropě, Rusko nevyjímaje.

Právě jsme se dověděli, že jednomu učenci z Vašeho města bylo sděleno, že může dostat III. díl*, jestliže si podá zvláštní žádost u cenzurního úřadu. Pokládám za správné Vás o tom informovat,

* „Kapitálu".

protože byste mi mohl dát pokyn, jakým způsobem Vám mám poslat zbývající archy, které mám pro Vás připraveny.

S veškerou úctou Váš

L. K.[282]

Povšimněte si prosím změny v čísle domu.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

198

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru[429]

Milý Kugelmanne,

napiš, prosím Tě, hned Livingstonovi do Pittsburghu kvůli tomu Meyerovu seznamu *starších* věcí[411]; podle Tvého posledního dopisu jich tam nebude mnoho, ale i ve starých časopisech a sbornících z doby mezi rokem 1843—1847 se ledacos najde, zčásti anonymní příspěvky. Také, zda ještě má ten soubor článků z „Tribune". Dám zároveň prostřednictvím jiných přátel v Americe pátrat po jiných starých „salátech", které se tam patrně ještě najdou, aby se to pohnulo.

Mnoho pozdravů Tvé ženě i dceři.

Tvůj

B. E.

Nemůžeš mi opatřit pár těch Tvých červených kovových uzávěrů?

[Londýn] 9. ledna 95

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 12. ledna 95

Milý Victore,

naposledy jsem Ti psal 9. t. m. do Schwarzspanier.* Dnes jen pro jistotu znovu ohlašuji, že Ti Louise včera poslala v doporučeném dopise na adresu Ferstelgasse 6 šek na 3500 zlatých, vystavený 10 t. m. Anglo-Foreign Banking Company, Limited, na Union Bank ve Vídni, na řád dr. Victora Adlera, splatný do 8 dnů.

Jestliže jsi ho v pořádku dostal, podej prosím Louise dvouřádkovou zprávu, aby to mohla pro uklidnění oznámit zdejším lidem. Oficiální doklad s různými podpisy může pak přijít dodatečně.**

Jestliže jsi však šek nedostal, tak uháněj rovnou do banky Union a zabraň jeho vyplacení. Mezinárodní poštovní styk nepřipouští bohužel udání ceny, resp. pojištění, proto jsou tu určité obavy.

Co se týká Marxe, díval jsem se do „Neue Rheinische Zeitung".*** Našel jsem toto: V čísle z 25. srpna 1848 se oznamuje, že „K. M. odcestoval včera na několik dní do Vídně." (Totiž ne z Kolína, tam už nebyl, myslím, že vzkázal z Hamburku, aby se to tam dalo.) A pak později z Vídně, 31. srpna, zpráva, že Marx včera přednášel ve vídeňském dělnickém spolku v Josefstadt o sociálních poměrech v západní Evropě (po něm mluvil v témž spolku *Stifft*) („Neue Rheinische Zeitung", 6. září), a podle čísla z 8. září mluvil Marx 2. září „na schůzi prvního vídeňského dělnického spolku o sociálně ekonomických poměrech". — To je všecko. Mezitím došlo 7. září v Berlíně k rozhodujícímu hlasování o Stei-

* Viz tento svazek, str. 397.
** Viz tento svazek, str. 369–370.
*** Viz tento svazek, str. 398.

nově návrhu,[430] Hansemannova vláda padla, konflikt propukl a Marx se rychle vrátil. 12. září napsal zase úvodník* do čísla, které vyšlo téhož dne odpoledne s datem 13. září 1848.

Včera večer poslala Louise opět dvě noticky jako tiskopis.

Tvůj

B. E.

„Clarion" a „Labour Leader" odeslány dnes znovu na adr. redakce.

Tobě a Tvé ženě ještě mnohokrát děkuji za nádherný kalendář!

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

* „Krize a kontrarevoluce".

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

právě jsem dostal doporučený dopis od pana Stiebelinga se směšnou odpovědí na mou předmluvu* a se skoro ještě směšnějším požadavkem, abych mu zařídil otištění této věci v „Neue Zeit".[431] Mohu tomu člověku odpovědět jen to, že nedisponuji místem v „Neue Zeit", že by mě ale velmi těšilo, kdyby redakce pomohla *tuto* jeho odpověď co nejvíc rozšířit. A pak ať si Stiebeling dělá co chce, ponechávám ho jeho osudu.

K protipřevratové předloze: Náci dělá svou věc, jak se zdá, velmi dobře,[432] ostatně: bohudíky, že jsou v Berlíně ještě oslové!

Tvůj

B. E.

[Londýn] 41, Regent's Park Road, 12. 1. 95

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* k třetímu dílu „Kapitálu".

201

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. ledna 95

Milý Hermanne,

tak konečně! Ale nemám čas na nějaké omlouvání. Především mnohokrát děkuji za všechny Tvé zprávy, jsem teď zas trochu lépe informován. Hned se Ti také odměním a povím Ti všelijaké novinky. Především uvidíš nahoře změněnou adresu. To bylo takhle.

Už víc než před rokem se moje společnice paní Kautská zasnoubila se svým krajanem, mladým, neobyčejně schopným vídeňským lékařem dr. Freybergerem, který se tu před 2 roky usadil; brzy zatoužili ukončit zasnoubení sňatkem. A protože já jsem netoužil po tom, abych se na stará kolena svěřil do rukou někomu cizímu, domluvili jsme se, že budeme bydlet všichni tři společně, a tu se ukázala potřeba většího domu. Mezitím se ti mladí lidé začátkem února vzali a zůstali jsme v čís. 122, ale brzy jsme našli velmi pěkný, velký a mimořádně levný dům v daleko lepší části téže ulice a najali jsme ho. Od začátku října tu bydlíme a začátkem listopadu porodila Louise s vzácnou přesností svému panu manželovi holčičku.

Dům leží asi o 500 kroků blíž směrem do města, 100 kroků od Primrose Hill a o něco méně od vchodu do Regent's Park; dole v suterénu je kromě kuchyně atd. útulná místnost pro podávání snídaně, v přízemí salón a jídelna, kde může pohodlně stolovat 24 lidí, v prvním poschodí do ulice je moje pracovna — s 3 okny, a přesto se dobře vytápí —, na opačné straně domu je moje ložnice, také hodně velká; 2. poschodí: 4 pokoje, v nichž bydlí Freybergerova rodina; 3. poschodí: rovněž 4 pokoje pro služebné, hosty, komora atd. Vpředu zahrádka, za domem větší, na zdejší poměry

docela pěkná. To všecko stojí ročně 85 liber št., zatímco předtím jsem musel platit 60 liber! Tajemství je v tom, že majitel domu bydlí v Lancashiru a nechce peníze vydávat, nýbrž jen dostávat. Vložil jsem tedy asi 200 liber št. do oprav a zato nebudu $2^1/_2$ roku platit nájemné, ty peníze si odbydlím. Poslední nájemník domu, jakýsi lékař, platil 130 liber, z toho vidíš, jak tu cena domů kolísá!

Tahle záležitost s domem se projednávala během léta, a protože jsem ten dům najal na 7 let s právem obnovit nájem na dalších 7 let, bylo v souvislosti s tím a kvůli zajištění mé půjčky nutné zdlouhavé jednání s advokáty, pro které jsem se nemohl vzdálit daleko od Londýna. Byl jsem proto jen asi 5 týdnů na jižním pobřeží v Eastbournu.[334] To je přece jen nejkrásnější místo u moře, které znám, stává se už fakticky přímořským předměstím Londýna pro lidi, kterým stačí zajet si do Londýna tak dvakrát za týden.

Vyřiď prosím mé dodatečné blahopřání Elsbeth* k zasnoubení a Walterovi** ke zkoušce, v níž doufám šťastně obstál. Jsem Walterovi vlastně ještě dlužen dopis, ale i omluvu za to mu musím bohužel zůstat dlužen, stejně jako Tobě. Nic ve zlém!

A teď k sherry. Les jours se suivent et ne se ressemblent pas,*** a stejně je tomu s ročníky vín; opatřit zase to *staré* sherry, to je nad naše síly. Čekal jsem, až mě navštíví Brett, můj zdroj, přišel ale mnohem později než obvykle. Požádal jsem ho, aby mi poslal na zkoušku 3 láhve sherry, 3 kvality, chutí co nejvíc podobné tomu prvnímu, které Ti bylo posláno. Právě došla bedýnka. V pondělí ji zanesu do kontinentální balíčkové služby, dostaneš ji pravděpodobně vlakovou poštou; pro mezinárodní poštovní styk přesahuje nejvyšší přípustnou váhu 7 liber. Radil bych Ti, abys od druhu, který Ti bude vyhovovat, odlil $^1/_2$ láhve a uschoval. Láhve jsou číslovány 1, 2, 3, při objednávce stačí uvést číslo. Cena všech tří druhů je 42 šilinků za tucet, čili 3 šil. 6 pencí za láhev franko Londýn. Poslání bych zařídil, nedáš-li jiné pokyny, přímým parníkem do Kolína nad Rýnem nebo do Düsseldorfu.

Ještě něco. Protože teď se tam u Vás provádí méně plateb

* Elsbeth Engelsové.
** Walteru Engelsovi.
*** Dny plynou za sebou, a jeden se druhému nepodobá.

z mého účtu, mé saldo u Vás tedy narůstá. Stěhování také něco stálo, nemluvě o půjčce majiteli domu, budu proto rád, dáš-li mi během tohoto měsíce poslat dejme tomu 40 liber št.

Nakonec bych Ti rád sdělil příjemnou novinu, že jsem konečně už starý člověk. Loni na jaře jsem měl bronchitidu, která, ačkoli byla lehká, trvala celých 6 týdnů; dále jsem loňského roku hodně trpěl tlakem v žaludku, zácpou atd. A tak jsem konečně musel uvěřit Freybergerovi, že už si nesmím dovolovat ty staré žertíky.* A když na mne ze zrcadla čím dál pohrdlivěji zhlíží šířící se pleš, nemohu se už déle vzpírat a musím uznat, že mezi 74 a 47 je veliký rozdíl. Jídlo a pití se velmi omezilo a také proti nachlazení si musím dát líbit všelijaká nezvyklá ochranná opatření. No co, musí to jít i tak, proto přece neztratím humor.

Teď, jak doufám, jsem se Ti revanšoval. Pozdravuj prosím srdečně Emmu, své děti a vnoučata, také Rudolfa a Hedwig** i s rodinami.

Stále Tvůj starý

Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Sparjitzen.

** Emmu Engelsovou, Rudolfa Engelse, Hedwig Boellingovou.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 13. ledna 95

Milý Lafarguu,

jsem rád, že jste se už dohodl s Adlerem a že jste konečně našel překladatele, který Vám vyhovuje.[433]

Jde to kupředu! Skončí-li rok 95 stejně, jako začíná, můžeme se dožít pěkných věcí. V Německu se Vilémek* dostal pod vliv „agrárníků" (velkých pozemkových vlastníků-šlechticů z východní části Německa, junkerů), kteří si chtějí zajistit nadvládu nad tímto mladým ztřeštěncem a kteří toho nemohou dosáhnout jinak než tím, že ho natolik zkompromitují, že nebude moci couvnout. Proto mu naznačují, aby rozpustil říšský sněm, který ovšem z nových voleb vyjde vzpurnější než kdykoli předtím, a pak, až bude koruna a její čest v sázce, nezbude jiný prostředek než státní převrat, který zajistí Vilémovi prostředky na nové vojáky a lodě, junkerům nová dovozní cla na zemědělské produkty a vývozní prémie na cukr, kořalku atd. Tak asi vypadá plán těch pánů; těžko říci, nakolik se bude realizovat. Zatím si hrají s ohněm — ministr války** uráží v říšském sněmu naše přátele a vyzývá je, aby vyšli do ulic — nesporně chtějí získat příležitost, aby mohli střílet do lidu.[434]

A u vás buržoazní korupční skandály, které už přesahují všechny meze a povedou ke krizi — opravdu, když vláda vyhrožuje většině, že ji postaví před soud, nebude-li hlasovat proti Géraultu-Richardovi, nemůže to už dlouho trvat.[407] Úspěch buržoazie, jíž se podařilo dát zvolit presidentem republiky příkladného buržou***, může docela dobře vést k pádu celého buržoazního režimu; blíží se kulminační bod, a pak přijde kotrmelec. Zdá se mi, že u vás si sama buržoazie vzala za úkol propagaci socialismu mezi rolníky.

* Vilém II.
** Bronsart von Schellendorf.
*** Jeana Casimira-Périera.

Ujasnit rolníkům politické otázky, to je zdlouhavá a namáhavá práce, nejsou však tak hloupí, aby už neviděli, že jsou okrádáni. Ale jakmile si to uvědomí, nezbude jim nic jiného než se obrátit k socialistům, jediné straně, která nemá s krádežemi nic společného, protože radikálové[24] jsou už úplně vyřízeni.

Takže můžeme opravdu zvolat: Šťastný nový rok!

Ještě k tomu novému roku: Váš úvěr na 60 liber št. je otevřen, přejete-li si šek na 20 liber, stačí, když mi to napíšete.

Lauře jsem poslal několik zdejších dělnických časopsiů, Blatchfordův, alias Nunquamův „Clarion" a „Labour Leader" Keira Hardieho. Od zániku „Workman's Times" je to jediná literatura Nezávislé dělnické strany[11]. Je to smutné, ale je to tak.

Před čtrnácti dny jsem dostal dopis od Vaillanta s některými jeho návrhy zákonů. Slíbil jsem mu, že mu sdělím svou kritiku, jakmile budu mít čas.* Zatím jsem mu napsal,[145] že se na mne obrátil Wróblewski, který žije v Nizze, se žádostí o peníze; měl nehodu, má zlomenou ruku, ležel v nemocnici, žije v krajní bídě. Že jsem ho podporoval, jak jsem jen mohl, že to však přesahuje moje možnosti a že si myslím, že by komunardi a socialističtí poslanci měli pokládat za svou čestnou povinnost nenechat ho zemřít hladem. Odpověděl mi, že chtěli na Wróblewského uspořádat *veřejnou sbírku*, ale že Wróblewski byl proti tomu, a tak že se nedá nic dělat.

Víte o tom něco? Wróblewski jako pravý Polák neumí zacházet s penězi; když je má, vydává je oběma rukama, možná, že si tak počínal před Vaillantem a jinými, kteří by mu mohli pomoci. Potřeboval by malou penzi, která by se mu vyplácela pravidelně každý měsíc v malých částkách. Ale myslím si, že tu jde o čest francouzského socialismu, který se už nebude moci hlásit ke Komuně z roku 1871, nechá-li posledního generála Komuny zemřít hladem. Co si o tom myslíte Vy a ostatní, Guesde, národní rada? Nedalo by se na ně nějak zapůsobit, aby se ti bývalí „komunardi"[435] museli začervenat?

Polibte místo mne Lauru.

Srdečně Váš

B. E.

* Viz tento svazek, str. 450—452.

V pondělí: dostal jsem výtisky „Le Temps" a „Petite République". Děkuji! Po Géraultu-Richardovi Rouanet,[436] to je hezké! Jaká příležitost, jestliže to povede ke krizi, k rozpuštění a ke stále revolučnější situaci u vás i v Německu!

V pondělí: Aveling nám včera říkal, že „Labour Leader" je *v posledním tažení*, hlavní, kdo na něj poskytoval prostředky (prý Passmore Edwards, bohatý liberální unionista[121]), nechce už list financovat.

Louise mě prosí, abych Vám poděkoval za ten krásný lístek s blahopřáním, který jste jí s Laurou poslali.[437]

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[9]

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 16. ledna 95

Milý Sorge,

dostal jsem lístek ze 6., dopisy z 19. a 31. prosince. Upřímné díky a ještě jednou srdečně opětuji novoroční blahopřání od Tebe i Tvé ženy!

Stiebeling mi poslal jako blahopřání k Novému roku svou groteskní repliku[431], *já* prý mám zařídit, aby vyšla v „Neue Zeit"!! Odpovídám mu,[145] že místem v „Neue Zeit" nedisponuji, že jsem však K. Kautskému řekl (což je pravda), že by mě velmi těšilo, kdyby té věci zajistil co největší rozšíření.* Ten člověk je úplný zabedněnec.

Jak je možné, žes dostal 3. díl** až za 5 dní po Schlüterovi, to si nedovedu vysvětlit. Oba jsem dal na poštu zároveň, 12. prosince, oba podací lístky *mám ještě pohromadě*, přikládám je pro případ, že by sis chtěl stěžovat.

Dočasného úpadku hnutí v Americe jsem si povšiml už před delší dobou, a němečtí socialisté jej nezadrží. Amerika je *nejmladší*, ale také *nejstarší* země na světě. Tak jako tam máte staromódní nábytek vedle moderního, který jste vynalezli sami, jako máte v Bostonu drožky, jaké jsem viděl naposled v Londýně roku 1838, a v horách dostavníky ze 17. století vedle Pullmannových vagónů, právě tak uchováváte i všechna stará duchovní roucha, v Evropě už odložená. Všechno, co se tady přežije, může v Americe žít ještě po jednu až dvě generace. Např. Karl Heinzen, o náboženských a spiritistických pověrách ani nemluvě. Tak u vás také ještě žijí

* Viz tento svazek, str. 406.
**, ‚Kapitálu".

staří lassallovci, a lidé jako Sanial, který by dnes byl ve Francii starožitností, mohou u vás hrát ještě nějakou roli. To je způsobeno jednak tím, že Amerika teprve teď začíná vedle starostí o materiální výrobu a zvětšování bohatství získávat čas na svobodnou duševní práci a k tomu potřebné předběžné vzdělání; na druhé straně je to ale způsobeno také rozpolceností amerického vývoje, který je na jedné straně ještě zaměstnán *prvním* úkolem: obděláním obrovských ladem ležících ploch půdy, na druhé straně je ale také už nucen soupeřit o první místo v průmyslové výrobě. Odtud ty ups and downs* ve vývoji podle toho, zda v průměrných mozcích nabývá převahy rozum průmyslového dělníka nebo rozum rolníka obdělávajícího novinu. Za pár let to bude vypadat zase jinak a potom bude možné konstatovat velký pokrok. Vývoj anglosaské rasy s její starogermánskou svobodou je svérázný, pomalý, klikatý (tady v Anglii malé, ale u vás obrovské výkyvy), je to lavírování proti větru, ale přece jen vede kupředu.

Tady v Evropě se to v novém roce začíná už pěkně zamotávat. Rolnickou otázku zatlačila v Německu do pozadí protipřevratová předloha[379], tu zas mladý Vilém (jeho zpěv k Ägirovi,[438] pánu vodstva, je důsledek mořské nemoci, kterou pokaždé dostává, a proto také zajíždí se svou flotilou do klidných norských fjordů). Tento mladý muž v Německu všecko zpřeházel, nikdo už neví, jak na tom je a co bude zítra, chaos ve vládnoucích vrstvách a v panujících třídách vůbec se denně stupňuje, takže jediní, kdo se při rozpravě o zákonu proti převratu tvářili vesele, byli naši. Je to ale nádhera: v čele odpůrců převratu stojí člověk, který se každých pět minut pokouší o nějaký převrat. A tenhle mladý Vilém se teď dostal pod vliv junkerů, kteří, aby ho udrželi v náladě, v níž je ochoten poskytnout zvýšenou státní podporu jejich zkrachovalým panstvím, ho lákají vyhlídkou na nové daně a nové vojáky a válečné lodě nadutým prosazováním regis voluntas suprema lex** a ženou ho k rozpuštění říšského sněmu a k státnímu převratu. Přitom ale mají tihle páni Köllerové a spol. se svými nadutými

* výkyvy.
** králova vůle je nejvyšší zákon.

frázemi tak málo kuráže, že už teď chovají všelijaké obavy a je přece jen otázka, zda nedostanou strach i ve chvíli akce.

A teď také Francie! Tam se buržoazie podobně jako v Itálii vrhla střemhlav do korupcí způsobem, kterým zahanbuje Ameriku. Už 3 roky se v obou zemích všecko točí kolem toho, aby se dal dohromady buržoazní kabinet — ne snad nezapletený do korupcí — ale co nejméně *přímo* zkompromitovaný skandály, které *vyšly na veřejnost*, tak aby ho mohl parlament podporovat, aniž by to příliš uráželo normální slušnost. V Itálii se Crispi ještě nějakou dobu udrží, protože král* a korunní princ** jsou zapleteni do bankovních skandálů stejně jako on.*** Ve Francii teď našich 45—50 socialistických poslanců způsobilo potřetí pád vlády kvůli přímé korupci, a Casimir-Périer je následoval.[439] Možná že se dá jako jediný zachránce společnosti ještě jednou zvolit obrovskou většinou, a tím získá silnější pozici. Je to však riskantní. V každém případě se i ve Francii všechno kymácí a je možné, že letos budeme mít nové volby nejen v Anglii, ale i v Německu a ve Francii, tentokrát volby *rozhodujícího významu*. K tomu v Itálii krize prvního řádu a v Rakousku nevyhnutelná volební reforma, zkrátka, v celé Evropě to začíná být kritické!

Velmi mě potěšilo, že se Tobě i Tvé ženě vede lépe, doufám, že je tomu tak stále.

Mnoho pozdravů od Freybergerových a

Tvého

B. Engelse

Tobě a Tvé ženě!

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Umberto I.
** Viktor Emanuel.
*** Viz tento svazek, str. 377.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 19. ledna 95

Milá Lauřičko,

Tvůj poslední dopis mě opravdu hrozně překvapil. Pokoušel jsem se, celkem bez úspěchu, vzpomenout si, jakých výrazů jsem použil v dopise, který jsem Ti napsal 29. prosince; přesto, pokud si vzpomínám, není tam jediné slovo, které by Tě mělo urazit. Opravdu, je-li v tónu dopisu něco, co Ti připadá podivné, je to tam naprosto proti mé vůli a neúmyslně.

Nikdy by mě nemohlo napadnout, a také mě nikdy nenapadlo, abych třeba jen chvíli pochyboval o tom, zda je oprávněné či vhodné, aby ses kdykoli zeptala, jaké kroky jsem podnikl či hodlám podniknout, abych zajistil, že se Vám, pravoplatným majitelkám, po mé smrti vrátí Mouřenínovy písemnosti, které jste mi svěřily.* Nikdy jsem také neměl žádné námitky proti výrazům, jakými jsi o této věci mluvila s Tussy. Proto se mi zdá neobyčejně podivné, že bych Ti snad byl psal tónem, pro který by sis mohla na mne stěžovat.

Dotkl se mě ovšem *způsob*, jakým mi zásluhou Tussy byla ta věc předložena, a za těchto okolností jsem považoval za svou povinnost si s ní o tom promluvit. Když jsme o tom mluvili, řekl jsem jí, a *ne jednou, nýbrž třikrát nebo čtyřikrát*, že nenamítám ani slovo proti Tvému dopisu, ani proti jeho obsahu, ani proti použitým výrazům. A tak jsme si s Tussy vysvětlili svá stanoviska, a pokud vím, všechno, co s tím souvisí, jsme vyřídili a zůstali jsme stejně dobrými přáteli jako předtím. A velmi by mě mrzelo, kdyby v dů-

* Viz tento svazek, str. 537—545.

sledku nějakých mých neopatrných slov nebo díky nějakým jiným okolnostem tento malý incident vrhl stín až do Le Perreux.

Mezitím věci ve vašem sousedství dospěly ke krizi. Chtěl jsem o tom napsat obšírněji, ale najednou mě Bebel požádal o historický materiál o různých vzbouřeních, k nimž tady v Anglii velmi často docházelo a které byly urovnány, aniž se někdo pokoušel vtělit do zákoníku přísnější trestní zákony nebo výjimečné zákony. Bebel je ve výboru pro zpracování protipřevratové předlohy[379] a potřebuje to k tomu, a tak jsem musel všeho nechat a poslat mu to dnešní poštou, aby se to nezpozdilo v důsledku obvyklého zdržení pošty přes neděli.

Ať tak či onak, našim 50 francouzským socialistickým poslancům se všechno daří. Za necelých 18 měsíců způsobili pád tří kabinetů a jednoho presidenta.[439] Z toho je vidět, co dokáže socialistická menšina v parlamentě, který je — jako francouzský nebo anglický — skutečně nejvyšší mocí v zemi. Podobnou moc mohou naši v Německu dostat teprve v důsledku revoluce; přesto z nich může krach strany středu[20] udělat rozhodující sílu v říšském sněmu, takže se tam stanou jazýčkem na váze.

Jak ubohé je odstoupení Casimirovo! Po tom chvástání, s nímž nastoupil, bere při první vážné nesnázi do zaječích![440] Zdá se, že naši buržoazní hrdinové degenerovali jednotlivě, stejně jako jejich třída degenerovala kolektivně. V Německu, jak se zdá, panuje stejná zásada. Bebel nepovažuje zřejmě von Köllera a spol. za muže, kteří by mohli provést státní převrat až do konce; všude to vypadá jako v tom Bérangerově příběhu o starém bláznovi, který se ucházel o Babettu a přišel příliš pozdě na to, že dny, kdy se mohl ucházet o dívku, jsou už dávno ty tam.[441]

Za největší úspěch však pokládám to, že byly znovu vytaženy na světlo skandální aféry oportunistické většiny, že byl přiskřípnut Raynal a že zřejmě už není možné tu věc znovu ututlat.[442] Důkazy o korupcích všech ostatních stran musí způsobit divy ve prospěch naší strany, především ve Francii, a měly by nám zajistit obrovské a nečekané úspěchy v příštích všeobecných volbách, které teď už nemohou být příliš daleko, neboť kdo je s to vládnout s nynější sněmovnou?

Ça chauffe!* A ani Félix Faure, ani mladý Vilém** nebudou s to oheň uhasit.

Paulovi napíšu, jakmile budu mít chvíli času. Děkuji za časopisy, které jsem pročetl a poslal dál Tussy.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Už se to rozhořívá!
** Vilém II.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 22. ledna 95

Milý Lafarguu,

máte vy ale štěstí! Svrhnete ministra*; pak ho následuje celý kabinet a zpětným nárazem je do všeobecného pádu stržen president republiky**. Vyřídit tři kabinety a jednoho presidenta[439] — to už je něco. Socialistická frakce zřejmě převzala roli nebožtíka Clemenceaua[443] — doufám jen, že ji bude hrát lépe. Teď už je jasné, že žádný kabinet se neudrží, nebude-li ho alespoň podporovat krajní levice. To nutně povede k rozpuštění, tomu napomáhá i stále větší zápach korupce oportunistů[23]. Vyjdete tedy z voleb silnější početně i morálně, to možná povede k vytvoření „velké reakční masy" podle Lassalla, ke koalici všech buržoazních stran proti socialismu, masy, která se formuje vždycky ve chvíli nebezpečí, ale pak se zase znovu rozpadá na různé zájmové skupiny stojící proti sobě: velké pozemkové vlastnictví, velký průmysl, vysoké finance, maloburžoazii a střední buržoazii, rolníky atd. Ale pokaždé, když se znovu formuje, je pevnější a zpevňuje se až do dne krize, kdy budeme mít proti sobě kompaktní masu. Tohoto procesu ustavičného soustřeďování a rozpadání jsme v Německu svědky od té doby, co naše strana má víc než 20 poslanců v říšském sněmu; u vás to však půjde rychleji, protože vaše poslanecká sněmovna představuje rozhodující moc.

Pan Faure může dělat, co chce, tento proces seskupování do dvou protikladných táborů nezastaví, stejně jako nezastaví zmatek, který nutně vyvolává toto působení protikladných sil, přitahování a odpuzování, uvnitř buržoazních stran. A to je právě situace,

* Charlese Alexandra Dupuyho.
** Jean Casimir-Périer.

kterou potřebujeme, kterou všude vytváří přítomnost socialistické frakce, zatím ještě ne příliš mocné v parlamentě. Teď půjdete kupředu velmi rychle; a samy úspěchy strany způsobí, že tradiční vnitřní hádky ve straně se zmírní a pak přestanou.

To, že se k vám přidalo 30 radikálů,* vám přineslo štěstí. Bez nich by frakci chyběla soudržnost. Bez Milleranda byste nebyli dovedli těžit z politických situací tak, jak jste to dokázali. A Jaurès je, jak se zdá, pln dobré vůle — jestliže se vyvíjí trochu pomalu, je to možná výhodné pro něho i pro nás. Ale v ekonomických otázkách potřebuje opravdu ještě hodně studovat. Jeho návrhy na okamžité reformy v článku v „Petite République"[444] nejsou už tak výstřední jako jeho plán obilního monopolu,** ale vyžadují od buržoů oběti neslučitelné s rozvojem kapitalistického průmyslu a rovnající se v jejich očích téměř okamžitému vyvlastnění. Naproti tomu navrhuje zároveň melioraci půdy na náklady státu, půdy, která by zůstala soukromým vlastnictvím, a za podmínek, které mají navěky udržet malého rolníka a které by vytvořily novou panamu[7] pro velké vlastníky, jimž by „závazky" atd., o nichž se mluví v návrhu, byly k smíchu. To je úplné abstrahování od prostředí, v němž žijeme a v němž by se tyto reformy uskutečnily. Dokud není vzduch vyčištěn deportací všech těch parlamentních a finančních lumpů, taková meliorace individuálního pozemkového majetku na náklady všech by skončila kolosální zlodějnou; a až se zbavíme těchhle pánů, budeme s to provést něco lepšího.

Presidentská krize bude mít navíc výborný účinek na evropskou politiku. Francouzsko-ruská aliance se stává stále bezmocnější úměrně tomu, jak se pokaždé rozplývají naděje Rusů, že uvidí, jak z presidentských krizí vychází obrozená monarchie. Naproti tomu Trojspolek[27] existuje už jen na papíře; Itálie, která je na pokraji krachu, se z něho vyvléká, Rakousko v něm drží jen strach z války s Ruskem, neboť by muselo nést náklady na tuto válku; toto nebezpečí mizí tou měrou, jak Rusko ztrácí vyhlídky, že bude moci libovolně disponovat francouzskou armádou; malý Vilém*** se stal

* Viz tento svazek, str. 207—208.
** Viz tento svazek, str. 236—237.
*** Vilém II.

mnohem nepříjemnějším svým přátelům než svým nepřátelům. Takže při úplném převratu ve výzbroji, který nastal po roce 1870, tedy i v taktice, je naprosto nejisté, jak dopadne válka, v níž se uplatní tolik neznámých činitelů a při níž se všechny předběžné výpočty zakládají na imaginárních veličinách. Za této situace se nám zdá, že mír je zajištěn, a dokonce i nejexaltovanější buržoazní šovinisté à la Déroulède mohou být klidní: Prušáci si předsevzali, že budou udržovat a živit francouzský patriotismus v Alsasku.

Přikládám šek na 20 liber št., bude-li Vám to stačit do začátku dubna, budu rád; tou dobou mi dojdou platby, které mi umožní větší volnost v jednání. Ale bude-li to nutné, mohl bych Vám možná koneckonců poslat asi tak 10 liber v březnu — to se uvidí.

Freybergerovi pozdravují. Polibte za mne upřímně Lauru.

Srdečně Váš

B. E.

Posílám Vám zprávu ze sjezdu tradeunionů v Norwichi.[336]

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Ferdinandu Tönniesovi

do Kielu[5]

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 24. ledna 95

Ctěný pane profesore,

musím Vám ještě poděkovat za laskavé zaslání Vaší kritiky Barthovy knihy a zajímavého článku o Pestalozzim.[445] Omluvte prosím opoždění tohoto dopisu, jsem přetížen prací a navíc jsem se stěhoval (povšimněte si prosím změny v adrese!).

Zdá se mi, že jste s panem Barthem zacházel poněkud shovívavě, u mne alespoň by z toho nebyl tak dobře vyšel. Člověk si ovšem musí zvyknout na to, že v literární diskusi protivník potlačuje, tak jako to dělají advokáti, to, co se mu nehodí, a zatahuje do ní nepatřičné věci, když si myslí, že tím může oslnit čtenáře. Ale u pana Bartha se to děje takovým způsobem a v takovém měřítku, že se vnucuje otázka, zda je to pouhá nevědomost a omezenost, nebo úmyslné, vědomé překrucování? Vezmeme-li jen jeho oddíl o Marxovi, jak si máme vysvětlit to časté horentní nepochopení, vesměs téměř neuvěřitelné u člověka, který přece říká, že četl mého „Anti-Dühringa" a „Feuerbacha", kde se tedy mohl proti tomu dost obrnit. A co říci k té bláznivé kauzální souvislosti, která se mi vkládá do úst na str. 136: „ve Francii byl kalvinismus poražen, *proto* nebylo v 18. století křesťanství schopné sloužit jako ideologické roucho kterékoli pokrokové třídě"? Porovnám-li to s originálem, „Feuerbachem" str. 65,[446] je téměř nemožné uvěřit, že tu nejde o vědomé překroucení.

Zaujaly mě Vaše poznámky o Augustu Comtovi. Pokud jde o tohoto „filosofa", je podle mého názoru třeba vykonat ještě velký kus práce. Comte byl po 5 let tajemníkem a důvěrníkem Saint-Simonovým. Ten přímo trpěl myšlenkovým bohatstvím; byl to

génius a zároveň mystik. Jasné propracování, utřídění, systemizace, o to se nestaral. A tak si přibral Comta jako člověka, který snad měl po Mistrově smrti předložit světu tyto překypující myšlenky uspořádané; Comtova matematická průprava a způsob myšlení ho patrně činily zvlášť k tomu způsobilým na rozdíl od ostatních blouznivých žáků. Ale Comte se najednou s „Mistrem" rozešel a opustil školu; po delší době pak vystoupil se svou „pozitivní filosofií".[447] V tomto systému jsou tři příznačné složky: 1. řada geniálních myšlenek, které jsou však téměř pravidelně více či méně pokaženy nedostatečným rozvedením, což odpovídá 2. omezenému šosáckému způsobu nazírání, který je v příkrém rozporu s onou genialitou; 3. hierarchicky organizované náboženské zřízení s opravdovým papežem v čele, které je plně saintsimonovského původu, ale bez veškerého mysticismu a v maximálně střízlivé podobě, takže Huxley mohl o comtismu říci, že je to katolicismus bez křesťanství.[448]

Vsadil bych se, že čís. 3 nám dává řešení jinak nepochopitelného rozporu mezi čís. 1 a čís. 2; že Comte má všecky své geniální ideje od Saint-Simona, že je však při třídění sobě vlastním způsobem zpotvořil: tím, že je zbavil mysticismu, jímž byly zatíženy, stáhl je zároveň na nižší úroveň, zpracoval je šosácky podle svých schopností. U velmi mnohých se dá saintsimonovský původ snadno prokázat, a jsem přesvědčen, že by se to podařilo i u dalších věcí, kdyby se našel někdo, kdo by se do toho vážně pustil. Bylo by to jistě už dávno odhaleno, kdyby nebyly po roce 1830 Saint-Simonovy vlastní spisy úplně přehlušeny hlukem saintsimonovské školy a náboženství, které vyzvedaly a rozvíjely jednotlivé stránky Mistrova učení na úkor velkolepé celkové koncepce.

Chtěl bych opravit ještě jeden bod, poznámku na str. 513.[449] Marx nikdy nebyl generálním tajemníkem Internacionály, nýbrž jen tajemníkem pro Německo a Rusko. A z londýnských comtovců se nikdo nepodílel na založení Internacionály. Profesor E. Beesly se v době Komuny velmi zasloužil tím, že hájil Internacionálu v tisku proti tehdejším prudkým útokům; také Fred. Harrison veřejně hájil Komunu.[450] Ale několik let nato comtovci značně ochladli ve vztahu k dělnickému hnutí; dělníci byli teď už

příliš silní, teď bylo třeba, aby se udržela správná rovnováha mezi kapitalisty a dělníky (obojí jsou podle Saint-Simona výrobci[451]), zase podporovat kapitalisty, a od té doby přestali comtovci o dělnické otázce vůbec mluvit.

S veškerou úctou Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Bolševik", čís. 14, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru[429]

Milý Kugelmanne,

zatím Ti ještě nemohu uvést sborníky[452] atd., v nichž se ony věci dají najít, protože 1. musím nejprve vědět, co teď už máme (jednak v Německu, to se brzy dovím, jednak v Americe, na to čekám) kromě mých vlastních věcí; 2. protože to sám už přesně nevím, a když dostanu něco nového, zase mě leccos napadne; 3. protože jakmile bude čís. 1 vyřízeno, musím to zařídit tak, abychom si navzájem nekonkurovali a nezvyšovali tak ceny. Zatím by bylo dobře, kdyby ses poohlédl speciálně po *vestfálské* literatuře z let 1845—47: „Dampfboot"* a sborníky, a také jiné publikace těch lidí z té doby.

Myslím, že ten Meyerův soubor článků z „Tribune" tu *mám*, bude to ten úplnější z těch dvou, brzy po Meyerově smrti dostal Marx z Ameriky různé věci.[411]

Srdečné pozdravy všem.

Tvůj
B. E.

„Frankfurter Zeitung" jsem s díky obdržel.

[Londýn] 25. ledna 95

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Das Westphälische Dampfboot".

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 28. ledna 95

Milý Victore,

já a my všichni Ti upřímně blahopřejeme k rychlému úspěchu „Arbeiter-Zeitung"![312] Sice jsem to očekával, ale potvrzují-li to fakta, pak to už něco znamená.

S redakcí se příliš netrap. V prvních týdnech jsi mnohem důležitější jako organizátor než jako vlastní redaktor. Až se všechno dostane do správných kolejí, pak už dosáhneš i toho, že dodáš novinám správný tón. Máš úplně pravdu, jsou ještě trochu příliš vážné, neškodilo by o něco víc humoru, zejména na první stránce, která v listu vycházejícím dvakrát týdně byla vždycky velmi svižná. Ale to se poddá.

Původní telegramy ze zahraničních hlavních měst by vám nebyly vůbec nic platné. K tomu by bylo třeba mít v každém městě dokonale zorganizovanou kancelář s hlavním dopisovatelem, který by pracoval výhradně pro vás; to přijde tady v Londýně na 600 až 1000 liber št. ročně, a přesto by vám to nezaručovalo nejlepší zprávy z ministerských kruhů, resp. z okruhu vůdců opozice z toho jednoduchého důvodu, že takovéto zprávy může získat přednostně, *před* všemi ostatními, než se stanou majetkem všech, jen ten, kdo může dodavatelům zpráv prokazovat protislužbu tím způsobem, že podporuje a uveřejňuje zaslané hotové reklamní články. Právě to ale náš tisk nemůže dělat. Tedy ve zprávách z *oficiálních* kruhů nebudete moci nikdy konkurovat velkým buržoazním listům, které nejenže mají monopolizovány prameny, ale mohou také organizovat zpravodajskou službu jako velký průmysl.

Smůla je, že jste se v prvních týdnech museli spokojit s malými

zemskými sněmy, ale brzy zase začne říšská rada, a pak budete mít dost látky, a pak bude také nutné, aby ses do toho vložil.

Neshody ve zdejším kabinetu nezašly příliš daleko co se týče praktických důsledků. V liberální vládě je tolik různých odstínů, kolik je tam osob. Od té doby, co velká buržoazie a s ní whigovští aristokraté[453] a universitní ideologové přešli do konzervativního tábora (začalo to po roce 1848, stupňovalo se to po reformě z roku 1867[454], a rozhodující přechod nastal po návrhu zákona Home Rule[76]), je liberalismus především směsicí všech sekt a sektářských vrtochů této sektami oplývající země. A protože každá z těchto sekt považuje *svůj* zvláštní vrtoch za jediný všelék — vede to k ustavičným hádkám.

Ale mocnější než hádky je přesvědčení, že jedině soudržnost navenek je může ještě pár měsíců udržet ve vládě. A proto je pouhá náhoda, který proud nabývá právě vrchu.

Posílal jsem Ti střídavě výtisky tří dělnických listů, které tu ještě vycházejí. Protože „Clarion" dostáváš výměnou, ušetřím Tě napříště tohoto listu. Mnoho není v žádném z nich, ale přesto bude dobře, když se občas do některého čísla podíváš. „Labour Leader" je instituce, která má vynášet Keira Hardieho jako boha; je to chytrý mazaný Skot, falešník a intrikán první třídy, možná až příliš mazaný a příliš ješitný. Jeho finanční zdroje, z nichž udržuje list, jsou velmi pochybného původu, a to se může nemile projevit při nových volbách.

À propos. Číslo* ze čtvrtka večer (konfiskované) sem nedošlo *ani v jediném* exempláři. Chtěl bych si však přečíst článek „K. M. ve Vídni"[426]. Můžeš mi ještě obstarat jeden výtisk? Je to ostatně neslýchaná drzost oznámit, že konfiskace měla tak skvělý účinek, že jste si mohli ušetřit náklady na druhé, úplně zbytečné vydání.[455] Vy v Rakousku jste na tom dobře; napiš něco takového v Prusku a hned Ti přiletí na hlavu tři protipřevratové předlohy[379].

Posílám Ti výňatky z pařížských příspěvků Crawfordové, kdykoli je tam něco zajímavého. Upozorňuji Tě na to zvlášť. Paní Crawfordová žije už přes 40 let v Paříži, zná tam osobně kdekoho,

* „Arbeiter-Zeitung".

vede si spisy o životě každého politika a má dobrý úsudek o charakterech. Co se týče znalosti osob, nikdo v Paříži se jí nevyrovná, a tak uděláš dobře, když si uložíš i takové články, které se nedají okamžitě využít, aby ses do nich mohl později podívat. Dožila se toho, že všichni její radikální a republikánští přátelé zapadli do bahna korupce, a proto, i když patří k buržoazii, se přiklonila k socialistům. Jen jedno si nedá vymluvit: že J. Guesde je Marxův zeť.

Včera jsme Ti zas poslali výňatek z jejího příspěvku.[456]

Louise má radost hlavně z rázného odmítnutí petic ženských spolků — viz článek Clary Zetkinové ve čtvrteční příloze „Vorwärts".[457] Clara má pravdu, a přece jen prosadila, že její dlouho a tvrdě odmítaný článek byl přijat. Bravo, Clara!

Pozdravy posílají Louise a Ludwig a miminko, které vždycky spokojeně výská, když přijde „Arbeiter-Zeitung", a

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe", první sešit, Vídeň 1922

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Londýna[458]

[Londýn 30. ledna 1895]

Vážená občanko Věro,

budu doma určitě buď zítra od 3 do 5, nebo v pátek od 3 do 4 odpoledne a bude mě velmi těšit, jestliže mě navštívíte.

Georgijova kniha[459] přichází velmi vhod; dnes se v novinách píše, že Mikuláš prohlásil zemstvům, že bude stejně jako jeho otec* trvat na самодержавіе. Na hloupost panovníků není žádný lék.[460] Tím lépe, když Georgij vzbudil фуроръ**.

S přátelskými pozdravy

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvobožděnije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Alexandr III.
** rozruch.

Engels
Witoldu Jodko-Narkiewiczovi

do Londýna

41, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 2. února 95

Vážený soudruhu,

nemohu Vám bohužel vůbec říci, jak budou němečtí soudruzi posuzovat návrh na doplnění názvu příštího kongresu.[461] Co se týče mne osobně, myslím si, že by se *tentokrát* mohlo tradeunionům vyjít vstříc, protože kongres se bude konat na anglické půdě, kde tradeuniony mají přece jen za sebou největší masu organizovaných dělníků, a tak by kongres *bez* jejich součinnosti působil špatným dojmem; zatímco z druhé strany nám musí velmi záležet na tom, abychom podporovali ten proud, který tradeuniony žene stále víc do socialistického tábora.

Srdečné pozdravy

Váš
B. Engels

Srdečné pozdravy také od dra a paní Freybergerových.

Poprvé otištěno německy v časopise „Z pola walki", čís. 4 (12), 1960

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 2. února 95

Milý Fischere,

vy tam u vás máte zvláštní způsob, jak člověku dát nůž na krk. Když jsi měl ten úmysl s Marxovými články, mohls mi přece o tom napsat trochu dřív, a ne až teď na poslední chvíli.[462] Když jde o věci, do nichž zasahuji jako správce vlastnictví jiných, nemohu rozhodovat jen tak nakvap, jako když jde o něco, co se týká jen mne. Navíc se teď právě zabývám tím, že Ti připravuji korespondenci s Lassallem[213], a ta se musí daleko víc obávat protipřevratové předlohy[379] než Marxovy články — *tuto* práci bych pak tedy musel odložit.

Napiš mi především: jaký formát a tisk chceš použít, jak velký má být náklad a prodejní cena, protože tentokrát vám z různých důvodů prodám jen právo na *jedno* vydání o *určitém nákladu*. Mezitím promluvím s Tussy; jakmile dostanu od Tebe odpověď, sdělím Ti definitivní rozhodnutí.

Nemůžeš-li přesně stanovit prodejní cenu, stačí, za kolik chceš prodávat tiskový arch.

Předpokládám, že máte výtisk „Neue Rheinische Zeitung-Revue", z něhož můžete přetiskovat. Já sám totiž nemám vůbec žádný, a kdybych měl, nemohl bych ho dát z ruky.

Ještě něco. Když se zařizovalo nakladatelství „Vorwärts", napsal mi August, že budu dostávat od každé vaší publikace *2 výtisky*. To se ale v poslední době vůbec nedodržovalo. Např. od vašeho posledního vydání „Manifestu" jsem nedostal *ani jeden*, nemám žádný výtisk berlínských vydání.[463] Chybějí mi také ještě všelijaké drobnosti, uvádím teď ty, které mě právě napadají. Kdybys mi je poslal,

byl bych Ti velmi zavázán: a to Váš *přetisk protipřevratové předlohy*[464] ve 2 sešitech a několik „*Komunistických manifestů*" z posledního vydání. Pokud jde o ostatní chybějící věci, vidím právě podle vašeho katalogu, že na tom nemáte vinu, neboť nevyšly u vás. Jinak mi ale ještě chybí

protokol *wydenského* sjezdu 1880[277]
" *bruselského* kongresu 1891[142],

a pokud jste ho vydali, také protokol *curyšského* kongresu[130].

Katalog, který jsem prohlížel, je z roku 1893,[465] takže tam může ještě ledacos chybět.

Prosím tedy o odpověď obratem, já Ti dám definitivní odpověď co nejdříve.

Pozdravuj srdečně svou ženu a děti a všechny přátele.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinënija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

212

Engels
Georgiji Valentinoviči Plechanovovi

do Curychu

Londýn 8. února 95

Milý Plechanove,

Freyberger se rád ujme vyšetření Věry*, ale jak to provedeme, aby to pro ni bylo přijatelné? Freyberger nemůže samozřejmě k ní přijít a říci: Georgij Plechanov mě pověřil, abych Vás vyšetřil. Měl byste s ní o tom promluvit Vy a přimět ji, aby souhlasila, a v tom případě bude nejlepší, když to řekne mně a já už se postarám o ostatní. Anebo, je-li jí to milejší, ať to řekne Louise Freybergerové, a Louise to zařídí. Toto bych Vám tedy navrhoval; ale víte-li o nějaké jiné cestě, která povede k žádanému cíli, napište mi a zkusíme to.[466]

Věra mi dala Vaši knihu[459], děkuji Vám za ni; začal jsem ji číst, ale bude mi to chvíli trvat. V každém případě je to velký úspěch, že se podařilo vydat ji *přímo ve vaší zemi*. Je to další etapa, a i kdybychom nemohli udržet novou pozici, kterou jsme právě dobyli, je to přece jen precedens, ledy jsou prolomeny. Potlačení listu „Русская Жизнь" znamená, jak se zdá, už začátek reakce. Mikuláš chce patrně *připravit* své mužiky na svobodu násilnou výchovou, takže teprve příští generace bude zralá pro ústavu; je to přece jen nová obměna starého rčení: po nás ať přijde potopa! Ale s tou potopou je to jako s tím ďáblem ve „Faustovi":

Ďábla se banda stěží naděje,
i kdyby s ní už k peklu pádil.[467]

A jestli ďábel revoluce s někým pádí k peklu, pak je to Mikuláš II.

* Zasuličové.

Co se týče mého zdraví, vede se mi teď lépe než dříve. Zažívání mám dobré, dýchací orgány naprosto v pořádku, v noci spím pravidelně 7 hodin a práce mě těší — jsem šťasten, že se mohu konečně! znovu pustit do své práce po téměř ročním přerušení: korektury 3. dílu*, korespondence, stěhování, střevní potíže atd. atd.

Pozdravujte paní Plechanovovou a Axelroda ode mne i od Ludwiga a Louisy Freybergerových.

S přátelskými pozdravy

Váš

B. Engels

Neuvádíte zvlášť adresu, píšu tedy na starou.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvobožděnije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* „Kapitálu".

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 8. února 1895

Milý Hermanne,

Tvůj dopis z 23. přišel současně s krásným mrazivým počasím, které překazilo zaslání vína. Přesto jsem Tvé sherry v Dublinu objednal, vyhradil jsem si však, že příkaz k odeslání dám teprve, až bude Rýn zas volný a až nebude vínu hrozit nebezpečí, že cestou zmrzne. Taky jsem byl mírně vyděšen, měl jsem na cestě z Dublinu 5 beden = 15 tuctů lahví portského a bordeaux, které byly asi 48 hodin vystaveny nepředvídanému mrazu. Dopadlo to, jak se zdá, dobře, víno, které jsem zatím okusil, neutrpělo a klid v mém báječném vinném sklepě — rovnoměrná teplota a místo pro skoro 100 tuctů lahví v 8 vyzděných odděleních — provede to ostatní.

Máme tu po mnoha letech zase jednou opravdovou kontinentální zimu. Až do Nového roku teplo jako na jaře, takže se na všech keřích začaly nalévat pupence, pak chladno a teď už asi 3 týdny trvale velké mrazy (v noci mráz 8—10° Celsia, 6—8° Réaumura) a sníh. Když fouká od severovýchodu, pak je řezavá zima, když je ale jako včera a dnes vítr mírný, je překrásně. Naštěstí stále fouká jen tak silný vítr, že se nemůže vytvořit mlha, a nebe je nádherně modré.

Tvoje svízele v důsledku přílišného jídla, pití a tancování včetně zastaveníčka s hulánskou muzikou, to všechno dovedu dokonale ocenit.[468] Tady se tomu říká the social treadmill, být společensky v jednom kole, a i když je to v mladším věku někdy zábavné, pro staršího člověka je to nepříjemné. Také se tomu bráním rukama nohama, ale kolem vánoc tomu našinec ani tady úplně neujde.

Těch *40 liber št.* jsem prostřednictvím Wilhelma Pf. v pořádku obdržel, děkuji.

Tentokrát jsem ostatně ten nápor o svátcích přežil lépe než jindy, protože jsem si skutečně dával pozor, a právě při tom mrazu jako u nás doma se cítím tak dobře jako už dávno ne. Také jsem mohl vyzkoušet až na nejvyšší stupeň, jak se dá vyhřát moje nová

pracovna, neboť nejenže je mimořádná zima, ale navíc jsou oba vedlejší domy prázdné, tedy nevytápěné, a můj pokoj přiléhá k oběma venkovním zdem. A přesto se podařilo udržovat v něm teplo. Teprve včera mi bylo trochu zima, ale když je nouze nejvyšší, bývá pomoc nejbližší, a tu se objevil župan od Rudolfa*, a tak jsem do něho hned vklouzl.

Na mé spolubydlící** se můžeš zeptat Oscara Jaegera, který se s nimi u mne setkal, když byl u nás naposled. Freyberger tehdy večer právě přišel jako nápadník.

Před chvílí jsem tu měl deputaci obecního daňového výboru; pánové se chtěli přesvědčit, že opravdu neplatím za dům víc než 85 liber št., protože poslední nájemce platil 130 liber a dům byl zatížen daní z ročního nájemného 110 liber; proti tomu jsem ovšem protestoval. Předložil jsem těm pánům všechny doklady a teď uvidím, co udělají. V těsném sousedství jsou 4 z 8 domů prázdné, a tak doufám, že budou ke mně milosrdní.

Objednal jsem tedy $1^1/_2$ tuctu čís. 1 a $1^1/_2$ tuctu čís. 2 sherry podle vzorku.

Protože už o tom nic nepíšeš, předpokládám, že Walter*** zkoušku šťastně udělal, a blahopřeji mu. A Elsbeth† blahopřeji ještě daleko víc k blížící se svatbě, ať mi ale také napíše, který den to bude, abychom si tu mohli také trochu dopřát na její zdraví i na zdraví ženicha††.

Mnoho pozdravů Emmě††† a všem Tvým dětem, zeťům, snachám i vnoučatům.

Tvůj starý

Bedřich

To sherry zaplatím v květnu a připíšu to na účet.

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Engelse.
** Louise a Ludwiga Freybergerovy.
*** Engels.
† Engelsové.
†† Arthura Schucharda.
††† Engelsové.

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

41, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 12. února 95

Milý Fischere,

jestliže Ty sám myslíš, že rozdíl v ceně mezi 60 feniky a 1 markou se celkem nijak neprojeví na odbytu, jsem samozřejmě pro vydání po 1 marce. Odstupuji Ti tedy za honorář 400 marek právo na vydání v nákladu do 3000 výtisků, a s tiskem můžeš ihned začít.[462] Do „Úvodu" se ihned dám a pošlu ho co nejdříve. Zdejší výtisk „Neue Rhenische Zeitung-Revue" mám u sebe pod výslovnou podmínkou, že ho nedám z domu, a navíc ho sám velmi naléhavě potřebuji ke korektuře, protože text, který tam je, byl korigován v *Hamburku* a hemží se chybami — tisklo se to totiž z Marxova rukopisu. Potřebuji ho rovněž k „Úvodu" pro srovnávání. Prosím tedy o zaslání první korektury *ve sloupcích*, abych do nich mohl vepsat potřebné vysvětlivky.

Notabene, vyhrazuji si 36 volných výtisků, značnou část jich musím postoupit dědicům.

Korespondenci s Lassallem[213] tedy zatím odkládám, protože vysvětlující úvod a poznámky vyžadují, abych prozkoumal různé své písemnosti, nemohu předem říci, kdy s tím budu hotov.

Při sazbě Marxových článků si prosím povšimněte: v originále je Konstitution, Klasse, Kollision většinou psáno s C, ale místy také s K. *Vysaďte prosím všude s K*, ušetří nám to mnoho trampot s korekturami.

Blahopřeji Ti k Tvé první řeči[469], to museli mít buržoové vztek!

Mnoho pozdravů všem.

Tvůj

B. Engels

Různé brožury — dvě zásilky — došly v pořádku — srdečné díky!

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

Londýn 13. února 1895

Milý Fischere,

přikládám nadpis jak k brožuře*, tak ke kapitolám. Ty tři články[462] je třeba doplnit, připojit jako 4. kapitolu místa týkající se Francie z 5. a 6. dvojsešitu. A to v pořadí uvedeném na přiloženém lístku: nejprve (v hranatých závorkách) mých pár slov úvodem, pak místo ze str. 150—153, jak je uvedeno, pak vytečkovaný řádek označující vynechávku, a pak hlavní místo ze str. 160—171.[470] Tak vznikne slušná kapitola, a pasáž o zrušení všeobecného volebního práva, které si vzal Bonaparte v prosinci 1851 za záminku,[471] to celé po věcné stránce uzavře, jinak by brožura zůstala fragmentem.

Do úvodu k celému dílu se dám zítra.

Také u vás se to pěkně přiostřuje. Nechce se mi věřit, že si střed chce sám odříznout větev, na které sedí.[472] Ale hloupost našich odpůrců je den ode dne větší, a tak je konečně možné všecko. Bude-li pád těch pánů perfektní, znamená to, že nám úplně odstupují Porýní a Vestfálsko.

Pozdrav.

Tvůj
B. E.

(K nadpisu by se mělo ještě připojit: Přetištěno z „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", Hamburk 1850.)

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Třídní boje ve Francii 1848—1850".

Engels Juliu Mottelerovi

do Londýna[473]

41, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 23. února 95

Milý Julie,

byl u mne kvůli podpoře jakýsi Theodor Barlen* s legitimací dortmundského spolku, dezertér, který utekl ze Spandau, dříve prý velmi činný člen strany v Hörde, Dortmundu atd. Odkázal jsem ho na spolek[30]. Dnes přišel znovu a říká, že spolek se zdráhá mi ho doporučit, protože neví, zda doklady, které předkládá, jsou skutečně jeho. Protože bych přece jen rád měl nějaké informace o tom člověku, abych věděl, zda ho mohu definitivně odmítnout, prosím Tě, napiš mi, zda to tak je a co se ve spolku po přešetření jeho případu o něm soudí.[474]

Mnoho pozdravů Tvé ženě i Tobě od

Tvého
B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise Hermann Barlen.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

[Londýn] 26. února 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lafarguu,

posílám Vám zpátky *doporučeně* rukopis s několika poznámkami — překlad je jako vždy výborný.[475] Zdrželo se to o několik dní — z těchto důvodů: v Berlíně chtějí přetisknout tři Marxovy články o událostech ve Francii v roce 1848—1849 (uveřejněné roku 1850 v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue") a to není možné bez úvodu[462]; ten je dost dlouhý, protože kromě celkového přehledu událostí, k nimž od té doby došlo, bylo třeba vysvětlit, proč jsme měli tehdy pravdu, když jsme očekávali blízké a definitivní vítězství proletariátu, proč k němu nedošlo a do jaké míry nás události přiměly, abychom své tehdejší stanovisko změnili. Je to důležité kvůli novým zákonům, které nám v Německu hrozí.[379] Komise říšského sněmu se snaží udělat ze všech paragrafů trestního zákoníku kaučukové paragrafy, které by se daly nebo nedaly aplikovat podle toho, ke které politické straně patří obžalovaný. Obhajoba činu považovaného za zločin atd. bude trestná, jestliže k němu dochází za okolností opravňujících k domněnce, že obžalovaný chtěl provokovat nebo podněcovat k napodobení! atd. atd. To znamená: Vy, socialista, budete potrestán za to, že jste řekl něco, co každý konzervativec, liberál nebo klerikál bude moci říci beztrestně. Klerikálové v komisi jsou horší než sama vláda. Představte si, že požadují dva roky vězení pro toho, kdo bude veřejně nebo v tisku popírat existenci Boha nebo nesmrtelnost duše.

Tato zuřivost reakce je naprosto bezúčelná a naprosto nevysvětlitelná, jedině snad předpokladem, že všichni tito pánové byli ohroženi *státním převratem.* Tento převrat otevřeně hlásají *vysocí*

úředníci. Konstantin Rössler, ministerský rada, jej požadoval v brožuře, generál ve výslužbě von Boguslawski udělal právě totéž. Liberálové a klerikálové vědí, že při takovém rozhodnutí vlády jim nezbývá než se podřídit. Vzhledem k existenci 2 miliónů socialistických voličů si tito pánové netroufají postavit se otevřeně proti státnímu převratu — vláda je touto hrozbou odzbrojuje, odhlasují všechno pro „záchranu" ústavy a míru uvnitř země! Uvidíte, že odhlasují všechny daně, všechny válečné lodě, všechny nové pluky, které požaduje Vilém* — jestliže se do toho nevloží voliči. Neboť naši buržoazní poslanci jsou tak zbabělí, že by jim dokonce mohla chybět i odvaha k zbabělosti.

Ať tak či onak, směřujeme rychle ke krizi, může-li dojít ke krizi v tomto buržoazním Německu, kde se všechno otupuje. Jisté je jen to, že naše přátele čeká nová éra pronásledování. Pokud jde o nás, naší politikou musí být nedat se teď vyprovokovat; bojovali bychom bez vyhlídky na úspěch a krváceli bychom jako Paříž roku 1871, zatímco za dva nebo tři roky se naše síly mohou zdvojnásobit jako za mimořádného zákona[154]. Dnes by naše strana bojovala sama proti všem ostatním, kteří se spojili ve vládě pod praporem sociálního pořádku; za dva nebo tři roky budeme mít na své straně rolníky a maloburžoy zničené daněmi. Hlavní voj nepodstupuje boje předních stráží, zůstává v záloze pro kritickou chvíli.

Nu, uvidíme, jak to dopadne.

Jaká ironie, že Vy, jeden z nejfrancouzštějších autorů naší doby, jste odsouzen psát skoro stále německy! a jak německy! Berlínští a stuttgartští překladatelé jsou vpravdě germánsky těžkopádní, jedině Adler Vás dovede vystihnout, ale ten nebude mít vždycky čas, aby sám překládal. Pro útěchu Vám mohu říci, že vždycky cítím trochu francouzského esprit, když si v duchu překládám Vaše překladatele zpět do francouzštiny; občas se to daří.

Už 14 dní jsme bez vody, potrubí pod ulicí je zamrzlé; jinak je u nás doma všecko v pořádku. Po celý týden jsme byli skoro bez plynu, parafíny obsahující C_4, C_5, C_6 a více uhlíku se v důsledku

* Vilém II.

chladu usazovaly jako pevné látky v potrubí. Bylo to jedno z období, kdy Londýn upadá zpět do barbarství. A přitom „Standard" píše, že právě to je důkaz, že Anglie je na vrcholu civilizace!

Poděkujte Lauře za krásný překlad; dosud jsem od ní nedostal dopis, který jste sliboval, ale doufám, že dostala výtisk 3. dílu* pro Devilla, který jsem jí poslal 1. ledna.

Freybergerovi pozdravují.

Srdečně Váš

B. E.

Předmluva k 3. dílu vyšla italsky v „Rassegna"[421] v překladu Martignettiho a zrevidovaná Labriolou, který reprodukoval místa o Loriovi s rozkoší, která přímo čiší z každé řádky. Naproti tomu Loria kritizoval 3. díl v „Nuova Antologia", ale krajně povrchně. 1. díl — Napoleon I.; 2. díl — král římský, tuberkulózní; 3. díl — Ludvík Bonaparte III. — V Německu napsal dobrý článek o 3. dílu Werner Sombart, berlínský profesor, poněkud eklektický marxista.

Jak to vypadá s 1. májem? V této souvislosti se mluví jen o allemanovcích[74]. A jak to vypadá se sjednocením či rozchodem frakcí, především vaší? Vaillant mi znovu napsal, chce znát můj názor na jeho návrhy zákonů.** Dosud jsem neměl čas přečíst si Jaurèse o materio-idealismu[476].

[Engelsovy návrhy k francouzskému překladu jeho práce „K dějinám prvotního křesťanství"][477]

str. 17

Filónova alexandrijská škola a řecko-římská vulgární filosofie, platónská a zejména stoická, měly velký podíl na formování křesťanství, které Konstantin povýšil na státní náboženství. Tento podíl není ještě ani zdaleka dopodrobna zjištěn atd. atd.

str. 34

Jaké svaté rozhořčení vyvolala po roce 1830 v tehdejším Ně-

* „Kapitálu".

** Viz tento svazek, str. 450–452.

mecku, v té zbožné dětské světničce, jak je nazval Heine, saintsimonovská rehabilitace těla! Nejvíc rozhořčeny byly aristokratické kruhy, které tehdy vládly (neříkám aristokratická třída, neboť roku 1830 u nás ještě nebyly třídy), které atd.

Na téže straně, poslední slovo: conception — neumožňuje tento výraz dvojsmyslný výklad?

Poprvé otištěno zkráceně rusky v časopise „Voprosy filosofii", čís. 5, 1965, v plném znění v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels
Georgiji Valentinoviči Plechanovovi
do Ženevy

Londýn 26. února 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Plechanove,

před týdnem se všechno vyřídilo. Věra* mi napsala, že bude ráda, jestliže ji Freyberger prohlédne.** Navštívil ji před týdnem a pak ještě dvakrát. Shledal u ní silný zánět průdušek a předepsal jí potřebné léky. Říká však, že Věra ze všeho nejvíc potřebuje jiný systém výživy. Měla by jíst maso místo všelijakých těch ovocných rosolů a jiné vegetariánské stravy. Freyberger právě odešel, vrátím se k jejímu zdravotnímu stavu ještě ke konci dopisu.

Protože jste mě víceméně pověřil péčí o její zdraví, je teď třeba, abyste mi napsal, zda potřebuje peníze. Jestliže ano, pak bych Vás prosil, abyste mi dovolil nabídnout Vám pro ni nějakou maličkost, alespoň po dobu nemoci. Pošlu Vám nejprve dejme tomu pět liber št., které jí pošlete, jako by *byly od Vás*, takže o mně nebude ani zmínka. Můžete jí napsat, že jí ty peníze posíláte, aby se nemohla vymlouvat, že nemůže změnit způsob výživy, a že Freyberger říká, že je nezbytné, aby změnila stravu. Anebo si vymyslete jiný důvod.

Nebudu mít čas přečíst si kritiku své knihy v „Русское Богатство". Stačí mi to, co jsem si na toto téma přečetl v čísle z ledna 1894.[478] Co se týče Danielsona, obávám se, že se s ním nedá nic dělat. Poslal jsem mu *v dopise*[145] část o ruských záležitostech ze

* Zasuličová.
** Viz tento svazek, str. 433.

statí „K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu'" a hlavně doslov z roku 1894, napsaný *částečně* přímo na jeho adresu.[479] Dostal ho, ale jak vidíte, bylo to zbytečné. S touto generací Rusů, k níž náleží a která stále věří ve spontánní komunistické poslání, jímž se Rusko, pravá Святая Русь, odlišuje od ostatních profánních národů, není možné diskutovat.

Ostatně v zemi, jako je vaše, kde se moderní velký průmysl naroubovává na primitivní rolnickou občinu a kde jsou současně zastoupeny všechny mezistupně civilizace, v zemi, která je navíc víceméně účinně obklopena duchovní čínskou zdí, kterou vybudoval despotismus, tam se nelze divit, jestliže vznikají ty nejbizarnější a nejnemožnější myšlenkové kombinace. Tak např. chudák Flerovskij, který se domnívá, že stoly a postele myslí, jenže nemají paměť. Touto etapou musí země projít. Pozvolna, jak budou vzrůstat města, zmizí izolace talentovaných lidí a s ní i ty myšlenkové bludy zaviněné samotou, nesoustavností sporadických vědomostí těchto podivínských myslitelů a trochu také — u narodniků — zoufalstvím nad tím, že mizejí jejich naděje. Народникъ, bývalý terorista, pak fakticky může docela dobře skončit jako stoupenec carismu.

Kdybych měl zasáhnout do této polemiky, musel bych přečíst všechnu literaturu, pak ji sledovat a odpovídat. To by však pohltilo všechen můj volný čas a jediný užitečný výsledek by byl patrně ten, že bych uměl daleko lépe rusky než teď; ale totéž ode mne žádají v Itálii, vzhledem k proslulému Loriovi. A já jsem už teď zavalen prací.

Jaurès je na dobré cestě. *Učí se* marxismu, ale nesmí se na něj příliš spěchat. Udělal však už dost velké pokroky, a udělal jich daleko víc, než jsem si troufal doufat. Ostatně nepožadujme příliš nou ortodoxnost! Strana je příliš velká a Marxova teorie je příliš rozšířena, než aby víceméně izolovaní popletové v západních zemích mohli natropit tak mnoho škod. U vás je to jinak, jako to bylo u nás v letech 1845—1859.

Souhlasím s Vaším názorem na Mikuláše. Земскій Соборъ se sejde, i když si to tento človíček nepřeje.[480]

Freyberger, který se právě vrátil, mi sdělil, že Věře se vede

daleko lépe a že při všem dosavadním vyšetřování nezjistil naprosto nic jiného než zastaralý a zanedbaný katar průdušek.

S přátelskými pozdravy

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Osvoboždénije truda", čís. 2, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Juliu Mottelerovi

do Londýna[473]

[Londýn] 2. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Julie,

posílám Ti zpět dopis od Meyera* a také dopis, který mi napsal Lütgenau z Dortmundu v téže záležitosti;** prosím o vrácení. Ten člověk je opravdu Barlen, Barlwin je asi pouhé nedorozumění lidí, kteří to jméno nikdy neviděli napsané. *Byl s to* uvést jméno bochumského důvěrníka, potvrdil také to, co psal Meyer o Kritzlerovi a o penězích — ty peníze, mluvil o 10 markách, prý ale padly do rukou policie. Poprvé jsem mu dal 3 šil., dnes když znovu přišel, 10 šil., říkal však, že to musí dát všechno *hostinskému* a že bude zase bez halíře, tak jsem mu dal ještě 5 šil., celkem 18 šilinků, ale i tak je na tom velmi špatně — uvízl v lupičském doupěti v námořnické čtvrti a má nemocný hrtan, nemůže mluvit, takže jsem ho nemohl dlouho vyslýchat.

Nemůže-li spolek[30] už nic víc udělat, mohl by se toho chudáka ujmout aspoň v tom, že by mu pomohl z té námořnické čtvrti a že by mu opatřil nějaký byt, kde ho nebudou vydírat a bude se moci poohlížet po práci, a něco docela málo by pro něho ti lidé také mohli udělat. Měl by mít alespoň adresu, kam by si mohl dát posílat dopisy; to, co teď přijde do toho brlohu, toho se patrně vždycky zmocní hostinský. Zašel bych v té záležitosti k Tobě osobně, také protože jsi nemocen a kvůli té coheniádě[481], ale zas mám své jarní záchvaty, které mi prozatím nedovolují chodit.

Jinak je mi upřímně líto Tebe i Tvé ženy, že jste tak nemocní, doufejme, že to brzy přejde, a blahopřeji ke krvavému výprasku

* Johanna Meyera.
** Viz tento svazek, str. 440.

uštědřenému velkému anarchistovi. Teď se může zas uložit do postele u Kropotkina.

Mnoho pozdravů Tobě i Tvé ženě od

Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Édouardu Vaillantovi

do Paříže

Londýn 5. března 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený občane Vaillante,

neměl jsem možnost odpovědět Vám dříve na Váš dopis z 8. ledna — jde o to, že v dané chvíli se naši přátelé v Německu snaží co nejvíc urychlit vydání prací, brožur, článků atd., jež jsou připraveny, než bude schválen nový reakční zákon[379], který je ohrožuje. V souvislosti s tím jsem byl a dosud jsem od rána do večera zaměstnán jednak přímo literárními pracemi, jednak příslušnou korespondencí.

Co se týče Vašich návrhů zákonů,[482] první, čís. 384, zemědělští delegáti, se zabývá nesporně užitečnou institucí; bude mít jistě velmi příznivý účinek jako prostředek pro propagandu mezi zemědělskými dělníky; nemá však vyhlídky, že bude schválen jako zákon, zejména ne ve Francii, kde je ještě tak zanedbávána tovární inspekce.

Čís. 928, obecní zemědělské pozemky. Tento návrh zabíhá příliš do podrobností, takže ho nejsem s to posoudit se znalostí věci. Bylo by třeba napřed vědět, zda v převážné většině případů netvoří obecní pozemky především lesy, vřesoviště, úhory nebo přinejlepším půda vhodná jen pro pastviny, kde by se nedalo výhodně provozovat zemědělství ve vlastním slova smyslu. Tak je tomu v Německu, a nemýlím-li se, ve velké části severní a východní Francie. V tomto případě by se při obdělávání těchto pozemků, nebude-li omezeno na velmi úzký rámec, mohly opakovat omyly, které byly spojeny s národními dílnami z roku 1848[483]. Ale jak jsem uvedl, k tomu, aby si člověk mohl o této otázce udělat názor, musel by mít velmi speciální znalosti.

Čís. 933, osmihodinový pracovní den a minimální mzdu pro dělníky atd. zaměstnávané státem, odpovídá víceméně tomu, co zde zavedla County Council (rada hrabství) a částečně také ministerstvo války a ministerstvo námořnictví. Velmi užitečné opatření jako příklad pro kapitalisty a jako propagační prostředek; přesto nechali dělníci především padnout *pokrokáře* v County Council, kteří tato opatření zavedli. Tři z těchto pokrokářů ve volbách neprošli, protože nepatrné menšiny hlasů (50 až 300) připadly „socialistickým" víceméně „revolučním" kandidátům, tyto menšiny však stačily zajistit zvolení „umírněných" reakcionářů.[484]

Čís. 939, ministerstvo práce atd. Tato další dělba práce, jíž by se oddělila část funkcí ministerstva vnitra a spojila s novými funkcemi, dosud zanedbávanými, se mi zdá velmi prospěšná. O podrobnostech kompetencí nového ministerstva by se mělo obšírněji mluvit, až by došlo k realizaci té věci.

Pokládám tyto návrhy za pouhé propagační prostředky, protože při dnešní sněmovně nejsou žádné vyhlídky, že by byly schváleny. Z tohoto hlediska by mělo jít především o jejich účinnost a bylo by třeba si uvědomit, zda nejsou takového rázu, že by v budoucnu brzdily činnost strany ve chvíli, kdy bychom byli dost silní, abychom přistoupili k pozitivním legislativním aktům. Z tohoto hlediska jsem kritizoval Vaše návrhy; a tu shledávám jen jeden moment, který se mi zdá pochybný: zda je moudré slibovat rolníkům 40 miliónů ročně v tak určité formě a k tak určitému účelu. Jednoho dne by rolníci mohli tuto směnku předložit ve chvíli, kdy by se pro tuto částku našlo lepší uplatnění.

Děkuji za Vaše poznámky o Wróblewském.* Vypočítal jsem si, že přibližně 45 socialistických poslanců dostává od státu dohromady asi 400 000 franků ročně a že by snad nebylo tak naprosto nemožné zajistit z této částky jedinému dosud žijícímu generálovi Komuny roční rentu dejme tomu 1200 franků. Vím velmi dobře, že požadavky volebních obvodů na příjmy jejich poslanců nejsou právě mírné; ale myslím si, že tady jde o čest celé revoluční Francie. Svět by těžko pochopil, že když ti, kdo přežili Komunu, a její ná-

* Viz tento svazek, str. 411.

sledovníci mají ve sněmovně 45 poslanců, že tak silná strana není přece jen tak silná, aby uchránila před krajní bídou svého bývalého generála. A opravdu, stále si troufám věřit, že se najde tento prostředek, jak mu umožnit skromný život, aniž se bude muset cítit ponížen veřejnou sbírkou.

Tady se socialistické cítění (je to mnohem spíš cítění než jasná myšlenka) dál šíří v masách, ale stávající organizace a jejich vůdci také dál pokračují v hádkách a v soupeření, které je ochromuje. Pro toho, kdo nezná anglickou povahu, je to zoufalé; ať tak či onak, zdá se, že evropský kontinent se chystá dát Angličanům potřebný impuls. Ve Francii šejdířská banda, která vládne zemi a drze ji vykořisťuje, ztratí jakoukoli podporu. Stejně tak v Itálii, kde je korupce ještě daleko nestoudnější. V Německu všechno spěje ke krizi, generálové a vysocí úředníci otevřeně hlásají státní převrat. Konec století dostává zřetelně revoluční rysy. Ve Francii jsou socialisté jediná opravdu čestná strana, v Německu jsou jediná skutečně opoziční strana; dojde-li ke krizi, budou jedinou stranou, na kterou se bude možno obrátit. V Rakousku jsou všichni zajedno v tom, že socialisté se dostanou do parlamentu, jde jen o to, kterými dveřmi. V Rusku nám malý Mikuláš* prokázal službu tím, že učinil revoluci naprosto neodvratnou.

Srdečné pozdravy.

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Mikuláš II.

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 5. března 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane,

velmi lituji, ale na dotaz ve Vašem dopise z 29. ledna Vám musím sdělit, že náš autor* nezanechal žádné rukopisy, které by se týkaly jeho názorů na situaci v pozemkovém vlastnictví v Rusku nebo kde by z toho vyvozoval nějaké závěry, tedy rukopisy, které by mohly být prospěšné ruskému překladateli.[485] Jediné, co jsem našel, jsou prosté a velmi obšírné výpisky z ruských statistických a všeobecně ekonomických pramenů, ale — a to víceméně *proti* jeho zvyku — bez jakýchkoli jeho poznámek.

Přikládám dopis, který jsem pro Vás dostal z Berlína, a pan Engels, o němž je tam zmínka, mě požádal, abych dopis doplnil těmito informacemi. Pana Engelse se nedávno dotázal jistý dr. Lux, který píše o ekonomických otázkách, zda se „Очерки“[209] hodí pro překlad, a jestliže ano, zda je ochoten podporovat vydání německého překladu. Na to Engels odpověděl, že by velmi uvítal, kdyby vyšel německý překlad, a že by ho nejen doporučil k vydání Dietzovi, ale že by také, až vyjde, velmi rád o něm napsal článek do „Neue Zeit“, v němž by zdůraznil význam Vašich výzkumů, ale zároveň také konstatoval, že nesouhlasí s některými Vašimi závěry. Současně prohlásil, že on, Engels, naprosto není oprávněn dávat svolení k překladu a že bude lépe, když si překladatel, přítel dr. Luxe, vyžádá svolení přímo od Vás. Aby nedošlo k indiskrétnosti, trval na tom, aby se Vám poslal dopis jeho prostřednictvím.

* Karel Marx.

Překladatel, mladý Rus žijící v Berlíně, je prý schopen provést tuto práci (manželka dr. Luxe je Ruska), a dr. Lux slíbil, že německý text zreviduje, aby byla zaručena správnost překladu. Překladatel prý se také zabýval ekonomickými otázkami, takže obsah Vaší knihy mu není cizí.

Přiložený dopis jak se zdá *předpokládá*, že už jste svolil, přinejmenším tam nenacházím ani stopu po nějaké formální žádosti adresované Vám. Vím, že *někteří* mladí Rusové заграницы pokládají něco takového za zbytečnou formalitu, ale já nejsem téhož názoru, a jestliže jste vůbec ochoten přistoupit na návrh pana Konova, myslím, že by mírná narážka v tomto smyslu tomu mladíkovi jen prospěla.

Já sám o předpokládaném překladateli nic nevím.

Jestliže mi laskavě pošlete svou odpověď pro pana Konova, postarám se, aby mu byla ihned poslána.

Uctivě Vás zdraví

Váš oddaný

L. K.[282]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

[Londýn] 8. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

přihlédl jsem pokud možná k vašim těžkým pochybnostem, ačkoli při nejlepší vůli nemohu pochopit, v čem ta povážlivost asi tak u poloviny věcí spočívá.[486] Nemohu přece předpokládat, že máte v úmyslu upsat se tělem i duší absolutní zákonnosti, zákonnosti za všech okolností, zákonnosti i vůči zákonům, které porušují jejich tvůrci, zkrátka politice nastavování levé tváře tomu, kdo vás uhodí do pravé. Ve „Vorwärts" se ovšem někdy revoluce stejně usilovně popírá, jako se dříve hlásala — a bude možná hlásat i v budoucnu. Ale to přece nemohu pokládat za směrodatné.

Jsem toho názoru, že nic nezískáváte tím, když hlásáte, že se absolutně zříkáte možnosti dát se do boje. Tomu nikdo nevěří a *žádná* strana v kterékoli zemi nejde tak daleko, aby se vzdávala práva čelit nezákonnosti se zbraní v ruce.

Musím tedy brát ohled na to, že moje věci se čtou i v zahraničí — čtou je Francouzi, Angličané, Švýcaři, Rakušané, Italové atd. — a před těmi se naprosto nemohu natolik zkompromitovat.

Přijal jsem tedy změny, které navrhujete, až na tyto výjimky: 1. sloupec 9, o masách, teď to zní: „musí samy pochopit, zač se mají postavit"[487]. — 2. Další odstavec: *celá* věta o úderech škrtnuta, váš návrh obsahoval faktickou nesprávnost. *Heslo* o úderu používají dennodenně Francouzi, Italové atd., jenže to neberou tak vážně. — 3. Sloupec 10: „Sociálně demokratický převrat, který *právě teď* žije z toho", vy chcete to „*právě teď*" vypustit, tedy přeměnit taktiku dané chvíle v trvalou, relativní v absolutně platnou. To neudělám, to nemohu udělat, aniž se nadosmrti blamuji. Nebudu to tedy stavět

do protikladu a říkám: „Sociálně demokratický převrat, jemuž teď právě *velmi svědčí* dodržování zákonů".[488]

Naprosto nechápu, proč shledáváte nebezpečným to, že připomínám Bismarckův postup v roce 1866 při porušení ústavy. Je to přece argumentum ad hominem, jaké se hned tak nenajde. Ale vyhovím vám.

Tak, a dál *absolutně* nemohu jít. Udělal jsem, co jsem mohl, abych vás ušetřil nepříjemností při rozpravě. Udělali byste však lépe, kdybyste zastávali stanovisko, že závaznost zákonnosti je právní, a ne morální, jak se vám to tak pěkně snažil namluvit Boguslawski (který má dlouhé s); a že naprosto přestává, když porušují zákony ti, kdo jsou u moci. Vy jste však — alespoň někteří z vás — projevili slabost, když jste patřičně nevystoupili proti požadavku odpůrců a uznali jste závaznost zákonnosti i jako *morální*, jako povinnou za všech okolností, místo abyste řekli: Vy máte moc, vy děláte zákony, jestliže se proti nim proviníme, můžete proti nám podle těchto zákonů postupovat, my si to musíme dát líbit, a tím to končí, dál nemáme žádnou povinnost a vy žádné právo. Tak to udělali katolíci za květnových zákonů, tak to udělali staroluteráni v Míšni, tak si počínal ten mennonitský voják, který figuruje ve všech novinách, a to stanovisko nesmíte zapřít. Předloha protipřevratového zákona[379] stejně ztroskotá, něco takového se nedá vůbec formulovat, natož provádět, a když mají moc, budou vás stejně nějak umlčovat a šikanovat.

Jestliže však budete vládě vykládat, že vyčkáváme jen proto, že dosud nejsme dost silní, abychom si pomohli sami, a protože armáda není dosud dokonale zamořená — proč se pak, milánkové, dennodenně holedbáte v novinách obrovskými pokroky a úspěchy strany? Ti lidé vědí stejně dobře jako my, že nezadržitelně spějeme k vítězství, že za pár let nám nikdo neodolá, a tak se nám už teď chtějí dostat na kobylku, bohužel nevědí jak. Na tom nemohou naše řeči nic změnit, to všechno vědí stejně dobře jako my a právě tak vědí, že až my *budeme mít* moc, použijeme jí tak, jak to poslouží nám a ne jim.

Až tedy dojde k rozpravě v plénu, myslete trošku na to, že hájíte právo na odpor, stejně jako nám je Boguslawski upíral, že vám

naslouchají i staří revolucionáři, Francouzi, Italové, Španělé, Maďaři, Angličané, a že — kdoví jak brzy — zas přijde doba, kdy se to bude se škrtnutím slova „zákonný" myslet doopravdy, jako se to stalo anno tobak* ve Wydenu.[277] Jen se podívejte na Rakušany, kteří vyhrožují násilím tak přímo, jak je to jen možné, jestliže nedostanou brzy volební právo![489] Vzpomeňte si na své vlastní nezákonnosti za zákona proti socialistům[154], který by vám rádi zase vnutili! Zákonnost dotud a potud, dokud a pokud se nám hodí, ale ne zákonnost za každou cenu, ani ve frázi ne!

Tvůj
B. E.

Na překlad citátů do němčiny (většinou *jsou* přeloženy už v textu) je teď už pozdě, už je to zlomeno do archů.

Korekturu posílám odtud do Hamburku.

Poprvé otištěno v časopise „International Review of Social History", Amsterodam, sv. XII, část 2, 1967

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* kdysi.

Engels Werneru Sombartovi

do Vratislavi

Londýn 11. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Velectěný pane,

dovoluji si Vám uctivě poděkovat za Váš dopis ze 14. m. m. a za laskavé zaslání Vaší práce o Marxovi; přečetl jsem si ji s velkým zájmem už v sešitu „Archivu", který mi laskavě zaslal dr. H. Braun, a velice mě potěšilo, že konečně nacházíme také na německé universitě takové pochopení pro „Kapitál"*. Nemohu samozřejmě souhlasit se všemi výrazy, do nichž převádíte Marxovy vývody. Zejména opisy pojmu hodnoty na str. 576 a 577 se mi jeví poněkud příliš široce pojaté; předně bych je historicky ohraničil výslovným omezením na ekonomickou fázi, v níž se dosud jedině mluvilo a mohlo mluvit o hodnotě — na ty společenské formy, za nichž existuje směna *zboží*, resp. zbožní výroba; prvobytný komunismus hodnotu neznal. A za druhé se mi zdá, že je možné tu větu chápat také pojmově ještě úže. To by však vedlo příliš daleko, vždyť v základě jste to řekl správně.

Na str. 586 se přímo dovoláváte mne, takže jsem se musel až zasmát tomu milému způsobu, jakým mi tu kladete nůž na krk. Můžete však být klidný, já Vás nebudu „ujišťovat o opaku". Pojmové přechody, s jejichž pomocí Marx přichází od různých hodnot $\frac{m}{c} = \frac{m}{c+v}$, vyráběných v jednotlivých kapitalistických podnicích, k všeobecné stejné míře zisku, jsou naprosto vzdálené vědomí jednotlivého kapitalisty. Pokud mají historickou paralelu nebo realitu existující mimo naše hlavy, nacházejí ji pravděpodobně

* třetí díl.

v přechodech jednotlivých součástí toho kousku nadhodnoty, který kapitalista A vyrábí nad míru zisku resp. nad svůj podíl na celkové nadhodnotě, do kapsy kapitalisty B, jehož vlastní vyrobená nadhodnota normálně zůstává pod dividendou, která na něj připadá. Tento proces však probíhá objektivně, ve věcech, nevědomě a teprve nyní můžeme posoudit, kolik práce to stálo, než jsme si vydobyli správné vědomí o něm. Kdyby byla průměrná míra zisku ke svému vytvoření vyžadovala *vědomou* spolupráci jednotlivých kapitalistů, kdyby byl jednotlivý kapitalista *věděl*, že vyrábí nadhodnotu, a kolik, a že v mnoha případech musí ze své nadhodnoty odevzdávat, byla by souvislost mezi nadhodnotou a ziskem už od počátku celkem jasná a našla by se jistě už u Adama Smithe, ne-li dokonce u Pettyho.

Podle Marxova pojetí postupují celé dosavadní dějiny, co se týče velkých událostí, nevědomě, tj. tyto události a jejich další důsledky nejsou chtěné; osoby figurující v dějinách buď přímo chtěly něco jiného, než čeho se dosáhlo, nebo to, čeho se dosáhlo, mělo zase docela jiné nepředvídané důsledky. Aplikováno na ekonomickou oblast: jednotliví kapitalisté se honí každý o sobě za *větším* ziskem. Buržoazní ekonomie odhaluje, že výsledkem této honby každého jednotlivce za *větším* ziskem je všeobecná *stejná* míra zisku, přibližně *stejné* procento zisku pro každého. Ale ani kapitalisté, ani buržoazní ekonomové si neuvědomují, že skutečným cílem této honby je rovnoměrné procentní rozdělení celkové nadhodnoty na celkový kapitál.

Jak ale proběhl tento vyrovnávací proces ve skutečnosti? To je velmi zajímavá otázka, o níž toho Marx sám mnoho neříká. Vždyť celé Marxovo pojetí není doktrína, nýbrž metoda. Nepřináší žádná hotová dogmata, nýbrž opěrné body k dalšímu zkoumání a metodu *pro* toto zkoumání. Zde je tedy třeba vykonat kus práce, který Marx při tomto prvním nástinu nezpracoval. Máme tu především údaje na str. 153—156, III, 1[490], které jsou důležité i pro Vaši reprodukci pojmu hodnoty a které dokazují, že tento pojem má nebo měl větší reálnost, než jakou mu přisuzujete. Na začátku směny, když se výrobky pozvolna měnily ve zboží, se směňovalo přibližně *úměrně hodnotám*. Práce vynaložená na dva předměty byla jediné kritérium pro jejich kvantitativní porovnání. Tehdy tedy měla hodnota *bezpro-*

střední reálnou existenci. Že toto bezprostřední uskutečnění hodnoty ve směně přestalo, že teď už neexistuje, to víme. A domnívám se, že Vám nebude dělat zvláštní potíže objevit, alespoň zhruba, mezičlánky, vedoucí od oné bezprostřední reálné hodnoty k hodnotě kapitalistické výrobní formy, která je tak důkladně skryta, že naši ekonomové klidně mohou popírat její existenci. Skutečně historické vylíčení tohoto procesu, které ovšem vyžaduje důkladné studium, ale zato slibuje bohaté výsledky, by tvořilo velmi cenný doplněk „Kapitálu".[491]

Nakonec Vám musím také poděkovat za dobré mínění, které o mně máte, když se domníváte, že jsem mohl z III. dílu udělat něco lepšího, než jaký je. Toto mínění však nemohu sdílet a domnívám se, že jsem splnil svou povinnost, když jsem podal Marxe Marxovými slovy, i za nebezpečí, že to bude vyžadovat od čtenáře trochu víc vlastního přemýšlení.

V plné úctě Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung", čís. 3, 1961

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Londýn 12. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Schmidte,

mám před sebou oba Vaše dopisy z 13. listopadu m. r. a z 1. t. m. Začnu čís. 2 jako nejaktuálnějším.

Co se týče Firemana, to už nechte na pokoji. Lexis tu otázku jen formuloval,[492] Vy ve vzorci $\frac{\Sigma m}{\Sigma (c + v)}$ rovněž.[493] On však došel po správné cestě *o krok dál*, protože řadu Vámi sumarizovanou $\frac{m'}{(c' + v')} + \frac{m''}{(c'' + v'')} + \frac{m'''}{(c''' \times v''')}$ ... atd. *klasifikoval*, rozdělil ji podle *různého složení* kapitálu do skupin výrobních odvětví, mezi nimiž nastává v důsledku konkurence vyrovnání. Sám Marxův text, kde se až k onomu bodu postupuje stejně, Vám ukazuje, že to byl nejdůležitější další krok. Fireman udělal tu chybu, že tady přestal, spokojil se s tím, a proto musel zůstat nepovšimnut, dokud nevyšla kniha* sama. — Ale jen se nezneklidňujte. Můžete být opravdu spokojen. Vždyť jste samostatně objevil příčinu klesající tendence míry zisku a tvorbu obchodního zisku, a to ne ze $^2/_3$ jako Fireman míru zisku, ale plně a docela.

Váš dopis mi myslím trochu vysvětluje, jak se u míry zisku dostáváte na vedlejší cestu. Nacházím v něm týž způsob odbočování k podrobnostem a přisuzuji jej eklektické metodě filosofování, která po roce 1848 ovládla německé university, která ztrácí jakýkoli přehled a až příliš často zabředá do nekonečného a celkem marného mudrování o jednotlivostech. Vy jste se přece dříve zabýval z kla-

* 3. díl „Kapitálu".

siků hlavně Kantem, a Kanta stav německého filosofování v jeho době a jeho vlastní odpor k pedantskému wolfovskému leibnizovství víceméně donutil udělat tomuto wolfovskému mudrování zdánlivé ústupky ve formě. Tak si vysvětluji Váš sklon, který se projevuje i ve Vašem dopise, v exkursu o zákonu hodnoty, zabrat se do jednotlivostí, přičemž — jak se mi zdá — se vždycky nebere zřetel na celkovou souvislost, takže degradujete zákon hodnoty na fikci, na nezbytnou fikci, asi tak jako Kant degradoval jsoucno boží na postulát praktického rozmyslu.

Výtky, které adresujete zákonu hodnoty, se týkají *všech* pojmů, vezme-li se to z hlediska skutečnosti. Totožnost myšlení a bytí, mám-li se vyjádřit hegelovsky, se ve všem shoduje s Vaším příkladem o kruhu a mnohoúhelníku. Čili obojí, pojem věci a její skutečnost, probíhají vedle sebe jako dvě asymptoty, které se k sobě ustavičně přibližují a přece se nikdy nesetkají. Tento rozdíl mezi nimi je právě ten rozdíl, který způsobuje, že pojem není jen tak beze všeho, bezprostředně už realitou a že realita není bezprostředně svým vlastním pojmem. A proto, že pojem má podstatnou povahu pojmu, že se tedy beze všeho prima facie nekryje s realitou, z níž musel být nejprve abstrahován, právě proto je stále ještě víc než fikce, ledaže byste prohlásil všechny rezultáty myšlení za fikce, protože jim skutečnost odpovídá jen velkou oklikou, a i pak jen asymptoticky přibližně.

Je tomu s mírou zisku jinak? Existuje v každém okamžiku jen přibližně. Jestliže se někdy realizuje ve dvou podnicích přesně stejně, jestliže oba dosáhnou v daném roce *přesně stejné míry zisku*, je to pouhá náhoda, ve skutečnosti jsou míry zisku podle různých okolností v různých podnicích a v různých letech různé, a všeobecná míra existuje jen jako průměr z mnoha podniků a celé řady let. Kdybychom však požadovali pod trestem degradace na fikci, aby míra zisku byla — dejme tomu 14,876934... až do stého desetinného místa přesně stejná v každém podniku a v každém roce, pak bychom nechápali povahu míry zisku a ekonomických zákonů vůbec — ty všechny nemají jinou reálnost než v přibližnosti, v tendenci, v průměru, ne však v *bezprostřední* skutečnosti. To je dáno zčásti tím, že jejich působení se kříží se současným působením ji-

ných zákonů, zčásti je to však také dáno jejich povahou pojmů.

Nebo si vezměte zákon mzdy, realizaci hodnoty pracovní síly, která se uskutečňuje pouze, a ani to ne vždycky, v průměru a liší se podle životní úrovně v každém místě, dokonce v každém odvětví. Anebo pozemkovou rentu, kterou tvoří mimořádný zisk nad všeobecnou míru, vyplývající z monopolizované přírodní síly. Ani tady se skutečný mimořádný zisk a skutečná renta prostě nekryjí, kryjí se jen přibližně v průměru.

Stejně je tomu se zákonem hodnoty a rozdělováním nadhodnoty prostřednictvím míry zisku.

1. Obojí dospívá k co nejdokonalejší přibližné realizaci teprve za předpokladu, že je všude plně nastolena kapitalistická výroba, tj. že společnost je redukována na novodobé třídy pozemkových vlastníků, kapitalistů (průmyslníků a obchodníků) a dělníků, že jsou odstraněny všechny mezistupně. To dosud neexistuje ani v Anglii a nebude to nikdy existovat, tak daleko to nenecháme dojít.

2. Zisk včetně renty se skládá z různých součástí:

a) ze zisku v důsledku šizení — který se v algebraickém součtu ruší;

b) ze zisku v důsledku zvýšení hodnoty zásob (např. zbytku minulé sklizně, když následuje neúroda). To se *má* teoreticky také koneckonců vyrovnat, pokud se to už nevyrovnalo poklesem hodnoty jiného zboží, buď tím, že nakupující kapitalisté musí doplácet tolik, kolik prodávající vydělávají, anebo, u potravin pro dělníky, musí během určité doby stoupnout mzda. Nejpodstatnější z těchto zvýšení hodnoty *nejsou* však *dlouhodobá*, vyrovnání nastává tedy jen v průměru roků a krajně nedokonale, jak je všeobecně známo, na úkor dělníků; ti vyrábějí víc nadhodnoty, protože jejich pracovní síla není plně placena;

c) z celkového úhrnu nadhodnoty, od něhož však zas odpadá ta část, kterou *dostává darem kupující*, zejména za krizí, když se nadvýroba redukuje na svůj skutečný obsah společensky nutné práce.

Z toho však už předem vyplývá, že celkový zisk a celková nadhodnota se mohou krýt jen přibližně. Uvážíte-li ale navíc, že jak celková nadhodnota, tak celkový kapitál nejsou konstantní, nýbrž variabilní veličiny, které se den ode dne mění, jeví se naprosto

nemožné vyjádřit míru zisku jinak než vzorcem $\frac{\Sigma m}{\Sigma (c + v)}$, jakožto konvergentní řadu, a jeví se také jako nemožnost jakákoli jiná shodnost celkové ceny a celkové hodnoty než taková, která neustále směřuje k jednotě a přece se neustále od ní zase vzdaluje. Jinak řečeno, jednota pojmu a jevu se jeví jako v podstatě nekonečný proces, a tím je, v tomto případě jako ve všech ostatních.

Odpovídal snad někdy feudalismus svému pojmu? Založen v západofrancké říši[494], dál rozvinut norskými dobyvateli v Normandii, dále utvářen francouzskými Normany v Anglii a jižní Itálii — přiblížil se svému pojmu nejvíc — v efemérním království jeruzalémském, které zanechalo nejklasičtější výraz feudálního zřízení v Assises de Jérusalem[495]. Bylo toto zřízení fikce proto, že se zmohlo na krátkou existenci v plné klasičnosti jen v Palestině, a to ještě — z valné části — jen na papíře?

Anebo: jsou fikcemi pojmy panující v přírodovědě, protože se nikterak vždycky nekryjí se skutečností? Od chvíle, kdy akceptujeme evoluční teorii, odpovídají všechny naše pojmy z organického života skutečnosti jen přibližně. Jinak by nebyla možná změna; v den, kdy se pojem a skutečnost v organickém životě absolutně kryjí, je konec s vývojem. Pojem ryba zahrnuje život ve vodě a dýchání žábrami; jak chcete dojít od ryby k obojživelníku, neprorazíte-li tento pojem? A to se stalo, známe celou řadu ryb, jejichž vzduchový měchýř se vyvinul v plíce a které mohou dýchat na vzduchu. Jak chcete dojít od vejcorodého plaza k savci, který rodí živá mláďata, aniž přivedete jeden z těchto pojmů do konfliktu s realitou? A opravdu, v ptakořitních máme celou podtřídu vejcorodých savců — viděl jsem roku 1843 v Manchesteru vejce ptakopyska a v naduté omezenosti jsem se vysmíval té hlouposti, jako by savec mohl snášet vejce, a teď je to dokázáno! Nepočínejme si tedy stejně vůči pojmu hodnoty, já jsem musel ptakopyska dodatečně poprosit za odpuštění!

Také v Sombartově jinak velmi dobrém článku o III. dílu* nacházím tento sklon oslabovat teorii hodnoty; očekával zřejmě také poněkud jiné řešení.

* „Kapitálu".

Váš článek v „Centralblatt" je však *velmi dobrý*, je tam velmi dobře prokázána specifická odlišnost Marxovy teorie míry zisku — na základě kvantitativního určení — od teorie staré ekonomie. Proslulý Loria, při vší své chytrosti, vidí v 3. díle přímé opuštění teorie hodnoty, a na to přináší Váš článek už hotovou odpověď. Na tom mají teď zájem dva lidé, Labriola v Římě a Lafargue, který polemizuje s Loriou v „Critica Sociale".[496] Kdybyste tedy mohl jeden výtisk poslat prof. Antoniovi Labriolovi, Corso Vittorio Emmanuele 251, Řím, vynasnažil by se ze všech sil vydat italský překlad tohoto článku; a druhý výtisk Paulu Lafarguovi, Le Perreux, Seine, France, poskytl by mu potřebnou oporu a citoval by Vás. Oběma jsem už proto napsal[145], že Váš článek obsahuje hotovou odpověď na hlavní bod. Nemůžete-li ty výtisky obstarat, dejte mi prosím vědět.

Tím ale musím končit, jinak bych nebyl nikdy hotov. Srdečné pozdravy.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 24, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

ve spěchu sděluji, že Plechanov si můj dopis špatně přečetl nebo mu špatně rozuměl.* *Nepomýšlím na to*, že bych se pustil do Lorii, a hned jsem Plechanovovi napsal,[145] aby se nedal ničím zdržovat. Loria odpověděl na předmluvu, odpovím na to *v případě krajní nutnosti*, jinak ne, pár slov, to je všecko. Z Říma jsem dostal všechno, co ten člověk sepsal.

Tu Platterovu věc[497] bych s díky uvítal. — W. Sombarta mám — je to dobré. Těší mě, žes odmítl Enrica Ferriho, ten člověk je naprosto neschopný psát o III. dílu**. — Moje předmluva vyšla italsky, prý zapůsobila.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 13. března 95

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 446.
** „Kapitálu".

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 16. března 1895

Milý Victore,

rovnou k žádané informaci. Sombartův článek je celkem dobrý, jeho pojetí zákona hodnoty trpí jen jistým zklamáním z toho, jak je řešena otázka míry zisku. Počítal zřejmě se zázrakem a místo toho nachází prostě racionální vysvětlení, které rozhodně není nijak zázračné. Odtud jeho redukování významu zákona hodnoty na prosazování produktivity práce jako rozhodujícího ekonomického faktoru. To je příliš všeobecné a neurčité. — Velmi dobrý je článek malého Conrada Schmidta v „Sozialpolitisches Centralblatt". Článek E. Bernsteina byl velmi zmatený[498], ten člověk je stále ještě neurastenický a přitom strašně přepracován, má příliš mnoho rozdělaných věcí, tohle nechal ležet, a K. Kautsky pak najednou na článek spěchal.

Protože si chceš v base[499] proštudovat „Kapitál" II a III, musím Ti dát několik pokynů, abych Ti to usnadnil.

Kniha II, oddíl I. Přečti důkladně kap. 1. pak můžeš vzít kap. 2 a 3 zběžněji, kap. 4 zase jako resumé podrobněji; kap. 5 a 6 jsou lehké a zejména 6. kap. pojednává o méně důležitých věcech.

Oddíl II. kap. 7 až 9 jsou důležité. Zvlášť důležité jsou 10. a 11. Rovněž 12., 13., 14. Naproti tomu 15., 16., 17. spíš jen k zběžnému přečtení.

Oddíl III. Obsahuje výtečný výklad — poprvé od doby fyziokratů se tu pojednává o celkovém oběhu zboží a peněz v kapitalistické společnosti; výtečné po obsahové stránce, ale strašně těžkopádné po stránce formy, protože je to 1. slepeno ze dvou zpracování, která postupují podle dvou různých metod, a 2. protože zpracování čís. 2 bylo násilně dokončeno za nemoci, kdy mozek trpěl chronic-

kou nespavostí. To bych si nechal až *docela na konec po* **prvním** probrání knihy III. Není to také pro Tvou práci zprvu ještě nezbytné.

Potom třetí kniha.

Zde je důležité: v I. oddílu kap. 1 až 4; naproti tomu pro *celkovou* souvislost méně důležité, tedy zprvu tomu nevěnovat příliš mnoho času — kap. 5, 6, 7.

Oddíl II. **Velmi důležité** kap. 8, 9, 10. Zběžně probrat 11 a 12.

Oddíl III. **Velmi důležité**, všechno, 13 až 15.

Oddíl IV. Rovněž velmi důležité, ale také snadné ke čtení kap. 16 až 20.

Oddíl V. Velmi důležité kap. 21 až 27. Méně kap. 28. Důležitá kap. 29. Celkem nedůležité pro Tvé účely kap. 30 až 32, důležité, pokud se tam pojednává o papírových penězích atd., kap. 33 a 34, o mezinárodním směnečném kursu důležitá kap. 35, velmi *zajímavá pro Tebe* a snadno se čte kap. 36.

Oddíl VI. Pozemková renta. 37 a 38 důležité. Méně důležité, ale přesto projít 39 a 40. Zběžně 41—43. (Diferenciální renta II, jednotlivé případy.) 44 — 47 zase důležité a většinou také snadné ke čtení.

Oddíl VII je velmi krásný, bohužel torzo a navíc také silně poznamenané nespavostí.

Tak, jestliže podle toho probereš to hlavní důkladně a to méně důležité zprvu povrchně (nejlépe předem ještě jednou přečíst hlavní věci z I. dílu), získáš tak přehled o celku a dodatečně také snáze prostuduješ místa, která jsi přešel.

Tvoje zprávy o novinách nás velmi potěšily. Hlavní věc je *politický* úspěch, finanční úspěch bude následovat a velmi se usnadní a urychlí, jakmile bude zajištěn úspěch politický. S uspokojením pozoruji zásahy Tvé ruky v notických o volební reformě na první stránce[489] — v tom je fulcrum* rozhodujícího úspěchu.

Zase jsem trochu zchroml v důsledku té staré záležitosti, která mě občas, zejména na jaře, dost trápí, tentokrát ale méně než dřív, doufám, že to tak za 14 dní přejde a že nebudu potřebovat mořský vzduch jako v roce 1893 a 1894.

* základ.

Zdejší hnutí bych souhrnně charakterizoval takto: V masách pokračuje instinktivní pokrok, *tendence* trvá, jakmile však dojde k tomu, aby se tomuto instinktu a této pudové tendenci dal vědomý výraz, počínají si vůdcové sekt tak hloupě a omezeně, že se člověku chce rozdávat políčky napravo i nalevo. Ale to je bohužel ta pravá anglosaská metoda.

Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v časopise „Der Kampf", roč. I, seš. 6, 1. března 1908

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Pablu Iglesiasovi

do Madridu

(Koncept)

[Londýn 16. března 1895]

Milý příteli Iglesiasi,

nemohl jsem dříve odpovědět na Tvůj dopis z 19. října 94, protože jsem nevěděl, zda jsi byl či nebyl propuštěn z vězení v Malaze,[500] a na Tvůj dopis z 1. února jsem neodpověděl, protože jsem byl zaměstnán přípravou několika publikací pro naše přátele v Berlíně; tyto publikace mají přijít na trh, dřív než vstoupí v platnost nové represívní zákony[379].

Přátelé z Barcelony požádali ještě před Tvým dopisem z 19. října soudružku Eleanor Marxovou-Avelingovou, aby informovala anglické tradeuniony o situaci malažských stávkujících; udělala všechno, co mohla, takže na mne už nic nezbylo. A jak víš, některé tradeuniony vám pomohly.

Co se týče skutečně socialistických organizací v Anglii, ty jsou tak nejednotné a tak chudé, že od nich nelze očekávat žádnou podporu.

Sledoval jsem průběh této stávky s velkým zájmem a obdivoval jsem vytrvalost a odvahu těchto dělníků a dělnic. Jméno markýze de Larios mi připomnělo historku, k níž došlo kolem roku 1850.

Tehdy působila v Gibraltaru obchodní firma bratří Larios (židů). Jistý anglický obchodník jim posílal na konsignaci mnoho svého zboží, aby je *podloudně* prodali dalším obchodníkům na španělském území. Toto zboží padlo pokaždé do rukou španělským celníkům, a Larios zaplatili, jak je to při takových obchodech obvyklé, Angličanovi hodnotu, na kterou bylo zboží pojištěno. Ale Angličanovi se to nezamlouvalo; ztrácel půdu na španělském trhu

a přicházel o větší část zisku. Vypravil se do Gibraltaru, aby osobně zjistil, proč takové nehody postihnou vždycky jeho zboží a ne zboží jiných obchodníků. Nemohl však na to přijít. Jednoho dne se procházel po městě a tu viděl káru, která ztratila kolo; z káry spadlo několik beden se zbožím a rozbily se. Byly to jeho bedny, měly jeho značku; viděl však, že místo zboží obsahují — písek. Záhada byla vyjasněna. Bylo jasné, že Larios upozornili španělské pobřežní stráže na zásilku beden s pískem, které byly pak zabaveny, a zaplatili Angličanovi částku, na kterou bylo zboží pojištěno; a pak odeslali ve vlastní režii bezpečnou cestou zboží svým španělským prostředníkům a přivlastnili si bez rizika všechen zisk z té transakce.

Pln vzteku pospíchal Angličan k firmě Larios. „Všechno to zveřejním, budete z toho mít skandál, poženu vás před soud!" „Ale pane, proč se tak rozčilujete? Zaplatíme vám, kolik si řeknete, dáme vám všechnu satisfakci, o kterou požádáte." A po dlouhém dohadování byla Angličanovi vyplacena určitá suma a Larios podepsali toto prohlášení:

My, bratři Larios, jsme největší darebáci v tomto městě Gibraltaru a radíme všem, aby s námi neobchodovali, neboť by určitě byli ošizeni.
Gibraltar, dne... Bratří Larios

Toto prohlášení bylo veřejně vyvěšeno v gibraltarské burze na místě, kde zpravidla sedával starý Larios a kde po dalších dvacet let nakupoval a prodával s tímto listem přibitým na zdi nad svou hlavou.

Že by ten markýz pocházel z této rodiny Larios z Gibraltaru?

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo ze španělštiny

Engels Carlu Hirschovi

do Kolína nad R.[385]

Londýn 19. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Hirschi,

udělám to tedy pro Tebe,[501] ale jen pod dvěma podmínkami: 1. že to zůstane *jen mezi námi*, neboť jinak dostanu 100 takových věcí k předběžnému posouzení; co udělám pro jednoho, nemohu odmítnout druhému — a pak jsem vyřízen; 2. že je to naposled, co mě o něco takového žádáš. Dostávám víc věcí za týden, než mohu přečíst za měsíc, a kdybych to měl navíc ještě posuzovat, to bych se teprve nehnul z místa. — Str. 4. *Jednostranné!* Ve *velkém* průmyslu, k tomu nedochází zdaleka tak často jako v *manufaktuře*. Naopak, velký průmysl *odstraňuje* z valné části manufakturní mrzačení, i když nově vytváří *své vlastní;* to se může stupňovat intenzifikací práce. Pokud znám velký průmysl, zdá se mi tu tento bod zdůrazněn *víc*, než odpovídá faktické situaci. Dělba práce je a zůstává základní příčinou mrzačení prací. Str. 6. — „pokaždé nadvýroby, krize". — *Může*, má tendenci — realizace není naprosto nutná. „Spirálovitý pohyb" — to se mi zdá příliš všeobecně pojato. Který výrobní způsob se tu předpokládá? „Minimum společensky nutné práce" — má-li to být doba nutná k výrobě celkového společenského produktu, nemá smysl v kapitalistické společnosti, protože při jeho rozdělování mezi jednotlivé dělníky se nepřihlíží k celé průmyslové rezervní armádě. Str. 15. „Všude tady" (atd. až do konce věty) — to je vyjádřeno přinejmenším velmi nejasně, a jak je to řečeno, je to rozpor. Napřed vyplývá ze zvýšení produktů práce „zisk o sobě" a pak „ztráta hodnoty, která je přinejmenším možná". To nejde jen tak bez uvedení vysvětlujících a omezujících mezičlánků. Str. 18. „Kapitálem dělníka je on sám." To zní velmi pěkně, ale slovo kapitál tu ztrácí poslední zbytek svého smyslu. Proč k ďasu překládáš rozumné věci do nerozumných, šosáckých

frází; — to, co tady říkáš, je pro mne úplně nesrozumitelné. Stejně na str. 18 čís. 2. Zhuštění práce, plynoucí ze zdokonalení mechanismu, je tu najednou prý nezdravé. To může být, velmi často to bývá v kapitalistickém systému, ale samo o sobě je nezdravé asi tak jako jídlo a trávení na další stránce. Nejenže nepřestane, ale budeme je moci ještě značně stupňovat, protože při něm budeme mít kompenzace pro dělníka. Ostatní poznámky na okraji. Budeš-li později dělat druhé vydání, tak bych Ti radil, abys tyto přece jen velmi všeobecné vývody zdůvodnil speciálními příklady, abys uvedl fakta z různých průmyslových odvětví a vůbec řekl, která průmyslová odvětví máš na mysli. Např. o vyspělém anglickém textilním průmyslu platí Tvé teze jen ve velmi omezené míře. Naproti tomu platí možná daleko víc o Německu, kde je velký průmysl ještě mladý a kde se teprve prosazuje v celé řadě výrobních odvětví, přičemž vytlačuje staré metody a dochází k prudkému stupňování intenzity práce. To jsou však jen přechodná stadia. Hlavní věc v takových ekonomických a zejména průmyslových otázkách je nepodléhat lokálnímu hledisku. Bereme-li přechodné fáze jako to, co jsou, mají svou plnou důležitost, a je nutné si to uvědomovat a říci, že jsou *toto* a nic jiného. A tak máš ve své bezprostřední blízkosti nejkrásnější příležitost předvést všechny své teze jako dedukce z živé skutečnosti, a přitom se sám poučíš. — Proveďte to dobře při doplňovacích volbách v Kolíně[502], abychom se dostali alespoň do nich. A až mi budeš příležitostně zas psát, napiš mi, zda ten starý dům za Hutmacher, kde byly „Neue Rheinische Zeitung", má ještě čís. 17 a zda se ten vetešník, který tam teď bydlí, jmenuje Salomon nebo Lewi, zapomněl jsem to.

Bojujete proti středu[20] zatím docela dobře, myslím si ale, že bys přece jen mohl v úvodnících častěji pranýřovat postoj pánů Liebera a spol.

Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle strojopisné kopie
Přeloženo z němčiny

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Londýn 19. března 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Kugelmanne,

ty cachets crampons* došly v pořádku a už jich užívám; toto zařízení nedělá žádné potíže tomu, kdo dopisy zavírá, zda také tomu, kdo dopisy otvírá, o tom by mohly podat informace německá a rakouská pošta, kterým jsme si už dovolili předložit několik vzorků. Srdečné díky! Doufejme, že Köller nebude pokládat za svou povinnost podat návrh zákona proti převratu[379], aby mohl svrhnout tyhle uzávěry, na nichž tak hanebně ztroskotávají nejlepší úmysly černých kabinetů.

Díky za Tvé úsilí v okolí Bielefeldu. Je-li v „Dampfboot" něco ode mne nebo také od Marxe, bude to většinou anonymní.[503]

Od Livingstona nemám žádné zprávy.[504]

Zima mi šla báječně k duhu, jako silné tonicum, dokud trvala, cítil jsem se o 20 let mladší! Na druhé straně uvrhla jako obvykle Londýn zpět do barbarství. Vodovody zamrzly; u nás tekla voda, dokud Společnost neuzavřela přívod do hlavního potrubí, v němž pak voda zamrzla. Naše potrubí leží asi $4^1/_2$ až 5 stop hluboko, po 14 dnech oblevy je vykopali, bylo ještě plné ledu. Pak jsme museli ještě 2 dny čekat, než roztálo naše přívodní potrubí. Právě před týdnem v 8 hodin večer začala konečně zase voda téci. Pak se ukázalo že se v důsledku nedostatečného splachování ucpala kanalizace. A tak jsme koncem minulého týdne měli konečně zas všechno v pořádku; po 4 týdny jsme museli dát vynášet do 4. poschodí pod střechu 40 věder vody denně, abychom udrželi vodovod v domě v pro-

* kovové uzávěry na dopisy.

vozu a abychom se zajistili proti výbuchu kotle při rozdělávání ohně v kuchyňských kamnech.

S poplatkem z těch uzávěrů sis dělal zbytečné starosti, všechny průmyslové výrobky jsou zde osvobozeny od cla.

Mnoho pozdravů Tobě i Tvé rodině od Louisy a od Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 20. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Hermanne,

srdečné díky za laskavé pozvání na svatbu; nemohu je bohužel využít. Trápí mě — nemluvě o jiných překážkách — zas mé jarní bolesti, už po 4 či 5 let mě pravidelně touto dobou na pár týdnů ochromí. Trochu klidu to dá snad zase do pořádku, takže budu moci od zítřka za týden vypít sklenku nejlepšího vína na zdraví Elsbeth* a jejího ženicha**, což svědomitě vykonám.

Jinak se mi vede dobře, zvykl jsem si teď už celkem na způsob života i na jídelníček vyhovující starému pánovi, takže jakýkoli přestupek ihned pociťuji v podobě různých malých obtíží, a řídím se dobře míněnou, leč vážnou radou, abych si takové věci nedopřával. Nikdy jsem si nemyslel, že by člověku mohlo být někdy vnuceno pedantství jako životní a mravní povinnost.

Nuže, doufám, že ten den prožijete i beze mne radostně a vesele, a přeji Elsbeth mnoho štěstí do nového manželského stavu a také potomstvo raději zdravé než příliš početné.

Mnoho pozdravů Emmě*** a všem dětem.

Tvůj starý
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Elsbeth Engelsové.
** Arthura Schucharda.
*** Emmě Engelsové.

Engels Věře Ivanovně Zasuličové

do Londýna

[Londýn] v pátek 22. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážená občanko Věro,

v neděli večer budeme bez služebné a bez kuchařky, obě zítra odcházejí, celý dům bude tedy vzhůru nohama a ve stavu, který nám nedovoluje přijímat přátele — doufám tedy, že nás pro tento večer omluvíte.

Mnoho srdečných pozdravů od Freybergerových — doufáme, že Vás pěkné počasí úplně uzdraví.

S úprimnými pozdravy

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu[505]

Londýn 25. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

na Tvůj telegram odpovídám: „s radostí". Jako tiskopis následuje text v obtazích s názvem: Úvod k novému vydání Marxových „Třídních bojů ve Francii 1848—1850" od B. Engelse. V textu je uvedeno, že obsah tvoří staré články přetištěné z „Neue Rheinische Zeitung. Revue". *Můj* text trochu utrpěl v důsledku obav našich berlínských přátel z předlohy zákona proti převratu, které jsem za daných okolností musel vzít v úvahu.[486]

Plechanovovi jsem okamžitě vysvětlil, že se mýlí. Udělals velmi dobře, žes odmítl toho Ferriho, ten člověk je beletrista, který se v každém oboru honí za senzacemi, a jako většina Italů pokládá Loriu za velikána v oboru ekonomie, což jim ten proslulý muž vtloukl do hlavy „opětovným zjevením" (jak říkával Ruge) a mistrovsky organizovaným kamarádíčkováním.

Liebknechtovu řeč o milici[506] jsem nečetl ve stenogramu, podle zpráv v novinách se nedá posoudit. O milici a stálém vojsku by se dalo psát donekonečna. Kdyby se Francie a Německo dohodly, že postupně přemění své armády na miliční vojska se stejně dlouhou dobou výcviku, bylo by to vyřešeno; Rusko si může dělat, co chce, a Rakousko i Itálie budou nadšeně následovat. Ale Francie a Německo si to nemohou dovolit pro poměry uvnitř země, a kdyby mohly, nejde to kvůli Alsasku-Lotrinsku. A na tom celá záležitost s milicemi ztroskotá.

Tvá předhistorie socialismu[507] bohužel dodnes nedošla, jsem na to velmi zvědav, nejen — i když zejména — na novokřtěnce; i v dřívějších hnutích je třeba ještě leccos objasnit. Je velká škoda,

že jsi u táborů nemohl jít do českých pramenů, to je však naprosto neuskutečnitelné bez delšího pobytu v Čechách a bez speciální možnosti přístupu k rukopisnému materiálu. Snad se jednou najde nějaký mladý Čech přímo na místě, který v tom pomůže.

To, co jsem četl z Edovy práce, se mi velmi líbilo, zejména co se týče materiálu a z toho vyplývajících hledisek. Naproti tomu se mi zdá uspořádání poněkud ukvapené, ale to se dá posoudit teprve až bude člověk mít před sebou všechno.[507]

Dějiny Internacionály, v tom by byl pro vás velký háček. To by se musel nejprve shromáždit materiál z jednotlivých zemí. O Španělsku ho teď uvádí — jen po kapkách — Mora ve fejetonu v „Socialista". O Itálii až po haagský kongres mám hodně materiálu, ale velmi mnoho se toho odehrávalo v zákulisí. O Francii, až do roku 1870, by mohli patrně něco shromáždit Frankel a Lafargue, o Švýcarsku jsou tu „Tagwacht", „Vorbote", „Égalité", „Bulletin Jurassien"*. (Héritierovy články v „Berliner Volks-Tribüne" používat jen *velmi* opatrně, všechno je tam psáno nevědomky na omluvu bakuninovců[10]; ten člověk si nebyl tak dalece vědom, co dělá, že jsem mu *já* teprve dodatečně musel říci, jaké tím zasazoval políčky svému duchovnímu otci Beckerovi**!) Ostatní země nejsou důležité.

Materiál, který mám, zamýšlím už po léta zpracovat v Marxově životopise, a právě *tuto nejdůležitější část* udělám *nejdřív*, nutí mě k tomu různé okolnosti. Předně jsem v rozhodující době 1870 až 1872 sám spolupůsobil, a tak mohu doplnit materiál na základě svých zkušeností. Za druhé je to přece nejdůležitější epizoda z Marxova veřejného života, která se zároveň dá nejméně správně vylíčit na základě tištěného materiálu. Za třetí je tu třeba odstranit nejvíc pomluv. Za čtvrté je mi 74 roků a musím si pospíšit. Za páté se může druhé období, kdy byl Marx veřejně činný (1842—1862), docela dobře vylíčit později a v nejhorším případě to může udělat někdo jiný než já, protože tady veřejná polemika včetně „Pana Vogta" vysvětlila většinu věcí a protože Marx tehdejší pomluvy

* „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs".

** Johannu Philippu. Viz tento svazek, str. 24.

vulgárních demokratů tak rozhodně vyvrátil, že dnes už není třeba vyvracet je v jednotlivostech.

Do této práce, na niž se už dlouho těším, se dám, jakmile budu jen trochu moci; brání tomu už jen některé malé práce, vlastně jen ještě přepracování úvodu k novému vydání „Selské války“[151] (k tomu také potřebuji Tvou knihu). Pak se zbavím veškeré korespondence (která mi zabírá spoustu času) a všech příležitostných prací (možná že s pomocí zákona proti převratu[379]?), a pak to už půjde.

Tvoje zprávy o „Arbeiter-Zeitung“ jsou velmi chmurné, myslím však, že se z toho dostane. Možná že to ti lidé zpočátku začali dělat příliš velkoryse[312] a musí se teď trochu uskrovnit. Ale *politický* úspěch se zdá zajištěn, a to by v tom přece musel být čert, aby nakonec nebyl možný i finanční úspěch. Volební reformu, která nás přivede do parlamentu, pokládám v Rakousku za naprosto jistou, ledaže by náhle nastalo období všeobecné reakce. O to, jak se zdá, mocně usilují v Berlíně, ale tam bohužel sami nevědí ani na den dopředu, co chtějí. To pak může dopadnout jako s tím nováčkem z Lancashiru, kterému při výcviku poddůstojník velel: Na rámě zbraň — k noze zbraň — na rámě zbraň — k noze — na rámě — k noze — Nechci, vykřikl nováček. — Ty nechceš? — Ne, nechci. — Ty odmítáš poslouchat nadřazeného důstojníka? — Nechci! — A proč? — Protože vy sám ani dvě minuty nevíte, co vlastně chcete!

Mnoho pozdravů od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. E.

Prosím, aby to, co jsem Ti napsal o svých plánech, zůstalo mezi námi, ve straně je tolik nediskrétních literátů!

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky“, Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 28. března 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

jestliže Vám hrozilo zaplavení, byli jsme na tom opačně — čtyři týdny bez vody, a když mrazy polevily, zanechaly jako následek ucpanou kanalizaci. Prostě pěkný zmatek. Měsíc tuhých mrazů uvrhl Londýn zpět do barbarství, a „*Standard*" nám s ryze britským konzervatismem blahopřál k tomu faktu, že zastavení dodávky vody je důkazem vysokého stupně civilizace, jehož jsme dosáhli, a litoval necivilizovaná města na kontinentě, kde vodovody nezamrzly. Ale díky bohu, už je to za námi.

Reptáš na mýtickou jednotu a reálné hádky francouzských socialistů — v této hře si ve srovnání s anglickými socialisty počínají jako nemluvňata. Ti jsou zvlášť zajímaví — myslím anglické socialisty —, neboť Sociálně demokratická federace[12] a Nezávislá dělnická strana[11] se vzájemně potírají pod rouškou předstírané harmonie. Tato harmonie jde přesně tak daleko jako jejich společná nenávist k Johnu Burnsovi a dovoluje Sociálně demokratické federaci pozvat Keira Hardieho, aby promluvil na jejich mítinku k výročí Komuny; na tom mítinku Keir Hardie (přečti si jeho řeč v „Labour Leader") pronášel skryté narážky na adresu Sociálně demokratické federace, na něž tato organizace odpovídá v „*Justice*"[508]. Sociálně demokratická federace říká, že Nezávislá dělnická strana nemá právo na existenci, protože Sociálně demokratická federace je jediná ortodoxní církev, a Nezávislá dělnická strana říká, že Sociálně demokratická federace by měla souhlasit s tím, aby ji Nezávislá dělnická strana pohltila. Poslední hrdinský čin před-

vedly při volbách do County Council[484], při nichž obě tyto organizace kandidovaly své lidi, a jen proti „pokrokářům"; výsledkem bylo 1300 hlasů *celkem* ze 486 000 a zvolení 4 umírněných (konzervativců) na místa dosud obsazená pokrokáři a vítězný jásot jak v „Justice", tak v „Labour Leader", že *oni* porazili pokrokáře.[509] Představ si, že by pařížští socialisté volili *společně* s klerikály, monarchisty a oportunisty[23] *proti* stranám, které by žádaly obecní samosprávu pro Paříž, a máš přesný obraz o hlasování socialistů v Londýně. Ale — podporovat pokrokáře by bylo znamenalo uznat, že John Burns si v County Council počínal dobře, a schvalovat politiku Sidneyho Webba a fabiánů[13], kteří, ačkoli jako *socialisté* nestojí za fajfku tabáku, dělají v obecní správě opravdu velmi dobrou práci a bojují energicky a obratně za samosprávu Londýna. A tak „socialisté" raději podporují stranu, která odmítá připustit samosprávu Londýna a všemožně bojuje za to, aby County Council zůstala bezmocná. Přitom je County Council nejbližší část vládní mašinérie, kterou je možno nejlépe a nejsnáz dobýt — kdyby dělnická třída byla jednotná, mohla by ji mít už zítra. A kde by byl parlament, kdyby tu byla socialistická samosprávná londýnská rada!

Berlínští vydávají znovu Mouřenínovy články z „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung" o Francii v letech 1848 až 1850 a já jsem napsal úvod, který pravděpodobně vyjde napřed v „Neue Zeit". Utrpěl trochu kvůli přehnaným — podle mého názoru — požadavkům našich berlínských přátel, aby tam nebylo řečeno, co by mohlo být využito jako nástroj k prosazení předlohy zákona proti převratu[379] v říšském sněmu. Za těchto okolností jsem musel ustoupit.[486] Ale návrh zákona proti převratu a naprosto nejistá situace v Německu — ačkoli je možná skvělá pro celkový pokrok naší strany — mi dělá v mnoha záměrech čáru přes rozpočet. Připravoval jsem — myslím, že to víš — Lassallovu korespondenci[213]; k tomu jsem musel srovnat spoustu starých písemností, dopisů atd. Bude-li však nový zákon schválen, nebude možné vytisknout v Německu ani dopisy, ani mé poznámky a můj úvod. A nové vydání našich starých článků z let 1843 až 1852 rovněž nebude možné. Tak jsem nucen nechat to všechno ležet, dokud

nebude trochu jasnější, kam to všechno spěje. Mezitím jsem se dal do IV. dílu „Kapitálu“[94], čtu a koriguji části, které už opsal Karl Kautsky, a pak se dohodnu s Tussy, jak bude v té práci pokračovat.

Situace v Německu začíná být rozhodně kritická. Poslední kousek mladého Viléma* — jeho nejhlubší rozhořčení nad protibismarckovským hlasováním v říšském sněmu[510] — může mít velmi vážné následky. Především jako symptom; svědčí to o tom, že teď má nejen „o kolečko víc“, ale že má pomíchaná všechna kolečka. Dále jako *défi***. Nepochybuji o tom, že naše strana na to v říšském sněmu odpoví, a ačkoli se zdá, že je to zatím pohřbeno, *konflikt je tu* a znovu se vynoří. Není pochyb o tom, že v Německu máme co dělat s novodobým Karlem I., člověkem posedlým velikášstvím.

A podívej se jen na ten zmatek, jaký ten člověk vyvolává v řadách buržoazních stran. Konzervativním junkerům střídavě lichotí a střídavě je od sebe odhání; jejich volání po státem zajištěných rentách nemůže vyhovět; spojenectví pozemkové aristokracie a velkých továrníků, které vytvořil Bismarck roku 1878 svými ochrannými cly, se rozpadlo v důsledku protikladných ekonomických zájmů;[511] katolická strana[20], která se svými 100 poslanci udržovala v říšském sněmu mocenskou rovnováhu, byla na nejlepší cestě dát se zlákat k hlasování pro návrh zákona proti převratu, když ji hlasování o Bismarckovi a císařovo rozhořčení vrhly rázem zpět do opozice — a to znamená, že pokračuje štěpení katolického středu na aristokraticko-buržoazní křídlo a na demokratické, rolnicko-dělnické křídlo. Všude zmatek a nejednota, která žene Viléma ke státnímu převratu, aby utvrdil své božské právo na absolutní moc a zbavil se všeobecného volebního práva, a na druhé straně nehlučný a nezadržitelný postup naší strany vpřed, který se projevuje v každých volbách na jakékoli místo, jež lze získat hlasy dělníků. To opravdu vypadá kriticky — qui vivra verra!***

* Viléma II.
** výzva na souboj, hozená rukavice.
*** počkáme a uvidíme!

V nejbližších dnech napíšu Paulovi o jeho polovině jeho dvoulůžkové knihy.* To dostal povedeného spolunocležníka![326]

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 487—491.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

[Londýn] 1. dubna 95

Milý Barone,

dopisnici jsem dostal. K svému údivu vidím dnes ve „Vorwärts" výtah ze svého „Úvodu" *otištěný bez mého vědomí*, a uhlazený tak, že vypadám jako mírumilovný ctitel zákonnosti quand même.[486] Tím víc mě těší, že to teď vychází celé v „Neue Zeit", tím se setře ten hanebný dojem. Povím Liebknechtovi velmi důrazně, co si o tom myslím, a také těm, ať je to kdokoli, kdo mu dali tuto příležitost zkomolit můj názor, aniž mi řekli jediné slovo.

Plattera jsem s díky obdržel. Je to naprosto bezvýznamné, ale ten člověk se stále víc přiklání k nám. Půjde-li to tak dál, nebudeme se moci pro samé profesory hnout z místa. Že také J. Wolf odpovídá,[512] to je opravdu povedené. Uložím ho k těm ostatním, vedle Stiebelinga a Lorii, sic transit gloria mundi.*

Srdečné pozdravy od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. E.

„Deutsche Worte" dostáváme ve 2 výtiscích, jednou pro Freybergera, jednou pro mne.

Poprvé otištěno v knize „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels' Briefwechsel mit Kautsky", Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* tak pomíjí světská sláva.

Engels Harrymu Quelchovi

do Londýna[513]

(Koncept)

[Londýn] 2. dubna 95

Vážený soudruhu,

byl jsem nucen odmítnout, alespoň pro letošní rok, všechny žádosti o příspěvky do zvláštních čísel časopisů jak k 18. březnu, tak k 1. květnu, a nemohu proto udělat výjimku ani v podobě interview pro „Justice". To ovšem neznamená, že nejsem ochoten, kdybyste si to přál, pohovořit s Vámi *soukromě* a přátelsky o pokroku a současném stavu hnutí v Anglii i mimo Anglii.

Jestliže to vyhovuje Vašim záměrům, buďte tak laskav a navrhněte den a hodinu, kdy mě můžete navštívit; pokusím se to zařídit tak, abych byl doma.

S úctou
Váš

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 3. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Lafarguu,

ještě jsem nedočetl Vaši polovinu knihy[326], když jsem dostal 1. díl Kautského „Geschichte des Sozialismus"[507], různé italské časopisy, pokud se týkají Lorii (od Labrioly), a hromadu ruských časopisů (od N. Danielsona). Jsem zavalován zásilkami. Ale přesto jsem Vaši knihu dočetl. Je stylisticky skvělá, obsahuje velmi výstižné historické postřehy, je pravdivá a původní, a co je nejlepší, není to s ní jako s tou knihou německého profesora, kde to, co bylo pravdivé, nebylo původní, a co bylo původní, nebylo pravdivé. Hlavní nedostatek je v tom, že jste zřejmě velmi spěchal, abyste ji dokončil; rozvržení, zejména u oddílů o feudálním a kapitalistickém vlastnictví, by mohlo být pečlivější, zejména pro pařížskou veřejnost zvyklou na snadnou četbu upravenou dokonce i pro líné čtenáře; také Pařížan trvá na svém právu na lenost[514]. Mnohé výborné pasáže ztratí patrně částečně na účinnosti, protože jsou uvedeny jaksi v závorkách a protože jste nechal příliš na čtenáři, aby si sám vyvodil závěry a resumé.

Co se týče látky samé, hlavní bod, proti němuž mám námitky, je kapitola o komunismu rodového společenství.[515] Zdá se mi, že tam příliš zdůrazňujete formu, v jaké se tato fáze udržela dodnes *ve Francii*, a formu jejího rozpadu v této zemi. Forma parçonnerie, v níž se rodové společenství ve Francii tak dlouho udrželo, je sama už *dalším štěpením* starého *velkého* rodinného společenství, jehož pokračováním je dodnes *zadruga* u Srbů a Bulharů. Zdá se nesporné, že tuto formu předcházela v Rusku a v Německu atd. *rolnická obec;* když se slovanská zadruga, německá Hausgenossenschaft* (příbuzenský systém v lex Alamannorum[516]) rozpadly, přeměnily se

* domácí společenství.

ve společenství jednotlivých rodin (anebo — zpočátku velmi často, a dodnes v Rusku — v parçonneries) s polnostmi *obdělávanými jednotlivě*, ale *podléhajícími pravidelnému znovurozdělování* — to znamená, že z toho vznikl ruský *mir*, německá *Markgenossenschaft**. Těsnější společenství více rodin, které se udrželo ve Francii, bylo, podle mého názoru, pouze nedílnou součástí markovního společenství, alespoň na severu *(ve francké části)*; na jihu (v bývalé Aquitanii) tvořilo patrně jednotku, která měla své pozemky pouze v držbě, zatímco vrchním vlastníkem byl *feudální pán*, a nepodléhalo kontrole vesnické *obce*. A tato specificky francouzská forma jediná mohla, když se rozkládala, přejít skokem v individuální vlastnictví půdy.[517]

To je problém, který je třeba ještě důkladně prostudovat. Díky Vám se dovídám o specifickém charakteru rodového komunismu ve Francii, a když jste se už do toho vložil tělem i duší, nemůžete udělat nic lepšího než v tomto slibném bádání pokračovat.**

Malá errata:

Na str. 338 píšete, že voda byla peruánskými akvadukty *vedena vzhůru;* protože v Peru se přírodní voda vyskytuje jedině „*v srdci hor*" a protože Vaše akvadukty byly vybudovány proto, aby ji tam přiváděly, tak by to snad měla být mořská voda?

Str. 354 Terra *Salica* — Guérard se hrozně mýlí, když *sala* odvozuje od slova dům.[518] Sálští Frankové byli tedy Frankové bydlící v domech? Nazývali se Sáliové, saliques podle malého území v Holandsku, Sallandu, kde se zformovala k výbojům skupina, která pak dobyla Belgii a Francii mezi Ardennami a Loirou; tento název existuje podnes. V době, kdy byl sestaven lex salica (kolem roku 400)[519], znamenala *sala* u Germánů ještě, jak jste sám poznamenal, *movitý majetek*.

Str. 386: „jiný rád líčí oka nebo připravuje kobylky *(sauterelles)*". Což se roku 1787 v Berry jedly kobylky? Ve slovníku jsem našel: saut*erolle*, léčka na ptáky.

* markovní společenství.

** Je třeba mít na paměti rozdělení Francie na tři části: vlastní Francie, až po Loiru, silný germánský vliv; burgundská část, na východ od Saôny a Rhôny, méně germánská; Aquitanie, mezi mořem, Loirou a Rhônou, minimální germánský vliv. (*Engelsova poznámka.*)

Die

Klassenkämpfe in Frankreich

1848 bis 1850.

Von

Karl Marx.

Abdruck aus der „Neuen Rheinischen Zeitung"
Politisch-ökonomische Revue, Hamburg 1850.

Mit Einleitung
von
Friedrich Engels.

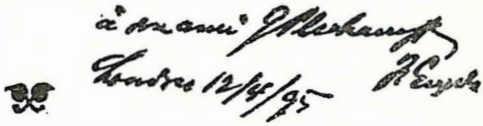

Berlin 1895
Verlag der Expedition des „Vorwärts", Berliner Volksblatt
(P. Glocke).

Titulní list Marxových „Třídních bojů ve Francii 1848—1850" s Engelsovým věnováním G. V. Plechanovovi

Str. 393. „Partages noirs" — v ruštině se černoj, černý užívá pro *nečistý* a za druhé pro lidový, běžný, obyčejný. Černoj narod, černý lid = lidové masy, „nízký lid". Černoj pereděl, černé dělení, znamená tedy spíš všeobecné, univerzální dělení, při němž každý, až po toho nejchudšího, dostane svůj díl. A v tomto smyslu se nazýval jeden *narodnický* (přítel rolníků) časopis ve Švýcarsku „Černoj pereděl", což mělo znamenat rozdělení *šlechtických statků* mezi rolníky.

To je všechno, čeho jsem si všiml, jistě Vám to stačí. Co se týče Yves Guyota, myju si ruce.

Liebknecht mi právě provedl pěkný kousek.[486] Vybral z mého úvodu k Marxovým článkům o Francii z let 1848 až 1850 všechno, co mu mohlo posloužit k podpoře taktiky za každou cenu pokojné a protinásilné, kterou se mu zlíbilo už jistou dobu hlásat, zejména teď, kdy se v Berlíně chystají výjimečné zákony[379]. Tuto taktiku však hlásám jen pro *dnešní Německo*, a ještě *se značnou výhradou*. Pro Francii, Belgii, Itálii, Rakousko by se tato taktika nehodila, a pro Německo se může stát nepoužitelnou zítra. Žádám Vás proto, abyste s úsudkem počkal na celý článek — vyjde pravděpodobně v „Neue Zeit" a výtisky brožury očekávám každým dnem. Neštěstí je, že Liebknecht vidí jen černě a bíle. Odstíny pro něj neexistují.

V Německu ostatně začíná jít do tuhého, vypadá to, že konec století bude skvělý. Tenhle malý Vilém je k nezaplacení s tím svým „rozhořčením".[510] Naši mu odpovědí, o tom nepochybujte, v říšském sněmu, kde neplatí urážka veličenstva.

Chtěl jsem Vám napsat ještě o spoustě věcí, ale když je to třeba, nemohu si na nic vzpomenout. Pomalu stárnu. A tak, protože chci před odchodem pošty napsat ještě pár řádek Lauře — buďte zdráv! Pozdravy od Freybergerových (jejich maličká báječně prospívá) a od

Vašeho

B. Engelse

V plném znění otištěno poprvé v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

Londýn 5. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

můj dopis z 3. t. m. jsi patrně dostal.[145] Dnes ráno přišla od Tebe dopisnice. Tedy zase nepříjemnosti.[520]

Prosím Tě, poraď se ihned s nějakým advokátem, *nakolik jsou Marxovy články z „Rheinische Zeitung" z roku 1842 ještě literárním majetkem Marxových dědiců.* Tyto články vycházely anonymně. Jako anonymní nemají však pro pana Baaka žádnou cenu. Stávají se pro něj hodnotnými jen díky Marxovu jménu. A jestliže je uveřejňuje s Marxovým jménem, nepřiznává nám tím zase literární vlastnictví, pokud by snad bylo ohroženo tím, že první otištění bylo anonymní?

Nedá-li se nic dělat z právního hlediska — to se musí nejprve zjistit, abychom se podle toho zařídili —, pak by bylo nejlepší, kdybys okamžitě někoho pověřil, aby v knihovně opsal všechny — 3 — články a poslal mi opis, který bych rychle prohlédl a napsal k němu úvod. Jsou to tyto tři články

1. O jednání porýnského zemského sněmu,
2. O krádeži dříví,
3. O postavení vinařů na Mosele.

Pak byste museli okamžitě oznámit, že ty články vydávám *já u vás* s úvodem a (eventuálními) poznámkami.[521]

U Rusů je zcela běžným zvykem, že ani nežádají o svolení a porušují vůči jiným autorské právo, „v zájmu propagandy" a někdy neméně v zájmu své vlastní tiskárny a nakladatelství.[522] U Němců jsem na to ale dosud nebyl zvyklý.

Kdybych byl věděl to, co jsem se jen *domníval*, že stará „*Rhei-*

nische Zeitung" je v berlínské knihovně — byl bych tam zašel už roku 1893[98] a byl bych se na to podíval, a teď bychom byli i v jiných věcech o hodný kus dál.

Je ten Baake bratr Kurta Baaka?

Pozdravuj všechny.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Londýn 6. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Schmidte,

jsem Vám velmi vděčen za Vaše úporné trvání na té „fikci".* Je to skutečně obtížná věc, s níž jsem se vyrovnal teprve díky tomu, že jste trval na té „fikci". Řešení je ve III. dílu, 1. část, na str. 154—157[523], ale není dost výrazně rozpracováno a zdůrazněno, a proto jsem se rozhodl, že budu na Sombartovy a Vaše námitky stručně reagovat v „Neue Zeit". Stejně mám ještě druhý problém, v němž bych chtěl III. díl doplnit, resp. uvést do souladu s dnešní situací, tím že by se vzaly v úvahu jisté změny v ekonomických vztazích, které nastaly po roce 1865.[491]

Výklad onoho bodu týkajícího se účinnosti a platnosti zákona hodnoty by mi však usnadnilo, kdybyste mi dovolil, abych navázal nejen na „hypotézu" z Vašeho článku v „Centralblatt", ale také na „fikci" z obou Vašich dopisů, resp. abych citoval jedno či dvě místa z dopisu jako bližší určení toho, co rozumíte hypotézou v článku. Přečtěte si tedy prosím ještě jednou ono výše uvedené místo a sdělte mi pak, zda mi dovolujete uvést tyto citáty jako místa z dopisů, které jsem dostal od dr. C. Schmidta. Jestliže Vás však to místo u Marxe přesvědčí, že zákon hodnoty je pro zbožní výrobu přece jen něco víc než nezbytná fikce, a kdybychom pak byli téhož názoru, samozřejmě bych od toho rád upustil.

Paní doktorová Freybergerová, dříve Louise Kautská I, se

* Viz tento svazek, str. 462—464.

dává i se svou malou holčičkou uctivě poroučet, a rovněž já se uctivě poroučím Vaší paní.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Sozialistische Monatshefte", čís. 24, 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Stephanu Bauerovi

do Brna

Londýn 10. dubna 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Velectěný pane,

dovoluji si Vám vyslovit svůj hluboký dík za laskavé zaslání faksimile Quesnayovy „Tableau" a rovněž Vaší monografie o něm, kterou právě s velkým zájmem čtu. Právem zdůrazňujete, že od Baudeaua tomuto významnému ekonomickému dílu nikdo neporozuměl kromě Marxe, který ostatně byl první, kdo znovu vyzvedl fyziokraty z temnot, do nichž je uvrhly pozdější úspěchy anglické školy. Bude-li mi snad dopřáno, abych ještě vydal i IV. knihu „*Kapitálu*"[94], najdete tam ještě obšírnější, podrobnější uznání zásluh Quesnayových a jeho žáků.[524]

S veškerou úctou

Váš oddaný
B. Engels

Panu dr. Stephanu Bauerovi, Brno

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 12. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Hermanne,

o sherry jsem po odeslání už neslyšel,* vím jen, že sem oba kolínské parníky „Energie "a „Industrie" podle oznámení připluly hned po skončení mrazů — odjezdy odsud se dají z novin těžko zjistit, takže nevím, zda už se oba — a kdy — zase vrátily. Kdyby víno nedošlo během příštího týdne, napiš mi prosím lístek, přeptám se na to.

Měl jsem velkou radost z toho, že svatba byla tak veselá a že se párku** na cestách tak líbí. Těch 80 marek došlo v pořádku. Doufám, že ses zbavil i posledních zbytků chřipky; já jsem jí naštěstí ušel a začínám zas pomalu chodit na procházky.

Srdečné díky za zprávu o schaaffhausenských.[525] Rád převezmu podíl ve výši 1000,— marek à 120 %, který na mne připadá. Na první platbu ve výši 700,— marek stačí bohatě moje staré saldo z 30. 4. 94 i po odečtení 40 liber št. (...)*** pro P. P. a spol., na zaplacení zbytku 500,— marek vystačí přibližně úroky a poslední dividenda ze schaaffhausenských; bude-li pár marek chybět, budete doufám tak laskavi a založíte mě do příští dividendy, — tj. jestliže v mém výpočtu není nějaká chyba; v tom případě prosím o zprávu.

Také převedení na akcie à 1000,— marek by mi vyhovovalo, dá-li se provést bez nepříjemného nebo nevýhodného zůstatku, což jsem dosud nedokázal, protože úhrn všech akcií musí činit

* Viz tento svazek, str. 435.
** Arthuru Schuchardovi a Elsbeth, roz. Engelsové.
*** Na tomto místě je rukopis poškozen.

buď 1000,— nebo 450,—. Jestliže to tedy nejde, pak raději ne. Snad se ale najde nějaké východisko.

No, a tak máš tu žádanou odpověď obratem. Tady je už čtyři dny krásné jarní počasí, všechno přes noc vyráží ze země nebo z pupenců, ve dne hřeje slunce, úplný opak pravého anglického dubnového počasí s šedou oblohou a pronikavým severovýchodním větrem.

Minulé pondělí jsem poprvé v životě zaplatil 10 a půl šilinku zubnímu lékaři za to, že mi vytrhl dvě vykotlané stoličky. Teď mám už jen 17 zubů, všechny vpředu, téměř kompletní, ale vzadu nic. Budu si snad muset pořídit umělý chrup!

Srdečné pozdravy Vám všem.

Tvůj
Bedřich

Poprvé otištěno v časopise „Deutsche Revue", roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Krstju Rakovskému

do Nancy

Londýn 13. dubna 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený občane,

odpovídám obratem na Vaši žádost, abych napsal několik slov pro bulharské soudruhy. Protože jsem přetížen prací, musel jsem odmítnout všechny žádosti soudruhů, abych napsal něco k 18. březnu a k 1. květnu. Stejně odmítavě jsem odpověděl minulou neděli* anglické Sociálně demokratické federaci[12]. Vidíte tedy, že kdybych vyhověl Vaší žádosti, musel bych vyhovět žádosti asi čtyřiceti skupin z deseti či dvaceti různých zemí, — a to je nemožné. Prosím Vás, buďte tedy tak laskav, omluvte mě u bulharských soudruhů a vyřiďte jim mé politování, že nemohu vyhovět jejich přání, za jiných okolností bych však rád napsal něco *speciálně* pro Bulhary jako nejmladší stoupence socialismu.

Přijměte mé nejupřímnější pozdravy.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno bulharsky v časopise „Socialist", čís. 54 a 55 z 19. dubna 1895

Podle textu časopisu Přeloženo z bulharštiny

* Viz tento svazek, str. 486.

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína[526]

Londýn 15. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

těch 400 marek jsem s díky obdržel, zítra je dám směnit a rozdělit dědicům.[527]

S články ze staré „Rheinische Zeitung" je to tedy tak, jak jsem se obával:* Autorské právo je promlčeno a my můžeme svou majetkovou podstatu zachránit jen v tom případě, že budeme jednat rychle. Je proto docela v pořádku, jestliže dáš okamžitě oznámit, že články vyjdou u vás, s úvodem, resp. s poznámkami ode mne. Přibližně pod tímto názvem:

„Literární prvotiny Karla Marxe. Tři pojednání z (první) ‚Rheinische Zeitung' z roku 1842. I. Porýnský provinční zemský sněm o svobodě tisku. II. Tentýž o zákonu o krádeži dříví. III. Postavení vinařů na Mosele. Vydal a úvod napsal B. Engels."[521]

Ten název se mi zrovna dvakrát nelíbí; je-li to možné, měl by ses vyhnout uvedení určitého názvu, dokud nenajdeme nějaký vhodný. Co se týče moselského článku,[528] jsem si tou věcí jist proto, že jsem od Marxe často slýchal, že právě to, že se zabýval zákonem o krádeži dříví a situací moselských vinařů, ho přivedlo od pouhé politiky k ekonomickým vztahům, a tak došel k socialismu. A o moselském článku jsme při našich rozmluvách hovořili vždycky jako o článku od něho. Nečetl jsem ho, byl jsem tehdy už v Anglii. Protože je to však už velmi dávno, co jsme o tom mluvili, nemohu naprosto vyloučit možnost nějakého nedorozumění; jakmile budu mít článek v rukou, pak se už rozhodně nemohu zmýlit.

Co se týče Tvého velkého plánu,[529] myslím si, že by bylo lepší, kdybys s tím nic nedělal, dokud nebude rozhodnuto o osudu proti-

* Viz tento svazek, str. 492.

převratové předlohy[379]. Knižnice, v níž znovu vycházejí historické dokumenty, popřip. díla z dřívějších období, nesnese cenzuru — buď všechno a doslova, anebo vůbec nic. A ze všeho nejméně bych mohl souhlasit s tím, aby se v Marxových a mých starých pracích dělaly sebemenší vyklešťovací zásahy, aby se tak přizpůsobily současným tiskovým poměrům. Protože jsme však psali bez jakýchkoli zábran a co chvíli jsme obhajovali věci, které jsou na území německého císařství přečinem a zločinem, nebylo by přetištění v Berlíně po přijetí onoho vzorného zákona rozhodně možné bez mnoha škrtů.

Za druhé mám v úmyslu zpřístupnit znovu veřejnosti Marxovy a své menší věci v *souborném vydání*, a to *ne* v sešitech, ale rovnou v celých svazcích. Korespondoval jsem o tom také už s Augustem[145] a ještě o tom jednáme. Promluv si s ním tedy o tom, až se vrátí; nejsem si ještě docela jist, že takový podnik bude pro vás něco znamenat, a rovněž, zda právě vy, tj. nakladatelství „Vorwärts", jste pro to ti nejlepší — nemluvě už o šikanování tisku, pro které jsem už pomýšlel na nějakého nakladatele mimo německou říši jako možná nevyhnutelné východisko.

Vydání v sešitech by Marx *nikdy* nebyl připustil; jednou dovolil Meissnerovi při 2. vydání „Kapitálu" I, aby ho vydal v sedmi *velkých* sešitech zhruba po sedmi arších, ale i toho měl až po krk. Knihy jako „Svatá rodina", „Pan Vogt" atd. se teprve nedají rozkouskovat do sešitů po dvou arších či podobně. Pak lidé nemají ze čtení vůbec nic, takové čtení po kouscích vede jen k nepochopení.

Články z „Tribune" existují jen *anglicky*.[530]

Svátky jsme přežili bez nemilých příhod při krásném počasí. Jinak nic nového. Jakmile budeš mít opis některého z těch tří článků z „Rhenische Zeitung", hned mi ho prosím Tě pošli, abych se mohl dát do práce. Jako doporučený dopis nebo nějak jinak zabezpečený.

Mnoho pozdravů všem.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 17. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

včera jsem Ti poslal šek na 6 liber, 9 šilinků a 9 pencí, Tvůj podíl z honoráře za „Třídní boje". S díky dnes vracím jako *doporučenou* knižní zásilku Tvůj překlad a přikládám několik návrhů.[363] Na jednom místě jsem musel provést změnu, Ty sama jsi poznamenala, že je to nesrozumitelné, a to opravdu bylo, protože v německém textu vypadlo slovo. Změnu jsem napsal na zadní stranu a Ty bys ji měla ještě trochu pofrancouzštit. Doufám, že za všechnu námahu se Ti odvděčí francouzští čtenáři!

Konečně se mi podařilo sehnat starou „Rheinische Zeitung" z roku 1842. Byla po celou dobu v Berlínské knihovně a naši přátelé v Berlíně, kteří to mohli už dávno vědět, to zjistili teprve teď. Někdo v Berlíně* šel na to chytřeji než oni a chystal se vydat Mouřenínovy články[521] z těchto novin; nemáme právo mu v tom zabránit, protože podle německého zákona se všechna anonymní nebo pseudonymní díla stávají 30 let po uveřejnění veřejným majetkem, jestliže autor nebo jiný *qui de droit*** nedali do té doby zaprotokolovat autorské právo. Tato hrozící konkurence však vyburcovala naše přátele; Fischer, který teď řídí vydavatelské oddělení nakladatelství „*Vorwärts*", pověřil ihned — na můj návrh*** — kohosi, aby opsal hlavní Mouřenínovy články, a ohlásí, že se chystám je vydat s úvodem atd. To pravděpodobně zarazí konkurenci. Finančně si od toho nemůžeme mnoho slibovat, jestli vůbec něco, ale články jsou pro všechny případy zajištěny.

* Hans Baake.
** *jiná oprávněná osoba.*
*** Viz tento svazek, str. 492.

Pokud jde o Lassallovy dopisy[213] a další plány na reedici starých věcí, musíme počkat, jak to dopadne s protipřevratovou předlohou[379] v říšském sněmu; jestliže bude schválena, nedovedu si představit, jak budeme moci bezpečně pokračovat v práci, alespoň v Berlíně. Možná, že ve Stuttgartu budou napříště příznivější podmínky — ostatně, qui vivra verra*.

Doufám, že posíláš „Devenir social" i do Madridu; naši tamější přátelé jsou odkázáni — pokud jde o četbu zahraničních publikací — téměř výhradně na francouzskou literaturu a zaráží mě, že se jim dostává do rukou víc jiných publikací než našich. Protože kdyby mělo být příkladem vedení „*Socialiste*", pak běda nám! „Vorwärts" oznamuje úplnou reorganizaci tohoto proslulého listu,[531] vydávaného „s vyloučením veřejnosti", a že Chauvin přebudoval vydavatelský úsek — je-li to pravda, il est tellement chauvin**, že to tady nikdo nepostřehl. Ale „Vorwärts", jak se zdá, zná z Francie jen bulvár *Bonne Nouvelle****, a když zprávy nejsou dost dobré, vyrábí si je sám.

Srdečné díky za zprávy o Sganarellovi, úplně stačí k tomu, aby osvítily mého ducha v této věci. Pamatoval jsem si jen toho Sganarella z „Médecin volant" a „Dona Juana".

Řekni prosím Paulovi, potřebuje-li doušek [draught] skládající se z liber šterlinků a pencí (v tom případě to britský šosák píše jako směnka [draft]†), že mu ho s radostí nabídnu.

Louise srdečně pozdravuje.

Vždycky Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* počkáme a uvidíme.
** je takový šovinista.
*** Dobrá zpráva.
† Slovní hříčka: draught i draft se v angličtině vyslovuje stejně.

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Londýn 18. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Kugelmanne,

odpusť prosím, že jsem přehlédl Tvé přání, abych Ti ihned napsal kvůli Livingstonovi; zdálo se mi, že na jeho dopis není ani třeba zvlášť odpovídat.[504] Nemyslím si, že Jacobi nebo M. Becker budou mít něco použitelného; když jim píše Livingston, tak se to dovíme. Se Sorgem si už mnoho, mnoho let pravidelně dopisuji.

Jinak srdečné díky za Tvá sdělení. Jak vypátrat eventuální anonymní stati z „Westphälisches Dampfboot"[503], to ovšem také nevím; možná, že až se dám do práce, že to či ono osvěží mou paměť; ostatně *jestliže* tam něco je, není to nijak důležité, nanejvýš jako důkaz našeho nesouhlasu s tehdejším bielefeldským sentimentálním socialismem[532].

Nakonec to budu asi muset udělat tak, jak říkáš,[533] jsem už také dávno toho názoru, že v nejhorším případě se musí takhle postupovat. Mezitím se vždycky ještě to či ono najde, tak jako teď stará „Rheinische Zeitung" v Berlínské knihovně. Co ale může udělat tlustou čáru přes rozpočet, je předloha protipřevratového zákona[379]. Než o ní bude rozhodnuto, není na nějaký akční plán ani pomyšlení.

Mnoho pozdravů od Freybergerových a ode mne Tvé rodině i Tobě osobně

Tvůj
B. E.

Jeden kus dostaneš poštou.[534]

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

Londýn 18. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

dodatečně ještě toto: podívej se prosím přece jen ještě jednou do staré „Rheinische Zeitung" kvůli těm moselským článkům[528], zda se o té věci nerozvinulo něco jako polemika, a zároveň, zda se tam také nenajdou články s Marxovou obvyklou šifrou a psané jeho stylem — krátké, antiteticky pointované věty — a také *jiné* menší články s touž šifrou a týmž stylem, a podej mi o tom zprávu.

Na své vlastní články — nejlepší padly za oběť cenzuře — ani na svou šifru si už nevzpomínám, většina delších, tj. víc než pouhé aktuální dopisovatelské příspěvky, je v příloze a ve fejetonu.

Kromě článků z „Rheinische Zeitung"[521] jsem objevil ještě jeden Marxův článek z téhož období a rovněž o řádění cenzury*, který se může otisknout s ostatními, o tom ale nebudeme nic rozhlašovat, protože také vyšel *anonymně*. Je to asi $1^1/_2$ až 2 archy. Možná že najdu ještě něco menšího. Pak bychom měli hlavní věci z Marxova *před*socialistického období pohromadě. Postarej se mezitím jen, aby mi byl rychle zaslán opis, ostatní dohodneme potom.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Poznámky o nejnovější pruské cenzurní instrukci".

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

[Londýn] 23. dubna 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Mendelsone,

jestliže Vám to vyhovuje, přijdu k Vám zítra, ve středu, mezi 3. a 4. hodinou odpoledne — *když to dovolí počasí.*

Pozdravy paní Mendelsonové i Vám osobně od

Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Franzi Mehringovi

Londýn [koncem dubna 1895]
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane Mehringu,

s velkou radostí a s povděkem přijímám Vaši nabídku, že mi budete pomáhat při vyhledávání starých Marxových prací pro nové vydání. První obtíž byla s „Rheinische Zeitung" z roku 1842; domníval jsem se sice, že je v Berlínské knihovně, ale přestože jsme se tam několikrát dotazovali, nedověděl jsem se nic spolehlivého o tom, zda tam skutečně je. Teď je tento bod vyřízen, a tak můžeme začít.

Až do října 1842 byl Marx v Bonnu; když jsem tamtudy projížděl koncem září nebo začátkem října při návratu z Berlína, tvořili redakci, pokud se pamatuji, jen M. Hess a dr. Rave, bývalý redaktor „Elberfelder Zeitung" (tehdy se ten list jmenoval myslím jinak); Rutenberg byl myslím už vypovězen, ale nejsem si tím jist. Když jsem se tam koncem listopadu znovu zastavil cestou do Anglie, zastihl jsem tam Marxe a při té příležitosti došlo k našemu prvnímu velmi chladnému setkání; Marx mezitím vystoupil proti Bauerům, tj. vyslovil se proti tomu, aby se „Rheinische Zeitung" stala převážně nástrojem *teologické* propagandy, ateismu atd. místo politické diskuse a akce, a také proti frázovitému komunismu Edgara Bauera, který záležel v pouhé zálibě „zacházet co nejdál" a který také později u Edgara Bauera vystřídaly jiné extrémně znějící fráze; já jsem si s Bauery dopisoval, byl jsem tedy pokládán za jejich spojence, přičemž jsem od nich převzal určité podezření vůči Marxovi.

Pokud si však vzpomínám, odstoupil Marx z místa šéfredaktora 1. ledna 1843 — alespoň oficiálně. To se nepříčí tomu, že mohl až do února s listem neoficiálně spolupracovat. Jsem si rovněž téměř jist tím, že výnos, podle kterého měl list přestat vycházet 31. března 1843, mu byl doručen nejpozději 31. prosince; pak začalo jednání, mělo však negativní výsledek; proto byl výnos uveřejněn teprve

28. ledna a rovněž oznámení o zavedení vyšší cenzury, která se fakticky prováděla už delší dobu; po určitou dobu dokonce trojí cenzura: 1) normální cenzor, 2) asesor von Saint-Paul vyslaný z Berlína, 3) krajský president. Saint-Paul vytrval až do slavnostního pohřbu listu. To kolísání mezi 12. až 18. by asi tak zhruba souhlasilo s Marxovým odjezdem z Kolína nad Rýnem.[535]

Budete-li s to ještě něco dalšího zjistit nebo zkorigovat na základě porovnání těchto údajů s listem samotným, bude to velmi vítané jak pro Vaši, tak pro mou práci.

S těmi moselskými články[528] to patrně bude tak, jak říkáte. Marx se musel tehdy zdržovat v Kolíně a nemohl proto sám sbírat materiál. Článek, o němž jsem mluvil s Fischerem, je opravdu ten článek o cenzurní instrukci*, který je v Rugových „Anekdota".

Jedna z nejlepších prací v „Rheinische Zeitung" je ještě dlouhá kritika Leových dějin francouzské revoluce ve fejetonu. Napsal ji Marxův přítel G. F. Köppen (psal také o starém Fricovi** a o severské mytologii) a obsahuje (poprvé v kterémkoli jazyce) správné vysvětlení období teroru.

O tom, že jste velmi důkladně prostudoval období před rokem 1848, mě už přesvědčily některé citáty a retrospektivy ve Vašich článcích v „Neue Zeit". Jsem rád, že zpracování tohoto i pozdějšího období dějin socialismu v Německu připadlo Vám.

Je možné, že se i v období před říjnem 1842 najde ještě sem tam něco od Marxe v příloze; pátrat po menších zprávičkách z Bonnu v listě samotném by patrně nestálo za to.

Ke zničení „Freie Volksbühne" mou upřímnou soustrast! Převrat shora nemohl ovšem vynechat tuto instituci![536]

Ještě jednou srdečné díky! S upřímným projevem úcty

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 505.
** Bedřich II.

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína

Londýn 9. května 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Fischere,

revmatické bolesti v kůži na hlavě a tím způsobená nespavost mě prozatím tak sebraly, že nejsem schopen pracovat. Doufám, že do příštího týdne budu zas v pořádku. Myslím si, že by bylo nejlépe, kdybyste zatím s Mehringem, protože se oba můžete podívat na ten exemplář „Rheinische Zeitung", sami rozhodli, co se má udělat s těmi menšími a moselskými články[528], a mně byste poslali jen to nejnutnější v opisu. Píšu o tom také pár řádek Mehringovi.*

Rukopis právě došel.[537]

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 510.

Engels Franzi Mehringovi

do Berlína

Londýn 9. května 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane Mehringu,

děkuji Vám velmi srdečně za Váš dlouhý a obsažný dopis s přílohami. Odpovím na něj podrobně, jakmile mi to dovolí má lebka, která je už týden sevřena a tísněna revmatickou bolestí jako železnou obručí. Doufám, že se toho i s tím spojené nespavosti zbavím během příštího týdne. Prozatím souhlasím s Vaším návrhem: v plném znění zařadit z „Rheinische Zeitung" jen oba velké články a článek o komunismu* (a rovněž článek z „Anekdota"**). Z ostatních by se měla opsat jen nejvýstižnější místa, která laskavě označíte (a upozornění na souvislost). Co se týče moselských článků[528], potřeboval bych pro úvod, který budu psát, stručný přehled průběhu a obsahu debaty.

Byl byste tak laskav a spojil se v té věci s Fischerem?

Ještě jednou srdečné díky a „zakratičko" napíšu víc; zatím s upřímnými pozdravy

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* K. Marx, „Jednání šestého porýnského zemského sněmu. První článek. Debaty o svobodě tisku", „Jednání šestého porýnského zemského sněmu. Třetí článek. Debaty kolem zákona o krádeži dříví" a „Komunismus a ‚Augsburger Allgemeine Zeitung'".

** K. Marx, „Poznámky o nejnovější pruské cenzurní ‚instrukci'".

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 14. května 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milá Lauřičko,

byl jsem opravdu velmi rád, a stejně tak Louise a Ludwig, když jsme se dověděli, že sem Ty i Paul hodláte nakrátko přijet, a byl bych Vám odpověděl hned, nebýt těch proklatých bolestí, z nichž jsem se po celý týden div nezbláznil a které mě dosud neopustily, takže nemohu říci, že by mě nic nebolelo, jsem úplně otupělý a k ničemu. Je to takto: Před časem se mi objevil otok na pravé straně krku, který se za čas přeměnil v jakýsi chomáč hluboko uložených žláz, z neznámého důvodu infiltrovaných. Bolesti vyvolával přímý tlak této boule na nerv, takže bolesti přestanou, až přestane tento tlak. Teď právě probíhá velmi uspokojivě vstřebávání, avšak některé žlázy hnisají, takže bude nutné je rozříznout; protože jsou uloženy tak hluboko a tak pomalu vystupují k povrchu, a protože u nás starých lidí to jde všechno tak pomalu, nedá se přesně stanovit doba operace, lze však doufat, že to bude tento týden. Až to bude odbyto, měl bych odjet k moři; dosud však není jisté, kdy to bude.

Jak to tedy vypadá, bylo by asi nejlépe, kdybys přijela dejme tomu někdy příští týden, a pak bychom mohli, Ty a já, společně co nejdřív vyrazit do Eastbournu, pohodlně se tam ubytovat a očekávat návštěvníky z Londýna. Říkám Ty a já, protože mám v úmyslu nechat si Tě tu na delší dobu, než na jakou by byl Paul velmi pravděpodobně ochoten odloučit se od svých studií, od Vašich zvířátek a od práce na zahradě; takže by to pravděpodobně raději udělal tak, jak říkáš, a zajel by sem později.

Až odtud zmizím, chce dát Louise vygruntovat mé dva pokoje

a pak možná přijede i s dítětem asi tak na týden za námi, potom možná přijedou Tussy a Edward, a pak Paul, který tou dobou už jistě bude mít dost samoty, a pak to můžeme uvážit a vrátit se třeba všichni do Londýna a ukázat také Paulovi náš nový byt.

To je takový přibližný plán, který je s to vydumat člověk s neuralgickými bolestmi hlavy po řadě bezesných nocí, za současné nevyjasněné situace; proto v něm mohou nastat změny, které si možná vyžádají nové okolnosti a nové nápady. Předkládá se Ti ponížen ě ke schválení nebo k úpravám, jak Ti bude libo.

Je nesnesitelné vedro. 22° Celsia v pokoji po celý den, bezvětří, mraky a hrozící bouřka, která bohužel *jen* hrozí. A to dva měsíce po těch krutých mrazech!

Freybergerovi Vás oba srdečně pozdravují. Vyřiď ode mne pozdravy Paulovi a na shledanou.

Přikládám šek na 10 liber št. na Tvou cestu a na nějaké malé nákupy, jimiž bys chtěla doplnit svou výbavu.

Tak napiš prosím, kdy Tě můžeme očekávat.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Ještě jeden důvod, aby nenastalo zbytečné zdržení: musíme se dostat do Eastbournu *před svatodušním týdnem*, kvůli těm, co pojedou na výlet za zlevněné jízdné atd.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Carlu Hirschovi

do Kolína n. R.

Londýn 20. května 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý...*

dáváte nám těžký úkol. Máme vypátrat „v Anglii žurnalistu Tollitta" a „anglické listy", v nichž je uveřejněna ona věc o Brauweileru.[538] Předně není ve zprávách anglického denního tisku o té věci nikde zmínka o jménu *Brauweiler*, a zpráva parlamentního výboru vyjde, teprve až skončí jeho činnost. Noticka musí tedy pocházet z nějakého celkem neznámého odborného průmyslového listu, nedá se tudíž tady v Anglii zjistit. Za druhé, žurnalista Tollitt, podle jiných se jmenuje Pollitt, tu není nikde znám. Dr. Freyberger marně pátral po jeho stopě v National Liberal Club (Národním liberálním klubu), mezi jehož členy je mnoho žurnalistů. Teď jsme podnikli další kroky, abychom toho člověka pokud možná sehnali — zdá se, že vůbec nebydlí v Londýně a nepracuje v *politickém* tisku, pracuje pravděpodobně v nějakém průmyslovém oboru — ale to chvíli potrvá. Vaše naděje, že ten člověk tam vystoupí jako váš svědek, je však velmi naivní. Vždyť sám říká, že se do věznic dostal pokoutně, takže by ho v Kolíně hned „zabásli" kvůli podplácení úředníků nebo něčemu takovému a zahájili by proti němu soudní řízení. Také Hofrichterův nápad, aby tady udělal výpověď před soudem, je neproveditelný. Naproti tomu, *jestliže chce*, může vystavit affidavit (místopřísežné písemné prohlášení, které — je-li falešné — má stejné důsledky jako křivá přísaha) před smírčím soudcem, v němž potvrdí to, co řekl před výborem; toto affidavit by po ověření německým konzulem platilo i tam u vás jako soudní dokument.

* Na tomto místě je rukopis poškozen.

Bernstein byl tehdy týden mimo Londýn, a Beer nemá v prostředí, kde je třeba hledat Tollitta, vůbec žádné styky.

Jakmile se něco dalšího dovíme, podáme Ti o tom zprávu. Ale je na to strašně krátká doba. *Odkud* máte tu noticku? Pátrejte tam, dokud se nedovíte, *jak a prostřednictvím koho* se dostala do německého tisku, to bude opěrný bod.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu[539]

Londýn 21. května 95[526]
41, Regent's Park Road, N. W.

Milý Barone,

byl bych Ti na Tvůj dopis ze 6. odpověděl hned, ale ošklivý nádor na krční mandli, velmi bolestivý a provázený obvyklou nespavostí, mě na 14 dní téměř úplně vyřadil z práce. Teď už Tě ale nenechám čekat.

Pustili jste se před časem do „Geschichte des Sozialismus"[507]. Ze všech žijících lidí byl tehdy — snad to mohu říci — jen jeden člověk, jehož spolupráce na tom se zdála bezpodmínečně nutná, a to jsem byl já. Mohu snad dokonce říci, že bez mé pomoci musí dnes být taková práce nutně neúplná a místy chybná. To jste věděli stejně dobře jako já. Ze všech lidí, kteří přicházeli v úvahu, jsem však právě já jediný *ne*byl přizván ke spolupráci. Museli jste tedy mít velmi závažné důvody, když jste právě mne vyloučili. Nestěžuji si na to, toho jsem vzdálen. Měli jste plné právo tak jednat. Konstatuji jen fakt.

Co se mne ovšem — ale jen na chvíli — dotklo, to bylo to podivné tajnůstkářství, jak jste celou záležitost přede mnou utajovali, zatímco kdekdo už o tom mluvil. O celém tom záměru jsem se dověděl teprve od jiných lidí a teprve z tištěného prospektu o rozvržení díla. Od Tebe ani od Edy ani slovo, jako byste měli špatné svědomí. Navíc se mne pak různí lidé příležitostně nenápadně dotazovali, co o tom všem soudím, zda jsem odmítl spolupracovat atd. A pak konečně, když už nebylo možné mlčet, začal dobrák Eda o tom mluvit a s rozpaky, které by byly na místě při nějaké horší věci — nestalo se přece nic nesprávného kromě té směšné komedie, kterou

jste sehráli a které jsem se přitom, jak může dosvědčit Louise, občas s chutí zasmál.

No dobrá. Postavili jste mě před hotovou věc: „Geschichte des Sozialismus" bez mé spolupráce. Tento fakt jsem od začátku akceptoval, nijak jsem si nestěžoval. Ale tento fakt, který jste sami vytvořili, nemůžete zase sprovodit ze světa, nemůžete ho ignorovat, když se Vám to zase jednou hodí. A stejně ho nemohu sprovodit ze světa já. Jestliže jste po zralé úvaze přede mnou zavřeli hlavní vchod v době, kdy Vám moje rada a pomoc mohla být velmi prospěšná, nežádejte prosím teď na mně, abych vklouzl dovnitř nějakými zadními vrátky a pomohl Vám z nesnází. Přiznávám se, že kdyby byly role opačné, že bych si velmi, velmi dlouho rozmýšlel, než bych Ti udělal podobný návrh.[540] Cožpak je tak těžké pochopit, že každý musí sám nést následky svých činů? As you made your bed, so you must lie in it.* Není-li tam pro mne místo, tak jen proto, že jste si to tak přáli.

Tak, to by bylo vyřízeno. A buď prosím tak laskav a ber tuto mou odpověď jako neodvolatelnou. Nechť je celá tato záležitost pro nás oba definitivně pohřbena. Nebudu o tom mluvit ani s Edou, jestliže nezačne sám.

Mezitím pracuji na stati, kterou Ti chci poslat pro „Neue Zeit" a z níž budeš mít radost: „Doplňky a dodatky k III. dílu ‚Kapitálu'", čís. 1: Zákon hodnoty a míra zisku, odpověď na pochybnosti Sombartovy a C. Schmidta. Později bude následovat čís. 2: úloha burzy, velmi významným způsobem změněná od roku 1865, kdy o ní psal Marx.[491] Bude-li třeba a budu-li mít čas, bude následovat pokračování. První článek by byl hotov, kdybych byl měl jasnou hlavu.

O Tvé knize mohu říci, že je čím dál tím lepší. O Platónovi a prvotním křesťanství se pojednává podle původního plánu ještě nedostatečně. Středověké sekty jsou už mnohem lepší, a to crescendo: nejlépe táboři, Münzer, novokřtěnci. Velmi mnoho důležitých odvození politických událostí z ekonomických, vedle toho ale také banálnosti tam, kde byla mezera ve studiu. Hodně jsem se z té knihy poučil; je to nezbytná přípravná práce pro mé pře-

* Jak si kdo ustele, tak si lehne.

pracování „Selské války“.[151] Za hlavní chyby pokládám tyto dvě: 1. Velmi nedostatečné prozkoumání vývoje a úlohy deklasovaných živlů, postavených téměř na úroveň páriů a stojících mimo feudální strukturu, živlů, které se musely nezbytně objevit při vytváření měst a které tvoří nejnižší, bezprávnou vrstvu každého městského obyvatelstva ve středověku, vrstvu stojící mimo markovní společenství, mimo feudální podřízenost, mimo cechovní svazky. Je to těžké, ale to je *hlavní základ*, z něhož se pozvolna, jak se uvolňují feudální svazky, stává *před*proletariát, který v roce 1789 dělal revoluci v pařížských předměstích a který absorbuje všechny vyvržence feudální a cechovní společnosti. Ty mluvíš o proletářích, ten výraz kulhá, a počítáš k nim tkalce, jejichž význam líčíš správně, ale *teprve když* existovali deklasovaní, mimo cech stojící tkalcovští tovaryši, a jen *pokud* existovali, můžeš počítat tkalce ke svému „proletariátu“. Tady je ještě třeba hodně dohánět.

2. Nezachytil jsi plně postavení na světovém trhu — pokud lze o něm mluvit, mezinárodní ekonomické postavení Německa koncem 15. století. *Jedině* toto postavení vysvětluje, proč mohlo mít v Německu *do jisté míry* úspěch měšťansko-plebejské hnutí v náboženské formě, které bylo poraženo v Anglii, v Holandsku, v Čechách: úspěch jeho *náboženského roucha*, zatímco úspěch jeho měšťanského obsahu byl vyhrazen následujícímu století a zemím nového zaměření světového trhu, které se mezitím vytvořilo: Holandsku a Anglii. To je dlouhé téma, které, jak doufám, vyložím in extenso při „Selské válce“ — kéž bych už na tom pracoval!

Pokud jde o styl, vyjadřuješ se — ve snaze být lidový — jednou jako úvodník, podruhé zas kantorsky. Toho je možné se vyvarovat. A pak: Cožpak stále ještě nechceš pro potěchu Janssenovi rozumět slovní hříčce Ulricha von Huttena s těmi *obscuri viri?* Vtip je v tom, že to znamená *obojí:* jednak neznámí, neslavní muži, jednak tmáři, a toto právě *chtěl* Hutten vyjádřit.[541]

Ale to všechno jen tak mimochodem. Ty a Eda, oba jste zpracovali docela nové téma, a to se nikdy napoprvé nepodaří dokonale. Můžete mít radost, že jste napsali knihu, která něco znamená, už teď, kdy je hotov jen takříkajíc první nástin. Teď je ale povinností Vás obou, abyste nenechali zase ležet ladem pole, na

němž jste začali pracovat, abyste dál bádali, tak abyste za pár let mohli připravit přepracované vydání, které bude vyhovovat všem nárokům.

Z Petrohradu mi poslali ruský překlad Tvé staré práce o manželství a rodině („Kosmos"). Kdo to přeložil, nevím. Posílám Ti to.

Srdečné pozdravy od nás všech celé Vaší rodině.

Tvůj

B. Engels

Ještě něco. Navrhl jsem Sorgovi, až dokončí své články o americkém hnutí, aby je vydal jako separát.[542] Souhlasí, píše ale, že na nich bude muset dodatečně ještě hodně pracovat, upravovat a doplňovat, a na to že nebude mít do příští letní dovolené vůbec čas. Můj návrh, aby se o tom začalo jednat s Dietzem, přijal. Buď tak laskav a zeptej se Dietze, zda má chuť tu věc převzít, a jestliže ano, za jakých podmínek. Ty články jsou nejlepší a *jediná autentická* věc, kterou máme o americkém hnutí, a pokládám za velmi žádoucí, aby se pro veřejnost zachovaly v souvislosti a jako separát.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Istorik-marxist", čís. 2, 1936

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels redakci „Rheinische Zeitung“ v Kolíně nad Rýnem[538]

Londýn 22. května 95
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážená redakce,

toho člověka jsme našli, jmenuje se James Pollitt a je ochoten udělat všechno, co je na něm možno žádat. Už nám dodal všechen materiál, který má k dispozici. Ty články jsou v „The Hardwareman“ z 11. a 18. května; jsou to stenografické záznamy ze zasedání výboru ministerstva obchodu (Board of Trade Committee) o práci v zahraničních věznicích, které obsahují jeho výpovědi. Tyto záznamy Vám posíláme v originále spolu s překladem míst týkajících se Brauweileru. Dále nám opatří vzorky předmětů, které se zhotovují v Brauweileru a tady prodávají, a také ověřené místopřísežné prohlášení o pravdivosti jak svých výpovědí před výborem, tak Vámi citovaných výňatků.

Materiál je však velice obsažný a nedá se v krátké době zpracovat v dopisech tak, abyste jej mohli patřičným způsobem využít před soudem, a proto je naléhavá a žádoucí ústní domluva. Telegrafoval jsem proto dnes ráno Hirschovi, 37 Hämergasse, Kolín nad Rýnem: Hirsch, Hofrichter nebo právní zástupce přijet ihned velmi důležité Engels.

Doufám, že někdo ihned odcestoval a ohlásí se po příjezdu v 41, Regent's Park Road, kde bude ubytován a může pak ihned přiložit ruku k dílu. Za 12 hodin je všechno vyřízeno, a bude-li to nutné, může nastoupit zpáteční cestu.

Náklady spojené s touto záležitostí zatím hradím, později Vám předložím účet.

Člověk, který prodává tady v Anglii prostřednictvím svého londýnského agenta S. A. Rothschilda výrobky z Brauweileru, se

jmenuje Christian Abner, z Kolína. To by byl pro Vás nejdůležitější svědek. Musel by být pod přísahou dotázán na zboží, které odebírá z Brauweileru a posílá do Anglie. Pollitt sledoval plně naložené vozy od brauweilerské věznice až k jeho obchodní místnosti v Kolíně. Abner dal také vytisknout anglická prohlášení, že neprodává vězeňskou práci, tvrdí totiž, že Brauweiler není věznice, nýbrž jen polepšovna. Na takové rozdíly tady však nikdo nedá.

Zítra víc, jestliže zatím nikdo nepřijede.

Mnoho pozdravů od Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína[543]

Milý Fischere,

děkuji za zásilku. Nejsem dosud s to se do toho dát. Zatím prosím i o opis všech článků o moselských vinařích.[528] Byl tu totiž Hofrichter z Kolína nad R. a chce je, aby je tam mohl použít. Dohodl jsem s ním, že si je dám poslat, a jestliže je nepoužiju celé nebo vůbec nepoužiju, dostane je, a v tom případě vám „Rheinische Zeitung" zaplatí náklady za opisování. Jste tedy v každém případě kryti.

Srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 29. 5. 95

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 4. června 1895
41, Regent's Park Road, N. W.

Vážený pane,

nejsem právě docela zdráv (i když to není nic vážného), a proto se musím omezit jen na to, co je naprosto nezbytné.

Vaše dodatky a změny jsem poslal panu Konovovi[544] a požádal jsem ho, aby korespondoval přímo s Vámi; dal jsem mu Vaši adresu. Jeho adresa je:

Andrej Konov
Augsburgerstr. 37[III], Berlin.

Doufám, že Vám brzy podám lepší zprávy, a zůstávám

Váš oddaný
L. K.[282]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 2, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna

4, Royal Parade,
Eastbourne[545] 18. června 95

Milý Edo,

děkuji Ti za dopis — vede se mi lépe, ale podle principu dialektiky: stupňuje se pozitivní i negativní stránka. Jsem silnější, jím víc a s větší chutí, říkají, že vypadám velmi dobře; celkově se tedy cítím lépe. Přitom se ale stupňuje průběh nemoci, otok se zvětšuje, mám větší bolesti, špatně spím atd. Průběh je akutnější, ne takový nemastný neslaný jako v Londýně, ale normální. V důsledku toho moje patologicky získaná hloupost spíš vzrůstá a moje pracovní neschopnost také. Dnes mám zas vysloveně špatný den, právě teď, v 5 hodin odpoledne, začínám mít trochu jasnější hlavu.

Louise, Ludwig a maličká přijeli v sobotu, Ludwig se v neděli zase vrátil do Londýna, má službu v nemocnici; přijede pravděpodobně zase v pátek nebo v sobotu.

V sobotu nebo v neděli přijedou Avelingovi, možná že i Sam Moore. Musí se bohužel všichni bavit mezi sebou, já jsem subjektivně i objektivně nezábavný.

Mnoho srdečných pozdravů Gině a dětem. Naši jsou všichni venku, pokusil jsem se trochu spát.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Bolesławu Antonimu Jędrzejowskému

do Londýna

4, Royal Parade, Eastbourne 28. 6. 95

Vážený soudruhu,

k Vašemu dotazu z 25. t. m., který byl sem za mnou poslán, si považuji za čest Vám sdělit, že nemám naprosto žádné námitky proti Vašemu překladu mých článků z „Commonwealth" a proti jejich uveřejnění uvedeným způsobem.[546]

S veškerou úctou

B. Engels

Redakce „Przedświt"
B. A. Jędrzejowski

Poprvé otištěno v časopise „Z pola walki", čís. 4 (12), 1960

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána[547]

4, Royal Parade, Eastbourne 28. června 95

Milý občane Turati,

resumé ze 3 dílů „Kapitálu" je jeden z nejtěžších úkolů, do kterého se může nějaký autor dát.[548] V celé Evropě není, podle mého názoru, ani půl tuctu lidí, kteří by byli schopni to podniknout. Mimo jiné nezbytné podmínky je třeba důkladně znát buržoazní politickou ekonomii a dokonale ovládat němčinu. Vy však píšete, že ten Váš Labriolino* není příliš silný pokud jde o tu druhou podmínku, přičemž jeho články v „Critica Sociale"[549] svědčí o tom, že by měl raději začít s tím, aby dobře porozuměl I. dílu, než se pustí do samostatné práce o celém díle. Nemám podle zákona právo mu v tom bránit, ale musím mít v té věci naprosto čisté ruce.

Co se týče toho druhého Labrioly**, zlý jazyk, který mu přisuzujete, má snad určité právo na existenci v zemi, jako je Itálie, kde socialistická strana[274] stejně jako všechny ostatní strany trpí vpádem — jako kobylek — té „deklasované buržoazní mládeže", na kterou byl tak pyšný Bakunin. Důsledek: rozmáhá se literární diletantství, velmi často sklouzávající k hanbě za senzacemi a nutně provázené klikařením, které ovládá tisk. Že tomu tak je, to není Vaše vina, podléháte však tomuto prostředí stejně jako všichni ostatní. Řekl bych Vám toho ostatně o Labriolovi víc, když ale vidím, že jsou v „Critica Sociale" uveřejněny útržky z mých soukromých dopisů bez mého vědomí,[550] uznáte jistě, že udělám lépe, budu-li mlčet.

Zdá se ostatně, že po všech těch hádkách a sporech jednala

* Arturo Labriola.

** Antonio Labriola.

strana při posledních volbách celkem tak, jak to vyžadovala situace: udržela si nezávislost v prvním kole voleb tam, kde to neprospívalo crispiovcům, podporovala radikály a republikány při užších volbách tam, kde naši nepřicházeli v úvahu.[551]

Dr. Aveling a paní Avelingová, kteří jsou tu právě u mne, a rovněž já posíláme nejsrdečnější pozdravy Vám i občance Anně Kulišovové.

S přátelskými pozdravy

Váš

B. Engels

Piště, prosím, stále na londýnskou adresu.

Poprvé otištěno francouzsky v časopise „Lo Stato operaio", čís. 3, 1933

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux[552]

[Eastbourne 29. června 1895]

Když nepřichází hora k Mohamedovi, musí Mohamed k hoře. Když Paul nechce přijet do Eastbournu, přichází Eastbourne k němu. Takže to, co nemohl dokázat Mohamed, dokáže Paul jediným mžikem oka. Dáno 29. června 1895 námi podepsanými

B. Engels
Tussy
Edward
Laura

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

Engels Richardu Fischerovi

do Berlína[553]

Milý Fischere,

moselské články[528] došly do Londýna v pořádku. Děkuji.

Co se týče přípravy rukopisu, resp. úvodu, který se dá napsat jen v Londýně, nemohu Ti bohužel říci nic určitého, dosud nejsem s to trochu pracovat a také nevím, jak dlouho mě ty procesy, probíhající při mém věku sice normálně, ale zatraceně pomalu, ještě zdrží.

Máme tu krásné počasí, kterým nejsou nijak nadšeni rolníci, právě je tu vysloveně sucho.

Pozdravuji Tvou ženu a děti.

Tvůj
B. E.

Eastbourne, 4, Royal Parade, 29. 6. 95

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

261

Engels Louise Freybergerové

do Londýna

Milá Louise,

buď tak hodná a přivez mi tu malou lahvičku s roztokem karbolové kyseliny, která je v mé ložnici, můj nos má už zas halucinace. Dále uděláš dobře, když připravíš sebe i děťátko na trochu chladnější počasí, včera tu bylo jistě jen 12—13° Celsia. — Ten článek E. Avelinga o Nezávislé dělnické straně,[554] který jsem Ti dal před Tvým odjezdem, abys ho uložila, mu prosím Tě pošli na adresu Green Street, Green near Chislehurst, Kent; Edward a Tussy dnes ráno odjeli. Laura chce také už odjet ve středu ráno pravidelnou lodí z Newhavenu, byla by pak večer už doma. Takže už ji neuvidíš. Dává Tě srdečně pozdravovat. Dnes ráno bylo pěkně, pak déšť, teď zas svítí slunce. V noci na včerejšek jsem velmi dobře spal, ale v sobotu večer prášek celkem nezabral a pak včera znovu bez účinku — takže jsem dnes trochu malátný. Pozdravuji Ludwiga. Pozdravuji a líbám maličkou i Tebe.

Tvůj

B. E.

Eastbourne 1. července 95

Poprvé otištěno v listě „Die Volksstimme", čís. 35 z 1. září 1937

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna[555]

Milý Edo,

dopis jsem dostal. Díky. Jinak všechno při starém, tj. nálada se často mění, podle toho, jaký je fyzický stav. Na práci dosud ani pomyšlení, také jen na nejnaléhavější korespondenci. Včera odjela Laura, Louise je už zase tady a srdečně pozdravuje, stejně jako já Tebe, děti a Ginu.

Tvůj
B. E.

4, Royal Parade, Eastbourne 4. 7. 95

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Filippu Turatimu

do Milána[556]

Dopis obdržel.
Všechno v pořádku.

Buď zdráv
B. Engels

4, Royal Parade,
Eastbourne 4. července 95

Poprvé otištěno francouzsky
v knize „Filippo Turati attraverso
le lettere di corrispondenti (1880—1895)",
Bari 1947

Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny

Engels Antoniu Labriolovi

do Říma

[Eastbourne před 8. červencem 1895]

Všechno velmi dobré, jen několik malých faktických nedopatření a zpočátku trochu příliš učený styl. Jsem velmi zvědav na ostatní.[557]

Poprvé otištěno německy v časopise „La Critica. Rivista di Letterature, Storia e Filosofia", roč. 26, 20. ledna 1938

Podle textu časopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Eleanor Marxové-Avelingové

do Londýna

4, Royal Parade, Eastbourne 9. 7. 95

Milá Tussy,

děkuji za Johnnyho* dopis, který zároveň vracím. Chlapec má ovšem pravdu, když lne k domovu. Edgar* je, jak se zdá, pravý Normanďan, který hledí jen na to, co je právě výhodné. Tím hůř.

Edwardova odpověď do Glasgowa je v pořádku. Vysvětlení je možno najít v „Labour Leader" ze 6. července, str. 2, Keir Hardie proti Edwardu Avelingovi v „Jeunesse socialiste".[554] Teď se jasně ukázala ušlechtilost Keira Hardieho. Zatímco ho E. Aveling napadá, Keir Hardie mu velkomyslně opatří kandidaturu, přičemž kdyby ji E. Aveling přijal, mohl by Keir Hardie dosáhnout toho, aby ji výkonný výbor z nejrůznějších důvodů zrušil.

Až do neděle se mi vedlo docela dobře, pak jsem ale měl dvě ošklivé noci a dny, jednak snad proto, že přímořský vzduch urychluje vylučovací proces v mém krku, ale hlavně proto, že se oslabil účinek prostředků utišujících bolesti, které teď už asi osm týdnů denně a ve stále větších dávkách užívám. Naproti tomu jsem zjistil některé slabůstky rozmarné chuti k jídlu a jím lait de poule** s brandy, pudinky s kompotem, až devět ústřic denně atd.

Pozdravuji Vás oba.

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Jean a Edgar Longuetovi.
** šlehaný žloutek s cukrem.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Eastbourne 23. července 95

Milá Lauřičko,

zítra se vracíme do Londýna. Zdá se, že na tom bramborovém poli na mém krku nastává konečně krize, takže bude možné otevřít otok, a tím nastane úleva. Konečně! Je tedy naděje, že na té dlouhé cestě přijde konečně zatáčka. Už je také nejvyšší čas, protože nemám vůbec chuť k jídlu atd. a hodně jsem zeslábl.

Volby tady dopadly tak, jak jsem říkal: velká toryovská většina, liberálové beznadějně poraženi, a jak doufám, v úplném rozkladu.[279] Proti chvástání Nezávislé dělnické strany[11] a Sociálně demokratické federace[12] je tu realita: dosud asi 82 000 hlasů pro labouristické kandidáty (sotva ještě nějaký hlas přibude) a ztráta mandátu Keira Hardieho. A stejně to bylo víc, než měli právo očekávat.

Victor Adler je tu. Máš Ty nebo má Paul nějaké otázky, které bych s ním mohl projednat, pokud se týče Paulovy spolupráce s „Arbeiter-Zeitung",* nebo mohu u něho pro Vás něco zařídit?

Nemám dost sil na dlouhé dopisy, a tak sbohem. Piju na Tvé zdraví sklenku lait de poule** posílenou dávkou starého koňaku.

Srdečné pozdravy Paulovi.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 383.
** šlehaného žloutku s cukrem.

Eastbourne 23 July 95

My dear Lähr

Tomorrow we return to London. There seems to be at last a crisis approaching in my potato field on my neck, so that the dealings may be opened & relief secured. At last! So there is hope of this long lane coming to a turning. And high time it is for with my deficient appetite we I have been pulled down considerably.

The elections here have come off as I said: a large Tory majority, the Liberals hopelessly beaten & I hope in full dissolution. The brag of S. L. P. & S. D. F. face to face with a reality of some 32,000 votes for Labour Candidates up to now (hardly any yet to come) & the loss of Hardie's seat, still that was more than they had a right to expect.

Victor Adler is here. Have you or Paul any questions to ask him about Paul's [illegible]

První strana Engelsova dopisu Lauře Lafarguové z 23. července 1895

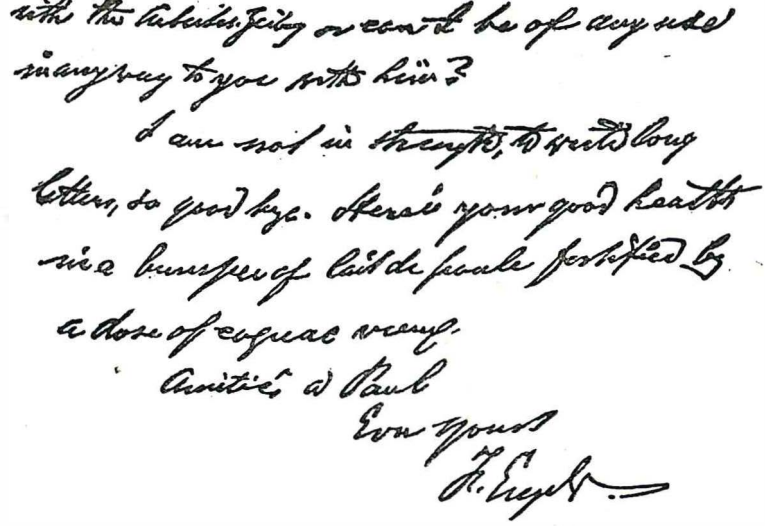

Druhá strana Engelsova dopisu Laure Lafarguové z 23. července 1895

1

Engelsova závěť

z 29. července 1893

Já, Bedřich Engels, 122, Regent's Park Road, Londýn, ruším tímto všechny své dřívější závěti[558] a vyhlašuji toto jako svou poslední vůli. Jmenuji své přátele Samuela Moora, Lincoln's Inn[559], právního zástupce, Eduarda Bernsteina, 50, Highgate Road, Londýn, novináře, a Louisu Kautskou, která nyní bydlí u mne, 122, Regent's Park Road, *vykonavateli* této své závěti a *odkazuji* každému z nich částku £ 250 (dvě stě padesát liber št.) za jeho či její námahu. *Odkazuji* svému bratru Hermannovi portrét svého otce malovaný olejem, který je nyní mým majetkem, a v případě, že můj jmenovaný bratr zemře dříve než já, *odkazuji* jej jeho synu Hermannovi. *Odkazuji* všechen nábytek a ostatní svršky, které se v den mé smrti budou nacházet v mém domě nebo k němu patří, s výjimkou peněz, cenných papírů či věcí, o kterých činím v této závěti nebo v nějakém dodatku k ní jiné pořízení, jmenované Louise Kautské. *Odkazuji* Augustu Bebelovi, Berlín, Německá říše, členu Německého říšského sněmu, a Paulu Singerovi, Berlín, rovněž členu Německého říšského sněmu, do společné svěřenské správy částku £ 1000, kterou mají oba nebo ten z nich, který přežije druhého, použít na podporu zvolení takových osob do Německého říšského sněmu v jednom nebo v různých obdobích a v takovém místě či místech, které jmenovaní August Bebel a Paul Singer nebo ten z nich, který přežije druhého, uznají za vhodné podle svého volného uvážení. *Odkazuji* své neteři Mary Ellen Rosherové, ženě Percyho Whita Roshera, The Firs, Brading Road, Ryde, obchodního zástupce a účetního, částku £ 3000. *Ustanovuji*, aby vykonavatelé mé závěti všechny rukopisy literární povahy psané rukou mého zemřelého

přítele Karla Marxe a všechny rodinné dopisy, které napsal nebo které mu byly adresovány a které budou v den mého úmrtí v mém držení nebo jimiž budu disponovat, odevzdali Eleanor Marxové-Avelingové, 7, Gray's Inn Square, W. C., mladší dceři zemřelého Karla Marxe. *Odkazuji* všechny knihy, které budou v den mého úmrtí v mém držení nebo jimiž budu disponovat, a všechna svá autorská práva jmenovaným Augustu Bebelovi a Paulu Singerovi. *Odkazuji* všechny rukopisy, které budou v den mé smrti v mém držení nebo jimiž budu disponovat (kromě zmíněných literárních rukopisů Karla Marxe), a všechny dopisy (kromě zmíněných rodinných dopisů Karla Marxe) jmenovaným Augustu Bebelovi a Eduardu Bernsteinovi. Co se týče ostatní pozůstalosti, *ustanovuji*, aby byla rozdělena na osm stejných dílů; *odkazuji* tři z těchto dílů Lauře Lafarguové, Le Perreux u Paříže, Francie, starší dceři zmíněného Karla Marxe a manželce Paula Lafargua, člena francouzské poslanecké sněmovny; *odkazuji* další tři z těchto dílů jmenované Eleanor Marxové-Avelingové a zbývající dva díly uvedené ostatní pozůstalosti *odkazuji* jmenované Louise Kautské. Zmocňuji vykonavatele své závěti, aby v kterékoli době, podle toho jak to uznají za vhodné, určili a převedli kteroukoli část mé pozůstalosti v té formě, v jaké je právě uložena, nebo v tom stavu, v jakém právě je, ke splnění některého odkazu nebo některého podílu z ostatní mé pozůstalosti, za tím účelem aby byla definitivně stanovena hodnota mé výše uvedené pozůstalosti nebo některé její části, resp. jejích částí, způsobem, jaký uznají za vhodné. *Na potvrzení* toho připojuji já, jmenovaný Bedřich Engels, pod tuto svou závět dne 29. července 1893 svůj podpis.

Bedřich Engels

Podepsáno jmenovaným
zůstavitelem jako jeho
poslední vůle
před námi v té chvíli
přítomnými, kteří jsme před
ním a každý z nás

před druhým připojili
svá jména jako
svědkové

Friedrich Lessner
12, Fitzroy Street, Fitzroy Sq. W. C.
Ludwig Freyberger, M. D., L. R. C. P.,
11, Gower Street, Bedford Sq. W. C.

Poprvé otištěno německy
v listě „Der Abend",
čís. 438 z 18. září 1929

Podle rukopisné kopie
Přeloženo z angličtiny

2

ENGELS VYKONAVATELŮM SVÉ ZÁVĚTI[560]

Vykonavatelům mé závěti, jmenovaným v mé závěti:

1. Následující řádky jsou dodatky a vysvětlivky k mé závěti. Vyjadřují pouze má přání a nejsou nikterak *právně* závazné pro vykonavatele mé závěti. Naopak, kdyby se zjistilo, že v něčem odporují právnímu smyslu mé závěti, nechť jich není dbáno.

2. Mým výslovným přáním je, aby mé tělo bylo po smrti spáleno a popel vhozen při nejbližší příležitosti do moře.

3. Přeji si, aby okamžitě po mé smrti byl opis mé závěti poslán mému bratru Hermannu Engelsovi, Barmen, nebo v případě že už zemřel Hermannu Engelsovi mladšímu, Engelskirchen u Kolína nad Rýnem.

4. Nebude-li Sam Moore v době mé smrti v Anglii a nebude-li moci začít ihned působit jako vykonavatel mé závěti, budou Bernstein a Louise muset jednat bez jeho účasti. V tomto případě a také kdyby Sam Moore nebyl v Londýně, ale někde v Anglii, doporučuji jim, aby si opatřili opis mé závěti *pro svou potřebu* a originál aby postoupili právním poradcům Crosse and Sons, 7, Lancaster Place, Strand, k ověření, a aby tito vykonavatelům mé závěti poskytovali právnickou pomoc. Vykonavatelé nechť ihned splní tyto body:

a) Zjistí u pánů Crossových, jaké kroky musí podniknout, aby mohli co nejdříve plně disponovat mým kontem u Union Bank of London Limited, filiálka v Regent's Street, a aby získali právo disponovat tou částí mých depozit, které bude třeba prodat na úhradu běžných výdajů.

b) Zjistí hodnotu mé pozůstalosti. Hodnotu mého nábytku, knih atd. bude nutno dát odhadnout. O to se postarají pp. Crossové. Hodnotu mých depozit v cenných papírech, akciích apod. v době mého úmrtí bude možno vypočítat podle úředního burzov-

ního přehledu kursů cenných papírů a akcií, který vykonavatelům mé závěti opatří moji makléři, pp. Clayton and Aston, 4, Tokenhouse buildings, Tokenhouse Yard, E. C.

c) Jak pp. Crossové vykonavatelům mé závěti sdělí, nebudou jednotlivé peněžní odkazy uvedené v mé závěti vyplaceny v plné nominální výši, nýbrž teprve po srážce příslušné části dědických poplatků, která na ně připadne.

5. V mých účetních knihách se najdou zapsané různé částky peněz, které jsem během mnoha let vyplatil Lauře a Paulu Lafarguovým, Percymu a Ellen Rosherovým, Edwardu Avelingovi a Eleanor Marxové-Avelingové. Tyto částky, to chci výslovně konstatovat, neznamenají půjčky mně dlužné, nýbrž jsou to a *vždy byly dobrovolné dary ode mne*. Nechť proto není požadováno jejich vrácení v jakékoli podobě.

6. K částečné úhradě odkazu, který jsem zůstavil Ellen Rosherové, nechť vykonavatelé mé závěti použijí částky, za kterou jsem odkoupil od jmenovaného Roshera právní nárok na určitou sumu splatnou Percymu Rosherovi po smrti jeho otce a matky. Přeji si, aby Ellen Rosherové byla připočtena k tíži částka, kterou mě to stálo, totiž £ 250,—, jež jsem vyplatil Percymu Rosherovi, a £ 30,—, výdaje právním poradcům vzniklé při této transakci, celkem £ 280,—.

7. Přeji si doplnit svou závěť těmito podrobnostmi, pokud se týká disponování písemnostmi, které zůstavím:

a) Všechny písemnosti psané rukou Karla Marxe (s výjimkou dopisů, které jsem napsal já jemu) nechť jsou navráceny Eleanor Marxové-Avelingové jako zákonné zástupkyni dědiců Karla Marxe.

b) Všechny dopisy, které mi napsali Percy a Ellen Rosherovi, Laura a Paul Lafarguovi, Edward Aveling a Eleanor Marxová-Avelingová nebo moji příbuzní v Barmenu a Engelskirchenu nebo rodina Beustova v Curychu, nechť jsou vráceny pisatelům těchto dopisů.

To je myslím všechno, co chci uvést.

Londýn 14. listopadu 1894

Bedřich Engels

P. S. Je samozřejmé, že honoráře či poplatky vyplacené Sonnenscheinem za „*Kapitál*“ a za moje „*Postavení dělnické třídy*“ mají být vypláceny jako dosud — za první dílo Marxovým dědicům a překladatelům ($^1/_5$ Lauře, $^1/_5$ Tussy, $^1/_5$ dětem Jenny, $^6/_{25}$ Samu Moorovi, $^4/_{25}$ Ed. Avelingovi) a za druhé dílo všechno Florence Kelleyové.

Poprvé otištěno německy v listu „Der Abend,“, čís. 438 z 18. září 1929

Podle rukopisné kopie
Přeloženo z angličtiny

3

DODATEK K ENGELSOVĚ ZÁVĚTI Z 26. ČERVENCE 1895

Já, Bedřich Engels, 41, Regent's Park Road, Londýn, dříve 122, Regent's Park Road, tamtéž, prohlašuji, že toto je první dodatek, který dnes, 26. července 1895, připojuji ke své závěti datované 29. července 1893. *Ruším* odkaz, učiněný v mé zmíněné závěti, £ 3000 mé neteři Mary Ellen Rosherové, ženě Percyho Whita Roshera, a *odkazuji* jí místo toho částku 2230; a *odkazuji* jí dále nárok na dědický podíl zmíněného Percyho Whita Roshera představující jistou částku peněz, jejíž vyplacení je nebo byl oprávněn očekávat při úmrtí svých rodičů podle jejich manželské smlouvy, který jsem od něho koupil za částku £ 240, což mě dále stálo £ 30 za právní výdaje, celkem £ 270. *Ustanovuji*, aby všechny peněžní částky, které jsem vyplatil bez protihodnoty Percymu Whitu Rosherovi, Mary Ellen Rosherové, jeho ženě, Paulu Lafarguovi, Lauře Lafarguové, jeho ženě, dru Edwardu Avelingovi, Eleanor Marxové, jeho ženě, Eugenu Oswaldovi a Friedrichu Lessnerovi nebo komukoli z nich, byly pokládány za dobrovolné dary jmenovaným osobám a tudíž jim je odkazuji. Dále *odkazuji* dru Ludwigu Freybergerovi, 41, Regent's Park Road, Londýn, jako uznání a ocenění jeho vytrvalé péče, s níž po celá léta pečoval o mé zdraví, aniž kdy přijal jakoukoli odměnu, částku £ 80 za každý celý rok, počínaje dnem 1. července 1893 až do mé smrti, a dále částku £ 50 za část roku, byť byla sebemenší, která uplyne od 1. července předcházejícího mé úmrtí do dne mé smrti. Tento odkaz činím však závislý na tom, že za své odborné služby nevznese žádné nároky vůči mně či vůči mé pozůstalosti. *Zmocňuji* vykonavatele mé závěti a *ustanovuji*, dříve než dají dlouhodobou nájemní smlouvu, kterou jsem uzavřel na dům čís. 41, Regent's Park Road, na volný trh, aby poskytli Louise Freybergerové, o níž se v mé zmíněné závěti mluví jako o Louise Kautské a která je nyní manželkou dra Freybergera,

Bedřichem Engelsem a prohlášeno za dodatek k jeho závěti před námi oběma zároveň přítomnými, které jsme před ním a před každou z nás připojily své podpisy jako svědkyně.

Ada Pearcová, ošetřovatelka,
41, Regent's Park Road
S. Nichols Nicholsová, kuchařka,
41, Regent's Park Road

Poprvé otištěno německy
v listě „Der Abend",
čís. 438 z 18. září 1929

Podle rukopisné kopie
Přeloženo z angličtiny

DODATKY K MARXOVÝM DOPISŮM Z LET 1846—1850

1

Marx Josephu Weydemeyerovi

do Schildesche u Bielefeldu

Moje *soukromá adresa: Au Bois Sauvage*, chez M. Lanoy, Plaine Ste Gudule, Nr. 19

Brusel 14. května [1846]

Dopisy, které mi napíšeš jako soukromá sdělení, piš na adresu:
À Mr. *Lanoy*, Plaine Ste Gudule, Bruxelles, s obálkou

Milý Weiwi,

dostáváš dopis pozdě. Přišly do toho různé věci. Chtěl jsem Ti, jak jsme se domluvili, napsat už z Lutychu. Bylo mi to ale nepříjemné kvůli těm peněžním záležitostem. Takové věci rád odkládám na později. Ale nakonec musí člověk přece jen do toho kyselého jablka kousnout.

Brzy odtud dostaneš *oficiální* dopis. Rukopisy dostaneš brzy. Druhý svazek* je skoro hotový. Jakmile dojdou rukopisy prvního svazku (je lepší poslat to ve *dvou* zásilkách), bylo by nanejvýš žádoucí, aby se začalo s tiskem.[561]

Co se týče Tvého nápadu s Limburgem, bylo by to možná dobré pro brožury. U knih, které mají víc než 20 archů, je nejlepší tisknout je přímo v Německu.[562] Myslím, že jsem objevil způsob, jak to provést, aby 1) Meyer** zůstal *nominálně* úplně mimo hru, 2) aby se vládám velmi ztížily tahy v této hře, a 3) tento způsob se velmi doporučuje už proto, že by expedicí byli pověřeni velmi zkušení lidé.

Z knihkupeckého hlediska by celou věc převzal *Vogler*, který

* „Německé ideologie".
** Julius Meyer.

žije tady a má v *Lipsku* komisionáře, člověka, který se zabývá hlavně rozšiřováním knih, jimž hrozí konfiskace. Knihy samy by se tiskly v Německu. Jako nakladatel by byl pokaždé uveden *vydavatel*, tedy „*vlastním nákladem autorovým*". Vogler se nabídl za podmínek, jež cituji doslovně z dopisu, který mi poslal:

„Zavazuji se převzít za 10 % ze *strženého příjmu* obstarání všeho potřebného, jako jsou náklady s expedováním, rozesíláním, doručením, inkasováním, komisionářským prodejem a jiné výdaje, za předpokladu, že mi knihy budou dodány franko Lipsko."

Vogler by tedy vystavil faktury tady a knihy by se posílaly z místa tisku přímo jeho komisionáři do Lipska. Místo tisku by samozřejmě nesmělo být v *Prusku*. Při každém jarním veletrhu by se provedlo s Voglerem vyúčtování.

Tohle se mi zdá prozatím nejlepší pro spisy, které mají víc než 20 archů. Pro brožury je Tvůj návrh určitě dobrý. Po tom akciovém knihkupectví se ještě poohlédnu. V každém případě s tím budou potíže.

Jestliže Meyer přistoupí na Voglerův návrh, mohlo by se hned — jen by se muselo najít kterékoli místo *tisku mimo Prusko*.

Pokud jde o mne

Až sem jsem to dopsal, když došel Tvůj nový dopis zároveň s dopisem adresovaným Ph. Gigotovi a mně osobně. Právě teď sedí vedle mne Engels a píše odpověď na část, která se týká nás obou. Přiznávám se Ti otevřeně, že zprávy, které tam sděluješ, se mne velmi nemile dotkly.[563]

Jak víš, jsem ve velké peněžní tísni. Chtěl-li jsem se tu v poslední době ještě nějaký čas udržet, musel jsem zastavit poslední stříbrné a zlaté věci a většinu ložního prádla. Abych ušetřil, zrušil jsem dočasně vlastní domácnost a nastěhoval se sem do Bois Sauvage. Jinak bych byl musel najmout ještě novou službu, protože žena teď odstavuje nejmenší dítě*.

Marně jsem se ucházel v Trevíru (u své matky) a v Kolíně u jednoho jejího *obchodního přítele* o půjčku 1200 franků, které nutně potřebuji, abych dal zas všechno do pořádku. Tím nepříjemnější

* Lauru.

jsou teď pro mne ty zprávy o knižním obchodu, protože jsem doufal, že tyto peníze dostanu jako zálohu na Ekonomii[564].

V Kolíně se možná ještě najdou nějací buržoové, kteří by mi pravděpodobně ty peníze na určitou dobu půjčili. Protože se však tihle lidé před značně dlouhou dobou přiklonili k zásadově přímo opačnému směru, nechtěl bych jim být v ničem zavázán.

Co se týče honoráře za tu publikaci, připadá mi, jak víš, jen polovina za první svazek.

Jedné smůly není dost, a tak se na mne jako na vydavatele publikace ještě ze všech stran hrnou naléhavé dopisy atd. Nepříjemná záležitost mě čeká zejména s *Bernaysem*. Jak víš, dostal už Tvým prostřednictvím 104 franky jako splátku. Bernays vystavil (svému pekaři) směnku ke dni 12. května, nemohl zaplatit, směnka se musela protestovat, to způsobilo nové výdaje atd. atd. Ten pekař ho teď chce dát *zavřít*. Napsal mi, nemohl jsem mu ovšem pomoci, ale abych tu věc prozatím odvrátil, udělal jsem, co bylo jedině možné:

1. napsal jsem *bezvýsledný* dopis Herweghovi[145] do Paříže; žádal jsem ho, aby Bernayse tou částkou založil, dokud nevyjde jeho stať;

2. napsal jsem francouzský dopis Bernaysovi[145], kterým by mohl v nejhorším případě věřitele zarazit; v dopise mu sděluji, že po vydání publikace dostane honorář v té a té výši. Nato mu ten měšťák dal odklad do 2. června. Bernays dluží včetně výdajů za protest atd. *120 franků* (už tu částku přesně nevím).

Jak vidíš, bída, kam se podíváš! Nevím si v této chvíli rady.

Příště Ti napíšu obsažný dopis. Moje mlčení musíš omluvit tím, že k tomu množství práce, k povinnostem vůči rodině atd. se připojila ještě celá tahle peněžní tíseň.

Buď zdráv.

Tvůj
M.

Moje žena a já srdečně pozdravujeme Tvou nevěstu*.

* Louisu.

Mimochodem a aby se zabránilo jakémukoli nedorozumění — *Hess* nemá z obou svazků, které teď vydávám, dostat *už nic*, naopak, má nám ještě něco *vrátit*.

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Marx policejnímu ředitelství

v Kolíně n. R.[565]

Slavnému policejnímu ředitelství

tímto si dovoluji uctivě požádat, aby mi u příslušného úřadu vymohlo domovské právo ve městě Kolíně.[566] Narodil jsem se 5. května 1818 v Trevíru, studoval jsem na tamějším gymnasiu a na universitách v Bonnu a v Berlíně, v letech 1842 a 1843 jsem žil v Kolíně jako redaktor někdejší „Rheinische Zeitung". Když tento list přestal vycházet, odjel jsem do ciziny a vzdal jsem se pruského státního občanství. Po událostech, k nimž došlo, se vracím do vlasti a zamýšlím se nyní usadit i s rodinou zde v Kolíně.

V plné úctě
dr. Karel Marx

Kolín n. R. 13. dubna 1848*

Byt: Apostelstrasse, No. 7

Poprvé otištěno v časopise „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", sešit 3, 1968

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Datum je napsáno Marxovou rukou.

Marx policejnímu řediteli Geigerovi

v Kolíně n. R.[565]

Sděluji Vašemu Blahorodí, že jsem proti Vámi vyhotovenému přípisu podal ihned odvolání[567] k ministerstvu vnitra a že se nadále považuji za pruského státního občana.

V Kolíně 5. srpna 1848

Šéfredaktor „Neue Rheinische Zeitung"

dr. Karel Marx

Panu úřadujícímu policejnímu
řediteli Geigerovi, Jeho Blahorodí, zde.

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

4

Marx Ferdinandu Lassallovi

do Düsseldorfu

Kolín n. R. 13. listopadu 1848

Milý Lassalle,

usneste se ve vašem demokraticko-monarchistickém klubu[568]:

1. propagovat *všeobecné odepření daní* — zejména na venkově;
2. posílat sbory dobrovolníků do Berlína;
3. posílat peníze demokratickému ústřednímu výboru do Berlína[569].

Z pověření porýnského demokratického provinčního výboru[570]

K. Marx

(Soukromé sdělení)

Milý Lassalle,

můžeš-li mi poslat peníze, ať už těch 200 tolarů, nebo na ty dlužní úpisy, budu Ti velmi zavázán. Pošli je na adresu mé ženy, Cecilienstrasse 7. Dnes jsem dostal předvolání[571] a všeobecně se soudí, že budu zítra zatčen.

Tvůj

Marx

Poprvé otištěno v knize „Düsseldorf 1848", Düsseldorf 1948

Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny

Marx, Engels a August Willich baronu Christianu Karlu Josiasi von Bunsenovi

do Londýna[572]

64, Dean Street, Soho Square
[Londýn] 30. května 1850

Sire,

z tisku se dovídáme, že „*Neue Preussische Zeitung*" uveřejnila nedávno řadu odhalení týkajících se té části německé a zejména pruské emigrace, která v současné době žije v Londýně; že výše uvedený list mluvil o jistých vztazích mezi Londýnem a Berlínem a že v této souvislosti uvedl jméno jednoho z podepsaných.

Spolek, jehož jsme členy,[573] neodebírá „*Neue Preussische Zeitung*". Dovolujeme si proto obrátit se na Vás a očekáváme Vaši loyálnost, že Vy, vážený pane, oficiální reprezentant našeho národa v této zemi, budete tak laskav a opatříte nám příslušná čísla „Neue Preussische Zeitung".

S úctou, sire, zůstáváme Vaši oddaní služebníci

Karel Marx
August Willich
Bedřich Engels

Jeho Excelenci
rytíři Bunsenovi,
pruskému velvyslanci v Londýně

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 39, Berlín 1968

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

PŘÍLOHY

Engels Natalii Liebknechtové

do Berlína[574]

[Londýn 1. července 1894]

Milá paní Liebknechtová,

jsme všichni v čís. 122, Regent's Park Road, pijeme německé pivo a očekáváme telegram o volbách.

F. Lessner *Ed. Bernstein* *F. Demuth*
W. Thorne *Vilém** *B. Engels*
Marie Mendelsonová *L. Freyberger*
Otto Wittelshöfer *Gina Bernsteinová*
Stanisław Mendelson *Julius*** *Louise Freybergerová*

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Wilhelm Liebknecht.
** Julius Motteler.

2

Věra Ivanovna Zasuličová Georgiji Valentinoviči Plechanovovi

do Curychu

(Výňatek)

[Londýn 1. ledna 1895]

...Přišla jsem pozdě a místa vedle Bedřicha Karloviče* byla obsazena, a tak jsem seděla daleko. S obvyklou přívětivostí si hned, jak skončila večeře, přinesl židli a sedl si ke mně. Rozhodla jsem se hovořit o Kocourovi** a úvodem jsem zavedla rozhovor na beznadějnost a neschopnost zdejšího socialismu. Začal toto téma ihned renchérir***: že tady nebude mít význam ani všeobecné volební právo, dělníci že je nevyužijí; na samostatnou účast ve volbách je třeba vynaložit peníze a námahu jako v Německu, ale anglický dělník nehne ani prstem a nedá ani halíř, nemůže-li počítat, že z toho bude mít přímou peněžní výhodu. Německo mělo štěstí, že se tam politická buržoazní revoluce tak opozdila, že se jí účastnila už probuzená dělnická třída. Tato okolnost zabraňuje německé dělnické třídě, aby se dala cestou pouze cechovního boje jako anglická dělnická třída, a posiluje její společensko-politické zájmy. Táž šťastná okolnost očekává i Rusko: podle toho, co říkáme, dělnická třída v Rusku čte, probouzí se, zúčastní se tudíž uvědoměle politického osvobození. A to mě právě přivedlo k tomu, co bych mu ráda vyložila. No, povídám, ale co bude bez nás s Německem? Nenaznačují jeho, Engelsovy, vlastní poznámky a dodatky,[491] že anarchie ve výrobě ubývá, krize od roku 1867 nebyly a takové jako

* Bedřicha Engelse.
** III. dílu „Kapitálu".
*** rozvádět.

dříve už nebudou? — Schwindel* byl důsledkem toho, že kapitalisté neznali světový trh, pro který vyráběli. Teď telegrafy, rychlost komunikací apod. vedly k tomu, že trh znají a už nefantazírují, že ať se vyrobí kolik chce, někde to někdo koupí. Marx říká, že výroba koncentrovaná v rukou velmi velkých kapitalistů musí einschlummern**, přestávat se honit za mimořádným ziskem a tedy přestat zvyšovat produktivitu práce, „rozšiřovat" výrobu atd. Právě to dělají (a dělají to vědomě) kartely. Když kartel zkoncentruje ve svých rukou celé výrobní odvětví, když si rozdělí trh, nemá žádný důvod sahat k Schwindel* a velmi málo důvodu zvyšovat produktivitu práce. Ovšem kartely jen usnadňují plánovitou organizaci výroby po dobytí moci proletariátem, avšak anglický proletariát nemá psychologické předpoklady k takovému dobytí a organizaci, a anglický život sám o sobě vůbec tyto psychologické předpoklady nerozvíjí. Ale já Vám to tu vykládám, zatímco u něho jsem se právě vzchopila, že mu to řeknu, když někdo řekl, že už zbývá jen 5 minut do Nového roku a že se musí naplnit skleničky. A tak jsem se nepřiznala, že čtu Kocoura...

Poprvé otištěno ve sborníku „Gruppa ‚Osvoboždenije Truda'", čís. 4, 1926

Podle textu knihy Přeloženo z ruštiny

* výrobní a obchodní ažiotáž, spekulace.
** začít usínat.

3

Laura Lafarguová Isaaku Adolfoviči Gurvičovi (Hourwichovi)

do Chicaga

(Koncept)

Eastbourne 2. července 1895

Pan I. A. Hourwich, Chicago

Vážený pane,

odpovídám na Váš dopis z 18. května, adresovaný panu Bedřichu Engelsovi;[575] dovoluji si Vám sdělit, že pan Engels je nemocen a dosud není schopen literární práce.

Pan Bedřich Engels mě pověřil, abych Vám sdělila, že se nepokládá za oprávněného postupovat třetím osobám k uveřejnění jakékoli rukopisy či části rukopisů zanechané mým otcem Karlem Marxem.

Poroučím se Vám, vážený pane,

s úctou

Laura Lafarguová

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

4

Samuel Moore
Eleanor Marxové-Avelingové
do Londýna

2, Stone Buildings Lincoln's Inn, W. C.
[Londýn] 21. července 1895*

Milá Tussy,

protože jsem měl velké obavy o Generálovo zdraví a chtěl jsem se dovědět, jak se mu vede, zašel jsem dnes večer na Victoria Station k vlaku, který přijíždí z Eastbourne v 7 hod. 15 a kterým se obvykle vrací dr. Freyberger.

Mluvil jsem s ním a musím bohužel říci, že jeho zpráva není nikterak povzbudivá; říká, že choroba dosáhla takového stupně, že — vzhledem ke Generálovu věku — je jeho stav povážlivý. Kromě choroby žláz na krku je tu nebezpečí, že se přidruží buď srdeční slabost, nebo zápal plic, a v kterémkoli z těchto případů nastane rychle konec. Může vydržet ještě několik týdnů, jestliže se nepřidruží zápal plic, ale jestliže se přidruží, nastane konec během několika hodin. Přes to všechno je však Generál pln naděje a je přesvědčen, že se uzdraví. Zamýšlí a dohodl se o tom s oběma lékaři, že se ve středu večer** vrátí do Londýna — takže chceš-li ho vidět, zajdi raději do čís. 41, R. P. R. ve čtvrtek.

Jsou to smutné zprávy a věřím, že se lékaři mohou mýlit. Je třeba vykonat tolik práce, kterou může vykonat jen Generál, takže jeho ztráta bude nenahraditelná z hlediska veřejnosti — pro jeho přátele to bude obrovské neštěstí.

Mám čas napsat jen toto

— ve spěchu — upřímně Tvůj

S. Moore

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 39, Moskva 1966

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* V rukopise: 1891.
** 24. července 1895.

Hermann Engels Ludwigu Sieboldovi

do Sale (Cheshire)[576]

(Podle Engelsova konceptu)

[Londýn 28. července 1895]

Panu L. Sieboldovi, Sale, Cheshire

Vážený pane,

z pověření pana B. Engelse, jemuž nemoc zatím zabraňuje, aby psal sám, Vám posílám zpět přiložený dopis[577].

Jako „Geschichte der Chemie“[244] tyto fragmenty ovšem neobstojí, soudí pan Engels. Jestliže však (...)* název „Magnetische Untersuchungen“** (nebo „Beiträge zur Geschichte der älteren Chemie, hinterlassene Fragmente von C. Schorlemmer“*** nebo podobně), nebudete potřebovat ani redaktora, ani někoho, kdo by to doplnil. V nejhorším případě se budete muset obrátit na nějaký časopis, který se zajímá o dějiny chemie.

Sděluji Vám tento názor pana Engelse na jeho přání atd. atd.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* nečitelné.

** „Výzkumy magnetismu“.

*** „Příspěvky k dějinám starší chemie, fragmenty z pozůstalosti C. Schorlemmera“.

POZNÁMKY

[1] Filippo Turati psal Engelsovi 4. ledna 1893, že v příloze časopisu „Lotta di classe" vyšel italský překlad „Manifestu Komunistické strany", pořízený Pompeem Bettinim podle třetího německého vydání z roku 1883, a že má v úmyslu jej vydat také jako brožuru. Toto vydání bylo už — až na předmluvu — připraveno. Turati se ptal, zda by Engels mohl napsat k tomuto vydání krátkou předmluvu pro italského čtenáře. Brožura vyšla v roce 1893 v Miláně v nakladatelství časopisu „Critica Sociale"; za podklad jí však sloužilo páté autorizované německé vydání „Manifestu", Berlín 1891. Engelsovu francouzsky napsanou předmluvu „Italskému čtenáři" (viz Spisy, sv. 22, str. 415—416) přeložil Turati do italštiny. Do tohoto vydání byly zařazeny rovněž předmluvy k německým vydáním z let 1872, 1883 a 1890.

„Manifest Komunistické strany" přeložený do italštiny Antoniem Labriolou tehdy vytištěn nebyl. Jeho práce „In memoria del manifesto dei communisti" [„Památce Komunistického manifestu"] vyšla v roce 1895 v Římě. — *15, 100.*

[2] August Bebel byl na návštěvě u Engelse v Londýně zhruba od 3. do 10. ledna 1893. — *15.*

[3] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: Mrs. Mendelson 27, Stonor Road, West Kensington, W. — *16.*

[4] Polská socialistka Maria Mendelsonová informovala Engelse o tom, že 7. ledna 1893 byli ve Francii zatčeni polští emigranti, obvinění z přípravy atentátu na Alexandra III. Engels ihned vystoupil na obranu polských revolucionářů a napsal článek „K nedávnému kousku pařížské policie" (viz Spisy, sv. 22, str. 405—406), ve kterém odhalil spolupráci francouzské a carské policie. Jeho článek byl uveřejněn bez podpisu ve „Vorwärts" z 13. ledna 1893 v rubrice „Politický přehled". — *16, 19.*

[5] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v knize G. Mayer, „Friedrich Engels. Eine Biographie", sv. II, Haag 1934. — *17, 93, 422.*

[6] Po smrti Carla Schorlemmera založili jeho přátelé a žáci na manchesterské Viktoriině universitě „*Schorlemmerovu laboratoř*". — *17.*

[7] *Panamský skandál* — korupční aféra, do níž byli zapleteni vysocí francouzští státníci, úředníci a tisk. Inženýr a obchodník Ferdinand Lesseps založil v roce 1879 ve Francii akciovou společnost, která měla financovat prokopání průplavu v Panamské šíji. V roce 1888 tato společnost zkrachovala, čímž byli masově zruinováni drobní akcionáři a bylo ohlášeno mnoho konkursů. Později v roce 1892 vyšlo najevo, že společnost, aby zatajila svou skutečnou finanční situaci, zneužila prostředků vložených akcionáři a vyplatila vysoké úplatky, mimo jiné též bývalým francouzským ministerským předsedům Charlesi Louis de Freycinetovi, Pierru Mauriceovi Rouvierovi, Charlesi Thomasovi Floquetovi a jiným vysoce postaveným osobnostem. Buržoazní justice panamský skandál ututlala. Omezila se pouze na to, že odsoudila několik nevýznamných osob, mezi nimi i hlavního představitele společnosti Lessepse. Slovem „panama" se od té doby označují velké podvody. — *17, 27, 28, 43, 55, 64, 109, 124, 202, 236, 297, 420.*

[8] „Vorwärts" z 12. ledna 1893 uveřejnil v rubrice „Politický přehled" delší poznámku svého pařížského dopisovatele „Russische Polizei-Allmacht in Frankreich" [„Všemohoucnost ruské policie ve Francii"], v níž bylo omylem uvedeno, že zatčení Poláci „jsou příslušníky ... ruské sociálně demokratické strany, k jejímž hlavním představitelům patří soudruh Plechanov". — *19.*

[9] Dopis vyšel poprvé zkráceně v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906. — *20, 61, 69, 91, 150, 186, 192, 195, 207, 233, 245, 265, 333, 360, 413.*

[10] V příloze listu „Berliner Volks-Tribüne" vycházela od 6. srpna do 24. prosince 1892 řada článků „Die Juraföderation und Michael Bakunin". Jméno autora — švýcarského socialisty Louis Héritiera — bylo uvedeno až na závěr. Autor se opíral takřka výhradně o materiály bakuninovců, nepravdivě líčil historii organizací Mezinárodního dělnického sdružení ve Švýcarsku a pokoušel se ospravedlnit rozkladnou činnost bakuninovců, hlavně bakuninovské Jurské federace, která se na sjezdu v La Chaux-de-Fonds ve dnech 4.—6. dubna 1870 odtrhla od sekcí I. internacionály v románském Švýcarsku. Kromě toho obsahovaly články plno pomluv generální rady, Marxe a jeho spolupracovníků, zejména Johanna Philippa Beckera. Zvlášť mnoho překroucených historických fakt obsahovalo desáté pokračování, které vyšlo 12. listopadu 1892.

Engels nečekal, až budou uveřejněny všechny články, rozhodl se napsat odpověď a poslal své prohlášení 15. listopadu 1892 Augustu Bebelovi (viz

Spisy, sv. 38, str. 570), aby je předal redakci „Berliner Volks-Tribüne". Ta je otiskla 19. listopadu 1892 (viz Spisy, sv. 22, str. 397—399).

24. prosince 1892 vyšla na závěr třináctého článku Héritierova odpověď. Pokoušel se zde — stejně jako v dopise Engelsovi z 25. prosince 1892 — vyvrátit obvinění, že překrucuje dějiny I. internacionály. Engelsovu odpověď na Héritierova tvrzení viz tento svazek, str. 24—25. — *20*, *24*, *39*, *479*.

[11] *Nezávislá dělnická strana* (The Independent Labour Party) byla založena na konferenci v Bradfordu v lednu 1893, kdy v Anglii oživl stávkový boj a zesílilo hnutí za samostatnou politiku dělnické třídy, nezávislou na buržoazních stranách. Do Nezávislé dělnické strany vstoupili členové nových i starých tradeunionů, Fabiánské společnosti, Sociálně demokratické federace a jiných socialistických sdružení. V čele strany byl Keir Hardie. Strana zahrnula do svého programu boj za kolektivní vlastnictví všech výrobních prostředků, prostředků rozdělování a směny, uzákonění osmihodinového pracovního dne, zákaz práce dětí, zavedení sociálního pojištění a podpor v nezaměstnanosti a jiné požadavky. Engels založení Nezávislé dělnické strany uvítal, neboť doufal, že se jí podaří uvarovat se sektářských chyb Sociálně demokratické federace a stát se opravdovou masovou dělnickou stranou, ale vůči jejím vůdcům projevoval určitou skepsi. Engelsovo mínění se potvrdilo hned v prvních týdnech a měsících; strana zaujala hned od počátku buržoazně reformistické stanovisko vinou nejasných představ a osobní slabosti vůdců. Hlavní pozornost věnovala parlamentním formám boje a uzavřela dohodu s Liberální stranou. — *20*, *26*, *43*, *55*, *70*, *73*, *91*, *234*, *254*, *309*, *315*, *318*, *334*, *360*, *387*, *411*, *481*, *534*.

[12] *Sociálně demokratická federace* byla založena v srpnu 1884; vzešla z Demokratické federace a sdružovala různorodé socialistické stoupence převážně z intelektuálních kruhů. Vedení Federace měl z větší části v rukou Henry Mayers Hyndman, který ji řídil v duchu silně dogmatické a sektářské politiky. Revolučně smýšlející členové (Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, William Morris aj.) potírali škodlivou Hyndmanovu linii a usilovali, aby Sociálně demokratická federace navázala těsný kontakt s anglickými odbory. Diktátorské a oportunistické Hyndmanovo počínání však znemožnilo, aby Federace změnila své politické zaměření, a proto došlo v prosinci 1884 k rozkolu; skupina stojící v opozici vůči Hyndmanovi založila samostatnou organizaci, Socialistickou ligu. Pod vlivem revolučních nálad mas ve Federaci však pokračoval proces formování revolučních živlů, nespokojených s oportunistickým vedením. Hnutí „New Unionism" (viz pozn. 345), koncem 80. let, dostalo sice Federaci do těsnějšího kontaktu s dělnickými masami a počet jejích členů vzrostl, avšak vedení Federace setrvávalo v podstatě dále na sektářských pozicích. — *20*, *70*, *73*, *91*, *239*, *254*, *259*, *267*, *302*, *309*, *311*, *315*, *318*, *334*, *360*, *387*, *481*, *499*, *534*.

[18] *Fabiánskou společnost* (Fabian Society) založila 4. ledna 1884 skupina buržoazních intelektuálů, kteří se zasazovali o řešení sociálních zlořádů v buržoazní společnosti a hledali cestu k překonání kapitalismu, nepřekročili však rámec reforem. Fabiáni vystupovali proti Marxovu učení o třídním boji proletariátu a o socialistické revoluci. K nejvlivnějším osobnostem Fabiánské společnosti patřili Sidney a Beatrice Webbovi a George Bernard Shaw. Fabiánské ideje byly jedním ze zdrojů reformismu v anglickém dělnickém hnutí. — *20, 70, 73, 91, 184, 239, 254, 309, 482.*

[14] Engels má na mysli haagský kongres Mezinárodního dělnického sdružení, který se konal od 2. do 7. září 1872. Kongres přijal usnesení londýnské konference (viz poznámku 16) „O politické činnosti dělnické třídy" a o rozšíření plných mocí generální rady zakotvených ve stanovách. Na kongresu se uzavřel dlouholetý boj Marxe, Engelse a jejich stoupenců proti všem odrůdám maloburžoazního sektářství v dělnickém hnutí, které pronikly do Internacionály. Rozkladná činnost anarchistů byla odsouzena a jejich vůdcové vyloučeni. Usnesení haagského kongresu se stala základem pro vývoj samostatných národních politických stran dělnické třídy. — *22, 340.*

[15] V červenci 1891 kotvila v Kronštadtu eskadra francouzského loďstva, jejíž slavnostní přijetí se stalo otevřenou manifestací sblížení carského Ruska s Francií. Současně se vedlo diplomatické jednání, které bylo zakončeno v srpnu 1892 podepsáním francouzsko-ruské dohody. Francie a Rusko se zavázaly, že se budou vzájemně radit o otázkách mezinárodní politiky a podniknou společné vojenské akce, bude-li jedna ze smluvních stran napadena. Tato dohoda byla důležitou etapou v přípravě francouzsko-ruského spojenectví z roku 1893, které bylo zaměřeno proti Trojspolku (viz poznámku 27).

Pro případ války proti Rusku potřebovala německá vláda, aby ji Poláci podporovali. Počátkem devadesátých let učinila řadu opatření, aby zmírnila německou politiku v západních polských územích; mj. byl uvolněn policejní dozor nad polskými národními sdruženími a udělány určité ústupky při vyučování polskému jazyku ve školách. — *23.*

[16] Jde o londýnskou konferenci Mezinárodního dělnického sdružení, jež se konala ve dnech 17.—23. září 1871. Znamenala počátek významné etapy Marxova a Engelsova boje za proletářskou stranu. Konference přijala usnesení „O politické činnosti dělnické třídy", v němž byla nutnost vytvářet samostatné strany formulována jako základní princip mezinárodního dělnického hnutí. Jádro tohoto usnesení převzal v roce 1872 kongres v Haagu (viz poznámku 14) do Všeobecných stanov Internacionály. Londýnská konference se konala ve znamení Marxova a Engelsova nesmiřitelného boje proti bakuninovcům, kteří pak zahájili pomlouvačnou kampaň proti jejím

usnesením a jejich pravoplatnosti. Přispěla podstatně k vítězství marxistických principů nad bakuninismem. — *24.*

[17] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v knize F. Engels, „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen" [„Politická závěť. Z neuveřejněných dopisů"], Berlín 1920. — *26.*

[18] Vydavatelům není známo, zda se dopis, na který Engels navazuje, zachoval. — *26.*

[19] V červnu 1885 vystoupili v britské Dolní sněmovně irští poslanci vedení Charlesem Stewartem Parnellem spolu s konzervativci proti Gladstonově politice vůči Irsku. Gladstonův kabinet byl svržen. Při volbách, jež se konaly koncem roku 1885, dostali konzervativci většinu; liberálové byli nyní do značné míry závislí na hlasech irských poslanců. Když se Gladstone v roce 1886 dostal znovu do čela kabinetu, předložil návrhy dvou zákonů ve prospěch Irska: o irské samosprávě, Home Rule Bill, a o agrárním zákonodárství v Irsku. 1893 podal Gladstone nový návrh o Home Rule; ani jeden z těchto návrhů však nebyl přijat. — *26.*

[20] *Centrum* (střed) — politická strana, která vznikla v roce 1870. Opírala se o katolickou maloburžoazii a o většinu katolických rolníků a dělníků v jižním a západním Německu, jakož i v Horním Slezsku. Zpočátku zastupovala partikularistické, protipruské tendence a probojovávala v prvé řadě zájmy katolických velkostatkářů a průmyslníků. Později se sbližovala stále více s Bismarkovou politikou. V devadesátých letech bylo centrum nejsilnější stranou v říšském sněmu. Mělo rozhodující podíl na prosazení protinárodní politiky německého imperialismu, jehož vedoucí stranou se postupně stalo. — *27, 42, 71, 88, 90, 95, 105, 417, 473, 483.*

[21] Tento návrh podal poslanec centra Viktor Rintelen 15. prosince 1892 v říšském sněmu za rozpravy o změnách v trestním zákoníku. — *27.*

[22] V září 1891 uzavřelo Rusko ve Francii tříprocentní půjčku ve výši 125 miliónů zlatých rublů (500 miliónů franků). Zpočátku měla půjčka velký úspěch, částka 125 miliónů byla $7\frac{1}{2}$krát překročena. Avšak v důsledku prudkého poklesu kursu ruských cenných papírů na evropských burzách, který byl vyvolán svízelnou hospodářskou situací Ruska za hladomoru v roce 1891, zdráhali se upisovatelé obligace půjčky přijímat. Ruská vláda, aby odvrátila úplný neúspěch půjčky, musela skoupit část obligací sama. Půjčka se nakonec realizovala jen ve výši asi 96 miliónů rublů. — *28, 339.*

[23] *Oportunisty* byli ve Francii počátkem osmdesátých let nazýváni stoupenci

strany umírněných republikánů, která zastupovala zájmy velké francouzské buržoazie. — *28*, *138*, *207*, *419*, *482*.

[24] *Radikálové* — v osmdesátých a devadesátých letech parlamentní skupina ve Francii, která se odštěpila od oportunistů (viz předchozí poznámku), strany umírněných republikánů. Jejich vůdcem byl Georges Benjamin Clemenceau. Tato skupina trvala pevně na buržoazně demokratických požadavcích, od kterých umírnění republikáni ustoupili: zrušení senátu, odluka církve od státu atd. Aby získali masu voličů, požadovali radikálové zavedení progresivní daně z příjmu a také některá sociálně ekonomická opatření. Roku 1901 se radikálové zorganizovali ve stranu, která zastávala především zájmy střední a drobné buržoazie. — *28*, *55*, *237*, *306*, *411*.

[25] Tuto myšlenku rozvíjel Engels v práci „Zahraniční politika ruského carismu" (viz Spisy, sv. 22, str. 78—79). — *28*.

[26] Po smrti egyptského chedíva Taufika paši se pokoušel jeho nástupce chedív Abbás II. Hilmí prosadit samostatnou, na Anglii nezávislou politiku. Když chtěl v lednu 1893 jmenovat nového ministerského předsedu, zasáhl anglický generální konzul v Egyptě a prosadil — přes požadavek francouzské vlády, aby byla respektována chedívova nezávislost — to, že kandidatura byla zrušena a premiérem byla jmenována osoba nakloněná Anglii. Tím byla nadvláda Anglie v Egyptě upevněna. — *28*.

[27] *Trojspolek* — agresivní vojenskopolitický blok Německa, Rakouska-Uherska a Itálie, namířený proti Francii a Rusku. Vznikl v konečné podobě roku 1882, kdy se Itálie připojila k rakousko-německému vojenskému spolku uzavřenému roku 1879. Vytvoření Trojspolku bylo výrazem rozdělení Evropy na dva velké nepřátelské tábory; zostřování rozporů mezi těmito dvěma bloky pak nakonec vedlo k první světové imperialistické válce z let 1914—1918. — *28*, *420*.

[28] Sociálně demokratický poslanec Franz Tutzauer promluvil v říšském sněmu 21. ledna 1893 při prvním čtení návrhu zákona o splátkovém obchodě. Řečník, majitel obchodu s nábytkem, hájil zájmy obchodníků, obzvláště jejich právo vymáhat splátky u dlužníků, tj. zpravidla pracujících. — *28*.

[29] Předáci „*mladých*" využili oportunistického postoje několika sociálně demokratických poslanců říšského sněmu k boji proti vedení strany a proti marxistické strategii a taktice sociální demokracie. „Mladí" byla napůl anarchistická, levicově sektářská skupina v německé sociální demokracii, jež vznikla v roce 1890. Její jádro se skládalo z mladých akademiků, spisovatelů a redaktorů několika místních stranických novin, kteří chtěli straně vnutit

sektářskou spikleneckou politiku. V říjnu 1891 byli mluvčí „mladých" na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa ze strany vyloučeni. — *28.*

[30] Jde o Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně. Založili jej 7. února 1840 Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer a další členové Svazu spravedlivých. Po založení Svazu komunistů připadla vedoucí úloha ve spolku místním obcím Svazu komunistů. V letech 1847 a 1849—1850 pracovali ve spolku aktivně i Marx a Engels. 17. září 1850 však spolu s řadou svých spolupracovníků ze spolku vystoupili, protože se v boji mezi většinou ústředního výboru Svazu komunistů, vedenou Marxem a Engelsem, a sektářskou a dobrodružnou menšinou (Willichovou a Schapperovou frakcí) přiklonil k této menšině. Koncem padesátých let se Marx a Engels znovu aktivně účastnili práce spolku.

Tento komunistický vzdělávací spolek vstoupil v lednu 1865 jako jedna z prvních organizací do Mezinárodního dělnického sdružení. Několik jeho příslušníků, mezi nimi Friedrich Lessner, Johann Georg Eccarius, Georg Lochner a Carl Pfänder, byli členy generální rady a podporovali tam Marxovu linii. Roku 1918 anglická vláda spolek zakázala. — *28, 42, 63, 254, 300, 440, 448.*

[31] V dopise z 5. ledna 1893 sděloval Karl Kautsky Engelsovi, že má v úmyslu vydat k 10. výročí Marxova úmrtí jeho životopis, resp. nějakou jeho nepublikovanou či málo známou práci. Psal: „Rád bych k tomuto datu otiskl podrobnější Marxův životopis, jaký zatím nemáme. Kromě Tvého článku v Brackově kalendáři a Liebknechtova článku z roku 1883 máme jenom tu Grossovu práci. Myslíš-li si, že se k těm publikacím nedá v rámci článku přidat nic nového, chtěl bych při této příležitosti uveřejnit alespoň nějakou ještě nevydanou či málo známou Marxovu práci." Kautskému se však nepodařilo tento záměr uskutečnit. — *30.*

[32] Od konce roku 1892 existovaly různé plány, aby „Neue Zeit" měla působivější obsah a aby se jí zajistil širší okruh odběratelů. Engels psal k tomu podrobně již 3. prosince 1892 Augustu Bebelovi a 4. prosince 1892 Karlu Kautskému (viz Spisy, sv. 38, str. 590 a 595). — *30, 73, 183, 199.*

[33] Karl Kautsky se v dopise z 5. ledna 1893 obrátil Engelsovým prostřednictvím na Eleanor Marxovou-Avelingovou s prosbou, aby napsala pro „Neue Zeit" vzpomínky na Karla Marxe. — *30.*

[34] Ke svému dopisu Engelsovi z 5. ledna 1893 přiložil Karl Kautsky jedno číslo novin vycházejících v Rio de Janeiru, jež obsahovalo článek o brazilské Dělnické straně a jejím programu. Název novin se nepodařilo zjistit. — *30.*

[35] Není nám známo, zda se tento telegram dochoval. — *32.*

[36] Charakteristika, o níž se Engels zmiňuje, se vyskytla ve „Vorwärts" 25. ledna 1893 v noticce „Italská panama". — *33.*

[37] Tyto řádky napsal Engels na zálepku, kterou adresoval: Sig. Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, *Milano*, Italy. — *35.*

[38] Filippo Turati navrhl Engelsovi v dopise z 23. ledna 1893, aby program přijatý při založení Socialistické ligy („The Manifesto of the Socialist League") byl zařazen jako příloha k italskému vydání „Manifestu Komunistické strany".

Socialistická liga (Socialist League) byla založena 30. prosince 1884. K zakladatelům a vedoucím členům této organizace patřili mj. William Morris, Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling a Ernest Belfort Bax. Přestože činnost Ligy vykazovala mnoho kladů, nabyly v ní časem vrchu ultralevičácké tendence, které se projevovaly u některých jejích členů od začátku. V letech 1887—1888 se Socialistické ligy zmocnili anarchisté a v letech 1889—1890, když z ní vystoupili Avelingovi, Bax a další, se stala bezvýznamnou organizací. — *35.*

[39] Od prosince 1892 do ledna 1893 probíhaly v italském parlamentě debaty o zpronevěrách v Římské bance. Dal k nim podnět projev poslance Napoleona Colajanniho. Skandální aféry, které vyšly během rozprav najevo a do nichž byli zapleteni někteří státníci, mnoho poslanců, advokáti, novináři i soukromníci, byly na rozdíl od francouzského panamského skandálu (*panamone* — velká panama — viz poznámku 7) nazvány *panamino* — malá panama (viz Spisy, sv. 22, str. 407—414). — *36, 47.*

[40] V čísle listu „Gazeta Robotnicza", jež Maria Mendelsonová poslala Engelsovi, byla uveřejněna výstraha, kterou polští demokraté varovali před Marcinem Kasprzakem. Uvádělo se v ní, že Kasprzak byl vyloučen ze strany pro zpronevěru stranických peněz, zneužití důvěry a pro styky s policií. Kromě toho zde bylo otištěno také prohlášení berlínských socialistů, že je nutno přerušit s Kasprzakem styky. Později se však ukázalo, že tato obvinění se nezakládají na pravdě. Kasprzak se aktivně účastnil revolučního hnutí a byl ústředním výborem Polské socialistické strany v roce 1905 rehabilitován. — *37.*

[41] Marie Mendelsonová v dopise z 5. února 1893 informovala Engelse o nacionalistickém a antisemitském vystupování ruských studentů a důstojníků v Moskvě a Petrohradě vůči polským a židovským studentům a důstojníkům. — *37.*

[42] V. J. Šmuilov sdělil 4. února 1893 Engelsovi, že ho Pavlenkov, petrohradský nakladatel „Životopisů slavných mužů", požádal, aby napsal podrobný Marxův životopis v rozsahu 6—8 tiskových archů. V této souvislosti žádal Engelse o udání pramenů, z nichž by mohl čerpat životopisné údaje, a o materiál k Marxově praktické činnosti — zvláště v letech 1847—1849 a v období Mezinárodního dělnického sdružení — jakož i o materiál ke genezi marxismu. Jelikož neměl k dispozici žádný výtisk „Svaté rodiny", žádal zároveň Engelse o reprodukování „hlavních myšlenek a charakteristických míst" tohoto díla. Měl v úmyslu dát vytisknout svou práci v zahraničí, pokud by ji ruská cenzura zakázala. — *38.*

[43] Marx a Engels, kteří od počátku roku 1845 byli v Bruselu, založili na jaře 1846 Komunistický korespondenční výbor, z něhož se stalo ideologické a organizační centrum socialistického hnutí.

Svaz komunistů byl první revoluční stranou dělnické třídy. Vznikl v roce 1847 a existoval do roku 1852. Programem i složením byl mezinárodní organizací dělnické třídy a tím předchůdcem Mezinárodního dělnického sdružení. Zároveň byl první německou dělnickou stranou. Většinu jeho členů tvořili němečtí dělníci (takřka všichni řemeslničtí tovaryši).

Německý dělnický spolek v Bruselu byl založen koncem srpna 1847 bruselskou obcí Svazu komunistů pod vedením Marxe a Engelse. Ve druhé polovině prosince 1847 přednášel Marx v tomto spolku o námezdní práci a kapitálu. — *38.*

[44] Koncem ledna 1893 za rozpravy o státním rozpočtu na období 1893—1894 obvinili buržoazní poslanci říšského sněmu sociální demokracii, že jenom rozsévá nespokojenost v lidových masách a není s to vysvětlit, co je to vlastně socialistický stát budoucnosti. August Bebel vyložil nato 3. února 1893 v delším projevu, jak si sociální demokracie tento socialistický stát budoucnosti představuje. Podruhé promluvil k této otázce 6. února 1893. O tomto tématu se diskutovalo několik dní a sociálně demokratičtí poslanci toho využili k propagování svých cílů. 7. února 1893 prohlásil Adolf Stoecker, představitel krajní pravice (viz poznámku 132), že už nehodlá po projevu Wilhelma Liebknechta vystoupit; navrhl, aby rozprava byla ukončena.

Celá rozprava byla vydána pod názvem: „Der sozialdemokratische ‚Zukunftsstaat'. Verhandlungen des Deutschen Reichstags am 31. Januar, 3., 4., 6. und 7. Februar 1893" [„Sociálně demokratický ‚stát budoucnosti'. Jednání Německého říšského sněmu z 31. ledna, 3., 4., 6. a 7. února 1893"], Berlín 1893. Bebelova první řeč vyšla jako brožura pod názvem „Zukunftsstaat und Sozialdemokratie. Eine Rede des Reichstagsabgeordneten August Bebel in der Sitzung des deutschen Reichstags vom 3. Februar 1893". — *40, 48, 55, 71.*

[45] V projevu v říšském sněmu ze 4. února 1893 pranýřoval sociálně demokratický poslanec Karl Frohme politiku centra (viz poznámku 20). Aby dokázal, že církev vždy schvalovala zotročování lidu, citoval několik slov Tomáše Akvinského. Poslanec centra Franz Hitze s tím polemizoval a tvrdil, že slova citovaná Frohmem nejsou z Tomáše Akvinského, nýbrž z Aristotela. — *41.*

[46] *Spar-Agnes* a *Strampel-Anni* — dvě postavy ze „Sozialdemokratische Zukunftsbildern. Frei nach Bebel" [„Sociálně demokratické obrazy budoucnosti. Volně podle Bebela"], Berlín 1891 — nenávistného pamfletu proti sociální demokracii od Eugena Richtera. — *41.*

[47] 31. ledna 1893 vyjádřil August Bebel v dopise Engelsovi myšlenku, že Rusko by mohlo ve spolku s Francií zahájit válku proti Německu, aniž by do ní strhlo Anglii, Itálii, Turecko a balkánské státy. Kdyby bylo Německo poraženo — uváděl — mohla by se Francie zmocnit levého břehu Rýna a Rusko baltských provincií a Balkánu s Cařihradem. — *41.*

[48] V bitvě u Spichern (Lotrinsko) z 6. srpna 1870 porazili Prusové II. sbor francouzské armády. — *42.*

[49] „Der deutsch-französische Krieg 1870—1871. Redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des Grossen Generalstabes" [„Německo-francouzská válka 1870—1871. Redigováno vojenskohistorickým oddělením hlavního generálního štábu"], první část, první díl, Berlín 1874, str. 341. — *42.*

[50] *Německá svobodomyslná strana* vznikla v roce 1884 sloučením pokrokové strany s levým křídlem národních liberálů (viz poznámku 118). Tato strana zastupovala zájmy střední buržoazie a maloburžoazie a byla v opozici k Bismarckově vládě, ale zároveň byla také proti sociální demokracii. — *42, 71, 88, 90, 95.*

[51] V listopadu 1892 předložila vláda říšskému sněmu dlouho očekávaný návrh vojenského zákona, jenž stanovil neobyčejné zvýšení stavu vojska, hlavně rozšíření důstojnického a poddůstojnického sboru, a spolu s tím i zvýšení výdajů na vojenské účely. Požadované zesílení armády bylo větší než všechny přírůstky z let 1874—1890 dohromady. Pod tlakem protimilitaristických akcí mas a v důsledku protikladů uvnitř vládnoucí třídy říšský sněm v květnu 1893 tuto předlohu odmítl; bezprostředně nato byl rozpuštěn. Nově zvolený říšský sněm nakonec v červenci 1893 jen nepatrně pozměněnou předlohu vojenského zákona těsnou většinou přijal. — *42, 56, 71, 77, 88, 90, 95.*

[52] *Liberální radikálové* — proud uvnitř liberální strany; zastupovali především

průmyslovou buržoazii. Ačkoli nikdy nevytvořili organizovanou skupinu, získala jejich pomocí liberální strana vliv na odbory. — *43.*

[53] Bylinné léky, používané rovněž proti hlístnatosti, z kapradě samce nebo z etiopské růžovité rostliny Brayera anthelmintica. — *46.*

[54] Engels naráží na to, že socialističtí poslanci se od počátku rozpravy o panamském skandálu (viz poznámku 7) debaty ve sněmovně takřka nezúčastnili. — *47, 55.*

[55] Při volbách do francouzské poslanecké sněmovny 20. srpna a 3. září 1893 dostali socialisté všech směrů 700 000 hlasů a 30 mandátů; s nimi se spojilo asi 20 poslanců z levicových buržoazních skupin, hlavně radikálů, kteří si říkali „nezávislí socialisté". Celkem tak patřilo k socialistické frakci ve sněmovně na 50 poslanců (viz také tento svazek, str. 207—208). —*47, 91, 107, 125, 133, 137, 140, 207, 296.*

[56] *Broussovci (posibilisté)* — oportunistický proud ve francouzském dělnickém hnutí, vedený Paulem Broussem, Benoîtem Malonem aj., který se oddělil v roce 1882 od Francouzské dělnické strany (viz poznámku 71) a nazval se Federací socialistických pracujících (Fédération des Travailleurs socialistes). Předáci tohoto proudu vyhlásili reformistický princip: usilovat o „možné" (possible). V devadesátých letech vliv posibilistů podstatně klesl. Na sjezdu v Châtelleraultu (říjen 1890) se od posibilistů odtrhlo pravé křídlo a vytvořilo skupinu allemanovců (viz poznámku 74). O vývoji posibilistů viz Spisy, sv. 21, str. 534—536, 542—544 a 553—556. — *47, 55, 137, 151.*

[57] „Daily News" uveřejnil 11. února 1893 článek své pařížské dopisovatelky Emily Crawfordové „The sentence on the Panama Directors. Sympathy for Mr. de Lesseps" [„Rozsudek nad řediteli Panamské společnosti. Projev sympatie panu de Lessepsovi"].

9. února 1893 bylo několik osob, zapletených do panamského skandálu (viz poznámku 7) odsouzeno k peněžitým pokutám a trestům vězení. Ferdinand Marie Lesseps a jeho syn Charles byli odsouzeni na 5 let do vězení, spoluobžalovaní Fontane, Cottu a Eiffel na 2 roky. Lesseps, Fontane a Cottu byli kromě toho odsouzeni ke 3000 a Eiffel ke 20 000 frankům pokuty. V červnu 1893 kasační soud tyto rozsudky zrušil. — *47.*

[58] „Le Socialiste" přinesl 19. února 1893 zkrácený projev, který měl 3. února 1893 August Bebel v říšském sněmu, jakož i výňatky z projevu Wilhelma Liebknechta ze 7. února 1893 (viz poznámku 44). — *47.*

[59] V polovině ledna probíhala v říšském sněmu rozprava o nouzi (Notstand-

debatte), k níž dala podnět interpelace sociálně demokratické frakce z 31. prosince 1892. Zhoršení sociálního postavení dělnické třídy — důsledek hospodářské krize a hospodářské politiky vládnoucích tříd — vedlo k vzestupu stávkového hnutí. V této interpelaci byla vznesena otázka, jaká opatření hodlá vláda učinit, aby čelila trvalé bídě, vyvolané nezaměstnaností a poklesem mezd. — *47.*

[60] V dopise z 11. února 1893 požádal August Bebel Engelse, aby napsal „malou lekci“ o postoji, jaký by měla sociálně demokratická frakce v říšském sněmu zaujmout v rozpravě k vládnímu návrhu vojenského zákona (viz poznámku 51). Pro Engelse to byl bezprostřední podnět k sepsání práce „Může Evropa odzbrojit?“ (viz Spisy, sv. 22, str. 419—449). Byla uveřejněna — tak jak to Engels navrhl — ve „Vorwärts“ z 1.—5., 7., 9. a 10. března 1893. — *49.*

[61] List „Workman's Times“ uveřejnil 18. února 1893 v rubrice „Mezinárodní dělnické hnutí“ přehled rozprav o socialistickém státu budoucnosti, jež proběhly v říšském sněmu (viz také poznámku 44). — *49.*

[62] Anglické parlamentní volby, jež se konaly v létě 1892, skončily úspěchem dělnictva. Socialistické organizace postavily značný počet nezávislých kandidátů a vedly úspěšnou předvolební kampaň. Tři z těchto kandidátů — Keir Hardie, John Burns a John Havelock Wilson — byli zvoleni do parlamentu.

20. února 1893 se konalo v Dolní sněmovně první čtení návrhů zákonů o voličských seznamech a poslaneckých dietách; tyto návrhy předložil liberální Gladstonův kabinet pod tlakem lidových mas. Horní sněmovna je však zamítla. — *49, 56.*

[63] *Zákon o obecní samosprávě* (Parish Councils Bill) byl předložen v roce 1893 Gladstonovou vládou parlamentu a 1. března 1894 byl přijat. Podle tohoto zákona byl změněn systém místní samosprávy. Farnosti spravovala do té doby výhradně církev; nyní jí byl výkon veřejné správy odňat a předán obecním zastupitelstvům, voleným daňovými poplatníky v místě. Ve větších vesnicích volila obecní zastupitelstva ze svého středu obecní radu. — *50, 242.*

[64] Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou psanou Engelsovým rukopisem: Н. Даніэльсонъ, Б. Конюшенная 8 Кв 7, Monsieur N. F. Danielson, 8 grande rue des Ecuries, logis No. 7, *Saint-Pétersbourg*, Russia. — *51.*

[65] Viz Engelsovy dopisy N. F. Danielsonovi z 29.—31. října 1891, 15. března, 18. června a 22. září 1892 (Spisy, sv. 38, str. 228—231, 342—345, 408 až 413, 517—520). — *51.*

[66] Aby urychlil vydání druhého dílu „Kapitálu" v ruštině, posílal Engels v roce 1885 N. F. Danielsonovi korekturní archy německého vydání. Ruské vydání vyšlo ještě v témže roce. — *51.*

[67] Engels poukazuje na Marxův výklad obsažený v dopise redakci časopisu „Otěčestvennyje zapiski" (viz Spisy, sv. 19, str. 140—145). V rukopise napsal Engels jméno Žukovského azbukou. — *52.*

[68] Jde o Marxovu a Engelsovu předmluvu ke druhému ruskému vydání „Manifestu Komunistické strany" (viz Spisy, sv. 19, str. 324—325; toto vydání vyšlo v překladu G. V. Plechanova roku 1882 v Ženevě. Ruský text, který Engels dále cituje, se nepatrně odchyluje od příslušného textu německého originálu). — *52.*

[69] Ve svých dopisech N. F. Danielsonovi používal Engels z konspiračních důvodů mj. jména Percy White Rosher. — *53.*

[70] 23. února 1893 psal Paul Lafargue Engelsovi, že 16. února ve sněmovní rozpravě mluvil o panamském skandálu. Jeho řeč uveřejnil 19. února 1893 „Le Socialiste". Lafargue sděloval, že jeho zásah do debaty hodnotily sněmovna i tisk jako časově nevhodný a že všechny buržoazní noviny jeho řeč ignorovaly. — *54.*

[71] Francouzská dělnická strana (Parti ouvrier français) byla založena v roce 1879 na marseillském dělnickém sjezdu stoupenci marxistického (kolektivistického) směru. Program vypracovali v květnu 1880 za Marxovy účasti Jules Guesde a Paul Lafargue; teoretickou část, úvod k programu (viz Spisy, sv. 19, str. 265) formuloval Marx. V roce 1880 na sjezdu v Le Havru byl tento program přijat a Francouzská dělnická strana se řádně ustavila. Od samého založení docházelo v jejích řadách k ostrým střetnutím, jež v roce 1882 vedly k rozdělení na marxisty (guesdovce) a posibilisty (viz poznámku 56). Guesdovci měli velký vliv hlavně mezi proletariátem francouzských průmyslových center; v Paříži však naproti tomu byl jejich vliv poměrně malý. Strana zaznamenala v osmdesátých a devadesátých letech významné úspěchy při šíření marxismu ve Francii. Velkou úlohu při tom hrál její orgán „Le Socialiste". Guesdovci měli rozhodující vliv v odborovém hnutí a stáli v čele mnoha stávkových bojů proletariátu. Strana se také aktivně zúčastňovala volebních kampaní a v roce 1891 zaznamenala velký úspěch, když byl do poslanecké sněmovny zvolen Lafargue. Významně se také podílela na upevnění mezinárodních vztahů mezi socialisty. — *54, 105, 108.*

[72] Paul Lafargue informoval Engelse 23. února 1893 o tom, že mezi Francouzskou dělnickou stranou a radikálními socialisty, vedenými Étiennem Alexan-

drem Millerandem a Jeanem Jaurèsem, byla uzavřena dohoda o spolupráci při volbách do poslanecké sněmovny, stanovených na srpen-září 1893, a že 5. března bude zahájena agitační cesta po nejdůležitějších městech, kde budou uspořádána shromáždění. — *54, 106, 138, 152.*

[73] Při obecních volbách (1. a 8. května 1892) si vybojovali francouzští socialisté významné úspěchy. Dostali přes 100 000 hlasů; do místních zastupitelských orgánů bylo zvoleno 635 socialistů. V 26 městech získali v zastupitelstvech většinu a v několika — např. v Roubaix, Marseille, Narbonne a Toulonu — ovládli obecní rady. *55.*

[74] *Allemanovci* — stoupenci maloburžoazního socialisty Jeana Allemana. Organizace allemanovců, jež se ustavila po rozkolu posibilistů (viz poznámku 56) na kongresu v Châtellerault (9.—15. října 1890), se nazvala Revoluční socialistickou dělnickou stranou (Parti Ouvrier Socialiste Révolutionnaire). Ačkoli allemanovci zůstávali na ideologických a taktických pozicích posibilistů, na rozdíl od nich kladli důraz na propagandistickou činnost v odborech (syndikátech), které považovali za hlavní formu dělnické organizace. Jako hlavní bojový prostředek propagovali generální stávku. Podobně jako posibilisté byli proti jednotné, centralizované straně. Hájili autonomii a přikládali velký význam pozicím v místních zastupitelských orgánech. — *55, 91, 112, 135, 151, 382, 443.*

[75] *Blanquisté* — stoupenci francouzského revolucionáře Louise Augusta Blanquiho. Po roce 1860 seskupilo se kolem něho samostatné hnutí, jež sehrálo významnou úlohu v Pařížské komuně. Blanqui byl revolucionář a zaníceny stoupenec socialismu. On sám i jeho stoupenci však očekávali, že lidstvo nebude vysvobozeno z otroctví námezdní práce třídním bojem proletariátu, nýbrž spiknutím malé revoluční menšiny. Přesto blanquismus patřil k nejvýznamnějším proudům v revolučním francouzském dělnickém hnutí. V červenci 1881 založil Marie Édouard Vaillant — v osmdesátých a devadesátých letech jeden z čelných představitelů blanquismu — s ostatními blanquisty svou organizaci Ústřední revoluční výbor (Comité revolutionnaire central), jež se od roku 1898 nazývala Revoluční socialistickou stranou (Parti socialiste révolutionnaire). (Blíže o blanquistech viz Spisy, sv. 18, str. 548—554.) — *55, 91, 108, 112, 135, 137, 151, 163.*

[76] *Home Rule* (irská samospráva) byla požadavkem irské liberální buržoazie v sedmdesátých letech 19. století. Zavedení irské samosprávy v rámci Britské říše předpokládalo, že bude zřízen samostatný irský parlament. Klíčové pozice měly zůstat v rukou anglických vládnoucích kruhů. — *56, 242, 246, 427.*

[77] 26. března 1893 se v bruselském Lidovém domě (Maison du Peuple) konala z iniciativy curyšského přípravného výboru (viz poznámku 85) konference, jež se zabývala přípravami třetího Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Curychu (viz poznámku 130). Přítomni byli zástupci socialistů ze 6 zemí, mj. August Bebel, Wilhelm Liebknecht a Eleanor Marxová-Avelingová. Podle usnesení této konference měli být na kongres připuštěni jen zástupci těch organizací, jež „uznávají nezbytnost dělnické organizace a politické činnosti". Tato podmínka měla z účasti na kongresu vyloučit anarchisty. Začátek curyšského kongresu byl stanoven na 6. srpna 1893. — *56*, *57*, *63*, *69*, *73*, *90*.

[78] Těmito řádky chtěl Engels odpovědět na dopis, ve kterém ho londýnská firma Thomas Cook & syn 3. března 1893 žádala o informaci o dr. Ludwigu Freybergerovi. — *58*.

[79] Od 1. do 17. března 1893 byl Engels na zotavené v Eastbournu. — *58*, *59*, *60*, *63*, *66*, *69*, *74*.

[80] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: W. Liebknecht Esq., 160, Kantstrasse, *Charlottenburg — Berlin*, Germany. — *59*.

[81] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: Sigr. avvo Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, *Milano*, Italy. — *60*.

[82] 7. března 1893 poslal Filippo Turati Engelsovi obtahy italského překladu „Manifestu Komunistické strany" (srovnej poznámku 1) s prosbou o brzké vrácení. Kromě toho se ptal, zda by měl být do publikace jako příloha zařazen — jako tomu bylo v ruském vydání „Manifestu" — „Program Mezinárodního dělnického sdružení".

Ze dvou brožur zmíněných v textu se podařilo zjistit pouze jednu. Je to: Pasquale Di Fratta, „La socializzazione della terra" [„Zespolečenštění půdy"] Milán 1893. — *60*.

[83] Zachoval se ještě koncept tohoto dopisu, jakož i vlastnoruční opis, který Engels zaslal Friedrichu Adolphu Sorgovi se svým dopisem z 18. března 1893 (viz tento svazek, str. 69). Na místo, kde se dopis odchyluje od opisu, upozorňuje poznámka pod čarou. Všechny tři dokumenty jsou datovány „Londýn", ačkoli Engels v této době pobýval v Eastbournu (viz poznámku 79). Na obálce je adresa, psaná Engelsovým rukopisem: Mr. F. Wiesen, *Baird, Texas*, U. S. America. — *61*.

[84] *Bloomsburyská socialistická společnost* (Bloomsbury Socialist Society) se ustavila jako samostatná organizace v srpnu 1888, kdy se oddělila od Socialistické

ligy (viz poznámku 38), v níž převládly anarchistické elementy. Pod vedením Eleanor Marxové-Avelingové a Edwarda Avelinga vyvíjela společnost čilou agitační a propagační činnost mezi pracujícími londýnského East Endu. — *63.*

[85] Druhý Mezinárodní socialistický dělnický kongres v Bruselu 1891 (viz poznámku 142) pověřil svoláním příštího kongresu švýcarské sociální demokraty. Ti ustavili v lednu 1892 k přípravě kongresu v Curychu organizační výbor, jehož tajemníkem byl Robert Seidel. — *63.*

[86] August Bebel byl asi od 28. března do 4. dubna 1893 u Engelse v Londýně. — *63, 66, 69, 77, 90.*

[87] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, Praha 1955, str. 357—482, a III-2, str. 7—160, — *64, 72.*

[88] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-2, Praha 1956, str. 161—361. — *64, 72.*

[89] Jean Jaurès, „De primis socialismi germanici lineamentis apud Lutherum, Kant, Fichte et Hegel" [„O prvních stopách německého socialismu u Luthera, Kanta, Fichta a Hegela"], Toulouse 1891. — *64.*

[90] Engels napsal tento koncept své odpovědi na spodní okraj strojem psaného dopisu, který mu Henry Demarest Lloyd poslal 9. března 1893. — *67.*

[91] Americký publicista Henry Demarest Lloyd pozval Engelse dopisem z 3. února 1893 k účasti na dělnických kongresech, jež se měly konat během světové výstavy v Chicagu v srpnu-září 1893. Požádal Engelse, aby zde promluvil o dělnickém hnutí v Anglii nebo i o jiných otázkách dělnického hnutí podle vlastního uvážení. — *67.*

[92] Jde o konflikty mezi stoupenci bimetalismu a stoupenci čisté zlaté měny v USA. Takzvaným Shermanovým zákonem ze 14. července 1890 nařídila vláda, aby se měsíčně kupovalo 4,5 miliónu uncí stříbra za papírové peníze, čímž chtěla udržet uměle kurs stříbra v poměru ke zlatu 16:1. Tržní kurs stříbra přesto trvale klesal. Vzhledem k počínající krizi svolal president USA Stephen Grover Cleveland začátkem srpna 1893 zvláštní zasedání Kongresu a navrhl, aby zákon o nákupu stříbra byl zrušen. Příslušné nařízení schválila Sněmovna reprezentantů ještě koncem srpna a po vleklé debatě je přijal koncem října 1893 i Senát. — *69, 192, 195.*

[93] Engels odpovídá na dopis Karla Kautského ze 16. února 1893, v němž Kautsky cituje z Lessnerova dopisu. Friedrich Lessner psal, že pracuje

na článku o Marxovi pro „Neue Zeit". Kromě toho Lessner uváděl, že dal svůj exemplář „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" J. H. W. Dietzovi pro reedici. Kautsky k tomu psal: „Ta myšlenka se mi docela líbí. ‚Revue' přece úplně zmizela z knižního obchodu a jsou v ní důležité věci." — *72.*

[94] Jde o část rukopisu ke čtvrtému dílu „Kapitálu", obsahující „Teorie o nadhodnotě". Tuto část dal Engels 1889—1890 Karlu Kautskému k rozluštění (viz Spisy, sv. 37, str. 175—177 a 599—600). Engels nemohl svůj záměr — vydat „Teorie o nadhodnotě" jako čtvrtý díl „Kapitálu" — již uskutečnit. „Teorie o nadhodnotě" byly poprvé uveřejněny v letech 1905—1910 Karlem Kautským. Toto vydání však obsahuje řadu svévolných odchylek od Marxova rukopisu, materiál je nesprávně seřazen a četné důležité úseky jsou vynechány. Nové vydání „Teorií o nadhodnotě" v němčině pořídil Ústav marxismu-leninismu při ÚV SED; vycházelo v letech 1956—1962. Česky vyšly „Teorie o nadhodnotě" ve třech svazcích v letech 1958—1968. — *73, 373, 382, 483, 496.*

[95] Viz Spisy, sv. 38, str. 614. — *73.*

[96] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn česky v: Karel Marx a Bedřich Engels, „Komunistický manifest", Vídeň 1893. — *76.*

[97] August Radimský sdělil 18. března 1893 Engelsovi, že vydavatelé českých stranických novin „Dělnické listy", vycházejících ve Vídni, chtějí vydat „Manifest Komunistické strany" česky jako brožuru. Aby bylo zjištěno stanovisko rakouských úřadů, byl text nejdříve otiskován v Dělnických listech, č. 64—70, která Radimský také poslal Engelsovi. Když však bylo připraveno vydání Manifestu v brožuře a první výtisky zaslány k předběžné cenzuře, byl dán z Vídně pokyn ke konfiskaci. Zachoval se jen exemplář věnovaný Engelsovi ve Vídni v září 1893 (viz pozn. 177 a Marx-Engels-Lenin, K dějinám Československa a čs. dělnického hnutí, sv. 2, 1963, str. 570). Dopisy B. Engelse a A. Radimského, jakož i veškeré dostupné materiály o historii tohoto vydání jsou otištěny u faksimile Manifestu z roku 1893, vydaného 1973 v nakladatelství Blok v Brně v edici Plameny — dokumenty sv. 13. — *76.*

[98] Od 1. srpna do 29. září 1893 podnikl Engels cestu do Německa, Švýcarska a Rakouska-Uherska. Navštívil Kolín nad Rýnem, jel pak s Augustem Bebelem přes Mohuč a Štrasburk do Curychu, zdržel se několik dní u svého bratra Hermanna v kantonu Graubünden a vrátil se 12. srpna do Curychu. V Curychu se zúčastnil posledního dne zasedání třetího Mezinárodního socialistického dělnického kongresu (viz poznámku 130); pronesl zde anglicky, francouzsky a německy stručný projev (viz Spisy, sv. 22, str. 460—461). Poté

strávil dva týdny ve Švýcarsku a jel přes Mnichov a Salcburk do Vídně, kde vystoupil 14. září 1893 na sociálně demokratickém shromáždění (viz poznámku 177). Z Vídně jel přes Prahu a Karlovy Vary do Berlína. Tam zůstal od 16. do 28. září; 22. září zde promluvil na shromáždění v sálech Concordia, uspořádaném na jeho počest (viz Spisy, sv. 22, str. 464—466). Přes Rotterdam se pak vrátil do Londýna. — *77, 97, 114, 125, 129, 130, 131, 133, 137, 139, 143, 145, 148, 149, 150, 153, 168, 173, 182, 190, 195, 204, 250, 291, 304, 493.*

[99] *Bankovní svátky* (Bank Holidays) byly v Anglii uzákoněny roku 1871. O velikonočním a svatodušním pondělí, první pondělí v srpnu a 26. prosince jsou všechny anglické banky zavřeny. — *78.*

[100] Engels napsal tento koncept na prázdnou stránku dopisu, který mu M. R. Cotar poslal 21. března 1893. Cotar v něm žádal o svolení k překladu II. dílu „Kapitálu" do francouzštiny, aby se francouzští čtenáři mohli s tímto dílem seznámit v plném rozsahu. Zdůrazňoval, že Engelsova pomoc je při tomto obtížném úkolu nepostradatelná. — *79.*

[101] Od tohoto dopisu se zachovala také obálka s adresou psanou Engelsovým rukopisem: G. W. Lamplugh Esq., Ballafurt, Port Erin, **Isle of Man**. — *80.*

[102] Rukopis tohoto dopisu nemají Instituty marxismu-leninismu v Berlíně a Moskvě k dispozici. Text je přeložen podle opisu pořízeného Franzem Mehringem. — *82.*

[103] Část Engelsova dopisu Mehringovi z 28. září 1892 (viz Spisy, sv. 38, str. 532—533) uveřejnil Mehring ve svém článku „Über den historischen Materialismus" [„O historickém materialismu"], jenž byl přílohou k prvnímu knižnímu vydání jeho „Lessing-Legende" [„Lessingovské legendy"] z roku 1893 (do pozdějších vydání nebyla tato příloha pojata). — *82.*

[104] Franz Mehring reprodukuje tento úryvek z Engelsova citovaného dopisu takto: „...und die Lavergne-Peguilhensche Generalisation wieder auf ihren wahren Gehalt reduziert: dass feudale Gesellschaft..." Engels žádal o změnu slovosledu: „...wieder reduziert auf ihren wahren Gehalt: dass..." — *82.*

[105] 14. dubna 1893 napsal Paul Lafargue Engelsovi, že ho Jules Guesde prosí o článek k 1. máji. Engels napsal pozdravnou adresu k francouzským dělníkům „Všemu navzdory!" (viz Spisy, sv. 22, str. 455—456). Vyšla 23. dubna 1893 v listě „Le Socialiste". Ve stejném čísle byly uveřejněny také pozdravné adresy Augusta Bebela, Filippa Turatiho, Pabla Iglesiase, G. V. Plechanova a dalších. — *83.*

[106] Engels se zde zmiňuje o volbách do francouzské poslanecké sněmovny, stanovených na srpen-září 1893 (viz poznámku 55); sídlem sněmovny byl Bourbonský palác na pařížském nábřeží Quai d'Orsay. — *83*, *137*.

[107] Pablo Iglesias informoval Engelse dopisem z počátku dubna 1893 o stavu dělnického hnutí ve Španělsku a žádal ho jako „nejvýznamnějšího představitele revolučního socialismu", aby napsal k 1. máji článek do zvláštního čísla novin „El Socialista". Dále prosil, aby k podpoře tohoto májového čísla získal i Eleanor Marxovou-Avelingovou a některé další významné socialisty. Engels napsal pozdravnou adresu: „Španělským dělníkům k 1. máji 1893" (viz Spisy, sv. 22, str. 457—458); byla uveřejněna 1. května 1893 v listě „El Socialista" spolu s pozdravnou adresou Augusta Bebela. — *84*.

[108] Jde očividně o několik míst z Engelsovy práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203), kterou přeložil Henri Ravé do francouzštiny. Laura Lafarguová překlad zredigovala a Engels jej přehlédl. Kniha vyšla v roce 1893 v Paříži pod názvem „L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'état". — *85*, *104*, *219*, *238*.

[109] Pařížský týdeník „L'Illustration" přinesl 30. dubna 1892 na dvou stránkách portréty představitelů mezinárodního socialistického hnutí, mezi nimiž byl i portrét Engelsův. — *85*.

[110] Mezinárodní dělnickou ligu za uzákonění osmihodinového pracovního dne (The Legal Eight Hours and International Labour League) založila v roce 1890 za Engelsovy spolupráce skupina anglických socialistů; tato skupina se vytvořila z výboru, který v roce 1890 uspořádal první májovou manifestaci v Anglii (srovnej Spisy, sv. 22, str. 97—103). Cílem ligy bylo bojovat za osvobození dělnické třídy, uskutečňovat usnesení pařížského kongresu II. internacionály apod. V roce 1893 se představitelé ligy podíleli na založení Nezávislé dělnické strany (viz poznámku 11). — *85*, *91*, *309*.

[111] *Londýnská odborová rada* (London Trades Council) byla založena v květnu 1860 na konferenci delegátů londýnských tradeunionů. Londýnská rada, pod jejímž vedením se sdružovalo několik desítek tisíc odborářů hlavního města, měla velký vliv na dělnickou třídu celé Anglie. Když se koncem šedesátých let vytvořil Kongres tradeunionů, přestala být londýnská odborová rada, vedená reformistickými předáky, střediskem anglického odborového hnutí, i když stejně jako dřív měla vlivné postavení. Londýnská odborová rada, která sdružovala převážně staré tradeuniony, se počátkem devadesátých let stavěla odmítavě k vytvoření nových tradeunionů (viz poznámku 345) a k hnutí za osmihodinový pracovní den. Tlak masového hnutí ji však přiměl, aby se v devadesátých letech účastnila májových manifestací. — *85*, *91*, *316*, *319*.

[112] *Stávka přístavních dělníků v Hullu* začala počátkem dubna 1893 a trvala do 19. května. Podnět k ní dali zaměstnavatelé tím, že přijímali do práce přednostně dělníky neorganizované v odborech. Za pomoci vojska bylo do Hullu svezeno několik tisíc stávkokazů z jiných anglických měst; do přístavu vpluly dělové čluny. Během stávky se Hull podobal vojenskému táboru. Ačkoli stávku podporovali horníci, železničáři a jiné odborové organizace, proběhla bezvýsledně. Podnikatelé ustoupili stávkujícím jen v bezvýznamných maličkostech a odborová organizace přístavních dělníků utrpěla porážku. — *85.*

[113] Jde o vydání literární pozůstalosti Carla Schorlemmera. Správci pozůstalosti tohoto vědce, jenž zemřel 21. června 1892, byli stanoveni Ludwig Siebold a Philipp Klepsch. — *87, 130, 204, 290.*

[114] Ludwig Schorlemmer psal Engelsovi 22. března 1893, že dr. Adolph Spiegel, ředitel továrny na parafín a olej, chce napsat životopis Carla Schorlemmera. Ten pak vyšel v revue „Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft" [„Zprávy Německé chemické společnosti"], roč. 25, sv. III, 1892. — *87.*

[115] 28. dubna 1893 se Friedrich Adolph Sorge dotázal Engelse, zda Abraham Lincoln odpověděl na blahopřání, jež mu zaslala generální rada Mezinárodního dělnického sdružení, když byl v listopadu 1864 opětně zvolen presidentem. Adresu „Presidentu Spojených států amerických Abrahamu Lincolnovi" (viz Spisy, sv. 16, str. 51—53) sepsal Marx koncem listopadu 1864; byla pak předána Lincolnovi prostřednictvím amerického vyslance v Londýně Charlese Francise Adamse. 28. listopadu 1865 došla odpověď napsaná Lincolnovým jménem, jež byla přečtena 31. ledna na schůzi generální rady a 6. února ji uveřejnily „Times" pod názvem „Mr. Lincoln and the International Working Men's association" [„Pan Lincoln a Mezinárodní dělnické sdružení"]. Lincoln v ní uvítal hluboké sympatie evropského dělnictva vůči jeho politice. — *89.*

[116] Viz Karel Marx, „Kapitál" III-2, Praha 1956, str. 161—361 a 362—454. — *90.*

[117] *Konzervativní strana* byla strana pruských junkerů, vojenské kamarily, špiček byrokracie a luteránského kléru. Její politika byla proniknuta duchem šovinismu a militarismu. Již v roce 1866 odštěpila se od konzervativců tzv. Svobodná konzervativní strana (nazývaná též Říšskou stranou), jež zastupovala zájmy velkých pozemkových vlastníků a části průmyslových magnátů. Podporovala bez výhrad Bismarckovu politiku. Počátkem devadesátých let se proti umírněným konzervativním silám ve straně prosazovalo stále více extrémní junkerské křídlo. — *90, 120, 147.*

[118] *Národně liberální strana* — vznikla na podzim 1866 po rozštěpení buržoazní

pokrokové strany. Zastupovala zájmy německé, především však pruské buržoazie. V její politice se obrážela kapitulace německé liberální buržoazie před Bismarckem. Po sjednocení Německa se národně liberální strana definitivně vyvinula ve stranu velké buržoazie a průmyslových magnátů. Ve vnitřní politice se národní liberálové stále více podřizovali vládě; přitom se fakticky vzdali i svých dřívějších liberálních požadavků. V devadesátých letech došlo sice k napětí mezi národními liberály a konzervativně klerikálními silami a mezi národními liberály a vládou; přesto liberálové setrvávali na třídním kompromisu mezi junkery a buržoazií a podřizovali se vládní politice. — *90, 147.*

[119] Při volbách do říšského sněmu v červnu 1893 si vybojovala sociální demokracie významný úspěch. Dostala 1 786 738 hlasů, tj. zhruba 22 %, a vyslala do sněmu 44 poslanců, mezi nimiž byli i Wilhelm Liebknecht, August Bebel a Paul Singer. Ze 6 berlínských poslanců bylo 5 sociálních demokratů. Engels zhodnotil výsledky těchto voleb v interview dopisovateli listu „Daily Chronicle" (viz Spisy, sv. 22, str. 603—607). — *90, 95, 104, 107.*

[120] Pro májovou demonstraci, jež se konala v Londýně 7. května 1893, zřídila Mezinárodní dělnická liga za uzákonění osmihodinového pracovního dne (viz poznámku 110) v Hyde Parku dvanáct tribun, z toho jednu internacionální, kde mluvili socialisté z různých zemí, jako například Alfred Delcluze, Louise Kautská, Friedrich Lessner, Eleanor Marxová-Avelingová, S. M. Kravčinskij (Stěpňak) a jiní. — *91.*

[121] *Liberální unionisté* — extrémní imperialistické křídlo liberálů, vedené Josephem Chamberlainem. Odtrhlo se od liberálů v roce 1886 v souvislosti s Gladstonovým návrhem na Home Rule Bill (zákon o omezené samosprávě Irska). Tato skupina hlasovala proti předloze zákona a přinutila tak Gladstonovu vládu odstoupit. Liberální unionisté splynuli zakrátko s konzervativci. — *91, 242, 334, 412.*

[122] Plný název uvedeného pramene zní: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906. — *91.*

[123] G. T. Lopatin byl v této době vězněn ve Šlisselburské pevnosti u Petrohradu. — *92.*

[124] Jde o úryvek z dopisu, který zaslal G. A. Lopatin člence výkonného výboru organizace „Narodnaja Volja" M. M. Ošaninové (viz Spisy, sv. 21, str. 503—505). Lopatin v něm líčí své setkání s Engelsem, k němuž došlo 19. září 1883, několik měsíců po jeho útěku z vyhnanství ve Vologdě za hranice.

Tento úryvek byl poprvé publikován z iniciativy P. L. Lavrova a s Engelsovým souhlasem v knize „Osnovy teoretičeskogo socializma i ich priloženije k Rossii" [„Základy teoretického socialismu a jejich aplikace na Rusko"], Ženeva 1893. — *92.*

[125] I. A. Gurvič (Hourwich) poslal Engelsovi jeden výtisk své práce „The economics of the Russian village" [„Ekonomika ruské vesnice"]; vyplývá to z jeho dopisu Engelsovi z 26. března 1893. Zároveň mu poslal několik článků o ruském revolučním hnutí a požádal ho, aby se k nim vyslovil. Měl v úmyslu uveřejnit je s Engelsovým souhlasem v listě „The Progress". — *93.*

[126] Karl Kautsky informoval Engelse dopisem z 19. května 1893, že Lujo Brentano uveřejnil v „Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte" článek „Die Volkswirthschaft und ihre konkreten Grundbedingungen" [„Národní hospodářství a jeho konkrétní základní podmínky"] zaměřený proti Engelsově práci „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203). Na Engelsovu žádost doplnil Kautsky 8. června 1893 svou informaci tím, že Brentanův článek je v prvním sešitě I. dílu zmíněného časopisu a že tento sešit je k dostání i samostatně. — *95.*

[127] Lujo Brentano se v roce 1872 pokusil dvěma články, uveřejněnými anonymně v časopise „Concordia", zdiskreditovat Marxe a nařkl ho z vědecké nespolehlivosti a falšování citátů. Na oba články odpověděl Marx ve „Volksstaatu" (viz Spisy, sv. 18, str. 119—122 a 138—145). Po Marxově smrti pokračoval Brentano ve svých pomluvách. Na jeho brožuru „Meine Polemik mit Karl Marx" [„Moje polemika s Karlem Marxem"] odpověděl Engels prací „Ve věci Brentano kontra Marx o domnělém zfalšování citátu" (viz Spisy, sv. 22, str. 131—222).

S názory proudhonisty Arthura Mülbergera polemizoval Engels ve své práci „K bytové otázce" (viz Spisy, sv. 18, str. 241—317). — *95.*

[128] Jde o práci Edwarda Westermarcka „The history of human marriage" [„Dějiny lidského manželství"], Londýn 1891. — *95.*

[129] Jde o příspěvky Ernesta Belforta Baxe „Der Fluch der Zivilisation" [„Kletba civilizace"] a „Menschenthum und Klasseninstinkt" [„Lidstvo a třídní instinkt"]. Oba články byly přeloženy Victorem Adlerem a vyšly v „Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, sv. 2., č. 45 a 47. — *96.*

[130] Třetí Mezinárodní socialistický dělnický kongres se konal od 6. do 12. srpna 1893 v Curychu. Zúčastnilo se ho přes 400 delegátů z 20 zemí. Při přípravách kongresu i na něm vedli marxisté ostrý boj s anarchisty. Většina kongresu potvrdila rozhodnutí přípravné konference (viz poznámku 77), že na

kongres může být povolen přístup jen těm organizacím, jež uznávají „nezbytnost dělnických organizací a politické činnosti". Tím byly zmařeny pokusy anarchistů získat na kongresu půdu.

Rezoluce o politické taktice sociální demokracie doporučovala dělnickým organizacím, aby využily parlamentních institucí pro boj o politickou moc. Označovala kompromisy s buržoazními stranami s opouštěním principů či ztrátou politické samostatnosti dělnických organizací za nepřípustné a konstatovala, že boj za reformy musí být podřízen konečným cílům dělnického hnutí.

Mnoho času věnoval kongres otázce postoje dělnické třídy k militarismu. Jeho rezoluce se opírala o usnesení, jež k této otázce učinil bruselský kongres (viz poznámku 142), a požadovala od socialistických poslanců, aby odmítali veškeré vojenské a válečné úvěry a zasazovali se o odzbrojení a zrušení existujících armád. Kongres potvrdil bruselskou rezoluci k májovým oslavám a navíc požadoval, aby z 1. máje byl učiněn rovněž den boje za světový mír.

V dalších rezolucích poukázal kongres na to, že je třeba se zasazovat o všeobecné volební právo, osmihodinový pracovní den a ochranu dělnic a organizovat zemědělské dělníky. Vrcholem kongresu byl závěrečný projev Bedřicha Engelse (viz Spisy, sv. 22, str. 460—461), jenž přijel do Curychu na poslední den sjezdového zasedání.

Curyšský kongres a jeho rezoluce byly dalším krokem na cestě k semknutí mezinárodního dělnického hnutí v boji proti kapitalistickému vykořisťování a hrozícímu nebezpečí války. — *97, 108, 132, 133, 220, 315, 319, 432.*

[131] Tento koncept napsal Engels na dopis, který mu Hermann Bahr poslal 31. května 1893. Bahr psal, že dělá pro vídeňský list „Deutsche Zeitung" mezinárodní anketu o antisemitismu a židovské otázce v Evropě a že již interviewoval řadu osobností v Německu, Francii a Španělsku. Požádal Engelse, aby ho přijal a vyložil mu svůj názor na tuto otázku. — *98.*

[132] Engels zde má na mysli *křesťanskosociální stranu*, kterou pod názvem Křesťanskosociální strana dělnická založil v roce 1878 dvorní kazatel Adolf Stoecker. Měla čelit rostoucímu vlivu sociální demokracie mezi dělnictvem. V osmdesátých a devadesátých letech se tato strana stala nejvlivnější antisemitskou organizací. Její představitelé demagogicky agitovali proti židovskému finančnímu kapitálu, což jim přineslo určité úspěchy mezi zaostalými vrstvami rolníků a řemeslníků v některých částech Německa. — *98, 105, 122.*

[133] Filippo Turati informoval Engelse 1. června 1893 o tom, že italský anarchista Giovanni Domanico má v úmyslu vydat Marxův „Kapitál" v italštině, a to za velmi nízkou cenu. 2. června 1893 obrátil se sám Domanico v této věci na Engelse a vyjádřil přesvědčení, že Engels jeho iniciativu schválí; žádal ho

o dopis, který by sloužil jako předmluva, o korektury, poznámky, doplňky a dodatky v podobě dopisu. — *99*, *101*, *113*.

[134] Zhruba v polovině května 1841 cestoval Engels se svým otcem po jižním Německu, Švýcarsku a severní Itálii (Lombardsku). — *99*, *114*.

[135] Filippo Turati požádal Engelse 1. června 1893 o jeho názor na výtah z Marxova „Kapitálu" od Gabriela Devilla „Le Capital de Karl Marx. Résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique" [„Kapitál Karla Marxe. Stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu"] a informoval ho mj. o tom, že italský socialista Ettore Guindani chce vydat tuto práci v italštině. Vyšla v roce 1893 v Cremoně. — *99*.

[136] Z tohoto dopisu se zachovala také obálka s adresou, psanou Engelsovým rukopisem: Monsieur Stojan Nokoff, Chemin de la Roseraie 8, *Genève*, Switzerland. — *102*.

[137] 6. května 1893 došlo po hlasování o vládním návrhu vojenského zákona (viz poznámku 51) k rozkolu v německé svobodomyslné straně (viz poznámku 50). Rozštěpila se ve Svobodomyslné sdružení (Freisinnige Vereinigung) vedené Ludwigem Bambergerem a Svobodomyslnou lidovou stranu (Freisinnige Volkspartei) v čele s Eugenem Richterem. Zatímco první organizace předlohu vojenského zákona podporovala, hlasovali Richter a jeho stoupenci proti. — *105*, *147*, *306*.

[138] Na jaře 1893 zahájily ve Francii monarchistické kruhy za podpory anarchistů pomlouvačnou kampaň proti socialistům. Prohlašovaly, že zásady proletářského internacionalismu, jimiž se řídí socialisté, jsou neslučitelné s vlastenectvím, a že socialisté jsou lidé bez vlasti. Aby vysvětlili dělnictvu, jak tomu je, uspořádali Jules Guesde a Paul Lafargue v řadě měst severní Francie četná shromáždění a obrátili se k dělníkům provoláním „Le Conseil national du Parti ouvrier aux travailleurs de France" [„Národní rada Dělnické strany pracujícím Francie"]. List „Le Socialiste" uveřejnil toto provolání 17. června 1893. — *105*, *107*.

[139] Interview Jules Guesda sloužil k objasnění zásad proletářského internacionalismu socialistickému a dělnickému hnutí. Byl uveřejněn 17. června 1893 v listě „Le Figaro" pod názvem „Les socialistes et la patrie" [„Socialisté a vlast"]; týž den vyšel též v „Le Socialiste". — *106*.

[140] Reakční francouzští politikové Paul Déroulède a Lucien Millevoye rozpoutali v červnu 1893 kampaň proti Georgeovi Benjaminu Clemenceauovi, předákovi radikálů (viz poznámku 24). Obviňovali ho, že udržuje styky s jistou

osobou zapletenou do panamského skandálu (viz poznámku 7) a že je placen Angličany. Monarchistický tisk začal uveřejňovat dokumenty ukradené z anglického vyslanectví, jimiž měla být dokázána Clemenceauova zrada. Když byly přečteny v poslanecké sněmovně, ukázalo se, že byly falešné. — *106.*

[141] V Paříži se konal 14.—20. července 1889 *Mezinárodní socialistický dělnický kongres*. Stal se zakládajícím kongresem II. internacionály. Na kongresu bylo přítomno kolem 400 delegátů z 22 zemí Evropy a Ameriky.

Kongres vzal na vědomí zprávy zástupců socialistických stran o dělnickém hnutí v jejich zemích a vypracoval zásady mezinárodního zákonodárství na ochranu dělníků. Požadoval zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne, zákaz dětské práce a opatření na ochranu mladistvých a žen. Rezoluce k těmto požadavkům, kterou předložil August Bebel, byla přijata většinou delegátů proti hlasům anarchistů. Kongres orientoval mezinárodní dělnické hnutí na jeho politickou organizaci, na boj za demokratická práva, na využití všech legálních bojových možností i na cíl dělnického hnutí — za dobytí politické moci. Dále se kongres vyslovil pro zrušení stálých armád, navrhl místo nich všeobecné ozbrojení lidu a prohlásil „mír za první nevyhnutelnou podmínku každé emancipace dělníků". Z usnesení kongresu konat 1. května 1890 ve všech zemích demonstrace za osmihodinový pracovní den a mezinárodní solidaritu se zrodila tradice Prvních májů.

Na kongresu došlo k ostré výměně názorů s anarchisty a reformisty, ale ve všech otázkách zvítězili marxisté. — *108, 315.*

[142] *Druhý mezinárodní socialistický dělnický kongres* se konal od 16. do 22. srpna 1891 v Bruselu. Bylo na něm přítomno 370 delegátů z 16 zemí Evropy a USA; svým složením byl v podstatě marxistickým kongresem.

Stěžejní otázkou na kongresu byl poměr dělnické třídy k militarismu. Drtivou většinou byl zamítnut návrh rezoluce Ferdinanda Domely Nieuwenhuise, podle níž měli při vypuknutí války socialisté ve všech zemích vyzvat své národy, aby vyhlásily generální stávku. Byla přijata rezoluce předložená Wilhelmem Liebknechtem a Édouardem Vaillantem. Odhalovala ekonomické příčiny války a vyzývala dělníky všech zemí, aby protestovali proti přípravám války a vojenských bloků vládnoucích tříd.

V rezoluci o otázce odborů bylo zdůrazněno, že dělníci bezpodmínečně potřebují masové odborové organizace. Kongres doporučoval dělníkům používat stávek a bojkotu jako bojových prostředků ke zlepšení své politické a hospodářské situace. V dalších rezolucích požadoval kongres mezinárodní zákonodárství na ochranu dělníků, zrušení úkolové práce, podporu požadavkům zrovnoprávnění žen v civilně právní a politické oblasti a znovu vyhlásil 1. máj za mezinárodní svátek dělnického hnutí. Usnesení bruselského kongresu měla pro mezinárodní dělnické hnutí velký význam. Engels hod-

notil jeho závěry tak, že „Marxisté zvítězili na celé čáře v principu i taktice“ (viz Spisy, sv. 38, str. 177). — *108*, *315*, *432*.

[143] *Belgická dělnická strana* byla založena 5. dubna 1885 v Bruselu zástupci nejrůznějších belgických demokratických organizací. Jejím jádrem byla belgická socialistická strana, jež vznikla v roce 1879 splynutím Vlámské socialistické dělnické strany s Brabantskou socialistickou stranou. Strana bojovala za splnění hospodářských požadavků dělnické třídy a za všeobecné volební právo; řídila také stávkový boj proletariátu.

Prohlášení o zásadách, přijaté v březnu 1894 — programový dokument strany — obsahovalo řadu marxistických tezí, avšak odráželo ještě určitý vliv proudhonismu a anarchismu. — *108*.

[144] Socialista Charles Verecque z Amiensu byl odsouzen pro urážku úřední osoby k trestu na svobodě a k veřejnému odvolání; soud se přitom odvolal na článek 226 trestního zákoníku, jehož nebylo už takřka sto let použito. Verecque napsal v tisku o jednom prokurátorovi, že by mu měli jeho plaidoyer nalepit na záda. Ve veřejném odvolání napsal Verecque se souhlasem socialistických skupin z Amiensu: „Podrobuji se tedy a prohlašuji písemně, jak to požaduje článek 226, že jsem pochybil, když jsem si byť na jedinou minutu spletl záda justičního úředníka s některou ze zdí, na něž budeme mít v několika týdnech tu čest vylepit vítězný program socialismu“. — *111*.

[145] Není nám známo, zda se tyto dopisy dochovaly. — *112*, *124*, *171*, *174*, *177*, *186*, *201*, *217*, *241*, *264*, *270*, *300*, *312*, *322*, *356*, *411*, *413*, *445*, *465*, *466*, *492*, *501*, *551*.

[146] Paul Lafargue informoval Engelse 28. června 1893 o tom, že národní rada Francouzské dělnické strany požádala organizační výbor (viz poznámku 85) pro přípravu Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Curychu (viz poznámku 130), aby kongres byl přeložen ze srpna na listopad, protože ve Francii byly na 20. srpna stanoveny volby do poslanecké sněmovny (viz poznámku 55). Lafargue prosil Engelse, aby přiměl Augusta Bebela k podpoře této žádosti. Organizační výbor se jí zabýval 4. července a usnesl se s ohledem na organizační potíže kongres neodkládat. — *112*, *125*.

[147] Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou, psanou Engelsovým rukopisem: Sigr. Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, *Milano*, Italy. — *113*.

[148] Na své cestě po Německu, Švýcarsku a Itálii (konec srpna — polovina září 1865) pobýval Engels také v Comu. — *114*.

[148] Tento dopis vyšel poprvé zkráceně v knize F. Mehring, „Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie", sv. III, část II, Stuttgart 1898. — *115.*

[150] Jde o knihu Paula Bartha „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann. Ein kritischer Versuch" [„Filosofie dějin u Hegela a hegelovců až po Marxe a Hartmanna. Pokus o kritiku"], Lipsko 1890. — *115.*

[151] Engels měl v úmyslu přepracovat svou „Německou selskou válku" (viz Spisy, sv. 7) a rozšířit ji rozsáhlým materiálem k dějinám Německa. Vydání 2. a 3. dílu „Kapitálu" a další neodkladná práce mu však v uskutečnění tohoto záměru zabránily. Zachovaly se však skici a útržkovité záznamy (viz Spisy, sv. 21, str. 422—433). — *118, 373, 480, 517.*

[152] Z tohoto dopisu máme k dispozici pouze neúplný text, uveřejněný Rudolphem Meyerem. — *120.*

[153] V dopise z 22. června 1893 psal Rudolph Meyer mj. o svém rozhovoru s jedním advokátem, sympatizujícím s konzervativci. Podle něho panoval v konzervativních kruzích názor, že říšský kancléř Caprivi „využije veškeré moci říše k potlačení sociální demokracie, jež při posledních volbách ‚příliš zvítězila'". — *120.*

[154] *Zákon proti socialistům* (Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie) byl odhlasován v říšském sněmu 19. října 1878 a o dva dny později vstoupil v platnost. Podle něho byly zakázány všechny stranické organizace a všechny odbory, pokud sledovaly socialistické cíle. Všechny významné socialistické tiskové orgány byly potlačeny, veškerá shromáždění socialistického charakteru byla zakázána. Cílem protisocialistického zákona bylo zbavit veškeré demokratické hnutí v Německu vedení, aby nebylo s to vyvíjet činnost. Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom se musela vypořádat s pravicovými oportunisty a s anarchistickou skupinou ve straně. Marx a Engels pomáhali straně vypracovat a prosazovat revoluční strategii a politiku. Díky své revoluční taktice, v níž spojovala všechny možné legální i ilegální formy boje, strana v této prověrce obstála a vyspěla za boje proti výjimečnému zákonu v masovou stranu, v níž zvítězil marxismus. Ve volbách v únoru 1890 získala 19,7 % všech hlasů a stala se nejsilnější stranou v Německu. Dne 25. ledna 1890 říšský sněm pod tlakem mas odmítl prodloužit platnost zákona proti socialistům. Lhůta platnosti vypršela 30. září 1890. Reakce se však plánu na obnovení zákona proti socialistům nevzdala (viz poznámku 379). — *120, 151, 237, 305, 314, 318, 395, 442, 457.*

[155] Jde o 22. kapitolu knihy Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"]. Rudolph Meyer se v dopise Engelsovi z 22. června 1893 touto kapitolou zevrubně zabýval. — *120.*

[156] Koncem června 1893 poskytl Engels dopisovateli listu „Daily Chronicle" interview o úspěchu německé sociální demokracie ve volbách do říšského sněmu (viz poznámku 119). Byl uveřejněn 1. července (viz Spisy, sv. 22, str. 603—606); Laura Lafarguová jej přeložila do francouzštiny, a 15. července 1893 vyšel s titulkem „F. Engels et les élections allemandes" v „Le Socialiste". — *124.*

[157] IX. kapitola Engelsova spisu „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" byla otištěna 1. července 1893 pod názvem „Barbarie et civilisation" [„Barbarství a civilizace"] v „Ère nouvelle"; V. kapitola zde byla pod názvem „Origine et développement de l'état athénien" [„Vznik a vývoj aténského státu"] uveřejněna 2. srpna 1893. — *124.*

[158] *Burzy práce* (Bourses du Travail) byly místní instituce, jež byly od druhé poloviny osmdesátých let zakládány ve Francii, převážně při městských správách velkých měst; skládaly se ze zástupců různých odborových organizací. Zpočátku je státní orgány podporovaly, často finančně, protože měly být využity k odvrácení dělníků od třídního boje. Činnost burz práce však zakrátko začala vyvolávat u vlády obavy, a tak bojovala proti jejich rozšiřování. Burzy se nezabývaly jenom opatřováním práce nezaměstnaným (při každé burze byla k tomu zřízena zvláštní kancelář), ale organizovaly také nové odbory, školily odborově dělníky a organizovaly stávkový boj.

Francouzská vláda dala 7. července 1893 obsadit pařížskou burzu práce vojskem. Byla uzavřena pod záminkou, že tato organizace je zakázána zákonem, a zůstala zavřena až do roku 1896. — *125.*

[159] 13. července 1893 pronikly francouzské válečné lodi k Bangkoku (Siam) a byly přitom Siamci ostřelovány. Francouzská vláda, která sledovala expanzívní koloniální cíle, toho využila a dala Siamu 18. července 1893 ultimátum, v němž požadovala, aby Francii byl postoupen levý břeh Mekongu až po čínské hranice.

V roce 1882 rozpoutala vláda Jules Ferryho koloniální válku proti Tonkinu, jež přerostla ve válku proti Číně. V červnu 1884 byl zřízen francouzský protektorát nad Tonkinem. Válečné akce pokračovaly; v březnu 1885 byl francouzský expediční sbor poražen, což mělo za následek pád Ferryho vlády. — *125.*

[160] Laura Lafarguová odpověděla 26. července 1893 na Engelsův dotaz, že se kvůli přípravám na volby do poslanecké sněmovny nebude moci zúčastnit

kongresu v Curychu a že z téhož důvodu tam nebude moci přijet ani její manžel (viz také poznámku 167). — *125.*

[161] Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou, napsanou Engelsovým rukopisem: Sigr. Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, *Milano*, Italy. Na obálce je Turatiho poznámka „Engels, Proprietà, opere Marx" [„Engels, vlastnictví, Marxova díla"]; následuje několik nečitelných slov. — *126.*

[162] Filippo Turati informoval Engelse 17. července 1893, že Tiskařská a vydavatelská unie (Unione tipografica-editrice) v Turíně hodlá soudně zakročit proti záměru Ettora Guindaniho vydat italsky práci Gabriela Devilla „Le Capital de Karl Marx" (viz poznámku 135). Unie prý mu napsala, že získala od Marxových dědiců výlučné vlastnické právo na jeho díla. — *126.*

[163] Natalie Liebknechtová poslala Engelsovi 24. července 1893 fotografii jeho rodného domu v Bruchu (čtvrť v dolním Barmenu), aby mu — jak psala — udělala radost. Fotografii dal pořídit Wilhelm Liebknecht na agitačním zájezdu. — *129.*

[164] Od 21. do 28. července 1893 byl Engels na zotavené v Eastbournu. — *129.*

[165] V dopise z 24. července 1893 psala Natalie Liebknechtová Engelsovi, že její syn nedostal v Berlíně místo referendáře. Příslušná pruská místa argumentovala tím, že má ještě saskou příslušnost. Ve skutečnosti však chtěla zabránit tomu, aby syn dělnického předáka Wilhelma Liebknechta zastával místo odpovídající jeho schopnostem a znalostem. — *129.*

[166] Jules Guesde byl v prvním kole zvolen 6887 hlasy proti 2138 hlasům pro umírněného republikána Deschampse a 4403 hlasům odevzdaným pro katolického dělníka Vienna. Paul Lafargue dostal ve druhém volebním okresu v Lille 4745 hlasů (viz také poznámku 169). — *135.*

[167] Jelikož se Mezinárodní socialistický dělnický kongres v Curychu (viz poznámku 130) konal v předvečer voleb do poslanecké sněmovny (viz poznámku 55), nemohli se ho předáci Francouzské dělnické strany zúčastnit. Ze 41 členů francouzské delegace zastupovali Dělnickou stranu jen Charles Bonnier a Bonnet; ostatní členové delegace byli delegáty nemarxistických skupin a vystupovali v řadě zásadních otázek proti marxistické většině kongresu. — *135, 163, 202.*

[168] August Bebel, „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"]. — *136.*

[169] Naděje, že Paul Lafargue bude zvolen, se nesplnily. Protože Lafargue i Gustave Dron, kandidát oportunistů (viz poznámku 23) potřebovali každý ve svém volebním obvodu k vítězství nad reakčním protivníkem 3000 hlasů, dohodli se, že pro Drona budou hlasovat v jeho obvodu i socialisté a v Lafarguově obvodu opět oportunisté pro Lafargua. Socialisté skutečně pro Drona hlasovali a zajistili mu tak vítězství, avšak oportunisté se zdrželi hlasování nebo hlasovali pro Lafarguova soupeře, takže Lafargue neprošel. — *136, 138, 140.*

[170] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn francouzsky v časopise „Cahiers du Communisme" [„O otázkách komunismu"], čís. 11, 1965. — *137.*

[171] Dopis, v němž Jules Guesde děkoval svým voličům v 7. volebním okrese Lille (Roubaix) za jejich podporu ve volbách, byl uveřejněn 26. srpna 1893 v „Le Socialiste". Guesde v něm mj. prohlásil: „Nedělní volby jsou opravdovou revolucí, počátkem revoluce, která z vás udělá svobodné lidi... Dík Roubaix, které se tím, že vneslo socialismus do Bourbonského paláce..., stalo příkladnou obcí... svatým městem pro proletáře celého světa." — *138.*

[172] Tento dopis napsal Engels na dopisní papír s tištěnou adresou Augusta Bebela. — *139.*

[173] Engels pobýval na evropském kontinentě počátkem srpna 1876, když jel se svou ženou Lizzy Burnsovou v rodinné záležitosti do Heidelbergu. — *139, 150.*

[174] Od září 1841 do října 1842 — v době své vojenské služby — bydlel Engels v Berlíně v Dorotheenstraße (dnes Clara-Zetkin Straße) 56, na rohu Friedrichstraße. — *139, 190.*

[175] Berliner Zimmer nebo Berliner Stube je šerý pokoj umístěný v rohu mezi pokoji do ulice a pokoji do dvora. Má malé rohové okénko vedoucí na dvůr. Tímto pokojem se prochází do dalších místností. — *139.*

[176] Založením „*Freie Volksbühne*" roku 1890 v Berlíně (čelnou úlohu při tom sehrál Franz Mehring) pomohla sociální demokracie zpřístupnit třídně uvědomělým dělníkům poklady německé národní kultury. „Freie Volksbühne" byl divadelní spolek propagující realistické umění bez ohledu na divadelní cenzuru a výdělečné aspekty. Místa na představení získávali členové spolku losem. „Freie Volksbühne" měla 4000 členů a v letech 1892—1896 byla řízena Franzem Mehringem. V repertoáru měla hry Goetha, Schillera, Hauptmanna, Hebbela, ale také Gogola, Ibsena, Tolstého, Zoly aj.

Engels pravděpodobně zhlédl inscenaci hry Hermanna Sudermanna „Heimat" [„Domovina"] — odpolední představení, jež „Freie Volksbühne" dávala 17. září 1893 v Lessingově divadle. — *140.*

177 Když se Engels a August Bebel vraceli z curyšského kongresu ve Švýcarsku (viz také poznámku 98), zdrželi se několik dní ve Vídni. Rakouští sociální demokraté uspořádali na Engelsovu počest 11. září 1893 slavnostní večer, jehož se podle zprávy vídeňského listu „Arbeiter-Zeitung" mohlo zúčastnit jen asi 600 pozvaných osob. Zde zástupci českých organizací strany odevzdali Engelsovi výtisk českého „Komunistického manifestu", který právě vyšel a byl rakouskými úřady zabaven. Protože však těch, kdo chtěli Engelse pozdravit, bylo daleko víc, konalo se 14. září sociálně demokratické shromáždění, na němž účastníci kongresu (August Bebel, Victor Adler aj.) hovořili o jeho výsledcích. Na závěr promluvil také Engels (viz Spisy, sv. 22, str. 462—463). Na tomto shromáždění bylo přítomno asi 2000 lidí. — *140, 143, 150.*

178 10. září 1893 byl v listu „La Petite République française" uveřejněn pod titulkem „Unité socialiste" [„Socialistická jednota"] stručný článek, v němž Édouard Vaillant vyzýval ke společnému postupu všechny socialistické poslance bez ohledu na příslušnost k té či oné skupině. — *140.*

179 12. září 1893 vyhlásila Taaffova vláda v Praze a okolí výjimečný stav, údajně zaměřený „jen proti nacionálním výstřelkům mladočechů" (viz poznámku 198). Ve skutečnosti tím měl být zardoušen revoluční boj sociální demokracie. — *141.*

180 Zde jde zřejmě o článek Paula Lafargua „Die politischen Parteien in Frankreich und die letzten Wahlen" [„Politické strany ve Francii a poslední volby"], jenž vyšel také v „Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, 1. sv., č. 3, 4 a 5, jakož i o jeho dopis z 5. září 1893, v němž Engelsovi referoval o průběhu a výsledcích voleb do poslanecké sněmovny. Článek Victora Adlera „Die Wahlen in Frankreich" [„Volby ve Francii"], napsaný na základě těchto informací, vyšel 15. září v „Arbeiter-Zeitung". — *141.*

181 Engels zde odpovídá na dopis z 20. září 1893, ve kterém ho Karl Kautsky žádal o souhlas k otištění dopisu, který poslal Marxovi 21. září 1844 Heinrich Heine a který se nacházel u Eleanor Marxové-Avelingové. Kautsky chtěl uveřejnit dopis v „Neue Zeit" a požádal Engelse, aby k němu napsal úvod, ale Engels to neučinil. Dopis vyšel teprve po Engelsově smrti v „Neue Zeit" 14. roč. 1895—1896, 1. sv., č. 1, s Kautského komentářem a faksimile Engelsova dopisu. — *142, 182.*

[182] Jde o podíl na honoráři, který měli nakladatelé „Kapitálu" vyplatit dědicům Karla Marxe. — *143.*

[183] Na zpáteční cestě ze Švýcarska se Engels zdržel od 16. do 28. září 1893 v Berlíně. Byl zde přijat stejně nadšeně jako ve Vídni (viz poznámku 177). 22. září 1893 se konalo na jeho počest v berlínských sálech Concordia, Andreasstrasse 64, slavnostní shromáždění se 4000 účastníky, na němž Wilhelm Liebknecht v pozdravném projevu ocenil jeho úlohu v německém dělnickém hnutí a stručně ukázal, co Engels s Marxem vykonali. Podal přehled o situaci v socialistickém hnutí, které je Marxovi a Engelsovi zavázáno tolika díky, a končil slovy: „Bedřich Engels je nazýván — a právem — vykonavatelem vědecké závěti Karla Marxe. Vykonavateli jeho *politického* odkazu jsme *my*, mezinárodní sociální demokracie." Engelsův projev na tomto slavnostním shromáždění viz Spisy, sv. 22, str. 464—466. — *143, 150.*

[184] *Norikové* — obyvatelé starořímské provincie Noriku, která zahrnovala dnešní Horní a Dolní Rakousko na jih od Dunaje a větší část Štýrska a Korutan. — *144.*

[185] Vydavatelům není známo, zda se tato dopisnice dochovala. — *145.*

[186] Jde o článek Eduarda Bernsteina „Die preussischen Landtagswahlen und die Sozialdemokratie. Ein Vorschlag zur Diskussion" [„Volby do pruského zemského sněmu a sociální demokracie. Návrh k diskusi"], uveřejněný v „Neue Zeit" 11. roč. 1892—1893, sv. 2, č. 52. — *147, 181.*

[187] *Ultramontáni* — stoupenci krajně reakčního směru v katolické církvi, kteří odmítali jakéholi národní snahy církví jednotlivých národů a hájili právo římského papeže zasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých států. V Německu se soustřeďovali kolem strany středu. Blíže o tom viz Spisy, sv. 21, str. 491—492. — *147.*

[188] V roce 1893 vydal londýnský nakladatel William Reeves anglicky knihu Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"], a to pod názvem „Woman in the past, present and future" [„Žena včera, dnes a zítra"]; učinil tak bez předchozí úmluvy s autorem či s paní Adamsovou-Waltherovou, jež přeložila Bebelovo dílo pro první anglické vydání. První anglické vydání vyšlo v roce 1885 pod stejným názvem v londýnském nakladatelství „The Modern Press". — *147, 158, 174.*

[189] Švýcarský socialista Hermann Blocher měl v úmyslu napsat práci o Brunovi Bauerovi. Z tohoto důvodu se obrátil na Engelse se žádostí, aby mu pomohl při výběru potřebné literatury. Chtěl, jak psal Engelsovi 11. srpna 1893,

pojednat v této souvislosti o „Bauerově vztahu k ostatním stoupencům hegelovské filosofie, zejména ke Karlu Marxovi". Za tímto účelem žádal o jeden výtisk Marxovy a Engelsovy „Svaté rodiny" (viz Spisy, sv. 2), jež nebyla k dostání. — *148.*

[190] Engels má na mysli nadšené uvítání, jež mu uchystali delegáti curyšského kongresu (viz poznámku 130) na závěrečném zasedání 12. srpna 1893. — *150.*

[191] V listopadu 1893 se měla sejít na svém prvním zasedání poslanecká sněmovna, zvolená v srpnu—září 1893 (viz poznámku 55). — *151.*

[192] 2. října 1893 se konalo ve vídeňském Schwenderově koloseu lidové shromáždění za účasti více než 4000 osob. Victor Adler zde promluvil proti výjimečnému stavu, vyhlášenému Taaffovou vládou nad Prahou (viz poznámku 179). Jeho řeč byla 6. října otištěna ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung". — *153, 161.*

[193] Počátkem devadesátých let se v Rakousku rozvinula široká kampaň za volební reformu. 9. července 1893 uspořádali sociální demokraté ve Vídni a mnoha jiných městech velké dělnické demonstrace a shromáždění, na nichž byl vznesen požadavek všeobecného volebního práva. Pod tlakem mas předložil ministerský předseda Eduard Taaffe 10. října 1893 říšské radě návrh na volební reformu v Rakousku. Měla podstatně rozšířit okruh osob oprávněných volit, avšak zachovat privilegia velkostatkářům a buržoazii. Reakční politické strany byly proti návrhu, a Taaffeho kabinet musel v říjnu 1893 podat demisi. Reforma byla provedena teprve v roce 1896. — *153, 160, 166, 175, 181, 184, 198, 234, 295, 351.*

[194] Sociálně demokratická dělnická strana Rakouska byla založena na slučovacím sjezdu v Hainfeldu (Dolní Rakousko), konaném od 30. prosince 1888 do 1. ledna 1889. Jako program přijal sjezd „Prohlášení o zásadách", jež se v podstatě opíralo o teze „Manifestu Komunistické strany". „Prohlášení o zásadách" vytyčilo straně úkol politicky organizovat proletariát, podporovat rozvoj jeho třídního uvědomění, vést boj za přechod výrobních prostředků do společenského vlastnictví, bojovat za osvobození všech pracujících z hospodářské závislosti, za odstranění jejich politické bezprávnosti a zvýšení úrovně jejich vzdělání atd. Hlásalo princip proletářského internacionalismu jako jeden ze základů pro organizování a činnost strany. — *155, 160.*

[195] V listopadu 1847 započala ve Švýcarsku občanská válka, rozpoutaná reakčním *Sonderbundem* — spolkem, jejž v roce 1845 vytvořilo sedm hospodářsky zaostalých katolických kantonů. Sonderbund si dal za cíl vystupovat proti prosazování buržoazně liberálních reforem a obhajovat zájmy církve a jezuitů. 23. listopadu 1847 byla vojska Sonderbundu poražena vojsky švýcarské spolkové vlády. — *155, 161, 328.*

[196] V lednu 1848 ostřelovala neapolská vojska Ferdinanda II. (který dostal později za bezohledné bombardování Mesiny přezdívku „Král Bomba") město Palermo. V Palermu vypuklo v souvislosti s bojem o ústavu lidové povstání, jež dalo signál k buržoazní revoluci 1848—1849 v italských státech. — *155, 161.*

[197] V letech 1890—1893 se v Belgii rozvinulo masové hnutí za všeobecné volební právo. 12. dubna 1893, den po tom co sněmovna zamítla zavedení všeobecného volebního práva, vyhlásila generální rada Belgické dělnické strany (viz poznámku 143) politickou generální stávku, jež zakrátko zachvátila celou zemi. 18. dubna zasedalo ústavodárné shromáždění; pod tlakem mas bylo posléze nuceno přijmout zákon o zavedení všeobecného volebního práva. Tento zákon byl 29. dubna potvrzen senátem. Volební právo dostali všichni muži starší 25 let a počet osob oprávněných volit stoupl ze 137 772 na 1 370 637. Týž den se generální rada Belgické dělnické strany usnesla stávku ukončit. — *156, 161, 175, 181.*

[198] *Mladočeši* — opoziční buržoazní hnutí, zastupující především zájmy průmyslové buržoazie (zpočátku též maloburžoazních kruhů). Původně patřili mladočeši k Národní straně (staročeši), v níž tvořili liberální křídlo; v roce 1847 vytvořili vlastní, tzv. Národní svobodomyslnou stranu, jež se v devadesátých letech stala vedoucí buržoazní stranou Čech. Mladočeši požadovali, aby Rakousko-Uhersko bylo přeměněno v trialistickou rakousko-uhersko-českou monarchii, a usilovali o upevnění hospodářských a politických pozic české buržoazie.

Staročeši (Národní strana) sdružovali ve svých řadách konzervativní kruhy české buržoazie, jakož i velkostatkářů a byli těsně spjati s venkovskou šlechtou. — *156.*

[199] Jde o únorovu revoluci z roku 1848 ve Francii. — *161.*

[200] „Vorwärts" z 12. října 1893 uveřejnil pod titulkem „Der Kongress der französischen Arbeiterpartei" [„Sjezd Francouzské dělnické strany"] příspěvek z Paříže, datovaný 9. října 1893. — *163.*

[201] Ve „Vorwärts" z 21. září 1893 vyšel článek „Zarismus und Republikanismus" [„Carismus a republikanismus"] od Édouarda Vaillanta. List „Le Socialiste" jej uveřejnil 23. září 1893. — *163.*

[202] 20. září 1893 otiskl „Vorwärts" dopis novináře Paula Arndta, jenž se v něm snažil ospravedlnit politiku předáka posibilistů Paula Brousse. — *163.*

[203] Po volebních úspěších francouzských socialistů (viz poznámku 55) zahájil

reakční tisk pomlouvačnou kampaň a tvrdil mj., že Paul Lafargue je placen německou vládou. Při tom šovinistické kruhy využívaly té skutečnosti, že němečtí sociální demokraté vybrali na podporu volebního fondu svých francouzských soudruhů přes 2500 franků. V této souvislosti psal Lafargue 5. září 1893 Engelsovi, že by bylo lépe, kdyby jim němečtí sociální demokraté příště žádné peníze neposílali. — *164, 212.*

[304] Sjezd Sociálně demokratické strany Německa se konal 22.—28. října 1893 v Kolíně nad Rýnem. Ve zprávě parlamentní frakce patřilo čelné místo systému a třídnímu charakteru militarismu, jakož i boji proti němu. Jádrem jednání byl poměr strany a odborů. Vedoucí funkcionáři odborů se snažili dosáhnout toho, aby strana byla podřízena odborům. Konflikty se točily kolem ústřední otázky: socialistická třídní politika nebo hospodářská politika reformistická. Sjezd oportunistické útoky z tábora odborových funkcionářů rozhodně odmítl, avšak nestanovil konkrétně vedoucí úlohu strany vůči odborovému hnutí. Vyslovil se pro neúčast na pruských volbách do zemského sněmu a proti kompromisům se stranami protivníků. Mj. byla zde přijata i rezoluce proti antisemitismu. — *164, 171, 178.*

[305] 10. října 1893 psal Paul Lafargue Engelsovi, že se vedou jednání o založení nového deníku. Engels Lafarguovi připomíná oznámení „Pour paraître en octobre" [„Vyjde v říjnu"] v listu „Socialiste" z 25. září 1892, že „Le Socialiste" bude vycházet napříště jako deník. To se však neuskutečnilo. I ono jednání, o němž psal Lafargue, proběhlo bezvýsledně. — *164, 284.*

[306] René Goblet a Étienne Alexandre Millerand patřili k vedení listu „Petite République française", jehož stránky byly v té době otevřeny představitelům všech socialistických směrů. — *165.*

[307] Laura Lafarguová odpověděla Engelsovi v polovině října 1893, že Henri Ravé nenese vinu na tom, že její jméno zmizelo z titulu francouzského překladu „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu" — škrtla je sama. Stačí jí — uváděla — že Engels je spokojen s tím, jak Ravého překlad zkorigovala. — *166, 171.*

[308] Viz Spisy, sv. 20, str. 165—190. Plánovaný francouzský separát, pokud je vydavatelům známo, nevyšel. — *166.*

[309] Jde o knihu „Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva" [„Nástin našeho národního hospodářství po reformě"], Petrohrad 1893, kterou pod pseudonymem Nikolaj-on napsal N. F. Danielson. — *168, 275, 453.*

[310] Při volbách do saského zemského sněmu v říjnu 1893 získali sociální demo-

kraté v porovnání s posledními volbami o 14 303 hlasů více. Dostali celkem 37 306 hlasů a počet jejich mandátů stoupl ze dvou na pět. — *171*, *178*.

[211] Na Engelsovo přání se měly jeho honoráře za práce vycházející v nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu posílat Victoru Adlerovi na podporu rakouské sociální demokracie. — *173*, *326*.

[212] Jde o 11. sjezd Francouzské dělnické strany (viz poznámku 71), který se konal v Paříži ve dnech 7.—9. října 1893. Bylo na něm 92 delegátů, zastupujících 499 stranických a odborových organizací. Sjezd přijal prohlášení o nezbytnosti mezinárodních akcí proletariátu, v němž bylo vzhledem ke stoupající vlně šovinismu zdůrazněno, že Dělnická strana se solidarizuje se stávkujícími horníky Francie, Anglie a Belgie, jakož i s bojujícími socialisty jiných zemí.

Sjezd jednal o výsledcích voleb do poslanecké sněmovny (viz poznámku 55), o úkolech socialistických poslanců, socialistické propagandě atd. Zdůraznil nezbytnost jednoty socialistů všech směrů a vyslovil se pro ustavení společné frakce všech socialistických poslanců. — *174*, *207*.

[213] Svůj záměr — vydat dopisy Ferdinanda Lassalla Marxovi a jemu — nemohl už Engels uskutečnit. Vydal je až v roce 1902 Franz Mehring pod názvem „Briefe von Ferdinand Lassalle an Karl Marx und Friedrich Engels 1849 bis 1862" [„Dopisy Ferdinanda Lassalla Karlu Marxovi a Bedřichu Engelsovi 1849—1862"], a to v rámci publikace „Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle" [„Z literární pozůstalosti Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Ferdinanda Lassalla"], IV. díl. Mehring při tom použil vedle původních dopisů i kopií, jež na stroji napsala Eleanor Marxová-Avelingová a jež Engels přehlédl. — *174*, *372*, *431*, *437*, *482*, *503*.

[214] Ve Francii zahájili horníci ve druhé polovině září 1893 v departementech Nord a Pas-de-Calais stávku; požadovali vyšší mzdy a zákaz propouštění dělníků starších 40 let. Stávka trvala necelé dva měsíce a skončila neúspěchem.

Téměř současně vstoupili do stávky za desetiprocentní zvýšení mezd horníci v Belgii. Stávka skončila v polovině října. Dělníkům se nepodařilo prosadit jejich požadavky. — *176*.

[215] V létě 1893 se v Anglii podnikatelé pokusili po výluce horníků (viz tento svazek, str. 159—160) zaměstnat stávkokazy. Nato došlo v září 1893 ve Featherstone (Yorkshire) ke srážce mezi vojskem a stávkujícími, při níž bylo několik horníků zabito a další byli raněni. Téměř všechny důlní oblasti obsadilo vojsko. Vyvolalo to v celé zemi pohoršení, takže podnikatelé museli především upustit od snížení mezd. — *176*.

[216] Viz Spisy, sv. 20, str. 165—189. — *177.*

[217] Engels napsal tento koncept na dopis, který mu Ferdinand Wolff poslal koncem října 1893. Wolffův dopis obsahoval nesrozumitelné narážky a výhrůžky. Když Engels psal tento koncept, nevěděl ještě, že Wolff byl postižen duševní chorobou, o níž se však zakrátko přesvědčil při návštěvě Oxfordu. (Viz také tento svazek, str. 201—202.) Zda Engels poslal Wolffovi dopis tohoto znění, není známo. — *179.*

[218] Jde o práci Lujo Brentana „Die Arbeitergilden der Gegenwart" [„Dělnické gildy v současné době"], sv. 1—2, Lipsko 1871—1872. — *180.*

[219] Victor Adler přeložil do němčiny první díl Stěpňakova (S. M. Kravčinského) díla „The russian peasantry. Their agrarian condition, social life and religion" [„Ruské rolnictvo. Jeho agrární postavení, sociální život a náboženství"], jež vyšlo v roce 1888 v londýnském nakladatelství Swan Sonnenschein a spol. 22. září 1892 se obrátil na Engelse s prosbou, aby vyplatil Kravčinskému — po předložení oficiálního svolení nakladatele k překladu — honorář, jenž mu příslušel (viz také Spisy, sv. 38, str. 521—523). Kravčinskij Adlerův překlad zrevidoval a napsal k němu také stručnou předmluvu. Kniha pak vyšla v roce 1893 v nakladatelství J. H. W. Dietze pod názvem „Der russische Bauer" [„Ruský rolník"]. — *180, 197.*

[220] Karl Kautsky sdělil Engelsovi 1. listopadu 1893, že má v úmyslu přesídlit do Rakouska. V dopise z 25. listopadu 1893 zdůvodňoval tento záměr tím, že se za svého pobytu ve Stuttgartu cítí odtržen od rakouského dělnického hnutí. — *181.*

[221] Karl Kautsky navrhl Eduardu Bernsteinovi, aby napsal pro „Neue Zeit" článek o generální stávce. V dopise Engelsovi z 25. listopadu 1893 zdůvodňoval svůj úmysl tak, že ho k tomu povzbudil „článek *proti* generální stávce" zaslaný z Rakouska. Kautsky Engelsovu radu nerespektoval, neboť v únoru 1894 vyšel v „Neue Zeit" Bernsteinův článek „Der Streik als politisches Kampfmittel" [„Stávka jako prostředek politického boje"]. — *181, 221.*

[222] Jde o práci Karla Kautského „Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie" [„Parlamentarismus, lidové zákonodárství a sociální demokracie"], jež vyšla v roce 1893 ve Stuttgartu. — *182.*

[223] Jde o knihu „Karl Marx. Le Capital. Extraits faits par M. Paul Lafargue" [„Karel Marx. Kapitál. Výňatky vybral pan Paul Lafargue"], jež vyšla v roce 1893 v Paříži v Guillauminově nakladatelství. Úvod napsal Vilfredo Pareto. — *182.*

[224] Poslanec Joseph Baernreither podal jménem německé liberální strany 13. října 1893 v rakouské poslanecké sněmovně návrh na volební reformu, jenž dával přímé volební právo jako zvláštní třídě voličů dělníkům, avšak pouze těm, kteří byli nemocensky pojištěni. Počet poslanců, které měli dělníci do parlamentu vyslat, byl omezen na 20. — *184.*

[225] Odpůrci volební reformy uspořádali 3. listopadu 1893 ve Vídni v Ronacherově sále shromáždění, které mělo za následek protestní demonstraci sociálně demokratických dělníků. Mezi demonstranty a policií došlo ke krvavým srážkám. — *184.*

[226] Manifest Fabiánské společnosti byl uveřejněn v časopise „The Fortnightly Review", New Series z 1. listopadu 1893 pod názvem „To Your tents, oh Israel!" [„Do svých stanů, Izraeli!"]. O obsahu manifestu a o Autolycově článku viz tento svazek, str. 186. — *185, 186.*

[227] *Diamantové zprávy* — narážka na to, že Laura Lafarguová měla dát Engelsovi informace o Georgu Diamandim (viz tento svazek, str. 124 a 177—178). — *189.*

[228] Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou, psanou Engelsovým rukopisem: Frau Liebknecht, Kantstr. 160, Charlottenburg/Berlin (Germany). — *190.*

[229] Parafráze veršů z básně Heinricha Heina „Himmelsbräute" [„Nevěsty Kristovy"] ze sbírky „Romanzero". — *191.*

[230] Karl Liebknecht, jenž v letech 1893—1894 sloužil se svým bratrem Theodorem v Postupimi u gardových ženistů, se ucházel o místo soudního referendáře v Hammu. Posléze mu bylo umožněno vykonávat toto povolání v Arnsbergu a Paderbornu. — *191.*

[231] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-2, Praha 1956, str. 7—111. — *192.*

[232] V USA byl v roce 1890 zaveden tzv. *MacKinleyův tarif*. Tento tarif, zavedený v zájmu monopolů, podstatně zvyšoval cla z dovážených průmyslových výrobků. Vedl ke zvyšování cen zboží hromadné spotřeby a tím ke zhoršení postavení dělnické třídy. Viz také Engelsův článek „Presidentské volby v Americe" (Spisy, sv. 22, str. 383—385). Demokraté, kteří se dostali v roce 1892 k moci, zavedli v roce 1894 nový tarif, jenž sice staré sazby snížil, ale přesto měl také vyloženě ochranářský charakter. — *192, 195, 246.*

[233] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, Praha 1955, str. 35—156. — *194.*

[234] Jde o knihu „Departement of the Interior. Census office, Compendium o the eleventh census: 1890" [„Ministerstvo vnitra. Úřad pro sčítání lidu. Kompendium jedenáctého sčítání: 1890"], část I—II, Washington 1892 až 1894. Část III. vyšla v roce 1897. — *195, 196, 367, 387.*

[235] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa, psaná jeho rukopisem: H. Schlüter Esq., 936 Washington St., Hoboken N. Y., U. S. America. — *195, 196.*

[236] *Bernská konvence* — mezinárodní dohoda o ochraně autorských práv k literárním a uměleckým dílům, uzavřená v Bernu 9. září 1886. Ke konvenci přistoupily mj. Velká Británie, Německo, Francie a Itálie. — *198, 268, 270.*

[237] Humpty Dumpty na zdi sedal rád,
Humpty Dumpty z ní spadl jedenkrát,
královské vojsko celé je tam na koních,
chudáčka však nespravil už nikdo z nich.
Verše z velmi oblíbené anglické dětské písničky o vejci, které spadne se zdi a které už nikdo nemůže slepit. — *198.*

[238] Engels napsal tento koncept na rub dopisu, který mu Paul Arndt poslal 4. prosince 1893. — *200.*

[239] Článek Clary Zetkinové „Die Wahlen in Frankreich" [„Volby ve Francii"] vyšel s podpisem C. Z. v „Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, sv. 2, č. 52. Autorka zdůrazňovala, že socialisté dosáhli v porovnání s republikány a buržoazními radikály relativně většího úspěchu a že by tento úspěch ve volbách byl ještě větší, kdyby nebyli tak roztříštěni. O volbách viz poznámku 55. — *202.*

[240] Kabinet Charlese Dupuyho padl v listopadu 1893, když spojená socialistická skupina v poslanecké sněmovně vystoupila aktivně proti vládní většině ve prospěch horníků stávkujících v departementu Pas-de-Calais a pro sociální reformy. Nový kabinet v čele s Jeanem Casimirem-Périerem se dostal již počátkem prosince téhož roku do velkých potíží, když Jean Jaurès navrhl v rozpravě o daňové reformě jménem socialistické skupiny, aby byla zrušena pozemková daň, kterou platili malí rolníci. Návrh byl schválen velkou většinou hlasů. Kabinet však byl zachráněn před pádem, protože Casimir-Périer zmařil výsledky tohoto hlasování. — *555.*

[241] V roce 1893 spáchali v Paříži anarchisté, podněcováni policií, která jich využívala v provokacích proti socialistům, řadu pumových atentátů a přepadů. 9. prosince 1893 hodil Auguste Vaillant bombu do poslanecké sněmovny.

Když anarchisté začali ohrožovat životy buržoazních politiků, požádala vláda, aby byly vydány tzv. zákony proti anarchistům (viz poznámku 323) a aby byl zvýšen rozpočet policie. — *202, 212, 213, 233.*

[242] Laura Lafarguová přeložila do francouzštiny Engelsovu práci „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie" (viz Spisy, sv. 21, str. 291—336). Její překlad vyšel v dubnu—květnu 1894 v časopisu „L'Ère nouvelle". Engels jej přehlédl v rukopise. — *203, 209, 212, 255, 338.*

[243] Míní se dílo Henryho Enfielda Roscoea a Carla Schorlemmera „A treatise on chemistry" [„Pojednání o chemii"], kterého vyšly v letech 1877—1892 v Londýně a v New Yorku 3 svazky. Celkem mělo toto vydání 9 svazků. Německé vydání vyšlo pod názvem „Ausführliches Lehrbuch der Chemie" [„Podrobná učebnice chemie"], sv. I—IV, v letech 1887—1889 v Brunšviku. Po Schorlemmerově smrti pokračoval ve vydávání Julius Wilhelm Brühl. V roce 1901 vyšel poslední svazek. — *204, 290, 391.*

[244] Carl Schorlemmer pracoval v posledních letech svého života na „Dějinách chemie" a zanechal k nim rozsáhlý, neukončený rukopis. Ludwig Siebel měl v úmyslu vydat jej německy a anglicky. Adolf Spiegel se o tom zmiňoval v nekrologu „Carl Schorlemmer". Německy psaný rukopis, obsahující zhruba 650 stran, nebyl však uveřejněn a je nyní ve vlastnictví universitní knihovny v Manchesteru. — *205, 290, 564.*

[245] Jde o knihu Carla Schorlemmera „The rise and development of organic chemistry" [„Vznik a vývoj organické chemie"], jež vyšla v roce 1879 v Manchesteru a Londýně. V roce 1889 vyšlo v Brunšviku toto dílo německy pod názvem „Der Ursprung und die Entwicklung der organischen Chemie". Arthur Smithells připravil nové anglické vydání, jež vyšlo v roce 1894 v Londýně a New Yorku pod stejným názvem jako vydání z roku 1879. — *205, 391.*

[246] Orgán Ústředního revolučního výboru blanquistů „Le Parti Socialiste" otiskl ve dnech 17. prosince 1893 — 7. ledna 1894 návrh zákona o přeměně současného vojska v národní milici, předložený Marie Édouardem Vaillantem. Návrh podepsali i Jules Guesde a další socialisté. „Le Socialiste", orgán Francouzské dělnické strany (viz poznámku 71), otiskl Vaillantův návrh 20. ledna 1894. — *208, 310.*

[247] Tzv. originální kniha zápisů, vyhotovená pruskými policejními agenty, byla předložena v roce 1852 na kolínském procesu s komunisty jako hlavní materiál obžaloby proti členům Svazu komunistů; předložil ji policejní agent Wilhelm Stieber, hlavní svědek obžaloby. (Viz také Spisy, sv. 8, str. 469 až 492.) — *208.*

[248] Tento svůj záměr nemohl Engels už uskutečnit. — *209.*

[249] Roku 1890 se v Madridu konal proces proti španělským anarchistům, při němž byl anarchista Muñoz odhalen jako agent policie. Všichni obžalovaní byli odsouzeni k sedmi rokům nucených prací. — *212.*

[250] Engels tu naráží na ratifikaci francouzsko-ruské vojenské konvence (viz poznámku 15). Carnot byl presidentem Francouzské republiky, v Rusku vládl car Alexandr III. — *213.*

[251] Tento dopis byl poprvé otištěn zkráceně v týdeníku „L'Era nuova", čís. 1 ze 4. dubna 1894. Jeho text byl pojat do knihy: K. Marx, F. Engels, „Scritti italiani", Milán—Řím 1955. — *214.*

[252] Koncept své odpovědi napsal Engels na zadní stránku dopisu, který mu poslal Giuseppe Canepa 3. ledna 1894. Canepa Engelse žádal, aby navrhl motto pro týdeník „L'Era nuova", který měl vycházet v Ženevě od března 1894; motto mělo stručně vyjadřovat hlavní myšlenku blížící se socialistické epochy — na rozdíl od staré epochy, kterou svého času charakterizoval Dante výrokem, že jedni vládnou a druzí trpí. Citát, který uvádí Engels, je ve 4. svazku Marxových a Engelsových Spisů na str. 450 českého vydání. — *214.*

[253] Victor Adler uveřejnil v „Arbeiter-Zeitung" z 5. ledna 1894 článek „Das allgemeine Wahlrecht, eine ‚konservative Massregel'" [„Všeobecné volební právo, ‚konzervativní opatření'"]. Tento článek obsahoval výňatky z článku Karla Kautského „Ein sozialdemokratischer Katechismus", který vyšel v prosinci 1893 v „Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, 1. sv., čís. 12 a 13, a v němž se poukazovalo na zbytečnost a nevýhodnost generální stávky v době boje za volební reformu. — *215, 220.*

[254] Ve dnech 24. až 27. prosince 1893 zasedal ve Vídni první rakouský odborový sjezd. Vytvořil první jednotnou ústřední odborovou komisi a potvrdil jednotný stávkový řád, závazný pro všechna odborová sdružení. Sjezd se vyslovil proti generální stávce jako prostředku k dosažení všeobecného volebního práva.

Sjezd Československé sociálně demokratické strany se konal v Českých Budějovicích ve dnech 24. až 26. prosince 1893. Vyhlásil za nejbližší cíl všeobecné volební právo a osmihodinový pracovní den; rozhodnutí, jakými prostředky těchto cílů dosáhnout, přenesl na čtvrtý sjezd Sociálně demokratické strany v Rakousku (viz poznámku 255). Na základě „Zásadního prohlášení" sjednocovacího sjezdu rakouské sociální demokracie v Hainfeldu (viz poznámku 194) přijal tento sjezd usnesení o založení samostatné strany. Tím, že přijal rezoluci o sloučení všech Čechů žijících v různých zemích

Rakouska-Uherska v rámci jedné strany, položil základy k organizování sociálních demokratů podle národností.

Zprávy o odborovém a o sociálně demokratickém sjezdu byly uveřejněny v „Arbeiter-Zeitung" z 2. a 5. ledna 1894. — *216*, *220*.

[255] Čtvrtý sjezd Sociálně demokratické strany Rakouska se konal ve Vídni od 25. do 31. března 1894. Nejdůležitějším bodem na jeho pořadu byl boj za všeobecné volební právo. Delegáti přijali rezoluci: „usilovat o všeobecné, rovné a přímé volební právo všemi prostředky, které má dělnická třída k dispozici, k nimž patří vedle používaných prostředků agitace a organizace i hromadná stávka". Kromě toho byly přijaty nové stanovy strany a usnesení slavit První máj jako manifestaci za osmihodinový pracovní den, všeobecné volební právo a mezinárodní sbratření národů. — *216*, *220*, *242*, *246*, *249*.

[256] Zachovala se také obálka tohoto dopisu s adresou napsanou Engelsovou rukou: G. W. Lamplugh Esq., Geological Survey, 28 Jermyn st., S. W. — *218*.

[257] Kniha Roberta Burtona „The anatomy of melancholy" [„Anatomie melancholie"] vyšla pod pseudonymem Democritus Junior poprvé roku 1621. George William Lamplugh poslal Engelsovi výtisk devátého vydání, Londýn 1800. — *218*.

[258] Francouzský novinář Henri Ravé, který v té době žil v Poitiers, blahopřál Engelsovi 1. ledna 1894 k Novému roku a dotazoval se ho, zda je spokojen s jeho překladem „Původu rodiny". Ravé psal, že kritika přijala toto dílo velmi příznivě a že děkan filosofické fakulty v Poitiers o něm napsal velmi pochvalný článek. Zmiňoval se také, že začal překládat práci Karla Kautského „Thomas More und seine Utopie" [„Thomas More a jeho utopie"]; je prý „ale těžko stravitelná". Ravé se ptal, může-li mu Engels doporučit další knihy k překladu.

Koncept odpovědi, zařazený v tomto svazku, napsal Engels na zadní stránku Ravého dopisu. — *219*.

[259] V tomto smyslu se vyjádřil Karl Höger na rakouském odborovém sjezdu (viz poznámku 254). — *220*.

[260] Není známo, zda se dochoval Engelsův dopis Albertu Delonovi. Poznámku napsal Engels na levý okraj dopisu, který mu Delon poslal 19. ledna 1894 a v němž žádal Engelse o svolení, aby směl přeložit druhý díl „Kapitálu" do francouzštiny. — *224*.

[261] Tento dopis je odpověď na dopis, který poslal Engelsovi W. Borgius 19. ledna 1894. Heinz Starkenburg uveřejnil tento Engelsův dopis bez udání adresáta

v „Der sozialistische Akademiker", čís. 20, 1895. Při všech pozdějších publikacích byl uváděn jako adresát Starkenburg. Dopis W. Borgiuse, který mají vydavatelé Spisů k dispozici, umožnil stanovit adresáta naprosto bezpečně. — *225.*

[262] „Vorwärts" z 26. ledna 1894 v delším článku nazvaném „Ein edles Brüderpaar" [„Dva ušlechtilí bratři"] prokázal, že Theodor Reuss a Heinrich Oberwinder byli od roku 1866 už několikrát různými novinami veřejně odhaleni a pranýřováni jako policejní špiclové.

V dopise z 27. ledna 1894 Richard Fischer sděloval, že Reuss proti tomuto článku protestoval a tvrdil, že prý z „Daily Chronicle" nebyl propuštěn proto, že byl demaskován ve „Vorwärts" ze 14. ledna 1891. Dále chtěl Fischer vědět, zda si Engels nepamatuje, kdy „Vorwärts" psal o Reussovi podruhé. — *228.*

[263] Sjezd Sociálně demokratické strany Německa v Erfurtu se konal ve dnech 14. až 21. října 1891. Zúčastnilo se ho 230 delegátů. V diskusi o politice a taktice se delegáti podrobně vypořádali s oportunistickou koncepcí Georga von Vollmara a poloanarchistickými názory „mladých" (viz poznámku 29). Jednomyslně schválili rezoluci, navrženou Augustem Bebelem, o politice a taktice strany, která se obracela jak proti pravé, tak proti levé úchylce. V nejdůležitější větě rezoluce se zdůrazňovalo, „že prvním a hlavním cílem je dobytí politické moci, o něž musí usilovat každé třídně uvědomělé proletářské hnutí". Rezoluce dále vyzývala všechny členy strany, aby dodržovali stranická usnesení, působili ve smyslu programu strany a měli neustále na zřeteli „celkový a konečný cíl strany". To znamenalo rozhodnou porážku oportunistů.

Vyvrcholením sjezdu bylo přijetí nového programu strany. K němu referoval Wilhelm Liebknecht. Diskuse o strategii a taktice v podstatě už anticipovala diskusi o programu. Liebknecht zdůvodnil návrh programu vypracovaný redakcí „Neue Zeit", který komise pro program předkládala sjezdu s nepatrnými změnami. Byl jednomyslně schválen jako definitivní program strany. Sjezd se v důsledku přijetí programu a rezoluce o taktice stal jednou z nejvýznamnějších událostí ve vývoji strany a měl velký význam pro další vývoj socialistického hnutí. — *228.*

[264] Jde pravděpodobně o honorář za Engelsovy stati „K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' (1871—1875)", které vyšly roku 1894 jako brožura v Berlíně v nakladatelství „Vorwärts". — *229.*

[265] Přibližně od 9. února do 1. března 1894 byl Engels na zotavené v Eastbournu. — *230, 231, 232, 233, 239, 244.*

[266] Jde o Engelsův článek „Nadcházející italská revoluce a socialistická strana" (viz Spisy, sv. 22, str. 492—495), který napsal na žádost Filippa Turatiho a Anny Kulišovové; Turati jej přeložil z francouzštiny do italštiny a byl uveřejněn 1. února 1894 v „Critica Sociale". Zamýšlený překlad Victora Adlera v „Arbeiter-Zeitung" nevyšel, byl však otištěn 12. července 1894 v „Sozialdemokratu" pod názvem „Friedrich Engels über die Lage in Italien" [„Bedřich Engels o situaci v Itálii"]. — *230, 241, 248, 251, 284.*

[267] Engels má zřejmě na mysli surové potlačení vzpoury domorodého strážního oddílu v Kamerunu, který si opatřil zbraně a obsadil vládní budovu. K rozdrcení povstání nasadily koloniální úřady posádku německého křižníku „Hyäne". — *230.*

[268] Jde o honorář za noticku o třetím dílu „Kapitálu", kterou napsal Engels počátkem ledna 1894 pro „Neue Zeit" (viz Spisy, sv. 22, str. 490—491). — *230.*

[269] V souvislosti s připravovaným sborníkem prací Eduarda Bernsteina, Karla Kautského aj. o dějinách socialismu žádal Kautsky 7. února 1894 Engelse, aby uvážil, zda by nebylo lepší nazvat tuto práci „Dějiny komunismu". Sborník vyšel roku 1895 ve Stuttgartu pod názvem „Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen" [„Dějiny socialismu v jednotlivých studiích"]. — *230.*

[270] Tento koncept napsal Engels na zadní stránku dopisu, který mu poslal Georg von Giżycki 14. února 1894. Giżycki Engelse žádal, aby mu sdělil své názory „na mravní poslání ženy" a dovolil mu je uveřejnit v týdeníku „Ethische Kultur" [„Etická kultura"], který vydával. — *231.*

[271] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: Ed. Bernstein Esq., 50 Highgate Road, London N. W. — *232.*

[272] Eduard Bernstein Engelsovi radil, aby si přečetl německý překlad knihy Giordana Bruna „Vom Unendlichen, dem All und den Welten" [„O nekonečnu, vesmíru a světech"], o níž napsal recenzi pod názvem „Die deutsche Ausgabe einer Hauptschrift des Giordano Bruno" [„Německé vydání jednoho z hlavních děl Giordana Bruna"]; tato recenze vyšla v „Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, 1. sv., čís. 21. Dále se Bernstein ptal, zda má Engelsovi poslat fejeton „Bebel a Vollmar", který otiskl ve „Frankfurter Zeitung" G. Brandes. — *232.*

[273] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl III-2, str. 220—239. — *232.*

[274] Engels má na mysli Socialistickou stranu italských dělníků (Partito socialista de'lavoratori italiani), která byla založena roku 1892 na sjezdu v Janově. Od roku 1895 se nazývala Italská socialistická strana (Partito socialista italiano). Socialistická strana italských dělníků se rozhodně distancovala od anarchistů a v devadesátých letech přes některé reformistické chyby aktivně vedla masové hnutí italské dělnické třídy. — *234, 525.*

[275] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v „Le Socialiste", čís. 115 z 24. listopadu 1900. — *236, 277.*

[276] V polovině února 1894 se ve francouzské poslanecké sněmovně konala rozprava o obilních clech. Při této příležitosti obhajoval Jean Jaurès 17. února ve své řeči návrh zákona, jímž měl být zaveden státní monopol na dovoz obilí. Jules Guesde, který mluvil 19. února 1894, podporoval Jaurèsovu interpelaci. — *236.*

[277] První ilegální sjezd německé sociální demokracie se konal na zámku Wydenu ve Švýcarsku ve dnech 20. až 23. srpna 1880. Ukončil období kolísání a nejasností a uzavřel spory o strategii a taktiku socialistické dělnické strany za zákona proti socialistům (viz poznámku 154). Usnesení orientovala stranu — k nelibosti pravicově, resp. levicově oportunistických sil — na jednoznačně revoluční taktiku v boji proti pruskoněmeckému militaristickému státu. V souladu s novými podmínkami třídního boje bylo jednomyslně usneseno zakotvit v programu, že strana má napříště sledovat své cíle „všemi prostředky", a nejen „všemi zákonnými prostředky", jak dosud stálo v gothajském programu. Dále bylo usneseno přeměnit „Sozialdemokrat" v oficiální orgán strany a mimoto byla vyjasněna jeho úloha a význam pro upevnění strany a pro šíření marxistických idejí mezi dělnictvem. Tím tento sjezd vytvořil předpoklady pro pozdější vítězství nad zákonem proti socialistům. — *237, 432, 457.*

[278] August Momberger napsal Engelsovi 26. února 1894, že by chtěl přispět k propagaci socialistických myšlenek mezi cizinci, s nimiž se stýká, zejména mezi Angličany. Protože to však nemohl udělat bez znalosti odborné anglické literatury, žádal Engelse, aby mu poradil nejvýznamnější socialistické, sociálně politické a přírodovědecké práce a také časopis podobného rázu jako „Neue Zeit". — *239.*

[279] Od 12. do 29. července 1895 se v Anglii konaly volby do parlamentu. Většinu v nich získali konzervativci — 150 křesel v Dolní sněmovně. Kandidáti Nezávislé dělnické strany (viz poznámku 11), mezi nimi i Keir Hardie, ve volbách neprošli. — *241, 245, 334, 534.*

[280] Randolph Churchill podal 19. března 1894 návrh, aby byl schválen výnos který by členům liberálního kabinetu zakazoval zasahovat do voleb a vystupovat s projevy ve volebních obvodech. — *242.*

[281] Engels má na mysli několik článků, které vyšly v „Arbeiter-Zeitung" ze 6., 9., 13. a 16. března 1894 bez podpisu a které patrně napsal Victor Adler.

Článek ze 6. března 1894, o kterém se Engels zmiňuje, vyšel pod názvem „Die Wahlreform Stadnicki" [„Stadnického volební reforma"]. Adler v něm kritizoval volební reformu, kterou připravovala Windischgrätzova vláda a která znamenala jen bezvýznamné rozšíření říšské rady v důsledku vytvoření páté kurie (kategorie) voličů. — *242.*

[282] V dopisech N. F. Danielsonovi používal Engels z konspirativních důvodů mimo jiné jména Louisy Kautské (viz také tento svazek, str. 275). — *243, 355, 402, 454, 522.*

[283] Zachoval se pouze koncept tohoto dopisu. Engels ho napsal na rub dopisu, který mu poslal Panait Mușoiu 24. února 1894. Koncept je totožný s dopisem.

Mușoiu Engelsovi psal, že přeložil do rumunštiny „Vývoj socialismu od utopie k vědě" a také „Manifest Komunistické strany". K dopisu připojil německý překlad předmluv, které byly zařazeny do vydání. Žádal Engelse, aby napsal předmluvu pro druhé vydání obou těchto děl. — *244.*

[284] V létě roku 1894 si Victor Adler musel odpykat trest dva a půl měsíce vězení. — *248, 294.*

[285] Engels má na mysli vídeňskou „Arbeiter-Zeitung" a také „Arbeiterinnen-Zeitung". — *248.*

[286] Louise Freybergerová, „Zum 13. März" [„K 13. březnu"], v „Arbeiter-Zeitung" z 13. března 1894. Článek byl podepsán L. K. — *249.*

[287] Rakouský sociální demokrat Benno Karpeles poslal Engelsovi svou knihu „Die Arbeiter des mährisch-schlesischen Steinkohlen-Revieres" [„Dělníci v moravsko-slezské kamenouhelné pánvi"]. Chtěl tím, jak napsal v dopise z 19. března 1894, vyjádřit svou vděčnost Engelsovi jako autorovi „Postavení dělnické třídy v Anglii", které vyšlo před padesáti lety, a jako význačnému socialistovi. — *253.*

[288] Laura Lafarguová sdělila Engelsovi před 11. dubnem 1894, že anarchisté ve Francii zamýšlejí vydat některou z prací Eugena Dühringa.

Redakční tajemník časopisu „L'Ère nouvelle" Bonnet navrhl, aby se okamžitě začal překládat do francouzštiny Engelsův „Anti-Dühring", tak

aby toto dílo bylo připraveno k tisku, kdyby se Dühring začal ve Francii vydávat. Překlad však nebyl tehdy pořízen. — *255.*

[289] Podle návrhu zákona, který podal 7. dubna 1894 v říšském sněmu hrabě Kanitz, měly být dovoz a vývoz obilí a stanovení cen obilí svěřeny státu. Sociální demokraté vystoupili proti tomuto návrhu; 14. července 1894 byl zamítnut 159 hlasy proti 46. — *255, 297.*

[290] Marxova „Řeč o svobodě obchodu" (viz Spisy, sv. 4, str. 409—422) vyšla roku 1848 nejprve francouzsky v Bruselu. V roce 1894 byla přetištěna v čís. 6 „L'Ère nouvelle" a 23. a 30. června a ještě 7. července v „Le Socialiste". — *256, 258, 262.*

[291] Anglický překlad Marxovy „Řeči o svobodě obchodu" s Engelsovou předmluvou (viz Spisy, sv. 21, str. 389—406) vyšel roku 1888 v Bostonu; část tohoto vydání vyšla roku 1889 v Bostonu a v Londýně. V „Neue Zeit" byla Engelsova předmluva otištěna v čís. 7 z července 1888 v německém překladu Eduarda Bernsteina a Karla Kautského.

Rusky vyšla tato Marxova řeč poprvé roku 1885 v překladu G. V. Plechanova, který se opíral o překlad Bernsteina a Kautského.

Italsky vyšla Marxova řeč v „Critica Sociale" z 1. a 16. dubna 1894, Engelsova předmluva v témže časopise 1. a 16. května a dále 1. června 1894 a rovněž roku 1894 v Miláně jako brožura. — *256, 258, 262, 264.*

[292] Článek Paula Lafargua „Die Heldenthaten der französischen Polizei" [„Hrdinské činy francouzské policie"] vyšel ve „Vorwärts" z 10. dubna 1894 pod pseudonymem Gallus (viz také poznámku 317). — *257.*

[293] Od tohoto dopisu se dochovala také obálka s adresou napsanou Engelsovou rukou: Sig. avv° Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, Milano, Italy. — *258.*

[294] Engels má na mysli článek Achilla Lorii „Karl Marx", který vyšel v „Nuova antologia di scienze, lettere ed arti" z 1. dubna 1883. Viz také Engelsův dopis Loriovi z konce dubna 1883 (Spisy, sv. 36, str. 41) a Engelsovu předmluvu k 3. dílu „Kapitálu" (K. Marx, Kapitál, III-1, str. 7—30). —*258.*

[295] Henry William Lee žádal Engelse v dopise z 13. dubna 1894, aby přednášel pro členy Sociálně demokratické federace (viz poznámku 12). — *259.*

[296] Dopis je zřejmě adresován listu „Le Réveil Ouvrier", orgánu Francouzské dělnické strany v Calais. — *260.*

[297] Od tohoto dopisu se dochoval koncept s datem 19. dubna 1894, který je shodný s dopisem. — *261.*

[298] Od tohoto dopisu se dochovala také obálka s adresou napsanou Engelsovou rukou: Sig. avv° Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, Milano, Italy. Na rubu dopisu je Turatiho záznam: R 17/5. 94. — *264.*

[299] William Morris a Ernest Belford Bax, „Socialism, its growth & outcome" [„Socialismus, jeho rozvoj a cíle"], Londýn, New York 1893, a Ferdinand Lassalle, „Reden und Schriften" [„Řeči a spisy"], sv. 1—3, vyd. Eduard Bernstein, Berlín 1892—1893. — *265.*

[300] *Socialistická dělnická strana Severní Ameriky* (Socialist Labor Party of North America) byla založena roku 1876 na slučovacím sjezdu ve Filadelfii; vznikla spojením marxistických sil Mezinárodního dělnického sdružení v čele s Friedrichem Adolphem Sorgem a Otto Weydemeyerem s lassallovci z Labor Party of Illinois a ze Social Democratic Party v čele s Adolphem Strasserem, A. Gabrielem a Peterem J. McGuirem. Program přijatý na sjezdu přejímal v podstatě stanovisko Internacionály. Neshody mezi marxisty a lassallovci trvaly však i v nové straně. Už roku 1877 se lassallovcům podařilo dostat stranu pod svůj vliv, prosazovat svou protiodborovou politiku a mobilizovat dělníky hlavně k účasti na volebním hnutí. Za těchto okolností se zvlášť nepříznivě projevila ta skutečnost, že valnou většinu členů strany tvořili němečtí emigranti, kteří neměli celkem žádné spojení s americkými dělníky. Protože strana prováděla sektářskou politiku, odmítala pracovat v masových organizacích amerického proletariátu, nepodařilo se jí stát se skutečně revoluční masovou marxistickou stranou — *267, 334.*

[301] B. N. Kričevskij poslal Engelsovi své překlady „Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta" (viz Spisy, sv. 8, str. 137—238) a „Námezdní práce a kapitálu" (viz Spisy, sv. 6. str. 400—430) s Engelsovým úvodem k vydání z roku 1891; tyto překlady vyšly roku 1894 v Ženevě v knižnici „Socialděmokratičeskaja bibliotěka". Psal, že už je také v tisku překlad Engelsovy stati „O sociálních poměrech v Rusku" ze série článků „Emigrantská literatura" (viz Spisy, sv. 18, str. 573—584), a žádal Engelse, aby k tomuto ruskému vydání napsal předmluvu. Po Engelsově protestu byl tisk zastaven. Tato Engelsova práce vyšla roku 1894 v Ženevě v překladu Věry Zasuličové v „Bibliotěka sovremennogo socializma" pod názvem „Friedrich Engels o Rossii 1. Otvet P. K. Tkačevu (1875). 2. Posleslovije k němu (1894)" [„Bedřich Engels o Rusku. 1. Odpověď P. K. Tkačevovi (1875). 2. Doslov k ní (1894)"]. — *268, 273, 274, 287.*

[302] Karl Kautsky, „Das Erfurter Programm"; vyšlo roku 1894 v Ženevě pod

názvem „Osnovy socialděmokratii. (Erfurtskaja programma)" [„Základy sociální demokracie. (Erfurtský program)"]. — *270, 273, 287.*

[303] 7. června 1894 informoval N. F. Danielson Engelse, že nedostal další archy třetího dílu „Kapitálu", patrně na základě svévolných policejních zásahů. Doporučoval Engelsovi dobrého překladatele pro německé vydání svého „Nástinu" (viz poznámku 209) a poznamenal, že vzhledem k existujícím opatřením nelze prozatím pomýšlet na nové ruské vydání „Nástinu". — *275.*

[304] Engelsova práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203) vyšla roku 1894 v ruském překladu v Petrohradě. Cenzura některé stránky škrtla a mnoho míst zkrátila. — *275.*

[305] N. F. Danielson poslal Engelsovi dva první svazky pětisvazkového statistického díla „The Industries of Russia. Manufactures and Trade; with a general industrial map" [„Průmysl v Rusku. Manufaktury a obchod; s celkovou mapou průmyslu"], které bylo vydáno v Petrohradě roku 1893 při příležitosti Světové výstavy v Chicagu. — *276.*

[306] *Boulangismus* — šovinistické a revanšistické hnutí ve Francii v letech 1886 až 1889, spojené se jménem generála Georges Ernesta Boulangera; využívalo ke svým cílům nespokojenosti mas. Ve svých dopisech z osmdesátých a devadesátých let charakterizoval Engels boulangismus jako formu bonapartismu, poukazoval na jeho nebezpečnost a požadoval, aby Francouzská dělnická strana zaujala k boulangismu jasný, jednoznačný postoj a aby důsledně odhalovala jeho reakční podstatu a jeho politickou a sociální demagogii. — *274.*

[307] Chemik Eugène Turpin vynalezl roku 1885 třaskavinu melinit. Na základě interview, který vyšel v „La Patrie", byl obviněn, že chtěl svůj vynález prodat jisté cizí mocnosti. Byl zproštěn obžaloby, později byl však odsouzen na pět let do vězení kvůli brožuře vydané v roce 1889. 10. dubna 1894 dostal milost. List „Le Temps" z 2. června 1894 odhalil, že v podstatě šlo o reklamu pro společnost, která byla pověřena využitím Turpinova vynálezu. — *278.*

[308] Engels tu naráží na aféru stavební společnosti Building Society (viz Spisy, sv. 38, str. 607), jejíž ředitel Jabez Balfour prchl do ciziny.

Anthony John Mundella, poslanec za Sheffield, president burzy a do roku 1892 ředitel Novozélandské úvěrové společnosti, musel 12. května 1894 podat demisi. Společně s James Fergussonem a Johnem Gorstem tuto společnost v roce 1893 rozpustil, když byla podrobena veřejnému vyšetřování. — *278.*

[809] Stanisław Zabłocki požádal Engelse dopisem z 3. června 1894 o svolení k polskému vydání Engelsova článku „Polská proklamace" (viz Spisy, sv.18, str. 541—547). — *281.*

[810] Obě tyto kapitoly z třetího dílu „Kapitálu" byly uveřejněny v „Neue Zeit", 12. roč., 1893—1894, 2. sv., čís. 42. (Viz K. Marx, „Kapitál", III-1, Praha 1955, str. 390—420.) — *282.*

[811] Mezi 19. červnem a 2. červencem 1894 často Engelse navštěvoval Wilhelm Liebknecht, který se tehdy zdržoval v Londýně. — *282, 284, 288.*

[812] Vídeňská „Arbeiter-Zeitung", která vycházela roku 1894 dvakrát týdně, byla od ledna 1895 vydávána jako deník. — *284, 294, 369, 384, 398, 426, 480.*

[813] V solných dolech v Aiguesmortes (jižní Francie) došlo v srpnu 1893 ke krvavým srážkám mezi francouzskými a italskými dělníky, a to proto, že podnikatelé lépe platili francouzské dělníky než italské.

Francouzského presidenta Marie François Sadi Carnota zabil 24. června 1894 italský anarchista Santo Caserio. — *285.*

[814] Tento dopis napsal Engels zřejmě po setkání s německým publicistou Hellmutem von Gerlachem, který ho navštívil koncem června 1894 na doporučení majora Otto Wachse. — *286.*

[815] Napsáno na okraji dopisu. — *286.*

[816] „Sozialdemokrat" vycházející v Curychu uveřejnil 24. prosince 1887 seznam osob, které berlínské policejní presidium zaměstnávalo jako tajné agenty. Mezi agenty, které odhalili socialisté v Ženevě, byl také Heinrich Oberwinder, bývalý člen Mezinárodního dělnického sdružení. (Viz také Spisy, sv. 36, str. 842—843.) — *286.*

[817] Engels tím míní příspěvky Paula Lafargua pro „Vorwärts", které vycházely pod pseudonymem „Gallus". První vyšel 24. listopadu 1893. — *288, 379.*

[818] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: Red. der Neuen Zeit, Furthbachstr. 12, Stuttgart, Germany. — *292.*

[819] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, str. 394 a 402. Další citované místo je na str. 397—398. — *292.*

[820] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v „Arbeiter-Zeitung", čís. 327 z 28. listopadu 1920. — *294.*

[321] Pro třetí německé vydání svého „Anti-Dühringa" přepracoval Engels desátou kapitolu druhého oddílu, kterou napsal Marx, nazvanou „Z ‚Kritických dějin'" (viz Spisy, sv. 20, str. 228—255 a rovněž str. 40). Toto třetí vydání vyšlo ve Stuttgartu roku 1894. — *294.*

[322] *Volební právo pro tři kategorie voličů* bylo zavedeno v Prusku po revoluci z let 1848—1849 zákonem z 30. května 1849 pro volby do pruské sněmovny. Voliči byli rozděleni do tří kategorií podle výše podílu na přímých daních. Každá z těchto kategorií volila ve veřejných volbách stejný počet volitelů. Tím získávaly vládnoucí třídy rozhodující vliv v parlamentě, zatímco lidové masy z něho byly ve značné míře vyloučeny. — *295, 305.*

[323] Když roku 1893—1894 spáchali anarchisté v Paříži několik pumových atentátů, vzala si to vláda za záminku k opatření proti revolučnímu dělnickému hnutí a vydala tzv. zákony proti anarchistům. První z těchto zákonů byl vydán v prosinci 1893, po pumovém atentátu Augusta Vaillanta (viz poznámku 241), druhý přijala poslanecká sněmovna přes odpor socialistů a části radikálů koncem července 1894, když byl zabit italským anarchistou francouzský president Marie François Sadi Carnot (24. června 1894). Tyto zákony omezovaly svobodu tisku, zaváděly zvláštní soudy, dávaly poště právo otevírat dopisy a připouštěly zavést soudní stíhání nejen proti odesilateli, ale i proti příjemci dopisu. Vláda využívala tyto zákony především proti socialistům. Tyto zákony byly také nazývány „zastrašovací zákony", „anarchistické zákony", „zákony proti podezřelým". — *298, 305, 314, 318, 328.*

[324] V červenci 1894 stávkovali skotští horníci. Dopisem z 19. července 1894 informovali Engelse August Siegel a další němečtí horníci, že se této stávky účastní také 22 německých emigrantů. Žádali ho, aby poslal představenstvu Sociálně demokratické strany Německa přiložený dopis se žádostí o poskytnutí půjčky ve výši 300 marek. Dále prosili Engelse, aby se obrátil na Julia Mottelera a další soudruhy v Londýně, od nichž doufali získat materiální podporu. — *300.*

[325] Tím je míněn článek Jeana Jaurès „Introduction à la ‚Morale Sociale' de Benoît Malon" [„Úvod ke ‚Společenské morálce' od Benoîta Malona"], který vyšel v „Revue Socialiste" z června 1894. — *305.*

[326] Paul Lafargue nabídl pařížskému nakladateli Charlesi Marie Delagravovi k vydání rukopis své práce „Origine et évolution de la propriété" [„Vznik a vývoj vlastnictví"]. Nakladatel zprvu odmítl, protože nesouhlasil s Lafarguovými politickými názory. Když Lafargue na vydání trval, svolil Delagrave pod podmínkou, že Lafarguova práce vyjde společně s antitezemi Yves Guyota „La Propriété. Origine et évolution. Thèse communiste par

Paul Lafargue. Réfutation par Yves Guyot" [„Vlastnictví. Vznik a vývoj. Komunistická teze Paula Lafargua. Vyvrácení od Yves Guyota"].

Lafarguovo dílo vyšlo roku 1895 v jednom svazku s Guyotovou replikou. — *305, 484, 487.*

[327] Na dopise je poznámka Filippa Turatiho: „Scritto a Treves. Risposto 2. 8. 94. Tornato a rispondere 6. 8. 94." [„Napsáno Trevesovi. Zodpovězeno 2. 8. 94. Odpověď došla a znovu napsáno 6. 8. 94."] — *307.*

[328] V letech 1893—1894 propukla na Sicílii živelná povstání rolníků, kteří se bouřili proti zvýšení daní, jež zavedla vláda Crispiho. Nepokoje byly krvavě potlačeny. — *307.*

[329] Na rubu uvedeného dopisu bylo napsáno: „Vážený pane! Přiložený balík a k němu připojený dopis patří panu dr. V. Adlerovi z Vídně, který mě před delší dobou požádal, abych jej odevzdal Vám. V balíku jsou noviny, jež se nedají posílat do Rakouska; žádám Vás, abyste dopis, který obsahuje mimo jiné asi 2 libry št., bezpečně doručil adresátovi; tím bude zároveň informován o obsahu balíku; jeho nynější adresu neznám, přikládám dvouapůlpennyovou známku. Váš..." (Podpis nečitelný.) — *308.*

[330] Čtvrtý výroční sjezd Španělské socialistické dělnické strany se konal v Madridu od 29. srpna do 1. září 1894. Znamenal důležitou etapu v organizačním a ideovém upevnění strany. Sjezd vyslechl zprávy Národní rady strany a delegáta na mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Curychu (viz poznámku 130), projednal otázky stranického tisku a potvrdil nové stanovy strany. Sjezd obdržel mnoho pozdravných adres od socialistů z Anglie, Rakouska, Německa a jiných zemí. — *308, 309, 320.*

[331] Národní svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků v Anglii a Irsku (National Union of Gasworkers and General Labourers of Great Britain and Ireland) byl prvním odborovým svazem v dějinách anglického dělnického hnutí, který sdružoval nekvalifikované dělníky. Byl založen na jaře roku 1889. Ve vedení tohoto svazu působili Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling. Svaz požadoval uzákonění osmihodinového pracovního dne. V červenci 1889 byly plynárenské společnosti pod hrozbou stávky donuceny souhlasit se zavedením osmihodinového pracovního dne ve všech londýnských plynárnách. Svaz získal v krátké době velký vliv na široký okruh dělníků, počet jeho členů vzrostl za rok na 100 000. — *309.*

[332] Parlamentní výbor Kongresu tradeunionů (Parliamentary Committee of the Trades Union Congress) — výkonný orgán britského Kongresu tradeunionů, celoanglického odborového sdružení, vznikl koncem šedesátých let; od

roku 1871 byl každoročně volen na sjezdech tradeunionů a v době mezi sjezdy byl považován za jejich vedoucí orgán. Parlamentní výbor vybíral kandidáty tradeunionů pro parlament, podporoval návrhy zákonů podané v zájmu tradeunionů a připravoval výroční sjezdy. Ve výboru převládaly reformistické živly, které prováděly politiku v duchu starého tradeunionismu a opíraly se o dělnickou aristokracii. — *309, 311, 316, 320, 397.*

[333] Čtvrtý mezinárodní socialistický dělnický a odborový kongres se konal v Londýně od 27. července do 1. září 1896. Účastnilo se ho 700 delegátů ze 16 zemí, z toho 48 zástupců z Německa. Projednávaly se: agrární otázka, politická činnost, otázka války aj. V souvislosti s diskusí o politické činnosti přijal kongres několik rezolucí. V zájmu zlepšení spolupráce mezi dělnickými organizacemi všech zemí byla přijata přípravná opatření pro vytvoření mezinárodního byra. Londýnský kongres pokračoval v marxistické politice II. internacionály; významným způsobem se o to zasloužili čelní němečtí sociální demokraté. — *309, 311, 315, 319.*

[334] Od 14. srpna do 18. září 1894 byl Engels na zotavené v Eastbournu. — *311, 318, 322, 323, 408.*

[335] Eduard Bernstein napsal Engelsovi v dopise z 12. srpna 1894, co soudí o mezinárodním kongresu textilních dělníků, který se konal v červenci 1894 v Manchesteru a který byl zamýšlen jako pokus oddělit odborové kongresy od mezinárodních socialistických kongresů. V souvislosti s tím informoval Bernstein Engelse o článku Paula Arndta, který referoval o kongresu textilních dělníků ve „Vorwärts" z 2. srpna 1894. Dále poslal Engelsovi číslo „Textil-Arbeiter", kde je tento kongres hodnocen. Žádal Engelse, aby mu sdělil svůj názor na tento kongres a také na usnesení výroční konference Sociálně demokratické federace, podle něhož měl být před mezinárodním kongresem z roku 1896 svolán „výhradně socialistický" kongres (viz tento svazek, str. 309). Tímto dopisem odpovídá Engels na Bernsteinovy otázky. — *311.*

[336] 27. výroční sjezd tradeunionů se konal v Norwichi od 3. do 8. září 1894. Vyslovil se pro uzákonění osmihodinového pracovního dne a pro znárodnění všech výrobních, rozdělovacích a směnných prostředků. — *311, 316, 319, 324, 421.*

[337] Thomas Clarke požádal Engelse dopisem z 15. srpna 1894, aby se zaručil za solventnost Stanisława Mendelsona, který si chtěl u něho najmout místnosti. — *313.*

[338] Filippo Turati napsal Engelsovi 2. a 6. srpna 1894, že si opatřil informace o Felice Pasqualim. Tyto informace si ale navzájem příkře odporovaly. 6. srp-

na Turati napsal, že některé osoby označily Pasqualiho za „seccatore di prima sfera". — *314.*

[339] Roku 1841 byl Engels tři měsíce v Miláně. — *314.*

[340] Filippo Turati poslal Engelsovi v dopise z 2. srpna 1894 také fotografii bysty pořízené ve Florencii a žádal ho a rovněž Eleanor Marxovou-Avelingovou, aby mu napsali, je-li vystižena Marxova podoba. — *314.*

[341] 14. července 1894 přijal italský parlament zákon o výjimečných opatřeních na ochranu veřejné bezpečnosti. Tento zákon byl údajně namířen proti anarchistům, avšak reakční vláda Crispiho ho využila pro boj proti dělnickému hnutí a vzrůstajícímu vlivu socialistů. Na základě tohoto zákona byly zakázány Socialistická strana Itálie a jiné dělnické organizace a rovněž dělnické listy, provádělo se hromadné zatýkání, domovní prohlídky a soudní vyšetřování. Přes všechny tyto represálie nezanechali italští socialisté boje a v lednu 1895 konali v Parmě tajně třetí sjezd Socialistické strany Itálie. — *314, 328, 351.*

[342] 26. výroční sjezd tradeunionů se konal v Belfastu od 4. do 9. září 1893. Nejdůležitější sjezdová usnesení (viz „Report of the twenty-sixth annual Trades Union Congress" [„Zpráva 26. výročního sjezdu tradeunionů"]) pod vlivem rostoucího tlaku revolučních nálad v členských řadách požadovala uznání principu „kolektivního vlastnictví výrobních a rozdělovacích prostředků" a uzákonění osmihodinového pracovního dne. — *316, 319, 324.*

[343] Tím je míněn londýnský mezinárodní odborový kongres, který svolaly tradeuniony a který se konal od 6. do 10. listopadu 1888. Hodnocení tohoto kongresu viz Spisy, sv. 21, str. 536—538). — *316.*

[344] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn anglicky v časopise „Labour Monthly", čís. 11, 1955. Dva poslední odstavce vyšly poprvé francouzsky v časopise „Cahiers du communisme", čís. 11, 1955. — *318.*

[345] *New Unionism* (Nový tradeunionismus) — nový směr v anglickém odborovém hnutí, který se zformoval koncem osmdesátých let. Hlubší příčiny jeho vzniku spočívaly ve zhoršení životního postavení dělnictva, způsobeném ztrátou anglického průmyslového monopolu. Nové tradeuniony se podstatně lišily od starých. Podchycovaly široké proletářské masy, především nekvalifikované dělníky, kteří dosud stáli mimo dělnické hnutí. Angličtí socialisté, zejména Eleanor Marxová-Avelingová a Tom Mann, sehráli významnou úlohu při vytvoření nových tradeunionů, které Engels radostně uvítal a podpo-

roval. Engels charakterizoval nový tradeunionismus mimo jiné ve svém článku „4. květen v Londýně" a v „Předmluvě k anglickému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii' z roku 1892" (viz Spisy, sv. 22, str. 97—103 a 310—323). — *319.*

[346] Od 14. do 16. září 1894 se konal v Nantes 12. sjezd Francouzské dělnické strany. Zasedal v době, kdy se ve Francii rozvíjelo rolnické hnutí, kdy reakce přecházela do útoku a kdy se vyhrocovaly názorové neshody ve francouzském socialistickém hnutí. Zprávu národní rady sestavil Paul Lafargue (viz také poznámku 362). Sjezd konstatoval, že boj dělníků proti tzv. anarchistickým zákonům (viz poznámku 323) zesílil, a distancoval se od anarchistů. Nejdůležitějším usnesením sjezdu bylo přijetí teoretického zdůvodnění agrárního programu strany a doplňků k programu. Engelsovo kritické zhodnocení agrárního programu z Nantes je obsaženo v jeho práci „Rolnická otázka ve Francii a v Německu" (viz Spisy, sv. 22, str. 539—562). — *320, 325, 340, 350, 374, 376.*

[347] Ve Frankfurtu nad Mohanem se konal od 21. do 27. října 1894 sjezd Sociálně demokratické strany Německa. Mnoho místa tu zabraly diskuse s Georgem von Vollmarem a Karlem Grillenbergerem, kteří tím, že v bavorském zemském sněmu souhlasili s rozpočtem (1. června), proklamovali ochotu ke spolupráci s vládnoucími třídami a porušili stranické principy. Tuto oportunistickou politiku odsoudil energicky zejména August Bebel. Většina delegátů sice Vollmarovo jednání výslovně neschválila, ale také je neodsoudila, jak požadoval Bebel; tím Vollmar získal v této otázce volnost jednání. Nejdůležitějším novým problémem byla agrární otázka, zejména svazek s rolníky. Vollmar odmítl marxistické názory, prohlásil za socialistický cíl zvěčnění malovýroby a navrhoval příslušné reformy, které by měl uskutečnit stávající stát ve spolupráci se sociální demokracií. Tím oportunisté zaútočili na základní principy vědeckého komunismu, především na zespolečenštění výrobních prostředků, učení o státu, o revoluci a o třídním boji. Většina delegátů, málo obeznámená s rolnickou otázkou, se dala zaskočit a přijala rezoluci v podstatě v tomto duchu. Dále bylo přijato usnesení k úloze vzmáhajících se monopolů, v němž se mísily některé správné postřehy s oportunistickými závěry. Na sjezdu se zřetelně projevil vzrůst oportunismu, sjezd však neodrážel politickou úroveň a revolučního bojového ducha převážné většiny socialisticky organizovaných dělníků. Důkazem toho byla bouře protestu z řad členstva, která se ozvala hned po sjezdu. Důležitou zbraní německé sociální demokracie v boji proti oportunismu byla Engelsova práce „Rolnická otázka ve Francii a v Německu" (viz Spisy, sv. 22, str. 539—562). — *320, 333, 351, 361, 391.*

[348] Eduard Bernstein připravoval pro „Neue Zeit" článek o třetím dílu „Kapi-

tálu“ (viz poznámku 353). Proto četl třetí díl v korektuře a 5. září 1894 psal Engelsovi, že si všiml několika tiskových chyb. Dále Engelse informoval, že ho Hermann Schlüter požádal o článek na totéž téma pro „New Yorker Volkszeitung“. Bernstein Schlüterovu žádost odmítl a žádal Engelse, aby to Schlüterovi sdělil, ale zároveň poznamenal, že kdyby si Engels z jakéhokoli důvodu přál, aby ten článek přece jen napsal, že to udělá. — *322.*

[349] V dopise z 5. září 1894 se Eduard Bernstein také zmínil, že ho vyzval Joseph Edwards z Liverpoolu, aby pro Dělnickou ročenku, („The Labour Annual“), kterou připravuje, napsal článek o německé sociální demokracii. Bernstein Engelsovi psal, že se už dotázal Edwarda Avelinga, co o tom soudí, a Aveling že mu radil, aby to odmítl. — *322.*

[350] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa, napsaná Engelsovou rukou, zní: E. Bernstein Esq., 50 Highgate Road, N. W. — *323.*

[351] Japonsko, které od roku 1885 mělo společně s Čínou protektorát nad Koreou, vyprovokovalo v létě 1894 japonsko-čínskou válku, aby si plně podrobilo Koreu a pevně se zachytilo v severní Číně. Čínská vojska utrpěla těžké porážky na moři i na souši. Nakonec byla Čína donucena kapitulovat. Roku 1895 byl uzavřen mír v Šimonoseki, Korea byla prohlášena za „nezávislou“, ale Japonsku se zajišťovala nadvláda v Koreji a připojení Tchaj-wanu a několika dalších ostrovů k Japonsku. Kromě toho musela Čína zaplatit Japonsku kontribuci ve výši 200 miliónů taelů. Japonsko získalo právo budovat v Číně podniky; některé čínské přístavy byly otevřeny pro obchod. — *324, 327, 336.*

[352] Paul Lafargue, „Der Klassenkampf in Frankreich“ [„Třídní boj ve Francii“], v „Neue Zeit“, 12. roč. 1893—1894, 2. sv., čís. 46, 47, 48 a 49. — *324.*

[353] Eduard Bernstein, „Der dritte Band des ‚Kapitals‘ “ [„Třetí díl ‚Kapitálu‘ “], v „Neue Zeit“, 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 11—14, 16, 17 a 20. — *326, 387.*

[354] Karl Kautsky poslal Engelsovi 17. září 1894 jako tiskopis arménský překlad „Vývoje socialismu od utopie k vědě“, který dostal od jednoho arménského studenta (viz tento svazek, str. 353). — *326, 353.*

[355] Honorář za „Dvě kapitoly z třetího dílu ‚Kapitálu‘ “, přetištěné v „Neue Zeit“, 12. roč. 1893—1894, 2. sv., čís. 42/43, poslal Karl Kautsky, jak 14. září 1894 sdělil Engelsovi, omylem Victoru Adlerovi místo Marxovým dědicům (viz poznámku 211). — *326.*

[356] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, Praha 1955, str. 25—28. — *327.*

[357] Koncem října 1894 poděkoval Émile Vandervelde Engelsovi za toto blahopřání a napsal, že bylo pro belgické socialisty velkým povzbuzením. — *328.*

[358] 12. a 21. října 1894 se v Belgii konaly volby podle nového volebního zákona z 18. dubna 1893 (viz poznámku 197). Belgická dělnická strana se dostala poprvé do sněmovny, kde měla asi 30 poslanců. Engels to nazývá druhým vítězstvím; prvním vítězstvím bylo vybojování všeobecného volebního práva v dubnu 1893. — *328, 336, 351.*

[359] V říjnu 1894 se Engels přestěhoval z Regent's Park Road, čís. 122, do Regent's Park Road, čís. 41. — *330.*

[360] G. V. Plechanov požádal Engelse dopisem z 30. října 1894, aby mu umožnil nahlédnout do „Neue Rheinische Zeitung" a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue". Několikrát prý už kvůli tomu k Engelsovi zašel, ale nikdy ho nezastihl doma. — *331.*

[361] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici; adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Herrn Karl Hirsch, Red. der „Rheinischen Zeitung", Hämmergasse 37, Köln, Germany. — *332.*

[362] Tím se míní referát Paula Lafargua „La Propriété paysanne et l'évolution économique" [„Rolnické vlastnictví a ekonomický vývoj"], který přednesl na sjezdu v Nantes (viz poznámku 346). Byl uveřejněn v příloze „Sozialdemokratu" z 18. října 1894 pod názvem „Das bäuerliche Eigenthum und die wirtschaftliche Entwickelung. Referat auf dem Kongress von Nantes im Namen des Nationalraths der Arbeiterpartei" [„Rolnické vlastnictví a ekonomický vývoj. Referát na nantském sjezdu pořádaném jménem národní rady Dělnické strany"]. — *335, 347, 350.*

[363] Laura Lafarguová navrhla Engelsovi 10. listopadu 1894, že přeloží do francouzštiny jeho práci „K dějinám prvotního křesťanství" (viz Spisy, sv. 22, str. 501—527). Tuto práci pak přeložila; vyšla pod názvem „Contributions à la Histoire du Christianisme primitif" v „Le Devenir social", duben až květen 1895. — *339, 502.*

[364] 10. listopadu 1894 poslal August Bebel Engelsovi v dopise podrobné zhodcení frankfurtského sjezdu (viz poznámku 347). Informoval ho také o tom, že se Georg von Vollmar na sjezdu pokusil krýt svou oportunistickou politiku v agrární otázce Engelsovou autoritou. „Míra vollmariády je už dovršena," psal Bebel a žádal Engelse, aby zaujal stanovisko proti Vollmarovi. — *340.*

[365] V doušce k dopisu Laury Lafarguové z 24. října 1894 žádal Paul Lafargue Engelse, aby mu směl připsat svou knihu „Origine et évolution de la propriété" (viz poznámku 326). Věnování Lafarguovy práce zní: „A Friedrich Engels — Son disciple et ami Paul Lafargue" [„Bedřichu Engelsovi — jeho žák a přítel Paul Lafargue"]. — *340.*

[366] Je možné, že jde o Georges Regnarda, který byl profesorem na universitě v Lausanne. Byl stoupencem Benoîta Malona a od roku 1894 šéfredaktorem (ředitelem) „Revue Socialiste". — *340.*

[367] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Ed. Bernstein Esq., 50, Highgate Road, N. W. — *343.*

[368] Eleanor Marxová-Avelingová, „Wie Lujo Brentano zitirt" [„Jak cituje Lujo Brentano"], v „Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 9. — *346.*

[369] „Vorwärts" ze 16. listopadu 1894 uveřejnil Engelsův „Dopis redakci listu ‚Vorwärts' " (viz Spisy, sv. 22, str. 516—537), v němž zaujímá stanovisko k prohlášení Georga von Vollmara na frankfurtském sjezdu (viz poznámku 364). — *346.*

[370] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Ed. Bernstein, Esq., 29, Red Lion Square, W. C. — *347.*

[371] Engelsova práce „Rolnická otázka ve Francii a v Německu" (viz Spisy, sv. 22, str. 539—562) je jeden z nejvýznamnějších dokumentů marxismu k agrární otázce. Byla napsána pro „Neue Zeit". Bezprostředním podnětem k jejímu napsání byly oportunistické projevy Georga von Vollmara k agrární otázce, především k agrární rezoluci na frankfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa (viz poznámku 347). Při zdůvodňování opatření, která navrhoval, odvolával se Vollmar na agrární program francouzských socialistů, s nimiž prý Engels výslovně souhlasil. Engels, který už dříve vystoupil proti podobným tvrzením (viz Spisy, sv. 22, str. 536—537), pokládal za nutné vyložit revoluční proletářské stanoviko k rolnické otázce ve zvláštním pojednání. Engelsova stať se pak stala důležitou zbraní v boji proti oportunismu, zejména v agrární otázce. Vyložil v ní nejdůležitější základní myšlenky socialistické přeměny zemědělství a socialistického svazku mezi dělníky a rolníky. — *348, 371, 374.*

[372] Při diskusi, kterou vedli ve „Vorwärts" po frankfurtském sjezdu (viz poznámku 347) o agrární otázce Karl Kautsky a Georg Ledebour, vznikla polemika. 20. listopadu 1894 uveřejnil „Vorwärts" Kautského protest proti Ledebourovu tvrzení, že prý Kautsky ve svém spise o erfurtském programu

stejně jako Georg von Vollmar a Bruno Schoenlank zastával v diskusi o agrární otázce na sjezdu názor, že v socialistické společnosti zůstane zachováno malorolnické vlastnictví. Ledebourovu odpověď přinesl „Vorwärts" 21. listopadu 1894. — *348.*

[373] 14. listopadu 1894 kritizoval Bebel na shromáždění v 2. berlínském obvodu v delší řeči oportunistické stanovisko Georga von Vollmara a jiných bavorských sociálních demokratů na frankfurtském sjezdu (viz poznámku 347). Odsuzoval také mlhavost rezoluce o agrární otázce, kterou sjezd schválil. Bebelova řeč vyšla ve „Vorwärts" ze 16. listopadu 1894 a 1. prosince 1894 byla přetištěna v „Critica Sociale". — *348, 350, 356, 363, 368, 390.*

[374] Při diskusích o agrární otázce v Mezinárodním dělnickém sdružení docházelo k prudkým srážkám mezi proudhonovci a bakuninovci; proudhonovci hájili nedotknutelnost malého soukromého pozemkového vlastnictví, zatímco bakuninovci se snažili dokázat, že se zrušením dědického práva zmizí veškeré soukromé vlastnictví, tedy i pozemkové. Bruselský kongres Internacionály z roku 1868 i basilejský kongres z roku 1869 se přihlásily k marxistickému stanovisku v otázce vlastnictví půdy. Usnesly se na požadavku odstranění soukromého vlastnictví půdy a jeho přeměny ve společenské vlastnictví. — *348.*

[375] Engelsovu anonymní noticku „Ke čtvrtému dílu Marxova ‚Kapitálu' " (viz Spisy, sv. 22, str. 563) uveřejnil Karl Kautsky v „Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 9. — *349.*

[376] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé otištěny v listě „Socialiste", čís. 115 z 24. listopadu 1900, a v časopise „Cahiers du communisme", čís. 11, 1955. — *350.*

[377] Článek Paula Lafargua, podepsaný *Gallus*, „Der landwirthschaftliche Kredit in Frankreich" [„Zemědělský úvěr ve Francii"] vyšel 6. listopadu 1894. — *351.*

[378] Viz Karel Marx, Kapitál, III-1, Praha 1955, str. 25—28. — *351, 363, 395.*

[379] 6. prosince 1894 předložila vláda říšskému sněmu „Entwurf des Gesetzes, betreffend Änderungen und Ergänzungen des Strafgesetzbuchs, des Militärstrafgesetzbuchs und des Gesetzes über die Presse" [„Návrh zákona týkajícího se změn a doplňků trestního zákoníku, vojenského trestního zákoníku a zákona o tisku"], tzv. protipřevratovou předlohu. Podle tohoto zákona měly být pokusy o převrat už bez skutkové podstaty trestány káznicí a domnělé útoky na náboženství, monarchii, manželství, rodinu nebo majetek až dvouročním vězením. Většina buržoazních poslanců říšského sněmu se

vzhledem k náladě v masách neodvážila tuto předlohu odhlasovat. 11. května 1895 byl tento návrh zákona po masových protestech ze všech vrstev obyvatelstva, po energickém boji sociální demokracie a opozici buržoazních stran ve druhém čtení zamítnut. — *351, 383, 392, 394, 414, 417, 427, 431, 441, 450, 456, 470, 474, 480, 482, 491, 501, 503, 504.*

[380] 26. října 1894 byl propuštěn říšský kancléř Leo von Caprivi pro názorové neshody o tom, jakými metodami potlačovat sociální demokracii. Novým říšským kancléřem se stal kníže z Hohenlohe-Schillingsfürst. — *351.*

[381] Narážka na proces proti Alfredu Léonu Géraultu-Richardovi, inscenovaný presidentem republiky Jeanem Casimirem-Périerem (viz poznámku 407). — *351.*

[382] Od tohoto dopisu se zachoval koncept, který je v podstatě totožný s dopisem. — *353.*

[383] 12. listopadu 1894 napsal N. F. Danielson Engelsovi a informoval ho, že vyšla kniha Petra Struva „Kritičeskije zametki k voprosu ob ekonomičeskom razvitii Rossii" [„Kritické poznámky k hospodářskému rozvoji Ruska"]. Danielson nesouhlasil s některými Struvovými názory a měl v úmyslu o knize napsat; žádal Engelse, aby směl citovat některá fakta a názory z Engelsových dopisů. — *354.*

[384] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn rusky v listě „Pravda", čís. 195 ze 17. července 1931. — *356.*

[385] Dopis je přeložen podle strojopisné kopie. Originál nemá berlínský Institut marxismu-leninismu při ÚV SED k dispozici. — *356, 472.*

[386] Tím se myslí druhý sjezd bavorské sociální demokracie, který se konal 30. září 1894 v Mnichově. Na denním pořadu byla činnost sociálně demokratických poslanců bavorského zemského sněmu a agitace mezi rolníky. Georgu von Vollmarovi a Karlu Grillenbergerovi se podařilo získat v obou otázkách podporu většiny sjezdu. Odhlasováním důvěry frakci v zemském sněmu sankcionoval sjezd schválení rozpočtu. Bylo přijato usnesení o pevnější organizaci bavorských sociálních demokratů pod centrálním vedením jejich představitelů v zemském sněmu — Vollmara, Grillenbergera aj. Tím se Vollmar pokusil vytvořit si baštu k prosazování své oportunistické politiky v celé straně. — *356, 361.*

[387] Georg von Vollmar vystoupil na frankfurtském sjezdu (viz poznámku 347) proti návrhům, které odsuzovaly souhlas sociálně demokratických poslanců v bavorském zemském sněmu s rozpočtem bavorské zemské rady.

Pokusil se ospravedlnit svůj postoj tím, že mimo jiné zdůrazňoval specifické „bavorské podmínky" a „bavorský způsob", do něhož se prý mohou „Severoněmci" jen těžko vpravit, mluvil o „starém prušáckém kaprálském duchu" a posmíval se „Berlíňákům". — *356.*

[888] Narážka na článek uveřejněný ve „Vorwärts" z 23. listopadu 1894 pod názvem „In eigener Sache" [„Ve vlastní záležitosti"], který údajně napsal Wilhelm Liebknecht. V článku se zdůrazňovalo, že stanovisko redakce k frankfurtskému sjezdu (viz poznámku 347), které bylo vyjádřeno už ve dvou úvodnících, je v „*diametrálním protikladu*" k tomu, co řekl August Bebel na schůzi v 2. berlínském volebním obvodu (viz také poznámku 373). 24. listopadu vyšla ve „Vorwärts" další noticka „Zur Diskussion über den Frankfurter Parteitag" [„K diskusi o frankfurtském sjezdu"], která fakticky znamenala odvolání toho, co list napsal předešlého dne. Psalo se tam, že v článku z 23. listopadu šlo jen o „Bebelův pesimistický úsudek o celém průběhu diskuse a o intelektuální úrovni sjezdu..." a tento úsudek prý redakce „Vorwärts" rozhodně neschvaluje. Výrok prý nebyl namířen proti Bebelovu stanovisku; Liebknecht prý také podepsal a pomáhal redigovat Bebelovu rezoluci o taktice v zemských sněmech, a v agrární otázce stojí „už čtvrt století na stejném stanovisku jako Bebel". — *357.*

[889] Tím se zřejmě myslí anonymní článek „The Movement in Germany" [„Hnutí v Německu"], uveřejněný 1. prosince 1894 v londýnské „Justice" jako příspěvek z Berlína; v článku se psalo o agrární otázce v Německu a o rozmíškách v německé sociální demokracii. „Vorwärts" je tu obviňován, že se v těchto otázkách dopouští „pozoruhodného zamlčování". Jako příklad je uváděn článek o sociálně demokratickém tisku v Anglii, otištěný ve „Vorwärts" z 1. listopadu 1894, v němž nebyla zmínka o „Justice". Kromě toho se tu protestovalo proti útokům na Henryho Mayerse Hyndmana. Eduard Bernstein tyto výpady důrazně odmítl ve své odpovědi „The ‚Vorwärts' and ‚Justice'. To the Editor of ‚Justice' " [„‚Vorwärts' a ‚Justice'. Redaktorovi listu ‚Justice' "], která vyšla v „Justice" 8. prosince 1894. — *360.*

[890] Řeč Augusta Bebela ze 14. listopadu 1894 (viz poznámku 373) vyvolala prudkou polemiku hlavně s Georgem von Vollmarem. Už 17. a 21. listopadu 1894 dal Karl Grillenberger uveřejnit ve „Fränkische Tagespost" prohlášení, které otiskl „Vorwärts" 20. a 24. listopadu. Vollmar uveřejnil v „Münchener Post" 23., 24. a 27. listopadu sérii článků „Bebels Fahnenerhebung" [„Bebel pozvedá prapor"]. Také tento článek vyšel ve „Vorwärts". Čtyři Bebelovy články, v nichž se vyrovnával s Vollmarovými obviněními, vyšly pod názvem „Zur Diskussion über den Frankfurter Parteitag. Zur Entgegnung" [„K diskusi o frankfurtském sjezdu. Odpověď"] 28., 29. a 30. listopadu a 1. prosince 1894 ve „Vorwärts". — *360, 364, 368.*

391 28. listopadu 1894 napsal Filippo Turati Engelsovi: „Máme tu několik... mladých socialistů, kteří se snaží připravit pro nás k Novému roku socialistický almanach. Má se tam vzpomenout na naše odsouzené a deportované, na naše mučedníky z loňského roku... Chtěli by tam také mít pár slov, myšlenek, něco krátkého od vedoucích osobností mezinárodního socialismu a byli by velmi šťastní, kdyby dostali pár řádek od velícího generála. Nemohl jsem jim to odmítnout a slíbil jsem, že Vám napíšu. Kdyby Vám to však nebylo možné z časových důvodů nebo kdybyste neměl chuť, jste předem omluven..."

Almanach připravený mladými socialisty, který vyšel v Miláně s úvodem Turatiho, se nazýval „Almanacco socialista per l'anno 1895" [„Socialistický almanach na rok 1895"]. — *363.*

392 Na zasedání říšského sněmu 6. prosince 1894 zůstali členové sociálně demokratické frakce sedět, když předseda von Lewetzow provolával slávu Vilémovi II. 11. prosince požadoval říšský kancléř kníže zu Hohenlohe trestní stíhání Wilhelma Liebknechta pro urážku veličenstva. 15. prosince byl tento návrh zamítnut 168 hlasy proti 58. — *364, 376, 392, 394.*

393 Georg von Vollmar mluvil 1. června 1891 v Mnichově na veřejném stranickém shromáždění o úkolech a taktice sociální demokracie za tzv. nového kursu Capriviho vlády. V této pověstné řeči v mnichovském sále „Eldorado" shrnul Vollmar názory oportunistů a pokoušel se vnutit straně taktiku spolupráce s vládnoucími třídami ve vnitřní i zahraniční politice, zejména v případě války s Ruskem. Požadoval taktiku, která by pozvolna přeměňovala společnost pomocí reforem. Vollmarovy oportunistické požadavky směřovaly koneckonců k tomu, aby se sociální demokracie vzdala svých hlavních revolučních zásad,aby se dělnická třída smířila s prusko-německým militaristickým státem a kapitalistickým společenským řádem. Vollmarova řeč byla přijata se souhlasem v buržoazním tisku, ale ve straně vyvolala ostrou kritiku a na erfurtském sjezdu (viz poznámku 263) byla rozhodně odsouzena. — *364.*

394 Jde o polemiku listu „Vorwärts" s Georgem von Vollmarem, vyvolanou jeho článkem „Le socialisme de M. de Bismarck et le socialisme de l' empereur Guillaume" [„Socialismus pana Bismarcka a socialismus císaře Viléma"], který vyšel v červnu 1892 v pařížském časopise „Revue bleue. Revue politique et littéraire". V tomto článku Vollmar tvrdil, že se erfurtský program v řadě požadavků blíží „státnímu socialismu", proklamovanému Bismarckem a Vilémem II. Vollmarův článek vyvolal širokou diskusi v sociálně demokratickém tisku. „Vorwärts" polemizoval s Vollmarovými tvrzeními v redakčních článcích „Staatssozialismus", které byly uveřejněny 6., 12. 21. a 22. července 1892. — *364.*

[395] Narážka na to, že Georg von Vollmar chodil do katolického benediktinského gymnasia sv. Štěpána v Augsburgu. — *368.*

[396] Jde o dopis z 24. listopadu 1894 (viz tento svazek, str. 356); zda se zachoval druhý dopis, o němž se Engels zmiňuje, není známo. — *368.*

[397] Wilhelm Liebknecht vystoupil 12. prosince 1894 v rozpravě o říšském rozpočtu; ve svém projevu mluvil také o otázkách souvisejících s návrhem protipřevratového zákona (viz poznámku 379) a o tzv. urážce veličenstva (viz poznámku 392). Jeho řeč byla ve zkráceném znění otištěna ve „Vorwärts" z 13. prosince 1894. — *368.*

[398] Witold Jodko-Narkiewicz napsal Engelsovi 13. prosince 1894, že na III. sjezdu Sociální demokracie v Haliči „byl předložen návrh podobný francouzskému agrárnímu programu", byl však odmítnut. Od té doby se všechen polský tisk zabýval rolnickou otázkou. Proto měl v úmyslu dát přeložit Engelsův článek „Rolnická otázka ve Francii a v Německu", který vyšel v „Neue Zeit", a uveřejnit jej v „Przedświtu". Jodko-Narkiewicz žádal Engelse o svolení. Engelsova práce vyšla v „Przedświtu" v prosinci 1894 pod názvem „Kwestia włościańska". — *371.*

[399] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v listě „Neue Zeit", sv. I, čís. 11, 1905—1906. — *372.*

[400] Na konferenci německé sociální demokracie, která se konala ve dnech 19. až 21. srpna 1882 v Curychu, bylo jednomyslně usneseno zřídit *stranický archiv*. První materiály archivu shromáždil Eduard Bernstein v Curychu. Od dubna 1883 vedl archiv Hermann Schlüter. Když v květnu 1888 museli redaktoři „Sozialdemokratu" opustit Švýcarsko a vydavatelství listu přesídlilo s Engelsovou pomocí do Londýna, byl převezen do Anglie i archiv, který byl v červnu 1888 za spolupráce Julia Mottelera instalován v Londýně. Když přestal platit zákon proti socialistům (viz poznámku 154), byl archiv převezen do Berlína. V tomto stranickém archivu byla shromážděna literární pozůstalost předáků německého dělnického hnutí, v prvé řadě Marxe a Engelse, literatura k dějinám německého a mezinárodního dělnického hnutí a dělnický tisk. — *373.*

[401] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa napsaná Engelsovou rukou: Monsieur Pierre Lavroff, 328, rue Saint Jacques, Paris — France. — *375.*

[402] Když Giovanni Giolitti odstoupil z úřadu ministerského předsedy, postoupil 11. listopadu 1894 poslanecké sněmovně doklady, jimiž byla kompromi-

tována Banca Romana (viz také Spisy, sv. 22, str. 407—414) a které z ohledu na státní zájmy dosud nepostoupil justici. Hned nato byla jmenována vyšetřující komise. — *377.*

[403] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici; je na ní adresa napsaná Engelsovou rukou: G. W. Lamplugh Esq. 28 Jermyn St., S. W. — *378.*

[404] Text tohoto dopisu, kromě první věty, byl uveřejněn 1. ledna 1895 v „Arbeiter-Zeitung" jako „Pozdravná adresa rakouským dělníkům k dennímu vydávání ‚Arbeiter-Zeitung' " (viz Spisy, sv. 22, str. 565). — *381.*

[405] Laura Lafarguová oznámila Engelsovi 23. prosince 1894, že listy „Le Peuple" (Lyon) a „Réveil du Nord" (Lille) budou napříště vycházet denně. — *382.*

[406] Francouzské vydání „Manifestu Komunistické strany" vycházelo v „L'Ère nouvelle" od září do listopadu 1894. Protože však „Manifest" měl vyjít v témže nakladatelství jako brožura, žádala Laura Lafarguová v dopise z 23. prosince 1894 Engelse o radu, kterou předmluvu má k překladu zařadit. Překládat všechny čtyři předmluvy, které byly zařazeny do německého vydání z roku 1890, nepokládala za vhodné.

Brožura vydaná roku 1895 v Paříži obsahovala krátkou předmluvu od nakladatelství.

Ony čtyři předmluvy k „Manifestu" jsou: Marxova a Engelsova předmluva k německému vydání z roku 1872, Engelsovy předmluvy k německým vydáním z roku 1883 a 1890 (v téže předmluvě je obsažena také Marxova a Engelsova předmluva k ruskému vydání z roku 1882). (Viz Spisy, sv. 18, str. 125—126; Spisy, sv. 21, str. 33—34; Spisy, sv. 22, str. 89—96.) — *382.*

[407] První, proti komu byl veden proces na základě zákona proti anarchistům vydaného ve Francii v červenci 1894 (viz poznámku 323), byl Alfred Léon Gérault-Richard; byl odsouzen k jednomu roku vězení a 3000 franků pokuty za článek proti presidentu republiky Jeanu Casimiru-Périerovi, což byl nejvyšší možný trest za tento čin. V prosinci 1894 kandidovali blanquisté Géraulta-Richarda do poslanecké sněmovny za XIII. pařížský obvod; 6. ledna 1895 byl zvolen, 10. ledna žádali socialističtí poslanci ve sněmovně, aby byl propuštěn z vězení. Tento návrh podaný Alexandrem Millerandem byl odmítnut 294 hlasy proti 205; Gérault-Richard byl propuštěn teprve později. — *383, 410.*

[408] Ve výtisku třetího dílu „Kapitálu", poslaném Victoru Adlerovi, je věnování od Engelse, datované 1. ledna 1895. — *384.*

[409] Když vyšel třetí díl „Kapitálu", začal Engels připravovat vydání Marxových

děl a svých vlastních prací. Snažil se vyhledat Marxovy rané práce a různé své stati, které vycházely v padesátých letech v „New York Daily Tribune". Engels si o tom dopisoval s Ludwigem Kugelmannem, o němž věděl, že má mnoho těchto prací shromážděno ve své knihovně. Kugelmann Engelsovi pomáhal při dalším hledání. — *385.*

[410] V září 1893 se Engels setkal s Ludwigem Kugelmannem v Berlíně. Mluvili spolu také o vydání Marxových a Engelsových sebraných děl, které Engels připravoval. — *385.*

[411] Ludwig Kugelmann sdělil Engelsovi asi kolem 5. ledna 1895, že Marxovy práce shromažďoval v USA Hermann Meyer, který se roku 1848 vystěhoval do Ameriky. Když Meyer roku 1875 zahynul při ztroskotání lodi, přešlo mnoho jeho knih a dokumentů do rukou jeho synovce Maxe Livingstona v Pittsburghu. Kugelmann se o tom dověděl už v roce 1876 a žádal tehdy Livingstona, aby mu tyto Marxovy práce přenechal pro souborné vydání Marxových a Engelsových děl. Livingston odpověděl Kugelmannovi 21. března 1876, že se mnoho Meycrových knih při ztroskotání lodi ztratilo, ale že našel velký počet příspěvků a úvodníků z „New-York Daily Tribune" z let 1851—1858, pečlivě seřazených a nalepených, a že je dává k dispozici pro souborné vydání (viz také poznámku 504). — *385, 403, 425.*

[412] Hermann Schlüter žádal Engelse v dopise z 11. srpna 1894, aby navrhl Eduardu Bernsteinovi, zda by napsal pro nedělní přílohu „New Yorker Volkszeitung" sérii článků o třetím dílu „Kapitálu". — *387.*

[413] 3. května 1894 vyhlásili dělníci berlínských pivovarů tzv. pivní bojkot. Podnět k němu dalo propuštění asi 300 bednářů z rixdorfské Vereinsbrauerei za to, že se zúčastnili oslav 1. máje 1894. Dělníci žádali mimo jiné uznání 1. máje jako svátečního dne, zkrácení pracovní doby na 9 hodin denně, uznání stávajících organizací pivovarských dělníků, náhradu mzdy pro propuštěné dělníky a uznání pracovního průkazu. Majitelé pivovarů odpověděli na tyto požadavky hromadným propouštěním. Pivní bojkot nabýval stále větších rozměrů. Nakonec byli v září 1894 podnikatelé donuceni přistoupit na vyjednávání. Požadavky dělníků byly v podstatě přijaty. Pivní bojkot skončil koncem prosince 1894. — *388, 392.*

[414] Karl Kautsky oznámil Engelsovi 29. prosince 1894, že Wilhelm Liebknecht se domnívá, že objevil Marxův dopis o Pierru Josephu Proudhonovi a že ho nabídl J. W. H. Dietzovi, aby jej otiskl. Šlo však o Marxův článek „O Proudhonovi", který byl uveřejněn v „Social-Demokratu" už v roce 1865 (viz Spisy, sv. 16, str. 58—65); Liebknecht našel jeho originál. — *389.*

[415] 15. prosince 1894 pronesl August Bebel v říšském sněmu řeč, v níž ostře odsoudil pokus vlády porušit ústavu a dát trestně stíhat Wilhelma Liebknechta (viz poznámku 392). Vláda podnikla všechno možné, aby mohla proti Liebknechtovi použít článek 31 ústavy, který za určitých předpokladů povoloval trestní stíhání poslanců říšského sněmu. Přitom se snažila obejít článek 30, který stanovil, že žádný člen říšského sněmu nesmí být soudně stíhán pro výroky pronesené v říšském sněmu. Tak se vláda dostala do konfliktu se svou vlastní ústavou, zatímco sociální demokraté hájili ústavně zaručená demokratická práva. — *392.*

[416] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v knize F. Engels, „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen", Berlín 1920, pod názvem „Zustrom kleinbürgerlicher Elemente zur Partei" [„Příliv maloburžoazních elementů do strany"]. — *393.*

[417] Engels tu srovnává výměnu názorů na agrární otázku uvnitř německé sociální demokracie (viz poznámku 347) s pokusy představitelů jihoněmecké lidové strany v roce 1869 až 1870 zabránit tomu, aby eisenašská strana vyslovila souhlas s usnesením basilejského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení o nacionalizaci půdy. Stuttgartský sjezd (roku 1870) eisenašské strany tyto snahy jednoznačně odmítl. — *394.*

[418] Engels tu vzpomíná na dobu, kdy v dubnu 1848 společně s Marxem odjeli do Paříže, aby se přímo zúčastnili revoluce. Marx s Engelsem se zdrželi v Mohuči od 7. do 9. dubna 1848, aby projednali s tamějšími členy Svazu komunistů, k nimž náležel i Paul Stumpf, další úkoly dělnických spolků. — *394.*

[419] Úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v časopise „Critica Sociale", čís. 10 z 16. května 1895, v Turatiho článku „Un fatto personale che involge una questione generale" [„Osobní záležitost, která se stává obecnou otázkou"]. — *395.*

[420] Pasquale Martignetti napsal Engelsovi 6. září 1894 a žádal ho, aby sdělil Edwardu Avelingovi, že se nepodařilo zajistit vydání Avelingovy práce „The Student's Marx" [„Marx pro studenty"] v italštině. — *395.*

[421] Italský překlad Engelsovy předmluvy k třetímu dílu „Kapitálu", který pořídil Pasquale Martignetti, vyšel v časopise „La Rassegna" z ledna 1895. — *395, 443.*

[422] Jde o noticku Louisy Kautské „Aus den Trades-Unions" [„Z tradeunionů"], která vyšla 15. ledna 1895 v „Arbeiter-Zeitung". Už 5. ledna 1895 vyšla

v témže listě v rubrice „Z organizací" anonymní noticka „England" [„Anglie"] o stejných problémech. — *397.*

[423] „Arbeiter-Zeitung" z 10. ledna 1895 uveřejnila pod názvem „Frankreich" [„Francie"] noticku podepsanou l. k. (Louise Kautská), která obsahovala také výňatek z příspěvku Mrs. Crawfordové do londýnského „Weekly Dispatch" ze 6. ledna 1895. — *397.*

[424] Jde o článek „Vnutrennějc obozrenije" [„Vnitropolitický přehled"] v petrohradském „Věstnik Jevropy", sv. VI, kniha 12, z prosince 1894. — *397.*

[425] Victor Adler žádal Engelse v dopise z 27. prosince 1894, aby navrhl Émilu Vanderveldovi, aby se stal dopisovatelem vídeňské „Arbeiter-Zeitung". — *398.*

[426] Victor Adler informoval Engelse v dopise z 27. prosince 1894, že otiskne v „Arbeiter-Zeitung" fejeton „Karl Marx in Wien" [„Karel Marx ve Vídni"]. Našel prý nějaké opěrné body v Becherovu orgánu „Der Radikale". Adler se dále dotazoval, zda si Engels vzpomíná na Alfreda Julia Bechera.

Nato vyšel 24. ledna 1895 v „Arbeiter-Zeitung" článek Maxe Bacha „Karl Marx in Wien", který se opíral o informace, jež poskytl Engels (viz tento svazek, str. 404—405). — *398, 427.*

[427] Toto tvrzení obsahovala kniha Petra von Struva „Kritičeskije zametki k voprosu ob ekonomičeskom razvitii Rossii" (viz také poznámku 383). N. F. Danielson to napsal Engelsovi 1. prosince 1894. — *401.*

[428] Viz Karel Marx, Kapitál, díl I, str. 650—652. — *401.*

[429] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa napsaná Engelsovou rukou: Herrn Dr. L. Kugelmann, 20 BI Warmbüchenstr., Hannover, Germany. — *403, 425.*

[430] 9. srpna 1848 schválilo pruské Národní shromáždění návrh poslance Julia Steina, v němž se ministr války von Schreckenstein vybízel, aby vzhledem k surovému zacházení vojska s obyvatelstvem vydal rozkaz, aby důstojníci, kteří nesouhlasí s konstitučními snahami lidu, vystoupili z armády. Avšak přestože se na tom Národní shromáždění usneslo, nebyl žádný takový rozkaz vydán. Stein předložil svůj návrh znovu 7. září a požadoval, aby usnesení bylo okamžitě splněno. Návrh byl přijat 219 hlasy proti 143, což mělo za následek, že Auerswaldova-Hansemannova vláda musela odstoupit. Nová Pfuelova vláda nakonec tento rozkaz vydala, nikdy však nebyl proveden. — *405.*

[431] V předmluvě k III. dílu „Kapitálu" se Engels kriticky vyslovil k některým místům v práci Georga Stiebelinga „Das Werthgesetz und die Profit-Rate. Leichtfassliche Auseinandersetzung einiger wissenschaftlicher Fragen" [„Zákon hodnoty a míra zisku. Snadno pochopitelný výklad některých vědeckých otázek"], New York 1890. Stiebeling se pokusil vyvrátit Engelsovu kritiku ve svém „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels in London" [„Otevřeném dopise panu Bedřichu Engelsovi v Londýně"], který uveřejnila „Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 18. „Neue Zeit" se v redakční noticce ztotožnila s Engelsovým názorem. — *406*, *413*.

[432] Tím se myslí vystoupení Ignaze Auera v říšském sněmu 8. ledna 1895 v rozpravě o protipřevratové předloze (viz poznámku 379). — *406*.

[433] Od ledna 1895 působil Paul Lafargue jako dopisovatel vídeňské „Arbeiter-Zeitung". Jeho první článek „Panama-Bazillus" [„Panamský bacil"] vyšel 8. ledna 1895. — *410*.

[434] Narážka na provokativní vystoupení ministra války generála Bronsarta von Schellendorfa v říšském sněmu 10. ledna 1895 v debatě o protipřevratové předloze (viz poznámku 379). — *410*.

[435] Blanquističtí emigranti Édouard Vaillant, Antoine Arnaud a Frédéric Étienne Cournet vydali v červnu 1874 v Londýně brožuru pod názvem „Aux Communeux" [„Komunardům"]. — *411*.

[36] „La Petite République" uveřejnila 12. ledna 1895 článek Gustava Armanda Rouaneta, který byl — stejně jako článek Alfreda Léona Géraulta-Richarda v „Le Chambard" (viz poznámku 407) — zaměřen proti presidentovi republiky Jeanu Casimiru-Périerovi.

12. ledna podal Rouanet v poslanecké sněmovně návrh, aby byla snížena čestná odměna spojená s řádem čestné legie o 1000 franků, aby se zabránilo libovolnému udělování řádu. Rouanet současně prohlásil, že vzhledem k tomu, že byl zamítnut návrh na propuštění Géraulta-Richarda, neočekává, že by jeho návrh byl objektivně posouzen. Nato požádal předseda sněmovny Rouaneta, aby opustil zasedací síň. Přestože někteří poslanci proti tomu protestovali, musel Rouanet uposlechnout. — *412*.

[437] Poslední tři odstavce napsal Engels na okraj dopisu. — *412*.

[438] Tím je míněn „Sang an Ägir" [„Zpěv k Ägirovi"], který složil Vilém II. — *414*.

[439] Od listopadu 1893 byly ve Francii svrženy tři vlády: kabinet Dupuyho (listopad 1893,) kabinet Casimira-Périera (květen 1894) a druhý kabinet

Dupuyho (leden 1895). Hned nato odstoupil 15. ledna 1895 Jean Casimir-Périer z funkce presidenta (viz také poznámku 440). 17. ledna byl za nového presidenta Francouzské republiky zvolen François Félix Faure. — *415, 417, 419.*

[440] Jean Casimir-Périer byl jako představitel zájmů francouzských velkoprůmyslníků zapleten do manipulací, po léta utajovaných, mezi francouzskou vládou a železničními společnostmi (viz poznámku 442). Když tento korupční skandál propukl a když byla poslanecká sněmovna na základě návrhu socialistického poslance Alexandra Milleranda donucena podat žalobu na bývalého ministra Davida Raynala, odpovědného za podepsání smluv, podal Casimir-Périer demisi.

Jak vyplývá z dopisu Paula Lafargua Engelsovi ze 16. ledna 1895, zamýšlela reakce zřejmě provést několik dní před pádem vlády státní převrat, aby mohla zavést účinná opatření proti socialistům. — *417.*

[441] Narážka na báseň Pierra Jeana de Bérangera „Le vieux célibataire" [„Starý mládenec"]. — *417.*

[442] Koncem roku 1894 probíhaly v poslanecké sněmovně rozpravy o změně smluv, uzavřených mezi vládou a železničními společnostmi roku 1883. Tyto smlouvy umožňovaly po deset let železničním společnostem provádět rozsáhlé spekulace na účet daňových poplatníků. Vláda se zdráhala smlouvy změnit. 14. ledna 1895 žádal socialistický poslanec Étienne Alexandre Millerand vyšetření celé záležitosti a úlohy, kterou při uzavření smluv sehrál bývalý ministr veřejných prací David Raynal. Sněmovna přijala tento návrh 263 hlasy proti 241 a tím umožnila soudní stíhání Raynala. — *417.*

[443] Vůdce radikálů (viz poznámku 24) Georges Benjamin Clemenceau dosáhl ustavičnými interpelacemi ve sněmovně toho, že muselo odstoupit několik kabinetů, mimo jiné kabinet Gambettův (1882), Freycinetův (1882), Ferryho (1885) a Brissonův (1886). — *419.*

[444] Jean Jaurès uveřejnil 20. ledna 1895 v „Petite République" úvodník o svých reformních plánech pod názvem „La situation" [„Situace"]. — *420.*

[445] Tím se míní práce Ferdinanda Tönniese „Neuere Philosophie der Geschichte: Hegel, Marx, Comte" [„Novější filosofie dějin: Hegel, Marx, Comte"], v níž polemizoval s knihou Paula Bartha „Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann" [„Filosofie dějin u Hegela a hegelovců až po Marxe a Hartmanna"], a dále Tönniesův článek „Pestalozzi als Sozialpädagog" [„Pestalozzi jako sociální pedagog"], který vyšel 3. prosince 1894 v týdeníku „Sozialpolitisches Centralblatt". — *422.*

[446] Viz Spisy, sv. 21, str. 335. — *422.*

[447] „Pozitivní filosofie" Augusta Comta je zdůvodněna v jeho hlavním díle „Cours de philosophie positive" [„Výklad pozitivní filosofie"], které vyšlo poprvé v šesti svazcích v Paříži v letech 1830—1842. — *423.*

[448] *Catholicism without christianity* [Katolictví bez křesťanství] — tuto formulaci použil Thomas Henry Huxley v přednášce, kterou přednesl 8. listopadu 1868 v Edinburghu a která byla 1. února 1869 otištěna ve „Fortnightly Review" pod názvem „On the physical basis of life" [„O fyzickém základu života"]. — *423.*

[449] Tím Engels míní poznámku pod čarou v díle Ferdinanda Tönniese „Neuere Philosophie der Geschichte: Hegel, Marx, Comte", kde na str. 513 stojí: „Vynikající angličtí comtovci patřili ke spoluzakladatelům ‚Internacionály', jejímž generálním tajemníkem byl K. Marx...". — *423.*

[450] Tím se míní stati Edwarda Spencera Beeslyho o Pařížské komuně, které vycházely v „The Bee-Hive" od března do června 1871 pod názvem „On the Paris Revolution" [„O pařížské revoluci"], dále různé projevy Frederica Harrisona a dopis redakci „Times" uveřejněný 26. února 1872. — *423.*

[451] Nejjasněji vyjádřil Saint-Simon tuto myšlenku ve svém díle „Catéchisme des industriels" [„Katechismus výrobců"]. K výrobcům (tzv. industriels) počítal Saint-Simon kromě dělníků také továrníky a obchodníky, tj. všechny, kdo vyrábějí nebo dávají vyrábět materiální statky, a také ty, kdo se zabývají oběhem těchto statků. První vydání tohoto spisu vyšlo v Paříži roku 1823—1824 ve 3 sešitech. — *424.*

[452] Ludwig Kugelmann žádal Engelse v dopise z 12. ledna 1895, aby mu uvedl německé sborníky, v nichž vyšly Marxovy a Engelsovy práce pod jejich jménem nebo anonymně (viz také tento svazek, str. 385). — *425.*

[453] *Whigovští aristokraté* — malá skupina, důležitá při vzniku liberalismu v Anglii; vznikla rozštěpením strany whigů po vítězství Francouzské revoluce. Whigovští aristokraté zastupovali zájmy velké buržoazie a zasazovali se o reformu parlamentu. Tvořili jádro liberálního směru vzniklého v 19. století, který se později jako liberální strana stal představitelem zájmů rozvíjejícího se průmyslového kapitalismu. — *427.*

[454] Tím se míní druhá volební reforma v Anglii roku 1867, uzákoněná v důsledku masového hnutí proletariátu, která však poskytla volební právo jen maloburžoazii a lépe situovaným vrstvám dělnictva. Touto reformou skončil

boj průmyslové buržoazie o politickou moc, který vedla od dob první volební reformy v roce 1832. Roku 1884 schválil anglický parlament další zákon o reformě. Jím se volební právo poskytovalo také malým rolníkům a části zemědělských dělníků. Velké části obyvatelstva, jako vesnický proletariát, městská chudina a také ženy, zůstaly však i po třetí volební reformě bez volebního práva. — *427.*

[155] Tím se myslí redakční noticka v „Arbeiter-Zeitung" z 26. ledna 1895, která informovala o konfiskaci čísla z 24. ledna. Zároveň se tu poukazovalo na to, že se přesto většina konfiskovaného nákladu dostala do rukou odběratelů, takže redakce mohla upustit od druhého vydání. — *427.*

[156] Tento výňatek z „The Weekly Dispatch" z 27. ledna 1895 byl uveřejněn v „Arbeiter-Zeitung" z 1. února 1895 s nadpisem „Zur Charakteristik des neuen Präsidenten" [„K charakteristice nového presidenta"]. — *428.*

[157] „Vorwärts" z 9. ledna 1895 uveřejnil petici „německých žen ze všech tříd a ze všech stran", která byla zaslána redakci. Podepsané žádaly „všechny německé ženy", aby svým podpisem podpořily požadavek spolčovacího a shromažďovacího práva pro všechny ženy. 24. ledna 1895 vyšel ve „Vorwärts" článek Clary Zetkinové, v němž byla tato petice ostře kritizována. Clara Zetkinová vystoupila rozhodně proti tomu, aby proletářské ženy podpisovaly takovou petici, a připomněla, že stanovisko strany je, že „ženskou otázku je třeba chápat a prosazovat jen v souvislosti s celkovou sociální otázkou". Strana, psala Clara Zetkinová mimo jiné, zastupuje zájmy obou pohlaví, podala už v říšském sněmu iniciativní návrh k otázce shromažďovacího práva a není důvod, aby proletářské ženy v takové chvíli podpisovaly petici, „která je úplně prosáklá buržoazním duchem". — *428.*

[158] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Madame Beldinsky, 2, Regent's Square, W. C. — *429.*

[159] Jde o knihu G. V. Plechanova, „K voprosu o razvitii monističeskogo vzgljada na istoriju" [„O vývoji monistického názoru na dějiny"], kterou Plechanov publikoval roku 1895 v Petrohradě pod pseudonymem N. Beltov. — *429, 433.*

[160] Dne 29. (17.) ledna 1895 přijal car Mikuláš II. zástupce šlechty, měst a zemstev; když odpovídal na mírně formulované přání vyslovené některými zemstvy, aby byla rozšířena jejich práva a svoláno stavovské shromáždění (zemskij sobor), prohlásil, že domnívá-li se někdo, že zemstva by se mohla podílet na státních záležitostech, jsou to „nesmyslné sny". — *429.*

[461] Prozatímní výbor, pověřený přípravami mezinárodního socialistického dělnického kongresu, který se měl konat v Londýně roku 1896, navrhl polským socialistům v Londýně, aby se tento kongres nazýval „Mezinárodní socialistický kongres dělnictva a tradeunionů". 31. ledna 1895 napsal Jodko-Narkiewicz, který byl také členem výboru, Engelsovi, že by polští soudruzi „v této záležitosti rádi jednali v souladu s německými soudruhy"; žádal Engelse, aby mu k tomu sdělil svůj názor a pokud možná i názor německých soudruhů. — *430.*

[462] Richard Fischer sdělil Engelsovi dopisem z 30. ledna 1895, že nakladatelství „Vorwärts" zamýšlí vydat nejpozději v březnu jako brožuru Marxovy články z „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" z roku 1850, věnované revoluci ve Francii roku 1848 a uveřejněné v trojím pokračování pod názvem „1848—1849" (viz Spisy, sv. 7). Žádal Engelse, aby k brožuře napsal úvod (viz Spisy, sv. 22, str. 566—585).

Fischer zdůvodňoval svůj spěch tím, že po přijetí předlohy zákona proti převratu (viz poznámku 379) by se takový spis patrně už nemohl vydat. Brožura vyšla roku 1895 v Berlíně pod názvem, který jí dal Engels, „Třídní boje ve Francii 1848—1850". — *431, 437, 439, 441.*

[463] Engels tím myslí páté a šesté vydání „Komunistického manifestu", která vyšla v Berlíně roku 1891 a 1894. — *431.*

[464] „Umsturz und Sozialdemokratie. Verhandlungen des Deutschen Reichstags am 17. Dezember 1894 und 8.—12. Januar 1895 nach dem offiziellen stenographischen Bericht" [„Převrat a sociální demokracie. Jednání Německého říšského sněmu 17. prosince 1894 a 8.—12. ledna 1895 podle oficiálního stenografického záznamu"], Berlín 1895. — *432.*

[465] Engels tím míní „Schriften-Verzeichniss der Buchhandlung des Vorwärts in Berlin" [„Katalog spisů nakladatelství Vorwärts v Berlíně"] z roku 1893. — *432.*

[466] G. V. Plechanov napsal Engelsovi 2. února 1895, že V. I. Zasuličová je nemocná. Prosil, aby ji Ludwig Freyberger vyšetřil a aby mu Engels sdělil výsledek. — *433.*

[467] Johann Wolfgang von Goethe, „Faust", 1. díl, scéna Auerbachův sklep v Lipsku, překlad Otokara Fischera. — *433.*

[468] Hermann Engels líčil v dopise z 23. ledna 1895 mimo jiné různé rodinné oslavy. — *435.*

[469] Tím se myslí řeč, kterou Richard Fischer pronesl 6. února 1895 v říšském sněmu v rozpravě o tzv. dělnickém zastoupení. Tato třídenní rozprava navazovala na interpelaci strany středu, „týkající se zřizování dělnických komor a uznání zaměstnaneckých spolků". Cílem této politiky bylo ovládnout pomocí nepatrných sociálních ústupků dělnické hnutí. Fischer ve své řeči zdůrazňoval nedostatečnost zákonů na ochranu dělnictva a položil otázku, proč se strana středu nesoustředí v zájmu svých katolických dělníků na rozhodující otázky, jako např. prosazení normálního pracovního dne, dělnické pojištění, zaručení spolčovací svobody. V závěru znovu zdůraznil třídní charakter takzvané sociální reformy. — *438.*

[470] Viz Spisy, sv. 7, str. 468—471 a 477—486. — *439.*

[471] 2. prosince 1851 provedl Ludvík Bonaparte státní převrat, jímž byla ve Francii nastolena bonapartistická diktatura. — *439.*

[472] Strana středu (viz poznámku 20) vyslovila při prvním čtení předlohy zákona proti převratu (viz poznámku 379) v říšském sněmu 9. února 1895 zdánlivé pochybnosti o této předloze, avšak v komisi pro projednání jednotlivých paragrafů ji jednoznačně podporovala. Richard Fischer poukázal ve své řeči v říšském sněmu 6. února 1895 (viz poznámku 469) na taktiku středu, který je „s ohledem na *katolické dělnictvo*, s ohledem na *své voličstvo z dělnických kruhů* nucen" „odvrátit pozornost od ‚přemetu' v komisi pro protipřevratovou předlohu, a proto se teď náhle zase vystrkuje do popředí sociální program strany středu". V rozpravě ze 7. ledna 1895 na to reagoval řečník frakce středu a pokoušel se ospravedlnit postoj své strany namířený proti zájmům dělníků. — *439.*

[473] Od tohoto dopisu se zachovala také obálka s adresou napsanou Engelsovou rukou: Julius Motteler Esq., 30, Hugo Street, Tufnell Park, N. — *440, 448.*

[474] Jak vyplývá z poznámek Julia Mottelera na přední i zadní straně tohoto dopisu, napsal Motteler 24. února 1895 Johannu Meyerovi do Bochumi a žádal ho o informace, které si přál Engels. 28. února poslal Engelsovi Meyerovu odpověď (viz také tento svazek, str. 448). — *440.*

[475] Tím se myslí francouzský překlad Engelsovy práce „K dějinám prvotního křesťanství", který pořídila Laura Lafarguová (viz poznámku 363). — *441.*

[476] Tím se míní přednáška Jeana Jaurèse „L'Idéalisme de l'histoire" [„Idealismus dějin"], kterou přednesl na konferenci v Latinské čtvrti v Paříži počátkem roku 1895. — *443.*

[477] Laura Lafarguová přijala Engelsovy návrhy k francouzskému překladu. Engels se přitom nepatrně odchyluje od německého znění své práce (viz Spisy, sv. 22, str. 509—510 a 516). — *443.*

[478] Měsíčník „Russkoje Bogatstvo" otiskl v čísle z ledna 1895 článek „Istoričeskij matěrializm" [„Historický materialismus"] od L. Saka. Roku 1894 tu vyšel v čís. 1 přehled „Litěratura i žizň" [„Literatura a život"] od N. K. Michajlovského.

V dopise Engelsovi z 20. února 1895 G. V. Plechanov poznamenal: „Poslal jsem Věře lednové číslo ‚Russkoje Bogatstvo'. Je tam kritika Vašeho ‚Původu rodiny, soukromého vlastnictví atd.' od jakéhosi Saka. Tento pán je v naší literatuře naprosto neznámý, a můžeme-li soudit podle jeho debutu, nic dobrého neslibuje. Kritika je stupidní, tak jako všechny útoky tohoto časopisu proti Vám a Marxovi." — *445.*

[479] V brožuře „K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu' (1871—1875)" byly otištěny Engelsovy články I, II a V z „Emigrantské literatury". Zde se myslí článek V, „O sociálních poměrech v Rusku" (viz Spisy, sv. 18, str. 573—584). K tomuto článku napsal Engels zvláštní doslov (viz Spisy, sv. 22, str. 469—471), který byl také otištěn v brožuře. — *446.*

[480] G. V. Plechanov nazval ve svém dopise Engelsovi z 20. února 1895 cara Mikuláše II. „mladým idiotem ze Zimního paláce", který svou řečí z 29. (17.) ledna 1895 (viz poznámku 460) „prokázal ohromnou službu revoluční straně". — *446.*

[481] „Coheniádou" nazývá Engels přepadení Julia Mottelera a jeho ženy, o kterém ho Motteler informoval 28. února 1895. Dne 18. února 1895 večer vnikl do Mottelerova domu násilně anarchista Alexander Cohen ještě s jedním kumpánem. Motteler psal: „Můj býkovec vyřešil situaci prvními dvěma ranami." Dále Engelsovi sděloval, že Cohen se prý začátkem února objevil nemocný u P. A. Kropotkina a že byl ihned „uložen do postele". Na to naráží Engels na konci dopisu. — *448.*

[482] Édouard Vaillant poslal Engelsovi 24. prosince 1894 několik svých návrhů zákonů. Upozorňoval Engelse zejména na dva návrhy týkající se agrární otázky. — *450.*

[483] *Národní dílny* (Ateliers nationaux) byly zřízeny ihned po únorové revoluci z roku 1848 na základě dekretu francouzské prozatímní vlády. Chtěla tím jednak diskreditovat mezi dělníky myšlenky Louise Blanca o organizaci práce, jednak využít vojensky organizované dělníky národních dílen v boji proti revolučnímu proletariátu. Tento provokační plán na rozštěpení dělnické

třídy se nezdařil. Dělníci se hrnuli do národních dílen, z nichž se stala střediska revoluce, takže Cavaignacova vláda byla nucena je 3. července 1848 zase rozpustit. — *450.*

[484] Voleb do *London County Council* (Rady londýnského hrabství) se po reformě samosprávy z roku 1888 směly účastnit všechny osoby, které měly volební právo do parlamentu, a ženy starší 30 let. Tato rada se volila každé tři roky. Při volbách londýnské rady v roce 1889 a 1892 zvítězila skupina *pokrokářů*, k nimž patřili buržoazní liberálové, fabiáni a socialisté, nad skupinou umírněných, která sdružovala liberální unionisty (viz poznámku 121) a konzervativce. Ve volbách z 2. března 1895 získali umírnění určitý počet nových křesel v radě v důsledku toho, že socialisté odmítli vytvořit při volbách blok s pokrokáři. — *451, 482.*

[485] N. F. Danielson oznámil Engelsovi v dopise z 29. ledna 1895, že dočetl třetí díl „Kapitálu". V této souvislosti se zmiňoval o jednom místě z Engelsovy předmluvy, kde píše o Marxově rozsáhlém studiu ruského pozemkového vlastnictví a o jeho záměru využít tohoto studia pro oddíl o pozemkové rentě (viz Karel Marx, „Kapitál", díl III-1, str. 14). Danielson se ptal, zda Engels ví, jak chtěl Marx tento svůj záměr realizovat, a zda by mohl po této stránce doplnit předmluvu pro ruské vydání třetího dílu „Kapitálu". — *453.*

[486] „Úvod" k separátnímu vydání „Třídních bojů ve Francii 1848—1850" (viz Spisy, sv. 22, str. 566—585), které vyšlo v Berlíně roku 1895, napsal Engels mezi 14. únorem a 6. březnem 1895. Z dopisu Richarda Fischera Engelsovi ze dne 6. března 1895 vysvítá, že představenstvo Sociálně demokratické strany Německa Engelse žádalo, aby zmírnil — podle názoru představenstva — příliš revoluční tón „Úvodu". Přitom poukazovalo na nebezpečí nového zákona proti socialistům v Německu (viz poznámku 154).

V Engelsově odpovědi Fischerovi z 8. března 1895, která byla teprve nedávno nalezena, Engels podrobně rozebírá pochybnosti představenstva strany a vykládá naprosto jednoznačně své revoluční stanovisko. Engelsova kritika je namířena proti nerozhodnému postoji vedení strany a jeho snaze jednat výhradně v mezích zákonnosti. Byl však nucen v některých otázkách přihlédnout k mínění představenstva, změnit určité formulace a škrtnout místa, kde se mluvilo o příštím ozbrojeném boji proletariátu proti buržoazii. Zároveň se někteří vůdcové Sociálně demokratické strany Německa pokusili ukázat na základě tohoto „Úvodu" Engelse jako neústupného zastánce pokojné cesty přechodu moci do rukou dělnické třídy. Tak vyšel 30. března 1895 ve „Vorwärts" úvodník s nadpisem: „Wie man heute Revolutionen macht" [„Jak se dnes dělají revoluce"]. V tomto článku se bez Engelsova vědomí citovalo několik libovolně vytržených míst z jeho „Úvodu", která

měla vzbudit dojem, že Engels je „mírumilovný ctitel zákonnosti za každou cenu“ (viz tento svazek, str. 485).

Krátce před vydáním separátu Marxovy práce byl „Úvod“ na Engelsovu naléhavou žádost uveřejněn v „Neue Zeit“, 13. roč. 1894—1895, 2. sv., čís. 27 a 28, ovšem s uvedenými škrty a jinými změnami, které byl Engels na základě stanoviska představenstva strany nucen provést už v textu separátu. Ale přes pozměněné pojetí v důsledku škrtů si „Úvod“ zachoval revoluční charakter. K uveřejnění úplného znění „Úvodu“ nedošlo však ani pak, když už v Německu nehrozilo nebezpečí nového zákona proti socialistům.

Po Engelsově smrti vykládali Eduard Bernstein a jiní představitelé revizionismu a oportunismu „Úvod“ v reformistickém smyslu. Zamlčeli čtenáři text úvodu v úplném znění — ačkoli měli rukopis k dispozici — a zamlčeli také okolnosti, které Engelse donutily provést uvedené škrty. Navíc tvrdili, že Engels ve svém úvodu, který vydávali za jeho politickou závěť, revidoval své dřívější názory a že ke konci života zastával reformistické stanovisko. — *455, 478, 482, 485, 491.*

[487] Viz Spisy, sv. 22, str. 580. — *455.*

[488] Viz Spisy, sv. 22, str. 583. — *456.*

[489] V Rakousku zesílilo roku 1895 hnutí za zavedení všeobecného volebního práva, organizované sociálními demokraty. Jen ve Vídni bylo např. 19. února uspořádáno 12 mítinků na podporu tohoto požadavku. Victor Adler uveřejňoval v „Arbeiter-Zeitung“ trvale malé noticky na toto téma v rubrice „Ze dne“. — *457, 468.*

[490] Karel Marx „Kapitál“, díl III-1, Praha 1955, str. 190—194. — *459.*

[491] Takový doplněk napsal Engels v květnu 1895. Byl to článek „Zákon hodnoty a míra zisku“, který vyšel krátce po Engelsově smrti v „Neue Zeit“, 14. roč. 1895—1896, 1. sv., čís. 1 a 2, pod názvem „Poslední práce B. Engelse. Doplněk a dodatek k třetímu dílu ‚Kapitálu‘“ (viz Karel Marx, „Kapitál“, díl III-2, str. 435—452).

Svůj plán vyložit v dalším článku, jak se změnila od roku 1865 úloha burzy, nestačil už Engels uskutečnit. Zachovaly se jen teze článku (viz tamtéž, str. 452—454). — *460, 494, 516, 560.*

[492] Zmínka o článku Wilhelma Lexise „Die Marx'sche Kapitaltheorie“ [„Marxova teorie kapitálu“], který vyšel v časopise „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ [„Ročenka pro ekonomii a statistiku“], nová série, sv. 11, 1885. — *461.*

[493] Conrad Schmidt, „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes" [„Průměrná míra zisku na základě Marxova zákona hodnoty"], Stuttgart 1889. — *461.*

[494] Západofrancká říše vznikla po rozpadu říše Karla Velikého, jež tvořila dočasný, nepevný vojensko-správní svazek. V roce 843 byla říše rozdělena mezi tři Karlovy vnuky, přičemž Karel Holý obdržel západní část, zahrnující většinu území dnešní Francie; ta se nazývala říše Západofrancká. Území na východ od Rýna (jádro příštího Německa) připadlo Ludvíku Němci a pruh území uprostřed, od Severního moře až po střední Itálii, připadl nejstaršímu vnukovi Karla Velikého, Lotarovi I. — *464.*

[495] *Assises de Jerusalem* (Jeruzalémský zákoník) — sbírka zákonů z 12. století; byla vytvořena pro království jeruzalémské, založené po první křížové výpravě roku 1099 v Palestině a Sýrii. — *464.*

[496] Tím se myslí články Paula Lafargua „Breve-risposta domanda ai critici di Marx circa la teoria del valore" [„Stručná polemika s kritiky Marxe o jeho teorii hodnoty"] a „Replica di Lafargue" [„Lafarguova odpověď"], uveřejněné v „Critica Sociale" ze 16. října a 16. listopadu 1894. Lafargue v nich polemizoval s některými italskými ekonomy, kteří se přikláněli k názorům Achille Lorii na třetí díl Marxova „Kapitálu", jež vyslovil v článku „L'opera postuma di Carlo Marx" [„Díla z pozůstalosti Karla Marxe"]. — *465.*

[497] Engels tím myslí recenzi o třetím díle „Kapitálu" od Julia Plattera, která vyšla pod názvem „Die ‚Lösung' " [„‚Řešení' "] v časopise „Schweizerische Blätter für Wirthschafts- und Socialpolitik" [„Švýcarské listy pro hospodářskou a sociální politiku"], 1. březnový sešit, 1895. — *466.*

[498] Tím se míní články Eduarda Bernsteina, které vyšly pod názvem „Der Dritte Band des ‚Kapital' " [„Třetí díl ‚Kapitálu' "] v „Neue Zeit", 13. roč. 1894 až 1895, 1. sv., čís. 11—14, 17 a 20. — *467.*

[499] Victor Adler si musel odpykat sedm týdnů ve vězení za některé články v „Arbeiter-Zeitung", v nichž kritizoval rakouskou vládu. — *467.*

[500] Pablo Iglesias byl zatčen v souvislosti s vedením stávky textilních dělníků v Malaze a v říjnu 1894 odsouzen ke 40 dnům vězení.

V první polovině října 1894 vypukla v Malaze v bavlnářské továrně firmy Larios stávka, protože se podnikatelé rozhodli rozpustit odborový spolek textilních dělníků, vytvořený už před čtyřmi roky pro urovnávání sporů, a potrestat 19 dělníků, kteří v tomto odborovém sdružení aktivně pracovali. Ke stávkovému hnutí se připojili dělníci z jiných měst, především z Madridu.

Socialistická dělnická strana Španělska za Iglesiasova vedení řídila hnutí; obrátila se také na dělníky v Anglii, v Rakousku a v Německu a žádala je o solidární podporu stávkujících. Přes zasahování vlády, která poskytovala továrníkům všemožnou podporu, skončila stávka, která trvala 80 dní, vítězstvím dělníků. — *470.*

[501] Carl Hirsch žádal Engelse v dopise ze 16. března 1895, aby posoudil čtyři jeho články, „Intensifikation der Arbeit und Verkürzung der Arbeitszeit" [„Intenzifikace práce a zkracování pracovní doby"], „Die Intensifikation der Arbeit und ihr Widerstand" [„Intenzifikace práce a odpor proti ní"], „Die ökonomische und sozialpolitische Schätzung der Arbeitskraft" [„Ekonomické a sociálně politické hodnocení pracovní síly"] a „Die Verdichtung der Arbeit unter sozialpolitischem Gesichtspunkt" [„Zhušťování práce ze sociálně politického hlediska"], které vyšly v „Sozialpolitisches Centralblatt" z 8. ledna a 19. února 1894 a ze 14. ledna a 18. února 1895. Hirsch chtěl tyto články vydat jako brožuru. — *472.*

[502] Tím se míní doplňovací volby do říšského sněmu v Kolíně nad Rýnem 13. května 1895. Stáli v nich proti sobě sociální demokrat Franz Lütgenau a představitel strany středu Adolf Greiss, který v těchto volbách prošel. — *777.*

[503] V měsíčníku „Das Westphälische Dampfboot" vyšel v červenci 1846 anonymně Marxův a Engelsův „Oběžník proti Kriegovi" (viz Spisy, sv. 4, str. 19—35). V srpnu a září 1847 tam vyšla IV. kapitola II. svazku „Německé ideologie": „Karl Grün, ‚Sociální hnutí ve Francii a v Belgii' (Darmstadt 1845) aneb Dějepisectví pravého socialismu" (viz Spisy, sv. 3, str. 496—541). — *473, 474, 504.*

[504] Engels požádal 9. ledna 1895 Ludwiga Kugelmanna, aby se znovu obrátil na Maxe Livingstona kvůli souboru Marxových prací z Ameriky. Livingston odpověděl Kugelmannovi 9. března 1895 na jeho dotaz z 12. února 1895 a sdělil mu, že tento soubor už 18 let nemá a že ho kdysi vyzval Friedrich Adolph Sorge, aby dědictví po Hermannu Meyerovi (viz poznámku 411) poslal do Londýna. Kugelmann sdělil obsah Livingstonovy odpovědi Engelsovi v dopise z 21. března 1895. — *474. 504.*

[505] Menší výňatky z tohoto dopisu byly poprvé uveřejněny v „Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 2. sv., čís. 47, v článku Karla Kautského „Aus den letzten Briefen von Friedrich Engels" [„Z posledních dopisů Bedřicha Engelse"]. — *478.*

[506] Jde o řeč Wilhelma Liebknechta v říšském sněmu 2. března 1895 při projednávání rozpočtu na říšskou vojenskou správu. Liebknecht vystoupil proti zvý-

šení rozpočtu na armádu; žádal zrušení stálého vojska a místo toho ozbrojení lidu v rámci miličního systému podle švýcarského vzoru. — *478.*

[507] Roku 1895 začali Karl Kautsky, Eduard Bernstein, Paul Lafargue, Franz Mehring aj. ve Stuttgartu vydávat „Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen" [„Dějiny socialismu v dílčím vylíčení"]. Jako první svazek vyšla ve dvou dílech kniha „Die Vorläufer des Neueren Sozialismus" [„Předchůdci novodobého socialismu"]. První díl prvního svazku, „Von Plato bis zu den Wiedertäufern" [„Od Platóna k novokřtěncům"], napsal Kautsky; v druhém dílu vyšla vedle jiných autorů také Bernsteinova práce „Kommunistische und Demokratisch-sozialistische Strömungen während der englischen Revolution des 17. Jahrhunderts" [„Komunistické a demokraticko-socialistické proudy za anglické revoluce v 17. století"]. — *478, 479, 487, 515.*

[508] Tím se míní noticka v „Justice" z 23. března 1895 v rubrice „Topical Tattle" [„Co se tady povídá"]. — *481.*

[509] Jde o články uveřejněné v „Justice" z 9. března 1895, a to „A Pill for Palmer" [„Pilulka pro Palmera"] a druhý, od Henryho Williama Lee, „A much-needed lesson — for Progressives and Social Demokrats" [„Velmi potřebná lekce — pro pokrokáře a sociální demokraty"]. Dále o články v „The Labour Leader" z 9. března 1895 „The L. C. C. Elections" [„Volby do londýnské County Council"] a „The L. C. C. and the I. L. P." [„Londýnská County Council a Nezávislá dělnická strana"]. — *482.*

[510] 23. března 1895 byl v říšském sněmu podán návrh, aby se Bismarckovi poslalo blahopřání k 80. narozeninám. Tento návrh byl zamítnut 163 hlasy proti 146. Proti hlasovali sociální demokraté, představitelé svobodomyslné lidové strany, středu, poslanci polské frakce aj. Když se o tomto rozhodnutí dověděl Vilém II., poslal Bismarckovi telegram, v němž vyjádřil své „nejhlubší rozhořčení" nad tímto hlasováním, a prohlásil, že prý je „v naprostém rozporu s city všech německých panovníků a jejich lidu". — *483, 491.*

[511] V prosinci 1878 předložil Bismarck zvlášť vytvořené komisi říšského sněmu první návrh své celní reformy. Definitivní návrh předložený touto komisí se projednával v říšském sněmu od května do července 1879 a 12. července 1879 byl přijat. Nový celní tarif znamenal značné zvýšení dovozních cel na železo, stroje, textil, obilí, dobytek, tuky, len, dříví atd. a sloužil zpočátku zájmům jednak velkoprůmyslníků, jednak agrárníků. Viz Bedřich Engels, „Systém ochranných cel a svoboda obchodu", Spisy, sv. 21, str. 400—401. — *483.*

[512] Julius Wolf polemizoval v úvodu ke knize Friedricha Bertheaua „Fünf Briefe über Marx an Herrn Dr. Julius Wolf" [„Pět dopisů o Marxovi panu dr. Juliu Wolfovi"], vydané v Jeně 1895, proti kritickým poznámkám na svou adresu, které obsahovala Engelsova předmluva k III. dílu „Kapitálu" (viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, str. 23—25 a 28). — *485.*

[513] Tento koncept napsal Engels na dolní okraj dopisu, který mu poslal Harry Quelch 1. dubna 1895. Quelch žádal Engelse o interview o situaci v dělnickém hnutí pro květnové číslo listu „Justice". — *486.*

[514] Narážka na spis Paula Lafargua „Le droit à paresse. Réfutation du droit au travail de 1848" [„Právo na lenost. Vyvrácení práva na práci z roku 1848"], Paříž 1883. — *487.*

[515] Kapitola, o níž tu Engels píše, se v díle Paula Lafargua nazývá „Collectivisme consanguin" [„Rodové společenství"]. — *487.*

[516] *Lex Alamannorum* — část záznamu zvykového práva germánského kmene Alemanů (Alamanů), pocházející ze 6. až 8. století. — *487.*

[517] Viz Spisy, sv. 21, str. 93. — *488.*

[518] Engels tu odkazuje na dílo B. E. Guérarda „La terre salique" [„Salická země"], které bylo poprvé uveřejněno v časopise „Bibliothèque de l'École des chartes" [„Knihovna archivářské školy"] v listopadu-prosinci 1841. — *488.*

[519] *Lex Salica* (Salický zákon) — záznam zvykového práva u germánského kmene sálských Franků, pocházející z počátku 6. století. Sankcionoval a chránil především soukromé vlastnictví a třídní vztahy, jež se vytvořily po rozkladu rodového zřízení. — *488.*

[520] Engels, který připravoval vydání souboru Marxových raných statí z „Rheinische Zeitung", se od Richarda Fischera dověděl, že podobné vydání začal připravovat socialistický nakladatel Hans Baake. — *492.*

[521] Jde o tyto Marxovy články: „Jednání šestého porýnského zemského sněmu (První článek) — Debaty o svobodě tisku a o zveřejňování jednání zemských stavů," „Jednání šestého porýnského zemského sněmu (Třetí článek) — Debaty kolem zákona o krádeži dříví" a „Obhajoba moselského dopisovatele" (viz Spisy, sv. 1, str. 46—97, 133—172 a 197—223). Engels už nestačil tento svůj záměr uskutečnit. — *492, 500, 502, 505.*

[522] Narážka na B. N. Kričevského, který roku 1894 vydal Marxovo dílo „Námezdní práce a kapitál" (viz Spisy, sv. 6, str. 400—430) a jiná díla bez Engelsova vědomí (viz tento svazek, str. 268 a 274). — *492.*

[523] Viz Karel Marx, „Kapitál", III-1, Praha 1955, str. 191—194. — *494.*

[524] Viz Karel Marx, „Teorie o nadhodnotě", I. část, čes. vyd. 1958, str. 315—352 a 386—388. — *496.*

[525] Tím se myslí *Schaaffhausenscher Bankverein* (Schaffhausenský bankovní spolek), akciová společnost v Kolíně nad Rýnem s pobočkami v Berlíně, Essenu a Düsseldorfu. — *497.*

[526] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé otištěny v „Neue Zeit", sv. II. čís. 47, 1894—1895, v Kautského článku „Aus den letzten Briefen von Friedrich Engels" [„Z posledních dopisů Bedřicha Engelse"]. — *500, 515.*

[527] Jde o honorář za Marxovu brožuru „Třídní boje ve Francii 1848—1850". — *500.*

[528] Moselským článkem myslí Engels „Obhajobu moselského dopisovatele," napsanou Marxem, která vyšla v pěti číslech „Rheinische Zeitung" v lednu 1843. Podle Marxova záměru se měl článek skládat z pěti rubrik; byly však napsány a otištěny jen dvě (viz Spisy, sv. 1. str. 197—223). — *500, 505, 508, 509, 510, 521, 528.*

[529] Richard Fischer navrhl Engelsovi 27. ledna 1894 vydání Marxových a Engelsových spisů v menších sešitech. Podle jeho názoru nevylučovalo toto vydání možnost vydat Marxovy a Engelsovy spisy souborně (viz také poznámku 409), jak to zamýšlel Engels. — *500.*

[530] Do „New-York Daily Tribune" psal Marx na návrh Charlese Dany, redaktora tohoto pokrokového buržoazního deníku, od srpna 1851. S listem spolupracoval do roku 1862. Velké množství článků pro „New-York Daily Tribune" napsal na Marxovu žádost Engels. Tyto články jsou obsaženy ve svazcích 8 až 13, 15 a 16 Marxových a Engelsových Spisů. — *501.*

[531] 14. dubna 1895 uveřejnil „Vorwärts" noticku s názvem „Parteipresse" [„Stranický tisk"], v níž se oznamovalo, že „Le Socialiste" vychází od začátku dubna ve větším formátu, že administrace listu se přestěhovala a že vedení redakce se ujal A. Zévaés a administrace René Auguste Chauvin. — *503.*

[532] „*Pravý*" *socialismus* — maloburžoazní ideologie, která vznikla v letech 1844 až

1845 a jejímiž nejvýznamnějšími představiteli byli mj. Karl Grün a Moses Hess. „Praví" socialisté byli filosofičtí idealisté, kteří nespatřovali příčinu všeho zla v kapitalistických výrobních vztazích, nýbrž v egoismu lidí. Odmítali revoluční třídní boj a pokoušeli se zastřít konflikty frázemi o „všelidství", „bratrství" a o „lásce", která měla pojit vykořisťovatele a vykořisťované. Byli brzdou při vytváření samostatného proletářského hnutí, při zakládání první revoluční strany dělnické třídy a při sjednocování všech demokratických sil v boji proti feudální reakci. Marx a Engels kritizovali názory „pravých" socialistů v mnoha pracích, především v druhé části „Německé ideologie" (viz Spisy, sv. 3, str. 463—551), a rovněž v pracích „Praví socialisté" a „Německý socialismus veršem a prózou" (viz Spisy, sv. 3, str. 552 až 594, sv. 4, str. 218—259). — *504.*

533 Ludwig Kugelmann navrhl Engelsovi 21. března 1895 mimo jiné toto: „Podle mého názoru vydáš jako *souborné vydání* děl *Vás obou* to, co máš, v nejhorším případě počínaje ‚Deutsch-Französische Jahrbücher' a ‚Manifestem'". — *504.*

534 Tím se patrně myslí Marxova brožura „Třídní boje ve Francii 1848—1850" (viz Spisy, sv. 7, str. 29—131). — *504.*

535 Některé životopisné údaje, které Engels v tomto odstavci uvádí, nejsou docela přesné; Marx odešel z redakce „Rheinische Zeitung" 17. března 1843. Jeho prohlášení při odchodu z redakce uveřejnil list 18. března 1843.

Pruský kabinet vydal 19. ledna 1843 příkaz k zastavení „Rheinische Zeitung", po němž 21. ledna následoval příslušný výnos, jímž se list zakazoval od 1. dubna 1843. Příkaz byl uveřejněn v „Kölnische Zeitung" z 26. ledna a v „Düsseldorfer Zeitung" z 27. ledna 1843. — *508.*

536 18. února 1895 vydalo berlínské policejní presidium příkaz k cenzurování všech her, které chtěl uvést divadelní spolek „Freie Volksbühne" (viz poznámku 176). Vedení spolku se proti této zvůli odvolalo, uskutečnilo až do soudního rozhodnutí všechna představení, a když soud rozhodl v březnu negativně, spolek se dobrovolně rozpustil. Na podzim 1897 se spolek ustavil znovu s novými stanovami. — *508.*

537 Engels má na mysli opisy Marxových článků ze staré „Rheinische Zeitung": „Debaty o svobodě tisku" a „Debaty kolem zákona o krádeži dříví" (viz také poznámku 521), které mu Richard Fischer poslal 6. května 1895. — *509.*

538 Carl Hirsch napsal Engelsovi 15. května 1895, že proti listu „Rheinische Zeitung", resp. proti jeho odpovědnému redaktorovi A. Hofrichterovi byl zahájen proces pro urážku ředitele donucovací pracovny v Brauweileru

Schellmanna; proces byl stanoven na 27. května 1895. „Rheinische Zeitung" pranýřovala totiž v jednom článku poměry v této pracovně a také špatné zacházení s vězni. „Rheinische Zeitung" chtěla vypátrat anglického žurnalistu Jamese Pollitta a získat ho jako svědka. Pollitt navštívil z pověření anglických továrníků mimo jiné i donucovací pracovnu v Brauweileru a své dojmy vylíčil v listu „Hardwareman" z 11. a 18. května 1895. — *513. 519.*

[539] Zachoval se koncept tohoto dopisu, s datem 12. května 1895. Dopis i koncept se obsahově neliší, přičemž dopis je místy obšírnější. — *515.*

[540] Karl Kautsky navrhl Engelsovi v dopise ze 6. května 1895, aby napsal pro čtvrtý svazek „Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen" úsek o I. internacionále, který měl vyjít roku 1897. — *516.*

[541] Ve svém díle „Von Plato bis zu den Wiedertäufern" [„Od Platóna k novokřtěncům"] nazval Karl Kautsky „Dopisy tmářů" („Epistolae obscurorum virorum") od Ulricha von Huttena „Dopisy neslavných mužů"; byl, stejně jako Johannes Janssen, autor díla „Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters" [„Dějiny německého lidu od konce středověku"], toho názoru, že tradiční překlad tohoto názvu [„Dopisy tmářů"] je mylný. — *517.*

[542] Friedrich Adolf Sorge napsal v letech 1890 až 1895 pro „Neue Zeit" řadu článků o vývoji dělnického hnutí ve Spojených státech od roku 1830. Engels navrhl svému příteli Sorgovi už 21. listopadu 1891, aby tyto články vydal jako knihu (viz Spisy, sv. 38, str. 252—253). Tato série však knižně nevyšla. — *518.*

[543] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Herrn Richard Fischer, Buchhandlung des „Vorwärts", Beuthstr. 2, Berlin, Germany. — *521.*

[544] Jde o dodatky a změny, které N. F. Danielson poslal Engelsovi se svým dopisem z 20. května (1. června) 1895 a které měly být zařazeny do německého překladu jeho knihy „Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva", který pořizoval A. Konov (viz také poznámku 209). Knihu přeložil G. Polonsky a vyšla až po Engelsově smrti. — *522.*

[545] Engels byl na zotavené v Eastbournu asi od června do 24. července 1895. — *523.*

[546] Jde o Engelsovu stať „Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?" (viz Spisy, sv. 16, str. 187—196), která vyšla polsky v „Przedświtu" z července 1895 pod

názvem „Klassa robotnicza a kwestia polska“ [„Dělnická třída a polská otázka“]. — *524.*

[547] Zachovala se také obálka k tomuto dopisu s adresou napsanou Engelsovou rukou: Sig^r. avv^o Filippo Turati, 23, Portici Galleria V. E. *Milano*, Italy. Na první straně tohoto dopisu je Turatiho rukou poznamenáno: „Riferito al Arturo Labriola 1/7 95“ [„Podána zpráva Arturu Labriolovi 1. 7. 1895“]. — *525.*

[548] Filippo Turati navrhl Engelsovi v dopise z 19. června 1895, aby studentu-socialistovi Labriolovi svěřil vypracování resumé ze tří dílů „Kapitálu“. — *525.*

[549] Tím se myslí příspěvky Artura Labrioly „La teoria marxista del valore e il saggio medio del profitto“ [„Marxistická teorie hodnoty a průměrná míra zisku“] v „Critica Sociale“ z 1. února 1895 a „Le conclusioni postume di Marx sulla teoria del valore“ [„Závěry vyvozené po Marxově smrti z teorie hodnoty“] v „Critica Sociale“ z 1. března 1895. — *525.*

[550] Filippo Turati použil ve svém článku „Crispi re“ [„Král Crispi“], který uveřejnil pod pseudonymem Noi v „Critica Sociale“ ze 16. května 1895, výňatek z Engelsova dopisu Pasqualu Martignettimu z 8. ledna 1895 (viz tento svazek, str. 395). V dopise z 1. července 1895 se pak Turati Engelsovi omluvil, že nepožádal o autorské svolení. — *525.*

[551] Ve volbách do italského parlamentu 26. května a 3. června 1895 se italským socialistům podařilo v koalici s radikály a republikány proti stoupencům Crispiho vlády dostat do parlamentu asi 20 poslanců. — *526.*

[552] Tyto řádky napsal Engels na pohlednici s vyobrazením pláže v Eastbournu. Adresa, napsaná rukou Laury Lafarguové, zní: Monsieur Paul Lafargue, Le Perreux, Seine, **France**. — *527.*

[553] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Herrn Richard Fischer, Buchhdlg. des „Vorwärts“, Beuthstr. 2, Berlin S. W. 19, Germany. — *528.*

[554] V dubnu 1895 vyšel v pařížském měsíčníku „Le Devenir social“ článek Edwarda Avelinga „Les sans-travail en Angleterre“ [„Nezaměstnaní v Anglii“], v němž se tvrdilo, že Keir Hardie, vůdce Nezávislé dělnické strany (viz poznámku 11), popírá existenci nezaměstnanosti v Anglii. Výňatky z tohoto článku byly v červnu 1895 přetištěny v časopise „La Jeunesse socialiste“. Hardie otiskl příslušný výňatek ve svém „Labour Leader“ z 6. července 1895 a připojil k němu komentář, v němž odmítl Avelingovo tvrzení.

V téže době navrhla Avelingovi glasgowská Central Division branch (Ústřední sekce) Nezávislé dělnické strany, aby v příštích parlamentních volbách kandidoval za Glasgow. Aveling tuto nabídku odmítl pro špatný zdravotní stav. Informaci o tom přinesly „Labour Leader" a „Justice" 13. července 1895. — *529*, *533*.

[555] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Ed. Bernstein Esq., 29, Red Lion Square, W. C. London. — *530*.

[556] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici s pohledem na Eastbourne. Adresa napsaná Engelsovou rukou zní: Sig. Filippo Turati, Portici Galleria V. E. 23, Milano, Italy. — *531*.

[557] Jde o první část článku Antonia Labrioly „En mémoire du Manifeste du parti communiste" [„Památce Manifestu Komunistické strany"], který vyšel v pařížském měsíčníku „Le Devenir social", čís. 3 z června 1895. Druhá část vyšla v témž časopise v červenci 1895. — *532*.

[558] Ještě za Marxova života ustanovil Engels ve své závěti Marxe svým univerzálním dědicem. Po Marxově smrti sestavil Engels novou závěť. Ustanovil, že jeho pozůstalost mají rovným dílem zdědit Marxovy dcery Laura a Eleanor a děti Marxovy nejstarší zemřelé dcery Jenny, a dále Helena Demuthová. — *537*.

[559] *Lincoln's Inn* (Lincolnova kolej) — jedno z advokátních sdružení v Londýně; zároveň sídlo tohoto společenstva a bydliště jeho členů. — *537*.

[560] Tento dokument je přeložen podle opisu rukou Eduarda Bernsteina a Louisy Freybergerové. Nahoře je poznámka rukou Augusta Bebela: „*Doplňující dopis*, datovaný 14. listopadu 1894, k závěti Bedřicha Engelse. Ležel v zásuvce Engelsova psacího stolu." — *540*.

[561] Joseph Weydemeyer odvezl koncem dubna 1846 hlavní část rukopisů I. svazku „Německé ideologie" (viz Spisy, sv. 3) do Vestfálska. Měl tam připravit vydání tohoto spisu s finanční podporou vestfálských podnikatelů, „pravých" socialistů Julia Meyera a Rudolpha Rempela. Meyer a Rempel však otáleli se zahájením tisku. Když pak do poloviny července 1846 došly do Vestfálska II. a III. kapitola I. svazku a většina II. svazku, odmítli definitivně. Všechny další pokusy získat pro tento spis nakladatele ztroskotaly buď z ohledů na censuru, anebo proto, že nakladatelé sympatizovali s filosofickými směry a jejich představiteli, kritizovanými v Marxově a Engelsově spisu. — *549*.

[562] Joseph Weydemeyer napsal Marxovi v dopise z 30. dubna 1846, že chce

Juliu Meyerovi navrhnout, „aby založil v Limburgu nakladatelství", protože spisy o rozsahu menším než 20 archů podléhaly v Německu cenzuře. Literárních děl o rozsahu větším než 20 archů se to formálně netýkalo, což ovšem neznamenalo, že nemohou být zakázána. Weydemeyer doufal, že by se pro tento podnik dalo získat několik kapitalistů a že on sám by po získání holandského státního občanství mohl dostat koncesi. Žádal Marxe, aby o tom opatřil informace. Tento plán na vydání „Německé ideologie" ztroskotal stejně jako dohody s nakladatelem C. G. Voglerem a jiné pokusy. — *549.*

[563] Z Weydemeyerova dopisu ze 14. května 1846 se Marx dověděl, že Rudolph Rempel a Julius Meyer mají finanční potíže. — *550.*

[564] Marx tím myslí svou zamýšlenou práci „Kritika politiky a národní ekonomie", z níž se dochoval rukopis přerušený v srpnu 1844, známý nyní jako „Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844" (čes. vyd. 1961). — *551.*

[565] Tento dopis je dokument, který byl objeven v posledních letech. Poprvé byl otištěn v časopise „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", sešit 3, Berlín 1968. Dopis je napsán rukou neznámé osoby, podepsal jej však vlastnoručně Marx. — *553, 554.*

[566] Viz Spisy, sv. 5, str. 417–420. — *553.*

[567] Viz Spisy, sv. 5, str. 418 a 419. — *554.*

[568] Počátkem listopadu 1848 se v Düsseldorfu a v dalších porýnských městech připravovaly demokratické kruhy postavit se na odpor pruské vládě, která přeložila zasedání Pruského národního shromáždění z Berlína do Brandenburku, odročila jeho jednání, a tím zahájila kontrarevoluční státní převrat. Protestní kampaň probíhala ve znamení sjednocení všech sil, které čelily reakci.

Demokraticko-monarchickým klubem myslí zde Marx pravděpodobně permanentní düsseldorfské lidové shromáždění, které se sešlo v listopadu a v němž pracovali členové Demokratického lidového klubu, Spolku pro demokratickou monarchii a příslušníci občanské gardy. 14. listopadu 1848 promluvil Ferdinand Lassalle v düsseldorfském lidovém shromáždění o úkolech, které navrhoval Marx. — *555.*

[569] *Ústřední výbor německých demokratů* byl založen v polovině června 1848 na prvním demokratickém sjezdu ve Frankfurtu nad Mohanem. Vytyčil si za úkol řídit společnou činnost spolků, zabezpečovat spojení mezi nimi, dát podnět k vytvoření krajských výborů aj. — *555.*

[570] Tím se míní *Krajský výbor porýnských demokratických spolků*, který se ustavil v polovině července 1848 a v jehož čele byl Marx. Vytvořením tohoto výboru získali komunisté další důležitou pozici, z níž mohli řídit revoluční boj všech demokratických sil proti kontrarevoluci. Jedno z prvních opatření tohoto krajského výboru bylo svolání porýnského demokratického sjezdu, který se konal v Kolíně nad Rýnem 13. a 14. srpna 1848 a jehož následkem bylo užší semknutí demokratických a dělnických spolků v Porýnské provincii. — *555.*

[571] 14. listopadu 1848 vyslýchal Marxe vyšetřující soudce kvůli článku „Státní návladní ‚Hecker' a ‚Neue Rheinische Zeitung'" (viz Spisy, sv. 5, str. 480—484). V době, kdy byl Marx vyslýchán, se před budovou soudu konalo velké shromáždění na projev sympatií s Marxem, které zabránilo jeho uvěznění. — *555.*

[572] Zachovala se také obálka, v níž byl vložen tento dopis napsaný Engelsovou rukou a podepsaný Marxem, Augustem Willichem a Engelsem. Na obálce je Engelsovou rukou napsána adresa: To His Excellency Chevalier Bunsen, Carlton Terrace. — *556.*

[573] Jde o *Sociálně demokratický emigrantský výbor* při Německém dělnickém vzdělávacím spolku v Londýně (viz poznámku 30), který byl vytvořen v září 1849 pod názvem Výbor pro podporu německých politických emigrantů v Londýně. Aby se zmařily pokusy emigrantů-maloburžoazních demokratů ovlivňovat proletářské elementy londýnské emigrace, byl 3. prosince 1849 na návrh Marxe a jiných vedoucích činitelů Svazu komunistů tento výbor přeměněn na Sociálně demokratický emigrantský výbor, v jehož vedení byl pak i Engels. Tento výbor sehrál významnou úlohu při obnovování spojení mezi členy Svazu komunistů, přispěl k pevnějšímu semknutí Marxových a Engelsových stoupenců v Londýně a k reorganizaci Svazu komunistů v letech 1849 až 1850. V polovině září 1850 prohlásil Marx, Engels a jejich stoupenci, že vystupují z Německého dělnického vzdělávacího spolku a také z emigrantského výboru, protože po rozkolu Svazu komunistů se většina členů tohoto výboru dostala do vleku Willichovy a Schapperovy frakce. — *556.*

[574] Tyto řádky byly napsány na dopisnici; adresa zní: Mrs. Natalie Liebknecht, Kantstrasse, Charlottenburg Berlin. — *559.*

[575] Isaak Adolfovič Gurvič (Hourwich) napsal Engelsovi 18. května 1895, že jeho kniha „The Economics of the Russian Village" [„Hospodaření ruské vesnice"] vyjde stručně rusky. Žádal Engelse o dovolení, zda by mohl jako dodatek k tomu uveřejnit Marxovy výňatky z ruských statistických přehledů. — *562.*

[576] Tyto řádky napsal Engels tužkou na zadní stranu dopisu, který mu napsal Ludwig Siebold 22. července 1895. Engels byl těžce nemocen — měl rakovinu hrtanu — takže už neměl síly, aby napsal Sieboldovi sám, nemohl také dopis diktovat. Tento koncept opsala pravděpodobně na Engelsovo přání jeho sekretářka Louise Freybergerová a poslala dopis Sieboldovi. Institut marxismu-leninismu má k dispozici jen koncept psaný Engelsovou rukou. — *564*.

[577] Ludwig Siebold napsal Engelsovi 22. července 1895, že 20. července odeslal dopis Julia Springera Philippu Klepschovi. Siebold Klepsche žádal, aby dopis po přečtění poslal Engelsovi. Ze Sieboldova dopisu vyplývá, že Springer se domníval, že rukopis, který zanechal Carl Schorlemmer, se nehodí k uveřejnění. Siebold vyslovil návrh, že by sám nabídl rukopis nakladateli, a tázal se Engelse na jeho názor. — *564*.

DÍLO ZAKLADATELŮ VĚDECKÉHO KOMUNISMU

v českém vydání jejich spisů

(Doslov ke svazkům 1—39)

NA CESTĚ K MATERIALISTICKÉMU POJETÍ DĚJIN A K VĚDECKÉMU KOMUNISMU

Spisy Karla Marxe a Bedřicha Engelse začínají těmi díly zakladatelů vědy o vývoji společnosti, jež zahajují jejich cestu k materialismu a komunismu, k zpracování marxismu jako světového názoru proletariátu. Jejich předcházející práce nejsou do tohoto vydání Spisů zařazeny. Sebrané spisy Marxe a Engelse jsou tedy pokladnicí marxismu jako uceleného, kvalitativně zcela nového, skutečně vědeckého světového názoru důsledně revoluční třídy — proletariátu.

Spisy Marxe a Engelse jsou zároveň názorným příkladem toho, že marxismus jako vědecká teorie a ideologie se neobjevil rázem ve své ucelené podstatě, ale že se neustále obohacoval, rozvíjel a prohluboval na základě teoretického rozboru a zobecnění lidské praxe, především revoluční činnosti lidových mas v čele s dělnickou třídou. Marx a Engels — stejně jako v další historické epoše V. I. Lenin — spojovali vypracování vědecké teorie a politiky se studiem revolučních zkušeností těchto mas. V jejich zkušenostech nacházeli základ pro své vědecké odpovědi na aktuální otázky společenského vývoje.

Revolučně demokratické názory Karla Marxe se vyvíjely směrem ke komunismu v době jeho působení v „*Rheinische Zeitung*", která mu sloužila nejen jako tribuna k hlásání jeho dosavadních názorů, ale hlavně jako základ stále hlubšího poznávání příčin sociálně ekonomických zápasů. Díky tomuto poznání přišel Marx k závěru, že revoluce nejsou, jak tehdy tvrdili mluvčí královského dvora, výrazem „zlých úmyslů", ale že sociální revoluce jsou zákó-

nitý proces. Tam si Marx začíná uvědomovat souvislost komunistických idejí s bojem proletářských mas za lepší hmotné a duchovní postavení. „Že se stav, který dnes nic nevlastní, *chce* podílet na bohatství středních tříd, je fakt, který ... bije do očí na ulicích v Manchesteru, v Paříži a v Lyonu," napsal v polemice proti těm, kdo se svými nadávkami snažili zapudit nepohodlný fakt třídního boje *(Spisy, sv. 1, str. 129)*.

Souvislosti mezi zájmy soukromého vlastnictví a politikou státu si uvědomuje výrazně zejména v článku o debatách kolem zákona o „krádeži dříví", o tvrdých trestech postihujících chudinu za sběr dříví v lese. V článku „*Obhajoba moselského dopisovatele*", napsaném na obranu moselských rolníků-vinařů, ukazuje, že při zkoumání poměrů ve státě „se přehlíží *věcná povaha poměrů* a všechno se vysvětluje *vůlí* jednajících osob. Existují však *poměry*, které určují jednání jak soukromých osob, tak jednotlivých úřadů a jsou na nich právě tak nezávislé jako způsob dýchání" *(Spisy, sv. 1, str. 202)*. Už zde Marx přichází k materialistickému závěru, že hlavní příčina bídy mas i jejich revolučního pobouření tkví v povaze státního zřízení. Odhaluje existenci nesmiřitelného rozporu mezi zájmy mas a politikou pruského státu, od jehož vlády lid nesmí nikdy očekávat nic dobrého. Z tohoto poznání Marx vyvozuje závěr o nutnosti revolučního boje lidových mas proti utlačovatelskému státu. Toto přesvědčení se vine jako červená nit veškerou Marxovou a Engelsovou činností. Proto zákonitě tak ostře kritizovali názor Ferdinanda Lassalla za spolupráci s pruským bismarckovským státem i Wilhelma Liebknechta za smířlivectví vůči lassallovské ideologii a politice.

S obranou zájmů lidových mas se mění i literární jazyk zakladatelů marxismu. Jejich formulace, zejména u Karla Marxe, ztrácejí na původní abstraktnosti, jejich výrazové prostředky jsou stále ostřejší a prudší. Tato změna byla vyvolána tím, že se zapojovali do revolučního třídního boje. Sami si tuto svou změnu uvědomují. „Ten, kdo často bezprostředně naslouchá *bezohlednému* hlasu bídy, která panuje mezi okolním obyvatelstvem, snadno ztrácí onen estetický takt, který se dovede vyjadřovat v nejjemnějších a nejskromnějších obrazech" *(Spisy, sv. 1, str. 197)*. Marx považoval přímo za svou *politickou* povinnost promluvit v takové situaci

„lidovou řečí bídy", aby nejen obsahově a logicky, nýbrž i příslušnými jazykovými prostředky byl vylíčen skutečný stav poměrů.

V téže době i Engels nezávisle na Marxovi prožívá materializující a revolucionizující vliv ekonomické a třídní skutečnosti průmyslově vyspělé Anglie. Za svého pobytu v Manchesteru se z bezprostředního styku a pozorování přesvědčil o tom, že hospodářská fakta, kterým se v dějepisných dílech nepřipisuje žádný nebo jen podřadný význam, jsou v moderním světě rozhodující historickou silou; že jsou *základem*, z něhož vyrůstají třídní protiklady v zemích, jež se vyvinuly zásluhou velkého průmyslu. Na půdě těchto třídních protikladů vznikají politické strany, jejich třídní boj i politické dějiny. O vývoji Engelsových názorů právě tímto směrem svědčí stati „*Postoj politických stran*", „*Situace dělnické třídy v Anglii*" a zejména jeho pozdější práce, napsaná na přelomu let 1844—1845, „POSTAVENÍ DĚLNICKÉ TŘÍDY V ANGLII".

Ačkoliv Marxův a Engelsův přechod (zpočátku nezávisle na sobě) od idealismu k materialismu a od demokratismu ke komunismu začíná už roku 1842, v roce 1844 se jasně vyhraňuje.

Nejen pro Engelse, bezprostředně spjatého zaměstnáním s ekonomickými otázkami, ale též pro Marxe se studium ekonomických otázek stává zdrojem poznání hlubinných příčin třídního rozdělení společnosti. Jak uvádí Bedřich Engels ve své korespondenci, zveřejněné v tomto závěrečném svazku Spisů, slyšel nejednou od Marxe, že to bylo právě studium zákona o krádeži dříví a postavení moselských rolníků, jež ho přimělo, aby přešel od čisté politiky ke studiu ekonomických vztahů a tím k socialismu.

Po zastavení „Rheinische Zeitung" využívá Marx nuceného volna k tomu, aby provedl kritickou revizi Hegelovy idealistické koncepce společnosti a státu a v pravém světle ukázal síly starého světa a zároveň splnil pozitivní úkol, jak pomocí sil „trpících a myslících" vytvořit svět nový.

Proč se začaly lidem otvírat oči a kdy začali myslet? Poté co se na základě rozvoje výrobních sil prohloubila roztržka společnosti; její prohlubování objektivně vedlo tvořivé a strádající síly k přemýšlení o příčinách společenských rozporů. „Systém průmyslu

a obchodu, systém vlastnictví a vykořisťování lidí vede ještě rychleji než rozmnožování obyvatelstva k roztržce uvnitř nynější společnosti, k roztržce, kterou starý systém není s to vyléčit, protože vůbec neléčí a netvoří..." *(Spisy, sv. 1, str. 366)*. Cestu k řešení mohlo nalézt a uskutečnit jen lidstvo „tvořící a myslící". Potřebuje však ještě čas k tomu, aby se mohlo rozmyslit a sdružit, píše Marx v korespondenci Rugovi v květnu 1843 *(tamtéž)*.

Myšlenky o socialistické revoluci, o rozdílu mezi buržoazní a socialistickou revolucí Marx poprvé formuluje v článku *„K židovské otázce"*. V polemice proti B. Bauerovi, který viděl cestu emancipace Židů v tom, že se zbaví svého náboženství, Marx zdůrazňoval nutnost osvobození lidstva od politického a sociálního útlaku. Pod politickou emancipací Marx v té době chápe osvobození člověka od feudální poroby a nastolení buržoazně demokratických svobod. Zároveň však vidí nedostatečnost takové emancipace. *„Politická* emancipace je ovšem veliký pokrok; není to sice poslední forma emancipace člověka vůbec, ale je to poslední forma emancipace člověka *v mezích* dosavadního světového pořádku" *(Spisy, sv. 1, str. 380)*. Tato omezenost je dána soukromým vlastnictvím, které buržoazní revoluce nejen ponechává, ale utvrzuje jako společenský ideál. Svoboda v buržoazním pojetí je proto svobodou individua disponovat podle svého uvážení soukromým vlastnictvím a občanské právo je právem jeho nedotknutelnosti jako vlastníka. Buržoazní politická revoluce (nazývaná též politickou emancipací) je osvobozením člověka jako egoistického člověka, „odděleného od lidské podstaty".

Proto je nutná nejen politická emancipace (tj. buržoazní politická revoluce), nýbrž i lidská, zbavující člověka neduhů buržoazní společnosti; je nutná i taková revoluce (dnes bychom mohli říci komunistická), která odstraňuje faktickou nerovnost a vzájemné odcizení lidí a vytváří podmínky pro skutečně lidské vztahy místo úzkého egoismu, vyvolávajícího nepřátelství všech proti všem. „...Teprve až člověk pozná a zorganizuje své „vlastní síly" jako *společenské* síly a nebude už tedy společenskou sílu od sebe oddělovat jako *politickou* sílu, teprve potom bude provedena lidská emancipace" *(Spisy, sv. 1, str. 393)*.

Uvedené Marxovy myšlenky představují jeho první formulaci komunistické revoluce, jež v základech přetváří občanskou buržoazní společnost a nastoluje skutečné společenství lidí.

Kdo však má uskutečnit tuto komunistickou revoluci, skutečně lidskou emancipaci člověka a překonat omezené obzory politické emancipace? Která společenská síla? Na tuto otázku odpovídá ve stati „ÚVOD KE KRITICE HEGELOVY FILOSOFIE PRÁVA".

Rozborem dějin revolucí Marx dospívá k závěru, že v průběhu revoluce jedna třída zpravidla vystupuje jménem celé společnosti. Má-li však být její představitelkou, potom její nároky a práva musí být nároky a právy této společnosti. Určitá třída si může osobovat nárok na hegemonii a všeobecné panství jen jménem všeobecných práv společnosti. Třídou, která může osvobodit sebe jen osvobozením celé společnosti, je proletariát. Pro své univerzální utrpení — v zájmu jeho úplného odstranění — si nedělá nárok na žádné výsadní právo, ale usiluje o to, aby osvobozením *člověka* osvobodila sebe. Toho může dosáhnout jen negací soukromého vlastnictví. Zde Marx poprvé vyslovuje myšlenku o historické úloze proletariátu, který je objektivním procesem dějin povolán, aby zrušil starý buržoazní svět a stal se tvůrcem řádu nového — komunistického. V tomto bodě přechází proces formování Marxova světového názoru Rubikon — dospívá k formování vědeckého komunismu, který je revolučním světovým názorem proletariátu.

Zároveň s tím Marx zdůrazňuje myšlenku o významu a úloze pokrokové teorie v boji za revoluční přestavbu společnosti. „Zbraň kritiky nemůže ovšem nahradit kritiku zbraní, materiální síla musí být svržena materiální silou, avšak i teorie se stává materiální silou, jakmile se zmocní mas" *(Spisy, sv. 1, str. 408)*.

Obrazně řečeno, teorie je mozkem komunistické revoluce, proletariát jejím srdcem. Pokroková teorie nachází v proletariátu svou materiální zbraň, proletariát v teorii svou zbraň duchovní.

Vytyčením myšlenky o historické úloze proletariátu se Marx diferencuje nejen od buržoazie a maloburžoazie, ale i od jejich teorií. Zároveň podrývá idealistickou koncepci mladohegelovců, kteří svůj boj proti staré společnosti omezovali jen na oblast teorie.

V téže době i Bedřich Engels spatřuje v proletariátu sílu

schopnou reorganizovat společnost. Je příznačné, že i jeho přechod — podobně jako Marxův — na pozice materialismu a komunismu se projevuje v jeho článcích, uveřejněných v „*Deutsch-französische Jahrbücher*". I v Engelsově vývoji se projevuje organická souvislost přechodu k materialismu i komunismu současně. Je tomu tak proto, že pro komunistickou teorii je příznačná otázka formy vlastnictví, vyplývající koneckonců ze způsobu a organizace materiální výroby, ze vztahů, do nichž lidé v jejím procesu vstupují. Proto Engels ve svém „NÁSTINU KRITIKY NÁRODNÍ EKONOMIE" chápe proletariát a buržoazii především v *ekonomickém* smyslu. Zabývaje se od mládí otázkami politické ekonomie, Engels nutně tíhl k materialistickému pojetí přírody i dějin.

Uvedenými články Marx a Engels překonávají idealismus a přecházejí na pozice materialismu. Zároveň s tím přecházejí z pozic revolučního demokratismu a utopického socialismu na pozice dělnické třídy a jejího třídního boje, stávají se teoretiky proletariátu. Bylo však ještě třeba, aby se v příštím období — v procesu třídní praxe — plně osvobodili od zbytků feuerbachovského antropologismu, event. od pozůstatků utopického socialismu.

Spolupráce Marxe s Engelsem na stránkách časopisu „Deutsch-französische Jahrbücher", jejich současný, byť vzájemně nezávislý přechod na pozice komunismu a materialismu byly počátkem jejich velkého čtyřicetiletého přátelství, jehož teoretickým plodem bylo vypracování dialektického a historického materialismu, politické ekonomie a vědeckého komunismu a výsledkem jejich praktické činnosti, prodchnuté vědeckou teorií, byla výstavba revolučních organizací proletariátu — mezinárodních i národních — v zájmu jeho vlastního osvobození. O tomto přátelství napsal Lenin v článku „*Bedřich Engels*": „Evropský proletariát může říci, že jeho věda byla vytvořena dvěma vědci a bojovníky, jejichž vzájemný vztah překonává nejdojímavější staré pověsti o lidském přátelství" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 2, str. 20)*.

Marxovy a Engelsovy názory na úlohu proletariátu jako tvůrce kvalitativně nové společnosti a jejich požadavek *nejen teoretického, ale především praktického boje* proti staré společnosti se nutně dostaly do rozporu s názory mladohegelovců. Marx, jenž od října 1843 žil

v Paříži a stále více se zde sbližoval s dělnickou třídou, zdůrazňoval myšlenku, že přechod k nové, vyšší společnosti není možný bez politické a sociální revoluce proletariátu. V „*Kritických poznámkách k ‚Prusovu'* (Rugovu) *článku ‚Pruský král a sociální reforma'*" vytyčil tezi: revoluce musí mít dvě stránky — politickou, která odstraňuje stávající moc, a sociální, která ruší staré společenské poměry. Obě stránky jsou vzájemně spojeny, jedna doplňuje druhou. „Každá revoluce rozkládá *starou společnost;* potud je sociální. Každá revoluce strhává *starou moc;* potud je *politická*" *(Spisy, sv. 1, str. 431).*

Tak Marx reagoval na Rugův názor, že povstání slezských tkalců v červnu 1844 bylo nesmyslnou vzpourou bez „politické duše". Marx odmítá myšlenku, že zásadní společenské přeměny mohou být provedeny shora politickou mocí. Pouhými reformami v rámci starého zřízení není možno odstranit bídu lidových mas, produkovanou tímto zřízením. Je nutná nikoli reforma, ale revoluce jako *politický akt.* Socialismus se nemůže uskutečnit bez revoluce, která potřebuje politický akt k likvidaci starého řádu.

Marx a Engels stále ostřeji pociťovali nutnost diferencovat se od filosofických názorů mladohegelovců, kteří opomíjeli revoluční jádro Hegelovy dialektiky a zdůrazňovali hlavně mystickou stránku jeho idealistického systému. Proto v předmluvě k „EKONOMICKO-FILOSOFICKÝM RUKOPISŮM" v létě roku 1844 Marx píše, že podobná tendence je „vrchol a důsledek staré *filosofické* a zejména *hegelovské transcendence*, ovšem v pitvorné *karikované teologické podobě*".*

V ekonomické části rukopisů Marx formuluje svůj vztah k buržoazní politické ekonomii, z materialistických pozic vysvětluje její obsah a vývoj, který byl určen historickými proměnami soukromého vlastnictví. Změny buržoazního ekonomického myšlení jako zrcadlo odrážejí rozklad feudalismu a rostoucí podřízenost hospodářského a společenského života kapitálu. Marx však kritizuje politickou ekonomii za to, že jevy a fakta hospodářského života zkoumá odděleně, ačkoliv ve skutečnosti spolu souvisejí, že jejich změny líčí jako výsledek působení vnějších sil a lidské vůle a nikoli jako výsledek ima-

* K. Marx, Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844, SNPL 1961, str. 22.

nentního procesu vývoje probíhajícího uvnitř jevů samotných. Tím odhaluje nehistorický charakter klasické buržoazní ekonomie, její metafyzickou metodu. Proto si vytyčuje úkol zjistit a osvětlit podstatu vztahů mezi soukromým vlastnictvím, konkurencí a postavením dělníka.

V této souvislosti Marx věnuje hlavní pozornost odcizení práce. Vychází z faktu zjištěného i buržoazní politickou ekonomií. V podmínkách, kdy společnost se rozpadá na dvě protikladné třídy — na třídu vlastníků a vlastnictví zbavených dělníků —, dělníkova bída roste s množstvím toho, co dělník vyrobí.

Pojmu odcizení se v předmarxistickém období hojně používalo zejména u Hegela a Feuerbacha. Marx se snaží objasnit podstatu tohoto pojmu a jeho vzniku ekonomicky, osvětlením odcizení v ekonomické oblasti zdůvodnit i jiné formy odcizení, ať materiální či duchovní; zatímco Hegel mluvil o světě odcizeného ducha, kdy absolutní idea se odcizuje v přírodu a poté se v duchu — v dějinách a myšlení — k sobě vrací jako „čisté vědomí", Marx staví Hegelovo pojetí odcizení z hlavy na nohy: východiskem je mu nikoli duch, nýbrž reálná, objektivně existující skutečnost. Zatímco klasická filosofie a její epigoni spatřovali hlavní obsah dějinného vývoje v boji čistých idejí, a proto veškerý boj orientovali jen na teoretický boj — ke škodě skutečného vývoje, *Marx volá do boje s nelidskou objektivní skutečností, která odcizení plodí*, a za vykořisťovatelské společnosti ho činí nezbytným. Odcizení je produktem a atributem vykořisťovatelské společnosti; z druhé strany existence odcizení svědčí o faktu vykořisťování a utlačování, event. o jeho zbytcích a přežitcích.

Marxovo materialistické vysvětlení odcizení nejenže ukazuje skutečné příčiny odcizení, ale je zároveň důkazem jeho přechodu na pozice materialismu de facto.

Hlavním smyslem Marxovy materialistické analýzy odcizení bylo odmítnout základní tezi buržoazní politické ekonomie o rozumnosti, „normálnosti" a tudíž i věčnosti kapitalistického výrobního způsobu, buržoazního společenského zřízení.

Aby vyvrátil tuto tezi, věnuje soustředěnou pozornost odcizení práce.

Člověk zabezpečuje svou existenci „praktickým vytvářením

předmětného světa, zpracováváním neorganické přírody", ukazoval Marx. Tím se projevuje a osvědčuje jako uvědomělá rodová bytost. Výrobou produktů se dělník zpředmětňuje, svůj život vkládá do předmětu. V podmínkách soukromého vlastnictví výrobních prostředků, které dělníku nepatří, nepatří mu ani předmět jeho produkce, je mu zcizován. Život pak už nepatří jemu, ale předmětu. Tak život, kterým obdařil předmět, se nakonec staví proti němu. S odcizováním práce roste majetková nerovnost mezi výrobci a vlastníky, prohlubuje se propast mezi prací a kapitálem. V tomto bodě se Marx blíží svému objevu absolutního zákona kapitalistické akumulace o hromadění stále většího bohatství na jednom pólu a bídy na druhém.

Odcizováním produktu dělníkovy práce dochází k tomu, že se odcizuje i člověk člověku. Předpokladem nastolení skutečně lidských vztahů je proto odstranění soukromého vlastnictví a nastolení komunismu. Komunismem rozuměl Marx v té době řád, který odstraňuje rozpory mezi člověkem a přírodou, mezi člověkem a člověkem, který zlidšťuje jejich city, vytváří všestranného, vnitřně „*bohatého* a *důmyslného* člověka, majícího *pro všechno smysl*".

Marx zároveň odsuzuje rovnostářské tendence příznačné pro různé školy utopického komunismu. Návrat k prostotě chuďasa bez lidských potřeb nazývá parodií na komunismus.

V závěrečné části rukopisů Marx klade otázku: Co si počít s Hegelovou dialektikou? S pomocí Feuerbachových myšlenek kritizuje tuto dialektiku a Hegelovu filosofii vůbec, ukazuje na odtrženost Hegelových forem abstrakce od skutečnosti. Jeho myšlení je proto formální. Marx naproti tomu zdůrazňuje, že „absolutní idea pro sebe není nic, že teprve *příroda* je něco". Zároveň pomocí materialistického výkladu kategorie odcizení ukazuje na pozitivní momenty Hegelovy dialektiky, na jeho racionální myšlenky o procesu vývoje a zrušení odcizení.

Marx však vysoko převyšuje i materialistu Feuerbacha, zdůrazňujícího jen jednotu člověka s přírodou, a to tím, že do popředí postavil význam společenské praxe, její rozhodující význam pro formování lidských vztahů. Naděje na jejich zlepšení bude marná potud, pokud se nezmění podmínky, které je určují.

Marxovy „Ekonomicko-filosofické rukopisy" tak vytyčují řadu stěžejních pouček dialektického a historického materialismu, byť ve formě později terminologicky překonané.

Na podzim roku 1844 přistupují Marx a Engels k otevřené kritice bratří Bauerů za to, že znevažovali politickou činnost socialistů, že požadovali, aby kritika přestala být politickou. V podmínkách, kdy především revoluční praxe mohla zlikvidovat přežilé společenské řády, bylo třeba potřít názor, že překonání rozporů ve vědomí je totožné s jejich překonáním ve skutečnosti. Proti mladohegelovcům, kteří přeměňovali *reálné, objektivní* okovy v *pouze subjektivní* a v důsledku toho odmítali praktický revoluční boj, spokojujíce se jenom bojem myšlenek, Marx a Engels pokládali za nutné zdůraznit své materialistické názory. Učinili tak ve společném, rozsáhlém díle „SVATÁ RODINA ANEB KRITIKA KRITICKÉ KRITIKY".

Protože mladohegelovská filosofie byla zkarikovaným vydáním Hegelovy filosofie, takže v pregnantní podobě představovala hlavní slabiny idealistické klasické filosofie, je kniha „Svatá rodina" nejen kritikou filosofické skupiny bratří Bauerů, ale idealistické filosofie jako celku. Proti ní zakladatelé marxismu zdůrazňují tezi filosofického materialismu: „...existuje svět, v němž se *vědomí* a *bytí* od sebe liší, svět, který trvá dál, zruším-li pouze jeho myšlenkové jsoucno" *(Spisy, sv. 2, str. 213)*. Podle idealistické filosofie je sebevědomí jediný způsob jsoucna člověka. Sebevědomí ví jen o sobě a neobtěžuje se žádným předmětným světem. Tím staví Hegel svět na hlavu, a proto také může „*v hlavě* odstranit všechny meze, což ovšem neznamená, že by *pro špatnou smyslovost*, pro *skutečného* člověka neexistovaly dál" *(tamtéž)*.

Ve spise „Svatá rodina" Marx a Engels na rozboru učení novověkých filosofů dokazují, že dějiny filosofie jsou dějinami bojů dvou základních filosofických směrů: materialismu a idealismu. Zároveň Marx a Engels povyšují filosofický materialismus na kvalitativně nový stupeň, odmítají pasívní, pouze meditativní tendenci dřívějšího materialismu, spojují filosofický materialismus s aktivní metodou dialektiky. Tím položili základy *dialektického materialismu*. Spojením s materialismem roste i význam dialektické metody jako

neoddělitelná kvalita objektivních procesů, probíhajících v materiálním světě a myšlením odrážených.

Účinnost filosofické kritiky idealismu v díle „Svatá rodina" se zvyšuje zjištěním gnoseologických kořenů idealismu, k němuž dochází v důsledku odtržení jedinečného od obecného v procesu myšlení a převrácením myšlenkového pochodu. V důsledku toho idealismus chápe konkrétní věci jen jako formy obecných pojmů. Na adresu spekulativních filosofů Marx a Engels píší, že ti dělají zázraky: z neskutečné rozumové podstaty „plod vůbec" dělají skutečné *přírodní* podstaty — jablko, hrušku atd., to znamená, že tyto plody tvoří ze svého vlastního abstraktního uvažování.

Přínosem díla „Svatá rodina", zejména z hlediska výchovy proletariátu v duchu třídního boje za odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, je rozpracování dialektiky jednoty a bojů protikladů. Dialekticky analyzuje antagonismus v postavení proletariátu a buržoazie, rozlišuje konzervativní a revoluční stránku tohoto protikladu. Soukromý vlastník je konzervativní stránkou soukromého vlastnictví, proletář destruktivní. Soukromý vlastník usiluje o zachování soukromého vlastnictví i s jeho protikladem, ale snaží se ho zastřít, proletář usiluje o jeho odstranění. Zároveň proletariát a buržoazie představují relativní jednotu tím, že jsou produktem téhož kapitalistického výrobního způsobu. Proto sociální revoluce proletariátu musí odstranit soukromé vlastnictví, neboť je půdou, která uvedený protiklad plodí. Zvítězí-li proletariát, nestane se absolutní stránkou společnosti, neboť zvítězí tím, že zruší nejen protikladnou stránku své existence, ale i půdu, která protiklad plodí, to znamená soukromé vlastnictví. Tím proletariát ruší sám sebe.

Odstranění soukromého vlastnictví je základním předpokladem vytvoření beztřídní společnosti. Není to však předpoklad jediný. Kromě toho ke vzniku beztřídní společnosti nedochází rázem a ihned po vyvlastnění buržoazie. Tuto otázku o tři čtvrtě století později — po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce — konkretizuje V. I. Lenin ve stati „*Velká iniciativa*": „K úplnému odstranění tříd je třeba nejen svrhnout vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit *jejich* vlastnictví, je třeba zrušit také *jakékoli* soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba úplně odstranit

jak rozdíl mezi městem a vesnicí, tak i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. To je velmi dlouhý proces" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 29, str. 415)*.

Marx a Engels si roku 1844 nekladli a ani nemohli klást úkol stanovit konkrétní cesty budování beztřídní komunistické společnosti. Museli zásadně proletariátu objasnit hlavní a zákonitý úkol jeho historického poslání: provést politickou revoluci, revolučním způsobem likvidovat státní moc buržoazie a provést i sociální revoluci, zrušit jakékoli soukromé vlastnictví výrobních prostředků, aby neplodilo nové sociálně ekonomické a tím i politické antagonistické rozpory.

Hlavní obsah díla „Svatá rodina" tvoří výklad základních tezí materialistického pojetí. Na rozdíl od hegelovců, kteří logickým kategoriím připisovali vlastnosti samostatných vládců, určujících jednání lidí, Marx a Engels definují historii jako lidskou činnost, jako činnost samotných lidových mas.

Zároveň rozpracovávají svou dřívější teorii vztahu státu a občanské společnosti. Z materialistických pozic formulují základní myšlenky svého učení o základně a nadstavbě, ukazují, že v každé historické epoše existuje určitá ekonomická struktura, jíž odpovídá určitý politický řád. „Jako totiž bylo *přirozenou základnou* antického státu otroctví, tak je *přirozenou základnou moderního státu* občanská společnost... Moderní stát tuto svou přirozenou základnu jako takovou uznal ve *všeobecných lidských právech*" *(Spisy, sv. 2, str. 132)*. Buržoazní stát byl produktem občanské kapitalistické společnosti, proto zcela logicky uznal tuto svou výchozí základnu, svou kolébku, vyhlášením přirozených lidských práv. Co bylo historicky nutné, co bylo vyvoláno samotným dějinným procesem, bylo i přirozené. Proto buržoazní občanská práva byla ústavně zakotvena jako „přirozená".

Marx a Engels už v té době ukazují vzájemný dialektický vztah mezi státem a ekonomickým zřízením. Jestliže určitá forma státu je koneckonců vyvolána ekonomickým zřízením dané společnosti, pak i stát této společnosti vykonává na ně vliv tím, že zabezpečuje podmínky jeho rozvoje i zachování.

V knize „Svatá rodina" je původní výraz „občanská společ-

nost" konkretizován a upřesněn tím, že za určující faktor rozvoje společnosti je označena výroba materiálních statků. Tím se Marx a Engels přiblížili k objevu pojmu „výrobní vztahy" jako společenských vztahů v procesu výroby. V těchto vztazích je předmětné bytí člověka zároveň jsoucnem pro člověka druhého, je to „*společenský vztah člověka k člověku*".

Materiální výroba je základ veškerých lidských dějin. Proto nelze pochopit charakter určitého období, nebude-li poznán „bezprostřední způsob výroby života samotného". Kdo odtrhuje výklad dějin od přírodovědy a průmyslu a nevidí jejich základ v materiální výrobě, ale jen v politických, náboženských a literárních dramatech, pohybuje se nikoli na pevné půdě skutečného dějinného procesu, ale v mlze předsudků.

Z tohoto závěru vyplývá zakladatelům vědeckého komunismu teze o rostoucí úloze lidových mas v dějinách. Protože předcházející revoluce byly revolucemi především v zájmu menšiny, omezovaly úlohu mas. S hloubkou a šíří dějinné akce však roste objem masy, jejíž akcí určitá revoluce je. Tuto myšlenku později rozvinul Lenin — v předvečer Říjnové revoluce — v knize „Stát a revoluce" takto: „...*teprve* socialismem začne rychlý, skutečný, opravdu masový postup kupředu ve všech oborech společenského a individuálního života za účasti *většiny* obyvatelstva a posléze veškerého obyvatelstva" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 25, str. 485)*.

Formulujíce materialistické pojetí dějin, Marx a Engels rozpracovávají i teorii vědeckého komunismu. Z lidových mas vydělují proletariát jako jedinou důsledně revoluční sílu, a to proto, že jeho životní podmínky v buržoazní společnosti představují vrchol nelidskosti. Proletariát nutně vykoná rozsudek, který soukromé vlastnictví samo nad sebou vynáší tím, že plodí proletariát, že zavádí námezdní práci, jež plodí cizí bohatství a vlastní bídu.

K uskutečnění tohoto poslání připravuje proletariát škola práce a revolučních bojů. Nejde o to, co si zatím myslí ten či onen proletář nebo celý proletariát. Jde o to, co proletariát je a co ve shodě s tímto svým bytím bude nucen udělat. Jeho dějinný čin je neodvolatelně předznamenán jeho vlastní životní situací, celým systémem buržoazní společnosti. Stále větší část proletariátu si bude uvědo-

movat svou historickou úlohu, a jak si ji bude uvědomovat, bude v procesu boje formovat i své organizace v zájmu dosažení svého osvobození. Proto Lenin v konspektu „Svaté rodiny" poznamenává, že v tomto díle se už projevuje téměř hotový názor na revoluční úlohu proletariátu. Avšak ani komunistický světový názor, ani materialistické pojetí nebyly v té době a v této knize formulovány plně, Marx i Engels stáli ještě pod vlivem Feuerbachova pojetí humanismu, i když méně, než si tehdy sami uvědomovali.

Dílem, v němž Marx a Engels všestranně a důsledně rozpracovávají materialistický komunistický světový názor, je *„Německá ideologie"*. Je dílem tzv. bruselského období života Karla Marxe.

Výchozím bodem k napsání „Německé ideologie" jsou Marxovy „TEZE O FEUERBACHOVI" *(Spisy, sv. 3, str. 17—19.)*. Jak ukazuje sám Engels, jsou Teze první dokument obsahující geniální zárodek nového světového názoru.

Ústředním motivem tezí je myšlenka o rozhodující úloze revoluční praxe při poznávání a přetváření světa. Praxe je základem, kritériem a cílem každého poznání, tedy i filosofického. Tato myšlenka vrcholí 11. tezí: „Filosofové svět jen různě *vykládali*, jde však o to jej *změnit*." Tím je zcela jednoznačně a přesně formulován zásadní rozdíl mezi veškerou předmarxistickou filosofií (a nejen idealistickou, nýbrž i materialistickou) a filosofií marxistickou, spočívající v nerozlučném spojení marxismu s revoluční praxí.

Proti pasívnímu materialismu zdůrazňuje Marx aktivní úlohu pokrokové ideologie; proti idealistické filosofii, vydávající se za tvůrce světa, zase roli *praktické* revoluční kritiky. Je totiž třeba změnit nejen vědomí, nýbrž i bytí. To je možné pouze v procesu revoluční praxe.

Zásadní a úplný rozchod s Feuerbachovým neúplným materialismem vyjadřuje Marxovo stanovisko, že podstatou člověka je souhrn společenských vztahů. Člověk je produktem nejen přírody, nýbrž i společnosti, a to nikoli nějaké pomyslné společnosti „vůbec", nýbrž její určité formy. Tím byl položen základ nového, *historického* materialismu. V souladu se skutečností byla sféra materialismu rozšířena i na oblast společenských jevů. Idealismus a s ním i náboženství byly vytlačeny ze svého posledního útočiště — z oblasti

dějin. Proto byl Marx právem nazván největším velikánem historické vědy.

Předpokladem konkrétního rozpracování „Tezí o Feuerbachovi" v ucelený světový názor proletariátu byly nejen další studie filosofické, nýbrž i kritické zvládnutí a přepracování dosavadní literatury z oblasti politické ekonomie a socialismu.

Především bylo třeba prozkoumat sociální důsledky kapitalistického rozvoje, ukázat pracujícím perspektivu nového společenského řádu — komunismu. Z hlediska nové, materialistické koncepce dějin, podle níž je základem společenského vývoje výroba materiálních statků, museli zakladatelé marxismu orientovat svou činnost hlavně na oblast politické ekonomie.

V průběhu studia politickoekonomických otázek, jež umožňovaly formování i filosofické teoretické koncepce dějin, si však Marx a Engels stále jasněji uvědomovali, že zpracování nového ekonomického učení vyžaduje, aby byly kriticky přepracovány především metodologické, světonázorové základy vědy. Proto napsání fundamentálního ekonomického díla muselo být odloženo, přednostně muselo být napsáno kritické filosofické dílo, polemicky namířené proti *ideologickým* odpůrcům proletářského socialismu v Německu. Odtud i název tohoto spisu „NĚMECKÁ IDEOLOGIE".

Ústředním bodem polemiky Marxe a Engelse s jejich německými ideologickými odpůrci byla otázka: *jak* změnit danou skutečnost? Mladohegelovci totiž bojovali nikoli se samotnou skutečností, ale s jejími ideologickými stíny, s jejím náboženským odrazem ve vědomí lidí. Marx a Engels pokládali za nutné odhalit nesmyslnost a neúčinnost boje proti iluzím, a to tím, že ukáží objektivní základ těchto iluzí, skutečný charakter rozporů, a co hlavně — způsob řešení těchto rozporů a přeměny společnosti.

Obsah „Německé ideologie" tvoří výklad materialistického pojetí dějin a závěrů, které z ní plynou.

Předpokladem lidských dějin a tím i jejich pojetí jsou lidé, jejich činnost a podmínky této činnosti. Marx a Engels objasňují historický charakter přírodních podmínek, v nichž lidé žijí a jednají. Rozhodujícím faktorem historického procesu — samozřejmě při respektování přírodních podmínek — je však vlastní činnost lidí.

Představuje dvě vzájemně spjaté stránky: výrobu, která je vztahem lidí k přírodě, a vztah lidí k sobě především v procesu výroby.

Historie lidské společnosti začíná materiální výrobou, jež odlišuje člověka od zvířete. *Způsob* výroby prostředků nutných k uspokojování lidských potřeb je určující pro život dané společnosti.

Marx a Engels však ukazují nejen na rozhodující úlohu materiální výroby v životě společnosti, ale jdou dále. Ukazují dialektiku vývoje výrobních sil a výrobních vztahů (tehdy používali výrazu „forma styku"). Její podstatou je zjištění: Na určitém stupni svého vývoje se výrobní síly dostávají do rozporu se stávající formou styku. Tento rozpor se řeší cestou sociální revoluce. Místo dřívější formy styku, jež se pro rozvoj výrobních sil stala okovem, nastupuje nová forma, lépe odpovídající potřebám dalšího rozvoje výrobních sil. Ale i tato nová forma styku časem přestává vyhovovat stále se rozvíjejícím výrobním silám, a proto i ona musí být nahrazena pomocí revoluce — jinou, pokrokovější formou styku. To znamená, že historické srážky plynou především z rozporu mezi výrobními silami a formou styku.

To bylo nové slovo marxismu. Jestliže už dříve Marx ukázal na to, že základem života společnosti je materiální výroba, pak nyní spolu s Engelsem objevuje vnitřní mechanismus rozvoje této základny: rozvoj výrobních sil koneckonců určuje *všechny* vztahy lidí. Tím byl objasněn dialektický vztah hlavních stránek společenského života: výrobních sil a výrobních vztahů, souhrnu výrobních vztahů a politické nadstavby i vztah mezi nimi a formami společenského vědomí.

V „Německé ideologii" jsou analyzovány různé fáze historického vývoje výroby. Hlavní pozornost je věnována rozboru poslední, kapitalistické formy soukromého vlastnictví, zejména v období přechodu k velkému průmyslu.

V této souvislosti Marx a Engels — oproti utopickým kritikům — ukazují na historickou nutnost vzniku soukromého vlastnictví na určitém stupni vývoje lidské společnosti, zároveň však i na blížící se nutnost její likvidace. Vývoj velkoprůmyslu totiž vytváří materiální předpoklady odstranění soukromého vlastnictví.

Materiální předpoklady komunistické revoluce jsou dvojí: Za

prvé vysoká úroveň rozvoje výroby, neslučitelná se soukromým vlastnictvím, neboť potřebuje komunistickou organizaci společnosti; a za druhé masová proletarizace vedoucí k formování revolučního proletariátu. Tato třída musí — vzhledem k svému objektivnímu postavení — uskutečnit komunistickou revoluci, jež zruší soukromé vlastnictví a zabezpečí přechod k beztřídní společnosti.

Od zkoumání výroby přecházejí Marx a Engels k rozboru sféry styku, to je společenských vztahů, třídní struktury určité společnosti. Neobjevili vznik tříd a třídního boje (ten byl objeven už před nimi), ale poprvé v dějinách dokázali, že vznik tříd je spojen s určitými historickými vývojovými fázemi výroby, a ukázali, že vývoj společnosti nutně vede k odstranění třídních rozdílů.

Zkoumajíce oblast nadstavby, vydělili z ní otázku práva a státu a jejich vztah k vlastnictví. Ukázali, že stát je formou, jejímž prostřednictvím osoby panující třídy uskutečňují své společné zájmy a v níž občanská společnost nalézá svůj koncentrovaný výraz. Buržoazní stát není tedy nic jiného než formou politické organizace, kterou potřebuje buržoazie, aby zabezpečila své vlastnictví a své zájmy.

Výklad materialistického pojetí dějin autoři uzavírají rozborem forem společenského vědomí. Ukazují, že panující vědomí je vědomím panující třídy, čímž odhalují třídní charakter ideologické nadstavby. Zároveň řeší základní filosofickou otázku, tj. vztahu vědomí a bytí: „Vědomí nemůže být nikdy nic jiného než vědomé bytí, a bytí lidí je jejich skutečný životní proces... Život není určování vědomím, nýbrž vědomí je určováno životem" *(Spisy, sv. 3, str. 40 a 41)*.

Z materialistického pojetí dějin Marxovi a Engelsovi vyplývá závěr o historické nutnosti proletářské komunistické revoluce. Teorie vědeckého komunismu, rozpracovaná v „Německé ideologii", se tu vyvozuje z historického materialismu. Komunismus není z hlavy vymyšleným plánem budoucí společnosti jako u utopistů, nýbrž zákonitým výsledkem objektivního historického procesu. „Komunismus není pro nás *stav*, který by měl být nastolen, ani *ideál*, podle něhož se má řídit skutečnost. Komunismem nazýváme *skutečné* hnutí, které překoná nynější stav" *(Spisy, sv. 3, str. 49)*.

Podmínky jeho uskutečnění vyplývají z materiálně technických předpokladů, jež existují a sílí už za kapitalismu. Objektivním základem komunistické revoluce je rozpor mezi výrobními silami a formou styku; jejími středisky jsou průmyslová města.

Politickým předpokladem přechodu ke komunistické společnosti je, aby proletariát revoluční cestou dobyl politické moci. „...Každá třída usilující o panství, i když její panství, jak je tomu u proletariátu, je podmínkou zrušení veškeré staré formy společnosti a panství vůbec, musí si nejdřív vydobýt politickou moc..." *(Spisy, sv. 3, str. 47)*. Už tato formulace, byť ještě ve velmi obecné podobě, vyjadřuje ideu diktatury proletariátu. Tak v „Německé ideologii" Marx a Engels vyvozují z materialistického pojetí dějin teorii proletářské revoluce, nastolení moci dělnické třídy a výstavby komunistické společnosti. Tím dochází k přeměně socialismu z utopie ve vědu.

V „Německé ideologii" byla rozpracována a dovršena ucelená vědecká koncepce historického procesu, zformulována vědecká metoda historického bádání. V „Německé ideologii" je už vcelku formulován týž závěr jako v předmluvě „Ke kritice politické ekonomie", obsahující klasickou definici materialistického pojetí dějin, ucelenou formulaci základních pouček materialismu, rozšířeného na dějiny lidské společnosti. „Německá ideologie" je tedy jedním z hlavních uzlových bodů v dějinách marxismu.

BOJ ZA VĚDECKÝ PROGRAM DĚLNICKÉHO HNUTÍ

Události roku 1847 věštily nástup revolučních bouří. V Anglii, Francii, Belgii, Německu a USA propukla hospodářská krize. Jejím důsledkem bylo další zbídačení proletariátu. Propukaly hladové bouře, přibývalo opozičních vystoupení demokratických a liberálních představitelů. Anglie prožívala nový vzestup chartistického hnutí. Už v předcházejících letech sílil národně osvobozenecký boj utlačených národů. V těchto podmínkách byla stále naléhavěji pociťována nutnost, aby proletariát měl svou politickou komunistickou stranu, aby komunisté před celým světem vyhlásili své cíle,

aby proti pomluvám světové reakce otevřeně postavili svůj manifest.

Zároveň bylo třeba vymanit revolučně smýšlející proletáře z područí maloburžoazních idejí, které je sváděly z cesty účinného boje za socialismus a komunismus. Současně Marx a Engels usilovali o semknutí všech pokrokových sil proletářského hnutí, aby společně s nimi vybudovali proletářskou stranu, kterou v té době museli budovat jako mezinárodní organizaci. Vycházeli přitom z předpokladu, tehdy jedině možného, že budoucí komunistická revoluce bude revolucí proletariátu řady kapitalistických zemí. Nerovnoměrnost hospodářského a politického vývoje kapitalismu se v té době neprojevovala s takovou silou jako později v období monopolistického stadia kapitalismu.

Výstavba proletářské strany jako mezinárodní organizace zároveň odpovídala politickým a ideologickým potřebám boje za překonání tehdejší nacionální uzavřenosti dělnického hnutí. Komunistická strana v těchto podmínkách měla spojovat boj za internacionální cíle proletářů s bojem za jejich zájmy v každé jednotlivé zemi.

Jako organizátoři komunistické strany a zakladatelé vědeckého komunismu museli Marx a Engels bojovat proti nejrůznějším zaostalým maloburžoazním směrům — proti vulgárním teoriím Weitlingovým, který odmítal vědeckoteoretické zdůvodňování komunismu, proti „pravému", „opravdovému" socialismu, který pod heslem komunismu hlásal staré německé náboženské fantasmagorie odporující komunismu, i proti maloburžoaznímu směru P. J. Proudhona.

Kritika Proudhonových názorů měla pro formující se stranu proletariátu zásadní význam: pomoci stoupencům proletářského politického hnutí diferencovat se od ideologie maloburžoazie a zároveň jim zabezpečit hegemonii vůči maloburžoazii, jež představovala masovou sociální základnu nastupujících evropských revolucí. Proto Marx píše počátkem roku 1847 svého Anti-Proudhona, „BÍDU FILOSOFIE".

S kritikou Proudhonových názorů Marx vyložil vlastní filosofické a ekonomické názory, především principy historického materialismu, představující metodologický základ kritiky buržoazního

výrobního způsobu a buržoazní politické ekonomie. „Bída filosofie" je jedním z prvních děl zralého marxismu.

Marx kritizuje především chybnost Proudhonových metodologických principů. Z Hegelovy dialektiky Proudhon převzal pouze jazyk, avšak jako metafyzik operoval dialektickými rozpory jen slovně. Proti Proudhonovi Marx ukazuje, že ekonomická věda musí vycházet z poznání objektivních jevů a procesů materiálního života společnosti, především materiální výroby. Různé abstrakce — pojmy a kategorie — mohou být jen tehdy nástrojem vědeckého poznání, když zrcadlí skutečné jevy a procesy. „Ekonomické kategorie jsou jen teoretické výrazy, abstrakce společenských výrobních vzahů" *(Spisy, sv. 4, str. 148)*. Proudhon naproti tomu viděl ve skutečných vztazích pouze vtělení kategorií, dřímajících v lůně „neosobního rozumu lidstva". Marx dále ukazuje, že ani objektivní vztahy, ani ekonomické kategorie, odrážející podstatu těchto vztahů, nejsou věčné, ale že jejich charakter je historický, přechodný. Kategoric jsou zrovna tak málo věčné jako vztahy, jichž jsou výrazem. „Jsou to *produkty historické, přechodné*...," zdůrazňuje Marx. Z toho plyne, že vědecká metoda poznání vyžaduje brát věci, jevy i vědecké kategorie (tj. abstraktní odraz skutečných jevů) dialekticky, ve vývoji, který je vyvoláván bojem rozporů vlastních objektivně existujícím věcem a jevům.

Zatímco Hegel pokládal dialektiku za vlastnost duchovního života a hmotu jen za jeho druhotné bytí, Marx viděl zdroj dialektického pohybu v materiálním životě. Proti mystickému, idealistickému Hegelovu pojetí dialektiky Marx objevuje a zdůrazňuje *materialistický* charakter dialektiky.

V polemice proti Proudhonovi Marx formuluje podstatu historického materialismu, definuje obsah pojmu výrobní síly a výrobní vztahy, ukazuje jejich jednotu v určitém výrobním způsobu i nutnost změny výrobního způsobu v důsledku rozvoje výrobních sil. „Společenské vztahy jsou úzce spjaty s výrobními silami. S tím, jak získávají nové výrobní síly, mění lidé svůj způsob výroby a měníce způsob výroby, způsob zajištění obživy, mění i všechny své společenské vztahy" *(sv. 4, str. 148)*.

Nově přistupuje i ke kategorii hodnoty. Na rozdíl od Proud-

hona, který pokládal hodnotu za myšlenkový pojem, Marx ukazuje, že hodnota vzniká na tom historickém stupni rozvoje výroby a směny, kdy se produkty práce stávají předmětem obchodu. V díle „Bída filosofie" Marx chápe hodnotu jako lidskou práci vtělenou ve zboží. Hodnota je určena množstvím společensky nutné pracovní doby vynaložené na výrobu zboží. K tomuto závěru přišli už představitelé anglické buržoazní politické ekonomie. Na rozdíl od nich Marx ukazuje, že produkty lidské práce se stávají zbožím a nabývají formu hodnoty (směnné hodnoty) jen za zvláštních společenských podmínek, kdy výroba má společenský charakter, práce však ještě není bezprostředně společenskou. V těchto podmínkách hodnota realizuje a vyjadřuje spojení jednotlivých výrobků zboží.

V „Bídě filosofie" Marx objevuje výchozí prvky své teorie nadhodnoty, kterou rozpracoval v dalších svých dílech. I když ještě používá — podobně jako klasikové buržoazní ekonomie — výrazů „hodnota práce", „cena práce", „práce jako zboží", dává těmto pojmům nový obsah, odhaluje už vykořisťování námezdní práce kapitálem. Zatímco u Ricarda je práce zbožím jako každé jiné, Marx ukazuje, že „práce" (přesně řečeno pracovní síla) je zboží zvláštního druhu, jehož spotřeba přináší kapitalistovi obohacení, kdežto dělníkovi zhoršení jeho postavení. Tím se Marx přiblížil k vědeckému objevení všeobecného zákona kapitalistické akumulace a k zjištění, že „v týchž vztazích, v nichž se vytváří bohatství, vytváří se i bída" *(Spisy, sv. 4, str. 158)*.

„Bída filosofie" je tedy dílem, v němž Marx zahájil *rozpracování proletářské politické ekonomie na metodologické základně historického materialismu.*

V polemice proti Proudhonovi i proti buržoazním politickým ekonomům Marx rozpracovává základy politické taktiky proletariátu a jeho strany. Ukazuje na význam odborových svazů jako školy třídního boje proletariátu, jako formy jejich přípravy k politickému útoku proti kapitalismu. V praktickém boji za své třídní zájmy si proletariát uvědomuje protikladnost svých zájmů a zájmů buržoazního zřízení, nutnost zrušení tohoto zřízení i organizace svých sil k jeho provedení. Získání tohoto základního, byť nejnižšího stupně socialistického uvědomění je rozhodující podmínkou,

aby proletariát, existující už objektivně jako třída, se změnil i subjektivně — v třídu pro sebe, aby si uvědomil své historické poslání, své úkoly a tím mohl splnit svou úlohu hegemona lidových mas v boji za likvidaci kapitalismu a vybudování beztřídní komunistické společnosti.

V zájmu formování socialistického uvědomění proletariátu Marx a Engels přistupují k popularizaci vědeckého komunismu, zejména výsledků svých ekonomických teorií.

Klasickou ukázkou popularizace těchto teorií je Marxova práce „NÁMEZDNÍ PRÁCE A KAPITÁL", kvintesence lekcí o politické ekonomii, přednesených v Německém dělnickém spolku v Bruselu v prosinci 1847. V těchto přednáškách objasňuje dělníkům podstatu kapitalistického vykořisťování, hospodářské základny politického panství buržoazie i porobení námezdních dělníků. Práce nebyla zveřejněna ihned, a to pro nástup revolučních bouří v řadě evropských zemí. Je opublikována jen její část v dubnu 1849 v „*Neue Rheinische Zeitung*" pod shora uvedeným názvem. Opublikování dalších částí zabránil nástup kontrarevolučních sil v Evropě a zastavení listu „Neue Rheinische Zeitung".

Hlavním cílem činnosti Marxe a Engelse, jejich literárních i ústních vystoupení, jejich praktické činnosti byla ideová, politická a organizační příprava proletářské strany sjednocením revolučních sil proletářů i demokratů. Usilovali o to, aby organizace, do nichž vstupovali, se účastnily boje za demokratické svobody, aby se aktivně podílely i na buržoazní revoluci, protože je předpokladem revoluce dělnické.

Roku 1847 byl založen Svaz komunistů, první mezinárodní dělnická organizace v dějinách osvobozeneckého hnutí proletariátu, která vztyčila vědecký komunismus jako svůj ideový a politický prapor. Byl položen základ ke spojení marxismu s dělnickým hnutím, které pozvedlo na svůj štít princip mezinárodní proletářské solidarity.

Příští sjezd Svazu komunistů měl schválit jeho nový program. Na prvním sjezdu byl vypracován návrh programu ve formě revolučního katechismu jako Komunistické vyznání víry, které bylo shrnuto do 22 otázek a odpovědí.

Návrh programu nevyhovoval ani pařížské, ani bruselské obci Svazu komunistů. Proto podle usnesení pařížského kraje Engels vypracoval návrh nový pod názvem „ZÁSADY KOMUNISMU".

Podle názoru samotného Engelse to byl jen předběžný náčrt programu. Především nevyhovala forma katechismu, neboť ucelený výklad komunistických zásad nebylo možno vtěsnat do Prokrustova lože otázek a odpovědí. „Prosím Tě, uvažuj trochu o tom vyznání víry," psal Engels Marxovi z Paříže do Bruselu 23. listopadu 1847. „Myslím, že uděláme nejlíp, když upustíme od formy katechismu a nazveme to: Komunistický *manifest*" *(Spisy, sv. 27, str. 126)*.

Marx souhlasil s Engelsovým návrhem a společně s ním pokračoval na propracování a literární redakci Komunistického manifestu, který je tvůrčím dílem dvou autorů. Jestliže jeho východiskem byly Engelsovy „Zásady komunismu", pak literární zpracování těchto zásad je dílem Marxovým, který v prvním programovém dokumentu lapidárně vyložil základní myšlenky vědeckého komunismu a zároveň dal programu jasnou a pevnou formu i vybroušený styl.

První vydání Komunistického manifestu vyšlo ve dnech, kdy ve Francii vypukla únorová revoluce. V krátké době byl „MANIFEST KOMUNISTICKÉ STRANY" přeložen do řady jazyků. S růstem dělnického hnutí Manifest vycházel znovu a znovu. Proto mohl Engels právem prohlásit 1. května 1890, v den prvních májových oslav proletariátu, v předmluvě ke 4. německému vydání, že „dějiny Manifestu obrážejí do jisté míry dějiny moderního dělnického hnutí od roku 1848" *(Spisy, sv. 22, str. 95)*.

Jako první vědecký programový dokument mezinárodního proletariátu je „Manifest Komunistické strany" výrazem jednoty všech součástí marxismu. „V tomto díle je s geniální jasností a působivostí podán nový světový názor, důsledný materialismus, zahrnující i oblast společenského života, dále dialektika jako nejvšestrannější a nejhlubší učení o vývoji, teorie třídního boje a světodějného revolučního poslání proletariátu, tvůrce nové, komunistické společnosti" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 21, str. 42)*.

„Manifest Komunistické strany" rýsuje obraz vzniku a vývoje kapitalismu, odhaluje jeho vnitřní rozpory, zostřující se třídní anta-

gonismus mezi buržoazií a proletariátem. Nástup kapitalismu znamenal nebývalý vzestup výrobních sil, byl spojen s pokrokem v oblasti hospodářství, vědy a kultury. Na určitém stupni jeho vývoje však buržoazní výrobní vztahy přestaly odpovídat potřebám rozvoje výrobních sil, začaly je brzdit. Buržoazie zcentralizovala výrobní prostředky, nahromadila obyvatelstvo na jednom místě, vtiskla výrobě společenský charakter, zároveň však soustředila majetek v rukou několika málo lidí. Tím vznikl a stále se prohluboval základní nesmiřitelný rozpor kapitalistického výrobního způsobu, který ekonomicky a nevyhnutelně připravuje zánik kapitalismu. Soukromé kapitalistické vlastnictví a soukromé přivlastňování produktů výroby je koneckonců neslučitelné se společenským charakterem výroby.

Zánik kapitalismu však nenastane automaticky. Hrobařem kapitalismu musí být určitá společenská třída — proletariát. Buržoazie totiž nejen ukula zbraně, které jí přinášejí smrt, ale zplodila také lidi — proletáře, kteří tyto zbraně proti kapitalismu pozvednou.

V této souvislosti „Manifest Komunistické strany" zdůvodňuje ideu světodějné úlohy proletariátu jako jediné důsledně revoluční třídy. „Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoazii, je skutečně revoluční třídou jen proletariát. Ostatní třídy s vývojem velkého průmyslu upadají a zanikají, proletariát je však jeho nejvlastnějším produktem" *(Spisy, sv. 4, str. 437)*. Své osvobozenecké poslání proletariát uskutečňuje nejen ve svém vlastním zájmu, ale v zájmu všech vykořisťovaných a utlačených, v zájmu všeho lidstva.

Panství buržoazie je možno odstranit jedině cestou třídního boje a proletářské revoluce. Prvním krokem této revoluce musí být „pozvednutí proletariátu na panující třídu, vydobytí demokracie".

Komunistický manifest současně ukazuje úkoly této sociální revoluce: Proletariát využije svého politického panství k tomu, aby postupně odňal buržoazii všechen kapitál, soustředil výrobní prostředky v rukou státu, tj. proletariátu zorganizovaného v panující třídu, a co nejrychleji rozmnožil sumu výrobních sil, aby všechny zdroje společenského bohatství plynuly plným proudem. V Komunistickém manifestu je tedy už zcela jasně a konkrétně zformulo-

vána *idea diktatury proletariátu*, i když ještě nikoli v definitivním a doslovném znění. Zároveň byly vytyčeny její hlavní úkoly.

Svou politickou moc proletariát nenastoluje navěky, ale v zájmu likvidace veškerých vykořisťovatelských vztahů i podmínek jejich existence. Tím zruší i podmínky svého třídního panství a zabezpečí úplné a definitivní vítězství beztřídních společenských vztahů. „Místo staré buržoazní společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech" *(Spisy, sv. 4, str. 450)*.

Marx a Engels ani v Komunistickém manifestu, ani na jiných místech prorocky nerýsují do všech detailů obraz této budoucí společnosti, ale na základě teoretického rozboru předvídají jen celkový průběh společenského vývoje a obecné výsledky třídního boje proletariátu. Zároveň odmítají pomluvy buržoazních a maloburžoazních ideologů a politiků na adresu komunistů a objasňují komunistické stanovisko k otázkám soukromého vlastnictví, rodiny a vlasti.

V „Manifestu Komunistické strany" jsou vysloveny výchozí teze učení o dělnické straně, která musí být vůdkyní a organizátorkou třídního boje proletariátu a všech pracujících. Její existence a vůdčí úloha je nezbytnou podmínkou dobytí politické moci dělnickou třídou a komunistické přestavby společnosti.

Vedoucí úloha komunistů spočívá v tom, že jsou „v praxi nejrozhodnější, stále kupředu pobízející části dělnických stran všech zemí; v teorii vynikají nad ostatní masu proletariátu pochopením podmínek, průběhu a všeobecných výsledků proletářského hnutí" *(Spisy, sv. 4, str. 440)*.

V Komunistickém manifestu jsou rozpracovány i základy taktiky dělnické strany, jež musí být přizpůsobována konkrétním historickým podmínkám třídního boje v dané zemi i v mezinárodní aréně. Zároveň však existují základní, obecně platné principy této taktiky: podřizovat bezprostřední úkoly a potřeby dělnického hnutí jeho konečnému cíli; respektovat nutnost jednoty internacionálních a národních úkolů dělnické třídy; podporovat jiná revoluční a pokroková společenská hnutí, zároveň však kriti-

zovat jejich politické iluze a ideologické názory, jsou-li v rozporu s potřebami revolučního vývoje společnosti a s vědeckým komunismem.

V Komunistickém manifestu je proto věnována zvláštní (III.) kapitola charakteristice a kritice neproletářských ideologických směrů, vydávajících se za socialistické. Mnohé z nich už neexistují; svou aktuálnost a platnost si však dosud zachovává charakteristika reformismu jako *buržoazního* socialismu, jako agentury buržoazního liberalismu v dělnickém hnutí.

Vypracování prvního programu dělnického hnutí bylo vynikajícím vědeckým činem Marxe a Engelse. V „Manifestu Komunistické strany" marxismus poprvé vystoupil před celým světem jako ucelený světový názor proletariátu. Tak se zároveň vyjasnily obrysy komunismu, byl naznačen hlavní směr postupu praktického proletářského hnutí a tím i uskutečnění komunistických principů cestou důsledného revolučního boje.

TEORETICKÉ ZOBECNĚNÍ PRŮBĚHU REVOLUCE

V dalších letech, zejména v letech revoluce prošel Svaz komunistů s úspěchem dvojí historickou zkouškou. Jeho členové všude — nejen v tisku, nýbrž i na bitevním poli — stáli v čele revolučního hnutí. Rovněž ideje Svazu komunistů vyslovené v jeho Manifestu prokázaly, že jedině ony jsou správné.

22.—24. února 1848 svrhl francouzský lid krále bankéřů Ludvíka Filipa a vyhlásil republiku. V dalších týdnech a měsících propukaly revoluce ve Vídni, v Berlíně, v Itálii, znovu v Paříži a ve Vídni, v Maďarsku, v jihozápadním Německu. V průběhu těchto revolucí Marx a Engels bojovali na *proletářském* křídle demokratického hnutí.

Široký rozmach revolučního hnutí v řadě zemí v roce 1848 a účast proletářských mas v něm potvrdily správnost idejí Svazu komunistů, ale vyjevily zaostávání jeho organizačních forem. Proto byly provedeny změny v organizačních formách činnosti Svazu

komunistů, byl zrušen především jeho tajný charakter jako zastaralý přežitek z dob existence jeho předchůdce — Svazu spravedlivých.

„Orgánem demokracie" a zároveň Svazu komunistů, jeho ideovým, politickým a organizačním centrem se stala „NEUE RHEINISCHE ZEITUNG", která vycházela od 1. června 1848 do 19. května 1849 v Kolíně nad Rýnem pod redakcí Karla Marxe. Jeho nejbližším spolupracovníkem byl Bedřich Engels.

„Neue Rheinische Zeitung" byla jediným tiskovým orgánem v Evropě, který vědecky analyzoval nejdůležitější události evropských revolucí. Pomáhala čtenářům vyznat se v labyrintu politiky, uvědomovat si cíle a úkoly boje, vychovávala masy k rozhodnosti a vytrvalosti. Lenin nazval tento list „nejlepším, nepřekonaným orgánem revolučního proletariátu" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 21, str. 76)*.

I když evropské revoluce v letech 1848—1849 nepřinesly vítězství demokracii a proletariátu, nebyly marné. Jejich plodem nebylo vítězství národů nad reakcí, vyhrály však svou ztrátou: ztrátou iluzí o všeobecném bratrství. V třídně rozděleném světě není totiž možné.

Období revolučního odlivu využili zakladatelé vědeckého komunismu k teoretickému zobecnění revolučních zkušeností, k reorganizaci a obrození Svazu komunistů.

Souhrnným dílem, jež shrnuje a teoreticky propracovává výsledky nedávných revolučních bojů, je Marxův spis „TŘÍDNÍ BOJE VE FRANCII". Marx obrací pozornost především na zkušenosti Francie proto, že zde třídní boj probíhal v nejostřejších formách.

V díle „Třídní boje ve Francii" Marx konkrétně aplikuje metodu materialistické dialektiky, která je jeho objevem, při rozboru určitého historického období. Díky tomu provedl dokonalou analýzu příčin, charakteru, průběhu a výsledků francouzské buržoazně demokratické revoluce roku 1848. Tímto způsobem zároveň konkretizoval a propracoval základní poučky historického materialismu o základně a nadstavbě, o určující úloze hospodářské základny v životě společnosti, o významu boje tříd a jejich politických stran, o úloze revolucí a lidových mas v dějinách, o roli státu a společenských idejí.

Uplatněním své materialistickodialektické metody při rozboru jednoho z klíčových období dějin Marx prakticky ukázal, že jeho metoda není šablonou, nýbrž návodem pro konkrétní vědecký rozbor historického procesu. Zdůraznění rozhodujícího významu ekonomických, především výrobních vztahů neznamená popření úlohy politické a ideologické nadstavby — státu, politických stran, idejí a osobností — nýbrž pomáhá badateli pochopit formy, v nichž se realizuje aktivní úloha politiky a ideologie na historický proces.

Zároveň však Marx jako tvůrce materialistického pojetí dějin viděl hranice možností této nadstavby, závislost postupu politických stran a osobností na určitých třídních zájmech, určujících koneckonců historický proces.

Rozborem revolučního roku 1848 Marx přichází k závěru, že revoluce jsou lokomotivami dějin, že urychlují jejich průběh, že jedině ony jsou s to důkladně očistit historickou půdu od staré veteše a zároveň vyvolat k životu nové, historicky pokrokové formy společenského života.

Na základě rozboru událostí roku 1848 Marx přichází k závěru, že evropská buržoazie ztratila svůj dřívější revoluční náboj z dob antifeudálního boje. Už v prvních chvílích revoluce se projevila jako zavilý nepřítel proletariátu. V důsledku toho je pouze proletariát schopen být hlavní silou historického procesu, dovést do konce buržoazně demokratickou revoluci a přistoupit k řešení úkolů socialistické revoluce.

Avšak v důsledku nevyzrálosti sociálně ekonomických poměrů si francouzský proletariát v první etapě revoluce neuvědomil své vlastní, samostatné třídní poslání a své úkoly. Měl za to, že únorová revoluce nastolila *sociální* republiku, domněle hájící zájmy všech antiroyalistů — buržoazie i proletariátu. Teprve v červnové revoluci, v přímé srážce s buržoazní kontrarevolucí si proletariát uvědomuje své vlastní třídní zájmy, zásadně protikladné zájmům buržoazie. Proto Marx nazývá červnové povstání 1848 v Paříži „první velkou bitvou mezi oběma třídami, na něž se rozpadá moderní společnost" *(Spisy, sv. 7, str. 52)*. Proletariát prohlédl. Místo dřívějších požadavků, přehnaných svou formou, ale obsahově měš-

ťáckých, bylo vytyčeno bojové heslo: Pryč s buržoazií! Ať žije *diktatura dělnické třídy!*

Tak je poprvé v dějinách revolučního dělnického hnutí a marxismu zcela jednoznačně vytyčeno toto heslo. Přitom šlo nejen o slovní upřesnění, ale především o prohloubení jeho úkolů i jeho podstaty, jíž je *svazek* dělnické třídy s maloburžoaznímí masami rolnictva a městských řemeslníků. Idea svazku se od této doby stává zásadní otázkou marxistického učení o socialistické revoluci, principem proletářské strategie a taktiky. Kdykoli byl tento nejvyšší princip revoluce a diktatury proletariátu opomíjen, docházelo k nezdarům a porážkám proletářského hnutí jako vůdčí síly velkého osvobozeneckého hnutí všech pracujících.

Sblížení pracujících rolníků s dělnickou třídou není jen otázkou politického umění a výsledkem organizátorské činnosti strany proletariátu, ale je především důsledkem objektivního faktu, že vykořisťování neproletářských mas pracujících se liší od vykořisťování průmyslového proletariátu jen formou, vykořisťovatel je týž — kapitál. Proto jedině odstranění kapitálu jako vykořisťovatelského vztahu může povznést rolníka, „jen protikapitalistická, proletářská vláda může učinit konec jeho hospodářské bídě a společenské degradaci" *(Spisy, sv. 7, str. 107)*.

Zakladatelé marxismu však nejen ukázali úlohu maloburžoazních vrstev jako spojence proletariátu, ale zároveň ostře kritizovali — podobně jako později V. I. Lenin — politické představitele a ideology maloburžoazie. V díle „Třídní boje ve Francii" Marx prohlubuje kritiku neproletářských socialistických myšlenkových směrů a tendencí, kritizuje politickou praxi i doktrínu Louis Blanca, který viděl cestu k socialismu v třídní spolupráci s buržoazií. Proti této koncepci Marx staví revoluční socialismus, jehož hlavním obsahem je idea dobytí politické moci dělnickou třídou cestou nesmiřitelného třídního boje, nastolení diktatury proletariátu jako nezbytného nástroje socialistické přeměny společnosti. „Tento socialismus je *vyhlášením permanentnosti revoluce*, je to *třídní diktatura* proletariátu jako nutný průchozí stupeň k *odstranění třídních rozdílů vůbec*, k odstranění všech výrobních vztahů, na nichž tyto rozdíly spočívají, k odstranění všech společenských vztahů, jež těmto vý-

robním vztahům odpovídají, k převratu všech idejí, jež z těchto společenských vztahů vyplývají" *(Spisy, sv. 7, str. 112—113)*. Tato formulace vědecky definuje základní úkoly diktatury proletariátu v období přechodu od kapitalismu k beztřídní společnosti.

Historickým dokumentem mezinárodního komunistického hnutí je *„Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů"*, které Marx a Engels napsali v březnu 1850 na základě zkušeností předcházejících evropských revolucí. V tomto dokumentu jsou rozpracovány programové, taktické a organizační principy marxistické strany, jejichž význam plně potvrdily další třídní boje proletariátu a jeho politických stran.

Provolání zdůrazňuje nutnost politické samostatnosti proletariátu, jeho ideové a organizační diferenciace od maloburžoazní demokracie. Takové oddělení nevylučuje, naopak předpokládá společné akce proletářů a maloburžoazních demokratů v nových etapách boje.

Zdůrazňujíce heslo permanentní revoluce, Marx a Engels zároveň nastiňují úkoly, jejichž provedení umožní přechod od revoluce demokratické k proletářské. Dělníci musí budovat vedle oficiální maloburžoazní vlády své vlastní revoluční orgány, jakési místní revoluční vlády, musí se ozbrojovat a formovat své vojenské organizace, své proletářské gardy. Jedině tak je možno revoluci neustále rozvíjet až k nastolení panství proletariátu.

V listopadu 1850 Engels odjíždí do Manchesteru, aby se zabýval „prašivou kancelářskou prací". Tento krok byl mimo jiné diktován i jeho snahou získat svou prací prostředky k materiální podpoře Karla Marxe, aby se aspoň on mohl plně věnovat teoretické činnosti. Ačkoli od této doby až do poloviny roku 1869 Marx a Engels žili v různých místech, jejich přátelství a duchovní spřízněnost neslábly, ale sílily. Formou jejich neustálého styku byla denní korespondence mezi nimi. Tako korespondence je živým svědectvím jejich života a boje, plastickým obrazem jejich myšlení. V mnohém ohledu dokonce výstižnějším než jejich hlavní díla. Platí to zejména o charakteristikách protagonistů politického dramatu té doby, o hodnocení různých osobností dělnického hnutí. V osobní korespodenci mohli totiž vyjadřovat své názory bez omezení, daleko otevřeněji.

Svým způsobem je jejich korespodence vlastním stenografickým záznamem vzájemného, naprosto otevřeného dialogu o nejrůznějších otázkách nejen osobního života, nýbrž i politiky, techniky a umění.

Marx a Engels ve svých dopisech — právě proto, že byli od sebe místem svého pobytu odděleni, zároveň však byli duchovně spojeni — projednávají otázky politické ekonomie, vědeckého socialismu, filosofie, přírodních věd, historie, vojenství, techniky, jazykovědy a krásné literatury. Korespondence proto umožňuje nahlédnout do jejich duchovní dílny i osobních povah. Umožňuje seznámit se s jejich tvůrčími plány, se zárodky jejich budoucích geniálních děl i s postupem práce nad nimi. Snad největší pozornost věnují Marx a Engels ve své korespodenci otázkám taktiky třídního boje proletariátu. To potvrzuje, jak opravdově mysleli a uskutečňovali své slovo, které dali kolínským dělníkům 19. května 1849 při zastavení listu „Neue Rheinische Zeitung", že jejich posledním slovem vždy a všude bude *osvobození dělnické třídy!*

Výstižnou charakteristiku jejich korespondence, i když v té době ještě nebyla známa v plné šíři, dává V. I. Lenin: „Před čtenářem defiluje neobyčejně živě historie dělnického hnutí celého světa — ve svých nejdůležitějších momentech a v nejpodstatnějších bodech. Ještě cennější je historie *politiky* dělnické třídy... A období, které korespondence zahrnuje, je právě obdobím, kdy se dělnická třída oddělila od buržoazní demokracie, obdobím, kdy vzniklo samostatné dělnické hnutí, kdy byly určeny základy proletářské taktiky a politiky" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 19, str. 553)*.

Ohniskem obsáhlé korespondence Marxe a Engelse, v němž se koncentrují paprsky jejich geniálního rozumu, je materialistická dialektika aplikovaná na oblast politické ekonomie, historie, přírodovědy, filosofie a politiky strany dělnické třídy.

Geniálním politickoteoretickým dílem, uzavírajícím období třídních bojů ve Francii na přelomu 40. a 50. let, je Marxův spis „OSMNÁCTÝ BRUMAIRE LUDVÍKA BONAPARTA", v němž z pozic historického materialismu zkoumá okolnosti, jež umožnily směšné osobě Ludvíka Bonaparta sehrát úlohu hrdiny. Význam a správnost tohoto metodologického postupu vynikne, srovnáme-li

marxistický rozbor bonapartistického převratu z 2. prosince 1852 s Hugovým pamfletem „Napoleon Malý". Ačkoli Viktor Hugo, jak ukazuje už název, chtěl zesměšnit Ludvíka Bonaparta, ve skutečnosti jeho osobu zveličil, protože jeho zlé vůli připsal bezpříkladnou sílu osobní iniciativy ve světových dějinách. Jedině Marxovi se podařilo — díky tvůrčí aplikaci historického materialismu — rozmotat předivo sociálních a politických jevů, jež vedly k státnímu převratu, a v krátkém, epigramatickém výkladu podat důkaz vrcholného pochopení živých dějin, jasného proniknutí do událostí v okamžiku, kdy se odehrávají. Tím si na konkrétní historii ověřil správnost zákona, který sám objevil, podle něhož jsou politické a ideové boje výrazem bojů různých společenských tříd, přičemž srážky těchto tříd jsou koneckonců podmíněny stupněm vývoje jejich ekonomického postavení.

Třídní antagonismus buržoazní společnosti dosáhl takového zostření, kdy jeho další prohloubení by nutně vedlo k socialistické revoluci. Proto se buržoazie jako třída zřekla čistých forem svého panství a v zájmu zachování vykořisťovatelského systému předala moc reakční klice dobrodruhů. Bonapartismus je výrazem rostoucí kontrarevolučnosti buržoazie, je to diktatura nejreakčnějších buržoazních sil. Proletariát přitom ještě nemá dost sil, aby této diktatuře zabránil.

Novým slovem marxismu je vědecký objev, že je třeba rozlišovat mezi objektivním základem sociálních a politických jevů a tím, jak se projevuje ve vědomí účastníků historických dějů. V historických bitvách je třeba rozlišovat „fráze a domněnky stran od jejich skutečného organismu a jejich skutečných zájmů, jejich představy od jejich reality" *(Spisy, sv. 8, str. 167)*.

Rozborem iluzí francouzských rolníků, které buržoazní vlády druhé republiky připravily o výsledky parcelace feudální půdy, provedené svého času Napoleonem Bonapartem, a jejich nadějí, že člověk jménem Bonaparte jim vrátí, oč za parlamentní republiky přišli, Marx přichází k závěru o dvou stránkách rolníka — revoluční a konzervativní. Rolník má předsudek i úsudek. Jeho předsudky ho vehnaly do náruče bonapartismu, jeho úsudek ho musí přivést ke svazku s dělníkem. Bez tohoto svazku se sólo proletářské revoluce

v rolnických zemích nutně mění v labutí píseň. Rozvíjeje tuto myšlenku zdůraznil později v dopise Engelsovi: „V Německu bude všechno záležet na tom, bude-li možno podpořit proletářskou revoluci nějakým druhým vydáním selské války" *(Spisy, sv. 29, str. 57)*.

Zásadní význam má Marxův závěr o poměru vítězné proletářské revoluce k starému státnímu aparátu. Všechny dřívější převraty tento aparát zdokonalovaly, proletářská revoluce ho musí rozbít. Tuto myšlenku plně podpořil Engels. Později, v předmluvě k německému vydání Komunistického manifestu roku 1872 společně napsali, že „dělnická třída nemůže prostě převzít hotový státní stroj a uvést jej do chodu pro své vlastní účely". Revizionisté typu Bernsteina z toho činili závěr, že dělnická třída není s to převzít státní aparát, že není s to vládnout. Marx a Engels — od roku 1852 — však zastávali názor, že tento aparát je třeba rozbít. Tím rozvinuli a konkretizovali svoji myšlenku o diktatuře proletariátu, o úloze proletářské revoluce.

Během práce na díle „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" si Marx plně uvědomuje rozdíl svého učení o třídách a třídním boji a názorů buržoazních ekonomů a historiků, kteří už před ním objevili existenci třídního boje. Zároveň s vědeckou přesností ukazuje na význam, úlohu a místo diktatury proletariátu. V dopise J. Weydemeyerovi, který v New Yorku připravoval vydání spisu „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta", Marx 5. března 1852 (tj. v době, kdy uvedený spis dokončoval) píše: „Buržoazní dějepisci vylíčili dávno přede mnou, jak se tento boj tříd historicky vyvíjel, a buržoazní ekonomové popsali jejich ekonomickou anatomii. Můj přínos spočívá v tom, že jsem 1. dokázal, že *existence tříd* je spjata pouze s *určitými historickými fázemi vývoje výroby;* 2. že třídní boj vede nutně k *diktatuře proletariátu;* 3. že tato diktatura je sama jen přechodem ke *zrušení všech tříd* a k *beztřídní společnosti*" *(Spisy, sv. 28, str. 567)*.

FORMOVÁNÍ MARXISTICKÉ POLITICKÉ EKONOMIE

V padesátých letech se během velmi krátké doby prudce rozvíjejí výrobní síly: byly postaveny stovky velkých továren, v jejich stěnách byly zkoncentrovány masy dělníků, pára a stroje vytlačovaly ruční formu průmyslové práce, délka železnic se během deseti let více než ztrojnásobila. Avšak za týchž deset let propukla roku 1857 nová krize. Marx a Engels věnují soustředěnou pozornost novým ekonomickým jevům. Protože však Engels musel v té době věnovat celé dny práci v kanceláři, bere na sebe úkol teoretického zpracování a zobecnění těchto jevů Karel Marx, a to tím spíše, že hospodářská krize, nabývající světových rozměrů, věštila zostření politické situace ve všech kapitalisticky vyspělých státech. Proto se Marx snaží vyjasnit politické horizonty vytvořením vědecké politické ekonomie, aby tak dělnickou třídu vyzbrojil znalostí ekonomických zákonů vývoje společnosti.

Dříve si však musel celou sumu otázek nové vědy vyjasnit sám pro sebe. Tak vznikají v letech 1857—1858 jeho ekonomické rukopisy, známé pod názvem „GRUNDRISSE", které vycházejí česky v Dodatcích k Marxovým a Engelsovým spisům. V sebraných spisech je opublikována kvintesence těchto rukopisů, dílo „KE KRITICE POLITICKÉ EKONOMIE". V této době Marx pracuje ze všech sil, nehledě na své těžké existenční podmínky. Nebýt Engelsovy finanční pomoci, Marx by v těch letech nenapsal svůj „Kapitál" z prostého důvodu — umřel by hlady! O intenzitě této práce svědčí Marxův dopis z 8. prosince 1857: „Pracuji jako blázen celé noci, chci shrnout své ekonomické studie, abych měl jasno aspoň v obrysech, než přijde potopa" *(Spisy, sv. 29, str. 253)*.

Hnací silou této přímo horečné činnosti byl Marxův pocit odpovědnosti vůči dělnické třídě v době nastupující hospodářské krize. Proto tak intenzívně pracuje na plánu svého ekonomického díla. Počátkem dubna 1858 se mu rýsuje už natolik jasně, že v dopise Engelsovi vypočítává jeho šest knih: 1. O kapitálu. 2. Pozemkové vlastnictví. 3. Námezdní práce. 4. Stát. 5. Mezinárodní obchod. 6. Světový trh. Této rozsáhlé ekonomické práci předchází

„ÚVOD", v němž formuluje marxistické pojetí předmětu a metody politické ekonomie jako vědy. Zároveň rozpracovává otázku úlohy a vzájemného vlivu součástí společenské výroby, zdůrazňuje myšlenku, že způsob rozdělování je určován způsobem výroby.

V části o metodě politické ekonomie ukazuje na význam vědecké abstrakce, zásad vědeckého bádání a výkladu, zejména vztahu historického a logického v procesu poznání.

„Úvod" je zároveň důkazem toho, že Marx zkoumal ekonomické jevy v těsné souvislosti s filosofickými otázkami světového názoru, ukazuje poměr forem vědomí k výrobním vztahům a ke společenským vztahům vůbec.

Zvláštní pozornost věnuje umění jako specifické formě společenského vědomí, ukazuje na materiální předpoklady umělecké činnosti. Tím navázal na své dřívější úvahy z „Ekonomicko-filosofických rukopisů" z roku 1844, kde osvětlil úlohu práce ve vývoji člověka a jeho schopnosti „formovat hmotu i podle zákonů krásna".

Zároveň ukazuje historický charakter umění: úroveň vývoje společnosti, její struktura určují i obsah uměleckých děl. V historickém charakteru společnosti, v zásadní odlišnosti různých sociálně ekonomických formací spatřoval hlavní příčinu neopakovatelnosti umění různých epoch. Názor na přírodu a na společenské poměry, o nějž se opírá řecké umění, nemůže být názorem společnosti z doby lokomotiv a telegrafu — tím méně z doby atomové energie a nadzvukových letadel. Čím je proslulá „Fama crescit eundo" proti dnešním prostředkům masové propagandy — tisku, rozhlasu a televize? „Proč by historické dětství lidstva tam, kde se nejkrásněji rozvinulo, nemělo na nás působit svým věčným půvabem jako stupeň, který se už nikdy nevrátí?" *(Spisy, sv. 13, str. 686.)*

Počátkem roku 1858 se Marx rozhodl zpracovat zamýšlené dílo po částech a do ledna 1859 dokončil 2 kapitoly, jež tvoří první sešit díla „Ke kritice politické ekonomie". V lednu 1859 napsal její proslulou předmluvu, jež obsahuje klasickou formulaci materialistického pojetí dějin.

Kromě předmluvy obsahuje spis „Ke kritice politické ekonomie" (první sešit) dvě kapitoly: Zboží a Peníze čili prostý oběh.

V kapitole Zboží Marx formuluje výchozí teoretické teze nezbytné pro kritický rozbor ekonomických kategorií buržoazní společnosti. Specifickým rysem Marxovy metody je postup od jejích elementárních forem ke složitějším. Začíná rozborem zboží a hodnoty a poté logicky přechází k rozboru peněz a kapitálu.

Buržoazní bohatství se na první pohled jeví jako ohromný soubor zboží a jednotlivé zboží jako jeho elementární jsoucno. Marx definuje zboží jako rozporuplnou jednotu hodnoty užitné a směnné. Zboží nejen uspokojuje určitou potřebu člověka, ale je zároveň statkem, který lze směňovat za jinou věc. Užitná hodnota vždycky, v jakékoli společnosti tvoří věcný obsah bohatství. Tvoří ji konkrétní práce — práce krejčího, truhláře či rolníka.

Zatímco užitné hodnoty jsou produkty činnosti různých individuí, individuálně různých prací, směnná hodnota je produktem abstraktně obecné práce. Směnné hodnoty „představují stejnou, bezrozdílnou práci, tj. práci, v níž je setřena individualita pracujících" *(Spisy, sv. 13, str. 45)*. Práce obsažená v hodnotě je prací jednotlivce, prostřednictvím směny a tržních vztahů však nabývá formu svého protikladu — abstraktně všeobecné práce. Abstraktní práce je tudíž specifickou formou společenské práce, jejíž společenský charakter se projevuje při směně.

Tím, že uznává práci za jediný zdroj hodnoty, Marx zastává stejné stanovisko pokud jde o původ a podstatu hodnoty jako klasikové buržoazní politické ekonomie. Zároveň se od nich kvalitativně liší. Marxovi předchůdci sice rozlišovali užitnou hodnotu a hodnotu, nedokázali však objevit jejich skutečný vzájemný vztah. Protože se jako mluvčí buržoazie zajímali jen o velikost hodnoty, určenou pracovní dobou ztělesněnou ve zboží, nemohli objevit *kvalitativní* stránku práce, svéráznost jejích forem obsažených v užitné hodnotě a hodnotě.

Marxovým vědeckým přínosem je jeho učení o dvojaké povaze zboží jako jednotě užitné hodnoty a směnné hodnoty a o dvojakém charakteru práce jako práce konkrétní a abstraktní. Marx zároveň odhaluje buržoazní mýtus o světě zboží jen jako vztahu věcí. Tím položil vědecký základ pro kritiku všech převrácených forem projevu ekonomických zákonů kapitalismu.

Daleko rozpracovanějším dílem je kapitola druhá — o penězích. Svědčí o tom už skutečnost, že první hlavu Marx později v prvním díle „Kapitálu" podstatně dále rozpracoval, zatímco kapitolu o penězích mohl už jen stručně shrnout, aniž musel přepracovat její teoretický obsah. Vzhledem k tomu, že v prvním díle „Kapitálu" Marx podává jen kvintesenci kapitoly o penězích, možno říci, že druhá kapitola díla „Ke kritice politické ekonomie" představuje samostatné, vědecky velmi významné dílo marxistického myšlení, naprosto vyzrálý a nejobsáhlejší Marxův výklad teorie peněz a peněžního oběhu.

Marx ukazuje, že peníze nevznikly proto, že by se lidé vědomě dohodli na zavedení peněžního oběhu, ale že jsou živelným produktem samotného oběhu zboží. V úloze peněz začalo vystupovat zboží, jehož vlastnosti — přenosnost, dělitelnost apod. — mu umožňovaly, aby sloužilo jako adekvátní jsoucno hodnoty, aby v procesu směny vystupovalo jako ztělesnění společenské práce. Peníze jsou tedy zvláštní zboží, které se vydělilo ze světa zboží, aby plnilo funkci všeobecného ekvivalentu. Hodnotu mají nikoli proto, že plní tuto funkci, ale proto, že jsou produktem práce, že mají nikoli pomyslnou, ale zcela reálnou hodnotu jako kterékoli jiné zboží. Jsou formou, v níž soukromá práce vystupuje jako práce společenská. Jsou ukončeným výrazem rozporu obsaženého ve zboží, rozporu mezi prací konkrétní a abstraktní, mezi užitnou hodnotou a hodnotou.

Marx prozkoumal všechny historicky vzniklé funkce peněz a zformuloval zákon množství peněz, nezbytného pro oběh, i jiné zákony peněžního oběhu.

Dílo „Ke kritice politické ekonomie" bylo revolučním převratem v politické ekonomii, bylo vědeckým vítězstvím světového názoru proletářské strany. Je důkazem převahy marxistických proletářských teorií nad dogmaty buržoazních ekonomů. Závěry nové, marxistické politické ekonomie z kořenů vyvrátily utkvělé buržoazní představy; zároveň ukázaly nesprávnost maloburžoazní kritiky buržoazního řádu, např. proudhonovské reformistické snahy odstranit peníze, úrok apod. jako „špatné" stránky soukromého vlastnictví. Šlo tedy o dvojí vědecké vítězství proletářské politické

ekonomie — nad buržoazními i maloburžoazními ekonomickými názory.

Přestože první sešit díla „Ke kritice politické ekonomie" byl a dosud je nejlepší prací světové ekonomické literatury v otázce peněz a peněžního oběhu, přestože v této práci byla poprvé vědecky vyložena marxistická teorie hodnoty, oficiální tisk se snažil obehnat toto dílo stěnou mlčení. Proto Engels píše proslulou recenzi *„Karel Marx: Ke kritice politické ekonomie"*.

Pozornosti si zasluhuje skutečnost, že Marxovo dílo „Ke kritice politické ekonomie" vychází v témž roce jako Darwinův spis „O původu druhů cestou přirozeného výběru". Darwinovy živelně materialistické a dialektické názory na organickou přírodu krystalizovaly ve stejné době, kdy Marx a Engels propracovávali filosofii dialektického a historického materialismu, kdy Marx formuloval své ekonomické učení.

Vývoj průmyslu, kapitalistické výroby, růst dělnického hnutí vytvářely materiální předpoklady pro zásadní přeměny společenského života. Úkol vědeckého poznání zákonů přírody a společnosti byl tedy dán materiálními podmínkami jeho řešení. Všestranně zobecnit údaje vědy a praxe a pomocí teoretického zobecnění vytvořit nový dialektickomaterialistický světový názor mohli jedině Marx a Engels jako ideologové proletariátu, důsledně pokrokové společenské třídy. Pokud jde o Darwina, nebyl v oblasti sociálně politických názorů schopen překročit hranice buržoazního světového názoru. Protože však byl svědomitý a zásadový přírodovědec, živelně kráčel cestou dialektiky a materialismu při zobecňování biologických poznatků a zemědělské praxe.

Tak dva koryfejové vědy — Marx a Darwin — přicházejí, byť různými cestami, k identickým metodologickým závěrům: jeden v oblasti společenských věd, druhý v oblasti biologie. Právem prohlásil Engels nad hrobem Karla Marxe: „Jako Darwin objevil zákon vývoje organické přírody, tak objevil Marx vývojový zákon lidských dějin... Marx objevil také zvláštní zákon pohybu dnešního kapitalistického výrobního způsobu a buržoazní společnosti, kterou tento výrobní způsob vytvořil" *(Spisy, sv. 19, str. 371 a 372)*.

V lednu 1859 Marx přistoupil k práci na druhém sešitě

„Ke kritice politické ekonomie". V první části chtěl ukázat proces výroby kapitálu, v druhé proces jeho oběhu, třetí chtěl nazvat „Kapitál a zisk". Druhý sešit zamýšlel vydat hned po prvním. Protože však při práci pocítil, že mu nejsou do detailu jasny všechny otázky, rozhodl se prostudovat je znovu. Tak v době od srpna 1861 do července 1863 vznikl nový ekonomický rukopis, prakticky druhá varianta celého „Kapitálu". V podstatě v něm byly osvětleny otázky celé výroby kapitálu: přeměna peněz v kapitál, absolutní a relativní nadhodnota, formální a reálné podřízení práce kapitálu, kooperace, dělba práce, stroje a důsledky jejich kapitalistického použití, přeměna nadhodnoty v kapitál (akumulace kapitálu) a původní akumulace kapitálu.

V rukopise byly osvětleny i otázky zařazené později do II. a III. dílu „Kapitálu": pohyb peněz v procesu kapitalistické reprodukce, reprodukce, nadhodnota a zisk, přeměna zisku v průměrný zisk, peněžní a obchodní kapitál, obchodní zisk, tendence míry zisku ke snížení.

Během práce přichází Marx k závěru, že místo pokračování knihy „Ke kritice politické ekonomie" je třeba vydat samostatné dílo s názvem „KAPITÁL" a podtitulem „*Kritika politické ekonomie*". Vzhledem k tomu, že rukopis neustále rostl, rodila se u něho myšlenka rozdělit celou práci na tři knihy.

Od srpna 1863 Marx rozpracovává otázky budoucího II. a III. dílu Kapitálu. V této době však zabírá Marxovi spoustu času práce spojená s přípravou založení První internacionály — Mezinárodního dělnického sdružení. Na Engelsovo naléhání přistoupil Marx v lednu 1866 k závěrečnému zpracování prvního dílu „Kapitálu" pro tisk.

Na korekturách pracoval i Engels. Když přečetl 36 tiskových archů, napsal Marxovi: „...gratuluji ti k tomu naprosto dokonalému způsobu, jak ty nejspletitější ekonomické problémy prostě a takřka hmatatelně objasňuješ ... rovněž k tomu po věcné stránce opravdu skvělému podání vztahu mezi prací a kapitálem — v celé souvislosti a komplexnosti tady poprvé" *(Spisy, sv. 31, str. 381)*.

Sám Marx pokládal za nejlepší z prvního dílu „Kapitálu" 1. dvojaký charakter práce, neboť na tom závisí veškeré pochopení

faktů, 2. pojednání o nadhodnotě nezávisle na jejich zvláštních formách, jako jsou zisk, úroky, pozemková renta atd. Zároveň ukazuje, že klasická ekonomie směšuje tyto zvláštní formy se všeobecnou formou v mišmaš!

Engels radil Marxovi, aby názorněji přiblížil čtenáři myšlenkový postup abstraktnějších vývodů. „...Mělo by se to, k čemu se dochází dialekticky, trochu obšírněji prokázat historicky, jaksi průkazně doložit z historie." Zároveň naléhal na to, aby autor rozčlenil výklad do pododdílů *(str. 359)*. Engelsovy připomínky Marx realizoval v druhém vydání. Místo původních šesti kapitol byla kniha v druhém vydání rozdělena na sedm oddílů o 25 kapitolách. Téměř všechny kapitoly byly rozděleny na paragrafy. Navíc připojil řadu nových poznámek. V této podobě pak vycházela většina vydání prvního dílu „Kapitálu" — s výjimkou francouzského, v němž Marx zredigoval některá místa, aby je čtenáři učinil přístupnějšími. (Viz doslov k francouzskému vydání.)

Kapitál mohl vyjít jedině díky obrovské, mnohaleté a vyčerpávající práci autorově. Marx sám poznamenává, že této práci obětoval své zdraví, štěstí i rodinu.

Nesmírnou zásluhu na zpracování a vydání „Kapitálu" má Bedřich Engels, který po celou dobu podporoval Marxovu rodinu hmotně a zároveň poskytoval autoru „Kapitálu" mnoho cenných rad, zejména praktického rázu, nezbytných pro teoretické objasnění procesu výroby kapitálu.

A tak 16. srpna 1867 Marx píše Engelsovi: „*Tento díl* tedy *je hotov*. Jedině *Tobě* vděčím za to, že to bylo možné! Nebýt toho, že ses pro mne tak obětoval, nebyl bych nikdy mohl udělat ty spousty práce ke 3 dílům. Objímám Tě a mnohokrát Ti děkuji!" *(Spisy, sv. 31, str. 380.)*

Marx pokračoval až do své smrti v práci na rukopisech II. a III. dílu. Nedokončil je však. Krátce před svou smrtí prosil svou nejmladší dceru Eleanor, aby rukopisy odevzdala Engelsovi, který z nich měl „něco udělat". Engels se snažil řešit úkol „v duchu autorově". Ačkoli v předmluvě k druhému dílu „Kapitálu" skromně poznamenává, že svou činnost omezoval, pokud to jen bylo možné, „na pouhý výběr z různých redakcí", byla skutečná Engelsova prá-

ce — zejména na přípravě třetího dílu — tak velká, že podle Lenina jsou „dílem dvou lidí: Marxe a Engelse" *(Spisy, sv. 2, str. 20)*. V socialistickém hnutí koncem 19. století byl rozšířen názor, že vydáním II. a III. dílu „Kapitálu" zbudoval Engels svému geniálnímu příteli monumentální pomník, na nějž vytesal i své vlastní jméno.

Jestliže Engels zdůrazňoval, že u Marxe hrával „druhé housle", pak to svědčí o jeho skromnosti i o velké úctě a lásce k příteli.

Obsahem prvního dílu „Kapitálu" je rozbor výroby kapitálu. Marxova zásluha vůči mezinárodnímu proletariátu je zde v tom, že odhalil tajemství kapitalistického vykořisťování, že vypracoval vědeckou teorii nadhodnoty. Marx odhalil, že zbožím, které prodává dělník kapitalistovi, je nikoli práce, jak tvrdila buržoazní politická ekonomie, nýbrž pracovní síla. Její užitnou hodnotou je schopnost vytvářet během pracovního dne hodnotu, a to větší, než pracovní síla má. Tento rozdíl si přivlastňuje kapitalista, vykořisťující tak proletáře, kteří se musí živit prodejem toho, co jedině mají — prodejem své pracovní síly vlastníkům výrobních prostředků. Proces tohoto vykořisťování je zakrýván tím, že mzda se jeví jako cena práce. Jsouc převrácenou formou hodnoty a cenou pracovní síly, vystupuje jako cena práce. Tak vzniká dojem, že dělník prodává práci a že celá práce je placena. Ve skutečnosti však dělník vytváří během nutné pracovní doby hodnotu prostředků nezbytných k reprodukci své pracovní síly, aby poté během další části pracovního dne vytvářel novou, dodatečnou hodnotu nad hodnotu své pracovní síly — nadhodnotu. „Hodnota pracovní síly a hodnota vytvářená v procesu její spotřeby jsou tedy dvě různé veličiny. Tento rozdíl hodnoty měl kapitalista na mysli, když kupoval pracovní sílu" *(„Kapitál", díl I, SNPL 1953 a 1954, str. 212)*.*

Tak Marx odhaluje podstatu kapitalistického výrobního způsobu a zároveň vykořisťování dělnické třídy třídou kapitalistů. Tím ukoval duchovní zbraň proletariátu k jeho boji proti kapitalistům. To měl na mysli po 25 let své tvůrčí práce na ekonomických rukopisech. Sám o tom píše: „...konečným cílem mého díla je od-

* „Kapitál" I—III vyjde ve Spisech jako sv. 23—25 a „Teorie o nadhodnotě" jako sv. 26.

halit ekonomický zákon pohybu moderní společnosti" *(Kapitál, díl I, str. 19)*. Tímto zákonem je zákon o výrobě a přivlastňování nadhodnoty. „Výroba nadhodnoty čili vytloukání zisku," píše Marx, „je absolutní zákon tohoto výrobního způsobu" *(tamtéž, str. 652)*.

V souvislosti s tím Marx ukazuje, že výrobní prostředky samy o sobě nejsou kapitálem, jak tvrdí buržoazní politická ekonomie. Kapitálem se stávají jen za určitých společenských podmínek, vystupují-li jako prostředek vykořisťování námezdní práce. Kapitál je tedy především určitý, *buržoazní výrobní vztah. Kapitál je hodnota, která pomocí tohoto výrobního vztahu přináší nadhodnotu.*

Když osvětlil podstatu kapitalistického vykořisťování a vývoj výroby nadhodnoty, analyzuje proces kapitalistické akumulace — přeměnu nadhodnoty v kapitál — a rozšířené reprodukce. Na základě rozboru zjišťuje, že s růstem této akumulace roste na jednom pólu buržoazní společnosti bohatství, parazitismus a rozmařilost vykořisťovatelských tříd, kdežto na druhém pólu sílí vykořisťování, nezaměstnanost a sociální nejistota pracujících mas. To je *absolutní, všeobecný zákon kapitalistické akumulace.* Objevením tohoto zákona Marx osvětluje proletariátu antagonistický protiklad námezdní práce a kapitálu. Proto mezi kapitálem a prací, mezi buržoazií a proletariátem není a nemůže být smíru.

V závěru 24. kapitoly prvního dílu „Kapitálu" Marx ukazuje dějinnou tendenci kapitalistické akumulace. S rozvojem kapitalismu se výroba stává stále více společenskou, kdežto vlastnictví výrobních prostředků a produktů společenské práce se soustřeďuje v rukou stále menšího počtu kapitalistů. Tím se zostřuje základní rozpor kapitalismu, rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromokapitalistickou formou přivlastňování. Tento rozpor objektivně předurčuje nevyhnutelný zánik kapitalistického výrobního způsobu. „Centralizace výrobních prostředků a zespolečenštění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni" *(Kapitál, díl I, str. 804)*.

V druhém dílu „Kapitálu", který vydal Engels roku 1885, Marx zkoumá další pohyb průmyslového kapitálu, nikoli však už

proces jeho výroby, ale metamorfózy forem, jež kapitál prodělává ve sféře *oběhu*.

Před Marxem nikdo z ekonomů nezkoumal koloběh těchto kapitálových proměn v jejich souvislosti. Teprve díky Marxovi byla objasněna jednota výroby a oběhu kapitálu jako ustavičného pohybu od jedné jeho formy k druhé, od jedné jeho veličiny k druhé, větší. „Kapitál je pohyb, proces koloběhu procházející různými stadii a sám zase obsahující tři různé formy procesu koloběhu. Proto může být kapitál chápán jen jako pohyb, a ne jako věc setrvávající v klidu" *(„Kapitál", díl II, str. 117)*.

Teoreticky nejdůležitější částí druhého dílu „Kapitálu" je rozbor akumulace a rozšířené reprodukce kapitálu. Marx ukazuje ideální proporce, nutné pro neustálou rozšířenou reprodukci. Za kapitalismu však je zavedení takových proporcí nemožné; vznikají naopak nejrůznější disproporce, různé krize z nadvýroby a finanční krize. Mechanismus kapitalistické reprodukce je totiž takový, že nutně plodí neustálé disproporce. K souladu uvnitř kapitalistické ekonomiky dochází jen na krátkou dobu, soulad je neustále ustupujícím jevem kapitalistické ekonomiky v důsledku anarchie jejího vývoje.

Marxistická teorie reprodukce byla nástrojem boje jak proti názoru o automatickém krachu kapitalismu (tento názor podceňoval význam subjektivního faktoru, nezbytného pro uskutečnění sociální revoluce proletariátu), tak proti teoriím o možnosti harmonického vývoje kapitalismu, o plánovitě řízeném rozvoji kapitalismu.

Marxovu teorii reprodukce rozvinul V. I. Lenin, nejdříve v boji proti narodnikům v otázce vnitřního trhu za kapitalismu, později při rozpracování otázky reprodukce v podmínkách budování socialismu a komunismu. V duchu Marxovy teorie reprodukce ukázal, že přednostní rozvoj výroby výrobních prostředků je zákonem rozšířené reprodukce.

V třetím díle „Kapitálu", který vydal Engels roku 1894, Marx zkoumá proces pohybu kapitálu *v celku*. Ukazuje, kdy a jak vznikají různé druhy kapitálu a formy nadhodnoty, jak se projevují v buržoazní společnosti, jak se různé podoby kapitálu „krok za krokem

blíží formě, v níž vystupují na povrchu společnosti, v působení různých kapitálů na sebe navzájem, v konkurenci a v běžném vědomí agentů výroby samých" (*„Kapitál", díl III, část 1, str. 35—36).*

Opíraje se o pracovní teorii hodnoty, Marx objasňuje proces vzniku průměrného zisku, tj. stejného zisku ze stejného kapitálu, i když je organické složení kapitálů různé. Marx zkoumá mechanismus kapitalistické konkurence a vysvětluje, proč se hodnoty mění ve výrobní ceny. *Výrobní cena je přeměněnou formou hodnoty.*

Proti buržoazním ekonomům, kteří poukazovali na „rozpor" mezi prvním a třetím dílem „Kapitálu", mezi Marxovou teorií hodnoty a nadhodnoty na jedné straně a teorií výrobní ceny a průměrného zisku na straně druhé, třeba zdůraznit, že teorie průměrného zisku není v rozporu s teorií nadhodnoty, ale že je jejím pokračováním, rozvinutím a konkretizací, že průměrná míra zisku vzniká právě na základě hodnoty. Přeměna zisku v průměrný zisk a přeměna hodnoty ve výrobní cenu je procesem rozdělování nadhodnoty mezi kapitalisty podle zásady stejný zisk ze stejného kapitálu!

V třetím dílu Marx zkoumá i přeměnu nadhodnoty v pozemkovou rentu. Kromě průmyslových, obchodních a úvěrových kapitalistů si za kapitalismu přivlastňuje část produkce nadpráce třída pozemkových vlastníků. Rozborem a osvětlením pozemkové renty Marx logicky dovršuje svůj výklad konkrétních forem nadhodnoty a zisku za kapitalismu. Marxistická teorie pozemkové renty zároveň ukazuje zvláštnosti kapitalistického vývoje v zemědělství, osvětluje postavení zemědělského proletariátu i různých skupin rolnictva a teoreticky zdůvodňuje nutnost svazku dělníků a rolníků.

V „TEORIÍCH O NADHODNOTĚ", které jsou jakýmsi čtvrtým dílem „Kapitálu", Marx v historické posloupnosti zkoumá výklad zákonů kapitalistické sociálně ekonomické formace u různých buržoazních ekonomů. Ve vývoji názorů těchto ekonomů spatřuje jako v zrcadle odraz objektivního vývoje buržoazní společnosti a jejích vnitřních rozporů. Marxův kritický rozbor dějin politické ekonomie tak dovršuje práci, jejímž produktem je jeho „Kapitál".

Zároveň třeba vidět, že zkoumání názorů předchůdců Marxovi umožňovalo proniknout velmi hluboko do podstaty kapita-

listických ekonomických vztahů. „Ve skutečnosti jsem začal psát „Kapitál" privatim právě v opačném pořadí (začal jsem třetí, historickou částí), než jak jej předkládám veřejnosti" *(Spisy, sv. 34, str. 354)*. Řídil se Hegelovou zásadou, že teoretické zvládnutí určitého problému vyžaduje znalost jeho historie. „Teorie nadhodnoty" představují skutečné kritické dějiny ústředního bodu politické ekonomie kapitalismu.

Marxův „Kapitál" je jedinečným dílem vědeckého myšlení. Dokazuje revoluční charakter svého autora ve všech směrech — v teorii i praxi. Díky „Kapitálu" byla v teoretické oblasti rozmetána pověra o věčném trvání buržoazního zřízení ještě před tím, než došlo k rozkladu a postupné likvidaci tohoto zřízení ve světě prakticky. „Kapitál" ukázal dělnické třídě perspektivu jejího boje a zároveň ji pro tento boj ideologicky vyzbrojil.

„Kapitál" je nejvýznamnější dílo marxistické politické ekonomie. Zároveň je vědeckým přínosem pro rozvoj marxistické filosofie, pro rozvoj teorie a metody vědeckého komunismu.

ZALOŽENÍ PRVNÍ INTERNACIONÁLY

Třebaže světová hospodářská krize koncem padesátých let nevyvolala revoluci, přece jen vedla k revolučnímu vzestupu v Evropě i v Americe. Rostla revoluční aktivita proletariátu v Německu, Anglii, Francii a dalších zemích. V této situaci bylo třeba všemožně napomáhat tomu, aby se dělnická třída zbavila politického vlivu buržoazních stran, aby pomýšlela na vytvoření své vlastní, proletářské strany. Bylo třeba nahradit různé dosavadní socialistické a polosocialistické sekty skutečnou, bojovou politickou organizací dělnické třídy.

Revoluční aktivita proletariátu rostla nejen v důsledku prohlubování rozporů kapitalistického výrobního způsobu, nýbrž i v důsledku změn v samotné dělnické třídě. S rozvojem kapitalistické velkovýroby totiž stále více nahrazují průmysloví proletáři dřívější tovaryše; zároveň rostla dělnická třída do šíře. Stále více se pociťovala potřeba navázat a upevnit mezinárodní styky dělníků,

vytvořit masovou mezinárodní dělnickou politickou organizaci.

Předobrazem takové proletářské organizace byl někdejší Svaz komunistů. Už ten ukázal, že nestačí živelné tíhnutí dělníků k sjednocení, ale že je nutný ideový základ takového sjednocení.

Rozhodující úlohu při vytvoření nového mezinárodního sjednocení dělníků sehrála teoretická činnost Marxe a Engelse. Z iniciativy jejich spolubojovníků je 28. září 1864 založeno MEZINÁRODNÍ DĚLNICKÉ SDRUŽENÍ (První internacionála).

Pro další vývoj Internacionály měla nesmírný význam skutečnost, že její základní dokumenty — *Všeobecné stanovy* a *Ustavující manifest* — napsal Karel Marx. Oba dokumenty, zejména stanovy, formuloval tak, aby se k Internacionále mohli připojit *všichni* proletářští socialisté té doby. Bylo třeba sjednotit dělnické organizace různé politické zralosti. Proto nebylo možno použít jazyka „Manifestu Komunistické strany", ale psát „fortiter in re, suaviter in modo" — zásadně, ale mírnou formou.

Ustavující manifest (též *Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení)* zcela jasně ukazoval dělníkům, že „ani používání vědy ve výrobě, ani zlepšování dopravy, ani nové kolonie, ani vystěhovalectví, ani nové trhy, ani svobodný obchod, ani všechno to dohromady není s to odstranit bídu pracujících mas; že naopak na dnešní falešné základně jakýkoli další rozvoj produktivních sil práce musí nevyhnutelně prohlubovat sociální rozdíly a přiostřovat sociální rozpory" *(Spisy, sv. 16, str. 41)*. Sdružená práce zvítězí teprve tehdy, až proletariát dobude politickou moc. „Proto je nyní velkým úkolem dělnické třídy dobýt politickou moc." Tímto způsobem Marx přiváděl dělníky k myšlence nastolení diktatury proletariátu, i když slovně tohoto výrazu pro nestejnorodost Mezinárodního dělnického sdružení přímo nepoužíval. Zároveň se ukazují podmínky dobytí politické moci proletariátem: Je nutná nejen jeho početnost, nýbrž je třeba, aby *proletářská masa* byla *organizována* a *vedena věděním!*

Důrazně se připomíná nutnost mezinárodní solidarity proletariátu: „Minulá zkušenost ukázala, že zanedbá-li se ono bratrské pouto, které by mělo spojovat dělníky různých zemí a povzbuzovat je, aby ve všech bojích za osvobození stáli pevně při sobě, jejich nejednotné úsilí je potrestáno společným nezdarem" *(tamtéž, str. 44)*.

Stanovy Sdružení jsou proniknuty myšlenkou, že Internacionála je *samostatnou* organizací proletariátu, že proletariát potřebuje k svému boji *zvláštní* politickou stranu, která stojí proti všem starým stranám majetných tříd.

Činnost Sdružení napomáhala rozvoji třídního boje proletariátu, jeho organizovanosti. Prostřednictvím Internacionály se zkušenosti jednotlivých oddílů dělnické třídy stávaly vymožeností všech jejích národních oddílů. Projednávání závažných politických a ideových otázek na půdě Internacionály, zejména irské otázky a zkušeností Pařížské komuny, umožňovalo Marxovi a Engelsovi být ideovými a politickými vůdci mezinárodní dělnické třídy, vychovávat dělnické kádry k vědeckému světovému názoru, učit je účinné taktice revolučního boje.

Když se v důsledku sílící opozice proti lassallovskému vedení Všeobecný německý dělnický spolek usnesl usilovat o dobytí úplné politické svobody a spolupracovat s Mezinárodním dělnickým sdružením, byl policejně rozpuštěn: vládě se stával nebezpečným! S početním růstem marxisticky myslící části Dělnického spolku vznikly podmínky pro to, aby se všichni socialističtí dělníci sloučili v jednu velkou stranu. Tak delegáti revolučnější části Všeobecného německého dělnického spolku, Svazu německých dělnických spolků a řady odborových svazů zakládají na sjezdu v Eisenachu 7.—9. srpna 1869 německou Sociálně demokratickou dělnickou stranu, která přijala myšlenky vědeckého komunismu a hlásila se k Mezinárodnímu dělnickému sdružení. Založení první dělnické strany v národním měřítku, hlásící se k marxismu, bylo historickou událostí ve vývoji německého a mezinárodního dělnického hnutí. Internacionála tím ve střední Evropě získala základnu k propagaci svých idejí a marxistické křídlo v Internacionále opět svou masovou oporu.

Od roku 1867 byla středem pozornosti generální rady Internacionály irská otázka. Pod vlivem Marxe a Engelse Internacionála prosazovala právo Irska na oddělení od Anglie. Tak pomáhala zejména anglickému proletariátu pochopit jednotu úkolů osvobozeneckého boje anglických dělníků a národně osvobozeneckého hnutí Irska. Získání jeho nezávislosti se totiž mohlo stát východiskem pro revolucionizování anglického dělnického hnutí. Politika Marxe

a Engelse v irské otázce, psal později Lenin, „je opravdu skvělým příkladem, který má dodnes obrovský *praktický* význam, jak se má proletariát utlačujících národů stavět k národnímu hnutí“ *(Spisy, sv. 20, str. 450)*.

19. července 1870 vypukla prusko-francouzská válka. Zásluhou Marxe a Engelse generální rada Mezinárodního dělnického sdružení se ctí složila svou mistrovskou zkoušku v tomto složitém období, vyzbrojila mezinárodní proletariát třídním pochopením charakteru války.

Marx a Engels přistupovali k válce především z hlediska perspektiv rozvoje světového dělnického hnutí. Ukazovali, že porážka druhého císařství by vedla k renesanci Francie a zároveň by odstranila hlavní překážku sjednocení Německa, jež objektivně bylo v zájmu proletariátu. Posílení německého dělnického hnutí, které se v té době stávalo teoreticky i organizačně nejvyspělejším, by přispělo k rozmachu mezinárodního dělnického hnutí. Takový byl obsah *První adresy generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce.*

Proti šovinismu stavěl Marx úkol mezinárodní solidarity proletariátu, především německého a francouzského. V mírových manifestacích dělníků spatřoval předzvěst toho, že „svazek dělníků všech zemí nakonec válku vymýtí“. Jestliže si na rozdíl od oficiálních vlád Francie a Německa posílali francouzští a němečtí dělníci poselství míru, pak to dokazovalo, že proti staré společnosti s jejím politickým šílenstvím „vzniká nová společnost, jejíž mezinárodní zásadou bude *mír*, poněvadž v každém národě bude vládnout táž zásada — *práce!*“ *(Spisy, sv. 17, str. 37.)*

Druhá adresa generální rady, napsaná po pádu císařství a nastolení republiky ve Francii, odhaluje prolhanost německých militaristů a jejich „bohabojného“ krále Viléma, kteří tvrdili, že vedou „čistě obrannou válku“; ukazovala dobyvačný charakter politiky německých junkerů a buržoazie. Před německými dělníky vytyčuje úkol bojovat za uzavření míru bez anexí a kontribucí. V duchu této adresy Bebel a Liebknecht vyzývali německé dělníky k obraně francouzské republiky.

Statečné, internacionální chování pokrokových německých děl-

níků vyvolávalo nadšení Internacionály. Engels tento postoj hodnotil slovy: „Němečtí dělníci prokázali za téhle války pochopení a energii, které je jediným rázem stavějí do čela evropského dělnického hnutí..." *(Spisy, sv. 33, str. 206)*.

18. března 1871 došlo v Paříži k proletářské revoluci. Několik dnů nato byla vyhlášena Pařížská komuna. Marx a Engels takový vývoj událostí předpokládali a nejdříve před ním varovali; v takové situaci pokládali revoluci za předčasnou. Hlavní úkol proletariátu viděli v tom, aby využil situace k organizování a upevnění dělnické strany. Když však pařížští proletáři poprvé v dějinách nastolili dělnickou moc, rozhodně se postavili na jejich stranu, byli nadšeni obětavostí Pařížanů. Zároveň ukazovali na nedostatek rozhodnosti revoluce, která zbytečně ztrácela čas volbami, aby kontrarevoluci nedávala záminku, že moc uchopila nezákonně. Ukazovali, že obranná taktika revoluce odsuzuje hlavní město k izolaci, že dává nepříteli čas k shromažďování sil. Vyzývali k iniciativě a rozhodnějším akcím.

Nepříznivou okolnost revoluce spatřovali v tom, ze na území Francie byla pruská vojska.

Zároveň rozvíjeli — hlavně prostřednictvím Internacionály — hnutí solidarity s Komunou, odhalovali buržoazní pomluvy proti Komuně. Po její porážce pokládali za svůj úkol organizovat pomoc komunardům, hledali jim byty a práci. Obydlí Marxe a Engelse byla emigrantům prvním útočištěm.

Povinností Internacionály bylo teoreticky zobecnit její zkušenosti, vyvodit z nich nezbytná poučení, přeměnit živelné sympatie k Pařížské komuně v uvědomělou snahu mezinárodního proletariátu pokračovat v díle komunardů.

Tento úkol vzal na sebe Marx. Z pověření generální rady píše třetí adresu Mezinárodního dělnického sdružení — „OBČANSKOU VÁLKU VE FRANCII". Byly v ní objasněny příčiny této revoluce, osvětlen průběh událostí, ukázán historický význam prvního pokusu nastolit diktaturu proletariátu. Jejím velkým, historickým aktem bylo zničení buržoazního státního aparátu. Jako revolucionář-vědec Marx v Komuně objevil zárodky proletářského státu, takovou formu proletářské moci, jež má nahradit buržoazní státní stroj. Komuna

„byla svou podstatou vládou dělnické třídy, výsledkem boje třídy vyrábějící proti třídě přivlastňovatelů, byla konečně objevenou politickou formou, za které mohlo být uskutečněno ekonomické osvobození práce“ *(Spisy, sv. 17, str. 376—377)*.

Další poučení Komuny vyplývá z jejích negativních zkušeností. Hlavní příčinou její porážky bylo, že dělnická třída Paříže a Francie neměla tehdy ještě svého politického vůdce — revoluční proletářskou stranu.

Marxovy teoretické závěry o zkušenostech Komuny bylo třeba vtělit v programové dokumenty Internacionály. Takové právo patří sjezdu. Za zběsilého řádění světové reakce po porážce Komuny však nebylo možno organizovat sjezd. Proto Engels navrhl svolat v Londýně neveřejnou konferenci Mezinárodního dělnického sdružení. Konala se od 17. do 23. září 1871.

V zahajovací řeči Marx zformuloval hlavní úkol konference: přistoupit k nové organizaci, odpovídající požadavkům situace.

Hlavním bodem konference tedy byla otázka dělnické strany, jejího charakteru. Marxisté a jim blízcí členové Internacionály zdůrazňovali na základě zkušeností Komuny, že dělnická třída musí vést především politický boj. Anarchisté naopak požadovali, aby Internacionála byla nahrazena mezinárodním odborovým sdružením.

Po Komuně, která formou revoluce dala na pořad dne především politickou činnost dělníků, však byla politická abstence nemožná. Taková abstence by podřizovala dělníky vlivu buržoazie. Proto Engels na konferenci prohlásil: „Chceme odstranění tříd. Jakým prostředkem toho lze dosáhnout? Politickou mocí proletariátu. A když s tím všichni souhlasí, žádá se na nás, abychom se nevměšovali do politiky! Všichni abstencionisté si říkají revolucionáři, dokonce revolucionáři par excellence. Revoluce je však nejvyšší akt politiky; kdo ji chce, musí chtít i prostředek, politickou činnost, která ji připravuje, která dělníky pro revoluci vychovává ... politika, kterou je třeba dělat, je politika dělnická; dělnická strana se nesmí konstituovat jako chvost té či oné buržoazní strany, ale jako nezávislá strana, která má svůj vlastní cíl, svou vlastní politiku“ *(Spisy, sv. 17, str. 459—460)*.

Pod vlivem tohoto vystoupení většina londýnské konference hlasovala pro přijetí rezoluce „*Politická činnost dělnické třídy*". Napsání definitivního textu svěřila konference generální radě, prakticky Marxovi a Engelsovi, kteří úlohu proletářské strany zakotvili v rezoluci slovy: proti kolektivní moci majetných tříd může dělnická třída působit jako třída jen tehdy, jestliže se sama konstituuje ve zvláštní politickou stranu, která stojí proti všem starým stranám vytvořeným majetnými třídami.

Význam konference charakterizují Marxova slova: „Bylo to namáhavé ... Dokázalo se ale také mnohem víc než na všech dřívějších kongresech dohromady..." *(Spisy, sv. 33, str. 333)*.

Represálie světové reakce proti dělnickému hnutí a ruku v ruce s nimi i rozvratná činnost Bakuninových anarchistů a pravicových reformistů ztěžovaly provádění politického programu londýnské konference Internacionály. Bylo nutno svolat sjezd.

Zvláštní roli na něm hrála delegace německé sociálně demokratické strany. Marx a Engels viděli, že po roce 1871 se středisko evropského dělnického hnutí přesunulo do Německa. Proto věnovali zvláštní péči teoretickému a organizačnímu upevnění především této strany, zvýšení její úlohy v mezinárodní aréně.

Sjezd byl zahájen 2. září 1872 v Haagu. Byl to nejreprezentativnější sjezd Internacionály za celou dobu jejího trvání. Hlavním jeho přínosem bylo doplnění stanov formulací o nezbytnosti politické strany proletariátu k zajištění vítězství jeho sociální revoluce a odstranění tříd.

Značně byla rozšířena pravomoc generální rady. Bylo jí uloženo „dbát o to, aby v každé zemi byly přísně dodržovány zásady, všeobecné stanovy a organizační řád Internacionály" *(Spisy, sv. 18, str. 182)*. Toto právo radě umožňovalo čelit rozkladné činnosti anarchistické Aliance, jež se ustavila tajně v rozporu se stanovami Internacionály s cílem zmocnit se jejího vedení.

Haagský kongres byl vrcholným bodem v činnosti Internacionály. Znamenal vítězství nad anarchismem a reformismem, ukázal cestu vedoucí k sociální revoluci proletariátu.

Přípravy a průběh dalšího sjezdu Internacionály ukázaly, že Mezinárodní dělnické sdružení se jako organizační forma sjedno-

cení proletariátu přežilo. Roku 1874 přestalo existovat fakticky, roku 1876 bylo rozpuštěno oficiálně.

Mezinárodní dělnické sdružení bylo historickou etapou v osvobozeneckém boji dělnické třídy. Pod jeho marxistickým praporem byl učiněn krok ke spojení vědeckého komunismu s masovým dělnickým hnutím. Je historickou zásluhou Marxe a Engelse, že ideový boj v Internacionále vyústil ve vítězství programových a organizačních zásad vědeckého komunismu. Tím Mezinárodní dělnické sdružení splnilo své poslání, vyčerpalo úkoly, jež mohly být řešeny v této organizační formě. „První internacionála... položila základ mezinárodní organizace dělníků" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 29, str. 301)*. Probojování jejích ideových zásad vedlo k vytvoření masových marxistických proletářských stran v řadě zemí.

Podmínkou vytvoření nového mezinárodního sjednocení dělnické třídy bylo další rozšíření a upevnění marxismu v dělnickém hnutí jak v mezinárodním měřítku, tak v jednotlivých státech.

DALŠÍ ROZVOJ TEORIE A TAKTIKY DĚLNICKÉHO HNUTÍ

Marx a Engels s radostí pozorovali, že německá dělnická třída se od roku 1871 stávala vzorem socialistické organizace pro celý svět. Proto kladli vysoké nároky na její vůdce, požadovali, aby z programových zásad německé sociální demokracie byly vykořeněny pozůstatky lassallovských názorů. V důsledku své nízké teoretické úrovně vedoucí funkcionáři strany nebyli schopni včas rozpoznat antirevoluční, vulgarizátorský charakter názorů maloburžoazních literátů, vydávajících se na stránkách stranického tisku za socialisty. V dopise Sorgovi o tom Marx psal: „Snad sis všiml, že se ve ‚Volksstaatu' čas od času objevují šosácké fantazie nedouků ... Engels za to Liebknechtovi vyčinil, ale on to občas asi potřebuje" *(Spisy, sv. 33, str. 706)*.

Souhrnnou kritikou těchto maloburžoazních názorů, zejména šesti článků o bytové otázce, je Engelsův spis „K BYTOVÉ OTÁZCE".

Engels v něm kritizuje názory Proudhona, Saxe a Mülbergera, jejich maloburžoazní a buržoazní reformátorství, zároveň však objasňuje základní otázky vědeckého komunismu: podstatu státu a diktatury proletariátu, přechod rolníků na cestu socialistického vlastnictví, odstranění protikladu města a vesnice, formy socialistické přestavby společnosti. Kritickou i pozitivní formou hájil čistotu vědeckého komunismu a dále jej rozvíjel.

Otázka ideové čistoty strany vystupovala do popředí zejména v souvislosti s nutností překonat rozkol německého dělnického hnutí. Existence dvou dělnických politických organizací — Sociálně demokratické dělnické strany a lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku — tříštila síly dělnické třídy. Mezi členy obou stran sílila tendence k sjednocení. K takovému sjednocení by však mělo dojít na základě vědeckého komunismu, v boji proti pozůstatkům lassallovství a v procesu upevňování spojení Sociálně demokratické dělnické strany s masami. Proto Marx a Engels ostře vystoupili proti návrhu programu, který byl výrazem kompromisu s lassallovci v důležitých programových otázkách v zájmu chystaného sloučení obou stran na sjezdu v Gotě v jednotnou Socialistickou dělnickou stranu Německa.

Engels už v březnu 1875 v dopise Bebelovi kritizoval návrh tohoto programu, zejména: lassallovskou frázi, že ve vztahu k dělnické třídě jsou všechny ostatní třídy „jedinou reakční masou"; tzv. Lassallův „železný mzdový zákon"; lassallovský požadavek státní podpory výrobním družstvům; výraz „lidový stát", který představuje netřídní, vulgární pojetí podstaty státu; ignorování internacionálních povinností strany. Zařazení takových tezí do programu dělnické socialistické strany znamenalo její zneuctění.

Ostré kritice podrobil návrh programu i Marx ve svých „*Poznámkách k programu německé dělnické strany*", jež vešly do dějin pod názvem „KRITIKA GOTHAJSKÉHO PROGRAMU". Marx stejně jako Engels podrobuje ostré kritice nesprávné lassallovské teze i celý typ programu. „Ostatně program nestojí za nic, i když si odmyslíme, že se v něm prohlašují za svaté lassallovské články víry" *(Spisy, sv. 19, str. 42)*.

Hlavní obsah díla však tvoří jeho pozitivní část. Marx v něm dále rozvíjí učení o diktatuře proletariátu, ukazuje na její nutnost v přechodném období: „Mezi kapitalistickou a komunistickou společností leží období revoluční přeměny jedné společnosti v druhou. Tomu odpovídá také politické přechodné období, v němž stát nemůže být ničím jiným než *revoluční diktaturou proletariátu.*" Gothajský program se však nezabýval „ani touto diktaturou, ani budoucím státem komunistické společnosti" *(viz Spisy, sv. 19, str. 57).*

Tyto Marxovy myšlenky jsou dosud metodologickým návodem pro řešení obsahu, charakteru a funkcí socialistického státu, a to nejen v přechodném období od kapitalismu k socialismu, nýbrž i po úplném vítězství socialismu při budování vyšší fáze komunistické společnosti. V marxistické literatuře se totiž zpravidla uvádí jen první Marxova vědecká teze, ale zřídkakdy se ukazuje na teoreticko-metodologický význam teze druhé, v níž Marx naznačuje, že po státu diktatury proletariátu bude nutný „budoucí stát komunistické společnosti"! Uvedené Marxovy teze jsou tedy ostrou teoretickou zbraní jak proti anarchistům a pravicovým oportunistům, tak proti těm, kdo nedoceňují význam historických změn v oblasti státu a práva v důsledku vybudování socialismu.

Marx ve svém díle vědecky zdůvodňuje i zákonitosti vývoje komunistické společnosti, ukazuje na historickou, objektivně nezbytnou nutnost jeho dvou fází — socialismu a komunismu.

Proto je velice výstižná Leninova poznámka, že „polemická část tohoto skvělého díla, obsahující kritiku lassallovství, zatlačila do pozadí, abych tak řekl, jeho pozitivní část, a to: analýzu, jak souvisí vývoj komunismu s odumíráním státu" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 25, str. 469).*

Po gothajském sjezdu teoretická úroveň německé sociální demokracie značně poklesla. Lassallovci přinesli s sebou do strany své maloburžoazní, antiproletářské názory, s nimiž vystupovali i na stránkách ústředního stranického orgánu. Těmto názorům začali podléhat i Eisenašští. V korespondenci s Bebelem Engels ukazoval na to, že různí ignoranti svými ekonomickými kopanci, svými chybnými hledisky, svou neznalostí socialistické literatury mohou zničit teoretickou převahu německého dělnického hnutí.

V červenci 1877 psal druhému z vůdců strany — W. Liebknechtovi, že strana „je taková, jak se sama představuje před veřejností, v tisku a na sjezdech. A tam teď vládnou nedoukové... Zdravá strana časem ledacos zase vypotí, ale je to dlouhý a obtížný proces, a zdraví mas určitě není důvod k tomu, aby se jim zbytečně očkovala nemoc" *(Spisy, sv. 34, str. 330 a 331)*.

Zvláštní nebezpečí pro stranu představovaly články a knihy Eugena Dühringa, jenž hlásal reakční měšťácký socialismus, vydávaje ho za vědeckou pravdu poslední instance.

Engels proti němu uveřejnil tři série článků v ústředním orgánu strany „Vorwärts", který od roku 1876 nahradil dřívější „Volksstaat". Proti Dühringovým stoupencům, kteří usilovali o to, aby ústřední orgán zastavil publikování těchto kritických článků, bylo na sjezdu strany zdůrazněno, že význam Engelse je možno srovnávat jen s Marxem, že Engelsova kritika Dühringa je po Marxově „Kapitálu" nejvýznamnější vědeckou prací v socialistické literatuře. (Protokoll des Socialisten-Congresses zu Gotha vom 27. bis 29. Mai 1877. Hamburk, 1877, str. 72.)

Po zveřejnění v denním tisku byly Engelsovy antidühringovské články vydány knižně pod názvem „PANA EUGENA DÜHRINGA PŘEVRAT VĚDY". Kniha je svérázným kritickopozitivním výkladem marxistických názorů, jak se vyvinuly během třiceti let. Engels v ní nejen uhájil základní marxistické ideje, ale rozpracoval i řadu nových zásadních otázek proletářského světového názoru, zobecnil nové jevy společenského vývoje i poslední výsledky světové vědy, zejména v oblasti teorie přírodních věd. Je to *encyklopedický nástin marxistického pojetí filosofických, přírodovědeckých a historických problémů*.

Na Engelsově práci se podílel i Karel Marx. V předmluvě k druhému vydání knihy — už po Marxově smrti — Engels o této spolupráci píše: „Protože způsob nazírání, který je tu vyložen, zdůvodnil a rozvinul z největší části Marx, kdežto mně připadá jenom nepatrný podíl, rozumělo se mezi námi samo sebou, že jsem tento svůj výklad nepodal bez jeho vědomí. Přečetl jsem mu celý rukopis, než šel do tisku, a desátou kapitolu oddílu věnovaného ekonomii („Z Kritických dějin") napsal přímo Marx... Byli jsme

prostě odjakživa zvyklí navzájem si vypomáhat v speciálních oborech" *(Spisy, sv. 20, str. 35)*.

Práce na „Antidühringu" představovala významnou etapu v přírodovědeckých studiích B. Engelse. Proto po vydání knihy pokračuje v práci na „DIALEKTICE PŘÍRODY", kterou začal už v květnu 1873, ale kterou musel přerušit z vážných důvodů (nemoc a smrt matky). Po Marxově smrti jej zaneprazdňovaly aktuální otázky teorie a taktiky dělnického hnutí a strany tak, že práci nikdy nedokončil.

V srpnu 1878 si Engels načrtává celkový plán díla: „Průběh teoretického vývoje v Německu počínaje Hegelem (stará předmluva). Návrat k dialektice probíhá bezděčně, proto rozporně a pomalu" *(Spisy, sv. 20, str. 321)*.

Vědeckým přínosem Engelsova díla „Dialektika přírody" bylo rozvinutí učení o základních formách pohybu hmoty a klasifikace věd. Engelsův rozbor forem pohybu hmoty byl samozřejmě podmíněn úrovní přírodovědeckých znalostí tehdejšího historického období.

Při klasifikaci věd Engels vycházel z principu jejich subordinace, tj. přechodu nižších forem pohybu hmoty k vyšším, a z učení o pohybu poznání od zvláštního k obecnému, od konkrétního k abstraktnímu. Moderní přírodověda podstatně zkorigovala Engelsovu klasifikaci, avšak jeho vědecký dialektickomaterialistický přístup k problému klasifikace věd si uchoval svou platnost dosud.

V „Dialektice přírody" zformuloval Engels na tehdejší dobu geniální, revolučně objevnou myšlenku o nevyčerpatelnosti atomu. Konstatoval: Atomy nejsou něčím prostým, vůbec nejsou nejmenšími nám známými částicemi hmoty. Engels vyslovil názor, že podobně jako v matematice musí i ve stavbě hmoty existovat nekonečně malé veličiny různého řádu. Soudobé objevy potvrzují tuto Engelsovu myšlenku.

Ústředním problémem „Dialektiky přírody" je otázka vzájemného vztahu filosofie a přírodních věd, zdůvodnění významu filosofie dialektického materialismu pro rozvoj přírodních věd.

V studii „*Podíl práce na polidštění opice*" Engels aplikuje a rozpracovává pracovní teorii na genezi člověka. Ukazuje úlohu práce,

zejména výroby nástrojů na formování člověka, její vliv na vývoj jeho schopností a vznik lidské společnosti. Osvětluje, jak během dlouhého historického procesu se od předka podobného opici odděluje kvalitativně odlišná, myslící a tvořící bytost — člověk — a s vystoupením hotového člověka i společnost. „Jistě uplynuly statisíce let — v dějinách Země ne víc než jedna vteřina v lidském životě —, než ze smečky opic šplhajících po stromech vznikla lidská společnost. Ale konečně tu byla" *(Spisy, sv. 20, str. 456)*.

V „Dialektice přírody" se Engels zabývá i otázkou zákonitostí vědeckého pokroku a jeho perspektiv. Opíraje se o skutečnost, že člověk pomocí vědy a průmyslu mění přírodu a nutí ji, aby mu sloužila, přichází k závěru, že vědecký pokrok umožňuje člověku předvídat i vzdálené přírodní a společenské důsledky jeho praktické činnosti a na základě toho ji cílevědomě usměrňovat. Avšak k tomu, aby člověk mohl vědecky regulovat další vývoj, potřebuje víc než pouhé znalosti. Je nutný i zásadní převrat ve způsobu výroby a s ním v celém společenském zřízení.

Vývoj vědy od doby, kdy Engels psal své studie o dialektice přírody, překonal mnohé z jeho konkrétních představ v jednotlivých vědních oborech. Přesto „Dialektika přírody" představuje dosud nesmírné bohatství filosofických a přírodovědeckých myšlenek.

Tak plnili Marx a Engels své historické úkoly jako revolucionáři — v politické praxi i ve vědě. 20. listopadu 1876 psal Engels J. Ph. Beckerovi: „Jenom po nás nesmíte teď chtít žádné práce. My oba, Marx a já, musíme napsat zcela konkrétní vědecké práce, které, jak se nám to jeví, nikdo jiný nemůže a také nechce udělat, a my musíme využít nynějšího klidného období, abychom je dokončili. Kdo ví, zda nás zanedlouho přece jen nějaká událost nevrhne zase do praktického hnutí; tím spíš musíme využít té trochy volného času, abychom dostali kousek dál teoretickou stránku, která je stejně důležitá" *(Spisy, sv. 34, str. 266—267)*.

Marxův „Kapitál", Engelsův „Antidühring" či jeho „Dialektika přírody" jsou ukázkami, s jakou pílí využívali svého „volného času".

Koncem 70. a počátkem 80. let se dělnické hnutí rozvíjelo

úspěšně a rychle. Jeho úspěchy začaly děsit vládnoucí kruhy, zejména v Německu. Proto se Bismarckova vláda rozhodla potlačit růst dělnického socialistického hnutí pomocí výjimečného protisocialistického zákona „proti škodlivým a nebezpečným snahám sociální demokracie", a to s platností na tři roky. Postupně byl tento zákon prodlužován až do roku 1890, kdy zanikl s pádem Bismarcka.

Bismarck podobně jako svého času Ludvík Bonaparte chtěl tímto způsobem vyprovokovat povstání dělníků, aby dělnické hnutí utopil v jeho krvi. Ale proletářské masy zachovaly třídní rozvahu a chladnokrevnost. Kolísání se však projevilo u některých předáků a mělo avanturistický i pravičácký charakter.

Z Berlína vysídlený J. Most se cestou do USA zastavuje v Londýně a z pověření Dělnického vzdělávacího spolku začal redigovat týdeník „Freiheit". Zpočátku správně vystupoval proti pravicovému oportunismu, ale brzy začal vyzývat k dobrodružným akcím, propagoval individuální teror, odsuzoval taktiku spojování legálních prostředků boje s ilegálními.

Marx a Engels se od tohoto postupu ostře diferencovali. V dopise Beckerovi Engels psal: „‚Ve Freiheit' se žvástá o krvavé revoluci... tuhého náhubkového režimu vládnoucího v Německu využívá ve svůj prospěch několik tupců, jejichž ješitnost podivuhodně kontrastuje s jejich schopnostmi, a jestliže Most rozhlásil, jak se dovídáme, že stojíme za ním, lže" *(Spisy, sv. 34, str. 436)*.

Zároveň museli co nejostřeji vystoupit proti manifestu curyšského trojhvězdí — Höchberga, Bernsteina, Schramma. Učinili tak v proslulém OKRUŽNÍM DOPISE.

Oportunisté odsuzovali revoluční minulost německé sociální demokracie, zejména podporu Pařížské komuně. „Curyšské trojhvězdí" se zříkalo boje za revoluční cíle, požadovalo, aby do strany — zejména na vedoucí místa — měli přístup buržoazní inteligenti.

„Okružní dopis" Marxe a Engelse vedoucím činitelům strany — Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi a dalším — naopak ukazoval na nutnost třídního boje proletariátu: „...třídní boj je bezprostřední hybnou silou dějin a zejména třídní boj mezi buržoazií a proleta-

riátem je mohutnou pákou moderního sociálního převratu; rozhodně tedy nemůžeme jít s lidmi, kteří chtějí tento třídní boj z hnutí vyškrtnout" *(Spisy, sv. 34, str. 462)*.

Zdůrazňujíce třídně proletářský charakter strany požadovali, aby lidé z jiných tříd, připojující se k dělnickému hnutí, s sebou nepřinášeli zbytky buržoazních a maloburžoazních předsudků, nýbrž aby si plně osvojili proletářský způsob nazírání. Jinak jsou v dělnické straně cizorodým živlem. „Jsou-li tu důvody, abychom je v ní prozatím trpěli, máme povinnost je *jenom* trpět, nedovolit jim ovlivňovat vedení strany, musíme si být vědomi, že roztržka s nimi je jen otázkou času" *(tamtéž, str. 461—462)*.

„Okružní dopis" je dosud jedním z nejvýraznějších dokumentů komunistického hnutí proti oportunismu a smířlivectví.

Po smrti Karla Marxe přechází na Engelse veškerá tíha úkolu být rádcem a kritikem rozvíjejícího se dělnického hnutí. Socialisté téměř všech zemí změnili jeho obydlí ve svoji Mekku. Engels jim pomáhal slovem, korespondencí i novým vydáváním děl Marxových a vlastních.

Důležitou oblastí jeho teoretické práce bylo psaní předmluv k novým vydáním těchto děl. Ty se pak stávaly nástrojem široké propagandy marxismu, byly přetiskovány v socialistickém tisku mnoha zemí.

V 80. letech byla totiž daleko příznivější situace pro šíření marxistických myšlenek ve většině evropských zemí než dříve. S dalším rozvojem průmyslu se měnila struktura dělnické třídy, stoupalo její uvědomění a kulturnost, rostl zájem dělníků o socialistickou literaturu, jež přestávala být předmětem zájmu jen úzkého okruhu intelektuálně nejvyspělejších dělníků. Začínaly se po ní shánět široké vrstvy. Proto bylo nutno překládat marxistická díla do řady jazyků, prohlížet a redigovat tyto překlady, psát k nim nezbytné předmluvy, jež příslušné dílo historicky rámovaly, ukazovaly podmínky jeho vzniku, důvody jeho napsání. Této práci Engels věnoval mnoho svého času.

Na jaře roku 1884 Engels píše své znamenité dílo „PŮVOD RODINY, SOUKROMÉHO VLASTNICTVÍ A STÁTU". Podnětem k němu byl Marxův konspekt k Morganově knize „Pravěká spo-

lečnost neboli výzkumy průběhu lidského pokroku od divošství přes barbarství k civilizaci", který Engels objevil mezi Marxovými záznamy. Kromě obšírných výpisků z Morgana konspekt obsahoval i vlastní Marxovy kritické poznámky a názory. Marx měl zřejmě v úmyslu věnovat otázce zvláštní studii, aby materialistickou koncepci dějin podepřel bohatými Morganovými výzkumy. Smrt mu v tom zabránila. Úkol převzal Engels jako odkaz mrtvého přítele.

V díle „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" je poprvé podán soustavný materialistický výklad dějin lidské společnosti v předhistorických kulturních stupních, je v něm osvětlen vývoj rodiny v různých společenskoekonomických formacích, proces rozkladu prvobytného řádu, vznik třídní společnosti, založené na soukromém vlastnictví, vznik a podstata státu; zároveň se dokazuje historická nutnost jeho odumírání.

Rozbor vzniku, podstaty a odumírání státu v této knize je novou etapou marxistického učení o státu, pokračováním takových děl jako „Manifest Komunistické strany", „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta", „Občanská válka ve Francii" a „Anti-dühring".

Vědeckou úvahu o vzniku tříd a státu i jejich zániku Engels končí klasickou formulací: „Stát tu tedy není od věčnosti. Byly společnosti, které se bez něho obešly, které neměly o státu a státní moci ani potuchy. Na určitém stupni ekonomického vývoje, který byl nutně spjat s rozštěpením společnosti na třídy, stal se stát... nutností. Teď se blížíme... k vývojovému stupni výroby, na němž se existence těchto tříd... stává přímo překážkou výroby. Třídy zmizí právě tak neodvratně, jako kdysi vznikly. S nimi nevyhnutelně zmizí stát. Společnost, která nově zorganizuje výrobu na základě svobodného a rovného sdružení výrobců, uloží celý státní stroj tam, kam potom bude patřit: do muzea starožitností vedle kolovratu a bronzové sekery" *(Spisy, sv. 21, str. 199)*.

Engelsova kniha „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" je jedním ze základních děl vědeckého socialismu. V přednášce „*O státu*" Lenin o ní říká, že je možno mít důvěru ke každé její větě, protože žádná není řečena nazdařbůh, ale je napsána na základě obrovského historického a politického materiálu.

Roku 1885 Engels využívá okolnosti, že o Ludwigu Feuerbachovi vyšla kniha dánského filosofa a sociologa C. N. Starcka, k napsání vlastního díla „LUDWIG FEUERBACH A VYÚSTĚNÍ KLASICKÉ NĚMECKÉ FILOSOFIE". Píše je však nikoli proto, aby kritizoval Starckovu práci, nýbrž proto, aby vyložil Marxovy a svoje názory na Hegela a ukázal, jaký vliv na ně měl Feuerbach. Pokládal to za nutné proto, že do té doby ani Marx, ani Engels souhrnně nevyložili své názory na tyto své předchůdce.

Uceleného výkladu marxistické filosofie však bylo zapotřebí zejména proto, že v té době se mezi inteligencí, přimykající se k sociálně demokratickým stranám, začaly šířit novokantovství a pozitivismus.*

Proto bylo nejvýš aktuálním úkolem osvětlit proces vzniku a vývoje marxistického světového názoru jako názoru proletariátu, vyložit základy dialektického a historického materialismu, ukázat jeho nesmiřitelnost s idealismem.

V díle „Ludwig Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie" Engels poprvé v dějinách filosofie formuluje základní otázku filosofie: „Velkou základní otázkou veškeré, zvláště novější filosofie je otázka vztahu myšlení a bytí... Podle toho, jak filosofové odpovídali na tuto otázku, rozdělili se na dva veliké tábory. Ti, kteří tvrdili, že duch je vzhledem k přírodě prvotní, kteří tedy předpokládali, že svět byl koneckonců nějakým způsobem stvořen — a toto stvoření je často u filosofů, např. u Hegela, ještě mnohem spletitější a nemožnější než v křesťanství — ti tvořili tábor idealismu. Druzí, kteří pokládali za prvotní přírodu, patří k různým školám materialismu" *(Spisy, sv. 21, str. 304 a 305)*.

Engels zároveň ukazuje, že základní otázka filosofie má i dru-

* Vůbec je třeba poukázat na úplnou bezstarostnost sociálně demokratických funkcionářů, nejen praktiků, nýbrž i vedoucích redaktorů stranického tisku — dokonce teoretického — v otázkách filosofie. Když se E. Bernstein snažil sloučit materialismus s idealismem a popřít objektivní zákonitost historického procesu, když C. Schmidt prosazoval novokantovství, šéfredaktor teoretického orgánu strany K. Kautsky reagoval na požadavek, aby proti tomu vystoupil, slovy: „Novokantovství mne vzrušuje ze všeho nejméně... Ekonomické a historické hledisko Marxe a Engelse je koneckonců slučitelné s novokantovstvím." (Literární dědictví G. V. Plechanova, V., str. 263, Leningrad, 1938.)

hou stránku: zda je naše myšlení schopno poznávat skutečný svět. Na tuto otázku odpovídá kladně. Zároveň odmítá Kantův agnosticismus, tím spíše novokantovství. Už z tohoto faktu je možno usuzovat na nesmírnou závažnost Engelsova díla jako zbraně proti všem druhům idealistické filosofie a proti agnosticismu zvláště. Engels zároveň ukazuje na význam praxe jako základu a kritéria pravdivosti lidského poznání.

Na základě kritické analýzy Hegelovy filosofie Engels ukazuje na hluboké rozpory této filosofie, zejména na rozpor jeho dialektické metody a idealistického systému. Proto Hegelovo filosofické učení umožňovalo různé, přímo protikladné závěry. Sám Hegel, ukazuje Engels, „přestože v jeho dílech je dost a dost revolučních výbuchů hněvu, se vcelku přikláněl spíš ke konzervativnímu směru" *(Spisy, sv. 21, str. 300)*.

Proto nic nemohlo zachránit Hegelovu filosofickou školu před rozkladem. Východiskem byla jedině cesta k materialismu. Tento čin uskutečnil Feuerbach.

Avšak i materialismus stejně jako idealismus musí projít řadou vývojových stupňů. S každým epochálním objevem v oboru přírodovědy musí materialismus měnit svou formu. Tuto geniální Engelsovu myšlenku V. I. Lenin zvlášť zdůrazňuje v boji proti machistům ve své práci „*Materialismus a empiriokriticismus*".

V důsledku revoluce v přírodovědě musí docházet k revizi formy materialismu. Pod záminkou kritiky určité formy však *nelze opouštět podstatu* materialismu a přecházet na pozice idealistické filosofie, prohlašovat, že se zánikem určité formy zmizela hmota sama.

Engels odhaluje nedostatky feuerbachovského materialismu, který byl mechanistickým, metafyzickým a neúplným, nezahrnoval oblast lidských dějin. Feuerbach jako filosof zůstal stát v půli cesty. Proto se nemohl vymanit z říše pouhých abstrakcí a proniknout do skutečného světa, třebaže horoval pro přírodu a člověka.

Na základě vědecké kritiky Hegelovy a Feuerbachovy filosofie Engels objasňuje podstatu revolučního převratu ve filosofii, kterým bylo vytvoření dialektického a historického materialismu. Ukazuje ucelenost a důslednost marxistického filosofického mate-

rialismu, který jediný dává pravdivé, tj. materialistické objasnění jevů přírody i lidské společnosti: „Ale totéž, co platí o přírodě, která se nyní ukázala také jako historický vývojový proces, platí i o dějinách společnosti ve všech jejích odvětvích a o souhrnu věd, které se zabývají lidskými (i božskými) věcmi" *(Spisy, sv. 21, str. 325)*.

V závěrečné části spisu Engels konkretizuje Marxovu materialistickou koncepci dějin, zformulovanou v předmluvě „Ke kritice politické ekonomie", a ukazuje, že kořeny všech politických a ideologických názorů třeba hledat v materiálních, ekonomických podmínkách. Zároveň ukazuje aktivní úlohu nadstavby. Tyto myšlenky Engels později rozvíjí ve svých dopisech o historickém materialismu *(viz např. dopis. J. Blochovi z 21.—22. září 1890, C. Schmidtovi z 27. října 1890, Spisy, sv. 37)*.

V závěru svého spisu Engels ukazuje, že marxistická filosofie se od svého začátku obracela především k dělnické třídě. Jedině ona může mít smysl pro teorii. „Tady jej nelze vyhladit; zde neexistují ohledy na kariéru, prospěchářství a milostivou protekci shora; naopak, čím věda postupuje bezohledněji a nezaujatěji, tím víc je v souladu se zájmy a snahami dělníků" *(Spisy, sv. 21, str. 336)*.

Ke konci svého života Engels nejednou vyslovil názor, že socialistická revoluce není daleko, že sílí proces dozrávání jejích objektivních a subjektivních podmínek. V poznámkách a dodatcích k „Antidühringu", k třetímu dílu „Kapitálu", v řadě dopisů a článků ukazuje na růst akciové formy kapitálu, na vznik monopolů v podobě kartelů a trustů. Byly to projevy další koncentrace a centralizace kapitalistické výroby, pro něž se kapitalistický obal stává stále těsnějším.

Ještě vyšší stupeň kapitalistického zespolečenštění viděl v tom, že buržoazní stát musí přebírat řízení jednotlivých odvětví národního hospodářství. Engels ukazuje, že státní vlastnictví výrobních sil nejen neruší konflikt, ale naopak obsahuje v sobě formální prostředek a možnost jeho řešení.

Narůstání materiálně technických předpokladů socialismu v lůně kapitalismu, růst rozhořčení proletářských mas stavěly otázku organizování a výchovy těchto mas, jejich přípravy pro

rozhodující střetnutí s buržoazií a její státní mocí. Otázce formování proletářské armády Engels věnoval svůj úvod ke knize Karla Marxe „Třídní boje ve Francii 1848—1850".

Smysl tohoto úvodu, který možno nazvat Engelsovou politickou závětí, spočívá ve zdůraznění přípravy dělnické třídy k dobytí politické moci masovým násilím. Engels psal: „Vyrosteme v rozhodující moc v zemi, před kterou se budou muset všechny ostatní moci chtě nechtě sklonit. Udržovat nepřetržitě postup tohoto růstu, až sám přeroste přes hlavu dnešnímu vládnímu systému, < nedopustit, aby se tento každým dnem sílící valný houf tříštil ve srážkách předvojů, nýbrž uchovat jej nedotčený až do dne rozhodnutí >, to je náš hlavní úkol" *(Spisy, sv. 22, str. 582)*.

Redakce „Vorwärts", ústředního orgánu strany, a později „Neue Zeit" však vypustily slova uvedená v závorkách. Tím hrubě zkomolily a doslova obrátily smysl Engelsových slov. V dopise Kautskému z 1. dubna 1895 Engels proti tomu ostře vystoupil: „K svému údivu," psal Engels, „vidím dnes ve „Vorwärts" výtah ze svého ‚úvodu', *otištěný bez mého vědomí* a uhlazený tak, že vypadám jako mírumilovný ctitel zákonitosti za každou cenu" *(Spisy, sv. 39, str. 485)*. Engels očekával, že jeho úvod se objeví v plném znění aspoň v Kautského „Neue Zeit", aby byl smazán „hanebný dojem", který mohl vzniknout na základě zkomolení jeho textu. Kautsky však Engelsově žádosti nevyhověl a rovněž — přes Engelsův protest — uveřejnil zkomolený text, aby autoritou těžce nemocného, na rakovinu umírajícího Engelse podepřel sílící oportunistické koncepce v německé sociální demokracii, aby uvedl dělnické hnutí na scestí, aby je odvedl z revoluční cesty na cestu reformistických kompromisů v zájmu za chování buržoazního panství.

V této historické situaci, kdy se středisko revolučního hnutí přesunulo do Ruska, na což upozorňoval na konci svého života sám Engels, pozvedl prapor revolučního marxismu V. I. Lenin. Nejenže obhájil marxismus jako světový názor revolučního proletariátu, ale rozpracoval jej dále, objevil zvláštnosti imperialismu a dokázal, že „epocha kapitalistického imperialismu je epochou dozrálého a přezrálého kapitalismu, který stojí na prahu svého

zániku, který natolik dozrál, že musí postoupit místo socialismu" *(V. I. Lenin, Spisy, sv. 22, str. 120)*.

Je Leninovou zásluhou, že právě v těchto podmínkách vypracoval učení o straně nového typu, o marxistické revoluční straně proletariátu, o její úloze vůdkyně a organizátorky třídních bojů proletariátu.

Na Marxovo a Engelsovo učení nepohlížel V. I. Lenin jako na mrtvé dogma, ale ve všech směrech je rozvíjel dále. Proto je leninismus marxismem soudobé epochy, je vyšší etapou ve vývoji marxismu. Zkušenosti světového socialismu, dělnického a národně osvobozeneckého hnutí potvrzují mezinárodní význam marxisticko-leninské teorie. Dokazují, že marxismus-leninismus je věčně živým, internacionálním učením.

František Havlíček

Listopad 1972

JMENNÝ REJSTŘÍK*

ke sv. 39

Abner, Christian, majitel obchodní firmy v Kolíně nad Rýnem. — 520

Adamsová Waltherová, H. Bridges, přeložila do angličtiny knihu Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus". — 158, 174

Adelheid, viz *Dworzaková*, Adelheid

**Adler*, Victor (1852—1918), německý lékař, spoluzakladatel a vedoucí představitel rakouské sociálně demokratické strany; 1889—1895 si dopisoval s Engelsem; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; redaktor vídeňské „Arbeiter-Zeitung"; později představitel oportunistického křídla rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. — 76, 140, 141, 153—157, 160, 161, 166, 173, 181, 184, 185, 198, 215, 216, 220—222, 230, 241, 242, 246, 248, 249, 284, 294—299, 308, 352, 368—370, 377, 379—381, 383, 384, 397—400, 404, 405, 410, 426—428, 442, 467—469, 534

**Adlerová*, Emma (roz. *Braunová*) (1858 až 1935), žena Victora Adlera. — 140, 220, 222, 248, 294, 299, 308, 380, 384, 397, 399, 405

Alexandr III. (1845—1894), ruský car (1881—1894). — 109, 213, 284, 336, 339, 397, 429

Alexandrov, A. N., ruský důstojník v Taškentu, autor díla „Vojenno-pochodnyje i vojennyje dějstvija nižnych činov". — 43

Allemane, Jean (1843—1935), francouzský tiskař, maloburžoazní socialista, za účast v Pařížské komuně odsouzen k nuceným pracem; po amnestii 1880 se vrátil z Nové Kaledonie do Francie; v osmdesátých letech posibilista, 1890 vedl socialisticko-revoluční dělnickou stranu (Parti ouvrier socialiste révolutionnaire), která se oddělila od posibilistů a hájila anarchosyndikalismus; za první světové války se politického života neúčastnil. — 63, 135

Anna, viz *Kulišovová*, Anna Michajlovna

Arbib, Edoardo (1840—1906), italský politik a spisovatel, poslanec parlamentu (1878—1895), představitel buržoazní pravice. — 33

Argyriades, Panajionis (Paul) (1849 až 1901), francouzský advokát a publicista, socialista, blanquista, původem Makedonec; vydával „Almanach de la Question Sociale" (1891 až 1901), delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 74, 163

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

Aristoteles (384—322 před n. l.), velký řecký filosof. — 40

**Arndt*, Paul, německý novinář, sociální demokrat, v devadesátých letech pařížský dopisovatel „Vorwärts"; člen revolučního ústředního výboru blanquistů. — 163, 200, 311, 312, 322

Arnold, sir Alfred (1835—1908), kandidát toryů v Halifaxu při doplňovacích volbách 1893, člen parlamentu (1895—1900). — 44

**Atabekjanc*, Josif Marsesovič (1870 až 1916), arménský agronom, sociální demokrat, přeložil do arménštiny „Manifest Komunistické strany". — 353

Auer, Ignaz (1846—1907), od 1869 představitel německé sociálně demokratické strany, publicista, povoláním sedlář, 1874 tajemník stranického výboru, 1875—1877 jeden z tajemníků Socialistické dělnické strany Německa, redaktor „Berliner Freie Presse" (1877), člen říšského sněmu s přestávkami 1877—1907, ve vnitrostranických rozporech podporoval do 1893 Bebela, v následujících letech se přiklonil k oportunistům. — 406

August, viz *Bebel*, August

Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus (63 před n. l.—14 n. l.), římský císař (27 před n. l.—14 n. l.). — 226

Aveling, Edward (1851—1898), anglický lékař a spisovatel, socialista, se Samuelem Moorem přeložil do angličtiny první díl „Kapitálu"; od 1884 člen Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884), 1889 se s Ligou rozešel pro narůstající anarchistické tendence v Lize; koncem osmdesátých až začátkem devadesátých let patřil k organizátorům masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a nezaměstnaných; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; od 1884 muž Marxovy dcery Eleanor. — 20, 21, 26, 35, 49, 70, 73, 85, 91, 103, 129, 146, 176, 180, 190, 228, 239, 284, 322, 395, 412, 512, 523, 526, 527, 529, 533, 541—544

Avelingová, Eleanor, viz *Marxová-Avelingová*, Eleanor

Axelrod, Pavel Borisovič (1850—1928), ruský sociální demokrat, účastnil se založení skupiny „Osvobození práce"; později menševik, za první světové války sociálšovinista. — 271, 434

Baake, Hans, berlínský nakladatel, sociální demokrat, bratr Kurta Baaka. — 492, 493, 502

Baake, Kurt (1864—1938), německý novinář, sociální demokrat, 1890 spoluzakladatel a člen představenstva „Svobodné lidové scény" v Berlíně; po 1892 druhý předseda. — 493

Baernreither, Joseph Marie (1845 až 1925), rakouský právník, publicista a politik, poslanec českého zemského sněmu (1878) a rakouské říšské rady (od 1885). — 184

**Bahr*, Hermann (1863—1934), rakouský historik umění a literatury, spisovatel a dramaturg; jeho osobní známost s Augustem Bebelem, Wilhelmem Liebknechtem aj. mu pomohla k tomu, že se rozešel s reakčním antisemitským křídlem

tzv. velkoněmectví v Rakousku. — 98

Bachem, Karl Joseph Emil (1858 až 1945), německý právník, politik, člen strany středu, člen říšského sněmu (1889—1906). — 40

Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský revolucionář, publicista, později jeden z hlavních ideologů anarchismu; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; ideolog narodnictví v Rusku; člen I. internacionály, kde vystupoval jako zapřisáhlý odpůrce marxismu, na haagském kongresu 1872 pro svou rozbíječskou činnost z I. internacionály vyloučen. — 20, 39, 287, 340, 348, 525

Balfour, Spencer Jabez (nar. 1843), anglický liberál, člen parlamentu (1880—1892); ředitel stavební firmy, po jejím úpadku (1892) uprchl do Argentiny; 1895 vypovězen a odsouzen ke 14 letům nucených prací. — 278

Barlen, Theodor, německý sociální demokrat, emigrant v Londýně. — 440, 448

Baron, viz *Kautsky*, Karl

Barry, Maltman (1842—1909), anglický novinář, krátký čas aktivní člen I. internacionály; podporoval Marxe a Engelse; spolupracovník konzervativního listu „The Standard"; v osmdesátých a devadesátých letech odhalen jako agent sociálně konzervativních kruhů v anglickém dělnickém hnutí. — 22, 91

Barth, Ernst Emil Paul (1858—1922), německý buržoazní filosof, sociolog, od 1890 profesor na lipské universitě, odpůrce marxismu. — 115, 117, 422

Baudeau, Nicolas (1730—1792), francouzský opat, ekonom, fyziokrat. — 496

Bauer, Bruno (1809—1882), německý filosof, historik náboženství a publicista; jeden z význačných mladohegelovců; autor řady prací o dějinách křesťanství; z idealistického hlediska kritizoval bibli a ortodoxní pojetí boha; po revoluci 1848 až 1849 spolupracovník reakční „Neue Preussische Zeitung" („Kreuzzeitung"), po 1866 národní liberál. — 148, 507

Bauer, Edgar (1820—1886), německý publicista, mladohegelovec; po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Anglie; 1858—1859 redaktor londýnského časopisu „Neue Zeit"; po amnestii 1861 pruský úředník; bratr Bruno Bauera. — 148, 507

**Bauer*, Stephann (1865—1934), ekonom a statistik, původem z Vídně, redaktor „Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte"; profesor na technice v Brně, později profesor v Basileji a Chicagu. — 496

Bax, Ernest Belfort (1854—1926), anglický historik, filosof a novinář, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Anglii; aktivní člen levého křídla Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884); od 1883 přítel Engelsův; 1911 spoluzakladatel a jeden z vůdců Britské socialistické strany, za první světové války sociálšovinista. — 35, 96, 239, 245, 265

**Bebel* August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník, Marxův a Engelsův přítel a žák; od 1863 jeden

z vůdců, od 1867 předseda Svazu německých dělnických spolků; člen I. internacionály od 1866, 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867 až 1870) a Německého říšského sněmu (1871—1881 a 1883—1913); za prusko-francouzské války vystupoval proti pruským anekčním plánům a podporoval Pařížskou komunu; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu byl pro sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou. — 15, 16, 26—30, 40—45, 47 až 50, 54, 63, 66, 69, 71, 77, 78, 84, 88, 90, 104, 111, 112, 120—122, 125, 128, 131—134, 136—139, 141, 145, 147, 150, 153, 158—162, 171, 173 až 176, 178, 184, 189, 191, 201, 204, 232, 242, 266, 312, 340, 342, 344, 348, 350, 356—358, 360—364, 368, 390, 392, 417, 431, 501, 537, 538, 544

Bebel, Johann Gottlob (asi 1808 až 1844), otec Augusta Bebela. — 191

**Bebelová*, Johanna Caroline Julie (1843—1910), od 1866 žena a spolubojovnice Augusta Bebela. — 28, 45, 50, 77, 78, 125, 133, 141, 145 až 147, 150, 160, 162, 204

Becker, Hermann Heinrich („rudý Becker") (1820—1885), německý publicista a demokrat, referendář u zemského soudu; 1849—1850 redaktor „Westdeutsche Zeitung", od 1850 člen Svazu komunistů, jeden z obžalovaných v kolínském procesu proti komunistům; jako člen pokrokové strany od 1862 člen pruské poslanecké sněmovny; 1872 zvolen do panské sněmovny; 1867 až 1874 člen Severoněmeckého a později Německého říšského sněmu; 1870 starosta Dortmundu, 1875 až 1885 vrchní starosta Kolína nad Rýnem. — 398

Becker, Johann Philipp (1808—1886), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním kartáčník; vyvíjel se z buržoazního demokrata v proletářského socialistu; řečník na hambašské slavnosti (1832), vrchní velitel bádenské domobrany 1849; od 1860 Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; 1864 spoluzakladatel ženevské sekce I. internacionály, 1865 předseda německého oddělení ústředního výboru I. internacionály pro Švýcarsko, od 1866 předseda skupiny sekcí německého jazyka I. internacionály, 1866—1871 vydavatel a redaktor měsíčníku „Vorbote"; delegát všech konferencí a kongresů I. internacionály; do konce života neúnavný pracovník švýcarského a mezinárodního dělnického hnutí. — 20, 24, 89, 479

Becker, Max Joseph (zemř. 1896), německý inženýr, maloburžoazní demokrat, 1849 účastník bádensko-falckého povstání, po jeho porážce emigroval do Švýcarska a později do USA. — 504

Bedřich II. (1712—1786), pruský král (1740—1786). — 508

Bedřich Karlovič, viz *Engels*, Bedřich

Bedřich Vilém (1620—1688), braniborský kurfiřt (1640—1688). — 117

Beer, Max (nar. 1864), německý sociální demokrat, novinář; od 1894 žil v Londýně, dopisovatel „Vorwärts"; autor „Geschichte des Sozialismus in England", které vyšly 1913, a dalších prací, v nichž rozví-

jel reformistické názory. — 379, 514

Beesly, Edward Spencer (1831—1915), anglický historik a politik, maloburžoazní radikál, posibilista; profesor na londýnské universitě; předseda ustavujícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; 1870—1871 hájil v anglickém tisku I. internacionálu a Pařížskou komunu; Marxův přítel. — 423

Becher, Alfred Julius (1803—1848), rakouský hudební vědec a právník, maloburžoazní demokrat, republikán; vydavatel listu „Der Radikale"; účastník revoluce 1848 v Rakousku, po dobytí Vídně zastřelen kontrarevolucí. — 398

Benary, Franz Simon Ferdinand (1805 až 1880), německý orientalista a badatel v bibli na universitě v Berlíně. — 301

Bennigsen, Rudolf *von* (1824—1902), německý politik, stoupenec sjednocení Německa pod nadvládou Pruska; spoluzakladatel a 1859—1867 předseda německého Národního spolku, 1867 vůdce pravého křídla v národně liberální straně, která zastávala zájmy velké buržoazie; poslanec říšského sněmu (1871 až 1883 a 1887—1898). — 42

Béranger, Pierre Jean *de* (1780—1857), francouzský básník, psal politické šansony. — 417

Bernays, Karl Ludwig (také Lazarus Ferdinand *Cölestin*) (1815—1879), německý radikální publicista, 1844 odpovědný redaktor pařížského německého časopisu „Vorwärts", s nímž bezprostředně spolupracoval Marx; po revoluci 1848—1849 emigroval do USA. — 551

Bernstein, Aaron (pseudonym *A. Rebenstein*) (1812—1884), německý demokratický publicista a spisovatel; zakladatel (1853) a redaktor berlínské „Volks-Zeitung"; strýc Eduarda Bernsteina. — 161

**Bernstein*, Eduard (1850—1932), německý redaktor a publicista, od 1872 člen sociálně demokratické dělnické strany; 1878 byl literárním tajemníkem Karla Höchbergra v Curychu, v prosinci 1880 se seznámil s Marxem a Engelsem a dopisoval si s nimi, pod jejich vlivem stoupenec marxismu; redaktor „Sozialdemokrat" (1881—1890); od 1896 vystupoval jako revizionista marxismu, ideový původce revizionismu; jeden z vůdců oportunistického křídla v německé sociální demokracii a II. internacionále. — 30, 31, 72, 73, 136, 147, 161, 162, 181, 182, 190, 215, 232, 245, 273, 311, 312, 322, 323, 326, 343, 345, 347, 373, 379, 387, 467, 479, 514 až 518, 523, 530, 537, 538, 540, 541, 543, 544, 559

Bernsteinová, Regina (Gine) (rozená *Zadeková*, rozvedená *Schattnerová*), od 1887 žena Eduarda Bernsteina. — 30, 161, 162, 190, 232, 312, 322, 323, 523, 530, 559

Bervi, Vasilij Vasiljevič (pseudonym *N. Flerovskij*) (1829—1918), ruský ekonom a sociolog, osvícenec a demokrat, představitel narodnického utopického socialismu; autor knihy „Položenije rabočego klassa v Rossii". — 446

Beust, Adolf *von*, německý lékař, syn Anny Beustové, vzdálený příbuzný Bedřicha Engelse. — 131, 136, 541, 544

Beust, Friedrich (Fritz) *von*, školní ředitel, syn Anny Beustové, vzdálený příbuzný Bedřicha Engelse. — 131, 136, 541, 544

Beustová, Anna (nar. 1827), sestřenice Bedřicha Engelse. — 131—133, 136, 541, 544

Bismarck, Otto, kníže *von* (1815 až 1898), pruský a německý státník a diplomat, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862—1872 a 1873—1890) a říšský kancléř (1871—1890); sjednotil Německo shora antidemokratickou cestou za pomoci dynastických válek; vnitropolitickými opatřeními zajišťoval spojenectví junkerů s velkoburžoazií a usiloval o posílení prusko-německého militarismu; jako nepřítel dělnického hnutí prosadil 1878 zákon proti socialistům, 1880 bylo jeho prodloužení zrušeno bojem dělnické třídy; to byla také hlavní příčina Bismarckova pádu. — 28, 109, 117, 120, 132, 156, 315, 456, 483

Blatchford, Robert Peel Glanville (pseudonym *Nunquam*) (1851—1943), anglický novinář, socialista; počátkem devadesátých let spoluredaktor „Workman's Times", vydavatel „Clarion" a jiných dělnických novin; autor známé knihy „Merrie England" (1894); spoluzakladatel Nezávislé dělnické strany (1893); později reformista a sociálšovinista. — 411

**Blocher*, Hermann (1867—1942), švýcarský publicista, sociální demokrat; později se odvrátil od dělnického hnutí. — 148

Blumenfeld, Josif Solomonovič (nar. 1865), ruský sociální demokrat, 1891 emigroval do Švýcarska, člen skupiny „Osvobození práce", spolupracovník listu „Iskra"; účastnil se vydávání sociálně demokratické literatury ve Švýcarsku (1893 až 1894); po II. sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Ruska menševik. — 287

Boellingová, viz *Engelsová*, Hedwig

Boguslawski, Albert *von* (1834—1905), pruský generál a reakční vojenský spisovatel; účastnil se potlačení polského povstání (1863—1864); v devadesátých letech spolupracovník nacionalistických novin. — 442, 456

Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Bonghi, Ruggiero (1826—1895), italský spisovatel, novinář a politik; profesor filosofie; člen parlamentu (1860), ministr školství (1874 až 1876). — 33

Bonnet, francouzský socialista, redakční tajemník časopisu „L'Ère nouvelle". — 255

Bonnier, Charles (nar. 1863), francouzský spisovatel a novinář, socialista, dlouho žil v Anglii; člen Francouzské dělnické strany, spolupracovník socialistického tisku, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891, 1893 aj., blízký přítel Jules Guesda. — 107, 124, 135, 171, 188, 201, 222, 249, 284, 296, 297, 305, 374

**Borgius*, W. — 225—227

Boulanger, Georges Ernest Jean Marie (1837—1891), francouzský generál; bojoval proti Pařížské komuně, s podporou Clemenceaua se stal ministrem války ve Freycinetově vládě (1886—1887); s pomocí šovinistické antiněmecké propagandy a politické demagogie se snažil

zřídit ve Francii vojenskou diktaturu; po nezdařeném státním převratu (1889) uprchl do Belgie a spáchal sebevraždu. — 144

Braun, Adolf (1862—1929), rakouský sociální demokrat, účastník sjednocovacího sjezdu Sociálně demokratické strany Rakouska v Hainfeldu (1888), redaktor vídeňské „Gleichheit" (1888—1889), od 1907 sociálně demokratického vídeňského měsíčníku „Der Kampf" a různých dělnických novin v Německu; za první světové války sociálšovinista, od 1920 člen představenstva SPD a člen Německého říšského sněmu. — 145

Braun, Heinrich (1854—1927), rakouský novinář, sociální demokrat, reformista; spoluzakladatel „Neue Zeit", vydavatel „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik", „Sozialpolitisches Centrallblatt" a jiných časopisů; člen Německého říšského sněmu; bratr Adolfa Brauna. — 354, 458

Brentano, Lujo (Ludwig Joseph) (1844 až 1931), německý ekonom mladší historické školy, významný katedrový socialista, buržoazní reformista, spoluzakladatel Spolku pro sociální politiku (1872). — 95, 180, 346

Brett, anglický obchodník s vínem. — 408

Bronsart von Schellendorff, Walter (1833 až 1914), pruský generál, ministr války (1893—1896). — 190, 410

Brousse, Paul Louis Marie (1844 až 1912), francouzský lékař a politik, maloburžoazní socialista; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Španělska a do Švýcarska, přidal se k anarchistům, spoluzakladatel Francouzské dělnické strany; na sjezdu v Saint-Étienne (1882) vyprovokoval rozkol ve straně, později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 47, 63

Bruno, Giordano (1548—1600), italský myslitel, materialista a ateista; rozvíjel Kopernikovo učení o světovém systému; inkvizicí upálen jako kacíř. — 232

Bueb, Fernand (nar. 1865), německý sociální demokrat, redaktor, člen říšského sněmu (1893—1900), delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893. — 104

Bucher, Lothar (1817—1892), pruský soudní úředník a publicista; 1848 poslanec pruského Národního shromáždění (levý střed); po porážce revoluce 1848—1849 emigrant v Londýně; dopisovatel berlínského listu „National-Zeitung"; od 1864 spolupracovník Bismarckův v zahraničním úřadě. — 202

Bunsen, Christian Karl Josias, baron *von* (1791—1860), pruský diplomat, publicista a teolog; vyslanec v Londýně (1842—1854). — 556

Burgess, Joseph (pseudonym *Autolycus*) (nar. 1853), anglický socialista, textilní dělník, představitel anglického dělnického hnutí, vydavatel „Workman's Times" (1891—1894); spoluzakladatel Nezávislé dělnické strany (1893). — 185, 186

Burns, John (1858—1943), představitel anglického dělnického hnutí, v osmdesátých letech jeden z vůdců nových tradeunionů nekvalifikovaných dělníků, jeden z organizátorů londýnské stávky dokařů (1889); v devadesátých letech přešel k liberálnímu tradeunionismu a vystupoval

proti socialistickému hnutí; člen parlamentu (od 1892); ministr pro obecní samosprávu (1905—1914) a obchod (1914), při vypuknutí první světové války odstoupil. — 22, 43, 44, 77, 88, 230, 248, 334, 481, 482

Burton, Robert (1577—1640), anglický duchovní, autor populárního pojednání „The anatomy of melancholy". — 218

Caesar, Gaius Julius (asi 100—44 před n. l.), římský vojevůdce a státník. — 191, 226

**Canepa*, Giuseppe (1865—1948), italský advokát, socialista, reformista, za první světové války sociálšovinista. — 214

Caprivi, Leo, hrabě *von* (1831—1899), pruský státník a generál, říšský kancléř (1890—1894). — 23, 28, 88, 95, 96, 120, 364

Carnot, Marie François Sadi (1837 až 1894), francouzský státník, umírněný republikán, od 1880 několikrát ministrem; president republiky (1887—1894), 1894 ho zabil anarchista Santro Caserio. — 213, 284, 288

Carré, pařížský nakladatel. — 255

Casimir-Périer, Jean Paul Pierre (1847 až 1907), francouzský reakční státník, předseda vlády (1893—1894), president republiky (1894—1895). — 203, 351, 410, 415, 417, 419

Clarke, Thomas, majitel domu v Londýně. — 313

Clemenceau, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský publicista a politik; člen Národního shromáždění, od 1876 člen radikální skupiny v parlamentě, později její vůdce; zakladatel a šéfredaktor „La Justice"; předseda vlády (1906—1909 a 1917—1920), prováděl imperialistickou politiku. — 106, 419

Cleveland, Stephen Grower (1837 až 1908), americký státník, demokrat, president USA (1885—1889 a 1893—1897), odpůrce vysokých ochranných cel a anexe Havaje, stoupenec Monroeovy doktríny. — 69

Colajanni, Napoleone (1847—1921), italský publicista a politik, republikán, účastník národně osvobozeneckého hnutí; v osmdesátých až devadesátých letech měl blízko k socialismu; od 1890 poslanec v parlamentě. — 36

Comte, Isidore Auguste François Marie (1798—1857), francouzský matematik, filosof a sociolog, zakladatel pozitivismu. — 422—424

**Cotar*, M. R., francouzský socialista. — 79

Crawfordová, Emily (1831—1915), anglická novinářka, pařížská dopisovatelka anglických novin. — 47, 339, 397, 427

Crispi, Francesco (1818—1901), italský advokát a státník, zpočátku buržoazní republikán, koncem šedesátých let obhájce konstituční monarchie, jeden z vůdců tzv. buržoazní „levice"; předseda vlády (1887 až 1891 a 1893—1896). — 315, 351, 377, 415, 526

Cromwell, Oliver (1599—1658), anglický státník, vůdce buržoazie a zburžoaznělé šlechty za buržoazní revoluce v 17. století; od 1649 vrchní velitel irské armády a lord místodržitel Irska, 1653—1658 lord protektor Anglie, Skotska a Irska. — 226

Croonová, Berta, švagrová Engelsova bratra Hermanna. — 132

Crosland, sir Joseph (1826—1904), anglický továrník, konzervativec, člen parlamentu (1893—1895). — 44

Cunow, Heinrich Wilhelm Karl (1862 až 1936), německý historik, sociolog a etnograf, sociální demokrat; v osmdesátých a devadesátých letech marxista; později revizionista, za první světové války sociálšovinista. — 215

Čarodějka, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)

Černý, Vilém (nar. 1864), český sociální demokrat, povoláním truhář, poslanec rakouského parlamentu. — 308

Dakyns, anglický geolog, od 1869 člen I. internacionály, přítel Marxův a Engelsův. — 218

Dalziel, Davison Alexander (1854 až 1928), zakladatel anglické zpravodajské agentury Dalziel; konzervativec; člen parlamentu. — 27

**Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym *Nikolaj-on*) (1844—1918), ruský spisovatel a ekonom, v osmdesátých až devadesátých letech jeden z ideologů narodnictví; řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem; přeložil do ruštiny tři díly „Kapitálu" (první díl spolu s G. A. Lopatinem). — 51—53, 92, 168—170, 213, 243, 275, 276, 354, 355, 401—402, 445, 453, 454, 487, 522

Dante, Alighieri (1265—1321), významný italský básník. — 214

Darwin, Charles Robert (1809—1882), anglický přírodovědec, zakladatel moderní materialistické vývojové biologie (darwinismu). — 327

Dębski, Alexander (1857—1935), polský socialista, člen „I. Proletariatu" (Wielki Proletariat), „II. Proletariatu" (Mały Proletariat) a polské socialistické strany; člen redakce „Przedświt", později odešel z dělnického hnutí. — 281

Delagrave, Charles Marie (1842 až 1934), francouzský nakladatel. — 305

Delcluze, Marc Louis Alfred (1857 až 1923), francouzský socialista, založil organizaci dělnické strany v Calais (1882); delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; později „nezávislý socialista". — 137

De Leon, Daniel (1852—1914), severoamerický dělnický vůdce, socialista; profesor občanského práva; vůdce Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (od 1891); zakladatel revoluční odborové organizace Socialist Trades and Labor Alliance [Socialistická dělnická odborová aliance] (1885) a spoluzakladatel Industrial Workers of the World [Průmyslových dělníků světa] (1905); propagoval marxismus a bojoval proti oportunismu, v důležitých otázkách odborářské politiky a třídního boje anarchosyndikalista; svou politikou izoloval Socialistickou dělnickou stranu Severní Ameriky od pracujících mas; jeho ideologický vliv ovládal levici v Americe až do založení Komunistické strany USA. — 152

**Delon*, Albert (nar. 1857), francouzský socialista, lékař, zpočátku posibilista, od 1893 guesdovec, spolupracoval s řadou socialistických časopisů, ve svých článcích vulgarizoval marxismus. — 224

Demuth, Frederic, syn Heleny Demuthové. — 559

Dereure, Simon (1838—1900), představitel francouzského dělnického hnutí, povoláním obuvník, blanquista, člen pařížské sekce I. internacionály, delegát basilejského kongresu (1869), člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Švýcarska, potom do USA; delegát haagského kongresu, byl na něm zvolen do generální rady; člen Francouzské dělnické strany (od 1882). — 335

Déroulède, Paul (1846—1914), francouzský spisovatel a reakční politik; účastnil se potlačení Pařížské komuny, aktivní boulangista, člen poslanecké sněmovny (1889—1892 a 1898). — 106, 421

Deville, Gabriel (1854—1940), francouzský publicista, socialista, člen Francouzské dělnické strany; autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu" a různých filosofických, ekonomických a historických prací, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891, později zanechal činnosti v dělnickém hnutí a vstoupil do diplomatických služeb. — 99, 126, 376, 443

Devonshire, Spencer Compton Cavendish, vévoda *of* (1833—1908), britský státník, liberál; člen parlamentu (od 1857), vůdce liberální strany (1875—1880), liberální unionista (od 1885), ministr války (1882 až 1885). — 242

Diamandi, George (1867—1917), rumunský advokát, studoval v Paříži, kde vedl mezinárodní socialistickou studentskou skupinu; zakladatel a redaktor „L'Ère nouvelle" (1893 až 1894); 1898 se vrátil do Rumunska. — 124, 177, 178, 224

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843 až 1922), německý spisovatel a nakladatel, sociální demokrat; zakladatel nakladatelství J. H. W. Dietz, pozdějšího nakladatelství sociálně demokratické strany ve Stuttgartě; člen říšského sněmu (1881 až 1918), v posledních letech života zastával smířlivecké stanovisko k oportunismu a revizionismu. — 30, 72, 173, 176, 180, 197, 215, 230, 277, 345, 453, 518

Dietzgen, Eugen (1862—1930), německý publicista, 1880—1881 emigroval do USA, účastnil se amerického socialistického hnutí, syn Josepha Dietzgena a vydavatel jeho prací; v posledních letech života otevřený nepřítel marxismu. — 266

Disraeli (D'Israeli), Benjamin, od 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, vůdce toryů, později konzervativní strany; kancléř pokladu (1852, 1858—1859 a 1866—1868); předseda vlády (1868 a 1874—1880). — 198

**Domanico*, Giovanni (1855—1919), italský socialista, pak anarchista a později člen italské socialistické strany (do 1899). — 99, 101, 113

Dragomanov, Michail Petrovič (1841 až 1895), ukrajinský historik, etnograf a publicista, představitel umírněného křídla ukrajinského národně osvobozeneckého hnutí, zastával subjektivní stanovisko v národnostní otázce, například i v hodnocení polského revolučního hnutí. — 29

Dühring, Eugen Karl (1833—1921),

německý vulgární materialista, ideolog reakčního maloburžoazního socialismu; od 1863 soukromý docent na berlínské universitě; 1877 za svou opozici k vládě disciplinárně potrestán; v sedmdesátých letech měl velký vliv na část německé sociální demokracie; jeho eklektické filosofické a ekonomické názory podrobil Engels ostré kritice ve svém díle „Pana Eugena Dühringa převrat vědy". — 166, 171, 255, 277

Dupuy, Charles Alexandre (1851 až 1923), francouzský státník, profesor filosofie, umírněný republikán, ministr vyučování (1892), předseda vlády (1893, 1894—1895 a 1898 až 1899), předseda poslanecké sněmovny (1893—1894). — 203, 419

Dworzaková, Adelheid (provdaná *Poppová*) (1869—1939), rakouská socialistka, dělnice, později publicistka, hrála významnou roli v rakouském a mezinárodním dělnickém hnutí; spoluzakladatelka dělnického vzdělávacího spolku ve Vídni (1880), členka předsednictva Sociálně demokratické strany Rakouska, delegátka Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893; redaktorka (1892) a jedna z vydavatelů „Arbeiterinnen-Zeitung" (1894—1899). — 132, 135, 157, 222, 248, 299

**Eberle*, Carl, předseda sociálně demokratického spolku v Barmenu. — 261

Eda, viz *Bernstein*, Eduard

Edward, viz *Aveling*, Edward

Edward Albert, princ z Yorku (nar. 1894), následník trůnu, anglický král pod jménem Edward VIII. (od 20. ledna do 11. prosince 1936), zřekl se trůnu. — 334

Edwards, Joseph, anglický socialista, 1895 vydavatel „Labour Annual". — 322

Edwards, Passmore, stoupenec liberálních unionistů. — 412

Eichhoff, Karl Wilhelm (1833—1895), německý socialista a publicista; 1859 odhalil korupci v pruské policii a především špionážní činnost Stieberovu, byl za to odsouzen do vězení; od 1859 si dopisoval s Marxem, kterého poznal stejně jako Engelse za svého pobytu v Anglii (1861—1866); od 1868 pracoval v berlínském dělnickém hnutí; člen a dopisovatel I. internacionály; 1868 napsal za Marxovy spolupráce první dějiny Internacionály; od 1869 člen sociálně demokratické strany a spolupracovník socialistického tisku v Německu. — 38, 89

Elster, Ludwig (1856—1935), německý buržoazní ekonom, profesor na několika německých universitách, vydal „Handwörterbuch der Staatswissenschaften". — 30

Engels, Bedřich (1820—1895). — 7 až 11, 239, 270, 305, 365, 453, 478, 489, 500, 519, 537, 540, 543, 545, 550, 556, 560, 562, 563, 564

Engels, Friedrich (1796—1860), otec Bedřicha Engelse, 1837 založil v Manchesteru a později v Engelskirchenu s Ermenem přádelnu bavlny „Ermen a Engels"; pietista. — 537

**Engels*, Hermann (1822—1905), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 32,

125, 131—133, 150, 407—409, 435, 436, 476, 497, 498, 537, 540, 541, 544, 564

Engels, Hermann Friedrich Theodor (1858—1910), synovec Bedřicha Engelse, syn jeho bratra Hermanna, továrník, spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 537, 540

Engels, Rudolf (1831—1903), nejmladší syn Friedricha Engelse, továrník v Barmenu, později spolumajitel firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 409, 436, 541, 544

Engels, Walter (nar. 1869), synovec Bedřicha Engelse, syn jeho bratra Hermanna; lékař. — 132, 408, 409, 436

Engelsová, Elisabeth, Franziska Mauritia (1797—1873), matka Bedřicha Engelse. — 191

**Engelsová*, Elise (provdaná *Griesheimová*) (1834—1912), sestra Bedřicha Engelse. — 541

Engelsová, Elsbeth (nar. 1874), neteř Bedřicha Engelse, dcera jeho bratra Hermanna, od 1895 žena Arthura Schucharda. — 131, 132, 408, 409, 436, 476, 497, 541, 544

Engelsová Emma (rozená *Croonová*) (nar. 1834), žena Engelsova bratra Hermanna. — 32, 132, 133, 409, 436, 476, 541, 544

Engelsová, Hedwig (provdaná *Boellingová*) (1830—1904), sestra Bedřicha Engelse. — 409

Ernst, viz *Schattner*, Ernst

Ernst, Paul (1866—1933), německý publicista, literární kritik a dramatik, koncem osmdesátých let sociální demokrat; vůdce poloanarchistické opozice „mladých"; 1891 vyloučen ze Sociálně demokratické strany Německa; od první světové války ideový původce fašismu. — 209

Faure, François Félix (1841—1899), francouzský státník a politik, umírněný buržoazní republikán, president republiky (1885—1899). — 418, 419

Fenwick, Charles (1850—1918), anglický horník, jeden z vůdců liberálního směru v anglickém dělnickém hnutí a v odborovém svazu horníků; člen parlamentu (od 1885), tajemník parlamentního výboru Kongresu tradeunionů (1890—1894). — 309

Fergusson, sir James (1832—1907), anglický státník, konzervativec, ministr pošt (1891—1892), člen parlamentu. — 278

Feroul, Ernest Joseph Antoine (1853 až 1921), francouzský lékař, politik a publicista, socialista; člen poslanecké sněmovny (od 1888), delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891, jako host delegát na sjezdu německé sociální demokracie v Halle (1890). — 136

Ferri, Enrico (1856—1929), italský právník a sociolog, buržoazní radikál, poslanec italského parlamentu (1886), člen Italské socialistické strany (1893—1908). — 327, 343, 466, 478

Ferry, Jules François Camille (1832 až 1893), francouzský advokát a politik, jeden z vůdců umírněných buržoazních republikánů; člen vlády národní obrany a starosta Paříže (1870—1871), bojoval proti revolučnímu hnutí, předseda vlády (1880—1881 a 1883—1885); pro-

váděl dobyvačnou koloniální politiku. — 125

Fichte, Johann Gottlieb (1762—1814), představitel německé klasické filosofie, subjektivní idealista; syn řemeslníka; nadšený stoupenec Francouzské revoluce; 1811—1812 rektor berlínské university; svými „Reden an die deutsche Nation" přispěl k vytvoření tehdy pokrokového buržoazního národního vědomí v Německu. — 116

Filip II. August (1165—1223), francouzský král (od 1180), jeden z organizátorů třetí křižácké výpravy (1189—1196). — 117

Filón Alexandrijský (asi 20 před n. l. až 54 n. l.), hlavní představitel židovsko-helenistické náboženské filosofie v Alexandrii na počátku 1. století, jeho učení mělo velký vliv na utváření křesťanské teologie. — 443

Fireman, Peter (nar. 1863), americký chemik a továrník, narozený v Rusku, žil v Německu a USA. — 360, 389, 461

**Fischer* Richard (1855—1926), německý sazeč a redaktor, sociální demokrat, spolupracovník „Sozialdemokrat" (1879—1890), mluvčí (1890—1892) a tajemník předsednictva strany (1892—1894), obchodní zástupce tiskárny „Vorwärts" (1902—1922), od 1893 do své smrti člen říšského sněmu; na přelomu století revizionista, za první světové války sociálšovinista. — 228, 229, 431, 432, 437—439, 455 až 457, 492, 493, 500—502, 505, 508—510, 521, 528

Fischerová, žena Richarda Fischera. — 432, 528

Flerovskij, N., viz *Bervi*, Vasilij Vasiljevič

Fortin, Édouard, francouzský publicista, spolupracovník Francouzské dělnické strany, člen národní rady strany (1895—1902); přeložil do francouzštiny některá Marxova díla, mj. „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (1891); 1888 městský radní v Beauvais. — 166, 171, 177, 178

Foulger, anglický nakladatel. — 158, 174

Fournière, Joseph Eugène (1857 až 1914), francouzský socialista, spoluzakladatel Francouzské dělnické strany, po rozkolu 1881 posibilista, později stoupenec Étienna Alexandra Milleranda, člen poslanecké sněmovny. — 305

Frankel, Leo (1844—1896), významný představitel uherského a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním zlatník, spolubojovník Marxův a Engelsův; člen Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály, dopisující tajemník pro Rakousko-Uhersko, delegát londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872), spoluzakladatel uherské všeobecné dělnické strany (1880), účastník některých mezinárodních socialistických dělnických kongresů. — 124, 189, 377, 379, 383, 479

František Ferdinand d'Este (1863 až 1914), arcivévoda rakouský, od 1896 následník trůnu, 28. června 1914 zavražděn v Sarajevě. — 351

František Josef I. (1830—1916), rakouský císař (1848—1916). — 175, 184, 198, 221, 234, 251, 352

Freyberger Ludwig, rakouský lékař,

od 1894 muž Louisy Kautské. — 28, 58, 133, 204, 233, 235, 238, 247, 249, 257, 258, 265, 266, 278, 299, 306, 308, 312, 318, 321, 322, 325, 330, 333, 352, 359, 370, 378, 385, 386, 391, 398, 399, 407, 409, 415, 421, 428, 430, 433, 434, 436, 443, 445, 446, 477, 485, 491, 504, 511 až 513, 523, 529, 539, 543, 544, 559, 563

Freybergerová, Louise, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)

Freybergerová, Lulu (nar. 1894), dcera Louisy Kautské-Freybergerové a Ludwiga Freybergera. — 333, 338, 349, 352, 370, 374, 386, 387, 391, 400, 407, 428, 491, 495, 523, 529

Fribourg, E. E., představitel francouzského dělnického hnutí, povoláním rytec, později obchodník; pravicový proudhonovec; účastník ustavujícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu; jeden z vůdců pařížské sekce I. internacionály; delegát londýnské konference (1865) a ženevského kongresu (1866); 1871 vydal knihu zaměřenou proti I. internacionále a Pařížské komuně. — 38

Frohme, Karl Franz Egon (1850 až 1933), německý redaktor a publicista, v sedmdesátých letech lassallovec; spolupracovník různých sociálně demokratických novin, člen říšského sněmu (1881—1918), patřil k pravému křídlu sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, po 1896 podporoval Eduarda Bernsteina, popularizoval revizionistické názory. — 40, 48

Gardiner, Samuel Rawson (1829 až 1902), anglický historik. — 390

Garibaldi, Giuseppe (1807—1882), italský národní hrdina, vůdce demokratického hnutí a průkopník sjednocení Itálie, nadaný vojevůdce; účastník revoluce 1848 v Itálii, 1849 organizoval obranu římské republiky; 1860 vedl „pochod tisíce", 1870—1871 bojoval na straně Francouzské republiky, podporoval zakládání sekcí I. internacionály v Itálii. — 314

Garibaldi, Menotti (1840—1903), syn Giuseppe Garibaldiho, účastník národně osvobozeneckého hnutí v Itálii, 1870—1871 bojoval na straně Francouzské republiky, počátkem sedmdesátých let podnikatel, poslanec italského parlamentu (1876 až 1900). — 33

Geiger, Wilhelm Arnold, pruský policejní úředník; 1848 vyšetřující soudce, později policejní ředitel v Kolíně. — 554

Geiserová, Alice (nar. 1857), nejstarší dcera Wilhelma Liebknechta, žena Bruno Geisera. — 245

Generál, viz *Engels*, Bedřich

Gérault-Richard, Alfred Léon (1860 až 1911), francouzský novinář, socialista, vydavatel listu „Le Chambard"; člen poslanecké sněmovny (1895—1898). — 383, 410, 412

Gerisch, Karl Alwin (1857—1922), německý sociální demokrat, povoláním strojař, člen předsednictva Sociálně demokratické strany Německa; člen říšského sněmu (1894 až 1898). — 242

Gerlach, Hellmut *von* (1866—1935), německý publicista a politik, v devadesátých letech spolupracovník

„Das Volk“, významný pacifista a antifašista. — 285, 286

Gigot, Philippe (1820—1860), představitel belgického dělnického a demokratického hnutí, člen Svazu komunistů; ve čtyřicátých letech měl blízko k Marxovi a Engelsovi; člen Komunistického korespondenčního výboru v Bruselu, založeného na jaře 1846. — 550

Gina, Gine, viz *Bernsteinová*, Regina

Giolitti, Giovanni Federico (1842 až 1928), italský státník, jeden z vůdců tzv. buržoazní levice, ministr financí (1889—1890); předseda vlády (1892 až 1893); pro účast na aféře Římské banky musel odstoupit a na čas odejít z politického života. — 377

**Gižycki*, Georg *von* (1851—1895), německý filosof, profesor na berlínské universitě, spoluzakladatel „Německé společnosti pro etickou kulturu“ a vydavatel časopisu „Ethische Kultur“. — 190, 231

Gladstone, William Ewart (1809 až 1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině 19. století vůdce liberální strany; kancléř pokladu (1852—1855 a 1859 až 1866) a předseda vlády (1868 až 1874, 1880—1885, 1886 a 1892 až 1894). — 26, 44, 50, 234, 334

Goblet, René (1828—1905), francouzský advokát, politik a státník, buržoazní radikál; v osmdesátých letech několikrát ministrem, předseda vlády (1886—1887), jeden z vydavatelů „La Petite République française“ (1891—1893). — 165

Goethe, Johann Wolfgang *von* (1749 až 1832), velký německý spisovatel. — 433

Goldenberg, Josif Petrovič (pseudonym *Meškovskij*) (1873—1922), ruský sociální demokrat, od 1890 studoval v zahraničí, od 1903 bolševik; za první světové války patřil k tzv. obranářům, 1920 vstoupil znovu do strany bolševiků. — 168

Gorst, sir John Eldon (1835—1916), anglický státník, konzervativec, člen parlamentu, tajemník ministerstva financí (1891—1892), později člen liberální strany. — 278

Gradnauer, Georg (1866—1946), německý sociální demokrat, v devadesátých letech redaktor některých dělnických novin, později revizionista. — 39

Greulich, Hermann (1842—1925), německý knihař, 1865 odešel do Švýcarska; člen I. internacionály, mluvčí curyšské sekce I. internacionály (od 1867), redaktor curyšské „Tagwacht“ (1869—1880), spoluzakladatel sociálně demokratické strany ve Švýcarsku a vůdce jejího pravého křídla, jeden z reformistických vůdců II. internacionály, za první světové války sociálšovinista. — 135

Grillenberger, Karl (1848—1897), německý redaktor a nakladatel; člen sociálně demokratické dělnické strany (od 1869), vydavatel a redaktor různých sociálně demokratických místních novin a spoluorganizátor ilegálního rozšiřování „Sozialdemokrat“ v jižním Německu; člen říšského sněmu (1881—1897), mluvčí pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. — 356, 360

Gröben, von der, zemský rada v Lycku (Východní Prusko). — 42, 43

Guérard, Benjamin Edme Charles (1797 až 1854), francouzský buržoazní

historik, psal díla o dějinách středověké Francie. — 488

**Guesde* Jules (Mathieu Basile) (1845 až 1922), významný představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí, zpočátku buržoazní republikán, od sedmdesátých let anarchista; spolu s Paulem Lafarguem zakladatel Francouzské dělnické strany (1879), propagátor marxismu ve Francii; poslanec v Roubaix (1893); mnoho let vůdce revolučního křídla francouzského socialistického hnutí, bojoval proti oportunismu, za první světové války sociálšovinista. — 83, 106, 124, 135, 137, 151, 164, 188, 202, 203, 208, 233, 236, 237, 262, 284, 297, 411, 428

Guillaumin, francouzský nakladatel. — 182

Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1874), francouzský historik a státník, orleanista; 1840—1848 řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie, hájil zájmy velké finanční buržoazie. — 227

Gülich, Gustav *von* (1791—1847), buržoazní ekonom a historik, autor prací o dějinách politické ekonomie. — 227

Gumpert, Eduard (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, přítel Marxův a Engelsův. — 41, 85, 87, 106

Gumpertová, druhá žena Eduarda Gumperta. — 106

Gurvič (Hourwich), Isaak Adolfovič (1860—1924), ruský ekonom, marxista; od 1891 emigrant v Americe, soukromý docent na chicagské universitě (1893—1894); účastník amerického socialistického hnutí; později revizionista. — 93, 94, 562

Guyot, Yves (1843—1928), francouzský politik, ekonom a publicista; člen poslanecké sněmovny (1885), ministr veřejných prací (1889—1892). — 484, 491

Händel, Georg Friedrich (1685—1759), velký německý skladatel. — 284, 285

Hansemann, David Justus (1790 až 1864), německý velkokapitalista a bankéř, vedoucí představitel porýnské liberální buržoazie; od března do září 1848 pruský ministr financí; vedl zrádcovskou politiku kompromisu s kontrarevolučními silami. — 405

Harcourt, sir William George Granville Venables Vernon (1827—1904), anglický státník, liberál; ministr vnitra (1880—1885), kancléř pokladu (1886, 1892—1894), vůdce liberální strany (1894—1895). — 399

Hardie, James Keir (1856—1915), skotský horník, později publicista; jeden z vůdců anglického dělnického hnutí; zakladatel a vůdce skotské dělnické strany (od 1888) a Nezávislé dělnické strany (od 1893), později aktivní vůdce Labour Party, člen parlamentu (1892 až 1895). — 22, 26, 43, 44, 73, 334, 399, 411, 427, 481, 533, 534

Harney, George, Julian (1817—1897), představitel anglického dělnického hnutí, vůdce levého chartistického křídla; revoluční publicista, redaktor „Northern Star" a jiných chartistických novin, člen Komunistického korespondenčního výboru v Bruselu, spoluzakladatel společnosti „Bratrští demokraté", člen

Svazu komunistů, člen I. internacionály, v padesátých letech ve spojení s Marxem a Engelsem; přechodně podléhal maloburžoazním názorům; 1863—1888 žil v USA. — 54

Harrison, Frederic (1831—1923), anglický právník a historik, buržoazní radikál, pozitivista; aktivně se účastnil demokratického hnutí v šedesátých letech, člen I. internacionály, podporoval Marxe v pomocné akci pro uprchlé komunardy. — 423

Havas, Auguste (1814—1889), jeden z majitelů francouzské zpravodajské agentury, založené 1835. — 27

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 až 1831), význačný představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista; v jeho systému je celý přírodní, historický a duchovní svět poprvé znázorněn jako proces. — 116, 267, 462

Heine, Heinrich (1797—1856), významný německý revoluční básník, vášnivý patriot, nepřítel absolutismu a feudálně klerikální reakce, průkopník demokratické německé literatury, přítel Marxovy rodiny. — 142, 182, 191, 202, 443

Heinzen, Karl (1809—1880), německý radikální publicista, maloburžoazní pučista, od 1847 nepřítel Marxův a Engelsův; 1849 se krátce účastnil bádensko-falckého povstání, potom emigroval do Švýcarska, později do Anglie, 1850 se odstěhoval do USA. — 413

Helphand, Alexandr Lazarevič (pseudonym *Ignaťjev*, *Parvus*) (1869 až 1924), ruský sociální demokrat, 1886 emigroval do Švýcarska, později do Německa; od devadesátých let pracoval v německé sociální demokracii a spolupracoval s německými a ruskými sociálně demokratickými novinami; účastník revoluce 1905 v Rusku; později se odvrátil od socialismu. — 273

Hepner, Adolf (1846—1923), německý redaktor, spoluzakladatel sociálně demokratické dělnické strany (1869), redaktor „Volksstaat" (1869 až 1873), jeden z obžalovaných v lipském procesu s velezrádci (1872), delegát haagského kongresu 1872; 1882 se přestěhoval do USA, 1908 se vrátil do Německa, od první světové války pravý sociální demokrat. — 302

**Héritier*, Louis (1863—1898), švýcarský socialista, autor prací o socialistickém hnutí. — 20, 24, 25, 39, 479

Herwegh, Georg (1817—1875), významný německý básník doby předbřeznové; od 1842 Marxův přítel; po únorové revoluci 1848 vedoucí člen Německé demokratické společnosti v Paříži; dlouhá léta emigrant ve Švýcarsku; v šedesátých letech spolupracoval s německým dělnickým hnutím, člen I. internacionály. — 551

Hess, Moses (1812—1875), německý maloburžoazní publicista a filosof, spoluzakladatel a spolupracovník „Rheinische Zeitung", představitel „pravého" socialismu; člen Svazu spravedlivých, později Svazu komunistů; od 1846 stál otevřeně proti Marxovi a Engelsovi; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 se přidal k maloburžoazní frakci Willichově a Schapperově; člen Všeobecného německého dělnického

spolku (1863—1866); účastník kongresu I. internacionály v Bruselu 1868 a v Basileji 1869. — 507, 552

**Hirsch*, Carl (1841—1900), německý novinář, člen Všeobecného německého dělnického spolku, 1868 vystoupil a založil Demokratický dělnický spolek v Berlíně; spoluzakladatel sociálně demokratické dělnické strany (1869), pracoval v I. internacionále; redaktor „Crimmitschauer Bürger- und Bauernfreund" (1870—1871), od prosince 1870 do března 1871 vedl „Volksstaat", po 1872 pařížský dopisovatel německého sociálně demokratického tisku; vydavatel „Laterne" v Bruselu (1878—1879); od 1879 žil v Londýně, stýkal se s Marxem a dopisoval si s Engelsem; odešel do Francie a 1896 se vrátil do Německa; později zanechal aktivní politické činnosti. — 255, 278, 332, 472, 473, 513, 514, 519

Hitze, Franz (1851—1921), německý teolog, člen strany středu, člen říšského sněmu (1884—1921). — 40

Hödel, Max (1857—1878), klempířský tovaryš z Lipska; 11. května 1878 spáchal atentát na Viléma I.; to bylo záminkou k vydání zákona proti socialistům. — 285

Hofrichter, A., německý sociální demokrat, jeden z redaktorů „Rheinische Zeitung", orgánu sociálně demokratické strany pro Horní Porýní. — 513, 519, 521

Höger, Karl (1847—1913), rakouský knihtiskař a publicista, sociální demokrat, jeden z organizátorů odborového svazu knihtiskařů v Rakousku, redaktor odborářského tisku, vídeňské „Vorwärts" (1877—1883); delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893. — 153, 220

Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig kníže *zu* (1819—1901), říšský kancléř a předseda vlády (1894—1900). — 369, 376

Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 120

Hourwich, viz *Gurvič*, Isaak Adolfovič

Howell, George (1833—1910), jeden z vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník, chartista; vůdce liberálního směru v anglickém dělnickém hnutí; tajemník londýnské odborové rady (London Trades Council) (1861—1862), účastník zakládajícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály (1864—1869), delegát londýnské konference 1865, tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru britského Kongresu tradeunionů (1871—1875); zfalšoval dějiny I. internacionály. — 180, 181

Hudson, anglický továrník. — 246

Hutten, Ulrich *von* (1488—1523), německý publicista a básník, říšský rytíř; významný představitel humanismu, bojoval proti reakčnímu římsko-katolickému kléru; jeho díla měla velký vliv na vývoj německého národního vědomí; 1521 se spojil s Franzem von Sickingenem k povstání říšských rytířů (1522—1523). — 517

Huxley, Thomas Henry (1825—1895), anglický přírodovědec, nejbližší spolupracovník Charlese Darwina a

popularizátor jeho učení; ve filosofii nedůsledný materialista. — 423

Hyndman, Henry Mayers (1842—1921), (v osmdesátých letech vystupoval pod pseudonymem *John Broadhouse*), anglický socialista, reformista; jeden ze zakladatelů (1881) a vůdců Demokratické federace, která se 1884 změnila v Sociálně demokratickou federaci; zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později jeden z vůdců Britské socialistické strany; 1916 byl pro sociálně šovinistické názory vyloučen. — 21, 63, 70, 239, 316, 318, 319, 322, 334

Chamberlain, Joseph (1836—1914), britský státník a politik; jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, starosta Birminghamu (1873 až 1875), několikrát ministrem; ideolog britského imperialismu. — 234, 242

Champion, Henry Hyde (1857—1928), anglický nakladatel a publicista, socialista; do 1887 člen Sociálně demokratické federace, později vůdce volebního labouristického sdružení londýnských tradeunionů, redaktor a vydavatel „Labour Elector"; udržoval tajné styky s konzervativci, 1894 emigroval do Austrálie, kde pracoval v dělnickém hnutí. — 22, 26, 43, 91, 246

Chauvière, Emmanuel Jean Jules (1850 až 1910), francouzský publicista, socialista, blanquista, účastník Pařížské komuny; člen pařížské městské rady (od 1888); delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, poslanec (od 1893). — 163

Chauvin, René Auguste (1860—1936), francouzský socialista, povoláním holič; člen Francouzské dělnické strany (od 1880), člen Národní rady strany (od 1893), člen poslanecké sněmovny (1893—1898). — 503

Churchill, lord Randolph Henry Spencer (1849—1895), anglický státník, vůdce konzervativců; státní tajemník pro Indii (1885—1886), kancléř pokladu (1886); obhájce koloniální expanze, odpůrce nezávislosti Irska, obhajoval státní socialismus. — 242

**Iglesias*, Pablo (1850—1925), představitel španělského a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním typograf; publicista; člen španělské federální rady I. internacionály (1871—1872); redaktor „La Emancipación" (1871—1873) a člen Nové madridské federace (1872—1873), bojoval proti anarchistickým vlivům; 1879 spoluzakladatel Socialistické dělnické strany Španělska, později vůdce reformistického křídla; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893. — 84, 250—252, 308 až 310, 470, 471

Ignaťjev, viz *Helphand*, A. L.

Jaclard, Charles Victor (1843—1903), francouzský publicista, blanquista, člen I. internacionály do 1868, za Pařížské komuny velitel legie národní gardy; po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, později do Ruska; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, kde dále pracoval v socialistickém hnutí. — 135

Jacobi, Abraham (1830—1919), ně-

mecký lékař, člen Svazu komunistů, revolučně činný v Göttingen, Bonnu a Berlíně; v kolínském procesu proti komunistům (1852) byl porotou osvobozen, ale pro „urážku Veličenstva" zůstal dále ve vazbě; 1853 emigroval do Anglie, potom do USA, kde propagoval v tisku marxismus; koncem padesátých let nechal politické práce v dělnickém hnutí; účastník občanské války v USA na straně Severu (1861 až 1865); později president Akademie lékařských věd v New Yorku (1885 až 1889), profesor a předseda několika lékařských institucí, autor řady lékařských a vědeckých prací. — 504

Jaeger, Oscar (nar. 1856), muž Anny Engelsové, dcery Hermanna Engelse. — 436

Janssen, Johannes (1829—1891), katolický teolog a historik, člen strany středu, člen říšského sněmu (1875 až 1876). — 517

Jaurès, Jean (1859—1914), významný představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí, historik; vůdce reformistického křídla Socialistické strany Francie; účastník všech kongresů II. internacionály; člen poslanecké sněmovny (od 1885), od 1905 jeden z vůdců pravého křídla jednotné Socialistické strany Francie, zakladatel (1904) a šéfredaktor ústředního orgánu strany „Humanité"; aktivně bojoval proti militarismu a válce; 1914 zavražděn šovinisty. — 64, 106, 107, 138, 203, 207, 221, 230, 233, 236, 237, 249, 255, 256, 277, 288, 296 až 298, 305, 306, 420, 443, 446

Jaworski, Apollinar, rytíř *von* (1825 až 1902), rakouský státník, polský šlechtic; člen rakouské poslanecké sněmovny a haličského zemského sněmu (od 1870), stálý člen říšského soudu (od 1887) a ministr bez portefeuille v koaliční vládě Windischgrätzově. — 184

**Jędrzejowski*, Boleslaw Antoni (1867 až 1914), představitel polského dělnického hnutí, publicista, spoluzakladatel a vůdce strany „Proletariat" a polské socialistické strany, později jejího pravého křídla; emigrant v Londýně (od 1891), člen redakce „Przedświt", delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893; účastník revoluce 1905 v Polsku. — 524

**Jodko-Narkiewicz*, Witold (1864 až 1924), polský publicista a politik, socialista, spoluzakladatel polské socialistické strany (1892) a jeden z vůdců jejího pravého křídla (1906); v osmdesátých letech člen polské strany „Proletariat", v devadesátých letech spolupracovník „Przedświt"; 1918 vstoupil do vlády Piłsudského; od 1920 v diplomatických službách. — 280, 371, 430

Jogiches, Leo (1867—1919), účastník revolučního hnutí narodniků v Rusku; významný představitel polského a německého dělnického hnutí, od 1880 emigrant ve Švýcarsku, patřil ke skupině „Osvobození práce"; 1894 založil nakladatelství „Sozialistische Bibliothek"; spoluzakladatel a jeden z vůdců sociální demokracie Království polského a Litvy (1893), aktivní účastník revoluce 1905 v Polsku, za první světové války internacionalista, spoluzakladatel a jeden z organizátorů Komu-

nistické strany Německa (Spartakův svaz), v březnu 1919 zatčen a zavražděn ve vězení. — 273

Johnny, viz *Longuet*, Jean Laurent Frederic

Jourde, Antoine (1848—1923), francouzský obchodní příručí, měl blízko k socialismu, později boulangista; delegát některých kongresů Francouzské dělnické strany, člen poslanecké sněmovny (od 1889). — 136

Julius, viz *Motteler*, Julius

Kalvín, Jan (1509—1564), významný reformátor v Ženevě, zakladatel jednoho z protestantských směrů — kalvinismu, který vyjadřoval zájmy buržoazie v době prvotní akumulace kapitálu. — 116, 422

Kanitz, Hans Wilhelm, Alexander, hrabě *von* (1841—1913), německý politik, vůdce konzervativní strany, člen Severoněmeckého říšského sněmu (1869—1870), pruské poslanecké sněmovny (1885—1890) a Německého říšského sněmu (od 1889), hájil zájmy velkoagrárníků. — 255, 256, 297

Kant, Immanuel (1724—1804), zakladatel německé klasické filosofie. — 116, 462

Karel I. (1600—1649), anglický král (1625—1649); popraven za anglické buržoazní revoluce. — 483

Karel Smělý (1433—1477), burgundský vévoda (1467—1477). — 118

**Karpeles*, Benno, rakouský sociální demokrat. — 253, 285, 359

**Karpelesová*, žena Benno Karpelese. — 359

**Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*) (1860—1950), rakouská socialistka, první žena Karla Kautského (do 1889); od 1894 žena Ludwiga Freybergera; od 1890 Engelsova tajemnice, členka redakce vídeňské „Arbeiterinnen-Zeitung", delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 15, 16, 19, 20, 23, 28, 29, 35, 37, 41, 42, 45, 46, 48, 50, 53, 57, 60, 63, 65, 66, 71, 75, 86—89, 91, 100, 103, 104, 106, 111, 114, 125, 127—129, 133, 135, 136, 138—141, 144—147, 150, 152, 156, 157, 162, 165, 167, 172, 173, 178, 185, 189, 191, 194, 195, 203, 204, 207, 209, 210, 212, 233, 235, 238, 241, 242, 247—249, 257, 258, 262—264, 266, 267, 272, 275, 278, 284, 296, 299, 306—308, 312, 317, 318, 321—323, 325, 330, 333, 338, 345, 349, 352, 369, 370, 374, 379, 385—388, 391, 397, 399, 400, 404, 405, 407, 412, 415, 421, 428, 430, 433, 434, 436, 443, 475, 477, 491, 494, 503, 504, 511, 512, 516, 523, 529, 530, 537, 538, 540, 541, 543, 544, 559

Kautská, Luise (rozená *Ronspergerová*) (1864—1944), rakouská socialistka, od 1890 druhá žena Karla Kautského. — 176

Kautská, Minna (1837—1912), německá spisovatelka, matka Karla Kautského, Engelsova známá. — 245

**Kautsky*, Karl (1854—1938), německý spisovatel, redaktor, koncem sedmdesátých let se vyvinul z vulgárního socialisty v marxistu; 1883—1917 redaktor „Neue Zeit", teoretického orgánu sociálně demokratické strany; v devadesátých letech teoretik Sociálně demokratické strany Německa a II. internacionály, zpočátku přispěl k rozšíření marxismu, od 1910 mluvčí centrismu, za první

světové války zradil marxismus a stal se odpůrcem revolučního dělnického hnutí. — 30, 31, 72, 73, 95—97, 124, 142, 176, 180—183, 197—198, 215, 216, 220, 230, 241, 266, 270, 273, 278, 282—285, 287, 292, 293, 301—303, 323, 326, 327, 343, 346, 348, 349, 368, 373, 389, 390, 406, 413, 466, 467, 478—480, 483, 485, 487, 515—518

Kelleyová-Wischnewetzká, Florence (1859 až 1932), americká socialistka, později reformistka; přeložila do angličtiny Engelsovo „Postavení dělnické třídy v Anglii". — 186, 542

Kellogg, Edward (1790—1858), americký buržoazní ekonom, autor prací o finančních otázkách. — 69

Klepsch, Philipp, právník v Manchesteru, vykonavatel závěti Carla Schorlemmera. — 87, 291

Köller, Ernst Matthias *von* (1841 až 1928), reakční německý státník, konzervativec, člen říšského sněmu (1881—1888), pruský ministr vnitra (1894—1895), pronásledoval sociálně demokratické hnutí. — 364, 369, 376, 389, 414, 417, 474

Kolumbus, Kryštof (Colombo, Cristoforo) (1451—1506), italský mořeplavec ve španělských službách; objevitel Ameriky. — 152

Konov, Andrej, ruský emigrant v Berlíně. — 454, 522

Konstantin I. Veliký (Flavius Valerius Constantinus) (asi 274—337), římský císař (306—337). — 443

Köppen, Carl Friedrich (1808—1863), německý radikální publicista a historik, mladohegelovec, v berlínském „Doktorklubu" se seznámil s Marxem, byl jeho důvěrný přítel; spolupracovník „Hallische Jahrbücher", 1842 „Rheinische Zeitung; za revoluce 1848—1849 pracoval v demokratickém hnutí; známý knihou „Die Religion des Buddha und ihre Entstehung". — 508

Krause, profesor, německý lékař. — 336

Kravčinskij, Sergej Michajlovič (literární pseudonym *Stěpňak*) (1851 až 1895), ruský spisovatel a publicista, v sedmdesátých letech významný představitel revolučního narodnictví; 1878 spáchal v Petrohradě atentát na náčelníka četnictva, emigroval, od 1884 žil v Anglii, přítel Engelse a Eleanor Marxové-Avelingové. — 180, 197

**Kričevskij*, Boris Naumovič (1866 až 1918), ruský publicista, sociální demokrat, počátkem devadesátých let emigroval do Švýcarska; v Ženevě se přidal ke skupině „Osvobození práce"; jeden z vůdců „ekonomistů", 1903 zanechal politické činnosti. — 268—270, 273, 274, 287

Kroisos, lydský král (560—546 před n. l.). — 120

Kropotkin, Petr Alexejevič, kníže (1842 až 1921), ruský revolucionář, geograf a cestovatel, ideolog anarchismu, nepřítel marxismu; 1876—1917 v emigraci. — 449

**Kugelmann*, Ludwig (1828—1902), německý lékař, demokrat, přítel Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848—1849; 1862—1874 si dopisoval s Marxem; aktivní člen I. internacionály v Hannoveru, 1867 delegát lausannského a 1872 haagského kongresu; přispěl k rozšíření „Kapitálu" v Německu. — 145, 146, 385, 386, 403, 425, 474, 475, 504

Kugelmannová, Franziska (nar. 1858),

dcera Ludwiga Kugelmanna. — 145, 385, 403, 475, 504

Kugelmannová, Gertrud (rozená *Oppenheimová*) (nar. asi 1839), žena Ludwiga Kugelmanna. — 385, 403, 475, 504

Kulišovová, Anna Michajlovna (1854 až 1925), ruská revolucionářka, emigrantka ve Švýcarsku (1877—1878) a v Itálii; zpočátku anarchistka, v polovině osmdesátých let členka skupiny „Osvobození práce"; později aktivní účastnice italského socialistického hnutí; vedoucí představitelka italské socialistické strany; od 1885 žena Filippa Turatiho. — 15, 35, 60, 100, 114, 127, 136, 258, 264, 307, 317, 363, 526

**Labriola*, Antonio (1843—1904), italský filosof a publicista, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Itálii; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893; vystupoval proti Bernsteinovu revizionismu, ale nerozpoznal jeho nebezpečnost. — 15, 33, 136, 206, 208, 209, 343, 443, 465, 487, 525, 532

Labriola Arturo (1873—1959), italský politik a ekonom, socialista, později reformista; za první světové války sociálšovinista; 1926 v emigraci, kde bojoval proti fašismu, 1939 se vrátil do Itálie; od 1950 člen Světové rady míru. — 525

**Lafargue*, Paul (1842—1911), francouzský lékař, socialista, propagátor marxismu, žák a spolubojovník Marxův a Engelsův; člen generální rady I. internacionály; dopisující tajemník pro Španělsko (1866 až 1868), spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Francii (1868 až 1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871—1872), delegát haagského kongresu 1872; spolu s Jules Guesdem zakladatel Francouzské dělnické strany, delegát všech kongresů Francouzské dělnické strany a kongresů II. internacionály; od 1868 muž Marxovy dcery Laury. — 46 až 48, 54—57, 63—66, 69, 77, 79, 83, 86, 88, 106—112, 124, 125, 134 až 138, 140, 141, 144, 151, 163—165, 171, 173, 174, 178, 182, 188, 189, 201—203, 210—212, 236—239, 248, 255, 257, 277—279, 284, 288, 297, 304—306, 318—321, 325, 335, 340, 344, 347, 350—352, 374, 376, 377, 379, 383, 398, 410—412, 418—421, 441—444, 465, 478, 479, 484, 485, 487, 488, 491, 503, 511, 512, 527, 534, 538, 541, 543, 544

**Lafarguová*, Laura (1845—1911), druhá dcera Karla Marxe, představitelka francouzského dělnického hnutí, od 1868 žena Paula Lafargua. — 7, 46—48, 57, 63—66, 69, 74—76, 79, 85, 86, 104—106, 111, 124, 125, 133—141, 143, 144, 165—167, 171, 172, 177, 178, 182, 188, 189, 201 až 203, 209, 210, 212, 215, 238, 255 až 257, 262, 263, 278, 288—289, 304 až 306, 321, 324—326, 338—341, 344, 345, 352, 372—377, 379, 382, 383, 398, 411, 412, 416—418, 421, 437, 443, 481—484, 491, 492, 500, 502, 503, 511, 512, 527, 529, 530, 534—536, 538, 541—544, 550, 562

Lachâtre (La Châtre), Maurice (1814 až 1900), pokrokový francouzský novinář, bojovník Pařížské komuny; vydal první díl „Kapitálu" ve francouzštině. — 126

Lachize, Jean Benoît (Félix) (nar.

1859), francouzský tkadlec, socialista, blanquista, člen Francouzské dělnické strany, člen poslanecké sněmovny (1889). — 141

**Lamplugh*, George William (1859 až 1926), anglický geolog. — 80, 81, 218, 223, 378

Landé, Hugo, německý právník, sociální demokrat, publikoval v tisku články o ekonomických otázkách. — 72

**Lassalle*, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel, maloburžoazní dělnický agitátor, účastník revoluce 1848—1849, od té doby ve styku s Marxem a Engelsem (korespondence do 1862); jeho historická zásluha spočívá v tom, že založením Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863 splnil snahy pokrokových dělníků vymanit se organizovaně z vlivu liberální buržoazie; nedal však dělnické třídě žádné revoluční perspektivy, naopak vytvářel iluzi, že je možné za pomoci junkerského pruského státu mírovou cestou vrůst do socialismu; tato ideologie „královského pruského státního socialismu" vedla Lassalla k paktování s Bismarckem a junkersko-velkoburžoazním pruským militarismem, k souhlasu s vytvořením jednotného Německa „shora" pod hegemonií Pruska. — 174, 245, 265, 372, 414, 419, 431, 437, 482, 503, 555

Laura, viz *Lafarguová*, Laura

Laveleye, Émile Louis Victor, baron *de* (1822—1892), belgický buržoazní historik a ekonom, představitel vulgární ekonomie. — 38

Lavergne-Peguilhen, Moritz *von* (1801 až 1870), německý publicista, státověd a ekonom, představitel historicko-romantické školy. — 82

**Lavrov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, ideolog narodnictví; Marxův a Engelsův přítel, člen I. internacionály, od 1870 žil v emigraci, účastník Pařížské komuny; redaktor časopisu „Vperjod!" (1873—1876) a stejnojmenného listu (1875—1876); jeden z místopředsedů Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 37, 92, 96, 213, 217, 375, 376

Lazzari, Constantino (1857—1927), představitel italského dělnického hnutí, spoluzakladatel a vůdce italské dělnické strany (1889) a Socialistické strany italských pracujících (1892), později anarchosyndikalista; podílel se na práci II. a III. kongresu Komunistické internacionály. — 316

Ledebour, Georg (1850—1947), německý sociálně demokratický politik, novinář, v osmdesátých letech redaktor berlínské „Volks-Zeitung" a 1895—1898 redaktor „Vorwärts"; za první světové války centrista; byl proti leninskému heslu přeměnit imperialistickou válku ve válku občanskou; spoluzakladatel Nezávislé sociálně demokratické strany Německa; člen říšského sněmu; 1933 emigroval do Švýcarska. — 348

**Lee*, Henry, William (1865—1932), anglický socialista, reformista, člen Sociálně demokratické federace, později její tajemník (1885—1913). — 259, 309

Lehmann, německý lékař. — 174

Leo, Heinrich (1799—1878), německý historik, zastával krajně reakční po-

litické a náboženské názory, jeden z ideologů junkerství. — 508

Lesseps, Ferdinand Marie, vikomt *de* (1805—1894), francouzský inženýr a podnikatel, od 1828 konzul v Káhiře; 1854 dostal koncesi ke stavbě Suezského průplavu (1859—1860); 1879 založil panamskou společnost; v panamském procesu (1892 až 1893) odsouzen k pěti letům vězení, brzy potom byl rozsudek revidován. — 47

Lessing, Gotthold Ephraim (1729 až 1781), německý básník, historik literatury a umění, hlavní představitel německého osvícenství, zakladatel realistické estetiky a klasické německé národní literatury, nepřítel absolutismu. — 82, 97, 115, 140

Lessner, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí; povoláním krejčí; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; člen Svazu spravedlivých a Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849; v kolínském procesu proti komunistům 1852 odsouzen ke 3 letům vězení; od 1856 emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864—1872), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871 a všech kongresů I. internacionály 1867—1872, aktivně bojoval za prosazení Marxovy a Engelsovy politiky; člen britské federální rady; spoluzakladatel Nezávislé dělnické strany v Anglii (1893). — 72, 89, 539, 543, 559

Lexis, Wilhelm (1837—1914), německý ekonom a statistik, universitní profesor. — 461

Library, viz *Liebknecht*, Wilhelm

Lieber, Ernst (1838—1902), německý buržoazní politik, spoluzakladatel strany středu; člen říšského sněmu (1871—1902), od 1891 vůdce levého křídla středu, které se 1893 rozhodně postavilo proti předloze vojenského zákona v parlamentě. — 96, 473

Liebkecht, Karl (1871—1919), syn Wilhelma Liebknechta, advokát; člen Sociálně demokratické strany Německa (od 1900), člen pruské poslanecké sněmovny (od 1908) a Německého říšského sněmu (od 1912); významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí; jeden ze zakladatelů Komunistické strany Německa; zavražděn reakcí. — 34, 129, 188, 190, 191

Liebknecht, Theodor Karl (1870 až 1948), syn Wilhelma Liebknechta, známý obhájce v politických procesech; člen Sociálně demokratické strany Německa, vstoupil do Nezávislé sociálně demokratické strany Německa, poslanec pruského zemského sněmu (od 1921), 1933 emigroval do Československa, později do Švýcarska. — 34, 129, 188, 190, 191

**Liebkecht*, Wilhelm (1826—1900), německý publicista, jeden z nejvýznamnějších vůdců německého a mezinárodního dělnického hnutí; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; účastník revoluce 1848 až 1849, emigroval do Švýcarska, pak do Anglie, kde se stal členem Svazu komunistů; 1862 se vrátil do Německa, 1863 až do začátku 1865 jako Marxův a Engelsův důvěrník člen Všeobecného němec-

kého dělnického spolku; člen I. internacionály, propagátor a agitátor vědeckého komunismu, 1866 zakladatel a vůdce Saské lidové strany, 1869 spoluzakladatel sociálně demokratické dělnické strany; odpovědný redaktor „Demokratisches Wochenblatt", „Volksstaat" a „Vorwärts"; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867 až 1870) a Německého říšského sněmu (1874—1900); za prusko-francouzské války vystupoval aktivně proti pruským anekčním plánům a na obhajobu Pařížské komuny; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893. — 33, 40, 41, 48, 49, 59, 63, 104, 110, 128, 129, 139, 140, 162—164, 171, 173, 174, 178, 188 až 191, 201, 206, 245, 282, 284, 285, 288, 291, 311, 349, 356—358, 361, 362, 368, 376, 389, 392, 394, 491, 559

Liebknechtová, Gertrud (nar. 1864), dcera Wilhelma Liebknechta. — 245, 257

**Liebknechtová*, Natalie (1835—1909), od 1868 druhá žena Wilhelma Liebknechta. — 34, 59, 128, 129, 140, 162, 188, 190, 191, 245, 559

Lily, viz *Rosherová*, Lilian

Lincoln, Abraham (1803—1865), americký státník, spoluzakladatel republikánské strany; president USA (1861—1865); za občanské války uskutečnil pod tlakem lidových mas řadu důležitých buržoazně demokratických reforem a přešel k revolučním metodám vedení války; v dubnu 1865 byl zavražděn agentem otrokářů. — 89

Lister, John, anglický socialista, vedoucí představitel Nezávislé dělnické strany, člen městské rady v Halifaxu, kandidát v parlamentních volbách (1893) v Halifaxu. — 44

Livingston, Max, zaměstnanec filiálky Standard Oil koncernu v Pittsbourghu, synovec Hermanna Meyera. — 403, 474, 504

**Lloyd*, Henry Demarest (1847 až 1903), významný americký publicista, psal o ekonomických problémech, vystupoval proti monopolistům a podporoval boj americké dělnické třídy. — 67, 68

Longuet, Edgar (1879—1950), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových, povoláním lékař; představitel francouzského dělnického hnutí; člen socialistické strany, od 1938 člen Francouzské komunistické strany; účastník boje proti fašismu. — 344, 345, 533, 541, 542

Longuet, Jean Laurent Frederick (Johnny) (1876—1938), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových, studoval v Paříži, od 1896 vedl socialistickou studentskou skupinu a pracoval v měsíčníku „Le Devenir social"; jeden z vůdců Francouzské socialistické strany; vůdce pacifistické menšiny za první světové války. — 344, 345, 533, 541, 542

Longuet, Marcel (1881—1949), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 344, 345, 541, 542

Longuetová, Jenny (1844—1883), nejstarší Marxova dcera, novinářka, představitelka mezinárodního dělnického hnutí; hrála významnou

roli v boji irského lidu za nezávislost; od 1872 žena Charlese Longueta. — 76, 344, 541, 542

Longuetová, Jenny (Mémé) (1882 až 1952), vnučka Karla Marxe, dcera Jenny a Charlese Longuetových. — 344, 345, 541, 542

Lopatin, German Alexandrovič (1845 až 1918), ruský revolucionář, narodnik, Marxův a Engelsův přítel; člen generální rady I. internacionály (1870); přeložil do ruštiny velkou část prvního dílu „Kapitálu". — 92

Lorenzo, Anselmo (1841—1915), španělský knihtiskař; jeden z organizátorů sekcí I. internacionály ve Španělsku; člen španělské federální rady (1870—1872); delegát londýnské konference (1871); tajemník španělské federální rady (1872); vystupoval proti bakuninovcům. — 250

Loria, Achille (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, vulgarizátor marxismu. — 258, 327, 351, 395, 443, 446, 465, 466, 478, 485, 487

Louise, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)

Ludvík XV. (1710—1774), francouzský král (1715—1774). — 433

Ludvík XVI. (1754—1793), francouzský král (1774—1793), popraven za Francouzské revoluce. — 214

Ludvík Capet, viz *Ludvík XVI.*

Ludwig, viz *Freyberger*, Ludwig

Lütgenau, Franz (nar. 1857), německý novinář, sociální demokrat. — 448

Luther, Martin (1483—1546), zakladatel protestantismu v Německu; jeho literární dílo, zvláště překlad bible, mělo významný vliv na rozvoj jednotné německé spisovné řeči; za selské války 1524—1525 se rozhodně postavil proti revolučním sedlákům. — 116

Lux, Heinrich (nar. 1863), německý sociální demokrat, autor prací o sociálně politických otázkách. — 453, 454

Luxová, Elizabetha (rozená *Holzmannová*) (nar. 1869), žena Heinricha Luxe. — 454

MacKinley, William (1843—1901), americký státník, vůdce republikánské strany; od 1877 několikrát člen Kongresu; 1890 navrhl v zájmu monopolistů ochranářský tarif, který téhož roku vstoupil v platnost; president USA (1897—1901); prováděl agresívní zahraniční politiku. — 195

Macmillan, sir Frederick Orridge (1851 až 1936), anglický nakladatel, spolumajitel firmy Macmillan a spol. — 180

Malon, Benoît (1841—1893), francouzský dělník, maloburžoazní socialista; člen I. internacionály, delegát ženevského kongresu 1866; člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Itálie, pak do Švýcarska; anarchista, později vůdce posibilistů, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 64

Malthus, Thomas Robert (1766 až 1834), anglický duchovní a ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel reakční populační teorie. — 401

Mann, Tom (1856—1941), představitel anglického dělnického hnutí, so-

cialista; odborářský předák; přidal se k levému křídlu Sociálně demokratické federace (od 1885) a k Nezávislé dělnické straně (od 1893); koncem osmdesátých let se aktivně podílel na organizování masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a jejich sjednocení v nové tradeunion; vůdce celé řady stávek; za první světové války internacionalista; uvítal Velkou říjnovou socialistickou revoluci, aktivně se podílel na boji anglických dělníků proti imperialistické intervenci v Sovětském Rusku; spoluzakladatel Komunistické strany Velké Británie (1920); aktivně bojoval za jednotu mezinárodního dělnického hnutí, proti militarismu, imperialistické válce a fašismu. — 309

**Martignetti*, Pasquale (1844—1920), italský socialista; dopisoval si s Engelsem; přeložil Marxovy a Engelsovy práce do italštiny, do konce života věrný revolučnímu socialismu. — 114, 395, 396, 443

Martini, Ferdinando (1841—1928), italský literární historik a politik, patřil k tzv. buržoazní levici; ministr vyučování (1892—1893). — 33

Marx Heinrich (1777—1838), otec Karla Marxe, advokát, justiční rada v Trevíru. — 262

Marx, Karel (1818—1883). — 7—9, 11, 22, 24, 30, 37—39, 64, 67, 77, 89, 93, 99, 101, 115, 124, 126, 134, 142, 148, 166, 171, 214, 227, 244, 252, 256, 258, 260, 262, 264, 267, 268, 278, 284, 294, 305, 314, 326, 327, 340, 344, 345, 354, 355, 364, 372, 373, 382—385, 389, 398, 401, 404, 405, 416, 422, 423, 425, 428, 431, 437, 441, 446, 453, 458—461, 465, 474, 478, 479, 482, 489, 491, 492, 494, 496, 500—502, 505, 507, 508, 516, 538, 541, 542, 544, 549—556, 561, 562

Marxová, Henriette (1787—1863), matka Karla Marxe. — 262, 550

Marxová, Jenny (rozená *von Westphalen*) (1814—1881), od 1843 Marxova žena a spolubojovnice. — 550, 551, 555

**Marxová-Avelingová*, Eleanor (Tussy) (1855—1898), nejmladší dcera Jenny a Karla Marxových; představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí; publicistka, psala do různých mezinárodních novin; členka Sociálně demokratické federace (1884), spoluzakladatelka Socialistické ligy (1884); podílela se na organizování masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a odborových svazů plynárenských a přístavních dělníků v Londýně; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 21, 30, 35, 49, 70, 76, 79, 84, 86, 103, 124, 126, 129, 143, 146, 174, 176, 182, 190, 239, 248, 266, 278, 284, 288, 296, 309, 310, 322, 326, 333, 335, 344—346, 372, 373, 375, 379, 382, 383, 416, 418, 431, 437, 470, 483, 492, 500, 512, 523, 526, 527, 529, 533, 538, 541—544, 563

Massmann, Hans Ferdinand (1797 až 1874), německý filolog, učitel tělocviku, profesor v Berlíně; žák zakladatele turnerského hnutí Jahna; Heinrich Heine ho ironizuje ve svých „Reisebilder"; jeden z vůdců nacionalistického hnutí v Německu. — 202

Mawdsley, James (1848—1902), anglický konzervativec, odborářský funkcionář v Lancashiru, jedcn

z vůdců odborového svazu textiláků; člen parlamentního výboru Kongresu tradeunionů (1882—1897). — 271

Maxwell, Shaw (nar. 1855), jeden z vůdců demokratického a socialistického hnutí ve Skotsku; spoluzakladatel skotské labouristické strany (1888) a Mezinárodní dělnické ligy za uzákonění osmihodinového pracovního dne (1893); delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Curychu (1893). — 22, 73

Meding, Oskar (pseudonym Gregor *Samarov*) (1829—1903), německý spisovatel, v šedesátých a sedmdesátých letech v městských službách, později autor bulvárních románů. — 245

**Mehring*, Franz (1846—1919), německý historik a publicista, vyvinul se z buržoazního radikálního demokrata ve významného představitele německého dělnického hnutí; v osmdesátých letech marxista; psal historické spisy o Německu a německé sociální demokracii; autor Marxova životopisu; spolupracovník „Neue Zeit"; patřil k vůdcům a teoretikům levice v německé sociální demokracii; hájil revoluční třídní politiku a propagoval boj proti militarismu a imperialistické válce. — 82, 96, 97, 115—119, 507—510

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel, vydal „Kapitál" a jiná Marxova a Engelsova díla. — 143, 182, 215, 217, 258, 275, 277, 294, 343, 345, 376, 501

Mendelson, Stanisław (1857—1913), polský publicista, socialista; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891; 1892 spoluzakladatel polské socialistické strany; v polovině devadesátých let nechal práce v dělnickém hnutí. — 66, 77, 137, 270, 272, 312, 313, 330, 506, 559

**Mendelsonová*, Maria (Jankowská-Mendelsonová, rozená *Zaleská*) (pseudonym *Stefan Leonowicz*, *Maria Schoparová*, *Sofia Schoparová*) (1850 až 1909), významná představitelka polského dělnického hnutí, socialistka, členka I. internacionály, aktivně pracovala v polské revoluční emigraci; delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; účastnice zakládajícího sjezdu Polské socialistické strany (1892); od 1889 žena Stanisława Mendelsona. — 16, 19, 29, 37, 66, 77, 271, 272, 312, 330, 506, 559

Meyer, Hermann (1821—1875), představitel německého a amerického dělnického hnutí; socialista, povoláním obchodník; účastník revoluce 1848—1849 v Německu, 1852 emigroval do USA, v padesátých a počátkem šedesátých let stál v čele boje za osvobození černochů ve státě Alabama, spoluzakladatel sekcí I. internacionály v St. Louis; přítel Josepha Weydemeyera. — 403, 425

Meyer, Johann. — 448

Meyer, Julius (zemř. 1867), vestfálský podnikatel a publicista, v polovině čtyřicátých let „pravý" socialista. — 549, 550

**Meyer*, Rudolph Hermann (1839 až 1899), německý ekonom a publicista, konzervativec, odpůrce Bismarckův. — 120—123, 139

Mignet, François Auguste Marie (1796 až 1884), francouzský liberální

historik v období restaurace. — 227
Mikuláš II. (1868—1918), ruský car (1894—1917). — 336, 339, 377, 379, 429, 433, 446, 452
Millerand, Étienne Alexandre (1859 až 1943), francouzský maloburžoazní radikál, advokát a publicista, politik a státník, od 1885 člen poslanecké sněmovny; v devadesátých letech se připojil k socialistickému hnutí, vůdce oportunistického směru; ministr obchodu (1899—1902); později vytvořil skupinu „nezávislých socialistů"; 1904 vyloučen z Francouzské socialistické strany; jeden z organizátorů intervence v Rusku; předseda vlády a ministr zahraničních věcí (1920); president republiky (1920—1924). — 54, 106, 107, 138, 151, 152, 164, 165, 203, 207, 208, 221, 277, 288, 296—298, 305, 306, 420
Miquel, Johannes (1828—1901), německý politik, advokát, účastník revoluce 1848—1849; člen Svazu komunistů, později přešel na stranu buržoazie; spoluzakladatel Národního spolku (1859), vrchní starosta Osnabrücku (1865—1870 a 1876 až 1880), od 1867 jeden z vůdců Národně liberální strany; člen pruské poslanecké sněmovny, Severoněmeckého a Německého říšského sněmu; 1897 povýšen do šlechtického stavu. — 175
Mistr, viz *Saint-Simon*, Claude Henri *de Rouvroy*, hrabě *de*
Mohamed, Abul Kásim ibn Abdallah (asi 570—632), zakladatel islámu. — 527
Molière, Jean Baptiste (vlastním jménem *Poquelin*) (1622—1673), velký francouzský dramatik. — 503
**Momberger*, August. — 239, 240
Montesquieu, Charles *de Secondat*, baron *de la Brède et de* (1689—1755), francouzský sociolog a spisovatel, představitel buržoazního osvícenství 18. století; teoretik konstituční monarchie a dělby moci; stoupenec kvantitativní teorie peněz. — 116
Moore, Samuel (asi 1830—1911), anglický právník, člen I. internacionály; přeložil do angličtiny „Manifest Komunistické strany" a spolu s Edwardem Avelingem první díl „Kapitálu". — 48, 197, 344, 345, 382, 383, 523, 537, 538, 540—544, 563
Mora, Francisco (1842—1924), španělský socialista, povoláním obuvník; spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Španělsku a Portugalsku; člen španělské federální rady I. internacionály (1870 až 1872), redaktor „La Emancipación" (1871—1873) a člen Nové madridské federace (1872—1873); aktivně bojoval proti anarchistickému vlivu; dopisoval si s Marxem a Engelsem; 1879 jeden z organizátorů Španělské socialistické dělnické strany. — 479
Morgan, Lewis Henry (1818—1881), americký etnolog, archeolog a historik prvobytné společnosti, představitel spontánního materialismu. — 227
Morris, William (1834—1896), anglický básník, spisovatel a umělec, socialista, člen Sociálně demokratické federace, vedoucí představitel Socialistické ligy (od 1884), 1889 se pro vzrůstající anarchistické tendence od ní odklonil a přidal se zase k Sociálně demokratické federaci; delegát Mezinárodního so-

cialistického dělnického kongersu 1889. — 227, 245, 265

**Motteler*, Julius (1838—1907), německý sociální demokrat, povoláním soukeník a účetní; od 1863 člen Svazu německých dělnických spolků, spoluzakladatel Saské lidové strany (1866), člen I. internacionály, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), člen říšského sněmu (1874—1878 a od 1903); v době platnosti zákona proti socialistům řídil z Curychu ilegální distribuci „Sozialdemokrat" a jiné socialistické literatury, dostal čestné přízvisko „rudý pošmistr"; 1888 vypovězen ze Švýcarska; do 1901 žil v Londýně, potom v Lipsku; při sporu s revizionisty byl na straně Augusta Bebela. — 162, 245, 282, 300, 440, 448, 449, 559

Mottelerová, Emilie, žena Julia Mottelera. — 245, 300, 448, 449

Mouřenín, viz *Marx*, Karel

Mülberger, Arthur (1847—1907), německý lékař, maloburžoazní publicista; proudhonovec; autor anonymní série článků „Die Wohnungsfrage" 1872 ve „Volksstaat", kterou Engels podrobil ostré kritice. — 95

Müller-Tellering, Eduard *von* (nar. asi 1808), německý právník a publicista, maloburžoazní demokrat, 1848 až 1849 spolupracovník „Neue Rheinische Zeitung"; po porážce reakce emigroval do Anglie; autor pomlouvačných článků proti Marxovi a Engelsovi; 1852 emigroval do USA. — 398

Mundella, Anthony John (1825 až 1897), anglický státník, továrník; člen parlamentu (od 1868), byl několikrát ministrem, 1894 musel podat demisi. — 278

Muñoz, španělský anarchista, policejní agent, 1890 odsouzen k sedmi letům nucených prací. — 212

Münzer (Müntzer), Thomas (asi 1490 až 1525), německý revolucionář, vůdce a ideolog rolnicko-plebejského tábora v době reformace a selské války 1525; propagoval ideu utopického rovnostářského komunismu. — 516

**Muşoiu*, Panait (1864—1944), rumunský socialista, jeden z redaktorů listu „Munca" a spolupracovník dalších rumunských socialistických novin; přeložil do rumunštiny „Manifest Komunistické strany" a další Marxova a Engelsova díla. — 244

Napoleon I. Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 108, 126—127, 226, 443

Napoleon III. (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., president II. republiky (1848—1852), francouzský císař (1852—1870). — 439, 443

Něčajev, Sergej Gennadijevič (1847 až 1882), ruský anarchista, účastník studentského hnutí v Petrohradě (1868—1869), 1869 založil v Moskvě tajnou organizaci „Narodnaja rasprava"; emigroval do Švýcarska; 1869—1871 byl v úzkém spojení s Bakuninem; 1872 byl švýcarskými úřady vydán ruské vládě, zemřel v Petropavlovské pevnosti. — 274, 287

Nettlau, Max (1865—1944), rakouský historik a filolog; anarchista; autor prací o dějinách anarchismu. — 308

Nicholsová, Sarah Nichols, Engelsova kuchařka. — 545

**Nokov*, Stojan (1872—1959), bulharský sociální demokrat, 1889—1894 žil v Ženevě, zakladatel a vůdce bulharské sociálně demokratické studentské organizace ve Švýcarsku; 1894 se vrátil do Bulharska a pracoval jako vesnický učitel; od 1944 člen Bulharské komunistické strany. — 102

Nothnagel, Hermann (1841—1905), významný německý lékař, neurolog; řádný profesor klinické medicíny v Jeně a Vídni. — 386

Oberwinder, Heinrich (1846—1914), rakouský novinář, zpočátku lassallovec, později se přidal k eisenašským; delegát eisenašského a basilejského kongresu (1869), redaktor vídeňských dělnických novin „Volksstimme" a „Volkswille"; v sedmdesátých letech hrál dvojakou úlohu v dělnickém hnutí, později z něho odešel; koncem osmdesátých let odhalen jako pruský policejní agent. — 286

Omar I., *Omar ibn-al-Chattáb* (asi 592 až 644), druhý arabský kalif, významný státník, druhý zakladatel islámu, zavedl mohamedánský letopočet. — 319

**Oswald*, Eugen (1826—1912), německý novinář, maloburžoazní demokrat; účastník revolučního hnutí v Bádensku 1848—1849; po porážce revoluce emigroval do Anglie, kde byl učitelem řečí; podporoval Marxe při pomocné akci pro uprchlé komunardy. — 543

Pareto, Vilfredo (1848—1923), italský vulgární ekonom a sociolog; představitel matematické školy v buržoazní politické ekonomii; profesor na lausannské universitě. — 182

Parnell, Charles Stewart (1846—1891), irský politik, buržoazní nacionalista; člen parlamentu (od 1875), vůdce strany stoupenců Home Rule (irské samosprávy) (od 1877), spoluzakladatel (1879) a vůdce irské Pozemkové ligy (1880—1881). — 26

Parvus, viz *Helphand*, Alexandr Lazarovič

Pasquali, Felice (vlastním jménem *Nicolo Giolotti*), italský emigrant v Anglii. — 307, 314

Paul, viz *Lafargue*, Paul

**Pauli*, Philipp Viktor (1836—po 1916), německý chemik, přítel Schorlemmerův, udržoval přátelské styky s Marxem a Engelsem; 1871—1880 vedl chemickou továrnu v Rheinau u Mannheimu. — 17

Pearcová, Ada, Engelsova ošetřovatelka. — 545

Pease, Edward R. (1857—1955), anglický socialista, spoluzakladatel a tajemník Fabiánské společnosti (1884—1912), spoluzakladatel labouristické strany. — 309

Percy, viz *Rosher*, Percy White

Perkin, sir William Henry (1838 až 1907), významný anglický chemik. — 17

Pernerstorfer, Engelbert (1850—1918), rakouský politik, demokrat, redaktor „Deutsche Worte" a vídeňské „Arbeiter-Zeitung", od 1885 poslanec rakouského parlamentu, od 1896 člen Sociálně demokratické strany Rakouska (později pravé křídlo). — 58, 222

Pernerstorferová, Anna, žena Engelberta Pernerstorfera. — 370

Pestalozzi, Johann Heinrich (1746 až 1827), významný švýcarský humanistický pedagog. — 422

Petty, sir William (1623—1687), anglický ekonom a statistik, zakladatel klasické buržoazní politické ekonomie. — 459

Pinkau, Johann Karl (nar. 1859), německý sociální demokrat, litograf, od 1892 fotograf v Lipsku; člen říšského sněmu. — 322

Pitt, William, mladší (1759—1806), anglický státník, tory, předseda vlády (1783—1801 a 1804—1806). — 282

Pius IX. (1792—1879), římský papež (1846—1878). — 155, 198

Platón (asi 427—asi 347 před n. l.), řecký idealistický filosof, ideolog otrokářské aristokracie. — 516

Platter, Julius (1844—1923), švýcarský ekonom, publicista. — 466, 485

**Plechanov*, Georgij Valentinovič (1856 až 1918), významný představitel ruského a mezinárodního dělnického hnutí, filosof a propagátor marxismu v Rusku; emigroval do Švýcarska, založil první ruskou marxistickou organizaci, skupinu „Osvobození práce"; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891 a kongresu II. internacionály; v osmdesátých až devadesátých letech bojoval proti narodnictví, oportunismu a revizionismu v mezinárodním dělnickém hnutí; později menševik; za první světové války sociálšovinista. — 19, 52, 270—274, 287, 331, 365, 429, 433, 434, 445—447, 466, 478, 489, 560, 561

Plechanovová, Rosalija Markovna (1858 až 1949), žena a spolupracovnice G. V. Plechanova; v druhé polovině sedmdesátých let se účastnila revolučního hnutí v Rusku; 1880 s Plechanovem emigrovala; po jeho smrti pomáhala při shromažďování a publikaci jeho literárního odkazu; podporovala otevření Plechanovova domu v Leningradě. — 434

Plener, Ernst *von* (1841—1923), rakouský státník, vůdce německé liberální strany, člen říšské rady, ministr financí (1893—1895). — 184

Polak, Henri (1868—1943), holandský odborářský funkcionář, pravý sociální demokrat. — 372

Pollitt, James, anglický novinář. — 513, 514, 519, 520

Popp, Julius (1849—1902), představitel vídeňského dělnického hnutí, pracoval v odborovém svazu obuvníků a ve vídeňském vzdělávacím spolku; předseda sjednocovacího sjezdu Sociálně demokratické strany Rakouska v Hainfeldu (1888), pokladník strany, byl v čele předsednictva, spoluvydavatel a administrátor vídeňské „Arbeiter-Zeitung", delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 157, 222, 299

Price, Richard (1723—1791), anglický radikální publicista, ekonom a filosof-moralista. — 282

princ, viz *Edward Albert*, princ z Yorku

Prinet, předseda vyšetřovací komise při panamské aféře. — 47

Pumps, viz *Rosherová*, Mary Ellen

**Quelch*, Harry (1853—1913), významný představitel anglického a mezinárodního dělnického hnutí, vůdce

nových tradeunionů a levého křídla socialistů; vydavatel „Justice"; bojoval proti oportunismu a liberální politice v anglickém dělnickém hnutí; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893, podporoval levé směry ve stranách II. internacionály. — 240, 486

Quesnay, François (1694—1774), francouzský ekonom a lékař, zakladatel fyziokratické školy. — 496

Radimský, August (1862—1929), český sociální demokrat, novinář, jeden z redaktorů vídeňské „Arbeiter-Zeitung" (1891—1897), přeložil do češtiny „Manifest Komunistické strany". — 10, 76

**Rakovski*, Krstju Georgiev Christian (1873—1941), bulharský socialista, člen sociálně demokratické skupiny bulharských studentů v Ženevě, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu (1893); od 1917 člen strany bolševiků; po Velké říjnové socialistické revoluci v sovětských diplomatických službách, později vyloučen ze strany za aktivní trockistickou činnost. — 499

Rappoport, Charles (1865—1941), francouzský socialista, původem Rus; později funkcionář Francouzské komunistické strany; autor řady filosofických a sociologických prací. — 213, 217

Rave, Bernhard (1801—1869), německý novinář, lékař, spoluzakladatel a redaktor „Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe", redaktor „Elberfelder-Zeitung" (1844—1864). — 507

**Ravé*, Henri, francouzský novinář, původem Alsasan, překladatel Engelsových děl do francouzštiny. — 85, 104, 166, 171, 172, 215, 219

Raynal, David (1840—1903), obchodník s vínem v Bordeaux, oportunista, poslanec (1879), ministr pro veřejné práce (1881—1885) ve vládě Ferryho, ministr vnitra (1893 až 1894). — 417

Reclus, Michel Élie (1872—1904), francouzský etnograf a publicista, utopický socialista; účastník revoluce 1848, po státním převratu z 2. prosince 1851 vypovězen z Francie, 1855 se vrátil zpět; v době Pařížské komuny ředitel Národní knihovny. — 95

Reeves, William Dobson (asi 1827 až 1907), anglický nakladatel a knihkupec. — 147, 158, 174

Regnard, Georges, profesor na universitě v Lausanne. — 340

Reumann, Jakob (nar. 1853), rakouský sociální demokrat, jeden z redaktorů vídeňské „Arbeiter-Zeitung"; 1891 jako host delegát na erfurtském sjezdu, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891, starosta Vídně (1918). — 157, 222

Reuss, Karl Theodor, německý novinář, v osmdesátých letech pruský policejní agent v Londýně; v prosinci 1887 odhalen. — 228

Reuter, Paul Julius, baron *von* (1816 až 1899), zakladatel londýnské telegrafní agentury Reuter (1851). — 27

Richard I. Lví srdce (1157—1199), anglický král (1189—1199). — 117

Richter Eugen (1838—1906), německý levý liberální politik, člen Severo-

německého (1867) a Německého říšského sněmu (1871—1906); vůdce pokrokové strany, spoluzakladatel a vůdce německé svobodomyslné strany; odpůrce Bismarckův, zastánce svobodného obchodu; odpůrce sociální demokracie. — 40, 71, 96, 306

Roscoe, sir Henry Enfield (1833 až 1915), anglický chemik, profesor v Manchesteru, autor řady chemických příruček. — 17, 204, 290, 391

Rosher, otec Percyho Whita Roshera. — 541, 543

Rosher, Percy White, anglický obchodník, od 1881 muž Mary Ellen Burnsové. — 304, 305, 391, 537, 541, 543, 544

Rosherová, matka Percyho Whita Roshera. — 541, 543

Rosherová, Mary Ellen (rozená *Burnsová*) (Pumps) (nar. asi 1860), neteř Engelsovy ženy, od 1881 žena Percyho Whita Roshera. — 18, 53, 304, 305, 391, 537, 541, 543, 544

Rosherová, Lilian (Lili, Lily) (nar. 1882), dcera Mary Ellen a Percyho Whita Rosherových. — 305

Rössler, Konstantin (1820—1896), německý publicista, legační rada, ředitel oficiózní literární kanceláře v Berlíně (1877—1892), stoupenec Bismarckovy politiky. — 442

Rotschild, S. A., londýnský zástupce kolínského obchodníka Christiana Abnera. — 519

Rouanet, Gustave Armand (nar. 1855), francouzský novinář, socialista, posibilista, redaktor „La Revue socialiste", člen pařížské městské rady (1890—1893), od 1893 poslanec, spolupracoval s „Humanité" od jejího založení 1904. — 305, 412

Rousseau, Jean Jacques (1712—1778), francouzský spisovatel, ideolog maloburžoazie. — 116

Roy, Joseph, překladatel prvního dílu Marxova „Kapitálu" a Feuerbachových spisů do francouzštiny. — 124

Rudolf František Karel Josef (1858 až 1889), rakouský arcivévoda a korunní princ, spáchal sebevraždu. — 351

Ruge, Arnold (1802—1880), německý radikální publicista, mladohegelovec, maloburžoazní demokrat; 1848 člen frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo); v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Anglii; po 1866 národní liberál; do konce života žil v Brightonu (od 1866). — 148, 478, 508

Rutenberg, Adolf (1808—1869), německý publicista, mladohegelovec; 1842 redaktor „Rheinische Zeitung"; po 1866 národní liberál. — 507

Rybová, Amalie (od 1895 žena Richarda Seidla) (1876—1952), rakouská tovární dělnice, od devadesátých let významná pracovnice v rakouském sociálně demokratickém ženském hnutí. — 222

Saint-Paul, Wilhelm (asi 1815—1852), úředník pruského ministerstva vnitra, 1843 cenzor listu „Rheinische Zeitung". — 508

Saint-Simon, Claude Henri *de Rouvroy*, hrabě *de* (1760—1825), francouzský utopický socialista. — 422—424, 443—444

Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, markýz *of* (1830 až

1903), anglický státník, vůdce konzervativců; ministr pro Indii (1866 až 1867 a 1874—1878), ministr zahraničí (1878—1880), předseda vlády (1885—1892 a 1895—1902). — 242

Samarov, Gregor, viz *Meding*, Oskar

Sanial, Lucien Delabar (nar. 1853), americký socialista, jeden z vůdců Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, redaktor a vydavatel socialistických novin, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 152, 414

Say, Jean Baptiste Léon (1826—1896), francouzský ekonom a státník, buržoazní republikán; redaktor „Journal des Débats", od 1872 poslanec Národního shromáždění, 1871 až 1882 (s přestávkami) ministr financí; nepřítel socialismu a dělnického hnutí. — 236

Seidel, Robert (1850—1933), německý publicista, učitel, sociální demokrat, účastník eisenašského kongresu 1869; 1871 emigroval do Švýcarska, spolupracovník curyšské „Tagwacht" a redaktor „Arbeiterstimme" (1890—1898); delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893, později docent v Curychu. — 63, 112

Shaw, George Bernard (1856—1950), anglický spisovatel a dramatik, původem Ir; od 1884 vedoucí člen Fabiánské společnosti. — 70

Shaw, William Rawson (1860—1932), anglický továrník, liberál, člen parlamentu (1893—1897). — 44

Sheridan, A. F., anglický socialista, tajemník Mezinárodní dělnické ligy za uzákonění osmihodinového pracovního dne. — 309

**Shipley*, John B. — 149

Schacherl, Michael (nar. 1869), rakouský sociální demokrat, redaktor vídeňské „Arbeiter-Zeitung", poslanec rakouského parlamentu. — 249

Schattner, Ernst (nar. asi 1879), syn Reginy Bernsteinové z prvního manželství. — 312, 322, 326

Schattnerová, Käte (nar. asi 1881), dcera Reginy Bernsteinové z prvního manželství. — 232, 312

**Schlüter*, Hermann (zemř. 1919), představitel německého a amerického socialistického hnutí; v osmdesátých letech vedoucí sociálně demokratického nakladatelství v Curychu, první organizátor archívu německé sociální demokracie, 1888 vypovězen ze Švýcarska, 1889 emigroval do USA; redaktor „New Yorker Volkszeitung"; autor prací o dějinách anglického a amerického dělnického hnutí, dopisoval si s Engelsem. — 162, 195, 196, 267, 302, 322, 360, 367, 375, 387, 388, 413

Schlüterová, Anna, žena Hermanna Schlütera. — 160

**Schmidt*, Conrad (1863—1932), německý ekonom a filosof, sociální demokrat, 1890 redaktor „Berliner Volks-Tribüne", pak soukromý docent v Curychu; zpočátku zastával ekonomické učení Marxovo; po Engelsově smrti revizionista. — 30, 72, 148, 461—465, 467, 494, 516

Schorlemmer, Carl (1834—1892), významný německý chemik, profesor v Manchesteru; dialektický materialista, od počátku šedesátých let přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; člen I. internacionály, aktivní revoluční pracovník; v době

platnosti zákona proti socialistům při svých cestách na přírodovědné kongresy do Německa předával informace německému dělnickému hnutí; doprovázel Engelse na cestách do USA (1888) a Norska (1890); od 1874 profesor první katedry organické chemie v Anglii (v Manchesteru); člen vědeckých společností v Anglii, USA a v Německu. — 17, 87, 204, 205, 290, 390, 391, 564

**Schorlemmer*, Ludwig, bratr Carla Schorlemmera. — 87, 88, 130, 204, 205, 290, 291, 391, 392

Schorlemmerová, žena Ludwiga Schorlemmera. — 130, 205

Schrammel, Anton (nar. 1854), rakouský sociální demokrat, povoláním soustružník, jeden z vůdců sociálně demokratické strany Rakouska, poslanec rakouského parlamentu. — 222

Schuchard, Arthur (nar. 1862), německý obchodník, muž Engelsovy neteře Elsbeth. — 436, 476, 497

Schweitzer, Johann Baptist *von* (1834 až 1875), německý advokát, později novinář a spisovatel, spolumajitel a redaktor „Social-Demokrat" (1864 až 1867), od 1868 jediný majitel listu; od 1863 člen, 1867—1871 předseda Všeobecného německého dělnického spolku, podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa pod hegemonií Pruska, brzdil připojení německých dělníků k I. internacionále a vytvoření jednoty německého dělnického hnutí na základě vědeckého komunismu, 1872 ze Všeobecného německého dělnického spolku vyloučen. — 389

Siebold, Ludwig (Louis), německý chemik, v devadesátých letech žil v Manchesteru, vykonavatel závěti Carla Schorlemmera. — 87, 130, 204, 205, 290, 291, 564

Siegel, August (1856—1936), německý horník, sociální demokrat, v osmdesátých letech aktivně činný v odborovém hnutí, spoluorganizátor generální komise odborů v Německu (1890), 1891 emigroval do Skotska a účastnil se tam odborářského boje horníků; delegát anglických a mezinárodních kongresů horníků. — 300

**Singer*, Paul (1844—1911), vedoucí představitel německé sociální demokracie; koncem šedesátých let se vyvíjel z maloburžoazního demokrata v sociálního demokrata, od 1885 předseda sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, 1886 vypovězen z Berlína, od 1887 člen výboru a od 1890 spolu s Bebelem předseda sociálně demokratické strany; člen říšského sněmu (1884 až 1911), bojoval proti oportunismu a revizionismu. — 26, 147, 162, 242, 342, 537, 538

Smith, Adam (1723—1790), anglický ekonom; zevšeobecnil poznatky kapitalistické manufakturní výroby a počínajícího továrního systému a dal klasické buržoazní politické ekonomii její rozvinutou podobu. — 116, 459

Smithells, Arthur (1860—1939), anglický chemik, profesor na universitě v Leedsu. — 205

Solón (asi 638—asi 558 před n. l.), starověký aténský zákonodárce; 594 před n. l. vydal pod tlakem lidu řadu zákonů namířených proti rodové aristokracii. — 170, 340

**Sombart*, Werner (1863—1941), ně-

mecký ekonom mladší historické školy, katedrový socialista, později ideolog německého imperialismu; koncem života fašista. — 443, 458—460, 464, 466, 467, 494, 516

Sonnenschein, William Swan (1855 až po 1917), anglický nakladatel, 1887 vydal první anglické vydání I. dílu Marxova „Kapitálu". — 104, 143, 180, 197, 239, 345, 374, 542

Sorel, Georges (1847—1922), francouzský filosof a sociolog, teoretik anarchosyndikalismu, eklekticky slučoval Marxovy a Proudhonovy teorie, obhajoval iracionalismus a voluntarismus. — 256

Sorge, Adolph, syn Friedricha Adolpha Sorga. — 266

**Sorge*, Friedrich Adolph (1828 až 1906), významný představitel mezinárodního dělnického hnutí; přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; účastník bádensko-falckého povstání 1849, 1852 emigroval do USA; spoluzakladatel newyorského komunistického klubu (1857), sekce I. internacionály (1867), sociální strany pro New York a okolí (1868), Všeobecného německého dělnického spolku v New Yorku (1869) a Severoamerického ústředního výboru I. internacionály (1870); delegát haagského kongresu (1872), generální tajemník generální rady po jejím přeložení do New Yorku (1872—1874); do konce života pracoval v dělnickém hnutí. — 20—23, 69—71, 89—91, 150 až 152, 186, 187, 192—194, 207 až 209, 233, 235, 245—247, 265 až 267, 302, 333—337, 360—362, 364, 367, 387, 413—415, 504, 518

Sorgová, Katharina, žena Friedricha Adolpha Sorga. — 23, 71, 91, 152, 187, 192, 194, 207, 209, 235, 247, 267, 337, 360, 362, 367, 413, 415

Spencer, Herbert (1820—1903), anglický buržoazní filosof a sociolog, pozitivista, obhájce kapitalismu. — 327

Spiegel, Adolf, německý chemik, žák Schorlemmerův, ředitel továrny na výrobu parafínu a olejů. — 87, 205

Stein, Julius (1813—1889), učitel ve Vratislavi, demokratický publicista, 1848 poslanec pruského Národního shromáždění (levé křídlo), 1849 poslanec druhé sněmovny (krajní levice); redaktor „Neue Oder-Zeitung"; od 1862 redaktor „Breslauer Zeitung". — 404—405

Stěpňak, viz *Kravčinskij*, Sergej Michajlovič

Stiebeling, George, americký statistik a maloburžoazní publicista, původem Němec; člen ústředního výboru sekce I. internacionály v USA, později vyloučen pro rozbíječskou činnost; člen socialistické dělnické strany Severní Ameriky; psal články o ekonomických otázkách. — 72, 360, 406, 413, 485

Stifft, Andreas, baron *von* (1813 až 1877), rakouský spisovatel a novinář, demokrat, účastník revoluce 1848—1849 v Rakousku, později se politického života neúčastnil. — 404

Stoecker, Adolf (1835—1909), německý duchovní, reakční politik, 1878 zakladatel a vůdce křesťansko-sociální strany, která měla blízko ke krajně pravému křídlu konzervativní strany; nepřítel socialistického dělnického hnutí; od 1881 člen říšského sněmu. — 40

Struve, Petr Berngardovič *von* (1870 až 1944), ruský buržoazní ekonom a publicista, „legální marxista", od 1905 kadet, po Velké říjnové socialistické revoluci nepřítel SSSR, člen Děnikinovy a Wrangelovy kontrarevoluční vlády, později bělogvardějský emigrant. — 168, 354, 401

**Stumpf*, Paul (asi 1827—1912), představitel německého dělnického hnutí, povoláním mechanik, později obchodník; blízký přítel Marxův a Engelsův; 1847 člen Německého dělnického spolku v Bruselu a Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; zakladatel a vůdce mohučské sekce I. internacionály, 1867 delegát lausannského kongresu I. internacionály, od 1869 člen sociálně demokratické strany. — 394, 395

**Šmuilov*, Vladimir Jakovlevič (nar. 1864), ruský sociální demokrat, po 1887 emigrant v Německu, účastník revolučního hnutí v Německu; 1892—1893 člen redakce sociálně demokratických novin v Drážďanech; byl ve spojení se skupinou „Osvobození práce", podílel se na organizování dopravy publikací skupiny do Ruska. — 38, 39, 174

Špaček, ruský úředník, původem Čech. — 42, 43, 50

Špačková. — 42

Taaffe, Eduard hrabě *von* (1833 až 1895), rakouský konzervativec, předseda vlády (1868—1870 a 1879 až 1893). — 153, 156, 160, 161, 166, 175, 181, 182, 184, 198, 221, 234, 351, 352

Thierry, Jacques Nicolas Augustin (1795—1856), francouzský liberální historik období restaurace. — 227

Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský státník, orleanista; předseda vlády (1836—1840), první president třetí republiky (1871 až 1873); kat Pařížské komuny. — 137

Thivrier, Christophe (1841—1895), francouzský socialista, povoláním horník, později obchodník s vínem; člen Francouzské dělnické strany, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 141

Thorne, William James (1857—1946), představitel anglického dělnického hnutí, povoláním plynárenský dělník, člen Sociálně demokratické federace, koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let spoluorganizátor masového hnutí nekvalifikovaných dělníků; tajemník Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků; od 1906 člen parlamentu; za první světové války sociálšovinista. — 309, 559

Tollit, viz *Pollitt*, James

Tomáš Akvinský (1225—1274), italský teolog, scholastický filosof. — 40

Tönnies, Ferdinand (1855—1936), německý sociolog a filosof, profesor na kielské universitě; měl blízko k reformismu a maloburžoaznímu družstevnictví. — 285, 422—424

Torricelli, Evangelista (1608—1647), významný italský fyzik a matematik, žák a následovník Galileiho. — 225

**Turati*, Filippo (1857—1932), italský advokát a publicista, představitel italského dělnického hnutí, delegát

Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891, spoluzakladatel (1892) a jeden z vůdců italské socialistické strany, od 1896 vůdce pravého křídla, vydavatel „Critica Sociale". — 15, 35, 36, 60, 89—101, 113, 114, 126, 127, 258, 262, 264, 307, 314—317, 363, 395, 525, 526, 531

Turpin, Eugène (1849—1927), francouzský chemik a vynálezce. — 278

Tussy, viz *Marxová-Avelingová*, Eleanor

Tutzauer, Franz August Adolph (1852 až 1908), německý sociální demokrat, povoláním truhlář, od 1890 člen říšského sněmu, zakladatel a předseda odborového svazu truhlářů (1880—1888), od 1888 majitel obchodu s nábytkem v Berlíně. — 28

Ulbing, Richard, rakouský advokát, sociální demokrat, autor řady článků o právnických otázkách ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung". — 157, 222

Umberto I. (1844—1900), italský král (1878—1900). — 377, 415

Vaillant, Auguste (1862—1894), francouzský anarchista; 9. prosince 1893 spáchal pumový atentát v poslanecké sněmovně, byl odsouzen k smrti. — 202

**Vaillant*, Marie Édouard (1840 až 1915), francouzský socialista, povoláním lékař, blanquista; člen I. internacionály, delegát lausannského kongresu 1867, londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872, člen Pařížské komuny, emigroval do Anglie, sblížil se s Marxem a Engelsem; 1871 až 1872 člen generální rady; po amnestii 1880 se vrátil do Francie a založil Comité Révolutionnaire central; od 1884 člen pařížské městské rady; místopředseda Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889 a delegát kongresu 1891; v boji proti millerandismu se sblížil s guesdovci; spoluzakladatel Francouzské socialistické strany (1902), později pod vlivem Jeana Jaurèse, od 1914 sociálšovinista. — 140, 152, 163, 164, 174, 203, 208, 210—212, 297, 298, 411, 443, 450—452

**Vandervelde*, Émile (1866—1938), belgický pravý socialista, spoluzakladatel Belgické dělnické strany, později jeden z vůdců oportunistického křídla v II. internacionále; za první světové války sociálšovinista; byl několikrát ministrem. — 328, 329, 398

Victor, viz *Adler*, Victor

Vieweg, Heinrich (1826—1890), majitel brunšvického nakladatelství Friedr. Vieweg a syn (1869—1890). — 290

Viktor Emanuel (Vittorio Emanuele) (1869—1947), italský korunní princ, později král Viktor Emanuel III. (1900—1946). — 377, 415

Viktorie (1819—1901) anglická královna (1837—1901). — 43, 334, 399

Vilém I. (1797—1888), princ Pruský, princ regent (1858—1861), pruský král (1861—1888), německý císař (1871—1888). — 109, 117

Vilém II. (1859—1941), pruský král a německý císař (1888—1918). — 71, 109, 110, 336, 351, 364, 369, 376, 379, 383, 392, 410, 414, 418, 420, 442, 483, 491

Vincent, Charles Edward Howard

(1849—1908), anglický konzervativec, člen parlamentu (1885 až 1908). — 43

Viviani, René Raphaël (1863—1925), francouzský advokát a politik, poslanec (1893), patřil ke skupině „nezávislých socialistů", stoupenec Alexandra Milleranda, 1906 vystoupil ze socialistické strany, přimkl se k levým republikánům, od 1906 byl několikrát ministrem. — 305

Vogelsanger, Johann Jacob (1849 až 1923), švýcarský novinář, sociální demokrat, člen curyšského městského úřadu (1892—1919). — 237

Vogler, C. G., nakladatel a knihkupec v Bruselu, vydal Marxovu „Bídu filosofie..." (1847). — 549, 550

Vollmar, Georg Heinrich *von* (1850 až 1922), německý sociální demokrat, bývalý bavorský důstojník; redaktor listů „Dresdner Volksbote" (1877) a „Sozialdemokrat" (1879—1880), člen říšského sněmu (1881—1887 a 1890—1918); od devadesátých let jeden z nejaktivnějších mluvčích oportunistů v německé sociální demokracii; za první světové války sociálšovinista. — 232, 335, 340, 348, 350, 356, 357, 360—362, 364, 368, 391

Wagener, Hermann (1815—1889), německý publicista, ideolog zburžoazněléhо pruského junkerstva, představitel reakčního pruského státního socialismu; spoluzakladatel konzervativní strany; tajný vládní rada v Bismarckově vládě (1866—1873); 1848 zakladatel „Neue Preussische Zeitung" („Kreuz-Zeitung"), později spolupracoval s „Norddeutsche Allgemeine Zeitung". — 255

**Wachs*, Otto (1836—1913), major v pruském generálním štábu, autor prací o vojenských otázkách. — 41, 42, 50, 286

Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784—1866), německý historik, profesor v Lipsku, autor prací o antice a dějinách Evropy. — 117

**Watts*, John Hunter (zemř. 1924), anglický socialista, jeden z vůdců Sociálně demokratické federace, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891, později člen Britské socialistické strany. — 254

Webb, Sidney James, baron *Passfield* (1859—1947), anglický politik, spoluzakladatel Fabiánské společnosti; spolu se svou ženou Beatricí psal sociálně reformistické a buržoazně ekonomické spisy, v nichž zastával stanovisko, že dělnickou otázku lze řešit v podmínkách kapitalismu. — 70, 482

Westermarck, Edvard Alexander (1862 až 1939), finský etnograf a sociolog. — 95

Weydemeyer, Joseph (1818—1866), významný pracovník německého a amerického dělnického hnutí; v polovině čtyřicátých let „pravý" socialista, 1846 pod vlivem Marxe a Engelse se přiklonil k vědeckému komunismu, jeden z redaktorů „Das Westphälische Dampfboot"; člen Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849 v Německu; jeden z odpovědných redaktorů „Neue Deutsche Zeitung" (1849—1850); 1851 emigroval do Ameriky, za občanské války plukovník v armádě Severu; položil základy pro šíření marxismu v USA; Marxův a Engelsův přítel

a spolubojovník; teoreticky mimořádně schopný propagátor marxismu. — 549—552

**Wiesen*, F., německý socialista v Americe, spolupracovník „Volks-Anwalt" v Cincinnati. — 61, 62, 71

Willich, August (1810—1878), bývalý pruský důstojník, pro své politické přesvědčení vystoupil z vojenské služby; 1847 člen Svazu komunistů, 1849 velitel dobrovolnického sboru za bádensko-falckého povstání; 1850 za rozkolu ve Svazu komunistů spolu se Schapperem vůdce protimarxovské maloburžoazní frakce; 1853 emigroval do USA, za občanské války generál v armádě Severu. — 556

Windischgrätz, Alfred, kníže *von* (1787 až 1862), rakouský polní maršál, 1848 potlačil povstání v Praze a ve Vídni, 1848—1849 velel rakouské armádě, která potlačila revoluci v Uhrách. — 398

Windischgrätz, Alfred ml., kníže *von* (1851—1927), rakouský státník, konzervativec, předseda koaliční vlády (listopad 1893—červen 1895). — 184, 221, 352

Wittelshöfer, Otto, rakouský ekonom, sympatizoval se sociálními demokraty, spolupracoval s rakouským a německým tiskem. — 559

Wolf, Julius (1862—1937), německý vulgární ekonom. — 31, 462, 485

Wolff, Bernhard (1811—1879), německý novinář, od 1848 majitel berlínské „National-Zeitung"; 1849 zakladatel první telegrafní agentury v Německu. — 27

**Wolff*, Ferdinand (Rudý Wolff) (1812 až 1895), německý publicista, 1847 člen Bruselského komunistického korespondenčního výboru; člen Svazu komunistů; 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung", později emigrant v Paříži a v Londýně; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 stoupenec Marxův a Engelsův; politické činnosti později zanechal. — 179, 201, 202

Woodhead, Joseph (nar. 1824), anglický novinář, liberál, dlouhou dobu člen parlamentu. — 44

Wróblewski, Walery (1836—1908), polský revoluční demokrat, jeden z vůdců polského osvobozeneckého povstání 1863—1864, emigroval do Paříže, generál Pařížské komuny, kontrarevolucí odsouzen k smrti, uprchl do Londýna; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Polsko (1871—1872), delegát haagského kongresu (1872); aktivně bojoval proti bakuninovcům, byl ve stálém spojení s polským revolučním hnutím; později žil v Nizze a pak v Paříži ve velké chudobě. — 411, 541

Zabłocki, Stanisław, polský student, člen polské socialistické skupiny studentů na vídeňské universitě. — 281

Zacher, Georg (1854—1923), německý právník, tajný vládní rada, ředitel císařského statistického úřadu, autor knihy „Die Rothe Internationale" (1884). — 38

**Zasuličová*, Věra Ivanovna (1851 až 1919), aktivní pracovnice narodnického a sociálně demokratického hnutí v Rusku; spoluzakladatelka marxistické skupiny „Osvobození práce" (1883), později se přidala k menševikům. — 136, 269, 273, 274,

287, 429, 433, 445, 446, 477, 560, 561

Zetkinová, Clara (1857—1933), představitelka německého a mezinárodního dělnického hnutí, měla velký vliv na německé a mezinárodní ženské hnutí, bojovala proti německému militarismu a vyzývala k boji proti válce; od 1878 členka Socialistické dělnické strany Německa; spolupracovnice „Sozialdemokrat", redaktorka „Gleichheit" (1891—1917), podílela se na přípravě Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, účastnila se všech kongresů II. internacionály, od začátku bojovala proti revizionismu; spoluzakladatelka Spartakova svazu, od 1921 členka výkonného výboru a prezídia Komunistické internacionály, do 1924 vedla západoevropský a později mezinárodní sekretariát žen; 1920—1933 členka říšského sněmu, od 1932 jako nejstarší poslankyně. — 136, 202, 428

Žukovskij, Julij Galaktionovič (1822 až 1907), ruský vulgární ekonom a publicista; ředitel státní banky, autor článku „Karl Marx i jego kniga o kapitale", který obsahoval nenávistné útoky proti marxismu. — 52

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Ägir, Ögir, Oegir, ve starogermánské mytologii vládce mořských vod. — 414

Argus, Argos, v řecké mytologii obr s množstvím očí, z nichž některá stále bděla; vševidoucí strážce. — 266

Babette, postava z Bérangerovy písně „Le vieux Célibataire". — 417

kadet Rouselle, hrdina stejnojmenné písně z roku 1792, který měl tři domy, tři vlasy, tři „krásné oči" atd. — 74

Kristus. — 302

Mefisto, postava ďábla z Goethovy tragédie „Faust". — 433

Moloch, ve staré Fénicii a Kartágu bůh slunce, ohně a války, jehož modle byly přinášeny lidské oběti; symbol krutosti, všeničící síly. — 191

Neptun, římský bůh moře. — 146

Pavel, podle bible jeden z apoštolů. — 302

Scylla a Charybda, v řecké mytologii mořské obludy v Mesinském průlivu (personifikovaná úskalí a vír); kdo unikl jedné, stal se obětí druhé; užívá se obrazně pro vyjádření dvou protikladných nebezpečí. — 353

Sganarelle, postava z Molièrových komedií, typ oklamaného, směšného, žárlivého muže. — 503

Spar-Agnes, postava z pamfletu Eugena Richtera „Sozialdemokratische Zukunftsbilder. Frei nach Bebel". — 41

Strampel-Anni, postava z pamfletu Eugena Richtera „Sozialdemokratische Zukunftsbilder. Frei nach Bebel". — 41

SEZNAM LITERATURY

A. VLASTNÍ DÍLA K. MARXE A B. ENGELSE*

Marx, Karel, „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196).
— „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'". Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels. Stuttgart 1885. — 258, 671—673

*Marx, Karel,** „Dopis redakci listu ‚Otěčestvennyje zapiski'" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 140—145).
— „Письмо Карла Маркса", vyšlo v „Вѣстникъ Народной Воли", čís. 5, Ženeva 1886 (pozn. 67). — 52

Marx, Karel, „Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844" (čes. vyd. 1961).
— „Ökonomisch-philosophische Manuskripte", vyšlo ve „Werke, Ergänzungsband, Schriften bis 1844", 1. díl, Berlín 1868 (pozn. 564). — 551, 659, 662

*Marx Karel,** „Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie (Rohentwurf)" [„Základy kritiky politické ekonomie. (Koncept)"]. Poprvé vyšlo německy ve dvou svazcích v Moskvě 1939 a 1941. — 39

Marx, Karel, „Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení, založeného 28. září 1864 na veřejném shromáždění v St. Martin's Hallu, Long Acre, v Londýně" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 37—45).
— „Address", vyšlo v „Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association. Established September 28, 1864, at a Public Meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London", [Londýn] 1864. — 60

Marx, Karel, „Jednání šestého porýnského zemského sněmu. (První článek.) Debaty o svobodě tisku a o zveřejňování jednání zemských stavů" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 46—97).
— „Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags. Erster Artikel. Debatten über Pressfreiheit und Publication der Landständischen Verhandlungen", vyšlo v „Rheinische Zeitung" čís. 125, 128, 130, 132, 135 a 139 jako příloha z 5., 8., 10., 12., 15. a 19. května 1842. — 492, 500—502, 505, 509, 510, 528

Marx, Karel, „Jednání šestého porýnského zemského sněmu. (Třetí článek.) Debaty kolem zákona o krádeži dříví" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 133—172).

* Názvy článků, resp. děl, které doplnila redakce Marxových a Engelsových Spisů podle 2. ruského vydání, jsou označeny hvězdičkou.

— „Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags. Dritter Artikel. Debatten über das Holzdiebstahls-Gesetz", vyšlo v „Rheinische Zeitung", čís. 298, 300, 303, 305 a 307, přílohy z 25., 27. a 30. října, 1. a 3. listopadu 1842. — 492, 500—502, 505, 509, 510, 528

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl I, kniha 1. Výrobní proces kapitálu" (čes. vyd. 1953, str. 775).

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals", Hamburk 1867. — 126, 258, 395, 401, 468, 525, 686, 689, 690, 692—694, 696, 697, 709

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Zweite verbesserte Auflage", Hamburk 1872. — 258, 468, 501

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Vierte, durchgesehene Auflage", Hamburk 1890. — 113, 258, 468

— „Le Capital. Traduction de M. J. Roy, entièrement revisée par l'auteur", Paříž [1872—1875]. — 101, 113, 126

— „Capital: a critical analysis of capitalist production. Translated from the third German edition, by Samuel Moore and Edward Aveling. Vol. I.", Londýn 1887. — 345, 374, 542

— „Il Capitale. Critica dell'economia politica. Libro 1-mo", Turín 1886. — 99, 113

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl II, kniha 2: Proces oběhu kapitálu" (čes. vyd. 1954, str. 584).

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Zweiter Band. Buch II: Der Cirkulationsprocess des Kapitals", Hamburk 1885. — 51, 79, 213, 224, 373, 467, 525, 691, 694, 695

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Zweiter Band. Buch II: Der Cirkulationsprocess des Kapitals. Zweite Auflage", Hamburk 1893. — 99, 100, 113, 224, 268

— „Капиталъ. Критика политической экономіи. Переводъ съ нѣмецкаго. Том второй. Книга II. Процессъ обращенія капитала", Petrohrad 1885. — 51, 182, 213

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl III, kniha 3: Celkový proces kapitalistické výroby" (čes. vyd. 1955, část 1, str. 482, část 2, str. 454).

— „Zwei Kapitel aus dem dritten Bande des ‚Kapitals'. 23. Kapitel. Zins und Unternehmergewinn. 24. Kapitel. Veräusserlichung des Kapitalsverhältnisses in der Form des zinstragenden Kapitals", vyšlo v „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, sv. 2, čís. 42 a 43. — 7, 282, 284, 291—294, 326, 373, 691, 695, 696, 715

— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Dritter Band, Theile I—II. Buch III: Der Gesammtprocess der kapitalistischen Produktion", Hamburk 1894. — 38, 46, 51, 64, 67, 69, 72, 73, 90, 99, 113, 170, 182, 192,

193, 195, 199, 201, 204, 208, 213, 215, 217, 222, 230, 232, 243, 244, 246, 252, 256, 258, 260, 262, 265, 275—277, 282, 288, 290, 291, 294, 302, 321, 322, 327, 338, 343, 355, 360, 363, 364, 367, 372, 373, 375, 376, 384, 387, 395, 401, 406, 413, 434, 443, 458, 460, 461, 464—468, 494, 525, 560, 561

— „Капиталъ. Критика политической экономии Том третий. Книга III. Процессъ капиталистическаго производства, взятый въ цѣломъ", Petrohrad 1896. — 182, 213, 288

Marx, Karel, „Ke kritice politické ekonomie" (viz Spisy, sv. 13, čes. vyd. 1963, str. 31—189).

— „Zur Kritik der politischen Oekonomie. Erster Heft", Berlín 1859. — 39, 670, 686, 687, 689—691, 715

Marx, Karel, „Komunismus a ‚Augsburger Allgemeine Zeitung'" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 126—132).

— „Der Kommunismus und die Augsburger, Allgemeine Zeitung'", vyšlo v „Rheinische Zeitung", čís. 289 z 16. října 1842. — 510

Marx, Karel, „Krise a kontrarevoluce" (viz Spisy, sv. 5, čes. vyd. 1959, str. 433—441).

— Die Krisis und die Contrerevolution", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 101 z 13. září 1848. — 405

Marx, Karel, „Kritika gothajského programu" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 39—62).

— „Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms", vyšlo v „Die Neue Zeit", 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 18. — 96, 221, 295, 419, 705

Marx, Karel, „Námezdní práce a kapitál" (viz Spisy, sv. 6, čes. vyd. 1959, str. 400—431).

— „Наемный трудъ и капиталъ. Съ введеніемъ Фридриха Энгельса. Переводъ съ нѣмецкаго изданія 1891. Б. К.", Ženeva 1894. — 268, 274, 287, 492, 674

Marx, Karel, „Obhajoba moselského dopisovatele" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 197—223).

— „Rechtfertigung des †† - Korespondenten von der Mosel", vyšlo v „Rheinische Zeitung", čís. 15, 17, 18, 19 a 20 z 15., 17., 18., 19. a 20. ledna 1843. — 492, 500—502, 504, 505, 508—510, 521, 528, 654

Marx, Karel, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům" (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443—508).

— „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln". Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten. Hottingen-Curych 1885. — 38, 39

Marx, Karel, „O Proudhonovi (Dopis J. B. Schweitzerovi)" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58—65).

— „Ueber P. J. Proudhon", vyšlo v „Der Social-Demokrat", čís. 16—18 z 1., 3. a 5. února 1865. — 389

Marx, Karel, „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 137—238).

— „Der 18te Brumaire des Louis Napoleon", vyšlo v „Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. 1. H. New York 1852. — 227, 683, 685, 712

— „Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта. С предисловием Фридриха Энгельса. Перевод с третьего немецкого издания Б. Крического", Ženeva 1894. — 268, 459

Marx, Karel, „Pan Vogt" (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421—728).

— „Herr Vogt", Londýn 1860. — 479, 501

Marx, Karel, „Poznámky k nové pruské cenzurní instrukci" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 21—43).

— „Bemerkungen über die neueste preussische Censurinstruction", vyšlo v „Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik", sv. I, Curych a Winterthur 1843. — 505, 508, 510

Marx, Karel, „Presidentu Spojených států amerických Abrahamu Lincolnovi" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 51—53).

— „An Abraham Lincoln, Präsident der Vereinigten Staaten von Amerika", vyšlo v „Der Social-Demokrat", 30. listopadu 1864 (pozn. 115). — 89

Marx, Karel, „Řeč o svobodě obchodu, pronesená 9. ledna 1848 na veřejné schůzi bruselského demokratického sdružení" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 409—422).

— „Discours sur la question du libre échange prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 Janvier 1848" [Brusel 1848]. — 256, 264

— „Discours sur la question du libre-échange prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles. Dans la Séance publique du 9 Janvier 1848", vyšlo v L'Ère nouvelle", čís. 6, červen 1894 (pozn. 290). — 256, 258, 262

— „Rede über die Frage des Freihandels, gehalten am 9. Januar 1849 [1848] in der demokratischen Gesellschaft zu Brüssel", vyšlo v Marx, K. „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons ‚Philosophie des Elends'", Stuttgart 1885. — 258, 262

— „Free trade. A Speech Delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium Jan. 9, 1848. With Extract from La Misère de la Philosophie. By Karl Marx. Translated into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With Preface by Frederick Engels", Boston, Londýn 1899. — 256, 258, 264

— „Libero scambio e socialismo", vyšlo v „Critica Sociale", čís. 7 a 8 z 1. a 16. dubna 1894. — 258, 262, 264

— „Discorso sul libero scambio con proemio du Federico Engels", Milán 1894. — 262, 264

— „Речь о свободѣ торговли. Переводъ съ нѣмецкаго Г. Плеханова", Ženeva 1885 (pozn. 291). — 262

Marx, Karel, „Teorie o nadhodnotě" (čtvrtý díl „Kapitálu") (čes. vyd. část první 1958, str. 33—425; část druhá 1964, str. 9—628; část třetí 1968, str. 9—525).

— „Theorien über den Mehrwert" (vierter Band des „Kapitals". Theile I—III). — 7, 73, 372, 373, 382, 483, 496, 696

Marx, Karel, „Teze o Feuerbachovi" (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 17 až 19).

— „Karl Marx über Feuerbach", vyšlo v „Friedrich Engels: Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Revidirter Sonder-Abdruck aus der ‚Neuen Zeit'. Mit Anhang: Karl Marx über Feuerbach, vom Jahre 1845", Stuttgart 1888. — 39, 666, 667

Marx, Karel, „Třídní boje ve Francii 1848—1850" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 29—131).

— „1848—1849", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 1, 2 a 3, 1850 (pozn. 462). — 431, 437, 439, 441, 478, 482, 491, 679, 681, 716

— „Revue, Mai bis Oktober", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 5—6, 1850 (pozn. 462). — 437, 439, 441, 478, 482, 491

— „Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850". Přetisk z „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Hamburg 1850". S úvodem Bedřicha Engelse, Berlín 1895 (pozn. 462). — 431, 437, 439, 441, 478, 482, 491, 500, 502, 504

Marx, Karel, „Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva" (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 401—414).

— „Zur Kritik der Hegel'schen Rechts-Philosophie. Einleitung", vyšlo v „Deutsch-Französische Jahrbücher", 1. a 2. vydání, Paříž 1844. — 166, 171, 177, 657

Marx, Karel, „Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení" (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 484—500).

— „General Rules and Administrative Regulations of the International Working-Men's Association. Official edition, revised by the General Council", Londýn 1871. — 60, 698, 699

— „Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidirt durch den Generalrath", Lipsko [1872]. — 60

*Engels, Bedřich,** „Anglickým socialistickým a dělnickým organizacím" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 528—529). — 309

Engels, Bedřich, „Bakuninovci při práci. Pamětní spis o povstání ve Španělsku v létě 1873" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 494—511).

— „Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den Aufstand in Spanien im Sommer 1873", vyšlo v „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871 až 1875)", Berlín 1894. — 281

Engels, Bedřich, „Čtvrtému rakouskému sjezdu strany" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 497).

— „Dem österreichischen Parteitag", vyšlo v „Verhandlungen des vierten österreichischen sozialdemokratischen Parteitages", Vídeň 1894. — 249

Engels, Bedřich, „Dodatky k třetímu dílu ‚Kapitálu'" (Kapitál, III. díl, čes. vyd. 1956, část 2, str. 434—452).

— „Fr. Engels' letzte Arbeit: Ergänzung und Nachtrag zum dritten Buch des ‚Kapital'", vyšlo v „Die Neue Zeit", 14. roč. 1895—1896, sv. 1, čís. 1 a 2. — 460, 494, 516, 560

Engels, Bedřich,* „Dopis redakci listu ‚Vorwärts'" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 536—537). Vyšlo ve „Vorwärts", čís. 268 z 16. listopadu 1894 (pozn. 369). — 340, 346

Engels, Bedřich, „Doslov k práci ‚O sociálních poměrech v Rusku' z roku 1894" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 474—488).

— „Nachwort" (1894), vyšlo v „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871 až 75)", Berlín 1894. — 268, 270, 274, 445—446

— „Послѣсловіе къ нему (1894 г.), vyšlo v „Фридрихъ Энгельсъ о Россіи", Ženeva 1894. — 268, 270, 274, 416

Engels, Bedřich, „Emigrantská literatura. I. Polská proklamace" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 541—547).

— „Eine polnische Proklamation", vyšlo v „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871—75)", Berlín 1894. — 280, 281

— „Proklamacya polska", vyšlo v „Przedświt", čís. 1—3, březen 1894. — 280, 281

— „Emigrantská literatura V. O sociálních poměrech v Rusku" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 573—584).

— „Soziales aus Russland", vyšlo v „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871—75)", Berlín 1894. — 268, 270, 274, 281, 445—446

— „Отвѣтъ II. К. Ткачеву (1875 г.)", vyšlo v knize: „Фридрихъ Энгельсъ о Россіи", Ženeva 1894 (pozn. 301). — 268, 270, 273, 274

— „Фридрихъ Энгельсъ о Россіи. Переводъ съ нѣмецкаго В. Засуличъ", Ženeva 1894. — 268, 270, 273, 274

Engels, Bedřich, „Internationales aus dem ‚Volksstaat' (1871—75)", Berlin 1894. — [„K mezinárodním problémům z ‚Volksstaatu'"]. — 229, 268, 270, 273, 280, 281, 446

Engels, Bedřich,* „Interview Bedřicha Engelse s dopisovatelem listu ‚The Daily Chronicle' koncem června 1893" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 603 až 607).

— „The German elections. Interview with Herr Frederick Engels", vyšlo v „Daily Chronicle" z 1. července 1893 (pozn. 156). — 124, 125

— F. Engels et les élections allemandes", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 148 z 15. července 1893. — 124, 125

Engels, Bedřich,* „Interview Bedřicha Engelse s dopisovatelem listu ‚Le Figaro' 11. května 1893" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 597—602).

— „Conversation avec Frédérick Engels", vyšlo v „Le Figaro" z 13. května 1893. — 90

Engels, Bedřich, „Italskému čtenáři (Předmluva k italskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1893)" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 415—416).

— „Al lettore Italiano", vyšlo v „Marx, K. e Engels, F.: Il Manifesto del Partito Comunista. Con un nuovo proemio al lettore italiano", Milán 1893. — 15, 35, 36

Engels, Bedřich, „K bytové otázce" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 241 až 317).

— „Zur Wohnungsfrage. Separatabdruck aus dem ‚Volksstaat'", Lipsko 1872—1873. — 95, 704

Engels, Bedřich, „K dějinám prvotního křesťanství" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 501—527).

— „Zur Geschichte des Urchristenthums", vyšlo v „Die Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, sv. 1, čís. 1 a 2. — 282, 284, 291, 293, 301, 321, 326, 339, 502

— „Contributions à l'Histoire du Christianisme primitif", vyšlo v „Le Devenir social", čís. 1 a 2, duben a květen 1895 (pozn. 363). — 339, 441, 443, 502

Engels, Bedřich, „K dějinám Svazu komunistů" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 238—256).

— „Zur Geschichte des ‚Bundes der Kommunisten'", vyšlo v Marx, K., „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten", Hottingen-Curych 1885. — 38

[*Engels, Bedřich,*]* „Ke čtvrtému dílu Marxova ‚Kapitálu'" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 563).

— „Zum vierten Band von Karl Marx' ‚Kapital' ", vyšlo v „Die Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, sv. 1, čís. 9 (pozn. 375). — 349

Engels, Bedřich, „K nedávnému kousku pařížské policie" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 405—406).

— „Zum jüngsten Pariser Polizeistreich", vyšlo ve „Vorwärts", čís. 11 z 13. ledna 1893 (pozn. 4). — 16, 19

Engels, Bedřich, „Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 291—336).

— „Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Revidirter Sonder-Abdruck aus der ‚Neuen Zeit'. Mit Anhang: Karl Marx über Feuerbach vom Jahre 1845", Stuttgart 1888. — 39, 209, 215, 227, 255, 422, 713

— „Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande. Traduction de Laura Lafargue", vyšlo v „L'Ère nouvelle", čís. 4 a 5 z dubna a května 1894 (pozn. 242). — 203, 209, 212, 215, 255, 338

Engels, Bedřich, „Marx, Jindřich Karel" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 386—394).

— „Marx, Heinrich Karl", vyšlo v „Handwörterbuch der Staatswissenschaften", sv. IV, Jena 1892. — 30

Engels, Bedřich, „Mezinárodní socialismus a italský socialismus (Dopis redakci časopisu ‚Critica sociale')" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 534—535).

— „Il socialismo internazionale e il socialismo italiano. Alla Redazione della ‚Critica sociale'", vyšlo v „Critica Sociale" čís. 21 z 1. listopadu 1894. — 333

Engels, Bedřich, „Může Evropa odzbrojit?" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 419—449).

— „Kann Europa abrüsten?", vyšlo ve „Vorwärts", čís. 51—56, 58 a 59 z 1.—5., 7., 9. a 10. března 1893. — 49, 59, 211, 212

— „Kann Europa abrüsten? Separatabdruck aus dem ‚Vorwärts'", [Norimberk] 1893 (pozn. 60). — 49, 59, 211, 212

Engels, Bedřich, „Nadcházející italská revoluce a socialistická strana" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 492—495).

— „La futura rivoluzione italiana e il partito socialista", vyšlo v „Critica Sociale", čís. 3 z 1. února 1894. — 230, 241, 248, 251, 284

Engels, Bedřich, „Německá selská válka" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357—443).

— „Der deutsche Bauernkrieg. Dritter Abdruck", Lipsko 1875. — 118, 372, 480, 517

Engels, Bedřich „O italské panamě" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 407 až 414).

— „Vom italienischen Panama", vyšlo ve „Vorwärts", čís. 27, 28 a 29 z 1., 2. a 3. února 1893. — 33

Engels, Bedřich, „O obsahu třetího dílu ‚Kapitálu'" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 490—491).

— „Über den Inhalt des dritten Bandes des ‚Kapitals'", vyšlo v „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, sv. 1, čís. 16. — 215, 246

Engels, Bedřich, „Pana Eugena Dühringa převrat vědy (Anti-Dühring)" (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27—318).

— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus", Lipsko 1878. — 166, 171, 177, 227, 707, 709, 712, 715

— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Dritte, durchgesehene und vermehrte Auflage", Stuttgart 1894. — 277, 294, 375, 376

Engels, Bedřich, „Postavení dělnické třídy v Anglii. Podle vlastních poznatků a autentických pramenů" (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233—508).

— „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen", Lipsko 1845. — 253

— „The Condition of the working-class in England in 1844", Londýn 1892. — 218, 239, 542

Engels, Bedřich, „Proč se dělnická třída zajímá o Polsko?" (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 187—196).

— „What have the working classes to do with Poland!", vyšlo v „Commonwealth", čís. 159, 160 a 165 z 24., 31. března a 5. května 1866. — 524
— „Klasa robotnicza a kwestya polska", vyšlo v „Przedświt", čís. 7, červenec 1895. — 524
*Engels, Bedřich,** „Projev na sociálně demokratickém shromáždění ve Vídni 14. září 1893" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 462—463). Vyšlo v „Neue Freie Presse", čís. 10 440 z 15. září 1893" (pozn. 177). — 140, 143, 150, 204 a v „Arbeiter-Zeitung" čís. 38 z 22. září 1893 (pozn. 177). — 140, 143, 150, 204
*Engels, Bedřich,** „Projev na sociálně demokratickém shromáždění v Berlíně 22. září 1893" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 464—466). Vyšlo ve „Vorwärts", 1. příloha k čís. 226 z 26. září 1893 (pozn. 183). — 143, 150 a v „Arbeiter-Zeitung" čís. 40 z 6. října 1893 (pozn. 183). — 143, 150
Engels, Bedřich, „Předmluva ke III. dílu ‚Kapitálu'" („Kapitál, III. díl, kn. 1, čes. vyd. 1955, str. 7—30).
— „Vorwort", vyšlo v „Marx, K., Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Dritter Band, erster Theil. Buch III: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion", Hamburk 1894. — 72, 99, 302, 321, 322, 327, 351, 360, 363, 395, 406
— „Il ‚Capitale' di Carlo Marx. Prefazione al 3.° volume di Federico Engels", vyšlo v „La Rassegna", čís. 1, leden 1895. — 395, 396, 443, 466
Engels, Bedřich, „Předmluva k německému vydání ‚Manifest Komunistické strany' z roku 1883" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 33—34).
— „Vorworte. II.", vyšlo v „[Marx, K., Engels, F.,] Das Kommunistische Manifest. Vierte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels", Londýn 1890 (pozn. 406). — 15, 382
— „Vorreden. II.", vyšlo v „[Marx, K., Engels, F.,] Das Kommunistische Manifest. Fünfte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1891. — 38, 39
Engels, Bedřich, „Předmluva k německému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1890" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 89—96).
— „Vorworte. III.", vyšlo v „[Marx, K., Engels F.,] Das Kommunistische Manifest. Vierte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels", Londýn 1890. — 15, 382
— „Vorreden. III.", vyšlo v „[Marx, K., Engels, F.,] Das Kommunistische Manifest. Fünfte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1891. — 38, 39
Engels, Bedřich, „Předmluva k polskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1892" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 327—328).
— „Przedmowa", vyšlo v „Przedświt", čís. 35 z 27. února 1892. — 15
— „Przedmowa do 2go wydania polskiego", vyšlo v „Marx, K. a Engels, Fr., Manifest kommunistyczny. Wydanie drugie", Londýn 1892. — 15
Engels, Bedřich, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu v souvislosti

s výzkumy Lewise H. Morgana“ (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55–203).
— „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. Vierte Auflage“, Stuttgart 1892. — 173
— „Barbarie et civilisation“, vyšlo v „L'Ère nouvelle“, čís. 1, červenec 1893 (pozn. 157). — 124, 178, 711, 712
— „Origine et développement de l'état athénien“, vyšlo v „L'Ère nouvelle“, čís. 2, srpen 1893. — 124, 178
— „L'Origine de la famille de la propriété privée et de l'État (Pour faire suite aux travaux de Lewis H. Morgan). Traduction française par Henri Ravé“, Paříž 1893 (pozn. 108). — 85, 104, 166, 171–172, 219
— „Происхождение семьи, частной собственности и государства“, Petrohrad 1894. — 275, 445

*Engels, Bedřich,** „Redakci ‚Berliner Volks-Tribüne'“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 397–399). Vyšlo v „Berliner Volks-Tribüne“, příloha z čís. 44 z 19. listopadu 1892 (pozn. 10). — 20, 24, 479

Engels, Bedřich, „Redakci bulharského časopisu ‚Social-Demokrat'“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 459).
— „До редакцията на сборникъ ‚Социаль-демократъ'“, vyšlo v „Социаль-демократъ“, čís. 3, 1893. — 102

Engels, Bedřich, „Rolnická otázka ve Francii a v Německu“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 539–562).
— „Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 13. roč. 1894–1895, sv. 1, čís. 10. — 340, 346, 348, 350, 368, 371, 374
— „Kwestya włościańska“, vyšlo v „Przedświt“, čís. 12, prosinec 1894. — 371

Engels, Bedřich, „Socialismus v Německu“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 287–302).
— „Le Socialisme en Allemagne“, vyšlo v „Almanach du Parti Ouvrier pour 1892“, Lille 1892. — 135

Engels, Bedřich, „Systém ochranných cel a svoboda obchodu“. Předmluva k americkému vydání brožury Karla Marxe „Řeč o svobodě obchodu“ (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 389–406).
— „Proemio“, vyšlo v „Discorso sul libero scambio“, Milán 1894. — 264

Engels, Bedřich, „Španělským dělníkům k 1. máji 1893“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 457–458). Vyšlo v „El Socialiste“ z 1. května 1893. — 84

Engels, Bedřich, „Třetí díl Marxova ‚Kapitálu'“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 489).
— „Marx, ‚Kapital', drittes Buch“, vyšlo ve „Vorwärts“, čís. 9 z 12. ledna 1894. — 246

Engels, Bedřich, „Úvod ke knize Karla Marxe ‚Třídní boje ve Francii 1848 až 1850'“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 566–585).

— „Einleitung zum Neudruck von Marx' ‚Klassenkämpfe in Frankreich 1848 až 1850'", vyšlo v „Die Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, sv. 2, čís. 27 a 28 (pozn. 486). — 455, 478, 482, 485, 491 a v „Marx, K., Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850", Berlín 1895. — 437, 439, 441, 482, 491

Engels, Bedřich, „Úvod k novému vydání Marxovy ‚Námezdní práce a kapitálu' z roku 1891" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 241—249).

— „Einleitung", vyšlo v „Marx, K., Lohnarbeit und Kapital", Berlín 1891. — 268, 270, 274

Engels, Bedřich, „Ve věci Brentano kontra Marx o domnělém zfalšování citátu (Vylíčení případu a dokumenty)" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 131 až 222).

— „In Sachen Brentano contra Marx wegen angeblicher Citatsfälschung. Geschichtserzählung und Dokumente", Hamburk 1891 (pozn. 127). — 95

Engels, Bedřich, „Všemu navzdory (Pozdrav francouzským dělníkům k 1. máji 1893)" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 455—456).

— „Quand même!", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 135 z 23. dubna 1893. — 83

Engels, Bedřich, „Vývoj socialismu od utopie k vědě" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248).

— „Socialism utopian and scientific", Londýn, New York 1892. — 67, 218, 223, 239

— „Socialism utopic și socialism științific", Bukurešť 1891. — 244

— „Научный социализм", Vídeň 1894 (arménsky). — 326, 353

Engels, Bedřich, „Zahraniční politika ruského carismu" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 47—85).

— „Die auswärtige Politik des russischen Zarenthums", vyšlo v „Die Neue Zeit", 8. roč. čís. 5, květen 1890. — 28

Engels, Bedřich,* „Závěrečný projev na mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Curychu 12. srpna 1893" (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 460—461). Vyšlo v „Protokoll des Internationalen Sozialistischen Arbeiterkongresses in der Tonhalle Zürich vom 6. bis 12. August 1893", Curych 1894. — 143, 150, 204

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení. Zpráva a dokumenty uveřejněné z příkazu haagského kongresu Internacionály" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359—489).

— „L'Alliance de la Démocratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye", Londýn-Hamburk 1873. — 39

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Domnělé rozkoly v Internacionále. Důvěrný oběžník generální rady Mezinárodního dělnického sdružení" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 35—79).

— „Les Prétendues scissions dans l'Internationale. Circulaire privée du Con-

ceil Général de l'Association Internationale des Travailleurs", Ženeva 1872. — 39

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Manifest Komunistické strany" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423—462).

— „Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848", Londýn. — 10, 35, 675, 677, 678, 685, 698, 712

— „Das Kommunistische Manifest. 3. autoris. deutsche Ausgabe. Mit Vorworten der Verfasser", Hottingen-Curych 1883. — 15

— „Das Kommunistische Manifest. Vierte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels", Londýn 1890. — 15

— „Das Kommunistische Manifest. Fünfte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1891. — 38, 39, 431

— „Das Kommunistische Manifest. Sechste autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1894. — 431

— „Manifeste du Parti Communiste", vyšlo v „Le Socialiste", čís. 1, 2, 4—11 z 29. srpna, 5., 12., 19. a 26. září, 3., 10., 17., 24. a 31. října a 7. listopadu 1885. — 305

— „Le Manifeste du Parti Communiste", vyšlo v „L'Ère nouvelle", čís. 9—11, září, říjen a listopad 1894. — 305, 338, 341, 382

— „Manifeste du Parti Communiste. Paris, L'Ère nouvelle" [1895] (pozn. 406). — 382

— „Manifesto of the Communist Party. Authorized English Translation. Edited and annotated by Frederick Engels", Londýn 1888. — 67

— „Il Manifesto del Partito Communista (1848)", vyšlo v „Lotta di classe", čís. 8, 10, 12, 13, 15—17, 19—22 z 17.—18. září, 1.—2., 15.—16., 22.—23. října, 5.—6., 12.—13., 19.—20. listopadu, 3.—4., 10.—11., 17.—18. a 24.—25. prosince 1892. — 15, 60, 100

— „Il Manifesto del partito communista. Con un nuovo proemio al lettore italiano di Federico Engels", Milán 1893 (pozn. 1). — 15, 60, 100, 214

— „Komunistický manifest. Autorizovaný český překlad A. Radimského", Vídeň 1893. — 76

— „Manifestul communist. Traducere de P. Muçoiu", Jaşy 1892. — 244

— „Manifest komunistyczny. Wydanie drugie", Londýn 1892. — 15

— „Манифестъ Коммунистической партіи. Переводъ с нѣмецкаго изданія 1872: Съ предисловіемъ авторовъ", Ženeva 1882. — 52, 60

— „Манифест Коммунистической партии", [Vídeň, 1894] (arménsky). 353, 382

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Německá ideologie. Kritika nejnovější německé filosofie v jejích představitelích Feuerbachovi, B. Bauerovi a Stirnerovi a kritika německého socialismu v jeho různých prorocích" (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 23—551).

— „Die deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie in

ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner, und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten". — 549, 551, 666—670

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Německá ideologie. Sv. II, kap. IV. Karl Grün: ‚Sociální hnutí ve Francii a v Belgii' (Darmstadt 1845) aneb Dějepisectví pravého socialismu" (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 496—541).

— „Die deutsche Ideologie. Band II, Kapitel IV. Karl Grün: ‚Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien" (Darmstadt 1845) oder Die Geschichtschreibung des wahren Sozialismus", vyšlo anonymně v „Das Westphälische Dampfboot", srpen—září 1847 (pozn. 503). — 474, 504

*Marx, Karel a Bedřich Engels,** „Oběžník proti Kriegovi" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 19—35). Vyšlo anonymně v „Das Westphälische Damfpboot", červenec 1846. — 474, 504

Marx, Karel a Bedřich Engels, *„Předmluva k druhému ruskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany'" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 324—325).

— „Предисловіе авторовъ к русскому изданію", vyšlo v knize „Маркс, К. и Энгельс, Ф., Манифест Коммунистической партии", Ženeva 1882 (pozn. 68). — 52

— „Vorworte. III.", vyšlo v „Marx, K., Engels F., Das Kommunistische Manifest. Vierte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels", Londýn 1890. — 15, 382

— „Vorreden. III.", vyšlo v „Marx, K., Engels, F., Das Kommunistische Manifest. Fünfte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1891. — 38

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Předmluva k německému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1872" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 125 až 126).

— „Vorworte. I.", vyšlo v „Marx, K., Engels F., Das Kommunistische Manifest. Vierte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels", Londýn 1890 (pozn. 406). — 15, 382

— „Vorreden. I.", vyšlo v „Marx, K., Engels F., Das Kommunistische Manifest. Fünfte autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorreden von Karl Marx und Friedrich Engels", Berlín 1891. — 38, 39

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Svatá rodina aneb Kritika kritické Kritiky (proti Brunovi Bauerovi a spol.)" (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 15—232).

— „Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten", Frankfurt nad Mohanem 1845. — 39, 148, 209, 233, 245, 265, 501, 662—666

B. PRÁCE JINÝCH AUTORŮ

Pokud to bylo možno zjistit, jsou v tomto seznamu uvedena ta vydání, jichž Marx a Engels pravděpodobně používali. V některých případech, zejména

u všeobecných odkazů na prameny a literaturu, se neuvádí žádné určité vydání. Zákony a dokumenty jsou do seznamu zařazeny jen v tom případě, jsou-li citovány. Některé prameny se nepodařilo zjistit.

I. Spisy, časopisecké články a dokumenty

[*Adler, Victor,*] „Die Wahlen in Frankreich" [„Volby ve Francii"], „Arbeiter-Zeitung", čís. 37 z 15. září 1893 (pozn 180). — 141

Adler, [*Victor,*] řeč na lidovém shromáždění ve Vídni dne 2. října 1893, „Arbeiter-Zeitung", čís. 40 z 6. října 1893 (pozn. 192). — 153, 161

Adler, Victor (anonymně), „Die Wahlreform Stadnicki" [„Stadnického volební reforma"], „Arbeiter-Zeitung", čís. 19 z 6. března 1894 (pozn. 281). — 242

Александров А. Н., „Военно-походные и боевые действия нижних чинов", [„Vojenské pochody a válečné operace řadových vojáků"], Taškent 1829. — 43

Arndt, Paul, dopis na obranu Paula Brousse, „Vorwärts", čís. 221 z 20. září 1893 (pozn. 202). — 163

— „Ueber den internationalen Textil-Arbeiter-Kongress" [„O mezinárodním kongresu textilních dělníků"], „Vorwärts", čís. 177 z 2. října 1894. — 311

„*Assises de Jérusalem*" [„Jeruzalémský zákoník"], (pozn. 495). — 464

Auer, Ignaz, řeč v říšském sněmu z 8. ledna 1895, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. III. Session 1894/95. 1. Bd. 9. Sitzung am 8. Januar 1895" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu. 9. volební období. III. zasedání 1894/95. 1. sv. 9. schůze 8. ledna 1895"], Berlín 1895. — 406

Autolycus, viz *Burgess, Joseph*

Aveling, Edward, „Les sans-travail en Angleterre" [„Nezaměstnaní v Anglii"], „Le Devenir social", čís. 1 z dubna 1895, a „La Jeunesse Socialiste" z června 1895 (pozn. 554). — 529

Aveling, Edward a *Eleanor Marxová-Avelingová,* „The working-class movement in America" [„Dělnické hnutí v Americe"], Londýn 1888. — 239

B[*ach*], *M*[*ax*], „Karl Marx in Wien" [„Karel Marx ve Vídni"], „Arbeiter-Zeitung", čís. 24 z 24. ledna 1895. — 398, 427

Bakounine, Michel, „Un écrit inédit" [„Dopis, který nebyl publikován"], „La Société nouvelle", 10. ročník, sv. 2, červenec—srpen 1894. — 340

Bakunin, Michael, „Ein unbekanntes Schreiben" [„Neznámé psaní"], „Der Sozialist", čís. 40, 41, 44, 45, 46, 48 a 49 z 29. září, 6. a 27. října, 3., 10. a 24. listopadu a 1. prosince 1894. — 340

Barth, Paul, „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann. Ein kritischer Versuch" [„Filosofie dějin u Hegela a hegelovců až po Marxe a Hartmanna. Pokus o kritiku"], Lipsko 1890. — 115, 117, 422

Baudeau, Nicolas, „Explication du Tableau économique (1767)" [„Výklad Ekonomické tabulky"], ve „Physiocrates. Avec une introduction sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques par M. Eugène Daire" [„Fyziokraté. S úvodem do fyziokratického učení, s komentáři a historickými údaji od p. Eugèna Daira"], 2. část, Paříž 1846. — 496

Bauer, Stephan, „Zur Entstehung der Physiokratie. Auf Grund ungedruckter Schriften François Quesnays" [„Ke vzniku učení fyziokratů. Na podkladě nevydaných spisů Francois Quesnaye"], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", nová série, 21. sv., 1890. — 496

Bax, Ernest Belfort, „The ethics of socialism being further essays in modern socialist criticism" [„Etika socialismu. Další úvahy o současném socialistickém kriticismu"], Londýn [1889]. — 96, 239

— „Der Fluch der Zivilisation. Deutsch von Victor Adler" [„Kletba civilizace. Německy od Victora Adlera"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 2. sv., čís. 45. — 96

— „Menschenthum und Klasseninstinkt. Deutsch von Victor Adler" [„Lidstvo a třídní instinkt. Německy od Victora Adlera"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 2. sv., čís. 47. — 96

— „Outlooks from the new standpoint" [„Perspektivy rozvoje z nového hlediska"], Londýn 1891. — 96, 239

— „The religion of socialism being essays in modern socialist criticism" [„Náboženství socialismu. Úvahy o moderním socialistickém kriticismu"], Londýn [1887]. — 239

Bebel, August, řeč v říšském sněmu z 3. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 2. Bd. 35. Sitzung am 3. Februar 1893", Berlín 1893 (pozn. 44). — 40, 47, 48

— řeč v říšském sněmu z 3. února 1893, „Vorwärts", čís. 30 z 4. února 1893. — 40

— řeč v říšském sněmu z 3. února 1893, „Le Socialiste", čís. 126 z 19. února 1893 (pozn. 58). — 47

— řeč v říšském sněmu z 6. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 2. Bd. 37. Sitzung am 6. Februar 1893", Berlín 1893. — 48

— řeč v říšském sněmu z 15. prosince 1894, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. III. Session 1894/95. 1. Bd. 7. Sitzung am 15. Dezember 1894", Berlín 1895 (pozn. 415). — 392

— řeč na stranickém shromáždění v 2. berlínském volebním obvodu ze 14. listopadu 1894, „Vorwärts", 1. příloha k čís. 268 z 16. listopadu 1894 (pozn. 373). — 348, 350, 356, 360, 368, 390

— „Esame di coscienza. Le dichiarazioni di Bebel" [„Zkouška svědomí. Bebelovo prohlášení"], „Critica Sociale", čís. 23 z 1. prosince 1894. — 363

— „Die Frau und der Sozialismus" [„Žena a socialismus"], Curych-Hottingen 1879. — 120, 122, 136

— „Woman in the past, present, and future." Trans. from the German by H. B. Adams Walther [„Žena včera, dnes a zítra." Z němčiny přeložila H. B. Adamsová Waltherová], Londýn, „The Modern Press 1885 (pozn. 188). — 158, 174

— „Woman in the past, present & future." Transl. from the German by H. B. Adams Walther [„Žena včera, dnes a zítra." Z němčiny přeložila H. B. Adamsová Waltherová] ,Londýn, William Reeves [1893]. — 147, 158, 174

[*Bebel, August,*] „Zukunftsstaat und Sozialdemokratie." Eine Rede des Reichstagsabgeordneten August Bebel in der Sitzung des deutschen Reichstags vom 3. Februar 1893 [„Stát budoucnosti a sociální demokracie." Řeč poslance říšského sněmu Augusta Bebela na zasedání německého říšského sněmu z 3. února 1893], [Berlín 1893] (pozn. 44). — 40, 55

Bebel, A[ugust], „Zur Diskussion über den Frankfurter Parteitag. Zur Entgegnung" [„K diskusi o frankfurtském sjezdu. Odpověď"], „Vorwärts", čís. 277—280 z 28.—30. listopadu a 1. prosince 1894 (pozn. 390). — 360, 364, 368

Beesly, E[dward] S[pencer], „On the Paris Revolution" [„O pařížské revoluci"], „The Bee-Hive" z 25. března, 1., 15. a 22. dubna, 20. a 27. května, 3. a 10. června 1871 (pozn. 450). — 423

Béranger, Pierre Jean de, „Le vieux Célibataire" [„Starý mládenec"]. — 417

„Die Berner Uebereinkunft zum Schutze von Werken der Literatur und Kunst vom 9. September 1886" [„Bernská konvence o ochraně literárních a uměleckých děl z 9. září 1886"] (pozn. 236). — 198, 215, 268, 270

Bernstein, E[duard], „Der dritte Band des ‚Kapitals'" [„Třetí díl ‚Kapitálu'"], „Die Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 11—14 a čís. 16, 17 a 20. — 326, 387, 467

— „Kommunistische und Demokratisch-sozialistische Strömungen während der englischen Revolution des 17. Jahrhunderts" [„Komunistické a demokraticko-socialistické proudy anglické revoluce 17. století"], „Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen" [„Dějiny socialismu v dílčím vylíčení"], 1. díl, 2. část, Stuttgart 1895 (pozn. 507). — 478—479, 517

— „Der neueste Vernichter des Sozialismus" [„Nejnovější ničitel socialismu"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 1. sv., čís. 16 a 17. — 31

— „Die preussischen Landtagswahlen und die Sozialdemokratie" [„Volby do pruského zemského sněmu a sociální demokracie"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 2. sv., čís. 52. — 147, 181

— „Der Strike als politisches Kampfmittel" [„Stávka jako prostředek politického boje"], „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894. 1. sv., čís. 22 (pozn. 221). — 181, 221

— „The ‚Vorwärts' and ‚Justice'. To the Editor of ‚Justice'" [„‚Vorwärts' a ‚Justice'. Redaktorovi ‚Justice'"], „Justice", čís. 569 z 8. prosince 1894 (pozn. 389). — 360

Boguslawski, Albert von, „Vollkampf — nicht Scheinkampf. Ein Wort zur politischen Lage im Innern" [„Opravdový boj — ne boj zdánlivý. Slovo k politické situaci uvnitř strany"], Berlín 1895. — 442

Brandes, G., „Bebel und Vollmar" [„Bebel a Vollmar"], „Frankfurter Zeitung" z 4. února 1894. — 232

Brentano, Lujo, „Die Arbeitergilden der Gegenwart" [„Dělnické gildy v současné době"], sv. 1—2, Lipsko 1871—1872. — 180

— „Meine Polemik mit Karl Marx. Zugleich ein Beitrag zur Frage des Fortschritts der Arbeiterklasse und seiner Ursachen" [„Moje polemika s Karlem Marxem. Zároveň příspěvek k otázce pokroku dělnické třídy a o jeho příčinách"], Berlín 1870. — 95

— „Die Volkswirthschaft und ihre konkreten Grundbedingungen. (Erstes Kapitel einer ‚Volkswirthschaftslehre')" [„Národní hospodářství a jeho konkrétní podmínky. (První kapitola z nauky o ‚národním hospodářství')"], „Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte", 1. sv., Freiburg a Lipsko 1893. — 95

[*Brentano, Lujo,*] „Wie Karl Marx citirt" [„Jak cituje Karel Marx"], „Concordia", čís. 10 ze 7. března 1872. — 95

— „Wie Karl Marx sich vertheidigt" [„Jak se obhajuje Karel Marx"], „Concordia", čís. 27 ze 4. července 1872. — 95

Bronsart von Schellendorf, Walter, řeč v říšském sněmu z 10. ledna 1894, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. III. Session 1894/95. 1. Bd. 11. Sitzung am 10. Januar 1895", Berlín 1895. — 410

Bruno, Giordano, „Vom Unendlichen, dem All und den Welten, verdeutscht und erläutert von Dr. Ludwig Kuhlenbeck" [„O nekonečnu, vesmíru a světech, do němčiny přeložil a poznámkami opatřil dr. Ludwig Kuhlenbeck"], Berlín 1893. — 232

[*Burgess, Joseph,*] „In a White Sheet." Autolycus (tj. J. Burgess) [„V rouše kajícníka"], „Workman' s Times" z 11. listopadu 1893. — 185, 186

[*Burton, Robert,*] „The anatomy of melancholy, what it is, with all the kinds, causes, symptomes, prognostics, and several cures of it. With a satyricall pref., conducing to the following discourse. To which is now first prefixed an account of the author." Democritus Junior (tj. Robert Burton) [„Anatomie melancholie, co to je: se všemi druhy, příčinami, symptomy, prognózami a různými léčebnými prostředky. Se satirickou předmluvou uvádějící následující pojednání; k ní je nyní poprvé přidána zpráva o autorovi"], 9. opravené vydání, 3. část, díl 1 a 2, Londýn 1800: J. Cundee. — 218

Comte, Auguste, „Cours de philosophie positive" [„Výklad pozitivní filosofie"], sv. 1—6, Paříž 1830—1842. — 423

„*Le Conseil national du Parti ouvrier aux Travailleurs de France*" [„Národní rada Děl-

nické strany pracujícím Francie"], „Le Socialiste", čís. 144 ze 17. června 1893. — 105, 107

Crawfordová, Emily, „The sentence on the Panama-Directors. Sympathy for Mr. de Lesseps" [„Rozsudek nad řediteli Panamské společnosti. Projev sympatie panu de Lessepsovi"], „The Daily News" z 11. února 1893 (pozn. 57). — 47

Cunow, Heinrich, „Die Verwandtschafts-Organisationen der Australneger. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Familie" [„Rodové organizace australských černochů. Příspěvek k dějinám vývoje rodiny"], Stuttgart 1894. — 215

[*Даніельсон, Николай Францевич*] *Николай-онъ*, „Очерки нашево пореформеннаго общественнаго хозяйства" [„Nástin našeho národního hospodářství po reformě"], Petrohrad 1893 (pozn. 209). — 92, 168, 275, 276, 453, 522

Democritus Junior, viz *Burton, Robert*

„*Department of the Interior, Census Office. Compendium of the eleventh census: 1890. Parts I—II*" [„Ministerstvo vnitra. Úřad pro sčítání lidu. Kompendium jedenáctého sčítání: 1890. Část I—II"], Washington 1892—1894 (pozn. 234). — 195, 196, 367, 387

„*Der deutsch-französische Krieg 1870-71.*" Redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des Grossen Generalstabes [„Prusko-francouzská válka 1870—71." Redigováno vojenskohistorickým oddělením hlavního generálního štábu], 1. část, 1. sv., Berlín 1874. — 42

Deville, Gabriel, „Le Capital de Karl Marx. Résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique" [„Kapitál Karla Marxe. Stručný výtah s dodatkem o vědeckém socialismu"], Paříž [1883]. — 99, 126

Di Fratta, Pasquale, „La socializzazione della terra" [„Zespolečenštění půdy"], Milán 1893. — 60

Eichhoff, Wilhelm, „Die Internationale Arbeiterassoziation. Ihre Gründung, Organisation, politisch-sociale Thätigkeit und Ausbreitung" [„Mezinárodní dělnické sdružení. Jeho založení, organizace, politicko-sociální činnost a rozšíření"], Berlín 1868. — 38, 89

„*Entwurf eines Gesetzes, betreffend Aenderungen und Ergänzungen des Strafgesetzbuchs, des Militärstrafgesetzbuchs und des Gesetzes über die Presse*" [„Návrh zákona, týkajícího se změn a doplňků trestního zákoníku, vojenského trestního zákoníku a zákona o tisku"], „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode, III. Session 1894/95. Erster Anlageband", Berlín 1895 (pozn. 379). — 351, 383, 391—392, 394, 406, 414, 417, 427, 431, 432, 441, 450, 456, 470, 474, 478, 480, 482, 491, 501, 503, 504

„*Epistolae obscurorum virorum*" [„Dopisy tmářů"] (pozn. 541). — 517

Ferri, Enrico, „Socialismo e scienza positiva (Darwin, Spencer, Marx)" [„Socialismus a pozitivní věda (Darwin, Spencer, Marx)"], Řím 1894. — 327, 343

Fireman, Peter, „Kritik der Marx'schen Werttheorie" [„Kritika Marxovy teorie hodnoty"], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", 3. série, 3. sv., Jena 1892. — 389, 461

Fischer, Richard, řeč v říšském sněmu z 6. února 1895. „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode, III. Session 1894/95. 1. Bd. 30. Sitzung am 6. Februar 1895", Berlín 1895 (pozn. 469). — 438

[*Freybergerová, Louise,*] „Weibliche Fabriks-Inspektoren" [„Tovární inspektorky"], „Arbeiterinnen-Zeitung", čís. 1 a 2 z 5. a 19. ledna 1894. — 248

— „Zum 13. März" [„K 13. březnu"], „Arbeiter-Zeitung", čís. 21 z 13. března 1894. — 249

— „Zur Charakteristik des neuen Präsidenten" [„K charakteristice nového presidenta"], „Arbeiter-Zeitung, čís. 32 z 1. února 1895. — 428

Fribourg, E. E., „L'Association internationale des travailleurs" [„Mezinárodní dělnické sdružení"], Paříž 1871. — 38

Frohme, Karl Franz Egon, řeč v říšském sněmu z 4. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 2. Bd. 36. Sitzung am 4. Februar 1893", Berlín 1893. — 40, 48

Gallus, viz *Lafargue, Paul*

Gardiner, Samuel Rawson, „The personal government of Charles I." [„Osobní vláda Karla I."], sv. 1—2, Londýn 1877. — 390

„*Gesetz gegen die Gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie.* Vom 21. Oktober 1878" [„Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie. Z 21. října 1878"]. — 120, 151, 237, 305, 314, 318, 395, 442

„*Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen* von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, Franz Mehring, G. Plechanow" [„Dějiny socialismu v dílčím vylíčení od E. Bernsteina, C. Huga, K. Kautského, P. Lafargua, Franze Mehringa, G. Plechanova"], Stuttgart 1895 (pozn. 507). — 478, 479, 487, 515, 516

Goethe, Johann Wolfgang von, „Faust", první část. — 433

Guérard, B. E. Ch., „La terre salique" [„Salická půda"], „Bibliothèque de l'École des chartes" [„Knihovna archivářské školy"], listopad—prosinec 1841. — 488

Guesde, Jules, řeč v poslanecké sněmovně z 19. února 1894, „Annales de la Chambre des députés. Débats parlamentaires. 6me législature. Session ordinaire de 1894. Tome Ier. — Du 9 janvier au 17 mars 1894" (pozn. 276). — 236

— Dopis voličům 7. volebního obvodu v Lille, „Le Socialiste", čís. 154 z 26. srpna 1893 (pozn. 171). — 137—138

— „Les socialistes et la patrie" [„Socialisté a vlast"], „Le Figaro" ze 17. června 1893 (pozn. 139). — 106

Gülich, Gustav von, „Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit"

[„Historické vylíčení obchodu, průmyslu a zemědělství nejdůležitějších obchodních států naší doby"], sv. 1—5, Jena 1830—1845. — 227

Guyot, Yves, „La Propriété. Origine et évolution. Thèse communiste par Paul Lafargue. Réfutation par Yves Guyot" [„Vlastnictví. Vznik a vývoj. Komunistická teze Paula Lafargua. Vyvrácení od Yves Guyota"], Paříž 1895 (pozn. 326). — 484, 487, 491

„*Handwörterbuch der Staatswissenschaften*" [„Příruční státovědný slovník"], sv. 4, Jena 1892. — 30

Hardie, Keir, řeč na shromáždění pořádaném na počest Pařížské komuny dne 18. března 1895, „The Labour Leader", čís. 51 z 23. března 1895. — 481

— řeč ze 7. února 1893, „The Times", čís. 33 869 z 8. února 1893. — 43

Harrison, Frederic, „To the Editor of the ‚Times'" [„Redaktorovi listu ‚Times'"], „The Times" z 26. února 1872. — 423

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, „Wissenschaft der Logik" [„Logika jako věda"], „Werke, sv. 4, 2. vyd., Berlín 1841. — 267

Heine, Heinrich, dopis Marxovi, Hamburk 21. září 1844, „Die Neue Zeit", 14. roč. 1895—1896, 1. sv., čís. 1 (pozn. 181). — 142, 182

— „Reisebilder" [„Obrazy z cest"]. — 202

— „Romanzero". — 191

— „Zur Beruhigung" [„Na uklidněnou"]. — 443

Héritier, Louis, „Die Juraföderation und Michael Bakunin. XIII. (Mit der Antwort auf Engels' Erklärung)" [„Jurská federace a Michael Bakunin". XIII. (Odpověď na Engelsovo prohlášení)"], „Berliner Volks-Tribüne", čís. 52 z 24. prosince 1892 (pozn. 10). — 20, 24, 25

— „Die Juraföderation und Michael Bakunin. I—XIII, „Berliner Volks-Tribüne", čís. 32—34, 36, 38, 40—41, 43, 45—47, 50 a 52 z 6., 13., 20. srpna, 3., 17. září, 1., 8., 22. října, 5., 12., 19. listopadu, 10. a 24. prosince 1894 (pozn. 10). — 20, 39, 479

Hirsch, Carl, „Intensifikation der Arbeit und Verkürzung der Arbeitszeit" [„Intenzifikace práce a zkracování pracovní doby"], „Sozialpolitisches Centralblatt", čís. 15 z 8. ledna 1894. — 472

— „Die Intensifikation der Arbeit und ihr Widerstand" [„Intenzifikace práce a odpor proti ní"], „Sozialpolitisches Centralblatt", čís. 21 z 19. února 1894. — 472

— „Die ökonomische und sozialpolitische Schätzung der Arbeitskraft" [„Ekonomické a sociálně politické hodnocení pracovní síly"], „Sozialpolitisches Centralblatt", čís. 16 ze 14. ledna 1895. — 472

— „Die Verdichtung der Arbeit unter sozialpolitischem Gesichtspunkt" [„Zhušťování práce ze sociálně politického stanoviska"], „Sozialpolitisches Centralblatt", čís. 21 z 18. února 1895. — 472

Hitze, Franz, řeč v říšském sněmu ze 4. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II.

Session 1892/93. 2. Bd. 36. Sitzung am 4. Februar 1893", Berlín 1893. — 40
Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig, řeč v říšském sněmu z 11. prosince 1894, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 2. Bd. 36. Sitzung am 4. Februar 1893", Berlín 1893. — 369
Hourwich (Gurvič), Isaac A., „The economics of the Russian village" [„Ekonomika ruské vesnice"], New York 1892 (pozn. 125). — 93
Howell, George, „The conflicts of capital and labour historically and economically considered" [„Konflikty mezi kapitálem a prací z historického a ekonomického hlediska"], Londýn a New York 1890. — 180
— „Trade unionism new and old" [„Nový a starý tradeunionismus"], Londýn 1891. — 180
Huxley, T[homas] H[enry], „On the physical basis of life" [„O fyzickém základu života"], „Fortnightly Review", sv. V, čís. XXVI z 1. února 1869. — 423
Hyndman, H[enry] M[ayers], „Commercial crises of the nineteenth century" [„Obchodní krize v devatenáctém století"], Londýn a New York 1892. — 239

Chauvière, E[mmanuel], „Die französische Russenseuche" [„Francouzská rusománie"], „Vorwärts", čís. 238 z 10. října 1893. — 163
Churchill, Randolph Henry, řeč z 19. března 1894, „The Times", čís. 34 216 z 20. března 1894 (pozn. 280). — 242

„*The Industries of Russia.* Manufactures and trade; with a general industrial map. By the department of trade and manufactures ministry of finance. For the world's Columbian Exposition of Chicago" [„Průmysl v Rusku. Manufaktury a obchod; s celkovou mapou průmyslu. Vydáno oddělením pro obchod a manufakturu ministerstva financí pro světovou Kolumbijskou výstavu v Chicagu"], sv. I—II, Petrohrad 1893. — 276

Jaclard, Charles Victor, „Congrès socialiste international de Zürich" [„Mezinárodní socialistický kongres v Curychu"], „La Justice" z 11., 13., 15. a 18. srpna 1893. — 135
Janssen, Johannes, „Geschichte des deutschen Volkes mit dem Ausgang des Mittelalters" [„Dějiny německého lidu od konce středověku"], sv. 1—8, Freiburg v B. 1876—1894 (pozn. 541). — 517
Jaurès, [Jean], řeč v poslanecké sněmovně ze 17. února 1894, „Annales de la Chambre des députés. Débats parlamentaires. 6me législature. Session ordinaire de 1894. Tome Ier. — Du 9 janvier au 17 mars 1894", Paříž 1894 (pozn. 276). — 236, 255, 256, 297
— „L'Idéalisme de l'histoire" [„Idealismus dějin"], v knize „L'Idéalisme et matérialisme dans la conception de l'histoire. Conférence de Jean Jaurès et réponse de Paul Lafargue" [„Idealistické a materialistické pojetí dějin. Přednáška Jeana Jaurèse a odpověď Paula Lafargua"], [Paříž] 1895. — 443
— „Introduction à la ‚Morale Sociale' de Benoît Malon" [„Úvod ke ‚Spole-

čenské morálce' od Benoîta Malona"], „La Revue socialiste", sv. XIX, čís. 114 z června 1894. — 305
— „De primis socialismi germanici lineamentis apud Lutherum, Kant, Fichte et Hegel. Thesim facultati litterarum parisiensi proponebat J. Jaurès" [„O prvních stopách německého socialismu u Luthera, Kanta, Fichta a Hegela. Disertace předložená J. Jaurèsem filologické fakultě pařížské university"], Toulouse 1894. — 64
— „La Situation" [„Situace"], „La Petite République", čís. 6855 z 20. ledna 1895. — 420

Kanitz-Podangen, řeč v říšském sněmu ze 7. dubna 1894, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. II. Session 1893/94. 3. Bd. 76. Sitzung am 7. April 1874", Berlín 1894. — 255, 297
Karpeles, Benno, „Die Arbeit des märisch-schlesischen Steinkohlen-Revieres. Socialstatistische Untersuchungen" [„Dělníci v moravskoslezské kamenouhelné pánvi. Výzkumy v oboru sociální statistiky"], 1. sv., Lipsko 1896 (pozn. 287). — 253
K[autská], L[ouise], „Ausland. Frankreich" [„Zahraničí. Francie"], „Arbeiter-Zeitung" z 10. ledna 1895 (pozn. 423). — 397
— „Aus den Trades-Unions" [„Z tradeunionů"], „Arbeiter-Zeitung" z 15. ledna 1895. — 397
[*Kautská, Louise*] (anonymně), „England" [„Anglie"], „Arbeiter-Zeitung" z 5. ledna 1895. — 397
Kautská, Minna, „Helene" [„Helena"]. — 245
Kautsky, Karl, dopis k diskusi o frankfurtském sjezdu strany, „Vorwärts", čís. 271 z 20. listopadu 1894. — 348
— „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Vznik manželství a rodiny"], „Kosmos", 6. roč., 12. sv. z prosince 1882—února 1883. — 516—517
— „Das Erfurter Programm. In seinem grundsätzlichen Theil erläutert" [„Erfurtský program. Vysvětlení jeho základní části"], Stuttgart 1892. — 270, 273
— „Основы соціальдемократіи. (Эрфуртская программа.) Переводъ съ нѣмецкаго" [„Základy sociální demokracie. (Erfurtský program.) Přeloženo z němčiny"], Ženeva 1894. — 270, 273, 287
— „Der Parlamentarismus, die Volkgesetzgebung und die Sozialdemokratie" [„Parlamentarismus, lidové zákonodárství a sociální demokracie"], Stuttgart 1893. — 182
— „Ein sozialdemokratischer Katechismus" [„Sociálně demokratický katechismus"], „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, 1. sv., čís. 12 a 13 (pozn. 253). — 215, 220
— „Thomas More und seine Utopie. Mit einer historischen Einleitung" [„Thomas More a jeho utopie. S historickým úvodem"], Stuttgart 1888. — 215, 219

— „Von Plato bis zu den Wiedertäufern" [„Od Platóna k novokřtěncům"], „Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen", Stuttgart 1895 (pozn. 507). — 479, 516, 517

Каутскій, Карль, „Возникновеніе брака и семьи" [„Vznik manželství a rodiny"], Petrohrad 1895. — 518

Köppen, Carl Friedrich, „Friedrich der Grosse und seine Widersacher" [„Bedřich Veliký a jeho odpůrci"], Lipsko 1840. — 508

[*Köppen, Carl Friedrich*] (anonymně), „Leo's Geschichte der Revolution" [„Leovy ‚Dějiny revoluce'"], „Rheinische Zeitung", čís. 139, 141 a 142 z 19., 21. a 22. května 1842. — 508

Koeppen, C[arl] F[riedrich], „Literarische Einleitung in die nordische Mythologie" [„Literární úvod do severské mytologie"], Berlín 1837. — 508

Labriola, Antonio, „En mémoire du Manifeste du parti communiste" [„‚Na paměť Manifestu Komunistické strany"], „Le Devenir social", čís. 3 a 4 z června a července 1895. — 532

— „In memoria del manifesto dei comunisti" [„Na paměť Manifestu Komunistické strany"], Řím 1895. — 15

Labriola Arturo, „Le conclusioni postume di Marx sulla teoria del valore" [„Závěry vyvozené po Marxově smrti z teorie hodnoty"], „Critica Sociale", čís. 5 z 1. března 1895. — 525

— „La teoria marxista del valore e il saggio medio del proffito" [„Marxistická teorie hodnoty a průměrná míra zisku"], „Critica Sociale", čís. 3 z 1. února 1895. — 525

Lafargue, Paul, „Das bäuerliche Eigenthum und die wirthschaftliche Entwickelung. Referat auf dem Kongress von Nantes im Namen des Nationalraths der Arbeiterpartei" [„Rolnické vlastnictví a ekonomický vývoj. Referát na nantském sjezdu pořádaném jménem národní rady Dělnické strany"], „Der Sozialdemokrat", čís. 38 z 18. října 1894. — 347, 350

— „Breve risposta-domanda ai critici di Marx circa la teoria del valore" [„Stručná polemika s kritiky Marxe o jeho teorii hodnoty"], „Critica Sociale", čís. 20 z 16. října 1894. — 465

— „Le droit à la paresse. Réfutation du droit au travail de 1848" [„Právo na lenost. Vyvrácení práva na práci z roku 1848"], Paříž 1883. — 487

— „The evolution of property from savagery to civilization" [„Vývoj vlastnictví od divošství po civilizaci"], Londýn 1890. — 239

— „Der Klassenkampf in Frankreich" [„Třídní boj ve Francii"], „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893—1894, 2. sv., čís. 46—49. — 325

— „Le Matérialisme économique de Karl Marx" [„Marxův ekonomický materialismus"], „L'Ère nouvelle", čís. 1 z července 1893. — 124

— „Origine et évolution de la propriété" [„Vznik a vývoj vlastnictví"], „La Propriété. Origine et évolution. Thèse communiste par Paul Lafargue. Réfutation par Yves Guyot" [„Vlastnictví. Vznik a vývoj. Komunistická teze

Paula Lafargua. Vyvrácení od Yves Guyota"], Paříž 1895 (pozn. 326). — 340, 483, 487

— „Der ‚Panama-Bazillus'" ["Panamský bacil"], „Arbeiter-Zeitung", čís. 8 z 8. ledna 1895. — 410

— „Pour paraître en octobre" ["Vyjde v říjnu"], „Le Socialiste" z 25. září 1892 (pozn. 205). — 164

— „Die politischen Parteien in Frankreich und die letzten Wahlen" ["Politické strany ve Francii a poslední volby"], „Die Neue Zeit", 12. roč. 1893 až 1894, 1. sv., čís. 3—5 (pozn. 180). — 141

— „La Propriété paysanne et l'évolution économique. Rapport, présenté au Congrès de Nantes par le citoyen Paul Lafargue au nom du Conseil national du Parti ouvrier français" ["Rolnické vlastnictví a ekonomický vývoj. Referát přednesený občanem Paulem Lafarguem na nantském sjezdu pořádaném jménem národní rady Francouzské dělnické strany"], v „Programme agricole du Parti Ouvrier Français, commenté par Paul Lafargue", Lille 1894 (pozn. 362). — 347, 350

— „Replica di Lafargue" ["Lafarguova odpověď"], „Critica Sociale", čís. 22 z 16. listopadu 1894. — 465

— řeč v poslanecké sněmovně z 16.února 1893, „Annales de la Chambre des députés. 5me législature. Débats parlamentaires. Session ordinaire de 1893. Tome Ier. Première partie. — Du 10 janvier au 18 février 1893", Paříž 1893 (pozn. 70). — 54

[*Lafargue, Paul,*] „Die Heldenthaten der französischen Polizei." *Gallus* (tj. Paul Lafargue) ["Hrdinské činy francouzské policie"], „Vorwärts", čís. 82 z 10. dubna 1894 (pozn. 292). — 257

— „Der landwirthschaftliche Kredit in Frankreich." *Gallus* (tj. Paul Lafargue) ["Zemědělský úvěr ve Francii"], „Vorwärts", čís. 259 z 6. listopadu 1894. — 351

— „Präsident Carnot." Gallus (tj. Paul Lafargue) ["President Carnot"], „Vorwärts", čís. 151 z 3. července 1894. — 288

Landé, Hugo, „Mehrwerth und Profit. Ein ökonomischer Versuch" ["Nadhodnota a zisk. Ekonomický pokus"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 1. sv., čís. 19 a 20. — 72

Lassalle, Ferd[*inand*], „Reden und Schriften." Neue Gesammt-Ausgabe. Mit einer biographischen Einleitung hrsg. von Ed. Bernstein. London ["Řeči a spisy. Nové souborné vydání. S biografickým úvodem vydal Ed. Bernstein. Londýn"], sv. 1—3, Berlín 1892—1893. — 245, 265

Laveleye, Émile de, „Le socialisme contemporain" ["Soudobý socialismus"], Brusel, Haag 1881. — 38

Lavergne-Peguilhen, M. v., „Grundzüge der Gesellschaftswissenschaft." Erster Theil, enthaltend die Bewegungs- und Productionsgesetze ["Základy vědy o společnosti. První díl, obsahující zákony pohybu a výroby"], Královec 1838. — 82

Ledebour, Georg, „Erklärung" ["Prohlášení"], v rubrice „Zur Diskussion über

den Frankfurter Parteitag" [„K diskusi o frankfurtském sjezdu strany"], „Vorwärts", čís. 272 z 21. listopadu 1894 (pozn. 372). — 348

Lee, H[enry] W[illiam], „A much-needed lesson — for Progressives and Social-Demokrats" [„Velmi potřebná lekce — pro pokrokáře a sociální demokraty"], „Justice", čís. 582 z 9. března 1895. — 482

Leo, Heinrich, „Geschichte der französischen Revolution" [„Dějiny francouzské revoluce"], Halle 1842. — 508

Lessner, Friedrich, „Erinnerungen eines Arbeiters an Karl Marx. Zu dessen zehnjährigem Todestage, 14. März 1893" [„Dělníkovy vzpomínky na Karla Marxe. K desátému výročí jeho smrti, 14. března 1893"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 1. sv., čís. 24. — 72

„*Lex Alamannorum*" [„Alemanský zákoník"] (pozn. 516). — 487

„*Lex Salica*" [„Salický zákoník"] (pozn. 519). — 488

Lexis, W[ilhelm], „Die Marx'sche Kapitaltheorie" [„Marxova teorie kapitálu"], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", nová série, 11. sv., Jena 1885. — 461

Liebknecht, Wilhelm, řeč v říšském sněmu ze 7. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892—1893. 2. Bd. 38. Sitzung am 7. Februar 1893", Berlín 1893. — 40, 41, 48

— řeč v říšském sněmu z 12. prosince 1894, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. III. Session 1894 až 1895. 1. Bd. 4. Sitzung am 12. Dezember 1894", Berlín 1895 (pozn. 397). — 368

— „Vorwärts", 1. příloha k čís. 290 z 13. prosince 1894. — 368

— řeč v říšském sněmu z 2. března 1895, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags, 9. Legislaturperiode. III. Session 1894 až 1895. 2. Bd. 50. Sitzung am 2. März 1895", Berlín 1895 (pozn. 506). — 478

[*Liebknecht, Wilhelm*] (anonymně), „Zur Diskussion über den Frankfurter Parteitag" [„K diskusi o Frankfurtském sjezdu"], „Vorwärts", čís. 274 z 24. listopadu 1894 (pozn. 388). — 357

— „In eigener Sache" [„Ve vlastní záležitosti"], „Vorwärts", čís. 273 z 23. listopadu 1894 (pozn. 388). — 357

„*Mr. Lincoln and the International Working Men's Association*" [„Pan Lincoln a Mezinárodní dělnické sdružení"], podepsán Ch. F. Adams, „The Times", čís. 25 101 z 6. února 1865 (pozn. 115). — 89

Loria, Achille, „Karl Marx", „Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti", druhá série, sv. XXXVIII, sešit 7 z 1. dubna 1883. — 258

— „L'opera postuma di Carlo Marx" [„Díla z pozůstalosti Karla Marxe"], „Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti", třetí série, sv. LV, čís. 3 z 1. února 1895. — 443, 465, 466, 485

„*The Manifesto of the Socialist League*“ [„Manifest Socialistické ligy“], Londýn 1885 (pozn. 38). — 35

Marxová-Avelingová, Eleanor, „Wie Lujo Brentano zitirt“ [„Jak cituje Lujo Brentano“], „Die Neue Zeit“, 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 9. — 346

Mehring, Franz, „Die Lessing-Legende. Eine Rettung von Franz Mehring. Nebst einem Anhange über den historischen Materialismus“ [„Lessingovská legenda. Apologie od Franze Mehringa. S přílohou o historickém materialismu“], Stuttgart 1893. Česky vyšlo včetně přílohy pod názvem „Bedřich Veliký a jeho doba“, Praha 1949. — 82, 97, 115, 117

— „Die Lessing-Legende. Eine Rettung von Franz Mehring“ [„Lessingovská legenda. Apologie od Franze Mehringa“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891 až 1892, 1. sv., čís. 17—26, a 2. sv., čís. 30—40. — 97, 115, 117

Михайловский, Ник., „Карл Маркс перед судом г. Ю. Жуковского“ [„Karel Marx před soudnou stolicí p. Žukovského“], „Отечественные Записки“, čís. 10 z října 1877. — 52

— „Литература и жизнь“ [„Literatura a život“], „Русское Богатство“, čís. 1 z ledna 1894 (pozn. 478). — 445

Mikuláš II., řeč při přijetí deputací šlechty, zemstev a měst dne 29. (17.) ledna 1895, „The Times“, čís. 34 487 z 30. ledna 1895 (pozn. 460). — 429

Molière, „Don Juan“. — 503

— „Le Médecin volant“ [„Létající lékař“]. — 503

Morris, William a *Ernest Belfort Bax*, „Socialism, its growth & outcome“ [„Socialismus, jeho rozvoj a cíle“], Londýn a New York 1893. — 239, 245, 265

[*Mülberger, Arthur*,] „Die Wohnungsfrage“ [„Bytová otázka“], „Der Volksstaat“, čís. 10—13, 15 a 19 z 3., 7., 10., 14., 21. února a 6. března 1872 .— 95

Mülberger, Arthur, „Zur Wohnungsfrage (Antwort an Friedrich Engels von A. Mülberger)“ [„K bytové otázce. (Odpověď A. Mülbergera Bedřichu Engelsovi)“], „Der Volksstaat“, čís. 86 z 26. října 1872. — 95

[*Müller-*] *Tellering*, [*Eduard von*], „Vorgeschmack in die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels“ [„Jak bude chutnat Marxova a Engelsova diktatura v Německu“], Kolín 1850. — 398

Nový Zákon. — 93, 301

— „Epištoly sv. Pavla.“ — 302

— „Zjevení sv. Jana.“ — 301, 302

Nikolaj-on, viz *Danielson, Nikolaj Francevič*

Noi, viz *Turati, Filippo*

„*Основы теоретического социализма и их приложение к России*“ [„Základy teoretického socialismu a jejich aplikace na Rusko“], Ženeva 1893 (pozn. 124). — 92

Pareto, Vilfredo, „Karl Marx. Le Capital. Extraits faits par M. Paul Lafargue“

[„Karel Marx. Kapitál. Výňatky vybral pan Paul Lafargue“], Paříž [1893]. — 182

Platter, Julius, „Die Lösung“ [„Řešení“], „Schweizerische Blätter für Wirtschafts- und Socialpolitik“, 1. březnový sešit, 3. roč., 1895. — 466, 485

Plechanow, Georgi Walentinowitsch, „N. G. Tschernyschewski.“ Eine literar-historische Studie [„N. G. Černyševskij.“ Literárně historická studie], Stuttgart 1894. — 271

[*Плеханов, Георгий Валентинович*,] „Къ вопросу о развитіи монистическаго взгляда на исторію. Бельтовъ“ (tj. G. V. Plechanov) [„O vývoji monistického názoru na dějiny“], Petrohrad 1895. — 429, 433

„*Programm der sozialistischen Arbeiterpartei Deutschlands*“ „Program Socialistické dělnické strany Německa“, „Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands abgehalten zu Gotha vom 22. bis 27. Mai 1875“, Lipsko 1875. — 96, 221, 295, 419

„*Programme agricole du Parti Ouvrier Français commenté par Paul Lafargue*“ [„Agrární program Francouzské dělnické strany s komentáři Paula Lafargua“], „Bibliothèque du Parti Ouvrier“, Lille [1894]. — 325, 340, 376

„*Protokoll des Kongresses zu Wyden 1880*“ [„Protokol kongresu ve Wydenu z roku 1880“], Berlín 1893. — 432

„*Protokoll des Internationalen Sozialistischen Arbeiterkongresses in der Tonhalle Zürich vom 6.—12. August 1893*“ [„Protokol Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v curyšské Tonhalle z 6.—12. srpna 1893“], Curych 1894. — 333, 432

Quesnay, François, „Tableau oeconomique. Remarques sur les variations de la distribution des revenus annuels d'une nation“ [„Ekonomická tabulka. Poznámky o změnách v rozdělování národního ročního důchodu“], Versailles 1758. — 496

Reclus, Élie, „Les primitifs. Études d'ethnologie comparée“ [„Primitivní národy. Studie ze srovnávací etnologie“], Paříž 1885. — 95

— „Primitive Folk. Studies in comparative ethnology“ [„Primitivní národy. Studie ze srovnávací etnologie“], New York 1891. — 95

„*Report of the twenty-sixth annual Trades Union Congress* held in St. Andrew's Hall, Norwich, on September 3, 4, 5, 6, 7 and 8, 1894“ [„Zpráva o dvacátém sedmém výročním kongresu tradeunionů, který se konal v St. Andrew's Hallu, Norwich, dne 3., 4., 5., 6., 7. a 8. září 1894“], Manchester [1894]. — 421

„*Report of the twenty sixth annual Trades Union Congress* held in Belfast, on September 4, 5, 6, 7, 8 and 9, 1893“ [„Zpráva 26. výročního sjezdu tradeunionů, který se konal v Belfastu dne 4., 5., 6., 7., 8. a 9. září 1893“], Manchester [1894]. — 316, 319

„*Rezoluce 14. výroční konference Sociálně demokratické federace*“, „Justice“, čís. 552

z 11. srpna 1894. V článku „The S. D. F. Conference" [„Konference Sociálně demokratické federace"]. — 309, 311, 315—320, 482

Richter, Eugen, „Sozialdemokratische Zukunftsbilder. Frei nach Bebel" [„Sociálně demokratické obrazy budoucnosti. Volně podle Bebela"], Berlín 1891 (pozn. 46). — 41

Roscoe, Henry Enfield, „Carl Schorlemmer", „Nature", sv. XLVI, čís. 1191 z 25. srpna 1892. — 17

Roscoe, Henry a *Carl Schorlemmer*, „A treatise on chemistry" [„Pojednání o chemii"], sv. I—III, Londýn a New York 1877—1892 (pozn. 243). — 204, 391

Roscoe, Henry Enfield a *Carl Schorlemmer*, „Ausführliches Lehrbuch der Chemie" [„Podrobná učebnice chemie"], sv. I—IV, Brunšvik 1877—1889 (pozn. 243). — 204, 290

Rössler, Constantin, „Die Sozialdemokratie" [„Sociální demokracie"], Berlín 1894. — 442

Rousseau, Jean Jacques, „Le Contrat social" [„Společenská smlouva"]. — 116

Saint-Simon, Claude Henri hrabě de, „Catéchisme politique des industriels" [„Politický katechismus výrobců"], v „Oeuvres complètes" [„Sebrané spisy"], kniha II, Paříž 1832. — 424

Say, [Jean Baptiste] Léon, řeč v poslanecké sněmovně z 19. února 1894, „Annales de la Chambre des députés. Débats parlamentaires. 6me législature. Session ordinaire de 1894. Tome I. Séance du 19. février", Paříž 1894. — 236

Schellendorff, B., řeč v říšském sněmu z 10. ledna 1895, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 9. Legislaturperiode. III. Session 1894—1895. 1. Bd. 11. Sitzung am 10. Januar 1895", Berlín 1895. — 410

Schmidt, Conrad, „Der dritte Band des ‚Kapital'" [„Třetí díl ‚Kapitálu'"], Sozialpolitisches Centrallblatt", čís. 22 z 25. února 1895. — 465, 467, 494

— „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes" [„Průměrná míra zisku na základě Marxova zákona hodnoty"], Stuttgart 1889. — 461

— „Die Durchschnittsprofitrate und das Marx'sche Werthgesetz" [„Průměrná míra zisku a Marxův zákon hodnoty"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 1. sv., čís. 3 a 4. — 72

Schorlemmer, C[arl], „A manual of the chemistry of the carbon compounds; or organic chemistry" [„Rukověť chemie o sloučeninách uhlíku, aneb organická chemie"], Londýn 1874. — 204

— „Lehrbuch der Kohlenstoffverbindungen oder der organischen Chemie" [„Učebnice sloučenin uhlíku, aneb organická chemie"], 2. opr. vyd., Brunšvik 1874. — 204

— „The rise and development of organic chemistry" [„Vznik a vývoj organické chemie"], Londýn a New York (pozn. 245). — 205, 391

— „Der Ursprung und die Entwickelung der organischen Chemie" [„Vznik a vývoj organické chemie"], Brunšvik 1889. — 205

„*Schriften-Verzeichnis der Buchhandlung des ‚Vorwärts' in Berlin.*" Ausgegeben im November 1893. Berlin [„Katalog spisů nakladatelství ‚Vorwärts' v Berlíně." Vydáno v Berlíně v listopadu 1893]. — 432

Singer, Paul, řeč v říšském sněmu z 19. ledna 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 1. Bd. 24. Sitzung am 19. Januar 1893", Berlín 1893. — 26

— ve „Vorwärts", příloha k čís. 17 z 20. ledna 1893. — 26

Sombart, Werner, „Zur Kritik des ökonomischen Systems von Karl Marx" [„Ke kritice ekonomického systému Karla Marxe"], „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik", sv. 7, sešit 4 [1894]. — 443, 458, 464, 466, 467, 494

Sorel, George, „L'ancienne et la nouvelle métaphysique" [„Stará a nová metafyzika"], „L'Ère nouvelle", čís. 3, 4, 5, a 6 z března, dubna, května a června 1894. — 256

Sorge, Friedrich Adolph, „Die Arbeiterbewegung in den Vereinigten Staaten" [„Dělnické hnutí ve Spojených státech"], „Die Neue Zeit", 9.—14. roč. 1890—1895 (pozn. 542). — 518

„*Der sozialdemokratische ‚Zukunftsstaat'*". Verhandlungen des Deutschen Reichstags am 31. Januar, 3., 4., 6. und 7. Februar 1893, veröffentlicht nach dem offiziellen stenographischen Bericht" [„Sociálně demokratický ‚stát budoucnosti'. Jednání Německého říšského sněmu z 31. ledna, 3., 4., 6. a 7. února 1893, uveřejněné podle oficiální stenografické zprávy"], Berlín 1893 (pozn. 44). — 40, 71

Spiegel, Adolf, „Nekrolog auf Carl Schorlemmer" [„Nekrolog na Carla Schorlemmera"], „Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft", roč. 25, sešit 20, zvláštní výtisk, Berlín 1892. — 87

Stěpňak [*Kravčinskij, Sergej Michajlovič*], „The russian peasantry. Their agrarian condition, social life, and religion" [„Ruské rolnictvo. Jeho agrární postavení, sociální život a náboženství"], sv. 1—2, Londýn 1888 (pozn. 219). — 180

— „Der russische Bauer." Autorisirte Übersetzung von Dr. Victor Adler [„Ruský rolník." Autorizovaný překlad od dr. Victora Adlera], Stuttgart 1893 (pozn. 219). — 180

Stiebeling, Ge[*orge*], „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels in London" [„Otevřený dopis panu Bedřichu Engelsovi do Londýna"], „Die Neue Zeit", 13. roč. 1894—1895, 1. sv., čís. 18. — 406, 413, 485

— „Das Problem der Durchschnitts-Profitrate. Kritik einer Kritik mit einem Nachtrag" [„Problém průměrné míry zisku. Kritika jedné kritiky s dodatkem"], New York [1893]. — 360

— „Das Werthgesetz und die Profit-Rate" [„Zákon hodnoty a míra zisku"], New York [1890]. — 360

Stöcker, [*Adolf*], řeč v říšském sněmu ze 7. února 1893, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 8. Legislaturperiode. II. Session 1892/93. 2. Bd. 38. Sitzung am 7. Februar 1893", Berlín 1893. — 40

Struve, P[eter] von, „Zur Beurtheilung der kapitalistischen Entwickelung Russlands" [„Zhodnocení kapitalistického rozvoje Ruska"], „Sozialpolitisches Centrallblatt", čís. 1 z 2. října 1893. — 168, 354

Струве, П., „Критическія замѣтки къ вопросу объ экономическомъ развитіи Россіи" [„Kritické poznámky k hospodářskému rozvoji Ruska"], Petrohrad 1894 (pozn. 383). — 401

Tönnies, F[erdinand], „Neuere Philosophie der Geschichte: Hegel, Marx, Comte" [„Novější filosofie dějin: Hegel, Marx, Comte"], „Archiv für Geschichte der Philosophie", sv. 7, Berlín 1894. — 422, 423

— „Pestalozzi als Sozialpädagog" [„Pestalozzi jako sociální pedagog"], „Sozialpolitisches Centrallblatt", čís. 10 z 3. prosince 1894. — 422

„*To your tents, oh Israel! By the Fabian Society*" [„Do svých stanů, Izraeli! Vydala Fabiánská společnost"], „The Fortnightly Review", nová série, čís. 323 z 1. listopadu 1893. — 185, 186

[*Turati, Filippo,*] „Crispi re." *Noi* (tj. Filippo Turati) [„Král Crispi"], „Critica Sociale", čís. 10 z 16. května 1895 (pozn. 550). — 525

Turati, Filippo, „Un fatto personale che involge una questione generale" [„Osobní záležitost, která se stává obecnou otázkou"], „Critica Sociale", čís. 10 z 16. května 1895. — 395

Tutzauer, Franz August Adolf, řeč v říšském sněmu z 21. ledna 1893, „Vorwärts", 1. příloha k čís. 19 z 22. ledna 1893 (pozn. 28). — 28

„*Umsturz und Sozialdemokratie.*" Verhandlungen des Deutschen Reichstags am 17. Dezember 1894 und 8.—12. Januar 1895 nach dem offiziellen stenographischen Bericht" [„Převrat a sociální demokracie. Jednání Německého říšského sněmu 17. prosince 1894 a 8.—12. ledna 1895 podle oficiálního stenografického záznamu"], sešit 1—2, Berlín 1895. — 432

Vaillant, Édouard, návrh zákona o zrušení stálého vojska, „Le Parti Socialiste", čís. 118, 119 a 120 ze 17. prosince 1893 a 7. ledna 1894. — 208

— „Unité socialiste" [„Socialistická jednota"], „La Petite République Française" z 10. září 1893. — 140

— „Zarismus und Republikanismus" [„Carismus a republikanismus"], „Vorwärts", čís. 222 z 10. září 1893. — 163

„*Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Brüssel* (16.—22. August 1891)" [„Protokoly a rezoluce Mezinárodního dělnického kongresu v Bruselu (16.—22. srpna 1891)"], Berlín 1893. — 432

Vincent, Charles Eduard Howard, řeč v poslanecké sněmovně ze 7. února 1893, „The Times", čís. 33 869 z 8. února 1893. — 43

Vollmar, Georg, řeč na sjezdu sociálně demokratické strany ve Frankfurtu nad Mohanem z 25. října 1894, „Vorwärts", 1. příloha k čís. 250 z 26. října 1894. — 340

— „Rede, gehalten in der öffentlichen Parteiversammlung vom 1. Juni 1891 im Eldorado zu München" [„Řeč pronesená na veřejném stranickém shromáždění dne 1. června 1891 v mnichovském Eldoradu"], v Georg v. Vollmar, „Ueber die nächsten Aufgaben der deutschen Sozialdemokratie" [„O dalších úkolech německé sociální demokracie"], Mnichov 1891 (pozn. 393). — 364
— „Le socialisme de M. de Bismarck et le socialisme de l'empereur Guillaume" [„Socialismus pana Bismarcka a socialismus císaře Viléma"], „Revue bleue. Revue politique et littéraire" z 18. června 1892 (pozn. 394). — 364

Westermarck, Edward, „The history of human marriage" [„Dějiny lidského manželství"], Londýn a New York 1891. — 95
Wolf, Julius, „Ein Wort des ‚Adressaten'" [„Slovo ‚adresáta'"], v Friedrich Bertheau, „Fünf Briefe über Marx an Herrn Dr. Julius Wolf" [„Pět dopisů o Marxovi panu dr. Juliu Wolfovi"], Jena 1895 (pozn. 512). — 485
Wolff, Ferdinand, „Bucher, Bismarck und v. Poschinger" [„Bucher, Bismarck a von Poschinger"], „Die Neue Zeit", 10. roč. 1891—1892, 2. sv., čís. 42 a 43. — 202

Zacher, „Die Rothe Internationale" [„Rudá Internacionála"], 2. vyd., Berlín 1884. — 38
Zetkinová, Clara, „Die frauenrechtlerische Petition, das Vereins- und Versammlungsrecht des weiblichen Geschlechts betreffend" [„Petice o ženských právech, týkajících se spolkového a shromažďovacího práva pro osoby ženského pohlaví"], „Vorwärts", 2. příloha k čís. 20 z 24. ledna 1895 (pozn. 457). — 428
Z[etkinová], C[lara], „Die Wahlen in Frankreich" [„Volby ve Francii"], „Die Neue Zeit", 11. roč. 1892—1893, 2. sv., čís. 52 (pozn. 239). — 202

II. Časopisecké články bez udání autora

„Arbeiter-Zeitung"
— čís. 1 a 2, 2. a 5. ledna 1894: „Der erste Kongress der Gewerkschaften Oesterreichs" [„První sjezd rakouských odborů"] (pozn. 254). — 220
— čís. 1 a 2, 2. a 5. ledna 1894: „Parteitag der tchecho-slavischen Sozialdemokratie" [„Sjezd Československé sociální demokracie"] (pozn. 254). — 220
— čís. 2, 5. ledna 1894: „Das allgemeine Wahlrecht, eine ‚konservative Massregel'" [„Všeobecné volební právo — ‚konzervativní opatření'"] (pozn. 253). — 220
— čís. 5, 5. ledna 1895. Zpráva datovaná: „England" [„Anglie"], v rubrice „Aus den Organisationen" [„Z organizací"]. — 397
— 24. ledna 1895. — 427
— čís. 26, 26. ledna 1895: „Vom Tage" [„Denní události"] (pozn. 455). — 427

„*The Daily Chronicle*“
— 24. ledna 1893. — 27
„*The Evening Standard*“
— z 10. října 1893. — 156
„*Frankfurter Zeitung*“
— čís. 35, 4. února 1894. První úterní vydání. *Brandes, G.*, „Bebel und Vollmar“. — 232
„*The Hardwareman*“
— 11. a 18. května 1895 (pozn. 538). — 513, 519
„*Justice*“
— čís. 568, 1. prosince 1894: „The Movement in Germany“ [„Hnutí v Německu“] (pozn. 389). — 360
— čís. 582, 9. března 1895: „A Pill for Palmer“ [„Pilulka pro Palmerstona“]. — 482
— čís. 584, 23. března 1895: „Topical Tattle“ [„Co se tady povídá“]. — 481
„*The Labour Leader*“
— čís. 49, 9. března 1895: „The L. C. C. elections“ [„Volby do londýnské County Council“]. — 482
— čís. 49, 9. března 1895: „The I. L. P.“ [„Londýnská County Council a Nezávislá dělnická strana“]. — 482
— čís. 66, 6. července 1895. — 481
„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“
— čís. 85, 25. srpna 1848: „Deutschland. Köln, 24. August“ [„Německo. Kolín 24. srpna“]. — 404
— čís. 95, 6. září 1848: „Deutschland. Wien, 31. August“ [„Německo. Vídeň 31. srpna“]. —404
— čís. 97, 8. září 1848: „Deutschland. Wien, 2. September“ [„Německo. Vídeň 2. září“]. — 404
„*Die Neue Welt*“
— čís. 18 a 19, 1894: „Aus finsteren Zeiten“ [„Z chmurných dob“]. — 262
„*Przedświt*“
— čís. 2, únor 1893: „Russo-Boruska przyjaźń“ [„Rusko-pruské přátelství“]. — 42, 35
„*Вестникъ Европы*“
— sv. VI, kniha 12, prosinec 1894: „Внутреннее обозрѣніе“ [„Vnitropolitický přehled“]. — 397
„*Vorwärts. Berliner Volksblatt*“
— čís. 10, 12. ledna 1893: „Russische Polizei-Allmacht in Frankreich“ [„Všemohoucnost ruské policie ve Francii“] (pozn. 8). — 19
— čís. 21, 25. ledna 1893: „Das italienische Panama“ [„Italská panama“]. — 33
— čís. 240, 12. října 1893: „Der Kongress der französischen Arbeiterpartei“ [„Sjezd Francouzské dělnické strany“]. — 163, 173

— 26. ledna 1894: „Ein edles Brüderpaar" [„Dva ušlechtilí bratři"] (pozn. 262). — 228
— čís. 254, 31. října 1894: „Der Parteitag" [„Stranický sjezd"]. — 333
— čís. 266, 14. listopadu 1894: „Das Grundwerk des Wissenschaftlichen Sozialismus. Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie von Karl Marx" [„Základní dílo vědeckého socialismu. Kapitál. Kritika politické ekonomie od Karla Marxe"]. — 360
— čís. 7, 9. ledna 1895: „Die Frauen und die Vereinsgesetze" [„Ženy a zákony o spolcích"] (pozn. 457). — 428
— čís. 76, 30. března 1895: „Wie man heute Revolutionen macht" [„Jak se dneska dělají revoluce"]. — 485, 491
— čís. 88, 14. dubna 1895: „Parteipresse" [„Stranický tisk"] (pozn. 531). — 503
— čís. 88, 14. dubna 1895, příloha. Oznámení o vydání Marxovy knihy „Třídní boje ve Francii 1848—1850. S úvodem Bedřicha Engelse". — 502
„*The Workman's Times*"
— čís. 144, 18. února 1893 (pozn. 61). — 49

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

„*Allgemeine Literatur-Zeitung*“ [„Všeobecné literární noviny“] — měsíčník, vycházel v Charlottenburgu od prosince 1843 do října 1844, vydával jej Bruno Bauer. — 148

„*Almanach*“, viz „*Almanach du Parti Ouvrier*“

„*Almanach de la Question sociale*“ [„Almanach o sociální otázce“] — socialistická ročenka, vycházela v Paříži 1891—1903 za redakce Panajionise Argyriadese; v ročence byly uveřejňovány zprávy o mezinárodním dělnickém hnutí. — 74

„*Almanach du Parti Ouvrier*“ [„Almanach Dělnické strany“] — socialistická ročenka, vycházela v Lille 1892 až 1894 a 1896 za redakce Jules Guesda a Paula Lafargua. — 135

„*Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik*“ [„Nevydané příspěvky k nejnovější německé filosofii a publicistice“] — dvoudílný sborník vydaný Arnoldem Rugem 1843 ve Švýcarsku; ve sborníku byly otištěny dva Marxovy články. — 508, 510

„*Arbeiterinnen-Zeitung*“ [„Noviny pro dělnice“] — rakouský sociálně demokratický list, který vydávala Adelheid Poppová; vycházel dvakrát v měsíci ve Vídni 1892—1899; k redakci patřily mj. Louise Kautská, Laura Lafarguová a Eleanor Marxová-Avelingová; jedním z vydavatelů byl rovněž Victor Adler. — 46, 248, 249

„*Arbeiter-Zeitung*“ [„Dělnické noviny“] — orgán rakouské sociální demokracie; vycházel ve Vídni, od 1889 do 1893 týdně, 1894 dvakrát týdně a od 1. ledna 1895 denně; redaktorem listu byl Victor Adler; v devadesátých letech uveřejnil list mnoho Engelsových článků; k spolupracovníkům listu patřili také August Bebel, Eleanor Marxová-Avelingová a jiní představitelé dělnického hnutí. Dnes je „Arbeiter-Zeitung“ tribunou pravicového vedení Socialistické strany Rakouska. — 138, 141, 161, 194, 241, 248, 249, 284, 294, 295, 369, 372, 381, 383, 384, 397, 398, 426—428, 468, 480, 534

„*Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*“ [„Archív pro otázky sociálního zákonodárství a statistiky“] — pokrokový časopis, vycházel čtvrtletně od 1888 do 1903 v Tübingen, později v Berlíně; vydavatelem byl Heinrich Braun. — 458

„*Berliner Volks-Tribüne*“ [„Berlínská tribuna lidu“] — sociálně politický týdeník sociálních demokratů, který

byl názorově blízký poloanarchistické skupině „mladých"; vycházel 1887—1892. — 20, 24, 39, 479

„*Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die mit ihm verwandten Geschäftszweige*" [„Burzovní list pro německý knižní obchod a příbuzná obchodní odvětví"] — deník, orgán spolku německých knihkupců, vycházel v Lipsku 1834—1926. — 209

„*Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs*" [„Bulletin Jurské federace Mezinárodního dělnického sdružení"] — orgán švýcarských anarchistů; vycházel francouzsky 1872 až 1878 za redakce Jamese Guillauma, zpočátku dvakrát měsíčně a od července 1873 týdně. — 479

„*Centralblatt*", viz „*Sozialistisches Centralblatt*"

„*The Clarion*" [„Polnice"] — anglický socialistický týdeník, vycházel v Londýně 1891—1932. — 399, 405, 411, 427

„*The Commonwealth*" [„Republika"] — anglický týdeník, oficiální orgán generální rady Internacionály; vycházel v Londýně od února 1866 do července 1867 jako pokračování listu „The Workman's Advocate"; do června 1866 byl v redakční komisi Marx, od února do dubna 1866 byl redaktorem listu Johann Georg Eccarius. Oportunistickým předákům tradeunionů se však podařilo potlačit vliv Marxových stoupenců. V průběhu boje za volební reformu změnil časopis své zaměření a dostal se pod vliv radikální buržoazie. — 524

„*Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage*" [„Svornost. Časopis pro dělnickou otázku"] — orgán německých velkoprůmyslníků a katedrových socialistů; vycházel v Berlíně 1871—1876. — 95

„*Critica Sociale*" [„Sociální kritika"] — teoretický časopis italské socialistické strany, vycházel v Miláně 1891—1926 dvakrát v měsíci za redakce Filippa Turatiho; v devadesátých letech uveřejňoval Marxovy a Engelsovy práce, přispěl velkou měrou k rozšíření marxismu v Itálii. — 214, 230, 241, 248, 251, 262, 264, 284, 333, 363, 465, 525

„*Черный Передель*" — ruský časopis, orgán revoluční narodnické organizace „Černyj Pereděl"; vycházel od počátku 1880 do konce 1881; v redakci pracovali mj. G. W. Plechanov a P. B. Axelrod; celkem vyšlo 5 čísel, z toho první dvě v Ženevě, zbylá v Minsku. — 491

„*The Daily Chronicle*" [„Denní kronika"] — liberální list, vycházel v Londýně 1855—1930 (od 1877 pod tímto názvem); koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let v něm byly publikovány materiály o dělnickém hnutí v Anglii. — 27, 124, 156, 160, 228

„*The Daily News*" [„Denní zprávy"] — liberální deník; vycházel v Londýně 1846—1930; orgán průmyslové buržoazie. — 160

„*Dampfboot*", viz „*Das Westphälische Dampfboot*"

„*Dělnické Listy*" — orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické; vycházel od 1872 v Praze, od 1881 ve Vídni; 1884 zakázán;

1890 ve Vídni opět obnoven; od 1926 přejmenován na Vídeňské dělnické listy, 1934 zanikl. — 10, 76

„*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*" [„Německé ročenky pro vědu a umění"] — literárně filosofický časopis mladohegelovců, vycházel denně v Lipsku od ledna 1838 do června 1841 nejprve pod názvem „Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst" [„Hallské ročenky pro německou vědu a umění"] a od července 1841 až do svého zákazu v lednu 1843 pod tímto názvem; redaktory byli Arnold Ruge a Theodor Echtermeyer. — 148

„*Deutsche Worte*" [„Německá slova"] — rakouský společensko-politický časopis; vycházel ve Vídni 1881 až 1904, od 1881 do července 1883 týdeník, pak měsíčník. — 485

„*Deutsche Zeitung*" [„Německé noviny"] — reakční rakouský deník antisemitského zaměření, založený ve Vídni 1871. — 98

„*Deutsch-Französische Jahrbücher*" [„Německo-francouzské ročenky"] — vycházely německy v Paříži za redakce K. Marxe a A. Ruga; vyšlo pouze první dvojčíslo v únoru 1844; byly v něm uveřejněny Marxovy a Engelsovy práce. — 166, 177

„*Le Devenir social*" [„Sociální rozvoj"] — francouzský socialistický měsíčník, vycházel v Paříži 1895 až 1898; spolupracovníky byli Charles Bonnier, Gabriel Deville, Karl Kautsky, Paul Lafargue aj. — 503

„*L'Égalité*" [„Rovnost"] — týdeník, vycházel francouzsky v Ženevě od prosince 1868 do prosince 1872; orgán Románské federace I. internacionály. V listopadu 1869 až v lednu 1870 se dostali do redakce časopisu bakuninovci Perron, Robin aj. a snažili se použít časopisu k výpadům proti generální radě I. internacionály. Románská federální rada však v lednu 1870 dosáhla změny ve složení redakce a bakuninovce z ní vyloučila. Časopis potom začal podporovat linii generální rady. — 25, 479

„*Echo*", viz „*Hamburger Echo*"

„*Elberfelder Zeitung*" [„Elberfeldské noviny"] — deník, vycházel 1834 až 1904; v šedesátých letech orgán liberální buržoazie. — 507

„*L'Ère nouvelle*" [„Nová éra"] — francouzský socialistický měsíčník, vycházel v Paříži od července 1893 do listopadu 1894; spolupracovníky byli Jules Guesde, Jean Jaurès, Paul Lafargue, G. V. Plechanov aj. — 124, 166, 177, 178, 215, 255, 258, 305, 338

„*The Evening Standard*" [„Večerní prapor"] — večerní vydání listu „The Standard", vycházelo v Londýně 1857—1905. — 156

„*Le Figaro*" — reakční deník založený v Paříži 1854. — 46, 90

„*The Fortnightly Review*" [„Čtrnáctidenní přehled"] — měsíčník k otázkám historie, filosofie a literatury, založený 1865 skupinou buržoazních radikálů; vycházel pod tímto názvem v Londýně od května 1865 do června 1934 nejprve jako čtrnáctideník, později jako měsíčník; 1934—1954 vycházel pod názvem „Fortnightly" [„Čtrnáctideník"]. — 185

„*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“ [„Frankfurtské noviny a obchodní list“] — maloburžoazně demokratický deník; vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem 1856—1943 (od 1866 pod tímto názvem). — 232, 357, 425

„*Free Russia*“ [„Svobodné Rusko“] — anglický měsíčník radikálního zaměření, orgán anglické „Společnosti přátel ruské svobody“; vycházel v Londýně od června 1890 do ledna 1915; 1891—1895 byl jeho redaktorem S. M. Kravčinskij (Stěpňak). — 29

„*Gazeta Robotnicza*“ [„Dělnické noviny“] — sociálně demokratický týdeník, vycházel polsky v Berlíně a Katovicích 1891—1919. — 37

„*Glühlichter. Humoristisch-satirisches Arbeiterblatt*“ [„Plameny. Humoristicko-satirický dělnický list“] — sociálně demokratický časopis, vycházel dvakrát v měsíci ve Vídni 1889 až 1915. — 360

„*Hallische Jahrbücher*“, viz „*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*“

„*Hamburger Echo*“ [„Hamburská ozvěna“] — sociálně demokratický deník, vycházel od října 1887 do 1963. — 188, 189, 383

„*The Hardwareman*“ [„Kovák“] — anglický list, vycházel v Londýně 1894—1898. — 519

„*Chronicle*“, viz „*The Daily Chronicle*“

„*L'Illustration*“ [„Ilustrace“] — beletristický týdeník, vycházel v Paříži 1843—1935. — 85

„*L'Intransigeant*“ [„Nesmiřitelný“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1948; zakladatel a šéfredaktor listu byl Henri Rochefort (1880—1920); v osmdesátých a devadesátých letech zastával list radikálně republikánské stanovisko. — 46

„*La Jeunesse Socialiste*“ [„Socialistická mládež“] — francouzský měsíčník o otázkách vědeckého komunismu, založený v Toulouse 1895. — 533

„*La Justice*“ [„Spravedlnost“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1930; 1880—1896, kdy stál v čele listu jeho zakladatel Georges Clemenceau, byl orgánem tzv. „krajní levice“ — levého křídla strany radikálů; po amnestii z 11. července 1880 se stal členem redakce Charles Longuet. — 135

„*Justice*“ [„Spravedlnost“] — týdeník, orgán Sociálně demokratické federace, vycházel v Londýně 1884 až 1925. — 70, 240, 254, 259, 360, 399, 481, 482, 486

„*Kladderadatsch*“ [„Bác!“] — ilustrovaný politickosatirický týdeník; vycházel v Berlíně 1848—1944; původně list levých liberálů, sloužil později reakci. — 376

„*Kosmos. Zeitschrift für Entwickelungslehre und einheitliche Weltanschauung*“ [„Kosmos. Časopis o otázkách evoluční teorie a jednotného světového názoru“] — přírodovědný měsíčník, propagoval darwinismus; vycházel nejprve v Lipsku, pak ve Stuttgartu 1877—1886. — 518

„*The Labour Elector*“ [„Dělnický volič“] — socialistický týdeník, vycházel v Londýně od června 1888 do července 1894. — 22, 91

„*The Labour Leader*" [„Dělnický vůdce"] — anglický měsíčník; 1887 jej pod názvem „The Miner" [„Horník"] založil James Keir Hardie, od 1890 vycházel pod názvem „The Labour Leader" jako orgán skotské dělnické strany; od 1893 to byl oficiální orgán Nezávislé dělnické strany; od 1894 vycházel týdně; do 1904 byl jeho redaktorem Hardie. — 334, 399, 405, 411, 412, 427, 481, 482, 533

„*Lotta di Classe*" [„Třídní boj"] — týdeník, ústřední orgán Socialistické strany italských pracujících, vycházel v Miláně 1892—1898. — 15

„*Lumea nouă*" [„Nový svět"] — rumunský deník, orgán Sociálně demokratické dělnické strany Rumunska; vycházel v Bukurešti od listopadu 1894 jako pokračování týdeníku „Munca"; 1894—1898 deník, 1898—1900 týdeník; od 1886 byl dočasně pod vlivem buržoazních liberálů. — 336

„*Munca*" [„Práce"] — rumunský týdeník, vycházel v Bukurešti 1890 až 1894; od 1893 orgán Sociálně demokratické dělnické strany Rumunska; přispěl k rozšíření marxismu. — 336

„*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*" [„Příroda. Ilustrovaný vědecký týdeník"] — přírodovědný časopis, vychází v Londýně od 1869. — 17

„*Neue Preussische Zeitung*" [„Nové pruské noviny"] — deník, vycházel v Berlíně 1848—1938 jako orgán kontrarevoluční dvorské kamarily a pruských junkerů, za Bismarckovy éry orgán konzervativců; byl známý také pod názvem „Kreuz-Zeitung" [„Křížové noviny"]. — 556

„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — deník, který byl vydáván za Marxova vedení v Kolíně od 1. července 1848 do 19. května 1849. Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie se stal vychovatelem lidových mas v boji proti kontrarevoluci. — 331, 398, 404, 473

„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*" [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue"] — časopis, který založili Marx a Engels v prosinci 1849 a vydávali do listopadu 1850. Byl teoretickým a politickým orgánem Svazu komunistů, pokračováním kolínských novin „Neue Rheinische Zeitung", které Marx a Engels vydávali za revoluce 1848—1849; časopis byl redigován v Londýně a tištěn v Hamburku. — 72, 331, 431, 437, 439, 441, 478, 482, 502

„*Die Neue Welt. Illustriertes Unterhaltungsblatt für das Volk*" [„Nový svět. Ilustrovaný zábavný list pro lid"] — socialistický časopis, vycházel v Lipsku 1876—1883, pak ve Stuttgartu a Hamburku do 1919; nejprve jej řídil Wilhelm Liebknecht, později Bruno Geiser (do 1887); 1876 zde uveřejnil Engels jako sérii článků svou práci „Wilhelm Wolff". — 262

„*Die Neue Zeit. Revue des geistigen und öffentlichen Lebens*" [„Nová doba. Revue duchovního a veřejného života"] — teoretický časopis německé sociální demokracie; vycházel ve Stuttgartu 1883—1923, do října

1890 měsíčně, pak do podzimu 1923 týdně; od 1883 do října 1917 byl redaktorem časopisu Karl Kautsky; 1885—1894 s ním spolupracoval Engels, po jeho smrti už neodpovídala úroveň listu daným úkolům; před první světovou válkou a během ní přešel list na pozice centristů a podporoval tak sociálšovinisty. — 30, 73, 117, 181, 183, 199, 202, 215, 240, 241, 282, 283, 291—293, 321, 322, 325, 326, 340, 373, 374, 379, 387, 406, 413, 453, 482, 485, 491, 494, 508, 516

„*New-York Daily Tribune*" [„Newyorská denní tribuna"] — deník, vycházel 1841—1924; založil jej význačný americký novinář a politik Horace Greeley; do poloviny padesátých let orgán levého křídla amerických whigů, potom orgán republikánské strany; ve čtyřicátých až padesátých letech to byl pokrokový list a vystupoval proti otrokářství; od srpna 1851 do března 1862 s listem spolupracovali Marx a Engels. — 385, 403, 425, 501

„*New Yorker Volkszeitung*" [„Newyorské lidové noviny"] — americký socialistický deník, vycházel německy v New Yorku 1878—1932; v devadesátých letech byl spolupracovníkem listu Hermann Schlüter. — 70, 71, 195, 267, 367, 387, 388

„*Nuova Antologia di scienze, lettere ed arti*" [„Nová antologie vědy a umění"] — italský liberální časopis pro literaturu a umění; vycházel měsíčně ve Florencii 1866—1878, pak dvakrát v měsíci v Římě 1878 až 1943. — 443

„*Le Parti socialiste. Organ du Comité révolutionnaire central*" [„Socialistická strana. Orgán ústředního revolučního výboru"] — týdeník blanquistů; vycházel v Paříži od června 1891 do března 1895. — 210

„*La Petite République française*" [„Malá francouzská republika"] — radikálně republikánský deník, vycházel pod tímto názvem v Paříži 1875 až 1893; od 1893 jako „La Petite République"; spolupracovníky listu byli mj. Jean Jaurès a Étienne Alexandre Millerand. — 140, 152, 164, 207, 208, 288, 305, 339, 412, 420

„*Pionierkalender*", viz „*Pionier. Illustrirter Volks-Kalender*"

„*Pionier. Illustrirter Volks-Kalender*" [„Průkopník. Ilustrovaný lidový kalendář"] — ročenka, kterou vydávala v německém jazyce Socialistická dělnická strana Severní Ameriky v New Yorku 1883—1904. — 194, 245

„*Przedświt*" [„Úsvit"] — polský socialistický časopis, vycházel v Ženevě a Londýně 1881—1918. 27. února 1892 otiskl list Engelsovu předmluvu k druhému polskému vydání „Manifestu Komunistické strany". — 42, 50, 280, 281, 624

„*Punto Nero*" — italský socialistický deník, vycházel v Reggio-Emiglia 1894. — 307

„*Question Sociale*", viz „*Almanach de la Question Sociale*"

„*Работникъ. Органъ на българската социалъ-демократическа партия*" [„Dělník. Orgán bulharské sociálně demokratické strany"] — bulharský list, vycházel v Trnově od 1. listo-

padu 1892 do 21. srpna 1894. — 336

„*La Rassegna Agraria, Industriale, Commerciale, Letteraria, Politica, Artistica*“ [„Časopis o otázkách zemědělství, průmyslu, obchodu, literatury, politiky, umění“] — italský časopis, vycházel týdně v Neapoli od 1892. — 395, 443

„*Le Réveil Ouvrier*“ [„Dělníkovo probuzení“] — týdeník, místní orgán Francouzské dělnické strany v Calais, vycházel s přestávkami 1886 až 1896. — 260

„*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*“, viz „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“

„*La Revue Socialiste*“ [„Socialistická revue“] — měsíčník, který založil maloburžoazní socialista a později posibilista Benoît Malon; zpočátku republikánsko-socialistický, potom syndikalistický a družstevní orgán; vycházel v Lyonu a Paříži 1880, potom v Paříži 1885—1914, 1880 spolupracovali s časopisem Marx a Engels. — 305

„*Rheinische Zeitung*“ [„Rýnské noviny“] — deník, hlavní orgán sociálně demokratické strany pro obvod „Ober Rheinprovinz“, vycházel v Kolíně nad Rýnem 1888—1933, 1894—1895 byl redaktorem listu Carl Hirsch. — 171, 255, 278, 332, 519, 521

„*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*“ [„Porýnské noviny pro politiku, obchod a průmysl“] — deník vycházel v Kolíně nad Rýnem od 1. ledna 1842 do 31. března 1843; od dubna 1842 byl Marx spolupracovníkem listu a od října téhož roku jeho šéfredaktorem. Výměrem pruské vlády z 18. ledna 1843 byl list od 1. dubna 1843 zastaven a do té doby podrobován přísné cenzuře. — 373, 385, 492, 493, 500—502, 504, 505, 507—510, 553, 554

„*Русская Жизнь*“ [„Ruský život“] — buržoazně liberální deník, vycházel v Petrohradě 1890—1895. — 433

„*Русское Богатство*“ [„Bohatství Ruska“] — měsíčník, vycházel v Petrohradě od 1876 do poloviny 1918; počátkem devadesátých let orgán liberálních narodniků; bojoval tvrdě proti marxismu; od 1906 orgán „lidových socialistů“. — 445

„*Социалъ-демократъ*“ [„Sociální demokrat“] — bulharský literární časopis, vycházel čtvrtletně v Sevlijevu 1892—1893; v časopise byly publikovány práce Marxe a Engelse, G. W. Plechanova, Paula Lafargua a jiných představitelů socialistického a dělnického hnutí. — 102

„*Социалистъ. Органъ на работническата социалъ-демократическа партия*“ [„Socialista. Orgán dělnické sociálně demokratické strany“] — bulharský list, vycházel dvakrát týdně v Sofii od října 1894 do 3. listopadu 1897. — 336.

„*El Socialista*“ [„Socialista“] — deník, později týdeník, ústřední orgán Socialistické strany Španělska; založil jej v Madridu 1885 Pablo Iglesias. — 251, 310, 479

„*Le Socialiste*“ [„Socialista“] — týdeník, který založil v Paříži 1885 Jules Guesde; členy redakce byli mj. Paul Lafargue a Gabriel Deville; do 1902 orgán Francouzské

dělnické strany, 1902—1905 orgán Socialistické strany Francie, od 1905 orgán Socialistické strany S. F. I. O; v osmdesátých a devadesátých letech spolupracoval s listem Engels. — 47, 69, 137, 163, 164, 284, 305, 320, 335, 503

„*La Société Nouvelle*" [„Nová společnost"] — francouzský měsíčník o otázkách sociologie, umění, vědy a literatury; vycházel s přestávkami v Bruselu a Paříži 1884—1914. — 340

„*Der Sozialdemokrat*" [„Sociální demokrat"] — týdeník Sociálně demokratické strany Německa; založen v dubnu 1894 usnesením kolínského sjezdu (říjen 1893); vycházel v Berlíně do 1895. — 183, 333, 347, 350, 360

„*Der Sozialist*" [„Socialista"] — týdeník, orgán spolku nezávislých socialistů („mladých"); vycházel v Berlíně 1891—1899. — 340

„*Sozialpolitisches Centralblatt*" [„Sociálně politický ústřední list"] — sociálně demokratický týdeník, který vydával Heinrich Braun; vycházel pod tímto názvem v Berlíně od ledna 1892 do března 1895. — 168, 354, 465, 467, 494

„*The Standard*" [„Prapor"] — konzervativní deník; vycházel v Londýně 1827—1917. — 443, 481

„*Die Tagwacht*" [„Stráž"] — sociálně demokratický list, vycházel německy v Curychu 1869—1880; 1869—1873 orgán německých sekcí Internacionály ve Švýcarsku, později orgán Švýcarského dělnického spolku a Sociálně demokratické strany Švýcarska. — 479

„*Le Temps*" [„Doba"] — konzervativní deník, vycházel v Paříži 1861 až 1943; orgán francouzské velkoburžoazie. — 412

„*Der Textil-Arbeiter*" [„Textilák"] — týdeník, orgán odborového svazu textilních dělníků; vycházel v Berlíně od 1889. — 311

„*Tribune*", viz „*New-York Daily Tribune*"

„*Вестникъ Европы*" [„Evropský věstník"] — historicko-politický a literární měsíčník buržoazně liberálního zaměření; vycházel v Petrohradě 1866—1918. — 397

„*Das Volk*" [„Lid"] — reakční deník, orgán křesťansko-sociální strany, kterou založil Adolf Stoecker; redaktory byli mj. Helmut von Gerlach a Heinrich Oberwinder; vycházel v Berlíně od 1889. — 286

„*Volks-Anwalt*" [„Obhájce lidu"] — americký týdeník v německém jazyce, orgán Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; vycházel 1889—1898 zpočátku v Cincinnati, pak také v Baltimore, Buffalu a Clevelandu. — 384

„*Volksstimme. Organ der sozialdemokratischen Partei Ungarns*" [„Hlas lidu. Orgán sociálně demokratické strany Uher"] — týdeník v německém jazyce, vycházel v Budapešti od 1872. — 333

„*Volks-Tribüne*", viz „*Berliner Volks-Tribüne*"

„*Volkstribüne. Organ für die Interessen des arbeitenden Volkes*" [„Tribuna lidu. Orgán na ochranu zájmů pracujícího lidu"] — rakouský sociálně demokratický list, vycházel dvakrát týdně ve Vídni od 1891. — 181

„*Volkszeitung*“, viz „*New Yorker Volkszeitung*“

„*Volks-Zeitung*“ [„Lidové noviny“] — deník; orgán opozičně smýšlející liberální buržoazie; vycházel v Berlíně 1853—1889. — 161

„*Der Vorbote*“ [„Posel“] — politický a sociálně ekonomický měsíčník, oficiální orgán německých sekcí internacionály ve Švýcarsku; vycházel německy v Ženevě od ledna 1866 do prosince 1871; odpovědným redaktorem byl J. Ph. Becker; časopis prosazoval vcelku linii Marxe a generální rady, uveřejňoval pravidelně dokumenty internacionály a přinášel informace o činnosti jejích sekcí v různých zemích. — 479

„*Vorwärts. Berliner Volksblatt*“ [„Vpřed. Berlínský lidový list“] — sociálně demokratický deník, vycházel 1884 až 1890 pod názvem „Berliner Volksblatt“; rozhodnutím kongresu v Halle (říjen 1890) se stal od 1891 ústředním orgánem německé sociálně demokratické strany; šéfredaktorem byl Wilhelm Liebknecht; Engels uveřejňoval v listě články, pomáhal redakci svými radami a podporoval ji v boji proti oportunismu. — 16, 19, 27—29, 33, 34, 40, 49, 163, 164, 171, 173, 178, 183, 188, 189, 203, 211, 212, 228, 245, 257, 262, 288, 294, 311, 333, 345, 346, 348—351, 356, 357, 362, 379, 383, 428, 431, 455, 485, 501—503

„*Der wahre Jacob*“ [„Pravý Jakub“] — ilustrovaný humoristicko-satirický časopis sociální demokracie, vycházel ve Stuttgartu 1884—1932, zprvu měsíčně, později dvakrát v měsíci. — 360

„*Das Westphälische Dampfboot*“ [„Vestfálský parník“] — měsíčník, orgán „pravých“ socialistů, vycházel za redakce Otto Lüninga v Bielefeldu od ledna 1845 do prosince 1846 a v Paderbornu od ledna 1847 do března 1848. — 425, 474, 504

„*The Woman's Journal*“ [„Časopis pro ženy“] — americký týdeník, orgán feministek; vycházel pod tímto názvem v Chicagu a Bostonu od ledna 1870 do května 1917. — 152, 209

„*The Workman's Times*“ — [„Dělnická doba“] týdeník, vycházel od října 1890 do září 1894 v Huddersfieldu, později v Londýně a Manchesteru; redaktorem byl Joseph Burgess; 1892 se spojil s „Trade-Unionist“; v devadesátých letech byli členy redakce Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling a Robert Blatchford. — 20, 22, 49, 185, 186, 234, 240, 310, 333, 411

„*Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*“ [„Časopis pro sociální a hospodářské dějiny“] — buržoazní časopis, vycházel čtvrtletně v Lipsku, Freiburgu a Výmaru 1893—1900. — 95

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

affidavit — v anglo-americkém právu úřední přísežné osvědčení, jež může nahradit svědeckou soudní výpověď
à la — jako, podle, na způsob
antitetický — protikladný
a posteriori — ze zkušenosti, na základě zkušenosti
argumentum ad hominem — důkaz bez obecné platnosti, zaměřený na určitou osobu a její poměry
asymptota — tečna dotýkající se křivky v nekonečně vzdáleném bodě

bimetalismus — dvojí měna; měnový systém, v němž funkci peněz plní dva drahé kovy — zlato a stříbro
bona fide — v dobrém úmyslu, beze lsti, bez vědomí chyby
bonviván — světák, požitkář

crescendo — postupně silněji

entuziasmus — nadšení, zanícení pro něco, pro někoho
ergo — tedy, tudíž, proto
errata — omyly, chyby (zvl. tiskové)

Faják — v řecké mytologii člen národa pověstného pohodlným a bezstarostným životem
filix mas — kapraď samec; bylinný lék používaný proti hlístnatosti
franko — vyplaceně

grizetka — milenka studenta nebo mladého umělce

in abstracto — obecně; v odtažitém, abstraktním, nekonkrétním smyslu
in extenso — po celé šíři, v celém rozsahu
inferiorita — podřadnost, méněcennost, zaostalost, podřízenost

konfúzní — zmatený, neuspořádaný
konsignace — seznam, soupis; seznam zboží předaného do prodeje; v zahraničním obchodě exportní zásilka
konsorcium — v kapitalistickém hospodářství jednorázové, většinou příležitostné spojení obchodních a finančních podniků k provedení určité obchodní nebo finanční transakce
kontroverze — spor, rozpor, hádka
kousso (cousso) — bylinný lék používaný proti hlístnatosti
kvorum — ústavou nebo ústavním zákonem určený počet účastníků sněmovního zasedání, který je nezbytně nutný k platnosti jednání a přijatých usnesení

lepek — rostlinná bílkovina vyskytující se v pšenici = gluten
licenciát — střední stupeň akademické

hodnosti mezi bakalářstvím a mistrovstvím

mennonité — příslušníci středověké sekty novokřtěnců (podle zakladatele Menno Simonse v 16. století)
merci — děkuji
modus operandi — způsob jednání

neofyt — v starokřesťanské církvi dospělý novokřtěnec, nový člen církve; nový člen nějaké organizace
nomen omen — vlastní jméno, které vyjadřuje i určitou typickou skutečnost týkající se nositele jména

par exellence — především, zvláště; ve vlastním, v pravém smyslu slova
pater peccavi — projev pokání; doslova: otče, zhřešil jsem
personálie — osobní údaje, osobní data
post festum — potom, pozdě, po skončení
precedens — případ, který se stal dříve; předchozí případ, který slouží jako příklad pro další podobné
prima facie — na první pohled

quand même — za každou cenu
quarter — anglická váha = 12,7 kg
quiproquo — záměna osob v dramatu; nedorozumění, záměna

reptilní tisk — podlézavý, patolízalský
résumé — souhrn, shrnutí, přehled, stručný obsah

socius — druh, společník, zvl. obchodní
squire — venkovský šlechtic
status quo — přítomný, současný stav
stimulus — podnět, pobídka
sui generis — svého druhu

tonikum — posilující lék
tutti quanti — všichni společně, do jednoho

via — přes
vis-à-vis — naproti, protějšek

VĚCNÝ REJSTŘÍK

k Marxovým a Engelsovým dopisům

(svazky Spisů 27-39)

abstrakce
— její objektivní obsah **27** 513—516 **29** 348 **31** 542 **36** 257 546
— jako metoda poznání **29** 347—352 **30** 715 **31** 359 383—384
— abstraktní a konkrétní **29** 348—352 **31** 372 **38** 237—239 535
— ekonomické kategorie a zákony jako abstrakce společenských vztahů **27** 513 až 516 **29** 348 **31** 542 **36** 257
— viz také *kategorie; myšlení; pojmy*
Afghánistán 35 102 **37** 275
Afrika 36 256 **37** 564
— viz také *Alžírsko; Egypt; Súdán*
agitace 32 644 **33** 382 **34** 82 **35** 259—260 **36** 48—50 142—143
agitační klub (německých emigrantů v Londýně) 27 366—369 667
agrochemie 30 311 **31** 221 **32** 72 73 454
agronomie 28 581 **32** 72 73
akcie 28 92 **35** 185 365 474 **37** 564 565
— spekulace s akciemi (příklady) **29** 48 51—52 86—87 89 138 154 155
— Proudhon o střádání malých akcií proletáři **27** 64—65
akciové banky 29 242 243 **34** 426
akciové společnosti
— jejich rozvoj v kapitalismu **28** 92 **29** 95 242 243 267—269 **30** 744 745 **34** 79 411 426 **35** 186 365
— akciový kapitál jako nejrozvitější forma kapitálu **29** 347 **35** 186
— jako důkaz, že buržoa je přebytečný **35** 365
— a banky **29** 154 155 267—269 **37** 564 565
— a železnice **30** 744 745 **34** 426 **35** 185 186 365
— a stát **31** 171 174 **35** 365
akumulace kapitálu 30 325 326 **31** 384 385
— původní **35** 195
akumulační fondy 31 384—390
akumulační renta
— národní rozdíly v ní **30** 326
Aljaška 32 729 730
allemanovci 37 549—550 557 582 610 **38** 39 85 86 102 119 125 127 167 362 363 613 **39** 55 112 135 151 164 208 277 296 336 382 443
Alsasko 33 71—72 **37** 88 **39** 134 135
Alžírsko 29 205 206 **35** 73 331 339 340 345 346 399 400
Americká dělnická liga (American Workers' League) 30 580 583 585
Americká federace práce (American Federation of Labor) 37 281 **38** 34 35 283 627 628
Amerika viz *Aljaška; Argentina; Jamajka; Kanada; Kuba; Mexiko; Spojené státy americké*
amnestie
— pro uprchlé účastníky revoluce 1848—1849 v Prusku **29** 315 **30** 176 177 643 680—681

amortizace fixního kapitálu 29 325 až 329 **30** 325 326 **31** 384—390 **32** 103 až 106
— a akumulace kapitálu **30** 325 326 **31** 384 385
— a cyklický rozvoj kapitalistické výroby **29** 325 330
— a opotřebování strojního zařízení **29** 325—329 **30** 280—281 329 **31** 384 až 390 **32** 103—107
— a oprava strojů **29** 327—329 **31** 384 386—387
— u buržoazních ekonomů **29** 325 až 329 **30** 325—326 **31** 384
amortizační fond 30 325 326
anarchie kapitalistické výroby 32 26 624 **34** 205
— viz také *krize, hospodářské*
anarchismus 34 362 434 561—563 **35** 251 252 452 453 456 **37** 272 273 341
— politické a ekonomické názory **27** 342—347 360 361 **32** 754—755 **33** 437 až 439 **34** 542 **35** 265—267 499
— a stát **27** 342—344 347 349 361 **32** 754—755 **33** 196 437 665 726—727 **34** 157 158 **36** 32—34
— jeho taktika **35** 489—490 **36** 522 až 523
— jeho rozbíječská činnost v dělnickém hnutí **34** 91 247 542 **35** 415—417 **36** 33—34 **37** 155 272 **38** 177 178 182
— v Anglii **36** 555 556 563 567 572 573 673 765 **37** 27 298—300
— ve Francii **34** 505 541 **35** 415—417 456 **36** 547—548 **39** 213 233
— v Německu **36** 33 **37** 155
— v Rakousku **35** 259 456—457 **36** 208 643 **37** 375
— v Rusku **34** 542
— ve Španělsku **34** 300 **35** 457
— ve Švýcarsku **34** 300—301 **35** 457 **39** 24 25 250
— v USA **36** 567 571 573
— viz také *bakuninismus; Mezinárodní aliance socialistické demokracie; proudhonismus*
Anglie 27 356 **29** 397 **32** 748—749
— vedoucí kapitalistická velmoc v 19. století **28** 257 302—304 **32** 736 748 až 749 **37** 377
— dějiny **27** 510 **31** 24 25 **32** 468—469 **35** 499 **39** 464
— společenské a státní zřízení **28** 22 23 **30** 411 **36** 509 **37** 344 373 **38** 82 615 616 **39** 193
— Horní sněmovna (lordů), Dolní sněmovna (reprezentantů) **28** 47—48 473—478 595 **29** 125 126 131 134—135 325 459 **30** 212 **32** 237 **33** 135 136 **34** 298 368 **35** 133 200 210 **36** 387 388 448 467 471 474 **37** 48 **38** 616 **39** 240 266
— volební systém, jeho třídní charakter **28** 595 **31** 160 **37** 49 **39** 245 246 266 387 388
— ekonomický vývoj **27** 391—392 **36** 123 124 442 443 520 521 **37** 377 **38** 332
— průmysl **28** 48 162—163 **30** 19 **36** 123 124 281 **37** 377
bavlnářský průmysl **27** 332—333 379 390—392 **28** 15 16 48 65—66 162—163 230 231 254 332 333 576 646 **29** 52—53 235—238 257 273 až 275 279—280 296 316 354—356 396 404 **30** 21 22 **31** 135—137 264 327 332 514 515 **32** 260—263 264 až 265 268 338 359 465 466 **34** 426 513 **37** 140 141 **38** 332 409 410
domácký průmysl **34** 512—514 **35** 272 **36** 281 **38** 412
— průmyslový a obchodní monopol na světovém trhu **29** 325 397 **30** 262 **32** 748—749 **35** 399 **36** 89 328 329 508 **38** 409 410 493
ztráta průmyslového monopolu **36** 50—51 89 123 124 335 453 500—501

508 514—515 520—521 545 **37** 376 377 **38** 409 410 **39** 53
— zemědělství a agrární poměry **27** 189 **28** 685 686 **30** 699—700 **32** 231 541 **34** 536 **36** 124 **37** 415
— akcie a akciové společnosti **28** 92 **29** 86 87 89 138 **30** 740—741 744 **37** 564 565 **38** 607 618
— zahraniční obchod **27** 332—333 379 390—392 409—410 628—629 **28** 15 16 47 48 64—66 262 263 273—274 560 až 561 575—576 684—687 **29** 52—53 86 až 87 235—236 284 296 355 400 401 416 417 460 461 617 **30** 21 22 257 258 260 262 **31** 267—273 480—483 **36** 328 **38** 410
— viz také *svobodný obchod*
— hlad v době nedostatku bavlny (1861—1864) **31** 57 **32** 256 260 261
— železnice **27** 258 332 **28** 92 138 646 **30** 744 745 **34** 378 425 426 **35** 185
— peněžnictví a bankovnictví, finance **28** 135 474—477 **29** 242—244 460 461 **30** 284 336—337 745 **32** 301—302 **34** 424—426
— a krize 1857 **29** 86 89 235—237 246—251 254—261 273—275 279 280 284 296
— dělnická třída **27** 482 **28** 686—687 **29** 238 260 291 397 **30** 19 21—22 346 383 385 388—389 694 **32** 239—242 611 718—719 748—749 **34** 368 369 547 **35** 36 272—273 299 399—400 **36** 88 89 335 413 443 500—501 508 **37** 43 44 48 63 168 304 305 311 373 **38** 212 500 **39** 26 43—45 50 233 234 271 482
  zemědělští dělníci **28** 685 686 **32** 231 541—542 **33** 705 **34** 536 **36** 500 **38** 412
— rolnictvo, pachtýři **27** 167 **34** 536 až 537 **38** 412
— buržoazie **27** 166 167 568 569 582 **28** 22 23 427 559—561 563—564 604 **29** 273—275 397 459 **30** 172 173 346 375 559—562 694 **32** 748—749 **33** 159 **35** 468 **36** 419 500 631 **37** 345 **38** 182 **39** 55 56
— maloburžoazie **33** 144 **36** 413 **37** 311 **38** 440
— pozemková šlechta (aristokracie) **27** 167 568 582 **28** 563 **32** 611 612 718 až 719 747 748 **33** 159 **34** 536—537 **35** 48 **37** 482—483
— lumpenproletariát **36** 521 **37** 305
— politické strany vládnoucích tříd **27** 567—569 582 **28** 47 54—55 105 až 106 108 171—172 230 251 252 263 559 560 575 595 646 **29** 121—123 126 134 135 411 412 459 **31** 204 252 254 654 až 655 **32** 239—240 502—504 506 **34** 368 **35** 200—201 380 399—400 **36** 392 409 413 467 468 471 776 **37** 344 **38** 209 333 418 430—432 443 444 449 **39** 26 43—45 233 234 241 242 387 388 534
  buržoazní radikálové **27** 567 568 **28** 47 **29** 131 134 135 244—245 459 **31** 68 **34** 536 **35** 175 200—201 210 **36** 347 392 409 413 424 474 475 477 500 **37** 44
— vnitřní politika, vnitřní situace **27** 138 166 167 211—212 229 409 410 567 568 582 668 **28** 22 23 41—42 47—48 54—55 71 251 252 253 357 358 473 až 477 556 559 560 646 695—696 **29** 122 125—128 130 131 134 135 319 323 325 454 459 667 **31** 290 332—333 361 362 435 654—655 **32** 301 302 375 376 379 444 458—459 749—750 **33** 217 698 **34** 248 **35** 206 214 219 **36** 330 331 392 520—523 **37** 43 44 407 **38** 418 419 430—432 434—436 439—441 449 až 450 458 588 **39** 49 50 55 56 233 234 241 242 388—400
— hnutí za volební reformu **27** 167 582 **28** 559 595 **31** 71 72 151 197 238 243 245 252 254 290 332 350 361—362

654 **36** 263—264 409 413 443
— zákonodárství
zrušení obilních zákonů **28** 47—48 54 563—564 685—687 **29** 251 **31** 465—466
bankovní zákon 1844 **29** 236 242 251 **32** 235 **34** 424
tovární zákonodárství **30** 420 **31** 37 38 361 362 **32** 794—795 **34** 317 **35** 246 247 258 **36** 203
— buržoazní tisk **28** 243 253 **29** 606 **30** 258 600 601 **33** 44 184 192 **34** 305 406 407 415 **35** 99 210 211 299 300 **36** 30
— církev **31** 677 678 **32** 239—240 611 612 **33** 132 133
— revoluční perspektivy **29** 126 **31** 440—441 **32** 611 612 718—719 736 747 748 **34** 547—548 **38** 493 601 602
— armáda a námořnictvo **28** 20—23 **29** 98 99 189 190 273 **33** 181 182 **36** 615 **38** 234 452 **39** 28
— zahraniční politika a diplomacie **27** 167 568 569 668 **28** 256 257 357 358 379 387 443 446 475 476 559 560 676 677 679—681 **29** 21—24 95 106 125 až 126 138 139 454 459 468—470 473 474 610—611 641—642 650 651 666—667 **30** 249 250 262—264 382 383 476 až 477 613 614 674 675 741 **31** 354—355 374 629 **32** 303—304 718—719 **33** 28 44 133 159 202 203 698 699 **34** 53 63 273 365 366 **39** 28 41
občanská válka v USA **30** 249 250 262—263 283 284 340 346 354—355 676 694
polské povstání 1863—1864 **30** 382 až 383 411 423
šlesvicko-holštýnská otázka 1863 až 1864 **30** 425 442 443 463—464 741 až 742
prusko-francouzská válka **33** 159 202
— koloniální politika, koloniální systém **29** 66—67 **31** 189—190 192 194 až 195 225—226 **35** 399 468 **36** 640
politika v Indii **28** 64 65 303—305 474 575—576 580 **29** 222—224 290 460 461 **30** 21 22 **35** 186 **37** 482
uchvácení Egypta **35** 99 110 111 113—116 400 468 **36** 640 650 651 688 **39** 41
— politika v Irsku **28** 475—476 **29** 66—68 **31** 438 465 466 **32** 64 301—303 422 427 428 611 612 718 719 747—749 787—788 **34** 39 **35** 48 191—194 211 212 357 379—382 **36** 453 776 815 **39** 246
význam irské otázky **32** 468 469 611 612 718—719 736 747—749 **34** 536
agrární zákonodárství pro Irsko (1870—1895) **32** 503 506 518 519 **35** 48 211 212 214 357 381—382
— a Francie **27** 668 **28** 20 21 **33** 159 212 **36** 650 651 **39** 28
— a Rusko **27** 568 **28** 397 **29** 21—24 **30** 250 258 **34** 368—370 **35** 115 116 400 **36** 330 331 649—651 **37** 407 435 **38** 168 186—187 333 491
— a Turecko **28** 253 256—258 357 až 358 360—361 **34** 324—325 365—366 **36** 641 651 653—654
— viz také *dělnické hnutí v Anglii; Fabiánská společnost; konzervativní strana; liberální strana; revoluce, buržoazní v Anglii; toryové; whigové*
Anglosasové **38** 618
antagonismus **27** 515 **32** 610 749 **39** 170
— viz také *protiklady; rozpor; třídní protiklad*
antisemitismus **35** 249—250 **38** 187 263
Arabové **28** 282 283 288 294 297
Argentina **36** 689
armáda
— a struktura společnosti **29** 215 až 216 **34** 101 102 **36** 440 **38** 261

— disciplína armády za buržoazní revoluce **27** 400—402
— miliční systém **32** 35 **38** 203 204 **39** 210—212 478
— a proletářská revoluce **36** 304—306
— viz také *vojenství*
Arménie 34 68 75 81 **35** 116 119 **39** 353
artěl
— v Rusku **34** 514 **39** 52
Asie 29 352
— viz také *Afghánistán; Čína; Indie; Jáva*
Assýrie 28 282 283 **35** 391
astronomie 30 268 270 729 **31** 176 177 180 **33** 102—103
— viz také *kosmogonie*
ateismus 33 738—739 **36** 231—232
atom 31 204 360
Austrálie 27 390 **30** 261 262 **35** 399
— zahraniční obchod **27** 410 **28** 139 273 274 686
— vystěhovalectví **28** 139
automat 30 368
autorita 33 414 422—424 438 545
— vůdců **33** 413 414 438 490—491 **34** 357
— viz také *osobnost*
ažiotáž 32 79 81—82

Babylón 28 282—283
bakuninismus 32 279 553—554 573 586 587 753 757—758 **33** 196 378—380 429 436—442 539—547 555—557 725 až 729 735—738 **34** 275 276 362 374 **35** 293 415 416 **36** 263 **37** 341 **39** 24 348
— sociální základna **33** 438 439 477 512—513 552 **39** 525
— program **32** 311 312 754 755 **33** 378 437 438
— ekonomické názory **32** 754 755 **33** 726—727
— a stát **32** 493 494 754—755 **33** 437 665 726—727
— a autorita **33** 413 414 422—424 438 477 478 545
— jeho úloha v dělnickém hnutí **32** 270—274 280—283 311 312 314 317 397 429 475—477 493 494 496 535 536 547 548 561—562 663 669 722 až 724 753—757 **33** 44 45 333 378 379 388 392—395 413 422—424 436—442 465 466 532 545 549 552 553 556 557 567 610 611 631 650 713 714 727 731 732 735—737 759 761 **34** 247 **35** 415 416 **36** 33 282 285 304
popírání politického boje dělnické třídy a proletářské strany **32** 573 754—755 **33** 184 378 409 437 438 465 726 731
spolčování s odpůrci dělnické třídy **33** 379 441—442 610 611
— taktika dělnického hnutí v boji proti bakuninismu **33** 44 45 405 475 553 589 594 602 620 631 632 650 651 657 726 až 728 735—738 **34** 300—301 **38** 455 456
— v Belgii **32** 494 **33** 378 388 417 439 až 440 532 549—550 569 650 **34** 300
— ve Francii **32** 753 **36** 263
— v Itálii **33** 378 440—441 475 477 501—502 512—513 552 572 578 651 654 714 **34** 55 63 64 276 300 **36** 262 263
— ve Španělsku **33** 378 394—396 404 417 440—441 477 501—502 512 556 557 569 579 580 651 654 665 714 731 732 **34** 300 **36** 262 263
— ve Švýcarsku **32** 429 494 535 536 756—757 **33** 352 378 379 394 395 421 až 424 439 543 651 653 657 **34** 301 362 417 **35** 250 251 **36** 263 **39** 24 25
— Bakunin v Praze **33** 164
— viz také *anarchismus; Mezinárodní aliance Socialistické demokracie; proudhonismus*
bankovky 27 204—209 **30** 336—337 **32** 114 **34** 424—425 **35** 52—53

bankovní zákon 1844 29 236 242 251 **32** 343 **34** 424
bankrot (úpadek kapitalistických podniků) 27 409 410 **29** 235—236 247—248 254—255 259—260 **30** 745 **31** 136 **32** 260 **38** 262 263
banky
— jejich zásoba kovů **27** 204—209 233 234 **29** 242 **34** 424
— depozita **27** 205—209 233 234 **29** 242
— úroková sazba pro půjčky a diskont **27** 206 207 233 235 351—353 **28** 242 **29** 242 243 266 267
— a oběh peněz **27** 204—209 233 234 **30** 284 **34** 494 **35** 303—304 321—322 361
— a směnečné operace **27** 204—209 233 234 **29** 242—243 254—255 266 267 339 **34** 257 424
— a stát **27** 351—354 **29** 266—269 **31** 271 **34** 257—258 428 **36** 466 467 488 489 **37** 429 **39** 377
— a zahraniční půjčky **36** 488 489 **38** 247—248 256 261 **39** 339
— a železnice **29** 267—269 **34** 426 **35** 185 **37** 564 565
— a průmysl **27** 568
— a hospodářská krize **27** 234 **29** 236 až 237 242 243 251—255 266—269 399 400 **34** 424 426 525 526 **38** 262 263
— akciové banky **29** 242 243 **34** 426
— Banca Romana **38** 618
— Anglická banka **27** 204—209 **28** 242 **29** 242 243 **32** 235 **34** 424 **35** 53 303—304
— Francouzská banka **27** 343 344 422 **29** 86 154 252 253 266 267 **34** 424 **35** 185
— Crédit mobilier **29** 138 145 154 155 166 268 280 285 339 **32** 79 81
— Petrohradská banka **27** 568 **34** 257
— Říšská banka v Německu **35** 361 až 362
— bankovní otázka v I. internacionále **32** 768
— o bankovnictví v „Kapitálu" **31** 178 **36** 375 **37** 284 285 **39** 51
— bankovnictví u buržoazních ekonomů a bankéřů **31** 178 **32** 57 79 **34** 427—428
— u Proudhona **27** 343—346 351 až 354 356 357 422
bavlnářské krize 27 332 333 339 379 **30** 21 22 329—330 **31** 57 135—136
v Čechách a Liebig **31** 136
bavlnářský průmysl
— v Anglii **27** 332 333 379 380—382 **28** 15 16 48—49 65—66 162 230 231 254 332 333 575—576 646—647 **29** 52—53 235—238 257—258 273—275 279 280 296 316 323 354—356 396 404 **30** 21 22 **31** 135 136 264 327—328 332 514 515 **32** 260—263 264 265 268 338 359 465 466 **34** 425 513 514 **37** 140 141 **38** 332 409 410
— ve Francii **29** 396 **32** 282 283
— v Německu **34** 512 513 **35** 166 272 **38** 332
— v Rusku **34** 512—513 **38** 228 409 410 518 519
— ve Španělsku **33** 253 254
— v USA **28** 65—66 **37** 140 141
bazary práce (labour-bazars, labour-markets) 27 55
Beduini viz *Arabové*
Belgie 27 401 402 **39** 181—183
— společenské a státní zřízení **27** 527
— dělnická třída **27** 142 **39** 328 329
— zahraniční obchod **32** 97
— železnice **34** 425
— krize 1848 **27** 142
— vnitřní politika, vnitropolitická situace **27** 136—138 142 143 527 528 **32** 682 683

— koloniální politika **36** 256
— boj za všeobecné volební právo **34** 275—276 **39** 155 161 175 328
— viz také *dělnické hnutí v Belgii*
Berlín 29 614 **30** 195—197 657 658 664 665 **36** 461 582 **37** 508 **39** 139 140 151 153
berlínská smlouva (1878) viz *ruskoturecká válka 1877—1878*
bílkovina 32 238 **33** 103 **36** 374 375
bimetalismus 29 86 89 **34** 493 494 **35** 360—362 **37** 31 **39** 192 193 256
— neudržitelnost všeobecné dvojí měny **35** 362
biologie 33 103
— druhy, b. **31** 295—296 307—310 **32** 72—73
— viz také *bílkovina; buňka; darwinismus; fyziologie; život*
blanquismus 33 599—600 622 **36** 363 **37** 25 26 152 167 179 310 345 353 **38** 119 125 127 362 364 501 613 **39** 55 108 112 135 137 151 152 163 164 208 296 297
— viz také *Společnost ročních období*
bohatství, společenské 29 348 352 **34** 111—112
— odhad národního bohatství Anglie **27** 356—357
boj o existenci 30 292 **32** 668 765—766 **34** 203—206
bonapartismus 27 166 437 438 440 441 **28** 487 528 646—647 **29** 511 641 642 **30** 436 644 **31** 402 403 **32** 241 481 584 **33** 56—57 **37** 87 97 150 152 177 179 205 310 326 356 450 451
— sociální základna a třídní charakter **27** 440 441 **31** 249 618 **32** 408 **33** 57 **36** 84—85
— jeho metody **27** 440 441 **28** 100 až 101 339 340 506—507 528 628—629 **29** 315 **30** 419—420 567—568 **31** 349 393 **32** 366 489—491 561 562 564 **33** 26 **36** 651
— jeho agenti v demokratickém a dělnickém hnutí **28** 249—250 **29** 678 681 až 683 **30** 31 137 494—495 524—527 553 570 582 586 592—594 **32** 29 30 **33** 380 **34** 268 **36** 365 366
— pruský **30** 31 **31** 249—250 271 až 272 281 282 **32** 407 **34** 385 **36** 84—85 **37** 442—444
Bosna 34 43 **35** 308 **36** 641 647 649 650
boulangismus viz *Francie — třetí republika*
Bratrští demokraté (Fraternal Democrats) 27 84 123 222 231 232 239—240 529
Britské muzeum 36 249 569
broussovci viz *posibilismus*
Bruselský kongres evropských velmocí (1874) 33 133
bůh, bohové 27 73—74 **30** 729 **32** 325 **36** 231—232
— **u** Feuerbacha **27** 24 71—74
— **u** mladohegelovců **27** 23
Bulharsko 34 274 **35** 317 319—320 **36** 615 638—640 649—654 731 751
bulharsko-srbská válka 1885 36 428 458 471 530 614 617 651 652
buňka
— objevení buňky Schleidenem a Schwannem **29** 375 **30** 479
— předbuněčná prvotní forma **32** 238 **36** 374—375
— Traubovy „umělé buňky" **34** 176 287
burza 29 267—268 **35** 474 476 492 498 **37** 563 **39** 27
— urychluje centralizaci a koncentraci kapitálu **35** 474 498 **37** 478 479 **39** 27
— jako centrum spekulace a korupce **29** 267—268 **32** 79 81 731 732 **35** 474 498 **37** 564 565 **39** 27
— burzovní daň **35** 474 476
— burzovní zprávy **37** 563
— a banky **34** 424

— a stát **28** 476—477 **34** 257 **36** 472 až 473 **39** 27
— a koloniální politika **36** 91
— a hospodářské krize **29** 236—237
buržoazie 28 164—165 426—428 **31** 527—528 **33** 201 **35** 258 259 **36** 630 631 690 **37** 186 187 344 345 465
— viz také *kapitalista; kapitalistická třída*
Bürstenheimští (Pekelníci) 30 505 534
bytí a myšlení 39 462
bytí, společenské
— materiální společenské bytí a společenské vědomí **27** 513—516 **29** 348 **30** 699 **33** 212 **37** 339 506 507 535—537
— viz také *ekonomie a politika; výrobní síly; výrobní vztahy; základna a nadstavba*
bytová otázka 33 553 554
— její řešení v Proudhonově teorii **27** 343 344

cechy 27 510 511 **29** 215 **35** 155 156
celní spolek 28 169—170 647—648 **32** 90
cena, tvorba cen
a hodnota **29** 348
— cena zboží a oběh peněz **27** 204 až 209 **29** 348 350 351 **30** 336—337 **32** 86—88
— působení zákona hodnoty **29** 351 **32** 26
— výrobní náklady (cost price) **29** 328 329 **30** 310—312 319—320 **32** 92 **36** 243
identifikace hodnoty zboží a výrobních nákladů u Smitha a Ricarda **30** 311 319—320
— výrobní cena **31** 369 **32** 94—96 **34** 507
— a výrobní náklady **27** 186—191 356 **36** 241 242
— tržní cena **27** 190 **32** 94—95 **34** 507
— monopolní cena **30** 22 **34** 481 **37** 376 377
— dumpingová cena **34** 481 **35** 365 **36** 264—265 282 303 329 **37** 376 377 **38** 409
— vliv nabídky a poptávky **28** 16 138 až 139 **29** 52—53 247—251 257 273 až 274 279 280 296 316 323 355 356 404 **31** 493
— a technický pokrok **36** 242
— a zemědělské výrobky **30** 311 312 320
— ceny bavlny **28** 16 48 65 138 332 575 **29** 52—53 235—239 244 248 257 až 258 273—274 279 280 284 316 až 317 355 356 396 404 **31** 135 136 493 514 515 658 659 **32** 261 304 465 466
— ceny obilí **27** 186—191 201—202 **28** 332 685—687 **29** 250 251 411 640 **32** 454—455 **36** 293 **38** 230 **39** 236 401
— ceny potravin a mzdy **28** 686 687 **32** 536
— dějiny cen **32** 87 88
— u buržoazních ekonomů **27** 204 205 **30** 310 412 **32** 95—96 121—122 **36** 241—242
— u Proudhona **27** 55—56 64—65 346 347
— viz také *cena půdy*
cena půdy 29 111 **32** 105—106 448—451 455—456 **35** 219
cena vlastních nákladů 36 242
cenné papíry 29 267—269
— viz také *akcie; půjčky; obligace; státní papíry*
centralizace kapitálu 34 411 543 **35** 474 **38** 492 493
centrum (strana středu v Německu) **36** 192 193 284 291 444 468 714 **37** 413 417 **38** 320 582 **39** 27 42 95 96 105 417 439 483
církev a stát 27 458 459 **32** 612 **33** 132 133

— odluka církve od státu **36** 445 **38** 275 284
— jako pozemkový vlastník **30** 125 **32** 611 612 **35** 191 192
— anglikánská **31** 677 678 **32** 239 611 612 **33** 132 133
— viz také *náboženství*
comtismus viz *pozitivismus*
Crédit mobilier 29 138 145 154 155 166 268 280 285 339 **32** 79 81
currency principle, princip oběživa 27 204—206 233—234 **29** 156 **32** 114

čas
— a pohyb **33** 102
Čechy 29 34 42 400 **39** 154
Černá Hora 28 245 256 257 **34** 43 **35** 318—319
Češi, české země 27 167 **29** 642 **30** 91 95 97 99 **31** 136 246 253 275 287 288 295 **32** 225 **34** 29 148 **38** 354 493 **39** 139 141 156 167 181
— dělnické hnutí v českých z. **33** 705 **35** 310 **37** 144 **38** 405 415 **39** 216 220 anarchistické hnutí **37** 375 **38** 555
— národní hnutí v Č. **29** 41—42 340 400 640—642 **33** 164 **35** 309—310 316 **38** 493 **39** 156
— česká a slovanská literatura a kultura **29** 29—32 34—36 41 42 **35** 309 319 **39** 140 144
— Praha **33** 164 705 717 719 **34** 34 147 180 181 182 232 233 234 235 236 **39** 139 141 150 204
Hradec Králové **37** 447
Olomouc **31** 239 275
Brno **31** 289 **37** 144
Karlovy Vary **33** 326
Marx a K. V. **32** 389 393 **33** 64 139—149 697 702 703 704 707 709 714 717 719 **34** 28—29 33 47—50 77—79 85 100 183 189 191 212 227 229 231 **35** 139 704

Čína 36 544 545 **39** 324 327 336—337
— ekonomická situace; rozvoj kapitalismu **29** 401 **38** 520 **39** 324 325 327 336—337
— jako odbytiště zboží kapitalistických států **29** 400 401 **32** 465 466 **36** 328 **38** 520
— zahraniční obchod **28** 15 16 138 **29** 89 396 400—401 416—417 461 **30** 257 258 260—262 **31** 492 **32** 260 465 466 **34** 493 494 **36** 328 **38** 520
— vystěhovalectví **36** 545 **38** 520 **39** 324 325 327 336—337
člověk
— vznik člověka **31** 42 295 296 **34** 205—206 437
— rozdíl mezi člověkem a zvířetem **29** 375 **34** 204 205
— Feuerbach o člověku **27** 23 24 46 až 47 71—74 481—482

daně 27 534 **30** 405
— přímé **35** 474
— nepřímé **30** 405 406 **34** 474 **35** 407 474
— burzovní daň **35** 474 476
— na pozemkové vlastnictví **37** 482 až 483
— zdanění rolníků **28** 594 **32** 228 541 728 729 **37** 482—483
— v Anglii **28** 474—477 **30** 315 336 až 337 **32** 541—542 **35** 474
— ve Francii **27** 352—354 **28** 594 **32** 729
— v Indii **29** 460 **32** 228 **37** 482
— v Irsku **32** 541 **37** 482
— v Itálii (Lombardie) **27** 292 293
— v Německu **34** 473 474 **35** 474
— v Prusku **28** 646—648
— v Rakousku **27** 292
— v Rusku **32** 228 728 729 **39** 401
— v USA **30** 315 336—337
— viz také *rozpočet*

Dánsko 27 90 91 28 679—680 **30** 428 až 431 741 742 **37** 379—381
— armáda **27** 401 **28** 402—403
— viz také *dělnické hnutí v Dánsku; německo-dánská válka 1864; Šlesvik-Holštýn*
darwinismus 30 292 **34** 203—206 384 388 **35** 479
— a malthusiánství **30** 292 **32** 766 **34** 204 **35** 479
— sociální **32** 668 766 **34** 203—206
Darwinova vývojová teorie 29 583 **31** 295 307—310 **32** 72—73 **34** 203 203—206 **35** 479 480 **39** 464
— jako přírodovědecký podklad k materialistickému pojetí dějin **30** 161 644
deismus 37 568
dějepisectví 28 564 567 **37** 506—508
— proletářské **34** 240 242 243 **36** 295 637—638 **39** 96 97 227 326
— buržoazní **27** 101 **28** 426—429 563 až 567 **32** 322 503 504 506—507 510 **36** 510 **39** 227
dějiny
— jejich zákonitý charakter **35** 204 **37** 205—206 536
— jejich objektivní charakter **27** 509 510 **36** 445 **37** 535 536 **39** 226 227
— poměr spontánního a vědomého **39** 80 226 458 459
— třídní boj jako hnací síla dějin **34** 205 461—462
— masy a osobnost v d. **27** 223 516 až 517 **33** 251 **35** 267 268 505 510 **37** 457 458 536 **39** 226 227
— kontinuita a diskontinuita v d. **27** 509 510 **30** 388—389
— zákon přeměny kvantity v kvalitu v d. **31** 362
— nutnost v d. **27** 223 509 510 **32** 624 **33** 251 **35** 204 408—409 **37** 535 536 **39** 226 227
— nahodilost v d. **33** 251 **39** 226 227
— násilí v d. **33** 686 **37** 568 **38** 347 542 543 **39** 53
— opakování historických událostí **27** 433
— „ironie dějin" **28** 647—648 **31** 271 **32** 668 **36** 364 451 814 **37** 188 205 206 **38** 441 **39** 327 352
— materialistické metody studia **d. 37** 477 506 507 **38** 347
— význam studia d. **32** 71
dějiny hospodářství
— nutnost jejich studia **37** 338 339 507 **39** 227
dělba práce 27 511 512 **29** 215 **36** 210 **39** 472
— přirozená **36** 210
— společenská d. p. a osamostatnění jednotlivých prací **37** 564—568
— a cechovnictví **35** 155 156
— a manufaktura **30** 264 **35** 155 156
— v továrně **30** 263 264
— u Proudhona **27** 511 512
dělnická aristokracie 27 212 **29** 397 **33** 159 531—532 584 590 683 **35** 244 245 399 **36** 89 335 443 **37** 372
dělnická družstva viz *výrobní družstva*
Dělnická strana (Francie) viz *Francouzská dělnická strana*
dělnická třída 31 527 618 **33** 155 438 **34** 155
— vznik a formování **35** 272 273 **37** 369 **39** 516 517
— postavení za kapitalismu **29** 260 **35** 272 273 **38** 81—83 **39** 472
— třídní protiklad mezi d. t. a buržoazií **27** 78—79 **28** 426—428 **31** 618 **32** 676—677 748 749 **33** 437 565 587 **36** 128
— třídní boj proti buržoazii **27** 605 **31** 99—100 520 521 610—611 **32** 676 až 677 751 754—755 **33** 251 381 382 565 587 **34** 248 431 456—462 **35** 302 425 426 **36** 84—85 574 575 **38** 618

— její třídní uvědomění **28** 53—54 **32** 751 **33** 737—738 **38** 82 83 **39** 44—45 **261** 271 298 310 324 387 388 390
— boj za hospodářská a politická práva **33** 381 382 **38** 81—83
— její poslání **27** 482 **31** 100—101 **34** 462 482 483
— nutnost organizování dělnické třídy v samostatnou politickou stranu **33** 381 382 565 587 **34** 547 571 578 **36** 672 682—683 686 **37** 49 356 357 379—381 **38** 495—497
— viz také *dělnické hnutí; diktatura proletariátu; odbory; třídní boj; zemědělští dělníci; strana, proletářská; revoluce, proletářská*

dělnické hnutí
— předpoklady jeho vzniku a etapy jeho vývoje **33** 377 378 658 712 732 733 **35** 259 306 307 425 426 **36** 281 282 567 573 671 672 682 683 700 **37** 380 381 397 398 408 409 **39** 55
— jeho cíl **32** 311 312 **33** 381 565 587 **35** 316 317 **36** 672 **39** 61
— jeho internacionalismus **27** 498 **32** 167—168 689—690 **33** 155 302 303 490 497 712 **34** 155 156 578 **36** 294 692 **38** 146 547 609 **39** 106 108 109 156 210 212 295
— spojení politického a ekonomického boje **31** 610 611 **33** 381 382 565 587 **39** 26
— spojení legálních a nelegálních forem boje **33** 409 **34** 499 **35** 256 257 **36** 552 **37** 419 423
— boj za demokratické požadavky **28** 648—649 **32** 141—142 **34** 157 378 **35** 307 **36** 167 **39** 220 295
— a rolnictvo **27** 329 **32** 431 464 754 **33** 479 728 729 **34** 482 483 **36** 167 304 305 498 499 **39** 320 321 335 393 411
— a neproletářské vrstvy **27** 329—331 **32** 496 497 **33** 732 733 **34** 460—462 **35** 250 **36** 124 630 631 **37** 507 518 519 **38** 220 247 **39** 393
— a národní otázka a národně osvobozenecké hnutí **27** 498 **31** 273 274 **32** 468 469 611 612 718—719 747—749 **33** 56—59 497 **34** 208 209 **35** 306—309 316—318 391 392 399 400 **37** 18—20 144 **38** 160 161 180—190 204 218—220 493 551 **39** 105—106 109 110
— a zahraniční politika **31** 109—110 **32** 631 632 **33** 31 42—43 155 194—195 **34** 310 311 **35** 316—318 **38** 160
— a válka **31** 504 **32** 360—361 631 632 **33** 31—33 57—61 80 81 158 159 309 **34** 133 155 156 482 488 **35** 317 až 322 400 462 **36** 458 471 616 654—657 687 **38** 160 188—189 203 204 214 218 až 220 281 540 551 556 **39** 23 210 až 212
— před Pařížskou komunou **33** 712 713 732 733
— za prusko-francouzské války a za Pařížské komuny **32** 631 632 **33** 31 80 81 206 246 247 251 269 713
— po Pařížské komuně **33** 698 705 **34** 265 266 505 540 **35** 190 311 312 **36** 458 470 471 686 687 **37** 18 272 273 278 291—293 408 409 555 590 **38** 172 178 281 501 502 512 513 **39** 77 78 161 233 234 295 316 319 320 328 329 333 336
přechod revolučního centra dělnického hnutí do Německa **33** 21 78 206 683—684 **37** 447
— viz také *dělnická aristokracie; diktatura proletariátu; I. internacionála; II. internacionála; internacionalismus, proletářský; odbory; oportunismus; První máj; reformismus; revoluce, proletářská; stávky a stávkové hnutí; strana, proletářská; strategie a taktika proletariátu v třídním boji; teorie a praxe; tradeunionismus; třídní boj; ženské hnutí*

dělnické hnutí v Anglii
— všeobecná charakteristika **30** 388 až 389 **32** 239—240 465 611 718—719 **33** 617 698 705 732 **34** 248 275 431 **35** 247 299 399 **36** 43 88 89 505 522 624 668—669 673—674 **37** 48 49 168 372 373 377 406 408—410 457 458 525 526 **38** 101 102 122 135 440 441 470 až 472 495—497 528—529 **39** 143 144 234 251 271 298 387 388 390
— v padesátých letech **28** 499 503 **29** 658—659
— v šedesátých letech **30** 383 389 **32** 195—196 239—240 464 465 611 až 612 794—795
postoj k občanské válce v USA **30** 346 354 389 694 **31** 31 501 503—505
— v sedmdesátých letech **33** 489 617 698 705 732 **34** 248 275 431
postoj k prusko-francouzské válce a Pařížské komuně **33** 28—29 159 309
— v osmdesátých letech **35** 36 247 284—285 299 399 **36** 43 88 89 114 115 150 263 308 309 474 505 520—523 556—558 562 598 599 624 668—669 673—674 697 698 731 736 741 742 745 748 752 760 765—767 769 779 780 **37** 40 43 44 46—51 80 167 168 292 304 305 311 319 320 336 337 363 364 372 373 377 406 408 409
— v devadesátých letech **37** 406 408 až 410 438 456—463 465—470 476 525 526 **38** 37 39 50—51 64—66 80 85 101 102 122 125 135 182 253 291 329 až 330 339 340 346 347 366 367 375 431—432 440 441 443 444 448—450 458 459 470—472 488 495—497 500 až 502 524 528 529 565 566 574 627 až 630 **39** 20—22 26 43—45 50 56 70 73 85 86 90 91 184 185 233 234 251 266 267 271 298 309—312 315—317 324 333—335 387 388 390 392 450—452 468—470 481 482
— hnutí za osmihodinový pracovní den **38** 80 101 182 194 405 471 474 479 482 488 493 500 501 504 505 510 511 516 **39** 271
— stávkové hnutí **28** 332—334 517 518 686 **31** 332 **32** 338 359 **34** 331 **37** 304 305 311 313 314 316 320—322 336 363 364 396 397 408—409 **38** 81 168 **39** 85 86 159 160 175 176
— hnutí za volební reformu **31** 34 71 72 151 197 235 238 243 245 290 332 443 530 584 654 677
— podplácení vůdců dělnické třídy buržoazií, dočasné vítězství oportunismu **29** 397 **32** 465 611 **33** 159 530 531 617 683 698 705 **34** 251 275 368 369 431 596 **35** 244—245 247 399 434 **36** 43 88 89 388 471 **37** 49 373 457 458 **38** 418 419 431 500 501 **39** 44—45 271 298 387 388
— podmínky pro oživení socialistického dělnického hnutí **35** 36 **36** 89 124 388 500 505 567 **38** 495—497
— a irská otázka **31** 438 443 466 485 529 530 624 625 654—655 **32** 241 až 242 718 719 747—749 **37** 331
— dělnický tisk **32** 400 432 **38** 141 142 **39** 239 240 334 427
— viz také *Demokratická federace; Fabiánská společnost; chartistické hnutí; I. internacionála; II. internacionála; Liga půdy a práce; Liga za osmihodinovou pracovní dobu; londýnská odborová rada; Nezávislá dělnická strana; První máj; Reformní liga; Sociálně demokratická federace; Socialistická liga; tradeuniony*
dělnické hnutí v Belgii 31 557 558 **32** 179 682 683 **34** 275—276 **35** 312 až 313 **36** 748—749 **37** 73 74 172 196 200 202—205 207—209 216—219 226 228 až 230 233—235 238 239 255 256 267—269 316 423 **38** 102 106 161 167

39 176 181—183 328 329 335 336 351
— viz také *I. internacionála v Belgii*
dělnické hnutí v Bulharsku 39 102 336 499
dělnické hnutí v Dánsku 33 479 665 **34** 38 61 318 **37** 196 207 218 219 233 235 255 256 260 277 278 3 *1* 320 379—381
— viz také *I. internacionála v ánsku*
dělnické hnutí ve Francii
— všeobecná charakteristika **32** 584 **33** 75 698 **34** 363 505 540 541 **35** 259 260 408—409 431—432 **36** 444 445 458 734 **37** 34 161 235 236 351 352 356 414—415 449—451 458 **38** 156 612—613 **39** 83 108 118 119 144 208 277 278 296—298
— ve čtyřicátých letech **27** 50 87 99—101 117 118
— za revoluce 1848—1849 **27** 440 **29** 359 360 **36** 193
— za druhé republiky (1848—1852) **27** 439 440 **35** 272
— za druhého císařství (1852—1870) **28** 641 **29** 337—338 **31** 610 611 626 **32** 582 584 689—690 784—785 **33** 21 56 75 **36** 444
— za prusko-francouzské války a Pařížské komuny **33** 75 76 80 158 159 183 184 203 251
— v sedmdesátých letech **33** 698 705 **34** 326 363 541
— v osmdesátých letech **34** 505 540 541 **35** 256 259 260 263—269 434 až 436 446—450 **36** 162 163 203 263 278 430 444 445 523—526 540 541 545 až 548 552 560 561 564—566 598 624 835 **37** 34 159—161 167 172 173 177 196 235 236 247 256 291—293 351 až 353 356 357 375
— v devadesátých letech **37** 414—415 449—451 458 471 472 549—550 557 608—610 **38** 38 39 64 65 102 119 156 206 324 325 340 341 612 613 615 **39** 54 55 74 107—110 135 136 144 151 207 208 210—212 277 278 382
skupina Milleranda-Jaurèse **38** 232 **39** 54 55 107 138 152 203 207 208 221 236 237 255 277 288 296—299 305 306 336 420 446
— stávkové hnutí **32** 282—283 **406** **36** 203 545—548 552 560 561 573 598 617 643 644 **39** 176
— socialistická frakce v Národním shromáždění **36** 522—526 531 540 **541** 545—548 560 561 598 **38** 363 364 **615** **39** 47 137 138 140 151 152 164 **165** 202 203 207 208 210—212 221 233 236 237 255 256 277 288 296—299 306 336 415 417 419 420 450—452
— dělnický tisk **27** 115—117 **34 540** 541 **35** 263 264 267 269 416—419 **421** 422 431 432 435—438 447 **36 734** **37** 34
— buržoazní a maloburžoazní strany **27** 115—118 439 440 **34** 541 542 **35** 408—409
— viz také *allemanovci; blanquisté; Francouzská dělnická strana; guesdovci; I. internacionála; II. internacionála; odbory; Pařížská komuna; posibilisté; proudhonovci; První máj*
dělnické hnutí v Irsku 38 50 51 267 627
— viz také *I. internacionála v Irsku*
dělnické hnutí v Itálii 32 317 **33** 378 417 433 440—441 495—498 512—513 732 733 **34** 56 60 **35** 306 **39** 36 47 144 395
— viz také *I. internacionála v Itálii; Italská socialistická strana*
dělnické hnutí v Německu
— všeobecná charakteristika **32** 689 730 759 760 **33** 500—501 514—515 **34** 499 500 547 548 579—580 **35** 491 492 **36** 282 292 445 747 **37** 146 147 **38** 547 **39** 107 108 143 144 151 251

— ve čtyřicátých letech **27** 17—19 22 89—91
— za revoluce 1848—1849 **32** 725 až 726 **36** 202 **37** 347
— v padesátých letech **29** 37—40 62 403
— v šedesátých letech **30** 402—403 **32** 151 152 167—168 209 210 217—218 290—291 308 309 332 334 356—358 372 374 375 382 384 395 415 641 689 až 690 700 701 725—727 759 760 **33** 514 515 **35** 306
— v sedmdesátých letech (do přijetí zákona proti socialistům) **33** 150 441 až 442 655—659 679 683—684 698 714 **34** 362 363
— postoj k prusko-francouzské válce a Pařížské komuně **33** 21 28 56—61 80—82 158 159 183—184 206 228 229 283 309 394 **34** 108—109
— v době platnosti zákona proti socialistům (1878—1890) **34** 418 482 483 487—488 499 500 **35** 256 257 270 až 274 315 **36** 278 281 291 292 301 302 673—674 **37** 24 248 305 320 353 406 408 447 507 508 518
— v devadesátých letech **38** 329—330 **39** 90 104 105 108 143 144 251
— stávkové hnutí **32** 213 **37** 248 275 305 321 **38** 118 119 278 279 301 **39** 388 392
— viz také *I. internacionála; II. internacionála; odbory; První máj; sociální demokracie, německá; Svaz komunistů; Svaz německých dělnických spolků; Všeobecný německý dělnický spolek*

dělnické hnutí v Holandsku 35 312 až 313 **36** 481 **37** 172 196 207 218 219 226 227 235 255 256 287 316 317 423
— viz také *I. internacionála v Holandsku*

dělnické hnutí v Norsku 37 256 497 509

dělnické hnutí v Polsku 32 415 **35** 307
— viz také *I. internacionála v Polsku*

dělnické hnutí v Portugalsku 34 184 195 265 266
— viz také *I. internacionála v Portugalsku*

dělnické hnutí v Rakousku 32 152 225 290 **33** 664 665 698 705 **35** 310 **37** 144—145 256 291 375 **38** 38 39 146 252 316 317 493 **39** 143 144 151 181 183 215 216 220 251 252 294 295
— viz také *I. internacionála v Rakousku; sociální demokracie, rakouská*

dělnické hnutí v Rumunsku 37 17 18 83 **39** 336

dělnické hnutí ve Španělsku 32 317 **33** 253 254 378 418 439 440 512 **35** 250—251 **37** 215 216 **39** 250 251 308 309 470
— viz také *I. internacionála ve Španělsku; Socialistická dělnická strana Španělska*

dělnické hnutí ve Švédsku 37 256

dělnické hnutí ve Švýcarsku 29 104 až 105 **32** 80 289 290 **33** 112 543 654 **34** 362 417 419 **35** 312—313 **37** 196 200 202 203 218 219 268 317 423
— viz také *I. internacionála ve Švýcarsku*

dělnické hnutí v Uhrách 33 306—307
— viz také *I. internacionála v Uhrách*

dělnické hnutí v USA
— všeobecná charakteristika **33** 698 **34** 85 **36** 79 162 263—264 505 559 560 570 571 573—575 591—593 623 663 672 682 683 686 687 691 692 719—720 747 793 808 810 **37** 27 164 352 **38** 212 281 618 **39** 144 193 302 413 414
— v padesátých a šedesátých letech **29** 284 285 **30** 580 581 583 585 **31** 611—612
— v sedmdesátých až devadesátých letech **35** 203 204 **36** 75 162 505 559

560 567 573—575 597 598 623—624 663 664 668 669 671—674 682 683 686 687 720 722 754 793 808—811 **37** 164 397 398 **38** 212 281 282 354 618 **39** 61 67 144 193 333 334 413 414
— hnutí za osmihodinový pracovní den **31** 393 651
— stávkové hnutí **33** 492 **34** 85 89 427—428
— a černošská otázka **31** 618—619
— viz také *Americká dělnická liga; Americká federace práce; greenbackovci; I. internacionála; II. internacionála; Národní svaz práce; První máj; Rytíři práce; Socialistická dělnická strana Severní Ameriky*

dělnické zákonodárství
— viz *tovární zákonodárství*

Dělnický spolek viz *Německý dělnický spolek (Brusel); Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně; Svaz německých dělnických spolků; Všeobecný německý dělnický spolek*

demokracie 36 167
— buržoazní **27** 328 **36** 303—305 **39** 387 388
— maloburžoazní **27** 329—330 **28** 567 **29** 40 105 477 478 560 698 700 až 702 **30** 24 35 403 690 **32** 316 676 **33** 242
— boj dělnického hnutí za demokratické požadavky **28** 648—649 **32** 167 až 168 **34** 157 378 **35** 307 **36** 167 **39** 220 295
— viz také *republika; volební právo*

Demokratická federace (Democratic Federation) (Anglie) 35 236 237 284 356 **36** 88—89 161 162 166 171 221 236 237
— viz také *Sociálně demokratická federace*

Demokratická strana (USA) 38 281

Demokratické sdružení (Association démocratique) (Brusel) 27 106 až 113 137 138 526 527 529

depozita 27 206—209 233—235 **29** 242

deprese 27 206—209 233—235 **35** 461 až 462
— chronická **36** 442 453 508

despotismus 28 305 **36** 364

dětská práce 30 421 **32** 231 **33** 253 **35** 246 **37** 140 141 **38** 412 518

dialektika
— její zákony **31** 362 **32** 618
— objektivní a subjektivní **38** 238
— dialektická metoda **31** 370 442 443 **32** 607 766
— v přírodě a přírodních vědách **29** 574—576 **31** 360 362 543—544 **33** 102 103 150 151 **34** 203 **35** 143 144
— ve společnosti **29** 347 354 **31** 362 **35** 416 425—426
— v politice **32** 612 619
— protiklad materiální a idealistické dialektiky **29** 306 622 **32** 607 618 766 **38** 238
— protiklad k metafyzice **34** 51 **37** 569 **39** 117 461 462
— Marxův úmysl napsat nástin d. **29** 291 **32** 618 **36** 23
— u Balzaca **36** 110
— u Dietzgena **32** 226
— u Hegela **29** 291 374 375 622 **30** 246 **31** 360 362 543—544 **32** 32 607 až 608 **33** 150 151 **38** 237 238
— viz také *metoda; vzájemné působení; zákony*

diferenciální renta 27 186—191 201 až 203 **30** 311—313 **32** 447 454—456

diktatura proletariátu 27 329 **28** 567 648—649 **33** 381 382 437 438 465 565 566 588 **34** 157 158 **35** 189 190 425 až 426 432 **36** 32—34 84—86 114 128 458 **37** 379 518 519 569 **38** 208 209
— její historická nutnost **28** 567 **33** 381 382 465 565 566 587 738 739

34 157 158 **36** 32—34 88 **37** 379
— nutnost proletářské strany jako její podmínka **33** 381 382 565 566 587 **34** 547 **37** 379—381
— její úloha a funkce **28** 648—649 **33** 465 565 566 587 738—739 **34** 158 **35** 189—190 **36** 32—33 499—500 **37** 379 518 519 **38** 82 83 220 270
— její přechodný charakter **27** 329 **28** 567 **34** 157 158 **36** 32—33 128
— třídní vědomí dělnické třídy jako její předpoklad **38** 82 83
— spojenci **33** 799 **37** 518 519 **38** 220 246—247
— a demokracie **36** 167
— viz také *Pařížská komuna; revoluce, proletářská; socialismus a komunismus*

diplomacie, mezinárodní vztahy 27 511 **33** 181 182 203 204 **36** 725 **38** 261 až 263 593

disciplína 27 400—401
— stranická disciplína viz *strana, proletářská*

divadlo 29 670 **39** 140

dividenda 29 285 **35** 185
— a tvorba průměrného zisku **30** 310 **39** 459

dobývání cizích zemí 35 165

dogmatismus 27 513 **36** 503 671 682 691 **38** 122 470 **39** 267 334

doktrinářství 27 517 518 **32** 644 694 **33** 429 488 **35** 198 **36** 671

domácký průmysl 34 377 378 512 až 514 **35** 272 273 **36** 120 123 281 282 302 až 304 **38** 229 409—412 518—520
— v Číně **38** 520 **39** 324 327 336 337
— v Německu **34** 377 378 512 513 **35** 272 273 **36** 120—121 123 281 282 302—304 **38** 229 412 519
— v Anglii **34** 512 513 **35** 272 **36** 281 **38** 412
— v Rusku **34** 512 513 **38** 229 408 až 412 518 519 553

dopravné 32 315

dopravní prostředky 34 426

drahé kovy 27 204—209 **29** 86 252 266 348
— viz také *zlato*

drama 29 658—661 669—673 **30** 684 685 **36** 462

druhy (biologické) viz *biologie*

družstva, družstevní společnosti se státní podporou
— viz *výrobní družstva*

důchod (revenue)
— jeho prameny **32** 95 96
— dvojí význam pojmu „výnos" **38** 183
— u Proudhona **27** 55—56 345—347
— u Smithe a Ricarda **30** 412 **32** 95 až 96 122

egoismus 27 23 24

Egypt 35 391 400 **36** 650 651
— anglický výboj v E. **35** 99 110 111 114—116 391 400 468 **36** 641 650 651 **39** 41

eisenašská strana viz *sociální demokracie, německá*

eklekticismus 29 615 **39** 461
— ve výuce **30** 700

Ekonomická tabulka Quesnayova (Tableau économique) 30 292 412 417 **34** 65 66 95—98 **39** 496
— reprodukce schématu **30** 413 414 **34** 96

ekonomie a politika 31 465 **32** 755 **37** 69 535 536 565—570 **38** 517 533 534 **39** 115—117 225—227
— ekonomická nutnost **38** 343 410 517 **39** 226
— viz také *základna a nadstavba*

ekvivalentní forma viz *forma hodnoty*

elektřina
— jako forma pohybu **29** 375 **30** 745 **33** 103 **35** 143—145 493

— význam elektřiny pro rozvoj výrobních sil **35** 129 133 492 493
— a její technické využití **39** 225
— její vliv na růst rostlin **27** 283—285 290 291 295
— odstranění protikladu mezi městem a venkovem **35** 493—494
— elektrotechnická revoluce **35** 492 493
emigrace, politická 27 219 546—548 **28** 40—42 **33** 515—516 **35** 380 431 437—438 470 **36** 139 140 295 **37** 454 455 **38** 508 **39** 93
— německá v Anglii **27** 177—180 183 214—223 231 232 239 240—249 253 až 260 286 287 301—305 309—311 319—322 341 363—370 373 374 379 403—409 416—417 586 598—601 614 až 617 628—633 639—650 **28** 56—58 67 68 75—78 98—101 120—124 126 až 131 134—136 140—145 208—213 456 457 533 534 551 552 572 573 579 580 592—593 595—602 609—611 627 až 633 643—645 652—654 695—696 701—703 709—711 **29** 54—57 413 414 422 478—482 485 486 488 494 495 545—550 553—558 560 562 568—571 631 632 634 635 642 681—683 695 až 698 701 702 **30** 164—166 210 211 214 215 224—226 388 389 690 **33** 38 42—44 **34** 268 269 **38** 508 **39** 556
Sociálně demokratický emigrantský výbor **27** 368—370 373 374 580 591 596 598—600 602
— německá v USA **27** 273 338 339 365—367 369—371 374—377 403 až 405 412—413 416—417 419—420 443 444 587—588 620 621 634—636 638 639 644—645 649 657 658 667 668 **28** 76 116 134—136 140—143 263—264 281—282 306—307 410 411 504—505 513 528 558—559 585 586 592 593 631 632 638 661—662 **29** 422 **30** 581 583 **31** 48—51 **35** 203 204 431 **36** 295 663 668 669 671 682 683
— revoluční perspektivy německé maloburžoazně demokratické **e. 27** 412 657—661 667 **28** 56 62 75 76 83 85 121—123 126—129 140—142 159 199 až 200 212—213 223—224 241 573 579 580 607—611 613 614 631 632 **30** 231 506 562—563
— francouzská **27** 177—180 183 212 214—217 219 220 222 223—228 231 232 239 240 244—249 253 254 322 až 323 376—377 601 614—617 630 až 633 **28** 43—45 56—58 61 173 174 249 až 250 381 479 480 552 570 596 **29** 54—57 325 327 391 500 520 **32** 137 138 438—439 444—445 551
po porážce Pařížské komuny **33** 92 až 93 276 293 311 314 318 399 400 402 403 715 733 754—756 758—760
— italská **27** 180 183 184 384 385 388—389 614—617 650 **28** 31 56 57 83 144 145 245—249 251 479 480 552 570 601—603 **29** 399 500 **33** 733
— maďarská **27** 177—180 183 212 222 231 232 413 420 591 614—617 660 až 661 **28** 30—32 41—42 56 83—84 145 168 169 245—249 251 433 569 570 627—628 634—637 643 644 **29** 372 393—394 560—561 567—568 690 691 **30** 636
— polská **27** 177—180 183 214 222 231 232 614—617 **28** 145 349 433 479 **30** 423 **33** 293 **35** 36 310
— ruská **28** 330 331 480—482 **30** 374 **32** 500 **33** 544 **34** 542 **37** 454 455 **39** 93 273 274
— viz také *Německý dělnický (vzdělávací) spolek v Londýně; Německá demokratická společnost; Schillerův ústav; Ústřední výbor evropské demokracie*
emigrantský tisk a literatura 30 25 27—28 117

empirismus 27 23 24
encyklopedie 29 142 173 216
energie 32 324 325 **35** 143—145 161 až 163 492—493
— zákon o zachování a přeměně energie **29** 375 **33** 102 103
— viz také *elektřina; mechanika; světlo; teplo*
Engels — život a dílo
— všeobecná charakteristika; Engels o sobě **27** 31 217 218 222—224 461 **30** 696 **31** 348 **32** 676 699 700 **33** 346 347 **34** 357 432 433 447 461 462 **35** 426 444 490—493 **36** 43 267 268 690 801 **37** 590 608 **39** 115 128 150
postavení v mezinárodním dělnickém hnutí **34** 447 461 462 **35** 268 až 269 490—492
vědecká činnost, její význam pro dělnickou třídu **30** 26 27 **34** 266 **36** 43 267
jako vojenský spisovatel **27** 623 až 625 **28** 671 672 **30** 18 39 574 623 až 624 632 **33** 44
Marx o Engelsovi **28** 667—668 **31** 95 351 **34** 352 357 380
— viz také *Marx a Engels*
— jako vedoucí činitel Svazu komunistů **27** 114—115 118—119 122 125 132—133 139 148—149 369 370 **34** 357
podpora pronásledovaných a uvězněných členů Svazu **27** 433—434 **28** 22 24—29 108 109 187 189 190 192 195 199 203—212 225 226 250 278 279 309—310 626 714 **30** 574 575
— jako představitel I. internacionály **31** 147 247 **32** 157—158 **33** 352 353 405 532 569—570 594 607—609 638 až 642
dopisující tajemník pro Belgii **33** 237—239 302 303 725
dopisující tajemník pro Dánsko **33** 464—467 479 483
dopisující tajemník pro Itálii **33** 303 352 368 369 405 410 414 454 465 483 486—487 497 498 596 725 730 až 733
dopisující tajemník pro Portugalsko **33** 483
dopisující tajemník pro Španělsko **33** 253—255 303 410 465—466 477 483 725 **39** 84
— jako představitel mezinárodního dělnického hnutí po Marxově smrti **35** 478 **36** 43 44 141 267 268 304—305 507 **37** 357 399 590 592 615 **38** 34 37—39 172 203 204 212 214 218—220 272 273 445 500—502 516 547 559 588 589 **39** 46 63 77 88 150 308—310 372—374 499
— účast na přípravách a činnosti II. internacionály **37** 157 207—223 226—228 234—239 241 242 247 250 254 257—264 267—278 339 523 524 526 528 541 544 545 548—550 557 **38** 35 86 148 154 163 164 177 500 až 502 590 591 **39** 112 135 136 150 250 430
— vztahy k demokratickému a dělnickému hnutí v jednotlivých zemích:
k německému dělnickému hnutí **29** 40 42 **30** 467 468 **31** 39—42 47 48 65 66 76 77 83 92 112 122—123 141 277 278484 531 536 537 666 667 **32** 60 101 102 186 192 198 200 207 208 293 296 322 377 378 395 409 431 467 468 472 478 479 518—519 554—555 579 700 701 725—727 759 760 **33** 150—151 206 207 228 229 256 257 265 282—286 325 až 327 425—428 451—453 503—505 552—554 567 580 655—659 686 **34** 35 36 43 82 83 120 122 126 132 133 153—160 167 168 189—197 276 278

330 331 430 439 440 444—462 465 až 469 472—477 486—490 492 533 539 **35** 146—147 181 197 213—217 249—252 255—257 363—365 374 až 378 382 407—409 410—412 437 až 438 444—445 470—472 490 491 **36** 167 192 193 198—200 203 205 216 218 284 285 301 302 304—305 310 až 314 317 334 347—351 368—370 397 398 457 497—500 633—635 646 788 798 799 803 **37** 155 159 213 214 221 222 301 302 412—415 422 423 444 487 507 508 510 514 515 **38** 37—41 45 46 52 53 56—59 63 75 100 101 117—120 134 135 138 150 151 183—185 190—192 200 202 208 209 216—220 254 255 258 260—263 272 273 278 320—323 331—335 396 414 415 527 565—567 572—574 595 596 **39** 49 63 96 97 143 144 188 189 342 348 356—358 455—457 491 537 538

k anglickému dělnickému hnutí **27** 114 115 **31** 253 **32** 239 240 **33** 267 268 590 615 **34** 340 **35** 36 239 244 až 247 312—313 **36** 127 128 161 162 272 307 355 356 621 778—780 788 **37** 79 80 235—237 364 464 až 469 499 500 557 **38** 366 367 395 417—419 439—441 443 444 448 449 495—497 500 501 530 **39** 63 70 254 259 486

k chartistickému hnutí **27** 114 115 192 193 217—218 220 221 227 228 233 239 240 246 247 **36** 438

k francouzskému dělnickému hnutí **27** 53—54 114—118 534 535 **33** 76 80—82 607 **34** 434 540 541 **35** 263 až 269 293 419 427 428 447 454 455 **36** 540—542 **37** 151—153 207—211 227 228 240 241 247 260 324 325 330—332 356 357 609 610 **38** 37 až 39 45 94 95 206 218 219 232 233 266 324 325 340 341 362—365 388 389 515 516 545—547 611—613 **39** 46 47 63 64 105—112 135—138 163 164 188 189 201—203 211 212 350 411 450—452

k holandskému dělnickému hnutí **36** 27

k italskému dělnickému hnutí **33** 352 368 383—386 405 414 428 433 436—437 445 446 486—487 495 až až 498 500—502 601—602 725—726 728—735 739—751 **34** 55—57 300 **36** 66 81 **37** 399 400 **38** 71 310

k rakouskému dělnickému hnutí **37** 144 375 **38** 146 165 252 316—318 **39** 140 143 144 151 154 155 220 242 246 294 295 381

k polskému revolučnímu hnutí **27** 305—308 **28** 646 **30** 373 374 376 až 378 384 385 392 393 402 **31** 205 **33** 640—642 **34** 209 **35** 307 308

k revolučnímu a demokratickému hnutí v Rusku **34** 220 221 237 **36** 130 144 343 664 806 **37** 453—455 481—483 **39** 92 103 274 331 354 355 433 445 560 561

k španělskému dělnickému hnutí **33** 253—255 396 404 405 444 465 501 **34** 190 **39** 84 250 251 308 309

k dělnickému hnutí ve Švýcarsku **33** 517 543 571—573

k dělnickému hnutí v USA **31** 651 **33** 483 484 583 584 589 590 594 595 685 712 713 715 **36** 162 528 681 až 683 699 700 719 720 753 754 **37** 582 **38** 34 35 212 617 618 **39** 61 67 71 518

— stanoviska k maloburžoazní a buržoazní demokracii **27** 197 198 210 až 211 318—319 348 349 **29** 443 481 až 482 **30** 24 512 547 548 **33** 515—516

— postoj k maloburžoazní a buržoazní emigraci **27** 210—211 219 291 292 348 349 586 598—601 632—636 **28** 40—42

76—77 609—611 644—645 649—650 **29** 427 428 583 631 632 **33** 515—516 **35** 431 **37** 454 455
— činnost v demokratických a dělnických organizacích **36** 528
Demokratické sdružení (Brusel) **27** 105—113
Bratrští demokraté **27** 123
Komunistický korespondenční výbor **27** 49—60 77—84
Německý dělnický klub (Paříž) **27** 674—675
Německý dělnický spolek (Brusel) **27** 105 106 108—112
Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně **27** 590 591 598—602 **38** 508 **39** 63 254
Schillerův ústav (Manchester) **29** 565 566 **31** 36 83 102 116 117 225 692—698 **32** 43 67 68 75 123 177
Svaz spravedlivých **27** 45 46 49—50 53—56 75—83 87—91
Ústřední komise německých spolků ve Švýcarsku **27** 546—548 551 552
— o dějinách **27** 286—287 305—308 461—462 **29** 41 505 **30** 629 **31** 24 25 157—158 210 **32** 427 428 486 503 504 **33** 305 **35** 360 **38** 297 479 **39** 95 390
prvobytné společnosti a starověku **28** 282 283 293—297 **35** 141 142 151 152 479 480 495—497 **36** 147 148 **37** 534 535 **38** 130 131 134 140 141 150 **39** 238 487 488 491
prvotního křesťanství **39** 282 284 301 302 443 444
revoluce 1848—1849 **28** 408 409
o dějinách francouzských **27** 251 252 276 277
irských **29** 66—68 **32** 427 429 432 441 458 459 472—474 481 485 486 491 503 510 514 515 532 540—542 554 555 565 566 575 576 762 **33** 463 **35** 191—194 379—382
německých (středověk) **35** 141 142 151 152 155—158 411 459 463 499
polských **27** 305—307
ruských **30** 292 393 629
— o válkách a vojenství **27** 164—165 236—238 264 265 267—272 277 305 až 306 357—358 400—402 623—626 638 **28** 86 87 103 104 109 131—133 137 370 371 375 376 383 384 394—395 402 403 408 409 537 538 644—646 649 650 671—674 **29** 98 99 141 142 168 186 192 198 199 202 203 205 až 209 211—214 220 238 272 273 282 338—341 558—559 646 649 **30** 103 118 128 131 188 207—209 217 218 270—272 280 281 298—300 574—575 623 624 632 **31** 37 83 144 241 255 264—265 275 281 282 497—499 514 533 536—537 **32** 19 34—36 362 474 **33** 24 25 31—33 40—47 64 70—72 305 745—746 **35** 110 111 **37** 25 35 40 51 **38** 186—190 **39** 41 42 49 211 212
— otázky přírodních věd **27** 201—202 290—291 **29** 374—376 **30** 270 456 **31** 204 305 309 311 **32** 324 325 **34** 41 42 **35** 40—42 143 144 **36** 374 375
— otázky filologické a studia jazyků **28** 163—167 672 **29** 142 558—559 649 **31** 25 26 35 160 **32** 67 75 76 427 481 až 484 554—555 **33** 405 480 622 **34** 170—171 273 **36** 81 **37** 391—392 615 616 **38** 132 **39** 102 354 372
angličtina **36** 470 570
bulharština **39** 336
čeština **39** 76
dánština **30** 697 **33** 465 **36** 470
francouzština **36** 435 470 **39** 114
gótština **29** 558
holandština **36** 28 509
irština **32** 571 575 576
italština **36** 66 81 377 380 470 **37** 616 **39** 114 214
perština **28** 294—298

polština **36** 470 **39**
portugalština **37** 615 616
rumunština **28** 672 **36** 705 709 **37** 17 **39** 244 337
ruština **28** 53 64 148 574 645 672 **32** 264 496 **36** 81 360 364 470 **37** 615 **39** 37 354
slovanské jazyky **28** 53 644—645 **30** 374 398
srbština, srbochorvatština **28** 645 672 **30** 398
španělština **36** 81 **37** 615 616 **39** 250
— o literatuře a literární historii **31** 160 **35** 481 482 **36** 110 461 462 **37** 61—63
— biografické údaje **27** 457 **33** 580 **36** 692 **37** 340 341 347 573
účast v bádensko-falckém povstání **27** 565 566 570 573—576 623—624 **30** 118 623 **36** 455 456
zaměstnání v obchodě a jeho ukončení; vystoupení z obchodu **27** 197 **30** 73 74 77 474 475 480 481 587 738 739 **31** 348—349 **32** 248 249 372—373 410 661—662 684—686 695—697 699 700 705—709 **34** 417 **36** 689 831
— pobyt na cestách
severní Itálie (1841) **38** 71 **39** 114
Berlín (září 1841—říjen 1842) **27** 457 461 623—634 **37** 340 341
Anglie (listopad 1842—srpen 1844) **37** 341 **39** 507
Německo (1844, 1845, 1848, 1849) **27** 17—41 146—149 538—542 557 565—566 573—574 **36** 454—456 692 **37** 347
Brusel (1845, 1846, 1847, 1848) **27** 105—113 136—138 142—144 493 494 496 526 **37** 341
Paříž (1847, 1848) **27** 45—102 114 až 135 531—537
Švýcarsko (1849) **27** 156—158 164 až 166 169 565—566 570 573—574 **35** 404
Irsko (1856, 1869, 1891) **29** 66—68 **32** 421 422 **38** 294
Německo (1860, 1869, 1870, 1873, 1875) **30** 59 **32** 416 417 478 479 **33** 676 **34** 198 200
Šlesvik-Holštýn (září—říjen 1864) **31** 24—26
Německo, Švýcarsko, Itálie (srpen a září 1865) **31** 174 176 182 **39** 114
Švédsko, Dánsko, Německo (červenec—srpen 1867) **31** 367 535
Skotsko (září 1877, září 1891) **34** 337 344 347—348 **38** 181 194 294
Holandsko (září 1872) **33** 572 582
Amerika (srpen—září 1888) **37** 95 106—130 132
Norsko (červenec 1890) **37** 491—499 503 504 520 526 527
Německo, Švýcarsko, Rakousko, Praha (srpen—září 1893) **39** 97 114 125 127 129—148 150—152 190 204 250 261 291
— rodina **30** 255 356 364 366 **32** 284 472 **34** 200 214 215 294—295 302 386 393 394 574 **36** 344 796 797 **37** 104 až 105 348 349 349 360 585 **38** 148 149 337
rodný dům a sourozenci **27** 17 19 31 35 39 40 146 212 213 316 317 493 494 531 662 668 **28** 34 89—90 **30** 77 78 649 650 653 654 **32** 664 739 **33** 346—348 542 **35** 295 296 **36** 287 288 298 299 606 607 679 680 **37** 594 595 **38** 509
zaměstnání v otcově obchodě **27** 31 212 213 237 238 **28** 34 48—49 54 55 89 251 385 386 **30** 649—650 652 653
— závěť **39** 344 345 382 383 537—545

Engels — publicistická a novinářská činnost
— spolupráce s demokratickým a dělnickým tiskem a s publikačními orgány před rokem 1864
„L'Atelier" (Paříž) **27** 115—118
„Deutsche Brüsseler-Zeitung" (Brusel) **27** 103—110 130 132
„Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst" (Lipsko) **27** 457
„Deutsch-Französische Jahrbücher" (Paříž) **27** 17—18 30 494 **30** 565—566
„Gesellschaftsspiegel" (Elberfeld) **27** 28 35—36
„Die Reform" (New York) **28** 393 až 394
„La Réforme" (Paříž) **27** 117—119 130 134 135 143
„Die Revolution" (New York) **27** 443 444 **28** 15 19 25 36—38 281 527 535—538 543 548—549 558 589 590
„Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform" **27** 15 30 34 až 35 40 62 490 495
„Das Volk" (Londýn) **29** 465 483 485—486 496 497 502—505 509 513 514 522 525 526 536 541 542
„Vorwärts! Pariser Deutsche Zeitschrift" (Paříž) **27** 19 29 30
„Das Westphälische Dampfboot" (Bielefeld a Paderborn) **39** 447 504
— jako redaktor „Neue Rheinische Zeitung" **27** 145—158 160 531 540 542 573—574 623—624 **34** 501 **35** 181 **36** 372—373
— jako redaktor „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" **27** 167 210—211 584—585 592 až 593 597 30 560 561 565—566
— spolupráce s chartistickým tiskem
„The Friend of the People" (Londýn) **27** 198 210 219—222
„The Northern Star" (Londýn) **27** 115 130 137
„Notes to the People" (Londýn) **27** 336—337 339 **28** 34 38—40 52 59 až 60 **31** 28
— spolupráce s „New-York Daily Tribune" **27** 341 349 350 357—358 360—361 363—364 383 386 389 399 428—429 434 **28** 15 19—20 25 34 36—40 46 52—53 59—62 67 73 74 110 114 116 118 131 183—185 205 225 226 230 239 259 261 262 269 270 287 303 325—327 329 332 339 340 343 344 348 353 355 356 379 384 394 408—410 431 440 455 464 497 499 517 527 573—574 591 732 **29** 83 149—151 357 368 405 407 411 425 437 443 462 616 **30** 107 112
— spolupráce s demokratickým a dělnickým tiskem v letech I. internacionály
„Arbeiter-Zeitung" (New York) **33** 630
„Demokratisches Wochenblatt" (Lipsko) **32** 190 609
„The Eastern Post" (Londýn) **33** 511
„La Emancipación" (Madrid) **33** 602
„The International Herald" (Londýn) **33** 616
„La Plebe" (Lodi a Milán) **33** 596 602
„Der Social-Demokrat" (Berlín) **31** 39 41 47 48 64 65 67 68 75—78 80—82 85 92—94 98—101 105 112 113 125 126 149 191 194 212 510 526—529 531 **32** 322—323 **36** 371
„Die Volksstimme" (Vídeň) **32** 307
„Volks-Kalender" (Brunšvik) **34** 316 323 **36** 482 484
„The Workman's Advocate" — „The Commonwealth" (Londýn)

31 192 195 225 232 240 242 254 262 265
— spolupráce s „Volksstaat“ **33** 510 520 554 602 617 618 634 686 **34** 475 až 476
— spolupráce se socialistickým a dělnickým tiskem po I. internacionále **34** 328 475 476 **37** 555 **38** 287 304 339 351
„Almanach du Parti Ouvrier“ (Lille) **38** 196 204 206 211 219 225 233 285 287 304 339 445 **39** 135
„Berliner Volks-Tribüne“ (Berlín) **38** 570
„Critica Sociale“ (Milán) **38** 287 304 339 351 **39** 251 284
„L'Éclair“ (Paříž) **38** 356
„L'Égalité“ (Paříž) **35** 268
„L'Ère nouvelle“ (Bukurešť) **39** 124
„The Labor Standard“ (New York) **34** 374
„The Labour Standard“ (Londýn) **35** 35 36 239 244—247 258 312
„Narodnaja Volja“ **35** 342 352
„Die Neue Welt“ (Lipsko) **36** 400 422
„Die Neue Zeit“ (Stuttgart) **35** 444 **36** 187 189 198 269 289 600 **37** 420 431 434 437 503 599 **38** 75 137 140 143 290 293 299 304 322 326 339 360 366 405 421 422 434 507 536 596 **39** 282—284 291—293 300 321 340 346 348 478 494 516
„New Yorker Volkszeitung“ (New York) **36** 35 38
„The People“ (New York) **38** 338 351
„Przedświt“ (Ženeva a Londýn) **38** 339 351 **39** 280 281 524
„Revista Socială“ (Jasy) **38** 300
„El Socialista“ (Španělsko) **39** 84
„Le Socialiste“ (Paříž) **36** 705 **38** 190 **39** 83
„Der Sozialdemokrat“ (Curych—Londýn) **34** 122 132 133 440 444 447—456 466—469 475 476 486 487 489 490 **35** 198 213 214 378 384 392 401 402 412 417 444 **36** 37 42 43 53 62 123 134 198 344 429 431 **37** 203 213 215 526
„Social-demokrat“ („Соціалъ-Демократъ“) (ruský marxistický časopis) (Londýn a Ženeva) **37** 387
„Social-demokrat“ (Bulharsko) **39** 102
„Time“ (Londýn) **37** 420 435 437
„To-day“ (Londýn) **36** 126—128 230
„Vorwärts“ (Lipsko) **34** 60 63 255 267 278 291 300 306—308 316 317 323 326 328 358 374 475
„Vorwärts. Berliner Volksblatt“ **38** 423 425 436 439 443 460 **39** 16 19 33 49 206 211 485
— spolupráce v buržoazním a maloburžoazním tisku a publikacích
„Allgemeine Militär-Zeitung“ (Darmstadt a Lipsko) **30** 118
„The Daily News“ (Londýn) **28** 371 373 375—379 383—388 671 až 674
„Die Gartenlaube“ (Lipsko) **32** 152 626
„The New American Cyclopaedia“ (New York) **29** 141—143 157—159 168 186—201 203 205 215 221 227 230 234 277 279 281 287 295 297 299 304 311 316 319 321 329 333 až 336 340 342 343 357 **30** 120 **38** 34
„The Pall Mall Gazette“ (Londýn) **33** 22 25 27 30 31 37 40 43 44 47 68 70 71 192 283—284 746
— jako vykonavatel Marxovy literární závěti **36** 23 27 39 52 55 56 61 62 69—74 83 84 87 107 126 127 129 až 131 136—139 142 149 159 160 205 206

214 216 268 338 366 372—373 394 395 431 529 568 738 **37** 175 176 285 446 599 615 **38** 23 28 40 41 45 46 58 59 71 150 151 158 159 **39** 89 126—128 344 345 372 373 382 383 385 403 416 425 431 437 460 500 501 537 538 541 544 562
— publikační záměry částečně uskutečněné nebo neuskutečněné:
vydání brožury o „Marxovi a Lassalovi" **32** 37 38
vydání Marxova životopisu včetně dějin německého socialistického hnutí z 1843—1863 a I. internacionály **36** 43 52 70 121
vydání sebraných Marxových spisů **36** 136 372—373 **37** 176 **39** 209 501
vydání Marxových a Engelsových článků z let 1842—1852 **39** 373 385 425 482
vydání Marxových článků z „Rheinische Zeitung" **39** 500—502 505 510 528
vydání Marxových a Engelsových článků z „Neue Rheinische Zeitung" **36** 214 372—373 394 395 431 837
vydání Lassallových dopisů Marxovi a Engelsovi **39** 482 502
založení „Bibliothek der vorzüglichsten sozialistischen Schriftsteller des Auslandes" **27** 36—39 **37** 147
dějiny revolučních válek 1848—1849 v Uhrách a Itálii **28** 87 104 131 353 408 409 649—650
brožura o německém socialismu z 1840—1852 **36** 429
Spis o dějinách sociálního vývoje v Anglii **27** 22 23 28
vydání druhého dílu „Postavení dělnické třídy v Anglii" **31** 211 212 635
brožura o národně osvobozeneckém boji polského lidu **30** 373 376—378
brožura proti panslavismu **28** 464 494 499
— viz také *Marxova a Engelsova díla a spisy*
epikurejci 30 699
estetika 29 658—661 669—674 **37** 61 až 63
— viz také *drama; literatura; umění*
etika viz *morálka*
etymologie 36 356 **37** 64 65
evoluce
— a revoluce **34** 547 562—564
Evropa
— politické a ekonomické úvahy **27** 668 **28** 647—648 **29** 86 87 89 400 411 511 **30** 18 402 403 463 551 **32** 736 **34** 109 285 341 342 365—367 **35** 317 462 **36** 289 458 615—618 646 647 **37** 18—20 40 206 236 **39** 139 155 156 161 169 170
— revoluční perspektivy **27** 582 **30** 18 371 402 403 **31** 440 **32** 700 **34** 285 341 342 **35** 462 **36** 458 615 616 646 647 653—657 **37** 40 236 484 590 591 **38** 601 602 **39** 108 109 161 452
existenční boj viz *boj o existenci*

Fabiánská společnost (Anglie) 36 815 816 **37** 410 411 456 497 582 **38** 34 470 471 495—497 508 **39** 20—22 70 73 90 184—187 239 254
feláhové 28 294 **35** 391
feniané 31 374 438 452 462 463 465 466 478 485 647 654—655 **32** 301 až 302 458 470 787 788 **35** 380—382 **37** 54
feudalismus 27 510 511 **29** 352 659 až 660 672 673 **35** 155 157—158 165 **38** 533 534 **39** 122 123 464
Feuerbach
— jeho materialismus **27** 71—75 481 až 482
— idealismus **27** 24 72—73

— kritika náboženství **27** 24 33 46 47 71—75 453
— vztah k politice **27** 472—473
— vztah ke komunismu **27** 33
— pojetí člověka **27** 24 46—47 71 až 74 481
— význam a působení jeho filozofie **27** 481—484
— a Hegel **32** 32
— a Schelling **27** 475 476
filologie 28 282 283 294—297 **29** 649 **30** 694 **34** 170—171 **36** 356
— viz také *jazyky*
filozofie 27 508 509 **38** 153 154
— materiální základy **27** 508 **37** 506 507 535 567 568 **39** 226
— jako nadstavba **27** 508 **37** 506—507 535 567 568 **39** 116 117 226
— jako teoretický základ socialismu a komunismu **27** 481
— a politika **27** 472—473
— rozdíl mezi obsahem a formou filozofického systému **29** 622 **34** 572 **38** 238 307
— a přírodní věda **29** 374—376 **31** 543—544 **33** 102 103 150 151
— její dějiny jako proces **37** 157 158
— viz také *idealismus; materialismus; pojetí dějin, materialistické*
filozofie starých Řeků 29 608 610 622 **30** 698 699 **39** 443 444
— Aristoteles **29** 608
— Epikuros **29** 608 610 622
— Herakleitos **29** 305 306 608 610 622
filozofie anglická 33 150 151 **37** 567 568
filozofie francouzská 29 610 **37** 567 568
filozofie holandská 29 622
filozofie německá 27 23 482 483 **31** 453 664 **33** 151 277 **34** 461—462 **36** 231 **37** 568 **39** 461 462
— německé dělnické hnutí jako dědic německé filozofie **38** proti str. 32
— úpadek německé filozofie **33** 22
— Eugen Dühring **34** 40 43 51
— viz také *Feuerbach; Hegel, hegelián-ství; mladohegelovci*
finanční aristokracie 34 426 **37** 206 331 332
forma viz *obsah a forma*
forma hodnoty 31 362 365 366 371 až 373
— její výklad v I. díle „Kapitálu" **31** 357 359 360 362 371—373 395 399 635
— u buržoazních ekonomů **31** 362 365 366
forma zboží 31 362 373
fourierismus 27 47 49—51 482 517 až 518 **31** 274 611 **36** 183 193—195
Francie
— všeobecná charakteristika **33** 75 **35** 307 **36** 84 85 427 444 **38** 601
— společenské a státní zřízení **28** 339 340 **33** 75 76 **34** 326 327 **36** 84 85 167 203 349 350 412 413 429 430 433 434 444 445 835 836 **37** 97 179 180 331 332 356—357 **38** 244 593 600 601
— dějiny **27** 440 **28** 429 446 **29** 101 **30** 345 **37** 179—180 **38** 343 **39** 118 464 487 488
— ekonomický vývoj **34** 427 **36** 281 442 **37** 287 **38** 343
— průmysl **28** 273 274 **36** 281 **39** 108 bavlnářský průmysl **29** 399 **32** 282 283
— zemědělství a agrární poměry **34** 427 **37** 162 **38** 343
— zahraniční obchod **27** 391—392 **28** 65 273—274 575 **29** 52—53 250—252 266 319 320 **30** 22 262 **32** 282 283 **36** 328 **37** 377 **38** 409 **39** 53
— akcie a akciové společnosti **29** 86 až 87 138 154 155 234 252 267—269 345 **34** 79
— peněžnictví a bankovnictví, finance **28** 54—55 234 339 340 594 628—629 646—647 **29** 86—87 154 155 170 180

224—226 252 253 266—269 300 339 346 **30** 240 **32** 729 **34** 424 **38** 343
— krize z 1857 **29** 86 97 98 222 250 až 252 259 262 263 266—269 319 320 339 613
— železnice **29** 252—253 267—269 **34** 425 426
— buržoazie **27** 116 211 302 303 310 440 533—535 **28** 339—340 426—428 536 **29** 252 253 266 300 338 339 650 **30** 402 403 **31** 68 322 **32** 480 481 **33** 57 196 197 215 217 219—222 **34** 71 505 **36** 203 349 387 417 429—430 433 615 630 631 818 835 836 **37** 59 331 332 344 345 420 **38** 160 171 244 363 452 **39** 55 125 410 411 414 417 419 420
— dělnická třída **27** 114—115 310 až 311 435—436 439 440 482 533—535 582 **28** 171 273 274 339 340 641 **29** 98 252 337 339 471 **30** 403 **31** 68 **32** 497 582 584 689 **33** 56 57 158 196 705 **34** 71 326 327 363 540 541 **35** 44 272 408—409 435—438 **36** 203—204 281 349 350 406 413 430 444 445 520—526 531 540 545—548 560 561 565 598 617—618 643 644 818 820 835 **37** 40 160 331 352—353 357 414—415 449 až 451 **38** 244 251 363 613 **39** 125
— finanční aristokracie **34** 426 **35** 99 **36** 547 561 **37** 206 331 332 550 552 590
— maloburžoazie **27** 437 439—442 518—519 533—535 582 **35** 44 **36** 433 434 630 631 **37** 331 **38** 600 612
— rolnictvo **27** 166—167 444 534 **28** 339 340 427 594 646—647 **29** 411 **31** 322 **32** 729 **33** 57 **34** 363 505 **35** 33—34 **37** 59 162 288 331 **38** 229 343 600 612 **39** 411
— buržoazní tisk **29** 138 **32** 277 497 **34** 71 541 **35** 99
— revoluční perspektivy **28** 138 695 **29** 97 98 170 338 339 344 345 **32** 235 237 241 499 511 672 673 **33** 49 51—52 57 63—65 159 173 **36** 458 615 616 654—656 **37** 40 206 236 **38** 601 612 619 **39** 412 415
— armáda (loďstvo) **27** 401 402 432 **28** 339 340 403 446 **29** 18 19 98 99 110 252—253 337—340 471 641 650 **31** 198 297 322 574 **32** 182 794 **33** 41 **34** 70 363 **36** 445 614 615 823 824 835 **37** 25 40 45 46 51 54 149 **38** 128 188—190 243 247 452 612 **39** 278
— viz také *bonapartismus; dělnické hnutí ve Francii; napoleonské války; orleanisté; Pařížská komuna; prusko-francouzská válka 1870—1871; revoluce, buržoazní ve Francii 1789—1794; revoluce 1848—1849 ve Francii*

Francie — druhá republika (1848 až 1852)
— vnitřní politika, vnitřní situace **27** 161 166—167 211 218 220 296—300 302 303 309—311 410—411 413—415 440 441 444 533—535 567 **28** 17 **33** 210 **37** 331—332
— monarchistické seskupení **27** 302 414—415 533—534 567 **37** 332
— státní převrat z 2. prosince 1851 **27** 431—443 557 **33** 106

Francie — druhé císařství (1852 až 1870) **28** 339 340 646—647 **31** 198 199 **33** 61 158 **37** 97 356
— vnitřní politika, vnitřní situace **28** 20 21 54—55 100 174—175 195 249 až 250 330 339 340 536 553—554 594 628 629 646—647 **29** 18—20 97 98 138 184 185 252 253 300 312 337 až 340 344—346 411 470—471 514—515 584 613 640—642 650 707 **30** 264 402 403 726 **31** 203 278 322 393 437 až 438 451 **32** 366 386 387 440 465 481 489—492 569 570—571 404 719 **33** 21 26 27 49—51 58 65 68 158 **38** 600
— opoziční hnutí **28** 100—101 104

174—175 249—250 339 629 **29** 18—20 110 111 337 640 641 **31** 297 440—441 574 **32** 235 277 381 672 673 719 **33** 21
— monarchistická seskupení **28** 100 až 101 104 174 629 **29** 338 340 **33** 51 173
— korupce vládnoucích tříd **28** 174 až 175 234 339 340 **29** 19—20 338 339 **33** 49 50 **36** 429—430
— zahraniční politika **28** 20 21 41 42 242—244 256 **29** 19 20 110 338 411 468—471 511 640—642 **30** 179 275 284 382 383 420 423 726 **31** 198 244 265 278 283 297 298 437 438 440—441 574 654 **32** 48 68 110 **33** 24 48 49 57 **36** 650 **38** 160

Francie — třetí republika (po 1870) **33** 75 76 **34** 150 326 327 **36** 167 203 až 204 349 350 387 412 413 429 430 433 434 444 445 835 836 **37** 97 **38** 243 244 592 593 600 601 **39** 109
— vnitřní politika, vnitřní situace **33** 73—77 100 101 105 106 133 134 136 216 219 220 **34** 68 69 78 79 110—112 342 363 **35** 127 **36** 203—204 349 350 560—562 814 **37** 40 97 149 150 176 177 211 242 331 **38** 156 198—200 240 241 243 244 250 251 318 588 593 601 611 612 615 618 619 **39** 27 28 124 125 295 298 305 306 318 410 411 414 415 417 419 420 452
  vláda národní obrany a prusko-francouzská válka **33** 197 215—217 219 220
  povstání v Lyonu 1870 **33** 196 726
— Národní shromáždění **33** 136 241 **36** 444 522—526 531 540 541 545 až 547 560 561 **38** 615 **39** 54 55 202 207 208 236 415 417
— volební systém **35** 33 483 **36** 349 350 409 412 417 424 425 429 430 433 617—618 644 **37** 60 352—353
— politické strany vládnoucích tříd **33** 100 105 106 127 **34** 150 541 542 **35** 33 44 436—438 **36** 203 409 412 413 429 430 433 434 547—548 835 **37** 332 333 344 345 **38** 243—246 250 251 615 618 619 **39** 417
  umírnění buržoazní republikáni **33** 134 **34** 541 542 **35** 33 44 99 408 436 **36** 194—195 409 412 425 429 430 433 434 444 524 525 547—548 655 až 656 818 823 835 **37** 66 72 131 159 160 177 310 331 332 344 345 590 **38** 38 209 243—245 593 619 **39** 27 28 207 419
  radikálové (skupina kolem Clemenceaua) **34** 541 542 **35** 33 44 99 124 222 408 416 436 437 **36** 141 194 203 296 347 349 350 387 409 412 413 417 424 429 430 433 434 444 445 458 471 522—527 531 540 541 545—548 560—562 564 566 598 617 631 644 673 760 818 835 **37** 87 97 132 149 151 152 159 160 176 211 310 314 315 331 344 345 **38** 232 240—246 250 251 593 615 618 619 **39** 27 28 55 296 306 336 411 419
— monarchistická seskupení **33** 76 77 105 106 133 134 **34** 68 69 150 363 **36** 425 429 433 434 444 547—548 654 až 656 784 835 **37** 66 72 149 152 314 331 332 344 345 356 357 **38** 38 243—246 250 251 363 593 611 612 615 619 **39** 55
— bonapartisté **33** 100 133 134 706 **34** 71 150 **35** 259—260 **36** 429 433 až 434 **37** 152 310 344 356
— boulangismus **36** 655 656 784 **37** 60 65 66 72 78 87 88 96 97 131 132 149—152 156—160 176 177 179 180 205 206 211 236 240 242 310 314 326 329—331 345 351 356 357 407 414 449—451 471 472 581 590 **38** 240 až 245 362—364 611—613 619 **39** 277
— korupce vládnoucích tříd **36** 387

433 823 **37** 66 177 **38** 245 588 593 600 601 611—613 615 618 619 **39** 27 28 47 55 109 124 125 236 297 410 411 414 415 417 418 452
— zahraniční politika **33** 106 **35** 99 127 **36** 654—656 **38** 22 170 171 219 240—245 251 261—263 445 **39** 27 28 41 109 110 420
— koloniální politika **35** 222 **36** 63 91 349 823 **38** 558 **39** 41 125
— a Rusko **35** 127 **36** 655 656 693 **37** 206 236 601 602 **38** 170 171 219 až 220 240—245 261 262 318 452 601 602

Francouzská dělnická strana (Parti ouvrier français) **35** 44 45 105 139 140 408—409 **36** 203—204 564—566 **37** 200—205 226 240 351 352 **38** 37—39 94 95 102 329 340 341 362 až 365 613 615 619 **39** 277 278 295 306 364 452
— založení **34** 478 540 541 606 607 **35** 139 415 425
— sjezdy **35** 124 138 139 143 273 274 293 415 416 446 447 449 459 460 **36** 171 172 175 180 643 **37** 153 157 až 160 247 325 549 557 **38** 488 501 502 504 505 515 516 529 530 **39** 320 321 325 335 350 376
— programy **34** 540 541 **35** 54 143 267 293 415 446—448 457 **36** 404
nantský agrární program **39** 320 321 325 335 350 374 376
— volební taktika a parlamentní činnost **35** 44 45 256 259 260 459 **36** 185 194—195 541 560—562 566 644 759 **37** 167 309 310 317 324—326 328 až až 331 345 346 348 352 353 364 375 383 407 **38** 156 195 198 200 214 217 až 218 223 225 227 232 240 243—245 250 251 275 284 285 363 364 379 387 389 488 545—547 **39** 47 54 55 64 137 138 151 152 164 165 202 203 207 208 221 233 236 237 296—298 305 306 336 419
— tisk **35** 134 143 259—260 263 264 267—268 273 274 293 304 312 382 383 416—419 421 422 431 432 435 až 438 440 447—450 454 455 457 483 489 **36** 696 697 734 **37** 34 40 179 181 až 183 207 211 389 407 452 **38** 324 329 389 393 394 402 451 484 487 488 **39** 164 207 208 320 335 503
— agitace a propaganda **35** 452 **36** 159 162 163 185 197 524 617—618 **38** 156 329 353
— boj proti posibilistům **35** 54 55 124 127 134 143 259—260 263—269 273 274 293 304 312 378 382 383 408 až 409 415—417 425 429 430 435—438 440 446—450 457—460 501 502 **36** 194—195 540 541 **37** 159 167 172 173 608 **38** 364 365
— a válečné nebezpečí v Evropě **38** 188—189 218 219 551 552 556 **39** 106—110
— policejní perzekuce **35** 136 143 146 311—313 449 452 454 455 457 489 **36** 55 58
— a buržoazní strany **38** 233 **39** 54 55 152
— viz také *guesdovci*

fráze, revoluční **27** 223 **33** 414 422 až 424 437 438 **34** 435 466 498 **35** 199 256 391 452 **36** 203 544 644

freetradeři viz *svobodný obchod*

fyzika **30** 745 **33** 103
— nemožnost vyjádřit ekonomické vztahy fyzikálními mírami **35** 161 až 164
— zákon o zachování energie **29** 375
— viz také *elektřina; energie; mechanika; pohyb; světlo; teplo*

fyziokraté **30** 405 **32** 143 **34** 65 66 572 **39** 496
— Quesnayova ekonomická tabulka

30 292 412—414 417 **34** 65 66 95—97 **39** 496
fyziologie 29 374—376 **31** 269 **36** 374 375 **37** 140
— srovnávací **29** 375—376
— jako předpoklad zemědělství **30** 311

geologie 30 311 **31** 295 296 305—310
Germáni 35 141 142 151—153
greenbackovci (Greenback Party — USA) 36 514 **38** 282
guesdovci 35 44 54—60 105 124 127 134 143 259—260 263—269 293—294 312—313 378 383 408—409 425—426 430 437—438 447—450 457 460 483 484 501 **36** 162 417 523 561 644 697 698 759 **37** 25 97 151—153 159 160 167 226 240 241 353 **38** 39 94 95 97 102 127 130 328 362—365 **39** 135 151 152 208 277 296 298 336

Hebrejci 28 282 283 288 **38** 263
Hegel, hegeliánství 27 25 **28** 69 616 **29** 305 306 **30** 292 **31** 280 **32** 537 538 565 **37** 340 341 **38** proti str. 32 153 154 237—239 307
— třídní základna Hegelovy filozofie **37** 568
— Hegelův idealismus **29** 291 622 **32** 537 538 607—608 618 638 **33** 150 151 **37** 507 **38** 238—239
— dialektika u Hegela **29** 291 374 375 622 **30** 246 **31** 360 362 543—544 **32** 32 608 618 766 **33** 150 151 **38** 237—239
— Hegelova filozofie přírody **29** 374 375 **31** 543 544
— Hegelova filozofie práva **27** 449 **30** 242 **35** 429
— Hegel o dějinách filozofie **29** 610
— vliv na Engelse **33** 250
— starohegelovci 32 **538**
— viz také *mladohegelovci*
Helgoland 37 485 486
Hercegovina 34 36 **35** 307 308 317—319
hinduismus 28 305
historická škola v politické ekonomii 38 532—534
historické a logické 29 347 351—352 **31** 359 360
hmota
— její nekonečnost **31** 360
— pohybující se hmota jako předmět přírodních věd **33** 102—103
— a vědomí **39** 462
hodiny 30 368
hodnota
— její určení **27** 356 **29** 348 515 **32** 25 26 141 142 623 624 **36** 242 258 **39** 458 459
— jako forma buržoazního bohatství **29** 348
— její historický charakter **36** 258 **39** 458
— peníze jako míra hodnoty **29** 348 351 **35** 361
— hodnota peněz **29** 348 351 352 **32** 86—88 **34** 493 494 **35** 322
— tržní hodnota **29** 355—356 **30** 320
— a cena nákladů **30** 310—312 319 **36** 242
— a výrobní cena **31** 369 **32** 94—95 **34** 507
— a výrobní náklady **27** 356 **32** 92 **36** 241 242
— náklady na reprodukci **27** 356
— v klasické buržoazní politické ekonomii **29** 348 515 **30** 310 311 319 320 412 **31** 362—363 **32** 25 26 121 122 624 **34** 93 **38** 67
— u vulgárních ekonomů **31** 367 369 370 660 **32** 21 25 26 141—143 623 624 **34** 86 87 93 507 **36** 241 242 **37** 22 448 **39** 459 460 464 465
— u Lassalla **29** 306 446—448
— u Proudhona **31** 660
— u Rodbertuse **36** 211

— viz také *cena; peníze; směnná hodnota; užitná hodnota*
hodnota zboží
— její součásti **31** 660
— u buržoazních ekonomů **30** 412 **31** 660 **32** 95 96
— u Smithe a Ricarda **30** 319 412 **32** 95 96
Holandsko 36 481 509
— koloniální politika **36** 92 124 147
hornictví 35 228
— postavení a boj dělníků **38** 118 119 395 396 405 542 **39** 160 161 175 176
— železorudné doly v Německu **32** 97 101 102
— těžba zlata a stříbra **27** 410 **35** 361 362 **37** 319 564 **38** 35
hromadění pokladů 29 352
hudba 34 47 49
hypotéky 35 303 304 321 322 361 362 **39** 376
— u Proudhona **27** 344
— u Rodbertuse **36** 269—270

Chaldejci 28 282—283
chartistické hnutí 27 123 **29** 312 **32** 465 644—645 **36** 398 438 537 538 **37** 380 381
— v padesátých letech **27** 167 181 192 193 202 203 218 226—229 231 232 239 240 246 247 285 429 582 630—632 661 **28** 19 20 29 30 50 53—54 77 81 170 279—280 461 479—483 494—495 534 571 580 583 631—632 **29** 48 54 57 63 244 291 312 394 634
— chartistický tisk **27** 172—174 181 337 **28** 29 30 71 81 135—136 146 147 170 279 280 326 525—526 534 552 562—564 571 583 631—632 **29** 54 57 62 63 394 658 659 **31** 28
— a buržoazní a maloburžoazní radikálové **28** 583 **29** 244—245 265 291 312 394 634—635
chemie 33 103 **39** 17
— její dějiny **38** 442
— revoluce v ch. **31** 360
— molekulární teorie **31** 360
— chemické formy pohybu **33** 103
— chemická energie, afinita **29** 375 až 376 **30** 745
— organická chemie a fyziologie **29** 375—376
— bílkoviny **32** 238 **36** 374
— uhlovodíky **32** 75 106 **35** 490
— viz také *agrochemie*
Chicago 30 580 583 585
chudinský zákon v Irsku 32 541

ideál 36 244
— a věda **36** 244
idealismus
— a materialismus **27** 23—25 **32** 608 **34** 204 **37** 506—507
— teoretické kořeny poznání **39** 116
— materialistická a idealistická dialektika **29** 306 622 **32** 607—608 618 766 **38** 238
— idealistické pojetí dějin **27** 509 až 513 **32** 734 **39** 116 117
— viz také *filozofie, německá; Hegel, hegeliánství; mladohegelovci*
ideje, společenské viz *vědomí, společenské*
identita
— jednota totožnosti a rozdílu **38** 237 238
ideologie
— viz *světový názor; vědomí společenské; základna a nadstavba*
ideologie (jako falešné vědomí) 32 638 **39** 116 117
Indiáni 35 154
Indie
— dějiny **28** 282—283 288 289 304 305 **37** 564

— indická občina **28** 304—305 **32** 228 729 **36** 147
— zemědělství a agrární poměry **28** 293—294
— železnice **29** 460 461 **35** 186
— zahraniční obchod **27** 332—333 379 390—392 **28** 15 16 64 65 138 332 561 575 576 687 **29** 89 236 257 396 460 461 **30** 21 262 **31** 492 **32** 260 **34** 493 494 **38** 409 410
— jako kolonie a odbytiště Anglie **28** 64—65 231 293—294 474 575 580 **29** 460 461 **31** 327 332 **35** 186 **36** 328 **37** 564
potlačení domácí rukodělné práce anglickou konkurencí **28** 64 65 303 305 575—576
— revoluční perspektivy **35** 186 390
— armáda **28** 288 289 **29** 272 273 **30** 271 272
inteligence, buržoazní 35 250—251 **37** 507 518 519 **38** 220 246 **39** 99
intenzifikace práce 39 472 473
Internacionála I. 33 377 378 383—386 429—433 488—494 497 657 658 674 712 713 726—728 733—736 738—741 **34** 85—86 276 461 462 **35** 312 313 **36** 692
— její založení **31** 31—32 489 490 505 506 **33** 739—740
— úkoly a cíle **32** 311 312 462 768 až 769 **33** 737—739 **34** 461 462
diktatura proletariátu a vytvoření beztřídní společnosti **32** 312 **33** 465 565 587 739
boj o jednotu mezinárodní dělnické třídy **31** 610 611 **32** 311 312 751
spojení ekonomického a politického boje dělnické třídy **33** 565 587
boj za samostatnou zahraniční politiku dělnické třídy **31** 109 **32** 631 632 **33** 31 155 **34** 445 **39** 89
— organizační zásady **31** 59 60 95 96 406 530 557 558 569 572 577 578 605 625 **32** 311 312 396 399 476 522 645 646 669 **33** 209 211 375 380 381 396 413 422—424 436 445 446 456 458 486 488 490—494 514—516 549—550 561 562 569 585 589 631 640 648 664 735—738
— boj za proletářský třídní charakter **31** 32 33 108 109 205 234 235 522 523 549 572 573 584 585 **32** 118 119 121 137 138 154 155 179 221 222 446 447 656 657 **33** 259 571 572 657 658 739—740 **34** 461 462
boj proti bakuninismu **32** 270—274 280—283 311 312 314 316 317 399 400 475—477 483 493 494 500 505 až 506 514 535 536 545—548 562 567 663 669 670 720 722—724 751 až 758 **33** 22—23 44 45 163 164 298 299 378 388 391—396 404 405 412 až 414 438—442 475 477 483 508 až 509 512 513 517 547 567 572 573 578—580 584 594 600—601 610 640 657 658 665 666 682 726—728 731 732 735—736
boj proti blanquismu **32** 656 657 **33** 599 613 654
boj proti lassallovství **31** 518 529 530 537 **32** 198 200—201 207 395 567 641 **33** 378 451 633
boj proti mazzinismu **31** 32 33 35 109 133 234 235 262—263 549 584 585 **33** 363 405 502 739—741
boj proti proudhonismu **31** 266 273 274 302—303 400 402 406 610 611 626 627 **32** 174 176 179 631 632 **33** 378 388 483
boj proti liberální ideologii trade-unionismu **31** 605 **32** 332 456—462 475 611 **33** 431
— a stávkové hnutí **31** 153 247 251 253 257 335 597 598 **32** 80 81 83 332 333 354—358 360 396 406 414 467 628

682 683 **33** 237 240 253—255 265 302 303 306 492 588 621 **34** 419
— a zaměstnanecké organizace (odbory) **31** 31 72 153 501 503—506 566 571 575 **32** 170 207 399 414 645 646 **33** 367 492 493 585 586 639 664
— a družstevní hnutí **31** 566 571 **32** 467 468 527 768
— a Pařížská komuna **33** 73 259 260 269—273 279 300 304 305 498 657 658 752 780
solidarita s uprchlými komunardy **33** 88 91 92 291 293 295 306 311 314 318 321 338 340 354 399 400 402 460 500 664 674 675 733 757 759 767
— a agrární otázka **32** 429—431 462 768 **33** 479 728 729 **39** 348
— a národnostní otázka **31** 266 273 274 566 571 **32** 717—719 747—750
— a irská otázka **31** 443 464—466 **32** 439 443 444 446—448 455—465 468 469 508 512 513 551 716—719 747 až 750
— a polské revoluční hnutí **31** 52 58 59 63 71 88 109—110 113—114 205 až 209 **33** 489 492 616 628 638 640 641
— a hnutí za volební reformu v Anglii **31** 71 72 95—96 107 108 140 141 197 529—530 573 575 584 611 621
— a Liga míru a svobody **31** 395 396 **32** 281 654 **33** 61 736—737 746
— a vládnoucí třídy **31** 320 324 **32** 27 32 98 118 119 137 170 559 564 582 594 796 797 **33** 139 226 227 233—235 244 245 275 308—310 326 357 363 383 384 416 439 441—442 492 499 539 540 577 585 613 649 674 731 774 775
— a buržoazní tisk **31** 83 320 398 400 402 405 408 464 516 546 569 573 575 **32** 110 174 178—179 184 185 315 327 332 333 360 406 559 560 632—635 781—782 **33** 27 233—236 244 245 281 až 284 416 529 577 741
— její konference a kongresy
londýnská konference 1865 **31** 156 157 165 192 558—561 566—569 572 573 **33** 384
ženevský kongres 1866 **31** 244 245 247—248 251 302—303 320 566 567 569 571 578 597 602 605 606 608 610 611 621 **32** 297 768 **33** 490 až 491
lausannský k. 1867 **31** 391 398 až 400 402 405 625 **33** 491
bruselský k. 1868 **31** 400 402 406 **32** 118 119 170 171 173—176 178 179 184 185 281 297 476 477 631 až 633 641 656 **33** 492—493
basilejský k. 1869 **32** 339 377 388 402 404 429 430 476 477 500 522 712 713 723 724 756 781—782 **33** 412 413 422 425 438—439 445 492 až 494
mohučský k. 1870; příprava, příčiny, proč se neuskutečnil **32** 567 570 572 575 583 768 769 **33** 162 163 171 358
londýnská konference 1871 **33** 298 303 333 334 351 352 357 362 379 380 383—386 390 391 394 409 412 413 465 489 529 740—742 755 **39** 24
haagský kongres 1872 **33** 425 522 až 523 547 549 552 555 556 559 562 564 571 579—581 583—587 602 632 658 713 779 **36** 33—34 **38** 177 178 182
ženevský k. 1873 **33** 108—113 114 606 632 645 649—652 663 664 673 674 676 681 682
kongres ve Filadelfii 1876 **34** 276
— generální (ústřední) rada, její sestavení a činnost až do haagského kongresu **31** 31—34 52 53 58 59 70 71 126 127 133 140 141 147 156 302 413

417 512 513 539 540 605 **32** 31 155 157 159 178 179 183 210 270 297 355 398 404—405 414—415 443—445 455 456 461 462 476 505—507 522 534 až 537 559 633—635 650 651 659 663 745—747 754—756 769 **33** 175 183 211 267 268 303 314 317 328 362 363 376 až 381 384—386 390 393 394 407 419 445 446 481 489—495 499 528—532 574 735—736 737—739 779 **34** 408 až 409 **39** 89
— generální rada po haagském kongresu **33** 151 583 590 594 596 601 615 616 620—622 631 632 639 640 650 až 651 673 674 685 687 713 715
— finanční prostředky **31** 320 **32** 170 389 390 404 476 477 527 741 **33** 421 471—472 639 652 716 741
— tisk **31** 575 577 578 594 677 681 **32** 461 462 475 476 488 489 551—553 621 **33** 465 477 479 484 499 508—509 616 682 683 730
„The Bee-Hive Newspaper" **31** 53 108 147 149 160 164 **32** 432 443 465 471 477 488 551 552
„The Commonwealth" **31** 212 234 237 238 251 252 258 268 269 278 584 585 597 612 621 681 **32** 621
„Journal de l'Association Internationale des Travailleurs" **31** 197 198 573
„Der Vorbote" **31** 198 677
„The Workman's Advocate" **31** 164 192 197 198 212 561 568 573 677
— konec činnosti **33** 151 674 712 713 715 **34** 276
— viz také *Engels — život a dílo; Marx — život a dílo*
I. internacionála v jednotlivých zemích
— Anglie **31** 52 58 63 71 72 95 97 107—110 133 141 144 197 245 277 400—402 522 529—530 537 549 575 597 611—612 616 625 **32** 210 237 243 275 430 444—445 640 711 749 **33** 267 268 352 431 483 484 489 530 705 741 **34** 404
Britská federace **33** 352 419 431 489 530—531 590 593 600 601 607 615 616 619 620 630 653 663 666 678 705
emigrantské sekce v Londýně **31** 133 141 205—209 234 235 273 274 573 **32** 121 137 138 154 155 170 179 221 223 551 559 578 579 648 655 až 657 **33** 394 400 401 407 431 601 až 602 653 762—763
Francouzská sekce 1871 (v Londýně) **33** 362 379 391—394 407 426 431 440 466
— Austrálie **33** 492 598
— Belgie **31** 71 245 529 530 549 557 558 625 **32** 118 119 137 179 355 356 477 494 500 508 512 526 722—724 768 **33** 163 388 417 425 504 510 535 541 542 555 569 572 587 589 620 713 714 731 **34** 249 275 **39** 25
— Dánsko **33** 363 464—467 479 488 489 510 632 638 650
— Francie **31** 62 63 88 107—109 113 114 119 120 147 148 198 212 245 335 405 406 506 529 530 537 597 625 **32** 27 32 170 366 406 505 506 512 522 536 559 562 582 594 722 723 751 796—798 **33** 73—76 163 180 196 197 226 227 235 370 378 390 409 431 432 466 488 489 492 607—609 613 620 621 638 639 649 652 727 **35** 307 **39** 25
— Holandsko **32** 742 **33** 489 587 606
— Irsko **33** 489 500
— Itálie **31** 133 155—157 396 506 530 537 597 **32** 170 415 **33** 352 363 368 383 386 421 423 428 436—437 440—442 454 465 466 477 486 489 495—498 500—502 513 561 572 578 586 587 596 601 613 621 640 644 678 728 730—732 734 742 754

— Německo **31** 44 245 263 269 400 až 401 408 510 511 529—530 537 553 569 570 574 578 **32** 151—152 155 179 195 198 200 209 252 293 328 339 340 374 375 382 384 388 395 396 414 415 575 646 669 741 759 760 **33** 229 334 357 363 371 372 409 410 426 427 433 441 451 458 459 489 492 513—516 522 564 586 650 731
— Nový Zéland **33** 488 491—492
— Portugalsko **33** 488 587 620 622 652 678
— Rakousko **32** 152 414 **33** 433 489 492 705
— Španělsko **32** 415 **33** 253 254 363 395 396 404 405 409 412—414 417 428 444 455 465 466 475 477 501 504 509 511 512 521 535 578—580 587 600—601 607 620 678 731 **39** 25
— Švýcarsko **31** 63 197 198 245 529 až 530 537 625 **32** 396 397 404 476 477 494 506 535 536 545—548 631 722 723 753 754 756 757 **33** 23 112 114 162 163 209 388 394 395 412 417 421—422 432 433 465 466 543 571 572 587 589 649—650 654 673 674 681 682 727 760
sekce německého jazyka **33** 508 514 515
ruská sekce ve Švýcarsku **32** 500 525 530 756 **33** 33 163 164 298 299
— Uhry **33** 433 489
— USA **31** 448 625 **32** 357 444—445 621 622 633 634 650—652 745—750 **33** 211 294 328 355 363 366 367 376 až 381 399—401 427 471 472 481 482 488 492 494 530—532 537 685 698 713

Internacionála II. 38 178 182
— příprava jejího založení; pařížský kongres 1889 **37** 73 74 159 172 173 183 184 194—197 200—205 207—222 226—242 244—250 254—257 259 až 264 267— 270 272 273 277—282 286 287 291—295 298 310 316 317 319 325 352 375 423 451 544 549 608 609
— bruselský kongres 1891 a jeho příprava **37** 523 526 528 529 541 544 545 548—552 557—559 581 609 **38** 35 106 154 163 164 167 169 172 176—178 182 194 573 590 604
— curyšský kongres 1893 a jeho příprava **38** 471 472 474 484 485 503 až 505 511 512 515 516 531 573 588 **39** 56 57 63 112 114 125 135 136 150 202
— příprava londýnského kongresu 1896 **39** 430
— První máj **37** 311 451 **38** 45 50 65 66 590 604
— boj proti anarchistům **38** 177 178 182
— a anglické dělnické hnutí **37** 196 197 215—217 219 239 255 259—263 268—273 277 278 282 291—300 310 319 320 476 523 526 548 549 **38** 167 169 177 178 471—474 484 485 500 až 505 510—516 528—531 **39** 73 309 až 311 315—317 319 320 430
— a francouzské dělnické hnutí **37** 207—211 221 222 226—236 256 268 až 270 277 286—287 549—550
— a německé dělnické hnutí **37** 74 152 153 159 196 213—222 226—231 234—242 254—257 260 261 268—270 280—282 287 292
— a dělnické hnutí v USA **37** 233 256—257 281

internacionalismus, proletářský
— jako zásada dělnického hnutí **27** 498 **32** 167 689 **33** 155 302 303 490 497 712 **34** 155 156 578 **36** 294 692 **38** 146 547 609 **39** 105 106 108 109 156 210 212 295
— jednota národních a mezinárodních úkolů dělnické třídy **33** 497 **35** 307 308 **39** 107—109

— mezinárodní třídní solidarita **32** 415 **33** 269 302 303 **34** 156 **37** 364 **38** 95 168 266
— viz také *I. internacionála; II. internacionála; stávky a stávkový boj; strana, proletářská*
invaze 28 282 283 294
Írán viz *Persie*
Irsko
— přírodní podmínky **29** 67 **32** 539 až 541
— irská otázka **31** 465 466 **32** 468 469 611 718—719 736 747—750 **34** 536 **35** 306 308
agrární otázka jako součást irské národnostní otázky **32** 718 748
— zemědělství a agrární poměry **28** 685 **29** 66—68 **31** 438 465 466 **32** 210 211 421 459 519 536 537 540—541 748 **35** 191 193 219 379—382 **37** 482 **38** 412
zemědělští dělníci **32** 231 470 536 540 541
— průmysl **31** 466
— zahraniční obchod **32** 422
— jako anglická kolonie a bašta anglického velkého pozemkového vlastnictví **29** 66—68 **31** 438 465—466 645 **32** 301 421 422 481 503 611 612 718 719 747—749 787 788
kolonizace ve 12. století **29** 67 **32** 427 428 481 485
kolonizace v 16. a 17. století **29** 67 **31** 465—466 **32** 427 428 469 481 485 718 **35** 191—194 379 **37** 482
anglo-irská unie 1801 **31** 466 **32** 718 747 **35** 193 379 381
agrární zákonodárství **32** 503 506 518 519 **35** 48 200 211 212 214 357 381
úloha anglické státní církve **32** 611 612
— sociální a národnostní hnutí
agrární hnutí **35** 357 379 380
liberálně nacionální opozice **31** 466 **32** 464 465 470 787 **35** 379—382
boj za Home Rule (samosprávu) **35** 380 **37** 44 373 **38** 440—441 588
Pozemková liga **35** 211 379—382
irští poslanci v anglickém parlamentě **28** 473 474 **32** 373 458 718 719 787—788 **34** 93—94 **35** 200 357 **36** 467 471 474 **38** 440—441
— vystěhovalectví **29** 67 **32** 503 748 **35** 381
— staré irské zákony **32** 481 485 565 566
— viz také *dělnické hnutí v Irsku; feniané*
islám 28 282 283 293—297
Itálie **39** 314 315
— zemědělství a agrární poměry **27** 650 **33** 728 729
— železnice **34** 427
— a krize z 1857 **29** 257 320 322
— dělnická třída **33** 541
— rolnictvo **27** 385 650 **33** 728 729
— buržoazie **27** 650 **30** 632
— lumpenproletariát **27** 388
— vnitřní situace a politika **31** 434 437 **32** 170 **39** 314 315 376 377 395 414 415
korupce vládnoucích tříd **39** 36 377 414 415 452
— národnostní otázka **27** 384 385 650 **29** 558 **30** 567—568 **31** 654 **33** 48
rakouské državy v Itálii **27** 292 293 385 **28** 245—250 647—648
národně osvobozenecké hnutí ve čtyřicátých až počátkem šedesátých let **27** 384 385 388 650 **28** 83 245—250 601—603 647 **29** 166 492 493 558 **30** 103 104 115—118 120 124 125 130 131 302—303 632 644
— revoluční perspektivy **39** 234 251 379

— armáda **27** 401 402 **28** 502—503 **36** 615 **37** 40 **38** 189
— zahraniční politika **36** 650 **39** 41 420
— viz také *dělnické hnutí v Itálii; mazzinismus; revoluce 1848—1849 v Itálii*
Italská socialistická strana (Partito socialisto italiano) 39 234 395 525 526
italská válka 1859 29 454 462 468—474 477 478 492 493 500 502 507 511 640 až 642 687 706—708 **30** 509 511 568 574
— a Anglie **29** 468—470 473 641 642 650 651 **31** 354
— a Prusko **29** 641 706 707
— a Rusko **29** 454 469 470 472 640 až 642 650 706 707

Jamajka 28 303 **31** 189 192 194—195 225
japonsko-čínská válka 1894—1895 39 324 325 327 336
Jáva 28 305 **36** 92 124 147
jazyky 33 212—213 **34** 170 **36** 356 507 **37** 391—392 615 616
— překlady do cizích jazyků **36** 435 436
— angličtina **34** 170 **36** 507
— arabština **28** 294 297 298
— francouzština **39** 113
— němčina **34** 170 **36** 559
— perština **28** 294 297 298
— rumunština **36** 709
— ruština **33** 212—213 **36** 160
— viz také *překlad, vědecký a literární*
jednotlivé, zvláštní, všeobecné 27 24 **31** 383
Jemen 28 294
jev viz *podstata a jev*
jezuité 33 545

Kalifornie 28 48 139 **34** 543
Kanada 35 399 **37** 119—120
Kant, kantovství 36 173 **37** 568 **38** proti str. 32 **39** 461 462
kapitál 36 240 241 257
— původ slova **28** 427
— jeho kosmopolitní charakter **29** 252 **34** 426 576 **38** 256
půda jako k. **36** 240—241
— přeměna peněz v kapitál **32** 113 114
— znehodnocení k. **27** 356—357
— fiktivní **30** 22 **36** 439 440
— fixní **29** 328—331 **30** 312 325 326 **31** 384—390 **32** 103—106
— společenský **32** 93 94
— individuální k. jako alikvotní část celkového kapitálu třídy kapitalistů **30** 310
— průmyslový **29** 328 329 **30** 415 416
— konstantní **30** 308—312 413—417
pomocné látky **30** 308—309
a míra zisku **32** 87 88
— produktivní **32** 95
— variabilní **30** 308—312 413—417
— oběžný **29** 330 331 **30** 312 **32** 103 až 106 110
— organické složení kapitálu **32** 93 až 96
jeho vliv na míru zisku **30** 309—311 **39** 461
složení zemědělského k. **30** 311 312
kupecký kapitál 29 352 **32** 95
— kupec jako obchodník a jako spotřebitel **27** 266 267
— rozbor výrobního procesu a procesu oběhu v „Kapitálu" **29** 615 **30** 312 **31** 370 616 **32** 91
— u Proudhona **27** 55—56 64—65 355—356
— u Rodbertuse **36** 257
přesun kapitálu 30 310
— viz také *akciové společnosti; akumulace kapitálu; amortizace fixního kapitálu; centralizace kapitálu; koncentrace*

kapitálu; obchodní kapitál; peněžní kapitál; lichvářský kapitál; výpůjční kapitál; vývoz kapitálu
kapitalismus 27 23 355—357 **28** 164 až 165 **29** 400—401 **34** 205 **38** 219 220 319 320 344 **39** 169 214
— jeho „vlastní úloha" **29** 400
— třídní protiklady **36** 193—195
— meze jeho rozvoje **31** 542 543
— „právo na práci" **36** 193—195
— právní pojetí **30** 684—685
— věda za kapitalismu **32** 624 625
— individuum v k. (souboj) **29** 373 623—625
— viz také *výrobní způsob, kapitalistický*
kapitalista
— definice **36** 240 241
— určující cíl jeho jednání **39** 459
— buržoazní vláda jako k. **29** 252
— jeho osobní spotřeba **27** 262 266 až 267
— a pozemkové vlastnictví **30** 312 **32** 454—455 **34** 536 **36** 241
— jeho charakteristika v „Kapitálu" **32** 609—610 **36** 243
kapitalistická třída 30 310 **32** 748 až 749 **36** 574 575
— viz také *buržoazie*
kapitálové konto 27 266 267
kapitálové investice
— do půdy **27** 186 190 202 **30** 312 313 **32** 210 211 455 456
kapitál zálohovaný 32 92—95 103 až 106 110
kartely 35 462
kasty 27 511
— v Indii **28** 305
katedrový socialismus 33 567 **34** 86 87 **35** 178 463 492 **36** 41 42 245 295 451 499 500
kategorie
— historické **27** 515—516 **32** 72—73
— ekonomické **27** 511—518 **29** 611 612
— nemožnost užití biologických kategorií na lidskou společnost **34** 205
— u buržoazních ekonomů **27** 513 až 514
— u Proudhona **27** 511 517 518
— viz také pojmy
katolictví 34 30 31 **35** 191 192 **36** 284 582 **38** 297 **39** 116
— postoj dělnické třídy ke k. **32** 419 až 420
kauzalita 31 544 **32** 263 **39** 117 226
Keltové 32 63 568 572 573
klán 32 540 **35** 379 497 **37** 482 **38** 131
klasická německá filozofie viz *filozofie, německá*
kolínský proces proti komunistům 29 584 585 588 **30** 36 515 534—536 544 545 597—599 602—609 **36** 394
— průběh vyšetřování a procesu **27** 318—319 323—326 329 330 336—337 362 382 397—398 421 422 433—434 **28** 17 22 70—73 95 106 108—115 170 172 183 184 189 205 206 215—224 514 531 540 544—546 572—573 580 583 586 596 597 602 603 614 628 629 711 713
provokační metody při organizování procesu **28** 94 105 106 143 187 192 až 194 196—199 201 202 205 206 221 až 223 266 267 270—272 605 610 611 626 713 714 **30** 534—537 597—599 603—609
— viz také *Engels — život a dílo; Marx — život a dílo*
koloběh zboží a peněz 29 351 352
kolonie
— koloniální systém **27** 510 514—515 **36** 91 147 255 **37** 429
— rasová diskriminace v k. **35** 73
— národně osvobozenecký boj a revo-

luční hnutí dělnické třídy **32** 468—469 **35** 391—392 399 400
— cesty přechodu k socialismu **35** 399 400
— viz také *Afrika; Indie; Irsko*
komuna
— ve středověku **28** 427—430
komunismus (jako společenská formace) viz *socialismus a komunismus*
komunismus, utopický 27 61 62 84 **36** 444
komunismus, vědecký
— jeho objektivní předpoklady **32** 751 **34** 323—324 432 433 437 **35** 190 **36** 282 503
— jeho vznik **27** 17 29 **36** 282 **39** 500
— význam ekonomické teorie **29** 695 **36** 350 351
— jako podmínka pro proletářskou revoluci **35** 190
— a dělnické hnutí **28** 648—650 **33** 363 379 712—713 **34** 505 540—542 **35** 270—271 **36** 89 278 279 282 303 až 304 363 470 471 643 **37** 278 **39** 108
— není dogma **36** 503 671 682 683 691 692 **37** 372 477 506—507 **38** 122 135 **39** 276 459
— a darwinismus **34** 203—206
— a proudhonismus **29** 636
— a sektářství **32** 751
— jeho protiklad k utopismu **34** 158 195—197 437 **35** 189 190 **36** 503
— rozšíření idejí vědeckého komunismu **29** 695 **34** 505 **35** 267 268 284 285 453 **36** 158 159 162 163 360 363 470 471 590—593 598 643 747—748 **37** 17 18 48 49 273 **39** 208 209
— viz *dialektika; materialismus; pojetí dějin, materialistické; politická ekonomie*
komunistické hnutí 28 648—649
— jeho vznik **27** 17—20 27—34 105 až 106 114 126 130 330 331 634—635 **33** 732 733 **37** 146
— viz také *I. internacionála; komunismus, vědecký; strana, proletářská; Svaz komunistů*
Komunistický korespondenční výbor 27 46 49—50 54—55 498 499
koncentrace kapitálu 34 377 426 427 **39** 27
— viz také *akumulace kapitálu; centralizace kapitálu*
konfiskace (soukromého vlastnictví) 32 459 **35** 191—193 **36** 290 **37** 482
— v Proudhonově teorii **27** 349 351 až 352
konkrétní viz *abstrakce*
konkurence 27 190—191 512
— mezi různými výrobními odvětvími **30** 310 **32** 92—95 **39** 461
— a monopol **27** 513—515 **34** 378 **36** 508
— na světovém trhu **27** 512 **28** 273 až 274 **29** 355—356 **32** 282—283 **36** 50 89 123 124 264—265 282 302 303 328 329 335 453 500—501 508 514 **37** 68 376 377 **38** 409 410 493 518—520
— mezi dělníky **32** 407 **35** 435 **37** 305 396 397 **38** 520
konsignace 27 379 390 391 **29** 222 236 **31** 327 332 **32** 260 466 **34** 425
konzul 30 227—228
kontokorent 31 385—390
konzervativní strana (Anglie) 27 582 **28** 47 54 105 171—172 230 263 556 559 560 575 603 604 646 **29** 121 122 411 412 459 473 **31** 435 **32** 239 **34** 368 **35** 200 219 357 379 380 399 **36** 292 409 413 467—468 521 522 815 **37** 298 345 **38** 209 333 418 430 431 439 až 441 443 449 **39** 56 233 242 245 246 267
kosmogonie
— Laplaceova teorie o vzniku světového systému **31** 176 177 180 **32** 324 až 325

kritika
— zásadovost kritiky **34** 74 384 **38** 57—59
— vědecká **29** 306 **34** 74 384 **38** 57 až 59 114
— nutnost kritiky v demokratickém a dělnickém hnutí **27** 223 498 **37** 381
— u mladohegelovců **27** 483
— u Proudhona **27** 512—513
— viz také *strana, proletářská*
krize, hospodářské
— příčiny **31** 543
— možnost krizí **29** 351
— jako důkaz, že přechod k socialismu je nevyhnutelný **31** 542 543 **34** 205 **36** 50—51
— agrární k. **29** 251 256 **34** 425 526 **36** 453
— peněžní k. **29** 48 86 97 98 247 248 256—258 266 273—274 **31** 262—264 492 493 **34** 424 425 525 526 **35** 304 **37** 564 **38** 262—263 **39** 192
— obchodní k. **27** 380—392 406—407 409 410 **28** 47 48 560—561 **29** 95 259 **31** 26 505 543 **34** 176 493 494 **35** 185
— průmyslové k. **28** 254 **29** 251 256 až 257 **34** 423 **35** 185 **36** 514—515 **37** 563 **38** 81 82
— z nadprodukce **29** 256—258 397 398 **35** 461—462 **36** 50—51 442 453 **39** 463
— chronické, chronický charakter k. **28** 172 **29** 97 98 237—238 **34** 411 **35** 461—462 **36** 442 453 500—501 508 514 515 544 545
— všeobecné a dílčí k. **33** 675
— předběžné k. **29** 234 235
— mezikrize **35** 146 304 462 **36** 50 až 51 **38** 332
— a zasahování buržoazního státu **27** 205 **29** 97 98 236—237 242—243 250 až 253 257—258 267—269 319 320 **34** 424 **39** 192 246
— a pohyb cen **29** 235—238 242—243 246—251 404
— spekulace před vypuknutím krizí **28** 92 136 138 **29** 51 52 86—87 89 234 235
— jejich vliv na rozdělení nadhodnoty **39** 463
— jejich vliv na postavení dělnické třídy **28** 171 686 687 **29** 237 260 404 **31** 327 **32** 359 **38** 81 82 332 493
— a perspektivy revoluce **27** 582 662 **28** 136 138 **29** 98 237 284 339—340 **35** 304 **36** 500—501
— předpovědi o nástupu krizí **27** 390 406—407 409 410 582 668 **28** 32 47 48 65 66 136 138 162 230 231 242 254 259 339 340 560—561 580 **29** 51 86 87 89 232—233 **31** 332 **34** 411 **35** 146 461 **36** 50—51 **38** 81 82 179 180 332
— pokus „matematicky určit jejich hlavní zákony“ **33** 105
— krize z 1825 **27** 512
— krize z 1842 **28** 172 **29** 257 273 **35** 146 461 **36** 50—51
— krize z 1847 **27** 142 205 **28** 65—66 576 686 **29** 236 242—243 257 280 284 **30** 22 **36** 50—51 **37** 341
— krize z 1857—1858 **29** 51 86 87 89 232—237 242—260 266—269 273 274 279 280 284 296 319 320 339 397 **34** 424
— krize z 1866—1867 **31** 262—264 327 492 493 505 **32** 265 **34** 424 **36** 442
— krize z 1868—1869 **32** 260—261 359
— krize z 1873—1880 **34** 411 415 423 až 425 493 494 525 526 **35** 185 461
— krize z 1882—1883 **35** 304 461 **36** 50—51
— krize z 1892 **38** 588 591
— krize z 1894 v USA **39** 246

— viz také *bavlnářské krize; deprese; průmyslový cyklus*
krymská válka 1853—1856 28 370 371 425 443 444 **29** 19 20 43—48 87 400 **38** 517 **39** 168 169
— její průběh 28 357—361 373 375 394—397 403 410 421—423 440 441 487 675—677
— pařížská mírová smlouva **29** 19 20 **33** 181 203 **34** 136
křesťanství 27 24 71
— původní křesťanství **33** 658 **35** 190 360 **36** 281 **39** 301 302 443 444
— u Feuerbacha **27** 71
— viz také *katolictví; protestantství; reformace*
Kuba 33 127 **36** 113
kult osobnosti
— kritika kultu osobností v dělnickém hnutí **27** 227 639 640 **29** 714—715 **30** 387 399 400 403 419 **31** 67 68 73 až 75 77 526—529 536 537 **32** 220 645 646 725 730 **34** 196 357 **35** 490—491 **38** 114 117 270 271 **39** 327
kvantita a kvalita 31 372—373 **32** 91 **35** 40
— zákon o změně kvantity v kvalitu **29** 375 **31** 360 362—363 **38** 239

láska 29 592 595 **31** 599 600
lassallovství 30 387 **31** 92 194 495 až 496 520 521 526—530 675 676 **32** 165 198—203 291 334 400 436 479 646 678 **33** 378 553—554 683 **34** 154—160 192 455—457 **35** 373 374 416 **36** 49 63—64 842 843 **37** 328 329 608—610 38 52 53 58 59 113 114 117 198 208 209 213 270
— jeho sektářský charakter **32** 188 189 196 200—201 374 375 644 645 700 701 **33** 378 **34** 154—158 **36** 842 843
— Lassallův „železný mzdový zákon“ **34** 156 159 192 **35** 338 402 **36** 790
— a pruský stát **31** 28 65—69 90 92 až 95 99 100 521 526—530 536 537 **32** 644 645 **33** 462 714 **34** 154 156 157 192 **36** 499 **38** 58—59
— a odborové a stávkové hnutí **32** 183 192 193 196 200—203 207 213 217 645—647
— Lassallův kult **30** 387 399 400 403 418 419 **31** 28 67—69 73—75 77 152 526—529 536—537 **32** 165 646—647 725 **34** 196 357 **38** 114 117 270 271
— viz také *Všeobecný německý dělnický spolek; výrobní družstva*
latifundie 39 122
lékařství 31 310 311 **32** 701 **35** 258—260
— viz také *vivisekce*
liberální strana (Anglie) 27 582 **28** 47 105 556 646 **29** 411 412 459 **31** 254 435 **32** 239 **34** 368 **35** 174 175 200 214 380 399 **36** 89 392 409 413 448 467—468 521 522 **37** 48 49 344 406 **38** 209 430 431 434—436 439—441 443 444 449 471 495—498 **39** 56 233 234 241 242 245 246 267 268 426 427
Liga míru a svobody 31 395 396 412 640 **32** 281 654 753
Liga proti obilním zákonům (Anti-Corn-Law League) (Anglie) 27 167 **28** 47 560 **29** 131 135
Liga půdy a práce (Land and Labour League) (Anglie) 32 430 721
Liga za uzákonění osmihodinového pracovního dne (Legal Eight Hours League) (Anglie) 37 471 476 **38** 85 101 339 340 346 347 366 367 **39** 85 101
lichva, lichvářský kapitál 27 352 353 **32** 537 38 229
literatura
— jako nadstavba **37** 568 **39** 226
— poezie **28** 530 **29** 658—661 670 až 674 **36** 371 —373 462
— anglická **29** 669—672 **33** 129

— francouzská **32** 343 344 **33** 121 **36** 110 696 **37** 62 63
— italská **39** 214
— německá **29** 658—661 669—673 **36** 461 462
— norská **36** 462 **37** 478 479
— slovanská **29** 34 41 **36** 462 **37** 478
— viz také *drama; realismus; tendence; tragické*
Litva 30 384 402
lnářství
— potlačení selského pěstování lnu **38** 519
loďstvo 29 98 99
— lodní doprava **27** 332 **36** 545
Londýn 32 157 **36** 460 461 582 **37** 508 **39** 151 442 443 474 481 482
londýnská odborová rada (London Trades Council) 31 616 **32** 195 646 **37** 397 460—463 465—468 **38** 85 101 329 339 340 346 347 366 367 **39** 85 90 316 319
luxusní průmysl 34 205 **35** 166

magnetismus 29 375 **30** 745 **33** 103 **35** 493
malířství
— německé **37** 598
maloměšťáctví 34 474—475 **36** 167 **37** 478
— jeho dvojaký charakter **27** 517 až 519 533—534 **32** 195—196 **36** 631
— ideologie **27** 517—519
— a dělnická třída **34** 155 482 483 **36** 631
— úloha v sociální revoluci **27** 518 až 519 **32** 754 **34** 155
malthusiánství 27 186 189 357 **30** 292 **31** 384 542 543 **32** 766 **34** 156 204 **35** 178 179 478 479 **36** 91 **39** 401
manchesteriánství (manchesterská škola) 35 246 364 **36** 245 468
— nové „manchesteriánství" **36** 468 521
manufaktura 30 264 368 369 **35** 155 156 **38** 343
manželství viz *rodina*
Marianne (tajná republikánská společnost ve Francii) 29 54 60
marka viz *obec*
marxismus 36 598 **39** 446
— viz také *dialektika; komunismus, vědecký; materialismus; pojetí dějin, materialistické; politická ekonomie*
Marx — život a dílo
— všeobecná charakteristika; Marx o sobě **27** 217 218 **28** 662 **29** 482 633—634 **31** 610—611 624 **32** 609 **33** 387 **34** 357 461 462 **35** 189 **36** 690
postavení v mezinárodním dělnickém hnutí **35** 265 267—269 426 490 491 505—508 510
vědecká činnost; její význam pro dělnickou třídu **28** 662 **30** 26—28 545—546 **31** 601 602 624 645 **36** 43 267 343 344 513
Engels o Marxovi a jeho úloze v mezinárodním dělnickém hnutí **27** 110 až 114 217 218 526 **28** 649 **30** 26—28 **31** 223 544 **32** 157—158 **34** 266—267 434 447 **36** 43 44 70 267 268 282 303—304 343 344 346 359 365 366 690 692 801 **37** 18 455 507 590 592 **39** 115 214 500
— viz také *Marx a Engels*
— jako vůdce Svazu komunistů **27** 114—115 122 125—128 139 185 334 345 369 370 403 520 606 **30** 507 533—534 536—537 545—548 556 až 557 **34** 357 **39** 38
podpora pronásledovaných a vězněných členů Svazu komunistů **27** 428 429 **28** 22 24 25 29 108 109 143 189 190 195—200 203—213 221—226 241 250 264 278—280 309—310 586

625—627 705 713—718 **30** 544 545 574 575
— jako vůdce I. internacionály **31** 31 až 36 39 52 53 126 127 156 157 197 198 233—235 251 302—303 400 489 490 501 529—530 584 585 605 606 610 611 615 **32** 155 351 609 631 632 638 639 **33** 281 295 333 352 353 379 489 564 594 740—741 776—779 **36** 33 34 70 692
činnost v generální radě I. internacionály **31** 153 156—157 273 274 302 400 464 465 **32** 152 270 355 356 402 443 444 455—457 461 468 469 505 506 568 639 663 720 745 až 750 768 769 **33** 201 298 299 379 489 533 534 537 779
dopisující tajemník pro Belgii **31** 549 557 558
dopisující tajemník pro Německo **31** 529 530 568—570 577 578 679 **32** 152 192 198 200—201 207 209 210 293 328 382 388 396 639 641 až 647 651 701 741 744 **33** 160 183 201 334 357 358 371 372 447 458 459
dopisující tajemník pro Rusko **32** 525—526 **33** 175 299
dopisující tajemník pro německé sekce v USA **32** 621 622 650—651 745 **33** 175—177 214 328 355 366 367 376—377 471 472 524 526 530
— vztahy k demokratickým a dělnickým hnutím v jednotlivých zemích
k anglickému dělnickému hnutí **27** 482 **30** 389 **31** 95 97 108—110 140—141 146 147 151 156—157 234 235 237 238 257 277 290 438 522 529—530 573 616 **32** 237 275 323 370 430 439 461 462 468 469 611 711 **34** 340
k chartistickému hnutí **27** 217 226 až 229 239 240 246 247 **28** 29 30 146 147 170 366 367 461 479 481 až 485 580 **29** 54 57 244 634 **30** 566 567
k dánskému dělnickému hnutí **34** 38
k francouzskému dělnickému hnutí **27** 518—519 605 **28** 629 **30** 211 687 **31** 62 63 80 81 88 107—109 113 114 266 406 610—612 626 627 630 **32** 505 506 751 **33** 73 78 259 260 269—272 287 **34** 434 540—542 606 607 **35** 58 98 99 263—269 293 312 až 313 **36** 341
k Pařížské komuně (pomoc komunardům) **33** 259 260 269—272
k německému dělnickému hnutí **28** 324 662 667 **29** 26 37—40 62 **30** 47—48 115—116 457 458 462 467 469 545—547 **31** 28 54 63 73—75 90 91 94—95 98—101 122 141 188 192 277 278 469 489 490 503 508 520 521 526—530 536 537 553 568—570 573 574 578 579 597 598 **32** 97 149 167—168 186 188 192 195—199 207 až 211 293 308 328—329 337 372 374 375 388 396 420 423 429 430 467 468 518 628 634 641—647 657 741 **33** 73 78 157 160 183 187 208 226 241—245 263 264 357 358 371 372 378 772 **34** 85 87 88 135 154—160 167 168 189—194 247—249 276 282 349—351 357 358 402 440 444 445 447—462 465—469 476 486—490 533 537—549 576—581 583—584 **35** 213—217 410 **38** 94
k polskému revolučnímu hnutí **29** 100 659—660 **30** 373 376—378 381 až 382 419 420 423 424 **31** 58 59 71 109 205 208—209 **33** 616 628 **34** 208 342
k rakouskému dělnickému hnutí **32** 675
k revolučnímu a demokratickému hnutí v Rusku **32** 493 499 500 525

586—588 637 640 641 716 736 738 **33** 212 274 292 489 534 605 611 až 612 624—625 **34** 218—220 257 277 **35** 195 **36** 158—160 617—618
k dělnickému hnutí v USA **29** 330 506 **30** 545 580 581 583 585 586 **31** 625 **32** 360—361 621 622 633 634 650 651 658 683 745—750 **33** 175—177 211 214 294 314 328 362 363 366 367 376—381 399—401 537 549—551 **35** 261
— postoj k maloburžoazní a buržoazní demokracii **27** 197 198 285 291—293 318—319 628 629 635 **28** 567 **29** 443 481—482 560 701—702 **30** 24 35 512 547 548 690 **33** 242
— postoj k maloburžoazní a buržoazní emigraci **27** 309 363 586 598 až 601 632 634—636 647—648 **28** 40—42 76—77 120 121 456 457 479 až 482 590—602 609—611 644 649 až 650 **29** 54 57 427 428 488 560 568 až 569 635 642 698 **30** 506 532—533 547—548 **37** 454 455
— spolupráce v demokratických a dělnických organizacích **36** 528
Demokratické sdružení (Brusel) **27** 110—115 526 527 529 **30** 566—567
Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně **27** 585 594—596 **30** 25 47 458 540 558—559 566—567 689 **31** 483 **32** 114 244
Německý dělnický klub (Paříž) **27** 674
Německý dělnický spolek (Brusel) **27** 105—107 527—528 **30** 458 566 **32** 604 605 **39** 38
Bratrští demokraté **27** 123
Komunistický korespondenční výbor **27** 498 499
Ústřední výbor německých demokratů **27** 162
— studium dějin **28** 374 397 398 406 426—430 434 443—446 449—454 456 458—459 461 462 465 487 679 680 **29** 15 21—25 507 508 597 598 **30** 371 372 380 381 629—630 644—645 **32** 469 506—507 728—730 **33** 643 **38** 532 533
prvobytné společnosti a starověku **28** 288—290 304—305 **32** 61—63 71—73 572 573 **36** 147 148
práva **30** 678
irských dějin **32** 469 536 537 573 747
polských dějin **29** 91 94 100 101 **30** 399
pruských dějin **29** 100 102 **30** 399
ruských dějin **29** 31 32 **36** 130
— studium dějin války a vojenskoteoretických problémů **27** 393—398 **28** 357—361 373 421—423 440 443 až 446 461 462 487 502—503 675 676 **29** 43—48 196—197 215 216 290
— studium přírodních věd **27** 283 až 285 406 **30** 140 161 367 412 456 473 479 644 728 729 745 **31** 23 24 153 176 177 180 200—202 215—216 221 295 296 307 308 **35** 40
— studium otázek techniky a technologie **27** 283—285 406 **30** 367—369
— studium řečí **30** 469 **32** 66 303 493 736 783 790 **33** 693 **34** 320 321 507
angličtiny **28** 257 259 285 287 **32** 155
dánštiny **29** 153
holandštiny **34** 507
ruštiny **32** 481—483 717 766 **33** 212 až 213 **36** 130
španělštiny **28** 398
— studium literární historie **29** 29 až 32 34 35
— přednášky o politické ekonomii **29** 544 **30** 458 545 565—567 **31** 153 154 156
— pracovní metody **27** 629 **31** 215 až 216

— knihovna **28** 697 **30** 155 174 184 192 **36** 127—128 130 134—135 138 139 165 170 171 **39** 344
— životopisné údaje **30** 530—537 545 až 548 556—568 654 655 714—716 **32** 604—606 637—639 **39** 553
— vyhoštění, stěhování
z Pruska do Paříže (říjen 1843) **27** 474 **30** 565 **32** 637—638
z Paříže do Bruselu (únor 1845) **27** 32 489—491 498 671 **30** 565—566 **31** 626 **32** 604—606 637—638
z Bruselu do Paříže (březen 1848) **27** 136—138 679 **30** 565—567 **32** 605 638
z Pruska do Paříže (květen 1849) **32** 605 638
z Paříže do Londýna (srpen 1849) **27** 169 577 657 679 **30** 566—567 **31** 626 **32** 605 638
— pobyty, cesty
Německo (1842, 1843, 1848, 1849) **27** 145—158 447—456 458—460 463—476 544—545 549 553—554 558 559 **30** 566—567 **32** 638 **36** 692 **37** 347 **38** 532 **39** 507 508
Paříž (1843—1845, 1848, 1849) **27** 161—170 477—490 536 537 563 až 564 570—572
Brusel (únor 1845—březen 1848) **27** 491 498—500 522—525 527 528 671 **30** 498 565—567 654—655 **37** 341
Londýn (listopad—prosinec 1847) **27** 529—530
Vídeň (srpen—září 1848) **39** 398
Holandsko, Německo (1861, 1862, 1863—1864) **30** 191—203 331 427 431—435 438—440 647 651 654 až 666 670—675 680 681 711 718—724
Německo (duben—květen 1867) **31** 329 334 336 337 341—355 622 623 626—634
Belgie, Německo (září—říjen 1869) **32** 419—420 423
Holandsko (září 1872) **33** 563 564
Praha **33** 717 719 **34** 180—182 232 až 236
Karlovy Vary (1874, 1875, 1876) **32** 389 393 **33** 139 141 142 146 147 704 707 709 717 719 **34** 28—34 47—49 180—182 227 229—236 589 až 591 **35** 139 704
Bad Neuenahr (srpen—září 1877) **34** 78 79 99 100 332 334
Argenteuil (červenec—srpen 1881) **35** 23 27—29 32 33 241—243 248
Ventnor (1881—1882, 1882—1883) **35** 129—131 134—136 139 145 148 až 150 160 168 169 289 291 301 335 428 439 442 452 453 464—469
Alžírsko (únor—květen 1882) **35** 61 až 80 326—335 338—341 345—351 353 373
Monte Carlo (květen—červen 1888) **35** 80—87 358 359 366—370 373
Argenteuil (1882) **35** 90—105 123 124 371 373 376 388 393 412
Vevey (srpen—září 1882) **35** 113 118 119 412
— rodina **27** 171—173 180—182 262 až 263 265 469—473 605 678—684 **28** 151 152 490—492 502 503 587—588 **29** 167 377—380 592—596 **30** 254 291 314 315 348—349 361 362 366 411 427 718 719 **31** 114 163 164 294 478 599 600 **32** 79 123—129 250 251 277—278 380 680 681 702 703 712 735 736 **33** 478 608 704 707 714—715 747 756 764—766 768 776 777 **34** 442 589 až 590 594—597 **35** 43 44 51 52 64 101 102 183 208 218 222 227 230 241—243 253 254 285—287 311 413 414 464 466 469 516

Marx — publicistická a novinářská činnost
spolupráce s demokratickým a dělnickým tiskem před 1864
„Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik" (Curych a Winterthur) **27** 447—450 452 453 458
„L'Atelier" (Paříž) **27** 115
„Deutsche-Brüsseler-Zeitung" **27** 103—104 108—110 523 **36** 79
„Deutsch-Französische Jahrbücher" (Paříž) **27** 30 471 474—480 **30** 565—566 **32** 605 638
„Die Reform" (New York) **28** 282 652
„La Réforme" (Paříž) **32** 605
„Die Revolution" (New York) **27** 443 444 665 **28** 43 525 530—533 545 550 551 562
„Das Volk" (Londýn) **29** 479—482 486 489 494—497 499 500 503 507 508 511 516 520 524 526 538 539 543—545 549 553 696 697 **30** 526 530
„Vorwärts! Pariser Deutsche Zeitschrift" (Paříž) **27** 19 29 **36** 79
„Das Westphälische Dampfboot" (Bielefeld a Paderborn) **39** 474 504
— jako spolupracovník a redaktor „Rheinische Zeitung" **27** 455 458 až 460 463—473 **28** 682 **30** 564—566 **32** 604 637 **39** 492 505 507 508 510
— jako redaktor „Neue Rheinische Zeitung" **27** 145 148—155 159—165 306—307 544—545 549 553—556 558 až 564 636 678 679 **30** 555 563 565 566 567 **32** 605 638 **35** 182 **36** 65 372—373
— jako redaktor „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" **27** 164—165 167 170 176 185 195—196 361—362 581—582 584 až 585 587—588 596 603 609—610 654 až 655 676 678 681 685 **30** 567 **32** 605 638
— spolupráce s chartistickým tiskem **29** 658
„Notes to the People" (Londýn) **28** 341 342 **31** 28 **32** 605
„The People's Paper" (Londýn) **28** 146 147 347 **29** 54 59 62 63 **30** 567 611 **32** 605
— spolupráce s „New-York Daily Tribune" **27** 341 434 664 **28** 15 47 61 62 73 74 85 115 116 118 157 183 184 236 239—242 256—261 269 270 285 287 303 311 325 326 334—336 339 340 343 347 353 355 356 366 368 372 379 384 388 397 398 426 439 441 456 458 490 496—499 504 506 517 525 532 551 591 627 640 676 678 679 721 **29** 78 83 95 109 110 112—115 129 132 133 153 154 210 230 232—233 251 276 293 346 359 365 386 390 392—394 405 407 411 416 417 421 425 432 457 459 510—511 539 547 562. 564 633 655 **30** 140 180 184 187 230 233 235 237 270 274 275 530—531 559 562 566—568 572 651 660 692 715 **31** 601 **32** 606 639 **39** 385
— spolupráce s demokratickým a dělnickým tiskem v letech I. internacionály
„Arbeiter-Zeitung" (New York) **33** 630
„Demokratisches Wochenblatt" (Lipsko) **32** 205 213 307
„Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London" (Londýn) **31** 130 131 425
„The International Herald" (Londýn) **33** 616
„L'Internationale" (Brusel) **32** 512 513 516 518
„Der Social-Demokrat" (Berlín) **31**

39 41 44 47 48 62—64 68 73—77 80—83 92—94 98—101 105—108 113 122 125 126 212 510 526—529 531 536 537
„Der Vorbote" (Ženeva) **31** 198
„The Workman's Advocate" — „The Commonwealth" (Londýn) **31** 192 197 198 212 233 234 237 268 269 568 681
— spolupráce s „Volksstaat" **34** 145 146
— spolupráce s buržoazním a maloburžoazním tiskem a vydavatelstvími **28** 682 683 **30** 596 600 615 **34** 341 až 342
„Der Beobachter" (Stuttgart) **31** 499 500
„The Evening Post" (New York) **30** 308 320
„The Free Press" („The Sheffield Free Press") (Anglie) **29** 63 64 74 75 77 78 91 92 95 110 139 539 599 až 603 **30** 567
„Neue Oder-Zeitung" (Vratislav) **28** 460 461 465 472 682 683 688 692 693 **30** 505 506 532 **32** 27
„Die Presse" (Vídeň) **29** 264 265 318 319 465 474—477 492 608 611 653—655 666 668 **30** 195 205 230 233 237 245 251 253 264 267 672 705 **32** 27
„The New American Cyclopaedia" (New York) **29** 141—143 145 156 165 187 188 194 196 200 210 216 230 277 293 304 310 314 316 318 319 390 459 460 678 **30** 531 660 **38** 34
— zamýšlené publikace (částečně nebo vůbec neuskutečněné)
vydání „Sebraných statí Karla Marxe" **27** 195 295 647—648
organizování litografovaného zpravodajství **27** 338—340 626
vydávání kolínského měsíčníku **27** 291
plánovaná práce „Kritik der Politik und Nationalökonomie" **27** 20 29 202 269 270 336 405 406 421 424 až 427 **28** 55 82 260 542 553 662
nástin dialektiky **29** 291 **32** 618 **36** 23
pojednání o dějinách krizí **29** 237 262 263
brožura o národně osvobozeneckém boji polského lidu **30** 373 376—378 381 399
— viz také *Marxova a Engelsova díla a spisy, str. 906*
Marx a Engels
— přátelství mezi Marxem a Engelsem **27** 153 164—166 169—171 217 až 218 **28** 352 490 492 **29** 112 113 133 171 284 303 **30** 358—366 **31** 163 164 220—223 347 348 351 352 361 380 617 **32** 202 245 248 249 265 350 580 581 589 590 659 692 790 **33** 346 347 **35** 98 116 118 **36** 344
Engelsovo přátelství s Marxovou rodinou **27** 32 153 172 180—182 566 **28** 64 490 491 **29** 168 381 382 620 **30** 325 366 **31** 297 **32** 115 123—129 131 145 268 276 353 393 394 409 480 520 581 790 791 **33** 143 144 477 478 **35** 21 25 166 396 397 **36** 55 58—60 69—71 98 99 152 177 225—228 485 486 619—620 701 **37** 81 82 **38** 274 **39** 171—172 344 345
— spolupráce Marxe a Engelse **35** 384 **36** 412
v oblasti ekonomické **27** 186—191 200—203 220—221 233—235 262 až 263 266—268 283—285 290—292 342—347 349 351—358 **29** 262 263 300 325—332 **30** 263—264 292 325 326 329 362 366—369 412 **31** 384 až 390 **32** 103—107 110 260 261

— viz také „*Kapitál*“
v oblasti filozofie **27** 46—47 71—75 95—96 342—347 349 351—358
viz také „*Svatá rodina...*“; „*Německá ideologie*“
v oblasti historie **27** 219 **29** 138 139 505 507 508 **35** 157 158 161 165 **36** 170—174 177
v oblasti dějin války a vojenství **27** 264 265 267—270 **28** 132 133 137 343 344 353 354 421—424 472 až 477 487 **29** 43—46 51 69 472 473 **30** 212—214 217 218
v oblasti publicistické **27** 99—100 103—104 132—135 164 **28** 36 73 až 82 89 180 183 189 190 216 226 239 256 257 334 335 353 354 373 379 426 **29** 141—143 156 157 165 172 194—216 293 296 304 305 316 407 až 408 425 505 507 511 **30** 26 27 33—36 91 97 99 117 118 120—125 130 148 151 176 177 257 267 373 376—378 **31** 90 91 **33** 50
v I. internacionále **31** 466 **32** 155 157 186 198—201 270—274 444 až 447
— dělba práce mezi Marxem a Engelsem **28** 53 **29** 141 142 **31** 163 **35** 321 až 322 **36** 43 44 372 373

masy **37** 507 508
— úloha v dějinách **27** 516—517 **34** 581—582 **35** 302 **37** 187 457 458
— diferencovanost **36** 63

matematika
— algebra **30** 412 456 **35** 137 139
— aritmetika **30** 456 728 729
— diferenciální a integrální počet **30** 412 **31** 200—202 **35** 40—42 137 139
— geometrie **35** 137 139
— užitá matematika **30** 368 369
— a astronomie **31** 180
— a ekonomie **33** 105
— a politika **28** 673
— a filozofie **31** 543 544

materialismus **32** 263 **34** 204
— primát objektivní reality **37** 506
— a idealismus **27** 23—25 **32** 607 až 608 **34** 204 **37** 506
— a dialektika **32** 607—608 **38** 238 484
— materialistická metoda poznání **27** 24—25 **31** 472 **37** 477
— metafyzický **27** 23—25 71 73
— vulgarizace materialismu **32** 324 325
— anglický v 17. stol. **37** 567 568
— francouzský v 18. stol. **37** 567 568
— u Feuerbacha **27** 23—25 481
— viz také *dialektika; pojetí dějin, materialistické*

mazzinismus **27** 384 385 388 650 **28** 31 50 51 56 57 83 245—249 251 601 až 603 **29** 493 523 **31** 549 **33** 433 728 739—741

mechanika **30** 311 367—369 **33** 102 103

meliorace **32** 539—541

merkantilismus
— a svobodný obchod **28** 242

metafyzika
— protiklad k dialektice **34** 51 **37** 569 **39** 117 461 462

metalurgie
— výroba železa v Německu **31** 353 **32** 97 101 102 **34** 481 **35** 166 364 365 462 **36** 123 328
— význam kovoprůmyslu **38** 517

metoda
— materialistické metody poznání **27** 24—25 **31** 472 **37** 477
— dialektická **31** 370 442 443 **32** 607 766
— vědy a vědecké kritiky **29** 306 **31** 202 **32** 210 211 623 624 **33** 485 **35** 493 až 494 **36** 90 91 **37** 402 403
— metoda použitá v „Kapitálu“ **29** 354 611 612 629 **30** 246 629 715 **31** 164

221 359 360 362 365 370 442 443 **32** 607 **33** 118 485
— viz také *dialektika; eklekticismus*
Metropolitní radikální federace (Metropolitan Radical Federation) (Anglie) 38 340 346 347 366 367
Mexiko 28 458 459 462 **30** 275 371 419 **31** 198 203
Mezinárodní aliance socialistické demokracie (Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste) 32 270—274 280—283 311 312 314 494 547 548 663 669 670 722—724 753 až 758 **33** 114 149—150 298 299 378 391 393—395 438 501 511 512 517 521 535 541 545 547 556 557 567 569 572 573 578—580 584 590 600 až 601 606 607 610 611 645 654 671 727 728 735—738 **34** 56 247 250 261 264 275 276 300 330 **35** 252 415 440 **36** 154
Mezinárodní dělnické sdružení viz *I. internacionála*
město a venkov
— odtržení města a venkova **27** 512
— odstranění protikladů mezi městem a venkovem **35** 493—494 **39** 121 122
— vznik orientálních měst **28** 282 až 283 288 289
— města ve středověku **28** 427—430 **29** 659—661 672 673 **39** 516 517
— města za kapitalismu **39** 133 139 140 146 151 153
— viz také *Berlín; Chicago; Londýn; Paříž; Vídeň*
mikroskop 29 375
milice viz *armáda*
militarismus 31 99 279 293 521 **33** 201 **34** 547 **36** 471 **38** 203 302 304 452 517
mince 29 351 **35** 361 **39** 256
míra zisku 30 699 **32** 455—456 **39** 458 459 461—465
— a míra nadhodnoty **30** 309 310 **32** 87 88 92 93 **38** 305 306
— a hodnota peněz **32** 86—88
— a mzda **32** 86—88
— vliv organického složení kapitálu na míru zisku **30** 309 310
— tvorba míry zisku **30** 310 **32** 92—95 **37** 129 130 139 224 338 351 **38** 277 278 305 306 595 **39** 458—464
— tendence míry zisku **32** 94 95 **39** 461
mladohegelovci 27 23—27 30 38 39 459—460 465—467 482—484 **37** 340 341
— Bauer, Bruno **27** 472 473 482—484 **28** 69 70 77 519—521 **39** 148
— Stirner, Max **27** 23—25 **28** 43 46
mlýny 30 368 369
mohamedánství viz *islám*
molekula 31 360
— molekulární teorie v chemii **31** 362 366
Monako 35 87 88 364 370
monarchie 39 109 118 237 238
— absolutní **34** 92 **36** 84 167 **37** 186
— konstituční **27** 449 **36** 84 167 **38** 618
monopol
— a konkurence **27** 513—515 **34** 378 **36** 508
— monopolizace půdy **32** 450
— soukromá monopolní sdružení **34** 411 481
— státní monopoly **34** 377 378 **35** 199 364 365 **38** 82 **39** 236 237 297 420
— monopolní cena **30** 22 **34** 481 **37** 376 377
monoteismus 27 73—74 **28** 283
morálka 34 51 **35** 179—180 **37** 568 **38** 420 421
— feudální **37** 188
— buržoazní **30** 548 549 **37** 188 **38** 183
možnost
— a nutnost **33** 106

— krizí **29** 351
mudrc **30** 698 699
myšlení **31** 359 **32** 624 **38** 282 **39** 362
— a bytí **39** 116 117
— viz také *abstrakce; vědomí, společenské*
mytologie
„moderní mytologie" **34** 92 350
— viz také *bůh, bozi*
mzda **31** 367 369 660 **32** 86 87 92 **34** 156 183
— podstata a jevová forma mzdy **31** 367 369 **32** 26 92 **34** 184
— jako důchod dělníků **32** 95 96
— jako součást výrobních nákladů **31** 367 369 **36** 241 242
— jako variabilní kapitál **30** 308 411—417
— zákony, které regulují mzdu **34** 156 **36** 358 790 **39** 463
— formy mzdy **32** 25 **36** 472 513 514
— a nadhodnota **30** 308 309 **31** 367 369 **32** 86 87 92 **36** 242 264—265 282 329
— a zisk **28** 687 **32** 86 87
— a hodnota peněz **32** 86 87 **34** 65
— a hodnota zboží **31** 154 367 369 669 **32** 121 122 **36** 241 242
— a ceny potravin **28** 686 687 **32** 536
— a použití strojů **28** 686 **36** 242
— a zahraniční obchod **28** 686 687 **32** 282 283 **33** 254 **36** 282 303 329
— a nedělní práce **32** 354
— a krize z nadvýroby **28** 686 **31** 327 **32** 359
— její všeobecné zvýšení **31** 153 154 156—157
— při zkrácené pracovní době **31** 327
— snižování mzdy (příklady) **28** 686 687 **31** 327 **32** 282 283 338 359 **33** 253 254 **36** 282 303 **39** 159
— boj za zvýšení mzdy (příklady) **28** 686 687 **29** 396 404 **30** 21—22 **31** 153 **32** 80 282 283 338 339 **33** 253 254 **34** 431 606 607 **38** 81 82 332—333 **39** 159 160
— boj za vyšší mzdy a odstranění námezdní práce **32** 755 **35** 448
— vliv přistěhovalectví a vystěhovalectví na mzdu **28** 686 **32** 407 536 **35** 435—436 **37** 320—321 **38** 627 628 **39** 324 325
— v armádě **29** 215
— v maloobchodě **32** 95
— v domáckém průmyslu **36** 123 282 303 **38** 229
— v zemědělství **28** 686 **32** 536
— a práce dohledu a řízení **32** 122 **36** 243
— otázky mzdy v „Kapitálu" **29** 347 348 **31** 156 369 **32** 25 **34** 156 **36** 243
— Marxův spor s Westonem **31** 153 154
— u buržoazních ekonomů **31** 367 369 660 **32** 95—96 121 122 **34** 181 **36** 242 243
— u Lassalla; Lassallův „železný mzdový zákon" **30** 387 **34** 156 159 192 **35** 338 402 **36** 790
— u Proudhona **27** 64—65 345—346

nabídka a poptávka **31** 493
— v době krize **29** 273—275 279 280 323
— viz také *ekonomické zákony; konkurence; obchod; zásoby*
náboženství **27** 451—452 **30** 469 470 **32** 325 611 612
— materiální základy **37** 339 507 535 až 536 567 **39** 226
— jako nadstavba **37** 339 507 535 536 567 **39** 116 117 226
— a stát **27** 464 466 **32** 611 612
— a strana **27** 117—118 **33** 738—739
— a sektářské hnutí **32** 644—645
— a materialismus **27** 73—74 466

— a ateismus **33** 738—739 **36** 231
— dějiny náboženství **27** 71—75 **28** 282 283 **30** 469 470 629 **35** 152 360 **38** 139
— přírodní náboženství **27** 46—47 71—75
— podmínky jeho odumírání **27** 466 **34** 581—582
— v Anglii **30** 385 389 **31** 677 678 **32** 611 612 **33** 132 133 **36** 623
— v Holandsku **30** 439 470
— v Irsku **32** 611 612
— jeho úloha v dějinách Orientu **28** 283 288 289 293—294 397—398
— v Rusku **35** 318
— v Srbsku **35** 318
— u mladohegelovců **27** 23—25
— u Feuerbacha **27** 24—25 **33** 46—47 71—75 433
— viz také *ateismus; bůh, bozi; církev; deismus; hinduismus; islám; jezuité; katolictví; křesťanství; monoteismus; protestantství; reformace; Židé, židovství*

nacionalismus, buržoazní viz *šovinismus*

nadpráce **30** 308 309 415 **31** 369 **33** 22
— za feudalismu **36** 241—242

nadhodnota
— definice **30** 308
— její vznik **31** 367 369 370
— ve společenském reprodukčním procesu **30** 413—417
— všeobecná forma a zvláštní formy nadhodnoty **31** 383 **32** 25
— její různé formy **30** 415 416 **31** 369 370 **35** 233
— zisk jako její jevová forma **30** 415 **32** 92—93
— míra nadhodnoty **30** 308—310 **32** 93—94 **38** 305 306
a míra zisku **30** 309 310 **32** 86 87 92 93 **38** 305 306
— masa nadhodnoty **30** 309 **32** 93 **38** 305 306
— její rozdělení **30** 413—417 **32** 89 93—96 **37** 139 **39** 459 463
úloha burzy při rozdělování n. **35** 474 **39** 28
— jako součást hodnoty nebo ceny zboží **36** 242
— v předkapitalistických formacích **36** 210
— úrodnost půdy jako faktor tvorby nadhodnoty **32** 455—456
— a konkurence na světovém trhu **36** 264—265 282 303 329
— a tvorba průměrné míry zisku **30** 310 **32** 93—95 **37** 129 130 139 224 338 351 **38** 277 278 305 306 595 **39** 458 až 464
— a mzda **30** 308 309 **31** 367 369 **36** 264—265 282 303 329
— v klasické buržoazní politické ekonomii **31** 383 **32** 25 455—456 **34** 66 **39** 459
— u fyziokratů **34** 66
— u vulgárních ekonomů **31** 367 369 370 **33** 22 **35** 233 **38** 305 306

nadstavba viz *základna a nadstavba*

nadvýroba **29** 256 257 396 **34** 205
— relativní **32** 260
— úvěr a n. **29** 256 257 396
— pokusy ji zastavit **28** 332—334
— viz také *krize, hospodářské*

nadvýrobek
— v předkapitalistických formacích **36** 210—211 241

náhoda
— v dějinách **33** 251 **39** 226 227
— nutnost a náhoda **31** 295 **32** 672 **33** 251 **37** 535 536 **39** 226 227

nájmy, pachty
— a renta **27** 186 **30** 699 **32** 453—455 **37** 482
— v Anglii a Irsku **29** 67 68 **30** 699

31 438 465 **32** 210 211 421 470 519 536 540—542 748 **34** 526 536 **35** 381 až 382 **37** 482
— ve Francii **37** 162
— v Itálii **33** 728 729
— v Německu **36** 282 304—305 310 499
— v Rusku **38** 412
— v USA **32** 421 455—456 **38** 282
— nájem půdy u Proudhona **27** 344 345
nájemci, pachtýři
— nájemní rolníci **32** 431
— malí **33** 728 729
— kapitalističtí **36** 241 **37** 482—483 **38** 412
— a zemědělští dělníci **33** 728 729 **34** 526 **38** 412
— a statkáři **32** 453 454—456 519 **33** 728—729 **34** 526 **38** 229
— boj mezi p. a statkáři **32** 210 211
nájemné (pachtovné) 27 186 **37** 482 až 483
nájemní doba 32 540 541
námezdní práce 29 347 348 354 **36** 240 241
— odstranění námezdní práce jako cíl německé dělnické strany **34** 157
— odstranění námezdní práce a boj za vyšší mzdy **32** 755 **35** 448
— viz také *mzda; nezaměstnanost; třídní boj; třídy; vykořisťování*
námořní právo, mezinárodní 30 250
napoleonské války 27 268 304—305 306 **28** 645 **29** 192 196 202 203 205 207—209 511 **30** 281 **37** 327 **39** 226
Národně liberální strana (Německo) 31 352 397 482 485 **32** 532 **34** 385 473 505 **36** 201 202 291 301 304—305 545 **38** 318—320 331
narodnické hnutí (Rusko) 34 106 107 542 **35** 210 **36** 363 439 750 751 **37** 434 **39** 446
národní dílny (ateliers nationaux) 31 37 **36** 193—194 **39** 450
Národní spolek viz *Německý národní spolek*
Národní svaz práce (National Labor Union USA) 31 611 **32** 360 415 634 658 683
národnostní otázka 27 305—308 **29** 36 41 42 101 671—674 **30** 567—568 **31** 273 274 **32** 427 428 718 748 **33** 56—58 **34** 269 **35** 316—318 **37** 18 19 316 317 434 **38** 160 493 551
— a dělnické hnutí **27** 498 **31** 273 274 **32** 467 468 611 612 718 748 749 **33** 56—58 497 **34** 208 209 **35** 306—309 316 317 391 392 399 400 **37** 18—20 144 **38** 160 161 188—190 204 218—220 493 551 **39** 106 109 110
samostatnost a rovnost národů jako předpoklad pro osvobození dělnické třídy **31** 273 274 **32** 467 468 718 749 **34** 208 209 **35** 306—308 **39** 110
— za socialismu **38** 218—220
— právo na sebeurčení národů **35** 306 **37** 434 **38** 188—190 493
— národnostní útlak, jeho kořeny a následky **32** 427 428 468 469 481 611 612 718 747—749 **33** 235
— rozdmýchávání národnostních rozporů buržoazií **32** 748 749 **33** 235 **38** 354
— v Německu **27** 305 **29** 477—478 642 687 706—708 **30** 156 170 171 **31** 259 260 271 275 287 288 297 298 328 331 332 437 438 527 595 **32** 687 688 **33** 21 48 56—58 **35** 306 308 **36** 285 až 286 289 290 **38** 208
— viz také *prusko-rakouská válka 1866*
— v Irsku **31** 465 466 **32** 468 469 611 612 718 736 747—749 **34** 536 **35** 306 308
— viz také *Irsko*

— v Itálii **27** 384 385 650 **29** 558 až 559 **30** 567—569 **31** 654 **33** 48
— viz také *Itálie*
— v Rakousku **29** 36 41 42 340 400 **30** 156 **35** 316—319 **38** 146 **39** 154 156 183
— v Polsku **27** 305—308 **29** 100 **30** 374 375 381 382 **34** 342 **35** 306—309 **37** 19 **39** 22 23
— viz také *Polsko*
— v Rusku **27** 305—308 **32** 499 500 **37** 434
násilí 37 379 380 423 **38** 542 543
— jeho úloha v dějinách **33** 686 **36** 128 **37** 569 **38** 347 542 543 **39** 53
— jeho úloha v revoluci **27** 400—401 516—517 **34** 562—564 **36** 291
— jako ekonomická síla **37** 569
— stanovisko proletariátu k násilí **27** 77—79 **34** 482 562—564 571 **39** 455 až 457
— viz také *dobývání, výboj*
naturální hospodářství
— a peněžní hospodářství **38** 343 411 **39** 169
negace
— zákon negace negace **33** 735—736 **37** 150
„Neue Rheinische Zeitung" 27 145 146 148—152 154 158 159 164 304 306—309 327 330 339 531 540 542 544—545 549 553—556 563 573 587 654—655 **28** 103 317—321 546—547 692 **30** 564—568 629 **32** 725 **34** 501 **35** 181—182 **36** 85—86 372—373
„Die Neue Zeit" 36 91 397 **37** 440 **38** 591 592 595 596 **39** 30 73 183 198
nevolnictví 35 165
— vznik nevolnictví **29** 94
— v Německu **35** 155—157
nezaměstnanost
— její příčiny (v kapitalismu) **31** 543 **35** 498 **36** 520—522 **38** 82 332 412 518 **39** 324
— vystěhovalectví „přebytečných" dělníků **28** 139 **37** 429 **38** 520 **39** 324 325
— státní podpora v nezaměstnanosti **31** 37 38 **33** 256
Nezávislá dělnická strana (Independent Labour Party) (Anglie) 38 444 528 **39** 20—23 26 43 44 55 56 70 73 91 234 254 315 316 318 319 334 360 411 481 482 534
Německá demokratická společnost (Paříž 1848) 27 140 536 674
Německá lidová strana 32 90 **36** 365
— viz také *Saská lidová strana*
Německá pokroková strana 31 64 65 68 73 74 87 88 93 94 99 141 162 275 397 433 521 528—529 531 **33** 285—286 **36** 85 192 201 673—674 714 716—717 **37** 71 380 405 406
Německá říše viz *Německo po založení říše, str. 862*
Německá svobodomyslná strana 36 193—194 202 500—501 **37** 417 **39** 95 96 105
Německo 30 350 699 **31** 602 **33** 57—58 **34** 377 **35** 146 302 491—492 **36** 88—89 281 282 289 290 302 303 553 596 597 **38** 601
— dějiny **28** 428 429 **29** 659 671—673 **33** 191 192 **35** 141 142 151 155—158 **36** 289—291 451 **37** 319 535 536 564 **39** 118 119 226 517
— průmyslový rozvoj: přechod k velkému průmyslu **30** 59 **34** 377 378 **35** 155 156 166 364 365 461 498 **36** 123 264—265 281 282 302 303 328 329 **37** 376 377 **38** 342 409 493 618 **39** 53 108 133 473
bavlnářský průmysl **34** 512—514 **35** 166 272 **38** 332
železnice **30** 445 **31** 171 174 271

32 97 101 102 **34** 377 378 **35** 216 217 364 365
výroba železa **31** 353 **32** 97 101 102 **34** 481 **35** 166 364 462 **36** 123 328
— zemědělství a agrární poměry **32** 429 430 **36** 281 282 302—305 499 **37** 443 519 **39** 121
— akcie a akciové společnosti **29** 48 51 95 234 **31** 171 174
— zahraniční obchod a politika ochranných cel **27** 379 409 **28** 253 254 563—564 **29** 284 **30** 262 **32** 97—102 **34** 421 480—482 **35** 364 365 **36** 120 až 121 264—265 282 302—304 328 329 369 **37** 376 377 **38** 168 171 179 180 342 343 409 410 493 **39** 53
Celní spolek **28** 169 647 **32** 90
— peněžnictví a bankovnictví; finance **29** 51 95 **31** 83 **32** 465 **34** 494 **35** 216 217 **36** 439 440 **38** 171
— kartely **35** 462
— státní monopoly **34** 377 378 **35** 199 364 365
— a krize 1857 **29** 236—237 247 248 256—261
— dělnická třída **27** 90 482 484 582 **29** 403 **31** 528—529 631 **32** 196 645 až 646 689 725—727 **33** 228—229 500 **34** 487 499 500 547 548 **35** 272 273 302 491—492 **36** 88—89 264—265 413 414 484 513 514 **38** 601
zemědělští dělníci **37** 422 426 519 **38** 246 412
— šlechta, junkerstvo **29** 659 671 až 673 **33** 228 **36** 445 498 499 596 597 647 648 **37** 21—22 413 447 519 542 **38** 179 180 321 **39** 192 255 256 389 392 410 414 483
— buržoazie **31** 174 175 331 332 353 528—529 **32** 407 416 417 **33** 27 28 32—33 37 57 201 202 228 242 **34** 115 136 420 **36** 280 290 291 551 616 624 647 648 820 **37** 27 413 420 443—444 447 **38** 180 319—322 483 **39** 483
— rolnictvo **27** 329 330 **29** 672 673 **35** 157 158 **36** 281 282 304 305 498 499 **37** 443 519 **38** 229 412 **39** 96 105
— maloburžoazie **27** 329 330 **34** 420 **36** 291 631 **37** 405 478 **39** 96 105
— buržoazní a maloburžoazní demokracie **27** 329 330 **28** 567 **29** 40 105 477 478 560 **30** 24 392 403 690 **32** 316 676 **33** 242 **34** 157
— politické strany šlechty a buržoazie **31** 397 **32** 532 535 **33** 285—286 **34** 115 397 504—505 557—565 **35** 204 **36** 192—194 201—204 284 291 430 444 455 **37** 405 406 413 414 417 **39** 95 96 105 109 110 483
— tisk vládnoucích tříd **27** 326 327 458—460 468—470 **30** 115 117 118 176 200 201 425 426 611—612 690 **31** 283 354 **32** 535
— národnostní otázka **27** 305—306 **29** 477 478 642 687 706—708 **30** 156 170 171 **31** 259 260 271 275 287 288 297 298 328 331 332 437 438 527 575 **32** 687—689 **33** 21 48 56—58 **35** 306 308 **36** 285—286 289 290 **38** 208 **39** 118 119
— revoluční perspektivy **28** 648—650 **29** 57 400 402 403 477—478 500 674 **30** 380 403 716 **31** 270 271 288 440 **32** 499 689—690 **33** 567 568 **34** 115 **36** 84—86 304—305 445 656—657 **37** 72 416—420 443—444 590 591 **38** 180 188—191 204 214 219—220 281 601 619 620 **39** 109 412 491
— Severoněmecký říšský sněm **31** 331 332 433 434 **32** 89
— viz také *centrum; dělnické hnutí v Německu; Národně liberální strana; Německá lidová strana; Německá pokroková strana; Německá svobodomyslná strana; Německý národní spolek; Porýnská provincie; Prusko; prusko-*

francouzská válka 1870—1871; prusko-rakouská válka 1866; Rakousko; revoluce 1848—1849 v Německu; Říšská strana a strana svobodných konzervativců; Sasko; Severoněmecký svaz
německo-dánská válka 1864 30 437 445 463 726
— londýnská konference 1864 **30** 442 443 445 455 456 463 726 741
německo-francouzská válka viz *prusko-francouzská válka*
Německo po založení říše (1871)
— charakteristika německé říše **33** 247 **36** 84—86 202—204 445 614 647 648 **37** 164 **38** 209 262 319 320 388 389 **39** 150 151 155 414 442
— vnitřní politika a situace **33** 133 135 285 **34** 136 385 388 389 420 504 505 547 548 582—584 **35** 49 53 55 199 303 320—321 **36** 62—65 88—89 189 až 190 193—194 201—204 348 350 445 597 620 647 648 655—656 710 819 820 **37** 24 25 27 34 35 40 56—59 66 70—72 74 131 168 169 194 405 406 412—414 416—420 442—444 447 **38** 171 179 180 246—247 300 318—322 327 329 331 332 **39** 71 87 88 95 96 295 351 369 379 389 390 410 414 439 441 442 452 456 457 483
kulturní boj **33** 127 133 **35** 55 **36** 551
— boj vládnoucích tříd proti dělnickému hnutí
v sedmdesátých letech **33** 309 326 499 500 503 509—510 539 540 584 714 **34** 326 330
v době zákona proti socialistům (1878—1890) **34** 105 106 108 111 385 388 395 418 435 436 445 454 až 456 473 504 505 536 537 547 548 555—565 582—584 **35** 206 374 377 407 408 424 432 433 461 **36** 62 64—65 142 143 174 175 189 192 193 201 202 204 281 284—286 289 313 394 543 665 **37** 24 31 35 45—46 70 71 227 405 406 425 443 444 447 451 452 458 465 **38** 320
v devadesátých letech **38** 320 321 329 330 388 389 **39** 120 391 392 394 414 441 442 450 455—457 482 483
— říšský sněm **33** 285—286 **34** 108 396 397 555—565 **35** 55 56 216 217 377 **36** 444 530 531 **39** 27 41 42 71 95 96 161 391 441 483
— vojenská politika, armáda **34** 136 363 **36** 306 445 615 **37** 40 45 51 168 169 180 194 216 **38** 188—190 203 204 301—302 304 452 **39** 42
— zahraniční politika **33** 567 568 **34** 115 133 136 248 310 342 366 367 421 494 **35** 119 **36** 88 107 481 614 649 650 653—656 710 **37** 45—46 54 88 169 485 486 **38** 333 **39** 22 23 28 41
— koloniální politika **36** 255 256 263 až 266 **37** 169
— a Anglie **36** 615 **37** 43 **39** 41
— a Francie **36** 88—89 650 710 745 746 **37** 54 78
— a Rakousko **34** 95 366 494 505 **36** 649 652—654
— a Rusko **34** 248 342 366 367 **36** 201 330 349 466—468 488 489 530 614 616 620 629 646 647 649 652—684 693 823 **37** 78 294 **38** 261 333 **39** 23 28
— a Turecko **34** 366
Německý dělnický klub (Paříž) 27 674
Německý dělnický spolek (Brusel) 27 105—111 527 **32** 605 **39** 38
Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně 27 62 173 177 214—218 220 222 231 232 244 245 273 274 297 304 305 368—370 408 429 430 585 590 594 595 **28** 94 533 **29** 488 696 **30** 25 28 47 442 533—534 540—542 558 **31** 141 **32** 244 **33** 207 306 407

— po 1871 **33** 149 150 426 452 626 **34** 420 421 430 433 435 436 497 498 **35** 197 **36** 166 167 750 **37** 27 **38** 181 182 218 245 246 263 267 288 290 300 340 475 508 **39** 28 42 63 254
Německý dělnický vzdělávací spolek (Ženeva) 30 533—534
Německý národní spolek 30 24 87 210 211 214 215 224 225 **31** 249 261 346 349—350
Norsko 27 90 91 **37** 477 479 509 526 527
Nová Guinea 36 91
nutnost
— a náhoda **31** 295 **32** 672 **33** 251 **37** 535 536 **39** 226 227
— a možnost **33** 106
— v dějinách **27** 223 509 510 **32** 624 **33** 251 **35** 204 408 **37** 535 536 **39** 226 227
— ekonomická **38** 343 410 517 **39** 526

občanská válka v USA 1861—1865
— její příčiny **30** 213 214
— příprava a začátek **30** 207 213 214 220—223 671—672
— vojenský průběh **30** 207 208 213 217 218 259 271 272 280 283 286—288 298—300 329 330 345 350—354 375 403 411 453 455 467 468 484 485 **31** 37 83 138 144—145 496 497 514 533—536
vedení války revolučními prostředky Severních států **30** 299 300 315 335 336 339 340 343 344 375
— poměr sil mezi Severními a Jižními státy **30** 207—209 262 280 281 298 až 300 315—316 329—332 335 336 488 489 671 672
nedůslednost politiky Severních států **30** 257 276 299 315 330 339 340 343 345 346
zavraždění Lincolna **31** 141 144 až 145
— otázka otroctví **30** 171 212 299 315 335 336 671—672 **31** 496—497 506
— a anglická buržoazie **30** 249 250 262 283 284 340 346 354 676 694
— a anglická dělnická třída **30** 346 354 389 694 **31** 31 501 503—506
— a evropské mocnosti **30** 262—263 272—273 346 354—355 419
— význam a výsledky **30** 337 **31** 252 496—497 506 **34** 411 427
obdělávání (kultivace) půdy
— vznik a vývoj **32** 448—451 455 až 456 **35** 141 142
— ve starém Orientě a v Indii **28** 293—294
— u starých Germánů **35** 141 142
obec — občina
— její vznik a vývoj **32** 61 455—456 729 **33** 643 **35** 142 151 152 479 480 495 **37** 522 **39** 487 488
— a stát **32** 228 729 **36** 147
— a feudální nevolnický systém **29** 94 **32** 728 729 **39** 488
— její rozpad za kapitalismu **36** 182 **38** 344 408—409 411 **39** 53 169 170
— a socialismus a komunismus **34** 513 514 **35** 195 196 **36** 638—639 **38** 411 **39** 52 53 168 169
— asijská nebo indická vesnice **28** 304—305 **32** 61 228 729 **36** 147—148 **37** 482
— keltská **32** 63 455—456
— ruská občina **28** 53 **32** 61 135 228 728 729 736 738 **33** 643 **34** 513 514 **35** 195 196 **36** 147 358 638—639 **38** 229 343 344 408—409 411 **39** 51—53 169 170 487 488
— starogermánská marka **32** 61 228 455—456 729 **35** 142 151 152 **36** 147 509 510 **37** 522 **39** 487 488
— na Jávě **36** 124 147
— u Bulharů a Srbů (zadruga) **36** 638—639 652 **37** 522 **39** 487 488

otázky spojenectví
— viz *dělnická třída; diktatura proletariátu; revoluce, proletářská*
otroctví
— jako stěžejní bod velkého průmyslu **27** 514—515
— v indické vesnici **28** 305
— ve starém Římě **28** 487
— v USA a v koloniích evropských zemí **27** 514—515 **28** 303 **30** 21 171 335 336 644 **32** 754 **34** 411 **36** 91 113
— Carey o otroctví **28** 302 303
otrokáři 36 240
owenismus 31 31—33 153 154 611 **34** 95 195

paleontologie 31 295 **32** 71
Palestina 28 283 **39** 464
panslavismus 28 53 688 **29** 640 **31** 157 158 **32** 295 400—401 **34** 133 248 **35** 308—310 316—320 **36** 614 617—618 621 652 736 **38** 187
parlamentarismus 32 458 **35** 186 200 **36** 526 **37** 87 344 345
— využití parlamentu dělnickou třídou **33** 466 467 **34** 480 481 **35** 377 **36** 304 310 398 717 **37** 379 380 **39** 54 55 61 83 210—212 246 417 482
— viz také *dělnické hnutí ve Francii; Francouzská dělnická strana; sociální demokracie, německá; strana, proletářská; volební právo*
parcelové vlastnictví, parcelace 29 94 **32** 540 541 721 **36** 510 **37** 162
— zemědělské půdy dělníků **32** 231 357—358 407 431 537 540—541 **36** 303
parní stroj
— a přeměna tepla v mechanický pohyb **35** 492—493
— a velký průmysl **38** 342 409 517
Paříž 36 444 460 461 734 820 **37** 179 až 180 414 449—451 508 **38** 612 **39** 151
Pařížská komuna 33 251 647 713 **36** 444 499
— podmínky jejího vzniku **33** 246 až 247 251 **35** 189—190
— jako nový typ státu **33** 246—247 **34** 157 **36** 114
— úloha mas **33** 246 247
— boj různých směrů v Komuně **33** 269 647 780 **35** 189—190
— hnutí v provinciích **33** 269
— a mezinárodní dělnické hnutí **33** 251 269 283—284 **36** 278 279
— teror versailleských **33** 346 752 **35** 44 191
— německá intervence **33** 251 269
— a buržoazní tisk **33** 241 269 271 až 273 295 346 758 **36** 167
— chyby a příčiny její porážky **33** 241 246—247 251 269 272—273 422 424 **35** 189—190 **36** 32—34
— komunardi po její porážce **33** 271 až 272 276—277 295 314 353 362 363 379 394 399 400 407—408 500—501 647 715 754 755 758 766 780 **35** 250 **39** 411 451 452
— učení a význam **33** 246 247 251 713 **36** 278 279
pauperismus 32 536—537 729
Pekelníci 30 505 506 532—534
peníze 29 348 351 352
— funkce peněz
jako míra hodnot **29** 348 351 **35** 361 až 362
jako měřítko cen **28** 348
jako oběživo **29** 348 351 352 **32** 113 114 **35** 321—322 **39** 192
hromadění pokladu **29** 352
— kovové peníze **29** 215 348 **30** 336 až 337 **34** 493 494 **35** 321 322
— viz také *bimetalismus; zlato*
— úvěrové peníze **32** 114 **35** 53 303

304 321 322 **36** 439 440 **37** 564—565
— papírové peníze **27** 204 205 352 až 353 **30** 284 334 336—337 **32** 732 **35** 321 322 **36** 489 514
— jejich přeměna v kapitál **29** 352 **32** 113 114 **37** 564—565
— plán výkladu o p. v „Kapitálu" **29** 348 351—354 635 636
— jejich rozbor v „Kapitálu" **32** 43 113 114 **34** 111—112 **35** 303—304 361 **38** 507
— u buržoazních ekonomů **29** 105 119 145 365 366 447—448 **32** 87—88 113—114 301 454—455 **33** 176 **34** 65 111 427—428 493 494 **35** 53 303 304 321 322 **36** 514 **37** 284 **38** 507 **39** 192 256
— u Lassalla **29** 306 445—448
— u Proudhona **29** 105 636
— znehodnocení p. **29** 247—248 **30** 284 315 316 336—337 **32** 86—88 **34** 493—494 **36** 489 514 **39** 192

peněžní forma 31 362—363 373—374

peněžní hospodářství
— a naturální hospodářství **38** 343 411 **39** 169

peněžní kapitál 29 280
— přebytečný nebo volný **32** 105 až 106 **36** 442 472 **39** 192
— jako fiktivní kapitál **36** 439 440

peněžní krize (finanční krize) 28 48 86 97 98 247 248 256—258 266 273 až 275 **31** 262—264 492 493 **34** 424 425 525 526 **35** 185 **37** 563 **38** 262 263 **39** 192

peněžní obchod 37 564 565

peněžní trh
— barometr obchodu **29** 257
— jeho vznik a význam **37** 563—565
— Londýn jako centrum peněžního trhu **34** 424—425
— konjunktura na trhu (příklady) **28** 138—139 **29** 86—87 89 242 243 254 až 258 266—269 280 **31** 492 493 **34** 424 425 493 494 525 526 **36** 442 472
— a volný kapitál **28** 98 **36** 442 472
— viz také *oběh (cirkulace) peněz*

peonáž 31 645—646

Persie (Írán) 35 132 391 **37** 275

plebejci 37 187 369

podnebí
— vliv na agrární poměry **28** 293 až 294 **32** 72 73 449—451 **35** 184 185 **38** 410 **411**

podstata a jev 31 154 370 372—373 383—384 **32** 25 95—96 624 **34** 93 183 **39** 116

pohyb
— jako existence hmoty **33** 102—103
— formy **29** 375 **30** 745 **33** 102 103 **35** 143—145
— míra **35** 143 144
— a antagonistické protiklady **27** 514 až 518
— mechanický **29** 375 **30** 745 **32** 324 325 **33** 102 103 **35** 143 144 493
— viz také *energie; pokrok; vývoj*

pojetí dějin, idealistické viz *idealismus*

pojetí dějin, materialistické 27 509 až 519 **31** 472 **34** 204 437 **37** 477 506 až 507 535—537 563—569 **38** 154 297 347 507 532 533 **39** 115—117 225—227 459
— materiální předpoklady pro život společnosti **37** 506
— a revoluční taktika **36** 363
— u Morgana **36** 148 163 183
— viz také *bytí, společenské; ekonomie a politika; třídy; třídní boj; vědomí; základna a nadstavba*

pojišťovací společnosti 32 305

pojmy 27 376 **36** 257
viz také *kategorie*
— a realita **39** 462—464

pokrok 31 472—473 **32** 659 **38** 408 **39** 170

pokroková strana viz *Německá pokroková strana*

politická ekonomie
— jako věda **29** 306 447—448 629 **31** 370 542 **32** 110 211 623—625 **33** 485 **36** 244
— rozbor peněžních forem — nejobtížnější v p. e. **29** 636
— základní rozdíl mezi marxistickou teorií a teoriemi předchůdců **27** 505 **28** 563—568 **29** 291 447—448 **30** 291 až 293 319—320 **31** 379 383—384 **32** 25 **36** 213 218 219 282 343 350 351 384
— nutnost studovat p. e. **36** 245 246 **37** 338 339 545 **39** 227
— viz také *metoda; teorie a praxe; zákony, ekonomické*

politická ekonomie, buržoazní
— nehistorické metody bádání **27** 513 až 514 **32** 447—450 453
— názory buržoazních ekonomů na kapitál a kapitalistické výrobní způsoby **28** 563—568 **32** 113 114 **34** 65 66 572
— viz také *fyziokraté; malthusiánství; manchesteriánství (m. škola); vulgární ekonomie*

politická ekonomie, klasická buržoazní
— všeobecná charakteristika **27** 264 513—514 **29** 331 332 611 612 **30** 412 699—700 **32** 447—448 **34** 66 93 **36** 219 245 246 801 **37** 139 140 **38** 67
jednotlivé rysy její metody **27** 513 až 514 **29** 331 332 615 **32** 601—602
— o třídách **28** 562—568 **34** 572
— analýza zboží a hodnoty **29** 347 až 348 615 **30** 310—311 319 320 412 **31** 362—363 **32** 25 26 95—96 121 122 624 **34** 93 **38** 67
— o vzniku nadhodnoty a zisku **32** 25 121 122 **34** 66 **36** 222
— identifikace zvláštních forem nadhodnoty její všeobecnou formou **31** 383—384 **32** 25
— a tvorba průměrné míry zisku **30** 310 311 **39** 459
— teorie pozemkové renty **27** 186 až 191 201 202 **30** 291—293 311 312 319 320 **32** 437 447—451 453 455—456 **35** 224 233
— o mzdě **32** 121 122
— o rozdělení práce **30** 264
— o zahraničním obchodu **29** 330 331
— Ricardova populační teorie **31** 427
— Ricardova peněžní teorie **29** 447 až 448
— a reprodukční teorie **30** 412
— a daně **30** 405 406
— vulgární prvky v teoriích Smithových a Ricardových **29** 331 332 612 615 **30** 311 319—320 412 **32** 95—96 121 122 625 **34** 93 494
— rozklad Ricardovy školy **27** 264 **29** 615 **34** 126 **36** 173 218 219 258 295
— utopické využití Ricardovy teorie **28** 564—567 **36** 173 218 219 258
— viz také *třídní boj; třídní protiklad; třídy; vědomí, společenské; výrobní vztahy*

politika
— materiální základy **27** 509—510 **33** 381 382 565 587 **37** 339 507 535 568 **38** 410 **39** 225—227
— jako nadstavba **27** 509—510 **37** 339 506 507 535 **38** 410 **39** 115 116 226 227
— její třídní charakter **36** 128
— její objektivní charakter **35** 318 až 319 **36** 311
— a historická nutnost **35** 408—409
— subjektivní a objektivní p. **30** 80 až 81 609—610
— dialektický poměr mezi vnitřní a zahraniční politikou **30** 80—81 609 až 612
— nutnost politického boje dělnické

třídy **32** 754—755 **33** 381 382 438 465 565 587 726—727
Polsko 27 306—307 **28** 545—646 **29** 94 659 **30** 393
— polská otázka **27** 305—307 **29** 100 až 101 **30** 374 375 381 382 **34** 342 **35** 306—309 462 **37** 19 **39** 22 23
význam vytvoření nezávislého Polska **34** 208 209 278 **35** 306—308
a Prusko **30** 381 382 388 463—464 **31** 496—497 **34** 378
— povstání 1794 **29** 100 101
— povstání 1830—1831 **27** 268 **29** 198 199 **30** 382
— krakovské povstání 1846 **35** 308
— polské povstání 1863—1864 **30** 371 až 382 384 385 402 403 409 420 423 463 **31** 496—497 **35** 308
a Anglie **30** 382 411 423
a Francie **30** 379 382 383 419 420 423 463—464 **31** 496—497
a Prusko **30** 373 374 380 463 **31** 496 až 497 **34** 378
a Rakousko **31** 496—497
— dělení Polska **29** 101 **30** 463—464 **34** 542 **35** 307 **36** 649 **37** 18 19 434
a Rusko **27** 306—307 **28** 645—646 **29** 584 **30** 179 **34** 342 **37** 434
— viz také *dělnické hnutí v Polsku*
polyteismus 35 360
populační teorie viz *malthusiánství*
populační zákon 31 542 543
Portugalsko 27 296 299 300
Porýnská provincie 27 17—19 **29** 48 51 **30** 59 **33** 542
— průmysl **27** 17—18 **30** 59 **33** 542
— dělnická třída a dělnické hnutí **27** 17—19 **29** 39 40 62 **30** 457—458 **32** 725—727
— buržoazie; buržoazně liberální hnutí **27** 41 137 451—453 **31** 174 175 **36** 280
— viz také *allemanovci*
posibilismus 35 54 55 105 124 127 139 143 259—260 263—265 269 293 378 408—409 415 416 425—426 430—433 435—438 446—449 457—460 473 až 474 501 502 **36** 100 194—195 417 543 547—548 560 696 697 759 **37** 26 73 151—153 157 159 160 167 172 173 180 194—197 207—222 229 230 235 až 239 240—242 244 247 254—256 260 264 267—270 272 278 280—282 291—295 298 299 310 317 320 328 až 330 351—353 357 523 524 549 550 557—559 581—582 608—610 **38** 38 65 66 85 86 102 119 130 167 178 317 329 501 613 **39** 47 55 112 137 151 208 277 296 298
— viz také *allemanovci*
potraviny
— ve společenském výrobním procesu **30** 412 415—416
potřeby, společenské 39 225
povstání, ozbrojené 28 245 246
pozemková renta
— jako forma mimořádného zisku **39** 463
— její vznik **27** 189—191 201 202 **30** 312 313 **32** 447—452
— způsoby jejího výpočtu **27** 189 až 191 201 202 **30** 319 320 **32** 210 211
— její vliv na hodnotu a cenu zemědělských produktů **34** 526
— její přivlastnění státem **35** 224 233 234 **36** 124
— a zákon hodnoty **30** 319 320
— a úroky **32** 210 211 449—451 453—456
— a rozdíly v úrodnosti půdy **27** 186—190 201 202 **30** 311—313 320 **32** 437 447—451 454—456
— a zlepšení v zemědělství **27** 186 až 190 201 202
— obilní renta **30** 311
— chovatelů dobytka **30** 311

— absolutní pozemková renta **30** 266 312 318—320
— u buržoazních ekonomů **32** 210 211 **35** 224 233 234
— u fyziokratů **30** 319—320 **34** 66
— u Careyho **32** 437 447—452
— u Proudhona **32** 453
— u Ricarda **27** 186—190 201 202 **30** 291—293 311 319 320 412 699 až 700 **32** 438—439 447—451 453 455 až 456
— u Rodbertuse **27** 298 **30** 699—700 **36** 146 269—270
— u Thünena **32** 607—608
— studium materiálu pro „Kapitál" **30** 291—293 308—313 319 320 **31** 215—216 **32** 17 18 622 **36** 343 375 381 711 **37** 284 285 **39** 51
— viz také *diferenciální renta*

pozemkové vlastnictví
— obecní vlastnictví **28** 304—305 **29** 94 **32** 61 63 72—73 135 228 455—456 459—460 728—730 738 **33** 643 **35** 195 196 **36** 124 147 240 488 **37** 482 až 483 **38** 229 342 343 409 411 **39** 51—53 169 170 450
  vznik a vývoj občinového vlastnictví **32** 61 729 **33** 643 **35** 142 151 152 479 480 495—496 **39** 487 488
  zrušení občinového vlastnictví **36** 182 **39** 53 169 170
— vznik soukromého vlastnictví půdy **32** 61 63 454—456 **35** 195 495 **37** 162 482—483 **39** 170 488
— v Orientě a Asii neexistuje soukromé vlastnictví půdy **28** 289 293 305
— feudální v. p. **29** 94 347 **32** 429 až 430 **36** 240 241 **37** 482—483 **39** 122 123
— velké soukromé vlastnictví půdy **32** 429—432 **33** 728—729 **34** 536 **36** 304—305 499 **37** 482—483 **38** 229 343 344 **39** 122 123
— kapitalistické; p. v. velkých vlastníků **29** 347 **32** 481—482 721 **34** 536 **35** 195 **36** 241 **38** 343 344 411 412 520 **39** 53 122 123 335
— středních rolníků **29** 94 **32** 431 **39** 335
— vlastnictví malorolníků **32** 157 až 158 419—420 429—432 721 **33** 728 729 **36** 240 281 282 304—305 **37** 429 519 **38** 343 344 519 520 **39** 122 123 320 321 335
— boj malých a velkých pozemkových vlastníků ve starém Římě **28** 487
— expropriace rolníků a pachtýřů (vyhánění z půdy) **29** 66 67 **31** 438 465 466 **32** 407 537 540—542 748 **34** 427 **35** 195 379—382 **36** 242 281 282 **37** 483 **38** 343 344 **39** 169
— státní **34** 426 **36** 304—305 457 499 **37** 482—483 **38** 82
— v koloniích **32** 454—456 **37** 429
— koupě a prodej půdy **32** 721 **34** 536 **36** 219
— konfiskace půdy **32** 459—460 **35** 191—193 **36** 290 **37** 482
— a agrární krize **34** 526 **36** 453
— o p. v. v „Kapitálu" **29** 347 **32** 608 622 721 766 **33** 611—612 **34** 151 **36** 240—241 381
— otázka pozemkového vlastnictví v I. internacionále **32** 429—432 462 až 463 768—769 **33** 728 729 **39** 348
— u Careyho **32** 454—456
— u Proudhona **27** 344—346 351 až 352
— viz také *cena půdy; vlastnictví, parcelové*

pozemkoví vlastníci
— a pachtýři **32** 210 211 453—456 519 **33** 728—729 **34** 526 **38** 229
— železnice jako p. v. **34** 426
— církev jako p. v. **30** 125 **32** 611 612 **35** 191 192
— v Anglii a Irsku **29** 67 **32** 537 540

až 542 718—719 747 748 **34** 536 **35** 379—382 **37** 482—483
— v Rusku **32** 728 729
pozitivismus (comtismus) 31 279 až 280 **32** 322 324 522 694 **33** 271 **39** 422—424
práce
— fyzická **35** 161—163
— společenská **31** 372—373 **34** 414
rozdělení společenské práce **32** 623 624 **39** 472
— její dvojí charakter **31** 383—384 **32** 21
abstraktní a konkrétní p. **31** 372 až 373
— složitá **30** 309
— nutná **30** 308 309
— soukromá **31** 372—373
— produktivní **32** 143 **34** 66
— neproduktivní **32** 95—96 143
— „právo na práci" **29** 251 252 **36** 193 194 203
— viz také *dětská práce*
nadpráce; námezdní práce; práce žen; zkrácená pracovní doba
práce, veřejné 28 304
pracovní den
— a teorie hodnoty **31** 660 **32** 25
— a vznik nadhodnoty **30** 308 309 415 **31** 367 370 **33** 360
— jeho zkrácení jako cíl boje dělnické třídy **31** 566 571 **32** 80 **33** 381 382 **34** 431 606 **35** 448 **38** 270
— boj dělníků za zákonné zavedení osmihodinového pracovního dne **31** 393—394 **33** 381 **37** 460—462 465 až 467 469 476 **38** 80 101 177 366 367 471 474 479 482 488 493 500 501 503 504 510—516 629 **39** 220 271 450 451
— o p. d. v „Kapitálu" **31** 211 369 až 372 **32** 213—214 609—610 **33** 360 **34** 606 **36** 177 178 **37** 569
— u Rodbertuse **36** 192
— u Seniora **31** 370 **33** 360
— viz také *tovární zákonodárství; zkrácená pracovní doba*
pracovní doba
— v zemědělství **39** 120 121
— jako regulátor společenské výroby **32** 26
— její zkrácení při přechodu k socialismu a komunismu **39** 120 121
pracovní materiál 30 415
— viz také *suroviny*
pracovní prostředky 36 210
— viz také *výrobní prostředky*
pracovní síla
— přeměna hodnoty zboží ve mzdu **31** 369 **39** 463
— její prodej pod cenou **36** 303—304
— termín pracovní síla u Marxe **38** 63 64
prapor, rudý 33 561 **37** 160
právníci 37 186
právo
— materiální základy **30** 678 684 **32** 754 **35** 429—430 **37** 339 507 535 567 568 **38** 410 **39** 225 226
— jeho nadstavba **30** 684 **32** 754 **37** 339 507 535 566—568 **38** 410 **39** 115 225 226
— třídní charakter práva **36** 194 289 až 291 **37** 566—567 **39** 455—457
— a revoluce **35** 471 472 **36** 289—291
— libovůle (zvůle) **38** 326
— feudální **35** 157—158
právo první noci **35** 152
— dědické právo **30** 678 683—685 **33** 378 726 727 **35** 429 **37** 567
— právo na práci **29** 251 252 **36** 193 194 203
— autorské p. **39** 126 127 158 159 180 197 198 268—270 502
— anglické **30** 249 250 514 524—526 678 683—685 **33** 503 701 **36** 623 **37** 567

— francouzské **30** 678 **37** 566 567
— pruské **27** 451—453 **30** 176 177 **35** 303—304
— římské **29** 215 **30** 678 684 685 693 694 **35** 429 **36** 210
— u Hegela **30** 242 **35** 429—430
praxe viz *teorie a praxe*
produktivita práce 31 543 **32** 87 88 94 95 **36** 242
programy strany 34 155—156 158 až 160 167 168 192 193 **35** 143 237 267 až 268 415 447—449
— francouzské **34** 540 541 **35** 54 118 267 293 415 446—449 457 **36** 404
nantský agrární program **39** 320 321 325 335 350 374 376
— německé
gothajský program 1875 **34** 154 až 160 167 168 189 190 192 193 362 576—578 **35** 437—438 **37** 609 **38** 112—114
erfurtský program 1891 **38** 28 40 41 45 46 48 49 52—54 57 58 112 150 154 183 184 190 208 209 213 216 222 269 270 326
proletariát viz *dělnická třída*
propaganda 27 17 466—467 **28** 53—54 260 648—649 **33** 492 656 **34** 74 306 **35** 256 257 284 285 **36** 470 471 590 až 593 597 598 634 753 754 **37** 48 49
prosperita 28 47 48 65 66 163 171 230 231 560 575 576 647 **29** 257 **35** 461 až 462 **36** 50—51 124 500—501 544
— působení dlouhé prosperity na dělnickou třídu **29** 237 260
prostituce 38 609 610
prostor
— a pohyb **33** 102—103
protekcionismus viz *ochranářství*
protestantství 29 36 41 42 **34** 284 **35** 191 192 **36** 582 **37** 560 **39** 116
— viz také *reformace*
protiklady
— jednota totožnosti a rozdílnosti protikladů **38** 237 238
— zákon jednoty a boje protikladů **31** 371—373 **35** 416
— abstraktní, metafyzické **37** 569 **38** 237 238
— odstranění protikladů mezi městem a venkovem **35** 493—494 **39** 121 122
— viz také *antagonismus; rozpor; třídní protiklad*
protoplasma 36 375
proudhonismus 27 77—79 342—347 349—357 371 372 509—519 **29** 511 **31** 266 610 611 626 627 **32** 667 668 **33** 378 712 713 738—739 **35** 415 416
— Proudhonovy sociální zdroje **27** 55 až 56 83 84 342—347 349—357 371 372 508—519 **28** 627 **31** 611—612
— Proudhonovy filozofické prameny a názory **27** 354 360—362 371—372 422 508—519
— Proudhonovy ekonomické teorie **27** 55 56 64—65 95—96 342—347 349 až 357 422—423 508—517 **28** 626 627 629 **29** 105 636 **31** 660—661 **36** 211
— Proudhon o státě **27** 342—344 347 349 361—362 **37** 341
— a národnostní otázka **31** 273 274
— viz také *I. internacionála*
průmysl viz *bavlnářský průmysl; domácký průmysl; hornictví; metalurgie; stroje, strojírenství; textilní průmysl; továrny, tovární průmysl; válečný průmysl*
průmysl, velký
— jeho technická základna **30** 367 až 369 **35** 492—494 **38** 342 517
— jeho úloha při rozvoji kapitalismu **34** 377 **36** 240
— světový obchod jako nutná podmínka **27** 371—372 **37** 564—565
— a vytváření vnitřního trhu **38** 229 230 342 343 408—411 517—519 **39** 169

— a politika ochranných cel **38** 342 343 409 410 492 493 518 519
— vysvětlení jeho cyklického vývoje **29** 324—325 330
— a domácký průmysl **34** 512 513 **35** 272 273 **36** 123 281 302—304 **38** 229 409—412 518—520
— a občina **38** 411 **39** 52 169 170
— a intenzifikace práce **39** 472 473
— a elektrotechnická revoluce **35** 492 493
— jeho zespolečenštění po uchopení moci dělnickou třídou **37** 519
— jeho analýza v „Kapitálu" **32** 609 až 610 **38** 518 519
— u Careyho **28** 302 303
— u Proudhona **27** 345 346
průmyslová revoluce 30 367—369
— vznik dělnické třídy jako společenský produkt p. r. **36** 335 **38** 492
— vliv p. r. na rozvoj třídního vědomí dělnické třídy **38** 82 83 618
— jako předpoklad proletářské revoluce **32** 609—610 **34** 437 **36** 303—304 **38** 82 83
— v Německu **34** 377 **36** 264—265 281 282 302—304 **38** 518 618
— v Anglii **36** 281 302 335 **38** 518
— ve Francii **36** 281 302
— v Rusku **38** 408—412 517 518 **39** 53 169 170
— v USA **36** 335 **38** 518
průmyslový cyklus 29 237—238 324 325 330 **34** 176 205 425 **35** 303 **36** 50 123 124 281 500 545 **37** 563
— změny v průmyslovém cyklu **31** 26 **34** 34 176 424 425 **35** 304 461 **36** 50 123 124 442 453 500 514 515 544 545
— viz také *deprese; krize, ekonomické krize; prosperita*
Prusko
— dějiny **29** 101 102 **30** 381 **33** 68 až 69 191 **36** 290 291 **37** 535 536 **38** 209 347 **39** 82 117—119 155
— reakční úloha prušáctví **29** 101 102 **30** 381 382 725 726 **32** 687—690 **33** 176 191 **34** 366—367 **36** 290 **38** 209 347
— společenské a státní zřízení **27** 451 až 453 458—460 465 466 468 469 **29** 101 102 **30** 176 177 195—197 238 545 611—612 **31** 94—95 99—100 521 528 až 530 **33** 85 86 191 192 **36** 189 498 499 596—598 **38** 300
Zemský sněm **29** 35 132 478 **30** 201 až 203 243 272—273 288 380 397 437
právo a soudnictví **30** 69 93 107 112 143 176 177 574—576 617 625 626 634 597—599
— ekonomický vývoj **31** 76—77
— peněžnictví a bankovnictví; finance **27** 43 44 **28** 646—649 **32** 465
— obyvatelstvo **32** 58—59
— buržoazie **27** 326 327 **28** 646—648 **29** 41 339 400 402 403 478 **30** 333 344 381 397 403 481 **31** 249
— junkeři **27** 326 327 **29** 35 41 **31** 94—95 **36** 498—500 653 **39** 392
— maloměšťáci **29** 339
— zemědělští dělníci **31** 353 **36** 498 až 500 **37** 422
— politické strany vládnoucích tříd **30** 658 **31** 352 397 482 521 **32** 700
— vnitřní politika, vnitřní situace **27** 296 **28** 646—648 **29** 35 36 339—340 400 402 403 **30** 190 195—197 240 243 272—273 344 425 545 574—576 658 **31** 74 76 93—95 174 203 213 214 249 262 271 281 287 288 292 392 396 397 520 521 527—530 **32** 44 407 465 **33** 183 **36** 62—64
ústavní konflikt v šedesátých letech **30** 272—273 275 288 333 334 344 397 **31** 64 83—86 88—89 214 218 249 292

— revoluční perspektivy **29** 400 402 403 500 **30** 195—196 380 403
— armáda **27** 400—402 **29** 558 **30** 125 177 344 445 725 **31** 25 26 264 265 271 281 282 **32** 44 688—689 **36** 614 **39** 41 42
— zahraniční politika **27** 167 **30** 190 381 425 725 726 **31** 175 240 242 247 až 250 253 275 276 282 336—337 354 437—438 602 **32** 687—690 **34** 369
prusko-švýcarský konflikt 1856 až 1857 **29** 101 104 105 110
šlesvicko-holštýnská otázka 1863 až 1864 **30** 425 428 436 437 476 480 481 725 726
lucemburská krize 1867 **31** 335 až 338 374 437—438
— a Polsko **30** 725 726 **36** 649
— a Rakousko **27** 167 **28** 15 **29** 478 **30** 373 374 381 382 463
— a Rusko **30** 371 381 382 436 741 **31** 244 246 249 250 336 **33** 48—49 176 **34** 366 367 369—371
— viz také *dělnické hnutí v Německu; Národně liberální strana; Německá pokroková strana; prusko-francouzská válka 1870—1871*

prusko-francouzská válka 1870 až 1871
— její příčiny **33** 56—57 **38** 160
— etapy a charakter **33** 24 32—33 42—44 56—58 157 158 191 308 309
prognózy o průběhu a výsledku **33** 25 32—33 40 47 49—50 58—59 70—71 76—77 158 159 176 180 až 182 222
posouzení vojenských výsledků **33** 24 25 31—33 40 41 47 49—50 52 až 53 58 64 69—72 76 157—159 202 203 215
ocenění vojenských ozbrojených sil **33** 24—26 33—36 41 52 64 157 222
kapitulace Sedanu **33** 216 220
obležení Paříže **33** 64 203 215 219 až 221 **34** 75 **36** 444 **37** 364
— Bismarckova politika **33** 51—52 57—58 63 85 86 191 194 216 221 až 222 269 270 **34** 371 372 **38** 593
— a německá buržoazie **33** 24 27 28 32—33 75 158 201 202
— a revoluční hnutí ve Francii **33** 49—52 58 63 80—82 159 173—174 **36** 444
— a francouzská buržoazie **33** 196 197 215—217 219—221 269 270
— a politika evropských velmocí **33** 37 48—50 52 69 74 77 159 181—182 202—204 217 221—223 **34** 342 372
— a evropské dělnické hnutí **33** 21 28 56—58 78 80—82 158 159 183 184 206 309
— anexe Alsaska a Lotrinska a její následky **33** 32—33 51 58 61 63—64 69 71—72 201 **36** 650 **37** 18
— a změněný poměr sil v Evropě **33** 21 231 232 **34** 366 445 **36** 614 620 650 **37** 18

prusko-rakouská válka 1866 31 238 240—242 252—258 264 265 267 270 až 272 278 292 316 595 596 **32** 19 **33** 176 **34** 371
— a sjednocení Německa **31** 259—261 271 275 276 281—283 287 288 297 298 323 327 328 **32** 217—219 687 až 689 **36** 289 290
— protipruská nálada v anektovaných zemích **31** 345 349—350 393 **32** 68 296 431—433 438 688—689
— a Francie **31** 238 240 241 247 252 260 276 278—279 281—283 290 292 293 297 298 322 327—328 595 596
— a Itálie **31** 253 259—263 267 275 až 276 278—282 596
— a Rusko **31** 238—239 244 246 250 252 260—261 266 267 278—279 281 282 595

První máj 37 299 311 375 451 465—467 **38** 37—39 64—66 376 588 589 615
— v Anglii **37** 460—462 465—469 525—526 **38** 37 39 43 44 50 64 66 85 101 119 121 122 329 339 340 346 347 365—367 375 378 459 588 **39** 85 90 91
— ve Francii **37** 451 458 **38** 66 85 86 97 102 119 125 127 245 329 353 364 387 588 589 **39** 85 443
— v Německu **37** 451 452 458 465 **38** 37—39 43—45 50 64 119 125 573 575 576 588 590 597 604 606 609 615
— v Rakousku **38** 38 39 119 387 573 589
prvobytná společnost 34 206 **35** 142 151 152 479 480 495—497 **36** 90 147 210 211 652 **37** 522 534 535 **38** 131 140 **39** 169 170 487 488
překlad, vědecký a literární 33 118 533 598 **36** 435 436 **39** 101 104 113
přelidnění viz *malthusiánství; nezaměstnanost; vykořisťování*
příroda 29 284 **39** 80
přírodní filozofie 29 610 622
— u Hegela **29** 374—375 **31** 543—544
přírodní věda 34 42 **39** 464
— její předmět **33** 102
— a dialektika **29** 374—376 **31** 360 362—363 543—544 **33** 102 103 150 151 **35** 143 144
— a filozofie **29** 337—339 **31** 543 až 544 **33** 102 103 150 151
— zákon přechodu kvantitativních p. změn v kvalitativní **29** 375 **31** 360 362—363
— a vědecký komunismus **30** 644 až 645 **34** 203—206 388
— viz také *astronomie; biologie; darwinismus; Darwinova vývojová teorie; fyzika; chemie; kosmogonie; matematika; lékařství*
puč, pučismus 36 203—204 385
půjčky
— vnitřní **36** 466—467 **38** 600
— nucené **27** 292 **30** 281 **36** 466—467
— válečné **29** 640 **36** 652
— zahraniční **32** 731 732 **36** 439 440 466 467 472 488 489 652 653 **38** 247 až 248 256 261 412 413 553 **39** 339 351
— viz také *úvěr*
původní akumulace kapitálu 35 195

Rakousko 29 101 **31** 289—291 **32** 688 až 689 **33** 648 **34** 365—367 **35** 316 až 319 **37** 19 536 **39** 119 141 153—156 160 161 174 175 181 183 184 198 295
— společenské a státní zřízení **31** 289 až 290 **32** 688—689 **33** 648 **34** 367 **35** 316—317 **37** 19 **39** 153—155 160 161 295
říšská rada **39** 156 160 161 166 167 184 221 351 352
— ekonomický vývoj **32** 46—47 **38** 492 **39** 153 154
— průmysl **39** 153 154 183
— zemědělství a agrární poměry **30** 125—126 **39** 154
— zahraniční obchod **28** 262 263
— železnice **34** 427
— finance **29** 454 **30** 125—126
— šlechta **39** 154 251
— dělnická třída **39** 156 183
— rolnictvo **39** 154 183
— buržoazie **39** 154 156 251 252
— strany vládnoucích tříd **39** 156 160 161
— vnitřní politika, vnitřní situace **29** 339 340 **30** 170 171 **31** 285—286 **32** 108 **39** 141 153—156 160 161 166 167 174 175 181 183 184 198 221 234 251 252 295 351 352
— boj za volební právo **39** 153 155 156 160 161 166 167 251 252 328 351 352
— revoluční perspektivy **30** 125—126 170 171 **31** 480—481 **39** 352

— armáda **27** 401 402 **28** 558—559 **31** 25 26 **36** 440 615 **38** 204
— národnostní otázka **29** 36 41 42 340 400 **30** 156 **35** 316—319 **38** 146 **39** 154 156 183
— zahraniční politika **27** 567 **28** 15 **29** 473—474 **30** 423 525 476 725 726 **31** 256 257 **32** 688—689 **33** 567—568 **36** 640 641 649—654 **37** 169 **39** 420
— panství v horní Itálii **27** 292 393 650 **28** 245—246 249—250 647—648
— a Rusko **30** 741—742 **34** 342 **35** 316—317 **36** 615 649—654 **39** 420
— a Turecko **34** 365—366 **36** 640 641 649
— viz také *dělnické hnutí v Rakousku; italská válka 1859; prusko-rakouská válka 1866; revoluce 1848—1849 v Rakousku*

Rakousko-Uhersko viz *Rakousko*

reakce (politická) 30 345 **32** 272—273 **33** 100 **34** 563—564 **37** 206 477—479

realismus (v umění) 29 660 672 **37** 61—63

reflexe 33 735

reformace 29 36 671 **35** 192 **37** 319 **38** 297 **39** 517

reformismus (v dělnickém hnutí) 31 605 **34** 132 133 156 157 444 445 452—462 **35** 448 491—493 **36** 672 779 **37** 269—270 410 411 **39** 21
— sociální kořeny **29** 397 **32** 400—401 **34** 445 459—462 482 483 487—488 **35** 301 302 **36** 89
— viz také *dělnická aristokracie; Fabiánská společnost; lassallovství; oportunismus; posibilismus; proudhonismus*

Reformní liga (Reform League) (Anglie) 31 107—109 140 151 197 238 438 573 575 584 **32** 237 323

renta viz *diferenciální renta; pozemková renta*

reprodukce
— jednoduchá **30** 412 415 416
— schéma reprodukčního procesu **30** 412 415—417
viz také *ekonomická tabulka Quesnayova*
— u Smithe a Ricarda **30** 412

reprodukční náklady 27 356—357
— a výrobní náklady **27** 356—357 **32** 450—452

republika 33 197
— buržoazní **30** 332 343 **34** 326 327 **35** 408—409 **36** 114 167 **38** 618 **39** 54 109 110 118 237 238
třídní charakter r. **36** 114 167 **38** 618 **39** 237 238
jako bojová aréna dělnické třídy **28** 648—649 **30** 343—344 **36** 84 85 **39** 237 238
— socialistická **36** 616

Republikánská strana (USA) 38 281

rezervní armáda, průmyslová viz *nezaměstnanost*

revoluce
— materiální předpoklady **27** 516 až 517 **36** 303 363 364
— revoluční situace **27** 667 **35** 204 až 205 304 320—321 **36** 364 392
— a třídní boj **27** 516—517 **34** 437 461—462
— zákonný charakter **27** 223
— jako proces **36** 64—65 85
— autoritářský charakter **33** 421—424
— úloha násilí **27** 400—401 516—517 **34** 562—564 **36** 289—291
— úloha lidových mas **27** 668 **34** 581
— úloha maloburžoazie **27** 518—519 **32** 754 **34** 155
— a ekonomická krize **27** 668 **35** 304
— a armáda **27** 400
— u Proudhona **27** 516—517

revoluce, buržoazní 29 100 391 **35** 189 190 **36** 303—305 **37** 319 **39** 169

— postavení proletariátu **27** 439 440 **28** 648—649
revoluce, buržoazní v Anglii 27 510 až 511 **32** 718—719 **36** 64—65
revoluce, buržoazní ve Francii 1789 až 1794 27 400—401 **28** 427 **29** 100 101 **30** 339—340 345—346 402 **33** 51 52 72 **35** 189 190 192 320—322 **36** 64—65 201 **37** 186—188 205 206 368 369 **38** 219 **39** 108 517
revoluce 1848—1849 28 647—649 **29** 98 **30** 371 **33** 515 **34** 378 **35** 306 320—321 **39** 161 175
revoluce 1848—1849 ve Francii 28 647—649 **29** 338—340 **36** 85 304—305 814 **37** 179—180
— a dělnická třída **27** 532—535 674 až 675 **28** 647—648 **29** 359 360 **36** 193—194
— a rolnictvo **27** 534—535
— a buržoazie **27** 140 144 532 až 535
— únorová revoluce **27** 440 531—535 **29** 338 339 **39** 155 161
— poslání pařížského proletariátu v červnu 1848 **27** 440 605 **28** 647 až 648 **33** 210 **36** 65
— události ze 13. června 1849 **27** 166 **33** 851
— národní dílny **36** 193—194 **39** 450
revoluce 1848—1849 v Itálii 28 406 647—648 649—650 **32** 188 **35** 306 **39** 155 161
revoluce 1848—1849 v Německu 27 136 137 143—144 532 542 **31** 90 91 **34** 486 **35** 306 **36** 289 291 303—305 454—456 **38** 601 **39** 175
— a dělnická třída **27** 147 538 **29** 40 **32** 725
— a buržoazie **27** 146 147 538 541 **30** 372
— a maloburžoazie **34** 459—461
— Národní shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem **27** 541 551—552 **36** 454 455
— kampaň za říšskou ústavu **27** 161 až 165 400—401 565—566 573—576 **36** 454—456 634—635
— kontrarevoluční úloha Pruska **27** 541 **32** 689—690
— příčiny porážky **34** 459—461
revoluce 1848—1849 v Rakousku 39 175 352
revoluce 1848—1849 v Uhrách 27 167 268—269 400—401 **28** 83 84 408—409 647—651 **35** 306
revoluce, proletářská 32 754 **35** 189 190 424 425 432 **36** 83 **38** 208 209 601 602 612
— její nutnost **34** 205 **37** 379
— její cíl **33** 437 465 587 **36** 32 až 33
— jako zásadní převrat ve výrobních a vlastnických vztazích **32** 612 **33** 437 až 438 **34** 205
— internacionální charakter **29** 400 **39** 108
— předpoklady **28** 648—649 **29** 237 až 238 **32** 610 748 749 **34** 437 547 **35** 189 190 **36** 167 291 303 347 **37** 379—381 **38** 82 83 220
materiální podmínky **29** 347 **32** 610 **34** 437 **35** 186 189 190 365 **36** 303 **38** 82 83 153
třídní vědomí dělnické třídy **34** 547 **38** 82 83 **39** 261
nutnost proletářské strany **33** 381 382 565 566 587 **34** 547 571 **37** 379 až 381 **39** 278
buržoazní republika jako prostředek a přechodná forma k revoluci proletářské **30** 343 **34** 327 **36** 84—86 **39** 237 238
všeobecné volební právo **38** 82 83 568 569
— nutnost rozbití buržoazní státní

mašinérie jako předpoklad **33** 246 **36** 32—33 114
— nutnost diktatury proletariátu **33** 437 465 565 587 **36** 32—34
— prostředek a cesta jejího uskutečnění **34** 562—564 **36** 509
úloha násilí v proletářské revoluci **27** 77—79 **34** 482 562—564 571 **36** 32—33 **37** 379—381
— přechodná opatření **35** 233 **36** 498 až 500 **38** 82
— a rolnictvo **27** 357—358 **32** 429 až 432 **37** 519 **39** 320—321
nutnost spojenectví dělnické třídy a rolnictva **29** 57 **33** 738—739 **38** 187
— a maloburžoazie **27** 329—330 **28** 648—649 **34** 155 **36** 630 631
— získávání buržoazních specialistů **37** 518 519 **38** 220 246—247
— a národnostní otázka **32** 747—749 **33** 57—58 **35** 316—318 399 400 462 až 463 **37** 18—20 **38** 188—190 204 218 219
— viz také *diktatura proletariátu; Pařížská komuna; socialismus a komunismus*

revoluční perspektivy
— v Evropě **27** 582—583 **30** 18 371 402 403 **31** 440—441 **32** 700 **34** 285 341 342 **35** 462 **36** 458 615 616 646 647 653—656 **37** 40 236 484 590 591 **38** 601 602 **39** 108 109 161 452
— v Anglii **29** 126 **31** 440—441 **32** 611 612 718—719 736 747 748 **34** 547 **38** 493 601 602
— ve Francii **28** 138 695—696 **29** 97 98 170 338 339 **32** 235 237 241 499 511 596 597 **33** 49—52 57—58 63—65 159 173—174 **36** 458 464 466 654 až 656 **37** 40 206 236 **38** 601 612—613 **39** 412 415
— v Německu **28** 648—650 **29** 57 400 402 403 477—478 500 674 **30** 380 403 716 **31** 270 271 288 440 **32** 499 689 **33** 567 568 **34** 115 **36** 84 85 304 305 445 656 **37** 72 416—420 443 590 591 **38** 179—180 188—191 204 214 219 281 601 619 620 **39** 109 412 491
— v Rusku **27** 306—307 **29** 400 640 až 641 **32** 499 500 504 738 **33** 176 **34** 115 133 196 197 285 286 341—344 363—367 418 420 488 491 494 513 až 514 **35** 313 316—317 320 321 462 **36** 159 201 363 364 489 617—618 621 646 647 652—654 731 734 736 740 819 **37** 40 **38** 171 179 602 **39** 336 339 377 379 433 452

robota **36** 241

rod **36** **147** 148 182 183 **38** 131
— antický **38** 131 **39** 170
— germánský **32** 72 **35** 142 497
— u Bulharů a Srbů **36** 638—639 652

rodina **27** 510—511
— v prvobytně pospolné společnosti **35** 151 152 479 480 495 497 **36** 90 **37** 522 534 535 **38** 131 140 **39** 487 488
— v otrokářské společnosti **37** 534 535 537
— za feudalismu **37** 188
— za kapitalismu **37** 143 144 188 **39** 162
— za socialismu a komunismu **36** 404 až 405

rodové zřízení viz *prvobytně pospolná společnost*

rolnictvo **33** 479 **36** 167 **38** 343 344
— jeho diferenciace **32** 431 **33** 728 729 **39** 335
— velcí rolníci **32** 431 **38** 344 520 **39** 335
— střední rolníci **32** 431 **39** 355
— malorolníci **32** 431 **36** 281 282 **37** 429 **39** 320—321 335
— ve východních zemích ve starověku **35** 291

— za feudalismu **29** 659 660 672 673 **35** 155—158 **36** 240—241
— za kapitalismu **32** 431 **33** 728 729 **35** 391 **36** 167 240 241 304 305 **38** 229 343 344 411 412 519 **39** 122 320—321 355 393
— a dělnické hnutí **27** 329 **32** 431 464 754 **33** 479 728 729 **34** 482 483 **36** 167 304 305 498 499 **39** 320 321 355 393 411
— a proletářská revoluce **27** 357 **29** 57 **32** 429—431 **33** 738—739 **37** 519 **38** 187 **39** 320—321
— rolnická otázka v koloniích **35** 391 **37** 429
— viz také *pozemkoví vlastníci; pachtýři*

rostliny **35** 162 163

rovnost (sociální) **29** 351—353 **33** 738 až 739 **34** 157 158 **37** 187

rozdělování
— společenské práce **32** 624 **39** 472
— nadhodnoty **30** 415—417 **32** 89 93—96 **35** 474—475 **37** 139—140 **39** 27 459 460
— po socialistické revoluci **34** 205 **37** 506

rozpočet, státní
— v Německu **31** 83 **32** 465 **35** 216 217
— v Anglii **28** 474—476
— ve Francii **29** 224—226
— v Rusku **36** 440
— viz také *půjčky; daně*

rozpor **29** 347—348 659—660 673 **35** 233
— logický a dialektický **32** 211 **37** 566 567
— rozpory kapitalistického výrobního způsobu **31** 542 543 **34** 205 **38** 518 až 520
— mezi výrobou a spotřebou **27** 512 **31** 543 **34** 205 427 **35** 178—180 **39** 401
— viz také *antagonismus; protiklady; třídní protiklad*

Rumunsko **33** 241 242 **34** 310 367 **37** 19
— viz také *dělnické hnutí v Rumunsku*

Rusko **27** 306—307 **28** 645—646 **29** 21 22 **36** 213 364 **39** 168 169 446
— společenské a státní zřízení **27** 306 až 307 **34** 341—342 **35** 308 309 317 až 318 453 **36** 439 617—618 646 647 653 **37** 19 **38** 214 **39** 339 353 446
— ekonomický vývoj před 1861 **27** 306—308 **38** 409—410 518 **39** 51 52 168 169
— hnutí za zrušení nevolnictví **29** 360 400 403 584 640—641 **30** 18 21
— reforma z 1861 **31** 210 **32** 499 500 **34** 196 **36** 439 **39** 168
— ekonomická situace po revoluci vývoj kapitalismu **31** 336—337 **32** 135 499 500 **34** 427 512—514 **36** 358 364 439 513 **37** 481—482 **38** 179 228—230 342—345 **39** 51—53 168 až 170 408—412 517—520 553
— průmysl **34** 512—514 **36** 358 439 **38** 179 228—230 342 343 409—411 517—519
bavlnářský průmysl **27** 391 392 **38** 228 409 410 518 519
domácký průmysl **34** 512 513 **38** 229 408—412 518 519 553
— zemědělství a agrární poměry **32** 135 228 499 500 728—729 **35** 55 185 **38** 229 230 343—345 408 410 411 519 520
— občina a družstevnictví **32** 61 135 228 728 729 736 738 **33** 643 **34** 513 514 **35** 195 196 **36** 147 358 638 **38** 229 343 344 408 411 **39** 51—53 169 170
— zahraniční obchod **27** 391 392 **28** 262 263 687 **29** 51 **31** 456 **32** 732 **38** 168
— železnice **29** 51 **31** 337 **32** 58 340

731 732 **34** 251 **35** 132 133 **36** 466 **38** 517
— finance, půjčky a bankovnictví **27** 568—569 **31** 336 **32** 731 732 **34** 251 256—258 426—428 505 **35** 55 132 133 **36** 156 159 201 439 440 466 467 472 488 489 513 514 652 653 740 **38** 247 261 412 413 553 **39** 27 339 351
— šlechta **27** 306—307 332 **28** 559 až 560 **29** 584 **32** 729 **35** 184 316—317 **36** 159 **37** 21 **38** 187—188 229 344 412 520 **39** 53
— buržoazie **27** 392 **36** 364 631 **38** 179 187 188 202 214 218 229 230 344 412 520
— dělnická třída **38** 187—188 518
— inteligence **36** 159 364 **39** 445 446
— rolnictvo **28** 559 **30** 18 21 **32** 729 **34** 513—514 **35** 317 **36** 159 740 **38** 187 229 343—345 412 519 520 **39** 53 401
— vnitřní politika, vnitřní situace **27** 568 **32** 58 **34** 106 107 196 298 341 až 342 372 445 505 **36** 114 159 736 823 **38** 171 178 179 187—189 202 218 až 219 246 247 299 333—334 **39** 336 377 379 433 446
— národnostní otázka **27** 305—308 **32** 499 500 **37** 434—435
— politika v Polsku, polská otázka **27** 305—307 **29** 584 **30** 374 463—464 741 **32** 499 **34** 298 **35** 308 309 **36** 649 **37** 434
— věda, literatura, kultura **29** 34 **32** 493 499 500 536 736—738 **33** 212 až 213 624—625 **36** 213 **37** 478 **39** 446
— revolučně kritické myšlení v polovině 19. století **32** 493 499 500 736 až 738 **33** 212 274 **34** 513 514 **36** 213 664
— pronikání marxismu **32** 536 640 641 651 **33** 380 489 524 544 550—551 **34** 542 **35** 453 **36** 158 159 176 213 360 363 **39** 445 446
— konstituční hnutí šlechty **28** 584 **30** 18 21
— hnutí zemstev **35** 50 **36** 656 **38** 187 188 **39** 446
— revoluční hnutí **32** 500 **33** 212 **34** 341 445 505 510 542 **35** 50 210 317—318 320—321 462 **36** 213 360 363 656 750 751 **37** 435
— revoluční perspektivy **27** 306—307 **29** 400 640—641 **32** 499 500 504 738 **33** 176 **34** 115 133 196 197 285 286 341—345 363—367 418 420 488 490 494 513 **35** 316 320—322 462 **36** 159 201 363 364 489 617 621 646 647 653 654 655—657 731 734 736 740 819 **37** 40 **38** 171 179 602 **39** 336 339 377 379 433 452
— mezinárodní význam ruské revoluce **30** 371 **34** 196 197 365—367 420 488 490 494 **35** 146 313 320—321 461—462 **36** 143 156 304—305 616 617 620 629 641 646 647 653 656 736 740 **37** 19 20 46 236
— armáda **27** 401 **30** 371—372 **34** 68 102—103 274 278 280 347 **36** 159 440 614—617 734 740 **37** 25 40 46 51 59 275 420 435 **38** 186 188—189 202 203 261 299 **39** 42 43
— zahraniční politika a diplomacie **28** 677 **30** 393 **32** 729 **34** 136 **35** 353 **36** 653 **37** 435 **38** 186 187 202 203
koncem 18. století **30** 250 463 **32** 503 504 506
v padesátých a šedesátých letech 19. století **28** 289—290 **29** 425 až 426 454 468—470 584 640—642 650—651 666 706—708 **30** 63 179 250 258 261 262 425 439 463 469 až 470 476—477 480—481 601 613 až 614 741 742 **31** 242 244 246—247 249 250 252 257 266 267 335 336 485 **32** 46—47 58 139 140 373 729 730
v poslední třetině 19. století **33** 48

49 **34** 66—67 92—93 106—107 109 133—134 248 256 **445 35** 115 116 127 132 400 **36** 330 331 594 614 615 646 647 649—652 654 655 693 694 **37** 45—46 236 275 299—300 407 435 **38** 22 95 171 186—188 202 203 214 247 261 262 299 333 452 553 **39** 41 324 420

— vnitřní situace a zahraniční politika **29** 360 400 640 641 **34** 109 114 115 133 136 445 **35** 308 309 316—317 320—321 **36** 159 617 646 647 650—652 **38** 168 170 171 174 179 186—189 214 246 247 299 333 452 553

— carismus jako opora evropské reakce **33** 176 **34** 342 488 **35** 453 **36** 439 617—618 620 647 653 **37** 18 19 206 314 407 **38** 219 445

— politika v Asii **27** 306—307 **30** 258 261 262 **32** 439—442 **34** 109 **35** 132 **37** 274 275 **38** 247 491 **39** 41

— připojení Kavkazu **30** 463 741 **35** 115 119 400

— a Anglie **27** 568 569 **28** 559 **29** 21—24 **30** 250 741 **35** 115 116 400 **36** 330 331 649—651 **37** 407 435 **38** 168 186—187 333 491

— a Bulharsko **36** 594 614 615 638 až 639 650 651 653 654 731 751 819 **38** 95

— a Francie **35** 127 **36** 614 652 655 693 **37** 236 314 407 435 **38** 170 171 186 188 214 241 242 247 251 261 262 452 551 553 601 602 **39** 41 109 110 339 420

— a Německo **29** 706 707 **30** 463—464 **31** 336—337 **34** 197 248 445 **36** 201 330 439 466 467 488 489 594 620 621 646 647 652—654 693 **37** 18 19 **38** 261 333

— a Prusko **29** 101 **30** 463 741 **31** 336 až 337 **32** 503 504 506 **34** 366 367 369—372

— a Rakousko **30** 613 741 **32** 503 504 506 **34** 342 366 **35** 316—317 **36** 615 650—654

— a Turecko **28** 256 257 360 **34** 36 38 92—93 109 273 274 366 369—371 **35** 132 353 **36** 614 615 640 641 649 653 **37** 19 435 **38** 171

— viz také *I. internacionála; krymská válka 1853—1856; narodnické hnutí; Osvobození práce (první ruská marxistická skupina); rusko-turecká válka 1828—1829; rusko-turecká válka 1877 až 1878*

rusko-francouzská vojenská konvence (1892) **38** 171 214 261 551 553 601 602 **39** 284—285 420

rusko-turecká válka 1828—1829 **28** 341 **34** 77 274 369—371 **36** 440 649 **37** 59

rusko-turecká válka 1877—1878 **34** 68 70—75 77 81 83 84 89 90 102 103 256 273 274 278—281 302 317 323 324 327 341 344 345 347 363—367 **36** 440 649 **37** 59

— sanstefanská smlouva (1878) **36** 649 651

— berlínská smlouva (1878) **34** 114 445 **36** 649 651

— a Anglie **34** 83 84 365 366 445 **36** 649

Rytíři práce (Knights of Labor) (USA) **36** 598 623 663 668 669 671 672 682 683 720 **37** 281 **38** 212

Řecko (antické) **28** 394 397 398 679 až 680 **29** 257 **39** 170

řemeslo, řemeslná výroba **30** 368 369 **36** 282 **39** 122

— viz také *domácký průmysl*

řemeslníci

— němečtí řemeslníci v pohraničí **27** 84 482

Řím (antický) **27** 357—358 432—433 **28** 487 **30** 192—193 **36** 281

Říšská a svobodná konzervativní strana (Německo) 36 193—194 201 202

saint-simonismus 27 49—51 **33** 378 **39** 422—424 443—444
Saská lidová strana 32 309 319 375 378 386 388 700
sedmiletá válka 1756—1763 28 444 445 **29** 336
sektářství (v dělnickém hnutí) 32 196 644 645 700 751 753 754 **33** 377 378 429 442 657—659 726—728 732—733 735—736 **34** 541 **36** 682 683 691 692 765 766 810 **38** 122 135
— viz také *anarchismus; bakuninismus; blanquismus; lassallovství*
selská válka, německá 1524—1525 36 285—286 **316**
— druhé vydání v Německu **29** 57
selské hnutí
— v Německu **29** 659 660 672 673
— v Rusku **30** 18 21
Severoněmecký spolek 32 688 **33** 49 **35** 306 **36** 290
Schelling, schellingova filozofie 27 474—476
Schillerův ústav (Manchester) 29 565 566 693 694 **30** 667 669 696 **31** 36 82 83 102 116 117 208 225 692—698 **32** 43 67 68 75 123 139 177
Sicílie 28 502
skeptikové 29 608 **30** 699
Skotsko 32 748 **36** 510 **37** 482
— zemědělství a agrární poměry **28** 685 **37** 482
Slované 29 36 41 42 400 **34** 270 **35** 309 310 315—318 **36** 638 639 650 **37** 19
Slovensko, Slováci 29 41—42
směna
— její závislost na vývoji výrobních sil **27** 509—510
— v předburžoazních výrobních způsobech **29** 348 351—353 **39** 459 460
— peníze jako prostředek směny **29** 351 **37** 564
— směna ekvivalentů **29** 352—353 **39** 459 460
— mezi skupinou I a II společenské výroby **30** 415—417
— u buržoazních ekonomů **29** 351 352
— u Proudhona **29** 352—353 636 až 637
směnečná hodnota 31 372 **32** 623 624 **38** 277
směnečný kurs 27 204—209 233—235 **30** 284 **32** 315 **34** 257 258
— nominální a reálný **32** 301
směnka
— směnečná praxe, machinace se směnkami **29** 242—243 246—248 254 až 258 268—269 339 396 **32** 236 315
smlouvy a dohody (mezinárodní)
— o vydávání politických uprchlíků **36** 330
— o vydávání zločinců **32** 560 561
— viz také *rusko-francouzská vojenská konvence; spolek tří císařů; Svatá aliance; Trojspolek*
socialismus (teorie a směry)
— předmarxistický **28** 647—649 **32** 754—755 **34** 158 195—197 437 **36** 173 218 219 258 278 279 282 524 643
— utopický **27** 37 38 466—467 517 až 518 **31** 611—612 **32** 754—755 **34** 195 až 197 350 **36** 258 524
— viz také *owenismus; saint-simonismus*
— „pravý" **27** 54—56 61—63 74—84 94—96 98—99 319—320 **34** 77 **36** 334 388 **37** 146 147
jeho maloburžoazní podstata **27** 77 až 78 84 95 96 **36** 334 388
jeho protiklad ke komunismu **27** 75—80 631—632
— maloburžoazní **27** 55—57 299 352

až 359 517—519 **29** 636 **31** 610—612 **34** 76—77 489 541 542 **35** 233 234
— německý vulgární socialismus **34** 77 489 **36** 123
— reakční **36** 158
— katolický **32** 644—646 **34** 284 **35** 477
— anglický **27** 498 **34** 195 196 **36** 175 218 219 **39** 21 70 251 452
— francouzský **27** 299—300 **29** 636 **34** 158 541 542 **36** 278 279 444 445 458 545 598 734 **39** 55 135
— viz také *katedrový socialismus; komunismus, utopický; komunismus, vědecký; proudhonismus; státní socialismus; utopismus*

socialismus a komunismus
— o základních rysech budoucí socialistické a komunistické společnosti **36** 503 **39** 214
— podstata a cíl
vedoucí organizace společné činnosti lidí **32** 26 **35** 179—180
plánovitý charakter společenského a ekonomického vývoje **35** 179—180
odstranění námezdní práce a vykořisťování **34** 157 **36** 404
odstranění třídních rozdílů; budování beztřídní společnosti **28** 567 až 568 **32** 312 **33** 565 587 738—739 **34** 157 **36** 128 **39** 214
— materiální předpoklady **32** 610 **34** 437—438 **35** 189 190 **36** 303 **38** 82 83 153
akciové společnosti jako forma, která připravuje přechod k socialismu **29** 347 **35** 186 365
zestátnění **34** 377 **35** 364 365
— nutnost proletářské revoluce a diktatury proletariátu **33** 465 565 587 738—739 **34** 158 **36** 32—34 **37** 379 519
— období přechodu od kapitalismu k socialismu a komunismu **36** 499 **37** 518 519 **38** 153
neustálý vývoj „socialistické společnosti" **37** 506 507
možné praktické chyby období přechodu **28** 648—649 **38** 246—247
— odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků; společenské vlastnictví výrobních prostředků **27** 78—79 **32** 26 768 779—780 **33** 437 738—739 **35** 267 365 **36** 312 498 499 **37** 518 519 **38** 220 246—247 **39** 122 315 316 318
socialistický stát jako vlastník výrobních prostředků **36** 499
— nutnost a cesta socialistického přetváření zemědělství **27** 357 **32** 612 768—769 **33** 738—739 **36** 304 305 312 457 498 499 **37** 519 **39** 122 321
— výrobní síly **31** 543
— využití vědy a techniky **27** 622 **31** 543
— získání buržoazních specialistů **37** 518 519 **38** 220 246—247
— výroba **31** 543 **32** 26 624 **34** 157 **35** 179—180 **37** 518
družstevní výroba v průmyslu a zemědělství **32** 768—769 **34** 157 **36** 312 498 499 **39** 320—321
regulace výroby pracovní dobou **32** 26 624
— průmysl **31** 543 **32** 610 **34** 157 **37** 518
— zemědělství a agrární poměry **31** 543 **34** 157 **36** 305 312 **37** 443
— a pozemková renta **27** 190—191 **30** 261—262 **35** 233 234
— a obec **34** 513 514 **35** 195 196 **36** 638—639 **38** 411
— práce a pracovní doba **32** 26 623 624 **36** 138 139
— spotřeba **31** 543 **37** 506
— rozdělení **34** 205 **37** 506

rozdělení práce a pracovní doby **32** 623 624
— možnost přelidnění a regulace přírůstku obyvatelstva **35** 178—180
— a národnostní otázka **38** 218—220
— a stát **32** 754—755 **33** 438—439 **34** 157 158 **36** 32—34 128
socialistický stát jako vlastník výrobních prostředků **36** 499
svobodná samospráva jako nástroj při přeměně výrobních způsobů **36** 509
miliční systém **32** 35
jeho odumírání v komunismu **27** 361 **33** 438 **34** 157 158 **36** 32 128
— společenské a zvláštní zájmy **36** 499
— sociální rovnost **33** 738 739 **34** 158
— svobodný rozvoj individua **39** 214
— zrovnoprávnění muže a ženy **36** 404
— odumírání náboženství **27** 466 **34** 581—582
— viz také *diktatura proletariátu; revoluce, proletářská*

Socialistická dělnická strana Severní Ameriky (Socialist Labor Party of North America) 36 559 622 792 793 808 811 **37** 43 164 322 334 372 381 397 407—409 582 **39** 267 334

Socialistická liga (Socialist League) (Anglie) 36 317—320 344 355 356 417 486 505 548 552 562 567 572 573 599 624 663 664 668 674 742 745 748 751 752 760 766 769 779 788 **37** 73 196 197 234 299 457 **39** 35

Socialistická republikánská aliance (Alliance socialiste republicaine) (Francie) 35 459

Socialistický světový kongres v Churu (1881) 35 270

Socialistický světový kongres v Gentu (1877) 34 331 340—342

Sociálně demokratická federace (Social Democratic Federation) (Anglie) 36 263—264 272 273 293 307—309 316—320 344 443 474—478 486 493 505 516—518 520—522 544 548 551 552 562 598 624—625 664 665 668 673 674 720 751 752 760 **37** 73 139 167 168 196 197 236 262 319 až 321 336 337 372 457 465—467 **38** 46 47 49 50 66 85 86 101 121 122 147 161 167 288 291 339 340 346 347 366 367 418 448 449 460 470 471 474 488 496 524 527 528 **39** 20—22 73 90 239 254 259 267 302 309 310 315—320 334 360 481 482 534
— její levé křídlo **36** 477 **37** 215 219 336 337 462 **38** 46 47 49 50 291 448 449 505 511 513 514 522 523 527 **39** 70 334
— a II. internacionála **37** 196 197 215—217 219 239 259 268—270 272 273 277 278 282 291—295 298 299 310 319 320 **38** 167 177 178
— viz také *demokratická federace*

sociální demokracie, německá
— Sociálně demokratická dělnická strana (eisenašští) (1869—1875) **32** 403 741 759 760 **33** 416 514 515 650 655—659 **34** 154—160 167 168 192 až 194 579—580
boj proti lassallovství **32** 434—435 579 **33** 514—515 650 655—659 706 **35** 416 425
postoj k prusko-francouzské válce a k Pařížské komuně **33** 56—61 83 85—86 158 159 183—184 187 191 až 193 198—199 206 283—284 309 393—394 **34** 108 **38** 540
— slučovací sjezd v Gotě, založení Socialistické dělnické strany Německa 1875 **34** 80 154—160 168 189—194 196 330 331 349 350 468 576 577 **35** 416 **36** 48 49 199—200 **37** 326 559 608 609 **38** 41 94 113 114

gothajský program **34** 154—160 167 168 189 190 192 193 362 576—579 **35** 437 **37** 609 **38** 112—114
— Socialistická dělnická strana Německa do vydání zákona proti socialistům (1875—1878) **34** 35 36 80 154 až 160 189—197 330 331 349 350 362 363 555—558 579—580 **35** 301—304
— Socialistická dělnická strana Německa v době zákona proti socialistům (1878—1890) **34** 135—136 418 436 445 473—477 482 483 486—488 498 až 500 504 505 536 537 579 **35** 118 146 199 200 213 214 256 257 270—274 301—304 363—365 374—378 382 405—406 410—412 470——472 491 až 493 **36** 48 50 53 61 65 87 88 90 122 123 142 143 162 180 198—200 203 204 220 221 223 224 249 263 až 264 267 278—281 284—286 294 295 301 302 317 347 350 351 356 370 375 383 384 388 392 397 398 442 497 674 713 714 716 717 724 729 815 **37** 70 71 168 227 249 338 353 405 406 425 442 443 447 458 **38** 41 43
— boj proti pravicovému oportunismu **34** 91 120 132 133 135 349—351 433 434 436 437 439 440 444 445 448—462 466—469 473—478 486 až 490 498—500 539 **35** 293—294 301 302 374—378 402 403 424—426 432 437 491—493 **36** 48 49 61 90 123 174 198—200 203 204 220 221 223 225 231 232 263—264 301 302 317 334 347—351 356 367—369 375 376 383 384 388 397 398 406 409 411 442 543 555 561 616 717 815
Mostova anarchistická skupina **34** 133 136 430 431 433—436 444 465 až 467 490 498 504—505 539 540 **35** 343 **36** 33 262 263
— Sociálně demokratická strana Německa po pádu zákona proti socialistům (1890—1895) **37** 559 561 581 590 591 **38** 37 38 43—46 50 51 59 66 67 117 184 190—191 200 209 213 216 217 222 226 233 234 239 245 až 246 251 269 270 320 321 329—330 415 492 501—505 508 542 572—574 584 590 591 597 598 604 619 **39** 40 120 150 151 295 320 321 335 350 356—358 360—362 364 368 369 390 až 394 452 455—457 482 483 491
erfurtský program **38** 28 40 41 45 46 48 49 52—54 57 58 112 150 154 183—185 190—191 208 209 213 216 222 269 270 326
rozchod s pravicovými reformistickými silami **37** 526 559 560 **38** 151 213 216 222 233 251 269 270 455 492 497 543 566 **39** 356 358 360 361 364 368 389 390
poloanarchistická skupina „mladých" **37** 507 509 510 514 515 520 až 522 525 526 569 570 **38** 213 216 218 222 226 233 239 252 253 307 508 509 542 543 552
— volební taktika, volební boj **32** 554—555 759 760 **33** 679 683 686 **34** 284 291 421 487—488 504—505 564—565 **35** 270—274 363 **36** 87 88 192 193 203 204 223 262 263 278 až 280 284 285 295 442 713 714 716 717 724 729 **37** 405 406 414—420 422 až 424 443 447 550 **38** 169 171 252 582 **39** 71 90 95 96 104 105 110 111 483
— parlamentní činnost **33** 265 285 499 500 **34** 108—109 316 378 396 397 430 435 436 452—456 468 469 473 474 480—483 499—500 555—558 **35** 213—217 256 273 302 303 315 377 až 378 471 499 **36** 48—51 203 204 263 až 265 279 284 285 301 302 304 305 310—314 317 347 348 375 406 457 467—468 497—500 543 544 551 555

561—562 717 729 **37** 35 40 45 49 50 **38** 118 262 321 492 609 **39** 26—28 40 41 47 48 54 55 210 364 391 392 394 395 419 456 457 483
— tisk a publikační činnost **33** 257 282 297 617 618 633—634 655 656 **34** 35 36 41 80 120 122 132 133 190 193 195 196 240—244 261 264 293 331 333 350 352 439 440 443 444 446—456 466—469 472—478 486 až 490 533 **35** 213 214 249—252 255 až 256 315 363 364 382 **36** 198—200 220—224 285 286 349 369 375 398 428 429 646 753 754 **37** 440 550 **38** 63 64 437 572 591 592 595 596 **39** 151 163 164 183 188 189 294 356 361 362 431 432 437 441 450 482 485 491 500—503
— a rolnictvo **34** 291—292 **36** 304 305 310 312 498 499 **37** 420 443 **38** 169 171 172 582 **39** 105 320 321 335 350 356—358 360—362 393
— a buržoazní strany **34** 504 505 557 až 565 **36** 192—194 202—204 284 714 **37** 406 **38** 331—333 **39** 90 105 110 111 147
— a armáda **36** 304—306 **38** 188 203 204 301 304
— a revoluční perspektivy v Německu **36** 304—306 458 **38** 188—191 204 214 219—220 281
— a válečné nebezpečí v Evropě **34** 488 **35** 320—321 462 **36** 458 **38** 188 189 203 204 214 219 220 281 551 **39** 109
— její úloha v mezinárodním socialistickém hnutí **33** 684 **34** 155 **36** 62 262—264 278—280 724 **37** 255 256 447 549 550 **38** 38 188—191 219 573 575 576 **39** 105—107 143 144 208 277 278 456 457
— a dělnické hnutí v jiných zemích **34** 474—475 **35** 133 138 378 382 427 428 430—432 435—437 440 446 447 **36** 180 294 391 430 492 501 523 526 540 541 555 561 **37** 74 153 154 255 až 257 325 **38** 218—220 254 255 272 273 540 541 545 565—567
— viz také *Svaz německých dělnických spolků; Všeobecný německý dělnický spolek*

sociální demokracie, rakouská 37 144 **38** 146 **39** 251 252 452
— v osmdesátých a devadesátých letech **37** 291—292 375 **38** 146 316—318 **39** 140 143 144 151 153 156 160 161 182 183 220 221 242 246 294 295 381 452
— boj za rozšířené volební právo **39** 153 155 156 160 161 167 220 221 234 242 251 252 294 295 468
— tisk **38** 317—318 **39** 294 295 369 379 381 397 398 426 427 468

sofisté 30 698 699

souboj 29 368 370 373 623—625 **36** 731 **38** 352

soukromé vlastnictví
— malé, získané osobní prací **32** 779 až 780 **35** 195
— kapitalistické **27** 513 **32** 779—780 **35** 195 **36** 240 241 **38** 412 520
negace kapitalistického soukromého vlastnictví **32** 779—780
— zestátnění (nacionalizace) soukromého vlastnictví za kapitalismu **34** 377 378 **35** 364 365 **38** 82
— konfiskace soukromého vlastnictví **27** 349 351 **32** 459 **35** 191—193 **36** 290 **37** 483
— odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků při přechodu od kapitalismu k socialismu a komunismu **27** 78—79 **32** 26 768—769 779 až 780 **33** 437 738—739 **35** 267 269 **36** 312 498 499 **37** 518 519 **38** 220 246 až 247 **39** 122

— viz také *pozemkové vlastnictví; vyvlastnění*

„Der Sozialdemokrat" **34** 486 487 489 490 **35** 181 198—200 213 214 250 315 363—365 378 **36** 198—200 349 350 369 375 397 428 429 646

spekulace

— její souvislost s krizemi z nadvýroby **27** 390—392 **28** 171—172 **29** 254—255

— před vypuknutím krizí **28** 92 135 136 138—139 171—172 **29** 51 52 86—87 89 234—236

— úloha buržoazního státu **29** 252 267—268 **39** 236 237

— burza jako její centrum **29** 267 až 268 **32** 79 81 731 732 **35** 474 498 **37** 564 565 **39** 27

— s pozemkovým vlastnictvím **38** 281 282

— v obchodu Anglie s Čínou **27** 390 až 392 **29** 400 401

Spojené státy americké

— všeobecná charakteristika **27** 515 **31** 496—497 **34** 411 **35** 380—382 **36** 574 575 623—624 793 **37** 165 **38** 354 617 618 **39** 69 168 169 413 414

— společenské a státní zřízení **27** 639 **30** 332 **34** 411 **36** 167 574 575 672 673 **37** 409 **38** 354 **39** 193

— rozvoj kapitalismu **28** 92 135 136 **34** 411 426—428 **35** 178 234 356 **36** 328 335 453 491 505 508 **37** 130 **38** 228 282 **39** 53 193 413 414

— průmysl **27** 512 **35** 461 **36** 335 453 **39** 192 193 246

bavlnářský průmysl **28** 65 **37** 140 141

— zemědělství a agrární poměry **32** 454—456

— akcie a akciové společnosti **28** 92 **29** 234 **34** 411 **37** 564 565

— zahraniční obchod a politika ochranných cel **27** 391—392 409—410 **28** 65—66 118—119 273—274 358 560—561 575 687 **29** 52—53 400 401 **30** 262 284 336—337 **35** 364—365 **36** 76 **37** 68—69 **38** 228 354 409 492 493 **39** 53 192 193 246

— železnice **32** 407 **34** 425 426 **35** 185 186 **37** 564 565

— finance, peněžnictví a bankovnictví **30** 281 284 315 316 334 336 až 337 **34** 427 **39** 69 192

— a krize z 1857 **29** 222 229 234

— obyvatelstvo, přistěhovalectví **27** 639 **28** 303 **30** 214 **32** 454 455 **35** 179 381 **38** 282 353 354 **39** 193

— dělnická třída **36** 508 574 575 **38** 212 282 353 354 617 **39** 193

— buržoazie **36** 574 575 672 **37** 456 **38** 281 282 353 354

— farmáři **36** 681—682 **38** 282 **39** 192

— politické strany **30** 346 **36** 663 **38** 281 282

— vnitřní politika, vnitřní situace **30** 18 171 213 214 276 299—300 315 316 332 339 340 343 **31** 141 157—158 618—619 **34** 85—86 **38** 281 282

černošská otázka **27** 515 **28** 303 **30** 18 19 21 171 212 335—337 644 **31** 506 618—619 **32** 454—455 **34** 411 **36** 113

— zahraniční politika **30** 249 250 382 **32** 729 730

— viz také *dělnické hnutí v USA; Demokratická strana; Kalifornie; občanská válka v USA 1861—1865; Republikánská strana*

společenské formace

— nutnost jejich studia **37** 506—508

— viz také *feudalismus; kapitalismus; otrokářství; prvobytně pospolná společnost; socialismus a komunismus*

společenské zřízení **27** 509 510 **30** 201—203 **39** 120

— viz také *základna a nadstavba*

společnost

— jako výsledek vzájemného působení lidí **27** 481 509
— a výrobní způsob **36** 210 211 356
— a stát **38** 319 320 533 534
— rozdíl mezi společností lidskou a zvířecí **34** 204 205
— třídní společnost **28** 567
— formy společnosti **27** 509 510
— viz také *vztahy, společenské*
společnost buržoazní viz *kapitalismus*
Společnost ročních období (Société des saisons) 30 546
spolek tří císařů 34 208 209 366 407
spolková rada viz *Severoněmecký spolek*
spontánnost a vědomí 39 80 226 458 459
spotřeba
— její závislost na vývoji výrobních sil **27** 509—510 **31** 543
— společenský reprodukční proces **30** 412—417
— rozpor mezi spotřebou a výrobou v kapitalismu **27** 510—511 **31** 543 **34** 205 427 **35** 178 179 **39** 401
— osobní spotřeba kapitalisty **27** 262 266—268 **36** 243
— osobní spotřeba velkostatkáře **31** 472—473 **36** 241 **37** 21 22 **39** 122 123
— v socialismu a komunismu **31** 543 **37** 506
spotřební fondy 30 412 415
Srbsko 32 530 **34** 36 43—44 **35** 317 až 320 **36** 638—639 649 651 652
srbsko-turecká válka 1876 34 43 51 269—270
starověk 28 282 283 294 297 **29** 352 **30** 368 369
— viz také *Řecko; Řím*
stát
— jako nástroj třídního panství **27** 361—362 **33** 437—438 **36** 32 458
— materiální základy **39** 225 226
— jako nadstavba **27** 509—510 **37** 565—568 **38** 533 534 **39** 116 225 226
— jako ekonomická moc **37** 565 566 569 **39** 226
— jeho vznik **37** 565
— a společnost **38** 319 320 533 534
— a náboženství (církev) **27** 452 458 459 **32** 612 **33** 132 133 **36** 445 **38** 284
— a svoboda **34** 157 158
— feudální **38** 319 320 533 534
— vznik národních států **39** 118 119
— buržoazní **31** 249 **38** 319 320 533
zestátnění výrobních prostředků **34** 377 **35** 364 365 **38** 364 365
nutnost rozbití buržoazní státní mašinérie **33** 246 **36** 32 114
— socialistický **36** 499 509
viz také *diktatura proletariátu*
— jeho odumírání **27** 361 **33** 437—438 726 727 **34** 157 158 **36** 32 128
— anarchistické pojetí otázky státu **33** 196 437—438 665 726—727 **34** 157 158 **36** 32—34
u Bakunina **32** 493 494 755
u Proudhona **27** 342—344 347 349 361 **37** 341
— heslo „svobodného státu" **34** 157 158
— lassallovské heslo o výrobních družstvech se státní podporou **30** 387 až 388 **32** 644—645 **34** 156 157
— viz také *monarchie; oligarchie; republika*
statistika
— buržoazní, její studium **27** 652 **33** 105 **36** 74 245 246 381 440 **38** 228 388
— nutnost všeobecné pracovní statistiky **32** 768—769
— statistický důkaz existence absolutní pozemkové renty **30** 319 320
státní dluhy 28 647—648 **29** 224—226 460 461 **30** 284 **32** 465 768—769 **34** 251 426 427 **36** 439 440 **39** 256

státní hospodaření viz *rozpočet*
státní monopoly (za kapitalismu) 34 378 **35** 199 364 365 **38** 82 **39** 236 237 297 420
státní papíry 27 205—209 **29** 267
státní půjčky viz *půjčky*
státní socialismus 35 198 199 364 365 401—403 473 **36** 124 147 **38** 566—567 **39** 236 237
— lassallovské a pravicově oportunistické názory **31** 99—100 472 520 521 526 **34** 156 157 **35** 473—475 **36** 190 **38** 566—567 **39** 237 256 297
— kritika Rodbertusových teorií **36** 146 158 175—176 190 211 251—252
stávky a stávkové hnutí 32 415 **34** 431 **37** 469 **39** 159 160
— jako forma třídního boje dělníků **32** 415 **33** 381 382 **34** 431 **36** 552 643 644 **37** 304 305 311—313 321 **38** 109 118 119
— generální stávka **37** 469 **39** 175 176 181—183 220 221
stavy 27 509—510 **28** 427 **37** 186 188 189 **39** 221
stoikové 29 608—611 **30** 698
strana, proletářská 27 440 **28** 258 625—627 647—650 **29** 636 **30** 24 35 515 541—542 546—547 548—549 551 **34** 571 **35** 307 416 425—426 **36** 683 **37** 381 507 508 **38** 178 604 **39** 350
— nutnost organizování dělnické třídy v samostatnou politickou stranu **33** 381 382 565 587 **34** 547 571 578 **36** 672 682 683 686 **37** 49 356 357 379—381 **38** 495 496 **39** 278 333
její teoretická základna
— viz *komunismus, vědecký*
— program strany **34** 156 158 159 167 168 192 193 **35** 143 237 267 415 447 až 449
viz také *programy strany*
— strategie a taktika **27** 330 331 **28** 584 647—650 **29** 478—480 654 674 707 708 **30** 610—612 628 629 **32** 429 až 432 **33** 656 657 **34** 154 155 167 168 453—454 473 **35** 374—378 408 až 409 471—472 **36** 50—51 202—204 223 291 292 303—305 363 370 385 445 503 541 582 583 697 698 **37** 181 328 329 379—381 419 422 423 443 **38** 94 95 455 456 492 559 **39** 26 61 154 155 160 161 210—212 297 298 395 456 457 491
volební a parlamentní taktika **34** 377 378 473 474 **35** 377 471 472 **36** 192 až 194 223 304 305 310—314 368 až 370 474 476—478 498 499 **37** 444 **38** 495—497 574
— organizační principy **33** 488 **34** 473 499 **35** 274 448 449 **37** 514 515 **38** 527 568
— vnitrostranická demokracie **37** 380 381 510 514 515
— stranická disciplína, stranická výchova **28** 258 337—338 **29** 477—480 707—708 **34** 301 453—454 **35** 293 459 460 **36** 50 470 471 644 **37** 510 515 **38** 109 118 497 572
— kritika a sebekritika **29** 673 674 **34** 120 468 469 476 **35** 416—417 **37** 381 515 **38** 40 53 54 57—59 114 143 565 572 **39** 357 358
— boj za ideologickou a organizační jednotu **33** 656—658 **34** 189 192—194 350 486—488 **35** 416 425 426 448 449 **36** 50 199 200 204 356 375 376 383 384 388 391 392 397 411 **37** 278 608 609 **38** 39 113 **39** 356—358 361 362 393 394
— boj proti reformismu a oportunismu **34** 120 132 133 154—160 440 444—462 473—476 482 483 486—488 499 500 **35** 256 257 301 302 374—378 425 426 491—493 **36** 285 —286 334 375 376 383 384 388 391 392 411 779

37 269—270 507 509 510 526 **38** 150 455 456 **39** 350 356—358 360—362 393
— boj proti sektářství a dogmatismu **32** 644—647 700 751 **33** 656—658 **34** 362 539 540 **36** 682 683 691 692 **37** 372 **38** 122 470 471 **39** 267 333 334
— legální a ilegální činnost **33** 409 **34** 499 **35** 256 257 **36** 552 **37** 419 423
— agitace a propaganda **28** 260 **31** 651 **33** 382 656 657 **34** 74 378 **35** 256 257 259—260 440 **36** 48 49 142 143 470 471 590—593 597 598 753 **37** 48 49
— tisk a nakladatelská činnost **33** 655 656 **34** 74 82—84 330 331 440 474 až 476 **35** 213 382 431 436—437 471—472 **36** 696 697 **37** 34 207 211 **38** 333—335 422 572 573 591 592
— a odbory **34** 157 **35** 448 **36** 313 **38** 542
— a agrární otázka **27** 357 **32** 430 431 757 768—769 **33** 479 728 729 **35** 233 **36** 304 305 310 312—313 498—500 **37** 419 426 443 519 **38** 246—247 **39** 320 321 335 339 340 348 356—358 361 362 393 411

strategie a taktika proletariátu v třídním boji 27 296—298 **28** 53 až 54 **30** 610—612 **32** 429—432 **33** 381 382 **34** 155 **35** 307 308 **36** 445 682 683 692 **37** 18 19 278 372 373 379—381 **38** 37—39 208 209 492 495 496 559 573 604 **39** 26 61 108 109 175 176 181—184 212 277 278 295 325 328 393 394 442 491
— viz také *dělnické hnutí; strana, proletářská*

stroj a strojní zařízení
— jeho historický vývoj **27** 512 **30** 367—369
— rozdíl mezi strojem a nástrojem **30** 367—369
— není ekonomickou kategorií **27** 512 513
— jako součást konstantního kapitálu **30** 308
— ve společenském reprodukčním procesu **30** 415 416
— jeho obnova **29** 325—329 **30** 325 až 326 **31** 384—390 **32** 106
— jeho fyzické opotřebování **29** 327 až 329 **30** 325—326 329 **31** 384 385 **32** 103—107
— jeho morální opotřebování **29** 328 329 **31** 385
— jeho použití v zemědělství **28** 686 až 687 **39** 121
— a domácký průmysl **30** 531—532 **34** 512—514 **35** 272 **36** 302—303 **38** 518 519
— a prospěch z technického pokroku v kapitalismu **36** 242 243 **38** 228
— a funkce dělníka **30** 362 366
— rozbor v „Kapitálu" **30** 362 366 až 369 **36** 242
— u Proudhona **27** 512 513
— viz také *parní stroj*

strojírenství 28 48 **37** 438

střed viz *centrum*

střední třída 28 164—165
— viz také *buržoazie*

středověk viz *feudalismus*

stříbro viz *zlato*

subjektivní a objektivní
— ve filozofii **27** 630 **34** 572 **38** 238 až 239 307
— v politice **30** 80 609—610 **31** 65 66

Súdán 36 641

surovina
— jako součást konstantního kapitálu **30** 308 415
— ve společenském reprodukčním procesu **30** 415 416

Svatá aliance 28 449—454 559—560 **35** 306 **37** 18 19 **39** 108

obdoba **30** 115 118 179 375
7 478 481 726 741

munistů 27 114 **28** 226 533 až
545—548
ovy a programové dokumenty
126 132 147 185 314 315 318
9 330 685 **28** 568
gresy **27** 103 122 123 125 126
132
ední výbor (byro) **27** 139 301
—536 554—555
selská obec **27** 112 113
žská obec **27** 118 119 122 125
30 132 140
nská obec **27** 137 138 278—280
9 613—615 618 685 686
d revolucí 1848—1849 **27** 118
5 140 143 144 **36** 672
revoluce 1848—1849 **27** 139
4 675
revoluci 1848—1849 **27** 180
9 281 301 312—314 318 319 325
9—331 334 335 369—371 412
1 587—588 601 605 606 618
3 668 685 **28** 50 59—61 533 až
8 570 **30** 38 39 535—536 545
554—558
lichova a Schapperova frakce;
ve straně **27** 180 195 239 240
7 314 319 382 389 390 397—399
3 418 419 435 436 613—617
8 630—632 639 640 685—686
-76 99—100 105—106 130 až
3 281—282 286—287 533—534
11 626 632 653 **30** 535—536
58
naloburžoazní a buržoazní de-
ie **27** 318 330 **28** 540 **30** 547

následování policií a vládou
312—315 318 325 326 625
1—633

— rozpuštění Svazu **28** 226 **30** 535 až 536 545—548
— viz také *kolínský proces proti komunistům; Komunistický korespondenční výbor; Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně; „Neue Rheinische Zeitung"*

Svaz německých dělnických spolků **31** 44—45 **32** 189 190 372—373
— boj proti lassallovství **32** 189 200 až 201 308—310 332 334 345 378 403
— sjednocovací sjezd v Norimberku **32** 152 170 179 190 196 200 374 375
— a I. internacionála **32** 151 170 179 200 252 308 328 374 375 377 378 396 646
— v Severoněmeckém říšském sněmu **32** 60 334 354
— viz také *sociální demokracie, německá*

Svaz spravedlivých 27 482 484
— pařížské obce **27** 45 46 49 53—56 62 64—66 75—84 87 88
— v Anglii **27** 62 63 87—91

světlo 29 375 **30** 729—745 **31** 64 95 **33** 103 **35** 492—493

světová výstava
— v Londýně 1851 **27** 277 406—407
— v Paříži 1878 **34** 509

světový názor viz *dialektika; idealismus; komunismus, utopický; komunismus, vědecký; materialismus; pojetí dějin; socialismus (teorie a směry)*

světový trh 27 511 **28** 400—401 **33** 254 **36** 50—51 508 514 515
— jako nutná podmínka velkého průmyslu **27** 514—515 **37** 564
— změna obchodních cest **28** 288 až 289 293—294 297
— konkurence na světovém trhu **27** 512 **28** 273—274 **29** 355 **32** 282 283 **36** 50—51 89 123 124 264—265 282 302 303 328 329 335 453 500—501

508 514—515 **37** 68—69 376 377 **38** 409—411 493 519 520 **39** 53 192 193 246
— anglický monopol na světovém trhu **29** 355 397 **30** 262 **32** 749 **35** 399 **36** 50—51 89 123 124 328 329 335 453 500 508 514 520 545 **37** 376 377 **38** 409—411 493 519 **39** 53
— přesycení světového trhu **31** 327 332 **32** 260—261 **34** 176
— význam kalifornsko-australských nálezů zlata **27** 390 410 **28** 65 138—139 **29** 86 237—238 **30** 261 **36** 50—51
— a lodní plavba **36** 545
— a železnice **34** 427 **36** 544 545
— krádež vzorů v zahraničí **36** 328
— viz také *bavlnářský trh; zahraniční obchod*
svoboda 27 361 **34** 157 158
svobodný obchod
— a konkurence na světovém trhu **27** 568 **28** 687 **29** 355 356 **30** 262 **35** 364 **36** 329 **37** 69 **38** 332 410 **39** 53
— a obchod s koloniemi **27** 286—287 **28** 687 **30** 262 **38** 410
— a monopol USA v bavlnářské výrobě **29** 355
— a postavení dělnické třídy **27** 212 **28** 686 687 **38** 80 332—333
— v Anglii **27** 166 167 211 212 286 287 568 569 582 **28** 41 47 54 559—561 563 685—687 **29** 354 355 **37** 377 **38** 410
— v Německu **28** 563—564 **38** 342
— v USA **37** 68 **39** 53
— v buržoazní politické ekonomii **27** 286 287 **28** 242 301 302 **36** 245
— viz také *manchesteriánství; obilní zákony; ochranná cla, politika ochranných cel; světový trh*
systém dvou stran
— v Anglii **37** 344 345 **38** 434 435 440 441 449
— v USA **38** 281 282

šlechta 29 67 68 659 660 671—674 **30** 393 **37** 62 63 186 **39** 122 123
Šlesvik-Holštýn 27 62—64 606—607 **28** 402 403 **30** 428 725 726 **31** 24—26
šlesvicko-holštýnská otázka 1863 až 1864 **30** 425 428 429—430 434—437 439 476—478 480 481 725 726
šovinismus 33 57 75 **34** 133 542 **35** 307 319—321 462—463 **36** 616 650 652 **37** 25 65 66 87—88 206 414 451 **38** 190
Španělsko 28 433 445 446 **33** 253 254 **35** 347—349
— bavlnářský průmysl **33** 253 254
— dělnická třída **33** 253 254 542
— buržoazní revoluce 1854—1856 **28** 433 **29** 76
— buržoazní revoluce 1868—1874 **32** 187 188 194 196 202 214 641 **33** 665
— viz také *dělnické hnutí ve Španělsku*
Švédsko 27 90—92 **29** 22—24
Švýcarsko 27 157—158 **29** 104 105 267—268 **30** 209 **39** 119
— společenské a státní zřízení **32** 289 290 **33** 543 **34** 157 454—455 **36** 509 **39** 237
— válka Sonderbundu **29** 95 **39** 155 161 328
— demokratické hnutí 1848—1849 **27** 546—548 551—552
— zahraniční politika **29** 110 **37** 236
— prusko-švýcarský konflikt 1856 až 1857 **29** 101 104—106 110

taktika viz *strategie a taktika proletariátu v třídním boji*
technika (technologie)
— dějiny techniky **30** 367—369

— a výrobní způsoby **36** 210—211 **39** 225
— a společnost **39** 225
— prospěch z technického pokroku v kapitalismu **36** 242
— a věda **39** 225
— ve válečném průmyslu **29** 215—216 **31** 279 281 293 **37** 406 407 **38** 517
— technická výuka dětí **34** 513
— proletářská revoluce a techničtí specialisté **37** 518 519 **38** 220 246
— v socialismu a komunismu **27** 622
— viz také *průmysl, velký; stroje, strojírenství; výrobní prostředky*

teleologie 29 583 **30** 644

tendence (v poezii) 36 462 **37** 62

teorie hodnoty
— její úloha v systému politické ekonomie **31** 660
— Marxova **34** 507—508 **38** 67
výroky o Marxově teorii hodnoty **35** 123 **37** 448

teorie nadhodnoty
— její vypracování Marxem **39** 39
— přínos Marxovy teorie nadhodnoty **31** 383 **32** 25 **36** 218 219
— Engels v populárním výkladu Marxovy teorie nadhodnoty **36** 116 117 592

teologie 39 116 117
— viz také *náboženství*

teorie a praxe 27 463—464 516—518 **30** 368 **32** 624 625 **36** 623 **37** 338 339 537 **38** 282
— v dělnickém hnutí **27** 17 **28** 648 až 649 **32** 311 312 **33** 737—738 **34** 266 320 350 476—477 **36** 244 282 363 672 682 686 687 793 810 **37** 338 372 397 398 408 409 38 122 **39** 108 298
— v politické ekonomii **27** 205 **29** 300 330 331 **30** 319 320 **31** 384 **32** 110 236 **34** 424 425 **36** 244

teplo
— jako forma pohybu **29** 375 **30** 745 **31** 64 95 204 **33** 103 **35** 143 492—493
— hypotéza o vychladnutí vesmíru **32** 324 325

terminologie
— vědeckého komunismu **38** 114
— v Marxových pracích čtyřicátých let **36** 176 **37** 64—65 **38** 74
— v „Kapitálu" a jeho překladech **31** 357 366 381—382 **36** 178 495 513
— viz také *kategorie; pojmy*

teror 27 329 **33** 72 **37** 187 368

textilní průmysl 38 517
— zisky textilního průmyslu **38** 228
— viz také *bavlnářský průmysl*

tisk
— metody vedení novin **30** 629
— zásady pro redigování novin **27** 463 464 466 467 **35** 213
— buržoazní **32** 432 **33** 241 346 **34** 248 249 **35** 99 435 **38** 333—335 **39** 426
telegrafní agentura Reuter **30** 63 až 64 601
— proletářský **33** 655 656 **34** 330 331 474—476 **35** 213 382 431 435 436 452 460 471—472 484 **36** 696 697 **37** 34 207 211 226 507 **38** 333—335 572 573 591 592 **39** 426
význam stranických novin **29** 524 **34** 440
zásady vědeckého socialistického časopisu **34** 74 82 83
cenzura **27** 468 469
— viz také *„Der Sozialdemokrat"; „Neue Rheinische Zeitung"; „Die Neue Zeit"; žurnalistika*

tlupy 32 231

toryové 27 272 **28** 171 263 **29** 21 **35** 379 **38** 430 — viz *konzervativní strana*

továrna
— stavba nových továren **28** 162 až 163 **30** 21 **34** 425

— dělba práce v továrně **30** 263 264
— nekryje své výrobní náklady **27** 356 **32** 450 451
— u Proudhona **27** 351—352 357
— u Ureho **30** 264
tovární průmysl 33 123
tovární zákonodárství
— všeobecné hodnocení **32** 609—610 **33** 381 **36** 312—313 **37** 569 **39** 450
— omezení trvání pracovního dne **33** 381 **35** 246 247 **36** 285—286 **38** 332
— boj dělníků za uzákonění osmihodinového pracovního dne **31** 393 až 394 **33** 381 **37** 460—462 465—467 476 **38** 80 101 177 366 367 471 474 479 482 488 493 500 501 503—505 510—516 629—630 **39** 220 450 451
— mezinárodní **35** 246 247 **36** 91 285
— o ženské práci **32** 610 **35** 246 **38** 270
— o dětské práci **30** 420—421 **35** 246 **38** 270
— úrazové pojištění dělníků **35** 216 217 **36** 285
— zaopatření dělnických invalidů **36** 285
— v Anglii **30** 420 **31** 37 38 361—363 **32** 610 794 **34** 317 **35** 246 247 258—259 **36** 203
— ve Francii **32** 610 **39** 450 451
— v Německu **36** 285 312 313
— ve Švýcarsku **35** 246 247
tovární zprávy anglických továrních inspektorů **30** 19 420 **31** 285 286 361 362
tradeunionismus **31** 605 **32** 611 **33** 377 431 **34** 368 369 **35** 299 **36** 442 443 571 573 779 **37** 278
tradeuniony (v Anglii) **31** 366 **34** 431 **35** 272 448 **36** 571 573 **37** 278 525 **38** 81
— cechovní charakter **36** 442 443 **37** 397
— a politický boj dělnické třídy **32** 475 **33** 617 **34** 431 **36** 124 779 811 **38** 488
— a hnutí za volební reformu **31** 71 72 151 575
— a boj za zkrácení pracovního dne **36** 91 **37** 320 460 461 525 **38** 80 101 182 194 405 471 474 488 500 501 504 505 510—516 **39** 271
— a požadavek nacionalizace výrobních prostředků **39** 316 320
— a dělnická aristokracie **36** 443 **37** 372 377 457 458
— korupce reformistických vůdců buržoazií **33** 531 584 590 617 **34** 340 368 **35** 244 245 247 434—435 477 **36** 100
— nové tradeuniony osmdesátých a devadesátých let **37** 299 305 320 336 372 373 377 379 409 456 457 460 462 466 525—526 **38** 50 64 101 168 182 183 267 405 500—504 510 511 515 516 627 628
— a I. internacionála **31** 31 58 71 72 108—109 133 245 251 335 400 501 503—506 575 616 **32** 475 **33** 431 491—492 664 713 732
— a II. internacionála **37** 215 219 239 255 264 268 269 291—293 295 523 526 548—550 **38** 177 178 471 472 474 484 485 500—505 510—513 515 516 528—531
tradice
— revoluční **36** 470 581 633—638 **39** 108
— tradeunionistické **28** 518
tragické (v umění) **29** 658—661 672 673
trh, vnitřní
— jeho vytvoření za kapitalismu **38** 229 230 342 343 408—411 517—519 **39** 169
— a zahraniční obchod **34** 427 481
— a monopolní ceny **37** 376 377

— viz také *světový trh; zahraniční obchod*
tribut
— a pozemková renta **37** 482—483
Trojspolek 37 40 **38** 187—189 262 601 **39** 28 420
trusty 38 153
tržní cena 27 190—191 **32** 94—95
— viz také *cena, tvorba cen*
tržní hodnota 29 355 **30** 320
tření 30 368 369
Třicetiletá válka 1618—1648 35 491 **36** 451 **37** 478—479 **39** 118
třídní boj
— podstata marxistické teorie tříd a třídní boj **28** 564 567—568
— jako hnací síla dějin **34** 205 461 až 462
— vede nutně k diktatuře proletariátu **28** 567—568
— teorie třídního boje a Darwinova vývojová teorie **30** 644 **34** 205
— a sociální revoluce **27** 516—517 **33** 565 587 **34** 437 461—462
— politický **31** 610—612 **32** 754—755 **33** 381—382 **37** 565—566
souvislost mezi politickým a ekonomickým třídním bojem **33** 381 565 537
— a válka **33** 28 158
— a třídní vědomí **32** 751 **38** 82 83 **39** 44—45 261 271 387 390
— a sektářské hnutí **32** 644—646 751 **33** 377 378
— za feudalismu **28** 356 427 **29** 659 až 660 **35** 55 **36** 84
— za kapitalismu **32** 736 **36** 574 575 **37** 331
— výklad třídního boje v buržoazní historiografii **28** 426—428 563—568
— viz také *dělnická třída*
třídní protiklad 28 563—568 **38** 183
— mezi dělnickou třídou a buržoazií **27** 78—79 **28** 426 427 **31** 618 **32** 676 748 749 **33** 437 **36** 128 574 575
— odstranění třídních protikladů **36** 128 **39** 214
Proudhon o odstranění třídních protikladů **27** 361—362
třídní vědomí
— dělnické třídy **28** 53—54 **32** 751 **33** 737—738 **38** 82 83 307 **39** 44 261 271 298 310 324 387 388 390
— a třídní boj **32** 671 **38** 82 83 **39** 44 261 271 387 390
třídní zájmy
— vládnoucích tříd **32** 625
— buržoazie za buržoazní revoluce **30** 281
třídy
— podstata marxistické teorie tříd a třídního boje **28** 564 567—568
— objev existence tříd **34** 572
— a výroba **27** 509—510 **39** 225
— a stát **27** 361 **33** 437 **36** 32
— a právo **37** 566—567
— reprezentanti tříd **29** 670 671
— vládnoucí **33** 136
— metody k zachování třídního panství **33** 235
— buržoazní společnosti **28** 164—165 564 567 **35** 476 **36** 631 **39** 463
— odstranění třídních rozdílů **28** 567 až 568 **32** 312 **33** 565 587 738—739 **34** 157 **39** 214
— u buržoazních ekonomů **28** 563 564 567
— viz také *buržoazie; dělnická třída; maloburžoazie; rolnictvo; šlechta*
Turecko 28 252 253 256 257 262 263 360 394 395 397 680 **34** 36 38 41 68 70 92 96 101 102 114 278 302 323 324 344 345 365—367 369—371 **35** 115 116 165 353 **36** 615 640 641 647 649—652 654
— viz také *krymská válka 1853—1856;*

orientální otázka; rusko-turecká válka 1828—1829; rusko-turecká válka 1877 až 1878

účetnictví
— italské **30** 292
— viz také *kapitálové konto, konto-korent*
Uhry 27 167 **29** 641 642 **30** 156 613 614 **35** 306—307 **39** 154
— viz také *dělnické hnutí v Uhrách; Rakousko; revoluce v Uhrách 1848 až 1849; Slovensko*
uložení kapitálu
— do půdy **27** 186—191 202—203 **30** 312 313 **32** 210 211 454—456
umění
— materiální základny **37** 339 507 **39** 226
— jako nadstavba **39** 226
— francouzské umění 17. a 18. století **30** 684 685
— viz také *divadlo; estetika; hudba; literatura; malířství*
úrodnost půdy 27 186—191 **32** 454 455—456
— přírodní **32** 454 **35** 184 185
— umělá **28** 293—294 **35** 184
— růst úrodnosti půdy s pokrokem vědy a průmyslu **27** 186—191 **32** 454
— vliv elektřiny na růst rostlin **27** 283—285 290 291 295
— názory na klesající úrodnost půdy **27** 186—191 201 202 **30** 311 312 319 320 **32** 62 448—451 454—456 553 až 554
— viz také *pozemková renta*
úrok
— na kapitál vložený do pozemku a půdy **32** 210 211 449—450 453—456
— na hypotéky **35** 303—305 321 322 **36** 269 **39** 376
— jako část pachtu **32** 453 454
— na státní půjčky **36** 472
— úroky z úroků **27** 356
— u buržoazních ekonomů **32** 499 až 500
— u Proudhona **27** 343—344 351 až 357 422 **28** 627—628
úroková sazba (diskontní sazba) 30 745 **31** 492 **33** 105 **36** 442 **39** 192
— a ekonomické krize **29** 232 242 243 254
— její snížení **27** 206 351—354
— zvyšování diskonta **29** 86 97 98 138 266 267
úrok z pozemků 32 729
— viz také *daně*
urquhartismus 28 252 253 330 363 388 389 398 679—680 **29** 16 17 63 77 78 80 91—92 110 **30** 80 371 372 422 423 566 567 609—612 **31** 34 332 443 **32** 243 409 410
Ústřední výbor evropské demokracie 27 180 197 198 210 219 225 366 až 368 616—617 630 631 641—643 **28** 56 57 144
utopismus 34 41 76—77 352 454—455 **35** 187 190 360 **36** 193—194 235 **37** 147
úvěr
— státní úvěr **27** 352 353 512—513 **36** 439 440
— dlouhodobý **29** 266
— krátkodobý **29** 274—275
— úvěrové peníze **32** 114 **35** 52 303 až 305 321 322 **36** 439 440 **37** 564 565
— a oběh peněz **27** 205—206
— a vývoz kapitálu **29** 86
— a koncentrace kapitálu **27** 356—357
— a ekonomická krize **27** 205—206 352—353 **29** 256 257 274—275 339 396 **31** 135 136
— prodloužení úvěrových lhůt **29** 339
— o výkladu v „Kapitálu" **32** 95—96 236 **35** 303—304 **36** 375 **37** 284 285 **38** 153 507 **39** 51

— otázka úvěru v I. internacionále **31** 566 571 **32** 632
— u buržoazních ekonomů **32** 57 114 **34** 427—428 **35** 52 303—305 321 322 361 362 **38** 507
— u Proudhona **27** 345 346 351—354 422—423 512—513 **28** 627—628
— viz také *banky; půjčky; úroky; výpůjční kapitál*
užitná hodnota 29 348 **31** 372—373 **34** 86 87

válečné umění 27 271 272 **28** 86—87 645—646 649—651 **29** 207—209 282
válečný průmysl 31 279 281 293 **37** 406 407 **38** 517
války
— a ekonomický vývoj **28** 293—294 297 **34** 526 **38** 517
— a revoluční hnutí **29** 641 642 **30** 726 **34** 285 286 363 366 488 **35** 308 309 462—463 **36** 458 471 615 616 656 687 **37** 18—20 180 206 236 275 356 368—369 586 **38** 187—191 204 214 219 220 281 556 **39** 23 324 325
— lokální **36** 616 725 **39** 41
— národní **33** 60 61 157 158 **34** 488
— partyzánské, lidové války **30** 280 281 286 299 374 **33** 76 202 203 217
— postoj dělnické třídy k válce **31** 503 **32** 360 631 632 **33** 31—33 57—61 80 81 158 159 309 **34** 133 155 156 482 až 483 488 **35** 317—322 400 462 **36** 458 471 616 654—656 687 **38** 158 188—189 203 204 214 220 281 540 551 556 **39** 23 210—212
— jejich následky **34** 526 **35** 462 **36** 458 471 615—616 811 **37** 20 25 206 407
— válečné perspektivy v padesátých a šedesátých letech **28** 20 21 528 537 538 558—560 **29** 641 642 650 651 **31** 246 247 **32** 181 182 631 632 687 689
— válečné perspektivy v sedmdesátých a osmdesátých letech **33** 698 705 **34** 109 366 367 488 **35** 307—310 316—322 462 **36** 457 458 471 614 616 620 621 653—656 693 694 714 811 823 **37** 19—20 24 35 40 45—46 51 59 78 150 152 169 177 180 194 211—212 236 275 299 307 344 406—407 435 513
— válečné perspektivy v devadesátých letech **38** 174 179 186—191 202—204 214 218—219 247 281 445 **39** 23 27 28 41 420 421
— viz také *bulharsko-srbská válka 1885; italská válka 1859; japonsko-čínská válka 1894—1895; krymská válka 1853—1856; napoleonské války; německo-dánská válka 1864; občanská válka v USA 1861—1865; opiové války; prusko-francouzská válka 1870 až 1871; prusko-rakouská válka 1866; rusko-turecká válka 1828—1829; rusko-turecká válka 1877—1878; sedmiletá válka 1756—1763; selská válka, německá 1524—1525; srbsko-turecká válka 1876*
vedení
— v továrně **33** 413 438
— železnice **33** 413 438
— za socialismu a komunismu **33** 438 až 439 **34** 205
— novin **27** 464
věda
— jako odraz podstatných souvislostí a vlastností objektivní reality **29** 348 **31** 372—373 **32** 623 624
— jako nadstavba **37** 566—568 **39** 116
— a praxe **27** 463 **32** 623 **36** 244 311
— vědecké poznání jako proces **32** 624 **37** 569 **39** 116 462 463
— vědecké metody a vědecká kritika **29** 306 **30** 700 **31** 221 **32** 210 211 623 624 **33** 485 **35** 493—494 **36** 90 91 **37** 409 477 506

— a dialektika **31** 221 **33** 485
— a ideál **36** 244
— a politika **28** 673 **36** 244 **37** 129
— vědecké objevy (pokusy) **30** 397 398 715
— a technika **39** 225
— v kapitalismu **32** 624 625 **35** 258 až 260 **37** 129—130
— v socialismu a komunismu **31** 543
vědecký socialismus viz *komunismus, vědecký*
vědomí
— a látka **39** 462
vědomí, společenské 39
— jeho závislost na společenském bytí **27** 510—516 **29** 348 **30** 699 **33** 212 **37** 368 373 478 506—508 535 536—537 565—569 **38** 82 83 410—411 **39** 225 až 227
— vzájemné působení společenského bytí a společenského vědomí **37** 372 až 374 508 535—537 567—569 **39** 226 227
— jeho relativní samostatnost **30** 684 685 **36** 623—624 **37** 535—537 566 **39** 226 227
— u mladohegelovců **27** 483
— viz také *estetika; filozofie; ideologie (jako falešné vědomí); náboženství; právo; třídní vědomí*
venkov viz *město a venkov*
Venstre (liberální strana v Dánsku) 37 380
Vídeň 32 21 46 152 **36** 461 **37** 134 232 309 563 584 596—597 **39** 139 140 151
vídeňský kongres 1814—1815 34 366 367 **36** 649
vivisekce 31 310 311 **35** 258—260
vlastnictví
— společenské vlastnictví výrobních prostředků v socialismu a komunismu **27** 78 **32** 26 779 **33** 738—739 **36** 312 499 **37** 518—519
— vlastnické poměry a právní **30** 684
— u Proudhona **27** 343—346 349 513
— viz také *pozemkové vlastnictví; soukromé vlastnictví*
vojenská věda 27 624 625 **28** 86—87 644—646 673
vojenství 29 558—559 **37** 35 59 70
— jeho materiální podklady **29** 215 **31** 279 **38** 517
— význam zbraní **31** 275 279—282 293 497—498 536—537
— v Anglii **28** 20—23 **29** 98 99 189 190 273 **33** 181 182 **36** 615 **38** 234 452 **39** 15
— ve Francii **27** 401 402 432—433 **28** 339 340 403 445—446 **29** 18 19 98 99 110 252—253 337—340 471 641 650—651 **31** 198 297 322 574 **32** 182 794—795 **33** 41 **34** 79 363 **36** 445 614 615 823 824 835 **37** 25 35 40 46 51 54 152 **38** 128 188—190 243 247 452 612—613 **39** 278
— Indii **28** 288 289 **29** 272 273 **30** 270—272
— v Německu **27** 401 402 **29** 558 až 559 **30** 125 177 344 445 725 **31** 25 26 264 265 271 282 283 **32** 44 688—689 **34** 136 363 **36** 306 445 614 615 **37** 25 35 40 46 51 54 194 327 38 128 188 až 190 203 204 301—302 304 452 **39** 41 42
— v Rusku **27** 401 **30** 371 **34** 68 102—103 274 278—281 347 **36** 159 440 614—617 734 740 **37** 25 45—46 51 54 59 177 **38** 186 188—189 202 203 261—262 299 **39** 455 456
— v Rakousku **27** 401 402 **29** 558 až 559 **31** 25 26 **36** 440 615 **37** 40 **38** 204
— v USA **31** 496—498
— viz také *armáda; loďstvo; válečné umění; válečný průmysl*
vojsko viz *armáda*
volební právo (hnutí za volební reformu)

— v buržoazním státě **32** 644—645 **34** 295 **35** 483 484 **39** 26 387 388
využití volebního práva dělnickou třídou **31** 331—333 529—530 **32** 759 760 **36** 443 **38** 82 83 568 569 **39** 26 155—161 166 167 295 328
— v Anglii **27** 167 **28** 595 **36** 443 **39** 26 55 56 246 266 387 388
— v Belgii **39** 156 161 246 328
— ve Francii **27** 413—415 432 433 435—436 440—442 **31** 331 **35** 483 **38** 568 569
— v Holandsku **39** 246
— v Německu **31** 90 91 331 332 **36** 443 **39** 295 328
— v Rakousku **39** 153 155 156 161 166 167 198 246 254 295 328 351 352 379 415
všeobecné viz *jednotlivé, zvláštní, všeobecné*
Všeobecný německý dělnický spolek **30** 457—458 488 **31** 28 73—74 77 83 136 141 146 155 510 511 538 553 **32** 183 188—190 192 193 209 210 217 319 367 372 378 382—386 388 643 až 646 700 701 725 **33** 656 665 683 **34** 456—457 **37** 608 **38** 113 114
— jeho sektářský charakter **31** 167 až 168 **32** 188 189 196 367 374 375 479 644 645 700 **33** 378 658 659 706 **34** 499 **37** 381
— vztahy vůdců k pruské vládě **31** 65 až 69 73 74 92 98—101 122—123 528 až 530 536 537 675—676 **37** 381
— proletářská opozice ve spolku **31** 131—132 143—144 162 165 172 182 **32** 332 334 339 345 372 423
— valné shromáždění v Hamburku 1868 **32** 147 151—152 167 196 634 644—646
— valné shromáždění v Barmen-Elberfeldu 1869 **32** 328 332 334 339 345
— a odbory **32** 183 189 192 193 196 200 202 203 207 213 217 644—646 **34** 157
— a I. internacionála **31** 94 510 511 529 530 537 **32** 151—152 167—168 198 200—201 209 328 382—388 395
— viz také *lassallovství; sociální demokracie, německá*
vtip a humor **35** 227 382 412 452 460 471 **36** 387 392 409 411 **37** 479 584 599
vulgární ekonomie
— její apologetický a třídní charakter **32** 624 625 **35** 233 234 463 **36** 242 243 245 500 **37** 130 140 411 448
— jednotlivé rysy její metody **30** 675 700 **31** 370 **32** 437 447—451 607 608 623—625 **33** 22 **34** 62 63 65 92 93 151 **35** 99 233 234 **36** 41 42 243—246 451 **37** 130 140 **39** 443 461 462
— „harmonie" tříd u Careyho **28** 302 564 567 **32** 454—456
— teorie hodnoty **31** 367 369 370 660 **32** 21 25 26 141—143 623 624 **34** 86 87 92 93 507—508 **36** 241 242 **37** 22 448 **39** 459 460 465 466
— o vzniku nadhodnoty **31** 367—370 **33** 22
— o zisku **31** 369 370 **32** 95—96 **33** 22 360 **36** 242 243
— o mzdě za práci **31** 367 368 **32** 95—96 **34** 156 183 **36** 242 243
— o pozemkové rentě **30** 700—701 **32** 95—96 437 447—453 **35** 233 234 **36** 146
— peněžní teorie **27** 204—206 **34** 65 111—112 **35** 52—53 **36** 514—515 **38** 507 508 **39** 69 192 256
— její poměr ke klasické buržoazní politické ekonomii **28** 303 564 567 **30** 699—700 **32** 607 608 **34** 245 246 **36** 245 339 500—501 **37** 129—130 **38** 67 68

— rozklad Ricardovy školy **36** 218 219 258 295
— v Německu **30** 699 700 **32** 665 666 **33** 22 **34** 183 **35** 462 **36** 245—246 451
— a spis „Ke kritice politické ekonomie" **29** 425 427 428 **39** 195
— a Marxův „Kapitál" I **31** 365 366 377 381 382 445 647 653 654 660 **32** 21 23 25 46 141 163 601 602 607 608 621—625 665 666 **33** 22 625 **34** 111 245 246 507—508 **35** 99 178 **36** 41 42 158 242 243 294 415 **37** 22 129 130 411 418 **39** 182 401
— a „Kapitál" II **36** 42 92 451 659 **37** 22—23
— a „Kapitál" III **37** 448 **39** 258 464 465
— a „Kapitál" IV **32** 623 **36** 295
— viz také *historická škola v politické ekonomii; katedrový socialismus; malthusiánství*

Východoindická společnost 28 474

výchova viz *vzdělání*

vykořisťování
— pracovní síly kapitálem **30** 309 až 310 **36** 240—244
— Anglie jako vykořisťovatel celého světa **29** 397
— kolonií finančním kapitálem **37** 429

vynálezy 27 512 513 **30** 368 **32** 536 **36** 243

výroba
— materiální výroba jako rozhodující faktor dějin **27** 515—516 **36** 210 **37** 535—537 564—566
— a třídy **28** 567—568
— jako podstatný rozdíl lidské a zvířecí společnosti **34** 204 205
— její historický vývoj **34** 205
— její společenská regulace **32** 26 623 624
— za kapitalismu **31** 208 **32** 26 624
— za socialismu a komunismu **31** 543 **32** 26 624 **34** 157 **35** 179 **37** 506 518
— viz také *nadvýroba*

výroba bavlny 27 391 **29** 354—356 **36** 113
— situace na trhu bavlny (příklady) **28** 15 16 48—49 92—93 138—139 230—231 575—576 **29** 52—53 235 až 236 239 257—258 273—275 279 280 **31** 135 136 264 492 493 514 515 658 659 **32** 255 256 260—262 264 265 465 466 **34** 493 494
— „hlad po bavlně" v Anglii 1861 až 1864 **31** 57 **32** 256 260 261

výroba hraček 35 272 **36** 120 **38** 229

výroba zboží
— v předburžoazních výrobních způsobech **29** 348
— jednoduchá **36** 240
— jeden z předpokladů pro existenci kapitalismu **36** 240
— její historické meze **36** 258 **39** 458
— a oběh zboží **36** 241

výrobní cena 31 369 **32** 94—96 **34** 507

výrobní družstva
— dělníků za kapitalismu **31** 99—100 521 **32** 467 468 **37** 518 **38** 81
— v zemědělství, zemědělských dělníků **34** 514 **36** 304 305 311—313 457 498—500 **37** 518 **39** 320—321
— se státní pomocí u Lassalla **30** 387 388 **32** 678 **36** 499
a eisenašský program **34** 192
a gothajský program **34** 156 157 192
— u Proudhona **27** 55 56 64—65 345—347 351—354
— viz také *socialismus a komunismus*

výrobní náklady 31 369 **32** 92—93 **36** 241 242
— a hodnota zboží **27** 356—357 **31** 660 **32** 92 94—96 **36** 241 242
— a reprodukční náklady **27** 356—357 **32** 450 451

— v zemědělství **27** 186—191
— u Proudhona **27** 55—56 346
— viz také *cena; tvorba cen*
výrobní nástroje 27 512
— viz také *výrobní prostředky*
výrobní prostředky
— jejich určující úloha **31** 279 **36** 210 211
— nadvláda nad výrobkem **36** 210 211
— oddělení od bezprostředního výrobce za kapitalismu **35** 195 **36** 211
— rozvoj za kapitalismu 28 48 **31** 542 543 **34** 425 426 **35** 190 38 517
— při přechodu k socialismu a komunismu **31** 543 **32** 779—780 **35** 267 až 268 **36** 499 38 220
— viz také *stroj; strojní zařízení*
výrobní síly
— jako produkt a základna dějin **27** 509—510
— vzájemné působení výrobních sil a výrobních vztahů **27** 509—517 **32** 510 511
rozpor mezi výrobními silami a výrobními vztahy **27** 509—517 **31** 542 543 **34** 205
— a sociální vztahy **29** 215 **36** 210
— výrobní prostředky a organizace práce **31** 279
— za kapitalismu **31** 542 543 **34** 205 **35** 461 493—494 **36** 513 **39** 169
— za socialismu a komunismu **31** 543
výrobní vztahy 39 225
— vzájemné působení výrobních sil a výrobních vztahů **27** 509—517 **32** 510 511
rozpor výrobních sil a výrobních vztahů **27** 510 **31** 542 543 **34** 205
— viz také *ekonomie a politika; vlastnictví; základna a nadstavba*
výrobní způsoby
— všeobecná charakteristika **27** 509 až 511 **30** 367 368 **36** 258 **39** 225
— vliv geologických podmínek a nerostného bohatství **31** 307
— v pravěké společnosti **35** 151—152
— předburžoazní **29** 348
— feudální **27** 510
— odstranění kapitalistického výrobního způsobu u Bakunina **33** 437
— viz také *výrobní vztahy; výrobní síly* a následující heslo
výrobní způsob, kapitalistický
— všeobecná charakteristika **27** 512 až 519 28 164—165 **32** 450 451 779 až 780 **34** 205 425—428 **35** 190 195 **36** 50 210 211 38 517—520 **39** 458 až 460 463 472
— jeho vznik **27** 510—511 **36** 240
— jeho rozpory **31** 542 543 **34** 205 **38** 518—520
— u buržoazních ekonomů **28** 564 567—568 **31** 543 **33** 56 57 **34** 572 **35** 233 234 **36** 258
— viz také *anarchie kapitalistické výroby; kapitál; kapitalista; kapitalistická třída; krize, hospodářská*
výsada (privilegium) 27 510
vystěhovalectví 28 139 273 274 686 **29** 67 **31** 352 353 **32** 503 748 **35** 435 **37** 429 **38** 353 354 520 **39** 324 325 327 336
vyvlastnění
— půdy bezprostředních výrobců (vyhánění z půdy) **31** 438 465 466 **32** 357 407 540—543 748 **34** 427 **35** 195 379—382 **36** 242 281 282 **37** 486 **38** 343 344
— vyvlastňovatelé **32** 779
— viz také *konfiskace; znárodnění*
vývoj 30 242 **35** 155 416 425 **37** 150
— viz také *pokrok*
vývoz kapitálu 28 242 **29** 86 **38** 228 až 229
vzájemné působení 37 569
— v přírodě **31** 543—544 **34** 203

— ve společnosti **27** 509—510
— mezi základnou a nadstavbou **37** 465 506 535—537 565—569 **32** 115 až 117 226
— viz také *dialektika*
vzdělání 35 398 399 **36** 245 246
— technické **34** 513
— v Anglii **34** 509 510
— ve Francii **36** 444 445
— v Irsku **35** 193 194
— v Rusku **34** 513—514
— v USA **34** 509
vztah příčiny a účinku 31 544 **32** 263
vztahy, společenské
— materiální **31** 370 542—544 **32** 623—625
a výrobní síly **27** 509—517 **30** 367 368
— viz také *třídní boj; třídní protiklad; třídy; vědomí, společenské; výrobní vztahy*
vztahy ekonomické 29 347—348 **39** 225 226

weitlingovství 27 45 49 52—55 84 132 **28** 242 264 **35** 264 **37** 146—147
whigové 28 646—647 **29** 21 24 411 412 **39** 426 427
— viz také *liberální strana*

zahraniční obchod
— a oběh peněz **27** 204—209
— a kolonie **27** 515 **30** 262 **36** 91—92 **38** 409—411
— a postavení dělnické třídy **32** 282 283 **33** 254 **34** 427 **36** 89 282 303—304 329 335 508 520 521
— státní monopoly **39** 236 237 297
— mezinárodní obchodní smlouvy **28** 253 254 **29** 401 416 417 461 **33** 28 **38** 332—333
— s drahými kovy **27** 204—209 **29** 252 266 **34** 257 424 493 494 525 526 **37** 564
— dumpingové ceny **34** 481 **35** 365 **36** 264—265 282 303 329 **37** 377 **38** 409
— u Ricarda **29** 331 332
— viz také *obchodní bilance; konsignace; světový trh*
zahraniční politika 30 80—81 609 až 612 **34** 310 311
— a dělnické hnutí **31** 109 **32** 631 632 **33** 31—32 42—43 155 194—195 **34** 310 311 **35** 316—318 **38** 160
základna a nadstavba 27 509—511 **37** 535—537 563—569 **39** 225—227
— ekonomická základna **39** 225 226
— vzájemné působení základny a nadstavby **37** 338—339 506 535—537 564 až 569 39 115—117 226
— příklady **28** 293 294 304 305 445 446 **29** 215 **30** 684 685 699—700 **32** 754 **34** 426 **38** 82 83
— viz také *bytí, společenské; ekonomie a politika; filozofie; náboženství; pojetí dějin, materialistické; politika; právo; společenský řád; stát; umění; vědomí, společenské*
zákon hodnoty 27 356 **29** 351 **30** 319 až 320 **32** 25 26 94—95 624 **39** 462 až 465 467 494
zákony
— společenské **31** 370 542 **32** 624 **34** 204 205 **37** 534—535
— přírodní **31** 295 **32** 325 624 **33** 102 až 103 **34** 204 205 **37** 534
— zákon jednoty a boje protikladů **31** 371—373 **35** 416
— zákon přeměny kvantity v kvalitu **29** 375—376 **31** 360 362—363 **38** 239
— zákon negace negace **33** 735 **37** 150
— zákon zachování a přeměny energie **29** 375 **33** 102 103
zákony, ekonomické
— charakter jejich působení **27** 513

514 **31** 542 543 **32** 624 **34** 204 205 **37** 563—569 **38** 306 **39** 462—464
— jejich historický charakter **27** 513 514 **31** 542 543
— zákon hodnoty **27** 356 **29** 351 **30** 319—320 **32** 25 26 94—95 624 **39** 462—464 467 494
— zákon tržní ceny **27** 190
— zákon oběhu peněz **27** 204 205 **29** 351 **35** 321—322
— zákony regulující mzdu **34** 156 **36** 358 790 **39** 463
Lassallův „železný mzdový zákon" **34** 156 159 192 **35** 338 402 **36** 790
— zákon nadhodnoty **32** 44—45
— zákony zisku a tvoření průměrné míry zisku **32** 92—95 **38** 306 **39** 462 až 464
— zákon pozemkové renty u Ricarda **27** 186—191
— pokus „matematicky stanovit hlavní zákony krizí" **33** 105
zápůjční kapitál 27 205 206 **29** 86 266—269 **34** 426
— viz také *banky; úroky; úvěr*
zavodňování umělé 28 293—294
zboží
— jeho dvojí charakter **32** 25
— k výkladu o zboží v „Kapitálu" **29** 348 352—353 635 636
— rozbor ve spise „Ke kritice politické ekonomie" **29** 348 351—353 511 **31** 362—363 616 **38** 67
— rozbor v „Kapitálu" **31** 362 365 366 371 373—378 616 **32** 25 623 624
— u Proudhona **29** 636
zemědělství
— dějiny jeho vývoje **32** 455—456 **35** 155—159 **36** 240 241
— reprodukce v zemědělství **30** 415
— výrobní náklady v zemědělství **27** 186—191 **30** 311 312 320 699
— kapitál v zemědělství **27** 186—191 202 **30** 311—313 **32** 210 211 454—456 **36** 240
— použití námezdní práce **33** 728 729 **36** 240 241 **39** 335
— použití ženské a dětské práce **32** 231 **38** 412
— použití vědy a techniky **27** 186 189 202—203 **28** 686—687 **30** 311 **31** 543 **32** 454 **35** 184 493—494 **39** 121
— vliv podnebí **28** 293—294 **32** 72 73 449—451 **35** 184 185 **38** 410 411
— zúrodňování nových pozemků **27** 186—191 201 202 **31** 543 **32** 448 až 451 454
— přeměna orné půdy na pastviny **28** 685—686 **29** 67 **31** 465 **32** 748 **34** 427 **39** 120 121
— vyčerpávání půdy; ničení lesů **38** 344 410 **39** 169
— a domácký průmysl **36** 281 282 302—304 **38** 229 411 412 518—520
— a rozvoj velkého průmyslu **29** 310 **30** 311 **31** 543 **36** 281 282 302—304 **38** 342—345 409—412 518—520 **39** 52 53 120—122 169 170
— a růst obyvatelstva **27** 186 189 201—202 **31** 543 **32** 449—451 **35** 178 až 180 **39** 401
— zemědělská velkovýroba **37** 519 **38** 343 344 **39** 122
— nutnost socialistického přetvoření a jeho cesty **27** 357 **32** 612 768—769 **33** 738—739 **36** 304 305 312—313 457 498 499 **37** 519 **39** 122 321
— v socialismu a komunismu **27** 190 **31** 543 **34** 157 **36** 305 312—313 **37** 443
— u fyziokratů **32** 142—143 **34** 66 572
— viz také *agronomie; nájmy; nájemci; obdělávání půdy; orba; pozemková renta; pozemkové vlastnictví; pozemkoví vlastníci; rolnictvo; úrodnost půdy*
zemědělští dělníci 28 685—687 **32** 231

470 536—537 540—542 **33** 705 728 729 **34** 536 **36** 241 304 305 498—500 **38** 246 343 344 412 **39** 122
— viz také *výrobní družstva*
zeměpis
— a politika **28** 673
— zeměpisná poloha **31** 295 296 305—310 **39** 225
zisk
— jako forma nadhodnoty **30** 309 415 **31** 370 **32** 92—93
— jako součást výrobních nákladů **36** 241 242
— tvorba průměrného zisku **32** 92 až 95 **36** 295
— zvláštní zisk **32** 95—96 **36** 243 **38** 228—230 **39** 463
— dělení zisku **30** 415 416 **37** 129 (pozn. 108)
dělení na úroky a podnikatelský zisk **32** 95—96
hrubý a čistý zisk **33** 360
povaha „mzdy za řízení" **36** 242 243
— a konkurence na světovém trhu **32** 465 466 **36** 303—304 329
— a obnova fixního kapitálu **31** 387 až 388
— kapitalisté žádají „právo na zisk" **29** 251 252 **36** 242 243
— a osobní spotřeba kapitalisty **27** 266—268
— u Proudhona **27** 55—57 64—65 355—356
— u Ricarda **29** 615 **32** 455—456
— u Smithe **32** 121 122
— u vulgárních ekonomů **31** 369 370 **32** 95—96 **33** 22 360 **36** 242 243
zkrácení (omezení) pracovní doby **29** 280 296 316 323 355 **31** 327 332 **32** 338 359
zlato (a stříbro)
— těžba zlata a stříbra **27** 410 **35** 361 362 **37** 319 564 **38** 35
— a objevení Ameriky **37** 564
— význam kalifornsko-australských objevů pro světový trh **27** 390—391 410 **28** 65—66 138—139 **29** 86 237 **30** 261 **36** 50—51
— jako peníze **34** 111
— poměr hodnoty zlata a stříbra **29** 86—87 89 **34** 493 494 **35** 360—362 **39** 256
— dovoz a vývoz **27** 204—209 **29** 252 266 **34** 257—258 424 493 494 525 529 **37** 564
— demonetizace stříbra **35** 362
— možnost nuceného vyloučení z oběhu **27** 352
— u Lassalla **29** 306
— viz také *bimetalismus; drahé kovy; peníze*
zločin **27** 19
znárodnění (zespolečenštění)
— půdy **32** 429—432 462 768 **33** 236 **35** 233 234 **37** 518—519 **38** 82 **39** 122
— výrobních prostředků **36** 499—500 **37** 50 518—519 **38** 82 **39** 122
— viz také *socialismus a komunismus; státní monopoly*
zprávy továrních inspektorů viz *tovární zprávy*
zvíře
— a člověk **29** 375 376 **34** 204 205
zvláštní viz *jednotlivé, zvláštní, všeobecné*

železnice **33** 414 **34** 425—427
— soukromých akciových společností **30** 744 745 **31** 171 271 **34** 426 **35** 185 186 365
— zestátnění za kapitalismu **31** 171 271 **34** 377 378 **35** 364 365
— železniční půjčky **32** 731 732 **35** 185 **36** 466
— a zahraniční obchod **34** 427

— a banky **29** 267—269 **34** 426 **35** 185 **37** 564—565
— a pozemkové vlastnictví **34** 425 až 426
— a velký průmysl **32** 101 102 **34** 425 426 **38** 517 520
— tarify v železničním provozu **32** 97 102
— v Anglii **27** 257—258 332 **28** 92 138 646 **30** 744 745 **34** 378 425 426 **35** 185
— v Belgii **34** 425
— v Číně **36** 544 **38** 520
— ve Francii **29** 252—253 267—269 **34** 425 426
— v Indii **29** 460 461 **35** 186
— v Itálii **34** 427
— v Německu **31** 171 174 271 **32** 97 101 102 **34** 377 378 **35** 216 217 364 365
— v Rakousku **34** 427
— v Rusku **29** 51 **31** 336 **32** 58 340 731 732 **34** 251 **35** 132 133 **36** 466 **38** 517
— v USA **32** 407 **34** 425 426 **35** 185 186 **37** 565

žena
— její úloha ve společnosti **32** 658 659
— v prvobytně pospolné společnosti **35** 151 152 479 480 495—497 **37** 534
— za feudalismu **37** 188
— za kapitalismu **36** 404 **37** 134
— za socialismu a komunismu **34** 295 **36** 404
— postavení v manželství **37** 133 136 143 318
— práce žen **32** 231 609—610 **33** 253 **35** 246 **37** 141 **38** 270 412 518

ženské hnutí **34** 329 **37** 168
— a dělnické hnutí **32** 658 659 **37** 272
— v Norsku **37** 477
— v Německu **34** 329 **38** 191—192 197
— v Rakousku **38** 191—192 197 285

Židé, židovství **27** 473 **28** 282 283

život **31** 269 **32** 238 **33** 103 **34** 176 **36** 374 375

žurnalistika **35** 213 382 431 435 452 460 484 **37** 226 389 507
— viz také *tisk*

Adresy generální rady o prusko-francouzské válce:
První adresa generální rady o prusko-francouzské válce
— vznik, vydání **33** 23 27 61 155 160
— význam **33** 28 31 32 50 191
— obsah **33** 308 309
— šíření **33** 31 32 50 192 730 734
— překlady **33** 61 160 162 164
Druhá adresa generální rady o prusko-francouzské válce
— vznik, vydání **33** 73 75 79 85 180 187 189
— význam **33** 191 309 **34** 445
— obsah a jednotlivé problémy **33** 309 **34** 445 **36** 614 620
— šíření **33** 87 183 186 187 192 731 734
— překlady **33** 75 183 189 190
Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení
— vznik, vydání **33** 98 115 116 584 602 611 645 648 652 654 661 665 676 712 716
— význam **33** 654 661 666 677 678 682 **34** 561 **35** 134 135 252
— rozšíření **33** 131 665—668 675 676 685 716
— překlady **33** 118 677
Bakuninovci při práci
— význam **33** 678
— další vydání **36** 675 837
Bída filozofie
— vznik, vydání **27** 92 95 99 405 406 421 424 **28** 553 **30** 566 **33** 633 **34** 178 179
— obsah a jednotlivé problémy **29** 447 **32** 453 678 **34** 157 158 **35** 224 233 **36** 113 128 176 218 219 259 524
— význam **27** 98 114 424 **32** 646 **33** 388 **34** 195 489
— rozšíření **27** 121 123 125 529 563 609 **32** 215 218 302 641 668 **33** 388 **34** 569
— další vydání **36** 158 163 173 180 **37** 602 **38** 290
— německý překlad **27** 609 **28** 553 **36** 104 105 133 152 158 163—165 173 175 176 180 184 185 190 207 208 236 248 249 253 255 266 269 271 272 274 276 280 284 289 338
— ruský překlad **36** 158 163 213
Dialektika přírody
— historie vzniku **33** 102 103 150 **34** 247 287 328 331 358 475 **35** 143 144 152 422 423
Domnělé rozkoly v Internacionále
— vznik, vydání **33** 405 412 430 447 448 466 472 475 501 505 509
— význam **33** 423 430 440 447 451 501 541 553 **35** 252
— obsah a jednotlivé problémy **33** 489—494
— rozšíření **33** 462 488 501 526 550 555 556 563
— překlady **33** 553
Inaugurální adresa Mezinárodního dělnického sdružení
— vznik **31** 33 35 39
— význam **31** 35 58 59 505 506 **33** 377 726
— rozšíření **31** 43 48 52 58 62 71 109 147 501 **34** 179
— překlady **31** 43 109 526 549
Kapitál
— všeobecný význam a poslání **29** 628 629 **30** 629
jako společenský závazek vůči dělnické třídě a její straně **29** 628 636 **30** 715 716 **31** 601 602 624 645 688
jako úder proti buržoazii **31** 361 490 623

— přípravy a rukopisy
rukopis z let 1857—1858 (Základy kritiky politické ekonomie) **29** 253 262 286 300 318 344 366 412 425 609 611 612 628 629 688 **36** 56 **39** 39
Ke kritice politické ekonomie, první sešit viz *Ke kritice politické ekonomie*
rukopis z let 1861—1863 (Ke kritice politické ekonomie, druhý sešit) **29** 530 544 560 688—689 **30** 27 195 205 228 246 264 266 284 291 292 296 308—313 316 318—320 325 326 350 362 366—369 381 399 408 412—418 495 629 662 675 685 693 711 714 až 716 **34** 354 **36** 56 146 149 171 251 316 343 rukopis z let 1863 až 1865 **30** 408 418 453 714 715 **31** 153 154 156 160 162 164 166 170 215 216 490 503 **33** 274 **34** 354 **36** 343 381
rukopis k II. a III. dílu **35** 515 **36** 44 56 73 74 92 130 131 343 375 381
Marxův odkaz rukopisu **36** 23 27 52 69 87
vydání rukopisu Engelsem viz *Kapitál — II. díl; Kapitál — III. díl; Kapitál — IV. díl*
— plán práce a vydání **29** 611 612 629 **30** 495 714 715 **31** 164 166 503 577 616 623—625 **34** 354 **36** 343
Marxův úmysl vydávat dílo v sešitech **29** 318 344 611 612 614 615 635
plánované rozčlenění do šesti knih **29** 347—354 612 615 635 636
členění do čtyř knih **31** 616
plán vydání II. a III. dílu **31** 325 351 646 **34** 149 354 410 423
Engels o nutnosti jejich zpracování a zveřejnění **30** 26 27 397 **31** 213 214 379 393 **32** 202
— smlouvy a jednání
s Brockhausem **30** 228 715
s Dunckerem **29** 344 614 615 629 635 636 688 **30** 715
s Meissnerem **31** 164 166 321 325 334 335 347 351 **36** 44 46 117 140 169 171
— metoda zpracování a výkladu **29** 354 611 612 628 629 **30** 246 418 629 693 715 **31** 164 221 359 360 365 369 370 381 442 443 616 **32** 607 **33** 118 485 **34** 354
věcný rejstřík ke „Kapitálu" **34** 211 **36** 251
— spolupráce s Engelsem; Engelsova pomoc při zpracování **30** 264 292 308 až 313 318—320 325 326 329 362 366—369 412—417 **31** 192 193 279 326 327 359—362 367 369—373 379 až 390 **32** 89 91 103—107 109 110
Marx o Engelsově pomoci a úsudku **31** 351 352 361 380 385
— propagátoři „Kapitálu" **31** 403 433 448 451 453 455 473 476 628 664 682 **32** 26 37 **38** 526

Kapitál — I. díl
— příprava 1. německého vydání k tisku **31** 166 192 193 211 212 215 216 268 277 279 314 315 321 325—327 334 342 347 383 384 576 577 595 601 615 623—626 673 681 **34** 354
— korektura 1. německého vydání **31** 325 344 347 351 357—363 367 369 371 377—384 392 395 405 411 626 628 633—636 685
— studium materiálu **30** 362 366 až 369 **31** 156 192 193 211 215 362 367 369—374 616 624 625 660 **32** 610 **34** 156 507 606 **305** 195 196 303 361 **36** 243 294 **37** 421 481 569 **38** 518 519
— Marx o obsahu a významu **31** 383 384 **32** 25 26 **34** 437
— Engels o obsahu **31** 359 360 365 366 377 379 381 382 392 399 **33** 521—522 **38** 371

— propagování a rozšíření **31** 399 400 405 411 412 415 416 419 426 442 443 451 455 456 462 468 471—473 476 623 641 646—647 660 663 684 **32** 17 26 27 39 56 57 60 69 141 147 151 154 158 160 176 179—181 216 218 343 372 373 375 378 600 601 604 614—617 620 621 625 634 636 640 658 666 **33** 126 127 248 427 485 **34** 569 **35** 113 148 283 285 **36** 30 162 444 495 591 592 599
Engelsova úloha při propagování **31** 347 348 403 405 419—422 428 431 až 434 439—445 448—451 453 476 480—482 646 647 651—655 666 až 668 **32** 17 19—23 30 38 41—44 46 51 53 57—60 75 77 81 82 107 až 109 111 113 114 131 144 147 až 149 158—160 176 177 180 181 216 218 599—601 776 **33** 322
populární výtahy a nástiny **32** 177 180 366 372 373 375 378 **34** 35 36 178 217 289 290 339 340 437 **35** 188 387 **36** 30 33 76 83 93 96 99 116 až 119 132 137 140 146 159 402 494 495 530 591 592 619 719 811 **37** 22 **39** 99
— „spiknutí mlčením" **30** 715 **31** 436 647 649 660 **32** 666
— názory buržoazních ekonomů **32** 21 23 25 39 46 48 134 141 163 601 602 607 608 620—625 665 666 762 765 766 **33** 22 625 **34** 86 87 111 245 246 255 289 290 **35** 99 148 283—285 299 **36** 41 158 221 222 243 294 346 **37** 22 23 129 130 140 410 410 411 448 **38** 293 **39** 182 201
ohlas u ruských kruhů **32** 640 641 **33** 550 611 **34** 411 542
— další německá vydání
příprava 2. vydání **31** 415 **32** 109 176 586 623 765 766 **33** 359—361 410 411 414 427 430 447 505 520 524 533 534 550 553 559 575 628 630 645 759 767—770 779 **34** 151 410 414
3. vydání **35** 168 169 279 281—283 422 434 439 468 474 **36** 39 56 61 69 71—74 76 81 83 87 93 94 99 111 131 558 792 **38** 277
4. vydání **36** 558 **37** 316 318 319 334 339 351 361 370 374 481 550 603
— další německá vydání, jejich rozšíření
2. vydání **34** 183 **35** 168 169 467 468 **36** 627 **39** 501
3. vydání **35** 282 **37** 22
4. vydání **38** 75 90 97 560
— překlady a cizojazyčná vydání
americké **34** 340 349 **36** 558 719 720 781 **38** 48 135
anglické **31** 164 365 373—374 414 415 431 **32** 634 **33** 118 322 381 630 770 **34** 178 349 **36** 55—62 70 77 78 83 93 125 171 173 177—179 196 197 207 254 262 267 316 338 395 452 483 504 512 532—535 539 543 554 558 561 570 576 580 585 591 596 599 611 621 623 627 642 658 659 662 665 685 687 705 711 719—723 725 825 **37** 22 137 138 339
recenze anglického vydání **36** 719 až 722 725 **37** 22
francouzské **30** 348 350 353 715 **31** 462 626 627 660—661 **32** 44 314 321 357 470 715 773 774 783 784 **33** 118 121 127 322 381 411 428 431 447 485 489 505 520 524 526 533 544 550 553 575 601—602 611 616 625 628 630 645 660 662 664 696 697 704 768 770 774 779 **34** 147 149 151 168 172 178 186 211 212 217 245 246 289 290 340 349 410 414 415 569 **36** 73 558 **39** 113
kvalita a styl francouzského pře-

kladu **33** 118 121 124 575 616 625 630 774 779
1. ruské vydání **32** 204 207 640 641 651 **33** 118 274 292 359 387 411 447 505 524 533 544 550 553 575 770 774 779
2. ruské vydání **34** 410 414 415
italské **33** 611 **34** 340 **39** 99 101 113
polské **36** 129 131 **37** 582

Kapitál — II. díl
— historie vzniku **31** 384 **32** 103—107 109 110 608 **36** 130 131 **37** 285
— studium materiálu **31** 370 **32** 91 103 **36** 92 **39** 467
— Engelsův podíl na zpracování a vydání **36** 23 27 29 39 43 52 56 62 73 74 87 92 130 131 136 149 169 171 184 189 190 205 207 208 211 216 248 254 262 267 285—286 316 321 338 341 344 347 350 358 375 379 384 402 427
Engelsova předmluva **36** 158 248 249 276 279 289 339 379 381 384 415 **37** 224 **38** 350
— Engels o obsahu a významu **36** 136 144 208 384 451 **39** 467
— rozšíření německého vydání **37** 22
— názory buržoazních ekonomů **36** 42 451 659
— 2. německé vydání 38 560 564 586 **39** 99 100 113 258
— francouzský překlad **36** 464 **39** 79 113
— ruský překlad **36** 102 136 144 337 358 375 381 392 403 415 513 550 **39** 213

Kapitál — III. díl
— historie vzniku **32** 17 18 86 608 622 721 766 783 **34** 151 213 255 256 **36** 131 375 381 **39** 453
— studium materiálu **31** 177 215 370 **32** 17 18 86—89 91—96 236 608 622 721 766 **33** 611 **34** 151 **36** 293 294 343 375 381 **38** 507 **39** 51 275 395 468
— Engelsův podíl na zpracování a vydání **36** 23 43 56 62 130 131 136 149 169 171 205 316 322 338 343 347 350 358 359 375 381 384 385 388 395 399 402 412 452 462 470 483 505 512 621 659 711 **37** 22 25 39 68 130 139 145 148 149 151 154 162 164 169 174 182 183 214 241 271 284 285 319 334 339 343 351 360 430 438 439 569 604 615 **38** 71 83 106—109 119 120 134 150 151 153 154 160 161 174 184 185 215 230 237 254 269 277 283 285 290 301 322 326 328 338 345 358 408 419 445 507 537 544 548 549 555 558 560 562 564 575 579 585 586 595 604 613 614 620 **39** 38 46 51 64 67 69 72 89 90 113 182 193 195 199 201 204 208 215 217 221 222 230 232 244 246 252 256 257 260 262 266 275—277 294 321 338 343 360 372 460
Engelsova předmluva **37** 130 339 **38** 184 277 278 307 **39** 302 321 322 327 351 395 443 466
— Engels o obsahu a významu **36** 216 338 343 347 350 351 358 359 370 381 384 388 660 **37** 284 285 **38** 507 **39** 395 459 460 467 468
— propagace a rozšíření **39** 360 364 367 376 384 387 413 443 464 465 467
— uveřejnění kapitoly 23 a 24 Engelsem **39** 282 284 291—293 395
— Engelsovy doplňky **39** 494
— názory buržoazních ekonomů **37** 448 **39** 258 443 464—466 485
— anglický překlad **37** 270 319 334
— francouzský překlad **39** 113
— ruský překlad **39** 182 183 288 401

Kapitál — IV. díl (Teorie o nadhodnotě)
— historie vzniku **30** 418 **31** 164 342 616 625 **32** 623 **34** 354 **36** 56 149 251

— Engels o vydání **36** 146 169 171 251 316 359 **37** 175 176 182 185 319 330 599 615 **38** 614 **39** 73 372 373 482 496

K bytové otázce
— vznik, vydání **33** 509 520 523 553 554 618 634 **34** 475 **36** 600 603 667
— jednotlivé problémy **36** 84—85

K dějinám Svazu komunistů 36 373 394 400 426 428 431 449

Ke kritice politické ekonomie
— vznik, vydání **29** 344 347 393 403 412 415 425 427—429 433—435 445 453 455—458 463 467 485 487 495 615 621 622 628 629 635—640 644 648 653 678 688 728 **36** 56—57
— obsah a význam **29** 347—353 425 427 428 511 615 636 653 **38** 67
obsah úvodu **36** 258
— způsob výkladu **30** 715 **31** 359 360 362 616
— propagace a rozšíření **29** 508 511 až 516 518 522 530 544 **32** 290
— působení **29** 494 544 572 578 688 733 **30** 116 381 614 629 655 714—716
— anglický překlad **29** 427 428 438 441 638 653 678 688

Kritika gothajského programu viz *Poznámky k programu německé dělnické strany*

Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filozofie
— obsah **37** 536 538 **39** 227
— francouzský překlad **39** 203 209 255 338

Manifest Komunistické strany
— vznik, vydání **27** 126 **31** 679
— jednotlivé problémy **33** 648 **34** 157 158 461 489 563 **35** 233 304 **36** 32 113 114 128 388 682 683
— význam **27** 132 330 331 **28** 562 563 648 **30** 426 **34** 190 192 193 489 **36** 44 386
— propagování a rozšíření **27** 147 193 630 652 **31** 489 572 574 677 **32** 556 **33** 451 483 **34** 199
— nová německá vydání **33** 248 372 410 451 483 504 520 522—524 540 597 602 **36** 105 **37** 462 **39** 38 39
— překlady a cizojazyčná vydání **27** 406
plánovaný americký **34** 213 340 349 469
anglický **27** 652 653 **28** 562 563 **33** 451 483 **35** 373 **36** 73 719 747 **37** 33 34 37 **39** 43 46 49
arménský **39** 353 382
český **39** 76
dánský **36** 504
francouzský **33** 451 483 524 597 602 **36** 26 425 435 436 444 447 **39** 338 340 341 382
italský **27** 147 **39** 15 35 36 60 100
polský **38** 311 **39** 15
rumunský **39** 244
ruský **35** 168 298 342 352 388 **36** 131
španělský **27** 147 **33** 602

Marka
— vznik, vydání **35** 152 155—161 407 411 459 463 473 499 **36** 105
— jednotlivé problémy **35** 155 157 158

Mzda, cena a zisk 31 153 154 156 159

Námezdní práce a kapitál
— historie vzniku **27** 570 **30** 458 565 až 566
— terminologie **38** 63 74
— nová vydání **36** 105 215 **38** 63 74 78
— překlady
anglický **36** 590
italský **36** 482 529 626 **37** 400 429
ruský **36** 213

Nástin kritiky národní [politické] ekonomie
— význam **33** 248 250 **36** 213 214

— ruský překlad **36** 213 214
Německá ideologie
— vznik, vydání **27** 46 61 71 74 85 90 95 488 501 502 504—506 529 **30** 566 **36** 58 59 65 84 **37** 341 **39** 549
— význam **27** 98 504
— jednotlivé problémy **27** 95
Německá kampaň za říšskou ústavu **27** 164 **28** 73
Německá selská válka
— význam **36** 315 316
— další vydání **32** 306 310 312 314 315 320 336 337 342 345 348 354 359 377 420 489 565 **33** 75 718 **36** 180 181 183 184 195 286 315 316 321 322 427 470 479 **38** 120
— plánované přepracování **39** 118 372 373 479 516 517
Občanská válka ve Francii
— vznik, vydání **33** 255 259 260 272 273
— význam **33** 259 260 281 282 363 498 725 738—739 741
— jednotlivé problémy **33** 760 **34** 357 **36** 113 114
— rozšíření **33** 296 297 328 498 524 731 741 746 752 **34** 398
— nová vydání **38** 63 74 75 78
— překlady **33** 282 297 498 524 731 746
Odhalení o kolínském procesu proti komunistům
— vznik, vydání **28** 189 190 195 216 217 224 227 228 232 235 241 263 267 281 625 640—641 716—718 **30** 536 547 561—563 602 603
— obsah **30** 535 555 556 602—607 636 **39** 38 39
— význam **28** 195 232 235 263 337 638—641 717 **30** 545 562—563
— rozšíření **28** 227 228 236 249 255 256 259 263—265 290 292 293 306 311 345 625 638—641 716—718 **29** 588 **30** 168 170 172 494 519 536 544 562 **31** 168 **34** 145 146 168 199
— další vydání **36** 373 394 400 426 **39** 38
Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta
— vznik, vydání **27** 665 688 **28** 43 525 532 545 546 550 552 562 569 577 578 588 589 704 707 708 **30** 127 237 **31** 509 545 553 **32** 292 318 319 322
— obsah a jednotlivé problémy **33** 246 **36** 84—85 113 114 **37** 536 568 až 569 **39** 227
— význam **28** 546 707 **30** 159 **31** 348 **32** 394 417
— rozšíření **28** 74 84 133 583 589 590 **31** 328 332 334 336 337 348 378 407 505 507 516 545 553 583 **32** 420 487 489 495 498
— překlady **28** 71 74 146 148 159 až 161 168 707 **36** 436 447 448 464 504 667 **37** 602
— další vydání **32** 314 316 364 369 470 683 704 **36** 380
Pád a Rýn
— vznik, vydání **29** 443 445 448—453 458 467 522 646—648 661
— obsah **29** 646 **30** 568
— význam **29** 443 463 **30** 18 195 623
— rozšíření **29** 463 472 473 482 522 **30** 167 **31** 349 350
Pan Vogt
— vznik, vydání **30** 29 31—36 82 95—99 106—109 115—118 120—124 127—130 134—137 145 148 151 152 237 247 251 253 494 496 497 547 583 584 586 592 618 625—628 632 634 636 749 753
— obsah **30** 128 148 496 497
— význam **30** 33 34 97 118 146 148 149 151—152 159—161 174 175 180 181 200 584 **31** 51 118 422 495 502 562 **32** 85 290

— rozšíření **30** 118 121 142 146 150 až 154 159—164 167 168 172 176 178 181 184 185 189 204 230 234 274 584 639 640 655 681 682 691 **31** 168 **32** 268 290
— překlady **30** 691

Pana Eugena Dühringa převrat vědy
— vznik, vydání **34** 35—37 40—43 51 58 62—65 72 83 96 97 247 255 267 278 291 306 308 316 317 323 326 328 331 349 374 378 432 475
— obsah a jednotlivé problémy **34** 384 **35** 178 **36** 258 374 483 503 544 **39** 227
— význam **34** 306 307 323 363 384 398 418 475 476 **36** 176 529
— rozšíření **36** 481 **37** 42—44
— další vydání **36** 173 176 180 183 184 195 285 321 324 326 341 373 401 420 422 426 449 450 **38** 592 **39** 173 277
— francouzský překlad **39** 171

Postavení dělnické třídy v Anglii
— vznik, vydání **27** 22 23 28 **35** 37
— jednotlivé problémy **35** 304
— význam **27** 22 29 **30** 388 389 **31** 211 277 278 **32** 665 **36** 335
— rozšíření **31** 277 278 363 **36** 335 807 808 **37** 79 80
— nová vydání **36** 46 147 173 321 322 324 327 328 335 341 483 **38** 263 322 369 371—374 377 380 386 415 490
— překlady a cizojazyčná vydání
americké **36** 332 335 483 504 507 518 528 532 533 559 574 590 592 600 681—683 691 735 747 753 755 762 až 764 807 808 832
anglické **38** 213 222 277 283 285 351 352 371

Poznámky k programu německé dělnické strany (Kritika gothajského programu)
— historie vzniku **37** 609 **38** 113
— vydání **37** 599 609 **38** 23 28 30 40 41 45 46 48 49 57 58 113 117
— význam **38** 30 40 41 52—54 57—60 63 71 79 112 113 270

Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Březen 1850 27 318 329 330 647 **29** 596 **36** 395 428 431 až 432

Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Červen 1850 29 596 **36** 395 428 431—432

Prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení
— obsah **36** 692
— význam **36** 692

Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu
— vznik, vydání **36** 147 148 169 173 182 183 185—190 196 205 207 218 220 229 236 260 261 273
— obsah a jednotlivé problémy **36** 183 273 **37** 534—537
— význam **36** 182 183 591 592
— rozšíření **36** 270 326
— nová vydání **36** 449 537 603 **37** 440 476 502 522 605 **38** 78 109 119 129 130 134 137 138 140 141 145 154 157 160 163 177 194
— překlady **36** 197 254 270 283 343 352 360 377 380 504 590—592 **37** 17 400 **38** 84 97 99 137 196 351 362 393 394 **39** 104 124 166 171—172 178 219 238 275

Revoluce a kontrarevoluce v Německu
— vznik, vydání **27** 357 360 363 383 386 388 428 434 **28** 15 25 36 38 46 59—62 73 85 109 114 151 157 532
— význam **28** 36 60

Řeč o svobodě obchodu
— historie vzniku **36** 260 274 300
— rozšíření **37** 123 124 170 **39** 256 258

— překlady **37** 44 68 79 81 84 86 **39** 256 258 262 264

Savojsko, Nizza a Rýn
— vznik, vydání **30** 26 34 36 39 45 52 509 511 574
— rozšíření **30** 59 61 65 73 75 82 167

Socialismus v Německu
— vznik, vydání **38** 196 204 206 211 218—220 225 233 285 290 293 299 304 326
— význam **38** 218—220 299 322 330
— překlady **38** 285 287 290 299 304 339 351

Svatá rodina aneb Kritika kritické kritiky
— historie vzniku **27** 17 25 27 29 35 426 483 **30** 566
— význam **27** 38 39 486 **32** 637 638
— rozšíření **27** 492 **31** 345 **39** 208 209 233

Třídní boje ve Francii 1848—1850
— vznik **27** 361
— význam **26** 563
— nová vydání **39** 431 437 439 441 478 482 485 491
— překlady **28** 563 **36** 137 **39** 502

Úvod ke kritice Hegelovy filozofie práva
— význam **27** 481
— francouzský překlad **39** 166 171 177

Úloha násilí v dějinách
— historie vzniku **36** 667 668 **37** 29 33—35 56

Ve věci Brentano kontra Marx o domnělém zfalšování citátu 37 599 **38** 55 74 78 97 108

Velikáni emigrace
— historie vzniku **27** 198 210 222 **28** 76 79—82 84 86 89 90 97 98 103 180 181 216 217 220 233 234 266 587 591 623 624 643
— význam **28** 98 99

Vojenská otázka v Prusku a německá dělnická strana
— vznik **31** 64 65 67 68 74 76 83—87 90—92 98 103 106 347 524 537
— význam **31** 146 265 531 532 537 **32** 190 192
— rozšíření **31** 113 116 119 122 127 130 349 350 **32** 167

Všeobecné stanovy a organizační řád Mezinárodního dělnického sdružení
— vznik, vydání **33** 344 349 352 353 357 369 397 398 410 416 418 436 447 471 504 687 712 716
— význam **33** 334 357 384 391—393 396 456 486 488 512 561 562 594 640 713 **34** 576—577
— obsah a jednotlivé problémy **33** 380 381 413 486 489—492 561 562 569 578 602 631 639 640 654 **34** 46 193 576—577
— rozšíření **33** 334 355 357 362 375 394—395 397—399 436 437 452 466 471 526 685 712
— překlady **33** 328 334 352 353 355 357 362 369 416 436 437 447

Vývoj socialismu od utopie k vědě
— význam **35** 390 440 **36** 94
— jednotlivé problémy **36** 503
— rozšíření **36** 94 444
— další vydání **35** 390 407 411 427 428 440 499 **36** 39 66 105 163 38 64 74 78 119
— překlady **34** 501 503 **35** 390 407 428 **36** 66 102 160 163 254 272 504 509 529 592 **37** 400 **38** 213 223 277 283 285 290 313 314 316 324 351 356 360 362 405 421 495 536 **39** 244 326 353

Zahraniční politika carského Ruska
— vydání **37** 420 431—437
— význam **37** 464
— překlady **37** 387 431 434—437

Zásady komunismu 27 126

ZMĚNĚNÉ DATOVÁNÍ DOPISŮ

Z LET 1843—1895

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Marx Feuerbachovi	20. října 1843	3. října 1843	27
Marx Heinovi	[1. února 1845]	12. ledna 1845	27
Engels Marxovi	22. února 1845	22.—26. února [a 7. března] 1845	27
Engels a Marx Hessovi	27. července 1846	27. [— kolem 28.] července 1846	27
Engels Marxovi	v polovině září 1846	[září 1846]	27
Engels Marxovi	v polovině října 1846	[18. října 1846]	27
Engels Marxovi	[koncem prosince 1846]	[prosinec 1846]	27
Engels Marxovi	28. září 1847	28.—30. září 1847	27
Engels Marxovi	26. října 1847	[25.—]26. října 1847	27
Engels Marxovi	26. listopadu 1847	[21. ledna 1848]	27
Engels Marxovi	8. ledna 1848	7.[—8.] ledna 1849	27
Engels Marxovi	9. března 1848	[8.—]9. března [1848]	27
Marx Engelsovi	v polovině dubna 1848	[před 25. dubnem 1848]	27
Marx Engelsovi	březen 1849	[v druhé polovině dubna až počátkem května 1849]	27
Engels výboru maďarských emigrantů	22. února 1850	[koncem února 1850]	27
Engels Schuberthovi	[koncem března 1850]	[kolem 11. dubna 1850]	27
Marx Weydemeyerovi	8. května 1850	8. června [1850]	27
Marx Weydemeyerovi	27. července 1850	27. června [1850]	27
Marx Bauerovi	30. listopadu [1850]	30. listopadu [1849]	27
Engels Marxovi	[6. května 1851]	[6. nebo 7. května 1851]	27
Marx Engelsovi	[kolem 16. července 1851]	[kolem 17. července 1851]	27

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Engels Marxovi	[kolem 2. srpna 1851]	[kolem 1. srpna 1851]	27
Marx Engelsovi	[kolem 27. srpna 1851]	[kolem 20. srpna 1851]	27
Marx Engelsovi	26. října [1851]	26. října [1852]	28
Marx Jenny Marxové	18. června 1852	11. června 1852	28
Marx Engelsovi	20. srpna 1852	20. července 1852	28
Engels Marxovi	22. srpna 1852	22. července 1852	28
Engels Marxovi	21. srpna 1852	24. srpna 1852	28
Marx Engelsovi	25. srpna 1852	27. srpna 1852	28
Engels Marxovi	[16. října 1852]	[31. října 1852]	28
Engels Marxovi	[kolem 12. listopadu 1852]	[5.—6. listopadu] 1852	28
Engels Marxovi	[kolem 4. března 1853]	[9. března 1853]	28
Engels Marxovi	[11. března 1853]	23. září 1852	28
Engels Marxovi	[12. března 1853]	[11. března 1853]	28
Marx Engelsovi	22. března 1853	[22.—23. března 1853]	28
Marx Clussovi	[duben 1853]	[17. dubna 1853]	28
Marx Clussovi	[duben 1853]	[26. dubna 1853]	28
Engels Marxovi	[kolem 18. května 1853]	[kolem 26. května 1853]	28
Marx Clussovi	[červen 1853]	[kolem 14. června 1853]	28
Marx Engelsovi	[28. srpna 1853]	[18. září 1853]	28
Marx Engelsovi	2. září 1853	3. září 1853	28
Marx Engelsovi	14. března 1854	17. března 1854	28
Engels Marxovi	25. června 1854	15. června 1854	28
Marx Engelsovi	18. března 1855	18. května 1855	28
Engels Marxovi	10. dubna 1855	15. dubna 1851	27
Marx Engelsovi	[15. dubna 1856]	[25. března 1856]	29
Engels Marxovi	[16. září 1856]	[ne dříve než 27. září 1856]	29
Engels Marxovi	[9. října 1856]	[15. května 1851]	27
Engels Marxovi	[10. července] 1857	[11.] července 1857	29
Engels Marxovi	[6. listopadu 1857]	[12. června 1857]	28
Marx Engelsovi	9. března 1858	19. března [1858]	28
Engels Marxovi	[kolem 26. března 1858]	[26. března 1858]	28
Marx Engelsovi	[29. října 1858]	[22. října 1858]	28
Marx Engelsovi	[15. ledna 1859]	[mezi 13. a 15. lednem 1859]	28
Engels Marxovi	[kolem 25. září 1859]	[mezi 23. a 27. zářím 1859]	29
Marx Ferdinandu Freiligrathovi	[koncem listopadu 1859]	[28. listopadu 1859]	29

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Marx Engelsovi	[1. prosince 1859]	[17. listopadu 1859]	29
Engels Marxovi	[kolem 12. prosince 1859]	[11. nebo 12. prosince 1859]	29
Engels Lassallovi	počátkem března 1860	15. března 1860	30
Marx justičnímu radovi Weberovi	27. dubna 1860	24. dubna 1860	30
Marx Lassallovi	[2. června 1860]	[kolem 2. června 1860]	30
Engels Marxovi	[24. června 1860]	[kolem 25. června 1860]	30
Marx Engelsovi	[kolem 8. září 1860]	[počátkem září 1860]	30
Engels Marxovi	[kolem 29. června 1860]	[kolem 28. června 1860]	30
Engels Marxovi	[18. prosince 1860]	[19. prosince 1859]	29
Marx Engelsovi	9. června 1861	19. června 1861	30
Engels Marxovi	[kolem 10. března 1862]	[kolem 8. března 1862]	30
Plná moc pro Ferdinanda Lassalla k jednání o Marxovo pruské státní občanství	12. dubna 1864	12. dubna 1861	30
Marx Wilhelmu Liebknechtovi	únor 1865	dříve než 27. května 1865	31
Engels Marxovi	20. února 1865	20.[—21.] února 1865	31
Marx Engelsovi	7. května 1865	7. března 1865	31
Marx Engelsovi	[3. prosince 1865]	[2. prosince 1865]	31
Marx Engelsovi	[15. března 1866]	[16. března 1866]	31
Marx Engelsovi	12. prosince 1866	12. prosince 1868	32
Marx Engelsovi	27. března 1867	2. dubna 1867	31
Marx Engelsovi	[kolem 20. května 1867]	[asi 22. května 1867]	31
Engels Ludwigu Kugelmannovi	8. listopadu 1867	8. a 20. listopadu 1867	31
Engels Marxovi	30. listopadu 1867	29. listopadu 1867	31
Engels Marxovi	14. ledna 1868	14. července 1868	32
Engels Marxovi	6. května 1868	6.—7. května 1868	32
Marx Engelsovi	18. října 1868	18. listopadu 1868	32
Marx Engelsovi	16.—17. dubna 1869	[16. dubna 1869]	32
Marx Engelsovi	3. srpna 1869	4. srpna 1869	32
Marx Teodoru Kollovi	10. srpna [1869]	10. srpna [1871]	33
Marx Engelsovi	16. března 1870	16. května 1870	32
Marx Hermannu Jungovi	17. ledna 1871	18. ledna 1871	33

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi	[koncem února 1871]	[kolem 20. dubna 1871]	33
Engels Wilhelmu Liebknechtovi	[kolem 15. dubna 1871]	[13. dubna 1871]	33
Marx Hermannu Jungovi	[začátkem června 1871]	[koncem října 1871]	33
Engels představené kláštera „Sester Prozřetelnosti“	[kolem 15. srpna 1871]	[počátkem srpna 1871]	33
Marx Adolphu Hubertovi	[kolem 16. srpna 1871]	[nejdřív 14. srpna 1871]	33
Engels Wilhelmu Liebknechtovi	[září 1871]	[nejpozději 27. července 1871]	33
Engels firmě Miller a Richard	[kolem 10. září 1871]	[po 9. září 1871]	33
Marx Hermannu Jungovi	[kolem 18. října 1871]	[koncem července 1872]	33
Marx Hermannu Jungovi	[koncem října 1871]	[kolem 25. října 1871]	33
Engels Giuseppu Benedettimu	[leden 1872]	[18. února 1872]	33
Engels Carlovi Terzaghimu	14. ledna 1872	kolem 9. ledna 1872 (1. varianta); 14.[—15.] ledna 1872 (2. varianta)	33
Engels Louis Albertu François Piovi	[koncem dubna 1872]	[v polovině března 1872]	33
Engels společnosti „Osvobození proletáře“	[koncem května 1872]	[14. června 1872]	33
Engels Marxovi	12. srpna 1873	12. srpna [1874]	33
Marx Wilhelmu Liebknechtovi	1. ledna 1875	7. ledna 1875	34
Marx Petru Lavroviči Lavrovovi	[kolem 15. května 1875]	[17. prosince 1875]	34
Engels Marxovi	[1876] Sobota ráno	[koncem roku 1877 až počátkem roku 1878]	34
Marx Engelsovi	26. června 1876	26. července 1876	34
Engels Gustavu Raschovi	[kolem 20. listopadu 1876]	[koncem listopadu 1876]	34

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Marx Petru Lavroviči Lavrovovi	[27. března 1877]	[29. března 1877]	34
Marx Petru Lavroviči Lavrovovi	[29. března 1877]	[27. března 1877]	34
Engels B. Lidheimerovi	[kolem 5. května 1877]	[3. nebo 4. května 1877]	34
Engels Franzi Wiedovi	[druhá polovina července 1877]	[25. července 1877]	34
Marx Alfredu Talandierovi	1878	[kolem 10. listopadu 1878]	34
Engels Oscaru Schmidtovi	[kolem 18. července 1878]	[19. července 1878]	34
Marx Engelsovi	4. srpna 1879	4. srpna 1874	33
Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi	19. listopadu 1879	14. listopadu 1879	34
Marx Minně Kautské	3. října 1881	1. října 1881	35
Engels Henrymu Mayersi Hyndmannovi	[1882]	[kolem 31. března 1882]	35
Engels Eduardu Bernsteinovi	25. ledna 1882	25., 31. ledna 1882	35
Engels Eduardu Bernsteinovi	21. února 1882	22., 25. února 1882	35
Marx Engelsovi	8. března 1882	8. dubna 1882	35
Marx Engelsovi	31. března 1882	28.—31. března 1882	35
Marx Jenny Longuetové	6. dubna 1882	6., 7. dubna 1882	35
Marx Engelsovi	29. června 1882	24. června 1882	35
Engels Eduardu Bernsteinovi	[počátkem srpna 1882]	kolem 11. července 1882	35
Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi	9. listopadu 1882	9., 16. listopadu 1882	35
Engels Marxovi	[29. listopadu 1882]	[1. listopadu 1882]	35
Engels Lvu Nikolajeviči Hartmannovi	[prosinec 1882]	[konec prosince 1881]	35
Engels Eduardu Bernsteinovi	27. února 1883	27., 28. února, 1. března 1883	35
Engels Achille Loriovi	[květen 1883]	[konec dubna 1883]	36

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Engels Charlesi Fitzgeraldovi	[kolem 28. ledna 1884]	[mezi 26. a 28. lednem 1884]	36
Engels Heinrichu Nonnovi	[kolem 12. února 1884]	[mezi 9. a 21. únorem 1884]	36
Engels Eduardu Bernsteinovi	[srpen 1884]	[22. srpna 1884]	36
Engels Eduardu Bernsteinovi	[září 1884]	[po 21. červenci 1884]	36
Engels Eduardu Bernsteinovi	[září 1884]	[červenec 1884]	36
Engels Marii Jankovské-Mendelsonové (S. Leonowiczovi)	[září 1884]	[v polovině srpna 1884]	36
Engels Hermannu Schlüterovi	[4. října 1884]	[1. října 1884]	36
Engels Pasqualu Martignettimu	[1883]	[19. května 1885]	36
Engels Eduardu Bernsteinovi	[začátkem června 1885]	[před 15. květnem 1885]	36
Engels Karlu Kautskému	[23. srpna 1885]	[16. srpna 1885]	36
Engels Karlu Kautskému	[23. srpna 1886]	[1. prosince 1883]	36
Engels Hermannu Schlüterovi	12. května 1886	12. března 1886	36
Engels nakladatelství F. H. Nestler & Melle	[září] 1886	[kolem 11. září 1886]	36
Engels Emilu Engelsovi	22. října 1886	22. prosince 1886	36
Engels Wilhelmu Liebknechtovi	koncem dubna 1889	[kolem 29. dubna 1889]	37
Engels Natalii Liebknechtové	září 1890	19. června 1890	37
Engels Charlesi Caronovi	druhá polovina září 1890	20. září 1890	37
Engels Paulu Lafarguovi	27. října 1890	27. srpna 1890	37
Engels Karlu Kautskému	5. února 1891	3. února 1891	38

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Engels Karlu Kautskému	1. července 1891	[5. září 1892]	38
Engels Augustu Bebelovi	29. září 1891	29. září—1. října 1891	38
Engels Augustu Bebelovi	1. října 1891		
Engels Paulu Lafarguovi	28. listopadu 1891	3. prosince 1891	38
Engels Eduardu Bernsteinovi	29. prosince 1891	23. prosince 1891	38
Engels Edwardu Avelingovi	polovina února 1892	[první polovina února 1892]	38
Engels Henrimu Brissacovi	kolem 10. dubna 1892	[po 7. dubnu 1892]	38
Engels Johannu Heinrichu W. Dietzovi	26. dubna 1892	27. dubna 1892	38
Engels Augustu Bebelovi	6. května 1892	7. května 1892	38
Engels Charlesi Bonnierovi	druhá polovina října 1892	[v polovině října 1892]	38
Engels Giuseppu Canepovi	leden 1894	[9. ledna 1894]	39
Engels Panaitu Mușoiu	počátkem března 1894	20. března 1894	39
Engels Borisi Naumoviči Kričevskému	koncem června 1894	[červenec 1894]	39
Engels Pablu Iglesiasovi	počátkem srpna 1894	[mezi 9. a 14. srpnem 1894]	39
Engels Emilu Vanderveldovi	druhá polovina října 1894	[po 21. říjnu 1894]	39
Engels Victoru Adlerovi	počátkem ledna 1895	[27. prosince 1894]	39
Engels Pablu Iglesiasovi	16. února 1895	16. března 1895	39
Jenny Marxová Weydemeyerovi	[kolem 25. července 1850]	kolem 20. června 1850	27
Jenny Marxová Engelsovi	[počátkem ledna 1851]	[11.] ledna 1851	27

Odesílatel a adresát dopisu	*Datum v prvních vydáních*	*Nové datování podle posledních vydání*	*Spisy svazek*
Jenny Marxová Engelsovi	[kolem 8. ledna 1852]	[7. ledna 1852]	28
Jenny Marxová Weydemeyerovi	[kolem 10. ledna 1852]	[9. ledna 1852]	28
Jenny Marxová Engelsovi	[kolem 26. února 1854]	[koncem března 1854]	28
Jenny Marxová Engelsovi	[kolem 10. března 1855]	[28. března 1856]	29
Jenny Marxová Engelsovi	[kolem 3. srpna 1857]	[mezi 11. a 13. srpnem 1857]	29
Jenny Marxová Engelsovi	[srpen 1864]	[v polovině června 1864]	30

OBSAH

Předmluva k českému vydání 7—11

Dopisy Bedřicha Engelse

leden 1893 — červenec 1895

1893

1 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 7. ledna 15
2 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 10. ledna 16
3 — Engels Philippu Paulimu do Frankfurtu nad Mohanem — 11. ledna 17—18
4 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 16. ledna 19
5 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 18. ledna 20—23
6 — Engels Louis Héritierovi do Ženevy — 20. ledna 24—25
7 — Engels Augustu Bebelovi do Berlína — 24. ledna 26—28
8 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 24. ledna 29
9 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 26. ledna 30—31
10 — Engels Hermannu Engelsovi do Barmenu — 26. ledna 32
11 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi do Berlína — 26. ledna 33—34
12 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 30. ledna 35
13 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 1. února 36
14 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 7. února 37

15 — Engels Vladimiru Jakovleviči Šmuilovovi do Drážďan — 7. února 38—39
16 — Engels Augustu Bebelovi do Berlína — 9. února 40—45
17 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 12. února 46—48
18 — Engels Augustu Bebelovi do Berlína — 24. února 49—50
19 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 24. února 51—53
20 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 25. února 54—56
21 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 25. února 57
22 — Engels firmě Thomas Cook & syn do Londýna — kolem 6. března 58
23 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi do Berlína — 7. března 59
24 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 12. března 60
25 — Engels F. Wiesenovi do Bairdu — 14. března 61—62
26 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 14. března 63—65
27 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 15. března 66
28 — Engels Henrymu Demarestu Lloydovi do Chicaga — polovina března 67—68
29 — Engels Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 18. března 69—71
30 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 20. března 72—73
31 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 21. března 74—75
32 — Engels Augustu Radimskému do Vídně — 21. března 76
33 — Engels Julii Bebelové do Berlína — 31. března 77—78
34 — Engels M. R. Cotarovi do Paříže — 8. dubna 79

35 — Engels George Williamu Lamplughovi do Port Erin — 11. dubna 80—81
36 — Engels Franzi Mehringovi do Berlína — 11. dubna 82
37 — Engels Jules Guesdovi do Paříže — 14. dubna 83
38 — Engels Pablu Iglesiasovi do Madridu — polovina dubna 84
39 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 25. dubna 85—86
40 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi do Darmstadtu — 29. dubna 87—88
41 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 17. května 89—91
42 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi do Paříže — 21. května 92
43 — Engels Isaaku Adolfoviči Gurvičovi do Chicaga — 27. května 93—94
44 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 1. června 95—97
45 — Engels Hermannu Bahrovi do Londýna — počátkem června 98
46 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 6. června 99—100
47 — Engels Giovannimu Domanicovi do Prata (Toskánsko) — 7. června 101
48 — Engels Stojanu Nokovovi do Ženevy — 9. června 102
49 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi do Paříže — 13. června 103
50 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 20. června 104—106
51 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 27. června 107—111
52 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 29. června 112
53 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 12. července 113—114

54 — Engels Franzi Mehringovi do Berlína — 14. července 115—119
55 — Engels Rudolphu Meyerovi do Průhonic u Prahy — 19. července 120—123
56 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 20. července 124—125
57 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 20. července 126—127
58 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi do Berlína — 27. července 128
59 — Engels Natalii Liebknechtové do Berlína — 27. července 129
60 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi do Darmstadtu — 31. července 130
61 — Engels Hermannu Engelsovi do Thusis (Graubünden) — 16. srpna 131—132
62 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 21. srpna 133—136
63 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 31. srpna 137—138
64 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 18. září 139—141
65 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 25. září 142
66 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 30. září 143—144
67 — Engels Julii Bebelové do Berlína — 3. října 145—147
68 — Engels Hermannu Blocherovi do Basileje — 3. října 148
69 — Engels Johnu B. Shipleymu do Londýna — 3. října 149
70 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 7. října 150—152
71 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 11. října 153—157
72 — Engels Augustu Bebelovi do Berlína — 12. října 158—162

73 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 13. října 163—165
74 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 14. října 166—167
75 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 17. října 168—170
76 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 18. října 171—172
77 — Engels Augustu Bebelovi do Berlína — 18.—21. října 173—176
78 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 27. října 177—178
79 — Engels Ferdinandu Wolffovi do Oxfordu — koncem října 179
80 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 3. listopadu 180—183
81 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 10. listopadu 184—185
82 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 11. listopadu 186—187
83 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 19. listopadu 188—189
84 — Engels Natalii Liebknechtové do Berlína — 1. prosince 190—191
85 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 2. prosince 192—194
86 — Engels Hermannu Schlüterovi do Hobokenu — 2. prosince 195
87 — Engels Hermannu Schlüterovi do Hobokenu — 2. prosince 196
88 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 4. prosince 197—199
89 — Engels Paulu Arndtovi do Londýna — 5. prosince 200
90 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 19. prosince 201—203

91 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi do Stuttgartu — 19. prosince 204—205
92 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi do Berlína 21. prosince 206
93 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 30. prosince 207—209

1894

94 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 3. ledna 210—212
95 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi do Paříže — 4. ledna 213
96 — Engels Giuseppu Canepovi do Diano Marina — 9. ledna 214
97 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 9. ledna 215—216
98 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 10. ledna 217
99 — Engels George Williamu Lamplughovi do Londýna — 10. ledna 218
100 — Engels Henrimu Ravému do Poitiers — 10. ledna 219
101 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 11. ledna 220—222
102 — Engels George Williamu Lamplughovi do Londýna — 12. ledna 223
103 — Engels Albertu Delonovi do Nîmes — 21. ledna 224
104 — Engels W. Borgiusovi do Vratislavi — 25. ledna 225—227
105 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 1. února 228—229
106 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 13. února 230
107 — Engels Georgu von Giżyckému do Berlína — 17. února 231
108 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 22. února 232

109 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 23. února 233—235
110 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 6. března 236—238
111 — Engels Augustu Mombergerovi do Wiesbadenu — 9. března 239—240
112 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 20. března 241—242
113 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 20. března 243
114 — Engels Panaitu Mușoiu do Bukurešti — 20. března 244
115 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 21. března 245—247
116 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 22. března 248—249
117 — Engels Pablu Iglesiasovi do Madridu — 26. března 250—252
118 — Engels Benno Karpelesovi do Vídně — 29. března 253
119 — Engels Johnu Hunteru Wattsovi do Londýna — 3. dubna 254
120 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 11. dubna 255—257
121 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 12. dubna 258
122 — Engels Henry Williamu Leeovi do Londýna — 16. dubna 259
123 — Engels redaktorovi francouzských socalistických novin — 24. dubna 260
124 — Engels Carlu Eberlovi do Barmenu — 24. dubna 261
125 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 11. května 262—263
126 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 11. května 264
127 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 12. května 265—267
128 — Engels Borisi Naumoviči Kričevskému do Weggisu — 20. května 268—269

129 — Engels Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Mornexu — 21. května 270—271
130 — Engels Stanisławu Mendelsonovi do Londýna — 22. května 272
131 — Engels Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Mornexu — 22. května 273
132 — Engels Borisi Naumoviči Kričevskému do Weggisu — 31. května 274
133 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 1. června 275—276
134 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 2. června 277—279
135 — Engels Witoldu Jodko-Narkiewiczovi do Londýna — 5. června 280
136 — Engels Stanisławu Zabłockému do Vídně — 7. června 281
137 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 19. června 282—283
138 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 26.—27. června 1894 284—285
139 — Engels Otto Wachsovi do Berlína — koncem června—začátkem července 286
140 — Engels Borisi Naumoviči Kričevskému do Weggisu — červenec 287
141 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 4. července 288—289
142 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi do Darmstadtu — 5. července 290—291
143 — Engels redakci „Neue Zeit“ do Stuttgartu — 9. července 292
144 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 16. července 293
145 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 17. července 294—299
146 — Engels Juliu Mottelerovi do Londýna — 21. července 300

147 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 28. července 301—303
148 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 28. července 304—306
149 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 31. července 307
150 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 4. srpna 308
151 — Engels Pablu Iglesiasovi do Madridu — mezi 9. a 16. srpnem 309—310
152 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Broadstairs — 14. srpna 311—312
153 — Engels Thomasi Clarkovi do Londýna — po 15. srpnu 313
154 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 16. srpna 314—317
155 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 22. srpna 318—321
156 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 6. září 322
157 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 18. září 323
158 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — druhá polovina září 324—325
159 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 23. září 326—327
160 — Engels Emilu Vanderveldovi do Bruselu — po 21. říjnu 328—329
161 — Engels Marii Mendelsonové do Londýna — 26. října 330
162 — Engels Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Londýna — 1. listopadu 331
163 — Engels Carlu Hirschovi do Kolína n. R. — 8. listopadu 332
164 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 10. listopadu 333—337
165 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 12. listopadu 338—341

166 — Engels Augustu Bebelovi a Paulu Singerovi do Berlína — 14. listopadu 342
167 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 14. listopadu 343
168 — Engels Lauře Lafarguové a Eleanor Marxové-Avelingové — 14. listopadu 344—345
169 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 15. listopadu 346
170 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 20. listopadu 347
171 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 22. listopadu 348—349
172 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 22. listopadu 350—352
173 — Engels Josifu Nersesoviči Atabekjancovi do Stuttgartu — 23. listopadu 353
174 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 24. listopadu 354—355
175 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi do Berlína — 24. listopadu 356—358
176 — Engels paní Karpelesové do Vídně — 30. listopadu 359
177 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 4. prosince 360—362
178 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 4. prosince 363
179 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 12. prosince 364—367
180 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 14. prosince 368—370
181 — Engels Witoldu Jodko-Narkiewiczovi do Londýna — 14. prosince 371
182 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 17. prosince 372—374
183 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi do Paříže — 18. prosince 375

184 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 18. prosince 376—377
185 — Engels George Williamu Lamplughovi do Londýna — 21. prosince 378
186 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 22. prosince 379—380
187 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 27. prosince 381
188 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 29. prosince 382—383

1895

189 — Engels Emmě Adlerové do Vídně — 1. ledna 384
190 — Engels Ludwigu Kugelmannovi do Hannoveru — 1. ledna 385—386
191 — Engels Hermannu Schlüterovi do Hobokenu — 1. ledna 387—388
192 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 3. ledna 389—390
193 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi do Darmstadtu — 3. ledna 391—392
194 — Engels Paulu Stumpfovi do Mohuče — 3. ledna 393—394
195 — Engels Pasqualu Martignettimu do Beneventa — 8. ledna 395—396
196 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 9. ledna 397—400
197 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 9. ledna 401—402
198 — Engels Ludwigu Kugelmannovi do Hannoveru — 9. ledna 403
199 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 12. ledna 404—405
200 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 12. ledna 406
201 — Engels Hermannu Engelsovi do Barmenu — 12. ledna 407—409

202 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 13.—14. ledna 410—412
203 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu — 16. ledna 413—415
204 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 19. ledna 416—418
205 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 22. ledna 419—421
206 — Engels Ferdinandu Tönniesovi do Kielu — 24. ledna 422—424
207 — Engels Ludwigu Kugelmannovi do Hannoveru — 25. ledna 425
208 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 28. ledna 426—428
209 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové do Londýna — 30. ledna 429
210 — Engels Witoldu Jodko-Narkiewiczovi do Londýna — 2. února 430
211 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 2. února 431—432
212 — Engels Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Curychu — 8. února 433—434
213 — Engels Hermannu Engelsovi do Barmenu — 8. února 435—436
214 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 12. února 437—438
215 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 13. února 439
216 — Engels Juliu Mottelerovi do Londýna — 23. února 440
217 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 26. února 441—444
218 — Engels Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Ženevy — 26. února 445—447
219 — Engels Juliu Mottelerovi do Londýna — 2. března 448—449

220 — Engels Édouardu Vaillantovi do Paříže — 5. března 450—452
221 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 5. března 453—454
222 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 8. března 455—457
223 — Engels Werneru Sombartovi do Vratislavi — 11. března 458—460
224 — Engels Conradu Schmidtovi do Curychu — 12. března 461—465
225 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 13. března 446
226 — Engels Victoru Adlerovi do Vídně — 16. března 467—469
227 — Engels Pablu Iglesiasovi do Madridu — 16. března 470—471
228 — Engels Carlu Hirschovi do Kolína nad R. — 19. března 472—473
229 — Engels Ludwigu Kugelmannovi do Hannoveru — 19. března 474—475
230 — Engels Hermannu Engelsovi do Barmenu — 20. března 476
231 — Engels Věře Ivanovně Zasuličové do Londýna — 22. března 477
232 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 25. března 478—480
233 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 28. března 481—484
234 — Engels Kautskému do Stuttgartu — 1. dubna 485
235 — Engels Harry Quelchovi do Londýna — 2. dubna 486
236 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 3. dubna 487—491
237 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 5. dubna 492—493
238 — Engels Conradu Schmidtovi do Curychu — 6. dubna 494—495

239 — Engels Stephanu Bauerovi do Brna — 10. dubna 496
240 — Engels Hermannu Engelsovi do Barmenu — 12. dubna 497—498
241 — Engels Krstju Rakovskému do Nancy — 13. dubna 499
242 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 15. dubna 500—501
243 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 17. dubna 502—503
244 — Engels Ludwigu Kugelmannovi do Hannoveru 18. dubna 504
245 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 18. dubna 505
246 — Engels Stanisławu Mendelsonovi do Londýna — 23. dubna 506
247 — Engels Franzi Mehringovi — koncem dubna 507—508
248 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 9. května 509
249 — Engels Franzi Mehringovi do Berlína — 9. května 510
250 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 14. května 511—512
251 — Engels Carlu Hirschovi do Kolína n. R. — 20. května 513—514
252 — Engels Karlu Kautskému do Stuttgartu — 21. května 515—518
253 — Engels redakci „Rheinische Zeitung“ v Kolíně nad Rýnem — 22. května 519—520
254 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 29. května 521
255 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi do Petrohradu — 4. června 522
256 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 18. června 523
257 — Engels Bolesławu Antonimu Jędrzejowskému do Londýna — 28. června 524

258 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 28. června 525—526
259 — Engels Paulu Lafarguovi do Le Perreux — 29. června 527
260 — Engels Richardu Fischerovi do Berlína — 29. června 528
261 — Engels Louise Freybergerové do Londýna — 1. července 529
262 — Engels Eduardu Bernsteinovi do Londýna — 4. července 530
263 — Engels Filippu Turatimu do Milána — 4. července 531
264 — Engels Antoniu Labriolovi do Říma — před 8. červencem 532
265 — Engels Eleanor Marxové-Avelingové do Londýna — 9. července 533
266 — Engels Lauře Lafarguové do Le Perreux — 23. července 534

ENGELSOVA ZÁVĚŤ

1 — Engelsova závěť z 29. července 1893 537—539
2 — Engels vykonavatelům své závěti 540—542
3 — Dodatek k Engelsově závěti z 26. července 1895 543—545

DODATKY K MARXOVÝM DOPISŮM 1846—1850

1 — Marx Josephu Weydemeyerovi do Schildesche u Bielefeldu — 14. května 1846 549—552
2 — Marx policejnímu ředitelství v Kolíně n. R. — 13. dubna 1848 553
3 — Marx policejnímu řediteli Geigerovi v Kolíně n. R. — 5. srpna 1848 554

4 — Marx Ferdinandu Lassallovi do Düsseldorfu — 13. listopadu 1848 555
5 — Marx, Engels a August Willich baronu Christianu Karlu Josiasi von Bunsenovi do Londýna — 30. května 1850 556

PŘÍLOHY

1 — Natalii Liebknechtové do Berlína — 1. července 1894 559
2 — Věra Ivanovna Zasuličová Georgiji Valentinoviči Plechanovovi do Curychu — 1. ledna 1895 560—561
3 — Laura Lafarguová Isaaku Adolfoviči Gurwičovi (Hourwichovi) do Chicaga — 2. července 1895 562
4 — Samuel Moore Eleanor Marxové-Avelingové do Londýna — 21. července 1895 563
5 — Hermann Engels Ludwigu Sieboldovi do Sale (Cheshire) — 28. července 1895 564

Poznámky 565—652

DÍLO ZAKLADATELŮ VĚDECKÉHO SOCIALISMU V ČESKÉM VYDÁNÍ JEJICH SPISŮ

Na cestě v materialistickému pojetí dějin a k vědeckému komunismu 653—670
Boj za vědecký program dělnického hnutí 670—678
Teoretické zobecnění průběhu revoluce 678—686
Formování marxistické politické ekonomie 686—697
Založení První internacionály 697—704
Další rozvoj teorie a taktiky dělnického hnutí 704—717

Jmenný rejstřík ke sv. 39 719—761
Postavy z mytologie a krásné literatury 345—762
Seznam literatury 763—795
A. Vlastní díla K. Marxe a B. Engelse 763—775
B. Práce jiných autorů 775—795
I. Spisy, časopisecké články a dokumenty 775—793
II. Časopisecké články bez udání autora 793—795
Rejstřík periodických publikací 796—804
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů 805—806

VĚCNÝ REJSTŘÍK K MARXOVÝM A ENGELSOVÝM DOPISŮM (svazky 27—39) 807—913

ZMĚNĚNÉ DATOVÁNÍ DOPISŮ Z LET 1843—1895 915—922

Ilustrace

Portrét Bedřicha Engelse z posledních let života za str. 32
První stránka májového listu 1893 za str. 80
Bedřich Engels mezi delegáty curyšského kongresu II. internacionály (srpen 1893) za str. 128
Vazba Komunistického manifestu na výtisku věnovaném Engelsovi 11. září 1893 ve Vídni za str. 144
Titulní list „Manifestu" vydaného „Dělnickými Listy" ve Vídni 1893, z něhož se dochoval pouze exemplář věnovaný Engelsovi za str. 160
Náhradní vydání za zastavené „Dělnické Listy" za str. 176
Dům, v němž bydlel Bedřich Engels od října 1894 do své smrti (Londýn, 41, Regent's Park Road, N. W.) za str. 336
Titulní list třetího dílu „Kapitálu" s Engelsovým věnováním G. V. Plechanovovi str. 365
Titulní list Marxových „Třídních bojů ve Francii 1848—1850" s Engelsovým věnováním G. V. Plechanovovi str. 489
První strana Engelsova dopisu Lauře Lafarguové z 23. července 1895 str. 535
Druhá strana Engelsova dopisu Lauře Lafarguové z 23. července 1895 str. 536
Skály na eastbournském pobřeží, nedaleko nichž byla spuštěna do moře urna s popelem Bedřicha Engelse za str. 544

K. MARX — B. ENGELS

SPISY

Svazek 39

Odpovědní redaktoři
dr. Zdeněk Dvořáček a Miroslava Mathauserová
Svazek připravili k vydání za spolupráce
Anny Sedlářové a Jany Šustrové

Vydalo Nakladatelství Svoboda
jako svou 3800. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville, s osmi
přílohami. Vytisklo Rudé právo, tiskař-
ské závody, Praha. AA 52,62, VA 56,51.
Náklad 4000
Tematická skupina 00/1. Vydání I.

Cena brož. výt. 16,70 Kčs,
váz. výt. 23,— Kčs
73/202-21-8.5

25 — 111 — 75 Kčs 23,—